

75 + 3

ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్ గ్రంథమాల
(15-వ ప్రచురణము)

శ్రీ రస్తు

వైయాకరణపారిజాతము

ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్

కళాశాలా పండిత

వజ్ర్మల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి

విరిచితము.

వాస్తవ

1937

మద్రాసు

ఆనందముద్రణాలయమునందు

ముద్రితము.

కృతినమర్పణ శీర్షరత్నములు.

సీ. సర్వసర్వసహ ధూర్వసహ ప్రేజక
 తేజః షట్ పక్షకోద్దీపకుండు
 భారతసామ్రాజ్య తూరసేనాని యం
 చలరు కేళును “కే. సి. ఐ. ఇ” బిరుద
 మానరబుల్ బిరుదాన సాగకముగా
 మన్నింతు రాష్ట్రసామ్రాట్టు లెవని
 జెన్నపురీరాష్ట్ర సింహాసనాస్థుడు
 సచివాగ్రగణ్యుడ శతక్షిశాలి
 ప్రళతాంశ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు హృ
 ఛాస్సల కేభూషన త్తముండు
 వైరిగోవుషభాల వాల్మీకి బెబ్బలి
 బాబ్బలి నేలు నే భూతిలేదు

తే-గీ. డట్టి-నర్-రాజ-రావు శ్వేతాచలపతి
 రామకృష్ణునిగారావు రాజవంశ
 మో మహాప్రభుశేఖరు నామధేయ
 శ్రీతిశ్వేతామ్రపతి రాష్ట్రవిభులు.

{ శీర్షము = సీసము.
 పక్ష = పక్షము,
 పక్ష = పక్షము. }

సీ. కవిసార్వభౌముండు గణుతిపడగాఁడు
 సాహిత్యసామ్రాజ్యచక్రవర్తి
 రావుసర్వజ్ఞ సింగావనీకాంతుండు
 పార్థివాగ్రణిమీదు మౌళకర్త
 కారుణ్య మిత్రతా వీరతా ప్రభుతలఁ
 దనియించి రంగివాకను జయించి
 మెహరుబాన్. దోస్తాన. బహదరు. సాహెబు
 రంగరా వాది కోత్తింగమశ్య
 బిరుదాల ‘పాదుషా’ గురుతిఁ జూపఁగఁ గాంచు
 పెదరాయ లింగప వేంకటేంద్ర

భువనేశు లవనీశ భవదీయ వంశంపు
 ముక్తాఫలంబులై పొగడు గనిరి
 వేలకువేలిచ్చె వేణుగోపాల నీ
 తారామ దేవతాగారిములకు
 శాశ్వతస్థితిగ యాష్టాకవృద్ధప్రపి
 తామహ శ్వేతాద్రి ధుని విభుండు
 విద్యాప్రియు డాంధ్రనిశ్చలశాసరి
 ప్ల న్దారవాప్యక్ష సత్తముండు
 మీతాత వేంకట శ్వేతాచలేశ్వరుం
 డాంధ్రగీర్వాణ పృథ్వీధమర్శి
 లక్ష్మరూప్యము లీయ రాజేంద్ర పరిపత్తు
 ప్రచురించు నిచ్చి సద్గ్రంథశతము
 జనరంజనంబునం జపి నాక్వాలనం
 బున రామదేవుఁ డిన్ పొగడు గనిన
 శ్రీవేంకట కుమార కృష్ణ రంగారావు
 జగతీశ్వరుండు మీ జనకుఁ డీశ
 సర్వవిధుబులం బూర్వరాజాతిగ
 లోకోత్తర గుణోత్తముండ వాచు
 శౌర్యధైర్యదార్య వీర్యగాంభీర్య ను
 స్థైర్య ధీరోదాత్త చర్యుడొచు
 నుత్తరోత్తరవృద్ధి * నుదిత ముదితముగాఁ
 గుల ముద్ధరించు పద్మమండ వాచు
 ననహయశూరత కడ నిడ గాదొచుఁ
 బెనఁగు జప్తినుసార్పి విభుండ వాచు
 నాంక్షేయ సార్వభౌ మానుకూల్యంబున
 రాజభక్తికిని దార్మాణ వాచు
 దీనాసమర్థ ప్రజానురంజనముగాఁ
 బాలించు రాజతా శాలివౌచుఁ

* “ఇదం వో యజ్ఞానా ముదిత ముదితం యక్కుల మధూత్”

(అనర్హరాధనము, ౧ అంకము.)

తే-గీ. బరఁగు విద్యత్కవీశ్వర పారిజాత
జగతి వైయాకరణ పారిజాత సుమము
కృతిని గాన్కగ నీకు నంకిత మొనర్తుఁ
గొనుము జయమంగళంబులం గనుము చిరము.

మ. సరసత్వంబు సుచారితాగరిమయు సాధ్వన్యముం గల్లు భూ
వర చంద్రుండు వరుండు సత్కృతికి సంత్రాప్తిండు భాగ్యుండు బం
గరపు భూవకు రత్నసంఘటనభాగ్యంబుండు శ్రీ రెడ్డిరాజ్
పరిషత్ స్వామి విమర్శకాగ్రణి ఘటింపం గల్లెఁగాదే భవ
ద్వరతాలాభము తావకీసపదవీధామంబు సామాన్యమే.

ఉ. భూమిసూతాధిపాథు పరిపూర్ణ కృపామహిమంబునం భువి
దామర తంపరై వెలయుతం భవదీయకులంబు; రాజ్యమున్
శ్రీమిగులంగ విస్తృతిని జెందుఁ; దగున్ నెల మూఁడు వర్షముల్
సేమము పాఁడి పంటయు నశేష జనోన్నతి నీదు మండలిన్.

శ్లో. వాద్దేసతాం కమలభూ ర్వదనేన యావ
ద్యావచ్చ లోకజననీ హృదయేన విష్ణుః
అంగేన శంభు రపి యావ దుమాం దధాతి
తావ ద్దదాతు విభు రేష చ రాజ్య లక్ష్మీమ్.

విశాఖపట్టణము.
10-12-1936.

ఇట్లు,
కృతినమర్పించు విధేయుఁడు
గ్రంథకర్త,
వజ్రుల చిననీతారామస్వామిశాస్త్రి

విజ్ఞప్తి.

విచక్షణులారా, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి నన్నయభట్టారక విరచితమనియు నయ్యది యాంధ్రవ్యాకరణప్రపంచమునఁ బ్రాథమిక మగుటంజేసి సంస్కృతసమ శబ్దానుశాసనము ప్రధానముగను నచ్చాంధ్రభాషానుశాసన మప్రధానముగను రచింపఁబడినదనియు నద్దానియందలి పరిశిష్టవిషయములను విపులముగఁ బూరించుటకు యధర్వణాచార్యునిచే వికృతి వివేక మనెడి యధర్వణకారికావళి రచింపఁబడినదనియు నా రచించియున్న చింతామణి విషయపరిశోధనమున విపులవిమర్శన పురస్కరముగ సిద్ధాంతీకరించి యుండుటచే నిట మరలఁ దద్విషయ విమర్శనము చేయుట యనావశ్యకము. అట్టి నన్నయాధర్వణ గ్రంథములను జోడించి యావశ్యతనుబట్టి యితరలక్షణ గ్రంథభాగములను నా రచించిన కారికలకు సచ్చటచ్చటఁ జేర్చిన నన్నయాధర్వణీయ మనెడి మహావిప్రయోగమూల కాంధ్రభాషాస్వరూప నిరూపక మగు గ్రంథమును మూలముగఁగొని యద్దాని కితరాంధ్రలక్షణగ్రంథ ప్రపంచపరిశీలన పూర్వముగను, వైదిక తొకీక సంస్కృతభాషా వ్యాకరణ సంబంధ పరిశీలనపూర్వముగను, బ్రాచీన మహావిప్రయోగ ప్రపంచ ప్రదర్శనపరిశీలన పూర్వముగను, నితర ద్రావిడభాషాసంబంధ విశేష విమర్శనార్థక తొలుకాప్య కర్ణాటభాషాభాషణాది ద్రావిడవ్యాకరణ విషయ ప్రదర్శన పరిశీలన పూర్వముగను, విపులముగా వ్యాఖ్యానముచేయుట యే తద్గ్రంథ పరమోదేశము. ఆంధ్రభాషా వాఙ్మయ కూలంకషపాండిత్య సంపత్తికి “శాస్త్రమ పౌరుషమాద్యం । ప్రాయిక నిత్యప్రయోగలక్ష్యైతిత్ । దృశ్య” మిత్యాది నన్నయభట్టారక సూక్తిచొప్పున వ్యాకరణ సంస్కార సంస్కృత సంస్కృతభాషావాఙ్మయ పరిజ్ఞానమేగాక యితర ద్రావిడభాషా వైదుష్యమును నత్యావశ్యకమనుటలో విప్రతిపత్తిలేదు.

గ్రాంథికాంధ్రభాషాస్వరూప నిరూపణవిషయమునఁ గథావస్తునిర్వహణ పరతంత్ర ప్రాచీనమహావి గ్రంథములలోని కవిప్రయుక్తములయని విశ్వసింపఁదగిన సాధారణముగా మార్పరాని స్థలములుదలి ప్రయోగ విశేషములతోపాటుగఁ బ్రాచీన గ్రాంథికాంధ్రభాషానుశాసనైకతానములగు నాంధ్రశబ్దచింతామణి వికృతి వివేకాది ప్రాచీనలక్షణ గ్రంథములును బ్రాచీనమహావికృతములె యగుటంజేసి పరమ ప్రామాణికము లనుట నిర్వివాదాంశము. కాన, నట్టివానికి వ్యాఖ్యానముచేయుట ప్రాచీన గ్రాంథికాంధ్ర

భాషాసేవకుల కత్యంతోపకారకమును వ్యాఖ్యాకర్తకు ధన్యతాపాదకమును నై యుండు ననుటలో సందియములేదు.

ఇప్పటికి వెలయించిన యీ యాఱు ప్రకరణములలోను దశన ప్రకరణమును సనుస్వార ప్రకరణమును నక్షర ప్రకరణమును సంతస్థ ప్రకరణము లోని రేఫ అకారవిషయమును మిక్కిలిగ విపులీకరింపఁబడినవి.

అంధభాషలో వైకృతశబ్దముల తెగయు మిక్కిలి విశాలమైనదియె. కాన, సంస్కృత శబ్దప్రపంచము వికృతినందిన పద్ధతులను నట్టి వికృతులు కలుటలోని శబ్ద తత్వశాస్త్ర సిద్ధములగు నుపపత్తులను లఘువుగానైన దెలిపి కొనుట యత్యావశ్యకమై యున్నది. అందు వికృతులు కలు జాడలు మాత్రములతిగ సర్వాచీనుగు కివిసంశయ విచ్ఛేదమాన వివరింపఁబడి యున్నవి.

వర్ణోచ్ఛారణశుద్ధి. వర్ణవైశేష్యనిర్ణయము, వికృతిశబ్దావిర్భావములోని భాషా పరిణామాపవృత్తిజ్ఞానము, మున్నుండటి సంధిప్రభృతి వ్యాకరణ కార్యనాధన ప్రక్రియోపవృత్తిజ్ఞానము, మున్నగు సకేక భాషాశాస్త్రవిషయముల కక్షర తత్వశాస్త్రము మూలభూతమైయున్నది. అట్టి విషయ మాంధ్ర వ్యాకరణభ్యాసకులకేగాక తాకిక సంస్కృత వ్యాకరణభ్యాసకులకు సైతము విస్తరించి యుపదేశించు సంప్రదాయమే లేదు. అట్టి శాస్త్రము నుపవాదించు గ్రంథ మాంధ్రవాఙ్మయమున నిప్పటికిని వెలసియుండలేదు. వైదిక సంస్కృత వ్యాకరణములలో మాత్రమే యట్టి శాస్త్రము విస్తరిల్లియున్నది.

అనుస్వార చరిత్రమింకను పితృశలో నున్నది. ప్రాస్యముమీఁది యర్థానుస్వారమునుండి పూర్ణానుస్వారమును జంతామణి నాధించుచున్న ట్లహోబలపతి వ్యాఖ్యచేసియుండెను. నన్నయ భట్టారకుని నుండు సైత మర్థానుస్వారము పూర్ణానుస్వారరూపముగనో యనునాసికరూపముగనో లిఖింపఁబడిదని కొందఱు విమర్శకులు వ్రాయుచున్నారు. అరిసున్న కర్థ చంద్రాకార లిపి నాధునిక ముద్రణకర్తలు కల్పించిరిని కొందఱు తలంచుచున్నారు.

ఇంక రేఫ అకారవిషయకములగు సద్భర్వణకారికల యర్థమే దుర్జేయమై యున్నది. వీనికి వింతవింతలగు వివరీతాధారములను గొందఱు పండితులు చేసియున్నారు.

పయి కారణములచేత దత్తద్విషయములను గొంత విస్తృతముగు విమర్శనముతో వ్రాయఁపలసివచ్చెను. ఉచ్ఛారణ భ్రష్టములగు సర్థానుస్వార శకటరేఫముల విషయమున నింతిపిరివిగ వ్రాయఁవల యని యెంతమాత్రమును దలంపరాదు. ప్రాచీన గ్రాంథికాంధ్రభాషా విషయమున వాని పరిశోధన మత్యావశ్యకమనియు నేటికిని బ్రామాణిక గ్రాంథికాంధ్రభాషా లేఖన

ముద్రణాదులలో నయ్యవి పట్టుదలతోఁ బాటింపఁబడుచునే యున్నవనియుఁ బాఠకమహాశయులు గ్రహింతురుగాక.

పఱగన్నడము తమిళము మున్నగు సన్యదేశ్య శబ్దములలో వెలయు చున్న ఆకారపు లిపి 'ఘ' అనురీతిని దమిళమునందును 'అ' అను రీతిని బ్రాహ్మీ నాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపియందును నుండుటంజేసి, యట్టి శబ్దముల నుపయోగించునపు డా యాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపి యిం దుపయోగింపఁబడుచు గచ్చెను. సన్నయభట్టారకుని నాటి కట్టివర్ణము తెల్లస, డకారాది రూపముగఁ బరిణమించి యుండుటంజేసి, యది యిందలి యచ్చాంధ్రవర్ణసమామ్నాయమున గ్రహింపఁబడదయ్యెను.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణి కీ వఱకుఁ బుట్టియున్న వ్యాఖ్యలలో విపులమయి యున్న సంస్కృతభాషామయమగు కివి శిరోభూషణమును రచించిన యాతని పేరు పురాణగాథలచొప్పున "అహోబలము" అని చెప్పఁబడియున్నను నీవఱకున్న లిఖితముద్రిత గ్రంథములందెల్ల "అహోబలపండితుడు, అహోబల పండితీయము" అని యట్లు వెలయుచుండుటంజేసి సంజ్ఞావిషయమున నట్లు పేర్కొన్నను తొలితేదీయ తిలపునఁ నట్టి పేరులిందు నూర్పలేదు. (చూడుడు-ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము, అహోబలశబ్దము.) మఱియు అహోబల శబ్దభవమగు తద్యవరూపము "ఓబల, డొబల ఓబ, ఓబమ్మ" అను రీతిన గ్రంథములలో వెలయుచుండుటంజేసి ప్రాచీన పండిత వ్యవహారము సందును 'అహోబల' అను వ్యవహారమే యుండెడిదని విశదమగుచున్నది. "ఓ బాంబికాయాం నునక్షితీంబ్రాహ్మణే" (సదాశివదేవరాయల దానశాసనము ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా, ౪ పుస్తకము, ౧ పుట.)

నేను శ్రీ విజయనగర మహారాజులవారి సంస్కృతకళాశాలయం దాంధ్ర ప్రధానోపాధ్యాయుఁడుగ నున్నపుడే నన్నయాధిర్వాణ గ్రంథములను జూడించి యద్దాని వ్యాఖ్య రచనమునకుఁ దగు సామగ్రిని సమకూర్చుకొను చుండెడివాఁడను. అట్లాంధ్రభాషా వాఙ్మయ పరిశోధనముచేయు సందర్భమున నావఱకు రచించియున్న ననుచరిత్రవిమర్శన హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యాన విమర్శనములకుఁ దోడుగ నధిర్వాణకారికావళి విమర్శనమును సంపదించి, బాల సరస్వతియ విమర్శన చింతామణివిషయ పరిశోధనముల రచనమునకుఁ గడంగితిని. ఇంతలో నేను జెన్నపురి విశ్వవిద్యాలయాంధ్రభాషా వాఙ్మయ పరిశోధకసభ్యుఁడుగ నియమింపఁబడుటచేతి వీర్లుపరిశోధనము చేయుచు, నట్టి గ్రంథముల రచనమును గొనసాగించుట కవకాశము కలెను. కాఁగా, నచట నున్న మూఁడొడ్డలో నా రచింపఁబూనియున్న నన్నయాధిర్వాణీయ వ్యాఖ్యానమగు వైయాకరణ పారిజాతమనెడి గ్రంథమునందలి యీ మొదటిభాగ

మాటు ప్రకరణములను రచించితిని. నేను దీనిని ముద్రింపించుకొని దీని స్వామ్యము ననుభవించుట కుదారహృదయులగు శ్రీ మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయమువారిను గ్రహించిరి. ఏమి నేను శ్రీ యాంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తుకళాశాలయం దాంధ్రోపాధ్యాయుడుగ నియమింపబడి యపు డాంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు దుపాధ్యక్షులయియున్న శ్రీ ప్రొఫెసర్, సర్, సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణ పండిత, కె. టి. యస్. ఎ; డి. లిట్; వారితోనే తద్గ్రంథవిషయమును బ్రసంగించి ముద్రణరూపమున దీని వెలయుంపవేడఁగా నమ్మహాశయు లాంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తువారి ప్రచురణములలో నొకటిగా నా యీ గ్రంథముండునట్లేర్పాటుచేయ, శ్రీ సింశికెటువా రథాని నామోదించి నా భాషాసేవకుఁ బోత్సాహ మొసంగిరి. తరువాత, నాంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు దుపాధ్యక్షుపదవి నధిరోపించిన పండిత వినుక కాగ్రసరులగు శ్రీ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి యమ్. ఎ; (Cantab) య్. లిట్. సి; వారట్లాంభింపబడిన యేతద్గ్రంథము ద్రణమును బూర్ణముగావింపించి, దీనిని వెలయింపజేసిరి. వైరీతి నేతద్గ్రంథ వ్యాప్తికి మూలమాతులగు ప్రభుమహాశయులందఱయెడలను, నే నత్యంత కృతజ్ఞుడ నగుచున్నాను.

ఈ గ్రంథమందలి తమిళ మలయాళభాషావిషయముల పరిశీలనము నకు వలయు తత్తద్వ్యాకరణాది గ్రంథసారములను నాకుఁ దెలిపిన తమిళాంధ్రకటన్ణామలయాళ భాషావిశారదులగు విద్వాన్, వి. వేంకటరాజులురెడ్డిగారి యెడలను (మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయమువారి తమిళ భాషావాఙ్మయ పరిశోధకసభ్యులు) కర్ణాటభాషావ్యాకరణాది విషయములను దెలిపిన సంస్కృత కర్ణాట భాషా పండిత్య పరిపూర్ణులగు శ్రీమాన్, హెచ్, శేషయ్యంగారు, ఆచార్యులుగారి యెడలను (మద్రాసు విశ్వ విద్యాలయమువారి కర్ణాట భాషావాఙ్మయ పరిశోధక సభ్యులు) నే నత్యంత కృతజ్ఞుడ నగుచున్నాను. "

వారక మహాశయులు సావధానముగ నా యీ గ్రంథమును జిత్తగించి యిందలి గుణలేశములను మన్నించి స్వభావ సులభమగు సమ్మోదము నందుదురు గాక.

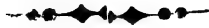
అచిరకాలములో నేతద్గ్రంథశేషమును వెలయించు నుత్కంఠతో నున్నవాడను, శ్రీమదాంధ్ర హృదేవతా కటాక్షమునఁ గొలఁది కాలములో గ్రంథపూర్తిని గావించి కృతార్థత నందుదునని విశ్వసించుచున్నాను.

విశాఖపట్టణము }
5-11-1936. }

ఇట్లు గ్రంథకర్త:
వజ్రుల చినసీతారామస్వామి శాస్త్రి.

నిషయసూచిక.

గ్రంథాదిసందర్భము. I

విషయ సంఖ్య.

౧. గురుశేవతా ప్రశంస.
౨. గ్రంథాది సందర్భము.
౩. (నన్నయవాఁటిసూంధ్రభాషాస్థితి) గ్రంథాదిసందర్భము.
౪. మణిప్రవాళ రచనము, తద్విమర్శనము.
౫. విశ్వేశ్వరస్వామి సూత్రవ్యాఖ్య, మంగళాచరణము.
౬. మంగళాశ్లోక శ్లో విమర్శనము.
౭. వ్యాకరణమున నర్హగణాది శ్లోవి బాటింప నక్కఱలేదు.
౮. విశ్వేశ్వరస్వామి సూత్రమునకు సరస్వత్యాదులు చేసిన వ్యాఖ్యల విమర్శనము.
౯. వ్యాకరణ రచనమునైతము పురుషార్థసాధనమే.
౧౦. వ్యాకరణము కావ్యభాషామాత్రోపయోగి.
౧౧. చింతామణిలోని శ్లోకములు గీతి ప్రగురములు.
౧౨. తదదోషవిత్కాది సూత్రవ్యాఖ్య. అగ్రామ్యమై కావ్యముండవగును.
౧౩. పై సూత్రమునకు సరస్వత్యాదులు చేసిన వ్యాఖ్యలు. తద్విమర్శనము.
౧౪. సావాగిత్యాది సూత్ర వ్యాఖ్య.
౧౫. సాధ్యోహిత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య; కావ్యరచనాసామగ్రి.
౧౬. కావ్యరచనమునకు వ్యాకరణజ్ఞుల మత్యావశ్యకము; సప్తవిధకవులు.
౧౭. నృసింహశత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౧౮. దీనికి బాలసరస్వత్యాదులు చేసిన వ్యాఖ్యలు, తద్విమర్శనము.
౧౯. శ్రీ శూద్రుల సంస్కృతగ్రంథపఠన యోగ్యత.
౨౦. భాషల హేయత విషయమున తమ్మియము సంస్కృతానుసారి కాదనెడి విషయమున నహోబలపతి యాశయము. తద్విమర్శనము.
౨౧. సిద్ధిగ్లోకాదిత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య; సంసార శబ్దార్థము; చింతామణి వాఙ్మయ మూలకము కాదు.
౨౨. పాణినీయము వాఙ్మయస్థ భాషానుశాసనము కాదు.
౨౩. వ్యాకరణముకన్న మహాకవి ప్రయోగములే ప్రామాణికములు.
౨౪. నన్నయధర్మములు కవిప్రయోగములకే ప్రామాణ్యము నంగీకరించిరి.

విషయ సంఖ్య.

౨౫. కాస్త్రీ ప్రయోగత్యా ద్వధర్వణసూత్రము సంస్కృత శబ్దవిషయకము.
౨౬. ఆంధ్రవ్యాకరణ ప్రయోజనములు.
౨౭. తాళప్రమాత్పకల యప్రామాణ్యము. ఆర్వాచీనులు నన్నయాధర్వణులవలె గాక కావ్యేతర వాఙ్మయము వైతము సలక్షణము కానలేనని తలంచిరి.
౨౮. ప్రాచీన కావ్యవాఙ్మయమును సలక్షణముగ నుండునట్లు సవరించుట; నేటి వ్యావహారికాంధ్రమును నవీనగ్రాంథికభాషగ నంగీకరించుట.
౨౯. ఆంధ్రభాషా కవిత్యము లనాదులనెడు సరస్వత్యాదుల యాశయుల విమర్శనము.
౩౦. మహాకావ్యముల దోషములను జూపుట వ్యాకరణ ప్రయోజన మనెడి సరస్వత్యాదుల మతము సరికాదు.
౩౧. అధర్వణుడును మహాకవి ప్రయోగముల కనింప్యగ్రామ్యతను గల్పింపలేదు.
౩౨. వైయాకరణోక్తగ్రామ్యత వేఱు. ఆలంకారికోక్త గ్రామ్యత వేఱు. గ్రామ్యాస్తీ లాపశబ్ద నోషములు.
౩౩. దేశ్యములకు మాత్రము లోకవ్యవహారము మూల మనుట సరికాదు.
౩౪. సన్యులవత్త్వాదిత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౩౫. సంకీర్ణవికాసవ్యాయ కల్పిత వ్యాకరణ సూత్రములను మహాకవు లుల్లంఘించుట సరియే. సామాన్యముల వ్యాకరణమే యాధారము.
౩౬. సన్యులేత్యాది కహోబలపతిచేసిన వ్యాఖ్య, తద్విమర్శనలు. అపశబ్దతాలక్షణము.
౩౭. శ్రుతేపశబ్దేచేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౩౮. ఆద్య ప్రకృతి. ప్రకృతిశ్చేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౩౯. అందలి కేవలశయేత్వాదికి సరస్వత్యాదుల వ్యాఖ్య. తద్విమర్శనము.
౪౦. ప్రాకృత వికృతిశబ్దముల యుష్మములు.
౪౧. ప్రాకృతాంధ్రములకుఁగల వైభాత్యము.
౪౨. వైకాచ్యప్రభంశములకుఁ గలుగుత్రాకృతిత్వ వ్యవహారము లేదు.
౪౩. ఆద్యామహాశ్చేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౪౪. ఆంధ్రమునకుఁ బ్రాకృత ప్రకృతికత్వముగ జెప్పనక్కఱలేదు.
౪౫. కాస్త్రీ మహారుష మిత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౪౬. ప్రాకృత వ్యాకరణమును బదువుకొనవలె ననుకుండుట లోటుకాదు.
౪౭. సరస్వత్యాధులు కాస్త్రీమిత్యాది సూత్రమును విడుచుటలోని కారణము.

II తద్భవప్రకరణము.

౪౮. వర్ణలోపాగమా ఇత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౪౯. ఇందలి యపపాతములు.
౫౦. ప్రాకృతభవములను సంస్కృతమునుండియే సాధింపనగు ననియధర్వణాశయము.

విషయ సంఖ్య.

౫౦. అప్పకవిచూపిన కొన్ని తద్భవముల ప్రక్రియలో సహజబలపతి చూపిన చోటములు.
౫౧. తద్భవములకుఁ బ్రాకృతప్రకృతులను చూపినవా రెవరు ?
౫౩. మొదటి కవిజనాంజన టీక చాలవఱకు బాలసరస్వతీయమే యనఁ నును. ఈ టీకలోఁ
౭౧. వ జేర్చిన తద్భవప్రక్రియ కవినంశయ విచ్ఛేదములకమె.
౭౨. ఆంధ్రభాషాభూషణ కవినంశయ విచ్ఛేదములు సంస్కృతమునుండియే తెనుఁగులోఁ తద్భవములు సాధించుచున్నవి.
౭౩. తెనుఁగులోని కీ తద్భవము లెట్లువచ్చె నను విషయమున నెత్తిన సారాంశత్రయము. తత్స్థితి విమర్శనము.
౭౪. మొదటి సారాంశము. సంస్కృతము వ్యవహారభాషయై యుండఁగాఁ దెల్ల తద్భవము లేర్పడెననఁ జనదు.
౭౫. రెండవసారాంశము—ప్రాకృతమే వ్యవహారభాషయనఁ దెల్లఁగఁ బరిణమించె ననరాదు.
౭౬. మూడవ సారాంశము—సంస్కృతపండితులు తెల్ల విభక్తులతో సంస్కృత శబ్దములను తెనుఁగులో వాడుచుండఁగాఁ దెల్లవారును వానిని వాడుటలో సీతద్భవము లేర్పడియుండవచ్చును. దెక్కయి న్నతంత్రము.
౭౭. తద్భవప్రక్రియకు సూచకవి హేతు ప్రదర్శనము చేయలేదు.
౭౮. తద్భవములు పుట్టుటకుఁ గారణములు. తద్భవత్వ నిర్వచనము. ఎట్టి వికృతులు గలవి తద్భవము లనిపించుకొనును ?
౭౯. అష్టవికృతి—I, II అకారవికృతి. III ఇకారవికృతి. IV ఉకారవికృతి. V ఋకారవికృతి. VI ఏకారవికృతి. VII ఐకారవికృతి. VIII ఓకారవికృతి. IX ఔకారవికృతి. X ఐ, ఔలు 'అయి, అవు' లగుట. XI ద్విత్విపూర్వదీప్తస్వరప్రాప్తము. XII ఏకాధిక గుర్వక్షరములలో నొకదీప్తము ప్రాప్తమగుట. XIII ద్విత్వప్రాప్తములు.
౮౦. తద్భవములందలి స్త్రీ ప్రత్యయములు—స్త్రీ సమములు:—I చీరమున్నగులు మువ్వగములు. II కసపు మున్నగు పువ్వులంతయులు. III. తోకమున్నగు 'ఉ' వర్ణాంతములు.
౮౧. పదాది స్వరాగములు.
౮౨. శేష పరక స్వరలోపము.
౮౩. అనునాసి శోపరిష్ట స్వరలోపము.
౮౪. స్వరశక్తి.
- హల్ వికృతి:—
౮౫. తద్భవములలోని వర్ణలోపమునకు చిజములు.

విషయ సంఖ్య.

౧౩౮. ద ధ ట థ లకు డకారాదేశ మగుట. వకారమునకు 'పా'దేశము (గతార్థము).

౧౩౯. ఖాఖ గాదేశము (గతార్థము).

౧౪౦. తిద్భవప్రకరణ జోషసంహారము.

అక్షర ప్రసారము.

౧౪౧. అక్షర ప్రకరణారంభ ౫. అను ప్రదానాదిత్యాది కారికావ్యాఖ్య. పుథగ్వర్ణి
తాంగీకారి బీజములు. ధ్వన్యాత్మక వ్యోత్పత్తి ప్రక్రియ.

౧౪౨. ధ్వన్యాత్మక వ్యోత్పత్తి ప్రక్రియవిషయమునందలి పాణినీయశిక్షా కారికలు.
ఉదాత్తానదా స్వరితిత్వముల ప్రకారము.

౧౪౩. ఉదాత్తతాములు వ్యవ్రేణేష్య సంపాదకములు కావు.

౧౪౪. ప్రాన్య ద్విష్టుత వ్యంజనోచ్చారిణికాల (మాత్రా) వివరణము. ఏకమాత్ర
ఇత్యాది కారికావ్యాఖ్య.

౧౪౫. మాత్రాకాలవివరణము. చానాది పక్షిరుతిముల కాలపరిమితి. మాత్రాకాలమును
బద్ధి చేసెడి లఘుత్వ గురుత్వ వివరణము. సంయుక్తాక్షర కాలపరిమితి.

౧౪౬. ఋ శిష్టము లేకకనూత్రాకాలికముల. రలసంపుక్త ఋ శిష్టములందుఁ గల
యణురూప భాగముల వివరణము. స్వరిభక్తి. హల్సంపుక్తియు.

౧౪౭. ఆనుస్వారము మాత్రాకాలికము. ఈ విషయమునందలి యభిప్రాయభేదములు.
అనుస్వార పరక స్వర కాల విశేషములు.

౧౪౮. అనుస్వారము మాత్రాకాలికమైనను నది వ్యంజనమే. ఈ విషయమునఁ గల
యభిప్రాయభేదములు. అనుస్వార ముభయమా? అనుభయమా?

౧౪౯. భయాం యమా ఇత్యాది కారికావ్యాఖ్య. వ్యంజనుల శ్వాస నాదాఽసంజ్ఞల వివ
రణము. ఇవి బాహ్యప్రయత్నములు.

౧౫౦. శ్వాసాఘోష వ్యోచ్చారణప్రకారము. అందు నాదము కలుగమికిఁగల ప్రా
రణములు. విచార మను బాహ్యప్రయత్నము.

౧౫౧. నాదఘోష వ్యోచ్చారణప్రకారము. అందు నాదఘోషములు గల్గుటలోని
కారణములు. సంవార మను బాహ్యప్రయత్నము.

౧౫౨. పై విషయముల వివరింపబడిన యాంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వప్రసాదము.

౧౫౩. మహాప్రాణ వ్యోచ్చారణప్రకారము. అందుఁ గల్గి సోష్కర. అల్పప్రాణవర్ణ
ముల వివరణము.

౧౫౪. హకార వర్ణవర్ణముల యుచ్చారణములోని విశేషము. వాని హకారసంజ్ఞ.
శ మ స లును ననుస్వార వినర్థములును, నల్పప్రాణములె యను తైత్తిరియ
ప్రాతికా భ్యాశయము.

౧౫౫. ఈషచ్చాస్వసములు. ఈషన్నాదములు.

౧౫౬. పాశ్చాత్యపండితులు చెప్పెడి ధ్వన్యాత్మక వ్యోత్పత్తి పథములు.

విషయ సంఖ్య.

౧౫౭. మూర్ఖాభిమాతము లేదను మతము సరికాదు. పేటికాకారవర్ణనము. ఏతద్విషయమునందలి మూర్ఖశబ్దము నర్థము.
౧౫౮. కంఠ్యావహా విత్యాది కారికావ్యాఖ్య. వర్ణములకంఠ్య తాలవ్య తాదుల వివరణము.
౧౫౯. ఆభ్యంతర ప్రయత్నమన నెట్టిది?
౧౬౦. వక్త్రస్వరూప వివరణము. జిహ్వమూలాది వక్త్ర భాగములు. వర్తస్యము. బర్తస్యము. తాలువనగా దొడకాదు.
౧౬౧. కంఠమె జిహ్వమూలము కాదు.
౧౬౨. స్థాన కరణముల లక్షణము. స్వరముల స్థాన కరణముల వివరణము.
౧౬౩. హల్లుల విషయమున స్థానకరణముల లక్షణము.
౧౬౪. స్వాసము స్థానకరణ సంయోగమును విడఁ గొట్టుననుట ప్రాచ్య పండితులకును సమ్మతమే.
౧౬౫. ఆభ్యంతర ప్రయత్న చాతుర్విధ్యము.
౧౬౬. విపృత సంపృత స్పృష్ట స్పృశ్మాది సంజ్ఞలు, ఆయా సంజ్ఞల సార్థక్యము.
౧౬౭. 'ఈశుః స్పృష్టములు. అంతస్థములు.' అను సంజ్ఞల సార్థక్యము. ఏతన్నియక్తి విషయమునఁ గల యభిప్రాయ భేదములు.
౧౬౮. 'ఊష్మములు, విసర్గము, విసర్జనీయము, జిహ్వమూలీయము, శివభాసనీయము,' అను సంజ్ఞలు; వాని నిర్ముక్తియు.
౧౬౯. 'అనుస్వారము, వర్ణము, స్వరము, స్వంజనము,' అను సంజ్ఞల సార్థక్యము.
౧౭౦. కంఠ్యములు—
౧౭౧. అవగమము కంఠ్యమని ప్రాచీనాఖ్య మేదియుఁ జెప్పలేదనెడి విట్టి దొరగారి యభిప్రాయము సరికాదు. అవగమమునందలి యాభ్యంతర ప్రయత్నము.
౧౭౨. అవగమమునకు హనువులు స్థానమని చెప్పఁబడినను ఇది కంఠ్యమునుటలో విరోధము లేదు.
౧౭౩. హకార విసర్గములును గంఠ్యములే. ఇవి ఉరస్యములని కొందఁ జెందుదురు.
౧౭౪. ఆయోగవాహము లాశ్రయస్థానభాగు లను విషయపు విమర్శనము.
౧౭౫. అవసానగత విసర్గమున కాశ్రయస్థాన భాగిత్వ మనుభవనిస్థము.
౧౭౬. జిహ్వమూలీయములు. కవగమము కంఠ్యముకాదు. ఇంక నది జిహ్వమూలీయము.
౧౭౭. ఋ శివర్ణముల స్థానమును జెప్పటలోని మఠ భేదములు. అవి పరస్పరవిరుద్ధములు కావు.
౧౭౮. కవగమమునకు జిహ్వమూలమె స్థానమనియు హనుమూలమె కరణమనియు శుక్ల యాహఃప్రాచీనాఖ్యాదులు చెప్పుచున్నవి.

విషయ సంఖ్య.

౧౭౯. తాలవ్యములు. లకారోచ్చారణమున జిహ్వంతము తాలవును దాతుననెడి యాధునిక మతము సరికాదు.
౧౮౦. ఓష్ఠ్యములు—వీనికి మీఁదిపెదవి స్థానము; క్రిందిపెదవి కరణము.
౧౮౧. ఓష్ఠ్యముల స్థాన కరణైక్యము శుక్లయజ్ఞః ప్రాతికాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడినది.
౧౮౨. మూర్ధన్యములు.—
౧౮౩. రేఫ యు వర్ణములు మూర్ధన్యము లనుట సరికాదు.
౧౮౪. బర్హస్పరము, బర్హస్పరు; అది రేఫమునకు స్థాన మను నాధునికోక్తి సరికాదు.
౧౮౫. శాస్త్రీయములగు స్థానకరణముల నించుక తప్పించియు నాయాయి వర్ణములను బలికింప వచ్చును; కాని యట్టి యుచ్చారణములు ముష్టము లనిపించు కొనును.
౧౮౬. రేఫోచ్చారణమున జిహ్వగ్రాహకంపము కలువనెడి పాశ్చాత్యాశయము సరికాదు—అట్టి కంపము లకారోచ్చారణమునఁ గలుగును.
౧౮౭. అంతిష్ఠముల లఘ్వలఘుతలు. అలఘు లకారోచ్చారణము చిరకాలము క్రిందటి నుండియు సంస్కృతమునఁ గలదు. లఘ్వలఘువులు వేర్వేలు స్థలములు కావు.
౧౮౮. దుఃస్పష్ట డకార భ కారములు.
౧౮౯. దుఃస్పష్ట డకారము పుష్కలమనందలి సంస్కృత కల్పములలోను నగ పడుచున్నది. ద్రావిడ భాషలలో నైతి మిది డకార మూలకమును శకారముగఁ బరిణమించునయ్యె యున్నది. డకారముగఁ బరిణమించుటయు గలదు.
౧౯౦. సంస్కృతమునందు నైతి మీ దుస్పష్ట డకారమును శకారముగఁ బలుక సాగిరి.
౧౯౧. అప్పకవియు నీ సంస్కృత డకారమును శకారముగ భావించెను. అధునిక పండితులును నట్లే భలంచుచున్నారు. ఇది సరికాదు.
౧౯౨. “రలయో” రిత్యాద్యభేద ప్రతిపాదక కాణిక స్థానైక్యబోధకము కాదు. అది స్థాపకము చెప్పఁబడినది.
౧౯౩. మూర్ధన్య శకారము ద్రావిడ భాషలలో గలదు.
౧౯౪. ఇట్టి ద్రావిడశకార సంపర్కముననే యలఘు లకార దుఃస్పష్ట డకారము లుచ్చారణమునందును రేఖనమునందును ద్రావిడ శకార సామ్యము నందుచున్నవి.
౧౯౫. దంత్యములు—
౧౯౬. లికార లకారస్థాన విషయమునందలి యభిప్రాయ భేదములు.
౧౯౭. లకార మీషో స్పష్టము కాదనియు స్పష్టప్రయత్నవంతమే అనియుఁ బాశ్చాత్య పండితులు చెప్పట సరికాదు.

విషయ సంఖ్య.

౧౯౮. చక్షు తౌల్యములును, దంత్యములును.
౧౯౯. వకారము దంతోష్ఠ్యము.
౨౦౦. సంధ్యచ్చులు.
౨౦౧. ఏడిలు సంధ్యచ్చులు కావను పాశ్చాత్య పండితుల యాశయము.
౨౦౨. శుక్లయజ్ఞః ప్రాతికాఖ్యమును నశ్లే చెప్పచున్నది.
౨౦౩. ఉచ్చతుడు దానికి వేలు విధమునఁ జేసిన వాఖ్య సరికాదు.
౨౦౪. శుక్లయజ్ఞః ప్రాతికాఖ్యాయమును సరికాదు. ఏడిలు సంధ్యచ్చులనుటయే యుక్తము.
౨౦౫. ఏకారోచ్చారణమున 'అఇ' అనువాని బాదలు గలవు.
౨౦౬. ఓ కారోచ్చారణమున 'అ ఉ' అనువాని బాదలు లగపడుచున్నవి.
౨౦౭. ఐసౌలు సంధ్యచ్చు లనుట సర్వ సమ్మతము. ఏడిలలో సంధించిన యచ్చులు తుల్యంతకము లగుటచేఁ బ్రష్టిష్ఠావయవములైనవి; ఐజౌలలో సంధించిన యచ్చులు య్యూర్వాకాంతకము లగుటచేఁ విష్టిష్ఠావయవము లగుచున్నవి.
౨౦౮. శుక్లయజ్ఞః ప్రాతికాఖ్య మూల సూత్రము పై పద్ధతి కనుకూలముగనే యున్నను వ్యాఖ్యాత పారవశి వేలుమార్గముఁ ద్రొక్కెను.
౨౦౯. అట్టి వ్యాఖ్య మూలాభిప్రేతము కాదు.
౨౧౦. "ఎ ఓ" అను ప్రాస్వరూపములు సంస్కృతమునందును గలవు.
౨౧౧. 'అనుస్వారము. యమములు. నాసిక్యము' అనువాని స్థానకరణములు.
౨౧౨. స్వరమే అక్షరము. అనుస్వారవ్యంజనాదు లంగములు. అంగాంగీకృతవిష్కర్షము.
౨౧౩. సానునాసిక స్వరములకుఁ బృథ్విజనము లేదు అర్ధానుస్వారి యునకు వర్ణపాఠ్యకృత మంగీకర్తవ్యము.
౨౧౪. యవలకును సానునాసిక్యము కలదు. బాల్లుల యానునాసిక్యము తత్సూర్వ స్వర సానునాసికత్వరూపమై యుండును.
౨౧౫. పృథగక్షరత్వాంగీకార లక్షణములు.
౨౧౬. ఆద్యాయా ఇత్యాది సూత్ర వ్యాఖ్య.
౨౧౭. ద్వితీయాక ఇత్యాది కారికావ్యాఖ్య.
౨౧౮. సంస్కృతవర్ణ సమామ్నాయమున శకారము మహేక్షింఁ బ్రకారమును నిల్పుట వర్తిభిప్రేతము.
౨౧౯. మాహేశ్వర సూత్రములలో బ్రకారము మేష్కాంతబడనంతమాత్రమున నది సంస్కృతాక్షరము కాదనరాదు.
౨౨౦. కణ్ణాటక శబ్దానుశాసనకర్త భట్టకలంకుడు మాహేశ్వరసూత్రములవిషయమునఁ జేసిన విమర్శనము.
౨౨౧. మాహేశ్వర సూత్రములు; ప్రత్యాహారములు.

విషయ సంఖ్య.

౨౨౨. మాహేశ్వర సూత్రములలోని వర్ణముల వరుస సరియగు వది కాదు. లోకప్రసిద్ధ మగు వరుస శుక్లయజుఃప్రాతికాఖ్యమునఁ గలదు. అందే సంస్కృతవర్ణ సమామ్నాయమును గలదు.
౨౨౩. అనుస్వారవిసర్గములు స్వరములా? స్వంజనములా?
౨౨౪. ఋగ్వేద ప్రాతికాఖ్యములోని పుష్ప పారాయణక్రమము.
౨౨౫. పాణినీయ శిక్షలోని సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయము.
౨౨౬. పాణినీయశిక్షలోని ముఃస్పృష్టతత్త్వము లకారద్వయయులి లికారపరమనెడి వాచస్పత్యములను సరికాదు.
౨౨౭. తైత్తిరీయ ప్రాతికాఖ్యమునంగలి వర్ణసమామ్నాయము.
౨౨౮. ఇందు లికారము స్పృష్టముగాఁ బరిగణింపఁబడెను.
౨౨౯. 'స్వరములకన్నిటికిని వ్రాసవచ్చు' పుత్రతత్త్వములు గలవు' మున్నగు వర్ణసమామ్నాయ సంఖ్యావిషయక మతిభేదములు.
౨౩౦. చింతామణిక్ర తలంచిన పంచాశద్వర్ణము తెప్పి? యమములను పుత్రమును నన్నయభట్టు పరిగణింపలేదు.
౨౩౧. పుత్రమును గురువె. దీనికి వాత్రాత్రయ గణము కవి ప్రయోగములో లేదు.
౨౩౨. ఆపకవ్యామలు పుత్రము త్రిమాత్రాకమని చెప్పబ యవిమోక్షకృతము.
౨౩౩. నన్నయభట్టు పుత్రమును ద్విముగ వాత్రమే భావించెను.
౨౩౪. ఇతఁడు దూరాహ్లాదమునందును హన్స్ సంబోధనమును జేయువాఁడు.
౨౩౫. జహ్వమాలీయోపధ్యానియములను బంచాశద్వర్ణములలో నన్నయ పరిగణింప లేదు.
౨౩౬. ఆహోబల పత్తాదుల మతము : దియె.
౨౩౭. లికార దీర్ఘము పాణిని శిక్షలోను పైత్తిరీయ ప్రాతికాఖ్యములోను గ్రహింపఁ బడవన్నను ఋగ్వేద ప్రాతికాఖ్యమునందును శుక్లయజుః ప్రాతికాఖ్యము నందును బరిగణింపఁబడెను.
౨౩౮. ముద్బోధ వ్యాకరణమున 'లికార మంగీకరింపఁబడెను.
౨౩౯. శబ్దకల్పద్రుమకొశమునందు లికారము గణింపఁబడెను. తంత్రములందలి దాని యుపయోగములు దాహరింపఁబడెను. మఱియు, నది యొకశబ్దమనియు దానికిని గోళములలో నర్థములు గలవనియు వ్రాయఁబడెను.
౨౪౦. పాణిని పుత్రమున లికారదీర్ఘము లేకున్నను 'లిలి లికారే' వార్తకముచే లికారమే విధింపఁబడెనని శబ్దకల్ప ద్రుమకొశమున గమనింపఁబడెను. ఇందు ప్రాస్య లికారము విధేయమని ప్రాచీనుల యాశయము.
౨౪౧. లికారద్వయ గర్భిత లికారము పై వార్తకములో విధేయమనెడి భట్టాచీ దీక్షిత మతము. ఈ సందర్భమునందలి యహోబల పండితీయములోని యసంగతి,

విషయ సంఖ్య.

౨౪౨. పయి వార్తికమున దీర్ఘ శ్లోకారము విధేయమనెడి శబ్దకల్పద్రుమ సమన్వయము.
౨౪౩. భట్టోజీ దీక్షిత మతము ననుసరించుచు వానస్పత్య శాశకర్త పాణినియ శిక్షలో దుఃస్వప్రప్త శబ్దమునకుఁ జేసిన యర్థము.
౨౪౪. వాచస్పత్యశాశకర్త సమన్వయమునందలి యనుపపత్తులు.
౨౪౫. నన్నయ దుఃస్వప్రప్త శ్లోకారముతోనె పంచాశత్సంఖ్యను బూరించెను.
౨౪౬. అనంతామాత్యుఁడు శ్లోకారముతోఁ బంచాశత్సంఖ్యను బూరించెను.
౨౪౭. అనంతామాత్యమతమును సరిపించుచు నహోబలాష్పకవులు శ్లోకారముతోఁ బంచాశత్సంఖ్యా పూరణము గావించిరి.
౨౪౮. అహోబలాష్పకవుల మతములొని యసంగతి.
౨౪౯. ఋ శ్లోకార్థా విత్యాదికారికావ్యాఖ్య. ప్రాకృతమున లోపించిన సంస్కృతవర్ణములు. ప్రాకృతమునకు వర్ణములు నలువదియనుటచేత సయితము శ్లోకారము సంస్కృత వర్ణమనెడి నన్నయప్రాచీయము దృఢపడుచున్నది.
౨౫౦. ప్రాకృతవర్ణసమామ్నాయమును జేసినది ఋ శ్లోకార్థా వర్ణప్రకరణియోదాహృత వచన మప్పకవి చెప్పినట్లు హేమచంద్రునిదనుట విశ్వసనీయము కాదు.
౨౫౧. వరరుచి హేమచంద్రుల వనుచు నహోబలపతి యుదాహరింపిన కారికలును లక్ష్మీధర పండితోదాహృత కారికలును సరియై యుండలేదు.
౨౫౨. పయి వచనములు మహారాష్ట్ర ప్రాకృతిము నే యుద్దేశించి చెప్పబడినవి.
౨౫౩. పయి వచనములందలి లోపములు.
౨౫౪. దుఃస్వప్రప్తము ప్రాకృతమునలేదు. అయ్యది ప్రాకృతమున శ్లోకారమై కాలక్రమమున లకారముగఁ బరిణమించిన దనుటకు నిదర్శనములు గలవు.
౨౫౫. నన్నయభట్టును మహారాష్ట్ర ప్రాకృతిమునకే వర్ణసమామ్నాయము నలువదియని చెప్పిననుట నిశ్చయము.
౨౫౬. 'అయి ఐ' అను సూత్రము చొప్పున 'ని' కారమున్నను వికారము లోపించె ననుటకు తీరిలేదు. సంస్కృతశబ్దములలోనుండి లోపించినవి పదియని గ్రహింప నగును.
౨౫౭. పయి సమన్వయ పద్ధతినై యనుసరించి యహోబలపతి ప్రాకృతిభాషామట్కము యొక్క వర్ణసమామ్నాయము నలువదియని సాధింపఁజాలెను. అందలి లోపములు.
౨౫౮. అలఘు లకారమును జేర్చి యహోబలపతి పయిరీతిని సమన్వయించుటయు నన్నయప్రాచీనము కాదు.
౨౫౯. అలఘు లకారము ప్రాకృతిమునఁ గలదు. కాని, యి వేలువర్ణము కాదు.
౨౬౦. 'లోల' అనియో? 'లోళి' అనియో? అందలి విధేయము లఘు లకారమా?

విషయ సంఖ్య.

అలఘు లకారమా? అందలి విధేయ మలఘు లకారము.

౨౬౦. వట్టింశ దిశ్యాదిసూత్రావ్యాఖ్య.
౨౬౧. అచ్చాంధ్రమున వర్గయుక్తులుగలవా? లేవనుట యుక్తము.
౨౬౩. ప్రాకృత సమములో వైత మనాంధ్ర వర్ణసూత్ర శబ్దములు లేవు.
౨౬౪. సప్త త్రింశదిత్యా ద్యప్పకవీయ పాఠాంతరము ప్రక్షిప్తము. బాలవ్యాకరణ, ప్రాథవ్యాకరణకర్తలును, నలఘులకారము గలదని చెప్పియు దానికి బృథగ్గణన మంగీకరింప లేదు. బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థ ప్రకాశికా పాఠామాదిక వ్యాఖ్య. ఊహ్యకాదు. అందలి రెండు లకారములును నలఘువులే. ఈ సందర్భములో బాలవ్యాకరణకర్త ప్రమాదము.
౨౬౫. నన్నయనాటి నాంధ్రలిపి చరిత్రము. బాలేంద్రిత్యాది కారికల వ్యాఖ్య. అచ్చుల యాకారములు. హల్లుల యాకారములు.
౨౬౬. అకాలమునకున్న యాంధ్రకర్ణాటసాధారణలిపి. అందు వర్గయుక్తులకును సరళములకును బ్రత్యేకాకారము లుండెడివి. అచ్చులకు గుణితమున మాలు రూపు లుండెడివి.
౨౬౭. ఈ లిప్యధికారక చింతామణికారికల ప్రక్షిప్తములు కావు.
౨౬౮. ఆంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపినుండి కొన్నిటిని దీసికొని నన్నయ ప్రవర్ణించిన యాచార్య లిపియందలి యర్హత. ఘనత. భౌతికతము. శాస్త్రసత్వత.
౨౬౯. అనుస్వారలిపి విషయకమగు నాంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వ గ్రంథము. కాననపద్య మంజరిలోని యావిషయము నందలి గ్రంథము.
౨౭౦. వానిలోని లోపములు. అసంగతులు. అసమర్థములగు సవరణములు.
౨౭౧. ఆంధ్రాక్షర పితామహు. అక్షర లిపి. బాలేంద్రిలిపి. నాగరలిపి. తమిళ కన్నడ లిప్తులు మున్నగువానిని జూపు పట్టిక.
౨౭౨. నన్నయ కల్పితలిపి జనపామాన్యపు వాడుక కెక్కలేదు. అది యాంధ్రాపండితులకుఁ గొందఱకుఁ దెలిసియుండెను.
౨౭౩. నన్నయ యుద్ధరించిన లిపి లోకములం దధర్వణుఁడు చేసిన సవరణములు.
౨౭౪. పాల్లహల్లుపైని తిర్యగ్గోళు నిడుట నన్నయనాటికే యారంభించినను లాఘవాశేషచే నలఁడు దాని నుపేక్షించెను.
౨౭౫. ఈ తిర్యగ్గోళు తలకట్టు గుర్తని యధముచేయుట పారపాటు.
౨౭౬. అక్షర దండరేఖ 'ఒత్తు' నకు గుర్తని యధర్వణుఁడు కల్పించెను.
౨౭౭. ఒత్తుగఱు నాంధ్ర కర్ణాట సాధారణ లిపి యం దంత యావశ్యకముకాదు.
౨౭౮. అక్షర దండరేఖ "ఒత్తు" నకు గుర్తుగ వ్రాయుట పదుమూడవ శతాబ్దమున వారంభించినది.
౨౭౯. ఒత్తుగుర్తు నన్నయాధర్వణ కల్పితలిపి మూలకము అనుట యుక్తము.

విషయ సంఖ్య.

౨౦౦. ఈ లిప్యర్థారక కారికలయర్థము వ్యాఖ్యాతలకు సరిగఁ దెలియలేదు.
౨౦౧. “పంచపద్ధతయ” ఇత్యాన కారికల యర్థము తెలియలేదని బర్మెలువొరగారు వ్రాసిరి.
౨౦౨. ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వకారులు వీని కష్టమును జేసికొనిరి. మఱియు నివి నవ్యము లేమో యని సందేహించిరి.
౨౦౩. నన్నయాధర్వణ వర్ణిత లిపి యొకప్పుడు వాడుకలో నుండెడిదని విజ్ఞానసర్వస్వ కారులు భ్రమించి వ్రాసిరి.
౨౦౪. నన్నయాధర్వణ లిపి స్థానములను జూడించి యొకరితొ నప్పకవి యాంధీకరించెను.
౨౦౫. అప్పకవి పాఠాచీనలిపి విషయమునఁ జెప్పిన మఱికొన్ని విషయములు.
౨౦౬. బాలేంద్రీయాది నన్నయకారికలను దెలిగించుటలో నప్పకవి యధర్వణుని నవరణములను పైత మాంధీకరించెను.
౨౦౭. పాఠాచీన లిపిలో నెల్ల స్వరములందును, ‘అకార’ లిపి సంబంధము గలదని యప్పకవి వింతగఁ గల్పించెను.
౨౦౮. పాఠాచీనాసనలిపిలో నయితము “ఉత్త్య, ఋత్త్య” లిపిలోమాత్రము (పాల్కుపై నున్నపుడు) తలకట్టు మారక లిఖించు సంప్రదాయముండెడిది. కాని యిట్లనివి నన్నయ యుద్దేశించెను. కాన, నప్పకవి కల్పనము సరికాదు.
౨౦౯. అప్పకవియ ముద్రణములలోని పాఠాచీనలిపి యున్న పైలిఖితమువలె యాదృచ్ఛిక లేఖలుగఁ బడియున్నవి.
౨౧౦. వావిళ్లవారి యాడిషనులో నైతి మప్పకవిచెప్పిన లిపికి సరియగు సుదాహృతులు లేవు.
౨౧౧. ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వకారు లప్పకవృత్తిప్రాయమును గొంతవఱకు గ్రహించిరి కాని, వారి యుదాహృతులందును నవమార్గము కలదు.
౨౧౨. పంచపద్ధతయ ఇత్యాద్యధర్వణకారికల కప్పకవ్యహోబలపండితులు చేసికొన్న యర్థము. దాని యయుక్తత.
౨౧౩. ప్రైకారికలకు విజ్ఞాన సర్వస్వకారులు చేసిన యపార్థము.
౨౧౪. విజ్ఞానసర్వస్వకారులు ప్రైకాఙ్కల కిచ్చిన యుదాహృతులు వారుచేసిన యర్థములకు పైతము సరిగలేవు. వావిళ్లవారి ముద్రణములోని ప్రామాదికోదాహరణములు.
౨౧౫. లిపివిషయమున నప్పకవిచెప్పిన మఱికొన్ని విషయముల విమర్శనము.
౨౧౬. వలపలి గిలుక చరిత్రము.
౨౧౭. పదాని యకార వకార లేఖనము నప్పకవి నిరసించుట.
౨౧౮. పూర్ణబిందుపూర్వక వ్యంజన ద్విత్యము మున్నగు ప్రాచీన లిపి సంప్రదాయముల నప్పకవి నిరసించుట.

విషయ సంఖ్య.

- ౨౯౯ ప్రాచీనకాశప తాళపత్ర మాతృకలలో నుండి ప్రాచీనలిపి పథతుల నిరసనము.
౩౦౦. విజ్ఞాన సర్వస్వములోని లిపిచరిత్ర వ్యాపనము.
౩౦౧. బుద్ధుని బూర్వకాలమున హిందువులకు లిపిలేదనియుఁ దర్వాతఁ బాశ్చాత్యులు ప్రసాదించిరనియుఁ జెప్పెడి పాశ్చాత్యపండితుల యభిప్రాయములు సరికావు.
౩౦౨. వేదకాలమునుండియు హిందూదేశమున లిపి గలదు.
౩౦౩. వర్ణము, లిపి, లేఖనము, అక్షరము మున్నగువానికి విజ్ఞాన సర్వస్వకారులు చెప్పిన వ్యుత్పత్తులు.
౩౦౪. లిపులక్ల మూల మనఁబడెడి చిత్రలిపి స్వరూపము.
౩౦౫. తాంత్రిక చిత్రలిపి బ్రాహ్మిలికి మూలమను నభిప్రాయము.
౩౦౬. ఆంధ్రలిపియే దేవనాగరిలిపికి మూలమనఁబడె యాంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రకారుని వింత యాశయము.
౩౦౭. వై యభిప్రాయము లెన్ని స్థలములు. వర్ణయూహలు.

IV. అనుస్వార ప్రకరణము.

౩౦౮. స్వర ఇత్యాది చింతామణి కాంక్షావ్యాఖ్య.
౩౦౯. హోస్వరత్వాప్లవీత్యా నియమద్వయము స్వర స్వార విషయమునందే సార్వత్రికము. సాధ్యవిషయమున వర్తింప బిందు విధానమందే చెల్లును.
౩౧౦. స్వర ఇత్యాదికాంక్షా బాల సరస్వత్యాములు చేసిన ప్రామాదిక వ్యాఖ్యలు.
౩౧౧. బాలసరస్వత్యాదుల యజ్ఞి వ్యాఖ్యల విమర్శన.
౩౧౨. 'హనునానిశోచ్చారణం కత్' అను ప్రాకృత వ్యాకరణసంప్రదాయము యందు జాదుల జీర్ణ విషయమున నుపయోగించుట సరికాదు.
౩౧౩. పూర్ణము లేదని యాపన్నతత మన్నపుడే ప్రాప్యదిత్యాది సూత్రము వర్తిల్లను.
౩౧౪. ప్రామాదికముల సంక్లిష్టమైన బాలవ్యాకరణపునందర్శనము. దాని విమర్శనము.
౩౧౫. బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థ ప్రకాశికాకర్త యీ విషయమున పడిన ప్రామాదికాభిప్రాయము.
౩౧౬. కేతన, విన్నకోటపెద్దన, యీ విషయమున జాగ్రత్తగా సూత్రించిరి.
౩౧౭. దీర్ఘపూర్వక పూర్ణముల శబ్దరత్నాకరరాది కోశశ్చ శబ్దములు; వానివిమర్శనము.
౩౧౮. పూర్ణమందు ప్రాసవిమర్శనము. దీర్ఘపూర్వకపూర్ణముల శబ్దము లలంతిగఁ (మాండు, పోండి) గలవని యంగీకరించుట యుచితము.
౩౧౯. హ్రస్వపూర్వక పూర్ణము లేని స్థలములు.
౩౨౦. శబ్దరత్నాకరమునఁ గల ముచ్చత్యముల పప్తక.
౩౨౧. నఖండ ఇత్యాది పదార్థముల కాంక్షావ్యాఖ్య.

విషయ సంఖ్య.

- 3-1-1. వైసూత్రమునకు బాలవ్యాకరణకర్త చేసిన వివరణము.
- 3-1-3. ఈ యధర్వణ కారికలు వైతము ప్రక్రియోపయోగము లగుచున్నవి.
- 3-2-8. వ్రాస్వాత్యుష్కోపీత్యాది చింతామణి సూత్రములును సఖండ ఇత్యాస్యధర్వణ కారికలును సుచ్చారణ భ్రష్ట ఖండానుస్వార జ్ఞానమునకు పాధకము లగుచున్నవి.
- 3-2-9. పూర్ణము ఖండముగఁ దేలుటలోని స్వాభావికత.
- 3-2-10. ఆంధ్రభాషా సంస్కారమునాటి కథానుస్వారోచ్చారణమును దీర్ఘపూర్వక పూర్ణానుస్వారోచ్చారణమును కొందఱ యుచ్చారణమున నుండెడి వనుటలో నుండెదనని లేదు.
- 3-2-2. అథాన నానిశ్చోచ్చారణము కాలక్రమమున నశించుటందేని కవులు సఖండ నిర్బిందుక స్థలములకుఁ బ్రాస ప్రయోగము నంగీకరించిరి. కాన, ఖండ పూర్ణరూపస్వయము నంగీకరించినట్లే నిర్బిందురూపాంతరమును నంగీకరించుటచిత్తిము. కాని, లాక్షణికులు చేయక ఖండాఖండ ప్రాసము నంగీకరింపసాగిరి.
- 3-2-3. ఆనందుని ఖండాఖండప్రాసము సరిగనుండలేదు.
- 3-2-4. కూచిమంచి తిమ్మకవి దీర్ఘపూర్వకస్వయమునందును వ్రాస్వాత్యుష్కోత్పయమునందును ఖండాఖండప్రాసము నెల్లడలను నంగీకరించి ప్రామాణిక ప్రయోగముల నుదాహరించెను.
- 3-3-0. అప్పకవియస్థ ఖండాఖండప్రాసము నందర్భ విమర్శము.
- 3-3-1. అప్పకవియోదాహరణలను గొన్నిటిని తిమ్మకవి యుపేక్షించుటలోని కారణములు. మూకశబ్దము నిర్బిందుకమయై యప్పకవి యాశయము. ఆచారము శబ్దము పాఠ విమర్శము.
- 3-3-2. ఒక్క నన్నయ భట్టరికుఁడు మాత్రమే ఖండాఖండ ప్రాసమును బ్రయోగింపలేదు. వీఱుకబ్బము నిర్బిందుకము.
- 3-3-3. తిక్కనాదులు ఖండాఖండప్రాసము నంగీకరించినవా రగుటచేత వారిప్రయోగములు సఖండ నిర్బిందుక శబ్ద నిర్ణయవిషయమున సాకల్యముగఁ బ్రమాణములు కానేరవు.
- 3-3-4. నన్నయ భారతి భాగములోని యర్థి బిందు ప్రాస ప్రయోగస్థలము లల్ప సంఖ్యాకములు.
- 3-3-5. నన్నయభట్టు 'పిత' అను నిర్బిందుక శబ్దమును బ్రయోగించినస్థలములందు 'పిఱి' శబ్దమును నిర్వి యాతఁడును ఖండాఖండప్రాసమును బ్రయోగించెనని భ్రమింపందు.

విషయ సంఖ్య.

331. చీక శబ్దము సఖండ మను శబ్దరత్నాకరకర్త యాశయము సరికాదు. కాగా దానినిబట్టి సాధించిన చీకటిశబ్ద సమీదుకతయుఁ బరాస్తమగుచున్నది.
332. కొంచ అంగీకరించిన ఖండపూర్ణ ప్రాసము గ్రాహ్యము కాదు. అట్టి ప్రయోగ ములలో దీర్ఘపూర్వక పూర్ణముల అంగీకరించుటయే యుక్తము.
333. దీర్ఘపూర్వక పూర్ణములను నిష్టయించు నవ్యభిచరిత ప్రమాణములు లేమింటేని కావలయుఁ బ్రాచీనులు లేఫ అకార విషయమునందు వలె నీ విషయమున గాఢ పరిశీలనము చేయలేదు.
334. శబ్దరత్నాకరకోశ కర్త సఖండ శబ్దముల కిచ్చిన ప్రమాణములు సరియైనవి కావు. ఈ విషయమునందలి మార్గాంతరములు.
335. ప్రాచీన శాసన లేఖనములు దాశపత్ర మాతృకల లేఖనములును దప్యల తిప్పలును ననియత నియమకములును నగుటచే నవి సాకల్యముగాఁ బ్రమాణీకరింపఁ దగినవి కావు.
336. ప్రాచీన శాసనలేఖనపద్ధతులు కాలక్రమమున మాటుచు వివిధరీతుల వెలసినవి. మొట్టమొదట బిందువుచోట స్వపంచమములు వ్రాయఁబడెడివి.
337. తొమ్మిదవశతాబ్దమునాటికి జ మలచోట బిందువు వ్రాయఁబడెడి సంప్రదాయ ముండుకొంచెను.
338. ప్రాచీనము కాలమున సరిసున్నలను లేదా వానిచోట నిండుసున్నలను లేదా స్వపంచమములను వ్రాసెడి సంప్రదాయమే లేదు.
339. కన్నడమందువలెనే యధునస్వరములుకే సంపద బడెడివి. ప్రాచీనకాలము లోని యింద్రగణములు వేరుకొని నుండెడివి. వానిలో గగ మగణాదులును నుండెడివి. వానిని గ్రహింపఁ యరసున్నలచోట నిండుసున్నలు వ్రాయఁ బడెడివని భ్రమించుట సరికాదు.
340. శాసన పరిష్కర్తలు ప్రతిబింబములలో లేని బిందువులను నిర్వచించుట సరికాదు. ఉన్న బిందువులను లేనివానిగ భావించుట ననుటయు సరికాదు.
341. యుద్ధమల్లుని బెజవాడశాసన కాలమునకు క్రితము ఖండముచోటఁ బూర్ణమును గా, దానికి బదులుగ స్వపంచమమునుగాని వ్రాయు సంప్రదాయము రాలేదు. శాసన పరిష్కర్తలు బెజవాడ శాసనలిపిని నేటి తెల్లలిపితో వ్రాసిచూపుటలోఁ బాల ప్రమాదములు గలవు.
342. నవ్మయభట్టారకుఁడు ఖండము నాంధ్రమునఁ బ్రతిష్ఠించిన పిమ్మటనే యాఖండ పూర్ణవ్యాసకర్త లిపిపద్ధతి యంతరింపసాగెను.
343. ప్రెకారణములచే యుద్ధమల్లుని శాసనములోని బిందువులను వానిచోటి యను నాసీకములును సాకల్యముగఁ బూర్ణములై యనఁదగును.
344. యుద్ధమల్లుని శాసనములోని ఫలము మున్నగు మువ్వకముచోట మువ్వకమును బఠించుట సరికాదు.

విషయ సంఖ్య.

3౫౦. శేషపూర్వక సంయోగములోని హృద్విశ్వరూప కన్ఠాట పద్ధతియే యీ హృద్విందు హృద్విక హృద్విశ్వ పద్ధతి మూలము కా నోవును.
3౫౧. 'ఐ = ఆ గె' అనునది శబ్దమిథ్యాసా సంపదానుబంధిది.
3౫౨. కాననాదులలోని యర్హాచీరమగు హృద్విందుహృద్విక హృద్విత్వపద్ధతియు వ్యభిచరితమై యుండలేదు.
3౫౩. ఖండానుష్ఠానమును నిర్ణయించు శబ్దరత్నాకర కోశపద్ధతులును బ్రామాణికములు కా కీరవు.
3౫౪. ప్రృతి వికృతి శబ్దములందు సమించు నిర్ణయకతా వ్యత్యాసము కలదు. ప్రావిడభాషలలో పరస్పర సంబంధము గల శబ్దములందును వట్టి వ్యత్యాసము కలదు.
3౫౫. ప్రావిడభాషలలో సమించు నిర్ణయకతా వ్యత్యాసము గల శబ్దముల పట్టిక.
3౫౬. ప్రావిడభాషలలో నానునా కపదల సంబంధమును జూపు శబ్దముల పట్టిక.
3౫౭. ప్రావిడభాషలలోని యనుష్ఠానార్థి.
3౫౮. నమ పరకత్వమున మతమునకా స్వారాజేశమగు నమ శిష్యకవిమతము.
3౫౯. తిర్నిమ పదమధ్యమున ప్రత్యయ పదమ సరళ పరికత్వమున బిందువునకు వర్గ పరిమళేశ రావ యాంధ్రపండిత స్థాపనము.
3౬౦. ఆంధ్రభాషాకవి ప్రాచీన ప్రయోగముల వర్గపరిమళేశ నిరాసమున బ్రమాణములగుచున్నవి.
3౬౧. వర్గపరిమళేశ సరళాదేశముల చుక్కత. నాని స్వారాజికత.
3౬౨. స్వారాజికములగు పరివామములగు నిర్ణయకత వ్యవధానము కలుగుచుండుట యనుభవజ్ఞము.
3౬౩. కావుననే యీ ప్రావిడభాషలో లేనిదనచగు వర్గపరిమళేశము తమిళము లెన్నగునా మును సంస్కృతముందువలెనే ప్రవేశించినది. అట్లు వచ్చినను పద్మినాభావి యనచగు సరళాదేశము కొన్నియెడల ప్రావిడభాషలలో రావయ్యెను.
3౬౪. వర్గపరిమళము పరుసంయోగము ద్వితీయకృతమునగ నేర్పడుట తమిళమున విధరించియున్నది.
3౬౫. అగ్వాచీ శబ్దములలోని సరళోచ్చారణ వైకల్యము.
3౬౬. ఆంధ్రకావ్యముల సంస్కారకాలమునకు సరళోచ్చారణ మా భాషలలో వెలసియుండెను.
3౬౭. సంయోగములోని వర్గక్షర పరకద్రుతము వైకల్య తత్వద్వర్గపరిమళముగాఁ జెల్లిన మాణుటలేదు. ఇందులకుఁ బ్రయోగములు.

విషయ సంఖ్య.

319. వర్గాక్షర పరకద్రుతము కాలక్రమమున ననుస్వార మగుచున్నది. అట్టి యనుస్వార మర్థమాత్రిక నకారజన్యమై యైనను ప్రాన్యపూర్వకత్వమున మాత్రిక మగుచున్నది.
320. అర్థమిందు పరిణతి విశేషములు, విందువు తేలుటలోని యుపపత్తులు, నుడి తొలి యచ్చుమీఁది పూర్ణము తేలకుండుట కుపపత్తులు.
321. అవసానగత న మలు కొన్నియొడల లోపించునపు డవియును విందుపరిణతి ద్వారముననే లోపించుచున్న వనఁదగియున్నను, శాంధ్రు లట్టి విందు పరిణామమును సూత్రింపలేదు. ప్రాకృతకర్ణాటములలో నట్టి విందుపరిణతి మిక్కిలి వికాలముగ నున్నది.
322. నమాన పదమధ్యగ తానునాసికములు విందువులై తేలుచుఁ గాలక్రమమున లోపించును. అట్టి యనునాసికములు ద్రావిడభాషలలో నొక్కొక్కదాని యందు, నొక్కొక్క యవస్థలో నుండుటయుఁ గలదు. అట్టి శబ్దముల తట్టిక

V. అంతస్థప్రకరణము.

323. అనువోలఘన ఇత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
324. యవల అన్యులఘుతలను జూపుటకు చాలసరస్వ త్యప్పకవులు “హరి సత్య మే” మ్మను పాణినీయసూత్రమును జూపుట సరికాదు. అహోబలపతిచూపిన “వ్యర్థఘ్నుప్రయత్నే” త్యాది సూత్రమే సరియై యున్నది. అలఘుశబ్దము నకుఁ బర్యాయముగ నీ విషయమున గురుశబ్దమును వాడఁబడుచున్నది.
325. అకారద్వైవిధ్యము ప్రాకృతవ్యాకరణ ప్రసిద్ధము. అంతస్థములు శాన్తిటికిని అన్యులఘుభేద మాంధ్రమునఁ గలదని చింతామణి చెప్పుచున్నది.
326. స్వరసంహితలో నుచ్చారణ సౌకర్యార్థముగ వచ్చు యకారము అఘువని సంస్కృత ప్రాకృత వ్యాకరణానుసారముగఁ జింతామణియుఁ చెప్పుచున్నది.
327. అఘు వకార మిట్టి దని చింతామణి చెప్పలేదు. చాలసరస్వత్యాదులు ప్రథమమీఁది వకారమున కాదేశమగు వకారము అఘువని వ్యాఖ్యచేసిరి. అది సరికాదు. యకార తుల్యవ్యాచయమున సంహితలో నాగమముగా వచ్చు వకారమే అఘువనుట యుక్తము. అట్టిది తెల్లన మిక్కిలి యరుదు. ఈ సందర్భమున నప్పకవీయములోని సందర్భ మనంగతముగ నున్నదని తల్లికాకర్తలు చెప్పట సరికాదు.
328. ర ల ల, అన్యులఘుతలు యవలవంటివి కావు.
329. అట్లయినను అన్యులఘు యవలవలనె ద్వివిధ అకారములకును యత్రిప్రాస మైత్రిని సంస్కృత పండిత మతానురోధమునఁ జింతామణి యంగీకరించుచున్నది.

విషయ సంఖ్య.

32౯. ప్రాచీన కర్ణాట పండితులు అశ్వత్థ శత్రువులకు యతిప్రాసపైత్రి నంగీకరింపలేదు. వర్ణనమామన యగత ద్రావిడ మూర్ధన్య శకార ఘటితశబ్దములయందు, దర్శింబంధి తమిళ కర్ణాటశబ్దములయందు బట్టిక.
3౩౦. అశ్వత్థ శత్రువులయందు రఱల పైత్రి యంగీకరింపఁదగినదే యైనను నట్లంగీకరింపమికిఁ దమిళ కర్ణాట మహాకవి సంప్రదాయము మూలమనఁదగును.
3౩౧. రఱలకుఁ బ్రాచీనకాలమున విక్రీలిగ నుచ్చారణ వైకాత్య ముండెడిది.
- 3౩౨ ద్రావిడభాషలలోని అకారపు ప్రాచీనోచ్చారణము టకారావిప్లవ రూపముగ నుండెడిది.
3౩౩. రఱల యతిప్రాస వైరవిషయమునఁ బ్రాచీనులకుఁ గల పట్టుదల.
3౩౪. నన్నయభట్టునాటికే రఱల స్థానభేద మంతరించెనుటకు వానికారణము లఘులఘుతాభేదమాత్రమును సూత్రించుటయే ప్రబలనిదర్శన మగుచున్నది.
3౩౫. అధర్వణునినాటి కట్టి లఘులఘుచ్చారణభేదమును నడల జూరంభించెను.
3౩౬. అధర్వణుఁడు సూత్రించిన రేఫ అకారముల యనుగమములు నన్నయభట్టు భారతభాగ్యం యతిప్రాస స్థలమాత్ర మూలకములు.
3౩౭. ప్రాచీనకాలములలోని రేఫ అకారలేఖనము ప్రమాణీకరింజే దగినదికాదు.
3౩౮. లాక్షణికులు రఱల నిర్ణయము విషయమున భాస్కరునివలెను గల మహాకవుల ప్రయోగములను వాని కవిరుద్ధములగు నర్వాచీనమహాకవిప్రయోగములను బ్రమాణీకరించి యున్నారు. కూడిమంచి తిమ్మకవి శ్రీనాథాది మహాకవిప్రయోగములను వైత మీ విషయమునఁ బ్రమాణీకరించినందు వారి ప్రయోగములను గొన్నిటిని విమర్శించినవాఁ డయ్యెను.
3౩౯. నన్నయేతర మహాకవులు కొన్ని శబ్దములలో రఱ ఘటితద్వైరూప్యమును బ్రయోగించి యున్నారు. అట్టియెడల మహాకవి ప్రయోగములకే ప్రామాణ్యమొసంగుట సిద్ధాంతమగుటచే, నట్టి ద్వైరూప్యమునకు లాక్షణికులు ప్రామాణ్యము నంగీకరించిరి.
3౪౦. ఈ విషయమున నిజే శబ్దరత్నాకరకర్త వ్రాసియున్నాఁడు. ఆముక్తమాల్యద రేఫ అకార సాంకర్యమును జేయున దనుట సరికాదు.
3౪౧. రేఫ అకార వైరమును బాటించు నభిప్రాయమును గనుపఱచు ప్రయోగములు కనఁబడునపు డట్టి మహాకవులగ్రంథములలో రేఫ అకార సాంకర్యము గల దనుట సరికాదు.
3౪౨. క్రియాంత ఇత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
3౪౩. క్రియాంత ఇత్యాది కారికలు నన్నయ భారతభాగ పద్య యతిప్రాసస్థలస్థిత రేఫ అకారవర్ణన మాత్రపరములు.

విషయ సంఖ్య.

౩౯౪. తాల్లపాకము పెదతిరుమలయ్య ప్రభృతు లీ యధర్వణసూత్రములలోని వరుసనే యనుసరించి రేఫ అకార ఘటితశబ్దముల నుపదేశించిగాని, మాతృకాపాత క్రమము ననుసరించి యుపదేశింపలేదు.

౩౯౫. తిరుమలార్చ్యప్రభృతులు తిమతిమ కాలమువఱకుఁ గల మహాకవి ప్రయోగముల నెల్ల మూలముగఁ గొని రేఫ అకార నిష్ఠయము చేసిరి.

౩౯౬. తిరుమల ర్చ్యప్ర కవుల కాలము.

౩౯౭. శకటరేఫ నిష్ఠయ ము గ్రంథముకైతఁ గు ద్వివి ధాది దుత ఇత్యా ద్యధర్వణ కారికా ఛాయానుకారి యు.

౩౯౮. శటరేఫనిష్ఠయ గ్రంథక ర్తయగు భారతము లక్ష్మీపత్నివధాని కాలము.

౩౯౯. కూచించి తిమ్మకవియు ద్వివి ధాది దుత ఇత్యాది సూత్రార్థమునె యనుసరించెను. కాని యుద్రణ సంస్కర్తలు వాని యర్థమును గ్రహింపఁ జాలక కావలయును, వానిని బ్రమాద భూయిష్ఠముగ ముద్రించిరి.

౪౦౦. 'తిరుమలయ్యగారును ద్వివి ధాది దుతశ్చ స్యు రిత్యాద్యధర్వణ కారికా ఛాయనె యనుసరించిరి. గాని యందును దప్పలు ముద్రాపక్షమాలయున ననేకములు ప్రసేవించినవి.

౪౦౧. ఇందుల కప్పకవీయ రచనము చాల సహకారి యగుచున్నది.

౪౦౨. ద్విరేఫవల్లదర్పణ కర్తయగు రంగనాథ కవి, క్రియాంతి ఇత్యాది కారికలు నన్నయప్రయోగసూత్ర మూలక లని గ్రహింపక నకలాంధ్ర మహాకవి ప్రయోగవరులునుగా వానిని సవన్యమొంచెను. అది సరికాదు. ఇతఁడీ కారికల నహాబల పండితీయ ముండి తీసి యుదాహరించెను.

౪౦౩. క్రియాంతే చాన్యవల్లేచేత్యాదికారికకు రంగనాథకవి చేసిన యర్థము సరికాదు.

౪౦౪. అల్ల ద్వివి ధాది దుత శ్చ స్యు రిత్యాది కారికలకును రంగనాథకవిచేసిన యర్థము సరియై యుండులేదు.

౪౦౫. 'అయవో' అ దానికి ద్వివిధ శబ్దము విశేషణముగ రంగనాథకవి యన్వయించుట సరికాదు. ఇంకను నిచట చాల నహాబ్ధములు గలవు.

౪౦౬. నన్నయభారతభాగ యతిప్రాస స్థలిత నామ ప్రత్తియ రేఫములు.

౪౦౭. నన్నయభారత యతిప్రాస స్థలిత సంయుక్తరేఫములు.

౪౦౮. నన్నయభారత యతిప్రాసస్థిత ప్రకృతిగత రేఫములు.

౪౦౯. నన్నయభారత యతిప్రాస స్థలములలో ద్విత్వరేఫ మొక్క చోటను మాత్రమే గలదు.

౪౧౦. నన్నయభారత యతిప్రాసస్థిత అకారములు.

విషయ సంఖ్య.

- రంగ. పంపు నన్నయభారత యతిప్రాస స్థలైతరేఫ అకార శబ్దములను బరికిరింప నపుడు పై యధర్వణ తారీఖలు నన్నయ ప్రయోగమాత్ర మూలకములని విశదము కావనదు.
- రంగ. 'అఱు = ఉపశమిల్లు, అరు = నిందారు' అని నన్నయ హృదయము.
- రంగ. నన్నయభారత యతిప్రాస స్థలములలో నెచ్చటను బదాదిశకటము లేదు. రేఫమునకుఁ దర్వాత సైతము శకటము లేదు. కాన, 'నమరా' అను పాఠము సరికాదు. 'నమరా' అనుపాఠమే యుక్తము.
- రంగ. నన్నయ యతిప్రాస స్థలములలో ఒకాకారపూర్వక రేఫ అకారములు లేందును లేవు. సకార బకార పూర్వక రేఫములు గలవు. అట్టి శకటములు లేవు.
- రంగ. విభక్తి ప్రత్యయములలో అకారము నన్నయప్రయుక్తము కాదు. 'అందొలు' మున్నగువానిలోని అకారము విభక్తియని నన్నయధర్వణు లంగీకరింపలేదు.
- రంగ. హలంతరపరిక అకార సంయోగము లేదు. ఈ విషయమున నన్నయభారత ప్రయోగము లొక్క పద్యమునమాత్రము (పొసగతములు) గలవు.
- రంగ. హలంతర సంయోగమున శకటము నుపసేరదు.
- రంగ. నన్నయ ప్రయోగములలోని యా ప్రాసగత రేఫ సంయుక్తము లసంయుక్తా వస్థలో లఘురేఫ యుక్తములేయని తిక్కయబ్బ ప్రయోగములు విశదీకరించుచున్నవి.
- రంగ. అలఘురేఫము బుచ్చాచ్చ మగుచో లఘురేఫముగా మాఱునని ప్రాథవ్యాకరణమున సూత్రంపఁ బడెను.
- రంగ. హలంతర సంయుక్త అకారము ఐండవచ్చుననియు నట్టియొడ వానికి రేఫముతో మైత్రి నమ్మకమనియుఁ జెప్పెడి తిమ్మకవి మతము సరికాదు.
- రంగ. హలంతర సంయోగమున వలఘువు లఘురేఫముగ మాఱు ననుటయే యుక్తము.
- రంగ. అలఘు రేఫము హలంతర సంయుక్త మగునపుడు క్యాచిత్కముగ విభాసను లఘురేఫ మగు ననెడి రంగనాథకవి మతమును సరికాదు.
- రంగ. శకటరేఫ నిర్ణయకర్తయగు భరితము లక్ష్మీపర్వధాని హలంతర సంయోగమున, బదాదిని, దీప్తిపూర్వకత్వమున, అకార ముండనేరిదని, సిద్ధాంతీకరించెను. దీప్తిపూర్వక లఘురేఫము హ్రస్వపూర్వక మయ్యెనేని యది యలఘువుగ మాఱునని సాధించెను.
- రంగ. ద్విత్వములోని శకటములె యనుట సర్వ సమ్యక్ము. అందొకటి లోపించినను బరిశిష్టము శకటమే యగునని యడిదము మారకని చెప్పెను.
- రంగ. దీర్ఘపూర్వకము శకటము కాదనెడి వక్షుమున లక్ష్మీపర్వధాని సాధించినపద్ధతి. రణలకు యతిమైత్రి చెల్లుననియుఁ బొసమైత్రి చెల్లదనియుఁ జెప్పెడి మతములు.

విషయ సంఖ్య.

౪౨౧. వెల్లింకి తారంభట్టు తనకవి చింతామణిలోఁ బైవిషయములనె విశదీకరించెను.
౪౨౨. ఇట్టి సమూలక విషయముల నప్పకవ్యాదులు నిరసించుట సరికాదు.
౪౨౩. అదిదము నూరకవి సైత మప్పకవ్యాదుల ననుసరింపలేదు.
౪౨౪. దీర్ఘ పూర్వక శకటములుండనేర వనుట సరికాదు. అట్టివి యితర వ్రావిడ భాషలందును గలవు.
౪౩౦. నన్నయ తదభవములలో శకట రేఖములు లేవు. శకటరేఖ నిర్ణయ గ్రంథ కర్తయుఁ దదభవములలో శకటము లుండవనియే చెప్పెను.
౪౩౧. 'అఱ, పెఱ, కఱకంఠుఁడు' అనునవి అకారయుతము లగునపుడు దేశ్యములు. నన్నయ వీనిని దేశ్యములనియే తలంచియుండును.
౪౩౨. నన్నయేతరకవులు తదభవములందు ధారాళముగా అకారములను వ్రయోగించి యున్నారు. గొఱియశబ్దము దేశ్యము.
౪౩౩. నన్నయేతరకవుల గ్రంథములలో గురు లఘు వ్యత్యాసమును గలదు. అనఁగా శుభయరేఖక శబ్దములును గలవు.
౪౩౪. లఘుర్భవేదిత్యాది కారికావ్యాఖ్య. దీనికి ఛందఃపరముగఁ జేసిన యాధునిక వ్యాఖ్య; దాని నిరాకరణము.
౪౩౫. ష్ఠీఁఁ వ్రాధవ్యాకరణకర్త చేసిన వివరణము సరికాదు.
౪౩౬. తన నాఁటిఁ గొన్ని శబ్దములలో రేఖ అకారముల ద్వైయాప్యము కనఁబడినపు డట్టి ద్వైయాప్యము నంగీకరించెనేగాని, యధర్వణుఁడు వాని యతిప్రాస మైత్రీ నంగీకరింపలేదు.
౪౩౭. తమిళ కర్ణాట పండితులు రేఖ అకారయుత శబ్దపరిశోధనమును జేసియుండ లేదు.
౪౩౮. ఆంధ్రపండితు లట్లుగాక రేఖ అకార పరిశోధనము గాఢముగఁ జేసియున్నారు.
౪౩౯. అధర్వణుఁడు నన్నయభారత యతిప్రాస ప్రయోగములను మాత్రమే కాగుగఁ బరిశోధించెను.
౪౪౦. తాళ్లపాకము తిరుమలయ్య యీ విషయమున మొట్టమొదట గొప్ప పరిశోధ నము చేసెను. తర్వాత నప్పకవి యా మార్గమున విస్తరిల్లఁ జేసెను.
౪౪౧. తిరుమలయ్యప్పకవుల రేఖ అకారనిర్ణయ పద్ధతులు. కూడిమంచి తిమ్మకవియు వీరిపిదప వీరిపద్ధతులనె విస్తరిల్లఁజేసెను.
౪౪౨. బద్దెపూడి భద్రన్న, గణపవరపు వేంకటకవి, చేసిన రేఖ అకార నిర్ణయ పద్ధ తులు అసమగ్రముగ నావలంబించినవి.
౪౪౩. ఓగిరాల రంగనాథకవి, బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులు చేసిన రేఖ అకార పరిశోధనము.
౪౪౪. నన్నయభట్టు త్విరేఖకశబ్దాంగీకారము చేయలేదు. తక్కినవా రెల్ల రేఖ అకార శబ్దాది రూపద్వయము నంగీకరించిన వారె యుండరాదు.

విషయ సంఖ్య.

౪౭౩.	౨౧.	చేర - చేఱ = (ప్రపృతి) శబ్దముల విమర్శనలు.	
౪౭౪.	౨౨.	తారు - తాఱు	"
౪౭౫.	౨౩.	తిరి - తిఱి, తిరుగలి - తిఱుగలి	"
౪౭౬.	౨౪.	తిరుగు - తిఱుగు	"
౪౭౭.	౨౫.	తీఱు = నకించు, తీరు = చక్కఁబడు	"
౪౭౮.	౨౬.	వాలెఱు - వాలెర - లెఱు, లెర	"
౪౭౯.	౨౭.	తేఱు - తేరు = తేటపడు	"
౪౮౦.	౨౮.	లొరలు - లొఱలు	"
౪౮౧.	౨౯.	లొరఁగు - (లొరుఁగు) లొఱఁగు	"
౪౮౨.	౩౦.	నెరయు - నెఱయు	"
౪౮౩.	౩౧.	నెఱి - నెరి	"
౪౮౪.	౩౨.	పఱి - పఱి.	"
౪౮౫.	౩౩.	పఱుపఱదనము - పరుసఱదనము.	"
౪౮౬.	౩౪.	పాఱు - పారు.	"
౪౮౭.	౩౫.	పెఱుఁగు - పెరుఁగు.	"
౪౮౮.	౩౬.	విఱుగు - విరుగు.	"
౪౮౯.	౩౭.	మఱుగు - మరగు.	"
౪౯౦.	౩౮.	మాఱిమనఁగు - మాటిమనఁగు.	"
౪౯౧.	౩౯.	మాఱు - మారు.	"
౪౯౨.	౪౦.	ముంపఱ - ముందర.	"
౪౯౩.	౪౧.	ముచ్చిఱు - ముచ్చిరి.	"
౪౯౪.	౪౨.	రంతు - అంతు.	"
౪౯౫.	౪౩.	రాగిల్లు, రూఁకించు, రీతి, మొ.	"
౪౯౬.	౪౪.	రాచు - రాచు; రావు.	"
౪౯౭.	౪౫.	రేవు - రేవు.	"
౪౯౮.	౪౬.	రోయు - రోయు.	"
౪౯౯.	౪౭.	రోఱు - రోఱు.	"
౫౦౦.	౪౮.	వేమాఱు - వేమారు - వేమఱు - వేమరు.	"
౫౦౧.	౪౯.	వేఱు = వేరు.	"
౫౦౨.	౫౦.	కుఱకుఱ - కురకుర.	"

౫౦౩. అద్య ఇత్యాది కారికావ్యాఖ్య.

౫౦౪. సంస్కృతములోని లఘుయవలు. తమిళకర్ణాటములలోని స్వర వ్యవధాయక
వర్ణములు; వానియందలి ప్రకృతిభావములు.

విషయసంఖ్య.

౧౦౫. సంస్కృతములోని లఘులఘు యవలు ప్రాకృతమందలి లఘులకారము.
౧౦౬. సంహితా కార్యయ కారాగమమునకు సంజ్ఞాప్రకరణమునఁ బ్రసక్తమున్నగునవి యసాధువు లనుచు సందేహ నిర్ణాయకముగమాత్రమే యీ సూత్ర ముపదేశింపఁబడెను.
౧౦౭. బాలసరస్వతియు నీ సూత్రము సందేహ నిర్ణాయక మే యని తలంచి యుండెను.
౧౦౮. అప్పకవియు నిట్లే తలఁచియుండెను.
౧౦౯. భావిక్రియా స్వీత్యాది సూత్ర వ్యాఖ్య.
౧౧౦. దోలేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య; ఉయ్యల, పయ్యద మున్నగువానిలోని 'అ'త్వ మధర్వణుని నాటికి లేదు. భాస్కర శ్రీనాథాదులుప్రయోగించిరి.
౧౧౧. ఉయ్యెలాదులు సమాసపదము లనెడి యప్పకవిమతము; తన్నిరాకరణము.
౧౧౨. అద్యవర్ణా స్వీత్యాది కారికావ్యాఖ్య.
౧౧౩. "స్వరసంహితలో లఘుయకారాగమము రాదు. స్వరమే నిల్చును. ఉచ్చారణ మున మాత్రము యత్రుగ గల్గును." అనెడి యాధునిక పండితుల వాదము. తన్నిరాసము.
౧౧౪. పదాదియకారము చింతామణిమతము కాదనెడి యప్పకవాదిమతము; తన్నిరాకరణము.
౧౧౫. వికృతిపదాదా విత్యా ద్యప్పకవీయ పాఠములు ప్రక్షిప్తములు.
౧౧౬. సాధ్యసాధుతానిర్ణయ విషయమునఁ బదాది యవలకు భేదము గలదు.
౧౧౭. తమిళములోని యారు మున్నగువానికన్నను దెల్లులోని యేవరు మున్నగు నవి పురాతనములుగానఁ బదాది యకారము మిక్కిలి ప్రాచీనము.
౧౧౮. 'యిపుడు' మున్నగు వానిలోని యకారమును దుల్య న్నాయమున నావయివిక మే యని నన్నయ తలంచియుండును.
౧౧౯. పరిణామరూపములలోని సాధ్యసాధుతానిర్ణయము పండితకవి మాత్రాధీనమై యున్నది.
౧౨౦. "వికృత్యాదా భవేన్నా" ఇతి సూత్రవ్యాఖ్య. ఈసూత్రము శుపదేశించుట లోని ప్రసక్తి.
౧౨౧. నాన్యేషామిత్యాది కారికావ్యాఖ్య.
౧౨౨. కచ్చిద్యద తీత్యాది శ్లోక వ్యాఖ్య.
దంత్య తాలవ్య చ జ వ్రకరణము.
౧౨౩. అద్దంత్య ఇత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య. చజలమీఁది యేత్వాత్వముల సందేహమును నివారించుటకే యీసూత్ర ముపదేశింపఁబడెను.
౧౨౪. ప్రాకృతే తద్భవేచావీత్యాది కారికా వ్యాఖ్య. కేతలు దంత్యతాలవ్యరే యి నను గురుపాండవ వ్యవహార న్నాయమున దంత్యము లనఁబడుచున్నవి.

విషయ సంఖ్య.

తత్సమములందు దంత్యక సంగీకరింపరాదు. శ్లేషసంవర్ధమున దంత్య తాలవ్యచజలమైత్రి విరుద్ధముకాదు.

- X-౨౫. ప్రాకృతే తద్భవేహపీత్యాది కారికలోని ప్రాకృతకల్ప మంద్రదేశ్యపరము. దానికి మహారాష్ట్రాది ప్రాకృతపరముగా నహోబలపత్యాదులు చేసిన వ్యాఖ్యములు సరికావు. అథోక్షజ వచనార్థ విమర్శనము
- X-౨౬. ప్రాకృతమునందలి చజలప దంత్యోచ్చారణము గలదనుటకుఁ బ్రమాణములేదు. మరాఠీలో నిట్టి దంత్య చ జ లు గలవను కాట్టువెల్లు దొరగారి వాక్యముల తెల్లవివరణము. మాగధిలోని చవర్గ స్పష్టోచ్చారణము వేరువిధము.
- X-౨౭. ఇట్టి దంత్యతారూప సరళోచ్చారణ మితర ద్రావిడ భాషలందును గలదు. అట్లు లేదను కాట్టువెల్లుగారి యభిప్రాయము సరికాదు.

మౌఖ్యములగు తప్పొప్పుల పట్టిక

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
1	3 పంక్తి క్రింద జేర్చునది.	...	1 గంథాది సందర్భము.
6	23	నయావశ్యకమె	యావశ్యకమె
8	31	కుభకర్ణం	కుంభకర్ణం
14	17	జర్పించి	చర్పించి
18	27	కం॥	తే॥ గీ॥
21	29	(చూ. ౧౨ విష)	(చూ. ౧౯. విష.)
„	24	త్రను	త్రనునది
49	25	ప్రయోగానర్హ	ప్రయోగార్హ
53	5	ద్విప	ద్విపచ
60	33	నిర్బంధము	నిర్బంధము
64	1 పంక్తి క్రింద జేర్చు నది.	.....	II తదభవ ప్రకరణము.
„	24 పంక్తి క్రింద జేర్చు నది.	.....	ఇది గంథాది సందర్భము
„	25	సీతా రామ పండితీయము. నైయాకరణ పారిజాతము.	నైయాకరణ పారిజాత మనది సీతా రామ పండితీయ వ్యాఖ్య.
69	2	ప్రయ	ప్రయ
75	5	ములను జేర్చు	ములకు జేర్చు
78	9	సూ(ర్య)	సూ (ర్య)
„	„	హ(ర్య)	హ(ర్య)
„	14	సదృశంయ (జ)	సదృశం (య) జ
„	19	సమల	శ స మ ల
„	22	మకారశ్చ	శకారశ్చ
„	23	(కవికల్పద్రుమము)	అని కవికల్పద్రుమమున శ స ల సం బంధము వాకొనఁబడెను.
81	9	ఘోచ్చారణః	ఘోచ్చారణమ్
84	2	వర్ణములనైన	వర్ణములనైన

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
84	31	తెలున	తెల్లన
88	5	గౌరవము	గౌరవము = గురుభావము.
94	5	XI a	XI. ౪
95	19	XI a	XI. ౪
96	22	సమములయు	సమములనియు
97	18	బిరుళ	శబ్దము
98	28	ముందుగ	లాకు ముందుగ
101	30	సహమన	సహజమన
108	8	యనినాలో	యనియాలో
„	12	వ్యాఖ్య:—	వ్యాఖ్య:—‘బొట్టు’ ఇత్యాది
113	24	చెందుడు	చెందుడు
114	8	మున్ననువాని	మున్నను నాంధ్ర వికర్ష
„	25	వికర్ష	అంధ్రవికర్ష
122	16	పచరింసు	పచరించు
126	4	టతవర్ణముల	టతవర్ణముల
127	30	ఊచ్చారణ	ఊచ్చారణ
132	17	ప్రాణవాయు	సం స్కృత్ = ప్రాణవాయు
„	18	ప్రదేశమును	ప్రదేశము
134	14	వ్యాఖ్య—	వ్యాఖ్య - ఏకత్యాది:—
135	30	ప్రక్షీప్తమ్”	ప్రక్షీప్తమ్” (వాచాతప్రతి)
137	26	ర్థమ్. (వైదికాభరణ)	ర్థమ్” (వైదికాభరణ). రలసంపృక్తిచే వినియందలి స్వరభాగ మర్థమాత్రికమ యగునుగాన దానికి ప్రాస్వసంజ్ఞా పునర్విధాన మావశ్యకమని భావము. విని దీర్ఘత్వమునందలి మాత్రాకాల వైధ్యము స్వరభాగమునకే యని గ్రహించునది.
144	19	సన్నికృష్ట	సన్నికృష్ట
146	14	ధోరణిని	పం కులను
158	20	కంఠ్యో = కా	కంఠ్యో = కా
159	16	సతయుతమ్	సంయుతమ్
160	26	స్థానమని	స్థానమని
161	14	ధోరణిని	ప్రసంగమును
162	5	స్థానమును	స్థానమును
„	32	వర్తనము	వర్తనము
165	1	ఓష్ఠోచ్చ	ఓష్ఠోచ్చ
„	5	ధోరణిని	ప్రసంగమును
168	20	పండితధోరణి	పండితాశయము
170	10.	రెండింటిలోగా	రెండింటిలో

క్ర.సం.	పం.క్రి.	త.ప.	ఓ.ప.
173	8	చతుష్పాద్య	చతుష్పాద్య 1 వ
174	9	శబ్దాంగ	శబ్దాంగం
„	32	దేశభాష	దేశభాషలో
175	24	‘ఈ’ ‘ఐ’	‘ఈ’ ‘ఐ’
„	32	ధోరణి	యాశయము
176	5	ధోరణికి	యాశయమునకు
„	5	నక + లకల,	స + కలకల
„	18	జల + ఆచ్	జల + ఆచ్
179	4	జిహ్వమూల	దంతమూల
187	30	ధోరణి	ప్రసంగము
191	8	(హ)	(హ)
200	19	లహరి	లహరి
206	27	లాకిక	లాకిక సంస్కృత
212	19	నర్వ	నర్వ
213	23	గరగ. వి	గరగ-గరగ-వి
216	23	నీవాచస్పత్య	నీవాచస్పత్య
„	24	ఈ వాచస్పత్య	ఈ
„	26	గదా.	గదా. (చూ. వి గరగ. గరగ.)
„	28	గర్భిత	యుత
217	17	„	„
217	6	గర్భితములగు హల్లుల	హల్లుల
228	5	వాల్మీకి	వాల్మీకి (త్రివిక్రమ)
231	21	వాల్మీకి—	వాల్మీకి (త్రివిక్రమ)
240	19	నైతముల	నైతముల
242	22-24	లిపియందు..... వాడయ్యెను.	తలకట్టు లిపియందు సార్వత్రికముగ నగపడుచున్నది. దీనినిబట్టి నన్న యభిప్రాయముఁ జప్పటికె లిపిసం స్కారముచేయ నారంభించెనని విశదమగుచున్నది. పరిశీలించఁగా నీవిషయముకొట్టియు చింతామ ణి నన్నయ కర్తృక మని స్థాపిం చుకొని యున్నది.
„	27	చిన్నము ‘~’ అను	చిన్నము ‘చాని’ సంక్షేపముగ ‘~’ అనుదాని
„	28	అట్టి—	కాలక్రమమున నట్టి
247	18	వారగుటచేత	వారగుటచేతను నా కారికల యర్థము నె నరిగ నెఱుంగనివారగుటచేతను
270	9	స్వకపోలకల్పిత	స్వకల్పిత
281	22	తమిళ	తమిళ

పుట.	పంక్తి.	తప్పు	ఒప్పు
283	11 పంక్తి క్రింద	...	ఇది యక్షర ప్రకరణము—
297	2	వి. 2	వికృ
298	26	యథానుస్వారస్థితి	యథానుస్వారస్థితి
314	16	యా పద్య	యాపద్యములో
305	19	(చూ. F2. వి.)	(చూ. F2. వి.) లేదా “ఆకర” శబ్దమహంకార శబ్ద భవమనియు నక్కారణమున స్థానబిందుకమని యునెన్న నగును (చూ. సూర్య. ని.).
335	16	కలుంగు	కలుంగు
337	8	కేదగి = కేదె	కేదగి = కేదె
352	21	అణు	అణు
361	27	స్వారయుత	స్వారయుత
,,	29	దుగల.	గలదు.
367	6	మగుగు	మరుగు
377	1	లద్యయ	లద్యయ
398	27	రేఫనిగ్ల	రేఫనిగ్లయ
441	27	పాశపాక	తాశపాక
445	3	౧౯౬. పసి)	౧౯౬. ప.)
497	6-9	ఈ రెండును... లోచెడిని.	కాని తాళప్రకర మాతృకలలో “...కర్ణ ని పదనాం! భోరుహముంగన నా శ్రమ! మారున్” అనుపాత మగ పడుచున్నది. “ఆ శ్రమము = కారవులవలనఁగల్గిన యాశోపము” అనునగ్గమ ముసంగతమై స్వారసిక మై యుండుటచే నీపాతమే గ్రంథ కృత్ప్రియుక్తమని విశ్వసింపఁదగి యున్నది గదా.
499	20	కాని నెరయు	నెరయు

శ్రీరస్తు.

నన్నయధర్వణీయము. (మొదటిభాగము)

సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదము

ఆం-చిం॥ విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్

వైయాకరణ పారిజాత మనెడు

సీతారామపండితీయ వ్యాఖ్య

గ్రంథాది సందర్భము.

(౧ వి) శ్లో॥ సుధియశా పరిపూత మానసా
కలయేఽహం జగతః ప్రియంకరౌ |
పితరౌ మమ వేంకటాంబికా |
ముఖలింగేశ్వర జుపతీ హృది ||

శ్లో॥ పితామహ భ్రాతృసుతం*స్వవిద్యా |
గురుం చ చింతామణి సత్సమాఖ్యమ్ |
శ్రీవత్స గోత్రోద్ధరణ ప్రశస్తిం |
నమామి నారాయణ సత్కవీంద్రమ్ ||

శ్లో॥ శబ్దశాసన నన్నార్య |
మాంధ్రకావ్య కృతాం గురుమ్ |
వందే కవిత్తయగురు |
మాంధ్రవ్యాకృతి కృద్గురుమ్ ||

* 'భ్రాతృకాయా' మ్మను మేఘసందేశప్రయోగముచేత భ్రాతృగుతశబ్దసమాసము సప్రమాణ మగుచున్నది.

మొదటిశ్లోకమున మాతాపితృపరముగాను భార్యతీపరమేశ్వరపరముగాను సర్వద్యయ మెన్నునగును. రెండవశ్లోకమున గురువులగు నారాయణపండితుల పక్షముగాను విష్ణుపక్షము గాను సర్వద్యయ మెన్నునగును. రెండింటిను నుపమాధ్యనిం బరిశీలింప నగును.

శ్లో॥ తచ్చింతామణి శిష్టార్థం ।
 వ్యాచకారాంధ్ర లక్షణమ్ ।
 యోఽస్మై ద్వితీయాచార్యాయ ।
 సమోఽధర్వణ సూరయే ॥

శ్లో॥ నన్నయా ధర్వణీయానాం ।
 సూత్రాణాం మార్గదర్శకా ।
 ప్రస్తామి తౌ బాలసర ।
 స్వత్యహా *బలపండితౌ ॥

(౨. వి.) శ్రీమచ్చతుక్య సామ్రాజ్య ధురంధరుండగు, రాజనరేంద్రుని యాస్థాన పండితుడును, శబ్దానుశాసనుడునునగు నన్నయభట్టరసుడు తద్రాజనరేంద్రప్రేరణమునఁ బంచమవేదమనంబరగు వ్యాసమహర్షి ప్రణీత సంస్కృత మహాభారతసంహిత నాంధ్రీకరింపఁబూని యావట కాంధ్రభాష మహాకావ్యరచనోపయోగిభాషగా నేర్పడియుండమిం జేసియు, విశేషించి వివిధభాషవిశాలంబగు మహాభారతసంహిత నాంధ్రీకరించుటకుఁ దగిన వైశాల్య ముద్దానికి లేమింజేసియు, నావటకుఁగల యాంధ్రదేశీయ పండిత వ్యవహారంబు సంప్రదాయముచొప్పున నత్యంతవిస్తృత సంస్కృతభాషాశబ్దములకెల్లఁ జెలుఁగువిధక్తుల మేళగించుటచే నేర్పడునట్టి సంస్కృతపదముల సాహాయ్యమున నాంధ్రభాషకు మహావైశాల్యమును గల్పింపనొచి తాదృశ సంస్కృత సమశబ్ద సాధన ప్రక్రియోపదేశము ప్రధానముగను, దక్కిన యుత్పత్త్యుమా నాంధ్ర మహాకావ్యప్రయోగ వేద్యాచ్ఛాంధ్ర (తత్కాలోపదేశ యోగ్యవిషయము లల్పము లగుటంజేసి) భాషాస్వరూపనిరూపణ మప్రధానముగను, సూత్రింపనొచి యీ యాంధ్రశబ్ద చింతామణిని రచించి శబ్దానుశాసనుడై యాంధ్ర మహాభారతము నాంధ్రీకరింపఁ దొడంగినవాఁ డయ్యెనని భారతాదిను గ్రంథ విమర్శనమువలన విశేషమగుచున్నది.

పయివిషయములెల్ల నారచించిన చింతామణివిషయ పరిశోధన గ్రంథమున విపులముగఁ జర్చింపఁ బడియుండుటచే నిటమరల విస్తరించి వ్రాయనయితిని. (చింతా 1-65 పేరాలు.)

(౩. వి.) నన్నయ భట్టగకునినాటికొకటి రెండువందల సంవత్సరములకు ముందటినుండియుఁ దరువైజాక్కరాధ్యాంధ్ర జాతిపద్యముల రచనము

* ('అహోబిల' మనియే పురాణపరిశీలనమువలనఁ జూడఁబడినది. అట్లయినను గవి శోభామణి మత్సరంబెల్ల "అహోబిల" కల్పిత యగపడుచున్నది. ఆంధ్రవిజ్ఞాన శత్రు స్వాదులలో నహోబిలకల్ప హంగీకరింపఁబడి యున్నది.)

వెలయ నారంభించెననియు, నప్పటికే సంస్కృతశబ్దములకుఁ దెనుఁగు విభక్తులను జేర్చిన సంస్కృత సమపదముల నుపయోగించుకొనెడి యాచారము వెలసియుండెననియు, సరళాదేశ ద్రుతాగమ యడాగమాది సంధికార్యములు మున్నగునవి యప్పటి పద్యములలోనే వెలయ నారంభించెననియు, నానఱకే సంస్కృతశ్లోకముల ననుసరించిన పద్యములరచనము కెన్నడును వెలసియుండెననియు సట్టిసమయమున నిరర్గళ సంస్కృతి కవితాధారగల నన్నయభట్టు తెనుఁగుపద్యములను రచించుట యసంభావ్యము కాదనియు, నట్టి యానఱకున్న సంప్రదాయముల ననుసరించి చక్కయ భట్టాచకుఁడు చింతామణి రచనముచేతను నాంధ్రభారత రచనముచేతను నాంధ్రభాష కుత్తమ వాక్కుయవత్తావధను సంఘటించి వాగనుశాసనుఁడును నాంధ్రకవితా గురుండును నయ్యెననియు, నెఱుంగనగును.

క॥ వెలయంగఁ దెలుఁగు బాసకు ।

దళమయ్యను సీసములును దర్పజలు గీ ।

ఁలులు సక్క-రలును ద్విపదిలు పోలు ।

పొండఁగఁ లేచఁడిన్దమును నొనరించుకొ ॥

(కివిజనాశ్రయము. జాత్యధికారము ౧౦ ప.).

(క్రీస్తు. శ. ౮౪౮ A. D.)

పండరంగుని అద్దంకి శాసనము. శ. స. 22౦ ప్రాంతము.

తరులౌజ. పట్టంబుగట్టిన ప్రభమంబు నేడ్లు,

బలగవ్వంబొప్పరగ బై లేచిసేస ।

పట్టంబుగట్టి (ట్టి?) ఇచ్చప్రభుబణ్డరంగు,

బచ్చిననమత్త (నామంత) పడువతో బోయ ।

కొట్టంబులవ్విడ్డె ణ్ణుగొణి (ని) వేంగినాణ్డె,

గొళ్ళి (గొళచి ?) యాత్రి భవనాంకుశభణ (బున ?) నిల్చి ।

కట్టపు దుక్లంబుగడు బయల్సేసి,

కండు (దు) కూర్చెజవాడగా విచ్చెమెచ్చి ॥ ”

(మ. రా. 19) జయంతి రామయ్యపంతులవారి శాసన పద్యమంజరి.)

ఈ శాసనము నన్నయభట్టారకునకు రమారమి రెండువందల యేండ్ల క్రిందటిది.

“యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము.”

శ. స. ౮౨౦ ప్రాంతము.

(క్రీ. శ. A. D. 898.)

మధ్యాహ్న. స్వస్తి నృపాంకుశాత్మ్యస్త వత్సల సత్యత్రిణేత్ర,
 విస్తర శ్రీయుద్ధమల్లుణ్ణన నద్యవిఖ్యాతకీర్తిః ।
 ప్రస్తుత రాజాశ్రయణ్ణ ద్రిభుననాభరిసుణ్ణ సకల
 వస్తుసమేతుణ్ణ రాజ సల్కిభూవల్లభుణ్ణత్తిః ॥
 పరగగ బెజవాడ గొమరస్వామికి భక్తుణ్ణగుడియు
 నిరుపమమతి నృపభాముణ్ణత్తిచ్చె నెగిరీచ్చెమవంబు,
 గొరిగల్గా కొరులిన్దువిడిసి బృహంబు గొనియుణ్ణవారు
 ... .. రిగాకి యబ్బరివాసివచ్చిన చాపబుగొణ్ణు,
 నెలయంగ నియ్యెట్టు అస్సిమలినునై విడిసినబ్రోల,
 గలతానపతులును రాజ పట్టబుగట్టిన పతియు,
 నలియంబయ్యాల నెల్వడించిన నశ్వమేధంబు,
 ఫలబుసేక్షించిన లింగబలిసిన చాపంబు దమకు,
 జనసుతచే బ్రోలనుణ్ణి బెజవాడ జాత్రకునచ్చి
 త్రిణయను సుతుణ్ణొణ్ణ నోలు మెచ్చకతి విత్తయున్నెల వ
 యన ఘుణ్ణసేకొనియిన్దు వ్రత్యక్షుడయ(యు?)న్న నిచ్చ,
 గనిమల్లణ్ణత్తించె గుడియు మవంబును గొత్తికేయునకు,
 (దీని జేబ్రోలుయేతడు (వా) రతిరేలు (వా)రొణ్ణ సోటిగొరగ,
 లునుబెట్టు వేరుగనుడ(ను) యీస్తితి సేకొణి కాచు(వా)ర దీని,
 న్దారునిల్పినవారు (స్థి)తిడప్పి యటిపుట వా(పం)బు గాన
 రమచతో బెజవాడకెల్ల బెడంగునురక్షయుంగాను
 న్దమతాత మల్లపరాజ వేరెలుదానుం గట్టించెం,
 గ్రమబుసందానిక కలశబిడ్డలుగా మొగమాడు
 పమరంగ శ్రీయుద్ధమల్లు ణ్ణత్తిచ్చె నమిత తేజుణ్ణు,
 తనధర్ముఁ పైడబడి కాచునృపతులగున్.

(శాసన పద్యమంజరి. అనంపూర్తి 2 శాసనము.)

పయి శాసనములభాష నన్నయ భారతభాషకుఁ జాల సన్నిహిత
 ముగనే యున్నదిగదా ! (220 విష. చూ.)

(౪. వి.) కొందఱు విమర్శకులు నన్నయ భట్టారకుని కాలమునాటికిఁ దెలుఁగున, మలయాళమునందుఁ బ్రసిద్ధమైయున్న మణిప్రవాళరీతిగల కవిత యుండెడిదనియు, నన్నయభారతాంధ్రీకరణము నట్టిరీతితోనే నడుపవలయు నని రాజనరేంద్రుని సభలో ఘోరయుద్ధములు జరిగెననియు నపుడు నన్నయ భట్టు కర్ణాట భాషాపండితుఁడగు నారాయణభట్టు సాహాయ్యము సంపాదించి యీక్రింది భారతపద్యము సూచించు చున్నదనియుఁ జెప్పుచున్నారు.

ఉ॥ పాయక పాకశాసనికి భారత ఘోరరణంబు నందునా ।
రాయణనట్లు వాసన ఫరామరనాశి విభాషణుడునా ।
రాయణభట్టు వాక్త్రయ ధురింపరుఁడున్ దనకిష్టుఁడున్ సహా ।
భాయుఁడు నై సనాఁ డభిమంతుఁడగు దోడయి నిర్వహింపఁగన్ ॥

(భార - ఆది - 1 ఆ.)

మఱియు నిట్లు నారాయణభట్టు సాహాయ్యమునంది నన్నయభట్టు కర్ణాటభాషాకవితారీతిని సూచియుఁ గర్ణాటభాషలోనట్టి మణిప్రవాళరీతి యప్పటికి నూటయేబదియేండ్ల క్రిందటనే నిరాకరింపఁ బడినదని నచ్చఁ జెప్పియు భారత రచనారీతిని స్థాపించెనని చెప్పుచుఁ దెనుఁగుతో నట్టిమణి ప్రవాళరీతి ప్రాచీనకాలమున గలదనుటకుఁ బాల్కురికి సోమనారాధ్యుని వృషాధిపతకములోని యీ క్రిందిపద్యమును నిదర్శనముగఁ జూపుచున్నారు.

చ॥ అనయముఁ జేతులందు భవదంఘ్రి సర్వోజయుగం నమామినె
మృనమున సంస్కరామి యనుమాటల నిన్ సరినస్కరోమ్య హ
మృనుచు మణిప్రవాళమున నొకనసేయుదు భక్తలోక హృ
ద్వనజవిహారలోల బసవా ! బసవా ! బసవా ! వృషాధిపా ” ॥

కాని యీ యాహమెంతమాత్రమును సరికాదు.

• వృషాధిపతకములోఁ బాల్కురికి సోమనారాధ్యుఁ డీ సందర్భమున నిట్లేగాక తమిళ సంస్కృత మేళనరీతిని, సంస్కృత కర్ణాట పదమేళనరీతిని, కేవల సంస్కృత పదగుంభిత రీతిని నింకను బహుభాషా పదగుంభిత రీతిని ననుకారముచేసి ౫౦ పద్యము మొదలు ౬౪ పద్యమునఱకును బద్యరచనము చేసియున్నాఁడు. అట్టి రీతులెల్ల నాంధ్రమునఁ బ్రాచీనకాలమున నుండెడివని యెవ్వరును జెప్పఁజాలరు గదా ? (ఈ సందర్భములోని యీ పద్యములు దుగ్గహర్థకములై తప్పుల తిప్పులై ముద్రింపఁబడియున్నవి.) సోమన కన్నడ మలయాళాదులలో విని యిట్టిరీతిని జమత్కరించి యుండును.

చ॥ “తిరువడినెమ్మనమ్మనను నే హృదయేశ్వర కింపరియతాం
 బరికరితంబు గానినిను బాసారిఁబోలుట శాసితాహతా
 వరదనెగిలైయంచు నినుఁ బ్రస్తుతిసేయుదుఁ బెక్కుభాషలన్
 వరదవివేకశీల బసవా ! బసవా ! బసనా ! వృషాధిపా ? ॥

ఇంతయేల ! నన్నయ భట్టారకుని నాటికి మహాకావ్యము తెవ్వియు
 తేకున్నను వెనుకవ్రాసిన రీతిగల కొన్ని శాసనపద్యములు వెలయుచున్నవి
 గదా ! వానియందెచ్చటను నుచ్చునకైన మణిప్రవాళ రీతియనఁగా సంస్కృతాంధ్ర
 విభక్త్యంత మేళితపదరచన గలదా ? వానిరీతి చాలవలకు నన్నయ
 భారత కవితరీతి నే యున్నదిగదా !

పయి సందర్భమునుబట్టి యాంధ్రభాషలో నన్నయకాలము నాటికి
 మణిప్రవాళరీతి యుండెననుటయు నాతఁడు “ఘోరరణంబు” సల్పి యద్దాని
 నడఁగించెననుటయు నిరాధారము లగుటచే నెంతమాత్రమును విశ్వసనీయ
 ములు గానరవు.

కాగా నన్నయభట్టు భారతము నాంధ్రీకరింపఁ బూనినవేళకుఁ
 దెలుఁగులోఁగొంత సంస్కారమునందుట కిర్వమగునట్టియు భారత కవితా
 రీతి కొంత గల్గినట్టియుఁ బద్యములే శాసనాదులలో నుండెడివినియు నట్టివాని
 లోని నియమములను నప్పటికిఁ బ్రాచీనులు, సమకాలికులునునగు పండితుల
 వ్యవహారములలోఁగల మఱికొన్ని నియమములను, ననుసరించి సంస్కృత
 శబ్దములను దెనుఁగులోనికిఁ బెచ్చుకొనెడి పద్ధతి నుపదేశించుటను బ్రధాన
 ముగాఁ జేసికొని నన్నయభట్టు చింతామణి రచనకుఁ గడంగెననియు సిశ్చ
 యింపనగును. నేటి వ్యాసహరికభాషను గ్రాంధికముగఁ జేయఁదలఁచు
 వారికిని నీపద్ధతి నయావశ్యకమే యగుచున్నదగదా ! (౨౦ వి.) కాన నన్నయ
 భట్టు వ్యాకరణము మొదట రచించెననుట యసంభావ్యము కాదు.

(౫. వి.) నన్నయభట్టారకుఁడు పయిరీతి నాంధ్రశబ్దచింతామణిని
 రచింపఁబూని తద్గ్రంథాదిని శిష్టాచార ప్రాస్తమగు మంగళమును విశ్వేత్యాది
 ప్రకృత సూత్రముతో నాచరించియున్నాఁడు.

విశ్వేత్యాది:—కావ్యమ్ = ప్రబంధము.

విశ్వశ్రేయః = సకలశుభములును గలది.

“శ్రేయస్, న. అతిశయేన ప్రశస్యమ్. ఈయనుఁ, ప్రాదేశిక, ధర్మ
 మాతే, శుభేచ. (శబ్దస్తోమముహనిధి.)”

శుభములనఁగానిట సకల పురుషార్థములును ననిభావము. అయ్యవి ప్రసృత్తి నివృత్త్యుపదేశక కావ్యాధీనములగుటచేత నద్దాని సేవనమువలన లభించునని తాత్పర్యము.

ఇందలి విశ్వశబ్దము ప్రపంచవాచకమగుటచేతఁగాని, సాకల్యమును బోధించునదగుటచేతఁగాని, శివదేవతా వాచకమగుటచేతఁగాని మంగళ్య సూచకము కానోపును. మఱియు నామైక దేశ గ్రహణన్యాయమున 'వి' శబ్దము విష్ణువాచక మగుటచేతఁగాని, యహోబల పండితుఁ డంగీకరించినట్లు గ్రంథాంత మంగళవాచక "విశేష" శబ్దార్థకమే యగుటచేతఁగాని యద్దానిచే మంగళాచరణము నడుపబడెనని యెన్నఁదగును. లేదా సకలశుభములు గలదను నర్థముగల 'విశ్వశ్రేయ' శబ్దముచేతనే గ్రంథాది మంగళాచరణము నడుపబడె ననఁదగును. ఇట్టిస్థితిలో నహోబలపతి, (చింతామణి) గ్రంథాంతమందు విశేషశబ్దముతోడను (వర్ణగమోవిశేషః) గ్రంథ మధ్యమున నచ్చటచ్చట నథశబ్దములతోడను మంగళ మాచరింపబడెననియు గ్రంథాదిని మంగళాచరణమునకు బదులుగా వర్ణగణాది (వర్ణగణాది శుద్ధియే యిందులేదు. చూ. ౭. విష.) శుద్ధియే గాక వస్తునిర్దేశము సయితము చేయఁ బడెననియు నీ క్రిందిరీతిని వ్రాయుటకుఁ గారణము తెలియకున్నది. "విశ్వశ్రేయః కావ్యమితి నస్తునిర్దేశోఽపి (వర్ణగణాది శుద్ధియేగాక వస్తు నిర్దేశము నైతమునని యపి శబ్దార్థమచటి సందర్భమునుబట్టి విశదమగుచున్నది.) అత ఏన దుడి నోక్తమ్. " ఆశీర్వాదుస్మిన్నయావస్తు నిర్దేశోవాపి తన్నుభిమితి. నచ మంగళం కావ్యమాత్రసాధారణమ్ ... .. భగవతా పతంజలినా మంగళాదీని మంగళమధ్యాని మంగళాంతాని శాస్త్రాణి ప్రథంతే ఇత్యాదుక్త్యా ... .. అతఏవా చా ర్ష్యాపిమధ్యే మంగళార్థత్వేన తత్ర తత్ర అథశబ్దః ప్రయుక్తః. అంతే మంగళార్థత్వేన విశేషశబ్దః ప్రయుక్త ఇతిజ్ఞేయమ్ " (అహో. ౨౧ పుట.)

(౬. వి.) " ఇందు గ్రంథాదినున్న 'విశ్వ' శబ్దమునకుఁగాని, 'వి' శబ్దమునకుఁగాని, గ్రంథాంతమందలి 'విశేష' శబ్దమునకుఁగాని మంగళ వాచకత్వము కోశాదులలో నగ పడదు. మఱియు నవియు, నథశబ్దములును, నాయాచోట్ల నర్థాంతరములందుఁ బ్రయుక్తములై యున్నవి. వానికెట్లు మంగళార్థకత్వము పొసఁగును ? " పక్రతిమాపథావప్యనుస్వారౌ, ఏజఘోవక్రః, అథలోపల కికుయౌక్కాన్యా, అథభూజ్యాదిః పరిణతిః, ఏకత్వేఽథ బహుత్వేముడుజ్ఞా," అని యిట్లు చింతామణిలో వాడఁబడిన "అథ, అథో" అను శబ్దములు కొన్ని కోశములచొప్పున మంగళవాచకములయ్యు మంగళార్థమునఁ బ్రయుక్తములుగాక యానంతర్యాద్యర్థములందు వాడఁబడినవి. "ఏజఘో

వక్రః " అనుచోటమాత్రమే 'అథో' శబ్దమునకు " మధ్యేమంగళార్థోవా" అని యహోబలపతి వ్యాఖ్య చేసియున్నాడు. వైకారణములచే నయ్యవి యెల్ల మంగళవాచకము 'లెట్లగును?' అని శంకింపవలదు. ఆ శబ్దము లాయా స్థలములలో మంగళార్థమునఁ బ్రయుక్తములు గాకున్నను వానికి సహజముగానున్న మంగళార్థమువాని శ్రవణమాత్రమున స్ఫురించునని యభిజ్ఞులు తలంచుచున్నారు. ఈ సంప్రదాయమునుబట్టి నృధి, విస్తృతి మున్నగువానిని ద్వైపశబ్దములు గ్రంథాదిని మంగళార్థకములుగా నెన్నఁబడుట విరుద్ధము కానేరదు.

మఱియు " మంగళానంతరార్థ ప్రశ్నకారేన్విష్యథో అథ " అని యిట్లమరళోకమున " అథో అథ " శబ్దములు రెండిటికిని మంగళవాచకత్వము చెప్పఁబడియున్నను బ్రామాణికులగు వాచస్పత్యాది లోకకారులు కొంతటి సహజముగా మంగళవాచకములు కావనియు, బయ్య నుదాహరించిన యితర విశేషాది శబ్దములవలెనే వాని శ్రవణముమాత్రమున మంగళ్యము స్ఫురించుననియు వ్రాసియున్నారు. " అథ ... .. అన్య ... .. మంగళం నాస్యార్థః. కింతు ఆధాంతర ప్రయుక్తోఽప్యయం శ్రుత్యా మంగళనాధారం భవతి.

శ్లో॥ ఓంకారశ్చాక్షశబ్దశ్చ ।
ద్వావేతౌ బ్రహ్మణః పురా ।
కంకంబీత్వా నిర్యాతౌ ।
తేనమాంగళి కావృభా ॥

ఇత్యుక్తేస్తస్య శ్రవణేన మంగళసాధనత్వమ్. అతఏవ శాఖీరక భాష్యే - అథాంతర ప్రయుక్తోఽప్యశబ్దః శ్రుత్యా మంగళ మారచయతీ త్యుక్తమ్ ... .. అథశబ్దానుశాసన మిత్యేత మంగళార్థతయోపాదానమ్. అర్థస్తు అధికారవ ... .." (వాదస్పత్యకోశము)

" ఓమ్, అథ." శబ్దములు బ్రహ్మదేవుని కంఠమును భేదించుకొని నిరుపప్లవముగ బయటికివచ్చినవిగాన నవి మంగళసాధకములు కానోవునని వారి యభిప్రాయమై యుండును. లీలగా సముద్రచానాదికమును జేసిన యగస్త్యాదుల స్మరణమున జీర్ణశక్తి గల్గునని మనవారు తలంచుచుండ లేదా ?

" అగస్త్యం కుభకర్ణంచ । శివంచ బడబాసలమ్ ।
ఆహార పరిణామార్గం । స్తరామిచ వృకోదరమ్ ॥

ఇట్లే వైదికులు కుండలేష్టిచేసి యందుఁ గుండలములు ధరించువానికి నూతేంద్రాయువు గల్గునను నర్థముగల 'శతమానంభవతీ' త్యాదినూత్రమును నెల్లరకును నాశీర్వాదవిషయమున నుపయోగించుచుండ లేదా? మంత్ర వినియోగములలోఁ బెక్కు లిట్టివేగదా!

(2.) ఇతఁ జింతామణి గ్రంథాదిపద్యమున వర్ణగణాది శుద్ధిగలదాయనువిషయమును బరిశీలింపవలసి యున్నది. "విశ్వశ్రేయః కావ్యం, తదదోషా పరికృతౌచ ... .." అను చింతామణ్యాదిమ శ్లోకమున నస్త్రగిరి రుద్రస్థానములలో "క, త, ప," లుండుటచేత వర్ణశుద్ధి లేదని చెప్పవలసియున్నది. అట్లయినను వర్ణగణాదిశుద్ధి కావ్యాదినిమాత్రమే పాటింప దగుననియు వ్యాకరణాది శాస్త్రారంభములలో (మంగళాచరణముమాత్రము చాలును) దానిని బాటింప నక్కఱలేదనియు నన్నయభట్టాచార్యుడు తిలచినట్లూ తఁడిందుఁజెప్పనున్న "శుభవిర్ణాః శుభశబ్దా యేచశుభగణాస్తవస కావ్యాదా । గ్రాహ్యః పురాస్త్రరసగిరి రుద్రేష్వకచట తిపానింద్యాః" అను కారికచే విశదపడుచుండుటం జేసి వర్ణగణాదిశుద్ధిని జింతామణిలో నాతఁడు పాటింపకుండుటయే స్వరసమైయున్న దనఁదగును. కొందఱి సందర్భమునఁ జింతామణ్యాదిని మంగళనాచకశబ్ద ప్రయోగముండుటంజేసి యా క్రిందివచనముచొప్పున వర్ణగణాదిశుద్ధి పాటింపబడకుండుటలో ఓతిలేదని తలంచెను. •

శ్లో॥ దేవతావాచకాశ్చబ్దా ।

యేచ భద్రాదివాచకాః ।

తేసర్వే నైవ నింద్యాః స్మృ ।

ర్నిపిత్తో గణతోఽపిచ ॥

• పరిశీలింపఁగా వర్ణగణాది శుద్ధియావశ్యకమయియున్న కావ్యాది విషయమునమాత్రమే యీ కారికను సమన్వయించుట యుక్తముగాని వర్ణగణాదిశుద్ధియే పాటింప నక్కఱలేని శాస్త్రారంభవిషయమున నీనిని సమన్వయించుట యుక్తముకాదు గదా! అట్లే తిలచియుండెనిచో నన్నయభట్టాచార్యుఁడు వర్ణగణాది శుద్ధి యుండవలెనని చెప్పటలో "కావ్యాదా" అను దశమును నిలిపియుండునా?

పయిరీతిని దలంపక యహోబలపతి చింతామణి గ్రంథాదిని మంగళప్రయోగము శుభదమనివ్రాయుట స్వారసికమై యుండలేదు. అట్టియస్వారసికపద్ధతిని బోవుటచేతనే యాతఁడచట శుభవర్ణా ఇత్యాదికారికయొక్క యుత్తరార్థము బాధింపఁగా నద్దాని పూర్వార్థమును మాత్రమే యుదాహరించి బాటిపో నలసినవాడయ్యెను.

“మగణస్యాత్యంత శుభశరత్వాద్గ్రాథాదా వాచార్యేణప్రయోగః కృతః. తదుక్త మాచారైః - శుభవర్ణాశ్శుభశబ్దాశ్శుభప్రదాఇతి. ఆచార్యేణాప్యుక్తమ్. శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యేచ శుభగణాఇతి”.

(అహో. ౧౫ పుట.)

ఇంతియగాక యీ సంకర్షణమున నహోబలపతి కృత్యానివర్ణగణాది శుద్ధిమత్త, చింతామణికే గలనని నిరూపించుచు మిక్కిలి నిల్వలసుగ వ్రాసి తుదికి “అల్పజీవితత్వ” మ్మను ఫలమొకదానినెల్ల లభి ముచ్చదనియు నట్లు నను గుణబాహుళ్యమున నీ దోషము నిర్మూలితమగుననియు నీ క్రిందితీని నవిమర్శితముగ వ్రాసియున్నాడు. “యస్యిభ్యుశ్చకాల విచారే ప్రథమగణ తారాయా ఆరభ్య ద్వితీయగణ తారాప్యంతం గణం క్రితవాన్. తత్రో భయో జ్యేష్ఠానక్షత్రే త్వేన సంఖ్యాయాః ప్రథమత్వేన ప్రయోగ శ సంఖ్యా రాగ్విర్తిత్వేన ఫల మల్పజీవితత్వమ్. తథాచ.

“దోషమాత్రం నిరాకర్తుం
బ్రహ్మణోఽపి సశక్యతే ।
బలవత్త్వం మర్చితత్వం ।
విచార్యం గుణదోషయోః॥ ”

“ఏకోహిదోషోగుణ సన్నిహితే, న మజ్జతే దోః కిం నన్వినా రిః ॥ ”

ఇత్యాద్యేనబలవత్త్వవిధికుటాగైశ్చ కుటాదోషః స్వల్పః సరిహృత ఏవేతి” (అహో. ౨౦ పుట.)

ఇట్టి సమాధానముల యనంత్రాప్తి యటంకంగాఁ జింతామణి కర్తకు వచ్చు స్వనిదనవ్యాఘాతదోషమునకును సంతృప్తికిఁ గుఱు సమాధానము లేదుగదా? కాఁగా నాతఁడు సర్వగణాదిశుద్ధి కావ్యాసాహూత్రమే చూడ వలెనని తలచినట్లు గ్రహించుటయే యుక్తము. ఇట్లు గ్రహింపఁగ్రహింపఁజీత మగుటచేతనే యహోబలపతి వివరించిన సర్వగణాదిశుద్ధి నిర్ణయ నిటఁ బ్రదర్శించి విమర్శింపఁజేడ

(౮.) బాలసరస్వతీయమునందును నప్పకవీయమునందును గావ్యరచ నము ధర్మకార్యములలో నెల్ల సుతక్రమప్రమాణమని యీ క్రిందితీని దీని కర్థము వ్రాయఁబడెను.

విశ్వశ్రేయః = సర్వధర్మములలోను శ్రేష్ఠము. (బాలసర.)

క॥ ధర్మములలోనను త్తమ ।

ధర్మముకావ్యము నిజంబు ధరనెవ్వనికా ।

ధర్మముచేయునతడును ।

ధర్మము ననుసరించుచు బెక్కు దైవతయుగముల్ ॥ (అష్టక-౧ ఆ-౧౪ ప)

ఇట్టి యర్థము కావ్యోచయితలకు రచనాభిరుచిని మాత్రమే గల్గించును గాని లోకమునకు దిద్దెనాభిరుచిని గల్గింపజాలదుగాదా ! ఇట్లు కావ్యము కవింద్ర శ్రేయస్సాధనముని చెప్పటకన్న నాగ్రభాషా సేవకులకెల్ల శ్రేయస్సాధనమును మిక్కిలి స్వరసమై యుండునుగాదా !

‘కావ్యమే = కావ్యము, సత్త్వ = ప్రసంచమునకు, శ్రేయః = శ్రేయస్కరము’ అని యట్లునా బలపరిశీతీయ నిర్వచితార్థము బాలసరస్వతీయ మను పేరితో ముద్రాపడిన యొక అక్షరంగలదు. బాలసరస్వతీయ తాళపత్ర మాత్మసిల్లాలో రిట్టియర్థ ముగిసిపోయింది. కాగా నిశ్చయ బాలసరస్వతీయము కాదని చెప్పవలెను. ఈ విషయము నాచుచిన బాలసరస్వతీయ పీఠికలో విపుల విమర్శన ప్రార్థనయై నున్నది. (బాలసరస్వతీయపీఠిక 8—9 పేరాలు.)

ఇది సహజముగా నుండును బాలసరస్వతివలెనే సూత్రములోని కావ్యశబ్దమునకు గాఢమునా సరిమగునే వ్యాఖ్యచేయున్నాడని యీ క్రింది సూత్రాధారము నానుభవించినవి విశదమగుచున్నది.

“కావ్యతే = కావ్యదేశభాషామయకావ్యమపి, విహాయ = పరిత్యజ్య, లోకే వైకృతకావ్యానిచ బహుమన్యతే = బహుకరణ పూర్వకం కుర్వంత్యేవేత్యర్థః ... .. సంస్కృతకావ్యనిర్మాణధారేయా అప్యాంధ్రదేశవాసిహా విచిత్రాః ... .. ఆంధ్రభాషామేవ బహుమన్యమానాః తన్నయానికాన్యాని కుర్వంత్యేవేత్యర్థః. (అహో ౧౦౧ పుట)

అహోబల పండితుడు “కావ్యమే సకలశ్రేయస్సు” అని యర్థము చేసి శుద్ధసాహిత్యముగానే గావ్యమవ్యభిచరితముగా గీర్వాది సమస్తశ్రేయస్సాధనమును వివరించెను. కావ్యమునందు శ్రేయస్త్యాగోపముచేసి లక్షణనంగీకరింపబడినట్లే యే యట్టి యర్థము నావ్రాసినరీతి బహుప్రహేళికాసాధించుచున్నది. అందు సర్వసిద్ధియైనది తోచుచున్నది.

ఇంక సహజములయందు యంగీకరించిన యారోపమే చేయునపుడు “విశ్వేషాంశ్రేయః” అను విగ్రహమును వివరించి కావ్యమెల్లలకును శ్రేయస్సాధన మగుచున్నదని యర్థము చేసినయెడల నాతనియర్థము మఱి కొంత మెఱుగుగా నుండును. వేదశాస్త్రములు, పురుషులు, పరిణతబుద్ధులు నగువారికి మాత్రమే యతిశబ్దమున బురుషార్థసిద్ధిని గలుగజేయుననియుఁ గావ్యమన్ననో యెల్లజాతులవారికిని స్త్రీ పురుషాది భేదములేకుండ నెల్లజను

లమను సుకుమారబుద్ధులకును నానందమును గలిగించుచు సదుపదేశద్వారమున సుఖముగఁ బురిష్ఠాస్థిని గలిగించునను సర్థ విశేషము వైరితిని లభించును. కావ్యసేవనమున కట్టి ప్రయోజనమున విశ్వనాథ పంచాననుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

శ్లో॥ చతుర్విధఫలప్రాప్తి, స్సుఖాచిల్పధియామసి ।

“కావ్యాదేవ ... ..”

చతుర్విధ ఫలప్రాప్తివేదశాస్త్రభ్యో నీరసతయా దుఃఖాదేవ పరిణామబుద్ధినామేన జాయతే. పరమానందసందోహ జనకతయా సుఖాదేవ సుకుమారబుద్ధినామపిపునః కావ్యాదేవ. ఇను తర్హిపరిణామ బుద్ధిభిః సత్సవేదశాస్త్రేషుకావ్యేషు కిమితీయత్విః కరణీయ ఇత్యపిచిత్తవ్యమ్. ఇటుకాపథోప శమనీయస్యోగస్య సితశ్కలంప శమనీయత్వే కస్యనా నోగిణః సిత శర్కరాప్రవృత్తిస్సాధీయసీ నన్యాత్ ... ..”

సాహిత్యదర్పణము. ౧ పరి. ౫ పుట.)

(౯.) కావ్యమువలన సకలశుభములును గలుగుచున్నవని భాలసరస్వత్యాదులు మిక్కిలి విపులముగాఁ బ్రామాణికపచనముల నుదాహరించియున్నారు.

శ్లో॥ తటాకో భవనిత్యేహ, ద్విజస్థాపనమేవచ ।

వనం శివాలయః కాన్యం, సుతశ్చ స్వర్గదాపుణామ్ ॥

ముక్తిదాస్సస్తసంతానా, మహాపాతకినామపి ।

తారయంతిచ దుర్గేభ్యః, పితౄనుభయనంశజాన్ ॥

(భాలసరస్వ - విశ్వేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య

పయిరీతిగల భాలసరస్వత్యాద్యుదాహృత ప్రామాణికపచనముల నెల్ల గ్రంథ విస్తరభీతి సిదట నుదాహరింపనయితిని.

“కావ్యాలాపశ్చ యేకేచి ।

గీతకావ్యఖలానిచ ।

శబ్దమూర్తి ధరస్యైతే ।

విజ్ఞోరంశా మహత్తనః ”

(ఆగ్నేయపురాణము. సాహిత్యదర్పణోదాహృతము.

సాహిత్యద. ౬ పుట).

పఘురీతిని మహాకావ్య సేవనమునలన సకలశుభములును సమకూరు
నని వ్యాకరణాదిని సన్నయభట్టు సిద్ధాంతము చేయుటచే దాదృశమహాకావ్య
రచనా సామర్థ్యాదికము నొడవించుటలో బ్రధానసాధనమగుచున్న వ్యాక
రణమునకును గావ్యద్వారమున శ్రేయోదాయకత్వము లభించుచున్నదని
యాతఁడు తలచినట్లు విశదమగుచున్నది. సుశబ్దాప శబ్దోచ్ఛారణమువలన
బుణ్యాపాపములు సంభవించును గాన వ్యాకరణము స్వయముగఁ బురుషార్థ
సాధకమగుననుట సరికాదు. యజ్ఞాదివైదికకర్తనులందే యట్టి నియమము
నెన్నవలెనని మహాభాష్యకర్త స్పష్టముగాఁ జెప్పెను. “యదభ్యుచ్యతే...
... నియమ ఇతి ... .. యాజ్ఞేకర్తణి సనియమః. అన్యత్రానియమః...
... యాజ్ఞేకర్తణి పునర్నాపభాషంతే ... ..” (వ్యాకరణ మహా
భాష్యము. (1 అ-1 పా. 1 ఆహ్వానము)

సాహిత్యదర్పణ కర్తయగు విశ్వనాథుఁడును గావ్యము పురుషార్థ
సాధకమగుటచేతఁ దత్కావ్యస్వరూపనిరూపణముచేయు తన యలంకార
గ్రంథమును దిద్దవారమునఁ బురుషార్థసాధకమగునని యీపద్ధతినే యీక్రింది
రీతిని జెప్పియున్నాఁడు.

శ్లో॥ చతుర్విధ ఫలప్రాప్తిః స్సుఖాదల్పధియామపి ।

కావ్యాదేన యతిస్తేన । తత్స్వరూపం నిరూప్యతే ॥

(చూ ౮-విష) (సాహిత్య. ౧ పరి. ౧ శ్లో)

(౧౦) మఱియు వ్యాకరణగ్రంథాదిని గావ్యప్రశంసచేయుటంబట్టి
వ్యాకరణము కావ్యభాషా మాత్రవిషయకి మె యని స్పష్టపడుచున్నది. వై
నుదాహరించినరీతిని గావ్యములలో నపశబ్దోచ్ఛారణమునఁ బాపము సంభ
వింపనేరదుగాదా! ఇది “దోషాస్తస్యాపకర్షకాః” (సాహిత్యదర్పణము.
7...శ్లో) అను నాలంకారికోక్త కావ్యదోష సామాన్యలక్షణము చొప్పున
రసప్రధానములగు కావ్యములయందే యపశబ్దప్రయోగాదులకును దోష
త్వము సంభవించునుగాని తక్కినగ్రంథములందు సంభవింపనేరదు. కాఁగా
“శక్తంపదమ్” అను చొప్పునఁ బదమునకు వివక్షితార్థబోధనశక్తి లోక
ప్రసిద్ధమైయుండుట, “వాక్యంస్యాద్యోగ్యతాకాంతౌ సత్తియుక్తః పదో
చ్ఛయః” అను చొప్పున వాక్యమన్వయాది సౌష్ఠవమును గల్గియుండుట,

మున్నగు రచనాలక్షణములుమాత్రము కావ్యేతరగ్రంథములం దుండినం జాలునని చింతామణికర్త తలంచెయున్నట్లగపడుచున్నది.

అట్లయినను గావ్యాలంకార చూడామణి, సరిసభాశలీయము, నప్పకవీయము, నాంధ్రభాషాభాషణము, మొదలుగారి గల కావ్యేతర ప్రాచీన పద్యగ్రంథభాగములును గావ్యభాషతోనే వ్రాయఁబడుటచేతను గావ్యములే కాక పద్యగ్రంథములెల్ల గావ్యభాషతో రచించు నాచారమే నన్నయభట్టారకునకు దర్వాత స్థిపడియున్నట్లు విశదమగుచున్నది. ఇట్లు కేవలపద్యగ్రంథములనే గాక లక్షణగ్రంథములలోని గద్యములపైతయు గావ్యభాషతోనే గ్రంథకర్తలు రచించెయున్నట్లెల్లరుకును విదితమే. వానినిని యెచ్చటవచ్చట లేఖకకృత ప్రమాదములుండుట శంకాస్పదము కాదు. కావుననే యట్టివి నేటిముద్రణ సంస్కర్తలచేత సవరింపఁ బడుచున్నవి.

ఇకఁగావ్యేతరములును వ్యాఖ్యానరూపములును గల భాలసర్వస్వత్రయములును, బద్యగద్యాత్మకములగు నప్పకవీయములలోని చరణభాగములును వ్యావహారిక భాషతోనే రచింపబడిన వనియు ఇట్టివాని నెల్ల ముద్రణ సంస్కర్తలు యథేచ్ఛముగఁ గావ్యభాషామయములుగా నూర్చినయు సది కేవలము నకృత్యమనియు నప్పకవీయ పీఠికా కర్తగాను జర్పించెయున్నారు. అప్పకవీయ వచనభాగములలో నూలుపంక్తులు మాత్రము గావ్యభాషతో నున్నవనియు నైదువందల యేఁబదిపంక్తులు వ్యావహారికభాషతో నున్నవనియు వారు పీఠికలో వ్రాసియున్నారు. కాని యట్లు వ్యావహారికభాషతో నున్నవని వారు చెప్పిన “ 30—37 పుటలు. 48—55 పుటలు. 148—216 పుటలు. ‘అన్న అనేటందుకు, అయ్య అనేటందుకు (చూ-పు. 159)’ అను చోటలు వ్యావహారికభాషతోఁగనఁబడకుండుట మిక్కిలి యాశ్చర్యకరముగ నున్నది. 159 పుటలో ‘అయ్య అనుటకు, అన్న అనుటకు, అనియె యున్నది, గాని వారు వ్రాసినట్లు లేదు. ఇక నప్పకవీయతొలి పత్రమాత్యక్తిలో నట్లు వ్యావహారిక భాష యగపడుచున్నదనియుఁ బ్రస్తావన ప్రకటనములకై వారు సయితము గావ్యభాషామయముగ సవరించెననియు నూహింపవలసియున్నది. వారు చూచినమాతృకనే ప్రమాణముగా నంగీకరించినను గ్రంథకర్త కొన్ని పంక్తులు గావ్యభాషతోను గొన్ని పంక్తులు వ్యావహారిక భాషతోను రచించె ననుట సంభావ్యముగా నగపడదు. మఱియు వారు వ్యావహారిక భాషతో నున్నవని చెప్పుచున్న పంక్తులలో నెల్లయెడలను వారి పీఠికాభాషవంటి వ్యావహారికభాష నెలయుచున్నదా? లేక యెచ్చటనేని నేదేని కారణమున నొక్కొక్క వ్యావహారికపదము పడియున్నదా? యను విషయములను బరి

శీలింతమన్న సట్టి వ్యావహారికభాషతో వారు పరిష్కరించిన పుస్తకమే ముద్రింపబడనయ్యె. ఇక వారు వ్యావహారికభాషామయమని చెప్పిన బాలసరస్వతీయ పీఠికలోని వ్యావహారిక భాషాప్రయోగములు సరస్వతీ ప్రయుక్తములు కాననియు సవి యెల్ల లేఖకాది ప్రక్షిప్తములె యనియు నారచించిన బాలసరస్వతీయ పీఠికలో విపులముగాఁ జర్పించి సిద్ధాంతీకరించి యుండుటచే గ్రంథవిస్తరభీతి నిట మరలఁ జర్పింపలేదు.

(బాలసరస్వతీయపీఠిక. 18 - 23 పేరాలు.)

(౧౧) 'ఆచారశబ్ద చింతామణియందు గీతిశ్లోకములు ప్రచురములై యున్నవి. "ఔపవిభక్తిః సంజ్ఞాః... .." (సంధి 30 శ్లో) "నిత్యం దారాదేశ్చ... .." (అజంత 49 శ్లో) "అనుతాంస్త్రియామ్... .." (అజంత 52 శ్లో) "స్మృత్యైకవిచార... .." (హలంత 54 శ్లో) అను నాలుగు శ్లోకములుమాత్ర మా ర్యాశ్లోకములై యున్నవి. 'కేహించిదుడం తానామ్... .." (అజంత 51 శ్లో) "ఆత్మన ఇమనంతానామ్... .." (హలంత 56 శ్లో) "స్వగుణర్కభారయా... .." (హలంత 69 శ్లో) అను మూడు శ్లోకములుమాత్రము నిర్వివాదముగ నుద్గీతములై యున్నవి. తక్కిన వెల్ల గీతిశ్లోకములె యగుచున్నవి.

"లక్ష్మైత్సాస్మగ్గణాః । గోపేతా భవతినేహ విషమేజః !
షష్ఠోయా సలఘూవా । ప్రథమేథే నియతిమార్గాయాః॥ ॥
షష్ఠ్యైవ్యతీయలాన్తే । పరకేము ఖలాచ్చసయతిపద నియమః ।
చామేథే సంచమకే । తస్మాద్విహభవతి షష్ఠోలః ॥

(వృత్తిత్సాకరము ఆర్యాప్రకరణము ౧-౨ శ్లోకములు)

"ఆర్యాప్రకరణమిహోక్తం । యది కథమపి లక్షణం భవేదుభయైః ।
నిశ్చయైః స్మృతయతిశోభాం । తాం గీతిం గీతవాన్ భుజుగేశః ॥
"ఆర్యా శకలవివృతయం, న్యత్యయించితం భవేద్యస్యాః ।
సోదీతీః కిలగదతా, తివ్యవ్యత్యంశభేదసంయుక్తా ॥

(వృత్తిత్సాకరము గీతిప్రకరణము ౧-3 శ్లో)

బాలసరస్వతీయు సప్తకవియు సహజబలపండితుడైన జింతామణి లోని శ్లోకములెల్ల నార్యులని వ్రాసియున్నారు.

"తొల్లి సకలకవితా ప్రవర్తకుండగు శబ్దశాసనుండు సకలకవిహితం బుగా యథోచిత సూత్రగర్భితంబుగా నార్యావృత్తంబులఁ బంచపరిచ్ఛేద కంబుగా ... .."

(బాలసరస్వతీయము గ్రంథాది)

కం॥ “ఇలనెనుబడి రెండార్యలు గలుగు పరిచ్చేదపంచకంబునఁ
దగు ... ..” (అప్పకవీయము ౧ ఆ-౫౪ ౨)

“తత్రపంచ పరిచ్చేదాః । శృబ్దశాస్త్రే నియంతృతాః ।
ఆర్యాఖ్యపద్యైస్తత్సంఖ్యా । సమితాస్యాదక్షైరజైః ॥
(అహోబల పండితీయావతారిక)

విశ్వక్సేయః కావ్యమును ప్రకృతసూత్రపు వ్యాఖ్యానమున నహో
బలపతి యీక్రిందిరీతిని వ్రాసియున్నాడు.

“సర్వాణి గ్రంథేస్త్విక పద్యాన్యార్యా గీతివృత్తాని. లక్ష్యైతత్సప్త
గణా, గోపేతా భవతి నేహ విషమేజః’ ఇత్యాది సామాన్యలక్షణాత్. త్రిష్వంశ
కేఘపాదో, దళయోరాద్యేఘ దృశ్యతే యస్యాః, పథ్యేతినామతస్యా శ్చందో
విద్భిస్సమాఖ్యాతమ్ “ఇతి విశేషలక్షణాచ్చ. ఆర్యాద్యర్థ సమాగీతి రితివైంగళ
సూత్రాచ్చ.” అహో ౬-౭ పుటలు)

వై సందర్భమును బట్టి వీరు ముగ్గురును జితామణిశ్లోకము తెల్లనేక
విధముననే యున్నవని తలచిరే గాని, మూడుజాతులశ్లోకములున్నవని పరి
శీలించిన ట్లగపడదు. మఱియు నివి జాతులయి యుండఁగా వీనిని స్పృశ్యములని
వాడుటయు ఛందస్సంప్రదాయము కాదు. ఇంతియకాక గీత్యుద్గీత్యాదులను
సామాన్యముగా నార్యులని స్వహరించుటయు విశేషార్థబోధకము కానేరదు.

శ్లో॥ “గీతిచతుష్టయమిథం ।

ప్రత్యేకం షోడశ ప్రకారంస్యాత్ ।

సాకల్యే నార్యాణా ।

మగీతిరేవ. భేదాన్యః ”

అను హలాయుధ వృత్త్యుదాహృత సచసమునుబట్టి గీత్యాదులెల్ల
నార్యాభేదములే యనవలసియున్నను గీత్యాదులను వాడునపుడు “గీతి
పథ్యార్య గీతివిపులార్య” మొదలగు రీతులను వాడుటయే సంప్రదాయ
ముగాని విభిన్నలక్షణ లక్షితములయి ప్రత్యేకసంజ్ఞలు గలవానినెల్ల సామా
న్యముగ నార్యులనివాడుట సంప్రదాయముగాదు. గీత్యాదులు దార్యాలక్ష
ణము సాకల్యముగాఁబట్టి యందలి కొంతలక్షణము మాత్రమే పట్టు
చుండుటచేతఁ బయిరీతిని వాడుట సరికాదయ్యెనని యెన్ననగును. మఱియు
నార్యాగీతి యను ప్రత్యేక సంజ్ఞ వేటొక లక్షణము గల శ్లోకమున
కీక్రిందిరీతిని వెలయుచుండఁగా నిందలి గీతుల నార్యాగీతులని యహోబల
పండితుడు వ్యవహరించుటయు సరిగా నుండలేదు.

చి. ౨. తదదోషావరి కృతౌచవాగ్ధా

“ ఆర్యాపూర్వార్థం యది, గురుణై కే నాధికేననిధనే యుక్తమ్ ।
ఇతరత్వద్వన్నిఖలం । యదీయము దితేయమార్యాగీతిః ”

(సృత్తరత్నాకరము గీతిప్రక. ౪ శ్లో)

(౧౨) తదదోషావిత్వాది:—

అదోషా = చ్యుతసంస్కారతాపరనామక గ్రామ్యదోషరహితము
లగునట్టియు,

పరికృతౌ = కావ్యపరికరము లనఁదగు కావ్యశోభాకర ధర్మములతో
నున్నట్టియు,

వాగ్ధా = శబ్దార్థములె,

తత్ = ఆకావ్యము.

‘పరికృతౌ’ అనుచో గుణాలంకారాలంకృతములని మాత్రమే
యర్థముకాదు. అట్లయినచో సుమాగమమువచ్చి ‘పరిష్కృతౌ’ అను రూప
ముండవలసి యుండును. “ సంపరేన్సుమ్ ” (ముగ్ధబోధవ్యాకరణము ౭౬౬-
సూ) “ అర్థానభిధానేపిభూషణ ఏవ. కాతంత్ర సంక్షిప్తసారైక వాక్య
త్వాత్. భూషణాదన్యత్ర సంకరోతి. పరికరోతి ” (దుర్గాదాసవ్యాఖ్య) “ సం
పరిభ్యాం కరోతౌభూషణే ” (౬-౧-౧౩౭) “ సమవాయేచ ” (౬-౧-౧౩౮)
(పాణి నీయము) కాఁగా గ్రామ్యదోషదూషితములు గానట్టియు గుణాలంకార
భావికాది (దండికావ్యాదర్శములోని భావికము) కావ్యపరికరములతోఁ గూడి
నట్టియు రసవ్యక్తీకరణదిక్షము లగు శబ్దార్థములె కావ్యమనిపించుకొను నని
యర్థము తేలుచున్నది. కావ్యపరికరములనుటచేత గుణాలంకారవత్త్వమే
గాక శబ్దార్థదోషరాహిత్యము పాత్రాద్యాచిత్య సందర్భశుద్ధి ప్రభృతి
భావిక సంపత్తి మున్నగునవి యును జెప్పఁబడుచున్నవి. కాఁగా “తదదోషా”
అనునది పునరుక్తమగుచు దోషములలోని కెల్లగ్రామ్యదోష మత్యావశ్యక
ముగాఁ బరిహర్తవ్య మని విశదీకరించుచున్నది. తన్మూలమున శ్రుతికటావధ్య
నిత్యదోషములు సహింపఁదగిన వనియు వ్యక్తమగుచున్నది. ఇట్టి యభిప్రాయము
తోడనే సాహిత్యదర్పణ కర్తయు తదదోషా శబ్దార్థా సగుణావన
లంకృతీ పునః కావ్యమను మమ్మటోక్త కావ్యలక్షణమును నిరసించి “వాక్యం
రసాత్కం కావ్యమ్” అని కావ్యలక్షణమును జెప్పియున్నాడు.

“ కించైవం కావ్యం ప్రవిరళ విషయమ్ నిర్విషయం వా
స్యాత్. సర్వభానిర్దోష సైక్యకాంతమసంభవాత్ ...

సహికిటాను వేధాదయో రత్నస్య రత్నత్వం వ్యాపాం
 తుమీశాః, కింతుపాదేయ తారతమ్యమేవ,
 తద్వదత్ర శ్రుతిదుష్టా దయోపి కావ్యస్య. ఉక్తంచ.
 శ్లో॥ కీటానువిద్ధరత్నాది । సాధారణ్యే సకావ్యతా ।
 దుష్టేష్యపి మతా యత్ర । రసాద్యనుగమఃస్ఫుటః ॥

(సాహిత్యదర్పణము. ౧ పరిచ్ఛేదము. ౯ పుట.)

పయినందర్పమునుబట్టి విశ్వనాథుడు చ్యుతసంస్కారతా దోషము
 నయితము కావ్యత్వమునకు హానికరము కానేరదని తలచిన ట్లగపడుచున్నది.
 కాని చింతామణి కర్తమాత్ర మట్టిదోషము కావ్యమున నెంతమాత్ర
 ముండరాదనియే తలంచినట్లు వెనుక నుదాహరించినరీతిని “తడదోషావి”
 త్యాది పునరుక్తదళముయొక్క స్వారస్యమున విశదమగుచున్నది. చింతామణి
 కర్తయొక్క యిట్టియాశయమునే యీక్రిందిరీతి సధర్వణాచార్యుడు వివరించి
 యున్నాడు.

“కవితోపాశ్రితం దోషం । నైవకించిత్సహ మహే ।

.తదర్థమేవహివయం । భూయసాప్రయతా మహే॥” (౩౪ విష.)

(౧౩) నన్నయ భట్టారకుని యభిప్రాయము వైరీతిగ నుండుటచేత
 నీక్రింద జూపబడు బాలసరస్వత్యాదుల వ్యాఖ్యలు గ్రంథ కృదభిప్రేత
 ములు కావని తోచుచున్నది.

“అదోషా = అపార్థాది దోషరహితములు, పరికృతోచ = గుణా
 లంకార యుక్తములునగు ... ..

క॥ ‘డీకొని సురాసురేంద్రులు ।

కాళోలూకముల కరణి గడు నుద్ధతులై ।

భీకరరణంబు సల్పిరి ।

... ..

అను వాక్యము గుణాలంకారయుక్తమైనను సుపనూదోష సహితము
 కానఁ గావ్యముకాదు.” (బాలసరస్వతీయము.)

కం॥ కృతికినెపుడు శబ్దార్థముల్ రెండువలయు ।

సవియలంకార యుతములు సఖిమదోష ।

రహితములు గాఁగఁ జూచి కూర్పంగవలయుఁ ।

గాఢపలిభాళి గోపాళి గానలోల ॥ (అప్పక. ౧ అ ౧౪౫ ప.)

చి. 3. సావాగ్యరసవృత్తిః ।

“అదోషా = వాక్యార్థదోషరహితౌ, పరికృతౌ = గుణాలంకార సహితౌచ.

అలోపిదోషః ప్రమాదేనాప్య నుపేత్య ఇతిద్యోత యితమాదా నదోషావితీ విశేషణమ్; ఏకోహి దోషఇత్యాది న్యాయస్తు కావ్యవృత్తిరిక్త విషయక ఇతి ద్రష్టవ్యమ్, పదదోషాః శ్రుతికట్యాదయః, వాక్యదోషాః ప్రతి కూల వర్ణాదయః. అర్థదోషా అశ్లేలాదయః॥ ” (అహో)

ఈ సందర్భమున నప్పకవ్యహాబలపతులు కావ్యగుణదోషాలంకార రసాది స్వరూప నిరూపణాద్యాలంకారిక విషయము లతివిపులముగా నుదాహరించిరి. వ్యాకరణగ్రంథమున వానిని జెప్పట యంత ప్రసక్తముకాదని తలచి యావిషయము లిందు వివరింపలేదు.

(౧౪) సావాగిత్యాదిః—

యా = ఏది

రసవృత్తిః = రసవ్యక్తికరణ సమర్థమో

సా = అదియే

వాక్ = మీఁదిసూత్రమునఁ బేర్కొనఁబడిన వాక్కు. కావలయును.

కావ్యమునకు రసము జీవితభూతమగుటచేత రసప్రత్యాయన ప్రవణ శబ్దార్థములె కావ్యమున సంఘటింపఁ బడవలెను. రసవ్యక్తియుఁ గావ్య సామగ్రిలోనిదే యగుటచేత నీయర్థమునైతము ‘పరికృతౌ’ అను విశేషణము చేతనే లభింపఁదగియున్నను రసము జీవితభూతమగుటచేత నీరసవాక్యములకుఁ గావ్యత్వములేదని దృఢీకరించుటకయి ‘వాక్’ శబ్దముల్లు విశేషించి వివరింపఁబడెనని తెలియనగును.

.కం॥ “ప్రాతఃస్నానము సేయుదు ।

రాతతమతి సంధ్యవార్చి యాపానసముల్ ।

సీతాపతి పూజయునం ।

ప్రీతిగ నొనరుతురుపురి ధరిత్రీదివిజల్ ॥ ”

అనువాక్యము దోషరహితమైనను గుణాలంకారయుక్తము కాదుగానఁ గావ్యముకాదు.” అని బాలనరస్వతియు వ్రాసియున్నాడు.

(బాలనరస్వతీయుము, తదదోషా విత్యాదిసూత్రవ్యాఖ్య.)

చి. ౪-సాధ్యోహిరసోయథాయథం కవిభిః

(౧౫) సాధ్యఇత్యాదిః—రసః=రసము ; యథాయథమ్=యథాస్వభావముగా ; (యథోచితముగనని భావము) కవిభిః=మహాకవులచేత ; సాధ్యోహి=సాధింపఁదగినదిగదా ! వ్యక్తపఱుపఁ దగునుగదా ! ‘యథాయథమ్. యథాతథమ్’ అను రెండును బర్యాయములేగాన ‘యథాతథమ్ కవిభిః’ అను పాఠముపక్షమునను నిట్లే యర్థము చేయనగును. “యథాతథ. అవ్య... యస్యవస్తునో యద్రూపంభవితుముచితం తథాయథావే. యథాయథమవ్యత్రాధే (శబ్దస్తోమ మహానిధి.)

తత్తత్పందరోచితరసవ్యంజకమహాకవిగ్రధితి వాక్యరచనా విశేషము చేత రసము వ్యక్తమగుచు సప్రదయస్పాదయోగ్యము కావలసినదే, యనఁగా నిట్టిదని నిరూపింప శక్యముకానిదిని తాత్పర్యము. కావుననే సాహిత్యదర్పణమున నీ క్రిందిరీతిని జెప్పఁబడియున్నది.

“సత్యోద్రేకాద ఖండస్య । స కాశానంద చిన్తయః ।
వేద్యాంతర స్పర్శశూన్యో । బ్రహ్మస్వాద సహాదరః ॥

... ..

నాయం జ్ఞాప్యస్వ సత్తాయాం । ప్రతీత్య వ్యభిచారతః ।
విభావాదిపరామర్శ । విషయత్వాత్సచేతసామ్ ॥
పరానందమయత్యేన । సంవేద్యత్వాదపి స్ఫుటమ్ ।
ననిర్వికల్పకం జ్ఞానం । తస్య గ్రాహక మిష్యతే ॥
తథాభిలాషసంసర్గ । యోగ్యత్వవిరహాన్నచ ।
సవికల్పకసంవేద్యః । సాక్షాత్కారతయా న చ ॥
పరోక్షస్తత్ప్రకాశో నా । పరోక్షశృద్ధ సంభవాత్ ।
తస్మాదతాకిక స్సత్యం । వేద్యస్స హృదయై రయమ్ ॥
ప్రమాణం చర్వణై వాత్ర । స్వాభిన్నే విదుషాం మతమ్ । ...
అవాచ్యత్వాదికం తస్య । వక్ష్యే వ్యంజనలక్షణే ॥”

(సాహిత్యదర్పణము. 3 పరి. 3౪—౫౯ కా.)

“ఏతాదృశ కావ్యనిర్మాణే శక్త్యాదీనాం ప్రయాణం మిళిత్యా హేతుత్వము క్తమాలంకారికైః—ఉక్తం హి కావ్య ప్రకాశే. ‘శక్తి, ర్నిపుణతాలోక శాస్త్ర కావ్యాద్యవేక్షణాత్, । కావ్యజ్ఞవీక్షయాభ్యాస । ఇతి హేతుస్తదుద్భవే’ హేతురిత్యేకవచనం మిళిత్యా హేతుత్వకథనార్థమితి ” (అహో. ౭౬ పుట.)

“శ్లో॥ నియతికృత నియమరహితాం,
హృదైకమయీ మనస్య పరతంత్రమ్ ।

నవరసరుచిరాం నిర్మితి,
మాదధతీ ధారతీ కవేర్జయతి” ॥ (అహో. ౮౫ పుట.)

“రసప్రలుభధియో బహుమన్యంత ఇత్యనేనరస జ్ఞానామేవ పండి
తానాం కావ్యే స్వారసికప్రస్ఫుత్తిర్న కేవలతర్కకర్కశధియాం సుధియామ
పీత్యథోజ్ఞాప్యతే. త దు క్తమభియుక్తైః.

శ్లో॥ రసప్రసర నిర్భరాః కవిగిరాః ప్రసారాః పరం ।
ముదిం విదధతే హృది మ్రదిమభాజి కావ్యామృతైః ।
సుధాకర కరాంకురవ్యతికరేణ చంద్రోపలా ।
ద్రవంతి శిశిరాశ్చిరా దపి న వింధ్యవంధ్యోపలా॥ ఇతి” (అ. ౧౦౩ పు.)

౧౬. పయి యహోబలపతి వాక్యములోని కేవలశబ్ద స్వారస్యముచేత
రసికులును మహాకవులును శాస్త్రజ్ఞులై యుండుట విరుద్ధముకాదని యెన్న
నగును. కావుననే కావ్యకర్తకు వ్యాకరణాదిశాస్త్రజ్ఞానముండితీరవలెనని
యీక్రిందీరీతిని సరస్వత్యాదులచే జెప్పబడి యున్నది.

శ్లో॥ “సత్కులీనశ్శు చిద్దక్ష । శృంధోవ్యాకరణాదివీత్ ।
ప్రశాంతస్సుభగాకారో । దైవజ్ఞశ్చక విర్భవేత్ ॥

(బాలసరస్వ. సాధ్యఇత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య)

“కులీనత్వాది గుణములేల యనఁగాః—

శ్లో॥ ‘గవిక్షీరిమివ గ్రాహ్యం । కావ్యం విప్రేణ నిర్మితమ్’ (అ. ౮౫ పుట.)
“నశూద్రస్యవచో గ్రాహ్యమ్ ... .. అను
• నీమొదలగు నిషేధములున్నవిగాన ... ..”

(బాలసరస్వ. సాధ్యఇత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.)

తే॥ ఉపమగలిగిన శయ్యల నొప్పియున్న ।
యంఘ్రిభవుని కావ్యంబు గ్రాహ్యంబుగాదు ।
పాయసంబై న సంస్కారపక్విమైన ।
కాకమృష్టంబు హవ్యంబుగాని యట్లు ॥ ౧౩౬ ॥

(అప్పకవీయాంధ్రీకృతి ౧-౮.)

పయి గవిక్షీరమిత్యాది సందర్భము కేవలము నసంగతమై యున్నది.
ఈవిషయము ముందు నిరసింపఁబడును. (చూ. ౧౮ విష.)

చి-౫. స్వస్థానవేషభాషా, భిమతాస్సంతో రసప్రబుద్ధభియః ।
 లోకే బహుమన్యంతే, వైకృతకావ్యాని చాన్యదపహాయ ॥

కవులకుఁగల కవితానుచితభేదములనుబట్టి వారికి వేర్వేరు నీక్రిందిరీతి నన్వర్థసంజ్ఞలు వాడఁబడుచున్నవి.

“ సచవినేకి, వాచి, రాచి కార్థిశిల్పశిఖామహార్థిమార్దనానుగతా ఖ్యాభిస్సప్తవిధః. గుణదోషవిభాగజ్ఞో, వివేకి చరిత్రీతి, ను ప్రాససమా బద్ధ పదబంధస్తువాచకిః । ప్రసాదమధురాయత్తవచనో రాచికోభవేత్, అర్థ సంగ్రహచాతుర్యయుక్తస్సాస్య దార్థికః కవిః । శిల్పిస్తుభవేద్దక్షః । కవినేయమ కాన్వితే । సాలంకృతిర్భూషణశ్చ । మార్దవీసత్త్విః ॥ ఇతితేషాం లక్షణాని సంప్రదాయసంజీవిన్యాం విద్యా చక్రసర్తినా ప్రతిపాదితాని.” (అ. ౮ పు).

నీ॥ గణవర్ణశబ్దార్థ గుణదోషనిరంబుఁ
 బరికించికూర్చుఁ గల్గుమువివేకి ।

బహుతరానుప్రాస పదబంధనియమంబు
 వదలకకృతినేయు వాచికుడు ।

*మృదుమధురోక్తులు వెదకికావ్యంబెల్ల
 రచించుఁ బదపడి రాచికుడు

మితకబ్దములలోన నతివిపులార్థంబు,
 లిమిడించునర్థాఖ్య నెసఁగునతఁడు ॥

తే॥ గీ॥ సెప్పయమకంబు నెప్పట్ల శిల్పకుండు ।
 పొందుపఱుచు సలంకృతుల్ భూషణార్థి ।
 సరళపదవిరళార్థ విస్ఫురణముగను ।
 జూపునమెందుమార్దవస్ఫటకదుండు

(అప్పక ౧ ఆ. ౨౧౧)

(౧౭) స్వస్థానేత్యాదిః—రసప్రబుద్ధభియః = రసాస్వాదన తత్పర హృదయులగు, సంతః = ఆంధ్రపండితులు (లేదా తత్తద్దేశవాసులగు తత్తద్భాషాపండితులు) స్వస్థాన = స్వదేశమునగునది, వేషభాషా = వేషభాష లందు, అభిమతాః = అభిమానము కలవారగుచు, లోకే = ఆంధ్రదేశ మందు, (లేదా లోకమందంతటను), అన్యత్ = వైకృత కావ్యములకంటె భిన్నమైన ప్రకృతిభూత సంస్కృతకావ్య జాతమును (లేదా ఇతరదేశభాషా కావ్యములను) అపహాయచ = విడిచియు, వైకృతకావ్యాని = ఆంధ్రభాషా

కావ్యములను (లేదాస్వస్వదేశ భాషాకావ్యములను) బహుమన్యంతే=బహు కరించుచున్నారు. అనగా శ్రవణపతనపాతన రచనాదులచే నాదరించు చున్నారని తాత్పర్యము.

సంస్కృతము వ్యవహారస్థము కాకుండుటచేఁ దద్భాషామయ కావ్యముల కన్న వ్యవహారస్థ మగుటచేత జీవకళాభాసుర ములగుచున్న స్వదేశ భాషాగ్రంథములగు కావ్యములు రసావిష్కరణ విషయమునఁ బ్రకృష్టతరము లగుటంజేసి యట్టి సంస్కృతకావ్యజాతమును విడిచియు వైకృతకావ్యములన నఁగా స్వస్వదేశభాషాగ్రంథకావ్యములను పండితు లాదరించుచున్నారని తాత్పర్యము. ఇట్టి యాదరణము వెలయుచుండుటచేతనే యాంధ్రమున మహా కావ్యములులేని కొలఱతను దీర్చునెంచి నన్నయభట్టారకుఁ డాంధ్ర మహాభారతమును రచింపఁగఁడుగుటయు నద్దాని కుపకారకమగు నీ యాంధ్రశబ్దచింతా మణిని మొట్టమొదట రచింప నారంభించుటయు సుప్రసక్తము లగుచున్న వని తాత్పర్యము. గ్రంథకర్త కీర్తి యభిప్రాయముండుటచేతనే యీ వ్యాకరణగ్రంథాధినిచ్చు కావ్యప్రసంగము సుసంగతమగుచున్నది.

వైని వ్రాసివీతి నిండలి వైకృతశబ్దమునకు “ఆద్యామహార్హాసా మూలం । స్వస్యేతి నిగద్యతే ” అనుచొప్పున దేశభాషా సామాన్యపర ముగా సర్థమును గ్రహించి యాంధ్రభాషా విశేషపరముగా “ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యే, ఏషాతయోర్భవే ద్వ్యృతిః ” అనుచొప్పున సర్థము నెన్నుటలో తొలిలేదు. నన్నయభట్టారకుని నాటికాంధ్రమున మహాకావ్యములు లేకున్నను ముక్తకాదికలగ్రంథకావ్యములును సక్కరలు మున్నగుపాటలును బదములును గొన్ని పద్యమయదానశాసనములును మున్నగునవి వెలసి యుండుట సుప్రసిద్ధమేగదా ! అట్టివాని నాదరించుచుఁ దమిట కన్నడాదుల కువలె మహాకావ్య వాక్త్రయనత్తానన్ధ యాంధ్రమునకు లేదయ్యేనే యని పరి తపించుచు నాంధ్ర కావ్యసేవ యందలి తమ యాదరము నాంధ్రులు వెల్లడించు చుండుటచే నన్నయభట్టారకుఁడు భారతరచనమునకును దదుపకారక చింతామణి రచనమునకును గడంగెనని గ్రహింపవగును. (3-౪-౧౮ విషయ) ఇందలి ‘సంతః’ అను నది తాత్కాలిక పండితసభల పరమని యీ క్రింది భారత పద్యము వ్యక్తపఱుచుచున్నది.

చ॥ పరమవివేక సౌభవి భాసితసత్కవి పుంజవారిజో ।

త్కరరుచిరంబులై సకల గమ్యసు తీర్థములై మహామనో ।

హరసుచరిత్ర పావనప యః పరిపూర్ణములై న సత్సభాం ।

భరసరసీ వనంబులముదం బానరంగొనియాడి వేడుకన్ (భార-ఆది. ౧ ఆ)

గూ.—బాలసరస్వత్యప్పక వ్యహాబలాదు లీ సూత్రములోని 'అన్య దపహాయ' అనుదానికి 'ఇతిరదేశభాషామయ కావ్యములను విడిచి' అనియు 'బహుమన్యంతే' అనుదానికి స్వదేశభాషాకావ్యములను రచించు చున్నారని యును వేఱువిధముగ నర్థములు వ్రాసియున్నారు. ఇట్టివ్రాతలకు

“శ్లో॥ దేశభాషా పురాణాని । రచితానిచ మాన్యుః ॥

శ్రుత్వాకావ్యేతిహా సాంశ్చ । భయమాప్నోతి మానవః ॥”

(అహో ౧౦౧)

అనురీతి వచనములను బ్రమాణముగఁ జూపి మిక్కిలి విపులముగఁ జర్చించిరి.

“శాస్త్రేతు సంస్కృతాదన్య । దపభ్రంశతయోదితమ్” ।

“అపశబ్దం ప్రయుజాన్ । రారణం నరకం వశేత్ ॥”

అను వచనముల వొప్పున నపభ్రంశరూపదేశభాషాకావ్యములు గ్రాహ్యములు కావనునది మొదటిపక్షము. మహాభాష్య కర్త “శబ్దేనైవా (నుశబ్దేనైవా) ర్థోఽభిధేయో నాపశబ్దేనేతి, ఏనలక్రియమాణం కార్యమభ్యుదయ కారిభవతీతి ... .. నియమఇతి యాజ్ఞేకైర్దేశసనియమోఽన్యత్రానియ మయాజ్ఞేకైర్దేశి పునర్నాప భాషంతే”. (మహాభాష్యము. ౧ అధ్యాయ-౧౫-౧ అహ్ని) అని చెప్పియుండుటచేత నపశబ్దప్రయోగము క్రతుమాత్రమునందే నిషిద్ధమగుటంజేసి దేశభాషాకావ్యములు నిషద్ధములు కావని యా మొదటిపక్షమును ఖండించి (అహో ౧౦౨-౧౦౩ పుట) యహాబలపతి యవేద్యములగుటచే నన్యదేశభాషా కావ్యములు 'దేశభాషే'త్యాది వచనముచే నిషిద్ధము లగుచున్ననని సాధించెను. “దేశభాషేతినిషేధస్యావేద్య రసాన్య దేశభాషాకావ్యసరిత్యాగ ఏవతాత్పర్యమ్.” (అహో ౧౦౧ పుట)

పయి యహాబలపతి మార్గమును సరియైయుండలేదు. అన్యభాషా పరిచయము లేనివారికిఁ దద్రచనమునఁ బ్రవృత్తియే కలుగదు. ఇతఁ డత్పరిచయము గలవారి కవేద్యత్వము సంభవముగదా! ఇట్టిస్థితిలో నన్యదేశ భాషాకావ్యములను విడిచి స్వదేశభాషా కావ్యములను రచించుచున్నారను నర్థము నుసంగతము కానేరదు. ఒక దేశమువారికి వేఱొక దేశపు భాషలోని కావ్యములు తెలియకుండుట యంతటను చుల్యమేగదా! దేశభాషాకావ్యములు రసావిష్కరణాత్మకములగుటచేత గ్రాహ్యములని రసప్రలుభ్ధియ యను వాక్యముచే సంగీకరించునపు డట్టియాదరము సకల దేశభాషా సాధారణమే యగునుగదా! మరియు 'అన్యదపహాయ' అనుటచేత నాపఱకుఁ

బ్రచారములోనున్న వానిని విడిచియని యర్థము లభించుచుండుటంజేసి యా ఐతకుఁ బ్రచారములో నున్న సంస్కృతకావ్యములనువిడిచి యను నర్థమే నుసంగతముగానుండును గాని యాపటకుఁ బ్రచారములోలేని యన్యదేశభాషా కావ్యములను విడిచి యనునర్థము సంగతము కానేరదుగదా! మఱియు 'వైకృత కావ్యాని' యనుచోటనున్న వైకృతశబ్దపు స్వారస్యముచేత నన్యమునువిడిచి వైకృతకావ్యముల నాదరించుచున్నారనువాక్యమున నన్యశబ్దము ప్రకృతి భూత సంస్కృత స్రాకృత కావ్యములనే బోధించుననుట యెంతయు స్వారసికమై యుండునుగదా !

ఇక 'బహుమన్యంతే' యనుదానికి రచించు (ఆంధ్రకావ్యములను) చున్నారను వీరి వ్యాఖ్యానము సైతము సరియైయున్నట్లగపడదు. 'బహుమన్యంతే' యనుశబ్దము బహుమూనించుచున్నారనఁగా నాదరముతో నేవించుచున్నారను నర్థమునిచ్చునె గాని రచించుచున్నారను నర్థము నీయనేరదు. మఱియు రచించున్నారను నీ యర్థము పక్షమునఁ గతిపయకవి మాత్రాదరణమే తోచును గాని స్వస్థానవేషభాషాభిమానము కల్గిన పండితుల నేకుల యాదరణముతోఁచదు. కాన నీ యర్థము గ్రాహ్యముకాదు.

(౧౯) వెనుక నుదాహరించిన వ్యాకరణ మహాభాష్యోక్తుల చొప్పున యజ్ఞకర్తముల విషయమున ననఁగాఁ బారాయణాదికముచేఁ బుణ్యముకలుగు కార్యముల విషయమున నపభ్రష్టములగుదేశభాషలలోని కావ్యము లుపచరింప మింజేసియు, స్త్రీశూద్రద్విజ బంధులకు సంస్కృతగ్రంథ పఠనయోగ్యత లేమింజేసియు, గత్యంతరాభావమున స్వదేశభాషాకావ్యములు మాత్రమే గ్రాహ్యములగుననియు, నన్యదేశభాషాకావ్యములు జప్యబుద్ధిచే గ్రాహ్యములు కామింజేసి వానిని విడుచుచున్నారనియు నిట్లు బాలసరస్వతి వ్యాఖ్య చేసియున్నాఁడు.

ఇట్లు స్త్రీ శూద్రులకు సంస్కృతగ్రంథమాత్ర పఠనమునందే యోగ్యత లేదనుట కేవలము నసంగతమనుటకు సందేహములేదు. శూద్రుఁ డగుసూతుఁడే యష్టాదశపురాణములను మహర్షులకెల్లఁ జెప్పియుండలేదా? విదురుఁడు సంజయుఁడు మున్నగువారు సంస్కృతభాషామాత్రమునె చదువ లేదనుట యెంత వెఱ్ఱితనము! ఎందఱొందఱు స్త్రీలు విద్యావతులయి పురాణాదులలోఁ బేరెక్కి యుండలేదు? వసుచరిత్రమును ప్రబంధరాజమును రచించి విజయనగర సామ్రాజ్యధురంధరుఁడగు రామరాజు సభకలంకార భూతుఁడై రామరాజభూషణుఁడను బిరుదనామమునఁ బ్రతిభిన్నావస్థనై పండితనమ్మానితుఁ డగుచున్న బట్టుమూర్తికిఁగాని యాతని కృత్యములను

యేమి కొఱంతగలదు? అనవేమారెడ్డి మున్నగు శూద్రరాజు లెందఱు మహాబిద్యాంసులయి పండితస్తోత్రపాత్రులై ప్రసిద్ధి కెక్కియుండలేదు?

మయిరీతి నీ సందర్భమున బాలసరస్వత్యప్పకవ్యహోబల పండితులు వ్రాసిన విపులమగు నేతద్వపయక విమర్శనమెల్ల మిక్కిలి యయుక్తమై యుండుటంజేసి యట్టివిషయముల నిట విస్తరించి విమర్శింపనేల యని యుపేక్షించితిని. నాగరకతలలసిన నేటికాలమున నట్టి విమర్శనముల కించుకేని యావశ్యకతయు నుండనేరదని నా నమ్మకము.

(౨౦) ఈ సందర్భమున నహోబలపతి మఱొక వింతప్రసంగమును జేసియున్నాడు. దేశభాషలలోఁ బ్రాకృతమును, నాంధ్రమును, దత్తమ తద్భవయాప సంస్కృతసంబంధము గలవగుటం జేసి హేయములు కావనియుఁ దక్కిన యన్యదేశ్యము లిట్టివికానేరవనియు, నందును దమిలభాషకు సంస్కృతానుసారిత్వమే లేదనియు, వింతగ వ్రాసెను.

“తత్రాపి ప్రాకృతాంధ్రయోర్నాన్య దేశభాషావ త్సర్వత్రాప శబ్దత్వేప్రామాణ్యమ్.

తథాహి. ప్రాకృతభాషా త్రిధా—తత్సమా, తద్భవా, దేశ్యా వేతి. తత్సమ ప్రాకృతస్య వేదవేదాంగరూఢత్వేన వైదికత్వేనామైచ్చత్వస్య నిర్వివాదత్వాత్ ... .. ద్రావిడభాషా అసంస్కృతానుసారిణ్యపి ... ..”
(అహో ౯౦ - ౯౨ పుట)

ఈ యహోబల పండిత ప్రసంగమెంతమాత్రమును సరికాదు. ఆంధ్ర భాషలోవలెనే కర్ణాట మలయాళాదిభాషలలో నెల్ల సంస్కృతసమ సంస్కృత భవశబ్దములనంతముగాఁ జేరియున్నవి. తమిలభాషయందు సైతము సంస్కృత శబ్దములు వెక్కు చేరియుండకపోలేదు. కాన తమిలము సంస్కృతానుసారి కాదనుట సత్యముకానేరదు, తమిలవాఙ్మయములోని కెల్ల మొదటిగ్రంథ మైనట్టియు దమిలులచే నత్యంత ప్రామాణికముగా నంగీకరింపఁబడుచున్నట్టియు సత్యంత ప్రాచీనమయినట్టియుఁ దొలుకాప్యమునఁ దత్కర్తయగు తొలుకాప్పియ రీక్రిందిరితిని జెప్పియున్నాడు.

“ఇయత్చోల్, తిరిచోల్, దికైచ్చోల్, వడచోల్, ఎన్టనైతై చెయ్యోల్ ఈట్టచ్చోలే” (౧ సూ. ఎచ్చిఇయల్ = ప్రకీర్ణ ప్రకరణము.)

చెయ్యోల్ = కావ్యములలో, ఈట్ట = చేర్పఁదగిన, చోల్ = శబ్దములు, ఇయత్చోల్ = నవనాభారణ శబ్దములు, తిరిచోల్ = మూఱు

చిం-౬. సిద్ధిర్థిత్వాద్యశ్యా, లోకోఽనన్యదృశశ్చనిత్యశ్చ

సంస్కారార్థో నియమో, ౭ని యమాన్యద్యమ్యంహియ త్వవభ్యంశః॥

మూల శబ్దములు, ద్విశైచ్చిల్ = అన్య దేశ్యశబ్దములు, వడచోల్ = ఉత్తర దేశ శబ్దములనఁగా సంస్కృత శబ్దములు, ఎప్టు + అన్త = అనునవియె.

“వడచోల్ కిళవి వడవె టుత్తోరిశి ఎటుత్తోడు పుణర్వచోల్లాగుమ్ మే” (౪, సూ. ఎచ్చియల్ = ప్రక్షిర్ణ ప్రకరణము.)

వడచోల్ కిళవి = సంస్కృత భాషాశబ్దములు, వడఎటుత్తు = సరస్కృతము నందేగల యక్షరములును, ఒరీశి = (విడిచి) మానివేసి, ఎటుత్తోడు = తమిళ సంస్కృతములనెడి రెండు భాషలలోను గలయక్షరములతో, పుణర్వ = చేరిన, చోల్లాగుమ్మే = శబ్దములగును. ఉ-అన్తమ్ = (తుది,) అమలమ్, కమలమ్, ము.

“చిన్తైన్దన వరిసుమ్ ఇయైన్దన వరైయార్” (౬-సూ ఎచ్చియల్ = ప్రక్షిర్ణ ప్రకరణము.)

చిన్తైన్దన = వైకృతములైన శబ్దములు, వరిసుమ్ = వచ్చినపుడు, ఇయైన్దన = తమిళమున కనుకూలములైన శబ్దములనె, వరైయార్ = (విడువరు) గ్రహింతురు ఉ-దశమ్ = (పది) తచమ్.

(౨౧) వ్యాః—సిద్ధిర్థిత్వాదిత్యాది.

సిద్ధిః = ఆంధ్రసాధు శబ్దములసిద్ధి (నిష్పత్తి)

లోకాత్ = పండితలోక వ్యవహారమువలన

దృశ్యా = గ్రహింపఁ దగినది.

అనన్యదృశః = వేఱవిధము కానిదనఁగా నేకరూపమున నుండునదియు

నిత్యశ్చ = చాలవఱకు స్థిరపడినదియు సగులోకవ్యవహారమేయని

లోకః=మీఁది సూత్రములో బేర్కొనఁబడిన లోకశబ్దముచే గ్రహింప నగును.

నియమః = వ్యాకరణము

సంస్కారార్థః = అట్టిలోక వ్యవహారమును బట్టియుఁ దత్తత్కాలి కపండితాదరమునుబట్టియు సాధుశబ్దముల నెన్నిసాధించుట స్వరూపముగాఁ గలసంస్కారమే ప్రయోజనముగాఁ గలది.

యత్తు = ఎట్టిది

అపభ్రంశః = అపభ్రంశమని (మహాభాష్యములో) పేర్కొనఁబడినో

తత్ = అట్టి

గ్రామ్యమ్ = గ్రామ్యభాష

అనియమాత్ = వైనివ్రాసిన లక్షణముగల వ్యాకరణము లేక శబ్దమట వలన.

భవతిహి = సంభవించునుగదా. సామాన్యుల క్షాప్యములలోఁ బ్రవేశించునుగదా.

“వర్ణలోపవర్ణాగమ వర్ణవ్యత్యయ ప్రకృతి భావలక్షణ సంస్కారః” అను కాత్యాయన ప్రాతిశాఖ్యనచనమును జూపుచు “సంస్కారము శబ్దముల నాశ్రయించి యుండునది. అనఁగా వాడుకలో వర్ణలోప వర్ణాగమార్కుల చేఁగలుగు మార్పులే సంస్కార శబ్దమునఁ జెప్పబడును. ఇందుకొక యుదాహరణము:— ‘వచ్చినవాఁడను’ అనుశబ్దము ‘వచ్చినాఁడను. వచ్చినాను. వచ్చాను’ అనువిధముగా మారినది. ఇందలిమార్పు సంస్కారమునఁ బడును” అనియిట్లు వ్రాయుచు గొందఁజాధునికులు. “సంస్కారార్థోనియమ” యనుసూత్రము సందర్భమునఁ బయి కాత్యాయనకృతార్థమును సయితము సమన్వయింపఁ జూతురు. ఈ యర్థమీ సూత్రసందర్భమున నెట్లుపొసఁగునో తెలియకున్నది.

‘సంస్కారార్థో నియమ’ యనుచొప్పున వ్యాకరణము మార్పుల నిమిత్తమనుట సరియాయా? వ్యాకరణము భాషకు మార్పులను జేయదుగదా! అయ్యవి లోకవ్యవహారమువలన సంభవించును. మఱియు సాధువులు నసాధువులునగు మార్పులనెల్ల వ్యాకరణము నాధింపదు. కేవల సాధువులగు లోకసిద్ధములగు మార్పులను మాత్రమే సాధించును.

నస్నయభట్టారకుని నాటికిఁ గావ్యవాఙ్మయ సూంధ్రమున లేకుండుటంజేసి యచ్చాంధ్రశబ్దసిద్ధియు సంస్కృతసమశబ్దసిద్ధియుఁ జాలవఱకుఁ బండిత లోక వ్యవహారముననే గ్రహింపఁబడెనని యెన్నవలెను. నుండలభేదములను బట్టియు నాయా పండితుల జ్ఞానభేదములనుబట్టియు నపండితలోక వ్యవహార సంస్కరమునుబట్టియుఁ బండిత వ్యవహారము పైతము వివిధముగా నుండును. మఱియు వ్యావహారికభాష దఱుచుగ స్వభావసిద్ధమగుమార్పు నందుచుండును. కావున నట్టి పండితలోకవ్యవహారములలోఁ జాలవఱకేకరూపముగ నుండి కొంత స్థిరపడి నిల్చినట్టి పండితవ్యవహారమే గ్రాహ్యమగును. అట్టి గ్రాహ్యమగు పండితవ్యవహారమునుబట్టియుఁ దత్తత్కాలిక పండితాదరమునుబట్టియు నుశశ్చాపశబ్దములను విభాగించియందు సాధుశబ్దములరూప సాధన ప్రక్రియనుమాత్రము (వాఙ్మయారంభదశలోని) వ్యాకరణము చూపును. అట్టి వ్యాకరణ సంస్కారము లేనపుడు సామాన్యకవులట్టి విభాగము చేసికొనలేక గ్రామ్యములనఁ దగు నవశబ్దములను బ్రయోగించుట సంభవి

చును. మహాశవులును వ్యాకరణ కర్తలవంటి వారెగాన నట్టివారి వాఙ్మయము వెలసినకొలది నట్టివాఙ్మయములోని యా యామహాశవి ప్రయోగములును నాదర్శములై యుండును; కానియట్టి వాఙ్మయమును సయితము సాకల్యముగా సామాన్యులు పరిశీలింపఁ జాలరుగాన వాఙ్మయము వెలసినతర్వాత సైత మసాధారణజ్ఞాన సంపన్నుఁడు చేసిన వ్యాకరణముండుట యావశ్యకమే యని గ్రహింపవలెను. నన్నయ భట్టారకుని నాటికే కావ్యవాఙ్మయము వెలసియుండినచో నద్దానినుండియు సాధుశబ్దసిద్ధియగునని యాతఁడు చెప్పి యుండునుగదా.

(౨౨) “అట్లయిన సంస్కృత వ్యాకరణ మహాభాష్యములో సైతము శబ్ద సిద్ధిలోకమువలనఁ గల్గునని చెప్పనేలయని శంకింపవలదు. పాణినీయములోని లోకీక శబ్దానుశాసన భాగముసైతము వైదిక కర్తోపయోగి శిష్టవ్యవహార భాషను మాత్రమే మూలముగాఁ జేసికొని రచింపఁబడినదిగాని యావఱకున్న సంస్కృత వాఙ్మయమును మూలముగాఁ జేసికొని రచింపఁ బడియుండలేదు. (చింతామణివిషయ పరిశోధనము. 20-80-పేరాలు) అందలి వైదిక శబ్దానుశాసన భాగము మాత్రము వేదభాష నాధారముగాఁ గొనియే సాధింపఁబడినది, కావుననే మహాభాష్యకర్త “సిద్ధే శబ్దార్థసంబంధే లోకీకతః” అనియు “వేదాన్నో వైదికాస్సిద్ధాః, లోకాచ్చ లోకీకాః” అనియుఁ జెప్పియున్నాఁడు. పాణినీయము పుట్టిననాటికి సంస్కృతరామాయణాది కావ్యవాఙ్మయమున్నను నద్దానిని మూలముగా మునిత్రయమువారు గ్రహింపలేదు. వైదికకర్తోపయోగి శిష్టవ్యవహారభాషయే వారిచే మూలముగ గ్రహింపఁ బడెను. అట్లే కానిచో వైదికశబ్దములకు వేదమువలెనే లోకీక శబ్దములకుఁ గావ్యాది వాఙ్మయము సైతము లోకీకముతోపాటు మూలమనియైనఁ జెప్పఁబడి యుండదా! అట్లుచెప్పియుండలేదు సరేగదా! కవులభాష ప్రమాణము కాదనియు నీక్రిందిరీతిని మహాభాష్య కర్త నిరసించెను. మఱియు యజ్ఞాదులందు శిష్టుల చేవాడఁ బడెడి భాషకు మాత్రమే వ్యాకరణనియమము పాటింపవలయు ననియు వైదికకర్తోపయోగి శిష్టవ్యవహారభాషయే వ్యాకరణమునకు మూలమనియుఁ గంగోక్తముగ నీక్రిందిరీతిని జెప్పియుండెను.

“నతర్హి దానీ మిదంభవతి

యస్మిన్ దశ సహస్రాణి, పుత్రేజాతే గవాందశా ।

బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రియాభ్యేభ్యః । నోయముంచేన జీవతి ”

“ఛందోవత్కవయః కుర్వంతి. నహ్యేషా ఇష్టిః ” (మహాభాష్యము)

“నహ్యేషేతి అసాధవ ఏవైవమాదయః నతు తత్ప్రామాణ్యాత్సాధుత్వవ్యవస్థా” అని యిట్లు కై యటుఁడు వాఖ్యానముచేసి యున్నాఁడు. (యూప్రస్య

శ్వాసదీ (గలభ్యాసపాదకసూ) అను సూత్రపుభాష్య సందర్భము చూడుడు.)
వైసూత్రములోని 'స్త్ర్యాశ్వా' అను శబ్దపుసాధుత్వము విషయమునఁ జర్చిం
చుచు మహాభాష్యకర్తదానికిఁ బైప్రయోగమును జూపి కవిప్రయోగము
లనుబట్టి యనుశాసనము చేయుట యిష్టికాదనియుఁ గవులు నిరంకుశముగఁ
బ్రయోగించుచుందురనియుఁ జెప్పియున్నాడు.

“సమానాయా మర్థావగతౌ శబ్దేన చాపశబ్దేన చ, ధర్మనియమః
క్రియతే, శబ్దేనైవాన్ధో లభిభేదో నాపశబ్దేనేతి. ఏను క్రియమాణం కార్య
మభ్యుదయకారి భవతీతి ... .. యదప్రయతే ... .. నియమణితి
యాజ్ఞేశ్చ ర్షణి స నియమోఽస్య త్రానియమః ... .. యాజ్ఞేశ్చ ర్షణి పునర్నా
భావంతే” (మహాభాష్యము గలభ్యాసపాదగలహ్నికము.)

“పుషోదరాదీని యథోపదిప్తమ్ (౬౮౩పాదకసూ)* ‘యదిత్స్య శిష్టాః
శబ్దేషు ప్రమాణం కిమప్తాధ్యాయా క్రియతే. శిష్టపరిజ్ఞానార్థాన్తాధ్యాయా”
(౬. అధ్యాయ ౩ పాద ౩. ఆహ్నికము. మహాభాష్యము.)

వైసందర్భమును బట్టి పాణినీయమునకు వైదిక కర్తృప్రయోగి శిష్ట వ్యవ
హారభాషయే మూలమనియు, సంస్కృత కవులభాషపాణినీయమునకు లొంగ
వలయుననుట మునిత్రయాభిప్రేతము కాదనియు నెన్నదగును. అట్లయినను
దర్వాతి వైయాకరణులు మాత్ర మట్లంగీకరింపక గత్యంతరాభావమున,
నట్టి పాణినీయమునె కావ్యభాషకును సనుశాసనముగా నేర్పఱచుచుఁ
బ్రాచీనకావ్యాది సంస్కృత వాక్యములలో నెచ్చటను ననేకములకుఁ
బ్రయోగము లేకున్నను నట్టివ్యాకరణ సాధితరూపముల నెల్ల గావ్యములలోఁ
బ్రయోగింపవచ్చుననియుఁ జదవ్యాకరణమునకు లొంగని ప్రయోగములు
కావ్యములలో మహాకవులచేఁ బ్రయుక్తములై యున్నను నవియసాధువులే
యనియుఁ జెప్పుచు‘అపశబ్దం ప్రయుజానో కారవం నరకం వ్రజే’ త్తను ‘మొద
లగు వాని నట్టికావ్య ప్రయుక్తాప శబ్దముల విషయమున సయితము సమన్వ
యించుచున్నారు. ఆలంకారికులును నట్టి యపశబ్దములున్యతి సంస్కృత
ములనియు నట్టివానిని గావ్యములందుఁ బ్రయోగింపరాదనియు సిద్ధాంతీకరించు
చున్నారు. నవ్యములగు సంస్కృత వ్యాకరణములను రచించువారు సయి
తమట్టి పాణినీయమునె తఱచుగ మూలముగాఁ గొనుచువచ్చిరే గాని తమ
నాటికున్న కావ్యభాష కన్యూనాసతిరిక్తముగ సాధుత్వమును సూత్రింపఁ
గడంగరైరి.

(౨౩) ఆంధ్రవ్యాకరణములకు సంస్కృత వ్యాకరణమే చాలవఱ కాద
ర్శమై యుండుటచేత నాధునికాంధ్రవైయాకరణులు సైతమట్టిసంస్కృత

వైయాకరణుల వలెనే వ్యాకరణములకు లొంగని మహాకవి ప్రయోగములను సైతమపప్రయోగములనుచు నిరాకరించుచున్నారు.

“పనిఁ గొంటనీకుఁ బ్రభవముకాదే” ఇత్యాది శ్రీనాథవచనస్య ప్రామాదికత్వమేవేత్యవధేయమ్. (అహో ౪౯౯ పుట.)

“సుతులఁగనియెడుకోఱు, సీసఘటించుకంటె, ఇత్యాదీనాం భాస్కరతిక్కయజ్ఞాది పచనాంకిం మూలమితిపయం నవిద్యః” (అహో ౫౦౦ పుట) అనియిట్లుచుకేని సందేహింపక యహోబలపతి వ్రాసియున్నాడు.

కం॥ విచించెను శ్రీ నాథుడు | ధరణిని శృంగార నైషధంబునఁగూర్చుం
డిరి యొండుకునని కావక | పరపురుష క్రియలఁ బ్రకృతిభావముకలదే॥
(అప్పకవీయము ౪ ఆ.

అని యిట్లుప్పకవియుశ్రీనాథమహాకవి కజ్జతనాపాందిచినాడు.

ఇట్లే యాధునికులు ఛందోయతిప్రాసయమకశ్లేషాది ప్రతిబంధమున మహాకవులచేఁ గావ్యములలోఁ బ్రయోగింపఁబడినను లక్షణవిరుద్ధములు సాధువులు కానేరవని వాదించుటయుఁ గలదు. మహాకవులని చేప్పచు వారు ఛందోయతిప్రాసాది నిర్బంధవ్యగులను యవశబ్దములను బ్రయోగించి రనుట కేవలము పరిహాసనీయమైయున్నది. ఛందోయతిప్రాసాదుల నిర్బంధమున సైతము వారు తమకు సాధువులని తోచినశబ్దములనే ప్రయోగింతురు. అసాధుశబ్దముల నొతమాత్రమును బ్రయోగింపరు. వారు, వ్యాకరణ సూత్రములను సవరించుటకుఁగాని తమకునచ్చిన వ్యావహారిక భాషా ప్రయోగములకు సాధుత్వమును బ్రసాదించుటకుఁగాని సమ్మతించియే బుద్ధి పూర్వకముగ నే యట్టి ప్రయోగముల నట్టిమార్ప రానిష్ఠలములందుఁ బ్రయోగించుచు వచ్చిరనుట యంతయు యుక్తము. అట్లేకానిచో వారిని మహాకవుల నుటయే యసంగతము. కాఁగా మహాకవుల కావ్యములందుఁ గవిప్రయుక్తములని విశ్వసింపక తీరని—అనఁగా ఛందోయతి ప్రాసశ్లేషయమకాదులనియ మమున మార్పరానిరీతిగ నిబద్ధములై—యున్న ప్రయోగములను ప్రామాణికములుగ నంగీకరించి వానిప్రకియను జూపుసూత్రములను వ్యాకరణములలో తేర్చుటయే యుక్తము. తత్తత్కాలిక ప్రామాణికులు చేయుచున్న పనియు సదియే. అట్లేకానిచో లేఖకాదికృతి ప్రమాదములును గవిప్రయుక్తము లేమోయను సందేహము దుర్నివారమెయగును (౧౧౦ విషయము).

(౨౪) ప్రాచీనులగు నన్నయధర్మశాస్త్రముల మూలములైన యాధునికులవలెఁ గాక మహావిప్రయోగములకే పరమప్రామాణ్యము నంగీకరించువారు. నన్నయభట్టారకునినాటికిఁ గావ్యవాఙ్మయము లేకున్నను 'అన్యేషాంచ ప్రయోగ మహితానామ్' అనునది మొదలగు సూత్రములచేత భావిమహావిప్రయోగములకే ప్రామాణ్యము నంగీకరించియుండెను. ఇంక సధర్వణాచార్యుడన్ననో స్పష్టముగా మహావిప్రయోగములకే ప్రామాణ్యము నంగీకరించుచుఁ దసగ్రంథమును సడపియున్నాఁడు. అప్పకవ్యహోబలపతులవలె నెచ్చటను నాతఁడు మహావిప్రయోగములను నిరాకరించియుండలేదు. మఱియు మహావిప్రయోగములే వ్యాకరణమునకు మూలమని పెక్కుచోట్ల నీక్రిందిరీతిని గంఠోక్తముగఁ జెప్పియున్నాఁడు.

“వికృత్యాదిగతోయోఽత్ర స్యాచ్ఛబ్దాంతరయోగతః
ప్రాణమాత్రావశేషస్యా దత్ర శ్రీకవి సమృతేః”

“వినానుకరణంకేచి, దాద్యశబ్దంప్రయుంజతే”

“స్యాద్వర్ణస్య వ్యతియశ్చ, కుత్రచిత్కవి సమృతః”

“భాషేయమమితా తత్ర, దేశ్యా చిత్రస్వభావయుక్
తచ్చిత్ర తానుమంతవ్యా, పూజ్యసాదనుభాషితే”

ఇట్టివి పెక్కుస్థలములు గలవు. విస్తర భీతినుదాహరింపలేదు.

కం॥ మున్ను తెనుఁగునకు లక్షణ, మెన్నఁడు నెవ్వరును జెప్పరేఁ జెప్పెదవి
ద్వన్నికరము మదిమెచ్చఁగ, నన్నయభట్టాది కవిజనంబుల కరుణాన్॥
అని యిట్లాంధ్ర భాషాభూషణకర్తయగు కేతనామాత్యుఁడును
(౧౨౦౦క్రీ.శ.) జెప్పియున్నాఁడు.

(౨౫) అట్లయిన నీక్రింది యధర్వణ శారికయెట్లు పాసఁగునని శంకింపరాదు.

“శాస్త్రప్రయోగవచసో శాస్త్రం బలవదుచ్యతే ।
అనిష్పన్నేపదేతేన । ప్రయోగా శ్రయణం హితమ్”

ఇయ్యది యచ్ఛాంధ్రశబ్ద విషయమునఁ గాని సంస్కృత సమములలోని యాంధ్రవిధక్తియోజన ప్రక్రియ విషయమునఁగాని చెప్పఁబడియుండలేదు. మేనుక వ్రాసినరీతిని మహావిప్రయోగములకుఁ బ్రామాణ్యము నిచ్చినయధర్వణుని నట్టియసంగతి పాల్పఱుచుట యుక్తముకాదుగదా. మఱియుఁ గవిప్రయోగమూలక మగువ్యాకరణమునకుఁ ప్రయోగముల కన్నఁ బ్రామాణ్యము గలదని యు న్నత్తుండైనఁ జెప్పియుండఁడుగదా. పరిశీలింపఁగాఁ

బయిరీతి నీ శ్లోకము సంస్కృత శబ్దముల విషయమున మాత్రమే చెప్పబడె ననుటకు సందేహములేదు. ప్రయోగములకన్న శాస్త్రమునకుఁ బ్రామాణ్య మునొసంగుట వెనుకవ్రాసిన రీతిని లక్షణైకచతుష్కులగు నాధునిక సంస్కృత వైయాకరణుల సిద్ధాంత మగుటచేతను నట్టి సంస్కృతమునుండి తెనుఁగుఁగోనికీ దెచ్చుకొనుచున్న సంస్కృత శబ్దముల విషయమున నట్టి సిద్ధాంతమును కాటించు తీరకుండుటచేతను వర్ణిషయమునఁ బైరీతి నధర్వణుడు చెప్పనలసి నచ్చెనని గ్రహింపవలసియున్నది. ఈ విషయమును గ్రహింపఁ జాలక “నటకంకాది శబ్దముల ప్రయోగ ప్రామాణ్యమును పై కారిక యుప దేశించుచున్నది”ని గుప్తార్థ ప్రకాశికాకారుడు వ్రాయుట (సంజ్ఞ. సూ. ౨౩- బాలవ్యా.గు.) యసంగతమనక తీరదు.

సంస్కృత శబ్దములను దెనుఁగుఁగోనికీ దెచ్చుకొను నపుడు సంస్కృత వాఙ్మయమునఁ బ్రచురప్రయుక్తము లగుచున్నవానిని మాత్రమే తెచ్చి కొని వాడుకొనవలెనని నిరీత్యా నూత్రముచేఁ జింతామణి కర్త నియ మించినను వాఙ్మయ మహాపు లట్టి నియమమునఁ నిలువక “వ్యుత్పన్నమితి గాఢీయై, వ్యాతిరూపమవీష్యతే” అను నాచార్యుడిండి వచనమువొప్పున గాఢీమాగ్ధాను గూయుట విశేషప్రయుక్త శబ్దములనెకాక యప్రయుక్తశబ్దము లను పూరించు ప్రయోగముచేయుట మేలి శత్రుప్రయోగ ప్రామాణ్య మున సంస్కృతవాఙ్మయ సాధువు లుచున్నవి విశేష ప్రయుక్తములైనను దుదిక ప్రయుక్తియైతని సంస్కృత శబ్దములు పలుకున నిష్పష్టములె యగు చున్నవియు నికను సంస్కృత ప్రయోగమువొప్పున, సంస్కృత శబ్దమువిషయమున శాస్త్రప్రయోగములకు విరోధమువచ్చునపుడు సంస్కృత వ్యాకరణశాస్త్రమునకే ప్రామాణ్యము నొసంగివ్రతననియు నిట్లు సుసంగత ముగా నభిప్రాయించి పై చింతామణి నియమమును ‘సర్వే శబ్దా’ ఇత్యాది సూత్రముతోను “శాస్త్ర ప్రయోగవచసా” రిత్యాది సూత్రముతోను సవరించియున్నాడు. అట్టి చిన్నయాధిష్టుల యభిప్రాయములను గ్రహింపఁ జాలక యహోబల సజ్జితాదులు పై సూత్రముల నాంధ్రశబ్ద సామాన్య పరములుగ నర్పించి వానికవ్యాంధ్రశబ్దముల సుదాహరించి యాంధ్ర వ్యాకరణములగు నముతము మహావిప్రయోగములకన్న నధిక ప్రామాణ్యము నంగీంచి వానిని నిరూపకాధికార మొసంగుట యెంతయు శోచనీ యమై యున్నది. (౨౩-విషయము.)

(౨౬) పలు సందిర్భమునుబట్టి కవిప్రయోగములకుఁ బరమప్రా మాణ్యము నంగీకరించుచున్న సన్నయాధిష్టులయ గ్రంథము ప్రయోజనశూన్య మగుచున్నదనిశంకింపఁ జనదు. నన్నయభట్టు స్వసమకాలిక పండితలోక

వ్యవహారమును సధర్వణాచార్యుఁడు తనకు లభించిన మహావిప్రయోగములను, బ్రయోగములు లభింపని విషయములలో స్వసమకాలిక పండితలోకవ్యవహారమును బాగుగఁ బరిశీలించి సుశబ్దముల నేర్చి, నాని ప్రక్రియను సూత్రించుచుండుటచేత నట్టి లోకవ్యవహారమహావిప్రయోగములకమగు వారి వ్యాకరణము మహావిప్రయోగములకు బాధిము కాఁజాలదు. (మహావిప్రయోగము నిర్ణయించుటకు నైయోగరణలోకమే ప్రమాణము.) మఱియు నసాధారణసాంక్షిక్యశాలికృత్యమగుటచే ముక్కునమగు భాషావర్జిత్య దీర్ఘవిమర్శన పరిశ్రమము చేయఁజాలనట్టియు భాషాసాంక్షిక్యమును సంపాదించఁ గోరునట్టియు సభ్యాసకులకు విశాలమగు భాషాస్వరూపమును నిస్సంశయముగఁ జూపుటకును, సుత్తరోత్తర వ్యవహారమున కలెచుటచే నవేద్యములగు ప్రాచీనపండితవ్యవహారములను సరికొనిచి యుత్తరోత్తరులకు గోచరింపఁ జేయుటకును, లోకవ్యవహార మహావిప్రయోగములను బరిశీలించి సాధుశబ్దము నేర్చుటలోను వానియందుఁ గల యనుగమములను గ్రహించుటలోను జూపవలసిన బుద్ధివికాసమును బ్రసాదించుటకును సట్టి దీర్ఘవిమర్శనము చేయఁజాలని సామాన్యకవుల కావ్యములలో నవశబ్దములు నిలిచిపోకుండు వారించుటకును, వారి వ్యాకరణము పరిమాణకావ్యముగను సప్రయోజన మగుచున్నదిని గ్రహింపవలెను. కాఁగా ప్రాచీనపండితలోక సాధువ్యవహార మహావిప్రయోగములకమగు వ్యాకరణమునకు విమర్శములకు సామాన్యకవుల ప్రయోగములును సాధు వ్యవహారమును విష్టములని నిర్ణయించుటయం దాంధ్రవ్యాకరణముల కిధికాముగలదని సిద్ధాంతమగుచున్నది.

(౨౭) నన్నయభర్యణకుఁడు కావ్యభాషకే సలక్షణతాసంపత్తి యుండవలెనని తలంచుచున్నను దర్వాతివా రాంధ్రవాఙ్మయమెల్ల కావ్యభాషతోనే యుండవలెనని సిద్ధాంతము చేసినని యీచటకు విపులముగఁ జర్చించి చూపియే యున్నాను (౧౦ విష.)

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందలి కావ్యేతరపద్యవాఙ్మయము సైతము కావ్యభాషతోనే రచింపఁబడి యున్న దనుటలో నెవ్వరును విప్రతిపన్నులు కాఁజాలరు. ఆంధ్రగద్యవాఙ్మయమునందు భారతాది గద్యపద్యాత్మక కావ్యములలోని గద్యములు తక్కిన గద్యములకన్నఁ గావ్యభాషకు సన్నిహితముగాఁ దాళపత్రమాతృకలలో నగపడుచున్నవి. మొత్తముమీఁదఁ గావ్యేతరములగు నాంధ్రగద్య గ్రంథములు పెక్కుసాక్ష్యలముగాఁ గావ్యభాషతోఁ దాళపత్ర మాతృకలలో నగపడనిమాట నిజమే. కాని యొక గ్రంథమున కనేక తాళపత్రమాతృకలు లభించునపుడు వానియందుఁగొంత వ్యావహారిక భాష

యున్నను నొకదానిలోనున్న రీతి వేటొకదానిలో నుండదు. దీనినిబట్టి యవి మొదట గ్రంథకర్తచేత సలక్షణభాషతోనే వ్రాయఁబడియుండఁగాఁ దర్వాది లేఖక పరంపరనల్ల నట్లు వివిధ వ్యావహారిక శబ్దములు చేరఁచి తోచును. కాన తాళపత్రమాతృకలుమాత్రము యథాస్థితముగాఁ బ్రమాణీకరింపఁ బడఁ జాలవు. తఱుచుగా వానిలోని పద్యములందు సైతము సద్ధానుస్వార శకటరేఖ సరళాదేశములు పాటించఁబడియే యుండలేదు. “బ్రహ్మోడాద, పయ్యాకరణులు, గరియ్య, సంహృతి, శేనాపతి, సాతృడు, కరణతోడా, చెరిత్ర, నాయడ” మొన్నగు తప్పులకు మేరయేలేదు. సద్భూత వ్యంజన సకారము ‘ను’ అనియు ‘నూ’ అనియు వ్రాయఁబడును. ఇంకను సనేకవిధములగు తప్పులు పుష్పలై యుండును. ఇంకను సద్ధానుస్వారలేఖనమునకై యేర్పడిన పద్ధతివొప్పున వ్రాయఁబడిన లేనిపోని ద్వితీయములు నియమశూన్యముగా వ్యాపించియుండును. ఏ తాళపత్ర మాతృకయైనను రెండుమూడుపదల యేండ్ల క్రిందటి కాలము కన్నఁ బ్రాచీనమునఁ గులనుండికొంటు వేతను, జితామణిమాట యటుండ నొక్కభూషాభూషణదుల మొప్పును పట్టివెల్లఁ దప్పలే యనకీతీరకుండుట చేతను పట్టివికీర్తిములు కావనియు లేఖకపరంపరాశ్రయములనియు వానిని వ్యాకరణానుసారముగా సవరింపక తీరదనియు నెవ్వరైన సంగీకరింపక తప్పదు. అట్లు సవరించుటలో గొన్నిటిని సవరించి వ్యావహారిక పదములను గొన్నిటిని విడుచుట సరికాదుగాదా! ఇస్తిరి, చూసేరు, మోసేటివారు చేసువారు, తెచ్చుతారు మున్నగుజాతుల వ్యావహారికపదములు గ్రామ్యములని ౧౨౫౦ (క్రీ. శ) ప్రాంతము వాడిగు కేతనామాత్యుడు చెప్పియుండుటచే నప్పటికే యవి వ్యావహారికభాషలో నున్నవిని స్పష్టపడుచున్నది. అట్టి జాతులపదము లకు, మచ్చునకై నఁ బ్రాచీనమును మార్పిరానిదియునగు పద్యవాక్యయ ప్రయోగము లేకుండుటయే వానియందలి ప్రాచీన కవుల యనాదిరమునకుఁ బ్రబలనాత్మ్యము కానొప్పును. “అ. నె! అందులోన గ్రామ్యమనఁగ నెవ్వరు నొప్పి కలఁగలఁ దగిడు వోట నొప్పునదియు” అనెడి కేతనామాత్యుని పాక్షి చొప్పునఁ దప్పివిత్తిములోను ‘గ్రామ్యం తత్త్విద్విధౌ’ అను సభ ర్విణకారికి చొప్పున నాయీ శాస్త్రముల సంభాషణములోను మాత్ర మే గ్రామ్యమునకుఁ బ్రయోగాంతర ప్రాచీనులచే సంగీకరింపఁ బడినట్లు స్పష్టపడుచుండఁగా సద్ధానిని వారు వ్యాకరణశోక వ్యాఖ్యానాద్యుత్తమ గ్రంథములను రచించునపుడు బుద్ధిపూర్వకముగా నుపయోగించినటు విశ్వస నీయమై యుండదుగాదా. ఎన్నివిధముల నాలోచించినను ప్రాచీనులు వ్యావ హారికభాషతో గ్రంథములు వ్రాసిరినుట సత్యముకాదనియే తోచు చున్నది. సంస్కృతభాషలోఁ గావ్యేతరములగు వైద్య వ్యాఖ్యానశోక వ్యాకర

కాదులగు గద్యపద్యగ్రంథములు కావ్యభాషతోనే నెలసియుండుటను బట్టి యాంధ్రపండితులును సప్తీమార్గమునే యవలంబించిరాయని యాలోచింప వలసియున్నది. అయినను నీవిషయమున సంస్కృత భాష నాద్యముగ గ్రహించుట సరియైయుండజూచు. అంధ్రమున గ్రామ్యమనఁబడుచున్న భాష శిష్టపండితకవివ్యవహారమునకు నున్నట్లు సంస్కృతమును ముడచిదనుటకు బ్రమాణము లేదుగాదా. మహాభాష్యకర్త యశ్వస్థిమంలని చెప్పిన గావీ గోత్యాదశబ్దములు ప్రాకృతములలో నుండుటబట్టి యట్టివి వ్యావహారికములై యుండిమన్న నవి కావ్యరచనాయోగ్యములము ప్రత్యేకమగు భాషలోని పదములై యున్నవిగాని యాంధ్రగ్రామ్యములనలె నగ్రాంధికములై యుండలేదు. వేయల! తుదకు దలుగించిన కావ్యభాషతో గ్రంథరచనము చేయఁజాలని నేటివానినైతి మట్టికావ్యభాషతోనే గ్రంథింపఁమని చేయఁగడంగుచు ననేక స్థానిత్యముల నలగుచున్నవిగాని వ్యావహారిక భాషతో గ్రంథరచనము చేయుట సంగతమున జాలరానన్నది. అట్టి దోష భూయష్ఠగ్రంథముల కెవల వ్యావహారికభాషతో వ్రాయఁజూపఁ గ్రంథముల కిన్న మేలనివిద్యాశాఖలవారంగింపఁబడుచున్నది.

(అ) పరిశీలించఁగా నున్నట్టి దేశభితిసెట్టికిన్నదిమ. నదియె యాంధ్రమును సంస్కృతము ప్రాచీనాంధ్రము నవీనాంధ్రములని రెండు విధములుగా విభాగించికొనుట యావశ్యకమై యున్నట్లుగఁపడుచున్నది. నేటి పండితవ్యవహారస్థభాషను గ్రాంధికముగాఁ జేయఁదిలంబుట యుక్తిమేయమును నయ్యది ప్రాచీన కవులచేతనే గ్రాంధికభాషగి నంగీకరింపఁ జడచిదిని వాదించుట మాత్రము యుక్తమై యుండలేదు. తత్త్వత్కాటికి పండితాదులమె తత్త్వత్కాలి కవ్యావహారికభాషల యోగ్యతకు నూలమై యుండునుగాన పద్యరచనపండితులు తమ వ్యవహారములోనున్న భాషను సంస్కరించి (దానిని) గ్రాంధికముగ సంగీకరించునపుడును, దాని సమ్యక్రచిపులు గ్రంథములలో వాడునపుడును, నద్దానికి దోషశంకయే లేదనుటకు సందేహములేదు. ప్రకృతిమనఁబాశ్చత్య విజ్ఞానము తెనుఁగునొనికి రావలెనన్నపుడును, సప్తీ పజ్ఞానముగిలవారు కావ్య భాషతో గ్రంథములు వ్రాయఁజాలనపుడును, గ్రాంధికభాషకన్న వ్యావహారికభాష నుబాధమగునపుడును, బండితవ్యవహార స్థాంధ్రభాషను గ్రాంధిక భాషగా నెల్లవారును సంగీకరించి తీరవలెనుగాదా. కాని యీపటికట్టివారు వ్రాయుచున్న పద్యతని సయమశూన్యముగా వ్రాయుట పరిహాసనీయము. అట్టిరచనతోడి గ్రంథము వాఙ్మయములోనికిఁ జేరి నెరదు. కాన నన్నయ కాలమునందువలెనే నేడును నాంధ్రపండితులు సంఘముగ నేర్పడి కొన్ని సుగమములగు నియమముల నేర్పఱచి వ్యావహారికాంధ్రమును సంస్కరించు

నము చేయఁబూనుటయు యుక్తమని నా యభిప్రాయము. అట్టి నియమములను గొన్నిటినిట దిక్షాత్తముగాఁ జూపెదను.

I. వ్యవహారభ్రష్టములగు సర్దానుస్వార శకటరేఖములను పేక్షించుట.

II. వ్యవహారమున లేని సరళాదేశములను జేయమానుట. “కాబట్టి తెల్లవాఁడను.” మాన్మగు చోటులందు మాత్రమే సరళాదేశములను బాటించుట.

III. కళాద్రుతిప్రకృతి కల్పములతోఁగి సుధులను పేక్షించి విసంధిగ నజాచిక్షములను యధాస్థితముగ నె వ్రాయుట. అట్టియెడలఁ బదాంతద్రుతిలోపాచికము (నాచేతి అతియ మొ.) నంగీకరించుట.

IV వ్యవహారికభాషనుండి యధావలగఁ బడములను సమాసపడములను గ్రహించుట. అనేక మున, మనుషులు, మొ.

V. అన్యదేశ్యపడములకు సయోగము ప్రసిద్ధ సంస్కృతాంధ్రపడములు దొరికినపుడ యన్యదేశ్యపడములనే ముందునెవ్రదాయము చొప్పున ద్విత్యోత్పాదములను జేర్చి నాపడు మొ.

ఇట్టి ప్రచీనాంధ్రభాషా స్వరూపము ననఁగాఁ గావ్యభాషాస్వరూపమును వాక్యవిమర్శనమున బాగుగ గ్రహించి యనఁగాఁ దత్తత్కాలిక కావ్యభాషా పరిశ్రమమును బాగుగాఁ బరిశీలించి తత్తిచ్చరిత్రమునకు సరిగ నీవఱకు ముద్రితములగువానిలోని స్థానిత్యములను సవరింపించి ముద్రింపించుటయు సత్యావశ్యకమై యెయున్నది. ఈ విషయమున నన్నయ భారతభాగమునుగూర్చి దిక్షాత్తముగాఁ జూపెదను.

I. ఏదాది యకారము నంగీకరించుట.

II. ద్రుతిమున కాయాచోటులందు ‘ను,’ స్వరూపమును దొలఁగించుట.

III. ‘ను’ స్వరూపమువై గజుడబాదేశమును జేయకుండుట మొ.

ఆయాశులు వ్రాసిన వ్యాకరణములకును వారివారి గ్రంథములలోని మార్పరాని ప్రయోగములకును విలక్షణముగా వారివారి గ్రంథముల భాషను నేటి వ్యాకరణమురీతిని సంస్కరించి ముద్రించుట కేవలము నయుక్తము గదా !

(౨౯) ప్రకృతి మనుసరితము:—సిద్ధి ర్లోకాదిత్యాది ప్రకృతసూత్రమునకు బాలసరస్వత్యిప్పకవ్యాహారబలపండితులు వేటువిధముగాఁ జేసిన యీ కిందిరీతి వ్యాఖ్యానములు సరికావని చెప్పకతీరదు.

“లోకోనన్యాదృశశ్చ నిత్యశ్చ” యనుచోట ‘నెప్పటికిని భాషా కవి త్వములు కలవెయనుట.’ యని బాలసరస్వతి వ్రాసియున్నాడు. ఈ విషయమునే విస్తరించుచు నహోబల పండితుడును “నిత్యశ్చ = భాషాకవితాన త్రేవన ఆప్రళయం వర్తమానః. తేన లోకాత్పిదిరిత్యర్థః.” అని వ్రాసెను. ఈ సందర్భమున నహోబలపండితుఁ డాంధ్రభాషా కవితా వ్యాకరణములకు, సరస్వతి పండితులు వేదశాస్త్రములకుఁ గల్పించినట్లే “ఆంధ్రభాషా కావ్య నిర్మాణే కవయః ప్రతియుగం ప్రవర్తంతే” (అహో. ౧౦౭ పుట) అను చొప్పున, ననాదిత్వమును శాశ్వతత్వమును గల్పించియున్నాడు. ఈ విషయమును జరిత్రాభిజ్ఞు లెవ్వరును సంగీకరింపఁ జాలరుగదా.

(30) మఱియు నిచట నహోబల పండితుఁడు సృష్ట్యాది ప్రళయాల మగు కాలములో నెప్పుడును నాంధ్రభాషాకావ్యములు నెలయుచునే యున్నవిగాన నట్టి కావ్యములనుండి శబ్దసిద్ధిని గ్రహించునలయుననియు, నట్టి భాషాకావ్యములనుండి సిద్ధించు శబ్దములలో “వనముకు, రాముకు, ఇత్యాది ప్రయోగే ప్రాప్తే ‘సః కావి’ తి శాస్త్రేణ నకారవిధానపూర్వకం శబ్దస్మరిస్క్రియతే. తేన, వనమునకు, రామునకు ఇత్యాది ప్రయోగస్సాధుః, జననీకి న్యేత్యాదీనాం హ్రస్వపవ సాధుత్వమ్. లోకపాలాది శబ్దానాం ర్వాదేశపవ జసస్సాధు త్వమ్. ఇత్యేవమాదౌ సంస్కారార్థో నియమః. ప్రత్యయాదేశానాం లోక సిద్ధత్యేపి వ్యవస్థాశాస్త్రేణ క్రియతే. బహ్వంధ్రస్యాపి సంస్కృతేనసమాసే ‘సంస్కృతపదేన పరిమితమాంధ్రపదం కర్తృధారయౌ భవతితిశాస్త్రేణవ్యవస్థా క్రియతే, అన్యథా బహ్వంధ్రస్య సంస్కృతేనసమాసే సంస్కృతస్యా ప్యాంధ్రేణచ సమాసే కోవానివారయితాభవేత్. అతస్సంస్కారార్థత్వేన నియమ ఆవశ్యక ఇతి సిద్ధమ్. .... సహస్యం కిన్ప్రియు క్తమేవపదం ప్రయుజానైః కవిభిరేవ అనాధుప్రయోగః పరిప్రాయతే. ఇతి శాస్త్రస్య ప్రయోజనమదృష్టమితి. క్వచిత్ప్రియుక్తేషుపి స్థలసదర్పణాత్.” (అహో ౧౦౪. ౧౦౫. ౧౦౬ పుట)

“నియమో=లక్షణం, సంస్కారార్థః = సంస్కారః = శబ్దసిద్ధి, ర్థః = ప్రయోజనంయస్యసం సంస్కారార్థః. వనముకు, రాముకు, ఇత్యాది ప్రయోగే ప్రాప్తే ‘సః కావి’ తి శాస్త్రేణ నకారవిధానపూర్వకం శబ్దస్మరిస్క్రియతే. తేన, వనమునకు, రామునకు ఇత్యాది ప్రయోగస్సాధుః, జననీకి న్యేత్యాదీనాం హ్రస్వపవ సాధుత్వమ్. లోకపాలాది శబ్దానాం ర్వాదేశపవ జసస్సాధు త్వమ్. ఇత్యేవమాదౌ సంస్కారార్థో నియమః. ప్రత్యయాదేశానాం లోక సిద్ధత్యేపి వ్యవస్థాశాస్త్రేణ క్రియతే. బహ్వంధ్రస్యాపి సంస్కృతేనసమాసే ‘సంస్కృతపదేన పరిమితమాంధ్రపదం కర్తృధారయౌ భవతితిశాస్త్రేణవ్యవస్థా క్రియతే, అన్యథా బహ్వంధ్రస్య సంస్కృతేనసమాసే సంస్కృతస్యా ప్యాంధ్రేణచ సమాసే కోవానివారయితాభవేత్. అతస్సంస్కారార్థత్వేన నియమ ఆవశ్యక ఇతి సిద్ధమ్. .... సహస్యం కిన్ప్రియు క్తమేవపదం ప్రయుజానైః కవిభిరేవ అనాధుప్రయోగః పరిప్రాయతే. ఇతి శాస్త్రస్య ప్రయోజనమదృష్టమితి. క్వచిత్ప్రియుక్తేషుపి స్థలసదర్పణాత్.” (అహో ౧౦౪. ౧౦౫. ౧౦౬ పుట)

ఈ యహోబలపతి గ్రంథములోని పూర్వభాగ మిక్రిందరీతిని జాల దుటకు బాలసరస్వతీయమును సంబంధించినదే యగుటచేత నద్దానినె యీ తఁడు విస్తరించి చెప్పెనని యెన్నునగును.

“కం॥ హరిముఖ సురపాలులకుం॥ బరికింపంగరాని వెలుంగు పరమేశమనో॥
వరహంససరముసంతతి॥ కరుణ శుభాలాసంగు శైలకన్యామాకున్॥

ఇందు ‘సురపాలులకును, సరము, శుభాలు, శైలకన్యా,’ అను నివి యుక్తలక్షణములు కావు కనుక గ్రామ్యములు; ఇవి సలక్షణములైన సామ్యములు.

కం॥ హరిముఖ సురపాలులకుం॥ బరికింపంగరాని వెలుంగు పరమేశమనో॥
వరహంససరసి సంతతి॥ కరుణ శుభములాసంగు శైలకన్యక మాకున్॥

ఇట్లే గ్రామ్యసామ్యభేదములు తెలియునది.”

హరు సుదర్శనునుబట్టి ‘సిద్ధిగోకాద్వైత్యా’ అను సూత్రములోని లోకశబ్దమున కనుక ‘బలవంశీతుండ’ వ్యావహారికలోకము కావ్యలోకమునని వెనుకవ్రాసిన తీతి సర్వముచేసికొని, యందు వ్యావహారికలోకమునుండి కవులు శబ్దములనెన్నుకొని కావ్యములందుఁ బ్రయోగించుచుందురనియు, నట్టి ప్రయోగములలోని ‘హంసుకు, లోకపాలులు, కన్యా’ మున్నగు స్థానిత్యములను వ్యాకరణము వారించుచు సాధ్యసాధుతావ్యవస్థను జేయుననియు నభిప్రాయపడినట్లు విశదమగుచున్నది. ఇంతటి చాలభాగము లక్షణైకచతుష్కలగు నాధునిక సంస్కృత వైయాకరణుల సిద్ధాంతముగాన సంస్కృత శబ్దవిషయమున నివచనీకరింపక తీరకున్న సంవేదింపనగునేమో కాని తక్కిన యాంధ్రభాషవిషయమున నట్లు పోనగదు. అట్లు మహాకవు లంగీకరించి ప్రయోగించియే యున్నపు డింక వానిని వారించుటలో నాంధ్రవ్యాకరణమున కేమి యధికారముండును? అట్టివ్యవస్థ నిర్మలముకాదా? నన్నయయ్య బూర్వకాలమునఁ గావ్యభాషయే లేదు. కవులు ప్రయోగించుటక్కడ? వ్యాకరణము వారించుటక్కడ? ఇంతకును ‘జననీ, కన్యా’ మున్నగు స్థూతరూపములప్పటి వాడుకలోనుం డెడివన్నచోఁ గాదని రుజువు చేయలేమేమోగాని యట్టివానిని గివులెవ్వరును ప్రయోగించి యున్నట్లే యగపడదు. ఇందు నన్నయభట్టు ప్రయోగింపకున్నను నుత్తరోత్తర మహాకవులు ప్రయోగించుటచేత ననముకు మొదలగునవి సాధువులెయని తర్వాతివా రంగీకరించుచునే నచ్చిరి.

కం॥ “కమలాసన నిను నావి॥ క్రమముకు వెలవెట్టెదేని ...”

(నిర్వ. 2 ఆ.)

కం॥ “రాముని శుభచరితంబును॥ రామాయణముగ రచించి ప్రాచేతనుడు॥”
(భాస్కరరా.)

అని యిట్లు వెక్కుకు ప్రాచీన మహాకవులు 'వనముకు' అను జాతి రూపములను బ్రయోగించియున్నారు.

“నర్వేషామేన చోదంత శబ్దానాంకాపరేభవేత్,
సఃప్రాయఃస్యాద్భక్తారాచ్చ సర్వపండితసమ్మతేః॥”

అని యభర్యణాచార్యుండు నగాగమము నిత్యము కాదనియుఁ బ్రాయశః కమనియు సూత్రించియున్నాడు. ఇట్టివాని నెఱుంగక వీరికి గొన్ని వందల యేండ్ల తర్వాతివారగు బాలసరస్వత్యహోబల పండితులట్టి రూపములు గ్రామ్యములని వ్రాయుట యుక్తము కాదుగదా!

(30.) అభర్యణుండు తనకాలమునకున్న మహాకావ్యములలోని ప్రయోగములకు సాధుత్వమును సూత్రించుచు వచ్చెనేగాని యాతఁడతరులవలె గ్రామ్యత్వము నంగీకరించి మహాకవి ప్రయుక్తత్వ శౌరవమున దానినిననిద్య గ్రామ్యత్వ రూపమున సాధుత్వమును సూత్రింపలేదు. సామాన్యముగ నీ యనిద్య గ్రామ్య త్యాగీకారపద్ధతి సంస్కృత పండితులదనవగును. “మహాకవిప్రయోగత్వాత్సాధుః, కవీనాం నిరంకుశత్వాత్సాధుః” అను నీ రీతి నపశ్యత్తును, దానికే సాధుత్వమును, నంగీకరించు సంప్రదాయము సంస్కృతమునఁ గలదు. అద్దాని ననుసరించియే మిళానిల్వాస సూత్రవ్యాఖ్యానమున బాలసరస్వతి “ప్రయోగ ప్రధానము గ్రామ్యమైనను యోగ్యమయని వాగనుశాసనుల విషయ” అని వ్రాసియున్నాడు. బాలసరస్వతి సంస్కృత శబ్దములను దెనుఁగులోనికిఁ దెచ్చుకొను విషయమున రచించబడిన సూత్రపు వ్యాఖ్యాన సందర్భమునఁ జైవాక్యము వ్రాసియుండుటచేత నాతఁడు వై సంస్కృత పండితుల సంప్రదాయము చొప్పున సంస్కృత శబ్దముల విషయమున మాత్రమే పైరీతి ననిద్య గ్రామ్యత నంగీకరించెనని చెప్పినను జెప్పవచ్చునేమో గాని యట్టిదాని కాంధ్రశబ్దముల నుదాహరించిన యప్పకవ్యాదుల విషయమున నట్లుచెప్పటకు పలనుపడదు.

ఆ. వె. “గ్రామ్యమైన నాంధ్రకవులు సంకేతిత ।

సుప్రసిద్ధమనుచు సూత్రమునను ।

గలిమిపూర్వసుకవి కావ్యైక్యములు ప్రసి ।

ద్దంబులై నగూర్పఁదలఁతురెపుడు ॥ (అప్పక. ౧ ఆ. 38౨)

అది యెట్లనినఁ గనియె ననవలసిన భూతాథక్రియాపదైకవచనము నందు వర్ణలోపముచేసి ‘కనఁట’ అని గ్రామ్యపదముగా వాగనుశాసనులు ప్రయోగించిరి.” అని యప్పకవి వ్రాసెను. నన్నయభట్టు దేశ్యక్రియల

రూపములను సాధింపనేలేదు. అతని ప్రయోగమునకు మొదట గ్రామ్యత యెట్లు సంభవించునో తెలియకున్నది. ఇట్లే జుగుప్సాశ్లేల స్ఫోరకముగ 'కృక్క' అను నాచ్చిక క్రియకు ననింద్య గ్రామ్యత సహాబలపతి యంగీకరించియు న్నాడు. శబ్దరత్నాకరకోశమునందును బాలవ్యాకరణ ప్రాథవ్యాకరణముల యందును నీ యనింద్య గ్రామ్యత యంగీకరింపబడెను. ప్రాథవ్యాకరణమున బాలవ్యాకరణోదాహృత గ్రామ్యముల విషయమున మాత్ర మనింద్య గ్రామ్యత ప్రసంగింపబడినను దక్షిణ విశేష ప్రయోగములకెల్ల సాధుత్వమే సూత్రింపబడెను.

“గ్రామ్యం తత్త్వద్వధాసాధు, కఠకంఠముఖాహితాః ।”

అను కారికనుబట్టి యధర్వణుడును నట్టి యనింద్య గ్రామ్యత సంగీకరించెనని భ్రమింపరాదు.

గ్రామ్యభాషను నీచసాత్రముల భాషణముల ననుకరించునపుడు ప్రయోగించుట—(‘సాసినామేలు బాగెము సేసినాము’ యయాతి చరిత్రము ౧ ఆ.) యుచితమేయనియుఁ గఠకంఠాది శబ్దములన్ననో మహాకవి ప్రయుక్తములగుట జేసి వానికి గ్రామ్యతయే లేదుగాన నవి హితములే యనఁగా నగ్రామ్యములే యనియుఁ జై కారికకర్థము నెన్ననగును.

(3౨.) ఆలంకారికలు గ్రామ్యదోషమును వేరువిధముగ వర్ణించిరి. వారి మతమున వ్యాధిదుష్టము, ‘చ్యుతిసంస్కృతిము’ ‘అశబ్దము’ అని పేర్కొనబడెను. అప్రాధికారిణి గ్రామ్యముగాఁ జెప్పబడెను.

కావ్యాద్యపి కర్తయగు దండ్యాచార్యుఁడప్రాథమికరీతితోనే యశ్లేల దోషమును చూత్పిచింపఁ జేసి చెప్పఁగాఁ దర్వాతినారు వీడా జుగుప్సా మంగళ స్ఫోరకము ‘అశ్లేలము’ అనియుఁ గేవల సామర్థ్య క్రి గ్రామ్యమనియు వాకోనిరి.

“అశ్లేలత్వం వీడాజుగుప్సామంగళ న్యంజకత్వాత్త్రిధా ... ..”.

“గ్రామ్యత్వం యథా ‘కటిస్తే హరతే మనః’ అత్ర కటిశబ్దో గ్రామ్యః” ॥ (3౯౪ పు ట)

“స్వపిహిత్యం సమీపే మే, స్వపిమ్యేవాధునా ప్రియః; అత్రాన్ధో గ్రామ్యః” (౪౦౭ పు ట) (సాహిత్యదర్పణము 2 పరిచ్ఛేదము)

కటిగల్లాదిశబ్దములు గ్రామ్యములని దండ్యాచార్యుఁడు చెప్పుకున్నను నాతఁడుచెప్పిన గ్రామ్య వివరణమును బట్టి యాతని కట్లు చెప్పట విరు

ధముకాదని యెన్ననగును. “శబ్దేపి గ్రామ్యతాస్త్యేవ । సాసభ్యేతరకీర్తనాత్ ... .. యథాయా భవతఃప్రియా” (యభుమైధునే) అను దండాచార్య ధోరణినిబట్టి యశ్లీలమును గ్రామ్యదోషాంతరూపముగ నాతఁడు తలంచెనని యుఁజెప్పవచ్చును. వైవిషయములనె యహోబలపతి యీ క్రింది రీతిని బ్రసంగించి యున్నాఁడు.

“ఆలంకారికాస్తు శబ్దార్థయోగ్యమ్యత్వ మన్యథోచుః. తదుక్తం దండాచార్యేణ ... .. కన్యే కామయచూచం చూం । త్వం న కామయ సే కథమ్ । ఇతి గ్రామ్యాయ మథాత్త్వా । వైరస్యాయైవ కల్పతే । కామం కంధర్వ చండాలో । మయి వామాక్షీ నిర్దయః । త్వయి నిర్వత్సవోఽప్యే । త్యగ్రామ్యాన్థో రసావహః । శబ్దేపి గ్రామ్యతాస్త్యేవ । సాసభ్యేతర కీర్తనాత్ ... .. యథాయా భవతః (యభుమైధునే) ప్రియా । ఖరం ప్రహృత్య విక్రాంతః । పురుషో వీర్యవానితి ... .. గల్లా దయశ్శబ్దా గ్రామ్యాఇత్యుచుః॥

(ఆహో ౧౧౭ పుట).

ఆలంకారిక గ్రామ్యత యనిత్యదోషములలోని దగుటచేత నది వ్యవహారవశమున ననోషము, నొకప్పుడు గుణము నగుచుండును. భగినీ భగవత్యాది శబ్దములందలి గ్రామ్యత రూపుమాపినదని యాచార్యుడండియే “భగినీభగవత్యాదిః సర్వత్రైవ ప్రయుజ్యతే” అని చెప్పియున్నాఁడు. ఇట్లు నిత్య దోషమగు గ్రామ్యతయేగాక నిత్యదోషమగు చ్యుతసంస్కారతయు మహాకవి ప్రయుక్తత్యమున నదుష్టమయిపోవునదె యనుటకు సంనియములేదు. రెండును నజ్ఞానమువల్లనే సంభవించి క్రమక్రమముగాఁ బండితుల నచ్చికిను గాంచి తత్ప్రయుక్తములగుచు నదుష్టము లగుచున్నవి. కావుననే చ్యుత సంస్కృతికిని గ్రామ్యమను పేరు సమంజసమగుచున్నది.

ప్రాచీన వైయాకరణులుగాని ప్రాచీనాలంకారికులుగాని గ్రామ్యశబ్దమును సవశబ్దపర్యాయముగా వాడినట్లుగనడదు. కాని “ఏకైకస్య శబ్దస్య భవత్ప్రా ౭ పభ్రంశాః తద్యథా-గోరిత్యస్య గావీ, గోణీ, గోతా, గోపాతలికే త్యేవమాదయో౭ప భ్రంశాః” (వ్యాకరణ మహాభాష్యము. ౧౮ థ్యా. ౧ పాద. ౧ ఆహ్ని).

పతంజలిభగవానుఁ డపభ్రంశము లని పేర్కొన్న గావీ గోణ్యాది శబ్దములు ప్రాకృతభాషలలో నెలయుచుండుటంజేసియు గీర్వాణశబ్దములను బామరులు వాడుటలో నేర్పడిన యపభ్రష్టములె ప్రాకృతములగుటంజేసియు “సామరాది ప్రయుక్తం య, తద్గ్రామ్య మభిధీయతే” అని దండాచార్యుఁడు చెప్పియుండుటం జేసియుఁ బామరోక్తులకు వలెనె వ్యాకరణ దుష్ట

ములకును శిష్టకవి వ్యవహార ప్రవేశమున సమస్తత యంగీకరింపఁ బడుటం జేసియు గ్రామ్యాభివృద్ధిముల కైక్యము సంగీకరించుట యుక్తమని నన్నయ భట్టాచార్యులు తలచియే “గ్రామ్యతాపథ్యభివృద్ధి” అని యిట్లు మహాభాష్యవ్యవహారభివృద్ధి శబ్దమును గ్రామ్యశబ్ద పర్యాయముగ వినరించి సూత్రించె నని మొన్న చగును.

అట్లయినను నందలి యప్రోథోక్తి రూపమును నాలంకారిక గ్రామ్యత వ్యాకరణమునందుఁ జెప్పట యప్రసక్తమని కావలయును నన్నయభివృద్ధి లీ గ్రామ్య భేదమును బ్రసంగించుట గాని దీనికిని జ్యోతి సంస్కారతా పర్యాయమునందు గ్రామ్యదోషమునను నైక్యము నుపపాదించుట గాని చేసి యుండలేదని చెప్పవచ్చును. అట్టి వారి యాశయమును గ్రహింపఁ జాలక కావలయును గతనామాత్యాదులవలెనే యహాబల పాత్యాదులును నపభ్రంశరూప గ్రామ్యతాశ్లేలకైక్యమును బ్రసంగించుచువచ్చిరి.

సీ॥ “పంచాకుమయ్యతో పంచాకుమయ్య వాటీ బెచ్చుతామమ్మాదలంచి
యేగగొంటూరన్ను యేదాలు పూదాలు మోసేటివారాస సేనువారు॥
... .. గద్ద గుద్ద నాగ గ్రామ్య మయ్యె.(ఆం.భా.భా. ౨౫ ప.)

సీ॥ “బొందలు గుద్దలు బొక్కలు ... .. సేసేవు లేసిరాకు॥

గీ॥ అనెను క్రియలును మొదలై నయట్టి గ్రామ్య । శబ్దములు ... ..”

(కావ్యాలంకారి చూడామణి ౯, ఉల్లా. ౨౨)

• కవిజనాశ్రయమునందు భీమకవిసైతి మపశబ్ద దోషములలో నశ్లే లతికంతిర్భావము నుదాహరించి యపశబ్ద గ్రామ్య దోషముల కైక్యమును బ్రసంగించియున్నాడు. కవిజనాశ్రయ ముద్రణ సంస్కర్తలు దోషాభివృద్ధి కారమును సరిగ నర్థముచేసికొనఁజాలక యుపలి పద్యములను దార్తాదుగ ముద్రింపించి ద్వితీయ ముద్రణమునందైన నవరించి యుండలేదు. కాన, వాని విమలను సరిగ మార్చి యిచ్చట నుదాహర్యభాగము నుదాహరించు చున్నాను. (11—15 పద్యములను 16—20 పద్యములనుగాను 16-20 పద్యములను 11-15 పద్యములనుగాను మార్చవలయును).

క॥ వెలయంగ లక్ష్యలక్షణ । ముల సిద్ధములైన శబ్దములుగాని కుసం ।

ధులు మొదలైన విరూపోక్తు లెల్ల నపశబ్దనామ దోషము లయ్యెన్॥

క॥ నొడువులకు సంధి నెగులు
 పైడమన శ్రుతి దుష్టమయ్యె భూతలమున ని
 ప్పడనెడ ననుమడి సిరి యనఁ
 బడు నీ చోటులను జట్టు ప్రావగుఁ గృతులకే॥

క॥ ఇవి మొదలగు నొడువులనే
 కవిధి గ్రామ్యాక్తు లెన్నికల వన్నియున
 త్కవు లపశేబ్దములని న
 త్కవితల మెచ్చు కవీంద్రకల్పమహీజా ॥

(కవిజనాశ్రయము - డోపాధికారము)

పయి సంస్కృతమును బట్టి కవిజనాశ్రయ కర్త చ్యుతసంస్కృతికిని
 కష్టీల గ్రామ్య (కలంకాలి) ములకును నైక్యము నొగిసిరి ననుటలో
 విప్రతిపత్తి లేదుగదా! నరనభూపాలీయకర్తయు గ్రామ్య శబ్దమును జ్యోత
 సంస్కారతాపరముగాను సప్రాధి ప్రయోగముగాను వాడియున్నాడు.

క॥ పాఠుల భాష గ్రామ్యము
 భామిని కటి గల్లములు విభాసిల్లుననకే
 గోమలి చన్నులు కన్నులు
 గాముని పాడు లొనర్చె గడువడిననగకే. (ర ఆ. ౧౦ ప)

కం॥ వ్యాకరణ దుష్టమగు పద
 మేకడఁజ్యోత సంస్కృతాఖ్య మిదియెట్లన్నన్.... (ర ఆ. ౧౧)

కం. అపగతలక్షణమును గ్రా
 మ్యపు సంధియుడగ విసంధియనడగు నరిగె
 స్మరగిరికినుడ సరిగా
 నృపులొప్పుడు కధికగుణ వినిద్రతనగకే ॥ (ర ఆ. ౨౪ ప).

అప్పకవియు గ్రామ్యదోషము సపశబ్దపరముగనే వివరించి కనులు
 చెవులు మున్నగు సవి దేశ్యములలో సగ్రాహ్యములని చెప్పియున్నాడు.

క॥ కవులకు దేశ్యము లోక ।
 వ్యవహారమువలనఁ దెలియనగు... (౧ ఆ. ౧౧౫ ప.)

తే-గీ॥ అవనియందు లోక వ్యవహారమనగ ।
 నాత్త దేశంబులను బెద్దలై నవార ।

లాడు భాషావిశేష వాక్యములలోన ।

వాడుకకు వచ్చునవి దుగ్ధవాద్ధిశయన॥ (౧ ఆ ౧౧౬ ప)

ప॥ అవి యెఱుఁగవి యనిన—(౧ ఆ. ౧౧౭)

సీ. మదిరాక్షి చెవులు తొమ్మిది లెక్క-లనరాదు

మొద్దియ కనులు తన్ను లనరాదు ... ..

క్రమత నీనికి నీనులు కన్నులోఁబు ... ..

అనుచు మునువాడిరవియ చే కొనంగ నలయు. (అప్పక. ౧ ఆ ౧౧౮)

సంస్కృతాలంకారికు లుదాహరించిన కటిగల్లాది శబ్దములే గాక బట్టము-ర్ద్రప్పకవ్యాదు లుదాహరించిన యీ ‘చెవులు, కనులు’ సకములు సైతము మహావిప్రయుక్తులుయి యుండుట జేసి యవి నిర్దుష్టములే యై యున్నవి. కాని ఇన్నయాధర్వణులట్టి యాలంకారిక గ్రామ్యతా విసరమును వ్యాకరణమున వివరించుచు యప్రసక్త మని తలంచి యుపేక్షించియున్నందున నిట దుష్టపదమును విస్తరించి వివరింపనగుతిని.

అహోబలపండితుఁడు సైతము వైని వ్రాసినరీతి నాలంకారికోక్త గ్రామ్యత వేఱని నెనుక వ్రాసిన రీతి నచ్చటఁ జెప్పినను దుదిక్కింది రీతిని వాని యైక్యమునే యంగీకరించి యున్నాఁడు.

“మహావిప్రయోగరూఢంచేద్ద్రామ్యమపి ప్రయోగార్హ మిత్య చార్యతాత్పర్యమితి బాలసంస్వతోక్తమ్ ... ..

‘నీ వెఱ్ఱి బుగారు గారు’ ఇత్యాదీనాం గ్రామ్యత్వేఽపి ప్రయోగార్హతేతి సరస్వత్యాశయో వర్ణనీయః. అనేనైవ ‘అపాంగ మాలికల్ మెఱుగులు గ్రక్క’ నిత్యాదీనామపి ప్రయోగాణాం సాధుత్వమ్” (అహో-౧౭౭-౧౭౮ పుటలు)

‘గ్రక్క’ అనునది యదట పమనార్థకముగాక గాణవృత్తిచే ‘క్రమ్మరించు అను సర్థమును నిచ్చున దిగుటచేత దండ్యాచార్యాభిప్రాయ ముచొప్పున గ్రామ్యము కాకున్నను సట్టి శబ్దము శ్రుతి మాత్రమున “యాభవతః ప్రియా” అను దండ్యాచార్యాంగీకృత స్థలము నందువలెనే గ్రామ్యతను దోషఁజేయు నని యహోబలపతి యాశయమై యుండును. సన్నయాధర్వణుల వలెనే బాల సంస్వతియు నిచటనే గాక యింకెచటను నాలంకారికోక్త గ్రామ్యతకును సపశబ్దతకును నైక్యము నంగీకరించు

ప్రసంగము చేసియుండిలేదు. కాగా బాలసరస్వతి కట్టి యాశయము గల దని చెప్పుచు నకళాబలపతి 'క్రక్క' అనుదాని నుదాహరించుట నుప్ర సక్తముగ నున్నట్లగుండదు. మఱియు విశానిత్యాది సూత్ర వ్యాఖ్యలో నాతఁడు వ్రాసిన వాక్య మచటఁ బ్రస్తుతిమగుటచేత నానియాశయమును వర్ణించుచోట సంస్కృతసమ శబ్దముల యనింద్యగ్రామ్యతనుమాత్రమే చూపుట యుక్తముగాని 'క్రక్క' 'నీవెట్టి బంగారుగాను' అను నాచ్చిక శబ్దముల యనింద్యత నుదాహరించుట సరికాదనియు గ్రహింపనగును. పయి నుదాహరించిన 'క్రక్క' అను చోట నాచార్యుడండి మతము చొప్పున సయితము గ్రామ్యత గలదని యకళాబలపతి నలఁచినట్లు ప్రామాదికముగ (అతని యీ క్రింద నుదాహరింపఁ బోవు పుక్తులలో 'స' శబ్దము ముద్రణ ములోఁ బోవుటను గ్రహింపక) శౌరి భద్రాద్రి శాస్త్రులుగారు, తెనుగు టీక నీ క్రిందికితిని వ్రాసియున్నాడు.

"అనేనైవ 'అచంగ మాలిక్' 'మెరుగులు గ్రక్క' నిత్యానీనా మపి ప్రయోగాశా సాధుత్వమ్, ఏతన్గ్రామ్యమై న్నిచ్ఛూణో న్నిన్దనాంతాది గాణవృత్తి వ్యసాశ్రయమ్ । అతిసుందర, మధ్యత్ర గ్రామ్యకఠం విగా హతే' ఇతి ధండినా ప్రతిపాదితమ్ (ఇచట 'ప్రతిపాదితమ్' అని యుండ వలెను) గుణవృత్త్యైవైమా సాధుత్వ మితి నృసింహః." (అష్టా. ౧౭౮పుట.)

"ఏనికి గ్రామ్యత్వమును దండి చెప్పినాడు ... ఈ శబ్దములకు గుణవృత్తి చేతనే సాధుత్వ మని నృసింహుఁడు చెప్పెను" (శౌరి భద్రాద్రి శాస్త్రులుగారి టీక). ఇట్టి ప్రమాదము లీ టీకలో ననేకములు గలవు.

(33) మఱియ నప్పకవి 'సిద్ధిగోళా న్దృశ్యా' అను ప్రకృత సూత్రపు సందర్భమున దేశ్య శబ్ద సిద్ధిమాత్రము లోకమునలనఁ దెలియునని యర్థము చేసెను.

క॥ కవులకు దేశ్యము లోక । న్యవహారముచలనః దెలియనగు నా లోక ।
వ్యవహారము నిత్యంబునుభవి నిజ దేశమున యోగ్యమును నగుఁగృష్టా॥

(అప్పక. ౧ ఆ. ౧౧౫ ప.)

సంస్కృత సమములకు మూలము సంస్కృతమే యని యంగీకరించి నను బ్రాకృతసమ ప్రాకృతభవసంస్కృతభవములు లోకసిద్ధములై యనక తీరదు. అవి సంస్కృత (ప్రాకృత) ప్రకృతికములై యైనను వానిని సాధించు వ్యాకరణములు లేమింజేసియు నున్న సూత్రములచే సాధింపఁబడు వైకృత ములెల్ల వ్యవహారస్థములు కానపుడు ప్రయోజ్యములు కాకుండుటంజేసియు

వికృ|| సన్తూలవత్త్వా ద్రూఢత్వా । ద్వహీతత్వాచ్చ సాధుభిః,
 నాపథ్యశత్యమేతస్య । నియమాభావ తస్తుతత్ ।
 నివారణాయ తస్యైవ । ప్రవృత్తి ర్విరుహామభూత్ ।
 తదర్థమేవహి యం । భూయసా ప్రయతామహే ।
 కవితోపాశ్రితం (తోపశ్చురం-చ తా.) దోషం । నై వ కించిత్సహామహే॥

దేశ్యములతో సాదుగ వైకృతములును దెనుగున లోకవ్యవహారసిద్ధములె
 యని గ్రహింపబడెను. ఇంతయేల! సంస్కృతి సమములకు సైతము ప్రాతి
 పదికములను సంస్కృతిభాషనుండి గ్రహించినను నానికిఁ దెనుగు విభక్తులు
 చేర్చు సంప్రదాయమునకును లోకమే మూలమనక తీరదు గదా. కాఁగా
 సామాన్యముగా నాంధ్ర శబ్దసిద్ధికి లోకము మూలమని యర్థముచేయుట
 యుక్తము.

(3ర) సన్తూలవత్త్వాదిత్యాది:—

సన్తూలవత్త్వాత్ = లక్ష్యలక్షణ వాఙ్మయము కలిమిచే సిరపడి
 యున్న సంస్కృతిప్రాకృతములును, బంధితలోకవ్యవహారమును మూల
 ముగాఁ గలదగుటచేతను, ద్రూఢత్వాత్ = మహాకావ్య ప్రపంచమందును
 బంధిత ప్రపంచమునందును బ్రసిద్ధమై యున్నదగుటచేతను, సాధుభిః =
 మహాకవులచేత, గృహీతత్వాచ్చ = మన్నింపఁబడి కావ్యములందు వాడఁబ
 డిన దగుటచేతను, ఏతస్య = ఈ యాంధ్ర కావ్యభాషకు, అపథ్యశత్యమ్ =
 అపశబ్దత్వము, న = లేదు. తత్ = ఆ యపథ్యస్థితి, నియమాభావతస్తు =
 వ్యాకరణము లేకుండుటచేతనైనచో, భవతి (అభ్యాహార్యము) = సంభవింప
 వచ్చును. తస్యైవ = అట్టియపశబ్దతయొక్కయే, నివారణాయ = వారించుట
 కొఱకు, విమహం = పాణిని నన్నయాది పండితాగ్రేసరులయొక్క, ప్రవృ
 త్తిః = వర్తకమనఁగాఁ బ్రయత్నము, అభూత్ = ఆయెను ; జరిగెనని
 యర్థము. తదర్థమేవహి = అట్టి పనికేగదా, నయం = మేము (వ్యాకరణ
 కర్తగాన బహువిచనమర్హము) (లేదా అన్నదాదులము), భూయసా = అధిక
 ముగా, ప్రయతామహే = ప్రయత్నించుచున్నాము. కవితోపాశ్రితమ్ =
 కవిత్వముతో ననఁగా సాధారణకవికృత కావ్యములలో వినఁబడెడి, దోషమ్ =
 అపశబ్దతాదోషమును (లేదా కవితోపాశ్రితమ్ = కావ్యముల నాశ్రయిం
 చిన దోషమును). కించిదపి = అల్పియమునైన ననఁగా నొక్కటినైన, నసహా
 మహే = సహింపఁజాలము.

(3౫) సంస్కృత ప్రాకృతాపథ్యంశ ప్రచురమగు వైకృతమున కప
 శబ్దత దుర్వాదమను శంకరాఁగా నద్దానిని వారించుచుఁ బై కారణములచేత

సపశ్రుష్టత హృషమాయునని ప్రకృతకారికలతో వివరించుచున్నాడు. కృత కర్తవ్యమును, వ్యవహార ప్రసిద్ధ్యభావమును, మహాకవి ప్రయుక్తత్వాభావమును సపశ్రుంశముల యపశబ్దతకు నిదానములని భావము. సంస్కృతసమ ప్రాకృతసమభాష సంస్కృత ప్రాకృతివాఙ్మయమూలక మగుటచేతను, నదృశ్య దేశ్యాత్మకభాష పండితవ్యవహారమూలకమగుటచేతను, నుభయమును నాంధ్రమహాకవిప్రయోగ ప్రసిద్ధమగుటచేతను, నాంధ్రమహాకావ్యభాష కపశ్రుంశత్వము లేదని తాత్పర్యము. వైనిజేర్కొనబడిన మహాకవిప్రయుక్తతాదులు కావ్యభాషాపదములకెల్లఁజూపుట దుష్టుమనుటకు సందేహము లేదు. ఒక్కొక్క ప్రకృతికిఁగల వివిధప్రత్యయ విశిష్టప్రయోగములను గావ్యములందుఁగాని వ్యవహారముందుఁగాని చూపుట సుకరముకాదుగదా. కాఁగా సాధారణ ప్రజ్ఞా పండిత్య సమన్వయము వైయాకరణ లట్టి పండిత ప్రయోగములను మహాకావ్య ప్రయోగములను గూలకషముగాఁ బరిశీలించినవారును, స్వయంచూచు మహాకవులును, భాషా వ్యవహారములను నగుట చేత వారట్టి ప్రయోగప్రపంచమునుబట్టి సంకోచ వికాసన్యాయముల ననుసరించి చేయు నియమములు భాషాభ్యాసకులకును సాధారణ కవులకును బరమ ప్రమాణము లగుచున్నవనుట యుక్తమేగదా. సార్వత్రికములుగాని ప్రయోగములనుబట్టి నిపాతన్యాయములఁ బ్రయోగదృష్టములకే ప్రామాణ్యమును సూత్రించుట సంకోచన్యాయ సిద్ధమనియుఁ బ్రాయశిత్వాది ప్రయోగములనుబట్టి తత్తక్రీతిని దత్తజ్ఞాతులకెల్ల సాధుత్వమును సూత్రించుట వికాసన్యాయసిద్ధమనియు గ్రహింపవలెను. ఇక చట్టి వారేయగు వ్యాకరణ రచనాదులుకానియితరపండిత మహాకవులును స్వస్వకాల లబ్ధభాషావాఙ్మయ పరిశీలనమునుబట్టి యావటకున్న వ్యాకరణముల నుల్లంఘించుటయూ వశ్యకమని తలచియట్లుల్లంఘించి ప్రయోగించు నపుడట్టి ప్రయోగ విశేషములు గ్రామ్యములని కాని, యనింద్యగ్రామ్యములని కాని యనిపించుకొనవు. ఇక వానిని వెనుకటివలెనే యుత్తరోత్తరులు పరమ ప్రమాణములుగను నగ్రామ్యములనఁగా సాధుశబ్దములుగను సంగీకరింప వలసినదేయని గ్రహింపవలెను.

(3౬) మహాకవి ప్రయుక్తములగు వనముకు మున్నగురీతి ప్రయోగములకు వెనుకనుదాహరించిన విధమున (విష. 30) బాల సరిస్వత్యహాబల పతులు గ్రామ్యత్వమును గల్పించుచున్నవారగుటచేత (విష. ౨3) సహా

బలపతి, మహాకావ్యములందును భ్రమ ప్రమాదములచేదప్పులు ప్రయుక్తము లగుననిజెప్పి వాని కసాధుత్వము సంగీకరించుచు నట్టి ప్రమాదము త్రోవ్రు లకుఁ గలుగకుండఁ జేయుటకు వైయాకరణులు యత్నింతురని ప్రకృత కారికల లోని “నివారణాయే” త్యాది భాగమున కభిప్రాయ వర్ణనము చేసియు న్నాఁడు. మహాకావ్యప్రయుక్తము అపశబ్దములే కావని యీవఱ కీయభి ప్రాయము నిరాకృతమై యైయున్నది గదా. (30-విషయ, ౨3-౨౬ విష.)

కాఁగా సామాన్య గ్రంథకర్తల గ్రంథములలో నపశబ్దములు పడ కుండవారికి సుశబ్దముల నుపదేశించుటయు, సభ్యాసకులకు సుకరముగా భాషా తత్వ నుపదేశి చుటయు, వ్యాకరణ పరమప్రయోజనములని సిద్ధాంతిత మగుచున్నది. ప్రకృత సూత్రములలోని “కవిత్వోపశ్రుతందోషం వై వకిం చిత్సహమహే” అను, నీక్రింది యభియుక్తోక్తుల సారమగు వచనము నయి తము సామాన్య గ్రంథకర్తల కవితకై యని గ్రహించునది.

“తదల్పమపి నోపేక్ష్యం, కాన్యే దుష్టం కథంచన ।

స్వావ్యవస్థాసంజయపి, స్విత్రేణైకేన దుర్భగమ్ ॥

గార్గాః కామధుఘా సమ్యక్, ప్రయుక్తా స్వస్యతే బుధైః ।

దుష్కృతాః సమ్యక్, ప్రయోక్తు సై నవశంసతి ॥

(అహో. ౧౦౨ పుట.)

ఇవి కనుక లుపితి ప్రకృతములగు “సన్మాలవత్త్వ” దిత్వాదికారి కలకుఁ, గావ్యప్రయోగయోగ్యతారూపమగు సాధుత్వ యాంధ్రభాషకుఁ గలదినియు గావ్యప్రయోగా యోగ్యతారూపమగు నపభ్రంశత లేదనియు నసరితముగ నర్థము చేసియున్నాఁడు.

“ఏవంచానా భ్రాంతశబ్దస్యేన అస్యాపి కవిప్రయోగాన్వత్త్వ ప్రయుక్తం నాశబ్దాత్వమ్. నిత్యచండాల యవనాదా వినియోగకథనాత్, (చండాలయవనాసేనానుభ్రంశః ప్రయుజ్యతే - అహో. ౧౩౦ పుట) ప్రయోగాన్వత్త్వేనాశబ్దాత్వమస్తు. ఏతద్భాషాయాస్తు శిష్టపరిగృహీత త్వేన, సత్సామ్యము పభ్రంశత్వమ్. కింతు గ్రామ్యత్వే నాపభ్రంశత్వం న్యాయే.” (అహో. ౧౦౨ పుట)

ఆధర్వణికి మూలమున ‘నాపభ్రంశత్వ మేతిస్య’ అని కంఠోక్త ముగఁ జెప్పబడినందునగా దానికిఁ గావ్య ప్రయోగాన్వత్త్వరూపపభ్రంశత గలదని న్యాఖ్యచేయుట యుక్తము కాదుగదా. మఱియు సంస్కృతాపభ్రంశ మునకు నాటకాదులలోని నీచసాత్ర సంభాషణమున నుపయోగము చెప్పబడి

విశ్వా— శ్రుతేఽపశబ్దేవోక్తేవా, ప్రమాదాత్పాణినిం స్మరేత్ ।

అథవాఘణినామిశం, చింతయేద్భవళోబుధః ।

ప్రాకృతే షడ్విధేచపి, వాల్మీకిం వా మహేశ్వరమ్ ।

ధ్యాయేదత్రితమమేవ (నావేవ- పాశా), స్మరేత్పండిత సత్తమః॥

నల్లే వ్యాకరణానామక నియమము లేని యాంధ్రములోని గ్రామ్యభాషకు సైలము నీచపాత్రసంభాషణోపయోగింపమును “గ్రామ్యం తత్తద్విధా సాధు” (30-వి) అని యధ్యులుండఁచెప్పఁచుండఁగా నగ్రామ్యమగు వ్యాకరణాంగీకృత భాష కపభ్రంశత గలదని యాతని కభిప్రాయమున్నట్లు చెప్పటకేవలము నసంగత మనక తీరదుగదా. చిత్రము! ఈయహా బలపతియే కొన్నిచోట్ల నాంధ్రమున కపభ్రంశత లేదనియుఁ బ్రసంగించి యున్నాఁడు.

“ప్రాకృతాంధ్రయోర్నాస్య దేశభాషావత్సర్వత్రాపశబ్దత్వే ప్రామాణ్యమ్.” (అహో. ౯౦ పుట.)

“ఎన్నతెన్న వాక్యత్రానుశాసనమాలస్య బ్రహ్మజన్యత్వ మేవే త్యాంధ్రభాషా తదనుశాసనయోర్భిన్నాకారణత్వమేవ... ఇతి నాస్య వ్యాకరణస్య వ్యావహారి కాప్రామాణ్య శంకాంకురస్యాపి ప్రసక్తిః” (అహో. ౧౧౫-౧౧౬-పుటలు.)

(32) వ్యా. - శ్రుతేఽప శబ్దఇత్యాది.—

బుధః=వివేకశాలి, సంస్కృతి భాషయందు (అధ్యాహార్యము) ప్రమాదాత్=ప్రమాదమువలనఁబడిన, అపశబ్దే=అపశబ్దము, స్మరేత్ = వినఁబడినదై యుండఁగాను, ఉక్తేవా = పలుకఁబడినదియు యుండఁగాను, పాణినిమ్ = సంస్కృత శబ్దశాసనముండగు పాణిని మునిని, స్మరేత్=తలంపవలెను. అథవా = కాదేని, ఘణినామిశమ్ = వ్యాకరణ మహాభాష్యకర్తయగు పఠంజలి భగవానుని, బహుళః = మాటి మాటికిని, బుధః = వివేకి, చింతయేత్ = తలంపవలెను. “ప్రమాద వశమున నపశబ్దము వినఁబడినపుడును బలుకఁబడినపుడును” అను సర్థముగల “శ్రుత” ఇత్యాదికమును సీక్రింది రెండువాక్యములందును నన్వయించుకొనునది. ప్రాకృతే షడ్విధే = మహారాష్ట్రీ (ప్రాకృత) శౌరసేనీ, మాగధీ, వైశాచీ, చూళికా వైశాచ్యపభ్రంశరూపములగు నాఱు విధముల ప్రాకృతభాషలందును, నపశబ్ద శ్రుత్యాదులు సంభవించునపుడు, వాల్మీకింవా=వాల్మీకిమహర్షిని గాని, మహేశ్వరమ్ = మహేశ్వర దేవుని గాని, ధ్యాయేత్ = ధ్యానింపవలయును. అత్రిత = ఈ యాంధ్రభాషయందన్ననో, మామేవ = నన్నే, యనఁగా నధర్వణునే, పండిత సత్తమః = వివేక

చిం—ఆద్య ప్రకృతిః ప్రకృతి । శ్చాద్యే ఏషాతయా ధ్వవే ద్వికృతిః ।
కేవల తయానుసర్వ । త్యుభేదయే యం యథా తిథం భాషా॥

వంతుఁడు, స్పృశేత్ = తలంపవలెను. 'నావేవ' అను పాఠముసత్యమున, నావేవ = మమ్ముల నిద్దఱను, ననఁగా, నన్నయ భట్టాధర్వణులనని యర్థముచేయవలెను.

సామాన్యకవికృత కావ్యములం దపశబ్దము వినఁబడినపుడు పాఠక శ్రోతలును, బ్రమాద పశమునఁ గావ్యమున సపశబ్దమును బ్రయోగించి స్వయముగనో, యితరులు చెప్పటచేతనో, తెలిసికొనినపుడు ప్రయోక్తయు, శబ్ద శాసకస్మరణముచేయవలయును. తత్స్మరణమున శక్తి విశేష మావేశించు ననియు, మంగళవాచక శబ్దస్మరణమువలన మంగళ్యము గలుగునట్లే (౬ విష.) తిన్మాలమున సాధుశబ్ద స్మృతివరంజర యొవవుననియు, దాత్పర్యము. ఇట్టి యభిప్రాయములు ప్రాచీనులకందుట వింత కాదు.

అట్లు స్మరించుటలో జిల్లు సంస్కృతి సమాప శబ్ద శ్రుత్యాది సందర్భమునఁ బాణినిమునిని స్మరింపవలెను. లేదా "యథోత్తరముసీనాం ప్రామాణ్యమ్" అను సిద్ధాంతమువొప్పినఁ బశుబలి భగవానుని స్మరింపవలెను. అట్లే ప్రాకృత సమాధ్యుల శబ్దశ్రుత్యాది సందర్భమునఁ దద్భాషా వ్యాకర్త లలోని వాల్మీకి మహర్షినిగాని మహేశ్వర దేవతనుగాని స్మరింపనగును. తక్కిన తద్భవ దేశ్యరూపమగు నీ తెనుఁగు భాషలోని యపశబ్దముల శ్రుత్యాది సంసర్పమున నన్నే యనఁగా సధర్వణునే స్మరింపనగును. సంస్కృతమున నుత్తర మునికిఁ బ్రామాణ్యతిశయము నంగీకరించినన్యాయముచేత నాంధ్రమున ద్వితీయాచార్యుఁడగు తనకే యట్టి ప్రామాణ్య మంగీకార్య మనియుఁ జుతామణి సంస్కృతసమ శబ్దానుశాసనమాత్ర ప్రధాన మగుట చేతనైత మాధ్విక విషయమునఁ దనకే ప్రామాణ్యతిశయ మంగీకరింపఁ బడుట యర్హమనియు సధర్వణుఁడు తలంచెనా యని యాలోచింపవలసి యున్నది. లేదా వై రెండు భాషల విషయముననున్న ప్రకృమమును బట్టి యాంధ్రభాషా విషయమునందును నిద్దఱను బేర్కొనుట కవి హృదయమై యున్నట్లగుపడుచుండుటచేత సధర్వణుఁ డిచ్చట "నావేవ" అని పఠించి యుండు ననియు, "చింతామణ్యధర్వణ కారిక"లకుఁ గల సంబంధమును సరిగ గ్రహింపని యహా బలపతిచేతఁగాని, తత్పూర్వు లెవ్వరిచేతనైనఁ గాని యట్టి "మామేవ" అను పాఠము ప్రక్షేపింపఁబడి యుండుననియు నూహింపవలసి యున్నది.

(3౮) ఆద్య ప్రకృతిరిత్యాది:—

వ్యా.—ఆద్యప్రకృతిః = ఆద్యమగు ప్రకృతి యనఁగా సంస్కృత మును, ప్రకృతిః = ద్వితీయ ప్రకృతి యగు ప్రాకృతమును, ఆద్యే = మొద

టిని. ప్రకృతిభూతిములని భావము. ఏషా = ఈ యాంధ్రభాష, తయోః = ఆరెండిటికిని, వికృతిః = వికారి మనగా వాని ననుసరించునది, భవేత్ = అయ్యెడిని; (ఈ దూదేద్విచనం ప్రగృహ్యమును సూత్రము చొప్పున “ద్యే ఏషా” అను ములమున సంధి లేదు). యేయంభాషా = వికృతి యని ప్రసిద్ధి కెక్కిన యీ యాంధ్రభాష (యచ్చబ్బనిటఫితి ఇంక శబ్దః ప్రసిద్ధిం పరా మృశతి. అహం. ౧౨౧ పుట.) కేవలతయో = వ్యాకృతముతో నుండియు (వేరుభాషగి నేర్పడియుండి) ఉభేచ = సంస్కృతి ప్రాకృతిములను, యథా తథమ్ = యథేచ్ఛముగ లేక యథార్థముగ, అనుస్వృతి = అనుసరించి వర్తిం ల్లుచున్నది గదా.

జన్య జనక భావ రూః సంబంధముచే నాంధ్రమునకు వికృతి సంజ్ఞ గల్గినదనియు నాంధ్రమొల్ల సంస్కృతి ప్రాకృతిములనుండి పుట్టినదనియుఁ జూతా మణితాత్పర్యమని చెప్పితి కనిపించు పశ్చాత్త్య భాషాముఖముల మాటలు కేవలము సత్యవిధానములు. “ప్రకృతిద్వయజాతజ్ఞా, తుల్యామిషమా, ప్రవా హినీదేశ్యా” అని చెప్పించుచు చింతామణికే ఎటుఁగు సత్యముగ సంస్కృతి ప్రాకృతిజన్యమను నభిప్రాయము గలదనుట కేవలము నాపాసముగదా.

సంస్కృత ప్రాకృతాంధ్రములకుఁగల యీ ప్రకృతి వికృతి భావము “ప్రకృతివద్వికృతిః” అను మీమాంసా న్యాయాను సారముగ నంగీకరింపఁ బడినది. ఆంధ్రమునండిలి తిత్తిమ తద్భవ దేశ్య శబ్దముల రూపసాధన ప్రక్రియఃవిషయమున సంస్కృతి ప్రాకృత వ్యాకరణోక్త కార్యము లనేకము లీ యాంధ్ర వ్యాకరణమునఁ జెప్పబడవనియు, నట్టి యను క్తములెల్ల “ప్రకృతివద్వికృతిః” అను చొప్పునఁ బ్రకృతివ్యాకృతులగు సంస్కృత ప్రాకృతివ్యాకరణములనుండియే గ్రహింపవలయుననియు నన్న యాదుల యాశయము. కావుననే ‘మహలిస్సార్థ్వి క నితో భవేత్తుంసి’ వ్రభృతులగు పెక్కుచోటులందు సంస్కృతివ్యాకరణోక్త సుప్రత్యయాది యోజన మంగీకరింపబడినది. ఇట్లే “నసతిరినుబంధకస్యాద్యత్రలడరో వివక్షితిస్తత్రే” త్యాద్యనేక స్థలములందు ‘వర్తమానే లడి’త్యాది సంస్కృత వ్యాకరణ విధులనేకములు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లే సమాన విషయములు కారకవిషయములు, ప్రాతిపదికాది సంజ్ఞలు మున్నగునంతము లగు సంస్కృత వ్యాకరణ విషయములు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఇట్టి వ్యాకరణ శాస్త్రవిధాన లాఘవమునకే యీ ప్రకృతి వికృతివ్యాకరణము సంస్కృత

ప్రాకృతాంధ్రములకుఁ గల్పింపబడెను; కాని జన్య జనకభావ సంబంధమునఁ గల్పింపబడలేదు. పయిరీతిని 'షష్ఠ్యా ఉతోఽచినుమ్ సేచే' త్యాద్యనేక స్థలములందు " సస్సమాసః " (౧-౧-౮-షడ్భాషాచంద్రిక) ఇత్యాది ప్రాకృత వ్యాకరణసంజ్ఞ లనుక్తములయి గ్రహింపఁ బడినవి. ఇట్లే 'ద్విచ సస్యబహువచనమ్' (౨-3-3కషడ్భా.) 'బిందుత్' (౧-౧-౪౦ షడ్భా) ఇత్యాది ప్రాకృతసూత్రము లనుక్తములే యగుచు నాంధ్రమున నుపయోగింపబడుచున్నవి.

ఈవిషయమున బాలసరస్వత్యాదు లుత్తరసిరిగఁ జెప్పకున్నను నహోబలపతి మాత్రము పయిరీతినే వ్యాఖ్యచేసియున్నాఁడు.

" ఉభయానుసారిత్వేన ఉభయ విలక్షణత్వేనచ ఉభయాపేక్షయా వికృతిత్వమ్, వికృతిత్వ వ్యవదేశాత్ 'ప్రకృతిచక్షుకృతి' రితిన్యాయేన ఆనుక్తస్య కార్యస్యాత్ర తాభ్యాం ప్రాప్తిత్యాచార్యాశయాః. తే 'హలస్త్యమ్' 'సాను నాసికోచ్చరణం జీహ్వ' ఇత్యాది కార్యా ప్రసక్తతే. ఇమ మర్థం సుచయితు మేన తత్ర తత్ర నుమ్ నునాచ వ్యవహారో లభ్యతి ఇతి జ్ఞేయమ్. అతఏవైక్యాక్తం ద్వితీయాచార్యేణ. 'ఆద్యామహాద్వానామూలం సర్వస్యేతినిగద్యతే తదనుక్తస్య కార్యస్య ఏకతాభవతి కాణిచి రితి" (అహో. ౧౨౦పు) (చూడుఁడు ౪౩ వి.)

అహోబలపతి యిట్లు వ్రాసియు మఱి బాలసరస్వతీ మార్గమును సయితము చూపియున్నాఁడు. "యే యం భాషా వికృతిత్వేన ప్రసిద్ధా సా భాషా ఉభేచ ఆద్యే తత్సినూదిభిః అనుసర్పత్యనువర్తతే ... .. అనుసరిణ ప్రకారస్త్యేనమ్" (అహో. ౧౨౦ పుట) అని యిట్లు వ్రాసిబాలసరస్వతీ మార్గమును జూపియున్నాఁడు. తన్నిమ తద్భవములచే నాంధ్రభాష సంస్కృతి ప్రాకృతముల ననుసర్పించుచున్నది యుక్తింబరీతిని జెప్పెను. ఈ పక్షమున దేశ్యానుసర్పణము లేకున్నను వికృతిత్వము ఛత్రిన్యాయమున సిద్ధించునని యెన్నునగును.

(3౯) బాలసరస్వతీపద్ధతి — కేవలసంస్కృతమును సంస్కృతసమ సంస్కృతిభవములచేతను కేవల ప్రాకృతిమును బ్రాకృతసమ ప్రాకృతిభవములచేతను (వికృతి) ననుసరించు చున్నది బాలసరస్వతీ యర్థముచేసెను. "సముద్రానకు సంద్రము, చంద్రునకుఁ జలచుచుండు మొదలగునవి ప్రాకృతమును మించి మొదలి సంస్కృతమునకే తద్భవము లగుచున్నవి. ప్రాకృతిమున కైనచో 'సముద్భము, చంద్వుడు' అని రావలెను. కృష్ణుడు మొదలయినవి సంస్కృతమునకే తత్సమములు ... .." (బాలసరస్వతీయము) ఈ పక్షమున లోకవ్యవహారమునఁ గాని, కావ్య వ్యవహారమునఁ గాని ప్రసిద్ధిలేని 'సము

ద్దము, చంద్రుడు' మున్నగు నానిని వారింతుటకు సూత్రములో "కేవల" శబ్దమేలాకో తెలియకున్నది. సంస్కృతభవ ప్రాకృతభవములగు 'లచ్చి' మున్నగునవి సముత మితనిచేత నంగీకరింపఁ బడినవేగదా. కాఁగా నీతని వ్యాఖ్యానమున 'కేవలతయా' అనునది నిరర్థకమగుచున్నది మఱియుఁ జింతామణిఁగ్గయే సంస్కృత ప్రాకృతముల యనుసరణ ప్రకారభేదము లచే గల్గు భాషాభేదములను "ప్రాకృతభవ-సంస్కృతభవ సంస్కృతవ" దిత్యాది సూత్రముచేత హలంత పరిచ్ఛేదములో వివరించుచునె యున్నాడు.

అప్పకవి తత్సమానుసరణము నుపేక్షించి తద్భవానుసరణమును మాత్ర మంగీకరించి వివిధ తద్భవములను మాత్రమే యుదాహరించెను. తత్సమములు వికృతులు కామిజేసి వికృతిత్వస్యపదేశవిషయమున వాని నెత్తనల యని యాతఁడు తలంచెనేమో? కాని యిచటి యనుసరణము సంస్కృత ప్రాకృత సంబంధ మాత్రయాపమెయని తలంచిన సరస్వతీమార్గము యుక్తతరమై యున్నది. మఱియు నత్యల్ప సౌఖ్యాకములగు తద్భవములచేత మాత్రమే యాంధ్రమునకు వికృతిత్వ స్వపదేశము కల్గెననుట యసంగతమగును. ఛత్రిన్యాయము పాసంగ నేరదు.

హయగ్రీవశాస్త్రులుగారివగు కృతికబాలసరస్వతీయ టీకలో (చూ. బాలస. ౯ పేరా) "ఉభే" అనునది ప్రథమా ద్వివచనముగానన్వయింపఁబడినది. 'యథాతథా' అనుపాఠాంతరము కల్పింపఁబడినది. ఆకారణమున సంస్కృత ప్రాకృతము లెట్లనుసరించుచున్నవో యట్లే యాంధ్రభాషయు ననుసరించుచున్నదని యిట్లు ర్థవ్యక్తియే లేకుండ నసంగతముగ నర్థము వ్రాయఁబడినది. ఉద్ద్యోతినీ వ్యాఖ్యా కర్త కవిశిరోభూషణాదులను బరిశీలింపక హయగ్రీవ శాస్త్రులుగారి టీకనుమాత్రమే చూచినయాతఁడు గాన నట్టి టీకలోని యసంగతి వాపునట్లుగఁ, ప్రాకృతము సంస్కృతము ననుసరించునట్లే యాంధ్రము సంస్కృత ప్రాకృతములు రెండిటిని ననుసరించుచున్నదని యిట్లు నవరించి వ్యాఖ్యానము చేసెను. 'యే యమ్' అనుదానికి "అవ్యవహిత పూర్వోక్తా ప్రకృతిః" అని వ్యాఖ్యచేసెను. అందవ్యవహిత పూర్వోక్తమయినది వికృతిగాని ప్రాకృతముగాదు. కావుననే వ్యాఖ్యాతలెల్ల "యే యమ్" అనుదానిని వికృతిచరముగానే యన్వయించిరి. మఱియుఁ జింతామణిలోని పాఠము 'యథా తథా', అనునది కాదు. "యథాతథమ్" అనియె తాళపత్ర మాతృకలలోనెల్ల నున్నది. "యథాతథమ్ = యథేచ్ఛమ్" అని యహోబలపండితీయమునను, "యథాతథమ్ = యథేచ్ఛముగా" అని బాలసరస్వతీయమునను వ్యాఖ్యానములు చేయఁబడుటచేతఁ దద్వ్యాఖ్యాతలు చూచిన మాతృకలలోనైతము "యథాతథమ్" అని యున్నదనియె

యంగీకరింపక తీరదు. అప్పకవీయములో ‘ యథాతథా ’ అనియే ముద్రితమై యున్నది గాని దానికప్పకవి వ్రాసిన యీ క్రింది వివరణ పద్యమును బట్టి ప్రకారార్థకములగు యథాతథా శబ్దములు మూలమున నున్నట్లగపడ మింజేసి యప్పకవిపాఠముపైతము “ యథాతథమ్ ” అనునదియే యని నిర్ణయింపనగును.

“కేవల తయాను సర్వత్యభేచయేయం యథాతథాభాషా”

తే॥ గీ॥ ప్రకృతులను రెంటురెండు రూపములనమరు ।

తద్భవములు ప్రత్యేక నాంధ్రంబు లగుచుఁ ।

జంధ్రునకుఁ జందురుండని సంస్కృతమునఁ ।

జంధ్రుఁడని ప్రాకృతమున నీచందమునను” (అప్ప. ౧ ఆ. ౨౫౨ ప.)

ప్రకృతులగు సంస్కృత ప్రాకృతములు రెండిటిలోను సంస్కృత మునకు వేఱుగను బ్రాకృతమునకు వేఱుగను రెండు తద్భవరూపము లేర్పడునను నర్థముగల వై వివరణ పద్యమును వ్రాసిన యప్పకవిపాఠమున “యథాతథా” అను ప్రకారార్థకశబ్దములు లేవనుటనిశ్చయముగదా. మఱియుఁ బ్రాకృతమునకుఁ బ్రకృతిభాష సంస్కృత మొక్కటే యగుటచే నందు ద్విప్రకారక తద్భవములుండునను సామ్యధర్మ మసంగతముగదా. నావద్దనున్న విజయ నగరపుఁ దాళిపత్ర మాతృకలోను (౧౦. తాళపత్రము) కరక వలసతాళ పత్ర మాతృకలోను (౧ తాటాకు) వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు ఓ సన్ను వారి కాగితపు నూత్పికలోను (౫ కాగితము) “యథాతథమ్” అనుదానికిఁ బర్యాయమగు ‘యథాయథమ్’ అను పాఠమే యగపడుచున్నది. కాఁగా “యథాతథా” అను పాఠము గ్రంథకృత్ప్రయక్తము కాదని యెన్ననగును.

(౪౦) వికృతి ప్రాకృతశబ్దములకు వివిధార్థములు వివిధ వ్యుత్పత్తులును వెలయుచుండుటంజేసి యొక్కొక్కొక్కొక్కటిని వీనిని వివరించుచు వచ్చిరి.

అనుక్త వ్యాకరణ కార్యగ్రహణ విషయమునను దత్సమ తద్భవాను సర్వణవిషయమునను నాంధ్రము సంస్కృత ప్రాకృతములకు వికృతియగు నట్లే ప్రాకృతభాషయు సంస్కృతమునకు వికృతియగుటంజేసి యయ్యదియు వికృతియని వాడఁబడుట గలదు.

“భాషా ప్రచీపేచోక్తమ్—కామారపాణి నీయాది ।

సంస్కృతా సంస్కృతాభవేత్ ।

ప్రకృతి స్సంస్కృతాభాషా ।

వికృతిః ప్రాకృతాభవేత్ ॥

(అహో. ౧౨౯ పుట)

మఱియుఁ బ్రకృతియగు సంస్కృతమునుండి వచ్చినదిగాన దానికిఁ బ్రాకృతసంజ్ఞయు వ్యవహరించుచున్నది.

“ప్రకృతి ప్రత్యేకాని వ్యుత్పత్తిమత్ ప్రకృతమ్. తత ఆగతమితి ప్రాకృతశబ్ద వ్యుత్పత్తిః” (అహో ౧౨౨ పుట).

“ప్రేతే సంస్కృత శబ్దావాగతిః-అహో- నాటకాదా ప్రసిద్ధేతవ శబ్దే.” (శబ్దస్తామనుశాసనం).

ప్రాకృతములోని దేశ్య భాషకు పైతము ప్రాకృతసంజ్ఞ యవ్యవహరించుచున్నది. ప్రకృతు లనగా రాష్ట్రములోని జనులుగాన ప్రకృతులగు జనుల వాడుకనుండి సిద్ధించునగుటచేతఁ బ్రాకృత దేశ్యమునకును ప్రాకృతత్వ వ్యవదేశము సాధక మగుచున్నది.

“తస్మిన్ సంస్కృతసమం । జ్ఞేయం సంస్కృత లక్షణాత్ । ప్రకృతే సంస్కృతాత్పాద్యః । మాఽం సిద్ధావ తస్యైవమ్ । . . . . దేశ్యవ వ్యుత్పత్తి మత్వాత్ । ప్రాకృతత్వేన కన్యతే” (అహో. ౧౨౨ పుట).

పయి కీర్తన ప్రకృతులగు సంస్కృత ప్రాకృతములనుండి వచ్చినవగుట చేత నాంధ్రములోని తత్సమతత్త్వభాగములగు నాధకమగుచుఁ బ్రాకృతత్వ వ్యవదేశము చెల్లుచును, నిఁక గొఱవడిన యాంధ్రదేశ్యము పైతము జన వ్యవహార సిద్ధమే యగుటచేతఁ బ్రాకృత దేశ్యమునకు ఎలనే యాంధ్ర దేశ్యమునకును ప్రాకృతత్వ వ్యవదేశము సాధకమగుచు వర్తించు ననియుఁ దలంచి కావలయును విచ్ఛికోట వెద్దిరావచ్చునని నిరూపింపబడియున్నాడు.

విశ్రుతులు హేమచంద్ర త్రివిక్రమాదు :

లోనకలగుట ప్రాకృతంబునకుఁ గ్రోవ

ఆంధ్రభాషయు ప్రాకృతావ్యాయము కా

వలయుఁ దల్లక్షణంబులు నరునఁ దెలియఁ (కావ్యాలం. ౯ ఉల్లా. 8 ప.)

(౪౧) ప్రాకృతాంధ్రములకుఁ గొన్ని విషయములలో భేదములును లేకపోలేదు. కాని దేశ వ్యవహారమాత్ర సిద్ధముల దేశ్యములనుటలోను దేశ భాషా విభక్తులలో సాధారణముగా సంస్కృతశబ్దములన్ని భాషలో వాడికొన వచ్చునను విషయములోను ప్రాకృతాంధ్రములు సులభములే యనవచ్చును. తద్భవభాషవిషయమున రెండింటికని జాల భేదము గలదు. తెలుగునఁ దద్భవ శబ్దములు దేశ్యములవలెనే లోకవ్యవహారసిద్ధములుమాత్ర మే (ఏవేని యలాతి శబ్దములను గవులు కల్పించి వాడిరేమో కాని) యంగీకరిం పఁబడును. ప్రాకృతమునందన్ననో యట్లుకాదు. దేశవ్యవహారసిద్ధ తద్భవ ముల నంగీకరించుటయే గాక కవులు సర్వశబ్దసాధారణముగా సంస్కృత

శబ్దములనుండి ప్రాకృతతదృశములను సాధించి వాడుట సంప్రదాయమై యున్నది. “ప్రకృతే సంస్కృతా తస్మాద్యమానం సిద్ధంచ తదృశ” మ్మనఁజి వెనుక నుదాహరించిన (విష. ౪౦.) కారిక పఠ్యవిషయమున విశదీకరించుచున్నది. తెలుఁగున నాదిక కావ్యములు తదృశ దేశ్యభాషలు రెండిటితోడను నడపఁబడుచున్నవి. ప్రాకృతమునందట్లు కాదు. ప్రాకృత కావ్యములలో నేవేని యలంతి దేశ్య శబ్దములు పడినపై లేక యవియును గాల వ్యవభాసముచే నట్లేయ సంస్కృత ప్రకృతికములై యున్న తదృశములె యేమోకాని సాధారణముగాఁ దత్సమ తదృశ శబ్దములె యగుపడుచున్నవి.

“సిద్ధప్రాకృతత్రిధా(౧-౧)” సిద్ధం = ప్రసిద్ధం ప్రాకృతంత్రిధా త్రిప్రకారం భవతి, సంస్కృత యోనిః... సంస్కృతసమమ్ ... .. దేశీ-ప్రసిద్ధమ్, తచ్ఛేషమ్—ల్లసియఁ—పట్టం చంద్రికోజ్జలియం ఇత్యాది” (చండకృత ప్రాకృతలక్షణము) - నైషఁములు తదృశరూపములె యనుట శాస్త్రవిదూషణము కాదు. హస్తితమ్ = హరిశిలం = రిహసిలం = లిహసి లం = ల్లిసిలం = ల్లిసియఁ; స్పష్టమ్ = సుట్టమ్; చంద్రికోజ్జ్వలితమ్ = చంద్రికోజ్జలియం - మొ—-నీరిబట్టి ప్రాకృతములలో దేశ్యపద ప్రాచుర్యము లేదనియు సప్తభ్ర శాసనములోన దేశ్యశబ్ద ప్రాచుర్యముండెడిదనియు ముందు విశదీకరించు విషయము (౪-౨ విషయము) వెన్నెలగును.

ప్రాకృతవ్యాకరణములయందును దత్సమతదృశభాషలకె యనుశాసనము వెలయుచున్నది. హేమచంద్రుఁ డిట్లు చెప్పయునున్నాఁడు.

“అథప్రాకృతమ్. (౨-౧-౧-) వృత్తి—సంస్కృతాదనంతరం ప్రాకృతస్య లనుశాసనమ్—సిద్ధనాగ్గమాన సంస్కృత యోనేరేవ తస్య లక్షణమ్. నదేశ్యస్యేతి జ్ఞాపనార్థమ్. సంస్కృత సమంతు సంస్కృతలక్షణేనైవగతార్థమ్.” అని వివరించియున్నాఁడు.

“దేశ్య మాన్వంచ రూఢత్వా | స్వీకృతాత్ర త్వచ్చభూయసా |

లక్షనాపేక్ష తేతస్య | సంప్రదాయోహిబోధకః”

• “దేశ్యమప్యత్పత్తిమత్వా | త్ప్రకృతతేవ కథ్యతే”

(అహో ౧౨౫పుట)

అను చొప్పున దేశ్యమునను లక్షణముచేయుట శక్యము కాదని హేమచంద్రుని యాశయము విశదమగుచున్నది. దేశ్యమును ప్రాకృతమనుటలో నీతఁడీక్రిందిరీతిని వ్యుత్పత్తి నెన్నెననడగును.

“ప్రకృత్యాస్యభావేన సిద్ధమ్ = ప్రాకృతమ్”

(౪-౨) ప్రాచీనకాలమునఁ బ్రకృతిభూత సంస్కృతమునుండి సాధ్యమైనమగు తత్సమ తదృశరూపభాషకే ప్రాకృతమను వ్యవహారముండెడి

దనియునట్టి ప్రాకృతము మహారాష్ట్ర శౌరసేన్యాది భేదముల నందినదనియు నింకఁ బైశాచీద్వితయాపభ్రంశాది భాషలలో మాత్రమే దేశ్యశబ్దములు వెలసియుండెడిననియు నాకారణముననే వానిని దేశభాషలుగఁ దలంచెడి వారనియు నిటఁగొంచుట ప్రాకృతమండితులు తలంచుచున్నారు. (చూడుఁడు ప్రాకృతప్రకాశ వీతిక, పర్వతీయ ఉదయరామ ఉపరాల కృతము) కాని యీ యభిప్రాయము సరిగానున్నట్లుగ పడదు.

శ్లో॥ తదేతద్వాఙ్మయం భూయః॥ సంస్కృతం ప్రాకృతం తథా ।

అపభ్రంశశ్చ మిశ్రంచే॥ త్యాహురార్యాశ్చతుర్విధమ్ ॥ 32

సాంస్కృతీనామదైవీవా॥ గన్వాభ్యాతా మహర్షిభిః ।

తత్సమస్తద్భాషాదేశీ॥ త్యనేకః ప్రాకృతక్రమః ॥ 33

మహారాష్ట్రాద్యవాంభాషాం॥ ప్రకృష్టా ప్రాకృతంవిదుః ।

సాగరస్సాక్షిరత్నానాం॥ సేతుబంధాదియన్తయమ్ ॥ 34

శౌరసేనీచ గాఢీచ॥ లాటీచాన్యాచతాదృశీ ।

యాతిప్రాకృతమిత్యేవ॥ వ్యవహారేషు సన్నిధిమ్ ॥ 35

ఆభీరాదిగిరఃకావ్యే॥ ప్యపభ్రంశ ఇతిస్త్రుతాః ।

శాస్త్రేషు సంస్కృతాదన్యః॥ దపభ్రంశతయోదితమ్ ॥ 36

సంస్కృతం సర్గబంధాది॥ ప్రాకృతంస్కంధకాదికమ్ ।

ఆసారాదీన్యపభ్రంశే॥ నాటకాదిషు మిశ్రకమ్॥

(కావ్యాదర్శము, ౧ పరిచ్ఛేదము)

ఇందపభ్రంశాది భిన్న మహారాష్ట్రాది ప్రాకృతమందును దేశ్య భాగ మంగీకరింపఁబడెనుగాదా. అట్లయినను బ్రాకృతములకన్న నపభ్రంశాదులలో దేశ్యశబ్దప్రాచుర్యముండిన నుండవచ్చునని తోచెడిని. పలు శారికలను బట్టి మహారాష్ట్రలోపాటు శౌరసేన్యాదులుమాత్రమే ప్రాకృతత్వ వ్యవహారము గలవనియు నపభ్రంశ మట్టిదికాదనియు దండ్యాచార్యుఁడు తలంచెనని విశదమగుచున్నది. దీనినిబట్టి దండ్యాచార్యుఁడు సైత మపభ్రంశాదులకుఁ బ్రాకృతత్వ వ్యవహారము నంగీకరించెనని వ్రాసిన యీక్రింది యహోబలపరిగ్రంథము ప్రామాదికమనక తీరకున్నది.

“ భాషాప్రదీపేహోక్తమ్:—

కామారపాణినీయాది । సంస్కృతాసంస్కృతా భవేత్ ॥

మద్విధేయం ప్రాకృతీచ శౌరసేనీచమాగధీ ।

పైశాచీచూళికాపైశా॥ ప్యపభ్రంశఇతిక్రమాత్ ।

విశ్న. — ఆద్యామహర్షాసాములం । సర్వస్యేతినిగద్యతే,
తదను క్తస్యకార్యస్య । వక్తాభవతిపాణినిః॥

మహారాష్ట్రోద్భవాభాషా । ప్రాకృతీ పరికీర్త్యతే ।

శూరసేనోద్భవాభాషా । శూరసేనీతి గీయతే ।

ప్రచక్షతే మాగధీంతాం । యాభాషా మగధోద్భవా

పిశాచదేశసంభూతాం । పైశాచీద్వితయంభవేత్ ।

ఆభీరాదికజాం భాషా । మప్రభ్రంశంప్రచక్షతే ॥

షడ్జానుపి ప్రాకృతమిత్యేవ వ్యవహారః । దణ్డినాపి శూరసేనచ
గౌడిచ ... .. ” (అహో. ౧౨౯ పుట.)

అప్రభ్రంశభాషకేగాక పైశాచీ ద్వితయాదులకును ప్రాకృతవ్య
వ్యవహారము ప్రాచీనమతిమున లేదని యొప్పుక తీరదు.

“పురాణవాగ్భట్టేనాపి వాగ్భట్టాల్లంకారే. (౨ - ౧) సంస్కృత
ప్రాకృతాపభ్రంశ భూతభాషి (పిశాచ=భూత) తేతిభేదేన చతుర్థా విభజితే”

“ప్రాకృతచర్యస్యకార మార్కండేయేన - (౧)భాషా-(౨)విభాషా
(౩) (అ) పభ్రంశ (౪)పైశాచీభేదాద్భాషాః (ప్రాకృతాః) చతుర్థావి
భక్తాః ॥ (ప్రాకృత ప్రకాశవీరిక, ౨౩. పుట.)

భరతమునియు నీరీతిన విభాగించెను.

“మాగధ్యనన్తిజా ప్రాచ్యా । శూరసేన్యర్థమాగధీ ।

బాష్లీకాదాక్షిణత్యాప । సప్తభాషాః ప్రకీర్తితాః ॥

శాబరాభీరచండాల । నుచేరద్రవిశాదియః ।

హీనావనేచరాణాంచ । విభాషానాటకేస్తృతా ॥ ”

పయి భరతముని కారికలలోని భాషలనఁబడెడి మాగధ్యాదులే
ప్రాకృతములనియు విభాషలనఁబడెడి యప్రభ్రంశాదులు ప్రాకృతభిన్నము
లనియు గ్రహింపవగును.

(౪౩) ఆ ద్వ్యేతి:—ఆద్యా=సంస్కృతభాష, మహర్షా=మిక్కిలి పూజ్య
మైనది. ఈ విషయమును జంతానునికర్తయే శాస్త్రమహిమమిత్యాదిక
ముచే జెప్పుచున్నాడు. సా = ఆ సంస్కృతభాష, సర్వస్య = సకల భాషల
కును, అనఁగా హిందూ దేశములోనున్న యుత్తరమునందలి వివిధప్రాకృత
భాషలకును దక్షిణమునందలి వివిధ ద్రావిడభాషలకును, మూలమ్ = ప్రకృతి
భూతమైనది. (ఈవఱకే సంస్కృతముతోడి ప్రకృతి వికృతిభావము విశదీ
కరింపఁబడెను.) (౩౮ విష.) ఇతి=అని, నిగద్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది. తత్ *

అకారణమువలన ననగాఁ బైరీతిని బ్రకృతి వికృతిభావము నంగీకరించుట వలన, అనుక్తస్యకార్యస్య=ఈయాంశప్రవ్యాకరణమునఁ జెప్పఁబడని సంస్కృత ప్రాతిపదిక యాపసాధనము వివిధసంజ్ఞలు మున్నగు నెల్లకార్యజాతమున కును, పాణినిః = పాణినిముని (అనగా సంస్కృతవ్యాకరణకర్త) వక్తా = చెప్పవాఁడై యున్నాఁడు. “ప్రకృతివద్వికృతిః” “అనుక్తమన్యశబ్దానుశాసనవత్” ఇత్యాదులవొప్పున నాంశప్రవ్యాకరణమునఁ జెప్పఁబడినివియు, నాంశప్రవ్యాకరణోక్తముల కివిగుఱములగునవియు, సంస్కృతవ్యాకరణముల నుండి గ్రహింపవలెనని యెన్నునది. వీరినిబట్టి సంస్కృతశబ్దముల వ్యుత్పత్తులును సంధిసమాసాదికార్యములును సంస్కృత వ్యాకరణములనుండియుఁ దద్భవశబ్దములందలి వైకృతికార్యములు మున్నగువి ప్రాకృతి వ్యాకరణములనుండియు యథార్థముగ గ్రహింపవలెనని విశేషమగుచున్నది. ఈ సందర్భమును బట్టి సైతము తెల్లము “ఏషాతయోర్భవేవ్యవృత్తిః” అని చెప్పఁబడిన వికృతిసంజ్ఞ జ్యూషక భాషసిద్ధము కానిని స్పష్టమగుచున్నది.

(రక) మణియఁ దెనుక నుదాహరించిన పాదాకృత భావయు సంస్కృతవ్యవహారము ప్రాకృతము ప్రాకృత భావములను. సైతము సంస్కృతసమ సంస్కృతభావములను గాన నిరూపింపనగునుగాన నాంశభావకు సంస్కృతసంబంధిత్వమును మాత్రమే యంగీకరించుట తెన్నయకు ప్రకృతి సుప్రతిష్ఠార్యము చేరి విశేషమగుచున్నది. అంశభావకు సంస్కృతముతోనున్న సంబంధమువంటి యత్యావశ్యక విశాలసంబంధము ప్రాకృతిభావతో లేదు. సంస్కృతముతోనున్న ప్రాతిపదికముల నెల్ల సాధారణముగాఁ దెనుగు విభక్తులనుఁ జేర్చి తెనుగులో వాడి ననుచున్నది. అట్లే సంస్కృతభావపుల కెల్ల నామాన్యముగా నిర్మించుగాగమముచేర్చి తెనుగులో నుపయోగింప వచ్చును. ఇంకఁ బ్రాకృతసమముల తత్సమభాగములో నొకటి యనుకొనుటయే గాని, ప్రాకృతభావములోని ప్రకృతుల నెల్ల నట్లుగఁగ్రహించుములను జేర్చి తత్సమములనుగా నుపయోగింపరాదుగదా. ఇంకఁదద్భవములనువలెనే ప్రాకృత సమములను సముతము లోకవ్యవహారప్రసిద్ధములై మహాకావ్య ప్రయుక్తములై యున్నపుడు మాత్రమే గ్రహించుట యాంశభావా సంప్రదాయమై యున్నదిగదా. కాఁగాఁ దెనుగునకు సంస్కృత సంబంధమువంటి యవర్ణనీయ సంబంధము ప్రాకృతముతో లేదనుట నిశ్చయము.

అంశపాఠకునకు సంస్కృత ప్రకృతులనువలెఁ బ్రాకృత ప్రకృతులను జెలిగొనక తీరదను నిర్బంధములేదు. శబ్దవ్యుత్పత్తుల చరిత్రమును

జూపుట యాంధ్రవై యాకరణాభిప్రేతమేకాదు. 'సస్సమాస' ఇత్యాది ప్రాకృతసంజ్ఞలు నామైకదేశ గ్రహణన్యాయాదులచేతనే గ్రాహ్యములు కాగలవు. "వైకృత్యం సోన్వయే" అనియుట్లు (ముగ్ధబోధవ్యాకరణము సమాస పరి. ౧-సూ.) 'స=సమాసః' అను సంజ్ఞ సంస్కృతవ్యాకరణములందునుగలదు. ఆంధ్రతదృష్టములందలి వైకృత కార్యములకును బ్రాకృత వ్యాకరణోక్త వైకృత కార్యములకును జాల వైజాత్యముండట చేతఁ (౭౫ విష.) బ్రాకృత వ్యాకరణోక్త వైకృత కార్యములు తెల్లుతదృష్టముల నాశనమునకు మార్గ దర్శకమాత్రములై యగును గాని సాకల్యముగా నుపచరింపఁ జాలవు. (కాల క్రమమున సూరకవ్యాదు లాంధ్రో పయోగి వైకృత కార్యముల నుపదేశించియునున్నాడు). ఆంధ్ర భాషాభూషణ కావ్యాలంకారమాడామణి సర్వ లక్షణసారసంగ్రహ శబ్దరత్నాకరాదులలోఁ బము యక్షర్యణాభిప్రాయమే పాటింపఁబడియున్నది.

కం॥ లచ్చియన లక్ష్మీపేరగు ।

... ... (ఆం. భూ. ౨౦ ప.)

మున్నగు చోటులందు లచ్చిశబ్దములకు లక్ష్మీ ప్రభృతీసంస్కృతములై ప్రసిద్ధితులుగఁ జ వఁబడెను గాని లచ్చి ప్రభృతీ ప్రాకృతములు ప్రకృతులుగఁ జ వఁబడలేదుగదా.

సంస్కృత ప్రాకృతములతో నాంధ్రమునకు జన్యజనక భావరూపసంబంధము లేదనుట కాయాభాషలలోని ప్రకృతులను దర్శనములుగా వాడునపుడు వానికిఁ దెలుచు విభక్తులను తేర్చి వాడుకనుచుండు సనాతనసంప్రదాయము ప్రబలనిదర్శనమై యున్నదగదా. సంస్కృత జన్యములగు ప్రాకృత శబ్దములలో నట్లుగాక సంస్కృత విభక్తులే వికృతములగుచు వానితుదిని నిల్పుచుండుట సార్వత్రికమై వెలయుచున్నది గదా. (౭౫. విష.) ద్రావిడ భాషకుటుంబములోనివగు తమిల కన్నడాంధ్రాది భాషలలో ద్రావిడ విభక్తులే నిల్పుచున్నవిగాని సంస్కృత ప్రాకృత విభక్తులును వాని వికృతులును సాధారణముగా నిల్పుచుండ లేదనుటలో విప్రతిపత్తి లేదు గదా.

సంస్కృతాంధ్రములకు జన్యజనక భావరూపసంబంధము లేదనుటకింకను ననేకములగు నిదర్శనములున్నవి. అట్టివానినెల్లఁ జూపుట కియ్యది స్థలము కాదని విస్తరభీతిచే నిట విస్తరించి చూపనైతిని.

(౪౫)వ్యా—అపౌరుషమ్. పురుషసామాన్యకర్తృకముగాక పాణిన్యాది ఋషిప్రాక్రమగునట్టియు (లేదా యపౌరుషేయముగా నంగీకరింపఁ బడు

చిం. — శాస్త్రమపాదమమాద్యం । ప్రియకనిత్యప్రయోగ లక్ష్యతత్, దృశ్యమతి స్థవిరంయ, జ్ఞాత్వా శబ్దప్రయోక్త అర్హసమః.

వేదమునకంగమగుటచే నపారుషేయమైనట్టియు) వేదశాస్త్రము లపారుషేయములనియు నీశ్వరోపదిష్టములనియుఁ బ్రాచీనుల సిద్ధాంతము. ఋషుల ముఖమున సంతర్వామియగు నీశ్వరుఁ డుపదేశించుచున్నాఁడని విమర్శకుల యాశయము. ప్రాచీననిత్యప్రయోగలక్ష్య = ప్రాచీనములు నిత్యములు, మున్నుగాఁగల ప్రయోగముల లక్షణములు గలది యనఁగా వాని నుపదేశించునట్టియు (వెనుక వ్రాసినదీని గేవల కవిప్రయోగము లను బట్టి సాధారణు లేవేవి నిత్యకార్యములలో యేవేవి పాఠీకకార్యములలో దెలిసికొనుట దుష్కరమని భావము. విష. 3౬) అతిస్థవిరం = మిక్కిలి ప్రాచీనమైనట్టియు (లేదా) లోకోత్తరజ్ఞానకలితమగునట్టియు (నలేనవృద్ధిభవతి । యేనాస్య పలితంశిరః । యోవాచువాప్యధీయాన । స్తం దేవాః స్థవిరం విదుః) ఏతత్ = అద్యమ్, శాస్త్రమ్ = ఈసంస్కృత వ్యాకరణ శాస్త్రము (అద్యశబ్దము సంస్కృత భాషాపర్యాయముగా వాడుట నన్నయది హృదయము) దృశ్యమ్ = తెలిసికొనఁదగినది. [దృశ్ (దృశా) ... .. దర్శనే, జ్ఞానే. [శబ్దస్తోమమహానిధి]. ఆంధ్రభాషా పాండిత్యమును గోరువారెల్ల నభ్యసించవలసివడే యిది భావము యతః = ఏ సంస్కృత వ్యాకరణమును, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, ప్రయోక్తః = ప్రయోగింపఁబడిన శబ్దః = శబ్దము, అర్హసమః = ఋషిప్రయోక్తప్రయోగముతో సరియైనదనఁగా నవ శబ్దతాశంకాలేశరహితమైనది (ప్రామాణికము), భవతి = (అధ్యాహర్యము) లగుచున్నదో యట్టి యాద్యశాస్త్రమునని పూర్వనాక్యముతో నన్వయము.

(౪౬) ఆంధ్రభాషలో సత్యధికభాగము సంస్కృత ప్రచురమైయుండును గాన నందుఁ బాండిత్యమును గోరువారు సంస్కృతవ్యాకరణమును నభ్యసించి తీరవలెనని తాత్పర్యము. తత్సమక్రియలు, తత్సమశబ్దములు, సిద్ధసమాసములు మున్నగువాని నిర్మలజ్ఞానము సంస్కృత వ్యాకరణభ్యాసము లేక సంభవింపనేరదని భావము.

నన్నయభట్టారకుఁడు తన యీ చింతామణిలో సంస్కృత వ్యాకరణ సిద్ధప్రకృతులనే మూలముగాఁ జేసికొని తత్సమరూపసాధనప్రక్రియ నడుపఁదలఁచినవాఁడు గావున నట్టిప్రకృతుల జ్ఞానము సంస్కృతవ్యాకరణమువలన గ్రహింపనగునని చెప్పుట నుచితమైనట్లగుచున్నది. అచ్చికప్రకృతుల జ్ఞానమున కాంధ్రపండిత వ్యవహారప్రవాహమే యాధారము కాఁగలదని 'ప్రవాహినీదేశ్యా' అను మాత్రముతో వ్యక్తపఱుపఁ దలచియున్నాఁడు. ఇట్లు

బ్రాహ్మతథావ ప్రకృతులను దెలిసికొనుటకు సంస్కృతమువలెనే ప్రాకృతమును సైత మభ్యసించ నక్కఱలేదా యని శంకింపఁజనదు. కేవల సంస్కృతభవములనువలెనే ప్రాకృతసమ ప్రాకృతభవములను సైతము పండితలోక వ్యవహారస్థములను మాత్రమే గ్రహించుట సంప్రదాయమై యున్నది గాని సంస్కృతసమములనువలె సాకల్యముగ వ్యాకరణ ప్రక్రియ చొప్పునఁ జెలుఁగుచేసి వానిని గ్రహించుట సంప్రదాయమై యుండలేదు. కాన కేవలసంస్కృతభవములనువలెనే ప్రాకృతసమ ప్రాకృతభవములను సైతము వ్యవహారమునుండియే తెలిసికొననగుననియు, నట్టి ప్రాకృతసమ ప్రాకృతభవముల ప్రకృతులగు సంస్కృతశబ్దములను గేవలసంస్కృతభవముల ప్రకృతులనువలెనే శబ్దాకారార్థసంబంధములనుబట్టి యథార్థముగ నూహించుకొన నగుననియు నక్కారణమునఁ బ్రాకృతసమ ప్రాకృతభవముల ప్రకృతిరూపములను వాని యర్థాదులను దెలిసికొనుటకు సైతము సంస్కృత భాషాభ్యాసమే యావశ్యకమనియు నేతత్సూత్ర స్వారస్యమున నూహింపవలసియున్నది. ఇట్టి చింతామణి హృదయము ననుసరించియే యధర్వణాచార్యుఁడు ప్రాకృత సమభవములకును సంస్కృత ప్రకృతులనె గ్రహింపనగునని వెనుక వ్రాసినరీతిని వివరించెనని యెన్ననగును. (౪౪ విష.)

(౪౭) ప్రకృత చింతామణి కారికకుఁ బయిరీతిని జింతామణిలోఁ బ్రసక్తిని సమన్వయించుకొనక కేవల సంస్కృతభాషా ప్రశంసామాత్ర పరముగనే యన్వయించుకొనుటచేఁ గాఁబోలును బాలసరస్వతి యీకారికను జింతామణిలోఁజేర్చి టికి వ్రాయఁడయ్యెను. అప్పకవియు దీనిని విన రింపలేదు. అహోబలపతియు నట్లే దీనిని మూలములోఁ జేర్పలేదు. అట్లయినను “ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యే” ఇత్యాది సూత్రవాఖ్యానములో సంస్కృతమున కాద్య ప్రకృతియను పేరన్వర్థకమని సాధించు సందర్భమున సంస్కృతముయొక్క యాద్యత్వమును నిర్వహించుటలోఁ బ్రమాణముగా దీనిని నన్నయభట్టకృతమెయని యాతఁడు నిశ్చయించుచు నీక్రిందిరీతి నుతాహరించెను.

“ఆద్యాచ సాప్రకృతిశ్చాద్య ప్రకృతిః = సంస్కృతభాషా, తస్యా స్వకల భాషానిదానత్వాత్. “అతఏనశాస్త్రమపారుషమాద్యం । ప్రాలంబక నిత్యప్రయోగలక్ష్యైరత్ । దృశ్యమతి స్థవిరం యజ్ఞాత్వాశబ్దః ప్రయుక్త ఆర్షసమః” ఇతి క్వచిత్సత్త కే సరస్వతీ కరలిఖిత ఏవ శబ్దానుశాసన వ్యుత్పత్త్యేన పద్యంస్థితమ్. ఆర్షసమః = వైదిక శబ్దతుల్యః. ప్రామాణిక ఇతియావత్. శేషం నుగమమ్. తతోన్వర్థమాద్యప్రకృతి రితినామ” (అహో. ౧౧౫ పుట)

వి॥—వర్ణలోపాగమానైకే! సర్వస్తిం ప్రద్యవేపదే!

భిన్నత్వం యుక్తవర్ణస్య! లోపాదేశాగమాస్తథా॥

దీనినిబట్టి “శాస్త్రమపౌరుష” మిత్వాది ప్రకృతకారిక చింతామణి లోనిదిగ నన్నయభట్టుచే రచింపబడెనని యెఱిగియు బాలసరస్వత్యహా బలపతులు వైని వ్రాసినీతిని సంస్కృత స్తావకతా మాత్రపరముగ దీని కర్తముచేసికొని యచావశ్యమను బుద్ధిచో దీనిని జాతామణిలో జేర్పరైరని లోచించుచున్నది. కాన నా వ్రాసినీతి నిది సుప్రసక్తమై యుండుటచే నిదియుట్లు ప్రత్యాభ్యేయము కానేరదని యెన్నడనను. హయగ్రీవశాస్త్రులుగారి కృత కబాలసరస్వతీయములో (చూడుడు నా వ్రాసిన బాలసరస్వతీయ పీఠిక, 8-9 పేరాలు) నిది మూలముగ నంగీకరింపబడినది. అందులో నీ శ్లోక మాంధ్ర శబ్దచింతామణి స్తావకముగా వ్యాఖ్యచేయబడెను. ఈ పక్షమున నన్నయభట్టు తన యాచింతామణిని ‘అపొంపమ్. ఆద్యమ్. అతిస్థవిమ్’ అనుచు ససంగతముగా స్తుతిచుకొనెనని చెప్పవలసివచ్చును. ఉద్ద్యోతిని వ్యాఖ్యాకర్త యీ శ్లోకము ప్రక్షిప్తమని తలచి “ఇయమార్యా ప్రాచీన తాళపత్రపుస్తకే నదృశ్యతే. ప్రక్షిప్తవద్భాతి”. (గా సూత్రపువ్యాఖ్య, ౧౧-పుట) అని బట్టి వ్రాసెను. పాపము! ఈయన యహాబల పండితీయ మునైన సరిగ్గా విచారయి యీతీక వ్రాయుటచే నిట్టి ప్రమాదముల పాలగు చుండును. అహాబలపండితీయమున నున్న ‘ప్రాలంబకనిత్య’ అను పాఠ మున ఛందోభంగము దుర్నివారము కాన లేఖకాది ప్రమాదకృతము కానోపును. కావున హయగ్రీవశాస్త్రులుగారి పాఠమే నాచే నంగీకరింప బడెను.

సీతారామ పండితీయము. వైయాకరణ పారిజాతము.

తద్యవ ప్రకరణము.

(రూ) వ్యాః—సర్వస్తి = పలువిధములుగల, తద్యవేపదే = తద్యవ పదమునందును, నైకే = అనేకవిధములగు, (దీనికి వాక్యత్రయమునందును నన్వయము) వర్ణలోపాగమాః = వర్ణలోప సర్ణాగమములు, ఆదేశములును (ముందటి వాక్యములోని ‘లోపాదేశాగ మాస్తథా’ అనుచోటి తథాశబ్ద ముచే ‘ఆదేశములు’ అనియు నుపలక్షితమగుచున్నది.) భవంతి = అగుచు న్నది. “కర్వదిదాద్వాన్యేత్యాదికారికచొప్పున సర్థమునందును నింతక

తద్భవే సంస్కృతీయేన్యః । రాదేశాద్యాస్త భాస్యతః !
 స్యాద్యర్థస్య వ్యత్యయశ్చ । కుత్రచిత్కవిసమ్మతః ॥
 కుత్రచిచ్ఛబ్దభేదేతు । భవేత్పర్యస్త లింగతా ।
 తద్భవస్యాపిశబ్దస్య । దీర్ఘాంతత్వం క్వచిద్భవేత్ ॥
 క్వచిదాద్యస్య శబ్దస్య । వికారేష్యస్య వాచ్యతా.

మాఝగల్లును. అగ్రమునందును నాకారమునందును గొంత మాఝ
 గల్లుచుండఁగాఁ బ్రకృతితోడ బలమైన పోలిక వెలయుచుండుటయే
 తద్భవత్వమునకు లక్షణమని విశేషమగుచున్నది. (సం. ౧౨౩ మొ.
 ౧౨౭. ౪). ఉదా:—సస్త = సత; కథము = కథము; మొ. తాలవ్యచకా
 రము దగ్గర చికారముగా నూహిత మాత్రముచేత సముత్పన్న తద్భవత్వము
 సంగీకరింపఁగలదని ప్రాథమ్యవ్యాకరణార్థ మాశ్చర్యము. (ప్రాథ-సంజ్ఞ-౬-పూ.)
 'రాజే - ముచేకము' ముచ్చగువారి కచ్చిల్లుకావ్యములలో గిన్నలు
 వాణియునున్నవి. ఇట్లే 'మూగ' -నున్న ప్రశస్తి ప్రాక్రితమునకు దర్ధాను
 స్వారాగముచేత సైకమది ప్రాక్రితభవమున సంగీకరింపఁబడెను. ముక్త
 వర్ణస్య = హల్సంయోగముగల వర్ణమునకు, భిన్నత్వమ్ = వికిర్ణమును,
 తథా = ఆప్రకారముగానే యుండఁగా మిఁదఁజెప్పినట్లే, లోపాదేశాగమాః =
 వివిధములగు వర్ణలోప వర్ణాదేశ వర్ణాగమములును, స్వః = అగుచున్నవి.
 వికిర్ణ సహక్రితముగా వర్ణింపఁగల యథాసంభవముగా సంభవించునని
 తాత్పర్యము. ఉ. చంద్రము = చంద్రునిమ; శ్రీ = శిరి; రత్నము =
 రతనము. అస్యతః = స్థలాంతములందు. కుత్రచిత్ = కాదాచిత్కముగ,
 సంస్కృతీయో = సంస్కృత ప్రకృతికము. తద్భవే = తద్భవేశబ్దమునందు,
 వ్యత్యయశ్చ = వ్యత్యయమునఁగా. వర్ణములు తార్థాపగుటయు, కవినమ్మతః =
 కవినమ్మతము, స్యాత్ = అగును. తథా = ఆప్రకారముగానే, ఆదేశాద్యాః =
 వివిధములగు వర్ణాదేశములును, భిన్నతయు, (వ్యత్యయము వచ్చు శబ్దముల
 లోనే) స్వః = యథాసంభవముగ నగుచున్నవి. సూత్రములోని చకార
 బలముచేత నీవ్యత్యయ వికృతి. భిన్నతలేయే ప్రత్యేకముగ వచ్చుటయు,
 భిన్నతా సహక్రితముగ వచ్చుటయుగలదని సర్థలాభము కలుగుచున్నది.
 మఱియు దేశ్యములలో సముతి మిశ్రవ్యము వికారము గలదు. ఉదా. (సం).
 పారావతము = (తద్భ) పావురము. (వ్యత్యయము లేని తద్భవము-పరుసము)
 (సం) ప్రేమ (తద్భ)-పెరిమ, పెరిమ; (సం.) ప్రేరించు = (తద్భ) పెర రేచు.
 మొ. దేశ్యములలోని వ్యత్యయము:—పడు+పడి=డబ్బడి; వాపురము=వారు
 పము; ఇది యశ్వశబ్ద భవమని సూరికవిగారు వ్రాసిరి. కట్టెలుదొరగారు దీనిని

బాడబళ్ల భవముగ నుదాహరించిరి. అర్థశబ్ద భవమని కొందఱు తలంచుచున్నారు. కుశ్రచిత్ = ఒకానొకప్పుడు, కొన్ని తదృశశబ్దములందు, పర్యస్తలింగతా = వ్యత్యస్తమయిన లింగము కలుగుటయు, భవేత్ = అగును. ఉదా:—ఈర్ష్య=ఈరసము. వీటిక = వీడ్చుము. మొ. తదృశస్య శబ్దస్య = తదృశమైన శబ్దమునకు, క్వచిత్ = ఒకానొకప్పుడు, దీర్ఘాంతత్వమపి = దీర్ఘమునకు హ్రస్వమురాక దీర్ఘాంతముగ నే యది నిల్చియుండుటయు, భవేత్ = అగును; ఉదా. పల్లకీలు = పల్లకులు. పల్ల్యంకిక = పల్లకి, = పల్లకీ. “ప్రల్లసత్పల్లకీ శబ్దైః” (అనూ. 303) అను ప్రయోగమును జూపి యిది తత్సమమయని యహోబలపతి సమర్థించెను. కాని యచటఁ దెనుఁగు శబ్దమె సంస్కృత సమాసములో దీర్ఘాంత సంస్కృతనామముగ ననుకరింపఁబడెననియు, బల్లకీశబ్దము సంస్కృత వాఙ్మయమున లేనియు నెన్నవగును. సంస్కృత కోశములందెందును నయ్యదిలేదు. (“దేవలైవాడనగీశగీయసీతి” అనునది మున్నగు వానియందువలె సిద్ధసమాసగతిని సమర్థింపవగును.)

క్వచిత్ = ఒకానొకప్పుడు. ఆద్యస్య శబ్దస్య = సంస్కృత శబ్దము యొక్క, వికారే = వికృతి యందనఁగాఁ దదృశము నందు, అన్యవాచ్యతా = అన్యార్థకత్వమును గలుగుచున్నది. ఆకారమువలెనె యర్థము నందును దదృశత్వమున మార్పుగల్గునని భావము. (20 విష.) ఉదా:—గౌరవము = గౌరవము (ప్రేమ); కన్య = కన్యాయ = కన్య (లేతది). స్వత్వము = సొత్తు; సొంతము. అక్షయము = అక్షయము. సంభ్రమము = సంభరము = సంభ్రమము ; (సంతోషము, పండుగు).

(రక.) ప్రకృత సూత్రమునఁ గొన్ని యపవాదములహోబలపండితీ యాదులందుఁ బడియున్నవి. నాయొద్దనున్న కాగితపు లిఖిత మాతృకలో “వర్ణలోపాగమానైకే” అనియె యున్నది. కాని ముద్రితాహోబల పండితీయమున “వర్ణలోపాగమానేకే” అని యున్నది. అహోబలపండితీయ ముద్రణమునకుఁ జాలముందటిదగు ద్వితీయత్రిణీ సీతారామ కవిగారి వికృతి వివేక టీకలో “వర్ణలోపాగమాన్, ఏకే,” అని వ్యాఖ్య చేయఁబడియున్నది. కారికలోని ముందటి వాక్యమునందలి ‘లోపాదేశాగమాస్తథా’ అనెడి నిర్వివాదపాఠములోని ప్రథమయె యిచట సయితము ‘అగమాన్’ అను ద్వితీయపాఠము సరికాదని విశేషకరింపఁ జాలియున్నది. మఱియు వర్ణలోపాగమాదులు తదృశమునందు వచ్చునని చెప్పుట సర్వసమ్మతముగాన “ఏకే” అనుమతాంతరత్వ బోధకశబ్దముండుట సరికాదు. కావున ‘నేకే’ అను పాఠము పేక్షితమయ్యెను. మఱియునిచటి వికృతివివేక టీక యా

తప్పుతోనే గాక వివిధాపార్థములతో నిండియున్నందున నద్దాని నుపేక్షించుటలో సంకోచింప నక్కఱలేదు.

ఇచట ముద్రితాహారబల పండితీయములోని ‘స్వభిన్నత్వం యుక్తవర్ణః లోపాదేశాగమాస్తథా’ అను పాఠము ముద్రణ ప్రమాదజనితము. అహారబలపతి దానికి వ్రాసిన “యుక్తవర్ణస్య = సంయుక్తవర్ణస్యేత్యర్థః” అను వాఖ్యయే వైవిషయమును స్పష్టపఱచుచున్నది.

“నర్ణలో పాగమానేకే. (నైకే) సర్వస్మిన్ స్తద్భవే పదే” ఇత్యుక్తా పునః స్పష్టార్థం. ‘భిన్నత్వం యుక్త... .. సమ్యత’ ఇత్యుక్తమ్” (అహారబల ౧౨౩ పుట) అనియిట్లచట సభర్షణుడు స్పష్ట ప్రతిపత్తికై పునరుక్తముగ ‘జెప్పెనని యహారబలపతి వ్రాయుట సరికాదు. ప్రకృతి కారికలలో వర్ణలోపాదులు ఎచ్చునను వాక్యము మూడుసారులు పడి యుండుట చేత వానిని సరిగ నవ్వయించి కొనక యహారబలపతి యిట్లా కిస్థలము పునరుక్తమని వ్రాసెను. ఇది మూడివస్థలమును సరిపెట్టు కొనుటకీయి ‘తిథాన్యతః’ అనుచోట ‘తిదిన్యతః’ అను పాఠము నంగీకరించి సంస్కృతి భవేతరములగు ప్రాకృతి భవములందు సయితము లోపాదులు ఎచ్చునని యవ్వయించెను. ఇట్టి సమన్వయమున సహారబలపతి బుద్ధిపూర్వకముగ నగతిత్విమున సంగీకరించిన పౌనరుక్త్యములుండఁగా నర్ణన్యత్యయ రూపవికారము సంస్కృతిభవములలో రాదనెడి యసిష్టార్థము సయితము దుర్వారమగుచున్నది. మఱియు నీ వర్ణన్యత్యయవికారము పారానతాది శబ్దభవములగు “సాపురము” మున్నగు సంస్కృతిభవములలోనె సాధారణముగ సగపడుచున్నది. వర్ణన్యత్యయ సహకృతిముగ నాదేశాదులు నచ్చునని యర్థముచేయనపుడు “సర్వస్మిన్ స్తద్భవేపదే” అనుటచేతనే సిద్ధించెడి నర్ణలోపాదులను ప్రాకృతిభవముల విషయమున మరలజెప్పుట వ్యర్థమగునుగాదా. “సంస్కృతీయేతిద్భవే” అని మరల విశేషించి చెప్పుటచేతి న్యత్యయము సాధారణముగ సంస్కృతిభవములందే యగపడునని విశదమగుచున్నది. భిన్నత్యయ సంస్కృతిభవములందే తిఱుచుగ సగపడుచున్నది. అట్లని ప్రాకృతిశబ్దములలో న్యత్యయ భిన్నతలనెడి వికృతులులేవని తలంపరాదు. తెల్లులోనికి వచ్చెడి ప్రాకృతసమ ప్రాకృత+భవశబ్దములలో నట్టి వికృతులు మిక్కిలియరుదని యెన్ననగును. ప్రాకృతసమములలో ‘సిరి’ అనుచో మాత్రము భిన్నతయగపడును. ‘రతసము’ అనునది ప్రాకృతిభవమనరాదు. అది ప్రాకృతమున “రలణం-రయణం” అని యుండును.

(౫౦.) “సంస్కృతీయే తద్భవే” అనుదాని స్వారస్యమునఁ దెనుఁగులోనికి వచ్చు ప్రాకృత భవములును గలవను నభిప్రాయము తేలుననియు నది “ఆద్యామహావై” త్యాదిక రివి వివిధమనియు (౪౩ విష.) శంకింపరాదు. ప్రాకృతభవములను పైతరము సంస్కృత ప్రకృతులనుండియే సాధించుకొనెనుగా నా మాత్రము సంస్కృతమును నెత్త బ్రాకృతి మును పైతర మభ్యుపాసఁ తాను స్వభావము లేని ‘ఆద్య’తి సూక్తమునఁ జెప్పిన కాల ప్రాకృతభావమునకు తగ్గిని తద్భవములు కలుపలేని యాచార్యుల దేవుయొకలేదు. మఱయు న్యత్యయము సంస్కృతిమునుగాని వచ్చిన తద్భవములలోనె యగలవనియును తెలుపుట మాత్రమే “సంస్కృతీయే” అను విధమును వచ్చెనని యెన్నెనని. ఇంతియికాక న్యత్యయ సహస్రములకు నర్థగోచరము కేవల సంస్కృతభవములందు మాత్రమే వచ్చుచియు, ‘సంస్కృతీయే’ అనువిధములకు విశేషమును చెప్పిన. ఇది కేవల నర్థగోచరమైనదిగా మాత్రమే నర్థములు లండెల్ల రావచ్చునని ‘హవ్విచ్’ అను విధములకు విశేషమును చెప్పిన.

(౫౧.) ప్రాకృత్వియమును జేయు వచ్చిన న్ని తద్భవముల సేవకర్తయగు బాలసంస్కృతి యుదాహరణగా వాసిని మహాకవిగితి అని చెప్పిన ప్రాకృత సూక్తప్రక్రియను జేయు. “సంస్కృతి మట్టివానిగో ‘చంద్ర, లక్ష్మీ, దుష్ట’ కట్టి తద్భవప్రక గివిషయము. చెప్పిన బాల సకన్యతల ప్రమాణములను పేరుల గల వాని విస్తరణ నీటి నుదాహరించుట. చంద్రా శబ్దముల యుదాహరణముల సంస్కృతియొక విధమయములు గలవని చెప్పెను.

(౫౨.) తద్భవ శబ్దములకు బ్రక్రియలను మఱియు సంస్కృత శబ్దములనే గాక ప్రాకృతశబ్దములను పైతరము మాత్రము, చింతామణికర్తకును బాలసంస్కృతికర్తకును బలములను గాధునికొడిగు బాలవ్యాకరణకర్తకును నష్టకము నైయున్నను వెనుక నుదాహరించిన రీతిగ సభర్తలు నర. నష్టకమైయున్నట్లు చెప్పెను. “అప్రవాద్యయ సకలములకు సంస్కృత శబ్దము లలవడినట్లు ప్రాకృత శబ్దములు తెలియకరవు. ఇది “ఈ తద్భవ మునకు బ్రక్రియ యి. ప్రాకృతశబ్దము” అని తెలియుటకు మాత్రమే మాత్రాభ్యాసములు ప్రాకృతభావనభ్యుపాస వలయును. ఇంతశ్రమపడినను పట్టి ప్రాకృతశబ్దము సముత మాత్రాభ్యాసకులకుఁ జరిగిన సంస్కృత శబ్దమునుండి పుట్టినదేయై యుండునుగాని యది వేరుప్రకృతికాదు. మఱియుఁ బై నుదాహరించిన పైయాకరణము సంస్కృత ప్రాకృత ప్రకృతులను

మాత్రము చూపిరేకాని యా యా వైకృతము లేర్పడుటలోని ప్రయ నెవ్వరును జూపియుండలేదు. అప్పకవి మాత్రము, “చంద్రః సముద్ర. లక్ష్మీ, ద్యూతి, శాణ, రాజగుల, మూక, యక్ష.” శబ్దములందుఁ గల్గిన వర్ణ వికృతులను జూపుటకు యత్నించెను. కాని యాతఁడు సైత మాశబ్దములు ప్రాకృతిములలోనికి నెచ్చువఱకుఁ గలవికృతులను మాత్రమే ప్రాకృత వ్యాకరణ సూత్రముల నుదాహరించి చూపెనుగాని యట్టి ప్రాకృత ప్రక్రియలనుండిగాని వాని సంస్కృతి ప్రకృతులనుండిగాని యేర్పడిన తద్భిన్నములగు స ధవిచి వికృతుల కనుగమములను గల్పించ యత్నిం పలేదు. ఇంకఁ బితృమగు తద్భిన్నప్రపంచ మేర్పడుటలోని వికృతుల ప్రక్రియ చూపలేదని వేఱుగఁ జెప్పకకట్టలేదుగదా. ఆంధ్రవైయాకరణులలో నట్టి తద్భిన్నప్రక్రియను వివరించిన ప్రాచూణికుఁ డొక్కఁడైనదము సూరకవి మాత్రమే యానెచ్చును. సూరకవి తెల్లభాషలో నట్టితద్భవ ప్రక్రియను వివరించియుండఁగా నట్టి సూత్రములఁ గొంతవఱకు నవరించి బలారిసింహ నరసింహరాజసింహులు కవిజనాంజనమును చింతామణి టీకలో * నా సూర కవి యనుగనుములనె గీర్వాణించి యున్నాఁడు. కాని తానట్లు సూరకవి గ్రంథమునుండి సంగ్రహించి నవరించి శ్లోకరూపమునఁ జెప్పినట్లు వ్రాయ లేదు. కాని యీతఁడు తన కవి జనాంజనములో నొకచోట నీక్రింది రీతిని గవిసంశయవిచ్ఛేదమును స్మరించియున్నాఁడు. “అకారాంతముల మీఁదను గలదని నిశ్చయించుటకుఁ గవిసంశయవిచ్ఛేదము ఆ॥ వె॥ కర్తృధారయంబు గావించు వో సకా రాత్రమై యట్టి యాంధ్రపదము! ... ..” (కవి జనాంజనం పుట) ఈసందర్భమును బట్టి కవిసంశయవిచ్ఛేదములోనిదె, మూల మనియు దానినె నరసింహరాజుగాను సంస్కరించి గీర్వాణించినియుఁ జెప్ప నగును. మఱియు వీరుచేసిన సంస్కారమును బట్టియు వీరిచ్చిన కవిసంశయ

* కవిజనాంజనము చింతామణి టీక బలారిసింహ నరసింహ రాజసింహకృతమై యున్నది. దీనియందీతని కృతి చాల కష్టమ. ఈతఁడు బాలసరస్వతీయమున చింతామణిసూత్రవ్యాఖ్య గానెల్ల యెడలను వ్రాసి యచ్చటచ్చటఁ జెరితిన గ్రంథాంతరథ విషయములకు విశేషించి వ్రాయుచువచ్చెను. ఈతఁడిట్టి తన రచన కీ క్రింది పద్యమును మాత్రము గ్రంథానికి జెప్పియు న్నాఁడు. గీ॥ హ్రస్వముగఁ దీక బాలసరస్వతుండు! చేసేదానికి నేను విశేష యగను । గవిజ నోక్తము లక్ష్యములే గాఁగఁజేతుఁ । గవిజనాంజన మనెడు వ్యాఖ్యాన మొకటి॥ (కవిజ నాంజనము గ్రంథాది సందర్భము).

విచ్ఛేదములోనివేయగు నుదాహరణములను బట్టియుఁ బైవిషయము నిశ్చితము కాఁగలదు.

౫౩—౭౧. విషయములు - కవిజనాంజనతద్భవ సూత్రములు—

(౫౩)—“ఉత్పస్య వా భవేదోత్పి మోత్పమాత్పస్యజాయతే । ఋకారస్య భవేత్ప్రిత్వి । మేత్పమిత్వం భవేదుతా । ఏకారశ్చభవేదైత్విమ్”

ఉపర్ణ మొనర్చుచును. ఉ. కలము = కొలము. (కూళ్ళాండము = గుమ్మడి. ఇది సరియగు నుదాహృతికాదు.)

ఓకారమకారమునకును. ఉ. ప్రాశ = హ్రాడ. ఋకారమునకు 'రి, ఎ, ఇ, ఉ, అనువానిలో నేదేని యగును. ఉదా. ఋక్షము = రిక్క; మృగము = మెకము; మృత్యువు = మిత్తి; స్పృధివి = పుడమి మొ.

ఐకారముఁ కేకారమగును. ఉదా. వైరము = పేరము.

(౫౪.)—‘బిందోల్లోహ భవిష్యతి.’ బిందువు లోపించును. ఉదా— ఏకారము = ఏకతము. మొ.

(౫౫.) ఉర్ధ్వశేఫస్య లోపస్సాస్యి । దధోశేఫస్యనాభివేత్. సంయోగములో మీఁదనున్న శేఫము లోపించును. క్రింది శేఫము దహాశముగ లోపించును. ఉదా. వర్తి = వత్తి, ధాత్రి = దాది, ప్రాశ = హ్రాడ. మొ.

(౫౬.) అఘోయత్వస్య వైత్విన్యా । దియోభవతితస్యచ. సంయోగములోని క్రింది యకారము ‘ఎ, ఇయ’ అనువానిలో నేదేనగును. ఉదా. కస్య = కన్నె, కన్నియ మొ.

అఘోయత్వస్యలోపస్సాస్యి. సంయోగములోని క్రింది యకారముకప్పుడు లోపించును. ఉదా. మాణిక్యము = మానికము మొ.

(౫౭.) ద్విత్వైకస్యచలుగ్భవేత్. సంయోగములో నొకవర్ణము లోపించినపుడు పరిశిష్టహల్లు ద్విరుక్తమగుటయు నట్టి ద్విత్వములో నొకటి క్వాచిత్కముగ లోపించుటయుఁ గలదు. ఉదా. కూళ్ళాండము = గుమ్మడి; మాణిక్యము = మానికము. మొ. (ఈ సూత్రము కవిజనాంజన ముద్రణ ప్రమాదమున భ్రష్టమయినను నుదాహృతులనుండి వ్యక్తమగుచున్నది.)

(౫౮.) టవర్గస్య తవర్గస్య । మైత్రీన్యా దిత శతరమ్. టతవర్గవర్గములు పరస్పర పరిణామము నొందుచుండును. ఉదా. ఖడ్గము = కత్తి ; చిత్రములు = చిట్టలు మొ.

(౫౯.) ఏకస్మిన్నేవ బిందుస్సాస్యి. ఒకానొకచో బింద్వాగమమును గల్గును. ఉదా. కేతకి = కేదంగి = కేదగి.

(౬౦.) తున్య ద్వికచసాః క్రమాత్. తువర్ణస్థానమున—‘కక్, చ్చ, స’ అనువానిలో నే దేని నిల్చును. ఉదా. ఋతుము = రికక్; లక్ష్మీ = లచ్చి; తేమము = సేమము మొ.

(౬౧.) ద్వితీయస్య చతుర్థస్య తదాదిర్భవతిక్రమాత్. తత్తద్వర్గ ద్వి తీయ చతుర్థములకుఁ దత్తద్వర్గ ప్రథమ తృతీయములు వరుసగ నగును. ఉదా. ముఖము = మొకము; ప్రౌఢ = ప్రౌడ మొ.

కఖ యోరపి గప్రాప్తిః. కఖలు గ కారాకారమునందుటయుఁ గలదు. ఉదా. కుంతి = గొంతి; ఖాతము = గాత మొ.

(౬౨.) శషయోస్సత్వముచ్యతే. శషలు సకారగూఢమునందును. ఉదా. ఆశ = ఆస; భాష = బాస మొ.

(౬౩.) తటయోగ్లశిశేషాణాం. డత్వాదేశో భవేదిహ. ‘త’ ట, ణ, శ, ర’ అనునవి డకారముగ మాటనచ్చును. ఉదా. పతాక = పడగ; అటవి = ఆడవి; గ్రామణి = గామిణి; నారికేళము = నారికెడము; సంగ రము = జగడిము మొ.

(౬౪.) జ్ఞణలానాం భవేన్నత్వమ్. జ్ఞ, ణ, లలునకారరూపము నందును ఉదా. ఆజ్ఞ = ఆస; గుణము = గొనము; త్రిలింగము = తెనుగు మొ.

(౬౫.)—కహయోర్యత్వముచ్యతే. కహలు యకారరూపము నందును. ఉదా. మల్లిక = మల్లియ; సందేహము = సందియము మొ.

(౬౬.) తవర్గస్య చవర్గస్య రిలయోశ్చపయోన్యథా. పవయోశ్చాపి మిత్రత్వమ్. తచివర్గములకుఁ బరస్పరపరిణామము కల్గును. ఉ. భూతము = బూచి; సూచి = సూచి; అల్లె రలలు పరస్పరము మాటును. ఉ. స్థూలము = లోరము; గంధర్వము = కత్తలాని (కత్తళము, కత్తళుడు); అల్లె చసల న్యోన్యము మాటును. ఉదా. నారాచము = నారసము; హంస = అంచ. అల్లె పలలు పరస్పరము మాటును. ఉ. ద్రాపది = ద్రోవది; శవము = సవము. మొ.

(౬౭.) ప్రాస్వో భవతి దీర్ఘతః. వీర్ఘము ప్రాస్వమగును. కస్తూరి = కస్తూరి.

(౬౮.) హజబాం పూర్వ బిందూనాం. గత్వాదేశో భవేదిహ. బిందు పూర్వకములగు ‘హజబ’ అనువానికి బిందుపూర్వక గ కారాదేశమగును. ఉదా. సింహము = సింగము; సింజిని = సింగిణి; కంబళము = గొంగళి మొ.

(౬౯.) యకారస్య జకారస్యాత్. యకారమునకు జకారమగును. ఉ. యజ్ఞము = జన్మము మొ.

అచాంవత్వమునీరితమ్. అపదాది స్వరము గణకారయులమగును. ఉ. (అన్నము = వణ్ణము - ఈ సూరకవి యుదాహృతి సరికాదు. వణ్ణము గ్రాంథికముకాదు). ఎన్ను = వెన్ను మొ.

మకారస్యవకారస్యాత్. మకారము వకారమగును. ఉ. హిమము = ఇవము. మొ.

వకారస్య చగోభవేత్. వకారము గణకారమగును. ఉదా. ప్రహళము = పగడము.

తవగ్గస్య యకారః స్యాత్. తనగ్గ యకారము గణకారమగును. ఉదా. రాత్రి = రేయి.

కేహ భవతిచ క్వచిత్. ఒకానొకప్పుడు కేహమునకు నగును ఉదా. తంతువు = త్రాడు మొ.

(20.) హకారోఽచంసమాప్నోతి. హకారము హోమపదాదాని మీఁది స్వరము నిల్చును. ఉ. హంస = అంప.

(20.) ఇరీ రావుడి చైరిచ. 'ఇరి, ఇ', ఉషి, సరి' అను నాగిమములును నగును. ఉ. సాక్షి = నాకీరి; భిక్షి = బిక్షిము; ప్రేమము ప్రేముడి; దేవి = దేవేరి మొ.

క్వచిదంత్యే సవర్ణఃస్యాత్. ఒకానొకప్పుడు సమావర్ణమునకు సవర్ణమగు (మిత్రమగు) వక్షరమగును. ఉ. కేళి = కేళి; జట = జటి; క్వచి కత్వం భవేదితామ్. ఒకప్పుడు తుది 'ఇ' కు మకారమగును. ఉ. యునతి = ఉవిడి; నిశ్రేణి = నిచ్చెన మొ.

క్వచిదస్య భవేద్విత్. ఒకానొకప్పుడు తుది 'అ' కారమునకు 'ఇ' కారమగును. ఉ. ఖడ్గము = కత్తి. అవతస్య క్వచిద్భవేత్ = తుది 'అ' కారమువోలె నొకప్పుడు 'ఉవ' నిల్చును. ఉ. అర్ఘము = అగ్గువ మొ.

(21.) తద్భవప్రక్రియను జు పుటలో సూరకవి ప్రాకృతసమప్రాకృతభవములకు సైతము సంస్కృత ప్రకృతులనుండియే రూపసాధన ప్రక్రియను జూపియున్నాడు. కాగా సభర్వణ సూరకపుల మార్గమేకీభవించెనని చెప్పనగును. సూరకవియే గాక సర్వలక్షణ సాగ సంగ్రహమును రచించిన కూచిమంచి తిమ్మకవియు సంతేపముగఁ దద్భవ ప్రక్రియను వివరించియున్నాడు. అట్లు వివరించుటలో నాతఁడును ప్రాకృత సమప్రాకృతభవకల్పములను సైతము సంస్కృత ప్రకృతులనుండియే సాధించియున్నాడు.

ప్రాచీనులగు నాంధ్రభాషాభాషణకర్తయుఁ గావ్యాలంకార చూడామణికర్తయుఁ దద్భవశబ్దముల ప్రకృతులను జూపుటలోఁ బ్రాకృత సమ ప్రాకృతభవములకు సైతము సంస్కృత ప్రకృతులనే చూపిరిగాని ప్రాకృత ప్రకృతులను జూపియుండలేదు. అందును చూడామణికర్తయగు విన్నకోట పెద్దనాధ్యుఁడు సంస్కృతశబ్దములను దెనుఁగువారు వ్యవహరించుటలో నపభ్రంశములగుచుఁ బ్రాకృతశబ్దములవలెనే తెనుఁగు తద్భవములును నేర్పడినవని యీక్రింది రీతిని స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు.

“ఆంధ్రభాషయుఁ బ్రాకృతాహ్వయమ” (కావ్య. చూ. ౯ ఉల్లా. ౮-పద్య.) (చూ. ౮౦ విషు).

ప్రాకృతాహ్వయ మనఁగా ప్రకృతి జనవ్యవహారసిద్ధమని తాత్పర్యము.

కం॥ వనలక సిద్ధాక్షరములఁ

బొవవిస వర్ణములఁదూలి పోబలుకఁగిన ।

గదమై ప్రాకృతనిభమగు

నదియే పద్మమునాఁగ నభిమతమయ్యె॥ (౨ ఉల్లాసము, ౧౮ పద్య.)

సీ॥ యజ్ఞంబు జన్మంబు యత్నంబు జతనంబు చంద్రముఁడనుపేరు

చందమామ! .. ...

(౯ ఉల్లా. ౧౮ పద్య.)

ఆంధ్రభాషాభాషణకర్తయగు కేతనమూర్తి పురుషిణిని స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడును “సిరి” మున్నగు ప్రాకృత సమములకును “కేతుఁడు” మున్నగు ప్రాకృతభవములను సంస్కృతపదములనే ప్రకృతులనుగాఁ జూపెనుగాని ప్రాకృతశబ్దములను జూపి యుండలేదు.

సీ॥ లక్ష్మంబె యగ్గవ కిక్కిరి డిగ్గియ, గుణములు గొనములు కులము కొలము

స్నిగ్ధంబు నిద్దంబు, శ్రీ సిరి, భంగం(గ్నం)బు బన్నంబు, విశ దెస, భాష బాస ।

యక్షులు జక్కలు, యముఁడు జముఁడిగు, నాజ్ఞ_స్థి యానతి, యాజ్ఞ_యాన

ద్యూతంబు నింబు, దోషంబు దోసంబు, ముగ్ధుండు ముగుడుండు! ముఖము మొకము॥

తే॥ పసదనంబు ప్రసాదనం, బసము యశము!

నమ్మెటయె చర్త యప్తి కర్జంబు కార్య

మీర నంబీర్వ్య, వేరంబు వైర, మిట్టి

పగిదిపల్కులు తద్భవ పదములయ్యె॥ (ఆంధ్రభాషా భాష. ౨౦పద్య.)

(23) ఈ సంకర్షణమున నీక్రింది విషయములను విచారింపవలసియున్నది.

I. సంస్కృతమును మాటలాడెడి యోధులు తెలుగుదేశమునకువచ్చి యట్లు సంస్కృతముతో మాటలాడుకొనుచుండెగా వారికి లొంగిపోయి తెలుగువారును స్వస్థ సంస్కృతముతో మాటలాడ యత్నించుటలో కష్టప్రయత్నమై వికృతిభాష యేర్పడినదా?

II. “సంస్కృతసమము సంస్కృతభవము ప్రాకృతదేశ్యము” అను మూడు తెగలుగల ప్రాకృతమును మాటలాడువారు తెలుగుదేశమును వశపఱచుకొని యట్టి ప్రాకృతముతో మాటలాడుచుండెగా తెలుగువారును సద్దానితో మాటలాడ యత్నించుటలో కష్టప్రయత్నమై యా వికృతిభాష యేర్పడినదా?

III. సంస్కృత ప్రాకృతముడితులు ముఖ్యముగా సంస్కృతముండితులు తెలుగుదేశమునకువచ్చి, తెలుగుజాతను దమ విజ్ఞానాతిశయమున వశపఱచుకొని దేశమున బ్రాముఖ్యమునది తెలుగుభాష కలవాటుపడి తెలుగుభాషయలది యగుటచేతను దమ సంస్కృతప్రాకృతముల యలవాదచేతను సంస్కృత శబ్దములకును కలుడుగా, బ్రాహ్మణములను తెలుగు భాషకును కీర్తి తెలుగుగా మాటలాడుచుండెగా నట్టివాని నాంధ్రులు వాడుటలో కష్టప్రయత్నములయి యాతిశయము లేర్పడినదా?

చరిత్రమునుబట్టి వైవిషయములను విమర్శించుట కవకాశములేదు. కొందఱు పాశ్చాత్యముడితులు చరిత్రమునుబట్టి వైవిషయములనూటి వారినే విమర్శించ యత్నించిరెకాని కృతార్థము కాలేకపోయిరి. వారికి మనదేశపు చరిత్రమున రెండువేల యేనుకొద్దకు వెనుకటివిషయము లేమియుం దాగిని యుండలేదు. ఆ తెలిసినదియు వెనుకకువెల్లిన కొలఁదిని జాల సందేహ భూయిష్టముగ నే యున్నది. ద్రావిడభాషలకుఁ గల సంస్కృత ప్రాకృతములలోడి సరిబాధమన్ననో యంతకన్న మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదియుఁ దరిత్రమున కందనినాటిదియు నయియున్నది. ఆ కారణముచేతఁ బయివిషయముల నాంధ్రభాషలోని శబ్దములనుబట్టి పరిశీలించుటయే సమంజసమని తోచి యట్లు చేయుచున్నాను.

(2౪) పయిమూఁడు పక్షములలోను బూర్వపక్ష మొత్తమాత్రమును సిద్ధాంతముకాదు. సంస్కృతముతో సంబంధమేలేని దేశ్యభాష యాంధ్రమున మిక్కిలి ప్రాచీనమై ప్రచురమై వ్యాపించియున్నది. సంస్కృతనామములను జేర్చు సుబ్బిభక్తులుగాని సంస్కృతభాతువులవై నిల్చు తిజ్జిభక్తులుగాని వానివిస్త్రులుగాని యాంధ్ర సుప్తజిభక్తులలో నగపడవు. సంస్కృత శబ్దములను దెలుగున నాడునపుడట్టి సంస్కృత ప్రకృతులకుఁ దెల్లివిభక్తులను జేర్చి వ్యవహరించుట యనాది సంప్రదాయమై యున్నది. ఇతియకాక యాయ్యులును నాంధ్రులును సంస్కృతిమును వాడుటలోనే యపభ్రష్టమై యాంధ్రమేర్పడినపుడు వాఙ్మయగంభీరములేని స్వజన వ్యవహారయోగ్య భాషతో సంస్కృతభవము లధిములుగ నుండి తీరవలయును గదా. కాని సంఖ్యావాచకములు, సర్వనామములు, 'తల్లి తండ్రి' ప్రభృతిశబ్దములు మున్నగు స్వజన వ్యవహారభాషలో నాంధ్రదేశ్యపదములె యత్యధికముగ నున్నవి న శబ్దము లత్యల్పములుగను వెలయుచున్నవి. కాఁగా సంస్కృత భాష వాడుక భాషగి నుండునపు ఁది యపభ్రష్టమై యాంధ్ర మేర్పడె ననుట సరికాదు.

(2౫) పయివానితో రెండివిషయమునఁగా బ్రాకృతిము నాంధ్రులు వాడుటలో నపభ్రష్టమయి తెనుఁగుభాష యేర్పడెనను ఁక్షము సయితము సరికాదు. ఈ విషయమునందును బై నిజెప్పినయుక్తులె చాలియున్నవి. విశాలముగ నాంధ్రదేశ్యభాషకుఁ బ్రాకృతి వ్యాకిరణ సిద్ధభాషతోఁగాని ప్రాకృత వాఙ్మయస్థ భాషతోఁగాని యేమాత్రమును సంబంధములేదు. ప్రాకృతి దేశ్యమని చెప్పఁబడుచున్న దేశ్యనామార్థ కోశాదులలోని భాషలో ననేకములు తద్భవములె యైయున్నవి. మఱియు నట్టి ప్రాకృతి దేశ్య నుత్పల్లము. అందును నత్యధికపదముల కాంధ్రదేశ్యపదములతో సంబంధమే యగపడదు సంస్కృత జన్యములగు ప్రాకృతిములలో సంస్కృతవిభక్తుల పరిణామ రూపములె వెలయుచున్నట్లుగా నాంధ్రసుప్తజిభక్తులు ప్రాకృతివిభక్తుల నేమాత్రమును సంబంధింపక ద్రావిడాచ్చాంధ్రశబ్ద తత్పరిణామ రూపములై యున్నవి. ప్రాకృతశబ్దము లేవేని తెనుఁగులోనికి విచ్చిరిగిపోవునట్లు విభక్తులతోడనే వాడుక కెక్కినవి.

(గంవాలయ)

సంస్కృత విభక్త్యంతములు	ప్రాకృత విభక్త్యంతములు	సంస్కృత విభక్త్యంతములు	ప్రాకృత విభక్త్యంతములు
రామః	రామో	పితా	పిత
దేవాః	దేనా	రాజా	రాజ
చంద్రమ్	చంద్రం	బ్రహ్మ	బ్రహ్మ
హరేణ	హరేణ	సర్వే	సర్వే
సురైః	సురేహి	ఇమే	ఇమే
పలాశాత్	పలాసాదో	సర్వస్మిన్	సర్వస్మిం
డితస్య	డితస్స	త్వదీయమ్	తువం
నారాయణే	నారాలణే	భవంతి	హవంతి
రసికేషు	రిసివసు	వర్ధంతే	వర్ధంతి
ధర్మే	ధర్మే	భవిష్యతి	హవిష్యతి
అగ్నినా	అగ్నినా	గంతవ్యః	గంత వ్యా
వాయునా	వాచనా	గృహీతుమ్	గృహీతుం
అగ్నిభిః	అగ్నిహి	వర్ధితుమ్	వర్ధితుం
బాలే (సంబా)	బాలే (సంబా)	భక్తుం	భక్తుం
భర్తృణా	భర్తృణా		

సంస్కృత విభక్తులతోఁగాని ప్రాకృతవిభక్తులతోఁగాని తెనుఁగు విభక్తుల కిట్టి సంబంధము గలదని యెవ్వరును జెప్పలేరుగదా !

మఱియుఁ గాలక్రమమున భాషలయందు మార్పు కలుగుచు వచ్చినను వాని స్వభావముమాత్రము తత్త్వరీతిగాను పరంపరల నించుమించుగ ననుగమించుచునే యుండును. సంస్కృతశబ్దములనుండి ప్రాకృతశబ్దము లేర్పడుటలోని ప్రాకృతభాషా వైకృత స్వభావములకును సంస్కృతమునుండియే తెనుఁగులోనికి శబ్దములు పరిణమించునపుడు గల్గెడి యాంధ్రభాషా వైకృత స్వభావములకును జాల వ్యత్యాసమగపడుచున్నది. ఈ విషయము సైతమాంధ్రము ప్రాకృతిజన్యము కాదనుటకుఁ గొప్ప నిదర్శనమయి యున్నది.

ఆంధ్రముననేగాక ప్రావిడభాష లన్నిటిలోను సంస్కృత శబ్దములలోని వర్ణవిధియ చతుర్థములు పరుసగా వర్ణప్రథమ తృతీయములుగా మఱి పోవును. వీని తద్భవములలో మచ్చునకైన వర్ణీయ మహాప్రాణ వర్ణము నిలువనేరదు. కాఁగాఁ బ్రాచీనాంధ్రదేశ్య భాషలో వర్ణీయమహాప్రాణ వర్ణములు లేనందున నట్టి స్వభావమే యా తద్భవములలోనికి వచ్చియుండుననుటకు సందియములేదు.

ప్రాకృతిములోనికి వచ్చెడి సంస్కృతభవములయందు దన్ననో ధారాళముగా వర్గద్వితీయ చతుర్థవర్ణములు నెలయుచుండును. మీఁదు మిక్కిలిగ సంస్కృతములోని వర్గప్రథమ తృతీయములకును నీ మహాప్రాణ వర్ణములాదేశములగుచుండును.

	సంస్కృ. ప్రాకృ.
'రోఢః' (ప్రాకృతమంజరి. ౨ పరి. ౨౨ సూ.)	మరో మధో
'సః శకటకైటభేషు ధః' (,, ,, ౧౮ సూ.)	సటా సథో
'సాభః' (,, ,, ౨౩ సూ.)	రేభః రేభో
'కుబ్జేఖః' (,, ,, ౩౨ సూ.)	కుబ్జా ఖుజ్జం
'బిసన్యాంభః' ,, ,, ౩౫ సూ.)	బిసినీ భిసినో
'షట్ శాతనస్త పల్లేషుః' ,, ,, ౧౨ సూ.)	శాతః షా ఓ. ము.

సంస్కృతి శబ్దములలోని మహాప్రాణహకారము తెనుఁగులోనికి వచ్చినపుడు తిరుచుగా గోపించుచుండును ప్రాకృతిమునందల్లులొప్పింపదు సరే గదా చుది గురించి వర్ణములకును నాదేశమగుచు నిల్చుచుండును.

'యథాదిషుసాః' (ప్రాకృతి మం. ౨ ప. ౨౮ సూ.) యథా=జహా
'ఖుభుభాం' (ప్రాకృతి మం. ౨ ప. ౨౪ సూ.) మేఖలా=మేమాలా

విఘసః=విహసో; నాభః=నాహో; విధిః=విహీ; శోభనమ్=సోహణం; ఇట్లు మహాప్రాణ స్థలములందేగాక యల్పప్రాణములచోటను హకారము వచ్చుటయు గలదు.

ఎసతిభరతయోర్హః (ప్రాకృతి మం. ౨ ప. ౮ సూ.) ఎసతిం=ఎసహిం; భరతం=భరహం.

దివసేసుస్య (,, ,, ౮౨ సూ.) దివసః=దిలిహో.

యకారము జకారముగను, శ మలు సకారముగను మాటుట మున్నగు కొన్ని విషయములందుఁ బ్రాకృతాంధ్ర తద్భవముల ప్రక్రియలోఁ గొంత స్వామ్యమున్నను నట్టి మాట్పలుపైతిము తెనుఁగునకు స్వాభావికములె యనఁదగును గాని ప్రాకృతి సంబంధమున వచ్చినవనరాదు. యమునాశబ్దము ప్రాకృతిమున 'జఉణా' అను రూపముదును. తెల్లనందన్ననో 'జమున' అని యేర్పడును. ఇట్లే 'రత్న' శబ్దము ప్రాకృతిమున 'రలణమ్' అని యేర్పడును. తెల్లనందన్ననో 'రతసము' అని యుండును. ఇట్టివానియందలి ప్రాకృతాంధ్ర వైకృతపద్యములు విజాతీయములనక తీరదుగదా. యకారము జకారముగ నుచ్చరింపఁబడుట కేవలప్రాకృత స్వభావసిద్ధమేకాదు. సంస్కృతిమునందే యట్టి మార్పు గలదని యీక్రింది ప్రాతిశాఖ్య గ్రంథముచే విశదమగుచున్నది.

“అథాంతిస్థానా మాద్యస్యసదాదిష్ఠస్య, అన్యహా లసంయుక్తస్య, సంయుక్తస్యాపి కేహస్త్వాభ్యాం ఋకా రణచ అవిశేషే నాదిమధ్యావసానే షూచ్చారణే జకారోచ్చారిణమ్.”

(శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యము. ప్రతిజ్ఞా సూత్ర పరిశిష్టము. ద్వితీయ ఖంధికి).

ఉవ్వటభాష్యము:—“అంతిస్థానా మాద్యస్య యకారిస్యస్థానే జ (య) కారోచ్చారిణం భవతి ... పదాదిష్ఠస్య యథా-(యు) జంజానః పృథమం ... సూ(ర్వి) వైవషడాః హ (ర్వి) జిత్తి ... నామా (ర్వి) జ్వలిభిః ... ధా (న్యూ) జ్ఞా ...

ప్రాతిశాఖ్యేన భగవతా కర్తవ్యమనన నిజ్ఞానశ్చేద్యం ఈషత్ స్పృష్టస్య యకారస్య సదాదిష్ఠలే అంతిదశ శాఖాసాధారణ్యం స్పృష్టప్రయ త్నతా విహతా. కింతి స్పృష్టదాహ విద విచ విధే మికారో స్పృష్టప్రయత్ని జ్ఞానాయ మధ్యే బిందు ప్రక్షేప ని. స్పృష్టప్రయత్నం ష్టైకాశ్చ చ్చిన్త త్యతీయ సద్భవం (జ) కారిణం అచ ... ..

శమలు ప్రాకృతములో సకారముగ మాత్రుట మహారాష్ట్ర మున్నగు వానిలో మాత్రమే. మాగధిలో శవల్లమే వెలయుచున్నది. సకారస్థానమున సైతిము మాగధిలో శవల్లమే నిల్చును. “గ్రోక్షై” (3-౨-3౬) సకార కేఫయోచ్చారిణ్యాం శకారికారా యథాక్రమ భవతి” (షడ్భాషాచూరిక. ౧౦౫ పుట). అచ్చతెలుగునందు మచ్చుకయిన శవల్లములేదు. సమలవర స్పర సంబంధము సంస్కృతభాషలోగే ప్రసిద్ధమై యున్నది. ఇది శవల్లములపై నున్న సకారము షకారముగఁ బలుకఁబడు సంస్కృతభాషా ప్రసిద్ధము.

“సకారిజావనున్వార, పంచమారులిఘాతుషః సకారజః షకారశ్చ, షాట్రవన్గస్తవన్గజః (కవి కల్పరమము)”

అపదాదిష్ఠములగు, క గ చ జ త ద స య వానాం ప్రాయో లోపః” వానిమీఁది స్వరములు ప్రాకృతములోనికి వచ్చిన సంస్కృతభవములో నిల్చుచుండును. ఇట్టిపద్ధతి యాధ్యభాషలో నెంతమాత్రము లేదని చెప్ప వచ్చును. (వీధికా ద్యత్యల్ప సరిభ్యాక శబ్దములలో ‘కకారాద’ లోపము ప్రాకృత సంబంధమున సర్వాచీనముగ వచ్చియుండును).

“క గ చ జ త ద స య వానాం ప్రాయో లోపః”

“యమునాయాంమస్య” (ప్రాకృతమంజరి ౨-పరి. ౨-3 సూ.)

సంస్కృత.	ప్రాకృత.	తత్సమ.	ఆంధ్రతద్య.
లోకః	లోక్	లోకము	
నగః	ణయో	నగము	
కాచః	కాఓ	కాచము	కాను.
భుజః	భుఓ	భుజము	బుజేము.
భూతం	భూలం	భూతము	బూతము.
పదం	పయం	పదము	
పాపం	పాలం	పాపము	
స్వయం	సయం	స్వయము	సాయము
సేవా = సేఆ	= సేవ		
యమునా = యమునా	= యమున	= జేమున.	

మఱొక వింత— సంస్కృత శబ్దము లెల్లఁదెలుఁగులోనికి భారాశముగాఁ దత్సమములగుచు యథాస్థితముగ రావచ్చును. వానికిఁ దద్యనరూపములున్నను దత్సమరూపములును నుండవచ్చును. ఈవిషయమునకును శైవానిలోనే యుదాహరణలు చూపఁబడెను. ప్రాకృతములోఁగన్ననో యెట్లుకాదు. తద్యవ సూత్రములచేఁ బయిని వ్రాసికొని వర్ణవిపరిణామము చెప్పఁబడినస్థలము లందల్లు విపరిణామముజరిగిని సంస్కృత శబ్దము ప్రాకృత భాషలోఁ దత్సమముగ రానేరదు. కాఁగా సంస్కృతశబ్దము ప్రాకృతిములోనికిఁ గేవల తత్సమముగానో కేవల తద్యవముగానో సూత్రము ప్రవేశించును. పయికారణములచేతఁ బ్రాకృతములోని తత్సమశబ్దములకును దెనుఁగులోని తత్సమశబ్దములకును మిక్కిలి భేదము గలదనకీర్తనము. అట్లే తద్యవములును వాడుకలోని కెక్కినపుడే వానికిఁ దెనుఁగునసాధుత్వియు గలదు. ప్రాకృతిములందన్ననో యెట్లుకాదు. సంస్కృతములోని శబ్దములకెల్లఁ బ్రాకృత వ్యాకరణ సూత్రములవొప్పిన వర్ణవిపరిణామాదులను జేసికొని వ్యవహరింపవచ్చును. కాఁగాఁ దెనుఁగున సంస్కృత సమములు యథేష్టముగ వాడఁబడినట్లే ప్రాకృతమునఁ దద్యవములు యథేష్టముగా వాడఁబడునని యెన్ననగును. (చూడు విష. ౮౧)

పయి రీతిని భాషాసంప్రదాయముల విషయమునను భాషాస్వభావముల విషయములను బ్రాకృతాంధ్రములకుఁ జాల భేదమున్నదనుట నిర్వివాదాంశము.

ఇంకఁ బ్రాకృతవ్యాకరణసాధ్యములగునట్టియు, బ్రాకృతవాఙ్మయస్థములగునట్టియు, బ్రాకృతశబ్దములలోఁ దెనుఁగులోనికి నచ్చినవి

యత్యల్ప సంఖ్యాకములై యున్నవి. మొత్తముమీఁద నూటికిఁ బదిచొప్పున నైన వచ్చినట్లగపడదు. మఱియుఁ బ్రాకృతమే యాంధ్రముగఁ బరిణమించుట నిశ్చయమైనయెడలఁ బ్రాకృత భాషలో భారాళముగావ్యాపించియున్న మహాప్రాణిజన్మములు ప్రాచీనాంధ్రమున వెలసియుండవా? అట్లే ప్రాకృతములో మృగ్యములగుచున్న “ని, ఒ, ఐ, ఔ, చే, జే, ” మున్నగున వాంధ్ర దేశ్యములతోవలె నాంధ్రములోనికి వచ్చిన ప్రాకృతభన శబ్దములందును వెలసియుండునా ?

ఉ. నైద్యః (వేజ్జో, ప్రా.) వెజ్జ. విష్ణుః. = వెన్నుడు (విష్ణా. ప్రా.) చతుర్థి = చౌతి (చఉర్థీ. ప్రా.) అస్పరాః = అచ్చేర. (అచ్చరా. ప్రా.) మొ.

“కొండఱ మతంబున హస్తానక్రంబులును బ్రాకృతంబునందుఁగలవు. కొండఱ మతంబున వక్రతమంబులుం గలవు” (బాల. సంజ్ఞ. ౨ సూ.) అని సూరిగారు వ్రాసిరి.

ఏ దౌతౌ చ కేపించిన్తే భవతపన. కైతవమ్ = కైతనం. సౌద ర్యమ్ = సౌలరిలం. కారవాః = కాలవా... .... (చండ ప్రాకృ. స్వర విభాసము. ౧౯ సూ.) అనియిట్లు చండవ్యాకరణమున ‘ఏదౌ’ల స్థితి విషయమున మాత్రము ఐదు సూరిగారివాక్యమునకు మూల మగపడుచు న్నది. అట్లయినను బ్రాకృతమున ‘ఏదౌ’ల యునికి క్వాచిత్కమనియే చండుడు సైతము చెప్పియుండుచేతను బ్రాకృత వాఙ్మయమున నట్టి “కైతనం, సౌలరిలం ” మున్నగు వానికిఁ బ్రయోగము మృగ్యముగటచేతను నట్టి వానినిబట్టి యనేకములగు తెనుఁగు తద్భవములలో రగపడుచున్న ‘ఏదౌ’లు ప్రాకృత జన్మములు కావచ్చునని చెప్పట యుక్తముకానేరదు. పరిశీలింపఁగా వ్రావిడిభాషాసంస్కరణమున సర్వాచీనముగాఁ బయిరితిని గ్వాచిత్కముగాఁ బ్రాకృతమున ‘ఏదౌ’ల స్థితి వ్రాయఁ బడెనేమో. కాని యవి ప్రాకృత భాషకు స్వాభావికములు కావు.

“ఏకారస్య భవేదేత్వ । ముత్స్నగ్గేణ పదేపదే ”

“దౌకారస్య భవేదోత్వ । ముత్స్నగ్గే ణ పదేపదే ”

అని యిట్లు ప్రాకృతమంజరిలో ‘ఏత ఏత్’ (౧ పరి. 3౬. సూ.) “దౌత ఓత్ ” (౧ పరి. ౪౨ సూ.) అను వరరుచిసూత్రములకు స్పష్టముగ వివరణము వ్రాయఁబడియెను. (చూ. 2౯ వి. II. IX.) (౨౫. ౪౬-వి.)

“చజౌ తజ్జే ప్రాకృతేచ । దంత్యావేవ నసంశయః” అను సధోక్షజ వచనముకలదనుచు నుదాహరించి యప్పకవ్యాదులు ప్రాకృతమునందును

దంత్యచజలు కలవనుచు వ్రాసిన వ్రాతలు సైతము గ్రాహ్యములు కావు. ప్రాకృత వ్యాకరణములగు దెచ్చటను నట్టిదంత్య చజలు విధింపఁ బడియుండలేదు. కాఁగా నట్టి యథోక్తజవచనము నిర్మలమనఁ దగును. లేదా యందలి ప్రాకృతశబ్ద నూంధ్రదేశ్యపరమనియు, (ప్రాకృతశబ్దము దేశ్యపరమమని యీవఱకు విశదీకరింపఁబడెను - వి. ౪౦) సందలి “తజ్జే” అనుదాని సాహచర్యమున “ప్రాకృతే” అనుదాని కాంధ్రదేశ్యపరముగామాత్రమే యర్థము కుదురుపడుననియు నెన్నవగును.

“చవర్గస్య స్పష్టతా తథోచ్ఛారణః.” (ప్రాకృత ప్రకాశ. ౧౧ పరి. ౫ సూ.) అను మాగధీసూత్రముచే జెప్పఁ బడిన స్పష్టత దంత్యరూపమని కొందఱభిప్రాయ పడుదురు. కాని యచట స్పష్టత ఛర్మలకు సైతము చెప్పఁ బడుటచేతను జలుచుండు సైతము సాంస్కృతికముగ ‘చజ’ లకు దంత్యత లేకుండుటచేతను, చచటిస్పష్టత స్పష్టతాప్రయత్నిములోని స్పష్టతనే బోధింపఁజాలును గాని దంత్యతారూపమును బోధింపఁ జాలదని గ్రహింప వలెను.

మఱొకవిధి—ప్రాకృతసమములు తెనుగులో నున్నవనుట మాత్రమే గాని యట్టి ప్రాకృతసమములలో బ్రాకృతభాషలోఁ గల యనాంధ్ర వర్ణ మొక్కచోట నున్న నిలిచియుండలేదు. సంస్కృతసమములలో భారాళముగ ననాంధ్రవర్ణఘటితశబ్దములు వెలయుచుండుటయుఁ బ్రాకృతశబ్దములలోని యనాంధ్రవర్ణములు సాకల్యముగ నాంధ్రదేశ్యములలో నున్న వర్ణములుగా మాఱియే తద్భవములండల్ల నిలుచుచుండుటయు నరయునపుడు ప్రాకృతముతో నాంధ్రమునకు బల్లమైన సంబంధము లేదనియు నట్టి ప్రాకృత సంబంధశబ్దములలో నాంధ్రమున లేని కేవల ప్రాకృత స్వభావముతో నున్న యత్యల్పములగు “కంబము” మున్నగునవి తప్పఁ దక్కిన శబ్దము లెల్ల సంస్కృతమునుండియే తెల్లెఱిగి నచ్చినవనియుఁ జెప్పటయు క్తమని తోచక మానదు గదా. కావున యకారమునకు జకారము వచ్చుట శషలకు సకారము వచ్చుట సయ్యుక్తములలో నొక హల్లు బోధింపఁ గాఁ దక్కినదానికి ద్విత్యము వచ్చుట మున్నగు విషయములు ప్రాకృతాంధ్రోభయభాషాసాధారణములయి యున్నంతమాత్రమునఁ బయిని జూపిన యనేకములగు విషయములలో నవి విరుద్ధ స్వభావములను గల్గియుండుటచేతఁ దెల్లు నకు సంస్కృతముతోనే లేని జన్య జనక భావ రూపసంబంధమును బ్రాకృతముతోఁ గల్పించుట కేవలము నసంగత మనుటకు సందేహములేదు.

(౭౬. వి.) పయి కారణములచేత వెనుక నుదాహరించిన తుది పక్షమే (౭౩ వి.) యనఁగా సంస్కృతశబ్దములను దఱుచుగను బ్రాకృతశబ్దములను

రుదుగను నాంధ్ర విభక్తులతో నాద్యలు వాడుచుండగా నాంధ్రులు వానిని వాడుటలో ననేకము లపభ్రష్టములు కాగా వానిలో గవులకు సచ్చినవి దేశ్యములవలెనే సాధువులుగ గ్రహింపబడి గ్రాంథికము లయ్యెనన్న పక్షమే యుక్తి యుక్తమై యున్నదని సిద్ధాంతిత మగుచున్నది. చాలనతి కీ యభిప్రాయమునె యీ క్రింది కావ్యాలంకారచూడామణి పద్యము వ్యక్త పఱచుచున్నది.

క॥ వదలక సిద్ధాత్తురములఁ

బాదివిన వర్ణములఁ దూలిపోఁబలుకఁ న

ర్థదమై ప్రాకృత నిభమగు

నదియో తద్భవము నాఁది సభిమత మయ్యెన్ || (౯ ఉల్లా. ౧౪ పద్య.)

హిందూదేశములోని మూలభాషలన్నిటియందును నిట్లే సంస్కృత శబ్దములు తిచ్చిమరూపములుగాను, తద్భవరూపములుగాను బ్రవేశించి యున్నవి. ఒక్క విశేషము మాత్ర మగపడుచున్నది. ప్రాకృతియుల దేశ్య మత్యలపై యుండుటచేతను ప్రాకృతములలోని విభక్తులు పైతము సంస్కృత విభక్తులవలెనామముల నైయుండుటచేతను నుత్తరదేశముల దామ్యల బలమధికమై తద్దేశీయులను వారిభాషలను నడించి వేసెననియు నక్కారణమున నచట సంస్కృత భవభాషలె వెలసెననియు, ననుగా నచటి వానిను సంస్కృతమునె మాటలాడ నొల్పించెనుడున నారి మాత్యలభలలోని పద ము లల్పముగను సంస్కృత భవములధికియును వెలసెననియు, దోచుచు న్నది. దక్షిణహిందూ దేశమునొన్ననో యట్లుగాక దాక్షిణ్యత్యల మాత్య భాషలె నిలిచియున్నవనియు వానితో నాద్యల సంబంధమున బయిను నావారిచినతిని సంస్కృత ప్రాకృత పదములు చేరినవనియు నెన్నదగయు న్నది. కావుననే హిందూదేశములోని యుపదీచ్యల భాషలకును దాక్షిణ్య త్యల భాషలకును గొంత సంబంధముండుట సమూల మగుచున్నది. అట్లే తమిళ కర్ణాటక ప్రాచీన దాక్షిణ్య భాషల కత్యంత సన్నికృష్టతచేత సధిక సంబంధముండుటయు నక్కారణముననే యవి యేక (మూలద్రావిడ) భాషా జన్యములని భాషాతత్వశాస్త్రజ్ఞులు కల్పించుచుండుటయు సంభవించుచున్నది.

తమిళాంధ్రకర్ణాటాది దాక్షిణ్య భాషలు గగనారవిదసదృశమగు మూలద్రావిడభాషయనబడెడి యొక భాషనుండి యొదవెననియు, నట్లే యార్య భాషలును గ్రీకు లాటిను మున్నగు భాషలును “ఇండోయూరపియను” భాషాకుటుంబము లనియు భాషాతత్వశాస్త్రజ్ఞు లిటు సా.పండికభాషలకుఁ

గుటుంబ విభాగమును జేసియున్నారు. ఈ విషయము దేశ్యభాషా వివరణ సం దర్శమున విపులముగా విమర్శింపఁబడును.

(22. వి.) అడిదము సూరకవి కవిసంశయవిచ్ఛేదములోఁ దద్భవప్రక్రియను జూపియుండెనని యీ వఱకు వ్రాసియే యున్నాను. కాని యట్టి ప్రక్రియ హేతుప్రదర్శనపూర్వకమయి యుండలేదు. తద్భవములందుఁగల వికృతుల కెల్ల సాకల్యముగ హేతువులను బూవుట దుఃశకము కావచ్చును. మఱియుఁ గాలవిప్రకృష్టతచేత సంభావితములగునట్టి హేతువులు కొన్నియెడల సరికాక పోవచ్చును. ఏదియెట్లయినను నట్టి హేతుప్రదర్శన మభ్యాసక బుద్ధివికాస కారణమగుచు నున్నందు నైశాల్యము నందుటకు మూలము కాఁగలదను తిలంపున నట్టి హేతువులను యథాసంభవముగను, యథాశాస్త్రముగను, యథాశక్తిగను బూపియత్నించుచున్నాను. మఱియు సూరకవి చూపిన తద్భవములోఁ గొన్ని దేశ్యములని కొండఱు విమర్శకు లభిప్రాయ పడుచున్నార. అందుచు నిసందర్భమున సూరకవి గ్రంథమే చాలవఱకు మూలముగ గ్రహింపఁబడుటచే నాతని లక్ష్యములందును నుదాహృతములగు చున్నవి.

(2౮ వి.) ఉచ్చారణత్వర, యస్పష్టశ్రవణము వర్ణములకుఁగల స్థాన ప్రయత్నము సంబంధము, నుచ్చారణసౌలభ్యాపేక్ష, యాయాదేశముల లోని శీతోష్ణాది స్థితిభేదములు, జనుల ముఖయంత్రములోని యీషద్భేదములు, వారివారికిఁగల భాషాంతర సంబంధమువలనఁ గలుగు నలవాటులు, మున్నగు కారణములచేత శబ్దములు వర్ణలోపాది వికారిముల నందుచుండును. పయికారణములచేతనే దేశకాల పాత్రాది భేదములను బట్టి యొక్కొక్క చోట నొక్కశబ్దమే నేర్వేఱు విధములగు మార్పుల నందుచుండును. ఉదా. ఋషి = ఇరుడి, (లమిల) రిసి (కన్డట), రుసి (తెలు).

• పయి విధములుగల మార్పులను సూత్రించుటలో దక్షిణహిందూ దేశపు వైయాకరణులకెల్లఁ జాలినంతయు బ్రాకృత వ్యాకరణ కర్తల మార్గదర్శకులై రనవచ్చును. పయి విషయములనే యడిదము సూరకవిగారు వైమూలముతో విశదపఱచిరి. నన్నయాధిర్వాణులు తద్భిన్న ప్రకరణమును విపులముగా సూత్రించియుండిమింజేసి యడిదము సూరకవిగారి కవిసంశయ విచ్ఛేదములోని వైకృత సూత్రము లీసందర్భమున మూలముగా నంగీకరింపఁ బడుచున్నవి.

గీ. వర్ణములనెన మాత్రలవలననెన ।

వికృతి తద్భవమునకుఁ గావింపవలయు ।

నదియ పాక్షికత రీతియై యతిశయిల్లు ।

... .. (కవినంతయవిచ్ఛేదము, 3 తరం. గవ.)

“కొన్నిమాత్రైక వికృతులగున్న హేళ (కవినం. 3తర. గంప.)

వ్యాఖ్య—వర్ణత్యాది—వర్ణములనై నకే = హల్లులవలనఁ గాని, మాత్ర
లవలననై నకే = అచ్చులవలనఁ గాని, వికృతి = ప్రకృతి శబ్దాకారమున
వర్ణలోప వర్ణాగమ వర్ణాదేశాది వికారములను, తద్భవములకున్ = సంస్కృత
భవాంధ్ర శబ్దములకు, కావింపవలయును = కలుగఁజేయవలయును. అట్టి
మార్పేదెని కలిగినపుడే యవి తద్భవము లనిపించుకొనునని భావము. అట్టి
వికృతి యించుకేని జరుగినపుడు హానికఁ దద్భవతావ్యవహారిము లేదనియు
నవి తత్సమములే యగుననియుఁ దార్పర్యము.

అదియ = అట్లు నికృతిని దద్భవములకుఁ గల్గించుటయై, ప్రాకృత
రీతియై = ప్రాకృతి వ్యాకరణపద్ధతియై, అతిశయిల్లు = బిష్పను ; లేదా
'అదియ' అని పాశాంతరము సంగీకరింపగును. ఆ పక్షమున— అదియు =
అట్టి వికృతియు, ప్రాకృతరీతియై = ఆంధ్రదేశ్యముయొక్క రీతిగల్గవలె -
అనఁగా నాంధ్రదేశ్యములోని వర్ణముల లక్షణములు మాత్రమే గలిగయుం
డునదై వెలయుచుండునని భావము. కొన్ని = కొన్ని తద్భవములు, మాత్రైక
వికృతులగును = హల్వర్గ వికృతి లేకున్నను ప్రాస్వదీర్ఘముల మార్పు
మాత్రముచేతనే తద్భవము లనిపించుకొనునని యర్థము. మూలములోని
మహేళ శబ్దము కృతినాయక సంబోధనపరము.

ఉదా.—నారాచము = నారసము, ఆకాశము = ఆకసము (ఇందు
హల్లులకును మాత్రలకును వ్యత్యాసము గలిగెను).

కస్తూరి = కస్తూరి (ఇందు మాత్రా వ్యత్యాసమాత్రమే గలదు).

ఇట్టి వ్యత్యాసములు గల్గునపుడును గొన్ని యెడల వికృతిత్వ మంగీక
రింపకుండుటయుఁ గలదు. సంస్కృత పదములలో వర్గాక్షర పరకత్వమున
నున్న తత్త్వద్విగ్గ పంచమముగా మాఱుటయు, నవసానమున మకారపు పొల్లు
నున్నగా మాఱుండుటయు సంస్కృతి సంప్రదాయమై యున్నది.

అట్లయినను 'మాతంగ' డి పద మధ్యస్థలములందు సైతము
తెలుస వర్గ పంచమాదేశము రాకుండుట సమ్యక్తమై యున్నదని యీ క్రింది
రీతి ప్రాస ప్రయోగములు విశదీకరించుచున్నవి.

శా॥ సింగం బాఁకటితో గుహంతరమునకే జేద్వాటుమై నుండిమా ।

తంగ సుభార్జితయోధ " (భార. విరా.)

“తే॥ ధరయథాపూర్వ వర్ణశబ్ద ప్రతతికి
 నోలిఁగొన్నిటి కాదేశముత్వమగును
 దద్భవంబున్ బిడ్డి భక్త్యైకతకా భజించుఁ
 దఱుచుగావీని పద్ధతులెఱుంగ వలయు” (కవిసం. 3 తరం. 5 ప.)

ఇందలి నూతంగశబ్దము సిద్ధసముస మధ్యగత మగుటచేతఁ తద్భవ మనిపించుకొనదు గదా.

“బ్రహ్మ, చిహ్నము, పూర్వాష్టము, జిహ్వా, ” మున్నగు పదములం దలి సంయోగములతోని హకారము మొదటిదే యైనను నుచ్చారణమున రెండవదగా వినఁబడుచున్నది. ఇట్టి యుచ్చారణవికృతి కల్గినను వీనిని దత్త మములని వ్యవహరించుటయే యాంధ్ర వైయాకరణ సంప్రదాయమై యున్నది. ప్రాకృతిభాషలో నిట్టి వికృతి సూత్రింపఁబడుటయు నిట్టివానిని దద్భవములనుగా నెన్నుటయుఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది. “హ్న, ప్లా, ప్లేషు నల మాస్థితి రూర్ధ్వమ్” (ప్రాకృత సుకాశము. 3 పరి. ౮ సూ.) (ఆంధ్ర మున. ‘హ్న’ అనుచోట ‘ప్లా’ అను రీతిగల యుచ్చారణము లేదు. ‘కల్టా రము’ అపశబ్దము. ‘కష్టాము’ సుశబ్దము).

‘క్ష, త్స, జ్ఞ, మున్నగు సంయోగములకు విజాతీయ ధ్వనులు కల్గినను నట్టివానితో నున్న శబ్దములను దద్భవము లనుట సంప్రదాయముకాదు, ఇంక నవి తత్సమములుగానే యాంధ్ర వైయాకరణులచే నుదాహరిం పఁబడుచున్నవి.

మఱియు, రాముఁడు మొదలగు చోటులం దవయవ సంబంధమగు ‘అ’ కారము స్థానమున ‘ఉ’ కారము నిల్చుటయు, ‘రమ’ మున్నగు శబ్దములలో దీర్ఘముచోట హ్రస్వమునిల్చి మాత్రావికృతి జరుగుటయు, ‘అంగిరుఁడు, కర్తము, హనుమ’ మున్నగుచోటులందు సంస్కృతశబ్దావయవ వర్ణములు లోపించుటయు, ‘జగత్తు’ మున్నగుచోట్ల ద్విత్వోత్పత్తిములు వచ్చుటయు మున్నగు మార్పు లనేకములు కల్గుచున్ననునవి యెల్ల నాంధ్ర విభక్తి నిమిత్త క్షములనియు, నట్లు శబ్దాంతమునఁ గల్గిన విభక్తిసంబంధములగు మార్పులవలన వాని తత్సమత్వమునకు భంగములేదనియు సవి తద్భవము లనిపించుకొనవనియు నాంధ్ర వైయాకరణులెల్ల సాధారణముగాఁ దలంచి యున్నారు. అడిదము సూరకవి సైత మట్టివానినెల్లఁ దత్సమములుగానే యంగీకరించి యట్టి మార్పు లను నీ వికృతి సందర్భమున సూత్రించి యుండలేదు. కాని, యట్టి మార్పుల వంటివే యనఁదగు సీక్రిందమార్పులు మాత్రము కల్గినపుడు తద్భవత్వము నంగీకరించుచు నీక్రింది రీతి నుదాహరించి యున్నాఁడు.

వ్యాఖ్య:—ధరేత్యాది—సంస్కృతశబ్దావయవాక్షరములు యథాపూ

ర్వముగనె నిల్చియున్నను గొన్నియెడల నేతిత్వమున నాచ్ఛికము, నజ్విభక్తియునగు 'ఉ' కారము నిభక్తికాదేశము వచ్చుటయు నద్దా నితో సంభవించిన శబ్దము తన్మవ మగుటయు గలదని యథము. ఉదా.— పన్నీరము + ఉ = పన్నీర + ఉ = పన్నీమి. ఇట్లు — రూపు (రూపము) కళంకు (కళంకము) మీను (మీనుము) నాదు (నాదము) వాను (వాదము) మొ. ఇట్టి నెల్ల నూదు వేటుమాన్దమున సాధింపబడును. (చూడు. ౮౦ వి) ఇవి తన్మవములనుటలో విప్రవివర్తి లేదు. కాని, సూర కవి, వైరీతేశబ్దముల నుదాహరించుటలో గాక యి సూత్రపు సందర్భమున “వృద్ధు (వృద్ధుడు) మూర్ఖ (మూర్ఖుడు) దుష్టు (దుష్టుడు) ధూర్తు (ధూర్తుడు) మూకు (మూకుడు) వల్గు (వల్గుము = చచ్చు)” అనువానిని సైత ముదాహరించెను. ఇట్లు సందర్భాంతరమున ‘పయసు, మనసు, తపసు’ అనువానిని సైత ముదాహరించెను. పై వానిలో వృద్ధ మూర్ఖులచచ్చె శబ్దరత్నాకర కోశమునఁ దత్సమములుగాఁ జూడెను. “దుష్టు” నుదాహరణరత్నాకర మున లేదుగాని “దుష్టుకేనెరువు” అను వానికి లభించు లక్షణరాయణీయ మను నాచ్ఛిక కోశమున “వల్గు, పయసువాడు, మనసు” అనునవి మాత్ర మాచ్ఛికములుగఁ జూపబడెను. ఆంధ్రభాషాన్యవకోశ మందును మూల ముగాఁ జూపబడెను.

కాని, యీ శబ్దములు తన్మవము అను కుఁ బ్రమాణము లేదు. తద్భవ మచ్చార్చ్యముగఁ బరిగణించబడినదగుటచే యొక్క వాక్యము నునఁ గల యచ్చార్చ్య కావ్యములలో బ్రుక్తములగు సందస్కృతి సంబంధి శబ్దములనె తన్మవములనుగా సంగీకరించు ప్రమాణమై యుండునని శబ్దరత్నాకర, వైకృతపీఠికా, ప్రాథవ్యాకరణముల క్రియగు బహుజన పల్లి సీతారామాచార్యులుగారు తెలుపియున్నట్లు వారి గ్రంథముల సందర్భమును బట్టి విశదమగుచున్నది. బాలవ్యాకరణ కర్తగారును నీనిని దత్సమములు గనె మొనియున్నారు. ఇంతయేల ! చింతామణి కర్తగును దవ్యాఖ్యాతల కును నిట్టి యభిప్రాయమే గలదని వారి తత్సమశబ్దరూపసాధనప్రక్రియ వలన విశదమగుచున్నది. అచ్చతెనుగు కావ్యములలో నెచ్చటను వీని నెవ్వరును బ్రయోగించియుండలేదు. మతయు ‘రాముడు’ మున్నగువాని యందువలెనె ‘వృద్ధుడు’ మున్నగువానియందును ‘ఉత్వము రాగా, బాహికముగా ద్వంద్వ విభక్తి లోపము కలిగింత మాత్రమున వానిని పై కృతములనుట యుక్తము కాదు గదా. అట్లు ‘పయసు, మనసు, తపసు’ అనువాని ద్విత్యరూపములు తత్సమములని యంగీకరించుచు వాని ద్విత్యములో నొకపాల్లు లోపించినంతమాత్రమున వానిని సైతము తద్భవము

“ చజలు గావవి రెండు చేబేలగు ... ” (కవిసంశయ. 3 తరం. ౧ ప.)

లనుట యుక్తము కాదు గదా. అట్టియొక ‘ వాకు ’ (వాక్కు) మున్నగునవి కూడ తద్భవములై యునవలసివచ్చును గదా !

వ్యాఖ్య—చజేత్యాది. తాలవ్య చజలు దంత్యములగు నపు డాశబ్దములు తద్భవములగునని యర్థము.

సూరకవి “ రాజశ్చ = రాజు ” అని యిట్లు రాజశబ్దమున కుత్సము వచ్చుటచే నది తద్భవమైకట్లుదాహరించెను. ఉత్సము వచ్చిన రాజశబ్దము తత్సమముగ నెచితామణికర్తచే నాధిపత్యబియ్యున్నది. అయ్యది తత్సమమని యంగీకరింపవలయు “ ధర్మరాజు ” మున్నగునవి యపశబ్దములైన గావలసి వచ్చును. లేదా యట్టి సమాసములెల్ల ననిర్వచ్య గ్రామ్యములగు తద్భవములని యైన ననంగితిముగాఁ జెప్పవలసివచ్చును. కాఁగా ‘ రాజు ’ అనునది తత్సమమనక తీరదు. కాని యాదలి జకామును దాలవ్యముగాఁ బలుకక దంత్యముగాఁ బలుకనపుడు సూత్రము దానిని బయి “ చజేత్యది ” సూత్రము నిష్పన్నంబుననుచు చెప్పక తీరదు ‘ ధర్మరాజు ’ మున్నగు వోటులందుఁ దాలవ్యముగాఁ జూపవలయును. ఇట్లే ముచాది శబ్దముల విషయము నను నెప్పువలయును. కాఁగా ‘ ముచము ’ అను తాలవ్య చకార విశిష్టరూపము గల్గినమనియు “ ముచము ” అను తాలవ్య చకార విశిష్టరూపము తద్భవమనియు నెప్పువలయునని గ్రహించవలెను.

అహం బలవతి యిట్లు గీకొనునది తాలవ్యచకారమునకు దంత్యతకలిగి సంతమాత్రమునకు దానికి నైకైతిత్వము నంగీకరింపరాదని చెప్పించి యున్నాది. (అహం. ౧౨2 పుట). అచ్చతెలుగు కావ్యము లందెల్లఁ బ్రయుక్తమయియున్న “ వలరాజు ” మున్నగు శబ్దముల గతియేమగు నని యీ యాహంబలవతి దూహించెనో తెలియవచ్చును. అచ్చతెలుగు కావ్యముల ప్రయోగములేగాక భారతాది గ్రంథములలోని “ వలరాజు ” మున్నగు ప్రయోగములందులి సమాసములును ‘ రాజు ’ అన్నది తత్సమమైయైనపుడు సాధులైన కావ్యములు కానేరగదా. కాఁగా నప్పకవి ‘ రాజు ’ శబ్దము లోని ‘ జ ’ కారమును దంత్యముగాఁ గేవలాంఘ్రులు పలుకుట సరికాదని చెప్పటగాని, యాహంబలవతి తాలవ్య చజలు దంత్యములగునపుడు వానికి వికృతిత్వము నంగీకరింప రాదనుటగాని సరికాదనుటకు సందేహములేదు.

పయి సందర్భమునుబట్టి తాలవ్యచజలు దంత్యములుగ మాత్రీనంత మాత్రమునకు దద్భవత్వమును గల్పించుట యాంధ్రమహాకవి సమృద్ధిమై యున్నదని గ్రహింపవలయును. ఆకారమునందు మార్పేమియు లేకున్నను

సర్థము నందించుక మార్పు కలిగినను దద్భవత్వమును గల్పింపనగునని యధర్వణాచార్యుడు చెప్పి సట్టివఱకు వ్రాసియే యున్నాను. (వి. ౪౮)

ఉదా. (తత్సమము) కన్య = అవివాహిత. (తద్భవము) కన్య = లేతది - (తత్స.) గౌరవము = (తద్భ.) గౌరవము = ప్రేమము. మొ.

అర్థము మాఱుటలో సైత మక్షులముల మార్పుకలుగు నప్పటివలెనే కొంత యుక్తియుండును. కాగాఁ బ్రకృతివికృతుల యర్థములు రెండిటికిని నే దేని సంబంధము వెలయుచుండును. ఉదా. గౌరవము = గౌరవము ; నిజము = నిజము మొ.

‘అనుమానము, సంగతి, నైఖరి’ మున్నగు శబ్దముల కర్థమునందు మార్పుకల్గినను వానిని దద్భవములని వాఁజి సంప్రదాయము లేదు. అట్టివి కవిప్రయోగములలో నీక్రిందికితని సిద్ధ సమాసమధ్యగతములై యుండుట చేత వానిని దద్భవము లనుటకు నలనుపడుదు. కావున సట్టియెడల వర్ణాదేశాదులచేత నాకారమున మార్పుగల్గినపుడు మాత్రమే తద్భవత్వము సంగీకరింపవలెనని (౪౮. విష.) గ్రహింపవలెను. ‘కన్య’ అనుదాని పరిణామ పద్ధతి వేఱు. [(తత్స.) కన్య = (తద్భ.) కన్నియ = కన్య. (ముత్తియము = ముత్యము).] కావున వివోధములేదు.

మ॥ అరిగాఁ బంచమమేనొంది నెలల వేస్తేళి హిందోళవైఖరి సూపక ...

(వసు. ౧ ఆ. ౧౩౦ ప.).

(2౯. వి.)—అవ్యక్తత.

అవర్ణము కింకారతా సంబంధమున ‘బ’ వర్ణముగా మాఱుటగలదు. ఉ. ఫల్లు = పొల్లు; అర్చణావా = ఒప్పువఱు; ఆళి = ఓలి మొ.

తాలవ్య హల్లు మీఁది ‘అ’ వర్ణము ‘ఎ’ వర్ణముగా మాఱుట గలదు. ప్రకృతిలోని హల్లు తాలవ్యమును, దానిమీఁది యచ్చు కంఠ్యమును నగుటచేతఁ గంఠ్యము తాలవ్యమునగు ‘ఎ’ వర్ణము వచ్చుట సహజమేగదా. ఉదా.—శబ్దము = సెప్పించు; శయ్య = సెజ్జ; శ్రవము = చెవి; చంద్రనూ = చెందిరము, శల్యుడు = సెల్లుడు. దర్శనము = దరిసెనము. వ్యవహారము = బేహారము. భాగ్యము = భాగము. వ్యథ = వెత, త్యాగము = తేగము. మత్స్యము = మచ్చెము. విద్య = విద్దె. మొ. వ్యవహారాది శబ్దములలోని పరిణామ విశేషములు, ‘౯౮’ విషయము చేత సాధ్యములగును. న్యాయము = నాయము మున్నగు నలంతి తావులందు ‘౯౮’ సూత్రమును ప్రకృత సూత్రమును వర్తింపకుండుటయుగలదు. ‘శయ్య’ అనుదానికి ‘సెజ్జ’ అనియెగాక ‘సజ్జ’ అనియు వికృతి గలదని కూచిమంచి తిమ్మకవి యుదాహరించెను.

ఆ॥ వె. “శయ్య యనెడిచోట సజ్జ సెజ్జ”

(సర్వలక్షణ సారసంగ్రహము ౧ ఆ. ౪౭ ప.)

సీ॥ “ఉండునేవీట మార్కండేయమునిరాజు,

సజ్జలింగ మనంగశాసనుడు” (కాశీ. సర్వ. ౧ ఆ. ౫-౨)

ఈ శ్రీనాథ ప్రయోగము నంగలి “సజ్జ” శబ్దము వికృతియేకాదు. ‘సజ్జ’ అను తత్సమ పదమే గలదు.

“సజ్జఁడు = సంగ-విణ. (అ-ఆ-అ) (1) కవచము తొడిగినవాఁడు (2) అలంకరింపబడినవాఁడు” (శబ్దరత్నాకరము)

పూర్వీక నే నిర్మలమున సజ్జశబ్దభవమగు వేత్తొక ప్రయోగమును సైతము ప్రామాదికముగఁ జూపెను.

చ॥ తథా య బసింశి యోషిణు దంతపు దావడ లర్చనాగృహం ।

బులు గుడసిరుమేడలును భోజనశాలలు కెంపుటోడువి

శ్యము కిడిత సుశీతల లలాతలముల్ భువనేశ్వరంబులు

జ్వలదల యుక్తధామములు సజ్జలుచాటి ధరావతీర్ణనై ॥

(స్వల్. ౧. ఆ. ౫౧ వసుచ)

ఇట్టి సజ్జశబ్దము క్రిందగృహ వాచకమైయున్నది. శయ్యాపరమగు నర్థమున చెప్పిన ప్రసక్తియేదేవుని తక్కిన వ్యసంస్కృతమునల్ల విశదమగు చున్నదిగా.

“సజ్జ. యు. దే. వి బుట్ట. ... ..నై ... ౭ శిరోగృహము. ఉప్పరి గెల్ సజ్జలు చప్పురాలు చవి కెల్ నై యా డలేదెక్కి ... .. (రామా. ౬౩. శబ్దర.)

పై కాగణము దేతనె యీ ‘సజ్జ’ శబ్దభవమని వైకృత నీపికలో వ్రాయబడెను. అట్లుంటే ‘అలంకృత గృహము’ లేదా ‘ఆయిత గృహము’ అని యర్థము. శిరోగృహము కట్టిన సీపవగదా గృహమాయిత మయ్యే ననఁగలదు.

III. ఇవర్ణము తాలవ్యతా సంబంధమున ‘వి’ వర్ణముగ మాటుటకలదు. ఉ—శిఖ = సగ. సభము = నెపము. విషమము = బేసి - మొ-

IV. ఉవర్ణ మౌష్యతా సంబంధమున ‘బ’ వర్ణముగ మాటుటగలదు. ఓవ్య హల్లు మీద సీమాన్వ చాలవఱు నియతముగనగును. ఉదా. పూగము = పోక. వకుళము = పొగడ. కుమారుడు = కొమారుడు - కుంతి = గొంతి, స్థూలము = తోరము.

కం॥ ఋత్వమునకు నిత్వమును నెత్వమునీడ్గించు ... (కవిసం. 3 తరం. ౮వ.)
 రీత్వమగును ఋత్వంబు (కవిసం. 3 తరం. ౧౦ ప.)
 నుడితొలఁగు ... (కవిసం. 3 తరం. ౨ ప.)

వ్యాః—ఋత్వమునకు ఇత్యాది—అర్థముస్పష్టము. నుడితొలఁగు చనుటచేత 'అ' కారమునిల్పునని తాత్పర్యము (తెల్లవ వ్రాతలో నుడి నిచ్చునపుడు తలకట్టును సైతమువ్రాయుట సంప్రదాయము గదా).

V. ఋనశ్చము, 'అ, ఇ, ఉ, ఎ, రి - య' అనువానిలో నొకదాని రూపము నొందును. ఋ స్వరూపము తన్మవత్వమున నిలువడిని యెన్నునది ఉదాః—

౧. అ - మృత్తిక = మట్టియ, తృతీయ = 3దియ, మృత్స్న = మన్ను, సృధి = నడ్డి.

౨. ఇ—శృంగారము = సింగారము, శృంగు = కుటుంబ, మృశ్యుర = మిత్తి, గృహము = గోము.

3. ఉ—సృధివి = పుడమి.

౪. ఎ—హృది = ఎడ. వృద్ధులు = పెద్దలు. నృత్యులు = నెత్తము. గృహస్థుడు = గేస్తుడు.

౫. రి—ఋక్షము = రిక్క.

౬. య—ఋషి = రుసి.

౧—'ఋ' అను దానికి 'అ' అనుదాని పంటి యుచ్చారణము ప్రాచీన కాలమున సంస్కృత శబ్దములలో నుండెడిది. నేటికిని నేడయున నిట్టియు ఉచ్చారణము ప్రసిద్ధమైయున్నది. కావుననే సంస్కృత సూక్తులలో ఋకారమునకు 'అ' వచ్చును. (కృష్ణ+ఋధి = కృష్ణధి). వేదాల స్వరము రాయణమున 'ఋ, ఋ' అనువాని వాచ్యతలును సైతము 'అ, అ' అనురీతిని బలుకు చుండుట సంప్రదాయమై యున్నది గదా. అందలి దేశము పరస్ప హాల్ సంయోగమున లోపించుట సహజమగుటచేత నట్లులోపింపఁగాఁ బరి శిష్టమగు 'అ' వర్ణము నిలుచుట సహజమగుచున్నది. అట్టి ఋనశ్చములఘన గనే యుచ్చారణములో నలవాటాగ నుండుటచేత 'తదియ' మున్నగు చోట్లఁ బరహెల్లునను ద్విత్వము నొడవింపదయ్యెనని గ్రహింప నగును. ఇట్టి వికృతి ప్రాకృతమునందును గలదు. 'ఋతోల్' (ప్రాకృత ప్రకాశము ౧ పరి. ౨౭ సూ.).

౧. ఋవర్ణమును గొండలు 'రి' అని పలుకుటయు నుండెడిది. అట్లు పలుకుటలోఁబదాది హల్లు రేఫసంయుక్తమువలె నేర్పడును. అపుడు పదాది సంయోగములోని రేఫము లోపించుట సహజమగుటచేత నదిపోగా నాహల్లువై 'ఇ' కారమునిల్చుట సంభవించును. కావుననే హల్లువై నిల్చిన ఋవర్ణము 'ఇ' వర్ణముగా చూఱుటయుఁ బదాదినీ కేవలముగ నున్న 'ఋ' వర్ణము 'రి' అనునదిగా చూఱుటయు సంభవించుచున్నది. అట్టి 'ఇ' వర్ణము 'ఏ' కారమగుటయు విరుద్ధముకాదు గదా(III సూ.).

సంస్కృతి భాషలోను నీజాతి వికృతిగలదు. (కృ) క్రియతే

(భృ) భ్రియతే. మొ.

ప్రాకృతిమునందును బహుశః మార్పులుగలవు. "ఇలోక్యపకే" (షడ్భాషా చంద్రిక. ౪౭ పుట) ప్రకాశి శబ్దములలోని పదాదిగత ఋకారమికారమగును. ప్రకా = కిట; 'ఋగీతి' (ప్రాకృత ప్రకాశము. ౧౪౮. ౩౦ సూ.) వర్ణాంతరముతోఁ గూడిని పదాది ఋ వర్ణము 'రి' అగును. ఋణమ్ = రిణం. మొ.

కర్ణాటము నందును నిట్టివికృతి గలదు. 'ఇవృత్తి' (కర్ణాటక శబ్దానుశాసనము. ౨౪౩. ౧౫౮ సూ.) చ్చిణ = తిణ. కృష్ణ = క్షిప్. 'రినుత్తరస్య' (కర్ణాటక శబ్దానుశాసనము. ౨ పా. ౧౫౮ సూ.) పదాది ఋకారము 'రి' అగును. ఋషి = రిసి. ఋణ = రిణ.

౬. అంతఃసరితకు 'ఋ' వర్ణము 'రు' అనుదానినెఱియిచ్చారణముతోఁ బలుఁబడినాగెను నేటికాంధ్రులట్లు పలుకుచున్నారు. కాఁగా సట్టి యుచ్చారణమున దానితోఁ గూడిన హల్లురేఫసంయుక్తము వంటిదగును. అందులి రేఫము సహజముగ లోపించుగా 'ఉ' వర్ణము ఋకారస్థానమున నిల్చుట సంభవించుచున్నది. పదాదినుండెడి కేవల 'ఋ' వర్ణము 'రు' స్వరూపము తోనే నిల్చును.

ప్రాకృతిమునందును నిట్టివికృతిగలదు. 'ఋతుగే' (౪౭ పుట-షడ్భాషా చంద్రిక) ఋ తు ప్రభృతి శబ్దములలోని ఋవర్ణము 'ఉ' వర్ణముగా మారును. పృథివీ = పృథివీ. మొ.

అరవమునందును నిట్టివికృతిగలదు- 'ఋ వర్ణము రు అగును.' (నన్నూలు ఎలుత్తు అధికారము, పదవియల్ ౨౦ సూ.) ఋషి = ఇరుడి. ఇందుఁ దమిట సంప్రదాయము చొప్పున షకారస్థానమున ఉకారమునిల్చెను. రేఫమునకు ముందు 'ఇ' వర్ణముగను మయ్యెను.

'వట్టులు విరమణ మొందుశౌరి ఋషులకు శశ్వత్ ...' (అముద్రితముగు ఛందోదర్పణము) అనియిట్లు ఋవర్ణమునకు 'రు' వర్ణముతో యతిచెప్పఁ

కం. ... ఓత్వమెనయును నుత్వం । బౌత్వమునకు నోత్వంబగు నైత్వం
 బేత్వమగు నునుకొననముగనా. (కవిసం. 3 తరం. ౮ ప.)
 నీ. ఐ బౌల కియి యవులగును .. (కవిసం. 3 తరం. ౧ ప.).

బడను. కివిప్రయోగములు చూపించున నది సరికాదని ముద్రణములలో
 దిద్దివేసిరి.

వ్యాఖ్య—ఓత్వమిత్యాద “ఓ = ఉ. బౌ = ఓ. ఐ = ఏ, అయి.
 బౌ = అవు” అనియగును—తుల్యన్యాయమున చూచు నుత్తరము వికృతులకును
 వీనికిని నుదాహృతి లీక్రింది విశేషింపబడును

VI. ఎవర్లము ‘ఇ’ ఎర్లముగా మారును. ఉ. సం దేహము = సందియము.

VII. ‘ఐ’ అనుదాని ‘ఏ’ ‘అయి’ అగును—‘ఏ, ఐ’ అను వర్ణములు
 కంఠ్యములును, దాలచ్యములును నైయున్నవి. ఏకాకముచ్చాదముతో
 ‘అఇ’ అనుకీతిగ వినబడుట ప్రసిద్ధము. ‘అప్ర’ సంహితలో యకారము
 చేరగా ‘అయి’ అనురూపమైనది సంహితమొనెడిది. ఉదా:- సైరం =
 వేరము. వైద్యుడు = వైజ్ఞ. వైశాఖము = వేళగి. వై = అయి. వైశా
 ర్థ్యుడు = కియివర్త్యుడు. వైశిఖ = కియి. వైశా = (కయియము=)
 దయ్యము. ఇట్టి వికృతి ప్రాకృతమునందును గలదు. (చూ. క్రిందు)

“ఐతివితే” (౧ పరి. 3౫ సూ.) ఉదాహరణ ‘ఐ’ కాకమేకారము
 నిత్యముగానగును. శైత్వం = శేచ్ఛ “శైత్వోచ్చిష్ట్యై” (౧ పరి. ౩౬ సూ.)
 శైత్వాది శబ్దములలోని ఏకారము ‘అఇ’ అనురూపమునందును - శైత్వః =
 దశిచ్ఛ. ము.

VIII. ఓకారము ‘ఉ, ఊ’ అనురూపముల నందుట గలదు. ఉదా.
 సంకోషము = సంతసము. మాక్తికము = ముత్తిమము. ఓకారము కంఠ్యము
 నోష్ఠ్యమును. అకారము కంఠ్యము. ఉకార మోష్ఠ్యము.

IX. బౌకారము ‘అ, ఓ, అవు’ అనురూపములనందుట కలదు. బౌకా
 రము కంఠ్యము నోష్ఠ్యమును. అకారము కంఠ్యము. ఓకార మోష్ఠ్యము
 కంఠ్యమును. బౌకార ముచ్చాదమున ‘అఉ’ అను నాకారముతో నుండుట
 ప్రసిద్ధము. అట్టిసంహిత నడుమ వకారము నిలువగా ‘అవు’ అనురూప
 మేర్పడుచున్నది. అచ్చులసంహితలో వకారము నిల్చుట కన్నడము నందును
 దమిటము నందును గలదు. అ + అన్ = అవన్ = వాడు. (తమిట) పర +
 అరళు = పరవరళు = ఇతరరాజు, (తమిట) మను + ఇన = మనువిన (కన్న
 డము). తిరు + అరాధనము = ‘తిరువారాధనము’ అని పొందుకొంగ మాహా

త్యమునందలి ప్రయోగమును బట్టి తెనుగులోను సట్టి వకారాగము మరుదుగ ప్రవేశించినదనియును. వ్యావహారి కాంధ్రములో 'పూరు' మున్నగు వాడుకలు ప్రసిద్ధములై యున్నవి. ఉదా. క్రాంచము = కొంచము, ప్రాధి = ప్రోడ. క్రాపడి = ద్రోపడి. గౌరవము = గారవము, యావనము = జేవ్వనము (జవు + వనము).

ప్రాకృతిము నందును నిట్టివికృతిగలదు. 'బౌతలత్' (ప్రాకృత ప్రకాశము ౧ ప. ౪౧. సూ.) బౌకారమున కోకారా దేశము నిత్యముగా నగును. కాముది = కోము ఈ ; " పౌరాదిష్వడి " (ప్రాకృ. ప్ర. ౧ ప. ౪. ౨ సూ.) పౌరాది శబ్దములలోని బౌకారమునకు 'ఉ' అను నాదేశమగును. పౌరః = పడిగో. 'ఆచకౌరవే' (ప్రా. ప్ర. ౧ ప. ౪౩). గౌరవమ్ = గౌరవం - గౌరవం. మొ.

X. 'ఐ ; బౌ' లును 'అయి, అవు' లును నరుసగిబరస్పరమును మార్పు నగును. దీర్ఘమార్పువాని యుచ్చారణార్థిని బట్టియే విలుగుచున్నదనుట స్పష్టము, కావుననే యాంధ్రశబ్ద చిత్రామణికి ర్త 'వాయరపుష్పకృతమా' అని యుచ్చారణవిధిచూగిన వ్యాఖ్య చేయుటకు వీలుగ సూత్రించి యుండెను. ఉదా - అయి = ఐ — సహితము = సముచిము = సైతము. సహించు = సముంచు = సైంచు = సైచు. వితి = వియిత = కైతి. వికి 'అయి' వచ్చుటకు—కైవియి = కైవి = వియి, ప్రాకృతిము నందును "అయివి, (షడ్భా. ౧౦౮ పుట) అయిసహి = ఐ (అభి) విహా " అయిచ్చిరిణామము గలదు.

అవుకి 'బౌ' వచ్చుటకు—అగు = అవు=బౌ. రాసాత్తుడు = రడితుం = రవుతు = రాతు. చితుః = చితి = చవు = చౌ. చితుర్థి = చ + ఉతి = చవుతి = చౌతి. బౌకి, అవువచ్చుటకు - యావనము=జేవు + వనము = జేవ్వనము. మొ. (దివు=దివు=దౌ, ఆంధ్ర.)

XL. ద్విత్వము పరమగునపుడు ముందటి దీర్ఘము నిత్యముగా ప్రాస్వమగును. ఉ. ఆశ్చర్యం = అచ్చెరువు. ఆర్య = అయ్య. లాక్ష = లక్క.

XI-౨. హల్లుం యోగమునకును బూర్ణ బిందువునకును ముందటి దీర్ఘము కొన్నియెడల మాత్రము ప్రాస్వమగును. ఉ. కార్యము = కిర్జము. కాంస్యము = కింఁచు. ఆందోళము = అందలము. ఆమ్రాతికము = (ఆంబ్రా తికము) అంబాళము. ప్రాస్వమురామికి—గృహస్థుడు = గేస్తుడు. పాత్రము = పాత్రలు. ప్రాథమిక = పాడ్యమి. జ్యోతిషము = జోస్యము.

XI-3. పూర్ణ ముకిష్టుడు ఖండమగుటయు గలదు. అపుడు ముందటి దీర్ఘము ప్రాస్వముకాదు. ఇట్టి వికృతులు కేవలము సుచ్చారణ

గీ. హ్రస్వవర్ణంబులగును దీర్ఘక్షరములు (కవిసం. 3 తరం. 3 ప.)

సౌలభ్యాపేక్షచేతనే సంభవించును ఉ. కాండము = కాండ. యంత్రము = ఏతెము.

XI-a. ప్రాప్తితిములోను ద్విత్విపరికి దీర్ఘము నియతముగా హ్రస్వము కావలెనని “స్థస్య ప్రాప్యతా నిత్యా, సంయక్తోత్తరతాయచ” (ప్రాప్తి తమంజరి. ర పరి. ౧ సూ) (ను నృత్తికారవచనము చెప్పుచున్నను నట్టి యెడల స్థస్యము నిల్పుటయే బహుళముగా నగుచుచున్నది. హ్రస్వము వచ్చుట యరుదయియున్నది. ఉ. ఏకిమ్ = ఏకిం. ఏతావత్ = ఏత్తిం. ఏతస్మాత్ = ఏత్తో. ఏతిస్త్విక్ ఏత్తవా. ఏవ = ఏవ్వ స్థితిమమ్ = స్థితిమం. గృహీతుమ్ = గృహీత్తుం. గృహీతవ్యమ్ = గృహీత్తవ్యం. యోగ్యః = జ్యోగ్యో. సమమల్లికా = సమామల్లిక. నుదతి = నొల్లతి. దైవమ్ = దేవ్యం. ప్రేమ = ప్రేమ్మం. విడిత్వా = వేడ్తాణ. శయ్యా = శేజ్జా. సేవా = సేవ్యా స్తోత్రమ్ = స్తోత్రి. సామ్యః = సామ్యా. భవిష్యామి = భవిష్యామి. యాచనమ్ = జోచ్చణం. నీలమ్ = నెల్లం. హ్రస్వమగుట క్వాచిత్కినని, కాజ్యప = రజ్జం. ప్రాప్తి ప్రాప్తములో సంయోగము, పరిమళపుడు పరిమళము యచ్చు లోపించుచున్న నామే యీసంస్కృతమున సంలేఖను గలదనియు దీర్ఘము హ్రస్వమగునన్ని చారిము లేదనియు వ్రాయబడియున్నది.

“ (సంయోగే పరేస్విత్ర పూర్వస్యాచోలోః (ప్రాప్తిశ్చ). యథా - నాస్తి = ఇత్తి. సంక్రాంతిః = సంక్రాంతి. సిహ్యంతిః = సిహ్యంతి. ఆర్తః = ఆర్తో.) ఏతితోష్మకాంతిగతి. సాణోననావ్యతిక్రమః ” (ప్రాప్తి ప్ర. - ర పరి. ౧ సూ.). కాగానట్టి హ్రస్వము సాత్రిన్థ బహుళ శబ్దము చేతనే సంపాదించదగినదని యభిప్రాయమెన్నుచును. “ బడణ (డం = (యమునాతటః) ... బహుళ గ్రహణాత్ నాఇత్యత్ర హ్రస్వ త్వమ్ ... ” (ప్రా. ప్రకా. ర పరి. ౧ సూ.). ఇట్లు సంయోగ పూర్వస్థలములలో హ్రస్వము రాగంబుట ప్రచురమైయుండుటయు సంయోగపూర్వకత్విము లేనపుడును హ్రస్వము వచ్చుచుండుటయు సహజంగా నయ్యది తెనుగు లోని నియమమువంటిది కాదనివిశదమగుచున్నది.

XII. వ్యాఖ్యః—హ్రస్వేత్యాది - కొన్నియెడల దీర్ఘము హ్రస్వ మగును. ఈవిషయమున నిట్లుగ నెన్నునగును. ఏకాధిక గుర్వక్షరములు వరు సగ నొకపదములోనున్నపు డుచ్చారణసౌలభ్యమునకయి వానిలో నొక గుర్వ క్షరమగు దీర్ఘము హ్రస్వమగును. ఉదా. కస్తూరి = కస్తురి. వాహ్యళి = వయాళి, అమావాస్య = అమవస. నారాచము = నారసము. ఆకాశము =

౧. క్లో. కుత్రచిచ్ఛబ్దభేదము । భవేత్సర్వస్తలింగతా (వికృతివివేకము)

౨. సీ. అ, ఇ, ఉలేకారంబు లాదేశములు ముబు । లాగమంబులుప్రథమై వచన । మునకు .. (కవినం 3 తరం - ౪ పద్య)

3. గీ. చెందు డుముపు లొక్క కొన్ని పదంబుల కురగభూష- (కవినం 3 తరం 3 ప)

౪. గీ. తద్భవముదేవమనుజశబ్దంబులైన । నుడుగు నొక్కొక్కచోట డుమాగమంబు. (కవినం 3 తరం ౪ ప)

ఆకసము. ఆఘారము = ఆదగువు. కుమారస్వామి = కోమరసామి. మాలాకారి = మాలకరి. స్వర్ణకారి = సొన్నారి, సొన్నరి. సంతోషము = సంతసము. ఏకాంతము = ఏకతము. పరిక్షించు = పరికించు. మొ.

XIII. క్లిష్టము తరువాతి హల్లు ద్వైరుక్తమగుటయు నట్టియెడల నాదీర్ఘసంకేత హ్రస్వము వచ్చుటయుగలదు. ఉదా. నీవారము = నిచ్చరి. మానస = మన్నన. ఇట్టివానిలోని ద్వైర్వైరు కొన్నియెడలఁ గాలక్రమమున నుచ్చారణమునఁ జేలుచు లోపించుటయు గలదు- ఉ, నిచరి. ఇట్లే వెనుక నుదాహరించిన గీతిని గొన్ని యెడల క్లిష్టమునాక తేలి హ్రస్వమగును. (2౯-XII.) ఉ. రాహు స్తుండు = రిపుతు.

మునిపదవ్యంబును బట్టి తెల్సులోని హ్రస్వద్వైత్వములు సన్నియొగ శిష్టములని చెప్పవచ్చును - ఇట్టియిత సుబంధము ప్రాకృతమునలేదు. ఉ. సేవా = సేవ్యా. యోగము = యోగ్యణం - నీలమ్ = జేల్లం. మొ. (XII చూ.)

(౧౦.) వ్యాఖ్య. ౧ కుత్రచిత్త్యాది - ప్రకృతి లింగములు వికృతిలో నుండుటయుగలదు. ఉదా - చీరము = చీర; కిపిలము = కివిల. తాతుడు = తాతి. మొ.

౨. అ, ఇ, ఉ, ఎ. అనునవి స్త్రీప్రత్యయములై శబ్దములతుదిని నిల్పును. ఉదా. ముస్త = ముస్తై; శ్రీనయ = చెవి. మొ.

3. వికృతుల తుదిని 'డు, వు, యు' అనునవి నిల్పుటయు గలదు. ఉదా. ఈర్ష్య = ఈరిసయ. మొ.

౪. మహద్వాచికములకును 'డు' రాకపోవచ్చును. ఉదా - భటుడు = బంటు. మొ.

తెనుగుభాషలో బడము తుదిని 'అ, ఇ, ఉ, ఎ' అనునవి నిల్పుటయు వానిని స్త్రీసమములని వాడుటయు గలదు. "వికృతౌ సర్వేశద్వాః, క్లిబ సమాః స్త్రీసమాశ్చ నాన్యేస్యః॥ క్లిబసమా అమహద్వత్, స్త్రీవత్ స్యః స్త్రీ

సమా: " అనియిల్లుచింతామణి కర్తచెప్పియున్నాడు. వైనివాసిన 'అ' మున్నగునవి కొన్నిశబ్దములకుఁ గేవలము స్త్రీసమత్వవినక్షణో స్త్రీప్రత్యయములగుచు శబ్దాంతమున నిల్చుచున్నవి. ప్రత్యయస్వరసంధి నిత్యముగాన నట్టిస్త్రీ ప్రత్యయములు ప్రకృతుల తురినినిల్చుచున్నవి. ఉ. నిశ్రేణి = నిచ్చెన. అర్జును = అర్జున. త్యాగము = తెగిన. హింగువు = ఇంగువ. తాతుడు = తాత. కాశము = కాశి. కుద్దాలము = కుద్దలి. నీవారము = నివ్వరి. చంపకము = సంపంగి. మానుషుడు = మానిసి. శ్రవము = చెవి. సంధి = సందు. భటుడు = బంటు. వీణ = వీణె. ముస్త = ముస్తై. పట్టము = పట్టె. త్రికము = తీగె. కాష్టము = కట్టె. ('కను' శబ్ద మచ్చ తెనుఁగు కావ్యములలో నగపడకుండేసి యిది తప్పియున్నది సాధింపఁబడు). ఇట్టి స్త్రీసమములకుఁ బారిభాషికలింగమునఁబడిన సంస్కృతభాషాప్రసిద్ధలింగము గలదనియు దానికర్థతి మోపుననే తాత బంటు నిచ్చెన మున్నగు నాచ్చిక శబ్దములను కత్త ద్వాదశవిధము లున్న సర్వోచస్త్ర మొగు యములలోని సత్వోచ్చయము త్యాగము సత్వసామ్యములను లోకమున విషయములలోని భేదములచేతనే ముసగావు. స్త్రీనః శబ్దము లేర్పడిన వనియుఁ జెప్పవచ్చును. కానిలింగ మధాత్రిమయి నున్నట్ల కావ్యతి సంస్కృత ప్రకృతుల పరివర్తితమునను నెల చింతించు నట్టికర్థ మొదలి యగుచివేత నాచ్చి వైమోచితు లాచ్చశబ్దములను బూర్వముననుచు, నపురక లింగములను, స్త్రీలింగములను చక్కఁపారింప గలిగి. పులింగ వాచక సంస్కృత సమశబ్దముల మాతము గలవికలుగా ముమంతములగు తెనుఁగు శబ్దములు పులింగములము. ఇట్లేపులింగ వాచక సంస్కృతము శబ్దముల మొక్క గుణముతోనున్న చుంకా ప్రత్యయముతోఁగూడినవి నపురక లింగములను లయియు కట్టి స్త్రీలింగవాచక సంస్కృతసమశబ్దముల గుణముతోనున్న చుంకా బ్రహ్మేశచన లోపముతోనున్న శబ్దములు స్త్రీమములనియు వ్యవహరించియున్నామి. కాఁగానాచ్చిక శబ్దములను బున్నపురక స్త్రీలింగ వాచకములనివాడుట సంస్కృతాయమాకాదు. ఇది వారిని బులింగములను కపురక లింగ సమములు స్త్రీ లింగసమములు ననియె వ్యవహరించును. తప్పవగుదు లింగవ్యత్యాసము బహుశమాగఁగల్గుచుండును. ఉ. ఈర్వ = ఈరసన, తాతుడు = తాత. భటుడు = బంటు మొ. మఱియుఁ గొన్ని సంస్కృత శబ్దములు స్త్రీ లింగ వాచకాదు లైయున్నపుడు వానివివృతులను స్త్రీ సమానులే యైయున్నను స్త్రీప్రత్యయాకారములగు స్వరములు మాఱుటయుఁ గలదు. ఉదా. ముస్త = ముస్తై; నిశ్రేణి = నిచ్చెన; మొ.

మణివిభక్తిలోపః । ములగువదములు తద్భవంబులగుఁ గొన్ని । (కవిస.)
3 తరం-౧౦౦౦ వ.

కొన్ని చోట్ల స్త్రీప్రత్యయములై నిల్చినని సూరకవ్యాదులంగీకరించిన “ అ, ఉ, ” మున్నగు వానిచరిత్రమును వేఱుమార్గమున సూహించుట కవకాశము కలుగుచున్నది. అట్టిచరిత్రము సనుసరించి యీక్రిందిరీతిని సూత్రించుచున్నాను.

వ్యాఖ్య:—మణిత్యాది - కపిలము మున్నగుచోట్ల విభక్తిలోపమున ‘కవిల’ మున్నగు తద్భవము లేర్పడునని యర్థము. వానిచరిత్రమిట్లుాహింప నగును.

I. సంస్కృతశబ్దముల నాంధ్రులు వాడుటలో “చీరము” మున్నగు వాని తుదినున్నము వర్ణము మున్నగుఁబలుకఁబడుటయు నయ్యది క్రమక్రమముగాఁదేల్చిఁబలుకఁబడుచు నానాటికి నశించుటయు సంభవించుటచేతఁ గొన్నిటికి స్త్రీసమత్వ మంగీకరింపబడుచున్నదని యూహింపనగును. (అరవభాషలో ముప్రత్యయము చోట మకారవ్యంజనము నిల్చుటయుఁ గన్నడమునను వ్యాపహరికావమునను తెల్లువాడుకలోనలెఁ బూర్ణానుస్వారము నిల్చుటయు సంప్రదాయము.) ఉదా చీము = చీరం = చీ; కుండము = కుండ; కపిలము = కవిల; ఫలకము = పలక; ఫలసము = పనస; శ్యామలము = చామన; లనము = రా. కవిసంశయ విచ్ఛేదమున ‘ఉవిద’ బ్ధమున ‘ఉ’ ప్రత్య యాతంమని చెప్పఁబడెను. కానిదానియొదలి ‘అ’ వర్ణము ‘యవతీ’ శబ్దమునందు జరిగిన వర్ణవ్యత్యయమున సిద్ధించె ననుటలెస్స.

II ప్రథమా విభక్తియగు ముప్రత్యయము ‘వు’ వర్ణముగా మాటుటయుఁ గొన్నిచోట్ల దాని మొదటి ‘అ’ కారము స్వరశక్తిచే నుకారమగుటయుఁ గలదు. మవలు చెందును నోష్ఠ్యములు. వకారమునకుఁ గల చాక్షికిమగు నానునాసిక్యమును వివక్షించునపు డను నాసికమగు మకారమునకు వకారము కేవల సన్నిహితము కాఁగలదు. కావుననె వై మార్పు తిత్తిమములందును గలదని సూరిగారు సూత్రించిరి. ఉదా. ధర్మపు, కర్మపు, వర్ణపు, అర్ణపు. వీనిలోఁ గొన్నిటియంద నాంధ్రాక్షరములు వెలయుచుండుట చేత వానికిఁ దద్భవత్వ ము సంభవమగుటాజేసి వానికిని వానిని బోలువానికిని దత్సమత్వమే యాంధ్రవైయాకరణులచే సంగీకరింపఁబడు చున్నది. ప్రకృత సూత్ర లక్ష్యములగు ‘కినుపు’ మున్నగువాని యుండన్ననో ముప్రత్యయ మకారము వకారమగుటయేగాక యితర వర్ణ వికృతులును నుండుటచేతను నీశబ్దము లచ్చతెలుఁగుఁ గావ్యములలో వాడఁబడియుండుటచేతను వీనికిఁ

దద్యవత్స్వ మభ్యుపగత మగు చున్నది. ఇంక ముప్రత్యయాంతములెయనఁ దగు నీ తద్యవముల నపుంసకలింగ సమత్వము విస్తృత మగుటయు వీనికి స్త్రీ సమత్వ వ్యవహారము కలుటయు వింతయనగును. ఉదా. ఘాసము = కసవు ; ఉత్తరము = ఉత్తరువు, భరము = బరువు ఆధారము = ఆదరువు, సత్రము = సత్తరువు. సులభము = సుళువు, హితము = ఇతవు. మొద. ఇట్టి వానిపై నురల 'అ' అను స్త్రీప్రత్యయము నిల్పుటయుఁ గలదు. హింగువు = ఇంగువు = ఇంగువ. ఆర్ఘము = (ఆర్ఘవు) = ఆర్ఘవ. మొద.

III. పయి సూత్రముచొప్పున మువర్ణకము పునర్ణముకముగా నూతిన పిదపఁ గొన్నియెడల నట్టి వకారము నిత్యముగఁ బోషించుటయు దానిపై నున్న 'ఉకారము' పూర్వాచ్చుతో నిత్యముగా సంఘించుటయుఁ గలదు పదము లో నితుది హల్లుగుట చేతను, నల్పక్రణ మగుటచేతను, నుకారద్వయమభ్య వర్తియగుట చేతను నచటి నకారము బోషించుట స్వాభావికమే యనఁద గును. ఉ-తేజము = (తేజవు) = (తేజ+ఉ) = తేజ. 'కసవు' మున్నగు పూర్వ సూత్రపులక్ష్యములె స్త్రీసమములను నపుడు నీచినట్లు వ్యవహరించుట కైము త్యన్యాయ సిద్ధముగనుగదా. రూపము = రూపు, రూపము = ఉరువు, నీరము = నీరు, ఈరసము = ఈసు, కాచము = గాజ, కాచము = కాసు, కపింజలము = కవుంజ, అంబకము = అంబు, అంచలము = అంచు, శబ్దము = సద్దు, సుభ గము = సుబగు, యామము = యాము, కాలము = కాసు, కుబ్జము = గుబ్జ, వేత్రము = బెత్తు, కళంకము = కంకణ, మీనము = మీను, నాదము = నాదు, వాచము = వాడు, శీతము = శీతి, పట్టము = పట్టు, అంగము = అంగు, ఇట్టివెల్ల 'ఉ' ప్రత్యయాలములుగాఁ గవిసంశయ విచ్ఛేదమున నుదాహ రింపఁబడి యున్నవి. (3 తరంగము. ౮-౫ పద్యములు)

(౮౧.) కొన్నియెడలఁ బదాది శేషమునకు ముందు, దాని మీఁది స్వరమువరటి స్వరమే చేరుట కలదు. ఉదా. కథము = అరదము, రాజు = అరుసు, రూపము = ఉరువు. ఇట్టి యాగమములు వచ్చుసంప్రదాయము తమిళమునందు సార్వత్రికమై యున్నది. సంస్కృత పదముల పదాదినీ యకారమునకు ముందుగ 'ఇ' కారము నిల్పుటయు శేషమునకు ముందుగ అ, ఇ, ఉ అనువానిలో నేదే నొకటి నిల్పుటయుఁ దమిళమున నవ్యభిచరిత మగు విధియైయున్నది. రంగము = అరగమ్, రాముడు = ఇరామన్, రూప ము = ఉరువమ్, లక్షణము = ఇలక్కణమ్, బోధము = ఉలోబమ్, (నన్నూల్, ఎలుత్తు అదిగారమ్, పదవియల్ - ౨౧ సూ.) ప్రాకృతములలో వలెనే తమిళమునందును, సంస్కృత పదమునకు వైకృత రూపముండునపు షిక నదాని తత్సమరూపమును వాడుట ప్రాచీన సంప్రదాయమే కాదు.

గీ వగవ వర్ణంబు లేకభవమున జెలగు (కవిసం. 3తరం-౧౧౩.)
 సీ. పాల్లులోగుం ఒదాంతపాల్లులబడమేశ- (కవిసం-3తర-౪౩.)

(౮-౨.) ఒక్కచో రేఫమునకుఁ బూర్వమందుండెడి యక్షరము మీఁది స్వరము లోపించి సంయోగ మేర్పడుటయుఁ గలదు. ఉ. కిరీట=క్రీడి, కురవకము=క్రోవి, కర్పూరము = కప్పరము = కపురము = కప్రము, (అబ్బరము = అబ్రము, అనుగుచు = అరుచు. అచ్చాంధ్ర.)

(౮-3.) అనునాసికములమీఁది స్వరముపైత మొకప్పుడు లోపించుట కలదు. ఉదా. సముద్రము = సంద్రము, పులిము = పులిము. (పండుము)

(౮-౪.) స్వరము స్వసా ర్థవృద్ధి స్వరముల బలమిచ్చేతఁ దత్సారూప్యము నందుచుండుటయుఁ గలదు. దీనినె స్వశక్తియని వాడుదురు. ('vowel harmony' అని యాంగ్లమున వాడుదురు.) ఉదా. తురుష్కు = తురక, పూర్నిమ, పున్నమ, చతుర్థి=(చడిన్ది) చతుర్తి=చవితి (వాడుక), ఉత్తరము = ఉత్తరువు, భుజంగుడు = బొజగు, గ్రామణి = గామిణి, మానుషుడు = మానిసి, ముగళి = మొగడ, బౌద్ధుని = బుద్ధువు, చతురంగము = చదరంగము, చిత్రము = చిత్రము, బాలిశుడు = చాలసుడు, మొద.

—హల్వికృతి—

(౮-౫.) హ్యఖ్య—సగ వేత్యాః—పదాదినర్ణము మాత్రము తఱుచుగా నిల్చును. ఒదాంతపాల్లు లోపించును. పదాదిగతిములు కానట్టి యక్షరములయందు వ క్షరము శ్రోతకును సాధారణముగ శ్రద్ధ తగ్గుచుండుట సహజము. పదాదినందు నొకటి రెండితొములతోడనే సామాన్యముగాఁ దత్త్వి దార్థము తోచుచుండుటచేతఁ దక్కిన వర్ణములదట్టి యశ్రద్ధ కలుగుట వింతకాదు. అట్టి యశ్రద్ధచే వానిని దేల్చి పలుకుచుండుటచేత సాధారణముగా వర్ణలోపము సంభవించుచుండును. ఈరీతిని వర్ణములు లోపించు నపుడచటి యలవాటులోనున్న వర్ణముల లోపమును బూరించుటకయి వాని చోట ననుస్వారముగాని పూర్వస్వర దీర్ఘముగాని (ముందు విశదపఱుపఁ జిడును.) సంభవింపనేరవు, ఉదా - వాక్కు = వా, రాట్టు = రా, రాజు=రా, కాననము = కాన, పారావతిము = పావతిము, తామరసము = తామర, దేవాలయము = దేవళము, సంభ్రమము = సంబరము. విజ్ఞాపనము = విన్నపము, ప్రగహము = పగ్గము.

—లోపవికృతి—

(౮-౬.) అట్లుగాక, ఉచ్చారిణ, సౌలభ్యపేక్ష, ఉచ్చారిణత్వర, అస్పష్టశ్రవణము, నాయా దేశములలోని ముఖయంత్రములందలి కొన్ని లోప

సీ “హమల కాచేశ మచ్చులగును” - (కవిసం. ౩త. ౮వ.)

ములు, కొన్ని వర్ణములయుత్పత్తిలోఁ గాని పలుకుబడిలోఁగాని వెలయు బల హీనత, మున్నగు కారణములచేత నపదాదినేగాక పదానియందును హల్వర్ణ లోపము సంభవించుచుండును. అట్లు లోపించిన హల్లులవై నుండుస్వరములు పూర్వాచ్చులతో మేళితములగుటలోనివి సాధారణముగాఁ బూర్వాచ్చును దీర్ఘముగా మార్చునుండును. కాఁగానచటి వర్ణమును బలికెడి యలవాటు నందు గలకాలవ్యవధి పూర్వాచ్చునకు మాత్రాధిక్యము నొదవించుటచేత గతార్థమగును. పదాదవర్ణము లోపించునపుడట్టి లోపము కనబడనేరదు గాన నట్టియెడ మాత్రాధిక్యములు కలుగుటకుఁ బ్రసక్తియై యుండదు (రీనికి ముస్తుందుఁ జ పబడిపోప స్థలములెల్ల నుదాహృతులు కాఁగలవు). ఉదా. ఉపహారము = ఉప + ఆరము = ఉపారము

న్యాయము. హయేత్యాది:—హయలు లోపింపఁగావాని మీఁదియచ్చులునిచ్చునని యర్థము.

(౮౭.) హకారము మహాప్రాణమగుటచేత నుచ్చారణసౌలభ్యాపేక్షచే దలచుచుగ లోపించును. (చూ. విష. ౯౧) అట్లు లోపించుటలోఁ బదాదీతరస్థలములందుఁ జైర్చితిని బూర్వస్వరమునకు దీర్ఘము తెలుచుగా సంభవించును. ఉదా - ఉపహారము = ఉపారము. మహారాజు = మారాజు. సహజము = సాజేము. సహాయము = నాయము. గ్రహము = గాము. మహానసము = బానసము. గృహము = గీరు. ముహూర్తము = మూరుతము. గృహస్థుడు = గేస్తుడు.

కొన్ని శబ్దములలోని కచ్చీయములు హకారముగా మాత్రిన పిదప బయిరీతి వికృతి కలిగెనా యని యాలోచింప నగును. ఉ. ముఖము = మొహము = మోము. సగము = సహము = సాము. ‘మొహము సహము’ మున్నగు నవి గ్రాంథికాంధ్రమున లేకున్నను వ్యావహారి కాంధ్రమున వెలయుచునే యున్నవి. ఇంకను సుఖము = సుహము, మేఘము = మేహము మున్నగు ననేక స్థలము లిట్టివి వాడుక భాషలోఁ గలవు. (ఇట్లే కేవల త్వరితోచ్చారణమున శవర్ణముచోట సైతము హకారము వ్యావహారి కాంధ్రమున వెలయుచున్నది. చదివేహాడు = చదవేహాడు. మొ.) గ్రాంథికాంధ్రము నందును ప్రాకారము = ప్రహరి మున్నగుచోట్ల నిట్టి వికృతి యగవడుచునే యున్నది.

తమిళ భాషలో హకారస్థానమున ‘క’ కారము నిల్చునని నన్నులు వ్యాకరణమునఁ జెప్పఁబడెను. (పదప్రకరణము. ౨౦ సూ.) మోహమ్ = మోకమ్. నేటి కాలమునఁ దమిళ పండితులు సైతమిట్టి హకారస్థానవ్య

గీ. నున్నచోలగు - (కవిసం. 3 త. ౨ వ.)

సీ. నెరనున్న, లరనున్నలగు నొక్కయ వసరమున (కవిసం. 3 త. ౧ వ.)

కకారమునేగాక యెల్లకకారములను హకారముగ నుచ్చరించు చున్నారు. కహలుసమానస్థానికము లగుటచే నిట్టి మార్పులు సహజములై యనఁ దగును.

వర్ణాంతర లోపము నందును బూర్వస్వర దీర్ఘమగపడుచున్నది. దీర్ఘ పూర్వకత్వమున నాదీర్ఘమే నిలుచును. ఉదా. జీవితము=జీతము. కరండము= కరాటము. నిరభ్యవహరి = నిరాబారి = (నిరాహరి ప్రకృతికమనుట కంటె నిదియే లెస్స.) న్యవహారము = భేరము. పదాదిని హకార లోపము మాత్ర మే కలుగును. హిమము = ఇవము. హితము = ఇతవు. హేలలు = ఏలలు. హంస = అంచ. హనుమ=అనుమ. హరణము = అరణము. హరితాశము = అరిడశము. హర్షము = అరుసము. పదాది హకారలోపము తమిళమునందును గలదు. హిమమ్ = ఇవమ్.

(౧౮.) “పూను, పొడవు, పొందు, పొనరు, పొనఁగు,” అను శబ్దము లందలి పదాది హకారము లోపించుట గలదు. ద్రావిడభాషాంతరముగు కన్నడి సంప్రదాయము చొప్పున ఇట్టి పదాది హకారము హకారమగుచు లోపించెనాయని యాలోచింపవలసి యున్నది ‘నీలుగు, నెగయు’ అను శబ్దముల పదాది హకారము లోపించుట గలదు, ద్రుతసంధిలో నివి పదాది హకారకము లను తిలంపున వీనికి హలాదులను వాడుక కల్గె నాయనియాలో చింపవలసి యున్నది. పదాదినున్న యకారమునకు సైతము లోపము పయి రీతి నరుదుగ నగుపడును. ఉదా. యశము = అసము. యవతి = ఉవిద. యుక్తుడు=ఉక్తుడు. యకార మల్ప ప్రాణముగాన తేలిపోయి లోపించుట సహజమే. లోపమురాని శబ్దములలోఁ దాలవ్య సంబంధమున నయ్యది తిఱుచుగ జకార మగుచున్నది. యముడు = జముడు. యజ్ఞము = జన్నము. యుక్తి = జిత్తు. యత్నము = జతనము. మొ.

(౧౯.) ద్విత్వములో నొకహల్లు లోపించి ముందటి స్వరమునకు దీర్ఘము వచ్చుటయుఁ గలదు ఏతత్సహాన న్యాయమునఁ బరహల్లునకు ద్విత్వమువచ్చి ముందటి దీర్ఘము వ్రాస్పమగుటయుఁ గలదు. ద్వివిధ స్థలములందును, బూర్వాక్షరమున కుచ్చారణమునఁ గలయూఁది పలుకు నలవాటునకు భంగము కలుగకుండుటకయి యట్టిమార్పుగలుగుట సహజమనఁ దగును. ఉదా-పుష్పము = పువ్వు = పూవు. నీవారము = నివ్వరి. మానసము=మన్నన (చూ.2౯ XIII) స్నేహము = నేలము = నేయము. నెయ్యము.

నీ. ఎత్వము లఘుత్వము భజించుదానికి

నాదేశ నియ యగు నశ్చి నేత్ర (కవిసం 3 తుం ౪ ప)

నీ. కత్వపాత్వ ములకు యత్వ మా దేశిమా (కవిసం 3 త. ౬ స)

వ్యాఖ్య: (౯౦.) సున్నేత్యాది-ఉచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచేత గొన్ని యెడల సున్నలు తేలి (యనున్న లగుట కం) లోపించుటయుఁ గలదు

ఉదా. తిరంగము = తింగ (నీనిలో న్ధబిందువు కోశములలోఁ జూపఁ బడుచున్నది. ఆపక్షమున 'తింగ' అనునది త్సినుము త్సివమునైనై యుండు ననుదగును. తిరంగ అనునది త్సిర మాత్ర మెయగును.) ఏకాంతము = ఏకతము. (కాంత=కాంతి. ఇది కవిసంశయ విచ్ఛేదమునఁ జూపఁ బడినది. కాని యిదియే కోశమునందును లేదు-) కూళ్ళాడు = కుమ్మరి. మాతంగుడు = మాదిగ. ఆమత్రణము = ఆమతి. మొ. అంగురము' చున్నగు చోట్ల 'అంతిపురము' అనియిట్లు వివర్ణము లోప చుటయుఁ గలదు.

వ్యాఖ్య: (౯౧) ఎత్వము ఇత్యాది—అర్థముస్పష్టము. వీణ = వీణ = వీణియ; ఘటిక = గడియ; సుదేహపా = సుదయము. మొ.

ఇయ (ఇ + అ = ఎ) కు 'ఎ' వచ్చుట సహజముగాని 'ఎ' అనుదానికి 'ఇయ' వచ్చుట సహజముకాదు. కావున వీణకాశబ్దమునుండి వానిని సాధించుకొనుట యుక్తము.

అపదాన్తిస్థ ములగు 'క, చ, త, ర, వ, హ' అనువర్ణము ల రుగుగలోపించి స్వర శేషము లగుటయుఁ గలదు. వీనిలో 'క' కారము పదాంతమున లోపించుట, చాలనఱకుఁ దఱచుచుగ నగుచున్నది (౨౭ వి.) అట్టియెడ నేర్పడు సంహితలోని యచ్చులు సంధింప కుండుటయు నాంధ్ర భాషా సంప్రదాయానుసారముగ నాయచ్చుల నడుమ సాధారణముగ యకారమే నిల్చుటయుఁ గలదు. క్వాచిత్కముగ నన్యద్రావిడభాషా సంప్రదాయము చొప్పున వకారము నిల్చుటయుఁగలదు. ఇకారపూర్వకస్థలమున యకారమునిల్చుట పాక్షికమైయుండ 'ఇ' కారమును ప్రసేయకాము నిల్చుటయుఁ గ్వాచిత్కముగ నగపడుచున్నది. ఇక యకారము నిలువని పక్షమున నచటి స్వరద్వయమును (ఇ + అ) సంధించి 'ఎ' కారముగ మాటును. తాలవ్యమగు 'ఇ' కారమును గంక్యమగు 'అ' కారమును గలిసి కంక్యతాలవ్యమగు 'ఎ' కారముగ మాటుట సహజమేగదా. (వచ్చి నాడు = (నకారములోపమున) వచ్చి+అడు=వచ్చాడు= వచ్చేడు - మొదలగు వ్యావహారిక రూపము లీవిషయమున మంచి నిదర్శనములని చెప్పవచ్చును.

ఉదా:—క కారలోపము—ఘటిక = గడియ, గడె. దీపిక = దీపియ, దీపె = దివ్యె. దీర్ఘిక = డిగ్గియ, డిగ్గె. మల్లిక = మల్లియ, మల్లె. పేటిక = పేటియ, పెట్టె. మాత్రికము = ముత్రియము = ముత్యము, ముత్తైము. ఛారిక = సురియ, సురె. వీటిక = వీడియము = వీడ్యము, వీడెము = విడెము. వర్ణకము = వన్నియ + వన్నె (రంగు). (ప్రత్యయమను సర్థమునందు 'వన్నె' అను రూప మగపడదు.) ('వన్నియ' అనుచోటి 'ఇ' కారము యకార తాలవ్య తాబలమునఁ గల్గియుండును). మాలిక = మాలియ = మాలె. వీణిక = వీణియ వీణె, భూమిక = బూమియ = బూమె. పుత్రిక = బొట్టియ = బొట్టె. మృత్తిక = మట్టియ = (మట్టి) కన్యక = కన్నియ = కన్నె, కన్య. కటకము = కడియము = కడెము. కుచిక = కుంచియ = కుంచె. కంఠిక = కటియ = కంటె. లంకిక? = లంకియ = లంకె. గంజక? = గంజియ = గంజె. పట్టిక = పట్టియ = పట్టె, కోకిల = కోకిల. ఘటోత్కము = గడియారము.

చిత్తారలోపము:—మగీచము = మిరియము. సింఛిక = సించియము = సింఛము. ఇది సింఛాశ్చ బ్ర భవము కాదు.

తకారలోపము:—చతుర్థి = (చ + ఉ + తి) = చవుతి. చతుష్కము = (చ + ఉ + కము) చవుకము.

శేఫ (కా) లోపము:—ఉష్ణము = (ఉష్టరము = బుటియ.)

నకారలోపము:—దైవము = (దైయము, దయయము) = దయ్యము (దయి + యను = దయ్య)

హారలోపము:—పరిహాసకము = పరియాచేకము = (పరి + ఆచే కము =) పరిచేకము (పరిజాతకోకిలము). సహితము = సయితము. సైతము. సోదోహము = సోదియము (సోదెము, అనురూప మగపడదు) సహించు = (సయించు) = (సైంచు) = సైచు. రాహుత్తుడు = (రా + ఉత్తుడు) రిపుడు = రాత్తు. స్నేహము = (నే + ఆము = నేయము) = నెయ్యము (విష. ౧౦౦).

ఇట్లు పదమధ్యమున దలి నర్థము లోపించి స్వర శేషమగుట ప్రాకృతమున మిక్కిలి ప్రచురింపబడినది. కానియట్టి యచ్చులనడుచు వకారాగమము నచ్చుటలేదు. యకారాగమము మాత్రము 'అ' ద్వయమధ్యమున వచ్చునని కొందఱును 'అ' వర్ణపరకత్వ మాత్రమునఁ గల్గునని కొందఱును జెప్పిరి.

"యశ్రుతిః" (షడ్భా - ౧-3-౧౦) ప్రాయోగిత్వాదినా కా దీనాం లోపేనతి (క గ చ జ త డ ప య వలు లోపింపఁగా) యోఽవశిష్యతే 'అ' వర్ణః-సః అవర్ణాత్సరో లఘుప్రయత్న తర యకారశ్రుతిర్భవతి, ఉదా—

గీ. అనుగులగుఁ గిందిమిది సంగాక్షరములు (కవి-3ర-౨వ.)

వచనమ్ = వలణమ్ = ఎయణం, మకుటః = మఉటో, ఇచటయత్వములేదు.
 "యత్వమనర్థే, (చండవ్యా-3 విధానము- 3౯. సూ.) క కార వర్గతృతీయ
 యో రవర్ణే స్థితయోః యత్వం భవతి, కాకాః = కాయా. నాగాః = నాయా.
 (కృచి దన్యత్రాపి-) పిబతి = పియితి. "

వ్యాఖ్య:—(౯-౨.) అనుగు లిత్యాది—సంగాక్షరములు = విజా
 తీయములగు సంయుక్తాక్షరములు. అనుగులగును=సజాతీయములుగాఁ బరిణ
 మించును. ఈద్విత్వమీ క్రింద మా గ్ధాంతరిమున సాధింపఁ బడుచున్నది.

—సంయుక్తవికృతి—

సంయుక్తవర్ణములలో నొకహల్లు మాత్రము నిల్చి తక్కిన హల్లు
 లుచ్చారణ సౌలభ్యవేక్షచేత లోపించును. పదానీతిస్థలములలో లుప్తశే
 షము ద్వీరుక్తముగను. సంయుక్తములలో నొకహల్లుమాత్రమే నిల్చునపుడు
 తత్ పూర్వవర్ణమున (పదాయ ద్వి ప్రక్రియ కావశ్యకతయేలేదు.) కుచ్చా
 రణమున సలవాటయియున్న గౌఁ విచూలకనగా నూనికకు భంగమునచ్చును
 గాన నట్టిగౌరవమునకు లోపచూలేకుండ నట్టి లుప్తశేషహల్లునకు ద్వీరుక్తి
 వచ్చుటకేవలమహాజమైయున్నది. ద్వీత్వమును సంయోగమయైనను విభిన్న
 ప్రయత్నోచ్చార్య మాణ హలంతర సంయోగమునకు శ్రమజనకము కాదు.
 ఉదా. లాక్ష లక్ష్మి, లప్త = లక్ష్మి; లచ్చి; లక్ష్మి, లక్ష్య = లక్ష్మమనుడు

కూచిమంచితివ్వుని కుకామతో మాల్యదగు కూశియుని నేని
 యచట ద్వీరుక్త క కారాదేశము రాసరిదని యీక్రిందిరీతిని జెప్పి
 యున్నాడు.

తే॥ గీ. సో వితో శబ్దమధ్యవసానములను

తూర్వ ద్వీత్వ క కారంబు గడిసినిలుచు

నాక్షరకారంబుతోడ హల్లంబునని

రాదుద్వీత్వ క కారంబు రాజభూష (సర్వల. -౧ ఆ. 3ర ప.).

'లక్ష్మమనుడు; లక్ష్మి' మున్నగుచోటులలోని 'క్ష' అనుదాని
 యందలి మకారము వేరుగ నిల్చుటచేత నచట విరోధములేదనఁ దగును.

తద్భవములలోని ద్వీత్వములకుఁ బయిరీతిని యుక్తి కల్పించుట ప్రాకృత
 వ్యాకరణ మార్గాను సారియైయున్నది.

"ఉపరిలోపః క గ డ త ద ప ష సామ్" (ప్రాకృత ప్రకాశము. 3 పరి.
 ౧ సూ.) (సంయోగములలోని మొదటి క కారాదులు లోపించును.) 'అథో

గీ॥ కారయోక్తోచోదాలంగకయ యుండు (కవిసం. 3 తరం. ౨౪)

మనయామ్' (ప్రా. ప్ర. 3 పరి. ౨ సూ.) (సంయోగములోని పరస్థితమున యలు లోపించును) “సర్వత్రలవరామ్” (ప్రా. ప్ర. 3 పరి. 3 సూ.) (సంయోగములో నెచటనున్నను ల వ రలు లోపించును.) “శేషాదేశ యోద్విత్వ మనాగా” (ప్రా. ప్ర. 3 పరి. ౫౦) (పదాదీతరస్థలము లందలి లుప్త శేషాక్షరమునకును నాదేశాక్షరమునకును ద్విత్వము వచ్చును. ఉ. మాగ్లో = మగ్లో; మొ.)

ఉచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షాకృత్య నుగుటచేత సీద్విత్వ పద్ధతి కేవల ప్రకృతి భాషామాత్ర స్వభావము కాదని యెన్నవలయును. తమిళ కర్ణాటము లందును నిట్టి పద్ధతి గలదు. నన్నాలు నుడును (తమిళ వ్యాకరణము) గర్లాట శబ్దాను శాసనమున నున్నిట్టి పద్ధతి సూక్రించుట బశియున్నది. విస్తర భీతి నిటఁ జూపలేదు.

కవిసంజరకర్త వై యశివము సూరకవి గారి రచనమును సరిగ గ్రహించి ట్లగపడిడు. ఆతఁ డుదాహరించిన గుమ్మడి శబ్దమునందలి ద్విత్వ మునకు మాగ్గము చూపఁబడలేదు. ఒక్కక్షకారమునకు మాత్రమే ద్విత్వ క్కాగా మాదేశించుట గడెను. మఱియు ‘అగ్గయత్వస్య చైత్వంస్యాత్’ అను దానిచే నెత్వినలు వచ్చుచున్న కర్మమున్నగు వానిలోని సకార ద్విత్వమునకు మూల మగపడింది.

వ్యాఖ్య:—క్రాత్యధి—కొన్ని మొదల సంయోగములోని క్రాతవశి లోపింపడిని యర్థము, లిద్ధినిపింపములలో కేదో పరకసంయోగము మాత్ర మురుగుట బదాదని బహువిధ్యము నను నగిపడుచున్నది. ఉదా. క్రాంచము = క్రొంచ, క్రొంచ. గృధ్రము = గ్రద్ద. ద్రాపడి = ద్రోవని. ప్రతిజ్ఞ = ప్రతిస. ప్రాకాము = ప్రహరి. ప్రాయశ్చిత్తము = ప్రాచి తము. ప్రతిసము = ప్రాత. ప్రేరించు = ప్రేరేచు. ప్రేమ. ప్రేముడి. ప్రాపము = ప్రాపు. ప్రబలించు = ప్రబలు. యంత్రము = జంత్రము. సముద్రము = సంద్రము. సంభ్రమము = సంబ్రము. కర్పూము = కప్రము. కిరీటి = కీడి. నిర్మలము = నిర్మల. కురిపకము = క్రోవి. పదమధ్య మందు రేఫేతర సంయోగములును నరుదుగ సగిపడుచున్నవి. ఉదా.—కస్తూరి = కస్తూరి. పటాలి = పొట్ల. జ్యోతిషము = జ్యోత్యము మొ.

గీ. “ద్విత్య వర్ణంబులకును మీడి దియయ్యాండె
క్రిందిదియ యాండె తొలంగును —”

(కవిసం. 3 తరం. 3 ప.)

(౯౩) న్యాయ్య ద్విత్యేత్యాది:—పయిరీతిని వచ్చిన ద్విత్య వర్ణములలో నొకటి లోపించుటయు గలదు. అన్తశేషమునకు వచ్చుద్విత్యమును గాలక్రమ మున. ద్వే పలుకు పలువారునే నొకపాల్లు లోపించుట సాధవింప నగును. ఉదా—కిషివాల = కిషివాల = కిశచాల. ఇట్టిక = ఇట్టికి = ఇటికి. తాంబూలము = తిమ్మలము = తిమ్మలము. అంబ = అమ్మ = అమ్మ. వాహ్యళి = వయ్యళి = వయ్యళి. మాణిక్యము = (మానిక్కిము) మానిక్కిము. మొ. మానిక్కిమును కనుక వాక్యములలో కనిపించు. వాడుకలో ‘మాణిక్యే వంటి’ అనుకీర్తి ప్రయోగము గలదు. తాంబూలాది శబ్దములలోని సున్న ౯ ర విషయము చొప్పున మహామహిమ ద్విత్యము నందుచున్నది.

(౯౪) సేవ్యున శబ్దము అలోని సకల పూర్వక మకారమును బిందు పూర్వక మకారము మకార స్వయముగి క్షేపము. మకార సేవంకముచే నిచటి పలుకు మకారములగు సేవకము గలదు. వర్ణయ సేవయోగములో దుసవర్ణము నిల్చి పూర్వవర్ణము లోపించుట సేవకము (౧౦-౨ నిష.) గుటచే బకారవిషయమునందు కేవల సూత్రి పకారముయ్యెను. ఉదా-ఉన్దాము = ఉన్దాము. ఉన్దశ్చ = ఉన్దశ్చ. తాంబూలము = తిమ్మలము. అంబ = అమ్మ. కంభము = కమ్మరి. ఉము = ఉమ్మ. అంబు = అమ్మ. తుంబి = తమ్మి. కంబి = కమ్మి. సేవకము = సేవకము. (సేవకము అనునది వాడుక సుండి నానా టికి కలెంచి ముందు.) ఈసూత్రముచే నాథ సేవక బక్యములలోని బిందు ప్రయోగము మకారములకు సేవకము సేవకము మగుటచే సేవకములు వెనుక సేవకము చేసే పాదములగుటచే యని శబ్దములకు. సంస్కృత సమ సమస్యములకు సేవకము వర్ణాదేశము నిల్చుట యాంధ్రవైయాకరణ సంప్రదాయము. మహాశేతయ సట్టి యనునానికిములచేత బిందువు నిల్చుటయు యాంధ్రకవి పండిత సంప్రదాయముగలది. కేసియు (౨౦-౧ నిష.) సేవక బక్యములకు సేవకము మనునానికిసంబంధ బరిగడంగు బంధమునకును, సచటివర్ణయ సంయోగములో మొదటి పాల్లు లోపించుటను, ఉన్దాము = ఉన్దాము. ఉన్దశ్చ = ఉన్దశ్చ. మున్నగు వాని సిద్ధిని నిరూపింప వేయగ సూత్రింప బడెను. మాతంగము మొలగు శబ్దములలోని ‘శ్చ = ం’ అనుదానికిని ‘సిం గము’ మొదలగు శబ్దములలోని ‘ంగ’ అనుదానికిని, బ్రాసమైత్రి సంగీక రించి మహాకవులు ప్రయోగించుటయే సంస్కృత సమశబ్దములలో బరస వర్ణానునాసిక స్థానమున సున్న నిల్చుట యాంధ్రపండిత సిద్ధాంతమును

టకుఁ బరమ ప్రమాణ మనఁదగును. మఱియునట్టి. (శాంతా =) శాంతాది శబ్దములలోని 'ంతి' మొదలగు వాని నాంధ్రప్రదేశ్ లోని బిందువుల కుదా హరించుటయుఁ బ్రమాణాంతరముగ నన్నఁదగును.

'ఱ, ఇ' స్థానము లచ్చాగ్రమున లేమింజేసి వాని వోటఁ దప్పింపదములలోఁ బూర్వబిందువే నిల్చును. ఉదా. అక్క = అంకయ = అంకె. అజ్కుశము = అంకుశము. హిల్లు = ఇంగున. అడ్లుము = అంగుటము. కిల్లెలి = కింగేలి. ఇల్లము = ఇంగిలము. కచ్చిత = కలమ. కాళ్ళ = కాంచి - కంచి. అచ్చలము = అంచు. చుచ్చము = మంచము. మంచము. పచ్చము = పంజరము = పంపరము. - మూళ్ళ = మూంజ = ముంజ. 'ణ న' లు తెనుగులో నున్నను దద్భవసందర్భమునఁ దత్సనుము లందు నలెన వాని వోట చనున్వారము నిల్చును. - కింక = కంక = కంటియ = కంట. కుల్లు = కుంట = గంట. కుల్లుము = కుండము = గుండము. అత్తః పురము = అంతః పురము = అంతిపురము. ఆద్దళము = ఆందోళము = అందలము. గ్రల్లి = (గిరి) కిల్లి. కన్మియెడల మకార స్థానమునం మిను నున్నను నిల్చుట గలదు. స్తమ్భము = స్తంభము = కంఠము, తంబము. ఉమ్మరము = ఉంపరము = ఉంబు. కొన్నియెడల బిందువు వోటి 'ఇ' కారము. 'న' కారరూపమున నిల్చుటయు గలదు. పచ్చాశత్ = పంచాశత్ = (పంచాశ) పనశ. నంజ = సంజ (సంజ) = సన్న. (బాల క్రిందిలో 'సంజ' అనువాదమే కలదు). ప్రాక్రిత భాషలోనిట్లు నున్నను నిల్చుట వాడుకమైయున్నది. "మిమతస్విన్దా స్వ్యః" మిమతస్వ్యాహు న్నమిమత మిమగుమిమింగా నదిమస్వ్యమునాడలి బిందువు వికల్పముగా చర్చించుచు మగును. (ప్రాక్రిత ప్రాకృతము. ర్ వికల్పము. గం నూ). సంస్కృతి మున నీది విద్యాంతరమున వాడుకమున సమాన విద్యుత్తులను నిర్వ్యయము నయి యుండగాఁ ప్రాక్రితమున నిర్వహించు విద్యుత్తులను బాహి కత్వ మంగే కరించుటయు. శిక్షా = సక్షా = సంకా. మత్తః = మతో = స్వత్.

(౧౫.) సంయోగములోని బిందు శేషము దీర్ఘపూర్వక మయ్యెనేని సంయోగపరికల్పమునఁ గల్గు గౌరవము సంభవింపజున్నను గౌరవతత్తి లేదు గాన నట్టివోట్లఁ గొన్నియెడల ద్విత్యము కలుగి కుండుటయు గలదు. అట్టి యెడల ద్విత్యము వచ్చునపు డాదీర్ఘము వెనుకఁ జచ్చునటని ప్రాస్థమనను. (వి. ౭౯. XII) ఉదా. రుద్రాక్ష = రుదు రాక. ఛాన్రి = చాచ; పరీక్షుము = పరికించు. ము.

గీ॥ బొట్టు ద్విత్వంబు లాగమంబులగుశబ్దంబు

సరళతకుఁగాన్నియెడలను జంద్రమాళి (కవిసం. 3 తరం. ౪ పద్య.)

(౯౬.) కొన్నియెడల సంయోగములొని లుప్తశేషము. ప్రాప్త పూర్వక మయినను ద్విత్వము నందకుండుట గలదు. ఉ॥ సప్త = సతి. సపత్ని = సనతి. ప్రతిష్ఠ = ప్రసని. మాణిక్యము = మానికము. వీని కిని మొదట ద్విత్వముగాఁగూర్చుట నానాటికిఁ దేల్చియుకఁబడుట చేత (౯౭ వి.) నకొంచెనా యని నాలోచించి వలసియున్నది. అట్లును స సూత్రమునువిషయ మిచ్చిన. 'ఇట్టిక = ఇటికి, కిక్కచాల = కకిచాల' మున్నగు చోట్లను వచ్చిన ద్విత్వము నానాటి కేక శేషత నందవలసి తీచుగదా. (౯౭ వి.)

(౯౭.) వ్యాఖ్య:—స్పష్టాథము. ఉదా. కేతికి = కేదెగి. వక్ర = వంకర. నిద్ర = నిద్రుక. మొ.

ఇందలి 'శబ్దసరళతకు' అనుదానిని బట్టి ప్రసనిమునా సనునాసి కాది బిందు బీజములు లేకున్నను శబ్దముసరిశిముగా విసంబంధముకై యూరిక బిందువు చేర్చబడునని యుక్తమువలెను. ఉదా. అయ్యుగావ్యాసములు లక్ష్యములు కాగలవు. సంయోగ పూర్వాత్మర గౌరవము కాలక్రమమున తేలిపోయినపుడే పరస్పర శిథిలసంయోగము వికర్ష వికృతిసంబంధము (౧౦౭. వి.) గాన పక్రశబ్దమున సంయోగ పూర్వాత్మర గౌరవ స్థాపనమున కయి బిందువు వచ్చెనని చెప్పరాదు. ఇది 'శుల్కము = మునిము' మున్నగుచోట్ల సంయోగములొనోక హల్లు లోపించుగాఁ బూర్వాత్మర గౌరవార్థమై పరస్పర లుప్త శేష హల్లునకు ద్విత్వము వచ్చుటకు మాటుగా వాని నడును నున్న నిల్చుట క్వాచిత్కముగా నగపడుచున్నది. అట్టియెడల ద్విత్వాత్మరచ్చారణము కన్న బిందూచ్చారణము నుకుమారతా గుణ భావకమై సరళముగానుండు నను సర్థతీయే అట్టియెడల నరుదుగా బిందువు వచ్చుటయు గలదని యుక్తిచెప్పట సహజముగా నుండును. ఇప్పుడు = ఇంచు. వర్ధకి = వడ్డంగి. ఉష్ణిక = బుర్రయ. పిష్టము = పిండి. స్వత్వము = సొంతము. స్పర్శ = పురము. కిర్పూరిము = గిరబూరి. వ్యాఘ్రము = వేగి. పరాత్మర ద్విత్వము మున్నగు మాటలవచ్చు సంప్రదాయము గ్రావిడ భాషాభేదములలో నగపడుచున్నది. (చూడు ౩౬౪ వి.) ఈరీతి 'థక్క = డంక' మున్నగు తదృశములందును నగపడుచున్నది.

ఇక “కేతకీ = కేరణి. వక్ర = వంకర” మున్నగుదోట్లను వచ్చునున్నకును బీజములేకపోలేదు. సంస్కృత భాషలోని యలచులు స్వరములును బాహ్యకముగ నాను నాసికములై యున్నవని నైయాకరణాలు చెప్పియున్నాడు. అట్టి యనునాసిక్యమే యనుకుగ నిట్టియను స్వారాగమమునకు బీజము కానోపును. “అను నాసికాఽ సనునాసికా భేదేన యవలాద్విధా” “సవవిధాఽను (సవ) ప్రత్యేక మనునాసి త్వా చనునాసిత్వా భ్యాంబ్విధా” (సిద్ధాంతి సంగ్రహం)

‘కేరణి’ శబ్దమునందే గాని ఇట్టి విధాన ప్రథమారములను గలదు. నైశాఖము = వేసవి. చంద్రము = సువర్ణ. భూమి = బంగారు. వీరము = వీరలు. మూక = మూలం. ము.

‘నిద్ర = నిదుర’ అనునపుడు వర్ణ వివర్ణము వచ్చునదే దికార ద్విత్వముకల నిద్రావర్ణము లేకపోయినట్టి ‘నిదుర’ అనియొప్పుటయే సహజము. అట్లుగాను ద్రవ్య పూర్వార్థక గౌరవ వాసనచే నిట్లరుదగు ద్విత్వము కల్గెనని యెన్నునది. (౧౦౭ చను.)

“అను స్వర్యములు...” అను ప్రకృతి సూత్రమునకు సూరకవి ‘అస్కి’ అనుదాని నుదాహరించుట సరికాదు. అందుకేబిబ్బములోని ఊకార సాయోగమునందే “అనుగులగు...” అనుదాని చేతనే ‘స్కి’ అనుచది సిద్ధించుచుండగా ఇది స్వర్యమును శబ్దవిశేషం నచ్చిన దానినిగల దలంచుట యుక్తము కాదుగాదా. ఇది సూరకవిగారి దోషము కావనియు లేఖకాది కృతమనియు నెప్పుడగును.

• ఇవిస శయ విచ్ఛేదములోని మూలపదముగా ముద్రా తిక్కలైవాదా హృత్తులు ఇంద్రబద్ధములు కామింజేసి లేఖకాది కృతిములగు ప్రమాదము లందుచుట వింతకాదు. ఇట్టి వికనుగలవు. “అనుగులగును...” (అను.) “ద్విత్వైక వర్ణములు...” (౧౦౮వ.) “అన్యవబిబ్బభ క్త్యైకతక్...” (౧౦౯ వ.) అను వానిచుట్టము విశదమునట్లుగ నుదాహృతు లయింబడనే లేదు. (కాంతి) = ‘కాంతి’ (వివిధం) ఇది యే కోశముననులేదు. ఒక్క = ఒక్కడు. నామము, (వివిధం) నీని ప్రకృతిములు ఇంద్రబద్ధలేదు.

(౧౧౦.) కొన్నియెడల సాయోగములోని వాల్లు లోపించునపుడు లుప్తశేషమునకు ద్విత్వము పుంభవింతుటయేగాక, దానిమీది స్వరము లుప్తవ్యంజన సహాయముగ మాత్రులయ్యుండును. ఉద్యమగు వకారములోపించు నపుడచటి కంఠ్యమగు ‘అ’ వర్ణము కంఠ్యోప్యమగు

‘ఒ’ వర్ణముగమాటును. ఉదా. స్వర్ణము = సొన్నము ; త్వక్కు = తొక్క ; త్వర = తొర ; స్వరము = సొరము ; స్వము = సొము ; స్వత్వము = సొత్తు ; ద్వయి = దోయి. ద్వారము = దోరము ; ద్వికము = దుగ ; ద్విపటి = దుప్పటి ; (తుదిరెండిటను ‘ఇ’ కారమును ‘ఉ’ కారమైనది.) యజ్వ = ఒజ్జ. ‘య, శ’ మున్నగు తాలవ్యములు లోపించునపుడు కంఠ్యమగు ‘అ’ కారము కంఠ్యతాలవ్యమగు ‘ఎ’ కారముగ మాటును. ఉదా. మత్స్యము = మచ్చెము ; న్యవహరము = బేహరము ; వ్యథ = నెత ; ఆశ్చర్యము = అచ్చెరుపు ; భాగ్యము = బాగము. త్యాగము = తేగము ; అన్యము = అన్నెము ; పుణ్యము = పున్నెము ; విద్య = విద్దె ; కన్య = కన్నె. ఈ విధికోన్ని యెడల ప్రవర్తింపదు. ఉదా. యశము = అనము ; స్వామి = సామి. (వాడుకలోసోమి (నాయుడు) అనియున్నది) ; న్యాయము = నాయము ; శ్యామ = చామ ; శ్యామాకములు = చామలు ; శ్యామలము = చామన ; ఖాద్యము = కజ్జము (వాడుకలో ‘కజ్జెము’ అందురు) ; కావ్యము = కబ్బము ; నిశ్చయము = నిచ్చయము ; నిశ్చలము = నిచ్చలము మొ. (చూడు ౧౮ II. IV. వి.) భిన్నతావికృతిచేత (వి ౧౦౩) పున్నియము, విద్దియ, కన్నియ, అను రూపములు సిద్ధించిన పిదప వానిలోని యకారవ్యంజనము లోపింపగా (వి. ౮౭. ౯౧.) నిల్చు (పున్ని + అము) మున్నగు వాని నిత్య సంధిచే “పున్నెము, కన్నె, విద్దె” మున్నగునవి యేర్పడెనని ప్రక్రియ చూపుట కవకాశమున్నను ‘అన్నెము, బాగము’ మున్నగుచోట్ల ‘అన్నియము, బాగియము’ మున్నగు రూపముల లేమిగజేసి యట్టి ప్రక్రియను జూపుట కవకాశములేదు గాన ని రీతిని “ఎత్వము”ను సంపాదించుటయే యుచితము. ఇక, ‘పున్నియము’ మున్నగునవి (౧౦౩-౧౦౭ వి) భిన్నతావికృతిచే బుణ్యము మున్నగువాని నుండియే సంధి విచ్ఛేదనని చెప్పక తీరదు. మఱి యుబున్నెము మున్నగు ప్రకృత సూత్రనాధ్యములు తప్ప దక్కిన ‘డిగ్గె’ మున్నగునవి వెనుక వ్రాసిన రీతిని (విష్. ౯౧) ‘డిగ్గియ’ మున్నగువాని నుండియే (డిగ్గి + అ = డిగ్గె) సంధి విచ్ఛేదనయి యెప్పక తప్పదు. ‘డిగ్గె’ మున్నగు వానిని ప్రకృత సూత్రముచే సాధింప శక్యము కాదుగదా. ఇక ‘డిగ్గె’ మున్నగువాని నుండియే ‘డిగ్గియ’ మున్నగునవి సయితము కల్గెనని చెప్పటకు వలనుపడదు. మొదట ‘డిగ్గి కా’ది శబ్దములనుండి ‘డిగ్గె’ మున్నగునవి కల్గెననుటయే సంభావ్యముకాదు. తర్వాత ‘ఎ’ అను దానినుండి ‘ఇయ’ అను నదిగల్గెననుట యంతకన్నను సంభావ్యముకాదు. ‘ఇయ’ నుండియే ‘ఎ’ అను నది వచ్చెననుట (ఇయ = ఇ + అ = ఎ ౧౯౧ విష్.) కేవలము సంభావ్యముగ నుండును. కావున మారకవి చెప్పిన, ‘ఎత్వమున కియ యాదేశముగు’ అను

(౯౯ విష.) నది సరికాదు. కావుననే చింతామణి కర్తయ్యాచ్చిక శబ్దములందు సైతము 'ఏదంతలాచ నామ్నా మన్యతస్యా మియాంతానామ్నని' చెప్పి యున్నాడు.

(౯౯.) సంయోగములోని హల్లులకు వైకృతవిధులు పర్యాయముగఁ బ్రవర్తించుటయుఁ గలదు. ఇదిమండల భేదములందలి వ్యవహార భేదమునఁ గల్గి కవుల హడుకఁకెక్కి యుండు ననఁదగును. I కొన్నియెడల సంయోగముల లోపము పర్యాయముగ నగును. II కొన్నిచోట్ల లోపభిన్నతలు పర్యాయము గనగును. III కొన్ని యెడల భిన్నత వచ్చునపుడు సైతము ద్విత్వబిందువులు పర్యాయముగ నగును. IV ఏక విధమగు సంయోగమే (శబ్దభేదములందు) భిన్న భిన్నవికృతుల నందును. ఉదా.

I లక్ష్మి = లచ్చి, లక్కిమి ; లక్షణము = లచ్చనము, లక్కనము.

II అగ్ని = అగ్గి, అగ్గిని; నర్తకుడు = నట్టువ ; ముహూర్తము = మూఁగుతము; చిత్రములు = చిట్టలు; యాత్ర = జాతర; కార్యము = కర్జము, కారియము ; చంద్రుడు = చందురుడు ; చంద్రము = చేంద్రము; చంద్రముడు, చందమామ ; ద్భ్రమము = దువారము, దోరము; గర్వము = గరువము; గర్వి = గచ్చి.

III నిద్ర = నిద్దుర; నక్ర = వంకర.

IV లక్ష్మి = లచ్చి, లక్కిమి ; లక్షణుడు = లక్కుమనుడు ; లక్షణము = లక్కనము ; లచ్చనము; భిక్షు = బిచ్చము ; కక్ష = కచ్చె ; లాక్ష = లక్క ; లాక్షు = అక్కు ; అక్షయము = అక్కజము; తొరము = కారము; క్షేమము = సేమము ; త్యాగము = తేగము. నిత్యము = నిచ్చ ; ఆర్యః = అయ్య; కార్యము = కర్జము, కారియము; యజ్ఞము = జన్మము; ప్రజ్ఞలు పగ్గెలు.

(౧౦౦.) సంయోగములో సంతస్థోష్ణములు తఱచుచుగ లోపించును. మాణిక్యము = మానికము; ఖాద్యము = కజ్జము; ఖర్జూరము = కజ్జారము; కర్పూరము = కప్పారము. ధాత్రి = దాది; చూర్ణము = నున్నము; స్వర్ణము = సొన్నము; ప్రసాదనము = పసదనము; ద్వయి = దోయి; కోష్ఠము = కొట్టు; నిశ్చయము = సిచ్చయము; ప్రశ్నము = పన్నము. శ్రేష్ఠి = సెట్టి; స్కంధము = కందము; స్థురుడు = మరుడు; చిహ్నము = చిన్నె; బ్రహ్మ = బమ్మ; భుష్పము = భువ్వ; స్వత్వము = సొత్తు; యజ్వ = బజ్జ; శుల్కము = శుంకము; స్పర్శవేది = పరుసవేది; అల్పప్రాణములగు సంతస్థములు సకారమును గుచ్ఛారణమున బలహీనము లగుటచేతను రేఫ హకారములు శ్రమావాదక

సీ. జ్ఞ, ల ల నత్వంబునంభవించు (కవి 3 తరం ౬. ప)

ములగుటచేతను వర్ణాంతర సంయోగమున వీనిలోపము సహజమై యుండును. తఱచుగా ననుటచేత “కార్యము = కర్తము; ద్వితీయ = విదియ; క్షేమము = సేవము; సంధ్య = సంజ; వింధ్య = వింజ”; మున్నగుచోట్లఁ బై విధికి విపరీత ప్రవృత్తి కలుగుచున్నది. న్రాపది = గ్రోవది, ప్రాథ = ప్రోడ, మున్నగు చోటులందు సంయోగ మే నిల్పుచున్నది. తద్భివములలోనే గాక దేశ్యము లందు సంయతిము రేఫ పరక సంయోగము మాత్రమే పదాదినిగలదు. ‘స్వారి’ అను వకార పరక సంయుక్త దేశ్యపదమొక్కటి మాత్ర మగపడు చున్నది. ‘కర్తము’ అనునది తప్పఁ దద్భివములలో రేఫ పూర్వక సంయోగ మెచ్చటను నగపడలేదు. “సంధ్య = సంజ; వింధ్య = వింజ” మున్నగు చోటులందు దకారము శేషించిన దన్నను దకారము రావచ్చును. (ద్యూతము = బాదము = జూజము) దకారమునిల్చు నపుడు ‘సంబే’ అను రూపమును వెలయుచున్నది. ‘మత్సరము’ అనుచోటఁ బ్రకృతియందే దంత్య చకారము వంటి యుచ్చారణ ముండుటచే నచట దంత్య చకారస్వయమునిల్చుట స్వాభావిక మనఁదగును. (మచ్చరము)

ప్రాకృతము నందును నిట్టి పద్ధతియేగలదు. ‘వర్గే’ (చండవ్యా. వ్యంజనవిధాన. 3 సూ.) వర్గాక్షరము పరమగునపుడు పూర్వస్థమగు వ్యంజనము లోపించును. “వర్గాదవర్ణమ్” (చండవ్యా. వ్యంజన విధాన. ౫సూ) = వర్గాక్షరములకుఁ బరమగు వర్గేత రాక్షరము లోపించును.

(౧౦౧) అంతస్థోష్ఠములు పరస్పరము సంయోగించు నపుడు హ, ర, య, ల, వ, స, లు త్తరోత్తరము బలీయములై నిల్చును. హకార రేఫములు శ్రమాసాదకము లగుటచే దద్భివములలో నవి సర్వదాలోపించునని యేఱుం గునది. ఉదా - శ్యామ = చామ; సస్యము = సస్సెము; నిశ్రేణి = నిచ్చెన; శ్రవము = చెవి; స్వరము సారము; స్వర్ణము = సొన్నము; శ్రీరంగరాజు; సిరంగరాజు, శ్రుతి = సుతి; స్వామి = సామి; గర్విము - గర్వి = గర్బి; వ్యాఘ్రము = వేగి; కాన్యము = కబ్బము; కల్యుడు = సెల్లుడు; వాహ్యలి = వయ్యలి; ఆర్య = అయ్య.

(౧౦౨) వ్యాఖ్య. జ్ఞానలేఖాది:—‘జ్ఞాన’ అను వానికి నకారాదేశ మగును. వర్గాక్షరముల పరస్పర సంయోగములోఁ బరమాల్లు నిల్చును. సంయుక్త వర్ణోచ్చారణమున వక్తకుఁగల పర వ్యంజనోచ్చారణ ప్రయత్న త్వరచేఁ బూర్వహల్లులోపించుట కేవలము స్వాభావిక మనఁదగును. ఉదా.

సీ ... .. ద్విత్వైకవర్ణములు విడి యరు వర్ణములగును
(కవిసం. 3 తరం. ౧ వ.)

ముక్తి=ముత్తి; ఖడ్గము=కగ్గము. ఉద్భాటించు=ఉగ్గడించు; ఉన్మాదము=ఉమ్మాదము; ఉన్మత్తము=ఉమ్మెత్త; ముగ్ధురాలు=ముద్దరాలు. మృతస్మి=మన్ను; విజ్ఞాపనము = విన్నపము; 'జ్ఞ' అనుదానిలోని జకారము లోపింపగా మిగిలిన 'ఇ' కారము స్వపూర్వ రూపమగు నకార రూపము నందుట సహజము. ("నకారజా వనుస్వార పంచమార్పులి ధాతుషు! సకార జశ్యకారశ్చ | షాట్టవర్గస్త వర్గజః") (కవికల్పద్రుమము) రాజ్ఞి = రాణి (రాజ్ + న్ + ఈ = రాజ్ఞి); చిహ్నము = చిహ్నై; సంజ్ఞ = సన్నయజ్ఞము = జన్నము; ఆజ్ఞ = ఆన (దీర్ఘము మీఁ దిదిగాన దీనికి ద్విత్వము రాలేదు.) (౯-౨ వి.) పఞ్చాశత్ = పంచస (ఇచటి ద్విత్వము నానాఁటికి తేలియుండునని యెన్నునగును.) (౯-3 వి.)

ప్రాకృతము నందును నిట్టి మార్గముగలదు. 'వగ్రే' (చండవ్యా. వ్యంజన విధాన. 3 సూ.) వర్గాక్షరము పరమగు సపుఞ్ పూర్వస్థిత వ్యంజనము మాత్రము లోపించును. ఉదా. శక్తః = సత్త్వో, మొ.

—వికర్షము = భిన్నత.—

(౧౦౩.) వ్యాఖ్య. ద్విత్వేత్యాది:—

కొన్ని సంయోగములు భిన్నములగు ననగా వియుక్తము లగును. ఇట్టి వికృతిని ప్రాకృత వ్యాకరణ కర్తలు వికర్షమని వ్యవహరించిరి. అధర్వణుడు దీనిని భిన్నతయని వ్యవహరించెను. ఇట్టిభిన్నతలో సయితము వర్ణాగమ వర్ణాదేశవర్ణ లోపవర్ణ వ్యత్యయాయలు యాథార్థముగా సంభవించుచుండును. ఈ వికర్షము నందట్టి వియుక్తములగు హల్లులనడుమ యథార్థమగు స్వరాగమము నిత్యముగా సంభవించును. ఉదా. చిద్రుఁడు = చందురుఁడు ఈర్ష్య = ఈ రసము. ప్లవము = పడవ మొ.

ఈ వికర్షము ప్రాకృతము నందును నడుమగలదు. కాని వియుక్త వ్యంజన మధ్యమున నిల్చు స్వరాగమము విషయమున నేఱుమార్గముగ నుండును. "క్లిప్తశ్లిప్త రత్న క్రియా శాశ్లేష తత్స్వర పతూర్వస్య" క్లిప్తాది శబ్దముల సంయోగమునకు వికర్షము కలుగును. వానినడుమ పూర్వాక్షరము మీఁది స్వరము నిల్చును. ఉదా. క్లిప్తమ్=కిలిటం. శ్లిప్తమ్ = సిలిటం రత్నమ్ = రలణం = రయణం. క్రియా = కిరిఱ. శాశ్లేష్ = సారంగం. మొ.

"ఇ ధ్రీప్రాక్రిత క్లాంత క్లేశమ్నాన స్వప్నస్వర్ప హర్షార్థగర్భేషు"
ప్రీతశ్చిత్తి శబ్దములకు వికర్షము వచ్చును. అట్టిహల్లుల నడుమ ఇకారము

నిల్చును. ఉదా.—శ్రీ = సిరి; స్పర్శము = ఫరిసో, హర్షము = హరిసో. అర్హము = అరిహో (ప్రాకృత ప్ర. 3 పరి. ౬౦ - ౬౨ సూ.)

ఇంక 'కృష్ణేవా' (౬౧సూ). "అఃత్వాజ్ఞాఘయోః" (౬౩ సూ). "స్నేహేవా" (౬౪సూ). "ఉపద్వితస్వీసవేషు" (౬౫సూ). "జ్యాయా యామీత్" (౬౬సూ). అను ప్రాకృత ప్రకాశసూత్రములచేత గతిపయ శబ్దములకు మాత్రమీవికర్షము చెప్పబడినది. ప్రాకృతాంధ్రములలో వికర్షమున్నను వాని రూపములు ప్రాకృతములకు విజాతీయములుగా నుండును. (శ్రీ = సిరి అనునది తప్ప) ఉదా. రత్నము = (ప్రాకృ) గయణం, (తెల్లు) రతనము, హర్షము = (పాకృ) హరిసో, (తెల్లు) అగుసము, (అరిసము అని పారిజాతము నందు గలదు కాని శబ్దరత్నా కర కర్త నిరసిం చెను) అర్హము = (పాకృ) అరిహో, (తెల్లు) అరుహుడు, స్పర్శము = (ప్రాకృ) ఫరిసో. స్పర్శవేధి = (తెల్లు) పరుసవేది. మొ. ప్రాకృతమున వికర్షము వచ్చెడి తక్కినచోట్ల తెల్లన వికర్షమురాదు. తెల్లన వికర్షము నచ్చుచోట్ల ప్రాకృతమున వికర్షము రాదు.

అరవ భాషలోను వికర్షముగలదు. అందును స్వరాగమము ప్రాకృతమున కన్న విభిన్నముగ నె యున్నది. యవల పరక సంయోగము విశిష్యము వానికి ముందు 'ఇకారము' నిల్చును. ఉదా. వాక్యము = వాక్కియమ్. వక్రము = వక్కిరమ్. శుక్లము = చుక్కిలమ్.

మఘపరక సంయోగము విశిష్యము వానికి ముందు 'ఉకారము' నిల్చును. ఉదా. ఉద్గము = ఉదుమమ్. పక్వము = పక్కువమ్.

నకార పరక సంయోగము విశిష్యము దానికముందు 'అ'కారము నిల్చును. ఉదా.—రత్నము = అరతనమ్. (నన్నూలు, ౨౨ సూత్రము, పదవియల్. ఎలు త్తధికారము).

వికర్షస్వరాగమములు.

(గంర.) భిన్నత సందుచున్న సంయోగము మీఁది స్వరమె యావికృష్ట హల్లులపై నిల్చును. ఉదా.—చంద్రుడు = చందురుడు. కీర్తి = కీరితి, అగ్ని = అగిని. ముగ్ధుడు = ముగుదుడు. ఈర్ష్య = ఈరస. ప్లవము పడవ. యత్నము = జతనము. రాత్రి = రాతిరి. రత్నము = రతనము. యాత్ర = జౌతర. దర్శించు = దరిసింపు. ముక్తి = ముగితి. శ్రీ = సిరి. "ప్రేమ = పెరిమ, ప్రేరించు = పెరరేచు" అనుదోటులం దుచ్చారణ సౌకర్యార్థముగ స్వరములుమాత్రే నవదగ్గను.

(౧౦౫.) భిన్నత నందెడి “అవర్ణాంత” సంయోగము లోకేఫ మున్నచోఁ దొలిహల్లుమీఁద (ఆవికృష్ట హల్లులలో) ‘ఉకారము’ కొన్నియెడల నిల్చుట యుగలదు. ఉదా. రుద్రాక్ష = రుదురాక్ష. సన్యవేధి = పరుసవేది. మహా-ర్తము = మూఁతము. కొన్నియెడల ననుటచేత, ఈరసము. జాతర, వంకర, మున్నగు చోట్లయందుఁ బూర్వసూత్రమునె యుపయోగించునది.

(౧౦౬.) భిన్నతనందెడి సంయోగములోఁ బరహల్లు యకారమయ్యె నా దానికిముం దికారము నిల్చును. ఉదా.—మర్యాద=మరియాద. కన్య = కన్నియ. విద్య = విద్దియ. పుణ్యము = పున్నియము. మొ. నీని ద్విత్వము పరసూత్రముచే సాధ్యము.

(౧౦౭.) సంయోగము విడువపుడు తత్పూర్వాక్షర గౌరవపువాసనచే వికృష్టహల్లులలో మొదటిది ద్విత్వము నందుటగాని బిందు పూర్వకమగుటగాని క్వాచిత్కముగ సగపడుచున్నది. (౯౭ విష.) ఉదా.—కన్య=కన్నియ. విద్య=విద్దియ ; పుణ్యము = పున్నియము; శుక్రుడు = సుక్కురుడు ; సత్రము = సత్తరువు; సత్వము = సత్తువ; చిత్రము=చిత్రువు; నిద్ర=నిద్దుర; నక్రము = వంకర.

సంయోగ పూర్వాక్షరమును దేల్చి పలుకుట వాడుక కెక్కినపుడె యచటి శిథిల సంయోగమున కీవికర్షము సంభవించును. అపుడు సంయోగ పూర్వాక్షరపు గౌరవము వికర్షముచేఁజెడును. ఏకమాత్రకమయినను నచటి సంయోగము వర్ణద్వయముగ నిల్చుటచే మాత్రాధిక్యము గల్గును గాన నచటి మాత్రలసంఖ్య మార్పులేక తుల్యముగ నె యుండును. అట్లుగుటచేని వికర్ష వికృతి కేవలము స్వాభావికమే యగుచున్నది. అట్లయినను గొన్నియెడల సంయోగ పూర్వాక్షరగౌరవ ప్రాచ్యురగాభ్యాస వాసనచే నచట భిన్నతనందెన హల్లులలో మొదటి హల్లు ద్విరుక్తమగుట గాని బిందుపూర్వక మగుటగాని క్వాచిత్కముగా సంభవించునని ప్రకృతి సూత్రమునకుఁ దాత్పర్యము.

(౧౦౮.) అకారాంత సంయోగములోఁ బరహల్లు ‘ఓష్ఠ్యము’ యొనెని దానికి ముందు ‘ఉకారము’ నిల్చును. ఉదా.—గర్భము = పిరువు (విష్టయము = పసుమానము ?) విశ్వాసము = పిసువాసము. ద్వారము = దువారము. లక్ష్మణుడు = లక్కుమనుడు. సత్యము = సత్తువ.

వ్యత్యయము.

(౧౦౯.) ప్రకృతి పదములలోని స్వరములును వ్యంజనములును దాత్తా అగు చుండుటయుఁ గలదు. అధర్వణా చార్యులు దీనిని వ్యత్యయమని వాడిరి.

ఇది వచ్చునప్పుడును నర్ణాగమ వర్ణాదేశ వర్ణలోప భిన్నతా వికృతులు కలుగుచుండుటయు గలదు.

ప్రాకృతియు సందును సీవికృతి యుడుగుగలదు. వీనిని స్థితి పరివృత్తి యని ప్రాకృతి వ్యాకరణ కర్తలు వ్యవహరించిరి.

ప్రాకృతి ప్రకాశములో సీక్రింస యలాతి శబ్దములకు మాత్రమే వ్యత్యయ విస్తృతి సూక్రింపఁబడును. (౪ పరి. ౨౦ మొ. ౩౨ వ.) కరేణవు = కణేహ. కరేణా. ఆలాసము = ఆశాల స్తంభ. ఈక్రింది శబ్దములలో స్పష్టమగు స్థితి పరివృత్తి సూక్రింపఁ బడఁపనును నయ్యది ధ్వనితమగు చున్నది. ఉదా- బృహస్పతి=భజప్పక; మలినము=మఱిలం (తెల్ల మయిల), మలిణం; గృహము = ఘరం.

ఉచ్చారణ త్వరితోనిఁబడఁబడు, సౌలభ్యాపేక్ష, అస్పష్ట శ్రవణము మున్నగు వానిచే నిట్టివికృతి సాధించును.

I. స్వరవ్యత్యయము:—యుపతి = ఉపిడ; శుచి = చిచ్చు; (ద్విత్వము విరితి); యుక్త=ఉత్తు; శృంఖల = సుంకెల; ఉరిము = (రి + ఉము=రోము) రొమ్ము; (ఉరిలు (రి + ఉలు) = రోలు).

II. హల్ వ్యత్యయము:—రాపతిము = సాపురిము; కిలంజము = గంజాయి; పతాక = పడగ; జ్యోతిషము = జ్యోస్యము; కింపించు = పంకించు; ప్రలాపించు = (పరలాపించు) పలనరించు; మాలూరము = మారేడు; వాద్యము = (వాదియము) వాయిదము. నర్థకీ = (నర్తకీ) పండ్రంగి; వర్తులము = (వత్తులము) పట్టున; ప్రతిసము = (ప్రసతిము) ప్రాత.

III. ఉభయవ్యత్యయము:—వినాయకము=(వెనకాయ) వెనకయ్య గోహింసక = గోసంగి. మొద.

వర్ణాదేశములు.

(౧౦౦.) ముఖ్యముగా సుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్ష చేత సినర్ణాదేశ వికృతి గల్గుచుండును. మహాప్రాణ నర్ణాశరముల యుచ్చారణము శ్రమాసాదక మగుటచేత మహాప్రాణవ్యసంగి సంస్కృత పదము లాంధ్రమునకు వచ్చునపుడవి సవర్ణాల్ప ప్రాణములుగా మాటిపోవును. ఇట్లేయుచ్చారణ సౌలభ్య పేక్షాదుముచే మఱిన్ని విధములగు వర్ణాదేశములును గల్గుచుండును. శపలు 'స' కారముగా మాటిపోవును. కొన్ని యెడల బహుషములు సరళవర్ణములుగ మాటును. సర్గహుషములు బిరుదువులుగా మాటును. ఇట్లుగల్గెడియా యా యాదేశములు మున్నుదుఁ జూపఁబడుచున్నవి.

సీ॥ వర్ణముల ద్విత్వీకు వర్ణ చతుర్థ వర్ణములు తదాది
వర్ణత భజించు (కవిసం. ౩ త్రిం. ౬ ప.)

వైనివాసిన సంసర్థమునుబట్టి యాంధ్రులు మహాప్రాణ వగ్దాక్షరములు, శ ప లు; మున్నగు వానిని బలురు కలవాటు లేని వానిని యేర్పడుచున్నది. కాని వీరు తత్సమములలో నట్టి వర్ణముల నెల్ల యథాస్థితిముగ నుచ్చరింపఁ గలరని 'భీష్మపర్వ' మున్నగు తత్సమ పదములను బట్టి యంగీకరింపక తీరదు. కావున సంస్కృత భాషాసంబంధము కలుగక ముండిత కాలములోని యాంధ్రమున సర్వయుక్తులు మున్నగునవి లేవనియు, నాకాలపు లాంధ్రుల కట్టి వర్ణముల నుచ్చరించు నలవాటు లేకుండెడి దనియుఁ దర్వాత సంస్కృత పండితులు తత్సమములను వాడిఁగా నట్టిపదముల నాంధ్రులు వాడుటలోఁ గొందఱు వాడుకలందుఁ బై నీతిని న్యాభావికములగు వికృతు లేర్పడిన వనియు, వానిలోఁ గొందఱు సచ్చిసట్టియు, శాస్త్ర సమ్యతములగు నట్టియు వికృతులు గ్రహింపఁ బడినవనియు సంగీకరింప కతీరదు. సంస్కృత సంబంధ మాంధ్రులకుఁ గలుగినముందే యాంధ్రము వెలయుచుండెడి దనుట కీ యొక్కనిదర్శనము చాలును గదా.

తమిళమునందును (ఆంధ్రము నందువలెన) సంస్కృత పదమును దెచ్చికొను సపుడు పదద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ వర్ణము లాభాషలో లేనందున సంస్కృత పదములలోని యట్టివర్ణముల చోటఁ దమిళములోనున్న వర్గాదిమ వర్ణము లేనిల్పునని దమిళవ్యాకరణములలో వ్రాయఁబడియున్నది. (నన్నాలు పదవి)యన్, ౨-౨౩ సూ. త్రిం కౌస్థియము) ఎచ్చెవియల్, (౫-౬ సూ.

కన్నడ భాషలో మహాప్రాణ వర్ణములు నెలయు చున్నను సంస్కృత భాషముల విషయమున మాత్రమాంధ్ర భాషాపద్ధతియే యగపడుచున్నది.

• సంస్కృతాప భ్రష్టరూపములగు శ్రుతి భాషలు మొదట మొదట నీచపాత్రములకై నాటకాదులలో నుపయోగించుటకు మాత్రమే గ్రాంథికములుగ సంగీకరింపఁ బడినవగుటచేతఁ బదస్వరూపా నభిజ్ఞత, యస్పష్టశ్రవణము, మున్నగు కారణముల చేత వ్యవహారమునందుఁ గల్గిన యపభ్రష్టోచ్చారణము లెల్లఁబ్రయోగార్హములుగ నందింగీ కరిగఁపఁబడినవి. కావున నెయందు 'ఖ ఘ ణ థ ధ' లస్థానమున హకారము వచ్చుట మున్నగువికృతు లెల్ల సూత్రింపఁబడినవి. అట్టివాని నాంధ్రపండితు లంగీకరింప రైరి. కాని యాంధ్రము నందును వ్యవహారములో 'మేఘము = మేహము, ముఖము = మొహము' మున్నగు నిట్టి వికృతులు లేకపోలేదు.

(౧౧౧.) వ్యాఖ్య.—వర్గేత్యాది. ఏ డాడవర్ణ=వానిక. బూర్వములగు వర్ణములు.

తత్త్వద్వైతీయాక్షరములు తత్త్వద్వైత ప్రమాక్షరములుగ నిత్యముగ
మాటును. హాకారము సౌలభ్యా పెక్షచేతి లోపించుట సహజముగాన వర్ణ
ద్వైతీయము లందును మహాప్రాణాయామ హాకారావేశము లోపించుగాఁ బరి
శిష్టశ్వాస రూపము నిల్పుట సహజమే గదా. ఆట్టిశ్వాసములు చుప్పము
లగుటచే నవి తఱుముగ సశేములగుటయుఁ గలదిని ముందు చెప్పబడును.
(౧౧౩ విష.) ఉదా — ముఖము = మొకిము = మొగము ; ప్రచ్ఛనము = పచ్చ
డిము. అంగుష్ఠము = అంగుటము. స్థిరము = తిరము. సుభగము = సౌబగు.
రథము = రదము. ఈతిడిలక్ష్యమును బట్టి యాంధ్రకవు లంగీకరించుచున్న
ఫ ధప్రాసమైత్రికి మూలమగుఫ ధల యుచ్చాణము నందలి యభేదము చిర
కాలము క్రిందటనె యుండినని విశేషముగ చున్నది. (ప్రాశ్నోతమున—
నాథో = నాథో) (౧౧౨ విష.) “గ్రంథ = కింతి. స్థిరము = తిరము” అని
యిట్లుకొన్నిటిలో ఫ కారోచ్చాణము నిల్చియుండె ననియు నెన్ను దగును.

(౧౧౨.) వర్ణచతుర్థములు నిత్యముగ వర్ణత్వతీయములగును. నెనుకటి
సూత్రము విషయము నందువలెనె యిచ్చటను సైతము వర్ణచతుర్థములలోని
హాకారా వేశము సుభోచ్చారణమునకయి యతరింపఁగా ఘోషములగు
వర్ణ త్వతీయము లచ్చట నిల్పుట సహజమే యనియెన్ను దగును. ఉదా—
మేఘము = మేగము. ఘడిక = గడియ. థాత = తా. (బ్రహ్మ) ఇట్లు
కొన్ని యెడల నట్టి ఘోషములలోని ఘోషయంతరించి శ్వాసములు నిల్పు
టయు విరుద్ధముకాదు. (౧౧౩ విష.)

పసురీతిని వర్ణద్వైతీయ చతుర్థములకు వర్ణప్రసమ త్వతీయములా
దేశములగుట ప్రాశ్నోత భాషా పద్ధతికిఁ జాల విరుద్ధమై యున్నది. ప్రాశ్నోత
భాషలలో మహాప్రాణములు వెలయుదుడుటజేసి యందునర్థ ప్రసమ
ములకు వర్ణద్వైతీయములా దేశములగుట మున్నగు విపరీతపద్ధతి వెలయు
చున్నది.

“ప్రసమద్వైతీయయో ద్వైతీయ చతుర్థా” (చుండవ్యా. వ్యంజన
విధాన, ౧౧ సం.) పసుషమ్ = పరుసం. నాథః = నాథో. ము.

(౧౧౩.) అగుట సుభములు సరస్వము మాటునుటయును గలగు.
శ్వాసములందు నాదము కట్టయు, నాదములందలి నాదత లోపించుటయు
వింతకాదుగదా. ఏకవర్గితా సంబధమై యీ వికృతితకి మూలమనదగును.

ఉదా.—బాలిశుడు = పాలనుడు. ఘోషము = గోషము = కసవు.
(గ్రాసము = గోషము, అనియునెన్ను వచ్చును), సిభము = (నిబము)
నెపము. పూగము = పోక. గాథము = కాటము. గుచ్చము = కుచ్చు.

తచ ... ..లకు ... ..అనోన్య సంప్రాప్తి గలుగుచుండు.
(కవిసం. 3 తరం. - ౬ పద్య)

కాచము = గాజు. భాతము = (కాతము) గాత. కూతి = గొంతి. కేతకి = శేవగి. రాజ = రాచే (వారు). చక్రము = జక్రము. జట = జడ. ఆటవి = ఆడవి. అంతము = (సూదరము) అండము. ద్వీపము = (దీప) దీవు. (దీవిల నియు వాడుకలోఁ గలదు) తపసు = తబము. తపసు = తబును. మొ.

తమిళ భాషలో వర్గద్వితీయా తృతీయతుర్గములు లేముజేసి తద్భవత్వమున వర్గద్వితీయాదులచోట నెల్ల వర్గప్రథమములై నిలుచును. (నన్నూలు, పది ప్రకరణముల పలు త్తధికారము, ౨౦ సూ.), కన్నడమున ౧౧౧ - ౧౧౨ ౧౧౩ సూత్రములలోని మువ్విక్రములను పద్ధతులును గలవు. “త్వితీయాః ప్రథమ చతుర్థయాః” (౧౧౩ సూ.) “ద్వితీయస్య ప్రథమో షర్గాణామ్” (౧౧౪-౨ సూ.) కన్నాట శబ్దానుశాసనము, ౨ పరి) ప్రాకృతము నందును ద్వితీయాదుల కాయా పద్ధతులలోని ప్రథమములొదేశములగుట కలదు. ఉదా. నగరమ్=నగరమ్, “త్వితీయ చతుర్థయాః ప్రథమద్వితీయామ్” (చండవ్యా. వ్యంజన. ౧౧ సూత్రము వాతాంతము.)

(౧౧౪.) వర్గయుక్తులు క్వాచిత్కముగా హకా యుక్తులుగదు టయుగలదు. అట్టియెడల నా హకాను నిలువఁ లోపించి పూర్వస్వరమునకు దీర్ఘము నొడవించుటయు సంభవించును. వ్యాసహరిక భాషలో నట్టి హకానను నిల్చుట గలదు. ఉదా. ముఖమ్ = (మొహము) మొహము. వర్గయుక్తులలోని వర్గయాగము లోపించుటయు నందలి మహా ప్రాణాంశము లోపించి పూర్వ స్వరమును దీర్ఘముగ మార్పుటయు వింతకాదు. ఇట్లు హకానను వచ్చి నిల్చుపద్ధతి ప్రాకృతి భాషలో గలదు. “ఖ ఖ ఖ ఖ భాంహః” ఉదా. మేఘః=మేహః. వృషభః = వసహో (ప్రాకృత ప్ర ౨ పరి. ౨౭ సూ.)

• (౧౧౫.) వాఖ్య.—తచేత్యాది. తచలకు = త వర్గ చి వర్గములకు.

ఉత్కారేత్కములగు ‘తుచు’ అనునానికే త వర్గ చివర్గములనెడ యర్థము లభించుట సంస్కృతి వ్యాకణ సంప్రదాయ మగుటచే స్థితి సవరింప వలెనననాదు. ప్రాకృత భాషలో ‘అ’ కారివిశిష్టతలో సైతమట్టి యర్థము పచ్చుట కలదు. “పవయోర్వ్య త్యాసః” (చండవ్యా. వ్యంజన. ౨౨ సూ.) భగినీ = వహిణి. (౨౫ సూ.) (ఇచటి ‘ప’ శబ్దము పవర్గవాచక మేగదా.)

తే॥ గీ॥ కలుగుబంధులటత వర్గములకు శర్వ. (కవిసం. ౩ తరం. ౩ ప)

సీ... తథల కాదేశంబు డత్వ మగును (కవిసం. ౩ తరం. ౬ ప.)

కాఁగా 'తచ' వర్గములకు బంధుర పరిణామము కొన్నియెడలఁ గల్గునని యర్థము లభించుచున్నది. ఉదా. త్యాగము = చాగము; 'తెచ్చు' = చెచ్చు; చించ = చింత; సూచి = (సూజ) సూది; స్తనము = చన్ను; జాతి = జాది, జా. (అచ్చిక పోలేలకారాది యుక్తములగునపుడు సంత్యములె యగును గాన వానికే డ వర్గతోడి సౌబంధము సమూలమె యనఁ దగును. ఇంక 'తెచ్చు చెచ్చు' మొన్ననువోట్లను సైతము గాలక్రమమున నట్టి సంబంధము వ్యాపించి యుండునని యెఱుఁగవచ్చును.

(౧౧౬.) న్యాఖ్య.—కలుగు ఇత్యాది. అర్థమున్నప్తము. తథలకి త్యాది సూత్రము మీఁది దానిచే గత్యాదు కాఁగలదు. (త = డ = డ). ఇనల పరిణామమున నాకు నానెచ్చుటయే యాధ్య సంగ్రహము. (చూడు. ౧౨౨ వి.) ఉదా.—కలఁగము=గొఱు. స్పృశి=పుడను (ధ=తి=ని = డి=డ). సంగతి = సంగడి - (తి = ది=డి - ఇట్లు యంతటను నుచునది) మేధి=మేడి గీర్థిక = డిగ్గియా - ప్రచ్ఛానము = పచ్చడి. స్పృశి = వడ్డి. ప్రతీహరి = పడిహరి = పడిహరి.

“ఇహ” యూహించును” భాషా కుటుంబములో 'ట' వర్గములే మించేసి సంస్కృతము నందలి 'ట' వర్గము ప్రావిషి భాషా సంపర్కమున 'త' వర్గములకేమై వెలసెనని భాషాశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పెను. పట్టణ శబ్దము ప్రాకృతమే యనియు నచికాలక్రమమున సంస్కృతములో జొచ్చెననియుఁ దోచుచున్నది.) “పత్తనేచ” (ప్రాకృతముజరి. ౩ పరి. ౨౨ సూ.) పత్తి నేచాపి యుక్తస్య తకారస్య టకారతా తథాక్షర సత్తసహి పట్టణా వాగ్గినోవిదుః) వాచస్పత్యాది కోశములలోపట్టణ శబ్ద సూబాహరింపఁ బడకున్నను శబ్ద రత్నా కరాదులలో నది సంస్కృతముగనే చూపఁబడినది.

సంస్కృత శబ్దములలోని నకారము ప్రాకృత్యములో ఇకారమగును. 'నోణాన్వృత' (ప్రాకృతస్ర., ౨ పరి ౪౨ సూ.) 'ప్రథమ శిథిల నిషేధేషుః' (ప్రా. ప్ర. ౨ పరి ౨౮ సూ.) అని యిట్లు 'త' వర్గీయములకు 'ట' వర్గీయ మగుచున్నది. “టాస్తాః” (షడ్భా. ౧౨౯ ఖ.) పైశాచీ ప్రాకృతమున 'ట' వర్గమునకు 'త' వర్గ ముదేశమగును.

పరి సంస్కృతమును బట్టి ప్రాకృతములకు ముందే సంస్కృతమున 'ట' వర్గ ముండెడినని తేలుచున్నది. ఇంత యేల ఋగ్వేదమునందే ట వర్గము ధారాశముగ వెలయుచున్నది.

(౧౧౭) అనునాసికములు (వర్గీయ సంయుక్తములు) నియతముగ ననుస్వారము లగును. దీర్ఘము మిఁది పూర్ణము నియతముగ ఖండానుస్వారమగును. ౭౮ సూత్రముచొప్పున నిట్టి బిందుపరిణామ మాత్రమున శబ్దములు దద్భవములుకాకున్నను నితర వికృతులచే నవి తద్భవములు కానోవును. వర్గాక్షరములకు ముందర నుండు ననునాసికముల నుచ్చరించుట శ్రమాపాదకము గాన నవి యనుస్వారముగఁ బరిణమించుట సహజమే. అట్టి యనుస్వారము దీర్ఘము మిఁద నిల్చునపుడు తేలి ఖండమగును. వాడుక భాషలో నది నానాఁటికి నశించుచున్నది. ఉదా. అఙ్గీక = అంకియ. అఞ్చలము = అంచు. యస్త్రము = ఏతము. హిస్తాలము = ఈడు. కాణ్డము = కాండ. కణ్ఠిక = కంఠియ. అస్తము = అందము. స్తంభము = తంబము. లాఙ్గలము = నాఁగలి. తెలుఁగున జ ఇలు లేవు. కనుక వానిచోట ననుస్వారమే నిల్చును. ప వర్గ పూర్వక మ కారము నున్న వంటి ధ్వనితోనే పలుకఁబడుచున్నది. కావుననే ప్రాచీన శాసనములలో ట త వర్గాక్షర పూర్వక బిందువుచోట మాత్రమే తత్తద్వర్గీయానునాసికముల వ్రాయు నాచారము నిల్చెనని చెప్పఁదగును. ఆంధ్ర వైయాకరణులును నాంధ్రకవులును వర్గాక్షర సంయోగ పూర్వస్థానునాసికములచోట నియతముగ బిందువునె వ్రాయవలెనని నిశ్చయించుకొనిరిని యీ వఱకు వ్రాసియే యున్నాను. (౭౮, ౯౪ విష.)

(౧౧౮) అధర్వణాచార్యుఁడు తద్భవత్యావస్థ లేకున్నను సంస్కృత శబ్దావసాన గతి మ కారములుసయిత మనుకృతిలో ననుస్వారముగనే తెలుఁగున నిల్చునని యీక్రింది రీతిని వచించియున్నాఁడు.

శ్లో. 'శబ్దానా మంత్యభాగేషు యోనుస్వాయః ప్రదృశ్యతే।

తస్యాచి పరతో మస్యై తస్యైత్ర కవిసమ్మతే॥ (అహో. ౨౦౩ పుట)

తద్భవత్వమునందేగాక తత్సమములుగా సంస్కృత శబ్దములను వాడునపుడును నింకను సంస్కృత విభక్త్యంతములె యనుకరింపఁ బడునపుడును వర్గాక్షర పరక సంయోగములోని యనునాసికములచోట బిందువునే నిల్పవలెనని యాంధ్రమహాశవి లాక్షణికుల సిద్ధాంతమై యున్నది. (౭౮, ౯౪ విష.) కొందఱు అట్టి విషయము పాక్షికమని తలంచుచున్నారు.

ప్రాకృతమునందును బయి విషయములు పాక్షికముగ సంభవించును. "యయి తద్వర్గాంత్యః" = (ప్రా. ప్ర. ౪ పరి. ౧౭ సూ.) యయి ప్రత్యాహార వర్ణములు పరమగునపుడు ముందటి బిందువుచోటఁ దత్తద్వర్గీయానునాసికము వికల్పముగా నిల్చును. ఉదా. పఙ్కం = పంకం - (సంస్కృ. పఙ్కమ్)

గీ॥ వరున ... రల, చన, టడ, వవ, నణ లకు॥

కగల కన్యోన్య సంప్రాప్తి గలుగుచుండు॥ (కవిసం. 3 తరం. ౬ ప.)

మత్వమునకు వత్వంబగు॥ వత్వమునకు ... బత్వంబులగు॥ (క. 3 త. 2. ప.)

శ స చ ల కెల్లను సత్వమగును. ... లశనణలకు ... డత్వమగును.
(కవి 3 తరం. ౬ ప.)

“మోబిందుః” (ప్రా. ప్ర. ౪ పరి. ౧-౨ సూ.) = పదావసానగత మ కారము బిందువగును. భద్రమ్ = బద్ధం, మొ.

“అచిమశ్చ” (ప్రా. ప్ర. ౪ ప. ౧౩ సూ.) అచ్చు పరమగుసపుడు సదము తుదిమకారముచోట బిందువుగాని మ కారముగాని వికల్పముగా నిల్చును. ఫలమ్+అపహరతి = ఫల మపహరణ, ఫలం అపహరణ” మొ.

(౧౧౯) వ్యాఖ్య—నరుసేత్యాని. ఆర్థము స్పష్టము. ఈ సూత్ర మునకు వేర్వేలుగ నుదాహరణములును నందలి వికృతులబీజములును జూపఁ బడును. అందు గ తార్థము లుపేక్షితములగును.

1. చసలకు—

నారాచము = నాశము

హంస = అంచ

కాచము = కాసు

సనరించు = పవరించు

కంసము = కంచము

కాంస్యము = కంచము

దంత్య చ కారోచ్చారణము ‘త్స’ కారోచ్చారణమునకు దగ్గఱగ నుండును. అట్టి దంత్య చ కారమును సకారమును బరస్పర పరిణామమందుట సహజమే గదా. కాఁగాఁ దాలవ్య చ కారము దంత్యమయిన పిదప నయ్యది సకారముగఁ బరిణమించుట సంభవించును. (లేదా) సాంస్కృతిక తాలవ్య చ కారము శ వర్ణమై పిదప నది సకారమయ్యెననుటయు యుక్తి యుక్తముగ నె యుండును.

II. గవలకు—

అగస్త్య = అవిసియ, అగిసియ

ప్రవాళము = పవడము, పగడము

త్రికము = తివ, తిగ.

బౌంధవుడు = బంధువు, బంధుగు

గ వ లు పరస్పరము పరిణమించుటకుఁ దగిన యుక్తి యగపడదు. ఈ మార్పు పదా దీతరస్థలములలో మాత్రమే జరుగుచుండుటను ననాది క కారాదులె లోపించుట రూఢమగుటను బరిశీలింపఁగా ‘క గ’లు హకార రూపమునంది (౧౧౯ విష.) లోపింపఁగా (౧౨౦ విష.) నచటి సంహితలో వకారాగమము నిల్చుట సహజమని యీ విషయమున యుక్తి నెన్నఁదగును. ఇకారాదుల

మీఁదపైతము వకారాగమును వచ్చుట కలదు (తమిళమున ఇ + అన్ = ఎ + అన్ = ఎవన్. మొ) ఇట్లు గకారము వకారమగుట రూఢమయిన పిదప వానికిఁ బరస్పర వ్యత్యాసము కలదను భ్రాంతిగలుగుటచేత వకారము గకారముగా నూఱుటయు సంభవించి యుండును.

III. పవలకు—

నిభము = నెపము, నెవము

పుష్పము = పువ్వ

కపిలము = కవిల

శపము = సపము

వీపము = గీవి

పటశము = పొగడ

కపటము = కవుడు = కౌట

వేత్రము = పేము, బెత్తము

క్రాపది = ద్రోపది

వికరము = (పికిరము) బికిరము

కాండపటము = గండవడము

ఓష్ఠ్యమును సల్పప్రాణమును నగు పకారమునకును నట్టిదేయగు పకారమునకును బరస్పర పరిణామము సహజమే. పకారము ఓష్ఠ్యము స్పృష్టము. పకారమీషట స్పృష్టము, దంతోష్ఠ్యమును. ఇంతిమాత్రమే (యజకువలె) నీనికి భేదముగలదు. ప్రాకృతి భాషలలో నెల్లెడలను ననాది పకారము పకారమగును. “పోనః (ప్రా. ప్ర. ౨ పరి. ౧౫ సూ.) పకారస్యా యుక్తస్యానాది చర్తినో వకారాదేశోభవతి” ప్రాచీన తమిళవ్యాకరణము పేరగు ‘తొలుకాన్యము’ అనునది ‘తొలుకాన్యము’ అనుచునుండి వచ్చియుండునని యనేకుల యభిప్రాయము. కాని యుదులగుఁ గమిలపండితు లంగీకరింపరు. తొలుకాన్యమును చేసిందిగాన నది తొలుకాన్యమనఁబడుచున్న దందురు. (‘కాన్యము = కాన్యకర్త’ అనరాదా?)

IV. మవలకు—

హిమము = ఇవము,

పుభివి = పుడిమి.

చామరము = సవరము,

మవలు రెండును నోష్ఠ్యములు, సల్పప్రాణములును, వకారము దంతోష్ఠ్యమగుట విశేషము. మకారము సానునాసికము. వకారమున కాను నాసికము పాక్షికము. కాఁగా వీనిపరస్పర పరిణామము విుతకాదు.

V. లరలకు—

లవము = రివ

క్రూర = కూళ

స్థూలము = శోరము

అగరు = అగలు

కాలము = కారు

గీ. యతులకునువలె వర్ణైక్యమగును దటుచు; ఇనములు తదాది వర్ణబాంధవ
ముగాంచు; (కవిసం. 3 తరం. ౬౪.)

నీ. లశ నణల ... .. కాదేశంబు డత్వమగును! ...

జ్ఞణలల సత్వంబు సంభవించు (కవిసం. 3 తరం. ౬౪.)

లరలు రెండును దంతమూలీయములెయని ఋగ్వేద ప్రాతి శాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడెను. కొందఱు రేఘము వర్తన్యమందురు.

“దంతమూలీయస్తుతకారవర్గః” (ఋగ్వేద ప్రాతి. ౧ పటలము. 3౫ పుట) ‘సకారరేఘ ల కారాశ్చ’ (ఋగ్వేద ప్రా. ౧ పటల. 3౬ సూ.)

‘రేఘవర్తన్యమేకే’ (ఋగ్వే. - ౧ పట. 32 సూ.) పార్షదవ్యాఖ్యః—

“వర్తన్యశబ్దేన దంతమూలా దుపరిస్థాత్ ఉచ్చాసః ప్రదేశ ఉచ్చతే” సంస్కృత భాషలోని రేఖాలేఖాది శబ్దముల ద్వైరూప్యము సయితము వీని సంబంధమునకు నిదర్శనమై యున్నది. “హరిద్రాదీనాంకోలః” (ప్రా. ప్ర. ౨ పరి. 3౦ సూ.) అనియిట్లు ‘రా’ కు ‘లా’ ప్రాకృతమునందును విధింపఁబడెను. “రలయో న్లడయో న్తవ్య, ల్లశయో శ్శసయోరపి, వబయో ఽబణయోశ్చాంతే. సవినర్గావినర్గయోః! సబిందు కాబిందుకయో! స్వాద్యభేదేన కల్పనమ్” (అహో. ౧3౯ పుట) అను భోజరాజవచనమును వీని యభేదమును వచించుచున్నది. - “శ్రోః క్లా” “సకార రేఘయోర్నాగధ్యాం శకాలకారాయథాక్రమం భవతిః” (షడ్భా. ౧౮౫ పుట.) అని యిట్లు మాగధీ ప్రాకృతమునందును వీని పరిణతి సూత్రంపఁబడినది.

(౧౨౦) సంస్కృత శబ్దములలోని తాలవ్యచజలు ‘అ ఆ ఉ ఊ ఓ ఓ ఔ’ లతోఁ గూడిన చజలుగా మాత్రీ తిడ్డవములగునపుడవి నియతముగా దంత్యములగును. అట్లు కానపుడు వాని తాలవ్య త స్థిరపడు నట్లచటి చజలపైనున్న ‘అ’ త్వ మెత్వమగుటయుఁ గలదు. అ ఆ ఉ ఊ ఓ ఓ ఔ లతోఁ గూడినపుడు చజలకుఁ దాలవ్యత సంస్కృతమునందే కలదుగాని యచ్చాంధ్రమునలేదు. ఉదా. మంచము = మంచము, చంద్రుఁడు = చందురుఁడు, చంద్రముఁడు = చందమామ, చతురంగము = చేదరంగము, చతురుఁడు = చేదురు, ఛందము (చందము) చేందము. ఛలము (చలము) చేలము. రాజు = రాచే (వాఁడు) రాజే. పంజరము = పంజరము. చక్రము = (జక్కవ) జేక్కవ, చణ = (జణ)జోణ, గుచ్ఛము = కుచ్చు, కుజ్జము = గుజ్జ, చార్యము = చూఱ, జయ = జే.

(౧౨౧) వ్యాఖ్య. యతులకు ఇత్యాది—వర్ణైక్యమనఁగా వర్ణముల కభేదము గలుగునని యర్థము. యతి విషయమున నెట్టి వర్ణమైతి చెప్పఁ

బడెనో యట్టిమైత్రి చొప్పునఁ దద్భవత్వమునందును వర్ణములకు మార్పు కలుగునని భావము.

ణనములు వాని వాని వర్గాక్షరములతో బాంధవమందు ననఁగాఁ దత్తద్రూపమునఁ బరిణమించు నని భావము. ఉదా. అంగణము = అంగడి. అమ్మ = అమ్మ, మొద.

వ్యాఖ్య—లఙ్ఘేత్యాదికమున కర్థము స్పష్టము—

సంస్కృత శబ్దములలోని లకారమునకుఁ గొన్నియెడల ‘ళ, డ, న’ వర్ణములలో నే దేని యాదేశమగును. ‘ల, న, ’లు దంత్యములు. నకారము సానునాసికము. లకారమున కానునాసిక్యము పాక్షికము. ‘ల, శ’లకు లఘు లఘుతామాత్ర భేదమే గలదు. (గోళము = గోలము. హోలి = హోళి, మొద.)

అట్టియలఘు లకారమునకును, మూర్ధన్య శకారమునకును సుచ్చారణమున మిక్కిలి సన్నికృప్త సంబంధము రూఢమైయున్నది. ‘ళ, డ’ లకు మూర్ధన్యతా సంబంధము ప్రసిద్ధమే. ఉదా. లాంగలము = నాఁగలి. త్రిలింగము = తెలుగు = తెనుగు. ఖేలాకూలము = కేళాకూళి. దేవాలయము = దేవళము. నారికేళము = నారికెడము. ముకుళము = మొగడ. తాళము = తాడు (తాళిచెట్టు) వకుళము = పొగడ, ప్రవాళము = పవడము.

“ రలయోర్లడయో స్తద్వల్లశయోః... .. స్వాదభేదేనకల్పనమ్. ” (అహణ. ౧౩౯ పుట). “ లోళః ” “ లకారస్య శకారాదేశోభవతి. ” (కర్ణాటక శబ్దానుశాసనము, ౨ పాదము, ౧౩౯ సూ.) “ లోలఃపై శాచ్యామ్ ” (షడ్భా. ౧౮౮ పుట) మున్నగు విషయము లిట స్మరింపవలెను. పరిశీలింపఁగా లకారము నకారముగా మాటుటయే యగపడును గాని నకారము లకారమగుట తద్భవములలో సగపడదు.

(౧౨౨) ణకారమునకు సార్వత్రికముగ నకారాదేశమును గ్వాచి త్కముగ డకారాదేశమును గలుగును. డణలు మూర్ధన్యములు. ఉచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచేతనే ణకారము నకారమగును. ణకారమునందలి యానునాసిక్యము సుఖముఖోచ్చారణమునకై లోపింపఁగాఁ బరిశిష్టనాదభూత డకారము నిల్చుట సహజమేగదా. (చూడు ౧౧౬ విష.) ఉదా.—శాణ = సాన, గుణము = గొనము (రేఘముమీఁద నీ మార్పు గలుగదు. హరణము = అరణము), అంగణము = అంగడి, గ్రామణి = గామిణి, గణన = గడన.

జ్ఞకారాంతర్వర్తి నకారము ణకారమగును. ఉదా.—విజ్ఞానము = విన్నానము.

గీ॥ యత్వమునకు నాదేశము జత్వమగును. (కవిరం. ౩ తరం. ౯ ప.)

గీ॥ శవచల కెల్లను సత్వమగును (కవి. ౩ తరం. ౬ ప.)

టతవర్ణముల కన్యోన్యము మాన్యుగల్గు సనుదానిచేతనే (౧౧౬ విష.) 'ణ'న'ల మార్పు సిద్ధించుచున్నది. అట్లయినను ణకారము నకార మగునే కాని నకారము సాధారణముగా ణకారము కానేరదని తెలుపుటకై యీ సూత్రము మరలఁ జెప్పబడెను. ఇక ణకారము సకామగుట వైశాచీ ప్రాకృతమునఁ గలదు. 'న'ణనోఃవై శాచ్యామ్' (షడ్భా. ౧౮౮ పుట) తక్కిన ప్రాకృతములందన్ననో నకారమే ణకారమగును. ఉదా. జనః=జణో, మొ.

(౧౨౩) వ్యాఖ్య—యత్వేత్యాది - స్పష్టార్థము.

సంస్కృత శబ్దములలోని యకారము తద్భిన్నములతో జకారమగును. అది 'అ, ఆ, ఊ, ఊ, బ, ఓ, ఔ' లతో ముడినేని ద్రావ్యజకారముగ నేర్పడును. 'యజ'లు తాలవ్యాచ్చులు. జకారము స్పష్టమగుచుండఁగా యకార మీషత్ స్పష్టమగుట మాత్రమే భేదము గలదు. ఉదా. శయ్య = సెజ్జ. యజ్ఞము = జన్నము. యోగ = సోగి. యుయ్య = యుయ్యుడు. యత్నము = జేతనము. యంత్రము = శస్త్రము. యాత్ర = పూతర. ద్యౌతము = శోడము. కుజ్జము = గుజ్జ. కొన్నిచోట్ల యకారము లోపించు నని యీవాచికై వ్రాయఁబడిను. (౮౭ విష.) ఉదా. యశము=జనము, మొ.

వైదికసంస్కృతమునగదె యిట్టి మాన్పు గలదు. (౭౫. విష.) ప్రాకృత భాషలోఁ బదాది యకారము జకారమగును. "ఆదేశోజః" ప్రా. ప్ర. ౨ పరి. ౩౧ సూ.) 'ఆదిభూతస్య యకారస్య జకారో భవతి.' కర్ణాటమునందును యకారము జకారమగును. 'యోజః' (కర్ణాటక శబ్దానుశాసనము, ౨ పా. ౧౪౧ సూ.) తమిళములో నియ్యది విపరీతమయి యున్నది. అందు జకారము యకారమగును. ఉ. గజః = గయమ్. (నన్నూలు, పదవి యల్).

(౧౨౪) వ్యాఖ్య. శపేత్యాది అర్థము స్పష్టము—

సంస్కృత పదములలోని శపలు సకారముగ మాటును. తాలవ్యాచ్చు లతోనున్న సకారముగా పైతము శ వర్ణము మాటుట గలదు. శపసలూప్యములు. శ పలయుచ్చారణముకన్న సకారోచ్చారణమున సారిశ్యము మిక్కిలి గలదు. ప్రాకృతమునందును గర్ణాటమునందును శపలు సకారముగా మాటును. 'శపోస్సః' (ప్రా. ప్ర. ౨ పరి. ౪౩ సూ.) 'శపోర్వాసః' (కర్ణాట శబ్దానుశాసనము, ౨ సాద. ౧౩౮ సూ.) ఇట్లు మాటిన సకారమే దంత్యవకారముగ మాటునని యెన్నునగును. ఉదా.—శాల = సాల, ఆశ = ఆస

శల్కుడు = సెల్కుడు, శపియించు = సెపియించు, శుక్రుడు = (సుక్కు) మేక్కు, శాస్త్రము (సాస్త్రము) చేట్టము, శర్కర = (సక్కెర) చేక్కెర, శంక = (సంకు) - చేంకు. జంకు. శూర్పణఖ = (సుప్పనాక) మేప్పనాక, భాష = బాస, వేషము = వేసము. పట్కము = (సక్కు) చేక్కు, (చూడు ౧౧౯ విష.).

(౧౨౫) శవర్ణమును దాలవ్యాచ్చులతోఁ (ఇ, ఈ, ఎ, ఏ.) గూడిన శవర్ణమును దాలవ్య చకారముగా మాటుటయు గలదు. ఉదా. శిక్యము = చిక్కుము, శిరోనామసు = చిరునామ, సిందుకాను = చెందికము (చంద్రము = చెందికము, అని కొందఱుడురు).

౧౨౪-౧౨౫ విషయముల రీతి కొంత తమిళమునందును గలదు. తమిళమున శవర్ణము చకారమగును. ఇది తాలవ్యమనియే తమిళమునై యాకరణము చెప్పుదురు. అద్విత్యమునందుఁ దమిళ చకారమును బంశితులు సై తము సకారముగానే పలుకుదురు. ఉదా. శంఖము = చెక్కు. దీనిని 'సంగు' అని పలుకుదురు. పదావీతరస్థలములలోని శవర్ణము యకారముగాను షకారము డకారముగాను సకారము తకారముగాను క్షకారము 'క్క' కారముగాను మాటును. పదాని 'ష, స, క్ష' అనువి చకారముగా మాటును. ఉదా. - దేశః = తేయమ్ ('తేచమ్' అనియు నందురు). విషయః = విడయమ్. ఋషిః = ఇరుషి. ఆసనమ్ = ఆతనమ్. ('ఆసనమ్' అనియు నుండును) లక్షణమ్ = ఇలక్కణమ్. అక్షరమ్ = అక్కరమ్ (అధునికులు 'అట్పరమ్' అందురు.) షష్ఠి = చట్టి (సట్టియని పలుకుదురు) సభ = చవై ('సవై') అనిపలుకుదురు.) క్షేమమ్ = చేమమ్ ('సేమమ్' అనిపలుకుదురు.)

(౧౨౬) హకారము (ఘకారమై) గకారముగ మాటును. హఘలు మహాస్రాణములు కర్ణ్యములును నై యున్నవి. ఉదా. ఆహారము = ఆఘారము) ఓగిరియు. సిహము = (సింఘము) = సింగము. తమిళమున హకారము కకారమగును. (అందు 'గ'లేదు). దానిని హకారముగనే పలుకుదురు. ఉదా. మోహః = మోకమ్ ('మోహమ్' అనియే పలుకుదురు.) (నన్నూలు, పదలియల్, పద ప్రకరణము, ౨౦నూ.)

(౧౨౭) సంస్కృత శబ్దములలోని రేఫము క్వాచిత్కముగాఁ దద్భవత్వమున శకట రేఫమగును. అయినను లఘులఘు లకారములవంటి మైత్రి వీనికి లేదని చింతామణి కర్తయశయము. అధర్వణాచార్యు లుచ్చారణమునుబట్టి వీనికి మార్పుగలుగునని యంగీకరించెను. 'నాశ్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వ లఘూనాం రయోస్తు నిత్యంస్యాత్ ||' (ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి సంజ్ఞ)

ఇరియిర యువ యుడి యేరు లాడేశంబు | అగుగొన్ని పదముల కయుగనేత్ర |
(కవిసంశయ. 3 తరం. ౪ ప.)

“అఘుర్భవేద్గురుః కుత్ర | చిద్గురుశ్చ లఘుర్భవేత్ | ఉచ్చారణస్య కల్పవృత్తాన్
న్నిదానంత్ర సద్వచః॥” (వికృతి వివేకము)

ఉదా.—భీరుక = పిటికి, పరుడు = వెలు, చౌర్యము = చూట, కారిక -
కాటియ, మూర్ఖుడు = మొలకు. మొద. బాలవ్యాకరణకర్త దద్భవములందు
శకటరేఫము లేదని చెప్పఁగాఁ (సంజ్ఞ. ౧౮) బైరితి నుదాహృతులను జూపి
ప్రాథవ్యాకరణ కర్త “అద్భవంబులయందును శకటరేఫము కలదు” అని
సూత్రించెను. (ప్రాథ. సంజ్ఞ. సూ. ౯) ఈ విషయము రేఫ శకటరేఫ వైర
సందర్భమున విపులముగ విమర్శింపఁ బడును. (౩౮౩ విష.)

(౧౨౮) వ్యాఖ్య. ఇరిత్యాది - స్పష్టము.

ఉదా. సాక్షి = సాకిరి, భిక్ష = బికిరము, అఘ్నము = అగ్గువ, ప్రేమ =
ప్రేముడి, దేవి = దేవేరి. వీనిలో బికిరము వికిరశబ్ద భవమనియు (౧౧౯ వి.)
'అగ్గువా' దులు స్త్రీప్రత్యయంతములనియు (౮౦ వి.) నీవలకు వ్రాసి
యున్నాను.

కవిసంశయ విచ్ఛేదమున నింకనుగొన్ని యీక్రింది విధములగు వికృ
తులు చూపఁబడినవి కాని యవి శాస్త్రసమ్మతములనిగాని, యనుభవాను
కూలములనిగాని, తోచనందున వానిని మూలమునఁజేర్చి విసరింపలేదు.
వాని నిటఁజూపుచున్నాను.

(౧౨౯) “రేఫలకు ... .. డత్వమగును (3 తరం. ౬ ప.) “సంగరము =
జగడము” అని యుదాహరింపఁ బడెను. లరలన్యోన్యము మాటునుగాన రేఫ
ము లకారముకాఁగా దానికి డకారము వచ్చిన రావచ్చునేమోగాని యీ
యుదాహృతి యంత సరియై యున్నదని తోచదు. సంగరశబ్దములోని పదాది
స్వరముమీఁది నిండునున్న యారకయే లోపించినదనుట సరికాదుగదా. ‘కావు
ననే వైకృత దీపికలో జగడమనునది ఝకటశబ్ద భవమని యుదాహరింపఁ
బడినది. “ఝకటః = అ-(సీ) కలహః.” (సర్వశబ్దసంబోధిని)

(౧౩౦) “హజబలకు బిందుపూర్వములయ్యెనేని | గత్వమాదేశమగు
చుండుఁ గాలకంఠ (కవి. 3 తరం. ౯ ప.) హకారము గకారముగ మాటిన
మాటవచ్చును. (౧౨౬ వి.) కాని బిందుపూర్వకములయిన జబలు గకారము
లగుటకు బీజమగపడదు. “సింజిని = సింగిణి; కంబళము = గొంగళి” అని
యుదాహరింపఁ బడెను. శబ్దరత్నాకరమున ‘గొంగళి’ శబ్దము దేశ్యముగా

వా, యః బడినది. సింగిణి శబ్దము 'శార్క' శబ్దభవముని వైకృతదీపికలో నుదాహరింపఁబడి యున్నది.

(౧౩౧) గీ॥ “ఉష్ణలంతస్థములు భేదమొందకుండు” (కవిసం-౩తరం. ౮ ప.) ఉష్ణాంతస్థములు యథేచ్ఛముగ నన్యోన్యము మాటుచుండు ననుటలో యుక్త్యనుభవము లగపడవు. “గృహము = గివము ; గుహ = గవి; కలశము = కడవ; కుటీరము = గుడిసె ; శేఫాలిక = వావిలి; వైశ్యులు = బేరులు” అని యుదాహరింపఁ బడెను.

ఇందలి కడవ శబ్దము 'కటాహ' శబ్దభవముని వైకృతదీపికలో వ్రాయఁబడెను. ఇది కొంత సరిగా నున్నట్లు తోచుచున్నది. కటాహ శబ్దములో హశారము లోపింపఁగా (౮౭ వి.) నచటి సంహితలో వశారము (౮౦ వి.) వచ్చిన దన నగును. ఈరీతినె 'గుహ = గవి' అనుదానిని సాధింప నగునుగాని, యది దేశ్యముగ శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడెను. 'గివము' శబ్దము (గృహ = గిల = గిల) బ్దరత్నాకరాది కోశములలో నగపడదు. 'గుడిసె' శబ్దము కుటీర శబ్దమునుండి పుట్టెనని వైకృత దీపికలో వ్రాయఁబడెను. కాని యందు 'సె' నర్థము చేరుటకు యుక్తి కానిపింపదు. 'వావిలి' శబ్దము దేశ్యముగా శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడెను. 'బేరులు' అనునది 'వ్యవహారి = బహారి, బేరి' అను రీతిని సాధింపనగును.

(౧౩౨) గీ॥ “అచ్చులకు వత్తి మాదేశమగును” (కవిసం. ౩ తరం. ౧౦ ప.) ఇట్టి వకారాగమమునకును యుక్త్యనుభవములు కనఁబడవు. “అన్నము = వణ్ణము; అశ్వము = వారువము; ఉష్ణము = వెచ్చ ; ఓఘము = వడ్డె” అని యుదాహరింపఁబడియెను. ఇందలి “వణ్ణము, వడ్డె” అను పదము లేకోశమునందును నగపడవు. మరియు “ప్రథమదిక్కున నొడ్డె సాత్ర సామంతుల దట్టించి కంబము మెట్టుగొనియె” మొదలగు ప్రయోగములచే వడ్డెశబ్దము గ్రాంథికము కాదని స్పష్టమగుచున్నది. 'వెచ్చ, వారువము' శబ్దములు శబ్దరత్నాకరమున దేశ్యములుగా నుదాహరింపఁబడెను. “వారువము” అనునది 'అశ్వము' అను దానికన్న 'అర్వము' అను దానికి సన్నిహితముగా నున్నది. కిట్టెలు దొరగారి కన్నడ కోశమున నిది బాడబ శబ్దభవముగా వ్రాయఁబడియున్నది.

(౧౩౩) “తాలకును యాలు జనియించు నీలకంఠ” (కవిసం. ౩ తరం. ౧౧ ప.)

“రాత్రి = రేయి ; వక్త్రము = వాయి” అని యుదాహరింపఁబడెను. ఈ వికృతికిని యుక్త్యనుభవములు కానరావు. వాయిశబ్దము వాక్

శబ్దభవమని వైకృత కీషికలో వ్రాయబడియున్నది. 'రాత్రి' శబ్దమునందలి తకారగేఘములు లోపించి స్వరముశేషింపఁగా సంహితలో యకారాగమము వచ్చినదనిన ననఁదగునేమో గాని తవర్ణమునకు యకారాదేశమగుననుట మాత్రము సరికాదనుటకు సందియములేదు.

(౧౩౪) “కలుగు బంధుత్వ మనునాసికలకు నెపుడు” (కవిసం. ౩ తరం. ౧౧ ప.) ‘జ, ఇ’లు తెనుఁగున లేవు. ‘ణ, నల’ కన్యోన్య వ్యత్యాస మంగీకృతమైయున్నది. ఇక ‘ణకారమునకు మకార మాదేశమగు నను విషయము యుక్త్యనుభవదూరమైయున్నది. ఉదా. ద్రోణము = తూము ; ఫణి = పాము ; ద్రోణశాకము = తుమ్మి. ఇందలి పాము శబ్దము దేశ్యముగ శబ్దరత్నాకరమున వ్రాయబడెను. తుమ్మిశబ్దము తుమ్మిశబ్దభవమనియు, తూముశబ్దము తుమ్మికాశబ్దభవమనియు వైకృత కీషికలో సుదాహరింపబడెను.

(౧౩౫) “అదుకఁబడుఁ గ్రార లొక కొన్ని పదమలకును” (కవిసం. ౩ తరం. ౧౧ ప.) “తంతపు=త్రాడు; కబరి=క్రొమ్ముడి” అని యుదాహరింపబడి యున్నవి. ఈ వికృతియు యుక్తికిఁగాని, యనుభవమునకుఁగాని సరిపడి యుండలేదు. “త్రాడు, క్రొమ్ముడి” శబ్దములు దేశ్యములని శబ్దరత్నాకరమున సుదాహరింపబడెను. “క్రొత్త + ముడి” అను పదముల మేళనమున సిద్ధించుచున్న క్రొమ్ముడి శబ్దమును గబరీ శబ్దభవమనుట కేవల ప్రామాదికమై యున్నది.

కవిసంశయ విచ్ఛేదములోని తిద్భవ ప్రకరణములోని కొఱవడిన సూత్రములు నే నిందుదాహరించిన సూత్రములచేతఁ గతార్థములయి యుండుటం జేసి వానిని మూలముగ సుదాహరింపలేదు. వాని పునరుక్తత యిటఁ జూపబడుచున్నది.

(౧౩౬) “గిలుక .. . క్రారయుఁ గియ్య దొలఁగు”

(కవి. ౩ త. ౨ ప.)

(౧౩౭) “తొలకు జసలు కకారంబు చేకూరు” (కవి. ౩ త. ౬ ప.)

ఇందు గిలుక క్రార కియ్య దొలఁగుటయు, తొలకు జస కకారములు వచ్చుటయు, “౯౨-౯౩” విషయములకు మూలములగు “అనుఁగు లగును ... ..” “ద్విత్వ వర్ణంబులకును మీఁదిదియయిండ్లె ... ..” అనునవి మొదలగు సూత్రములచేతనే సిద్ధించునుగదా,

(౧౩౮) “ న ధలకు ట ధలకాదేశంబు డత్వమగును ”

“ వత్వమునకు ... .. పత్వంబు ... .. లగున్ ... .. ”

(కవిసం. 3 తరం. ౬. ౭. ప.)

(౧౩౯) “ ఖత్వమునకు వరుస కత్వము । గత్వంబగు చుండు శైల కన్యాభరణ ” (కవిసం. 3 తరం. ౨ ప.)

ధకారము “ వర్గంబుల ... .. (౬ ప.) ” అను సూత్రము చేతనే డకారమగును. ఇక డకారము “ కలుగు బంధుత ... .. ” (కవిసం. 3 తరం. 3 ప.) అను సూత్రముచేతనే డకారము కాఁగలదు. అట్లే ధకారము పైతము ‘ వర్గంబుల ’ (కవిసం. 3 తరం. ౬ ప.) అను దానిచేతనే డకారము కాఁగలదు. ‘ ట, డ ’ (౬ ప.) అనుదానిచేతనే టకారము డకారము కాఁగలదు. అట్లే ‘ వ, ప ’ (కవిసం. 3 తరం. ౬ ప.) అను దానిచేతనే ఐకారమునకు పత్వము కలుగును. పయి రీతినే “ వర్గంబుల ... .. ” (కవిసం. 3 తరం. ౬ ప.) అను సూత్రముచేత ‘ ఖ ’ కారము ‘ క ’ కారమగుచున్నది. “ కగల కిన్యోన్య సుప్రాప్తి ... .. ” (౬ ప.) అను దానిచేతనే యట్టి (ఖకారదేశ) కకారము గకార మగుచున్నది.

(౧౪౦) ఈ సందర్భమున సూరకవిగారు చెప్పిన (౧౨౯—౧౩౯) పదివిషయము లందలి వికృతి సూత్రములును సంభాష్యములుగ నున్నట్లుగఁపడలేదు. తక్కిన నే నంగీకరించిన తద్భవములలో నయితము కొన్నిటి విషయమున నభిప్రాయభేదము లుండవచ్చును. దేశ్య తద్భవములను విడచి యుట సుకరముకాదు. ఘుణాక్షర న్యాయమునఁ గొన్ని దేశ్యములె యాకారమునందును నర్థమునందును సంస్కృతశబ్దములను బోలియుండుటచే నవి తద్భవములను నభిప్రాయము కలుగవచ్చును. కాల విప్రకృష్టతచేఁ గొన్ని తద్భవము లత్యధిక వికృతి నందుటచే సంస్కృత శబ్దముల పోలిక స్ఫురింపఁజేసి దేశ్యములను తలంపు కలుగవచ్చును. ఏది యెట్లయినను బ్రకృతి వికృతి భావమును గల్పించు శబ్దముల సంబంధము శబ్దతత్వ శాస్త్ర సమ్యతమును సంభాష్యమును నై యుండుట మాత్ర మావశ్యకమని యెన్ననగును.

ఇది తద్భవ ప్రకరణము.

అక్షరప్రకరణము.

శ్లో॥ అనుప్రదానాత్సంస్కారాత్ । స్థానాత్ కరణవిభ్రమాత్ ।
జాయతే వర్ణవై శేష్యం । పరిమాణాచ్చ పంచమాత్ ॥

వైయాకరణ పారిజాతమనెడు సీతారామపండితీయ వ్యాఖ్య.

—◆◆◆ అక్షరప్రకరణము. ◆◆◆—

(గరగ) 'ఏషాతయో ర్భవేద్వికృతిః' అను వొప్పున వికృతు లేర్పడుటలో సంస్కృతవర్ణము లెంతవఱకు లోపించునో యనువిషయమును విశదపఱచుటకయి నన్నయభట్టారకుఁడు సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయ సంఖ్యను "ఆద్యాయా" ఇత్యాది సూత్రముతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఆంధ్రవిద్యార్థు లెట్లును సంస్కృతిమును జదివెదరన్న తలంపున నట్టివర్ణ సమామ్నాయమును నట్టివర్ణముల యుత్పత్తివిషయమును వివరింపఁడయ్యె. అట్టి వర్ణస్వరూప నిరూపణ విషయమును వర్ణోత్పత్తి విషయమును నన్నయభట్టారకుఁడేగాక యధర్వణుఁడును వివరించి యుండమింజేసి "అనుప్రదానా" దిత్వాద్యభి యుక్తోక్తి మూలముగ గ్రహింపఁబడి వివరింపఁ బడుచున్నది.

వ్యాఖ్య.—అను ప్రదానాత్ = గళవివరసంకోచ వికాసరూప భాష్య ప్రయత్న భేదమువలనను, ప్రాణవాయు సంస్కరమునందలి మహత్త్వా ల్పత్వముల వలనను; స్థానాత్ = జిహ్వప్రదేశమును స్పృశించెడి జిహ్వమూల తాలు మూర్ఖాది స్థానభేదములవలనను, కరణ విభ్రమాత్ = ఆ యాస్థానములను స్పృశించు జిహ్వప్రదేశ స్పర్శనాఁది వ్యాపార విశేషములవలనను, (లేదా) ఓ శ్లోప సంహారాదులగు వ్యాపార విశేషములవలనను, పంచమాత్ = అయిదవదగు, పరిమాణాత్ = హ్రస్వదీర్ఘాది మాత్రాపరిమాణ విశేషమువలనను, వర్ణవై శేష్యం = వర్ణవిశేషత, జాయతే = కలుగును.

నిశ్వాసవాయువు శ్వాసకోశములనుండి వాయు మార్గ ద్వారముగ నభిప్రాయావేదక శబ్దప్రయోగేచ్ఛా సహకృతమై నచ్చునపుడు కలిగెడి భాష్యాభ్యంతర ప్రయత్నాదులచేత ధ్వనివై విధ్యము సంభవించును. ఈ విషయమే ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమున సీక్రిందిరీతిని జెప్పఁ బడియున్నది.

"వాయుః ప్రాణః కోష్యమనుప్రదానం : కంఠస్యఘే వివృతే సంవృతేవా । ఆపద్యతే శ్వాసతాం నాదతాంవా, వక్త్రీహాయామ్"(గ3 ప గసూ.)

"ప్రయోక్తురీహ గుణసన్నిపాతే । వర్ణిభవన్ వర్ణవిశేష యోగాత్ ।
ఏకః శ్రుతిః కర్తృణాప్సోతి బహ్విః"(గ3 పటలము, గ3 సూ.)

(ప్రాణవాయువు వక్తయొక్క శబ్ద ప్రయోగేచ్ఛతో సహకృత మగుచు (కోవ్య మనుప్రదానమ్) గళవివరముయొక్క (కంఠస్యభే) వివృతి సంస్కృతులచేత శ్వాసనాద భేదముల నందును. ఏకవిధమెయగు ప్రాణవాయువు వక్తయొక్క యిచ్చా విశేషములచేతఁగల్గు వివిధప్రయత్నములచేత వివిధ శ్కుతులను బొందుచున్నది.)

(౧౮౨) — పయివిషయమునఁ బాణినీయ శిక్షయందును సీక్రిందిరీతిని జెప్పఁబడియున్నది.

“ఆత్మా బుధ్యా సమేత్యథాప్తమ్ । మనోయుక్తే వివక్షయా ।
మనః కాయాగ్నిమాహంతి । సప్రేరయతి మారుతమ్ । ... ..
సోదీర్ణో మూర్ఛ్యభిహతో । వక్త్రమావద్య మారుతః ।
వర్ణాన్ జనయతే తేషాం । విభాగః పంచథా స్మృతః ।
స్వరతః కాలతః స్థానాత్ । ప్రయత్నానుప్రదానతః ।
ఇతివర్ణవిదః ప్రాహు । ర్నిపుణా తన్నిబోధతః ।
ఉదాత్త శ్చానుదాత్తశ్చ । స్వరితశ్చ స్వరాస్త్రయః ।
ప్రాస్వాసీర్ఘ్యః ప్లుతఇతి । కాలతో నియమా అచి ॥ ... ”

ఇందు ‘అనుప్రదానా’ దిత్వాదికారికలోని ‘సంస్కర్తాత్’ అను దశము వివరింపఁ బడ లేదు. ‘సరిమాణాత్’ అనుదానికి బదులుగా నిందిలి ‘కాలతః’ అనునదే చెప్పఁబడియుండఁగా ‘స్వరతః’ అను విశేషదశము చేర్పఁబడినది. కాని యుదాత్తాది స్వరవైశేష్యమునుబట్టి వర్ణవైశేష్యము నంగీకరించుట సంప్రదాయము కాదు.

“ఉచ్చైరుదాత్తః” (తైత్తి. ౧ అధ్య. 3౦ సూ.)

“నీచైరనుదాత్తః” (తైత్తి. ౧ అధ్య. 3౯ సూ.)

“సమాహారః స్వరితః” (తైత్తి. ౧ అధ్య. ౪౦ సూ.)

“సమానే స్థానే మూర్ఛ ఆసన్నే ఉపరిభాగే జాతేన ప్రయత్నేన ఉచ్చార్యమాణః స్వర ఉదాత్తిగుణకత్వా దుదాత్త సంజ్ఞోభవతి. సమానే స్థానే హృదయాసన్నే అధోభాగే జాతేన ప్రయత్నేన ఉచ్చార్యమాణః స్వరిః అనుదాత్త గుణకత్వా దనుదాత్త సంజ్ఞోభవతి. సమాహార ఉభయో స్సంభేదాత్తకః ... ..” (వైదికాభరణ వ్యాఖ్య).

అచ్చులు నాదములని నుందు విశేషి రింపఁబడును. (౧౮౩. వి.) అట్టి యచ్చుల నాదముయొక్క యచ్చత్వ సీచత్వములచేత వాని కుదాత్తత్వా నుదాత్తత్వములు కల్గును. అట్టి స్వరివిశేషములు కలవి గనుకనే వానికి స్వర ములను సంజ్ఞ కల్గెనని యీక్రిందిరీతి నువ్వుటుడు చెప్పియున్నాడు. —

శ్లో॥ ఏకమాత్రో భవేద్భూత్వా, ద్విమాత్రో దీర్ఘ ఉచ్యతే।

త్రిమాత్రస్తు ప్లుతోజ్జేయో, వ్యంజనం త్వర్థ మాత్రకమ్॥

“ఉదాత్తాను దాత్తస్వరితి ప్రచయా ఏవ్వక్షరేషు (స్వరేషు)స్థితాః స్వర్యంతే శబ్ద్యంతశ్చితి స్వరాః” (ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యము. పార్వదవ్యాఖ్య. ౨౦. పుట).

(౧౪౩) — యిరితి నీ యుదాత్తతాదులు నాడమునందలి యుచ్చత్వ నీచత్వాదికమును మాత్రమే మూలముగాఁగొని వ్యపహరింపఁ బడును గాన నియ్యవి స్వరిపరిమాణములోఁ జేర్పఁబడవు. కావుననే వీనివలనఁ గలుగుభేద ములకుఁ బ్రాతిశాఖ్యములలో వర్ణసమామ్నాయమునఁ బృథగ్గణనములేదు. అక్కరణ చుననే వర్ణ వై శేష్యమును బాపుభేదములను జెప్పచున్న “అను ప్రదానాదిత్యాది ప్రకృతి కారికిలో నీ భేదము పేర్కొనఁ బడదయ్యెనని యెఱుంగునది.

(౧౪౪) — వ్యాఖ్య — నన్నయ భర్వణులు వినరించి యుండమింజేసి వచ్చోచ్చారణ పరిమాణమును దెల్పు నైయభియుక్తోక్త కారిక యిచ్చి మూల ముగ గ్రహింపఁబడెను. స్వరముల విషయమున వర్ణ పార్థివ్యమును గల్గించెడి దగుటచేత నీ పరిమాణ భేదము మునుముగ వివరింపఁ బడుచున్నది. ఏక మాత్రః = ఉచ్చారణమున నొక్కమాత్ర కాలముగలది, ప్రాస్వః = ప్రాస్వము, భవేతే = అగును; ద్విమాత్రః = ఉచ్చారణమున రెండు మాత్రల కాలము గలది, దీర్ఘః = దీర్ఘమని, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడును. త్రిమాత్రస్తు = ఉచ్చారణ మున మూడు మాత్రలకాలము కలది. ప్లుతః = ప్లుతమని, జ్జేయః = తెలియఁ దగినది. వ్యంజనమ్ = వ్యంజనమనఁగా హల్లు అర్థమాత్రకమ్ = ఉచ్చారణ మున నర్థమాత్రకాలము గలది.

(౧౪౫) ఈసందర్భమున మాత్రాకాల పరిమితిని గుఱించి యీక్రింది రీతిని బాణసీయశిక్షలోఁ జెప్పఁబడియున్నది.

“ చాషస్తు వద తే మాత్రం, ద్విమాత్రం త్వేవ వాయసః।

శిఖి రాతి త్రిమాత్రంతు, నకుల స్త్వర్థమాత్రకమ్॥ ”

కర్ణాట శబ్దాను శాసనవ్యాఖ్యలో నీక్రిందిరీతి నుదాహరింపఁ బడెను.

(౩. సూత్రము)

“ చటకో రాత్యేకమాత్రం, ద్విమాత్రం రాతి వాయసః॥

త్రిమాత్రంతు శిఖి రాతి, నకుల స్త్వర్థ మాత్రకమ్॥ ”

(చటకము = ఊరబిచ్చుక.)

పాలపిట్ట రుతిమున (లేదా) ఊరఁ బిచ్చుకరుతిమున నేకమాత్రాకాలమును, కాక రుతిమున ద్విమాత్రాకాలమును నెమిలి యిటపునఁ ద్రిమాత్రాకాలమును ముంగిన రుతిలో నర్థమాత్రాకాలమును బట్టునని పయికారికల కిర్థము నెన్నునది. కుక్కుట రుతిమున వరుసగా మూడు కాలములును వేర్వేట వినఁ బడునని వైయాకరణులు చెప్పుచున్నారు. కుక్కుటరుతే ఉకారస్య ప్రసిద్ధత్వా దకారాదయోనోక్తాః సూత్రకారేణ. (సిద్ధాంతకామూదీ టిప్పణము. ౩పుట). ప్రాతఃప్రాతస్స ముత్థాయా క్రమాత్త్రీ శుద్ధకంధరః ప్రాస్వదీర్ఘప్లుతాకౌ కాతిః కృకవాకు రనాతురిః॥ (కర్ణాట శబ్దాను శాసనవ్యాఖ్య, మకరందవాఖ్య ౩ సూత్రము).

ప్రాస్వాకారమును బల్కకాలము సూత్రాకాలమనుచు నీ క్రిందిరీతిని దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

“అకారశ్చ” (౧ అధ్యాయ. ౩౨ సూ.) “తేనచసమానకాలః స్వరః” (౩౩ సూ.) “ద్విస్తావాక్సర్ఘ” (౩౫ సూ.) “త్రిప్లుతః” (౩౬ సూ.) “ప్రాస్వార్థకాలం న్యంజనమ్” (౩౭ సూ) “అకారో ప్రాస్వసంజ్ఞోభవతి ... .. అకారేణ తుల్యకాల స్వోపిప్రాస్వ సంజ్ఞోభవతి ... .. ప్రాస్వాద్విగుణకాలః ... .. దీర్ఘసంజ్ఞోభవతి ... .. ప్రాస్వత్రిగుణకాలః ... - ప్లుతసంజ్ఞోభవతి ... .. వ్యంజనం ప్రాస్వార్థ తుల్యకాలం అర్థమాత్రాకాలంభవతి” (వైదికా భరణవ్యాఖ్య)

“స్వస్థోయవా ఋజుశ్వాసః ఉచ్ఛర త్యక్షరం లఘుః

కాలేన యావతా సాస్యా న్నాత్రేతి మునయో విదుః

అంగుళిస్సోటనం యావత్ కాలేమాత్రేతిసూచ్యతే” (అంగుళిస్సోటనం = మిట్టకాయ) (కర్ణాటశబ్దాను శాసనము. ౩. సూ. మకరందవ్యాఖ్య.)

ఈక్రింది సూర్యసిద్ధాంత వచనములను బట్టి మాత్రాకాల నిర్ణయము చేయుట కవకాశ మగుపడుచున్నది.

“తీక్ష్ణ సూచ్యాబ్జ పుష్పస్య దళభేదస్తుతిర్భవేత్ తచ్చతం లవమి త్యుక్తం తత్త్రింశస్తు నిమేషకం నిమేషై స్సప్తవింశత్యా కాలోగుర్వక్షరస్తతః దళగుర్వక్షరోచ్చర కాలఃప్రాణ స్సమీరితః షడ్భిఃప్రాణై ర్విసాక్షీ స్యాత్ తత్షష్ఠ్య నాడికాన్మృతా నాక్షీషష్ఠ్యతు నాక్షత్రి మహారాత్రం ప్రక్షీర్తితమ్” (గూఢార్థదీపికతో ముద్రితమగు సూర్యసిద్ధాంతమున “షడ్భిః ప్రాణైః ... ..” అనునది మొదలుగమాత్రమే యున్నది.

“వాడిగల సూదిమొనతో దామరపూ రేకును బొడుచుటకుఁ బట్టు కాలము ‘త్రుటి.’ నూలుత్రుటు భోకలవము. ముప్పదిలవము లొక నిమేషము

ఇరువదేడు నిమేషము లొకగుర్వక్షరము పలికెడికాలము. పది గుర్వక్షరములు పలుకుకాల మొకస్రాణము. ఆఱుస్రాణము లొకవినాడిక. అఱువది వినాడిక లొకనాడిక. అఱువదినాడిక లహోరాత్రకాలము.” అని పై శ్లోకముల కర్థము. కావున మాత్రయనఁగా సలువదివేల యేనూఱు త్రుటులకాలమని తేలుచున్నది. అనఁగా నొకసకండులో నయిదుమాత్రలు పలుకవచ్చునని తాత్పర్యము. దీనినిబట్టి మాత్రయనఁగా సెకండులో నయిదవ వంతు కాలమని తేలుచున్నది. కావున నయిదు కందపద్యములు చదువుటకొక మినెటుపయిని నాల్గు సెకెండ్లు పట్టునని యెన్నవగును. కందము పదునాఱు చతుర్మాత్రాగణములు కలదనఁగా సఱువదినాల్గు మాత్రలు గలది కావున గంటకు నేకాశీత్యధికద్వితీయ కందపద్యములు చదువవచ్చునని గ్రహింపవలెను.

సమాసమునందలి పదములను బృథక్పఠించుటలో నయ్యెడి కాలము మాత్రాకాలమనుచు నీక్రిందిరీతిని ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడియున్నది.

“మాత్రాహస్యః; తావదవగ్రహంతరమ్; ద్వేదీర్ఘః. తిస్రః పుత్ర ఉచ్యతే స్వరః.”

పార్షద వ్యాఖ్యః—“హ్రస్వ స్వరోమాత్రా కాలో వేదతవ్యః... .. అవగ్రహః - నానాగ్రహైస్సమాస వర్తివోః ఏదయో? పృథక్పఠణమ్. మాత్రాకాలం భవతీత్యర్థః. పురః, హితమ్, రత్నధా, తమమ్; ద్విమాత్రాకాలో దీర్ఘస్వరో వేదతవ్యః... .. స్వరసంజ్ఞా పుత్రస్యానేన విధీయతే. సచ తిస్రో మాత్రాభవతి.”

‘క్ష’ అనునది యేకమాత్రాకమనియే గ్రహింపవలయును. కారణ తకారములు కలిపి యొక్క మాత్రయనియు, ‘అ’ కార మొకమాత్రయనియు లెక్కించి యద్దానినిద్విమాత్రాకముగా గ్రహింపరాదు. స్వరముతో నెన్ని హల్లులున్నను నందలి స్వరము నుచ్చరించుకాలములోనే యా హల్లుల యుచ్చారణము సైతము జరిగిపోవును గాన వాని పరిమితిని వేఱుగఁ బరిగణింపఁ దగదు. ‘కక్’ మున్నగు చోటులందలి స్వరపూర్వకమగు హల్లు నుచ్చరించునపుడే యర్థమాత్రాకాలము వేఱుగఁ బట్టునని గ్రహింపవలయును. కావుననే యిట్టిది గురువుగా నాంధ్రవైయాకరణులు తలంచుచున్నారు. సంస్కృతమున నిట్టిది లఘువుగ నెన్నఁబడును. భుజ్ మున్నగు చాతువులు లఘూపథకము లనియుదాహరింపఁ బడుచున్నవి. ఆంధ్ర వైయాకరణుడే యైన సూరిగారు సైతము సంస్కృత సమధాతువులగు ‘భుజించు’ మున్నగు

వానిలోని 'భుజ్' మున్నగు భాగములు గురు విరహితములనియె యుదాహరించెను. "లఘ్వైకాక్షర పూర్వక్రియాంతిమస్యానయో భవేదిద్వా" అనిచింతా మణియుఁ జెప్పుచున్నది. సంయుక్తాక్షరము పరమందున్నపుడు పూర్వాక్షరము యొక్క యుచ్చారణమున నూనిక సంభవించును. అట్లద్దాని నూది పలుకుటలో నయ్యది ప్రాస్వమయ్యను ద్వీమాత్రాకాలము పట్టునని గ్రహింపవలెను. "మాత్ర యనఁగా నక్షరానయవము. క్' చ' మున్నగునవి మాత్రలనబడును" అను నాధుని కాశయ మిందులకు విరుద్ధము.

(౧౮౩) ఋ' య వర్ణముల యుచ్చారణమున ర ల సంపృక్త స్వరము వినబడుచున్నను నవి ప్రత్యేకముగ నొక్కొక్క మాత్ర కాలముగలవేయనియు వానియందు మొదటి స్వర భాగము పాదమాత్రాకమనియు వానిలోని న్యంజనమర్థ మాత్రాకమనియుఁ దర్వాతిని పాదమాత్ర స్వర భాగమే యనియు ఎర రుచి చెప్పియున్నాడు.

"స్వరభక్తి స్వరూపంతు విస్పష్టం వ్యాచక్షే వర రుచిః—'ఋకారాది రణమాత్ర, రేఫార్థమాత్ర, శేనాస్వరభక్తి రణమాత్ర' ఇతి అస్యానుమతః—

'ఇతియో విషయో యోసా' వణురిత్యుచ్యతే బుధైః॥ చతుర్వి రణ భిర్మాత్రా । పరిమాణ మితి స్మృతమ్ 'మాత్రికిస్య ఋకారస్యాదిరణ మాత్రః స్వరభాగం మధ్యేనేఽర్థమాత్రః, అంత్యేష్యణు మాత్రః స్వరభాగః । ఏ తత్ ఋకార స్వరూపమ్. " (త్రిభాష్య రత్నవ్యాఖ్య, 'రేఫార్థ' . ' అను ౨౧ అధ్యాయపు ౧౫ సూత్రపువాఖ్య. తై త్తిరీయ సూతిశాఖ్యము. ౮౮౬ పుట.)

"ఋకారల్కారాప్రాప్త్యా" (తై త్తి. ౧ అధ్య. 3౧ సూ) ఋకార శ్చ' కారశ్చ హ్యస్య సంజ్ఞాభవతిః" (త్రిభాష్య రత్నవ్యాఖ్య) "తేనచ సమానకాలః స్వరః ఇతి (౧ అధ్య. 33 సూ) వక్ష్యమాణే నాత్రాపి సిద్ధే పృథగ్విచనం మాత్రా వైషమ్య శంకా నివృత్త్యర్థమ్. (వై దికాభరణ)

(౧౮౪) ఇంక ననుస్వారము వినగమువలెనె వ్యంజనమగుటంజేసి యయ్యదియు నర్థమాత్రా కాలికమే యనఁ జూపదనియు నయ్యదిమాత్రా కాలికమనియుఁ బ్రాతిశాఖ్యములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఇంతియగాక యనుస్వారము హ్యస్యపూర్వకమగునపుడు పూర్వస్వరములోని యణుభాగ మనఁగాఁ బాదమాత్రా భాగ (అర్థమాత్రా భాగమని కొందఱు) మను స్వారమున సంక్రమించుననియు నక్కారణమున నట్టి యనుస్వారము పాదాధిక (అర్థాధిక) మాత్రాకమగుననియు, నచటి పూర్వాచ్చు పాదోన (అర్థోన)

మాత్రాకమగుననియు నట్లే దీర్ఘపూర్వ కానుస్వారము పాదోన (అర్థోన) మాత్రాకమనియు నచటి పూర్వస్థదీర్ఘ స్వరము పాదాధిక (అర్థాధిక) మాత్రాకమనియుఁ గొందఱు తలంచెదరని యీ క్రిందిరీతిని ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పబడియున్నది.

“హ్రస్వార్థ స్వరభక్త్యా సమాప్తా మనుస్వార సోపథామాహు రేకే । అనుస్వారం తావత్తై వాధికంచ హ్రస్వోపథమ్ ॥ (౧౩ పట. ౩౨ సూ.) “దీర్ఘ పూర్వంత దూనమ్ ” (౧౩ పటలము, ౩౩ సూ.)

పార్షద వ్యాఖ్య:—“హ్రస్వా మనుస్వారో పథామ్ అర్థస్వర భక్త్యా అసమాప్తామ్ పాదమాత్రయావా అర్థమాత్రయావా న్యూనామ్ ఆహు రేకే ఆచార్యాః. అనుస్వారంచ తానతా కాలేన అధికమ్ ... దీర్ఘ పూర్వ మనుస్వారం తైవైవార్థ స్వరభక్త్యా న్యూన మాహుః దీర్ఘ ముపథాంతావ త్తై వాధికాంచ ... ”

శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యమున హ్రస్వ పూర్వకానుస్వార మర్థాధిక మాత్రాకమనియు నచటి హ్రస్వ స్వరమర్థ మాత్రాకమనియు నట్లే దీర్ఘ పూర్వకానుస్వారి మర్థ మాత్రాకమనియు నచటి పూర్వస్థ దీర్ఘస్థ మధ్యర్థ మాత్రాక మనఁగా సర్థాధిక మాత్రాకమనియుఁ జెప్పబడియున్నది.

“అనుస్వారో హ్రస్వ పూర్వోఽధ్యర్థ మాత్రా పూర్వా చార్థ మా త్రేతి” (శుక్ల. ౪ అధ్యాయ. ౧౪౮ సూ.)

“దీర్ఘాదర్థ మాత్రా పూర్వాచాధ్యర్థ మాత్రా ” (శుక్ల. ౪ అధ్యాయ. ౧౪౯ సూ.)

అనుస్వార పరకస్వరము విషయమున వాడబడిన యిచటి మాత్రా శబ్దము స్వతస్సిద్ధ మాత్రాపరము. అనఁగా హ్రస్వము విషయమున మాత్రా శబ్దమున కేకమాత్ర యని యర్థము. దీర్ఘము విషయమున వాడబడిన యిచటి మాత్రా శబ్దము ద్విమాత్రాపరము.

“అనుస్వారశ్చ ” (తైత్తి. ౧ అధ్యాయ. ౩౪ సూ.)

“భవత్యనుస్వారోఽపి హ్రస్వ సంజ్ఞః ... హ్రస్వార్థకాలం వ్యంజనమ్. (౧ అధ్యాయ. ౩౭) ఇత్యర్థ మాత్రత్యే ప్రాప్తే తన్వాభూదితి హ్రస్వ త్వం విధీయతే ” (త్రిభాష్య)

(౧౪౮, పయిరీతి ననుస్వారము మాత్రా కాలికమని యంగీకరించియుఁ దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్య కర్త దానిని వ్యంజనముగనే తలంచెను.

“అనుస్వారో త్తమా అనునాసికాః ” (తై. ౨ అ, ౩౦ సూ.).

శ్లో. ఖయాంయమాఃఖయఃకపా । విసర్గ శ్చరపవచ ।

ఏతే శ్వాసాను ప్రదానా । అఘోషాశ్చ వివృణ్యతే ।

కంఠః ; మన్యేతు ఘోషా స్సుప్తః । స్సంవృతా నాదభాగినః ; ।

అయుగ్మా వర్గ యమగా । యః శ్చల్పాసవః స్త్రుతాః ॥

“అనుస్వారో వ్యంజనం వా స్వరోవేతి పరమతమ్. తన్నిరానాగ్ధ మిద ముచ్యతే. అనుస్వారో పుష్కలమవత్ (వర్గ పంచమవత్) వ్యంజనమే వాస్మచ్ఛాఖ్యామ్. ” (వైదికాభ).

ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యములో నను స్వారమునందుఁ గొన్ని స్వరధర్మములును గొన్ని వ్యంజన ధర్మములును నుండుటచేత నయ్యది స్వరమును వ్యంజనమును ననఁదగునని యీక్రిందిరీతిని జెప్పఁబడెను. కాఁగా నిది యుభయమని కాని యనుభయ మని కాని చెప్పఁదగునని తేలు చున్నది.

“అనుస్వారో వ్యంజనం వా స్వరోవా” (ఋగ్వే. ౧ పట. ౨౨ పుట) ఉవ్వటుని పార్షదవ్యాఖ్యః— ‘అం’ ఇత్యనుస్వారో వర్ణ సమామ్నాయే సత్యతే. సకాంశ్చిత్ స్వరధర్తావ గృహ్యతి. కాంశ్చిద్వ్యంజన ధర్తాన్. తద్యథా—ప్రాస్వత్వం దీర్ఘత్వం ప్లుతత్వమ్. ఉదాత్తత్వ మను దాత్తత్వం స్వరి తత్వమితి. తథార్థమాత్రా కాలతా, స్వరవశే నోదాత్తా నుదాత్త స్వరి తత్వం సంయోగ శ్చేతి వ్యంజన ధర్తాః. తత్ప్రభయ ధర్మయోగా దుభయ స్వభావం స్వరివ్యంజనయో రన్య ద్వర్ణాంతరం ప్రకాశయతి ... .. స్వర వ్యంజనాతి రిక్త మన్య ద్వర్ణాంతర మే తదిత్యేతత్ ఖ్యాపన పరమేవైతత్సా త్రమితి సిద్ధాంతితమ్.

పయిశౌనక సూత్రమునకీ క్రింది వాచస్పత్య గ్రంథము ప్రతి కూలముగ నున్నది.

“అనుస్వార విసర్గయోశ్చ అక్షర సమామ్నాయ సూత్రేషు ‘అఇ ఉఈ’ ఇత్యాదిషు మాహేశ్వరేషు చతుర్దశసు సూత్రేషు అమ్నానాభావేన భాష్యకృతా అటూస సంఖ్యావేపి న స్వర వర్ణత్వమ్.

‘అయోగవాహా విక్షేయా । ఆశ్రయస్థానభాగినః. ఇత్యుక్త్యా స్వయం విరాజమానత్వా భావాత్ ఉదాత్తాది స్వరవత్త్వా భావాచ్చ. తయో స్వర వర్ణాభావేపి అటూస సంఖ్యానంచ పత్విణత్వకార్యార్థమ్.”

(వాచస్పత్యము. ౧౮౯౭ పుట. స్వరవర్ణ విభాగాది.) మాహేశ్వరి సూత్రములు వర్ణ సమామ్నాయ సూత్రము లనెడు నీయభిప్రాయము సరి కాదు. (చూ. ౨౧౯ - ౨౨౦. వి.)

(౧౮౯) వాఖ్య. ఖయా మిత్యాదః— నన్నయా ధర్మణులు వివరించి యుండమిం జేసి పయిసిద్ధాంత కాముదీపచనము మూలముగ గ్రహింపఁ

బడెను. ఖయాం యమాః = ఖయ్ ప్రత్యాహార నర్ణములలోని యమములును,
 ('పరిక్ష్ణి' మున్నగు చోటులలోని వర్గాని వర్ణ చతుష్టయమునకును వర్ణ
 పంచమములు పరమగు నపుడు వానినడుమ పూర్వసద్భృత వర్ణము జనించును.
 అట్టి దానికి యనుమనియు నాస్యమనియు నాసిక్యమనియుఁ బేరులు చెల్లును.
 అవి వేద మాత్ర ప్రసిద్ధములు.) ఖయః = ఖయ్ ప్రత్యాహార వర్ణములును,
 (ఖ ఫ ఛ థ ధ చ లు త క ష) క్షపా = జహ్వమూలీ యోషధ్ధానీయములును,
 విసర్గః = విసర్గ మును, శర ఏవచ = శర్ ప్రత్యాహార నర్ణములును, (శ ష స)
 ఏతే = అనెడి యీనర్ణములు, శ్వాసాను ప్రదానాః = శ్వాస మనెడి
 బాహ్య ప్రయత్నము గలవియు, అఘోషాశ్చ = అఘోషములును, నగు
 చున్నవి. కంఠం వివృణ్యతేచ = కంఠమును వివారివంతమును జేయుచున్నవి.
 అన్యేతు = తక్కిన నర్ణములన్ననో, అనఁగా నచ్చులును వర్ణ ప్రళమ తృతీయ
 పంచమములును, య రి ల వలును, ఘోషాః ఘోష ప్రయత్న వింతము
 లును, సంవృతాః = సంవార ప్రయత్నము గలవియు, నాదభాగినః = నాద
 ప్రయత్నము గలవియు, స్యుః = అగును. అయుక్తాః = వర్ణ ప్రళమ తృతీయ
 పంచమములును, వర్ణయమగాః = వర్ణములలోని తృతీయ చతుర్థములగు
 యమములును, యణశ్చ = యణ ప్రత్యాహార వర్ణములును, (య ర ల ష)
 అల్పానవః = అల్ప ప్రాణసంజ్ఞ గలవి - తక్కినవి మహా ప్రాణసంజ్ఞ గలవని
 గ్రహింప నగును.

(౧౫౦) వెనుక వివరించిన రీతిని జూచి ప్రాణమున బయలు వెడలిన
 నిశ్వాసము వక్త్రములోని గళ వివరము ద్వారమునఁ బోవును. శ్వాసవర్ణో
 చ్చారణేచ్ఛ గల్గు నపుడు గళ వివరము వివ్రమమనఁగాఁ దెలువఁబడును.
 కావున నట్టి వివృతగళ వివరములో నుండి నిశ్వాస వాయువు నిర్ణిరోధముగఁ
 బోవునపుడు జనించెడి వర్ణములు నాదరహితము అనఁగా శ్వాసములును,
 ఘోషవంతములు - నిసఁగా నఘోషములును నయి శ్వాసములు నఘోష
 ములు ననెడి యస్వర్గసంజ్ఞల నందును. వీని యుచ్చారణమునఁ గంఠమునంధు
 వివృత ప్రయత్నము జరుగును గాన నది వివార మనిపించు కొనును. ఈవిష
 యమునె ప్రాతిశ్వాసము లిట్లు చెప్పుచున్నవి.

“వివృతేశ్వాసః” (తై త్తి. ౨ అధ్యాయ. ౫ సూ.)

“వివరణం = కంఠస్య విస్తరణం, సేవన వివారాభ్యో బాహ్య
 ప్రయత్నః, తస్మిన్కాలే శ్వాసోనామ బాహ్య ప్రయత్నః క్రియతే. ఇతి
 శిక్షాయాం స్మర్యతే.” (వైదికాభరణవ్యాఖ్య.)

“అంత్యాస్పృష్ట తేషా మఘోషాః” (ఋగ్వేదప్రా. ౧ పటల.) “సప్తాఘ్నాణాం ఘోష సంజ్ఞా వేదితవ్యాః, యథా-శ ష స ఆః, ః క, ః ప, అం, ఇతి .. .. . న రేవగే ప్రథమ ద్వితీయాన్త్యా అఘోష సంజ్ఞా వేదితవ్యా, యథా—క ఖ చ ఛ ట గ త థ ప ఫేతి, సారిశేష్యా దిన్యాని ఘోషవత్సంజ్ఞాని న్యంజనాని” (ఉష్వటస్మితే స్వాదివ్యాఖ్య.)

(౧౫౧)—ఇంక ఎక్కువ నాదోచ్ఛ్వాసేచ్ఛ కల్గునపుడు గళవివరము సంస్మృతి మనఁగా మూయఁబడిన దగును. కావున జూరి ప్రేరణమున బయలువెడలిన నిశ్వాస మట్టి సంవృత గళవివరమును భేదింపఁకొని పోవుటచేతఁ గంటవినగ నుష్వస్థ చర్మాగ్రములందుఁ గంటము కల్గును. కాననట్టి యెడలఁ బుట్టెడి వర్ణములు నాదవంతములు ఘోషవంతములునని నాదములు ఘోషములుననెడి గుణస్వరసంజ్ఞలనందును. ఇట్లుగంట సంవరణరూప ప్రయత్నము సంభవించును గాన నట్టిప్రయత్నమునకు సువారసంజ్ఞ సాధకమగు చున్నది.

మొని వ్రాసిన వివార సంవారాది ప్రయత్నము లోష్టప్రభృతి జహ్వమూలానధిక నక్తమునకు బహిః ప్రదేశమున జరుగును. కాన నవి బాహ్యప్రయత్నము లనిపించుకొనును. ఈ బాహ్యమగు ప్రథమ ప్రయత్నమున ఎర్ణములు పుట్టింపఁబడును గాన దీని ననుప్రదానమనియు సాధకముగ న్యవహరింతురు.

పయి విషయముల నీ క్రిందిరీతిని వ్రాతిశాఖ్యములు చెప్పుచున్నవి.

“సంవృతే కంఠేనాదః క్రియతే” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౪ సూ.)

అథ వర్ణానాం విశేషరూపాన్వితైః ప్రథమ కారణభూతా అను ప్రదానాఖ్యా నాదాదయో బాహ్యప్రయత్నో ఉచ్యతే. సంవరణం=కంఠస్య సంకోచః । సఖలు సంవారోనామ బాహ్యప్రయత్నః । తస్మిన్సతి నాదాఖ్యోబాహ్యః ప్రయత్నః క్రియతే=ఉత్పాద్యతే; నాదధ్వని సంసర్గాద్=వ్యంజనే షు ఘోషోనామ బాహ్యప్రయత్నోజాయతే; ఇతి శిక్షాయాం స్వర్యతే” (వైదికాభరణ వ్యాఖ్య).

“నాదోఽనుప్రదానం స్వరఘోషవత్స” (తైత్తి. ౨ అ. ౮ సూ.)

“స్వరేషు ఘోషవత్సంపి ఎర్ణేషు, నాదః అనుప్రదానంభవతి. అనుప్రదీయతే అనేన వర్ణిత్వంను ప్రదానం = మూలకారణమ్. అనుప్రదీయతే = ఉపదీయతే జన్యతే ఇత్యర్థః (త్రిభాష్యంతి వ్యాఖ్య).

“వాయుః ప్రాణః కోష్య మనుప్రదానం కిం స్వర్య విప్రతేసంవృతేవా ఆపద్యతేశ్వాస తాంనాదతాం వా నక్త్రీహయామ్.” (ఋగ్వేద. ౧౩ పటలము).

“... .. ప్రాణోవాయుః, కోవ్య ముదరం, కోష్ఠేభవం కోవ్యమ్, అనుప్రదానం = వాయురనుప్రదీయతే ఇత్యను ప్రదానమ్, ... కంఠస్య = గ్రీవాయాః, ఖే = గళస్యబిలేభిదే, వివృతే = విశాలేమహతి, సంవృతే = సంకుచితే సంక్లిప్తే. అల్పేవాసతి, ఆపద్యతే శ్వాసతాం, శ్వాస త్వం, నాదతాం = నాదత్వంవా, వక్త్రీహాయామ్ = ఈహా=చేష్టా, వక్తరీహా= వక్త్రీహా; తిస్యామ్ = వక్త్రీహాయామ్” (పార్షదవ్యాఖ్య).

(౧౫౨) పయిసందర్భమును బట్టి “వివారము = (కంఠసంకోచము) సంవారము = (కంఠవికాసము)” అనెడి యాంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వ వివరణము. ప్రాతిశాఖ్యములకుఁ గేవలము విరుద్ధమని విశదమగుచున్నది.

(౧౫౩) వగ్దాక్షరములలోని ద్వితీయ చతుర్థవర్ణములకు సోష్టముల నెడి సంజ్ఞకలదు. వానియుచ్చారణమున సధికమగు నిశ్వాస వాయువు బయలు వెడలునని గ్రహింపనగును. హ శ ష స స్థములును, విస్థ జిహ్వమూ లీయోపధ్మానీయములును సనుస్వారమును సహజముగ నూష్ణములె యగు చున్నవి. కావున నట్టియూష్ణములును సోష్టములును మహాప్రాణములనెడి యన్వృత్తి సంజ్ఞసందుచున్నవి. అట్టివాయాధిక్యము లేని వర్గప్రథమ తృతీయ పంచమములును, నంతిస్థములును, సల్పప్రాణములనెడి స్థాక నామము నందుచున్నవి. ఈవిషయములకీ క్రింది ప్రాశాఖ్యములు మూలములయి యున్నవి.

“ఉత్తరేష్టా ఊష్ణాః” (బుగ్వేద ౧ పటల.)

“... .. ఊష్ణా=వాయుః, తత్ప్రిధానావర్ణా ఊష్ణాః, యథా, హ శ ష స లః క క షప అం ఇతి” (పార్షదవ్యా.)

“యుక్తా = సోష్ణాః” (బుగ్వేద ప్రాతి. ౧ పట.).

“యుక్తా = ద్వితీయ చతుర్థౌవర్ణా, సోష్ణాణానే దితవ్యా. అన్వృత్తసంజ్ఞే యమ్, ఊష్ణా = వాయుః, తేన సహవర్తింతి ఇతి సోష్ణాః, ... (పార్షద వ్యాఖ్య).

(౧౫౪) హకారమును వర్గచతుర్థములను బల్కునిచ్చ గల్గునపుడు కంఠ వివరముకేవల సంగృహీతముకాదనియు, నింకఁగేవల వివృతిమునుగాద నియు నట్టిమాధ్యమికమగు బాహ్య ప్రయత్నమునఁ గల్గుధ్వనికి హకార మను సంగ్రహచెల్లననియు, హకారమును వర్గచతుర్థములును ఘోషవంతము లలోని మహాప్రాణములనియు నట్లెవర్గ ప్రథమములకన్న వర్గధి యముల యుచ్చారణమున సధిక నిశ్వాసము బయల్పెడలును గాన నవి యఘోషములలో మహాప్రాణ సంజ్ఞ సందుచున్నవనియు సిక్రిందిరీతినిదై

త్తిరీయ ప్రాతి శాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడి యున్నది. వైసందర్యమును బట్టి శ మ స లును ననుస్వారవిసగ్గాదులును నల్ప ప్రాణములే యని తేలుచున్నది.

“ మధ్యేహకారః ” (తైత్తి - ౧ అధ్యాయ - ౬ సూ).

“ సంవృత వివృతయోర్మధ్యే = మధ్య ప్రకారే, యః శబ్దః క్రియతే స హకార సంజ్ఞో భవతి (త్రిభాష్యరత్న వ్యాఖ్య).

“ హకారో హచతుర్థేషు ” తైత్తి ౧ అధ్యాయ - ౯ సూ).

“ హశ్చచతుర్థాశ్చ హచతుర్థాః, తేషుహకారాఖ్యః ప్రయత్నః అను ప్రదానంభవతి. హచతుర్థాఘోషవత్సుమహా ప్రాణ ఇతరే అల్ప ప్రాణాః. (శ మ స విసగ్గాదు లల్ప ప్రాణములనట యుచ్చారణాను భవ మునకు సరిగ నేయున్నది).

“ భూయాన్ ప్రథమే భ్యోఽన్యేషు ” (తైత్తి - ౧ అ. ౧౧ సూ.)

“ సాన్నిధ్యచ్ఛాప్త్యనైతిలభ్యతే. ప్రథమేభ్యః అన్యేషు అఘోషేషు శ్వాసః భూయాన్ = అధికః, భవతి ” (త్రిభాష్యరత్న వ్యాఖ్య).

“ తతిశ్చ ప్రథమా అల్పప్రాణా అఘోషేషు; ఇతరేతుమహా ప్రాణాః తదుక్తశ్చిత్తాయామ్ ... .. మహతి వాయుమహాప్రాణాః, అల్పేవాయా నల్ప ప్రాణాః, ఇతి ” (వైదికాభరణ వ్యాఖ్య).

(౧౫౫) మహాప్రాణ శ్వాస నాదములను మాత్రమే శ్వాసములు నాదములునని వాడుటయు నల్పప్రాణశ్వాస నాదములను నీషచ్ఛాప్త్యసములు నీషన్నాదములు నని వాడుటయు, గొండిఱకు సమ్యక్మైయున్నది.

“ అమోను నాసికా నహ్రా । నాదినో హర్షుషః స్మృతాః ।

• ఈషన్నాదా యణీ జశశ్చ । శ్వాసినస్తు ఖపాదయః ॥

ఈషచ్ఛాప్తసాం శ్చరోవిద్యా । గ్రోధామైత త్వచక్షతే. ” (గోః = వాక్కు యొక్క, ధామ = స్థానము = వ్యాకరణము) (ఛాణిసీయశిక్ష).

(౧౫౬) పయివిషయములనె శాస్త్ర పండితులును సంగ్రహించు కొని రచనగ ను.

నిశ్వాసము వెడలెడి వాయుమార్గమున (Larynx) సర్వచంద్రాకారము లగు రెండు చర్మములుండుననియు (Vocal chords) నాదవన్దోచ్చారణేచ్ఛ గల్గు నపు డాచర్మములు మీఁదికి లేచుటచేతఁ దచ్చర్మాగ్ర సంయోగమున నిశ్వాసము నిరోధింపఁబడుననియు, నట్టియెడల నిశ్వాసము వానిసంధిని భేదించుకొని పోవునపుడు నాదము జనించుననియు, నచ్చుల నుచ్చరించు నపుడట్టి చర్మాగ్రకంపజ మగు నాదమందు కంపముల సంఖ్యయొక్కస్యానా

ధికత్వములచేత నుదాత్తాదిస్వర భేదములు గల్గుననియు, నికశ్వాసవర్ణోచ్ఛారణేచ్ఛ గల్గునపుడట్టి చర్తాగ్రములు వికాసమునందిక తటస్థము లైయుండుటచేత నిశ్వాసమునిర్ణిరోధముగ వెడలుననియు, నప్పుడు శ్వాసరూపమున నెవ్వోత్పత్తి యగుననియుఁ బాశ్చాత్య పండితులు చెప్పుచున్నారు. ప్రాచ్య పండితులు చెప్పెడి కిరీవిరమె పాశ్చాత్య పండితులు చెప్పుచున్న చర్తముల (Vocal chords) వివరముగా గ్రహించునపుడు వారియభిప్రాయములందు భేద మగలదనవచ్చును.

(౧౫౭) నిశ్వాసము కిరీవిరమము నుండివెడలి మూర్ధమును దాకి ఎత్తమునఁ బ్రవేశించునని (పోస్ట్లో మూర్ధస్థిభిహతో, సత్తమాపస్వి మారుతిః) యీవిధమున వ్రాయఁబడియున్నది (౧౮౨ వి). ఈ విషయమునఁ బాశ్చాత్య పండితులు భిన్నాభిప్రాయములైనవనియు, ఇందుఁ బాశ్చాత్య పండితుల యభిప్రాయమే సత్తతరముగ నున్నదినియు నీక్రిందిరీతిని నాథునికి ప్రాచ్యపండితులు చెప్పుచున్నారు.

“మనవారి యభిప్రాయము చొప్పున మొదట మూర్ధవ్యంతము గాలి వెల్లిమరలుచువుడు మూర్ధసన్నికృష్టమగు నాసాద్వారమునకుఁ బోకుండుటకుఁ గారణము కాన్పింపదు. అటులు పోయిన ననునానికి నికనునాసిక విభాగము సిద్ధింపదు. మఱియు మూర్ధవ్యంతము వెల్లిసగలి మరలి వేటికొక వివరమునకు వచ్చునపుడు ముఖనాసికాద్వారములు సన్నికృష్టములు కావున అటులు ప్రసరించుచో బేటికా వివరమున కిధోభాగముననున్న వాగు మూర్ధమునందుఁగల్గెడు శ్వాసనాద విభాగమున కవకాశము ఉండదు. కావున నిటఁ బాశ్చాత్యులరీతియే సమంజసమని యవసరిచ్చును” (ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక, ౭ సంపుటము, చెన్నపురి విశ్వవిద్యాలయ పుస్తక భాండాగారము, ౨౫౧ పుట).

పరిశీలింపఁగా నీవిషయమునఁ బ్రాచ్య పాశ్చాత్య పండితుల కభిప్రాయ భేదమున్నట్లగపడదు. చర్తాగ్రములనుండి వెడలెడి నిశ్వాసము పేటికా కారమగు వివరమునఁ (Pharynx) బ్రవేశించుననియు, నట్టి పేటికా కారమగు వివరమున కధోభాగమున వాయుమార్గమును నాహారమార్గమును ననెడి రెండు మార్గములున్నవనియు, నచట నొకమాంసఖండ (Epiglottis) మున్నదనియు, నయ్యది యభ్యసహార సమయమున వాయుమార్గమును నిరోధించుననియు నట్లే యాపేటికాకార వివరము సందూర్ధ్వమున ముఖనాసా మార్గములు రెండు గలవనియు నచటను నొక మాంసఖండ (Uvula) మున్నదనియు, నయ్యది కేవలం చాచ్చున నిశ్వాస గమనాగమన సమయములందును

శ్లో. కంఠ్యావహావిచయశా । స్తాలవ్యాఙ్మజాపుపూ ।
 న్యుర్హర్థన్యాయుటురహా । దంత్యా ॥ తులనా స్పృశతాః ।
 జిహ్వమూలేతు కుః ప్లోక్తో । దంత్యోహ్యోవఃస్పృశతో బుధైః ।
 ఏదతు కంఠతాలవ్యా । ఓబాకంతోష్ఠజాస్పృశతా ।
 అనుస్వారయమానాంచ ! నాసికాస్థానముచ్యతే ।
 అయోగవాహవిజ్ఞేయా । ఆశ్రయస్థానభాగినః ॥

(పాణినీయశిక్ష)

ననునాసిక వర్ణోచ్ఛారణ సమయములందును, డటస్థముగ నుండుననియు, నిరను నాసిక స్వర్ణముల నుచ్చరించు నిచ్చగలునపుడు నాసామార్గమును గవ్వననియు, నట్టిపిథానము లేనపుడు ముఖనాసామార్గములు రెంటును నిశ్వాసము ప్రసరించునుగాన ననునాసిక వర్ణములు జనించుననియుఁ బాశ్చాత్య పండితులు చెప్పుచున్నారు. ప్రాచ్య పండితులుచెప్పిన “మూర్ధ్విభి హతః” అనుదానిచే నుద్దేశింపబడిన మూర్ధము పాశ్చాత్యపండితులు చెప్పెడి పయ నుదాహరించిన పేటికాకార వివరమునకుఁ దిన్నగా మీఁద నుండెడి భాగమే గాని వేరుకాదు. కావున వాయుమార్గమున మీఁదికిఁ బ్రవహించెడి నిశ్వాసము పేటికాకార వివర్ధ్యభాగమును దాటియే యా ప్రక్కనున్న ముఖ నాసామార్గములలోనికిఁ గోల్పట సహజమగుటచేత నచట ‘మూర్ధ్విభి హతః’ అని చెప్పట స్వభావసాధారణమే గాని వేరుకాదు. కావున నచటఁ బ్రాచ్య పాశ్చాత్యపండితుల కభిప్రాయభేదమేమియు లేదు. శ్వాసనాదాన్య తర రూపము నందిన నిశ్వాసమే మూర్ధమును దాఁక శోడనే ముఖ నాసామార్గములందుఁ గొచ్చునుగాన మూర్ధాభిఘాత పక్షమున శ్వాసనాదాన్య తరరూప సంభవమునకు, బ్రతిబంధ మేమియులేదు. ననునాసిక నిరనునాసికోచ్ఛారణోచ్ఛా భేదములను బట్టియే యుచిత మౌనసఖండము మూలమున నాసామార్గ పిథానతద భావములు సంభవించును గానఁ దద్విషయము నందు ను ననుపపత్తిలేదు.

(౧౫౮) వ్యాఖ్య. నన్నయా ధర్మములు వర్ణోత్పత్తి స్థానములను జెప్పి యుండమిం జేసి యిటఁబాణినీయ శిక్షాపదనములు మూలముగ గ్రహింపఁ బడినవి. కంఠ్యావిత్యాది:—

అహశా = అవర్ణ హకారములు, కింత్యో = కంఠస్థాన భవములు. న్యుః = అగుచున్నవి. ఇచయశాః = ఇవర్ణమును, ‘చ’ వర్ణమును. (ఉకారముతోఁ బలుకఁ బడిన వర్గాద్యక్షరములు తత్తద్వర్ణములకు సంజ్ఞలగును) యకార శ వర్ణములును, తాలవ్యాః = తాలుస్థాన భవము లగుచున్నవి. ఉపూ = ఉపవర్ణ

మును, 'ప' వర్ణమును, ఓష్ఠజౌ = ఓష్ఠస్థాభవము లగుచున్నవి. ఋటు
రషాః = ఋ వర్ణమును, 'ట' వర్ణమును రేఫషకారములును, మూర్ధన్యాః =
మూర్ధస్థాన భవము లగుచున్నవి. 'లి' తులసాః = 'లి' వర్ణమును, 'త' వర్ణమును
లకార సకారములును, దంత్యాః = దంతస్థాన భవము లగుచున్నవి. ఈః =
కవర్ణము, జిహ్వమూలేతు = జిహ్వమూలము నుదిగునని, ప్రోక్షః = చెప్పఁ
బడినది. వః = వకారము దంత్యోష్ఠ్యః = దంత్యోష్ఠ స్థానద్వయభవమని,
[పాణినీయ శిక్షలోని యీ శ్లోకమున 'దంత్యోష్ఠ్య' అనియే ముద్రితమై
యున్నది. అట్లయినను వేర్వేరుగ దంతము లందును నోష్ఠములందును జనించు
నపుడే దంత్యోష్ఠ్య మన వలెననియు రెండిటి మొత్తమున నేకముగ జనించు
నపుడు దంత్యోష్ఠ్యమనవలెననియు నీ ద్విస్థానికములగు వకారములు(చే, జే,
వ, ఏ, ఐ, ఓ, ఔ) స్థానద్వయమునందును నేకముగా జనించునేగాని ప్రత్యే
కముగ స్థానద్వయముచే వేర్వేరుగఁ బలుకఁ బడినవనియు, నీక్రింది వాచ
స్పత్య కోశధోరణిని బట్టి విశదముగుచున్నది. "దంత్యోష్ఠ్యౌ ఇత్యౌదౌ ఉభ
యోరేవ వకారస్యస్థానత్వం. సతుప్రత్యేకస్య. తథాసతి దంత్యోష్ఠ్యతా పరిశి
త్యేతి. అతస్తస్య దంత్యోష్ఠ భవక్యాయ భాక్త్యమ్" [వాచస్పత్య కోశము
౧౬౦౦, పుట. న్యంజన వర్ణ విభాగాన సందర్భము] బుద్ధైః = పండితులచేత,
స్మృతః = చెప్పబడినది. ఏవతు = ఏకారై కారములు, కంఠతాలవ్యౌ =
కంఠతాలు స్థానద్వయ భవములని, స్మృతో = చెప్పఁ బడినవి. ఓఔతు =
ఓకారౌ కారములు, కంఠోష్ఠ్యౌ = కంఠోష్ఠస్థానద్వయ జాతములని చెప్పఁ
బడినవి. అనుస్వారయమానాచ = అనుస్వారమునకును, యమములకును,
నాసికా = నాసిక, స్థానమ్ = స్థానమని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.
అయోగవాహః = అనుస్వార విహగ జిహ్వమూలీయో పధానియములు (అ+
యోగ+వాహః = అనుస్వారుల యాశ్రయము చేరి వ్యక్తికందునవి) ఆశ్రయ
స్థానభాగినః = తామాశ్రయముగఁ బల్లముగఁగి స్థానముల విగ్రహించున్నవి.

(౧౫౯) ఇంతికుమును బాహ్య ప్రయత్నములు చెప్పబడినవి. ప్రక్రి
తకారికచేత నాభ్యంతర ప్రయత్నములు చెప్పబడుచున్నవి. ఏకక్రము
నకు బహిర్భాగమున జరపబడు ప్రయత్నములు బాహ్యప్రయత్నములని
యీపఱకుఁ జెప్పబడియెను. వక్త్రాభ్యంతరమున నడగా వక్త్రమధ్యమున జర
పబడు ప్రయత్న మాభ్యంతర ప్రయత్న మనబడును. అయ్యది యస్థిత
స్థానకరణ స్పర్శనాది రూపమై. (౧౬౦. ౧౬౫ వి.) యుండును. ఇచట
బ్రహ్మసంగవశమున వక్త్రస్వరూపము దిజ్ఞాత్రముగ విశదీకరింపబడుచున్నది.

(౧౬౦) పేటికాకారముగు గళ విసరమున కూర్ధ్వభాగమున నొక ప్రక్కను ముఖనాసాబలములు గలవని యీ వఱకు వ్రాసియున్నాను. అట్టి ముఖబలము నారంభమున నున్న కాలఁ జూచి మనఁగాఁ గొండనాలుక మొదలుగ నోష్ఠముల వఱకుఁ గల భాగము వక్త్రమనిపించుకొనును. అందలి జిహ్వ యొక్క మొదటి భాగము జిహ్వమూలమునఁ బడును. దానికి మీఁదుగా నున్న శిరోభాగము హనుమూలమునఁ బడును. దీనికి విపరీతముగ సైతము వాడుక గలదు. “హనుమూలే జిహ్వమూలేన కిన్ద్యేస్సర్వయతి” (తైత్తి. ౨. ఆధ్య. ౩౫ సూ.) (౧౭౭ వి.) ‘జిహ్వమూలీయానుస్వారా హనుమూలేన’ (శుక్లయజుర్. ౧ ఆధ్య. ౨౩ సూ.) (౧౭౭ వి.) “ఋకారల్కారావధవ్యః ఊష్ణా జిహ్వమూలీయాః ప్రధనుశ్చ వర్జః” (ఋగ్వేదప్రా. ౧ పటల. ౨ సూ.) (౧౭౭ వి.) జిహ్వమూలము మొదలుగ నోష్ఠముల నెఱుఁగునున్న వక్త్రమున కిదిస్వయంబుల నానిరించియున్న దాడల భాగమునకు హనువులని పేరు. జిహ్వకుమీఁదగు నుండెడి శిరోభాగమెల్లఁ దాలువనఁబడును. అందలి గోళా కారముగుతాలు భాగము మూర్ధమనఁ బడును. మూర్ధమునకు దిగువను దంతములమునకు మీఁదుగను నుండెడి ప్రదేశము వర్తన్యమనఁ బడును. దానికి మీఁదుగను మూర్ధమునకు దిగువుగను నుండెడి చోటు బర్హమనఁ బడును. (‘రేఫంవర్తన్యమేకే’ పన్నెద వ్యాఖ్య:—వర్తన్యశబ్దేన దంత మూలాదు పరిష్టాదుచ్ఛానః ప్రదేశ ఉచ్యతే. (ఋగ్వేద = ౧ పటల,) ౧౦౩ వి.) “ఉప సంహృత తరేచజిహ్వగ్రమ్మకార ల్కారేషు బర్హేష్ఠాప సంహరతి” - (తైత్తి. ౨ ఆధ్య. ౧౦ సూ.) (౧౭౭ వి.) - “బర్హాన్వామ రేఫ టకారస్థానయోః మధ్యప్రదేశః” (వైదికాభరణ వ్యాఖ్య). దంతముల మొదటిభాగమునకు దంతములమని పేరు. తర్వాత దంతములును దర్వాత నోష్ఠములును గలవనట విదితమే. ఆభ్యంతరప్రయత్ని వివరణ సందర్భమునఁ బయివిషయములకుఁ బ్రమాణములు విశేషములగును.

తాలుశబ్దమునకు దాడయర్థమనికొన్ని కోశములలో వ్రాయఁబడి యున్నది.

“తాలువు - సం = వి-ఉ. న. ఏవు ఉ, కాకుదము” “కాకుదము=సం వి-ల-న. తాలువు - దాడ”. “దాడ-దే-వి-బుగ్గలోపలి భాగము; తాలువు. నీ. ఆరేయికడ నెల్ల వారునుగోతదా, డలును నల్లనిమేనుగల నెలంత ... భార. మాన ౧ ఆ (శబ్దరత్నాకర కోశము).” “తాలు. ఉ న-కాకుదమ్. తె-నోటి

లోపలిదాడ” “కాకుదము - అ-న-తాలు, తె-నోటి లోపలిదాడ.” (సర్వశబ్ద సంబోధినీ కోశము) ఇట్టి వ్రాతలకు మూలము లింగాభట్టియమె యనఁదిగును - “తాలుతుకాకుదమ్” (అమరశోకము, ద్వితీయ కాండము. మనుష్యవర్గము, ౯౧శ్లో.) “తలతి=ప్రతితివ్రతి జగ్గ (దగ్గ - తిప్పు) శేషమత్రేతి తాలు. ఉ-న- తలప్రతి తిష్ఠాయామ్. భుక్త శేషము దీనియందు నిలుచును. నకారాం తంబును గలదు. ౧. కాకు భ్వని విశేషం దదాతీతికాకుదమ్. దా-దానే. కాకు భ్వని నిచ్చుచు. ౨. దాడపేళ్లు” (లింగా భట్టియ మనెడి గురుబాల ప్రబోధిక, ౪౦౬ పుట).

భుక్త శేషము దీనియందు నిల్చునని యర్థము వ్రాసుటచే లింగా భట్టుగారికి ‘తాలుకాకుద’ శబ్దములకు బుగ్గలలోపలి భాగమనెడి శబ్దరత్నా కరార్థమె యభిప్రేతిమనక తీరదు. బుగ్గలోపలి భాగము (కాకు) భ్వని నిచ్చునదెట్లుగునని తలంపఁ బడెనో తెలియకున్నది. ప్రామాణిక ములగు ప్రాతి శాఖ్యము లందును, వాచస్ప త్యాద్యోశము లందును చాలుననఁగాఁ జై ని వినిరించిన మూర్ధోపరి భాగమగు తాలువనియె తలంపఁబడినది. ఇట్టి సిత్తిలో నీ గురుబాల ప్రబోధికా కాకుడీ యసార్థము నేలవ్రాసెనని పరిశీలింప వలసి యున్నది. అరియనరయ నిందుల సమరకోశోద్ఘాటన మనఁబడు తీర స్వామి కృతివ్యాఖ్య మూలము కానోపునని తోచుచున్నది. “తలత్యాహ రోస్తింస్తాలు” “ఈ పత్కవతే, కాకుదదాతి వాకాకుదమ్” (తీరస్వామికృతా మరకోశోద్ఘాటనము) దీనిని జూచియు, ‘తలప్రతి తిష్ఠాయామ్.’ అనుభాతువు నర్థమును దలంచియు నాహారిము తాలువున నెట్లునిల్చునని యాలోచించి కాన లయును ‘అహారమ్’ అను దానికి భుక్తశేషాహారముగా లింగాభట్టుగా రర్థ ముచేసి యుండునని తోచుచున్నది. కాని తీరస్వామి వ్యాఖ్య కిట్టి య సార్థమును శేయ నక్కఱలేదు. ఇమలిన యాహారము జిహ్వమూలము మీఁద గాఁ గంతబలమున బ్రవేశించుటకు ముందట్టి తాలవునకు సంబంధించియున్న జిహ్వపయిన నిల్చును గాన నట్టి యర్థమున తీరస్వామి యుద్దేశించి యుండ వచ్చును. ఇంకనిట నిట్టి సందేహమేల యని వాచస్పత్యాది కోశకర్త లీ తీరస్వామికృతవ్యుత్పత్తి నే యుపేషించి ‘తరంత్యనేన వర్ణాఇతి తాలు’ అనువ్యుత్పత్తిని జూప సాగిరి. ఈ వ్యుత్పత్తి తాలుశబ్ద పర్యాయమగు కాకుదశబ్ద వ్యుత్పత్తికి సరియగుచు నెంతయు యుక్తముగా నున్నది.

“తాలు-క్లీ. (తరంత్యనేనవర్ణాఇతి-త్యూ + ‘ఓరశ్చలః.’ ఉణామ్- ౧-౫. ఇతిఘణ్. రస్యలశ్చ. జిహ్వేంద్రియాధిష్ఠానమ్. యథాభాగవతే, ‘ముఖత

స్తాలు నిర్భిన్నం' జహ్వత త్రోవ జాయతే .. .." "కాకుదమ్, క్షీ (కాకుంద దాతీతి-కాకు + దా + క్) తాలుఇత్యమరః. ౨-౬-౯-౧. (శబ్ద కల్పద్రుమ కోశము).

"తాలు. స.తర వ్య నేవపర్ణాః. త్వా - ఇహ. రస్యలః. జహ్వంతి యాధిష్ఠానే. (జేహో) స్థానభేదే. 'ముఖ్యస్తాలు నిర్భిన్నం' జహ్వత త్రోవజాయతే, ... (భాగ) ... తాలుని వైకిమస్థి, తచ్చుకపాలాకారమ్." .. "కాకుద-స. కాకుందదాతి-దా + క. ఉప-స. తాలుని అమరః. తాలునాకా కూచ్చారణా తస్య తథాత్వమ్ .." (వాచస్పత్యి కోశము).

తాలు. N (తరం త్య నేవపర్ణాః. త్వా-లః. (ఉహ ?) రస్యలః cfun 1-5) The palate "తృషామహత్యా పరిశుష్క-తాలవః .." కాకుదమ్- "The palate" (ఆప్టీ కోశము.)

సయి సందర్భమును బట్టి తాలు శబ్దమునకు బుగ్గలలోపలి భాగమర్థము కాదనియు, మూర్ధభాగమే యర్థమనియు విశదమగుచున్నది గదా. నాలుక గొయ్యికి మధ్యభాగము తాలువునకుఁ దాఁకుటచేత 'చ' వర్ణము జనించుచున్నదనెడి ప్రాతి శాఖ్యములచేత (ప ౧౭౯) సయితము తాలు శబ్దమునకు మూర్ధాధి భాగమర్థమనియే విశదమగుచున్నది గదా.

పయిరీతినున్న ప్రామాణికుల యభిప్రాయముల నాలోకింపక యె యాధునిక వైయాకరణులు సయితము శబ్దరత్నాకరదుల మాత్రమే చూచికొని తాలుశబ్దమునకు దొడలర్థమని ప్రామాదికముగా వ్రాసి యున్నారు.

"ఇ ఈ ఎ ఏ" లను నీచుచ్చులతోఁ గలిసిన 'చ, జ' అనునవి తాలవ్యములు. (దొడల నాహాయమున నుచ్చరింఁ బడునవి) (బాలవ్యాకరణ గుస్తార్థ సౌకాశిక. బాల. సంజ్ఞా ౮ సూత్రపువ్యాఖ్య. ౫ పుట).

తాలవ్యములను బలుకునపుడు దొడలు కదులును గానవానిసాహాయ్యము సైతముండుటచే బైయాధునిక కృతార్థము సమర్థించి కొనవచ్చుననుటకును వీలులేదు-తాలవ్యములనే కాకయో స్థ్యాదీతర వర్ణములను బలుకునపుడును దొడల కదలిక యుండునుగదా. మఱియు తాలువును జహ్వమధ్యము తాఁకుటచే జనించుటవల్ల 'చ' వర్ణమునకుఁ దాలవ్యత సాగ్ధకమైయుండఁగా వానియచ్చారణమున దొడలు కదులును గాన నవి తాలవ్యములనియు, సక్కారణమునఁ దాలువనఁగా దొడయనియు జెప్పట యుక్తము కాదుగదా.

(౧౬౧) — 'అకుహవి సర్జనియానాం కంఠః' అను సిద్ధాంతకాము నీవా క్యము కంఠ జిహ్వమూలముల పార్థక్యమును బాటించినట్లు గనబడు. ఈ విషయమున నాధునిక పండితు లీక్రింది రీతిని జెప్పుచున్నారు.

'కవర్గము — దీనికి జిహ్వమూల ముఖానము — 'అకుహవి సర్జనియానాం కంఠః' అనుసిద్ధాంత కాముని గ్రంథమునుబట్టి దీనికి కంఠము స్థానమైనట్లుగా నిర్ణయించును. గానియచట (కవర్గవిషయమున) గంఠముగా జిహ్వమూలమునియే యర్థము. ఇట్లు శేఖరము నందు నిరూపించి బడినది" (ఆంధ్ర. సా. పరి. పత్రిక - ౭ సంపుటము చెన్నపురి విశ్వవిద్యాలయము, వర్ణోత్పత్తి).

'హను మూలే జిహ్వమూలేన స్పర్శయతి' (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౧౫ సూ.) 'కంఠస్థానా హకారవి సర్జనియా' (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౪౬ సూ.) అనియిట్లు కవర్గమునకును హకార విసర్గములకును విభిన్నస్థానికత్వము తైత్తిరియ ప్రాతిశాఖ్యమున వక్కాణింపబడినది. మఱియునీ ప్రాతిశాఖ్యము 'అకారమునకు' హనువులు స్థాన మనిచెప్పుచున్నది - అకారము కంఠ్యమని చెప్పి యున్నద ప్రాతిశాఖ్యము సయితము 'అ' వర్ణమును 'క' వర్ణమును విభిన్నస్థానికములను నుద్దేశముతోనే 'కంఠ్యకారః' 'ముకారల్లా రావపపప ఊష్టాజిహ్వమూలీయాః ప్రథమశ్చవర్గః (ఋగ్వే. ౧ పట. ౮ సూ.) 'అనియిట్లు' అవర్ణమును' కంఠ్యముగాను 'క' వర్ణమును జిహ్వమూలీయముగాను బ్రభిక్తమిది చెప్పుచున్నది. సాక్షినియశిక్షలోని కంఠ్యావహవిత్వాది ప్రకృతికారికయందును 'అహలు' కంఠ్యములనియు గవర్గము జిహ్వమూలీయమనియు ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమందు వలెనే చెప్పబడియున్నది. అట్లే శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యము నందును 'ఋక్కా జిహ్వమూలే' (శుక్ల. ౧ అధ్య. ౬౫ సూ.) 'అహవిసర్జనియాః కంఠే' (శుక్ల. ౧ అధ్య. ౭౧ సూ.) అనియిట్లు వానియుత్పత్తిస్థానములకు బార్థక్యమే యంగీకరింపబడినది. అహల యచ్చారణము నందును గవర్గోచ్చారణము నందును స్థానభేద మనుభవసిద్ధమైయున్నది. కావున 'అకుహ'ల కేకస్థానికత్వము దుర్లుభ మనకతీరదు.

(౧౬౨) — స్థాన కరణ స్వరూప మచ్చుల కొకరీతిగను హల్లుల కొకరీతిగను జెప్పబడియున్నది. ఏ యనయనమునం దవయవాంతరము యొక్క యుపసంహారము సంభవించునో యా యవయవము స్వరములకు స్థానమనఁ బడును. ఏయనయన మవయవాంతరమునం దుపసంహరించునో యది స్వరములకు గరణమనఁ బడును. అవర్ణోచ్చారణమున హనువులందు విచాల్యతరములగు నోష్ఠము లుపసంహరించును. కాన. 'అవర్ణమునకు'

హనువులు స్థానము. ఓష్ఠములు కరణము. ఉపసంహారమునఁగా నుపశ్లేషణము. అనఁగా సమీప స్థితినందుట. పయివిషయమునఁ బ్రాతిశాఖ్యము లిట్లుచెప్పుచున్నవి - “స్వరాణాంయ త్రోపసంహార స్తత్ స్థానమ్” (తైత్తి. ౨ అ. ౩౧ సూ.) వైదికాభరణ వ్యాఖ్య:—“స్వరాణాంతత్ స్థానమ్. యస్మిన్నవయవే అవయవాంతరస్య ఉపశ్లేషః క్రియతే, యథాహనూ అవర్ణస్య. తత్రహి విచాల్యతరా ఓష్ఠా ఉపసంప్రాయతే ... ..”

“యగుపసంహారతి తత్కరణమ్” (తైత్తి. - ౨ అధ్యాయ ౩౨ సూ.) వైదికాభరణవ్యాఖ్య—“యదంగ మంగంతగే వక్త్రా, ఉప సంప్రాయతే తత్ స్వరాణాంకరణమ్ - యథాఓష్ఠా వ వర్ణస్య”

(౧౬.౩)—ఏయవయవము సందవయ వాంతరము యొక్కస్పర్శము కలుగునో యాయవయవము హల్లులకు స్థానము. ఏయవయవ మవయవాంతరమును స్పృశించునట్లు చేయఁ బడునో యా యవయవము హల్లులకుఁ గరణము. చవర్గోచ్చారణమునఁ దాలువు మధ్యమునందు జహ్వమధ్యము యొక్కస్పర్శము సంభవించును. కావున ‘చ’ స్పర్శమునకు స్థానము తాలువు. జహ్వమధ్యము కరణము. ఈవిషయము త్రిక్రింది కీరిని ప్రాతిశాఖ్యము లందుఁ జెప్పఁబడి యున్నవి.

“అన్యేషాంతు యత్రస్పర్శం తత్ స్థానమ్” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౩౩ సూ.) వైదికా—“స్వరేభ్యోన్యేషాం వ్యంజనానాంతత్ స్థానమ్, యత్రస్పర్శం క్రియతే, యథాహనుమూలం కవర్ణస్య. ... .. ఉత్త్యోష్ఠః పవర్ణస్య ... .. ఉష్మాదిషుతుస్పర్శనా భావాత్ అతిదేశాదినా స్థానావగతిః.”

“యేనస్పర్శయతి తత్ కరణమ్” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ ౩౪ సూ.) వైదికా:—“వ్యంజనానాంతత్కరణమ్, యేనాంగేనస్థానం స్పర్శయతి యథా జహ్వ కవర్ణాదీనాం చతుర్థాంతవర్ణానాం, య ర ల వానాంచ, అభిరోష్ఠంపవర్ణ ఏకారయోః. ఉష్మాదీనాంతు కరణానిగతిర్వక్ష్యతే”

(౧౬.౪)—పయిరీరిని స్థానకరణ స్పర్శసరూప ప్రయత్న మాత్రమే వర్గాక్షర విశేషోత్పత్తికి గారణమని చెప్పఁబడినను నట్టిసందర్భమున నిశ్వాస మప్పటి స్పర్శమును విడఁగొట్టుకొని వైకించుట సహజమెయగుట చేతఁ బాశ్చాత్య పండితులు చెప్పెడి విశ్లేషముకూడఁ బ్రాచ్యపండితులకు సమ్మతమే యనఁదగును. కాని యీ విషయమున నాధునిక ప్రాచ్య పండితులీ క్రింది విధమున వ్రాసియున్నారు.

“పాశ్చాత్య పండితులు స్థానకరణ సంయోగానంతర మందు విభాగముండవలయునని చెప్పిరి. మనవారు చెప్పలేదు. ఇచ్చట నుచ్చారయి తల యనుభవమే ప్రమాణము. సజాతీయస్థ సంయుక్త తత్త్వద్వ్యణోచ్చారణ స్థలమునందుఁ బూర్వవర్ణోచ్చారణమున విభాగమున్నటులు గాన్పించును. కావున విభాగమునకు నిమిత్తము సందిగ్ధముగనున్నది.” (ఆంధ్రసాహిత్య పరి. ౭ సంపు. ౨౫౬ పుట చెన్నపురి విశ్వ. పుస్త.) తాలూదులను జిహ్వ మధ్యాదులు తాకియేయున్న యెడల నిశ్వాసము వైకించెడల నేడుగాన ధ్వన్యత్పత్తియే కలుగఁ జోదు. ఇంతయగాక. బాహ్యప్రయత్న సిద్ధమై నిశ్వాసము నందావేశించియున్న శ్వాసనాద భేదము స్థలములందు సంక్రమించునేరదు ‘క్క’ మొదలగు ద్వ్యుక్తస్థలములందు రెండుస్థలములు వేర్వేరుగా నున్నననుట యనుభవ విరుద్ధము. అట్టిస్థలము యొక్కయు ఉచ్చారణమున ద్వ్యగుణ ప్రయత్నముండునని మాత్రమే యెప్పుడగును. అట్టిద్వ్యుక్త వర్ణోచ్చారణమున గాఢస్పర్శమును బలత విశ్లేషమును సంభవించును. కావున గేలస్పృష్టముల యుచ్చారణమున స్పర్శానంతర భావి విశ్లేషమే లేదనటగాని ప్రాచ్యపండితుల కిట్టి సమాజస్థితి యసమ్యత మనుటగాని సరికాదు. ఇంతయే! యాక్రిందిఋగ్వేద ప్రాచీనాఖ్య గ్రంథమున బట్టిశౌనకుఁ డట్టి విశ్లేషమును నిర్ణయించియు నున్నాఁడని విశేషమగుచున్నది.

“స్పృష్ట మస్థితమ్” (ఋగ్వేదప్రా. ౧౩ పట. ౯ పూ.)

చార్లెస్ దివ్యాఖ్య. “స్పృష్టం కరణం (అను ప్రధానమ్) స్పర్శానామ్.”
“రిశేషాత్త దస్థితంవేదితస్యమ్. అస్థితమితి యత్ర కణ్ఠాన మాస్థిత్య జిహ్వ స సంతిషతే త దస్థితమిత్యుచ్యతే.”

సర్గాక్షరములకుఁ గలస్పృష్ట ప్రయత్న మస్థితమే యగును. అనగా జిహ్వ తాలూది స్థానమును స్పృశించెడి స్పర్శము నిల్చునది కాదని యర్థము. అట్టి స్పర్శము నిశ్వాసముచే విడఁగొట్టఁ బడునుగాన నయ్యది యస్థితమని పించుకొనునని తాత్పర్యము. ఇంక స్వరముల యొక్కయు సూక్ష్మముల యొక్కయు నుచ్చారణమున వట్టిస్పర్శ మక్కఱ లేదుగాన వట్టి యెడల జిహ్వ యుచ్చారణ కాలమునందలి స్థితి నుండి మార్పునందదు. కావున నచటి యస్పృష్ట ప్రయత్నము మాత్రమే స్థితమనిపించు కొనుననియు నీ క్రిందికీతిని శౌనకుఁడు సూత్రించి యున్నాఁడు.

“స్వరాను స్వారోష్ణశా మస్పృష్టం స్థితమ్” (ఋగ్వేదప్రా. ౧౩ పట ౧౧. సూ.)

పార్వదవ్యాఖ్య. “స్వరాణా మనుస్వారస్య ఊష్మణాం చాస్పృష్టం స్థితం వేదితవ్యమ్, యత్ర నర్తనాసమాశ్రిత్యజిహ్వః అనతిష్ఠతే తక్ స్థితమిత్యుచ్యతే.” (ఋగ్వే. ౨౯౯ పుట.)

(౧౬౫) యిని వ్రాయఁబడిన యాభ్యంతర ప్రయత్నములు నాలుగు విధములు. వర్గాక్షరముల ప్రయత్నము స్పృష్టము. అంతస్థముల ప్రయత్న మిషత్ స్పృష్టము. ఊష్మములగును స్వరములగును బ్రయత్నము వివృతము. (ఏ ఓ ల ప్రయత్నము వివృతతరము. ఐ ఔ ల ప్రయత్నము వివృత తమము.) హ్రస్వస్వాకారోచ్చారణము కదలి ప్రయత్నము మాత్రము సంవృతము. ఈ విషయ మీ క్రిందిగీతిని వ్రాయఁబడి యున్నది.

“యత్తోద్విధా—ఆభ్యంతరో, బాహ్యశ్చ, ఆద్యశ్చతుర్థాః—స్పృష్టేషత్ స్పృష్ట వివృత సంవృతభేదాత్, తత్రస్పృష్ట ప్రయత్నం స్పర్శానామ్, ఈషత్ స్పృష్టమంతస్థానామ్, వివృత మూచ్చణాం స్వరాణాంచాహ్రస్వస్వా వర్ణస్య ప్రయోగే సంవృతమ్. ప్రక్రియా దశాయాంశు వివృత మేవ.” (సిద్ధాంతముది. సూక్ష్మా ప్రకరణము.)

“స్పృష్టమస్థితమ్.” (ఋగ్వేద ప్రా. ౧౩ పట. ౯ సూ.)

పార్వదః—స్పృష్ట క్షణం స్పర్శానామ్ ... ..

“దుఃస్పృష్టంతు ప్రాగ్ధకార చతుర్ణామ్.” (ఋగ్వే. ౧౩ పట.

౧౦ సూ.) పార్వద వ్యాఖ్య.—“దుస్పృష్ట మిషత్ స్పృష్ట మిత్యర్థః హకారాత్ ప్రాక్ చతుర్ణాం వర్ణానాం యురలనానామ్”

“స్వరాను స్వారోష్మణా మస్పృష్టం స్థితమ్” (ఋగ్వే. ౧౩ పట. ౧౧ సూ.)

పార్వద వ్యాఖ్యః—“స్వరాణామను స్వారస్య ఊష్మణాంచ అస్పృష్టంస్థితం వేదితవ్యమ్ .. ..” ఋగ్వేద ప్రా. ౨౯౯ పుట.)

“శిక్షాయాంచ స్వర్యతే, వివృతమూచ్చణాం స్వరాణాంచ, సంవృత మకారస్య ఇతి.” (వైదికాభరణ వ్యాఖ్య తైత్తిరీయ ప్రా. 23 పుట.)

(౧౬౬) ఈ స్పృష్టాది ప్రయత్నములును వీనివలనఁ గల్గిన స్పర్శాది సంజ్ఞలును నర్థవంతములై యున్నవి.

అచ్చుల యుచ్చారణమునందు జిహ్వది భాగములు తాల్పాదిస్థానముల నించుకేని స్పృశింపక సన్నిహితములై మాత్రముండుటచేత నపుడు వక్త్రము వివృతమై (తేజవఁబడి) యుండునుగాన నట్టి స్వరోచ్చారణ ప్రయత్నమునకు వివృతసంజ్ఞ కల్గినది. సంధ్యచ్చుల (ఏ, ఓ, ఐ ఔ) యుచ్చారణ

మున ఏక్రమధికముగాఁ జెఱవఁబడును గాన నట్టివాని ప్రయత్నములకు వివృతతరాది సుజ్ఞలు కలిగినవి. స్రాస్యాకారోచ్ఛారణమున నోష్ఠహనువులు నాతి సంహృతములై యుండునుగాన నట్టి ప్రయత్నమునకు సంవృత సంజ్ఞ కలిగినది.

వర్ణాక్షరముల యుచ్ఛారణమునఁ బాల్వారణి స్థానములను జిహ్వదుల భాగములు స్పృశించును గాన నట్టి ప్రయత్నము స్పృష్ట మనిపించుకొనుచున్నది. అట్టి ప్రయత్నముఁ జనించెడి స్థలములును స్పృశము లనిపించు కొనుచున్నవి.

(౧౬౭) అంతస్థముల యుచ్ఛారణమునఁ బాల్వారణి స్థానములను జిహ్వదుల భాగము లొందుక స్పృశించునుగాన నట్టి ప్రయత్నమున కీషత్ స్పృష్ట సంజ్ఞ కలిగినది. మఱియు అంతస్థములు నాల్గిటి యుచ్ఛారణము నందును జిహ్వదుల యంతములే తాల్వారణి స్థానములను స్పృశించునుగాన (౧౬౮. వి.) నట్టి ప్రయత్నమున జనించిన చర్ణములకు 'అంతస్థ' సంజ్ఞ కలిగినది. ఈ విషయమున నభిప్రాయభేదములు గలవు. ఆధునికు నీవిషయమున నీక్రింద తిని జెప్పుచున్నారు.

“స్పృశములకును (కకారాది మూలంతచర్ణములకును) చూపుములకును (శష సాదులకును) మధ్యస్థమునఁ బడినట్లు చేతి వీని కుంతస్థములను పేరువచ్చినది.” ‘స్పృశ్యక్షణ మంతర్వర్త్యే తిష్ఠతీతి అంతస్థాః ఋగ్వేద ప్రాశాఖ్యే సర్వదా వ్యాఖ్య. ౨౪ పుట.) ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక, ౭ సంపుట. చెన్న. విశ్వ. పుస్త. ౨౫౩ పుట.)

“అంతస్థములు:— ఉచ్ఛారణమున నచ్చులకును స్పృశములకును నడుమ నుండుటచేతఁగాని వర్ణసమామ్నాయ మాత్రకాపాదమున స్పృశములకును నూష్టములకును నడుమ నుండుటచేతఁగాని యంతస్థముల కానామము కలిగి యుండును.” (ప్రమేదూతవత్సరాశ్వయుజ భారతి.)

“య ర ల న లకు నంతస్థములని పేరుకలుగుటకుఁ బాశ్చాత్య పండితులు వేటొక కారణమును జెప్పెదరు. ‘ఇ, ఉ, ఋ, ౫’ ఈ యచ్చులు య ర ల వ లుగా మార్పునొందుటయు, య ర ల న లు ‘ఇ, ఉ, ఋ, ౫’ లుగ మార్పునొందుటయు సంస్కృతభాషకు దగవడుచున్నందున య ర ల న లు అజ్ఞధర్మములు హల్ ధర్మములుగలవి. అట్లు రెంటికిని మధ్యస్థము లగుటచేత నంతస్థములని పేరువచ్చినదని వారు చెప్పెదరు. ఈ కారణమునుబట్టి వీని కీనామమువచ్చినచోఁ దుల్యన్యాయమున ‘ఇ, ఉ, ఋ, ౫’ వర్ణములకుఁ

గూడ నీ నామము రావలసియున్నదని సందేహము పొడముచున్నది.” (ఆంధ్ర సా. 2 సంపుట. చెన్న. విశ్వ. పుస్త. ౨౫3 పుట.)

వైదికీని స్పర్శోష్ణములకు నడుమ నుండుటచేతనే యాపేరు వానికి వచ్చినచోఁ దుల్యన్యాయమున స్పర్శములకు ఆదులనియు నూష్ణములకు ‘అంతము’ లనియు సంజ్ఞలు కలుగ వలదాయనియు సందేహము పొడమక మానదుగదా. కావున ‘అంతస్థ శబ్దములలోఁ బూర్వావయవము ‘అంత’ శబ్దముకాదనియు, నిగద ‘అంత’ శబ్దమనియు గ్రహించుటయే యుక్తమని తోచుచున్నది. స్థానములను గిరణములు స్పృశించుటచేత స్పర్శసంజ్ఞ వానికిఁ గల్గినదనుట సర్వసమ్మత మగుటచేసి తదనంతరముగా జహ్వంత భాగములె యంతస్థములు నాల్గిటి యుచ్చారణము నందును నాయాస్థానులను స్పృశించునుగాన (౧౬౯ వి.) వాని ‘అంతస్థ’ సంజ్ఞకల్గెననుట సంగతిముగా నున్నట్లగుచున్నది. ఇట్టివ్యుత్పత్తియే వైదికాభిరణ వ్యాఖ్య యందీ క్రింది రీతిని వ్రాయఁబడి యున్నది.

“ఏవం యకారానాం చతుర్థాం కరణంతి వ్యాపారినిష్పాద్యత్వా డంతస్థా ఇత్యాఖ్యా” (తైత్తి. ౮. ౨ అధ్య. ౪3 సూత్రపువ్యాఖ్య)

“జహ్వమధ్య ప్రభృతీనాం కరణానా మంతైర్జన్య త్వాద్ యరలవా అంతస్థా ఇత్యాఖ్యాయంతే” (తైత్తి. ౧ అధ్య. ౮ సూ. వ్యా.)

(౧౬౯) ఉష్ణమునఁగా వాయువు. కాన వాయు ప్రధానములగు వర్ణము లూష్ణములను సస్పర్శ సంజ్ఞ వానికి వెలయు చున్నది. వాసియుచ్చారణమున స్థానకరణ స్పృశించుకయు నుండదు. వక్త్రము తెఱచియుండఁగా నిశ్వాసము బహిర్నిర్గతమగును. శ్వాసకునిచే నూష్ణముగనే పేర్కొనఁబడిన విసర్గము యొక్క యుచ్చారణమున సశ్వాస వాయువు కేవలముగ విసర్జింపఁ బడునుగాన ‘విసర్గము, విసర్జనము’ అనుపేరు లన్వర్థములగుచున్నవి. జహ్వ మూల స్థానికములగు ‘కఖల నాశ్రయించి యుండునుగాన ‘క’ అనుచోటి విసర్గమునకు జహ్వమూలీయసంజ్ఞ నార్థకమగుచున్నది. ఉపధ్వానము చేయఁబడు ననఁగా సర్పిశ్వాసమువలె నూడిఁబడునుగాన ‘ప’ ల నాశ్రయించుటచే నోష్ణమగు ‘ప’ అనుదాని కుపధ్వానియ సంజ్ఞ యర్థవంతి మగుచున్నది. ఈ విషయములనె యీక్రింది విచనములు వక్కాణించుచున్నవి.

“ఊష్టావాయుః, తత్ప్రధానావర్ణాః, ఊష్టాణః, యథా ‘హ శ ప సలః క ప అంతి’ (షార్దదవ్యాఖ్య.)

‘అంతివిసర్జనీయః. వాయోవిసర్జనేన జన్యత్వాత్. ‘క’ ఇతిజహ్వ మూలీయః. జహ్వమూలేనజన్యత్వాత్, ‘ప’ ఇత్యుపధ్వానీయః ఉపధ్వానేన

జన్యత్వాత్' (తైత్తి. రీయ. స్రా. ౧ అధ్యాయ. ౧౦ సూత్రపు వైదికా భరణ వా. ౨. ౨)

“ఉపధానీయస్య ఉత్పిత్తిస్థానమోష్ఠః, సర్వశ్వాసవ దుచ్ఛారణమ్.” (ముగ్ధబోధవ్యాకరణము, సంజ్ఞా. ౨౦ సూత్రపు దుర్గాదా సవ్యాఖ్య.)

ఉపధానీయ శబ్దమున కీ క్రిందిరీతిని వాచస్పత్య కోశమున వ్యుత్పిత్తి వ్రాయబడెను. ఉకారమును ‘పకార’ మునునే స్థానముచేత నూడబడునో యాయోష్ఠ స్థాన ముపధానము, లేక ‘ఉపధానము’ననఁ బడును. అట్టి యోష్ఠమునఁ బుట్టినదిగాన ‘పిప’ అనునది యుపధానీయము లేక యుపధానీయముననఁ బడుచున్నది. అగ్ని నూడునపుడు ఉకార పకార (పూ?) శ్రవణమును ప్రసిద్ధమే గదా. “ఉశ్చపిశ్చ ఆధ్ధాయేజే అనేన స్థానేనేతి వ్యుత్పత్తేః ఉపధానోపశబ్దః ఓష్ఠనచః, తత్స్థానోచ్ఛార్యత్వాదన్విత నామతా (ఉపధానీయస్య) చాపధేయా” (వాచస్పత్యకోశము. ౧౬. ౧౦ పుట. వ్యంజన పల్లవిభాగ సందర్భము) “ఉపధాన. పు. ఉ., ఉపిల్లః. పిశ్చధ్ధాయతే అనేన ఉపధానః. కరణేల్లుట్, ఓష్ఠే” (వాచస్పత్యము.)

“ఉపధానీయ. పు. ఉపధానే ఓష్ఠేభవాః, ఛ. ‘పిప’ పరేవిసర్గస్థానికే గజకుంభా కృత్రితయా లేఖనీయే నల్లభేదే ఉపధానశబ్దే. ఉపధానీయ ఇతి కేచిదాహుః” (వాచస్పత్య కోశము.)

(౧౬౯) అచ్చు ననుసరించి యుచ్చరింపఁ బడునదిగాన నదియను స్వారమనఁబడు చున్నది. వ్యక్తముగా వర్ణించఁ బడుననఁగా ధ్వనించును గాన సయ్యది పల్లమనఁ బరఁగు చున్నది. స్వయముగాఁ బ్రకాశించున దనఁగా ని తరాపేక్ష లేక యుచ్చరింపఁదగి యుండునది స్వరమనఁ బడును. లేదా “ఉదా త్తాది” స్వరములతో ధ్వనించునది గాన స్వరమనఁ బడును. అచ్చుల సాహాయ్యమున వ్యక్తములగు ననఁగా నుచ్చరింపఁ బడునుగాన హల్లులు వ్యంజనములను సార్థక నామమును బడయు చున్నవి. వై విషయములకుఁ బ్రమాణములు.

“అను స్వర్యతే పశ్చార్థే స్వరవదుచ్ఛార్యతే ఇతి నుస్వారః” (తైత్తి. రీ. ౧ అధ్యాయ. ౧౦ సూత్రపువైదికాభరణ వ్యాఖ్య). “నల్లవ్యంతేవ్యక్తం ధ్వన్యంత ఇతి వర్ణాః” (తైత్తి. ౧ అ. ౧ సూత్రపువైదికాభరణ వ్యాఖ్య).

“స్వయంరాజస్తే నాన్యేనవ్యజ్యంత ఇతి స్వరాః... .. పరేణ స్వరేణవ్యజ్యత ఇతి వ్యంజనమ్. ... .. యస్వయం రాజతే తంతు స్వరమాహుతంజలిః ఉపరిస్థాయినాతేన స్వంగ్యం వ్యంజనముచ్యతే”

(తైత్తి. ౧ అధ్యాయ. ౫-౬ సూత్రముల వైదికాభరణ వ్యాఖ్య).

“తేద్వాదశ స్వరసంజ్ఞా వేదితివ్యాః, ఉదాత్తానుదాత్తస్వరిత ప్రచయా ఏవ్యక్ష కేషు స్థితాః, స్వర్యంతే శబ్ద్యంత ఇతిస్వరాః” (ఋగ్వేద, ౧ పటల, ఏతేస్వరా ఇతి సూత్రవ్యాఖ్య).

(౧౭౦) కంఠ్యములు:—

‘కంఠ్యానహ’ విత్వాది ప్రకృతి కారిక ము దవర్ణహకారములు కంఠ్యములని చెప్పబడియున్నది. అయోగవాహములలోని దగువిసర్గము స్వాత్రయస్వరి సమానస్థానిక మగుననియుఁ జెప్పబడినది. దీనినిబట్టి ‘అహ’ ల యుచ్చారణమున వక్త్రాభ్యంతర స్థానకరణ సంబంధమే గుమియులేదని విశదమగుచున్నది.

(౧౭౧) కారము కంఠ్యమని ప్రాతిశాఖ్యములలో నెచ్చెటను జెప్పబడలేదని విట్టిచోరిగాను వ్రాసిరి. (ప్రమోదూత సంవత్సరాశ్వయుజ భారతి.)

కాని శుక్లయజుఁ ప్రాతిశాఖ్యసూనాడును ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునందును సమ్యక్ కంఠ్యమని యీ క్రిందిరీతిని (౧౭౩ వి.) స్పష్టముగాఁ జెప్పబడియున్నది. మఱియు నీ ‘ల’ నర్థమునకు హనువులు స్థానమనియు నోష్ఠములు కరణమనియుఁ దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పబడియున్నది. అవర్ణోచ్చారణమున హనువులనఁగా స్పృకులును నోష్ఠములును నాతివిశ్లిష్టములును నాతిస్థిప శ్లిష్టములును నై యుండును. ల నఁగాఁ గేవలము నెడపడకయుఁ గేవలముకలిసికొనకయు నుండునని తాత్పర్యము. దీర్ఘపు తావర్ణముల యుచ్చారణమున విశ్లేషమించుక యధికముగను ప్రాప్తావర్ణోచ్చారణమున సుపశ్లేషమించుక యధికముగను నుండుననియీ క్రిందిరీతిని వ్రాయఁబడియున్నది.

“అనిర్ణే నాతిస్థిపసంహృత మోష్ఠహను నాతివ్యస్తమ్” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౧౨ సూ.) నీనివైదికాభరణ వ్యాఖ్య:—“అనిర్ణే ఉచ్చార్యే ఓషయో రీషదసమాప్తః పరస్పరోష్ఠశ్లేషః కార్యః, ఏవంహనోష్ఠశ్చ. తథా ఈషదసమాప్తః పరస్పర విశ్లేషఓషయోః కార్యః, ఏవంహనోష్ఠశ్చ... .. ప్రాప్తేలవర్ణే ఉపశ్లేషభూయస్త్యమ్. దీర్ఘపుతయోస్తు విశ్లేషభూయస్త్యమితి. .... అవర్ణస్య హనుస్థానమ్. ఓష్ఠకరణమ్”

మఱియు నీయవర్ణోచ్చారణమున జిహ్వయెట్లుండునో పయిసూత్రమునఁ జెప్పబడలేదుగాన నట్టి యనా దేశవిషయమున జిహ్వ చలింపక యథాస్థితిముగాఁ బ్రసరించి యుండునని యీ క్రిందిరీతిని జెప్పఁబడియున్నది.

“అనాదేశే ప్రణ్యస్థాఃహ్వ” (తైత్తిరీయ శ్రా. ౨ అ. ౨౦ సూ.)
వైదికాధరణవ్యాఖ్య:—“యత్ర జహ్వయా వ్యాపారోనాదిశ్యతే అవర్ణాదా
తత్ర సాప్రణ్య స్థాప్రసాదితైః పథవేత్.”

(౧౭౨) పయిరీతిని ‘అ’ వర్ణమునకు హనువులు స్థానమని
చెప్పఁ బడినను నయ్యన కంఠ్యమునుట విదిధము కాదు. అద్వాని
యుచ్చారణమున నిశ్వాసము కంటిబలమునుండి వచ్చునుగాన నయ్యది కంఠ్య
మనుటలో విప్రతిపత్తిలేదు. అట్లునుండక్కిన వర్ణముల యుచ్చారణమున
మాత్రము నిశ్వాసము కంటిబలమునుండి రాదా? యనిశంకింపఁజనదు.
‘అ’ వర్ణేతిముల యుచ్చారణమున నిశ్వాసము కంటిబలము నుండి
వచ్చునపుడు ఏత్రాభ్యంతర స్థానములందు వ్యాపారాంతరము లుండును.
అవర్ణోచ్చారణము నందన్నన సకలస్వర సాధారణమగు వివృతిప్రయత్నము
యొక్కయాధిక్య న్యాయతత్వములు తప్పవేలు వ్యాపారము లెవ్వియు
నుండివు. (‘యద్యపిసప్తమా ఏర్ణానా ముచ్చారణే కంటివ్యాపార ఆవశ్య
కస్తథాపిచకారాద్యుచ్చారణే తాల్యా వ్యాపారేఽధికోఽప్యవేషీతి ఇతి.
తన్నాత్రకృత త్వేన ఏర్ణానాంనైలక్షణ్యమ్.”)

కావునఁ గంటిబలమునుండి నిశ్వాసమును రానిచ్చుట మాత్రమే
యపుడు సంభవించును గాన నద్వానికేఁ గంఠ్యత చెప్పఁబడినను. కావుననే కొన్ని
శ్రాతిశాఖ్యములలో ‘అ’ వర్ణము కంఠ్యమనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

“కంఠ్యో=కార.” (ఋగ్వేద శ్రా. ౧ పట).

పార్షదవ్యాఖ్య:—“... ‘హస్వాదేశే హస్వదీక్షాసవర్ణా’ వితివత్స
త్యత ‘అకార, ఆకార’ గృహ్యతే.”

“అహ విసర్జనీయాకంఠే.” (శుక్లయజుః శ్రా. ౧ అధ్య. ౭౧సూ.)

ఉన్వటభాష్యము.—‘అకారో మాత్రికో ద్వమాత్రిక స్త్రీమాత్రిక
ఇత్యేతేత్రయః హకార విసర్జనీయౌ ఇత్యేతే పంచ వర్ణాః కంఠ్యాః ప్రత్యే
తవ్యాః.”

(౧౭౩) అకారోచ్చారణమునందువలెనే హకార విసర్గముల యుచ్చా
రణమునందును నిశ్వాసము కంటిబలము నుండివెడలివచ్చుటమాత్రమే
సంభవించును గాననవియుఁ గంఠ్యములె యనఁదగి యున్నవి. అకారో
చ్చారణమునందువలెగాక హకార విసర్జనీయముల యుచ్చారణము
నందధికమగు నిశ్వాస మురస్సునుండియుఁ బెల్లగిలీ వచ్చినట్లుండుట యనుభవ
సిద్ధమనుచుఁ గొందఱు వీని మరస్యములని చెప్పియున్నారు. అంతస్థముల
తోను వర్గపంచమములతోను సంయోగించినట్టి హకారము యొక్క యుచ్చార

ణమునందు మాత్రమే యట్లు నిశ్వాస మురస్సునుండి వెల్లగిలి వచ్చునట్లుండుట యనుభవ సిద్ధమనియు నట్టియెడల మాత్రమే హాకార మురస్యమనియుఁ దక్కిన యెడల నయ్యదియనఁగా నసంయుక్త హాకారము కంఠ్యమే యనియు మఱి కొందఱు చెప్పియున్నారు.

“అహ విసర్జనీయాఃకంఠే” (శుక్లయజుః శ్రా. ౧ అధ్యాయ. ౧౦ సూ.) (ఈ సూత్రమును దీనివ్యాఖ్యయుఁ బైనుదాహరింపఁబడియున్నవి).

“ప్రసమపంచమాచ ద్వా పూష్టశామ్” (ఋగ్వేద శ్రా. ౧ పట).

చార్వదవ్యాఖ్య:-“... .. ప్రసమోహ కారః, పంచమో విసర్జనీయాః, ఏతోనోష్టశామ్ మధ్యేకంకస్థానం వేదితవ్యా... ..” “కేచిదేతా వ్రురస్యా” (ఋగ్వేదశ్రా. ౧ పటము.) చార్వదవ్యాఖ్య:- “కేచిదాచార్యా ఏతో హకార విసర్జనీయాః ఉక్తస్థానా విచ్ఛిన్నాః—హ-ఆ...”

“కంఠస్థానో హకార విసర్జనీయా” (తైత్తిరీయశ్రా. ౨ అధ్యాయ. ౪౬. సూ.) వైదికాభరణ వ్యాఖ్య:-—హకారస్య తూత్తమాంతస్థ పరస్య ఉరస్య త్వం వేదితవ్యమ్. ... .. శిత్తుచైవనూహ.

శ్లో. హకారం పంచమైర్ముక్త మంతస్థాభిశ్చ సతయుతిమ్ ఉరస్యం తం విజానీయాత్ । కంఠ్యమాహు రసంయుతిమ్ (ప్రాణీనీయశిక్ష.)

(౧౭౪) ౩౦క “అయోగివాహ విక్షేయాః ఆశ్రయస్థాన భాగినః” అను మూలసూత్రము వొప్పిన పిదగమునకు స్వాశ్రయస్థాన భాగిత్వమును గలదని విశేషమగుచున్నది. అయోగివాహములలో జిహ్వ మూలీయము (క) పరాశ్రితిమై యుండు నుంఁగా ‘కఖల’ నాశ్రయించి యుండునుగాన (“నువీపూర్వేణ” సంయుక్తా । మూన్యోతు రరగామినో ౨౨౩. వి.) వాని స్థానమగు జిహ్వములమె దీనికి స్థానమగుటలో విప్రతిష్ఠితేను అట్లే యుఁ ధ్మానీయములకును ‘పఫ’ల స్థానమని నోష్ఠమే స్థాన మగుటయు ననుభవ సిద్ధమగుచున్నది. ఇంకఁబరిశిష్ట మగు విసర్గమునకును ననుస్వారమునకును వానికిఁ బూర్వమందున్న స్వరము యొక్కస్థానమును జెప్పవలయుననుట మాత్రమనుభవసిద్ధమై యున్నట్లగుచుండు. అట్లే హాకారమును దనపై నిల్చిన స్వరము యొక్కస్థానము కలదగునన్న యభిప్రాయము సైత మనుభవసిద్ధమయి యున్నట్లుతోచదు. కావుననే యివికేచిన్తతములుగాఁ బ్రతిశాఖ్యములలోఁ జెప్పఁబడి యున్నవి. “పూర్వాంత సస్థానో విసర్జనీయాః” (తైత్తిరీయశ్రా. ౨ అ. ౪౮ సూ.) వైదికాభరణ వ్యాఖ్య:-“... .. విసర్జనీయా

పూర్వస్వస్వరస్వ అంతేన సమానస్థానోభవతి త్యేకేషామతమ్ ... ..”
 “ ఉదయస్వరాది సమానోహకార ఏకేషామ్ ” (తైత్తి. ౨ అ. ౪౭ సూ.)

ప్రతిభాప్యర్థివాఖ్య:— “ ఏకేషామతే హకారః ఉదయ స్వరాది సస్థానః ఆత్మన ఉపరిస్వరాది సస్థానః భవతీతి వాగ్ధు చోక్తమ్.”

పయినూత్రములలో “ పూర్వాంత ” అనియు, ‘స్వరాది’ అనియు సంతాది శబ్దముల ప్రయోగము సంధ్యచ్ఛుల్కై చేయఁబడెనని గ్రహింప వలయును. సంధ్యచ్ఛులలో స్వోద్వయము యుడునుగా నట్లు చెప్పటయూ వశ్యకమగుచున్నది. ఔకారమునై విస్వము నిల్చుచును ‘ఔ’ కారములోని యుత్తరాంతముగు ‘ఉ’ కారము యొక్కస్థాన మచటి విస్వమునకు గ్రహింపవలెనని తాత్పర్యము. అట్లే హకారమునై ‘ఔ’ కారము నిల్చు నపు ఉదలి పూర్వాంతముగు ‘అ’ కారముయొక్క స్థాన మా ‘హ’ కారమునకు గ్రహింప వలెనని యభిప్రాయము.

(౧౭౫) అయనాయ ఇవసానము, ఇదే, విస్వమునకుఁ బూర్వ స్వరస్థానికత్వము సంగీకరించుట యనుభవ సిద్ధమైయున్నట్లు గాఁచుచున్నది. అవసానము నందలి విస్వము హకారమువలె నుచ్చాణము విసంబంధ ముండును. మఱియు నట్టివిస్వమునకు ముందుండెడి స్వోచ్చునైతిమట్టి హకార శ్రుతిలో మేళగించి యుండుట యనుభవసిద్ధమై యున్నది. దీనిని బట్టి యవసానమునందలి (అయోగి ౧ హకారములోనివి) విస్వమునకు నైతి మాశ్రయస్థా భాగిత్వ మనుభవసిద్ధమై యుండెను. చోక్త ముచ్చున.

(౧౭౬.) జహ్వమూలీయములు—

జహ్వమూలీయః ప్రక్ష: అని యిట్లు ప్రతిపాదిక నివర్తయము లను మాత్రము జహ్వమూలీయములనుగాఁ జెప్పఁచును. ‘జి’ ముచ్చుగుచొట్ల విస్వము నైతియు కశుల నాశ్రయించుచుండగుట చేత “అయోగి వాహవిజ్ఞేయా! ఆశ్రయస్థానభాగి:” అను మూలముచొప్పున జహ్వమూలీయ మగు చున్నది. తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునందు ‘క’ వర్గమునకు హనుమూలములు హనుమనియు జహ్వమూలము కరణమనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. మఱియు నిందు జహ్వమూలీయము (క) కవర్గస్థానికమై యని చెప్పఁబడినది. జహ్వ మూలముతో హనుమూలములసంగఁగా మీఁదిభిర్ భాగమును స్పృశించుట చేత ‘క’ వర్గము జనించుననియు జహ్వమూల హనుమూలములు మిక్కిలి సన్నిహితములై యుండుట చేత (ఇదియూష్ణములలోనిది గాఁగ స్థానకరణ స్పర్శముండదు). జహ్వమూలీయ ధ్వని కిల్లుననియుఁ దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్య మునఁ జెప్పఁబడియున్నది. వైసందర్భమును బట్టి క వర్గము కంఠ్యమనియు

‘అ’ కు హ విసర్గములు సమాసస్థానికములనియుఁ దెల్పెడి ‘అ కు హ విసర్గ నీయానాం కంఠః’ అను సిద్ధాంత కాముగీ వాక్యము సరికాదని విశద మగుచున్నది. కావుననే యిచ్చటి కంఠశబ్దము కంఠమూల పరమనఁగా జిహ్వమూలపరమని వాచస్పత్యమున వివరింపఁ బడెను. “జిహ్వమూలేతు కుఃప్రోక్త ఇతిపాణిని శిక్షాభిధానాత్ కన్దస్య కంఠమూలీయత్వమ్. కంఠ్యత్వ వ్యవహారస్తు కంఠశబ్దస్య కంఠమూలీయ పరతయా భాక్తవవ ; తవగ్దస్య దంతమూలీయ త్వేపి దంత్యత్వనత్, అన్యథాభగ్న దంతస్య తదనుచ్ఛారా పత్తేః; జిహ్వమూలీయస్య ఆశ్రయస్థాన భాగిత్యేనోక్తేః తదాశ్రయస్య కోరిపి జిహ్వమూల స్థానత్వేచిత్వాత్.” (వాచస్పత్యము, ౧౬౦౦ పుట, వ్యంజన వర్ణవిభాగ.) “హనుమూలే జిహ్వమూలేన కవగ్దే స్వర్యయతి” (తైత్తి. సా. ౨ అధ్య. ౩౫ సూ.) “స్వర్యస్థానేఘాష్టాణ ఆనుపూ ర్వ్యేణ” (తైత్తి. సా. ౨ అధ్యాయరర సూ.) త్రిభాష్య రత్నవాఖ్యః— “ఘాష్టాణ ఆనుపూర్వ్యేణ యథాక్రమేణ స్వర్యస్థానేఘ ఉచ్ఛారణీయా భవంతి. యథాజిహ్వదమూలీయః కవగ్ద స్థానే. . .”

(౧౭౭)—ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునందు ‘ఋ గ్’ వర్ణములు పైతిము జిహ్వ మూలీయములై యనిచెప్పఁబడెను. శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమున ఋవర్ణము జిహ్వమూలీయమనియు గ్ వర్ణము దంత్యమనియుఁ జెప్పఁబ డెను. తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్య ధోరిణి బట్టిచూడఁగా ‘ఋ’ వర్ణోచ్ఛారణ మున స్వరరేఖములయు, గ్ వర్ణోచ్ఛారణమున స్వర లకారములయుఁ, బ్రయత్న ముల ఛాయలు సంభవించునని తేలుచున్నది. అట్లయినను నై ప్రాతిశాఖ్య ములకుఁ బరస్పరవిరోధము లేదనఁదగియున్నది. ఋవర్ణము కంఠ్యమనుటలోఁ దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునకు నైమత్యము లేనట్లే (౧౭౭ వి.) ఋ గ్ వర్ణములు జిహ్వమూలీయము లనుటయును నద్దానికి నైమత్యములేదని చెప్పవచ్చును. ఋ గ్ వర్ణముల యుచ్ఛారణమున స్వరోచ్ఛారణ ప్రయత్న చ్ఛాయలును రేఖల కారోచ్ఛారణ ప్రయత్న చ్ఛాయలును గలవనిమాత్రమే తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యము చెప్పుచున్నదిగాని యవి జిహ్వమూలీయ ములగుటకు విరుద్ధముగ నేమియుఁ జెప్పియుండలేదు. ఋ గ్ వర్ణముల యుచ్ఛారణమున నట్టి స్వరిన్యంజన ధర్మములు మేలితములై యుండుటచేతి వానిలోఁ గొండలు స్వరిధర్మముల నాశ్రయించియు మఱికొండలు న్యంజన ధర్మముల నాశ్రయించియు స్థానకరణములను జెప్పసాగిరి. ఋగ్వేదప్రాతి శాఖ్యము ఋ గ్ వర్ణములందలి స్వరాంశము నాశ్రయించి వానిస్థానమును జెప్పుచున్నది. శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్య మన్ననో ఋ వర్ణస్థానమును స్వరధర్మము

నాశ్రయించియు ౪ వర్ణస్థానమును వ్యంజనధర్మము నాశ్రయించియు జెప్పుచున్నది. ౪ వర్ణము సాధారణముగ పదాదినండక వ్యంజనస్థ మగుచునే భాషలో నగపడుచుండుటంజేసి కాణిజును బానియందు స్వరధర్మభావమల్పీయమని తలచి యద్వానికి వ్యంజనధర్మము నాశ్రయించి స్థావరమును జెప్పెనని తోచుచున్నది. 'కర్మావహా' విశ్వాది ప్రకృతకారిక యర్థమే యి ౪ వర్ణములందలి వ్యంజనధర్మముల నాశ్రయించి వానిస్థావరముల నుపదేశించుచున్నదని గ్రహించవలయును. నీసలోని స్వరభాగము కర్మావహకారజన్మములయందున్నట్లు లేక లకారభాగములు సైతము సాధారణములగుచుండుటచే దానిముల సన్నిహితమగుచున్నవగు స్థావరమునాగలకగుచున్నవి. సయ విషయములందుఁ బ్రాతిశాఖ్యము లిట్లు చెప్పుచున్నవి.

“ఋకారల్కారా వళి స్థు డొస్తా శహ్వరూయా యా ప్రవమశ్చర్యః”
(ఋగ్వేద ప్రా. ౧ పట. ౮ సర్గ.)

పార్షవన్యఖ్యః—ఋకారశ్చ ౪కారశ్చ పృథక్చస్తా శహ్వరూపీయః
ప్రవమశ్చ కకారాదివర్గః ఏతే శహ్వరూపాలస్థానా శ్చేతివ్యా ”

“ఋకల్కా శహ్వరూలే” (శుక్లయజుః ప్రా. ౧ ఆధ్యాయ. ౬౦ సర్గ.)

ఉవ్వటభాష్యము:—ఋకూబూకా ఇతిత్రయః శహ్వరూపాః నా కచర్గ
ఇత్యేతే కవర్ణా శహ్వరూపాలస్థానా ”

“౪ లకీతాదంతే” (శుక్ల ప్రా. ౧ ఆధ్యాయ. ౬౦ సర్గ.)

ఉవ్వటభాష్యము:—“౪ లకీ ౪ కి ఏతేత్రయః లకారః సారక తపర్గ
ఇత్యేతే కశ వర్ణాదంత్యాః.”

“ఉపసంహృతి తలేచ శహ్వగ్ర మృకారల్కారేషు బర్హేష్వి షూప
సంహృతి” (శై. ప్రా. ౨ ఆధ్యాయ. ౧౮ సర్గ.)

ప్రభాష్య రత్నావళిఖ్యః—“ఋకాకే బూకా ౪ ౪కారేషు కర్హే
హనూ ఉపసంహృతి తలేచ సతః శహ్వగ్రంచ బర్హేష్వి షూప సంహృతి నిత్య
పేత్. బర్హేష్వి షు ఇతిబంతపంక్తే రుపరిష్టా దుచ్చప్రదేశేషు శ్చిన్ధ....”

వైదికాధరణవాఖ్యః—“బర్హస్వినామ శేఫటకానిస్థా యూర్కగ్ని
ప్రదేశః... ఏతేషాం ర్హస్వి స్థానమ్. జహ్వ హనూచ కణమ్.”

ఋ ౪ వర్ణము లుచ్చరింపబడునపుడు హనువులు సంహృతతగము
లనగా సమీపానీతములగును. ఇది స్వరధర్మము. జహ్వగ్రము బర్హస్వము
లందుంపబడును (ఇది రేఫలకారముల ఛాయ). బర్హస్వమనగా రేఫటకార
స్థానముల మధ్యవ, దేశము. అనగా రేఫస్థానముగు (౧౮౩ వి.) వర్ణము

సకు మీఁడుగను 'ట' కారస్థానమగు (౧౮-౨ వి) మూర్ధమునకుఁ గ్రిందుగను నుగడు ప్రదేశము. పై సూత్రములతో నోష్ఠవ్యాపారము చెప్పబడలేదు గాన నట్టి యనాదేశస్థలమున నోష్ఠములు నాత్యుపసంహృతములై యుండును. (వి. ౧౭౧-౧౭౨.) (ఇదిస్వరస్థము.) ఋ ఌ వర్ణములు రేఖలకార సంపృక్తములని యానతికే వ్రాయబడినవి, (౧౭౩. వి.)

పయిరీతి సంగీకరించినచో ఋ ఌ వర్ణములకు భేదము లేకపోవలసి వచ్చును కాన జిహ్వగ్రము ఋ వర్ణోచ్ఛారణమున బద్ధిమునం దుంపబడు ననియు ఌ వర్ణోచ్ఛారణమున దాని దిగువ భాగమగు వర్తన మందనగా దంతమూలమునకు మీఁది భాగమందుంపబడుననియు గ్రహింపనగును.

(౧౭౪)—పయి నుదాహరింపబడిన ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమును బట్టియు శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యమును బట్టియు, 'జిహ్వ మూలేతు కుః ప్రోక్షః' అనెడి ప్రకృత కారికను బట్టియు, 'ఁ' వర్ణమునకు జిహ్వ మూలము స్థానమని విశేషమగుచున్నది. పినిఁ గరణము హను మూలమని సైతము శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యమున ఏ క్రింది రీతిని సూత్రింపబడినది.

“జిహ్వ ములీయానుస్వారా హనుమూలేన” (శుక్ల. ప్రా. ౧ అక్షా. ౮౩ స. ౧.) ఉవ్వట భాష్యము:—“జిహ్వ మూలస్థానా అను స్వారశ్చ హనుమూలేన క్రియతే ... ..”

ఇది వెనుక వ్రాసిన తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యాభిప్రాయములకు (౧౭౬ వి.) విపరీతముగ నున్నది.

తక్కిన వర్ణముల స్వర్యములందును జిహ్వవియవములకే కరణత్వము చెప్పబడుచుండుటచేత ని కివర్గ స్వర్యములకును జిహ్వభాగమగు జిహ్వమూల మునకే కరణత్వము సంగీశించుట యుక్తమని తోచుచున్నది. తక్కిన వర్ణముల యుచ్ఛారణమునందువలెనే యీ కివర్గము నుచ్ఛారణమునందును జిహ్వ భాగముతోనే హనుమూల మనఁదగు మీఁది తిరోభాగము తాఁకఁబడుచుండుట యనుభవసిద్ధమైయున్నది. కావున ఋగ్వేది ప్రాతిశాఖ్యమును శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యమును సనుభవ విరుద్ధముగాఁ జెప్పినవనుటకన్న జిహ్వమూలము నకు సరిగా మీఁద నుండెడి తాలుభాగమునే జిహ్వమూలమనియు నట్టిక్రింది జిహ్వమూలభాగ మనఁబడి యి ప్రదేశమున హనుమూల మనియు నీ గ్రంథములు తలంచుచున్నవనుట యుక్త తరమై యుండును. (మీ. ౧౭౦. వి.)

(౧౭౫).—తాలవ్యములు:—

“ఇమ యశాస్తాలవ్యాః” అని యిట్లు ప్రకృతకారిక 'ఇ' వర్ణమును 'చవర్ణమును యకారమును దాలవ్యము' అని చెప్పుచున్నది.

ఇష్టోచ్చారణమున జహ్వమధ్యము తాలువున దుపసంహరింపఁ బడును. ఇందోష్ఠము తెల్లుండవలయునో చెప్పఁబడలేదు గాన “అకార వదోస్తే” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౧ సూ). వైదికాభరణ వ్యాఖ్య:—“ఓష్ఠాపి వ్యాపా రానాదేశే అకారవద్యనతః—అకారో యథానాట్యస సంహృతో తథాస్యాతామ్ ... ..” అనుచొప్పున ‘అ’ కారోచ్చారణము నందువలనే యత్యంత సమీపాసితములు కాకుండును. వీనికిఁ దాలువు స్థానము. జహ్వమధ్యము కరణము.

చన్గోచ్చారణమున జహ్వమధ్యముచేఁ దాలువు స్పృశింపబడును. శ వర్ణమును నీ స్థానమునందే జనించును గాని యది యూష్మము గాన నట్దాని యుచ్చారణమున స్థానకరణ స్పర్శముండు. ఇంక నయ్యవి సమీప స్థితినందును. యహ్వోచ్చారణమున జహ్వమధ్యముయొక్క యంతిము లచేఁపఁగఁగఁ బ్రియములచేఁ దాలుమిచ్చు స్పృశింపబడును. పలు విషయములను బ్రతిశాఖ్యము లిట్లు చెప్పుచున్నవి.

“తాతా జహ్వ మధ్య మినణ్ణే” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౨ సూ.)
వైదికా—“ఉపసంహరి తీత్యన్వయః”

“తాతా జహ్వ మధ్యే చనణ్ణే” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౨ సూ.)
వైదికా—“స్పర్శయతీత్యన్వయః”

“స్పర్శస్థానే షూప్తా ఆనుపూర్వ్యేణ (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౩ సూ.)

“తాతా జహ్వ మధ్యాంతాభ్యాం యకారే” (తై. ప్ర. ౨ అధ్య. ౪౦ సూ.)

వైదికాభరణ వ్యాఖ్య—“జహ్వయా మధ్య = జహ్వమధ్యమ్ తస్యాంతో తస్యభాగౌ ... ..” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౧౭—౪౦ సూత్రముల వ్యాఖ్య.)

శ్రీభాష్యర్థ వ్యాఖ్య.—“జహ్వయామధ్యం తస్యాంతా తాభ్యాం = జహ్వ మధ్యాంతాభ్యామ్. (తైత్తి. ప్ర. ౨ అధ్య. ౧౭—౪౦ సూ. వ్యాఖ్య.)

ఏతత్సూత్రము నాధునికు లొకరు వేఱు విధముగ వ్రాసి యున్నారు.

“యకార ముచ్చరింపబడునప్పుడు జహ్వమధ్యాంతములతోఁ దాలువును స్పృశింపవలయును. ‘తాతా జహ్వమధ్యాం తాభ్యాం యకారే’ అను సూత్రముచే నీ యంశము చెప్పఁబడెను. చ వర్ణమునకు జహ్వ మధ్య

స్వస్వముండును. యకారమునకు జహ్వంతస్వస్వముకూడఁబడును." (ఆగస్త్ర సాహిత్య పరిషత్ప్రతిక, 2 సంపుటము, చెన్న-విశ్వవిద్యాలయ పుస్తక భాం. ౧౫౬ పుట.)

ఈ ధోరణిని బట్టి పైని వ్రాసి వ్రేల్చియ ప్రాతిశాఖ్య సూత్రము లోని "జహ్వ మభ్యంతాభ్యామ్" అని బాసి "జహ్వ మభ్యముచేతను, జహ్వంతముచేతను," అని యిట్లు వీర్యము చేసినట్లగుచున్నది. యకారోచ్ఛారణమునకు చాలుపునకు జహ్వంత స్వస్వమొక (= జహ్వ తుదిభాగపు స్వస్వము.) మాత్రమును నుండఁబోరుగాక వీరి యర్థము ప్రామాదిక మనియు, వైత్తికీయ ప్రాతిశాఖ్య వ్యాఖ్యాతలు చేసిన యర్థమే సరియై యున్నదనియు గ్రహింపఁగలను.

(౧౮౦)—ఓష్ఠ్యములు:—

"ఓష్ఠ నాపుష్టా" అని యిట్లు 'ఉ' యర్థమును 'ప' యర్థమును ఓష్ఠ్యములని ప్రత్యయకారిత్య చెప్పుచున్నది.

ఉవద్వోచ్ఛారణమున నోష్ఠ్యములు సమస్తములు లక్షణగా సమీప గతము లగును. మఱయు నిందు జహ్వ 'అనాదేశే ప్రణ్యస్తా జహ్వ' అను చొప్పన (౧౭౧ వి.) బ్రసారిత మాత్రమై యుండును. దీనికి మీఁది పెదవి స్థానము. క్రిందిపెదవి కరణము.

ఇవద్వోష్ఠ్యములు వర్తూ త్వమునండి ముందునకుఁ ద్రోయఁబడినట్లగు నని శాస్త్రత్వ పండితులు చెప్పెదరు. కాని యిట్టిస్థితి లేకుండుట యనుభవ విరుద్ధము కాదు.

ప న్యోచ్ఛారణమున క్రింది పెదవితో మీఁది పెదవిని స్పృశించుట సంభవించును. ప ఫలనాశ్రయించెడి యుపహ్లానీయమును నోష్ఠ్యమే యయ్యు సది యూర్జముగాన సద్దాని యుచ్ఛారణమున స్థానకరణములు సన్నిహితములై యుండునేగాని వానికి స్పర్శముండదు. పము విషయములీ క్రింద రీతిని ప్రాతిశాఖ్యములచే జెప్పఁబడినవి.

"ఓష్ఠోపసంహార ఉవర్ణే" (తైత్తి. ప్రా. ౨ అధ్యాయ. ౨౪ సూ.)

వైదికా— "ఉవర్ణే ఉచ్ఛార్యే ఓష్ఠోపసంహారుః కార్యః" "ఓష్ఠాభ్యాం పవర్ణే" (తైత్తి. ప్రా. ౨ అధ్యాయ. ౩౯ సూ.) వైదికా— "తత్రాథరేణ తు విచాల్యతరేణ ఉత్తరం (ఓష్ఠమ్) స్పర్శయతి."

(౧౮౧)—పము సందర్భమును బట్టి యోష్ఠ్యములకుఁ గ్రింది పెదవి కరణమనియు మీఁది పెదవి స్థానమనియు విశదమగుచున్నది.

శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమునందు ఒప్పుములకు స్థానికరక్షణము చెప్పబడి యున్నది. అట్లయినను గ్రొది పెదవిలో మీది పెదవిని దాకు నట్లు పలుకుట యనుభవ సిద్ధమైయున్నది.

“సమాసస్థాన కరణా నాసిక్యస్థానః” (శుక్ల. ప్రా. ౧ అ. ౧౦ సూ.) ఉన్వట భాష్యము—“హారకారో నాసిక్యః, సవనాసిక్యస్థానః. ఉపాధౌ ఓష ఇత్యోష్ఠస్థానాః, ఏతమాం యదేవస్థానం తదేవకరణమ్.”

(౧౮౨)— మూర్ధన్యములు:—

“స్వర్ణార్థన్యాయుటురమాః” అని యుట్లు ఋషర్ణమును ‘ట’ వర్ణమును, రషవర్ణములును మూర్ధన్యములని ప్రకృత కారికి చెప్పుచున్నది.

మూర్ధన్యోచ్చారణమునందు ప్రతివేష్టితమును సవనగా మణవః బడిన జహ్వగ్రమందే మూర్ధము స్పృశింపఁ బడును. ఋషర్ణ ము స్పృశునాన నద్దాని యుచ్చారణమున చట్టిష్ఠియగును. ఇంకొకటి ప్రతివేష్టిత జహ్వగ్రము మూర్ధమునకు స్పృశితమై యుండుగా నాచరూ సశ్చాసము నెఱిగి పోవును. కాఁగా వీనికి మూర్ధము స్థానము, ప్రతివేష్టిత జహ్వగ్రము కరణము. కాని యిట్టి ప్రయత్నము టవర్ణ సకారముల యుచ్చారణములో మాత్రమే యనుభవ సిద్ధమైయున్నది. ఋషర్ణ శ్లోకముల యుచ్చారణము లోని ప్రయత్నము నీవి కించక భిన్నముగా నుండుట యనుభవ సిద్ధమై యున్నది. ఋషర్ణ విషయమున సవతకుఁ గొని వ్రాసియున్నాను. (౧౮౨-వి. ౧౮౩) కావునఁ బ్రాతిశాఖ్యములందెల్ల పటవర్ణములు మాత్రమే కెనలము మూర్ధన్యములుగా సక్రిందిరితిని చెప్పబడి యున్నవి. “జహ్వగ్రేణ ప్రతివేష్టిత మూర్ధని టవర్ణే || (తై. ప్రా. ౨ అ. ౩౬ సూ) వైదికాభరణ వ్యాఖ్య:—“మూర్ధాశిరః తత్ర ప్రతివేష్టితేన జహ్వగ్రేణ స్పృశయతి” “స్పృశస్థానే షూష్ణాణ ఆనుపూర్వేణ” (తై. ప్రా. ౨ అ. ౪౪ సూ.) “మూర్ధన్యోషకార టకారఃకౌ” (ఋగ్వే. ప్రా. ౧ పటల ౩౬ పుట) “షట మూర్ధని” (శుక్ల. ప్రా. ౧ అధ్యాయ. ౬౭ సూ.)

“మూర్ధన్యః ప్రతివేష్టితగ్రమ్” (శుక్ల. ప్రా. ౧ అధ్యాయ. ౭౦ సూ.) ఉన్వట భాష్యము—“మూర్ధన్యః షకారటవర్ణౌ ఏతౌ ప్రతివేష్టిత జహ్వగ్రేణ క్రియంతే.”

(౧౮౩)—రేఫము తవర్ణ లకార సకారములతోపాటుగ దంతమూలీయమే యనియు, గొండఱమతమున నది వర్తన్యస్థాన (దంతమూలములకు మీదిభాగము) భవమనియు శౌనకుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. తైత్తిరీయ

ప్రాతిశాఖ్యమునందును రేఫోచ్చారణమున జిహ్వగ్రమధ్య భాగము దంతమూలముల యుపరిభాగము నిమిశస్పృశించుట సంభవించునని చెప్పబడినది. కాత్యాయనుడు సైతము రేఫము దంతమూలస్థానికమనియే శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమున జెప్పియున్నాడు. ఇందును జిహ్వగ్రమే కరణమని చెప్పబడినది. టపర్గమునకువలె బ్రతివేష్టితజిహ్వగ్రము కరణమని యెందున జెప్పబడియుండలేదు.

రేఫలకారములు రెండును దంతమూలీయములె యన్నచో వానికి భేదమేలేక పోవలసి వచ్చునని కానిలయును శౌనకుడు 'రేఫవర్తస్యమేకే' అని చిహ్నీకరణము నుపన్యసించెను. కాత్యాయనుడు రేఫము దంతమూలీయమనియు లకారము దంత్యమనియు జెప్పటచే విరోధము లేదయ్యెను. తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్యము నాగును రేఫముయొక్క స్థానము దంతమూలము నకు పిమ్మట భాగమనియు లకారమునకు స్థానము దంతమూలమనియు జెప్పటచే విరోధములేకయ్యెను.

ఋషభమునకు బర్హస్వముస్థానమనియు బర్హస్వమనగా రేఫ ట పర్హస్వ స్థానమధ్య భాగమనియు నీచిహ్నము వ్రాసియున్నాను (౧౭౭ వి.)

విషయముః—క్రిందికితని ప్రాతిశాఖ్యములలో జెప్పబడియున్నవి.

"రేఫదంతమూలీయస్తు త కారిచ్చగః" (ఋగ్వే. ప్రా. ౧ పటల ౩౬ పుట)

"సకారరేఫ లకారాశ్చ (ఋగ్వే. ప్రా. ౧ పటల ౩౬ సూ.)

"రేఫవర్తస్యమేకే" (ఋగ్వే. ప్రా. ౧ పటల ౩౭ సూ.)

పాపియవాక్యః—“రేఫేభిశ్చైవ వర్తస్యః. ఇన్ది శబ్దేన దంతమూలాదుఃపిష్ఠాదుఃకూనః ప్రచేశఉచ్చితే”

“రేఫోచ్చారణగ్రమధ్యేన ప్రత్యగ్దంత మూలేభ్యః” (తైత్తి. ప్రా.

౨ అధ్యాయ. ౩౦ సూ.) వైదికాభరణవాక్యః—“దంతమూలానా ముపరి స్పృశయితి...”

“రేఫదంతమూలే” (శుక్ల. ప్రా. ౧ అధ్యాయ. ౬౮ సూ.)

ఉన్మీలభాష్యము:—“రేఫోదంతమూలస్థానః ప్రత్యేతివ్యః”

“రిశ్చ” (శుక్ల. ప్రా. ౧ అధ్యాయ. ౭౭ సూ.)

ఉన్మీల భాష్యము:—“రేఫశ్చ జిహ్వగ్రేణ క్రియతే ... ..”

(౧౮౪)—ఆధునిక పండితులొకరు రేఫమునకు స్థానముబర్హస్వమని వ్రాసియున్నారు.

“రేఫముచ్చరింపఁ బడునపుడు జిహ్వగ్రమధ్యభాగము దంతమూలముల యూర్ధ్వభాగమును స్పృశింపవలెను. ఈ భాగమునకు “బర్స్వము” అనిపేరు. ఇదియే ఋకారమునకు స్థానము. ఈ విషయము “రేఫేజిహ్వగ్రమధ్యేన ప్రత్యర్థంత మూలేభ్యః” అనుమాత్రముచే వెలుగుబడెను.” (ఆంధ్రసాహిత్య - పత్రిక, ౭ సంపు. ౨౫౬ పుట. చెన్న. విశ్వ. పుస్త.)

పయిపంక్తులను బట్టి వీరు వైత్తికియ ప్రాతిశాఖ్యమును మూలముగాఁ గాని ప్రాశీనుట స్పష్టము. అందు ‘బర్స్వము’ అనియున్నది గాని బర్స్వము అనియుండలేదు. ఆప్టికోశములో నీ శబ్దము ‘బర్స్వ’ అనియు మూలము బడినది. “(बर्स्व=బర్స్వ) Barswa. M. (Prob) The socket of a tooth V S; Krath.”

మఱియు “ఉపసంహృతతేచ జిహ్వగ్రమృకారల్కారేషు బర్స్వే షూపసంహరతి” (వైత్తి. ప్రా. ౨౨ అధ్య. ౧౮ సూ.) “బర్స్వానాను రేఫ టకారస్థానయోర్ధ్వస్య ప్రదేశః” (వైదికాభర.) అను ప్రమాణములను బట్టి మూలముగా ఋకార రేఫస్థానములు విభిన్నములనియు (రేఫే జిహ్వగ్రమధ్యేన ప్రత్యర్థంత మూలేభ్యః) (వైత్తి. ప్రా. ౨౨ అధ్య. ౧౮ సూ.) రేఫస్థానమున కెంచుక మూలభాగము ‘బర్స్వ’ మనెడి ఋకారపుస్థాన మనియు రేఫస్థానము దానిక్రింది పర్వమనఁగని ప్రదేశమనియు విశదమగుచున్నది. కావున “ఋకార రేఫములకు స్థానము బర్స్వము” అనెడి పయి యాధునిక పండిత ఛోరణి సరికాదనక తీసున్నది.

(౧౮౫) — పయిరీతిని రేఫమునకు స్థానము దంతములమని గాని దానికిని మూర్ధమునకు క్రింది బర్స్వమునకును మధ్యప్రదేశమనిగాని తేలుచున్నది. అంతియకాని మూర్ధము రేఫమునకు స్థానమని ప్రాతిశాఖ్యములందుఁ జెప్పఁబడలేదు. పాణినీయ శిక్షయందును నితరపాణినీయ గ్రంథములందును (సిద్ధాంత కామండి - ఋషిరసాణాం మూర్ధా. ‘స్వర్ణార్థస్యా ఋషిరసాః’ పాణినీయ శిక్ష) మాత్రము రేఫము మూర్ధస్యమని చెప్పఁబడియున్నది. ఇంక ననుభవమును బట్టిపరిశీలించి మనుటకును వీలులేదు. సామాన్యముగా నీరేఫమునె గాక యనేకవర్గములను వానివానికిఁ జెప్పఁబడిన స్థానకరణములకు ముందువెనుకటి భాగముల చేతను సైతము పలికింపవచ్చును. వేయేలరేఫమునుబట్టి స్థానములందేగాక తాలువునందును

బలికింపవచ్చును. కావుననే కొన్నియెడల—వెనుక వ్రాయఁబడిన ‘అకారము’ విషయమునగుదును, ముందు వ్రాయఁబడు ‘లకారము’ విషయము నందును బ్రాతిశాఖ్యములకు సైతమభిప్రాయ భేదములు వెలయుచున్నవి. కవర్గమును జహ్వములము మొదలుగ జహర్గము వఱకుఁ గలస్థానములందెల్లఁ బలికింపవచ్చును. అట్టివానియందు నేషద్యేదముండక పోదు. కావునఁ బ్రాచీనకాలమండలి శుద్ధోచ్చారణమును గమనించి ప్రాతిశాఖ్య కర్తలు వానివాని స్థానకరణముల నుపదేశించిరను నమ్మికో నాయూయివర్గములకుఁ బ్రాతిశాఖ్యములలోఁ జెప్పఁబడిన స్థానకరణముల ప్రయత్నము చేతఁగల్గెడి ధ్వనులై శుద్ధములనియుఁ దక్కిన ధ్వనులు కలుషితములై యనియు గ్రహింప నలయును. అట్టి యుచ్చారణకాలుష్యము వలననే వర్గములందు వివిధములగు సూక్ష్మము సుభవింపచుండును. అట్టి దుష్టోచ్చారణములు కొన్ని ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యప్రభృతులలోఁ గూడఁబడినవి (ఋగ్వేద. ప్రా. ౧౮ పటల) (౧౮౬. వి.)

ఒక్కొక్క వర్గమున కొక్కొక్క స్థానము చెప్పఁబడుటచేత సమాన వర్గముల స్థానమొక్కరియని చెప్పకతీరదు. ప్రయత్నించి పలికినపు డట్లకస్థానములందే సమాన వర్గములను బలికింప వచ్చునేగాని యప్రయత్న సిద్ధముగాని పుడొక్కొక్క వర్గములోని వర్గములను ఒలుకునపుడు మాత్రమవి యొక్కచోటఁ బట్టక స్వల్పభేదము గలతావులందుఁ బుట్టుచున్నట్లు లోనకి నొనడు. అట్లయినను చట్టిస్థానముల సమష్టిచే యొక్కొక్క స్థానముగాఁ బ్రాతిశాఖ్యములు చెప్పుచున్నవని గ్రహింప నగును.

(౧౮౬) రేఫాచ్చారణమున జహ్వగ్రమునందుఁ గలఁజుముగలుగునని సాశ్చాత్య పండితులు చెప్పుచున్నారు. కాని అఘవఁచగు గీర్వాణ భాష లోని రేఫమునందట్టికంఠము గలుగుట యనుభవసిద్ధమై యున్నట్లగిడదు. ఇంకనట్టి కంఠము ద్రావిడభాషామాత్ర ప్రసిద్ధమగు శకట రేఫమనఁజి అకారము నుచ్చరించుటలోను ద్విరుక్త అకారము నుచ్చరించుటలోను మాత్ర మగవడుచున్నది. సంస్కృతమున రేఫ ద్విత్వముండదు గదా. అట్టి కంఠము సాంస్కృతికి రేఫాచ్చారణమున నున్నచో నట్టి యుచ్చారణము దుష్టమనిపించుకొనును. రేఫాచ్చారణమున బర్చరతాదోషము త్యాజ్యమని ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడిను. “అతిస్వర్గ్య బర్చరతాచి రేఫః” (ఋగ్వేద. ప్రా. ౧౮ పటల. ౨౬. సూ.) సార్వదవ్యాఖ్యః—“దుస్స్వప్రప్తే (ఈషత్ స్వప్రప్తే) రేఫః, సోఽతి స్పృశ్యతే - బర్చరతా చోఽచ్యతే. తాదోషా రేఫస్య వర్జయేత్ - బర్చరతా ప్యసాకుమార్యమేవ.”

(౧౮౭) అంతస్థములు లఘువులనియు సలఘువులనియు రెండువిధములు గలవని నన్నయ భట్టారకునిచే జెప్పబడును. (3౭౨ వి.) అంతస్థముల యుచ్చారణమునఁగల్గు స్థానకరణముల యీషత్ స్వర్గ మించుక శిథిలముగా జరగునపుడు జనించునవి లఘువులనియు సట్టి యీషత్ స్వర్గ మశిథిలముగా జరగునపుడు జనించు ధ్వనులు 'అలఘువు' లనియు గ్రహింప వలయును. ఈవిషయమునె నైయాకరణ లీక్రింది రీతిని జెప్పియున్నారు.

“యస్యోచ్చారణే జహ్వ ప్రసాగమశ్య మూలానాంతై ధిల్యం స లఘూచ్చారణః” (సిద్ధాంత కాముది) “లఘూచ్చారణేస్థాన కరణ శైధిల్యం జాయతే” (కాశికావృత్తి). ఈ రెండిటిలోఁగా గాశికాలక్షణమే యుక్తతరమై యున్నది. కాముదీలక్షణమున జెప్పబడినట్లుక వర్ణము నుచ్చరించునపుడు జహ్వగ్రాదుల కన్నిటికిని బ్రయత్నమే యుండదుగదా. కాననందు జహ్వగ్రాదులలో నొక్కొక్కటి కని వివరించినవలసియున్నది. మఱియు నీ లక్షణము “ప్ర్యైర్లఘు ప్రయత్నై తరశ్శాంతాయనస్య” అనుసూత్రము నొద్ద యవల లఘ్వలఘుతలను నిరూపించు సూచిత్వమునఁ జూపబడినది. అట్టి స్థితిలోని కాముదీలక్షణమున ఏకా రాలఘుత్వము నందలి యొష్టశైధిల్యము చెప్పబడలేదు. కాఁగా నిఁచి జహ్వశబ్ద ములక్షణార్థకమని వివరించికొన వలసియున్నది.

సంస్కృత భాషలో యవలకు మాత్రమే లఘ్వలఘూచ్చారణ భేదము గలదని చెప్పబడెను.

“ప్ర్యైర్లఘు ప్రయత్నై తరశ్శాంతాయనస్య” (౮ అ - ౩ పా. ౧౮ సూ.) భట్టేశ్వరప్రతిః—“పదాంతయో వ్యకార యకారయో ర్గఘూచ్చారణోవయా వాస్థానై చిహితే.”

పదాంతములగు యకార ఏకారములకు “అచ్ ” ప్రత్యాహార వర్ణములు పరమగునపుడు వానిని లఘువులుగా నైతము పలుక వచ్చునని తాత్పర్యము. “భోయచ్యుత-అసావాదిత్యః” అనునవి లఘుయవల గుదాహరణములు.

సంస్కృత భాషలో రలలకు లఘ్వలఘుతా భేదమున్నట్లు శిక్షా ప్రాతిశాఖ్య వ్యాకరణములందెచ్చటను జెప్పబడలేదు కాని యుక్తేద ప్రాతిశాఖ్యమున రలల యుచ్చారణములో నపసారములుకొందఱు చేయుచున్నారని యీక్రింది రీతిని జెప్పబడెను. రేఫ లకారోచ్చారణములందు స్థానకరణముల కీషత్ స్వర్గము విధియై యుండఁగా సత్స్వర్గముచేయుదురనియు, శ్రుతి కటుధ్వని (బర్బరధ్వని) చేయుదురనియు జెప్పబడెను. మఱియు లకారోచ్చా

రణమున జిహ్వ గ్రాస్తములచే స్థానమును స్పృశింతురనియు దోషముగాఁ జెప్పఁబడెను.

“అతిస్పర్శో బర్బరతాచ శే ఫే” (ఋగ్వే. ప్రా. ౧౪. పటల ౨౬సూ.)

పార్షదవ్యాఖ్య—“దుఃస్పృష్టో రేఫః-సోఽతిస్పృశ్య తే, బర్బరతాచో చ్యతే-తౌదోషౌ రేఫస్య షడ్జయేత్. బర్బర తా వ్యసౌకుమార్యమేవ.”

“జిహ్వ గ్రాంతాభ్యాంచ నచనం లకా రే” (ఋగ్వే. ప్రా. ౧౪. పటల ౨౭ సూ). పార్షద వ్యాఖ్య—“జిహ్వగ్రేణ వక్తవ్యః లకాః యదా జిహ్వయాః అంతాగ్రాభ్యా మువ్యతే తదా సదోషో భవతి. పూర్వోక్తాచాతిస్పర్శ బర్బరాత్రయో దోషా లకారస్య భవతి.” లకారము యొక్క యిట్టి సుష్టోచ్ఛ్వాసమే క్రమక్రమముగా వ్యాళ గుళ గోళాది సంస్కృతిశబ్దములందలి యలఘు లకారోచ్ఛారణమునకు బీజమయ్యెనా యని యాలోచింపవలసియున్నది. లకారముయొక్క యీ యలఘూచ్ఛారణము శితౌ ప్రాతిశాఖ్యాదులొక్కఁ జెప్పఁబడఁచుటచేసి నది యర్హాచీనమనుటకు సంది యములేదు. కాని యెప్పటినుండియు నది యారబ్ధమై వాఙ్మయమున కెక్కెన్ తెలియనున్నది. అసల యిది యితియమున నుదాహరింపఁబడిన యీ క్రింది కారక భోజరాజుని చెప్పఁబడియుండుటం జేసి పరునొకండవ శతాబ్దమునాటికే యిది సంస్కృతియన రూఢమై వెలిసియున్నదని నిశ్చయింప నగును.

“అనుక్తం భోజరాజేనః—అయో ర్లడయో స్తస్వి ల్లళయోశ్చన యోరిపి ఎవయో ర్మణయో శ్చాంతే నవి సర్గా విసర్గయోః|నబిందు కాబిందు కియో| స్స్యాదిభేదేన కిల్పయేమ్.” (అహికా. ౧౩౭ పుట). (ఇందలి భోజరాజేన అనువాచము నా యొద్ద నున్న లిఖిత మాతృకలో నున్నది. శౌరి భద్రాద్రి శాస్త్రులుగారి టిప్తో ముద్రించిన పుస్తకములో ‘త్రిభోజనే’ అని యుండుట ప్రామాదికము.)

ఇయ రీతిని గోళగుళ వ్యాళాది కతిపయ శబ్దములలో మాత్రమే యలఘు లకారోచ్ఛారణ మాండ్రదేశమున వాడుకలో నున్నను సంస్కృతిశబ్దములం దెల్లెడను నట్టి యుచ్ఛారణము సాక్షికముగాఁ గర్ణాటదేశమున నున్నదని యీ క్రింది కిర్ణాట శబ్దానుశాసనమువలన విశేషమగుచున్నది.

“లోళః” (౧౩౯ సూ.) వృత్తిః—“లకారస్య శ కారాదేశోవాభవతి—జల = జళ, తిలక = తిళక ... .. అయ మే వ త్త శవ్యః దేశభాక్.”

ప్రాకృత వ్యాకరణములలో నిట్టి సాంస్కృతికాలఘు లకారమునకు లఘు లకారము నీ క్రింది రీతిని విధించుట నరయఁగా నట్టి యుచ్ఛారణ

మింకను జిరకాలము క్రిందటనే సంస్కృతమున బ్రసిద్ధమై యుత్తరదేశమున నిత్యమై వాక్యమున కెక్కెనని చెప్పవలసియున్నది.

“ శోలః ” (౩—౨—౪౮) వై శాచ్యం శోలకారః న్యాత్. ముకుళో = ముకులో ; కోమళో = కోమలో ; (ఈ శ్లోకం విధానమునుగూర్చి మున్నగు విపులముగా వ్రాయబడును).

ముందుదాహరింపఁ బోవు (౨౪౭ వి.) ద్రావిడభాషా ప్రసిద్ధమగు గియ్యాలీత్యాది శబ్ద గత మూర్ధన్య శ్లోకము సంస్కృతమున గ్రమక్రమముగా నీ యలఘు శ్లోకార్ధస్వనియు పట్టి మూర్ధన్య శ్లోకార్ధస్వనితో నభిన్నమగుచు నద్దానిలిపితోన (త) వ్రాయఁప సాగెనని యెఱుఁ దగును.

ఁనుప్రదానాదిత్యాది కారికోక్తములగు వర్ణవై శేష్య సంపాదిక లక్షణము తెవ్వియఁ జేముకేరి లఘులఘులగు విభిన్నాక్షరములు కానేరవు. ఇతిస్థముల లఘులఘులచ్చాణములలో బాహ్యభ్యంతర ప్రయత్నములు తుల్యములయగుటచేసియు, స్థానికముల స్వరములందలి శైధిల్యము భాన రూప భేదము మాత్రమే వెలయుచుండుట చేయు వానిని వేర్వేరు వర్ణములుగాఁ బరిగణింపఁ దగ్గినలేదు. కావుననే శ్లోక ప్రాతిశాఖ్యములలో సంస్కృత వ్యాకరణ ప్రసిద్ధములగు లఘు యంతముల స్థానమున్నాయమునఁ బృథగ్గణము లేడయ్యెను. అట్లే ప్రాకృతివర్ణ సమామ్నాయములందును దచ్చాపా ప్రసిద్ధములగు లఘుయంతముల కారములగు బృథగ్గణము లేడయ్యెను. కావుననే నన్నయ భట్టారకుడును సంస్కృత మార్గానుసారియై తెలుఁగునఁ దా సంగీకరించి లఘు యంతములను పలఘు రలఘును వర్ణ సమామ్నాయమునఁ బృథగ్గణమును జేయఁ డయ్యెను. (౨౪౭ వి.)

(౧౮౮) — ముకుళీన ద్రావిడభాషాస్థితి మూర్ధన్య శ్లోకార సంపర్కమునఁ దాద్రాప్యము నుండి మట్టి శ్లోకారముగా నే నేటి యచ్చారిణములలో నున్నను, “ అగ్ని మీతే, ఏ సిబిమ్ దేవహేతనమ్ ” మున్నగు వైదిక సంస్కృత స్థలములంద లీది యలఘు లకారము కాదనియు దుఃస్పృష్ట డకారమనియు నెన్ను దగును. స్వర మధ్యగత డకారము నీషత్ స్పృష్టముగఁ బలుకుటచే నియ్యది జనించుచున్నది. స్వరమధ్య గతమగు డకారమును మూర్ధన్యముగఁ బలుకక కొన్ని శాఖలవారు జిహ్వమూలీయముగఁ బలుకుచున్నారని ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పబడియున్నది. ఇచటి డకార మీషత్ స్పృష్టముగఁ బలుకఁబడుటచేత దీనిని దుఃస్పృష్టమని వాడుచున్నారు. (౨౪౮ వి.) చాణిని శిక్షలో సీ క్రింది రీతిని బేర్కొనఁబడిన దుఃస్పృష్టశబ్ద వాచ్య మిదియే యనఁ దగును. “ విసర్జనీయస్య దుఃస్పృష్ట

స్వప నోష్ట స్వగతిర్భాషః— ‘ఊష్ట విసర్జనీయ’ ఇతి (౧—౧౨) పృథ
గ్యహణాత్— ‘పృక్త స్వరాత్పూర్ణో ఊష్టమ్’ (౧౩—౧౬) ఇతి నిర్దేశ
సామర్థ్యాచ్చ... .. ఆత్మ డకార లి కారయో (రేఫః!) రస్తత్సం
హితాయామ విద్యమానత్వే పి శు క్రియా బ్రాహ్మణే పితృమేధాదాచ విద్య
మానత్వాత్ సమామానమత్ర క్రియాతే” (తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్య
వ్యాఖ్య—వైదికా—౧ అ ౧ సూ.)

ప్రిపిష్టిశ్చ చితుష్పిష్టి ర్వర్ణాశంభు మతేమతాః: ... .. । ఆనుస్వారో
విసర్గశ్చ । ప క ః పౌచాపి ం రానితౌ । దుఃస్పృష్టశ్చేతి విశ్లేషః । ౫కారః
ప్లుప్తపసచ ” (వాణిని శిక్ష) (ఈవిషయము ముందువిపులముగా విమర్శించఁ
బడును ౨౦౨ వి.)

“జహ్వములయు తాలు చాచార్య ఆహ స్థానం ఆకారస్యతు వేద
మిత్రః” (౯ సూ. ఋగ్వేద - ౧ పట - ౩౮ పుట) (ఇందలి తాలుశబ్దమునకు,
జహ్వములయునకు సరిగామీడినుండెడి తాలుపని యర్థము.)

“స్వయోశ్చస్య స్వయోర్కస్య మేత్య సంవద్యతే నడకాణో ఆ
కారః” (౧౦) (ఋగ్వేదప్రా - ౧ పటల - ౩౮ పుట). ట్లికారతా
మేతి సవచచాస్య ణకాన్స న్నచ్చగా సంప్రయుక్తః” (౧౧ సూ.
ఋగ్వేదప్రా - ౧ పటల. ౩౮ పుట) “ఇతా నాట్టా చాత్రనిదర్శనాని
... ..” (ఋగ్వేదప్రా - ౧ పటల ౩౯ పుట).

ఋగ్వేదసాయన భాష్యము నందును నీవిషయమే వ్రాయఁబడియున్నది.

“అగ్నిమీఱేపునోహితమ్” (ఋగ్వేద ప్రా - ౧ అధ్యాయ. ౧
వర్గ ౧ ఋక్కు ౪౩ పుట).

‘సాయన భాష్యము.—“అగ్ని నావకుదేవ మీడేస్తామి. ‘ఈడ
స్తుతే’ ఇతిధాతుః. డకారస్యలికాణో బహ్వచ్చా మధ్యేత్రిసంప్రదాయ
ప్రాప్తిః - తిథాదివ్యతేః—

“అజ్ఞధ్యస్త డ కారస్య । ఆకారం బహ్వచ్చాజనుః । అజ్ఞ ధ్యస్త ణకా
రిస్య । ట్లికారింవై యథాక్రమ్”.

‘ఏకసీటమ్’ (తైత్తిరీ యారణ్యకము. ౧౦ ప్రశ్నము - ౧ పన్నము)
‘దేవహేటనమ్’ (తైత్తిరీ యారణ్యకము. ౧౦ ప్రశ్నము. ౬౦ పన్న).
తెలుగు భాషలో సయితిమిట్టి ఆకారము ప్రాచీన కాలమున నుండెడిది.
అయ్యది కాలక్రమమున మరల స్వస్వరూపము ననగా డకారరూపమునె
తిఱచుగఁ బొందినది. ఈ విషయమున, కె. వి. లక్ష్మణరావుగారిట్లు వ్రాసియు
న్నారు. “తెనుగు భాషయందు నీవర్ణము యుద్ధమల్లుని శాసనకాలము

నఱకు నుండెననుట స్పష్టము... .. ఇందును గుఱించి శోధింపగా ౧౧ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వపు తెనుఁగు దేశపు శాసనములలో నీయక్షరము కానవచ్చుచున్నది .. .. .” (లక్ష్మణరాయవ్యాసావళి. యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనము, ౧౨౯ - ౧౩౨ పుట)

వీరుసరిగఁ బరిశోధింపక పయిరీతిని వ్రాసికే గాని పదునొకండవ శతాబ్దమునకుఁ బిమ్మటి శాసనములలో నయితి మీ యక్షర మగపడుచున్నది.

“ఖల్లి (౧పంక్తి, మూడవతేఱు నెడప్రక్క) నలుము ... ఎలు నుటిము య్యలికుట్రగుంట (౨ పంక్తి, ౫ తేఱు.) లేల్లిగుంట కొలు (౩ పంక్తి, ౫ తేఱు) కాకణ్ణివాలు, ముయ్యలి కుట్టు. ఉత్తరతః మద్దిగుంట ఉత్తమోని గుంటయు”. (ద్వితీయ కులోత్తుంగ చోళదేవుని పొందుపత్రము శాసనము, ౧౧౩౪ స్త్రుతశకము. ఇండియను ఆంటిక్వరీ, ౧౮ వాల్యము).

(౧౮౯)—ఇట్టి అకారము జరిగిననుపైనుండు లోకసింస్కృత పదములలో నయితము విచారముచున్నది. తమిళ భాషలోనేటికి నీ ధ్వని వాడుకలోనున్నది. ఈద్రావిడ భాషలలో సైత మూలకారము తఱచుగా డకారమునుండియే వెలయుచున్నది. అందును నిదీస్వర మార్పక మయియే యుండును. కర్ణాట శబ్దాను శాసన ర్థమగు భట్టికలంకుడు వ్యాసిగోళాదులగు సింస్కృతశబ్దములలోని అకారస్థానమున అకారమును విధించి నట్లే నాడెనుడా శబ్దములలోని ఉపస్థానమున అకారమును విధించి యున్నాడు.

“హాళి” (కర్ణాటశబ్ద - ౨ - ౧ - ౧౮౯ ను.) వృత్తి:—“అకారస్యళికారాదే శోభంతి - ప్రయోగః—... అలి = లి, జల = జళ.”

“హ బహలిమ్” (కర్ణాటశబ్ద. ౨ - ౧ - ౧౮౯ ను.) వృత్తి:—“డకారస్య అకారదేశో బహలిం యధాలక్ష్యం భవతి - గుడం = గుట్ట, వింకం = వింకంగ. గొడి గొట్ = నాడి. నాట్. ఖడ్గం = ఖడ్గం.”

ఇట్టి ఖల్లిశబ్దము సింస్కృత సమాసమధ్యమగుంటును బ్రయోగింపఁ బడుట గలదని యి క్రింద శాసనాల్లో భాగము వలన విశేష మగుచున్నది.

“యద్ధైఖల్లి పరిమా, (ధూః) త మదాంధమత్త । మాతంగమస్తక వినిగతి మాక్తికామైః” (ద్వితీయ కులోత్తుంగచోడ దేవుని పొందుపత్రము శాసనము. ౩ తేఱు - రెండవప్రక్క మొదటిపంక్తి - ఇండియను ఆంటిక్వరీ-౧౪ నెంబరు. వాల్యము-).

(౧౯౦)—కర్ణాటమున దేశ్యభాష సైత మనేక స్థలములందు డకారము అకారముగా మాటును. ఇంతయగాక వ్రాచిన కర్ణాటభాషలోని

అకారము నవీన కర్ణాటమున శకారముగా మాటుట నియతమై యున్నది. నీనినిబట్టి డకారము యొక్క ప్రథమపరిణామము అకారమనియుఁ దదనంతరపరిణామము శకారమనియు విశదమగుచున్నది గదా. ఈరీతి నే వైదిక సంస్కృతము నందలి మొదటి పాశమున 'అగ్నిమీఠే' అను రీతిని డకారముగ డడిగినియుఁ దర్వాతి పాశమున 'అగ్నిమీఠే' అను రీతిని అకారముగ డడిగినియుఁ దదనంతర పాశమున, ఇతరగా నేటి పాశమున 'అగ్నిమీఠే' అను రీతిని శకార మేర్పడిన దనియు నూహింప సగును. కావుననే పేదకాలమున నున్న యట్టి అకారము ద్రావిడ మూర్ధన్య శకారముగా నర్వాచీనులచే నుచ్చరింపఁ బడుచున్నది. అట్లే సంస్కృతములో వ్యాకర్ణాది శబ్దములలోని యలఘు లకారము సైతము మూర్ధన్య శకారము వలెనే చలుకఁబడుచున్నది. కావున అకార పరిణామ శకారమును వ్యాకర్ణాదులలోని యలఘు శకార మును 'జ' నులిపితోనే సంస్కృతమున వ్రాయఁబడుట సంభవించెను.

(౧౯౧) — అప్పకవియుఁ బైనివ్రాసిన 'ఏక నీపమ్, దేవహేఅనమ్, (౨౨౭.వి.) మున్నగు వానిని శకార ఘటితములుగ నే తలచి యీక్రింది రీతిని జర్పించి యున్నాడు. "నీ॥ ఏకనీశము దేవహేఅనమ్ నటంచు యాజుషాన్నా యంబునందులేదొ । కాశినీవ్యాళి గోళిహితాళంబు లనుచు సంస్కృతిభాష యందులేదొ । గయ్యాళి త్రుళ్లు నగళ్లు పజ్రపుఁ డళ్లుఁ దాళినంచు నాంధ్ర మునలేదొ । కాశింబెఱుంగని కూళి విరాళిపిసాళించు ననియు దేశ్యమునలేదొ । ... (౨) పృక్ - ౨ ఆశ్వా. ౬౭-పద్య) "దేవమున మూర్ధన్య శకార మొకటి కలదు. ఇదియద్భుత మధ్యను డిక్కా ప్థానమునఁ గనబడినాళ్ళూ నాశములలోఁ గనఁబడు మిగులును. ఉ. ఈడేలేక ఈ ... .." అని యిట్లాధునికి పండిలు సైత వ్రాసియున్నాడు (ప్రమోదూత సంస్కారాశ్వయుజ భారతి).

'ఈడే, దేవహేఅనమ్, ఏకనీపమ్' మున్నగుచోటు లందలివి మూర్ధన్య శకారములు కావనియు నవి జిహ్వ మూలీయములగు నీషత్ స్పృష్ట డకార ధ్వనివిశేషములనియుఁ బైనివ్రాసిన ప్రాతిశ్ఛాభ్యముల వలన స్పృష్టపడుచుండుటచే నీయర్వాచీనాభిప్రాయములు సరికావనుటలో సందేహము లేదు గదా. వేయేల ! శకారమెన్నడును నెవ్వరిచేతను నీషత్ స్పృష్టముగఁ బలుకఁబడి నేరదుగదా. ఇట్టిశిథిలో ద్రావిడ మూర్ధన్య శకారమును లకార మూలకమగు గోళివ్యాళాది శబ్దములలోని యలఘుల కారమును నీషత్ స్పృష్ట డకారము జిహ్వమూలీయమునగు వైదికి అకారమును నభిన్నములనెడు నప్పకవిధోరణి కేవలము న సంగతమనుటలోను నెవ్వరు విప్ర తిపన్నులు కాఁ జాలరు గదా.

(౧౯-౨)——“లరయోల్లడయోస్తద్విల్లశయోశ్చసయోగపి । నబయో
ర్నణయోశ్చాంతే । సవిసన్ధావిసర్గయోః । సబిందుకా బిందుకయోః । స్సాన్యదిభేదే
సకల్పనమ్. (అనఁ. ౧౩౭ పుట.) ఆను భోజరాజ వచనము సైతము వైయ
ప్పకవి ధోరణికి హస్తానలంబ మియఁజాలరు “సకలశ్చ(సక+లకల, సకల+
కళా) పురమేతిజ్ఞాతం సంగ్రహి సుఖాంశుచిబమివ” మున్నగు కవిప్రయోగము
లలోని శబ్దశ్లేషములందలి లఘులఘు లకారముల యభిన్నతను మాత్రమే యా
వచనము చెప్పుచున్నది, గాని యదిత్రావిడి మూర్ధన్య శిశూవసంతో లకార
మునకును దాని యలఘు రూపమునను నభిన్నతను చెప్పుచుండి లేదు.

పము భోజరాజ వచనములోని ల ఙ ల యభిన్నతను జలజడాది రూప
ములఁగల సర్వాయస్థితిని బరిశీలింప నబ్దు సైతము, సస్కృతమునందు
బ్రాచీన కాలమున లకారముండెడి దనితోచక మానదు. వై నుడాహరిం
చిన త్రాతిశాఖ్య వచనముల విష్ణుకం గొన్ని శాఖల వాసఁజడము’ మున్నగు
వానిలోని యజ్జధ్యస్థ డకారమును లకారముగా బయట చుండుటయు, నది
నానాటికి మూర్ధన్య శిశూవసంతో మాత్ర కాలక్రమమున లకారముగా
మాటుటయు సంభవించుటచే నట్టి జడ జలాది స్తద్విరూప్యమేషి యుండునని
తోచు చున్నది. “జల-త్రి-జల-అచ్. డన్యఁగోవా. ౧ జడ ౨. ఉడకే..
... ..” (వాచస్పత్యము) “జడం. స్త. (జలతిఁగోకా జీవయశీతి జల+ఆచ్,
లకయో రై క్యాత్ -లస్యడత్వమ్.) జలం ఇత్సమరటీకా గూ రాయఁచుకుటః.
(జలతి ఘనిభవతితి-) సీనకమ్ ఇతి-రాజనిర్హ-టః. (శబ్దకల్పద్రుమకోశ).

వై విధిముననే కొన్ని సస్కృతి శబ్దములలోని డకారములను గొన్ని
శాఖలవారు లకారములుగా బయటచుండుటయు, నవి నానాటికి మూర్ధన్య
శిశూవసంతో మాత్ర కాలక్రమమున బ్రాకృత భాషలలో లకార రూపము
నందుటయు సంభవించెనని యూహింపవలసి యున్నది. ఈక్రమ రీతిని డకా
రము లకారమగుట కీరతకన్న యుక్తతమమగు మార్గము వేటొండు లేదన
వచ్చును.

“టోర్పడిశాఙ్గాలః” (౧-౩-౨౪) ల్విద్యను వర్తతే. బడిశాదా టో ష్ట
వర్గస్య లత్వంతస్యాత్-గుడః = గులో,గుడో.

‘లఠ్ డోనుడుగే’ (౧-౩-౩౦) అస్తోభో (ఆయు క్తస్యా నాదాస్థితస్య)
నచః పరస్య డస్య లకారోభవతి. ఆనుడుగే ఉడ్వాదిగణం వర్జయిత్వా. లిత్వా
న్నిత్యం. గరుడః = గలులో-” (షడ్భాషా చంద్రిక, ౫౨—౫౩ పుటలు)

“ఊళః” (౮-౧-౨౦౨) స్వరాత్పర స్యాసంయుక్త స్యాఽ నాదే ర్దస్య ప్రాయో లో భవతి-వడవాముఖం = పలయాముహం, గరులో. (సిద్ధహేమ చంద్ర శబ్దానుశాసనము, ౩౪ పుట.)

పయిరీతిని స్వరమధ్యగత డకారములు నిత్యముగా [లేదా ప్రాయశముగా] లకారములుగా మాటిన సంస్కృత శబ్దములు ప్రకృతమున నెలయు చుండుట నరయంగా సంస్కృత భాషలో స్వరమధ్యగత డకారమును అకారముగా బ్రాయశముగా బలుకుచుండెడి వారని ఊళచకమానదు గదా.

అఘలఘు లకారములును దుఃస్పృష్ట డకారమును ద్రావిడ భాషా ప్రసిద్ధ మూర్ధన్య శకారమును విభిన్నస్థానకరణ ప్రయత్నములు గలవై యున్నవి. సంస్కృతలో వివరము నుండి బయలు వెడలు నాదరూప నిశ్వాసము జిహ్వమూలముచు మిఁదనున్న మృదు తాలుభాగమునించుక తాకియున్న జిహ్వగ్రమును వియుక్తముగా జేయుటచే దుఃస్పృష్ట డకారము జనించును. దంతమూలము నించుక తాకియున్న జిహ్వగ్రము నట్టి నాదరూప నిశ్వాసము వియుక్తముగా జేయుటచే అఘలకారము జనించును. అట్టి స్పర్శమున శైథిల్యమున్నవో అఘలకారము జనించును. అలఘు లకారముయొక్క యుచ్చారణము ముద్గమాటలలోని లకారోచ్చారణమువలె నుండును

(౧౯-౩)—ఇంక ద్రావిడభాషలలోని మూర్ధన్య శకారముయొక్క యుచ్చారణ మన్ననో మిక్కిలి విజాతీయమైనది. ప్రతివేష్టిత మనగా మణన బడిన జిహ్వగ్రము మూర్ధమును నించుక తాకిడు స్పర్శము నిశ్వాసముచే విడఁగొట్టఁబడుటవలన ద్రావిడ శకారధ్వని సంభవించుచున్నది. మఱియు వీని యుచ్చారణమున నట్టి స్పర్శమును నిశ్వాసము విడఁగొట్టిన పిదప వక్త్ర వినరాధోభాగమున జిహ్వ చదికిలఁబడుటయు ననుభవసిద్ధమై యున్నది. ఇట్లు జిహ్వ చదికిలఁబడు జాడ యించుక మూర్ధన్య లకారోచ్చారణము నందు సైతిమగపడుచున్నది. పయిరీతి నియ్యవి పరస్పర విభిన్నములగుట చేతనే కర్ణాట వైయకరణము వీనిని అట, ఊళ, కుళములని మువ్విధములుగా నిట్లు విభజించియున్నారు.

“అత్రాయం నిష్కర్షః—లకార స్థానికాః ఊళాః (సంస్కృతశబ్దగతా అఘలకారములు—ముకుళ, వకుళ మొ.) ఆ దాడిమస్ఫటికా ద్యస్థానికా గణ పఠితాశ్చఅటాః. (అకార ఘటితములు—దాటిమ=దాడిమ—మొ.) శేషా స్సర్వే కుళాః. (ద్రావిడదేశ్య మూర్ధన్య శకారములు గయ్యాళి)” —మంజరీ మకరంద వ్యాఖ్య, ౯౦ పుట.)

(౧౯౪)—ఇట్టి ద్రావిడి శకారము సంస్కరముననే తెల్లుభాషలోఁ గాలక్రమమున ‘ఊల్లు’ (ఊళ్లు) మున్నగు బహువచన శబ్దములలోని యలఘు లకారములకును, వ్యాలము (వ్యాళము) గోలము (గోళము) మాన్నగు తల్పము శబ్దములలోని యలఘు లకారములకును నీ ద్రావిడి మూర్ధన్య శకారముయొక్క యుచ్చారణమును లిపియు సంభవించియుండునని విమర్శకులు గ్రహింతురు గాక.

దంత్యములు

(౧౯౫).—“దంత్యా నితుల సాన్స్తృతాః”^౧ అని యిట్లు ప్రకృతకారిక నివర్ణమును ‘త నర్గమును’ లకార సకారములును దంత్యములని చెప్పుచున్నది. శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యమునఁ గాత్యాయనునిచేత సయిత మిట్లే చెప్పబడెను. మఱియు వీనికి జిహ్వగ్రము కరణమని కాత్యాయనుఁడు చెప్పి యున్నాఁడు. కాఁగా జిహ్వగ్రదంతముల స్పృశమును నిశ్వాసము విడఁగొట్టుట చేత ‘త’ నర్గము పుట్టుచున్నదని తేలుచున్నది. సకార మూర్ధ్వముగాన నద్దాని యుచ్చారణమున నట్టి స్పర్శ ముండిదు. ఇంక నట్టి జిహ్వగ్రమును దంతములును సమీపానీతములై యుండఁగా నిశ్వాసము వెడలిపోవును. కావున నీ తవర్గ సకారములకు దంతములు స్థానము. జిహ్వగ్రము కరణము.

“ని ల సితా దుతే ” (శుక్ల యజుః ప్రా. ౧. ౪. ౧౯. సూ.)

ఉద్వట భాష్యము:—“ ని, ని, ని, ఏతే త్రయః లకారః సకారః తవర్గ ఇత్యేతే దశవర్ణాదంత్యాః.”

“సంత్యా జిహ్వగ్ర కరణాః ” (శుక్ల య. ౧. ౪. — ౭౬. సూ.)

ఉద్వట భా: ... “దంత్యా జిహ్వగ్రేణ క్రియంతే .. .”

(౧౯౬).—మెను వ్రాసిన రీతిని స్థాన కరణములందు సమీపస్థాన వ్యత్యాసము సంభవించుట సహజమె యగుటచేఁ బైరీతిని బాణినీయ శిక్షయందును శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమునందును జెప్పఁబడినను వీనికి దంతములములు స్థానమును. యనుభవసిద్ధమై యుండును. కావుననే ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునందును పైత్తిరీం ప్రాతిశాఖ్యమునందును వీనికి దంతములమే స్థానమనియు జిహ్వగ్రము కరణమనియు జెప్పఁబడెను.

పై పాణినీయ శిక్షలోని దంతశబ్దము పైత్తిము దంతముల పరమె యని వాచస్పత్య కోశమున నిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది.

“తవర్గస్య కంతమూలీయత్వమ్. సంశ్యత్వ వ్యవహారస్తు కంతమూల పరతయా భాక్త ఏవ. తవర్గస్య కంతమూలీయత్వేపి దంత్యత్వవత్. అన్యథా. భగ్న దంతస్య తదనుచ్చారా పక్షే.” (వాచస్పత్య కోశము, ౧౬౦౦ పుట, వంజన వర్త విభాగ సందర్శము.)

అందును శిశు వర్ణ లకారముల యుచ్చారణమున నింతను వై లక్షణ్యము కలదు. శిశు వర్ణోచ్చారణ క్రమ మీ వఱకే వ్రాయఁబడెను. ల వర్ణమునకుఁ జిహ్వ మూలమునందలి మీఁదిభాగము స్థానమని తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్య మునఁ జెప్పఁబడియున్నది. అట్లే జిహ్వగ్ర మధ్యభాగము కరణమని చెప్ప బడియున్నది. కాఁగా జిహ్వగ్రముతో దంతములమును స్పృశించుటచేత 'త' వర్ణము జనించుననియు జిహ్వగ్ర మధ్యభాగముతో దంతములము లందలి యుపరిభాగమును సొచ్చుక స్పృశించుటచేత లకారము జనించుననియు విశదమగుచున్నది. దీనినిబట్టి త వర్ణస్థానమగు దంతములమునకు మీఁది భాగము లకార స్థానమనియు; దానిమీఁది భాగము రేఫ స్థానమనియు గ్రహింపవలయును. అట్లే కానిచో 'రేఫ జిహ్వగ్ర మధ్యేన ప్రత్యక్షదంత మూలేభ్యః' అనియు, 'దంత మూలేషు లకారే' అనియు విభిన్నతను బోధించుచు సూత్రస్వరూపులు నుపదేశించుట సాధవిధము గదా. వై విష యములకుఁ బ్రమాణములు—

“దంత మూలీయస్తు తికారవర్ణః” (ఋగ్వేద ప్రా. ౧. పటల 3౫ పుట.)

‘సకార రేఫ ల కారాశ్చ’ (ఋగ్వేద ప్రా. ౧ పటల. 3౬ పుట.)

“రేఫం వర్తన్ మకే” (ఋగ్వేద ప్రా. ౧ పటల. 3౭ సూ.)

పార్షవవ్యాఖ్య:—“పర్తి శబ్దేన దంతమూలా దుపరిష్ఠాత్ ఉచ్చాసః ప్ర దేశ ఉచ్యతే.”

“జిహ్వగ్రేణ తిసగ్గే దంతమూలేషు” (తైత్తిరీయ ప్రా. ౨ అ. 3౮ సూ.)

‘వైదికాభరణ వ్యాఖ్య:—“జిహ్వగ్రేణ యథావస్థితేన ఉత్తర దంత మూలేష్వధో భాగే స్పర్శయతి.”

“స్పర్శ స్థానే షూష్మాణ ఆనుపూర్వ్యేణ” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౪౪ సూ.) “దంత మూలేషు లకారే” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౪౨ సూ.)

వైదికాభరణ వాఖ్య:—“దంతమూలేషు ఉపరిభాగే స్పర్శయతి.”

(౧౯౭)—శౌనకునివలెనే పాశ్చాత్య పండితులును లకార త వర్ణములకు స్థానై క్యము సంగీకరించుచున్నారు. ఇట్టిమి గాక లకార మీషత్ స్పృష్టము కాదనియు, దాని యుచ్చారణమునందును ‘త’ నిగ్గోచ్చారణమునందువలెనే కఠిన స్పర్శమే స్థానకరణములకు వెలయుచుండుననియుఁ జెప్పుచున్నారు. ఈ పక్షమున ‘ద’ కార లకారములకు భేదములేదని చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. దకార లకారములు రెండిటి యుచ్చారణమునందును జిహ్వగ్రము దంత

మూలములను చాచుట తుల్యమే యైనను దకారోచ్ఛారణమున నట్టి స్పర్శము ను నాదరూప నిశ్వాసము భేదించుట సంభవించుననియు లకారోచ్ఛారణమున నట్టి స్పర్శము భేదింపఁ బడవనియు నితః నాదరూప నిశ్వాసము జిహ్వగ్రపార్శ్వములనుండి వెడలిపోవుననియుఁ బాశ్చాత్య పండితులు వానికి భేదమును జెప్పుచున్నారు. అవసాన లకారోచ్ఛారణమునందువలెనే యవసాన సకారోచ్ఛారణమునందును స్పర్శము వీడకుండుట యనుభవసిద్ధమై యున్నది. కాని పాశ్చాత్య పండితులు సకారవిషయమున నిట్లు చెప్పుచుండుట కేమి కారణమో తెలియనిన్నది.

దంతతాలవ్యములు

(౧౯౮).—ఆంధ్రభాషలో దంత్య చ జలును గలవు. గీర్వాణభాషలో 'చ జ' లే యచ్చతో నున్నను దాలవ్యములుగ నే పలుకఁబడుచున్నవి. ఆంధ్రభాషయందన్ననో యట్లుగాక 'చ జ లు' 'ల ఆ ఉ ఊ ట ఓ ఓ ఔ' అను నచ్చులతో నుండునపుడు దంతతాలవ్యములుగను, 'ఇ ఈ ఎ ఏ' లతో నుండునపుడు తాలవ్య మాత్రములుగను బలుఁ బడుచున్నవి. సీరివిషయమున నాధునిక పండితు లొక రీక్రిందిరీతిని వ్రాసియున్నారు.

“కాలక్రమమున నీ చ జ ల నుచ్చరించుటలోఁ గొంత మాడ్చులిగి తాలుస్థానమునకు దూరమై దంతస్థానమునకు సన్నికృష్ట మాయెను. ఈసన్నికర్షమును బట్టి దంత్య చకారమునకుఁ జహ్నుముగా 'తకారసకార' సంయోగ చిహ్నమును వ్రాయ మొదలిడిరి. ఈ యంశములు వ్రాచిన లిపిమార్గమును బాగుగఁ బరిశీలించిన వారందఱును గమనించియె యుందురు. (ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక, 7 వాల్యము, ౨౬౧ పుట. చెన్న. విశ్వ. పుస్త - భాం.)

ఈ యభిప్రాయము సరియై యుండలేదు. ఆంధ్రభాషలోని దంత్య చ జ లయందుఁ దాలవ్యతా సామగ్రి యంతరింపలేదు. తాలవ్యములనఁగాఁ గేవల తాలవ్యతా సామగ్రి గలవనియు, దంత్యము లనఁగాఁ దాలవ్యతాసామగ్రియేగాక దంత్యతా సామగ్రి సైతము గలవనియు నాంధ్రములోని చ జ ల విషయమున వాడిన దంత్యతాలవ్య శబ్దముల యర్థమును గ్రహింప సగునెగాని దంత్య చ జ లందుఁ దాలవ్యతా సామగ్రి యెడపడి దంత్యతా సామగ్రి యావేశించినదని భ్రమింపరాదు. దంత్య చ జ ల నేటియుచ్ఛారణమునందును దాలవ్య చ జ లందువలెనే జిహ్వమధ్యము తాలువును స్పృశించుచునే యున్నది. మఱియు 'త ద' లకువలె జిహ్వగ్రము దంతమూలములను స్పృశింపలేదు. అట్లయిన వీనిని దంత్యములని యెట్లుచెప్ప సగునని శంకింపరాదు. ఈ దంత్య చ జ లందుఁ దాలవ్యతా సామగ్రి పయిరీతిని వెలయు చుండఁగా జిహ్వమధ్యముయొక్క సార్వభౌగము, తన ప్రక్కనుండు

దంతములను సయితము తాకుచుండుట యనెడిదంత్యతా సామగ్రియు వెలయుచున్నది. కాఁగా వీనిని దంత తాలవ్యములనుటయు సహజమై యెవను కేవల తాలవ్య చ జలకు వ్యాసక్తకముగా దంత్య చ జ లన్నం జాలియుండుటచే నట్టివ్యవహారము కురునండుచ వ్యవహార న్యాయమున విస్తరించినది. మఱియు వీనిని 'చ జ' లనునచేతనే (తాలవ్య) వీని యుద్దిలి తాలవ్యతా సామగ్రి వ్యక్త మగుచుండుటచేత నైకము వీనికి 'దంత్య చ జ లు' అను వ్యవహారము దంతతాలవ్య చజలను నగ్గమునీయ సమగ్గమగుచున్నది.

ఇక దంత్య చకారమును గొండలు దానిపత్ర మాతృకా లేఖకులు 'త్య' అనెడు తకారసకార సంయోగ చిహ్నముగా వ్రాయుట దాని కేవల దంత్యతకొక ప్రమాణముని భ్రమింపరాదు. వారిలేఖనము తప్పలకుప్ప యనుట సాహసముకాదు. వారు 'శ త్త్రువులు' అను దానిని 'శత్త్రివులు' అనియు వ్రాయుదురు. 'ప్పత్తి' అనుదానిని 'ప్రిత్తి' అని వ్రాయుదురు. 'సింహము' అనుదానిని 'సింహ్యము' అని వ్రాయుదురు. 'అమరంగ' అనుదానిని 'అమరంగ్' అని వ్రాయుదురు. ఇట్టివెల్లఁ బ్రామాణికము లనిపించుకొనపు గదా. మఱియునట్టి లేఖనమె వివేక కృతమైనయెడల దంత్య జకారమునైతము 'స్స' అను రకార సకార సంయోగలిప్సితో వ్రాయఁబడి యుండునట్లు అలేదా? అట్టి లేఖనమును గలదని యెవ్వరును జెప్పజాలరు గదా.

దంత్య చ జ లు నేడు 'చేజే' అనురీతిని వ్రాయఁబడుటయుఁ గలదు. వానిమీఁది (౨) అనుగుఱుతు తకార సంక్షేపరూపమై తాలవ్యతయందలి దంత్యతా సాంకర్యమును స్ఫురింపఁ జేయుచు నెంతయు సహజమై యున్నది. నన్నయ భట్టారికుఁ డక్షరాకారముల నుపదేశించు సందర్భమున 'చ జ లమై దంత్యతా స్ఫోరికముగ నొక బొట్టును నిల్పవలె ననుచు "దంత్య చజే గును రతొచ బిందు యుతొ" అని చెప్పియుండెను. ఇట్లు లేఖన సాంకర్యమునకై మఱి కొన్ని నూతనపు గుర్తులను నుపదేశించెను. అట్లైనను నాతనికాలపు శాసనము లలోఁగాని యాతనికి ముందు వెన్నలఁ బుట్టిన శాసనములలోఁ గాని యట్టి లేఖనము పొటింపఁ బడలేదు. లేఖకులు యథా ఖూర్వముగాఁ బ్రాచీన పద్ధతి చొప్పున నాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపితోనే వ్రాయుచు నచ్చిరి. (౨౭౨ వి.)

వకారము దంతోష్ఠ్యము.

(౧౯౯) వకారోచ్ఛారణమునఁ గ్రిందిపెదవి యొక్క బాహ్యభ్యంతరములగు తుది భాగములు మీఁదిదంతములను స్పృశించును. ఓష్ఠ్యస్వోమధ్యమగునపుడు మాత్ర మోష్ఠబాహ్య ప్రదేశాంతము మీఁది దంతములను స్పృశించును. కావున దీని కుత్తర దంతములు స్థానము-అధరోష్ఠము కరణము. కాబట్టి దీనికి 'దంతోష్ఠ్యత' సమర్థ మగుచున్నది. కంఠ్యావహ విత్యాది ప్రకృత కారికలో

‘సంతోష్ట్యోన స్సృష్ట్యోబుధైః’ అని చెప్పబడి యున్నది. ఇంకొక ప్రమాణాంతరములు:—

“ఓషాంతాభ్యాం సంతై ర్వకారే” (సైత్తి - ౨ అధ్యాయ. ౪౩ సూ.)

వైదికాభరణాభ్యాః—(ఓషస్య బాహ్యభ్యంతర భాగ భిన్నతయా ద్వీవదం ప్రసూత్యతే... సకారోత్పత్తే స్వభావతోఽపి రోషస్యభ్యంతరోఽతిః, కరణంభవతి, యత్ర తు అసా ఓష్టోఽసంహాయో రోష్యస్వర్యోర్భ్యవక్తిభవతి తత్ర సామర్థ్యాబ్జాహ్యతః కరణమ్...) “పూడంతాగైః” (శుక్లయ. ౧ అధ్యాయ. ౮౧ సూ.) ఉష్వటభాష్య:—‘సకారస్తు ఓష్టోఽపి దంతాగైః క్రియతే’.

సంధ్యచ్చులు.

(౨౦౦):—‘ఏ ఓ ఐ ఔ’ అను నాల్గవ్వులును సంధ్యచ్చులనబడుచున్నవి. అందు ‘ఏఐ’ లుకల తాలవ్యములు. ‘ఓఔ’లు కలహ్యములు. ‘ఏఐలు’ ‘అకారేకార’ సంధిభవములు. ‘ఓఔ’లు ‘అకారోకార’ సంధిభవములు. ఈ నాల్గిటిలోను మొడిటిభాగమున ‘అ’ వర్ణాశమునందు. ఏ ఐ లలో ‘ఇ’ వర్ణాశమును, ‘ఓఔ’ లలో ‘ఉ’ వర్ణాశమును నుత్తరావయవములై యున్నవి. అందేకారములోని ‘అ’ కారములును ‘ఓ’ కారములోని ‘అ’ కారములును సంశ్లిష్టావయవములై యున్నవి. అట్లవి క్షీర సరస్వాయమున సంశ్లిష్టములై యుండుటచేతనే యుచ్చారణమున వానికి బ్రత్యేక భాగమగపడదు. అట్లయినను వాని యుచ్చారణమున నట్టి సంశ్లిష్ట స్వరముల ఛాయలు మాత్రము నెలయుచుండును.

(౨౦౧):—ఐ ఔలలో వలెనే ‘ఏ ఓ’ లలో నుత్తరావయవమున ‘ఇ, ఉ’ లు వినబడ లేదుగాన నవి సంధ్యచ్చులు కానేరవని సాశ్చాత్య పండితులభిప్రాయ పడుచున్నారు. విసర్గము హకారమునలె వినబడుననియు దానికిముందటి స్వరము దానిపైని వినబడుచుండు ననియు నట్టి నిదర్శనమును బట్టి పరిశీలించునపుడు ‘శౌభాః = శౌభుహు; హరిః = హరిహి’ అనుచోటులందు వలెనే “రామైః = రామైహి; క్లాః = క్లాహు” అనుచోటులందును నుత్తరావయవమున ‘ఇ, ఉ’ స్వరములు వినబడుచుండుటచేత ‘ఏ, ఔ’ ల యుత్తరావయవములు ‘ఇ’ కారోకారములనుట యుక్తమనియు “హరేః = హరేహ; రామయోః = రామయోహా” అనుచోటులందట్లు ‘ఇకారో కారములు’ వినబడక ‘ఏ, ఓ’ అనునవి వినబడుచుండుటచేత వాని యుత్తరావయవములు ‘ఇ, ఉ’ అనునవి కావనియు నక్కారణమున ‘ఏ, ఓ’ అనునవి సంధ్యచ్చులనుట యనుభవ విరుద్ధమనియు గొందఱు చర్చించుచున్నారు. ఈ విషయనఁ బాశ్చాత్యాశయ

ములనే యెత్తి వ్యాసిన భాషా శాస్త్ర సంగ్రహము నుండి కొన్ని పంక్తులుదా
హరించుచున్నాను—

“ సంస్కృత భాషాయాం విద్యమానా అసంకీర్ణాఅచః ‘అ, ఇ, ఉ, ఋ, ౧, ఏ, ఓ’ ఇతి. తేషా మంత్యే సంధ్యక్షరే ఇత్యస్త్వసీయాః. వై తన్య క్తమ్. తథాహి. సంధ్యక్షరం ద్వయోర్వర్ణయో రవ్యవహితోచ్చారణేన సంజాయతే. యద్యేకార అకారేకారయో స్సంధ్యక్షరంస్యాత్, తర్హితయో రవ్యవహితోచ్చారణేన సంజాయతే స్యాత్. ఏవ మోకారోపి. ఆనుభావికీ కాచి దహరాద్వాయుక్తిరస్యత్ర ప్రదర్శ్యతే. రామః హరిః శంభుః ఇత్యత్ర విగర్గ శ్రవణే సునిపుణంవిమృశ్యమానే ‘రామహ, హరిహి శంభుహు’ ఇతిదృశ్యతే, ఏవమత్రవిగర్గ పూర్వవర్తితః తత్తదచః హకారాత్పరభోఽపశ్రూయంతే, ఏవమేవ ‘రామైః, గాః’ ఇత్యత్ర ‘రామైహి, గాహు’ ఇతిశ్రూయతే. నతు, ‘రామైహై, గాహా’ ఇతి - తథాచా త్ర సుసంజిత సంధ్యక్షరస్థలేపి విసర్గావ్యవహిత పూర్వవర్తి ఏకారస్యా న్త్యావయవభూతః ఇకారోవా బౌకార స్యాన్త్యావయవభూత ఉకారోవా శ్రూయతే. నతు ఏకారాశ్చ కం బౌకారాశ్చ కం స్వయమపి సంధ్యక్షరమ్. ‘హరేః, శంభోః’ ఇత్యత్ర ‘హరేహై, శంభోహా’ ఇతి శ్రూయతే - (ఇచట టిప్పణము రామాహ (రామాః) మతీహి (మతీః) సభూహు (సభూః) ఇత్యేతేష్యివాత్రాపి హకారోపి హ్రస్వభూతపవాచ్ శ్రూయతే. అనేన పేర్ణాదాం ప్రాతి శాఖ్యైక్తం హ్రస్వ ద్వయాత్తకత్వంస్పష్టమ్) నతు ‘హరేహి, శంభోహు’ ఇతి. అత్రాపియది ఏకారే ఇకారః, ఓకారే ఉకార శ్చాంత్యావయవత్వేనాభవిష్యత్ తర్హి విసర్గావ్యవహిత పూర్వ వర్తిత్వా త్సవవాశ్రోష్యేత. తస్మాన్నైతే సంధ్యక్షరే. కింత్యఖండా జ్ఞాతానా మకారాదీనా మివాసయోరేవ శ్రవణ మిత్యనయో రఖం డాచ్ త్వం సుస్థ మిత్యల మతివిస్తరేణ. అత్రద్వై సంధ్యక్షరేస్తే “ ఏ, బౌ ” ఇతి - అకారేకారయోస్సంధినా ఏకారః, ఆకారోకారయోస్సంధినా బౌకారశ్చ భవతి” — (భాషాశాస్త్ర సంగ్రహము, ౧౮ పుట).

ఈక్రింద వివరింపబోవు రీతిని ‘ఏ ఓ’లు ప్రశ్లిష్టావయవములగుటచే వాని తుదినున్న ‘ఇ ఉ’ల శ్రవణము విశ్లిష్టావయవములగు ‘ఏ బౌ’ ల తుదిని నలె వివేచింపలేదను ప్రాతిశాఖ్యముల యాశయమును భాషాశాస్త్ర సంగ్రహకారులు గ్రహింపకుండుట వింతిగానున్నది. ఈ సందర్భమున హకార హ్రస్వశ్రుతినిమగ్ధవమునకయి మీర్ధజుతీయముగ సంగీకరింపక తీరని టిప్పణసందర్భమే వీరికి మంచిసమాధాన మగుచున్న దనవచ్చును. ఆకారాదిదీర్ఘము లకారాది హ్రస్వద్వయాత్తకములనియు వానిలోని

తుది హ్రస్వములు మాత్రమే హకారమువై వినబడుననియు వీరి యానుభావికా పూర్వయుక్తి స్థిరపఱచుచున్నదిగదా. అట్టి యాకారాది దీర్ఘములెల్ల సంధ్యచ్చులే యని వీరికి గీకరింతురా?

మఱియు 'తత్' మున్నగుచోట్ల 'తతు' మున్నగురీతిని 'రామాత్' మున్నగుచోట్ల 'రామాత్తు' మున్నగు రీతిని వినబడునుగదా వానితుది 'ఉ'కారములుగాని ద్విశ్లోత్వములుగాని తత్రత్వములని యంగీకరింతురా?

(౨౦౨)—ఇంతియగాక “తేషామంత్యే (ఏ ఓ) సంధ్యక్షోఽథత్యస్త నీయాః ..” అను వీరినాత్రయు సరికాదని. అస్తనీయులగు ప్రాచ్యపండితులందఱును 'ఏ ఓ' లు సంధ్యచ్చులని చెప్పియుండిలేదు. శుక్లయజుః ప్రాతిశ్ఛాఘ్యమునందు “ఏ” కార మికారముతోపాటు తాలవ్యమాత్రముగను, 'ఓ' కార ముకారముతోపాటుగ నోష్ఠ్యమాత్రముగను జెప్పబడెను. మఱియునందు 'ఏ ఔ' లతోమాత్రమే క్యోస్యోము (అ) పూర్వావయవమనియు వానిలో 'ఏ' కారమున (ఇ) దాలవ్యమును 'ఔ' కారమున (ఉ) ఓష్ఠ్యము నుత్తరావయవములనియు స్క్రిందిరీతిని జెప్పబడెను. దీనిని బట్టి కాయాయనఁడు “ఏ, ఔ” లను మాత్రమే సంధ్యచ్చులనుగా ద్విధానికములనుగా సంగీకరించెనని విశదమగుచున్నదిగదా.

“ఇవశేయాస్తాహ” (శుక్ల. ౧ అ. ౬౩ సూ.)

ఉన్నటభాష్యము:—“ఇ ఈ ఇ ఐ ఇతి త్రయః చవర్గశకార ఏకాద్యకా ఇత్యేతే ఏకాదశ వర్ణా స్తాన్ ధానాః”

“షిప్రాహోషధ్ధా ఓష్ఠే” (శుక్ల. ౧ అ. ౭౦ సూ.)

ఉన్నటభా:—“షి ఊ ఉ ఐ ఏ టీ త్రయః వకార ఓకార ఉన్ ధ్ధానీమః పవర్గ ఏతే ఏకాదశ వర్ణా ఓష్ఠ్యాః.”

“ఏకా కౌకారయోః కృత్యా పూర్వామాత్రా; తాలప్యాప్తయో రుత్తరా” (శుక్ల. ౧ అధ్య. ౭౩ సూ.)

ఉన్నటభా:—“ఏకారస్య ఔకారస్యచ కృత్యా పూర్వామాత్రా, అకారమాత్రా ఉభయోరపి పూర్వా, ఉత్తరా ప్రథమస్య తాలుస్థానా (ఇ) ... .. ద్వితీయస్య త్తరా ఓష్ఠ స్థానా (ఉ) ... ..”

(౨౦౩).—పయిదీతిని శుక్లయజుః ప్రాతిశ్ఛాఘ్య కర్త చెప్పియున్నను బ్రాతిశ్ఛాఘ్యంతరాను రోమునఁ గావలయు నువ్వటఁడు “సంధ్యక్ష రంపరమ్” (శుక్ల. ౧ అ. ౪౫ సూ.) అను కాయాయన సూత్రమున 'ఏ ఓ' లును సంధ్యక్షరములుగ నె తాత్పర్యపడియున్నట్లు వివరించుచున్నాఁడు. ఇది సరికాదని ముందు విశదీకరింపఁబడును (చూడుడు ౨౦౬.వి.)

(౨౦౪)—పరిశీలించగా 'ఏ ఏ ఓ ఔ' లు నాల్గును సంధ్యక్షరములె యని గ్రహించుటయే యుచితమై యున్నట్లుగ పడుచున్నది. ఏకారమున కచ్చుపరమగునట్టి సంధిలో 'అయ్' జనించును. అందు 'ఏ' కారముతోని మొదటి 'అ' కారాంశమును దర్వాతి తాలవ్య స్వరాంశ ధర్మమును స్పష్టముగా నగపడుచున్నవి గదా. అట్లే 'ఓ' కారమున కచ్చుపరమగు నట్టిసంధిలో 'అవ్' అనునది జనించును. అందును మొదటి 'అ' కారాంశమును దర్వాతి యోగ్య స్వరాంశధర్మమును వెలయుచున్నవి గదా. మఱియు విశిష్టావయవములగు 'ఐ ఔ' లు వికృతి సందుటలోఁ బ్రాకృత మునఁ బ్రశిష్టావయవములగు 'ఏ ఓ' లుగఁ బరిణమించుటయు వాని యభిన్నతకు నిదర్శనమై యున్నదన వచ్చును.

“ఐతవత్” (౧ ప. ౩౬ సూ.) (కాత్యాయన సూత్రము).

“ఏకారస్య భవేదేత్వో ముస్సగ్గేణ పదేపదే శైలో నిగద్య తేసేలో శైవల సేఽల మతమ్” (ప్రాకృతమంజరి).

“ఔతవత్” (౧ పరి. ౪౨ సూ.) (కాత్యాయన = నరహరి సూత్రము) ప్రాకృతమంజరి వివరణము:— “ఔకారస్యభవేదోత్వో ముత్సగ్గేణ పదేపదే కారమునీ కోముఁగ త్త్వో । త్కొస్తుభశ్చాపి కోతుహాః ।

ఇతియగాః 'ఏఓ'ల యచ్చారణమునందు సైతి మీ క్రిందీతిని ద్విస్థా నికత్వము భాసిల్లుచున్నది.

(౨౦౫)—ఏకారము:—ఏకారోచ్చారణమున హనువు లుఁ సంహృతము లగును. ఓష్ఠములిండుక సన్నికృష్టములగును. (ఇవి 'అ' కారాంశచ్ఛాయలు) ఇంక జహ్వమస్యముయొక్క యంశములతో ననఁగా నిరుపార్శ్వములతోను మీఁది జభ్యముల ననఁగా హనుచూలముల యుపరిభాగమును స్పృశించుట సంభ వించును. (ఇవి ఇకారాంశచ్ఛాయ) ఇంక నిది వ్యంజనమువై నిలుచునపుడు జహ్వమస్యమును దాలువును మపసంహరించుట (ఇదియు నికారచ్ఛాయయే) యనఁగా సమీప నయనము సంభవించును. దీనికి హనువులును దాలువు లును స్థానములు, ఓష్ఠమును జహ్వమస్యమును గరణములు. అకారమునకు వలెనే దీనికిని బహుంతరమున హనువులను బదులుగాఁ గంటమును స్థాన ముగా గ్రహింపవలెను. కావుననే 'కంత్యావహే' త్యాది ప్రకృతికారికలో 'ఏవ' తుకింతాలవ్యో, అని చెప్పబడినది. వై విషయమునకుఁ బ్రమాణములు:—

‘శుషత్ప్రకృష్టా వేకారే’ (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౧౫ సూ.)

త్రిభాష్య:—“ఏకారే కాశ్యే ఓష్ఠా ఈషత్ప్రకృష్టే స్యాతామ్. ప్రకృష్టతా సన్నికృష్టతా.”

“ఉపసంహృతి తరేహనూ” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౧౬ సూ.)

వైదికా—“హనూతు పరస్పరముపక్లేషితతరే భవతిః”

“జహ్వ మధ్యాంతాభ్యాం వోత్తరా భౌ జభ్యాన్ స్పర్శయతి” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౧౭ సూ.)

వైదికా:—జహ్వయామధ్యం జహ్వమధ్యం తస్మాంతో పార్శ్వభాగా ... హనుమూలయో రుపరిప్రదేశా ఉత్తరజభ్యాః ... అవ్యంజనపూర్వక ఏకారే స్పర్శసమ్. వ్యంజనపూర్వకేతు స స్పర్శనమితి విభాగాః తత్తై వ ద్వినితే.

“ఏకారేచ” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౨౩ సూ.) ఏకారే కాశ్యే జహ్వమధ్య తాలాపుపసంహృతవ్యమ్ ... సవ్యంజనే త్యేతత్ ... ..

(౨౦౬)—ఓకారము:—ఓకారోచ్చారణమునందును హనువులు నాతి వ్యస్తములై యుండును. (ఇది ‘అ’కారాంతశ్చ ఛాయ) ఓష్ఠములు పరిస్పర్శమును మిక్కిలిగా నుపసంహృతము లనగా సమీపానీతియు లగును. (ఇది ‘ఉ’కారాంత శ్చ ఛాయ) దీనికి హనువులు నుత్తరోష్ఠమును స్థానములు. అధరోష్ఠము కరణము. అకారమునకు వలెనే దీనికిని బహుంతరమున స్థానములలో హనువు లకు బదులుగా గంఠమును గ్రహింపవలెను. కావుననే ప్రకృత కారిక ‘ఓషౌ కంఠోష్ఠజౌ స్సృతౌ’ అని చెప్పుచున్నది. వై విషయములకు బ్రమాణములు.

“ఓకారేచ” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౧౩ సూ.)

త్రిభాష్య:—ఓకారే ఉచ్చార్యమాణే హనూ అతివ్యస్తే నభవతిః (ఇది ‘అ’కారాంతశ్చ ఛాయ.)

“ఓష్ఠా తూప సంహృతతరా” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౧౪ సూ.)

త్రిభాష్య:—“ఓకారే కాశ్యే ఓష్ఠా ఉపసంహృతతరా స్యాతామ్.

వైదికా:—“ఓకారస్య హనూ ఉత్తరోష్ఠశ్చస్థాసమ్. అధరోష్ఠః కరణమ్.”

ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమున నచ్చులు సమానాచ్చులుగను సంధ్యచ్చులు గను విభజింపఁ బడినవి. అందు “అకారాదులు (ఋ ఌ వర్ణములుతప్ప) సమాన

స్వరములనియు” ‘ఏవటఔ’ అనునవి సంధ్యచ్చులనియుఁ బేర్కొనఁబడినవి. ఇందులకుఁ బ్రమాణములు.

“అష్టా సమానాక్షరా న్యుద్దితః” (ఋగ్వే. ౧ పట. ౧. సూ. ౧౭ పుట.)

“తత శ్చత్వారి సంధ్యక్షరా న్యుద్దితాణి” (ఋగ్వే. ౧ పట. ౧ సూ. ౧౭ పుట.)

(౨౦౭) — ఐఔలు: — ఐఔరాకారములు సంధ్యచ్చులనుట సర్వసమ్మతమై యున్నది. ఈ రెండిటి మొదటను సంధమాత్రికమగు ‘అ’కారభాగము కలదనియు, నుత్తరభాగ మైకారమున నార్ధమాత్రాకమగు ‘ఇ’కారమనియు, నొకారమున నట్లే యస్యస్థి మాత్రికమనఁగా నార్ధమాత్రాకమగు ‘ఉ’కారముత్తరభాగమనియుఁ జెప్పఁచున్నారు. అట్లుగుటచేత నైకారమున యధాంశముగ ‘అ’కారోక్తా స్థానకరణ ప్రయత్నములును, నొకారమున యధాంశముగ ‘అ’కారోక్తాస్థానకరణ ప్రయత్నములును సంభవించునని గ్రహింపవలయును. పయివిషయములకుఁ బ్రమాణములు.

“అకారార్థ మైకారాకారయోరాపిః” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౬ సూ.)

వైదికా: — ‘అకారస్యాస్థి మకారార్థమ్. తత్ ఐకారస్య ఔకారస్యచ ఆద్యవయవౌ భవతి. తేన తదీయాః స్థానకరణ ప్రయత్నాః తస్మిన్నంశే భవంతి”

“ఇకారోఽధ్యర్థః పూర్వస్యశేషః” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౮. సూ.)

వైదికా: — ‘అధికనుర్ధం యస్మిన్ సోఽధ్యర్థః. అధ్యర్థ మాత్ర ఇకారః పూర్వస్య ఐకారస్య శేషభవతి. తేన తదీయాః స్థానకరణ ప్రయత్నాః తస్మిన్నంశే భవంతి.

“ఉకారస్తూత్తరస్య” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౯ సూ.)

వైదికా: — ‘ఉకారోఽధ్యర్థమాత్రః ఔకారస్యశేషః తేనతదీయాః స్థానకరణ ప్రయత్నాః తస్మిన్నంశే భవంతి.”

పయి సందర్భమును బట్టి “ఇచటఁ (ఐఔలలో) బరమందున్న ‘ఇ, ఉ’ అను నక్షరములు అర్ధమాత్రలు గనుక వానిని త్యజించి పూర్వమందున్న అకారమునకే ప్రాధాన్యత (ఇట్టి యపశబ్దము లింద నేకము గలవు) యొసంగిరి” అను నాంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వధోరణి కేవలమును బ్రామాదికమని విశదమగుచున్నది. (ఆంధ్రవిజ్ఞా. ౧ వాల్యము, అక్షరసమామ్నాయ, ౪౦౭ పుట.)

పయిని వ్రాసినరీతి నేకారమునం దకారేకారములును (అ+ఇ) నోకారమునం దకారోకారములును (అ+ఉ) దుల్యభాగకములై సంధించుటచేత నవి ఊర్దోదశిన్యాయమునఁ బ్రశ్లిష్టావయవము లైనవనియు సక్కారణమున వానియందు సంధించిన యచ్చులకుఁ బృథక్ శ్రవణము భాసిల్లకున్న దనియు నైకారమునం దకారేకారములును నొకారమునం దకారోకారములును బయిని వ్రాసిన రీతిని న్యూనాధికాంశములతో సంధించినవగుటచేత నవి విశ్లిష్టావయవము లైనవనియు సక్కారణమున వానికీఁ బృథక్ శ్రవణము భాసిల్లకున్నదనియు ఋగ్వేదప్రాతిశాఖ్యమున నీక్రిందిరీతిని జెప్పబడియున్నది.

“మాత్రా సంసర్గా ఏకేఽపృథక్ శ్రుతీ ” (ఋగ్వే. ౧౩ పట. ౪౦ సూ.)

పార్షదవ్యాఖ్య:—“అవరే ఘోష్యే ఏట ఇత్యేతే మాత్రాసంసర్గాత్ మాత్రయాస్సమయోః ఊర్దోదశివత్ సజ్జాయతే. క్వాఽవర్ణమాత్రా, స్వి వేవర్ణోవర్ణయారితి. తన్మాత్రే అక్షరే అపృథక్ శ్రుతీ భవతి. ... ..” “ప్రాస్వానుస్వాది వ్యతిషంగవత్ ఏకే ” (ఋగ్వే. ౧౩ పట. ౪౦ సూ.)

పార్షదః—“ఏరే సంధ్యక్షరే ఏ ఔ ఇత్యేతా ... .. ప్రాస్వ ఏకానుస్వాదిః పాదమాత్రాధిః ఉపధాచ తావతా న్యూనా, (౧౭ పుట) ఏవమిహాపి ద్రష్టవ్యమ్. ఇవర్ణోవర్ణయో ర్భూయసీమాత్రా. అస్మియసీ అవర్ణస్య. తన్మాత్రయోస్త్యేషమన్యూ న్న ఊర్దోదశివత్ సంసర్గోభవతి తన్మాత్రయో రవర్ణస్య ఇవర్ణోవర్ణయోశ్చ పృథక్ శ్రుతీ వణం భవతి ”

“యద్యప్యేకారాదీనాం చతుర్ణా మపి సంధ్యక్షరా మేవం ద్విస్వ రాత్తిత్వం సమానం తి ధాపి ఏతయోః (ఏ ట వర్ణయోః) ప్రశ్లిష్టావయవత్వా త్ప్రకారాంతర మేవోక్తమ్ ” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౯ సూత్రపు వైది కాభరణవాఖ్య)

(౨౦౦)—ఏయిసందర్భమును బట్టి ‘ఏ, ఔ’ అనువానిలో నుత్తరావయవములు ‘ఇ, ఉ’ అనుసవేగాని ‘ఏ, ఓ’ అనుసవి కావని విశదమగుచుండుటచేత నీ క్రింది యువ్వటవ్యాఖ్య సరికాదనక తీరకున్నది.

“తతశ్చత్వారి సంధ్యక్షరాణి ” (ఋగ్వే. ౧ పట. ౨౦ పుట) పార్షదః—“... .. ఉత్తరాణి చత్వారి సంధ్యక్షర సంజ్ఞికాని భవంతి, అకారస్య ఇకారేణ ఉకారేణ ఏకారేణ ఓకారేణ చ సహ సంధౌ యాస్యక్షరాణి నిష్పాద్యంతే తాని తథోచ్యంతే. యథా. ఏటవఔ. ”

ఉవ్వటుడు శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్య వ్యాఖ్యలో సయితమిట్లే మూలవిరుద్ధముగ వివరించియున్నాడనక తీరకున్నది.

“ఐకా రాకారయోః కంఠ్యా పూర్వా మాత్రా, తాగ్వాష్టయో రుత్తరా” (శుక్లయ. ౧ అధ్యాయ. 23 సూ.)

ఉష్వటవ్యాఖ్య:—ఐకారస్య ఔకారస్య చ కంఠ్యాపూర్వామాత్రా అకారమాత్రా ఉభయారపి పూర్వా. ఉత్తరాప్రథమస్య తాలుస్థానా, ఉత్తరా పూర్వే ఏకార ఇత్యర్థః. తద్యథా అ + ఏ = ఐ ఇతి. ద్వితీయస్య ఉత్తరా ఓష్ఠస్థానా. ద్వితీయస్య ఉత్తరా ఓకార ఇత్యర్థః. తద్యథా:—అ + ఓ = ఔ ఇతి అత్ర కేచిదాచుః. అకారస్య మాత్రా, ఏకారస్యధ్వనిః ఐకారే, అకారస్యధ్వనిమాత్రా ఒకారస్యధ్వనిః ఔకారే ఇతి. తథాహోక్తమ్. (అర్థమాత్రా తు కంఠ్యస్య, ఐకారాకారయోర్భవేత్. ఇతి—అనేనైవ క్రమేణ ఏకారా కారా వ్యాఖ్యాతౌ.

(౨౦౯) —పై కాత్యాయన సూత్రములో ‘ఐ’కారమునందలి యుత్తరావయవము మాత్రికీమగు తాలవ్యమనియు ‘ఔ’కారమునందలి యుత్తరావయవము మాత్రికీమగు నోష్ఠస్వరమనియు మాత్రమే చెప్పబడి యున్నది. కాగా ఐకారోత్తరాయవము ‘ఇ’కారమనియు ‘ఔ’కారోత్తరావయవము ‘ఉ’కారమనియు గాత్యాయనుడు చెప్పె ననినైతఁడు గ్రహించుటలో విరోధమేమియు లేదు. మరియు గాత్యాయనుని మఱియున ‘ఇ’కారముతోపాటు ‘ఏ’కారము తాలవ్యమాత్రమనియు, ‘ఉ’కారముతోపాటు ‘ఓ’కార మోష్ఠ్యమాత్రమనియు చెప్పబడయున్నను ప్రకృత సూత్రమున మాత్రికీమగు తాలవ్య మికారమే యనియు నట్లేమాత్రికీమగు నోష్ఠ్య ముకారమేయనియు గాత్యాయనాభిప్రాయమును గ్రహించుట యెరియు యుక్తిమై యున్నది. ఏ ఓ లలో బూర్వభాగమునఁ గంఠ్యాంశమున్నదిని కాత్యాయనుఁ డంగీకరించి యుండమింజేసి యాతనికి ‘ఐ ఔ’ లలో సంధించిన యచ్చులకు మాత్రానైషమ్యము నంగీకరింప వలసిని ప్రసక్తి లేదయ్యెనని తోచుచున్నది. కాత్యాయనుని యిట్టి సందర్భమునకు విలక్షణముగా నువ్వటుడు ‘ఏ, ఓ’ లకును సంధ్యక్షురత్వము నంగీకరించుటయుఁ బై వ్యాఖ్యలో “అనేనైవ క్రమేణ ‘ఏ’ కారాకారా వ్యాఖ్యాతౌ” అని వ్రాయుటయు వింతగా నున్నది. “బ్రహ్మైక్యమ్ - భీషాధర్మమ్” మున్నగుచోటులందలి ‘ఐ, ఔ’ ల సంధులలో ‘ఏ, ఓ’ లుత్తరావయవములగుట నరసి యున్వటుడట్లు పొరవడి విభజించునా యని యాలోచింప వలసియున్నది. పైరీతిగల సంధులలో నుత్తరావయవములగు ‘ఏ, ఓ’ లలోని యాద్యవయవముగు ‘అ’ కారాంశము పూర్వాకారముతో నైక్యము నందఁగాఁ బరిశిష్టము లుత్తరావయవమున ‘ఇ, ఉ’ అనునవే యగునుగాన

స్వస్తి సంధులును 'ఐ, ఔ' లతో 'ఇ, ఉ' అనునవే యుత్త రాసయవము లను సిద్ధాంతమున కనుకూలములగుచున్నవిని విచుర్భుకులు గ్రహింతురుగాక.

(౨౧౦)—'ఏ, ఒ' అను ప్రాస్వము లాంధ్రభాషలో సుప్రసిద్ధము లగు యున్నవి. ఇట్టి ప్రాస్వములు నైదిక సంస్కృత భాషయందును గలవు. ఈ విషయమున నాధునిక పండితులొకరిట్లు వ్రాసిరి. "సుజా 'తే' అనుటకు బదులుగా 'సుజాతే' అని ప్రాస్వము నుచ్చరింతును. తెనుగులో ప్రాస్వము సుప్రసిద్ధము." (ఆంధ్రసా. పరి. పత్రి. ౭ వాల్యము, ౨౬౦ పుట. వర్ణితప్వత్తి. చెన్న. విశ్వవి. పుస్త. భాం.) పరిశీలించుగా నీయాధునిక పండితుల వ్రాత ప్రామాదికమై యైనను నీక్రిందికితని నైదిక సంస్కృతమున ప్రాస్వములగు 'ఏ, ఒ' లుగలవనుటలో సందియములేదు. "సుజాతే ఎశ్వసూన్యతే" 'అధ్వర్యో అద్రిభిస్సుతమ్' మున్నగు చోటలందు 'ఏ, ఒ' లకు బర్హమై 'అ'కారము కొన్నియెడల లోపించినదియు వల్లు లోపింపవచ్చు డట్టి 'అ'కారము కొందఱ మఱియును బూర్వస్థమాలగు 'ఏ, ఒ'లయొక్క న రూపమునందు ప్రాస్వముగు టచే మాత్రికమై యుండుననియు జెప్పబడి యున్నది.

"లుక్యతే త్వకా ఏకా ఓకా హవ్యే" (పైత్తి. ౧౧ అధ్యాయము.)

"అధాఽహోపః" (పైత్తి. ౧౧ అధ్యాయము. ౨ సూ.)

వ్యాఖ్య:— "అధఇత్సధి కారః... .."

"సహస్రై స్సాన్ధనమ మేకేషామ్" (పైత్తి. ౧౧ అధ్యాయము. ౧౮ సూ.)

వైదికాధారణవ్యాఖ్య:— యో య నుకార ఏకాదాకార హవ్యో నలు ప్యతే సఖలు స్వస్మాత్ హ్రస్వస్యవస్య సాన్ధనేన సమ్మేశరూప ముగచ్ఛతి..."

సయిశ్రుతుల నుదాహరించు సపుషు "సుజాతే ఎశ్వసూన్యతే" అను తిత్తి నుదాహరింపక "సుజాతే ఎ అశ్వసూన్యతే" అని యుదాహరించుట ప్రామాదిక పాఠమని యీక్రింది తీతిని గైయటోద్వ్యోతములలో వ్రాయబడి యున్నది. "సనుసభ్యా శ్చందోగానాం సాత్య ముగ్రిరాణాయనీయా అధీయతే 'సుజాతే ఎ అశ్వసూన్యతే' 'అధ్వర్యో అద్రిభిస్సుతమ్' 'శుక్రంతే ఎ అన్యత్' ఇతి" (మహాభాష్యము.)

"అంతః పాదస్థస్య అవ్యపరస్య అకారస్య అధః మేకారమగ్ధ మోకారంచ విదధతి- 'సుజాతే ఎఅత్రే (శ్వే ?) త్వకారలేఖస్తుప్రామాదికః-'" (ఉద్వ్యోతము.)

(౨౧౧)—అనుస్వారము:— "అనుస్వార యమానాంచ నాసికా స్థాన ముచ్చతే" అనుచోప్పున సనుస్వారమునకును యమములకును నాసిక స్థానమని ప్రకృతకారిక చెప్పుచున్నది. యమములకును సనుస్వారమునకును నాసిక్య

మునకును (ఋగ్వేద ప్రసిద్ధమగు 'హు' అనునది) నాసిక స్థానమని శుక్లయుజః ప్రాతిశాఖ్యమునందును జెప్పబడి యున్నది. వర్గపంచమముల కడగా 'జ-ఇ-ణ-న-మ'లకు ముఖమునందలి తత్తద్గ్రోహావయవములును నాసికయు స్థానములగుటచేత నవి ద్విస్థానికములు. యమములు సైతము ద్విస్థానికములు కానోపునని తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమున జెప్పబడిను. యమములకు నాసికామూలము కరణమనియు, ననుస్వారమునకు హనుమూలము కరణమనియు శుక్లయుజఃప్రాతిశాఖ్యమున జెప్పబడి యున్నది. నాసిక్యమునకు (హు) నాసికయే స్థానమును గరణమును నని శుక్లయుజః ప్రాతిశాఖ్యమున జెప్పబడిను. అనుస్వారోచ్ఛారణమునందును వర్గ పంచమోచ్ఛారణమునందును నాసికారంధ్రము విస్తరించుననియు యమముల యుచ్ఛారణములందు నాసా బిలము సంవృతమై యుండుననియు తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమున జెప్పబడిను. అయోగవాహనులలోనిదగు ననుస్వారమునకు బూర్వస్వరస్థానికత్వమును గలదను 'అయోగవాహి' త్యాదిప్రకృత కారిక యీవఱకే విమర్శింపబడినది. వైవిషయములకుఁ బ్రమాణములు:—

“యనూనుస్వార నాసిక్యానాం నాసికే” (శుక్ల. ౧ అధ్యాయ. ౭౪ సూ.)

ఉవ్పటభాష్యము:—“సర్వోస్తమాః జ ఇ ణ న మా అనునాసికా భవంతి. చకారాత్ స్వస్వస్థానా ద్యంత్యగద్వాదేణ నాసికాస్థానం ద్వితీయమేషా మిత్యర్థః”

“ముఖనాసికానిరణోఽనునాసికః” (శుక్ల. ౧ అధ్యాయ. ౭౫ సూ.)

ఉవ్పటభాష్యము:—“ముఖసిహితయా నాసికయా క్రియతే ఇతి ముఖ నాసికాకరణః ముఖనాసికానిరణో ఐహోఽనునాసికి సంజ్ఞో భవతి”

“నాసిక్యా నాసికాస్థానాః” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౪౯ సూ.)

త్రిభాష్యరత్నవ్యాఖ్య:—“నాసిక్యాః యమాః ... ..”

“ముఖనాసిక్యావా” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౫౦ సూ.)

వైదికాభరణవ్యాఖ్య:—“ముఖంచ నాసికాచ ముఖనాసిక్యమ్. తత్ర భవాః ముఖనాసిక్యాః ... .. ముఖశబ్దే నాత్ర పంచాపి పిస్థానాని సంగృహీతాని ... ..”

“నాసికావివక్షా దానునాసిక్యమ్” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౫౨ సూ.)

వైదికా:—“అనునాసికాయేవర్ణా అనుస్వారోత్తమాయః తేషా మానునాసిక్యం నాసారంధ్రస్య విస్తరణాద్భవతి. నాసిక్యేషు (యమములందు) నాసికా సంవృతైవ భవతి ... ..”

(౨౧౨) — అనుస్వారము స్వపూర్వస్వరము నాశ్రయించియే యుండును. వర్గాక్షరములు పరమగు నపుడయ్యది తత్తద్వర్గ పంచమవర్గ రూపమునందుట సంస్కృత భాషలో గలదు. ఆంధ్రభాషలో నట్టియెడల ననుస్వారమే నిల్చును. మఱియు నాంధ్రమున వర్గేతరాక్షర పరకమగు ననుస్వారముండి నేరదు. సంస్కృతమునం దట్లు బిందువు వర్గపంచ మాకారమందు నపుడు పరిహేలుతో సంయోగ మేర్పడునుగాన నట్టి యెడల నయ్యది పరస్వరము నాశ్రయించుననియు నంగీకరింప నగును. అవసానమున నుండు ననుస్వారి విసర్గములుగాని వ్యంజనములుగాని స్వపూర్వ స్వరమున కంగములై యుండుననియు. స్వరద్వయ మధ్యగతి వ్యంజనము పరస్వరమున కంగమనియు. స్వరద్వయ మధ్యగతములగు ననుస్వార విసర్గములు మాత్రము స్వపూర్వ స్వరమునకే యంగములగు ననియు, సంయోగములలోని వ్యంజనములలో మొదటి పూర్వస్వరమునకుఁగాని పరస్వరమునకుఁగాని యంగమగు ననియు, సంయోగమునందలి రెక్కడ వ్యంజనములు పరస్వరమునకే యంగములగు ననియు, వ్యంజములలో స్వరములకు మాత్రమే యక్షరపంజ్ఞ చెల్లుననియు, ఋగ్వేదప్రాతిశాఖ్యమున నిక్రిందితీని జెప్పబడెను.

“ఉభయేత్వక్షరాణి” (ఋగ్వేదప్రా. ౧ పట.)

పార్షదవ్యాఖ్య:—“యేషామే ప్రాప్తస్థస్థ సౌజ్ఞాః స్వరాః నిర్దిష్టాః...”

“అనుస్వారో వ్యంజనం చాక్షరాంగమ్” (ఋగ్వేద. ౧ పట.)

పార్షద:—“అనుస్వారో వ్యంజనంచ అక్షరాంగం స్వరాంగమిత్యర్థః... ‘ప్ర’ ఇత్యస్య పరామర్శే అక్షరస్యాంగమ్. దక్రం యదిత్యత్ర కక్షరారే ఘనుస్వారా అక్షరస్యాంగమ్.

“స్వరాంతరే వ్యంజనా మ్నత్తరస్య” (ఋగ్వేద. ౧ పట.)

పార్షద:—“... యత్యైకస్వరః తత్ర పూర్వాణి పరాణిద వ్యంజనాని తస్యైవాంగం భవతి. ఉభయ ర్వాని స్వరయోర్మధ్యగతాని తాని... ఉత్తరస్యై వాంగం భవతి - పూర్వస్య.”

“పూర్వస్య స్థానుస్వారవిసర్జనశా” (ఋగ్వేద. ౧ పట.)

పార్షద:—“స్వరాంతరేనైర్త మానౌ (అనుస్వారి విసర్జనయా) పూర్వస్యస్వర స్యాంగంభవతి... ..”

“సంయోగాదిర్వా” (ఋగ్వేద. ౧ పట.)

పార్షద:—“సంయోగాది భూతో వర్జః స్వరాంతరే వర్తమానః పూర్వస్య వా స్వరస్యాంగం భవతి - పరస్యవా...”

(౨౦౩).—ఆనునాసిక్య మూడబససపుడు పూర్ణానునాస్య మనియుఁ దేలికగానుండునపుడు ఖండానుస్వారమనియు ద్వివిధముగ ననుస్వారము పెరిగి నింపఁ బడుచున్నది. ఆనునాసిక్యము తేలికగానుండుట యనగా నద్దాని తోనున్న స్వరముయొక్క యుచ్చారణమున నానాబిలము పూర్ణముగాఁ దెలుపఁబడి యీషద్విస్మృతమయి యుండుటయని గ్రహించవలయును. అట్టి యద్ధానుస్వారమునొకవిధవి సంస్కృతమునందును లేకపోలేదు. స్వరములు సానునాసికములనియు నికనునాసికములనియు వైయాకరణముచేత ద్వివిధములుగాఁ దెలిసింపఁ బడుచున్నవి. “సంవిభోపి ప్రాన్య ఘ్నములు ప్రత్యేకముగా నుదాత్తానుదాత్త స్వరైరి ఖేచనూలగురుః నొక్కొక్కగాచ్చు తొమ్మిదేసి విధము లగుచున్నవి.” ప్రత్యేక మనునాసికత్వా ననునాసికత్వాభ్యాం ద్విధః ” “ ౭ ఇ శ ఋ ఏ షా నద్ధానా ప్రత్యేక మష్టాదశ భేదాః ... ” (సిద్ధాంత శామిని ౪ పుట)

అట్లయినను పట్టి తిని చక్కఁదిగఁగఁచుగా భిన్నప్రాతిశాఖ్యము లాగఁ జేయఁబడలేదు. అనుస్వారవిశిష్ట స్వరముల కెట్లు వేర్వేరు బృథగ్గణనములేదో మిట్టి సానునాసికములగు స్వరములకు నెంతయు వేర్వేరు స్వర సమామ్నాయమున బృథగ్గణనము లేదమొనరి నోఁచుచున్నది. కావున యనుస్వార విశిష్టస్వరములకు వేర్వేరు బృథగ్గణనము మాని యొక్క యనుస్వారమును బృథగ్గణనముగాఁ దెలిపిచిట్టి అద్ధానునాసికములగు స్వరములను వేర్వేరుగా గణించి యట్టి యద్ధానునాసిక మనఁచు ఖండానుస్వారమును బృథగ్గణనముగఁ గాగీకరింపట యుక్తతన ముచితము. కావుననే నెన్నఁదాభట్టాచార్యులొక్కఁడొక్కఁడప్రలాక్షణిక అద్ధానుస్వారమును బృథగ్గణనముగఁ బరిగణించియున్నారు.

(౨౦౪).—సంస్కృతభాషలో య ఏ ల ల క సైతము సాక్షిమగు సానునాసిక్యము గలదు. వీనియందలి యానునాసిక్యము సైతము పూర్ణము కాదనియు దేలిగ్గే యుండుననియు ననుభవము నెల్ల విశేషమగుచున్నది. కావున సానునాసికములగు య ఏ ల ల క యుచ్చారణమునందు నానా బిలము వర్గించవలయు. యుచ్చారణమునఁ దెలుపఁబడినట్లు (పూర్ణముగ) విన్యతియు కానోదనియు నొక యమముల యుచ్చారణమునందునలె సంన్యతిమై లేదా యీషద్విస్మృతిమైయుండుననియు గ్రహించవలయును. యవలల సానునాసి కోచ్చారణమునఁగా పట్టి యానునాసిక్యము వానియంద టి యుపధాభూత మగుస్వరమును సానునాసికముగాఁ బలుకుటయేమని యెన్నునగును. ఈ విషయమునే యున్వటుడు శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్య వ్యాఖ్యా సందర్భమున విశదీకరించి యున్నాడు.

“స్వరాణా మయం వైకల్పికో ధర్మః (సానునాసికత్వరూపః). అంతస్థానాం రేఫవర్జితానాంచ. వాచనికశ్చాయం ధర్మః. తద్యథా అను నాసిక ముపధాప్రాగంతస్థాయాః...” (శుక్ల. ౧ పట - ౭౫ సూత్రము. ‘ముఖనాసికా కరణోనునాసికః’ అను సూత్రపు వ్యాఖ్య. ౨౭పుట.)

“అనునాసిక ముపధాప్రాగంతస్థాయాః” (శుక్ల ౩ అధ్యాయ ౧౩౧ సూ.)

ఉద్వృత్తః - - ప్రాప్తోర్ధ్యుః “పుత్రః సానునాసికో నిరనునాసిక ఉద్వాహోఽనుదాత్త స్పృశిత ఇతి స్వరధర్మాః.”

“అంతస్థా మంతస్థా స్వనునాసికాం పరసస్థానమ్” (శుక్ల. ౪ అధ్యాయ ౧౦ సూ.)

ఉద్వృత్తః—“అంతస్థామానద్యతే మకారః. అంతస్థాను పరాను పరస్యాంతస్థాయాః సమాసస్థానాం = యది నామాను నాసికాం సమానామ్. యథా (౧) సమ్యామి = సమ్యామిషమ్. (౨) సవ్వసామి .. (౪) త్లోకమ్ పుణ్యమ్. కేఫేనున్వాహోవిహితః.”

“అనునాసి కాననునాసికా భేదేన యదలా ద్విధా (సిద్ధాంతకాముది-౬ పుట.)

“శేలస్తోః” శేలస్తోః శ్లోకాన్వయే. తల్లయః విద్వాల్లిఖితి. “వాపదాంతస్య” (౮-౪-౫౯) ... .. సయ్యంతా, సంయంతా, సవ్యస్సరః = సంవత్సరః. యల్లోకమ్ = యల్లోకమ్. అత్రాను స్వరస్యపక్షే అను నాసికాయ వలాః (సిద్ధాంతకాముది ౨౯-పుట.)

శ్లో. “యలోద్విధానోనిరను । నాసికః స్సానునాసికః । ఇమోఽను నాసికస్తే । తతస్థానే సాను నాసికః” (ముగ్ధబోధ వ్యాకరణము. హస్ సంధి ౪౮ సూ.)

(౨౧౫.)—సయి నునాహరించిన యత్పత్తిక్రమముగల వర్ణములలో వెనుక నుదాహరించిన స్థాన కరణ నిధ్రమానుప్రదాన సోష్టతా పరిమాణ భేదములచేత విర్ణవిభేదము కలుగుచుండును. కకార ఖకారము లేక స్థానికములును నేకకరణకములును శ్వాసములును నయినను వానిలో ఖకారము నందు సోష్టతాయాన వాయు సంసర్గాతిశయ ముండుటచేత సట్టి ఖకారము కకారమునకన్న వేలువర్ణముగఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నది. అట్లే ‘కగ’ లును సమాన స్థాన కరణకములు నల్పప్రాణములును నయి యున్నను గకారము నందు నాదానుప్రదాన ముండుటచేత నయ్యది పృథగ్వర్ణముగఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నది. అట్లే ‘గఘ’ లు సమానస్థాన ప్రయత్నాను ప్రదాన

“శ్లో॥ ఆద్యాయాః పంచాశద్వర్ణాః ప్రకృతేస్తు తే దశోనాస్యః”

శ్లో॥ “ద్విధాక ఏవోనుస్వారో వినర్గ, ష్టాడశ స్వరాః।

స్వర్యా అంతిస్థతోష్ఠాణ శ్చతు స్త్రిశ్శబ్దః స్త్రోతాః”

కములయి యున్నను ఘకారమునందు సోష్ఠతయనగాఁ బ్రాణవాయు సంసర్గాతిశయ ముండుటచేత సయ్యది గకారమున కన్న భిన్నముగ నెన్నఁబడుచున్నది. ‘అ, ఆ’ అను రెండిటికిని స్థానకరణాను ప్రధానములు తుల్యములై యైనను మాత్రా పరిమాణ భేదముచేత సయ్యవివే ర్వేణ వర్ణములుగఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నవి. అట్లే తక్కినవిషయములలో భేదము లేకున్నను యకార మీషత్ స్పృష్టతా రూపభేదముచేత స్పృష్టమగు జకారముకన్న భిన్నవర్ణమగు చున్నది. శ వర్ణమునకు వివృతము ప్రయత్నమగుటచేత స్పృష్టమగు చకారముకన్న భిన్నవర్ణమగుచున్నది, ఇట్లే యెల్లయెడలను వర్ణవై శేష్యమునకు పవత్తు లూహింప నగును.

(౨౦౬) — వ్యాఖ్య:—ఆద్యాయా ఇత్యాది సయితీ నేర్పడిన నర్ణములు సంస్కృత ప్రాకృతభాషలలో నెన్నేసి గలవో యనువిషయమున ననేక మతభేదములు గలవు. సన్నయభట్టారకుఁ డిక్రిందిరీతిని సంస్కృతమునకు వర్ణసమామ్నాయ మేఁబది యనియు మహారాష్ట్ర ప్రాకృత మునకు నలువది వర్ణము లనియు నాద్యాయా ఇత్యాదికారి కార్థముచే జెప్పుచున్నాఁడు.

ఆద్యాయాః = సంస్కృత భాషకు, పంచాశద్వర్ణాః = ఏఁబదివర్ణములు, స్యః = అగును. ప్రకృతేస్తు = ప్రాకృతములలోఁ బ్రధానమగు మహారాష్ట్ర ప్రాకృతమునకన్ననో. దశోనాః = ఏనిచేతఁ దక్కువయగు, తే = ఆయేఁబది వర్ణములె, స్యః = అగును.

“తత్రతుప్రాకృతంనామ । మహారాష్ట్రేద్భవంవిదుః” తదుక్తం దండినా—“మహారాష్ట్రేశ్రయాం భాషాం । ప్రకృష్టేం ప్రాకృతం విదుః” (షడ్భాషాచంద్రిక. ౩ పుట.) అనుచోప్పనఁ బ్రాకృత భాషల పట్కములో మహారాష్ట్ర యనఁబడు ప్రాకృతమే ప్రకృష్టమైనదియుఁ బ్రధానమైనదియు నై యున్నది.

“వినావిశేషం న ర్వేషాం । లక్ష్మ ప్రాకృత ఎస్సతమ్”

“శేషంప్రాకృతినత్” (౩ అ-౨ పా. ౨౬ సూ.)

అను, ప్రాకృత వై యాకరణసూక్తులు వై విషయమునఁ బ్రమాణము లగుచున్నవి.

(౨౦౭) — వ్యాఖ్య:— ద్విధాక ఇత్యాది—“శాస్త్రమపౌరుష” మిత్యాదికము చోప్పన నాంధ్రవిద్యాధులు సంస్కృతమును దదంతర్భూతమే యగు

ప్రాకృతమును దెలిసియె యుందుని తలచి పన్నయభట్టాచకుడు విస్తర భీతి నిట సంస్కృత ప్రాకృత వర్ణములను వేర్వేరుగఁ బేర్కొని యుండలేదు. అధిర్వణుడు స్వతము సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయము నసందర్భమున వివరించియుండమిఁజేసి మరిచి నచనమనుచు పుష్కని యుదాహరించి, “ద్విధాక” ఇత్యాదిమగు స్వకారిని యిటమూలముగఁ గ్రహింపఁబడెను.

ద్విధాకః = ప్రాస్విస్థిరూపములైన, ‘అక్’ ప్రత్యాహార స్థములును, (అ అ ఇ ఈ ఉ ఊ ఋ ౠ) ఏదః=ఏచ ప్రత్యాహార వర్ణములును, (ఎ ఐ ఒ బ) అనుస్వారిః = అనుస్వారమును, విసర్గః=విసర్గమును, అనేడి, షాడశ=పదునాలుగును. స్వరాః సంస్కృత స్వసమామ్నాయ గతములైన యచ్చులు. “స్వర్యాః = కికారాదు మకారాంతములగు (‘కాఽయామా వసానా.స్వర్యాః’) యిదు స్థముల యక్షరములును [కగఃఖఘఙ=కవర్ణము]; చ ఛ జ ఝ ఞ=చవర్ణము; టథడఢణ = టవర్ణము; తథదధణ=తవర్ణము; పఫబభమ = పవర్ణము] అతిస్థితోష్ఠాణః = అతిస్థములగు ‘యరలవ’లును, బికారములు, నాప్యకలగు శషసహలును, అనేడి, చనుస్త్రిగత = ముప్పదినాలుగు స్థములును, హలాః = సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయ గతములగు హల్లులు; అని, స్మృతాః = చెప్పఁబడినవి.

అహోబలపతియు గీనిని వరరుచినచుముగ నె యుదాహరించి యున్నాడు. (చూ. వి. ౨౫౧.)

ద్విధాకీనీచో... .. | ప్రిస్థస్కృత శబ్దానామ్... | ఋశిపక్షా... ఇత్యాదివరుచి హేమచంద్ర వ్యాకరణ ప్రసంగి ర్భావమ్ (చూ. ౧౩౫ పుట).

(౨౦౮) — ఋషివర్ణములలోని ‘ఋ’ అనున యాంధ్రకర్ణాట నానా రణలిపిలోనది. ప్రాచీన కాలమున నాంధ్రమునకును గర్ణాటమునకును లిపి యొక్కటయే యుండెనది. నానాటికి స్వల్పములగు మార్పులగుట యయ్యది రెండు లిపులుగ నేర్పడెనది. నేటికిని నాంధ్రకర్ణాట భాషల లిపులయందంతగా భేదములేదు. ఈ విషయము ముందు విస్తరింపఁబడెను. ఈ ‘ఋ’ అనులిపిచే గుఱితింపఁబడు పక్షు మిపుడు తెలుగుభాషలోలేదు. ప్రాచీన కాలమున నుండెడిది. డాకరిమిహిస్పృష్టముగఁ బలుకఁ బడనపుడు కలిగెడి ధ్వని యాలిపిచే గుఱితింపఁబడునని గ్రహింపవలయును. తమిళ భాషలోనియ్యది ‘ప్ర’ అనులిపిచే గుఱితింపఁబడుచున్నది. ఇది ధ్వని యాంగ్ల భాషలోని ‘Pleasure’ అనుశబ్దము నుద్దలి ‘ప్ల’ అనుదానిని జాలఁచుకొని బోలియుండును. “In the Tamil country it has often the Sound of the ‘s’ in Pleasure (the Frenchj)” అని దీని విషయమున ‘పోపు’ దొరగారు వ్రాసియున్నారు.

నాగర లిపిలో నియ్యది 'జ' అనునాకారముతో లిఖింపబడుచున్నది. దీనినాధునిక పండితులు శకారముగనే పలుకుచున్నారు. ఇట్టియలవాటుచే దీనిని లశల యభేదము నాశ్రయించిన వారు లకారముగ (జ) సైతము వ్రాయుట గలదు. (చూ. 'తస్మిల్ల హౌల ...' శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యము. ౮. అధ్యాయ. ౨౯ సూ.) (చూ. 'ల్లకారతామేతి ... ఇలాసాహ్వా ...' ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యము, ౧ పటలము, ౩౮-౩౯ పుటలు.)

ఆంధ్రభాషలో సేవిధ్యని విభుడంతరించినది. ఆంధ్రము నందును నియ్యది వ్రాచిన శాసనములలో నగపడుచున్నదని కీర్తిశేషులగు ౧౩. వి. లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసియున్నారు (చూ. లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి). తమిళములో నిధ్యనిగల శబ్దము లాంధ్రభాషలో నున్నపుడు ప్రకృతమున నవి డికారముతోగాని శకారముతోగాని వెలయుచుండును. పుంగన్నడమున నీధ్యని విభులముగ నున్నది. హా సగన్నడమున నియ్యది శకారముగ మాత్ర పోయినది. (వ్రాచిన కర్ణాటము 'పరిగన్నడము, హాశగన్నడము' నని వాడు బడును. నవీన కర్ణాటము హా సగన్నడమని వాడు బడును.)

ఈధ్యని వ్రావిడాక్షుర మనియు, సంస్కృతమున నిధ్యని లేదనియు నాధునిక పండితులు దలచుచున్నారు. ఇయ్యది సంస్కృతమున సైతముండి డిదనియు, వ్రావిడభాషల సంస్కరమున నిది కాలక్రమమున శకారముగ సంస్కృత పండితులచేత సైతము పలుకబడుచున్నదనియు నివారకు విభులముగ వ్రాసినయే యున్నాను. (౧౮౮౭—౧౯౦౪. విష.) వ్రాచినవలగు వరకుచి సన్నయ భజ్జులకును కట్టి యభిప్రాయమే యున్నదని తలచునగు నను నుద్దేశముతో బయ్యకారికిలో నప్పకవీయమున శకారమున్నను నిందు అకారముగ మార్చి వ్రాసి నాడును.

(౨౦౯)—మా హేశ్వరి సూత్రములలో సేవర్ణము పేర్కొనబడలేదు గాన నిది సంస్కృతాక్షరము కాదనుకొనరాదు. మా హేశ్వరి సూత్రములలో అకారమేకాక్ష శకారమును పేర్కొనబడి లేదు. సర్వసమ్యక్తములగు మఱి కొన్ని సంస్కృతాక్షరములు సైతము మా హేశ్వర సూత్రములలో పేర్కొనబడి యుండలేదు. క్రియా సౌకర్యమునకియి మా హేశ్వరసూత్రములలో వర్ణములు గుదిగ్రచ్చు బడినవేగాని యవి సంస్కృత వ్యసమామ్నాయపారాయణమునకై వచ్చబడి లేదు. కాన వానిలో జరిని వర్ణములు సంస్కృతమున లేవనుట సరికాదు. వాని క్రమమే మాతృకాసాక్షి క్రమమనియు భ్రమింపరాదు. దుస్పష్టమను పేరితో నీలకారము చరణియ శిక్షలోనే వర్ణ సమామ్నాయమున గణింపబడి యున్నది. ఆధునికుల యభి

ప్రాయము చొప్పున సెట్టి చున్నప్పుడు శిశువుని (పాణినీయ శిక్షలో) యంగీకరింపఁ బడినను సదియు మాహేశ్వర సూత్రములలోఁ బేర్కొనఁబడ లేదుగదా. అట్లు పాణినీయ శిక్షలో వర్ణాంతరములుగఁ బరిగణింపఁబడిన యను స్వారిము వివర్గము మున్నగువియును మాహేశ్వర సూత్రములలోఁ బేర్కొనఁబడి యుండలేదు. అనుస్వార మనునాసికముల చేతను వివర్గము రేఖశబ్దాల చేతను నుక్తి ప్రాయములె యందిమన్న నిదుఃస్పృష్టము సైతము (అ) డకార ముచే (౧౮౮-౧౮౯వి.) నుక్తిప్రాయమే యసవచ్చునుగదా. అట్టి యెడల 'అకారము' సంస్కృతాక్షరము కాదనుట సాధ్యమేనగుదు గదా. ఇంతయేల ! మాహేశ్వర సూత్రములలో హకారము రెండుసార్లు వచింపఁ బడుటయే యా సూత్రములు వర్ణసమామ్నాయ పారాయణమునకై సూత్రింపఁ బడలేదనుట కును, క్రిక్కియోప యోగార్థమై సూత్రింపఁ బడిన వనుటకును బ్రబల నిదర్శనమై యున్నదిగదా.

(౨౨౦)—పయిరీతినే కర్ణాటకశబ్దానుశాసన నిర్ణయగు భట్టాకలంకుఁడు చర్చించి యున్నాఁడు.

“తర్హి కిమర్థం పాణిన్యాదిభిః అక్షర సమామ్నాయః పృథగారబ్ధ ఇతి చేతః కార్యార్థ మితిబ్రూమః. తత్రహిప్రత్యాహారా ద్యనువాదేన కార్య విధానమ్. సతుతేషవ వర్ణాః సవవసన్నివేశః, తత్రావతస్యశి (అ) కారస్య తల్లక్ష్యేషు ప్రయోగ దర్శనాత్. అతేషవత్ర హకారస్య ద్విరుపదేశః, అతే షవచ ఎతం జలః పతితస్యాపి ఇవర్ణస్య ప్రత్యాఖ్యాన మపఠితానామ ప్యయోగవాహనామటూపదేశం చాచూచుదత్ ...” (కర్ణాటకశబ్దానుశాసనము. మంజరీ మకరందవ్యాఖ్య. ౯ పుట.)

(౨౨౧)—మాహేశ్వర సూత్రములచే లభించెడి సంజ్ఞలు ప్రకృత గ్రంథములందును మపయోగించునవే యగుట చేత వాని నిట నుదాహరించుచున్నాను.

“అ ఇ ఉ ణ్, యు యి క్, ఏ ఓ జ్, ఐ ఔ చ్ ; హ య వ ర ట్, ల ణ్, ఇ మ జ ణ స మ్, ఝ భ ఞ్, ఘ ఢ ధ ష్, జ బ గ డ ద శ్, ఖ ఫ ఘ థ ధ చ ట త వ్, క ప య్, శ ష స ర్, హ ల్.”

ఈపదునాల్గు సూత్రములును మాహేశ్వర సూత్రములని వ్యవహరింపఁ బడు చున్నవి. పాణినీయుని కీర్తరుఁడు ప్రసాదించుట చేత సెట్టి పేరు వీనికిఁ గల్గెననియుఁ జెప్పుదురు. వీనిలోని తుదినుండెడి హల్లులు ‘ఇద్వర్ణములు’ అనఁ బడును. పూర్వపూర్వ వర్ణము నుత్తరోత్తరమగు నిద్వర్ణముతోఁ జేర్చునపు డొక్కొక్క ప్రత్యాహార మేర్పడును. అట్ ప్రత్యాహార మనగా ‘అ ఇ ఉ

ఋగ్' వర్ణములని యర్థము. ఇట్లు ప్రత్యాహారములు ఘటించుట చెతనే 'అచ్' 'హల్' అను సంజ్ఞ వేర్వడినవని గ్రహింపవలెను.

(౨-౨-౨)—వెనుక నుదాహరించిన రీతిని భట్టాకలగుడు చెప్పియున్న మాహేశ్వర సూత్రములలోని వర్ణక్రమము సరియైనది కాదు. లోక ప్రసిద్ధికి సరిగనున్న 'ద్విధాక' ఇత్యాది ప్రకృత కారికలోనిదే బహు సమ్యక్మైన వర్ణక్రమమని గ్రహింపవలెను. ప్రాతి శాఖ్యములలో నెల్ల జాలవఱకీ క్రమమే యంగీకరింపబడి యున్నది. అందు శుక్లయజుః ప్రాతి శాఖ్యము నుండి యీక్రింద సూత్రము నుదాహరించబడు చున్నది.

“తత్రస్వరాః ప్రథమమ్” (శుక్ల ౮ అధ్యాయం ౧ సూ.)

మాతృమోదాఖ్య మగు సున్వటభాష్యము:—వ్యాఖ్యాయంత ఇతి శేషః తద్యథా:—“అఇతి, ఆఇతి, ఆ3ఇతి; ఇఇతి, ఈఇతి; ఈ3ఇతి. ఉఇతి, ఊఇతి, ఊ3ఇతి; ఋఇతి, ఋఇతి, ఋ3ఇతి, ౪ఇతి ; ౪౩ఇతి, ౪౩3ఇతి;” ('3'=పుత్ర చిహ్నము).

“అథ సంధ్యక్షరాణి” (౮ అధ్యాయం ౨ సూ.) “ఇతిస్వరాః” (౮ అ. 3 సూ.)

మాతృ:—“వ్యాఖ్యాయంత ఇతి శేషః. ఏఇతి, ఏ3ఇతి; ఐఇతి, ఐ3ఇతి; ఓఇతి, ఓ3ఇతి; ఔఇతి, ఔ3ఇతి.”

“అథ వ్యంజనాని” (౮ అధ్యాయం ౪ సూ.) “స్పర్శాః” (౮ అ. ౫ సూ.)

మాతృ:—“వ్యాఖ్యాయంత ఇతి సూత్ర శేషః తద్యథా:—కీతి, ఖితి, గితి, ఘితి, జీతి, కవర్ణః; చితి, ఛితి, జ్ఞితి, ష్చితి, ఇతి, చవర్ణః; ణితి, ణితి, టవర్ణః; టితి, ఢితి, ణితి, నితి, తవర్ణః; పితి, ఫితి, బితి, భితి, మితి పవర్ణః.”

“అథాంతస్థాః” (౮ అ. ౬ సూ.)

మాతృ:—“వ్యాఖ్యాయంత ఇతి శేషః. యితి, రితి, లితి, వితి.”

“అథోష్ఠాణః” (౮ అ. 7 సూ.)

మాతృ:—“వ్యాఖ్యాయంత ఇతి శేషః. శితి, షితి, సితి, హితి;”

“అథాయోగవాహః” (౮ అ. ౮ సూ.)

మాతృ:—“వ్యాఖ్యాయంత ఇతి శేషః అకారాదినా వర్ణ సమాహ్నయేన సహితాస్సంతః ఏతే నహం త్యాత్మలాభం ప్రాప్నువంత్య యోగవాహః. (అ = అకారాదులతోడి, యోగ = కూడికచేత, వాహః = ఆత్మస్థితి నందు చున్నవి. గాన నవి 'అయోగవాహము' వై నవి.)

“ఃశిశ్వితి శిశ్విమూలీయః” (౯ సూ.); “ఃప ఇత్యుపధానీయః” (౧౦);
 “అం ఇత్యనుస్వారః” (౧౧ సూ.); “అఃశిశ్వితి విసర్జనీయః” (౧౨ సూ.); హు ఇతి
 నాసిక్యః” (౧౩ సూ.)

మాతృ:—“అయం ఋక్ శాఖాయాం ప్రసిద్ధః.”

“ , ఋ, గు, ఘ ఇతియమాం” (౧౪ సూ.)

“స తేషంచవిష్టవర్ణా బ్రహ్మనాశి వాత్సవాచా” (శుక్ల.) “త్రయో
 విశతి సప్తంతే స్వరాశ్చద్భా చితివైః! ద్వివత్వారిశ ద్వివజనా! న్యేతా
 వాక్ష్వి సంగ్రహః (శుక్ల. ౮ అధ్య. ౨౮ సూ.)

ఈ శుక్లయజుః శ్రాతిశాఖ్యమున దుఃస్పృష్టములు వేరుగఁబరిగ
 ణించఁ బడినను గాత్యాయనముని వాచిని వెనుక వ్రాసిననీతిని
 (౨.౧౯. వి) యథలచేతనే గతార్థములుగ సంగ్రహించెనని గ్రహింపవలసి
 యున్నది. ఇతఁడువై “త్రయోవిశతి” రిత్వాని సూత్రమున నుద్దేశించిన
 యులువఁదయెదు వర్ణములలోను నొన్ని మాధ్యంత్య శాఖలో లేవని
 చెప్పటలో దుఃస్పృష్ట వర్ణములను పైతి మిక్రివి తిని బేర్కొని
 యున్నాడు. కాఁగాఁ బై సుదీర్ఘమున దుఃస్పృష్టములు వేరుగఁ జెప్పఁ
 బడినను సవిధము పంచపట్టి చర్చనములో నుతియ్యాసములని తద్గ్రంథ
 క్త హృదయము నొందగలుగు

“తస్మిల్లక్ష్మిల (తస్మిల్. ౨. ౧౯) శిశ్విమూలీ యోపధానీయ,
 నాసిక్య స సుతి మాధ్యంతినానామ్.” (శుక్లయ ౮. ౨౮ సూ.)
 ఈ సుదీర్ఘమును బట్టి యీ ‘ల, ల్ల’ అనేక దుఃస్పృష్టములను పైతియ
 పరిగణించి యెడల నకానది యేగు వర్ణము లగుచున్నచని గ్రహింపనగును.

ఇక బేర్కొనఁ బడిన సర్వసమామ్నాయమున దొడ్డుచుట్టతము
 లును రెండు శిశ్విమూలీ యోపధానీయములును “హు” కాశమును,
 నాలుగు యనుములును నేక పదునాఁడు సర్వములు “ద్విధాక” ఇత్యాది
 ప్రకృతి సూత్రమున లేనివి చెప్పబడినవి. కావ్యవాఙ్మయమున నీనికి
 వాడుక లేనందున నిని ప్రకృతి సూత్రమున నుపేక్షింపబడినవి.

(౨౨౩)—అనుస్వార విసర్గములు ప్రకృత సూత్రమున (ద్విధాక ...)
 స్వరములలో జెప్పబడి యుండఁగా పదుశ్రాతిశాఖ్యమున హల్లులలో
 జేర్కొనబడినవి. అనుస్వారమునందు స్వరవ్యంజన భర్తృములు రెండును
 నుండుటచేత నయ్యాది యుభయము సనుభయము ననఁదగును. విసర్గమును
 దాని పరిణామములె యగు శిశ్విమూలీ యోపధానీయములును శ్రాతి

శాఖ్యములం దెల్ల వ్యంజనములుగనె సరిగణింపబడియున్నవి. అనుస్వారము నందునతనే విసర్గజహ్వమూలీయోపధ్వా సీహములుందును స్వరధర్మము సైతము గలదని పాణినీయులు చెప్పుచున్నారు. మహా భాష్యమున ననుస్వార విసర్గముల కట్ల ప్రత్యాహారమం దుపసంఖ్యానము చేయబడెను.

“అనుస్వార విసర్గ జహ్వమూలీయోపధ్వాసీహానా మకారోపరి శర్దుచ పాత సోప సంఖ్యానమ్” (సిద్ధాంత కాముది.)

ముగ్ధబోధవ్యాకరణ వ్యాఖ్యాతయు నిట్లే యభిప్రాయపడి యున్నాడు. “నువీహాశ్చోణసంయుక్తాః పునాన్యోశు పరగామినాః చత్వా ర్లోయోగవాహస్సున్యః గ్ధత్వక్రణ్యో మతాః అచః స్వయం విరా జస్తే హసన్తు ప మాత్రతా” (ముగ్ధబోధవ్యాఖ్య. దుర్గాదాస విరచి తము. ౨౨ సూత్రపువ్యాఖ్య) (“ను = అను స్వారము ; వి = విసర్గము ; మూ = జహ్వమూలీయము ; సీ = ఉపధ్వాసీయము ; అచః = స్వరములు ; హసః = హల్లులు ; ” అనునివి ముగ్ధబోధవ్యాకరణ సంజ్ఞలు.)

ఐయిరీతిని మత భేదములుండుటచేతనే అనుస్వార విసర్గములు మాతృకాపాదమున సంజ్ఞలుల నడుమం బంపబడుచున్నవి.

(౨౨౪) — ఋకారాదుల బాద మాత్రస్వరూపమగు ‘అ’ కారాం శము వినబడుచున్నదని కాలయును నయ్యచి వర్ణక్రమమున ‘అ’ వర్ణము నకుం దర్వాది ఋగ్వేది ప్రాప్తి శాఖ్యమున. బంపబడినది.

“అకారక్కారా ని ఉ ఏ ఓ ఐ ఘా” (ఋగ్వేదప్రా. ౧ పట-౧ సూ.)

ఇందు ‘ఏచ్’ ప్రత్యాహార స్థాముల వరుసలో సైతము మార్పు గలదు. ప్రసిష్టావయములగు (వి ౨౨౬) వక్రములు చెప్పబడిన తర్వాత విశ్లిష్టావయములగు వక్రములను లింగం బేర్కొనం బడినవి. ఇకామిందగ పడిదు. ‘కృప్’ ధాతువునందలి ఋకారము రేఫసంపృక్తమగుటకు మాటుగ లకారసంపృక్త మయ్యెనేని ఇకారమేర్పడునుగాని ఇకారమును వేటుగం బరింపనక్కఱ లేదని శాసకుడు పొంది నిర్ణయించి సందర్భాంతరమున విశదమగు చున్నది.

“తస్యైవ లకారభావే ఛాతౌ స్వః నిల్పయతౌ ఇకారః” (ఋగ్వేద ప్రాశికా. ౧౩ పట. 3౫ సూ.)

పార్ష వవ్యాఖ్య:—తస్య ఋకారస్య స్థానే రేఫస్య లకారభావే యదాయదా స రేఫః లకారి మానస్యతే తదా ఇకారో భవతి - స్వరసంజ్ఞ కశ్చ భవతి. ”

పయిరీతినే హల్లుల పాపముయొక్క క్రమములో సైత మలంతి వ్యత్యాసము లిందుఁ గలవు. విస్తరభీతి నుదాహరింపలేదు.

(౨౨౫) — పాణినీయ శిక్షయం దఱువదిమూఁడు వర్ణములుగాని యఱువదినాల్గు వర్ణములుగాని సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయమని యీక్రింది రీతిని జెప్పఁ బడెను.

శ్లో॥ “త్రిషష్టి శ్శతృష్టైర్వా । నిర్ణా శ్శంభున తే మతాః । ప్రాకృతే (వైదిక భాషయందు) సంస్కృతే చాపి । స్వయం ప్రోక్తా స్వయంభువా॥ స్వరావింశతీ రేకశ్చ । స్వగ్గానాం పంచవింశతిః । యాదయశ్చ (అంతిస్తోష్ఠములు) స్మృతా హ్యష్టాః । చత్వారశ్చ యమాస్సృతాః । ఆనుస్వారో విస్సశ్చ । క్కపౌ చాపి పరాశ్రేతో । దుఃస్పృష్టశ్చేతి విశ్లేయః । ఇకారః ప్లుతఏవచ. ”

ఇందు ‘స్వరావింశతి రేకశ్చ’ అని మొదట స్వరములను వేరుగఁ జెప్పి తుదిననఁగా హల్లులను సయితము చెప్పిన పిమ్మట ‘ఇకారః ప్లుత ఏవచ’ అని చెప్పటచేత ఇకాఁ ప్లుతమును గణించుట స్వరసము కాదనియు, నిర్ణానిని గణించిన పతంతరమందె యఱువదినాల్గుగణని పయి శ్లోకములోఁ జెప్పఁబడెననియు, విశదమగు చున్నది. ఇకారమునకుఁ బాణిని దీర్ఘమునే యంగీకరింపలేదు గాన దానిప్లుతమును స్వరసముగా గ్రహింపకుండుటయు నన్నిమే యనఁదగును. కావుననే వాచస్పత్య కోశకర్త ఇవర్ణమునకుఁ బ్లుతము కలదనుట సరికాదని యీక్రిందిరీతిని వ్రాసెను.

“ఇకారః - స్వవివర్ణ భేదః - సచదంతమూలీయః... .. ఆస్యప్లుత త్వోక్తిశ్చింత్యా.” (వాచస్పత్యము ౧౪౬౦ పుట.)

దుఃస్పృష్ట (ఈషత్ స్పృష్ట) డకారము దుఃస్పృష్ట (ఈషత్ స్పృష్ట) థకారము ననెడి రెండువర్ణములు శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యమునందును, ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునందును జెప్పఁబడినను వానిలోని దుఃస్పృష్ట థకారమునకుఁ దచ్చాఖ్యలోఁ బ్రయోగాభావమునఁ గావలయుఁ దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమున ముందు దాహరింపఁ బోవునీతిని నది పరిగణింపఁబడలేదు. ఒక్కదుఃస్పృష్ట డకారము మాత్రమే పరిగణింపఁబడెను. అట్లే పాణినీయ శిక్షయందును నొక్క దుఃస్పృష్టము మాత్రమే పేర్కొనఁబడెను. కాఁగాఁ బయిశుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యమున నుద్దేశింపఁబడిన వర్ణము లఱువ దేడిటిలోను ఇకారదీర్ఘమును దుఃస్పృష్ట థకారమును నాసిక్యమనఁ బడెడి ‘హు’ కారమును నను మూఁడువర్ణము లిందుఁ జేర్కొనఁబడలేదనియు సక్కారణమున నిం దఱువదినాల్గు వర్ణముల సంఖ్య యేర్పడెననియు గ్రహింపవలెను.

(౨౨౬) — పాణినీయ శిక్షాసూత్రములోని యీ దుఃస్పృష్టశబ్దము చేత, బయిరీతి నీషత్ స్పృష్ట డకారమును గ్రహింపరాదనియు, ‘హాత్ ఇ కారః’ మున్నగుచోటులందు ‘ఇ తిసవణ్ణేఇవా’ అను వార్తికముచే విధింపఁ బడిన మాత్రిక లకారద్వయగర్భ ఇకారమును గ్రహింపవలెననియు వాచ స్పృత్యకోశములోని యీక్రింద ప్రసంగమువలన విశేషమగుచున్నది.

“దుఃస్పృష్టశ్చేతి విజ్ఞేయః ఇకారః పుత్రపవచేతిశిక్షాక్షేః ... ఇకార స్యలకార ద్వయయ్యక్తత్వేన ఈషత్ స్పృష్టతయా దుఃస్పృష్టత్వేన...” (వాచస్పత్యము ౧౫౯౭ పుట. స్వర వర్ణవిభాగాది సందర్భము.)

ఈ విషయము ఇకార స్ఫుష్ట విమర్శసందర్భమున (౨౩౭వి.) విపులముగా విమర్శింపఁబడును గాన నిట ముఖ్యములగు యక్తులుమాత్రమే చూపఁబడుచున్నవి.

లకారద్వయగర్భ ఇకారమును దుఃస్పృష్టముగా నుండుగా నీషత్ స్పృష్టముగాఁ బలుకుట యనుభవవిరుద్ధము. మఱియు వైదిక సంస్కృతమునఁ బ్రసిద్ధమైయున్న “అగ్నిమితే దేవహేఅనమ్” ఏకనీఅమ్, ఇతా” మున్నగు చోటులలోని యీషత్ స్పృష్టమగు డకారప్రకృతిక అకారమును వర్ణసమామ్నాయమునఁ బరిగణింపలేదనుటయు, వైదికభాషలో నెచ్చటను బ్రయోగములేని లకారద్వయ గర్భమాత్రిక ఇకారము పరిగణింపఁబడననుటయు సరికాదుగాదా. మఱియుఁ బ్రాతిశాఖ్యములలో నెల్ల డకారప్రకృతిక అకారమే సంస్కృతవర్ణ సమామ్నాయములో దుఃస్పృష్టముగఁ బరిగణింపఁబడుచుండుటచేత, దద్వ్యుద్ధమగు ని సమన్వయము సంప్రదాయ సిద్ధమును గానరదుగాదా.

(౨౨౭) — తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునా దేబదితొమ్మిది వర్ణములు సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయమని చెప్పఁబడెను. వైని వ్రాసిన పాణినీయ శిక్షలోఁ జెప్పఁబడిన యటువదినాల్గువర్ణములలోను ‘ఋ, ఇ, ఏ, ఐ, ఓ, ఔ’ అను వానిప్లుతము లాటును నుపేక్షింపఁబడిన వని “ ఘోడశాదితిః స్వరాః ” (తైత్తి. ౧౮-౫సూ.) అను సూక్రిమువలన వ్యక్తిమగుచున్నది. ఈ విధిమున నేబదియేనిమిదియే కావలసియున్నను నిశాఖలో యమములైదని యంగీకరింపఁబడుటచేత నేబదితొమ్మిదివర్ణము లేర్పడుచున్నవి. ఈ విషయమే వైదికాభరణవ్యాఖ్యలో నీ క్రిందిరీతిని విశేషింపఁబడెను.

“అభవర్ణ సమామ్నాయః” (తైత్తి. ౧ అ. ౧ సూ.)

వైదికా ... ..

“ శ్లో॥ ప్రాస్వస్థీర్ణ పుత్రావన్తే । నన్దోవర్ణా ఋఋనిచ ।
 ఏ వి ఓ ఔ ఇతిజ్ఞేయః । పోడశేహదితిః స్వరాః ॥
 కి పౌ గ ఘ కా జ చ ఛ జా । ఝ ఞాట డ ఢాణతే ।
 ఛదాధనావ ఘబభ । మాఃస్వర్యాః పంచమిశః ॥
 యికాలనౌ చతిస్రోతి । స్థాశ్చ సకశషస పిహః
 పడూష్టాణోపసర్గాను । స్వాకాతో నాస్యపంచకమ్ ॥
 ఇత్యేకోనాః పప్టివర్ణా । అస్తత్ స్వాధ్యాయునర్తిః ॥”

(౨౨౨)---సాణీనియ మతానుసారముగ నే నివర్ణనీర్ణము సంగీకరిం
 పని వైవ్యాఖ్యయందులి వైకారకలలో దుఃస్పష్టమని సందగ్ధముగఁ జెప్పక
 ‘టో’ (ఠ) అని స్పష్టముగాఁ జెప్పబడుటచేత నిచట డకారప్రక్రితికి మగు
 అ నర్ణమే పరిగణింపబడె ననుటలో విస్తృతపత్తియే లేదు. ఇంతి యేల! ఆ
 వ్యాఖ్యాతయే “పృక్తస్వరాత్పొటోడమ్ (౧౩ ౬ ౧౬ సూ) ఇతి అ
 కారః” అని వివరించియున్నాడు. పృక్తస్వరాదలక్ష్మీని సూత్రమున నీ క్రింది
 రీతిని వ్యాఖ్యచేసియున్నాడు.

“పృక్తస్వరాత్పొటోడమ్” (తైత్తి. ౧౩ ౬. ౧౬ సూ.)

త్రిభాష్యరత్నవ్యాఖ్యః—“పృక్తస్వరాత్=ఋకారాత్పరో, ఆకారః
 దుఃస్పష్టసంజ్ఞో డకారమాపద్యతే పౌష్కరసాదేర్చతే యథా ‘మృడా
 తీద్యతే. పృక్తస్వరాదలక్ష్మీ - సబంధపమ్. ఇతిశాఖాంతరే...”

వైదికభాషావ్యాఖ్య—“పృక్తస్వరానామ ఋకారః. నికారశ్చః
 రేఫలకారసంపృక్తత్వాత్. తస్మాత్పరో అకారః డకారమాహ్నతి, పౌష్కర
 సాదేర్చతాత్...”

ఋ ని వర్ణములకుఁ బరమగు అ కారము డ కారమగునని పయి
 సూత్రమున కర్థము (స్వరమధ్యగతమయ్యు అ కారము నిలువదని భావము.)

(౨౨౩)---వర్ణ సమాన్నాయమనఁ గొందఱు స్వరముల కన్నిటికిని
 ప్రాస్వస్థీర్ణ పుత్రముల సంగీకరించి పరిగణించుటయుఁ గొందఱు పయిని
 వ్రాసిన రీతిని గొన్నిట పుత్రములను మాత్రమే పరిగణించుటయు నింకిను
 గొందఱు పుత్రములనే పరిగణింపకుండుటయుఁ గలదు. “... ..

... ..తదుచ్యతే వాసిష్ఠ సంహితాయామ్” “ని వర్ణ కీర్ణం పరిహాస్య
 స్వరాః పశ్చింతిః ప్రోక్తః” ఇత్యాదినా అష్టవర్ణానుక్త్వా అష్ట పంచాశత్పు
 త్కారం పునరపి ఋ వర్ణపుత్రం ని వర్ణ పుత్రం సంధ్యక్షర ప్రాస్వ పుత్రాం
 శ్చేతి దశస్వరాన్ పరిహాస్య పోడశ స్వరపక్ష ఉక్తః... ..” (తైత్తి. వైదికా
 భరణ వాఖ్య. ౧ అధ్య. ౧. సూత్రపు వ్యాఖ్య.)

“తస్మిన్లక్ష్మీం ల జహ్వమూలం యోషధ్వానీయ నాసిక్యా స సృతి మా ధ్యం దినానామ్. (శుక్లయ. ౮ అ. ౨- సూ.)

“అకారో శ్చిః పుతాశ్చక్త వర్జమ్” (శుక్లయ. ౮ అ. ౩- సూ.)

(-౨౩౦).—‘సంస్కృత వర్ణ సమామ్నాయ కథన విషయమునఁ బయి రీతిని వివిధములగు మతములు గలవు. అందు “ఆద్యాచాః పుతాశ్చద్వర్ణాః” అను ప్రకృతకారికలో సన్నయాభ ట్టుద్దేశించిన యేబదివర్ణములును నెవ్వి యని పరిశీలించవలసి యున్నది,

“అ ఇ థ ఈ ఉ ఊ ఋ ౠ ౫ ఏ ఐ ఒ ఔ” అను స్వరములు పదుమూడును “నుస్వార విసర్గములు రెండును స్పర్శము లిరువదియైదును సృతిస్థాన్యము తెనిపిదియును తాకిక సంస్కృతమునం బల్ల యెడిలను సుప్ర సిద్ధముగ నగపడుచుండుటం జేసి యా పలువదెనిమిదిని నుద్దేశించె నను టలో విప్రతి పత్తి యుండనేరదు. కాఁగాఁ దక్కిన రెండును కేవియో యని యాలోచింపలసియున్నది.

ఐయిని విశేషకరించిన యమములు నాల్గని కొందఱును నై దని కొందఱును నిట్లు చెప్పయుండుటం జేసియు నయ్యవి వైదిక సంస్కృతి మాత్రప్రసిద్ధలగుటం జేసియు వానిని విడిచెననుటలో సందేహములేదు. అట్లు వైత్తిరీయ ప్రాతి శాఖ్యములో సంగీకరింపఁబడినట్లు ‘అ, ఇ, ఉ’ అనువాని పుత్రములు మూడి టిని మాత్రము గ్రహించినను బుతాశ్చత్సంఖ్య కుదురుపడదు. కాన నన్న యభట్టు పుత్రములనె యుపేక్షించె ననుటకును సందియము లేదు.

(౨౩౧).—పుత్రము “వాక్యస్య పేః పుత్ర ఉదాత్తః” “దూరాధూ తేచ” ఇత్యాది సూత్రములచే నుదాత్త స్వర సిద్ధాంతమునకుఁ బిఠింపఁ బడినదే గాని దానికి వాడుక లేదనియు నయ్యది శాస్త్రవిధాన సిద్ధమనియు నీ క్రిందిరీతి సహాంబలపతి చెప్పియున్నాఁడు.

“ప్రాస్వస్యన ద్విస్థాపి సిద్ధత్వేన (లోకవ్యవహార సిద్ధత్వేన—సిద్ధి ల్లోకాద్వైత్యా) ద్వయూః పర్థక్వేన పరిగణనా. పుత్రస్యతు విధివిషయత్వా న్ని పరిగణనేతి హి సంగ్రహాయః” (అహ . ౧౩౬ పుట.)

దూరాహ్వన గాన రోదనాదు లందలి పుత్రస్వరమునందుఁ ద్రిమా త్రా కాలము కన్న సధికమగు కాల దైర్ఘ్యము వెలయుచుండుట యను భవ సిద్ధమై యున్నను ననవస్థా ప్రసంగముచేఁ గావలయును బ్రాచీనులు త్రిమాత్రా కాల పరిమితిని మాత్ర మంగీకరించియున్నారు. తాకిక సంస్కృతి సంబోధనములందు ‘రామ, శంభో, హరే’ అని యిట్లు ప్రాస్వదీర్ఘ స్వర

ములు మాత్రమే ప్రయుక్తము లగుచుండుటచేతఁ బుత్తిస్థితి సంగీకరింపవలసిన యావశ్యకత యగపడిదు.

“ఉ॥ ఏ జనకాత్మజో దశరథశ్వరుకోడల రాముభార్యఁజం ।

హో జనులార యష్టుడనో సురలార ... .” (భాస్కర రా).

ఇట్టి యార్యాహానాదులందలి స్వరములు లఘువులుగా ననగా ప్రాస్వములుగా నైతిము ప్రయుక్తములై యుండుట విపులముగా నగపడుచున్నది. ఇంకఁ బాక్షిక పుత్తి స్థితికి మూలము మృగ్యమై యున్నది.

మఱియు “ప్రాస్వం లఘు” “సంయోగే గుగు” “స్థిరంచ” అనెడి పాణిని సూత్రములచేఁ బుత్తిము గుగునని వేఱుగఁ జెప్పబడమిం జేసి యది లఘువే యనియుఁ బగు పద్యములలోని ప్రయోగములవంటి స్థలములలో ‘జనులార’ మున్నగుచోటు లందలి తొలి ‘అ’ వారిము లఘువగు పుత్తిమే యుండగుననియుఁ గొందఱు తలంచుచున్నారు. ద్వితీయాత్మాక స్వరమే గుగు వగునపుడు త్రిమాత్రాకము గురువగు ననుట కైహుత్యవ్యాయ సిద్ధమే గదా. ఈ విషయమె యీక్రింది యవ్వటకృతి ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్య వాఖ్యలో విశదీకరింపబడియున్నది.

“గురుణి వీర్హణి” (ఋగ్వేది. ౧ పటలము.)

పార్షదవ్యాఖ్య:—“యాని దీర్హణ్యక్షరాణి తాని గురుసంజ్ఞ కాని వేదితవ్యాని, పుత్తన్యప్యత్ర గ్రహణం ద్రష్టవ్యమ్, యో హి ద్వితీయాత్మం గురుం కల్పయత కల్పయత్యేవా సా త్రిమాత్ర మపీతి”

ఇతయేల ! సంస్కృతాంధ్ర కవులెల్లరును జతుర్జాతా గణములతో నడచు నార్యా కందాదులలో దూరాహ్వనాది సంబంధములందలి స్వరములను ప్రాస్వములుగను స్థిములుగను మాత్రమే తలంచుచు ప్రాస్వముల నేకమాత్రాకములుగాను దీర్ఘములను ద్వితీయాత్మాకములను గాను బ్రయోగించుచు వచ్చిరే గాని యెచ్చటను దూరాహ్వన సంబంధనాదులలోని స్వరమును త్రిమాత్రాకమునుగా లెక్కించి ప్రయోగించి యుండలేదు. నైయాకరణాలు పుత్తి మన్నది నైభాషికమే యని చెప్పయున్నను నట్టి పాక్షిక స్థితివైన సరుహుని ప్రబల ప్రయోగ మొక్కటైన లోక వాఙ్మయమున లేమింజేసి నన్నయభట్టారకుఁ డద్దాని నుపేక్షించె ననియె నిశ్చయింపనగును.

(౨౩౨)—అప్పకవ్యాదులు సరిగా నాగోచింపక పుత్తి యతిని జెప్పు సందర్భములో యథా ప్రసిద్ధిగాఁ బుత్తిము త్రిమాత్రాకమనుచుఁ జెప్పిరే గాని లోకిక వాఙ్మయమున ద్రిమాత్రాక పుత్తి స్వరాంగీకారము నకుఁ గల యావశ్యకత యేమో పరిశీలించరైరి.

క॥ పలుకుల తలఁ గల వ్రాలకుఁ । వలనగుచోఁ బుత్రము నిలిపి వానికి రెండున్ ।
వఘులుగఁ జెప్పిన కావ్యం । బుల నది కాకున్వరంబు పుత్రనలియు నగున్॥
(అష్టక. ౩ ఆ. ౨౮౦ ప.)

ఆ॥ వె॥ ఏకమాత్ర ప్రాప్త మినుమడించిన శిర్ష మయ్యె మూడుమాత్ర
[లైన్ బుత్రము ।
శ్రీతిశోక తగ్గ గీ॥ దూరాహ్వన । సంభోధనములను జరిగిన బుత్రము ॥
(అష్టక. ౩ ఆ. ౨౮౨ ప.)

దూరాహ్వనపుత్రము:—

తే॥ ఆదితే యాద్భుతాం శ్రీ పద్మా యనంగ । ద్వారకాపు మధ్యః పద్మా
[యనంగ ।
నసురకులనైరి వీరులారా యనంగ । రసికచిత్తాబ్జవాసులారా యనంగ॥

పై సంభోధనముల తుదిస్వరములు శిర్ష మాత్రములె యన్నను
తుతిలేదు గదా. (అష్ట - ౩ ఆ. ౨౮౦ ప)

(౨౩౩)—అధర్వణాచార్యుఁడు సంభోధనమున శిర్షమునే స్వర
సముగా విధించి దూరాహ్వనాదులలో బుత్రమును గొనినను చెప్పదురని
యాక్రిందిరీతిని జెప్పియున్నాఁడు.

“ సంభోధనే వా శిర్షః స్వాత్ । ప్రయోగస్య తథాగతేః ”
భవే దత్రాదితా మేనః శిర్షత్వం ప్రకృతే శ్చుచే ॥ ౧౦॥
సంభోధనే పుత్రం చ సఖః । కేచిద్దూరాని కేభితః ॥ ౧౧॥

(అధర్వణ కారికానలి - అజంతపరిచ్ఛేదము).

ఇట్లు పుత్రస్థితి నన్నయభట్టచక్రవర్తి గారి యధర్వణమతము నన్వరింపమొ
య్యెయున్నది. నన్నయ భట్టాచార్యుఁడు చింతామణిలో సంభోధన శిర్షమును
విధించియే యుండలేదు. అతఁడు విధించినట్లు చేసిన యహోబల
పతివ్రాత్య (అహో. ౨౨౬ పుట) మూలాభిప్రేతము కాదని తత్సూ
త్రవ్యాఖ్యా నావసరమున విశేషపలుకు బడును. పరిశీలింపఁగా సంభోధన
మునఁ బుత్రము శిర్షస్వర రూపముగ (ద్విమాత్రాక) సంతయతర్కాది
స్వరములవలెనే నిల్చుచుండును గాన నట్టి శిర్షస్వరములను విధింపనక్కఱ
లేదని నన్నయభట్ట తలంచినయే శిర్ష విధానము చేసియుండ లేదనితోచు
చున్నది. ఆపక్షముననే యట్టిస్వరముల కుభయ యతులు సమూలములగును,

అట్లు నీర్లరూప పుతస్వరము యథావ్యవహారముగ నచ్చు ననుతలంపుగల వాడుగుట చేతనే “ మజతౌతున ప్లత స్సౌత్సంబుధా విత్యుతాం విదుః కేచిత్ ” అని యిట్లుకారాంత సంబోధనములందు “ శంభ, శంభా ” మున్నగు రూపములను వారించుచు “ శంభూ ” అను రూపము నంగీకరించి యుండెను. త్రినూత్రాక్షపుత విధానము పై “ మజతౌత్వి ” త్యాది చింతా మణి సూత్రము చేయు చున్నదను వ్యాఖ్య ములాభి ప్రేతిముకాదు. అకారాంతాపిలకుఁ బ్లత విధానమునేగాక శీర్ష విధానమునైనఁ జేయని చింతామణి శీర్ష ‘ఉ’ కారాంతములకు మాత్రము ప్లతవిధానమును జేసియుండునా? ఇంక ‘అత్త్వడు జ్ఞులు’ రావనియు శీర్షరూపపుతము తక్కిన వానికి వలెనే ‘ఉకారాంతములను’ ఎచ్చుననియు మాత్రమే యాసూత్రముచే జెప్పఁబడుచున్నదని గ్రహించును. భారతాది పర్వమున నన్నయ భట్టు ప్రయోగించిన ‘జరత్కారూ’ అను సంబోధనము నందలి స్వరము శీర్షరూపమే యనియు నది పుతమనవలసికాదురాహ్వ నాది ప్రసక్తి యచట లేదనియు నెఱుంగునది.

“ వాసుకియుఁడైన చారుల వలన సంతయు నెఱిగి నిజసహోదరియైన జరత్కారుం దోడ్కొని జరత్కారు మహాముని శాలికిం బోయి యిట్లనియె.

శా భవ్యం బయ్యె భవత్కులం బతికృతార్థం బయ్యె నన్యత్కులం |
 బన్యన్యానుగుణాభిధానములఁ జత్తానంద మొంకె వివే! |
 కన్యాయాల్విత భూసుతోత్తిమ జరత్కారూ జగన్త్యాం |
 కన్యాభిక్షుఁ బరిగ్రహింపుము జరత్కారుఁ మనీయానుజః ||

(భార. ఆది. ౨ ఆ. ౧౫౪ ప.)

(౨౩౪) — శాకిక దూరాహ్వనములందు ద్రాఘిష్ఠ స్వరోచ్ఛారణము ప్రసిద్ధమై యున్నను గావ్య వాఙ్మయమున సంబోధనము లందట్టి స్వరదైర్ఘ్య మనావశ్యక మనితలంచు వాడు కావుననే నన్నయభట్టాగళం డీక్రింది శీర్షస్వర ప్రయోగార్హ దూరసంబోధన స్థలములందును హ్రస్వ స్వరములనే ప్రయోగించియున్నాఁడు.

సీ॥ హా మహారాజ మహామహీ రక్షణ దక్షదక్షిణ బాహుదండ దండి |
 తారాతి నిషధ రాజాగ్రణి... “ ఆ. ” వె. పొదలలోనడాగి పొడసూపకిల్లెల |
 యున్నవాడవు... ..

(భార. అర. ౨ ఆ. ౮౧ ప.)

ఆ. వె. ఇంకనైన నన్ను నేలయాలింపవు! నాకు శరణ మగుము నాథ యనుచు! నటించుచున్నదాని యాక్రందన ధ్వని వినుచు నొక్క యెఱుక వేగవచ్చి (భాగ - అర ౨ ఆ - ౮౭ ప.)

(౨౩౫) — ప్రకృత మనుసరితము — ఇంకఁ బంచాశత్సంఖ్యకుఁ గొఱపడియున్న యారెండువర్ణములు నెవ్వియను విషయము పరిశీలింప వలసియున్నది. అట్టి రెండువర్ణములును నచ్చయ జిహ్వమూలీ యోపద్మానీయము లని తలఁచెనో లేక యీ కార దుఃస్పృష్ట డకారములని తలఁచెనో యనురెండు పక్షములు ముఖ్యముగా విమర్శింపఁదగియున్నవి.

“కుహ్వో కళ పౌచ ” (౮ - 3-3౭) కవర్ణే పవర్ణేచ పరే విసర్జ నీయస్య క్రమాత్ జిహ్వమూలీయోపద్మానీయసౌప్త్యః చాద్విసర్గః ... .. కళిక గోతి కళకోతి. కళఖసతి. కళఖనతి. కళపచతి - కళపచతి ” (సిద్ధాంత కాముది.) అనువాక్కున జిహ్వమూలీయోపద్మానీయములు విసర్గాపరాంతారములె యగుటచేతను ఏవి పరస్పర కళఖప ఖలను బట్టి పాక్షికముగఁ గల్గిన విసర్గరిణామ రూపములె యగుట చేతను వెనుక వ్రాసిచరితని శుక్లయజుః ప్రాతి శాఖ్యముఁ మాన్యందిన శాఖ వారు వీనిని వేటుగ నంగీకరింపనట్లే నన్నయ భట్టాకరుఁడును వీనిని బరిగణించి క యీ కారదుస్పృష్ట డకారములతో డనె పంచాశత్సంఖ్యాపూరణము గావించి నెంచెనుట యుక్తము. ఇట్లు గ్రహించునపుడే “ప్రకృతేస్తు తే డశోనాఃస్యః ” అనెడి యనంతర సూత్రమును నుందు విమర్శింపఁబోవు కిచ్చిని సుసంగతియు కాఁగలదు.

(౨౩౬) — అహోబల పండితుఁడును నిల్లె యభిప్రాయపడియ న్నాడు - “జిహ్వమూలీ యోపద్మానీయయోస్తు నోభయత్రాపి పరిగణనమ్. తయోర్విసర్గాత్త క త్వేన వర్ణాంతరత్వాభావాత్.” (అహో. ౧౩౪ పుట).

అధునాతన పండితులును నిల్లె యభిప్రాయపడియున్నారు. “పదాంత రేఫ సకారములు క కార ఖకారములకుఁ బూర్వము విసర్గలోనికి కాక జిహ్వమూలీయములోనికిని, సకార ఫకారములకు పూర్వ ముపద్మానీయ ములోనికిని, మాఱునని కొందఱును మాఱవచ్చునని కొందఱును, నైయాకరణములు చెప్పియున్నారు. ఈ భేదము నైయాకరణములు కల్పించినది గాని నిజ ముగా నాలోచింప విసర్గమునకును వీనికిని భేదమున్నట్లగనడదు. గ్రంథములో నివి సాధారణముగా వేటు వేటు గుర్తులతో సూచింపఁబడుటలేదు.” (ప్రమాదూతసంవత్సరాశ్వయుజ భారతి.)

(౨౩౭) — పయిరీతిని జిహ్వమూలీయోపద్మానీయముల నుపేక్షించి యీ కార దుఃస్పృష్ట డకారములను నన్నయభట్టద్వేషించె నను పక్షమునకు “ఇవ

ర్ణస్య దీర్ఘభావాత్”ని యిట్లు నికారదీర్ఘము నంగీకరింపని పాణిని మతము బాధకమై యున్నది. నికార దీర్ఘమునకు సంస్కృతమునఁ బ్రయోగములేదని కొండలు తలంచుచున్నారు. తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునందును నికార దీర్ఘమంగీరింపఁ బడలేదు. అట్లయిన ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునందును, శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమునందును, సమ్యక్ నిరంగీకరింపఁబడినది. శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమునందలి వైవిషయా మీనతి కుదాహరింపఁబడియున్నది. (వి. ౨౨౨.) ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమున నీ క్రిందినియున్నది.

“పంచవ్యపితానిసంతి” (ఋగ్వే- ౧౪౮-౨ సూ.)

పాఠదవ్యాఖ్య:—తానికాని సిద్ధాంతవ్యర్థః పంచవ్యపితృ స్వేషు (అ ఇ ఉ ఋ ని) ద్వితీయాభవంతి.

ప్రాతిశాఖ్యాదులలోఁ బ్రసిద్ధమైయున్న సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయమునఁ గొన్నివర్ణములు లోపింపఁగాఁ గొఱచడిన వర్ణములే ప్రాకృతమునందు వర్ణసమామ్నాయ మగుచున్నవని చెప్పటలో హేనుచంద్రాచార్యుడు నికారవిషయమున నీక్రిందిని బ్రసంగించి యుండుటంజేసి సంస్కృతవర్ణ సమామ్నాయమునందలి నికారస్థితి నాతఁ డంగీకరించెనని విశదమగుచున్నది.

“ఋ ఋ ని ని ఐ ఐ ఔ ఔ ఉ ఉ ఋ ఋ విషదీనియ పుతవజ్ఞో వర్ణసమామ్నాయో లోకాదనంతర్యః” (సిద్ధహేనుచంద్రప్రాకృత శబ్దానుశాసనవృత్తిః ౮ అధ్య. ౧ పాద ౧ సూత్ర).

(౨౩౮)—ముగ్ధబోధవ్యాకరణములోఁ (ప్రాపదేవకృతము) నికారమునకు హ్రస్వదీర్ఘపుతములు మూడును గలవని చెప్పబడుటయేగాక దానికి సవర్ణదీర్ఘము సైతము సూత్రింపఁబడియున్నది.

“నిత్రయం తథ దధ నల సప్రాదంత్యాః (సంజ్ఞా. ౬. సూ.).

“సహర్ణః” “ణే (సవర్ణే) పరే పూర్వస్య ణే సహర్ణః (దీర్ఘః) స్యాత్ ... . శక్త+ని దంతః = శక్తదంతః.”

దుర్గాదాసవ్యాఖ్య:—“శక్తధాతుః, శక్తనామా కశ్చిద్వా, శక్తదంత ఇతి నికార దీర్ఘస్య ప్రయోగో నాస్తీతి పాణినిక్రమ దీర్ఘశ్చా...” (సంజ్ఞా-౨౨ సూ.)

(౨౩౯)—శబ్దకల్పద్రుమకోశమున నికార దీర్ఘము గలదని చర్చింపఁ బడుటయే గాక యట్టి నికారమున కాగమ శాస్త్రమునందుఁగల యుపయోగమును, గోశములలోని నికార తదర్థములును సుదాహరింపఁబడి యున్నవి.

“ఐ-వ్య. దేవనారీ, నార్యాత్సా, మాతా ఇతి మేదిన్. ఐః, స్త్రీ, దైత్యస్త్రీ, ఇత్యేకాక్షరకోశః, దనుజమాతా, కామధేనుమాతా, ఇతి కశ్చిదే కాక్షరకోశః. ఐః-పుం. సర్వః మహాదేవః-ఇతి కశ్చిదేకాక్షరకోశః. ఐ-దీర్ఘః ఐ కారః. సతు దశమస్వరవర్ణః. అస్యోచ్చారణ స్థానం దంతః. (యథాముగ్ధ బోధే “ఇత్రయం త థ ద థ న ల సా పౌదంత్యాః ... ..”)

“ఐకారం పరమేశాని। పూర్ణచంద్ర సమప్రభం। పంచదేవాత్మకం వర్ణం। పంచస్రాణాత్మకంనదా। ... ..” ఇతి కామధేనుతంత్రమ్ - (వంగీయ భాషాయామ్) అస్య లేఖన ప్రకారోయథాః—

“తత్కడతుల్య రూపాచ। రేఖా సా వైష్ణవీ స్ఫుతా। తాను వంద్యాః సురేశానీ। దుర్గావాణీ సరస్వతీ” ఇతి వర్ణోద్ధార తంత్రమ్. తన్నామాని యథా.—

“ఐకారః కమలా హరా! హృషీకేశో మధువ్రతః। సూక్ష్మాకాంతి ర్వామగండో! రుద్రః కామోదరీ సురా। ... .. ఇతి తంత్రశాస్త్రమ్, (మాతృ కాన్యాసే వామగండే న్యస్యతయా తన్నామ్నా పృథిధానమ్. మాతృకాన్యా సమంతోయథాః—

“ఐం నమో దక్షిణగండే. ఐం నమో వామగండే”

“ముగ్ధబోధమతే తంత్రమతేచ ఐకారస్య దీర్ఘత్వమస్తి. అత్రేదం జ్ఞాతస్యమ్—ఐకారస్య (పాణినిమతే) దీర్ఘత్వాభావేపి “ఐతి ఐవేతి వార్తి కో క్షేః ఐకార ఏవ తత్ర విధేయః—తేన హోతా కార” ఇత్వాదా ఐకార స్యస్యచ హోరః ముగ్ధబోధేపి ఏతదనుసారేణ ఏకమాత్ర ద్విమాత్ర త్రిమాత్రా పేక్షా “ఇత్రయ” మిత్యుక్తం తేన న విరోధః.”

(౨౦౦)—పాణిని మతమున ఐకార దీర్ఘము లేకున్నను “ఐతి ఐవా” అను వార్తికము చొప్పున ఐకార దీర్ఘము గలదనుచుఁ బయిరీతిని శబ్దకల్ప ద్రుమమున వ్రాయఁబడినది. ఈ వార్తికమునకు పలు విధము లగు నభిప్రాయము లగపడుచున్నవి. ఆ విషయ మిట దిక్షాత్రముగఁ జూపఁ బడును.

‘అకస్సవర్ణే దీర్ఘః’ (౬-౧-౧౦౧) అను పాణినీయ సూత్రము ‘చొప్పున’ ‘అ, ఇ, ఉ, ఋ, ఐ’ అనువానికి సవర్ణమగు నచ్చుపరమగునపుడు దీర్ఘ మే కాదేశము సిద్ధించుచుండఁగా ఋఐ వర్ణముల విషయమున వార్తిక కారునిచే విశేషవిధి యీక్రింది రీతిని జేయఁ బడెను.

“ఋతి ఋవా”. “ఐతి ఐవా” సవర్ణమగు ఋవర్ణము పరమగునపుడు హ్రస్వ ఋవర్ణము వికల్పముగ నేకాదేశమగును. పక్షంతరమున సవర్ణ దీర్ఘముగ ఋకారము వచ్చును. హోత్స+ఋకారః=హోత్సకారః, హోత్స

కారః. అట్లే సవర్ణమగు ఐవర్ణము పరమగునపుడు హ్రస్వ ఐవర్ణము వికల్పముగ నేకాదేశమగును. పక్షాంతరమున నవర్ణదీర్ఘము వచ్చును. అనఁగా ఐవర్ణదీర్ఘము పాణినీయ సమ్మతము గాదుగాన “ఋ ఐవర్ణయోర్ద్విధ స్సావర్ణ్యం వాచ్యమ్” అనుచోప్పున ఋ ఐ వర్ణములు సవర్ణములుగాన దీర్ఘమగు ఋకారమే వచ్చును. (హోత్వ+ఐకారః = హోత్వకారః. హోత్వకారః) అని యిట్లు ప్రాచీన వైయాకరణులు వ్యాఖ్యచేసిరి. ఈ విషయమిక్రింది తత్వబోధిన్యాది వాక్యములవలన వ్యక్తమగుచున్నది. “ఏ తేన దీర్ఘే ప్రాప్తే హ్రస్వ ఋకారో హ్రస్వ ఐకారశ్చ విధీయత ఇతి ప్రాచో వ్యాఖ్యాన మాకర విరుద్ధమ్” (౨౦ పుట, తత్వబోధినీసహిత సిద్ధాంత కాముది.) “వర్ణద్వయంద్వై మాత్రమితి - యత్ప్రాచావ్యాఖ్యాతం దీర్ఘే ప్రాప్తే హ్రస్వఋకారో ఐకారశ్చ విధీయత ఇతి తద్భాష్యకై యటాది విరోధాదుపేక్ష్యమ్, (ప్రాశమనోరమ. ౧౮ పుట)

(౨౮౧)—పయి వ్యాఖ్యలచే సూచితమగు ప్రాచీన వ్యాఖ్యచోప్పున హ్రస్వ ఋ ఐ వర్ణవిధానము వైవార్తికములచే జేయఁబడలేదనియు నా వార్తికములలోని ఋ ఐ వర్ణములు సామాన్యస్వరములు కావనియు నందలి ఋవర్ణము ద్విమాత్రికమును రేఫద్వయగర్భితముననియు, నట్టి రేఫద్వయమొక మాత్రయనియు దాని కిర్వంతలనున్న ఋకారము మాత్రిక సర్వభాగమనియు నట్లే రెండవ వార్తికములోని ఐ వర్ణమును ద్విమాత్రికమును లకారద్వయగర్భితముననియు నట్టి లకారద్వయ మొక మాత్రయనియు దాని కిర్వంతలనున్న ఐకారము మాత్రిక సర్వభాగమనియు గ్రహించుట భాష్యాదినమ్మతమని భట్టోజీ దీక్షితుల యభిప్రాయము. కాఁగా “హోత్వ+ఋకారః” అనుచో ‘హోత్వకారః’ అను పాక్షికరూపమును బయిసి వ్రాసిన రీతిని రేఫద్వయగర్భితమగు ఋకార రూపమును సిద్ధించుచున్నది. ఇట్లే ‘హోత్వ + ఐకారః’ అనుచోటను ‘హోత్వకారః’ అను పాక్షికరూపమును బయిసి వ్రాసిన రీతిని లకార ద్వయగర్భిత ఐకార రూపమును సిద్ధించుచున్నది.

“ఋ తి ఋ వా ఐ తి ఐ వే త్యుభయత్రాపి విధేయం వర్ణద్వయం ద్విమాత్రమ్; ఆద్యస్యమధ్యే ద్వా రేఫా. తయారేకా మాత్రా. ఆభిలోఽభ్యక్తే రపరా. ద్వితీయస్యతు మధ్యే ద్వా లకారా, శేషం ప్రాగ్వాత్” (సిద్ధాంత కాముది. ౨౧ పుట.)

పాణిని మతమున ద్విమాత్రికదీర్ఘ ఐకార మప్రసిద్ధ మను సిద్ధాంతము ననుసరించుటకయి త్రోక్కఁబడిన యీమార్గమునం దెవ్వరిమతమునను బ్రసిద్ధిలో లేనట్టియుఁ బలుక శక్యముగానట్టియు (చూ. విష ౧౮౬) మాత్రిక

స్వర మధ్యగత వ్యంజన ద్వయస్థితి సంగీకరింపవలసిన యనుపపత్తి దుర్వార మగుచున్నది. వాచస్పత్య కోశమున నట్టి రేఫద్వయము లకారద్వయమును లేఖ నమునందును జూపబడినవి.

వయి వార్తికద్వయములో మొదటిదానిని 'ఋతి సవర్ణైర్మ్రవా' అని పఠించి దానిచే రేఫద్వయయుత ఋవర్ణము విధింపబడినదని గ్రహింప వలయుననియు (హోత్త+ఋకారః = హోత్ ర్మ్రకారః హోత్తాకారః), నట్లే రెండవదానిని 'ఇతి సవర్ణైర్మ్రవా' అని పఠించి దానిచే లకార ద్వయ యుత ఇకారము విధింపబడుచున్నదని గ్రహింపవలయుననియు నీ పక్షమున నట్టి హల్లుల ద్విక మొకమాత్రయు వాని కిర్వంకలను గల స్వరభాగ మొక మాత్రయు కలిసి యా విధేయవర్ణము ద్విమాత్రిక మగుచున్నదనియు నిట్లు వాచస్పత్యకర్తయు సమన్వయించి యున్నాడు.

“లకారః—(జై కా ౪:) తంత్రమతే ముగ్ధబోధమతేచ స్వర వర్ణ భేదః పాణినిమతే తస్య దీర్ఘత్వోనాస్తి ... అత్రేదంబోధ్యమ్—నివర్ణస్య (పాణి నిమతే) దీర్ఘత్వా భావేపి నితిల్లవేతి వార్తికోక్తేః లకార ద్వయయుత నివర్ణ ఏవ తత్ర విధేయః. తత్ర లకార ద్వయ రూప వ్యంజన ద్వయస్య ఏకా మాత్రా. అచశ్చపరా. ఇతి ద్విమాత్రత్వమ్. తేన హోత్ లకార ఇత్యాదౌ దీర్ఘత్వ వ్యవహారః ... ఏవం సర్వసామంజస్యే నివర్ణస్య న దీర్ఘకల్పనమితి సూక్ష్మనిఘోషోన్మయమ్,” (వాచస్పత్యము. ౧౮౫౮ పుట.)

ఈ వీక్షిత వాచస్పత్య సమన్వయపద్ధతి సంప్రదాయ విరుద్ధ ముగ నున్నది. అక్షరముల మాత్రా పరిగణనమున హల్లులపరిమాణము లను లెక్కించుట కేవలము సప్రామాణిక విషయమై యున్నది. అట్లేపరి గణించినచో ‘క్త’ అనునది ద్విమాత్రికమనియు (౧౮౫-వి) ‘క’ అనునది యధ్యర్థమాత్రాకమనియును సప్రమాణముగాఁ జెప్పవలసి వచ్చునుగదా. ఈ విషయ మింకను విపులముగా మున్ముందు నిరాకరింపబడును. (—౨౪౨ వి.)

• పయిరీతినే యీ విషయమున సహోబలపతియుఁ గొన్ని యపమార్గ ములను ద్రాక్కి సమన్వయించి యున్నాడు. “ని వర్ణస్య ద్వైవిధ్య మిత్యే త్ర తస్య దీర్ఘాభావాత్ పుతేన ద్వైవిధ్యమితి కేచిదూచుః. తస్య సాత్ దీర్ఘాభావేపి ఋ వర్ణ సవర్ణ త్వేన తద్దీర్ఘమాదాయ దీర్ఘవత్త్వమితి కేచిద వదన్. అత్రేయం చింతా :—ప్రాస్యస్యేవ దీర్ఘస్యాపి సిద్ధత్వేన ద్వయోః పార్థక్యేన గణనా, పుతస్య తు విధివిషయత్వా న్న పరిగణనేతి హి సంప్ర దాయః. ఏవం స్థితే ని వర్ణ పుతస్యైవ విశిష్య గ్రహణ మిత్యప్రామాణి

కమేవ, నవా తేన ప్రయోజనమితి. ఋ వర్ణ దీర్ఘేనై వ దీర్ఘవత్త్వం ప్రామాణికమ్, అణు దిత్సవర్ణస్య చాప్రత్యయ ఇతి గ్రహణక శాస్త్రానుగతా దృశ్యకారస్త్రింశత సంజ్ఞా ౫ కారశ్చ తదా విధ ఇతి సిద్ధాంతాత్. అతఏవ హోతృ + ౫ కార ఇత్యుక్త సవర్ణదీర్ఘ హోతృకార ఇతిరూపం సిద్ధమ్. (అహో ౧౩౬ పుట.)

హ్రస్వదీర్ఘ పులి భేదములచే ద్రివిధమగు స్వర ముదాత్తానుదాత్త స్వరితభేదములచే దొమ్మిదివిధము లగుచున్నదనియు నయ్యవి మరల ననునాసి కాననునాసిక భేదములచే నష్టాదశభేదము లగుచున్నవనియు ౫ వర్ణమునకు దీర్ఘము లేకుండుటచే నద్దానికిఁ బండ్రెండు భేదములు మాత్రమే వెలయుచున్నవనియు ఋ ౫ వర్ణములకు మిథస్సాపర్ణ్య ముండుటచేత ఋ వర్ణముయొక్క పదునెనిమిది భేదములతోను ౫ వర్ణ ద్వాదశ భేదములను జేర్చుగా నయ్యది ముప్పది భేదములు గలనగుచున్నదనియుఁ బాణినియులు వివరించి యున్నారు.

“ఉకాలో జ్యుస్వదీర్ఘ పులిః” (౧ - ౨ - ౨౭) ఉచ్ఛ ఉచ్ఛ ఉ ‘ఇ’ శ్చవః. వాం కాల ఇంకాలో యస్యహోచ్ క్రమాత్ హ్రస్వదీర్ఘ పులిసంజ్ఞాస్సాప్యత్. స ప్రత్యేక ముదాత్తాదిభేదేన త్రిధా ... స సర విఘోషి ప్రత్యేక మచునాసి కాననునాసికత్యాభ్యాం ద్విధా ... తదిథిమ్. అ ఇ ఉ ఋ ఏషా వర్ణానాం ప్రత్యేక మష్టాదశభేదాః. ౫ వర్ణస్య ద్వాదశ ... ఋకారస్త్రింశతః సంజ్ఞా. ఏవం ౫ కారోపి ... (సిద్ధాంత కాముది. సంజ్ఞా, ౪-౬ పుటలు.)

హ్రస్వ మాటువిధములును దీర్ఘ మాటువిధములును బృత మాటు విధములును గలసి పదునెనిమిది భేదము లగుచున్నవి. ౫ వర్ణమునకు దీర్ఘము లేమింజేసి పండ్రెండు విధములే యగుచున్నది. ఇట్టి వాణిసీయ మతమునే యనుసరించి విఁరించుచు నహోబల పండితుఁడు “ద్విధాక” ఇత్యాది సూత్రముచొప్పున ౫ వర్ణ ద్వైవిధ్యమును వివరించుటలోఁ బృతము శాస్త్ర మాత్ర సిద్ధమగుటచే (౨౩౧ వి.) నద్దానికిఁ బరిగణనము లేదనియు ‘ద్విధాకః’ అనుచోటి అక్కులలోని ‘అ, ఇ, ఉ, ఋ’ అనువాని ద్వైవిధ్యము పక్షమున హ్రస్వ దీర్ఘములను బరిగణించి ౫ కార ద్వైవిధ్య పక్షమున మాత్రము హ్రస్వ పులితములను బరిగణించుట యసంగతమనియు నక్కరణమున ౫ కారమునకు నహజముగ దీర్ఘము లేకున్నను “హోతృ + ౫ కారః = హోతృకారః” అనుచోట సిద్ధించిన ఋకారరూప దీర్ఘమునే ౫ వర్ణ దీర్ఘముగఁ బరిగణింపనగు ననియుఁ జైరీతిని వ్యాఖ్య చేసియున్నాఁడు.

గాని యీ రీతిని సవర్ణ కీర్ణ విధిగా సిద్ధించిన ఋకారమును సహజముగా ఋకారమును సభిన్నములే యగుటచేత వానికిఁ బృథగ్గణన మసంగత మగుచు ఘట్టకుటీ ప్రభాత న్యాయమున బాచాశత్సంఖ్యా పూర్తి కారుడు యీతని సమన్వయమున దుర్వార మగుచున్నది.

“రలయో ర్లడయో వ్రద్వదత్యాదీము (౧౯౨. వి.) చొప్పున సభిన్నములగు ర ల య మున్నగు వానికివలెనే యభిన్నములగు సహజ ఋకారమునకును వై విధమున ౪ వర్ణ ద్వయ ఋకారమునకును బృథగ్గణన మ వినిర్ణయమని వ్యక్తముచేయుట గాఢలయము నుండియు యీసందర్భమున నట్టి ర ల య మున్నగువానికి ర ల యభిన్నతా వ్యవహారమును బ్రసంగించియున్నాఁడు. ఇది యట్టి ర ల య మున్నగువాని యభిన్నత శ్లేషాదులలో మాత్ర ముపదరింప నీగన నగుటచేతను (౧౯౨. వి.) నట్టి ర ల య మున్నగువాని ఋచ్చాఃఋముః స్థానప్రయత్నాద భేదము వెలయుచుండుట చేతను వానినామ్యము నీలి కౌతిమాత్రమును సరిపడ నేరదు. అనుప్రదానాదత్యాదీము (౧౯౩. వి.) చొప్పున ౩ ౪ కాదవ్య ఋకారమునకు వర్ణ వై శేష్యమును నిర్ణయించుట కవకాశము లేకగదా.

(౨౦౨) — ఇదే వెనుక నుదాహరించిన (౨౩౯. వి.) శబ్దకల్పసుమ సమన్వయమున నాల్గవదియ నున్న ఈపక్షమునఁ బయి వార్తాకము లుగాఁ గాదానిని “౪ తి ౪౦ పా” అని నిర్ణయించుననియు నీ వార్తాకమునందుఁ గి యేమియు ౪౦ వర్ణమునియుఁ బాఠాని మఱియున ౪౦ వర్ణ స్పర్శము లేకుండుటచేత ఋ ౪ వర్ణ సావర్ణ్యమునుబట్టి “శ క్ల + ౪ దంతిః” అనుచోట “శక్ల చంతిః” అని సవర్ణ కీర్ణసంధి నిత్యముగా సిద్ధించుచుండఁగా వార్తాక కాదము ౪ వర్ణ స్పర్శము నంగీకరించి ౪ తి ౪౦ వే తి వార్తాకమును నిర్ణయించుకొనకముగ ౪౦ కారు ఘటిత (శక్లదంతి) రూపమును సైతిము విధించెననియు విశేషమగుచున్నది. ఇట్లు “ముతే యా వా” అని మొదటి వార్తాకమును సైతిము నిర్ణయించెననియు నచట ‘సా త్త్వాకా’ అని సిద్ధించుచుండఁగా ‘సా త్త్వాకా’ అను సాక్షిరూపము పయి వార్తాకమతిమున సిద్ధించుచున్నదనియు శబ్దకల్పసుమ సమన్వయపక్షమున నెన్నవగును.

(౨౪౩) — వాచస్పత్యి కోశకర్త ఋవార్తాకద్వయమును వెనుక వ్రాసిన తిని సంప్రదాయ పరిధిముగ నిమగ్నయించుటగాక వెనుక నుదాహరించిన (౨౨౫ వి.) కాగని శీతోపచనములోని దుఃస్పృష్ట శబ్దముచేతఁ దన సమన్వయముచొప్పున సిద్ధించెడి కేఫద్వయగర్భిత ఋ వర్ణమును లకాః ద్వయగర్భిత ౪ కారమును గ్రహించి బడుచున్నవనియు నీ క్రిందిరీతిని వ్రాసియున్నాఁడు.

“**లక్షకారః (लक्षकारः)** తంత్రమతే ముగ్ధభావమతే చ స్వరవర్ణ భేదః. సాణినిమతే తస్య వీరత్వం నాస్తి... .. అత్రేంద్రభావ్యమ్. ౧ వర్ణస్య వీరత్వాభావేపి ౧ తిల్లవేతి వార్తిహక్తేః లకారద్వయయుత ౧ వర్ణ ఏవ తత్రవిధేయః. తత్ర లకారద్వయ హాస వ్యంజనద్వయస్య ఏకా మాత్రా, అచశ్చాపరా, ఇతి ద్విమాత్రిప్యమ్. తేనసా త్తకార ఇత్యాదౌ వీరత్వ వ్యవహారః .. .. అతఏవ శివాయాం ‘దుస్సప్తప్తశ్చేతి విశ్లేషా, ౧ కారః ప్లతఏవచేతి ఋకారి ౧కారయో ద్విః స్పృష్టత్వోక్తిః, దుఃస్పృష్ట త్వంచ ఈషత్ స్పృష్టత్వమ్. తస్య రకార లకారాచిత్యేవేన సంభవతి. “అచోఽస్పృష్టా యథాస్తీప్య. న్నేమస్పృష్టాశ్చ లస్తథా” ఇతి శివాయాం యరిల వానామీషత్ స్పృష్టత్వోక్తిః, తేన ఋకారి ౧కారయో ఏషత్ స్పృష్టత్వాద్దుః స్పృష్టత్వమ్. ఏకా మ్విసామృదస్యే ౧వర్ణస్య సక్ష్మ కల్పన మితిసూక్ష్మ మీక్షణీయమ్” (వాచస్పత్య. ౧౪౫౨ పుట.) ఈ విషయమే వాచ స్పత్య కోశమున స్థలాంతరమునందును (స్వరవర్ణ విభాగాది సందర్భము. ౧౫౯౭ పుట.) వ్రాయబడియున్నది.

(౨౪౪) — ఈ వాచస్పత్యకోశకర్త సమవ్యయము సరియైయుండ లేకని యీనాటకే వ్రాసియున్నాను. (౨౪౧) వాచస్పత్య కోశము శబ్ద కల్పద్రుమమును విచిత్రవ్రాయబడిన దగుటచేత సమవ్యయముగాని శబ్ద కల్పద్రుమ కోశసమవ్యయముగనుండు నిరీకరించబడిన ౧ కార వీరరూప మును (శబ్దదంతి) నిరాకరించుటకే ఎదురీతిని వాచస్పత్య కోశకర్త వ్రాసిననుటలో సందేహములేదు - వెనుక వ్రాసిపోతిని (౨౪౪. పి.) స్వరాలగు మూలగు హల్లులగు మాత్రాపరిగణనము చేయుటలో బృహగ్గణనము సంప్రదాయ విరుద్ధమగుటచేత నీవాచస్పత్య కోశసమవ్యయము కేసలము నిరాకరణీయమై యున్నది. ఈ వాచస్పత్య సమవ్యయపక్షమున ‘క్ష’ మున్నగు దానిని ద్విమాత్రికములనుగా నిక్కరపవలసిన యసంగతి దుర్భాసముగదా.

మఱియుఁ బాణినిముని తిశితౌ పచనముగాని దుఃస్పృష్ట శబ్ద ముచే లకారద్వయ గర్భిత ౧ కారిమును గ్రహించి యద్దానిని ౧ కార వీర రూపముగ సమ్మతించియే యున్నయెడల ౧ తిల్ల వేతి వార్తిని ఋకారిణము సిద్ధనాథనమే యగుచు సనాపశ్లోకమే యగును గదా. ఇంతియ గాక తుల్య న్యాయమున ల్ల కారముతో పాటు ర్మకారమును సైతము

(ఋత్విజ వేది వార్తాసిద్ధము) దుఃస్పృష్ట ఋకారదీర్ఘ రూపాంశముగా నంగీకరింపవలసియుండుటచేత సఘవదియైదు వర్ణములు సంస్కృతవర్ణ సమామ్నాయమున కేర్పడవలసి వచ్చునుగాన “త్రిషష్టి శ్చతుష్షష్టిర్వా! వర్ణాః శంభుమతేమతాః” అనెడి యా శిక్షావచనములోని యారంభ వాక్య మసంగతము కావలసి వచ్చునుగదా. మఱియునట్టి గర్భితములగు హల్లుల ద్వితీయమునకు ముందటి స్వరమునకు సంయుక్త పూర్వస్థితిచే ననిష్టమగు గురు త్వము దుర్బామగును గదా. ఇంతియ కాక యిందలి దుఃస్పృష్టతచేతఁ గల్గిన వర్ణవిశేషముల నంతస్థములలోఁ బరిగణించి యుండుటచేత వానికే యిచటఁ బునఃపరిగణనము కేవలము ససంగతమగుచున్నది. మఱియు ద్వితీయ

త్రాక దీర్ఘ ఋకారము సర్వసన్నతమయి యుండఁగా “సాలకైత్రాలు మోసిన”రీతిని “ఁ తిల్ల వే” తి వార్తా తుల్యన్యాయమున ‘ఋత్విజవే’ తివార్తా సాతమునంగీకరించుటయు నచటపైతిము రేఫద్వయగర్భిత ఋకార రూపమునంగీకరించుటయు సంస్కృత భాషలో నప్రసిద్ధమగు రేఫద్వయ సంయోగావస్థితి నంగీకరించుటయుఁ (ప్రలోపే పూర్వస్య దీర్ఘాః) కేవలము ససంగతములై యున్నవి. ఇంతియగాక యేతాదృశ ఁ కారదీర్ఘ రూపతుల్య న్యాయమున ఁ వర్ణప్లుత విషయమునందు పైతిము లకారచతుష్టయగర్భిత ఁ కారము నంగీకరించుట న్యాయ్య మగుటచేతను నట్టిప్లుత ఁ కారము పైతము దుఃస్పృష్టమే యగుటంజేసి ‘ఁ కారఃప్లుత ఏవచ’ అనెడి పాణిని శిక్షావచనములోని ఁ కారప్లుతపరిగణన మప్రసక్తమగుచున్నది. మఱియునిట్టి విసరీతకల్పనము చేసి పాణినిశిక్షలోని దుఃస్పృష్ట శబ్దమునకు వేటువిధముగ గతికల్పించి వైదిక భాషలోఁ బ్రసిద్ధమై యున్నట్టియు వెనుక నుదాహరించిన రీతిని ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యము నందును శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యము నందును దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునందును బరిగణింపఁబడియున్నట్టియు లకారమునకుఁ (ఙ) బాణినిశిక్షలోఁ బరిగణనము లేదనుట యెంత మూఢము యుక్తము కానేరదు గదా.

(౨౪౫) — ప్రసంగ వశమున నింతగా వ్రాయవలసి వచ్చెను గాని తుదికిఁ బాణినియ శిక్షలో నెట్లున్నను వెనుక నుదాహరించిన రీతిని (వి. ౨౩౯) ప్రాతిశాఖ్యములు తంత్రగ్రంథములు కోశములు మున్నగువానియందును ఛందశ్శాస్త్రమునందును (శౌకారము గగనబీజము) ప్రసిద్ధమయి యున్న శౌకారమును సన్నయభట్టు పరిగణించి యుండెననుటలో ననుపపత్తి యేమియు లేదుగదా. అట్టియొడలనికఁ బంచాశద్వర్ణ సంపత్తి కొక్క వర్ణము మాత్రమే కొఱవడియుండునుగాన నయ్యది ప్రాతిశాఖ్యములలోను వైదిక సంస్కృత

భాషలోను గర్హాటాది దేశములలోని తాకిక సంస్కృత శబ్దములలోను వెనుక నుదాహరించిన కీతిని బ్రసిద్ధమై యున్న (వి. ౨౦౮, ౧౦౮) డకార ప్రకృతి కమగు అకారమే నన్నయార్థప్రేతిమై యుండునని చెప్పట మిక్కిలి యుక్తము గదా.

(౨౪౬) — అట్లేబడవ వర్ణము అకారమని గ్రహింపఁ బూర్వ వైయాకరణము వివిధములుగ నిక్రంది కీతిని వ్యాఖ్యలు చెయుచువచ్చిరి. అనంతమాత్యుడు వెల్లంకి తాతంభట్టు మున్నగువాని ల శ లభిన్నములె యనుచు నాగమ శాస్త్రము ననుసరించి క్షకారమును జేర్చిపంచాశ త్పింఖ్యను బూరింప సాగిరి. అప్పక వ్యహోబలపండితాదు లలఘు లకారమును జేర్చి పంచా శత్పింఖ్యను బూరింపసాగిరి.

కం॥ కచట తపవర్ణ వర్ణము ।

తెచట స్పర్శలగునిరువ దేనై మఱియం ।

చుచితగతిఁ జఞ్ఞానమ ।

ప్రచయం బనునాసికాఖ్యఁ బ్రస్తుతి నొందున్ ॥

౧౨౩.

కం॥ యరలవ లంతిస్థలు నాఁ ।

బరగును శవసహలు లేటపడు నూష్టలఁన్ ।

సారిది క్షకారముగూడఁగఁ

సరి నేబది యయ్యె వర్ణ సంఖ్య నిరిత్రిన్ ॥

౧౨౪.

కం॥ శలలకు భేదములేదను

ఁలుకున శాదోలఁగి యైదుపదులగు వర్ణం

బులు సంస్కృత భాషకు మఱి

దెలుఁగున జలనఁగ రెండధిక ముండు హన్ ॥

౧.౨౫.

(అనంతుని ఛందోదర్పణము)

ఆ. నె. వ్యంజనములు హల్లులనఁ గకారాదిగా ।

హంతమైన వర్ణసంచయంబు । ... ..

... .. (తాతంభట్టు కవించితామణి, ప్రాచ్యలిఖిత

పుస్తకభా. ౧౧ - ౧౪ - ౬ నెంబరు తాళపత్రమాతృక.)

(౨౪౭) — ఆగమ శాస్త్రమున బీజాక్షరములను జెప్పటలో క్షకార మును గలిపి యేబదివర్ణములు చెప్పఁబడుటచేత నద్దాని ననుసరించి యనం తామాత్యాదులు వైకీతిని క్షకారమును బరిగణించిరనియు నయ్యది కకారపకార సంయోగ రూపమగుటచేత వర్ణసమామ్నాయమునఁ బ్రత్యేక వర్ణముగ గణించుట సరికాదనియు గోళగరళ వ్యాధాది శబ్దములలోని యలఘు

లకారమును బరిగణించుటయే యుచితమనియు నయ్యది లకారమునకన్న భిన్నమనుట యనుభవ సిద్ధమును బహు సమ్మతమును నయి యున్నదనియు నప్పకవ్యాదు లీ క్రింది రీతిని జర్పించి యున్నారు.

“చమత్కారచంద్రికాయామ్:—శ్లో. అకారాదిక్షకారాంతఃపర్ణాః స్యుర్ధౌతృకాహ్వయాః॥” (అప్పక. ౨ ఆ. ౪౮౦ ప.)

“మహావిద్యలోని శ్లోకములు—శ్లో. మూలాధారం గుదస్థానం స్యాధి స్థానం తుమేహసమ్ । నాభిస్తుమణి పూరాఖ్యం । హృదయాబ్జ మనాహతమ్ । తాలుమూలం విశుద్ధాఖ్య । మాజ్ఞాఖ్యం నిటలాంబుజమ్ । సహస్రారం బ్రహ్మ రంధ్ర మిత్యాగమ విదో వినుః॥

శ్లో. ఆధారస్తు చతుర్దశోఽనుగుచి ర్వాసాంత వర్ణాశ్రయః । స్వాధిష్ఠా నమనేక నైద్యుతనిధం బాలాంతపట్వత్రకమ్ । రత్నాభం మణి పూరకం దశ దళం డాద్యం ఫకారాంతకమ్ । పత్రైర్వా దశభి స్త్వనాహతపురీ హైమికతాం తాన్వితా । ద్వ్యష్టాం స్వరహాడైశ్చ సహితం జ్యోతిర్విశుద్ధాంబుజమ్ । హంత్యేత్యక్షర పద్మపత్రయుగళం రత్నోపమాజ్ఞాపురీ । తస్మాదూర్ధ్వ మథో ముఖం విశేషితం పద్మం సహస్రచ్ఛదమ్ । నిత్యానందమ యీ సదాశివపురీ, శక్త్యై నమ శ్యాశ్వతమ్॥ (అప్పక. ౨ ఆ. ౬౮ ప.)

ఇందు శక్తచేవత యొక్క యవయవములను మూలాధారాది పద్మ సంజ్ఞకములనుగాఁ జెప్పి యా యా పద్మముల దశముల సంఖ్యలను జెప్పుచు నందొక్కొక్క దశమున నొక్కొక్క యక్షరమును నిల్పవలెనని చెప్పఁ బడెను. అందలి సంస్కృత వర్ణముల సంఖ్య ఊకారమును గలిపి యేఁబదిగఁ జూపఁ బడెను. అహోబలపతి యిట్టి సూగమశాస్త్ర ప్రామాణ్యమున ఊకారమును బ్రత్యేక వర్ణముగ నెన్నరాదని యీ క్రింది రీతిని వ్రాసి యున్నాడు.

“అదియెంతాః స్మృతా నర్ణా ఇత్యాగమవ్యవహార మాశ్రేణ న ఊకారస్య వర్ణాంతరత్వేన గణనా । అన్యథా సంయుక్తత్వా విశేషాత్ స్తా నీనామపి వర్ణాంతరత్వేన గణనాస్యాత్ । ఊస్య వర్ణాంతరత్వా భావే ధాతుపాదాయణ్యై ర్పితౌది ధాతునాం పాంత మధ్యే పాత ఏన మానమ్ ... .. నచైవం శకారిస్య ప్యవర్ణాంతరత్వమ్. తస్య మాహేశ్వర సూత్రా నుక్త త్వేపి ‘లభయోర్ల డయోశ్చైతన్యమితి శాబ్దిక శ్ఛాతం వసైరుక్తత్వాత్ లోశఞ్చి వాల్పికిభిరుక్తత్వాత్. లభయోరుచ్చారస్య లోక వేదయోర్భిన్నత్వేన ప్రతీయమానత్వాచ్చ న శస్యవర్ణాంతరత్వం నక్తుం శక్యతే. (అహో. ౧౩౩ పట).

అహోబల పండితుడు సరిగా నాలోచింప లేదు గాని గళ, క్షళ, త్వేళ, దళ మున్నగు ధాతువులు మాత్రము లాంత ధాతువులలోఁ బరిగణింపఁబడ లేదా? కాళనీకాది శబ్దము లమరకోశా (నానాగ్రవగ్గ) దులలో లాంత శబ్దములలోఁ బరిగణింపఁ బడలేదా? కొన్ని శబ్దములందు లకారమున కలఘూచ్చారిణము వాడుకలో నవీనముగఁ బ్రసిద్ధికెక్కి యుండుట చేతఁ గొందఱాధునికులు 'లళియోరభేదః' అని శిశుకాంక్షితిని నేర్పొన్నంత మాత్రమున నది వర్ణాంతర మనిపించు కొనఁగల్గునా? అప్పకవియు నిట్లే శకారము వర్ణాంతర మనుచు నీక్రింది రీతిని జర్పించి యుండెను.

గీ. కాకు పా జడ్డయై క్షకారమగుట ।

దలఁపకేబది లిపులలో దానిఁ గలిపి ।

తొలుత భిన్నాక్షరం బైన దొడ్డ కాను

విడిచివెట్టె ననంతఁడు నెఱ్ఱిగాఁడ॥ (అప్పక. ౨ ఆ. ౬౯ ప.)

సీ. ఏకనీళము దేవహేళంబు నలంచు ।

యాజమామ్నా యంబునందుఁ లేదొ ।

కాళనీళవ్యాళగోళ హింతాళంబు।

లనుచు సంస్కృత భాషయందు లేదొ ।

గయ్యాళి త్రుళ్ళు నగళ్ళు వజ్రపుండళ్ళు ।

దాళికినంచు నాంధ్రమున లేదొ ।

పాళింబెఱుంగని కూళి విరాళి పి ।

నాళించుననియు దేశ్యమున లేదొ॥

తే.గీ॥ యాగమజ్ఞులు దొడ్డ బీజాక్షరంబు ।

లందు లేకున్కి సన్నంబు నదియుఁగూడ ।

నొకటిగాఁజేసి బీజోపయోగిగాన ।

క్షాను జేకొని రది శబ్దసరణి గాదు॥ (అప్పక. ౨ ఆ. ౬౭ ప.)

(౨౪౮)—పయిని వ్రాసిన యహోబల పత్యప్సకవుల యుక్తుల వలన నలఘు లకారమే వేఱుగలేదను నసంతామాత్యాదుల మతియు పరాస్త మగు చున్నదిగాని యా యలఘు లకారమును బృథగ్విగ్నముగాఁ బరిగణించుట సరి కాదని యీవఱకు విపులముగా విమర్శించి చూపియే యున్నాను. అట్లే యేక నీటి దేవహేళనాది శబ్దములలోని లకారమును గోళగళాది శబ్దములలోని యలఘు లకారమును, గయ్యాళిత్యాది దేశ్యశబ్దములలోని మూఢస్య శకార మును నేకముచేసి ప్రసంగించుట కేవలము నసంగతమనియు నీవఱకు సప్రమాణముగ విశదపఱచియే యున్నాను. (వి. ౧౯౧)

ఋగివర్ణా హ్రస్వదీర్ఘా వైజ్ఞానకా వినా స్వరాః ।

దుఃస్పృష్టః శషావర్ణా వినా స్యః ప్రాకృతే హలః॥

(౨౪౯) — చింతామణికర్త “ప్రాకృతే స్తు తే దశోనాస్యః” అని చెప్పటచేత సముతి మాత్రం సంస్కృత పంచాశద్వర్ణములలో అకారము నుద్దేశించెనని విశదమగు చున్నది. తద్వషయమిట విశదీకరింపఁబడు చున్నది.

ఋగివర్ణావిత్యాకారికా వ్యాఖ్య: — “ప్రాకృతే స్తు తే దశోనాః స్యః” అను దానిచే నన్నయ భట్టరూఢుడొదేశించిన పద వర్ణము లెవ్వయో యనువిషయము సభర్షణుఁడు వివరించుచుండెడి జేసియు హేమచంద్రులు చెప్పిన ప్రాకృతి వర్ణసమామ్నాయసంగ్రహపదనములు సుసంగతము లయి యుండమిఁజేసియు నారచించిన ఋగివర్ణా విత్యాకారిక మూలముగఁ జేయఁబడినది.

హ్రస్వదీర్ఘా = హ్రస్వదీర్ఘములగు, ఋగివర్ణా = ఋగి వర్ణములను, (ఋ ఋ ఋ ఋ) ఐష్వసర్ణా = ఐవప్రత్యాహం వర్ణములను, (ఐఐ) విసర్గమును, వినా = వినాగా, మిగిలిన సంస్కృత స్వరములె, ప్రాకృతే = మహారాష్ట్రీయనఁ బడితి ప్రాకృతి భాషాభేదములో, స్వరాః = అచ్చులు, స్యః = అగును. దుఃస్పృష్టః = దుఃస్పృష్ట అకారమును, శషావర్ణా = శషలను, వినా = వినాగా, మిగిలిన సంస్కృత హల్లులె, ప్రాకృతే = మహారాష్ట్రీభాషలో, హలః = హల్లులు, స్యః = అగును.

(౨౫౦) — ఈవర్ణున నప్పకివి యీక్రింది హేమచంద్ర పదనము నుదాహరించి యున్నాఁడు.

శ్లో. “ఋగివర్ణా హ్రస్వదీర్ఘా వైజ్ఞానకా వనునాసికా ।

శషావ దశ తే న్యానాః । ప్రాకృతోక్తిషు స్వశః॥”

ఇయ్యగ హేమచంద్ర పదనమునట విశ్వనియమై యుండలేదు. హేమచంద్రుఁడు తిలకించిన ప్రాకృతి శబ్దను శాసనపుష్పత్తిలో విసర్గమును సైతిము సంస్కృత వర్ణములలోనుండి తొలగించి ప్రాకృతి వర్ణసమామ్నాయము నుపదేశించి యున్నాఁడు. మరియు నాతఁడు సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయ మేఁబడి వర్ణములే యను తిలపు గల్గియుండమిఁజేసి శిక్షా ప్రాతిశాఖ్యాదులలోఁ జెప్పఁబడిన నైదికి సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయమునందలి పులిస్వరములను సైతిము నొప్పేధించి యున్నాఁడు. ఇత్యయకాక జిహ్వ స్వవర్ణ సంయుక్తిము లగుచుఁ బ్రాకృతమున వెలయుచున్నవనియును జెప్పి యున్నాఁడు.

“ఋ ఋ ణ ణ ఐ ఐ ఔ ఔ శ శ ష ష విసర్జనీయః పుత్ర వజ్రో వల్లసమా
మ్నాయో లోకా దినగంతిన్యః | జ ఙ్గా స్వనర్గ సంయుక్తా భవతివ... ..”
(సిద్ధ హేమచంద్ర శబ్దానుశాసనవృత్తి ల అవ్యా. ౧ పాద. ౧. సూత్రము).

ఇట్టి యభిప్రాయమును సంగ్రహించి యిది వ్రాసిన యప్పు
కనీయోదాహృతివచనముగాని కాని యభిప్రాయముగాని హేమచంద్రుని
దనుట విశ్వసనీయము కాదు గదా.

(అ. ౧.)—సంస్కృతమున కేబడి వల్లములనియుఁ బ్రాసితమునకు
నలువది వల్లములనియు నన్నయ భట్టులెనె లక్ష్మీధర పెండితొక క్రిందికిని
వ్రాసియున్నాఁడు.

స్థో సిద్ధిః సంస్కృత శబ్దానాం | భవే స్పృహాశతక్షరైః |

ప్రాకృతానాంచ సిద్ధి స్థాన్యత్ తై శ్చత్వారిశదక్షరైః |

ఋ ణ వజ్రా వినై కాశా | కారాభ్యాంచ దశ స్వరాః |

శమా వసంయుక్త జ ఙ్గా, వినై వాన్యే హలో మతాః |

“అసంయుక్త జ ఙ్గా శకాం యోః ప్రమాగా భావ సూత్ర కారవ్య
సహకారదేవ విధారితి, పుల్లీక్ష” ఇతి సూత్రేణ కల్పశబ్దే సయ్యుక్తజాక్రాంత
తి గకారవిధానాత్, “ప్రాక్ జ్ఞాఘా ప్లక్షశారే క్షత్” ఇతి సూత్రేణ జాత్
క్ర గర్వ విధేశ్చ “ఘై ఏలైకే ఛుర్వే” తి సూత్రేణ వుష్పకశబ్దే ‘శ్చ’
ఇతిస్య జాక్రాంతి చకారవిధేశ్చ, “ప్రచ్ఛాపాచంద్రిక, ఉపొద్ధాతిము
గ పుట.)

యిది వ్రాసిన ఋ ణ వజ్రా విత్యాద్యప్పవీయోదాహృత
సచనమును, సిద్ధిత్వాదిపిచ్ఛాపా చంద్రికోదాహృతి సచనములును, వెనుక
నుదాహరించిన “ద్వధాక” ఇత్యాద్యప్ప వీయోదాహృతి సచనమును సర
రుచిహేమచంద్రముల ననుచు సహజబలమగుటకు డీక్రించరీతిని వ్రాసి
యున్నాఁడు. కాని యపలభ్యములగుచున్న వారి గ్రంథములలో నియ్యవి
యగపడలేదు.

“శస్య ప్రాప్యత్వే శస్య క్రాప్యత్వే శి వర్ణస్య ద్వైవిధ్యే-
శ్చ ద్విధాక ఏవోను న్వాహ్ | విసర్జి త్వాదేశ స్వరాః |
స్వర్యా అంతర్థ భిష్వాణ | శ్చతుస్త్రైశ్చ ధలః స్కృతాః |
సిద్ధిస్సంస్కృ తిశ్చానాం | భవే స్పృహాశతక్షరైః |
ప్రాకృతానాంచ సిద్ధి స్థాన్యత్ తై శ్చత్వారిశదక్షరైః |
ఋ ణ వజ్రా వినై కాశా | కారాభ్యాంచ దశ స్వరాః |
శమా వసంయుక్త జ ఙ్గా, వినై వాన్యే హలో మతాః”

ఋ ౫ వక్షాప్రాస్వసీర్హా । వై జాద్యా వనునాసికా ।
శమోచ దశతే న్యూనాః । ప్రాకృతోక్తిషు సర్వతః ॥

ఇత్యాది నగగుచి హేమచంద్రాది వ్యాకరణ ప్రవణోక్తిర్నామ. ” (అహోబలపరితీయము ౧౩౫ పుట) హేమచంద్రాదు శిష్యప్రాశ్నాశాఖ్యములలోని సామ్యుత నిర్ణయమాన్నాయమును మరయుచు పక్షికోసి పయితీని తెప్పించు గూతుల చేరిన ప్లుత నిషేధమును బట్టి విదితమగు చున్నదని యివాచిక ప్రాసీయే నున్నాను. (౨౫౧. వి.) పట్టి హేమచంద్ర వాక్యమున కీక్రింది చండి వ్యాకరణ గ్రంథము యులము కానవును.

“చప్లుత జ న భాన ” (చండికృత ప్రాకృతలక్షణము. ద్వితీయమగు స్వరవిభాగము ౧౧ సూ.) ప్లుత నిర్ణాః జకార చకార ఇకారాశ్చ ప్రాకృతే న భవంతి. శ్లోకః —

“ఐ యస్వకా తతిఃపశ్యాత్ । ఋ యా ౫ యా చతిః స్వరాః ।
ఈ జ ఇ శ శ మా స్వరైః । ప్రాకృతే నై న పిర్నిచితే ” ఇకారము ణకారముగాఁ గాని యకారముగాఁ గాని మాత్రము నుద్దేశముతో నావలయుఁ జూడుచు నకారము పైతికం ప్రాకృతమున నుండిన సూత్రించెను. అట్లయినను బదాది ఇకారము ణకారముగ మాత్రముండయుఁ గలదుగాన నకారము లేదనుట సరికాదని కావలయు చట్టి విషయని నూతనమును హేమచంద్రుడు చాటిపెట్టెను.

“నాజః ” స్వరాశ్చ వ్యాసంయుక్తస్య అనాదే నాస్య ప్రాయోజో భవతి. స హాననం = సహజణం. స హణణం (చండి. ప్రాకృ. స్వరవి ౩౪) “తవన్దస్య ఏటరగ్నా” తవన్దస్య స్థానే ఏటవక్ల భవతి యథాసంఖ్యం. నిత్యం = ణిచ్చం ... .. ” (చండిప్రాకృ. స్వరజ. వి. ౧౭ సూ.)

“ఆదేస్తు” (౧ - ౩ - ౫౩) నిర్ణయము వర్తతే. ఆదే ర్నకారస్య ణో వాస్యాత్. నూః=ణో, న . చతిః=ణః, య. అస్తారిత్యేవ(అసంయుక్తస్యైవ). న్యాయః=నాః” (షడ్భాషాచంద్రక ౫౫ పుట). ఈ పక్షమున నాతిః యను ములను, దుఃస్పృష్టమును, జహ్య మూలేయమును గానున్నను నిషేధాసీయ మును, నిషేధిపగుడుగు గాణము తేలియకున్నది. (కీచికాహలపతి చెప్పిన సమాధానము నుడువ వ్రాసెను. (౨౫౧. వి.)

ఇంక బయినివ్రాసిన “ఋ ౫ వక్షా వినై కాకా । కారాభ్యా” మిత్యాదివచనము పైతికము సరియై యుండలేదు. జ ఇ లు సంయుక్తతా వస్థాః ప్రాకృతశబ్దము లందుండునని యంగీకరించుచున్న తద్వచనకర్త

వానిని వర్ణసమాన్నాయమునుండి తొలగించుట కేవలము నయ్యక్తికమై యున్నది.

(౨౫౨) — పలు వచనములయొక్కయు హేమచంద్రాచార్యవృత్తి యొక్కయు బ్రణాళినిబట్టి పరిశీలించగా వానియందు జెప్పబడిన ప్రాకృత వర్ణసమాన్నాయము మహారాష్ట్రీ ప్రాకృత మాత్రమునకే యనెడి నా వ్యాఖ్యానము రూఢముల మగుచున్నది. అట్లు కానియెడల మాగధీ ప్రాకృతియున శవర్ణముండుట యీ క్రింది రీతిని నిర్వివాదమై యుండగా నయ్యది పయిని వ్రాసిన యెల్లవచనములందును నిషేధింపబడుట విరుద్ధమే గాన గిచా. (శినికిని చిహ్నంబలపతి సమాధానము ౨౫౨ విషయములో జూడఁ దగును.)

“సోః శ్లో” (3-౨-3౬) “నకా కేఢ్యో ర్దాగ్ధ్యాం శకార లకారౌ యథాక్రమం భవతి.” (షడ్భాషా చంద్రిక ౧౮౫ పుట.) “రసో ర్గశౌ” (౮-౪-౨౯౮) ‘మాగధ్యాం కేఢ్య దంశ్వి సకారస్యచ స్థానే యథా సంఖ్యం లకార స్తాలవ్య శకాశ్చ భవతి.’ ర-క-లే (నకే) క-లే (శకే) స-హ-శే, క-ద-ర, (హ-సే, సు-మ్,) ఉభయోః (సలగు నుదాహృతము) శాలశే, పులిశే (నా-సే, పురు-పే.) (సిద్ధ హేమచంద్ర శబ్దానుశాసనము.)

అట్లే వైశాచీ భాషలో నసంయుక్త ఇకారుము సైత మిక్రిందికీతిని నెలయుచుండుటచేత వద్దానిని నిషేధించుటయు విరోధించుచున్నది.

“వాళ్ళోళ్ళో వాచిశ్” (౪-౪-3౦౪) వైశాచ్యాం రాజ్య ఇతిశబ్దే యో జ్ఞకాః తస్య చిహ్నం ఆదేశో వా భవతి. ఉ. రాచిహ్నం లపిరం. ష్టో లపి తం. రాచిహ్నం ధనం ష్టోధనం (సిద్ధ హేమచంద్ర శబ్దానుశాసనము.)

అట్లే మాగధీభాషలో విసర్గ మిక్రిందికీతిని నెలయుచుండుటచేత వద్దానిని హేమచంద్రుడు నిషేధించుటయు విరుద్ధ మనా తరహా.

“క్షస్యకః” (౮-౪-౨౯౬) మాగధ్యా మనానా వర్ణసమానస్య క్షస్య ‘కః’ జహ్వమూలీయో భవతి. య-కే (యక్షే) ల-క-శే (రాక్షసే) (సిద్ధ హేమచంద్ర శబ్దానుశాసనము.)

హేమచంద్రుడు ఋష్యాసీయమును నిషేధింపచుండుటచేత నాతఁడు చేసిన విసర్గనిషేధము జహ్వమూలీయోఽఋష్యాసీయములను సైతము స్పృశించు చున్న దనకతీరదు.

పలు పదార్థమునుబట్టి జహ్వమూలీయోఽఋష్యాసీయములేగాక విసర్గము సైత మాధునిక వ్యాకరణములలోఁ బరిగణింపబడుతుండుట

సరికా దనకతీరదు. హేమచంద్రాదుల వలెగాక వీరు మాగధ్యాదులలోఁ గల శవర్ణమును సైతము పరిగణించుటచే నిట్లు మాగధిలోనే యున్న జహ్వ మూలీయమును బరిగణింపకుండుట, పా, మాదిక మనకతీరదు.

(౨౫౩).—పయి సందర్భమునుబట్టి ఋ ౩ వర్ణా విత్యాదివచన కర్తయు హేమచంద్రుడును మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతవర్ణ సమామ్నాయమును మాత్రమే యుద్దేశించి చెప్పిరనుటకు సందేహములేదు. కాని యాపక్షము నందును “ఋ ౩ వర్ణా వినే” త్యాది వచనకర్త, మహారాష్ట్రీ ప్రాకృత మునలేని విసర్గమును నిషేధింపకుండుట యుక్తముకాదు. ఇక నట్లు నిషేధించినచో సంస్కృతవర్ణ సమామ్నాయ మేబది వర్ణములలోను బదు నొకొండు వర్ణములు నిషిద్ధములై, “ప్రాకృతానాం చ సిద్ధిః న్యాజ్, తైశ్చ త్వారింశ్ దక్షరైః” అను వాక్యము పరాస్తము కాగలదు. ఇంక విసర్గ మును నిషేధించిన శిక్షాప్రాతిశాఖ్యముల ననుసరించిన హేమచంద్రుఁ డీపట్టున జహ్వమూలీయోపస్థానీయములు పెంజిటిని సైతము నిషేధింప కుండుట సరికాదు. మఱయు సీ క్రిందికితిని మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతమునందు ‘ఐ’ కారము వెలయుచున్నదిక తప్పనందున ఋ ౩ వర్ణా విత్యాదివచన కర్తయు హేమచంద్రుడును ‘ఐ’ కారమును నిషేధించుటయు సరికాదనక తీరదు.

‘ఁయి ఐ’ (౨-౧-౨౪) అయిత్యర్థే ఐ ఇతి, వా, ప్రయోజ్యమ్. అతపవ వచనా వై కాన్య్యాపి ప్రాకృతే ప్రయోగః - ఐ సిహి. పక్షే, అ ఇ సహి, (అయిసఖ) (షడ్భాషా చు. ౧౦౮ పుట.)

“అయూ వైత్” (౨-౧-౧౬౯) “అయిత్యర్థే ఆదేః స్వరస్య పక్షేణ సస్వర వ్యూజనేన సిహి ఐత్ వా భవతి. ఐ, చీ హేమి. అ ఇ ఉచ్ఛ్చత్తివ (అయి ఉచ్ఛత్తే) వచనా వై కాన్య్యాపి ప్రాకృతే ప్రయోగః” (సిద్ధ హేమ చంద్ర శబ్దానుశాసనము).

• పయి సందర్భమునుబట్టి “ఐ ఔలుగలవని చిన్నయసూరి వ్రాసెను గాని ఐ ఔ లేప్రాకృతిమునందును గనబడిలేదు” అనెడి యాధునికవైయాకరణ వాక్యము సరికాదనకతీరదు.

ఇకఁ బయి సుత్రములనుబట్టి ‘ఐ’ కారమును నిషేధింపనియెడలఁ జత్వారింశస్సౌఖ్య కుదురుపడి నేరదు.

శిక్షా ప్రాతిశాఖ్యముల ననుసరించిన హేమచంద్రుడు దుఃస్పృష్ట మును, ద్విధాక ఇత్యాదివచనమున ‘శోష్టాణః’ అనుపాతము నంగీకరించిన

ఋ ౧ వశ్చా వినేత్వాది వచనకర్త యలఘు లకారమును, నిషేధించి యుండ నందున సోమచంద్రుని పితమున దుఃస్పృష్ట అకారమును, వచనకర్త పతమున నలఘు లకారమును బ్రాకృతి వస్థాసమామ్నాయమానఁ గలవని తేలుచున్నది.

(౨౫౪)—కాని దుఃస్పృష్ట డకారము (అ) ప్రాకృతిమున నున్నదనుటకు చిహ్నిము లగపడివు. ఇదిను నయ్యక లేదనుటకు గొన్ని నిహ్యసములు కన్పట్టుచున్నవి. సుస్కృత శబ్దములలో దుఃస్పృష్ట డకారము నికారముగా నూటి నానాటికింకను లకారరూపము నుండి నిహ్యసభిన్నమనాలు ప్రాకృతిమునఁ గలదిని యాక్రంది సుప్రసూలవలన పశి మునుచున్నది. (వి. ౧౨౩.)

“టోర్వడి శాదాలః” (౧-౩-౨౪) “త్విత్వమి న్తే. టోశాదా టోర్వడస్య లత్వోతున్యాత్. గుడిః = గురో - గురో.”

“లక్ టోనుమిగే” (౧-౩-౩౦) ‘‘ప్రోర్వః’’ (౨-ముక్త స్వారాజా వక్తరూపస్య) రచః పరస్య డస్య లకారో భవతి, టోనుమిగే డిహ్యో గణా వజ్జియత్వా. లిత్వాన్నిత్యమ్. గుడిః = గురో’ (పశ్చాష్టా శ్. ప్రక. ౫౨-౫౩-పుటలు.)

“ఢోలః” (౧-౧-౨౨) “స్వరాత్ప్ర స్వరముక్త స్వానాదే డస్య ప్రాదాలో భవతి, డిహివాచుభిమ్. పరిమాణమునా, గురుఢో = గురుఢో. (స్థితేషు చ ప్రశబ్దాను శాసనము ౨౪ పుట.)

(౨౫౫)—ఇది న లఘు లకారోచ్చారణాన సుస్కృతమున నన్నయ భట్టు నాని నున్నదనుట చిశ్చయమైయెడను నద్దానికి వస్థాసమామ్నాయమానఁ బ్రకర్గణము చేయుట “ఆనుప్రదానాది” త్యాగ పర్వత శేష్య ప్రసాదక మూల కారికకే గాక నన్నయసిద్ధాంతమునను వినిధ్యసమితి యీ వారి విశేషకరించియె యున్నాను. (పి. ౧౨౪) కాన వట్టి యలఘు లకారమును (అ) జేర్చి నన్నయ భట్టరకుండు సుస్కృతమునకు పర్వము లేదనియని చెప్పె ననుట కేవలమా ససాగతమా గదా.

పయి సందర్భమును బట్టి ప్రాకృత భాషాభేదముకలదునెమిక్కి పర్వ సమామ్నాయ సుఖ్యమువది యనుట యెట్లును బాసగ సోదసియె, మహారాష్ట్ర ప్రాకృతమునకు సైతము హేమచంద్రుండును ఋ ౧ వశ్చా వినేత్వాది వచనకర్తయుఁ జెప్పిన రీతిని జత్వారిశత్సౌఖ్య కుదురుపడనేరదనియుఁ జెప్పుటకు సందేహములేదు.

కాబట్టి నా రచించిన కారిక చొప్పున 'ఋ ఋ ౧౧ ౧౨ ఐ బౌ శ ష న్దములును దుః స్పృష్ట డకారమును (అ) విసర్గమును దప్పఁ దక్కిన యేబది సంస్కృత పర్ణసమామ్నాయములోని నలువది న్దములును మహాదాష్ట్య ప్రాకృతమునకు పర్ణసమామ్నాయముని చెప్పటయే యుక్తమని గ్రహించవలయును.

(౨౫౬) — ఈ క్రింది చుడకృత ప్రాకృతలక్షణ గ్రంథమునుబట్టి 'ఐ బౌ' లును మహాదాష్ట్యలో గలవని శకుంతల కపకాశ మగవడుచున్నది. "ఐగతౌ ఐకేషాం చిచ్ఛతే భవతిఏన. కైతరమ్ = కై అం. సౌవర్యమ్ = సౌ అరిం. కౌరవాః = క అవా ... " (చుడ-ప్రాకృ. స్వరవిభాగము ౧౯ నూ.)

కాని పలువానిలోని 'కాలవా' అను సుదాహృతినిబట్టి యిట్టి రూపములు వైశాచి మాగధీప్రాకృతశిష్యులము లయియుండునప్పుడని యూహించవచ్చును. "వైశాచ్యా 'ణయోస్థానా' వైశాచ్యా కేఫస్యలకారో భవతి. ఐ ష్య అవాః ... " "మాగధీకామూ రణయోస్థానౌ" (౪౩ నూ.) 'మాగధీకామూ రేఫ సకారయోస్థానౌ భవతిః ... " (చుడ. ప్రాకృ. స్వర విభాగము ౪౨—౪౩ నూ.)

ఈ క్రింది హేనుని ప్ర గ్రంథమునుబట్టి 'కౌరవా' అనియే యున్నదని శంకించరాదు. "ఐగతౌ ఐకేషాం చిచ్ఛతే. కైతరమ్ = కై అం. సౌవర్యమ్ = సౌ అరిం, కౌరవాః = కౌవా (స్థానానివిసర్గ శబ్దానుశాసనము ౮ అధ్యాయం ౧ పా. ౧౪ త్రిపు స్పృష్టి) ఈ హేనునివ్ర వాక్యములు వెనుక వ్రాసినవి (౨౫౧ ప.) దయి చుడకృత ప్రాకృత లక్షణ గ్రంథమునుండి యైతివ్రాసిన వేదానియు సూర్యునియు "కౌరవా" అనుచో "కాలవా" అనియే యుండవలయుననియు దవాప్య ప్ర శ్ఠినిబట్టియే విశేషమగుచున్నది గదా. ఇచటనేగాని 'సౌవర్యమ్' అనుచోట సయితము తప్పులేదు. అచట "సౌ దిర్యమ్" అని యుండవలయును. 'స్వర్యా' శబ్దములోని డకారము నకార సంయుక్త మగుటచేత "కి గి చి జ తి డి ష యవాం ప్రాయౌలుక్" (చుడ - ప్రాకృ - స్వరవిభాగము ౩౮ నూ.) 'స్వర్యా' డకేషామనాది భూతానా మసంయుక్తానాం కి గి చి జ తి డి ష యవాం ప్రాయౌలుగ్భవతి" అను నియమము దొప్పన లోపింపనేరదు గాన "సౌ అరిం" అను రూపమే సిద్ధింపదు గదా.

(౨౫౭) మఱియుఁ జండుడును హేమచంద్రుడును 'ఐ బౌ' ల స్థితి సమ్మతము కాకుండుట చేతనే 'కేషాంచి' చ్ఛబ్దముతో నిరసించిరి. అక్కారణమునను

నవి వాఙ్మయమున మృగ్యములగుటచేతను జుండ హేమచంద్రులెగాక వరుగుచి వాల్మీక్యాదులు సయిత నుట్టి రూపములకు సూత్ర రచనముచేసి సాధింపరైరి. కాగానే నన్నయ భట్టారకుడు సయితము వానిస్థిని బాటింపఁడయ్యెనని చెప్పినను జెప్పవచ్చును. ఇతఁ వెనుక నుదాహరించిన 'అయి ఐ' అను వాల్మీకి సూత్రము చొప్పున 'ఐ' శబ్దము మహారాష్ట్ర ప్రాకృతిమునఁ గలదినక తీర నందున 'ఐ' కార నిషేధము సరికాదని నాక్షేపము లగులక తీరకున్నది. అయినను నట్టి శబ్దమొక్కటిమాత్రమే సాక్షేపముగా నుండుటచేత సద్దానిని నన్నయభట్టారకుడు సాటింపఁడయ్యెనా యని యాలోచింపలసి యున్నది. లేదా ప్రామాణికుఁడగు నన్నయ భట్టారకుని చరిత్రమాత్రమే బోధమును సంగీకరించుటకన్న 'అ యి ఐ' అను సూత్రముచేత సిద్ధించుచున్న 'ఐ' శబ్దము సంస్కృతి శబ్దగతియు కాదనియు నయ్యది ప్రాకృతి వ్యాకరణ మాత్రసిద్ధ మనియు, సంస్కృతి శబ్దగతియులగు నేఁబడ నక్షరములొన నేయే నక్షరములు సంస్కృతభవములగు మహారాష్ట్ర ప్రాకృత శబ్దములలో లోపించినో లేదా నిర్ణాంతరములుగాఁ బరిణమించినో యని మాత్రమే నిర్ణయించుచు 'ప్రకృతేస్తుతే దశోనాః స్వ్యా' అని యిట్లు నన్నయభట్టారకుడు సూత్రించె ననియు జెప్పట ముక్తికర్తవ్యమై యున్నది. ఇట్లేనివిధంగా 'అయి ఐ' అనుచోట "అయి అయి" అను పాకిము గ్రంథిప్రతిభిక్రేత మేమాయనియు 'ఐ' అను పాకిము లేఖకాదు సమాదేశ్యత మేమాయనియు దోచెడిది. (చూ. 2౯ VII వి.)

(అం.)— పాండిల ఇంకొకరుడు "ప్రకృతేస్తుతే దశోనాః స్వ్యా" అను సూత్రమును ప్రాకృతిభాషా పట్టుకొని సమామ్నాయపరముగా సమన్వయించుటకయి యత్నించుచున్నందునఁ జాలవలె కట్టి మార్గమున ప్రక్రియ న్నాడు.

"ప్రకృతేస్తుతే దశోనాః స్వ్యా" అని— దశవర్ణాః ఊనాయేమాంతే - దశోనాః-ప్రకృత్యా, దశోనాస్తే పంచాశద్వర్ణాభవత్. ప్రాకృతశబ్ద నిష్పత్తి శ్చత్వారింశద్వర్ణాభవత్తీర్థి. తత్రఊనా దశవర్ణాశ్చ ఋ ఋ ౧౧౧౧౧ ఐ ఐ ౧౧౧౧౧ అసంయుక్త జఙ్గా శబ్ద చరిత్ర-ఉక్తవభాషా శబ్దానుశాసనే, శమావసంయుక్త జఙ్గా పత్తి. [దీనినిబట్టి హేమచంద్రుని శబ్దానుశాసనము నీతిఁడు చూడలేదనియు నట్టి గ్రంథముగలదని మాత్రము వినియుండెననియుఁ దోచుచున్నది. "శమా వసంయుక్త జఙ్గా విత్యాదికారిక సిద్ధహేమచంద్ర శబ్దానుశాసనముచలేదు. దాని యభిప్రాయము మాత్రముగలదు. (అం. వి.) శమావిత్యాదికారిక గ్రంథాంతరములోనిది - పడ్యామా చంద్రికలో నగపడు

చున్నది. (వి ౨౫౧)]. తేనశుల్కేజ్జమిత్యాది సూత్రనిష్పాదతానాం 'సుజ్ఞో, మజ్ఞులూ' ఇత్యాది రూపాణాం సంయుక్త జ ఇ వర్ణాన్వితత్వేపి సకష్పన్వోషః [ఋ ఋ ౧ ౧౨ ఐ ఔ] వర్ణా అసంయుక్త జ ఇ గా వర్ణాన్వితత్వేపి సకష్పన్వోషః' అని ముద్రతాహ బల పండితీయములో నున్నది. గ్రంథంశ జనితమగు నీయసంగతివై సః జూచికోసక 'మక్కిక మక్కిగా' 'ముక్కుస్య ముక్కోఽర్థః' అనునట్లు గాఁ డీక వ్రాయఁబూసిన శ్లోం భ బ్రాహ్మశాస్త్రులు గారు "ఋ ఋ ౧ ౧౨ ఐ ఔ" వర్ణములు సంయుక్తములుగాని జ ఇ గ వర్ణములు ఇతర వర్ణములతోఁ గూడినను దోషములేదు." అని వ్యాఖ్య చేసిరి. (ఇచటి వ్యాఖ్యయెల్లఁ జాలవఱకీట్లే యున్నది. ఇచటి గ్రంథవాది మును నా యొద్దనున్న లిఖితమాతృకనుబట్టి వైతీని సవరించు వ్రాసితిని)]. శ ష వర్ణ నిషేధస్య సంస్కృతీయ విషయత్వేన "ప్రాః జ్ఞా" వితి మాగధ్యాం శ వర్ణస్య విద్యమానత్వేపి సవిరోధః. (శ్లోభసమే = శ్లోభణం.) ప్రాకృత్యాం విస్మయస్య సామదభావేషు 'క్షః కః' ఇతి సూత్రే లితన్థానికిస్య జహ్వో దుశ్చలీయస్య సత్త్వాత్ తన్యాపి విద్యమానతుల్యతేతి తావన్తాత్రా శయేన భాషాశబ్దానుశాసనగ్రంథే దశస్వరా ఇత్యుక్తిమితి తత్తత్పర్యం తాత్పర్య విదోవిదాంకుర్వంతు." (అహో ౧౩౮-౧౩౯ పుటలు).

పయిరీతిని 'క్షః కః' అనుమాగధి సూత్రముచేతఁ బ్రాకృతివర్ణ సమా మ్నాయములో విస్మయస్థితి సంగతిరించుటనుబట్టి పరిశీలించునపు డహోబలపతి ప్రాకృతిభేద షట్కసామాన్యమునకు వర్ణసమామ్నాయము నలువదియక్షర ములని నాధించుటకు యత్నించినట్లు తోచెనమానమ గదా. అట్లయినను నీ షట్కమునకు వెనుక నుదాహరించినరీతిని 'రాచిఖోలపిరమ్' అని యిట్లు నైశాచిభాషలో సంయుక్తి ఇకారము సయితిము వెలయుచుండుట బాధకిమె యగుచున్నది. ఈ ఇకారము సంస్కృతి శబ్దగతిమె యగుటచేతి నాతిఁడు త్రొక్కిన మార్గామున సమాధానాంతరిము లభింపనేరదు.

(౨౫౯)—అహో బలపతియు 'శోష్టాణః' అను పాతిము సంగీకరించి ద్వీధాక ఇత్యాది శ్లోకిము చొప్పున (వి. ౨౧౮) న లఘు లకారమునకు సం స్కృతవర్ణ సమామ్నాయమునఁ బృథగ్గణనము చేయువాఁడను, నట్టి యలఘు లకారమును నిషేధింపని కారణమునఁ బ్రాకృతివర్ణ సమామ్నాయమునందును నద్దానిని బరిగణించువాఁడను నగుటచేతి సయితి మీతిని సమన్వయము నన్నయభట్ట సిద్ధాంత విరుద్ధమై యగ్రాహ్య మగుచున్నది. నిర్ణయై శేష్య లక్షణములను బ్రతిపాదించు 'అనుప్రదానా' దిత్వాదికారికను బట్టియు 'లఘుశ్చ లఘవశ్చేతీ' త్యాది చింతామణి కారికనుబట్టియు సంతస్థముల

లఘు లఘువులకుఁ బృథ్విగణము చేయుట సరికాదని యీవిఠకు విపులముగాఁ జర్చించి చూపియేయున్నాను గదా. (ప. ౧౮).)

అలఘు లకారములకు సంస్కృతమునకు సలేనే ప్రాకృతములకును బృథ్విగణము నెలనుపడిదని మాత్రమే నాచుభిప్రాయము కాని యట ప్రాకృతియు లేదని కాదు. సంస్కృతియును సలేనే ప్రాకృతియును స.స్కృతి సమములలో 'కోమళో, ముకురో' వచ్చును శబ్దములలో కయ్యనె యున్నదినుటకు విప్రతిపత్తి యేమియు లేదు. వాటియు ను గల దినుట కున్నది పైతమగవడుచున్నది. వైశాచిభాషలో వట్టి అలఘు లకారమునకీ లఘూచ్చాణమే గలదని యాక్రొందించి ప్రాకృతివైదుషి కిదియు సూక్తిచియున్నారు.

“లోల” (౨-౨-౩౮) “వైశాచ్య లకారస్య లకారస్యాత్-కోమళా, కోమళో, ముకురో” (పద్యపాదాంతం). చెన్నకవిశేషనిర్ణయ పుస్తక భాషాగూఢము. CI-No-35-1886 స.సత్సరియ. మైసూరు విద్యాతరంగణీ చంద్రాలమఠమున ముద్రితం.)

(౨౬౦).—ఈ విషయమున నభిప్రాయభేదములు గలవు. వైశాచి తర ప్రాకృతిములలో అలఘు లకారము లేననియు; వైశాచి ప్రాకృతియు నందు మాత్రమే అలఘు లకార వ్యాసమున అలఘులకారము. ‘లోళః’ అను సూత్రముచే నిధింపబడుచున్నదనియు; శబ్దము గొరకుఁ బ్యాచీను లీక్రింది కీతిని బయి సూత్రమును దాని యుదాహరణమును దార్జాలుచేసి ముద్రింపించుచున్నారు.

“లోళః” (౨-౨-౩౮) వైశాచ్య లకారస్య లకారస్యాత్-కోమళో, కోమళో, ముకురో, (1916 సంవత్సరము) ముద్రితముగు బొంబాయి గవర్నమెంటు గ్రంథమాల, పద్యపాదాంతం).

“లోళః” (౨-౨-౩౮) వైశాచ్య లకారస్య లకారో భచి-సీశం—కుశం—జరం—సీశం—కనుశం. (1900 సంవత్సరమున ముద్రితముగు బొంబాయి గవర్నమెంటు గ్రంథమాల, 60 నెంబరు పుస్తకము. చెన్న-విశ్వ-పుస్తక భాం. సిద్ధహేమచంద్ర శబ్దానుశాసనము.)

అట్లుగాను సీ శబ్దానుశాసన పుస్తకములోన చాకారతరములుగల వై “సీశం” మున్నగు శబ్దములు లకార ఫుటితములుగల జూపబడియున్నవి. ఇతియకాక యీ సూత్రమున రుదాహరణముగ జూపబడిన కుమార పాల చరితములోని ‘కలశేతివ్యా’ (౨ సగ్గము - ౬ శ్లోకము) అను శ్లోకము

నందును, “కిల—లోలః” (30౮) అనెడి యద్దాని వివరణమునందును లకారఘటిత రూపములె యగుపడుచున్నవి. భామహకృత ప్రాకృత ప్రకాశమునఁ (ఇది వారుచి సూత్రములకు వృత్తి) బాపబడిన టిప్పణమునందు ‘లోలః’ (౮—౪—30౮) ‘లకారస్య లకార ఏవ - సీలా, కులా—సలీలా’ అని యిట్లు పలు హేమచంద్ర సూత్రమును, దాని వృత్తియు నుదాహరింపబడియున్నవి. (౧౦ పరిచ్ఛేదము, ౧౨2 పుట.)

పలు టిప్పిణధునాక ప్రాకృత పండితు లీ విషయమున భిన్న భిన్నా భిప్రాయులగుచు వారి వారికి సమ్మతములగు తీతులను ముద్రింపించుటంజేసి వాల్మీకి హేమచంద్రుల సత్యములగు పాకము లెవ్వయో నిర్ణయించుట దుశ్య కమై యున్నది.

రికీలిపంగా వెనుక నుదాహరించిన “రలయో గ్లడయో న్దవ్యల్లలియో” రిత్యాది శ్లోకరాజ నచనముచోప్పున సంస్కృతమునందె చాల కాలము క్రింద—నిస్సందేహముగా హేమచంద్రునికీ బూర్వకాలముక—నెలసియున్న యీయిలఘు లకారము విధానము లేకయే ప్రాకృతమున లఘులకారమయ్యెనను! ముక్తిహారు కానేరదు. సంస్కృతాద్యము లగుచున్న ప్రాకృతము నును విధాన మక్కడలేకయే యీ లఘులఘులు స్వరూపమున వీక్షింపవచ్చును నలనుకొను. అట్లు యైవో వైశాచీ భాషలో మాత్రము తప్పింపఁచున కలము లకార విధానము పరిపూర్ణం?

మఱయుఁ వైశాచీ ప్రాకృతమున మహాద్వయముల చోట్ల నెల్ల సంత్యములను బుచ్చుచును ఇవ “మై యున్న స్త్రీక్రీడి వాల్మీకిసూత్రముల కల లకారముగనుచున్నది. ఇది చాలవఱకు మహాద్వయభేదమును బోలిన యుచ్చాణము గల లఘులు లకారమునను లఘులకార విధానము చేయఁ బడినను ఇటుమె వైశాచీ ప్రక్రియకు సహజమైయుండునని యీ సందేహమున నిశేషముగఁ బుచ్చివిచ్చును. లఘులఘు లకారములు రెండును ఏతి మూలీయములే యైవను గాలక్రిమమున ప్రాచీన మూర్ధస్యశాసనలప గ్రంథమున లఘు లకారమున కిట్టి యుచ్చాణము సంభవించి నోపునని యీ వఱకు వ్రాసియే యున్నాను.

వైశాచీ భాషలోని దంత్య విధానములు

“నోణనోః వైశాచ్యామ్” (3—౨—౪3) “వైశాచ్యాం భాషాయాంణ కార నకారయోః నకారోభవతి—ఉ. రామేన (రామేణ) ణకార

చాక్లో. పక్షాత్రింశదత్ర తేనైన్యే ।

చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్ ।

ద్వివిధాదిదుదేదోతోఽ;

చోవక్రతమా వనుస్వారా ।

క గ చ జ యు గ ట డ ణ త ద స,

ప బ మ య ర ల వ స హ శంతు హల్విర్గః ॥

స్వ్యాపి పునః స్వీకార విధానం జాదేశబాధనామ్— ” (షడ్భాషాదంక్రిక - ౧౮౮ పుట.)

“టోన్తుతు ” (౩—౨—౫౧) “వై శాచ్ఛాం టు ఇత్విస్య తు ఇతి వాస్యాత్ - టుకః = నతుకో, కుటుంటం = కుటుంబం, డటుదేహః = నతు దేహః—(షడ్భాషాదంక్రిక) ౧౮౮ పుట.)

(౨౬౧) వ్యాఖ్య—పక్షాత్రింశదత్రాపి-అత్ర=ఈ యచ్చాంధ్ర భాష యందు. పక్షాత్రింశత్ = ముప్పదిహాలు వర్ణములు, అగును. తేచ = ఆ ముప్పదిహాలును, అనగానా ముప్పదియాక్షిణిలో నున్న సంస్కృతాక్షర ములును, అన్యేచ = ఆ ముప్పదియాక్షిణిలో కేరని గుత్తు సంస్కృతాక్షర ములును, శబ్దయోగవశాత్ = సంస్కృత సమశబ్ద ప్రయోగమువలన, అను ప్రవిశంతి = ప్రవేశించుచున్నవి. ఉ. పితృణామ, క్లప్తము, శాశ్లాము, ఆజ్ఞ, దుఃఖము, శంక, పండితు మొదలైనవి.

అచ్చాంధ్ర చూడవలె యా ముప్పదిహాలు వర్ణములను బేర్కొను చున్నాము. స్వీకృతః = ప్రాప్తస్థిర రూపములను, అదిదు దేదోతి. = ‘అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఏ ఐ ఓ ఓ’ అను వర్ణములును, డత్రావమా = ఐ ఔ లును, అనుస్వార = అణ్ఠానుస్వార పూణ్ఠానుస్వారములును, అదః = అచ్చాంధ్ర వర్ణ సమామ్నాయము నందలి యచ్చులగు యున్నవి.

క గ = కకార గకారములును, చజయుగ = చకార జకార జకార జేకారములును, ట డ ణ ... త్రంతు = టకార డకార ణకార తకార డకార నకారనకార బకార మకార యకార కేళ లకార ఎకార ఏకార హకార శకార రము లునున్ననో, హల్విర్గః = అచ్చాంధ్ర వర్ణ సమామ్నాయమందలి హల్లుల సముదాయము.

“వక్రతమా వఖ్యానుస్వారా” అనుసాతమునకుమున ఖండపూర్ణాను స్వారములు పైతము హల్లులలోని నేయని యావ్యుంపగును. “అనుస్వారో వ్యంజనం వాస్వరంవా” అను ప్రాతిశాఖ్యసూత్ర మట్టిసమన్వయమున కాథారము కాగలదు.

(౨౬-౨) — పయినదర్శమునుబట్టి, యచ్చాంధ్రమున (ఆంధ్రదేశ్య తద్భవములందు) వర్గయుక్కులనగా 'ఖ ఛ శ ష ష ఘ ఘ ఙ ఙ' అను మహాప్రావర్ణములు లేనివి లేలుమన్నది. తమిళదేశ్య తద్భవములలో నయితి మీ వర్గయుక్కులు లేవు. కణ్ణాటదేశ్య తద్భవములలో నయిత మివి సాధారణముగా నుండనని నాగవర్కయీ క్రింద క్రింది జెప్పియున్నాడు.

“నాత్ర ప్రాయేణ వర్ణాణాం ద్వితీయ చతుర్థాః” (కర్ణాట భాషా భూషణము, సంజ్ఞా. వి. ౧౧ సూ.) వృత్తి “... . ప్రాయేణోఽథ వచనానాం సంఖ్యానుకరణాదా దృశ్యతే... .. ఇర్హాసితం (రహితము)... .. ఘటనా... ..”. కర్ణాటశబ్దమునకు ద్వైతాద్వైతీయగు కేశిరాజునా సంఖ్యావాచకేతరము లందును ఏ వర్గయుక్తులగుపట్ల పరిణామము యుపేక్షా క్రిందికిని జెప్పెను.

జి. "ఒకప్పుడు మా ప్రాంతంలోని ఒక సత్త్వి-స్థాయి భాగ్యశాల్ దేవుని కోసం
ఒకప్పుడు ... .." (జి. సత్త్వి-స్థాయి భాగ్యశాల్ దేవుని కోసం ... ..)

పట్టయినది గిర్లాటభావాకాశముననున్నది సుప్రసిద్ధమై యుండుట
 చేత నిన్ను నుక్కుల స్థితిని నిర్ణయించుట ప్రయోగములు గలవా లేవా యని
 విచారి ముట్ల కింకాశమేలే.

ఇది, బెలుగుల నీ స్వయంకృతుల నెలాని యన్వేషితులు కలరమి
మిన్నట్లగుచున్నది. ఇట్లొక్కో కోణమునందు నన్ని యన్వేషితుల
ముల, కయ్యవి యగుచున్నవి.

$$f_1(\vec{r}) = \dots$$

భాగము - నె. గ్ర. = 100

సమీక్షించు } (దే) = ప్రతిష్ఠించు.
 వివక్షణలు }

$\left. \begin{array}{l} \text{१. ब्र} \\ \text{२. च} \\ \text{३. च} \end{array} \right\} (\text{च}) = \text{चै}$

१. $\phi(\frac{1}{d}) = \frac{1}{d} \phi(d)$.

విణ(దే) = చంద్రుడు.

$$80 \times 10^3 \text{ (દે) } = \text{બાલુ. મ.}$$

ଶିବ(ଦେ) = ସ୍ବୀୟନୟ.

శేవ(దే)=సిద్ధిదము.

$$\phi(\omega) = \frac{1}{\omega}.$$
$$f(x) - f(a) = f'(a)(x-a) + \frac{f''(a)}{2!}(x-a)^2 + \dots$$
$$x = y(\sqrt{2} - 1) = \frac{y}{\sqrt{2} + 1}$$

అనుభవము (లేదా) మేధావ్యాపించు.

సామగ్రి - (నే) సామగ్రియు,
వ్యాసము.

అనిపించుచు (దే)-వ్యాపించుచు

‘‘ହେଁ - (ଢେ)ହେଁଲୁଣା.

உயிரினம் (நெடும்) = 'ஹி' என்பது.

అనుమతి (ఉపాధిపతి అనుమతి).

పాతలు } = భవిష్యత్తునా శబ్దము.

ధాంధ్రమిత్ర=ధ్వన్యనుఃసంకాము.

పయిరీతిగల శబ్దములలో తాము మున్నగు వైకృతములం దట్టియనాం ధన్వన్తము లుండుటచేతఁ గావలయునవి 'గ్రా' అను చిహ్నముతో (గ్రా = అనింద్యగ్రామ్యము) శబ్దత్వాకరమున నుదాహరింపఁబడినవి. గోఞ, వజీరు మున్నగు పదములు హిందుస్థానీపదములయియు, గోఞ్డు మున్నగునవి యాంగ్ల పదములయియు శబ్దత్వాకరమున వ్రాయఁబడి యుండఁగాఁ బయినివ్రాసిన ఖద్ది ప్రభృతు లట్లన్యదేశ్యములుగ నుదాహరింపఁ బడకుండుటంజేసి యవి మూంధ్రదేశ్యములే యనుట శబ్దత్వాకర హృదయమని చెప్పటలో సందేహ ముండదు. అట్టియెడల నా ఖద్ది ప్రభృతిశబ్దములు సయిత మనాంధ్రవన్త యుక్తము లగుటంజేసి యవి మాత్రమేల యనింద్యగ్రామ్యములుగా నుదాహరింపఁ బడినయ్యెనో తెలియరాకున్నది. శబ్దత్వాకరమునం దగపడు చున్న యింకొక సంప్రదాయమువొప్పున న ఖద్దిప్రభృతియు 'కిద్ది' మున్నగు రీతినైన నుదాహరింపఁ బడివలసి యుండును. నీవిలోచి మహాప్రాణ వర్ణశ్శితి ననఁగా వర్ణయుక్కులస్థితిని సమర్థించెడి ప్రాసాదఘోష ప్రామాణిక ప్రయోగములను శబ్దత్వాకరము చూపియుండలేదు. కాని యప్పకవి వర్ణయుక్కులు పామగునపుడు గిందువు నెచ్చుచోటల నుదాహరించు సంవిధములో నిచ్చిన ప్రయోగములలో నొక కేరెడప్రయోగము లగపడుచున్నవి. "టవర్ణద్వితీయ మనకు తైత్తిశ కి ప్రామాణ్యములోను వినింగిన్న ప్రయోగముగ.

కొనుచున్నట్లు భైషజ్యని శితికింక విశాలాశీ దండుకరు జాహ్నువి నైక్యంక ప్తి గుహుని లోలా హ్నుకేలు మీఱ భూవరుడుపాడిగనియెన్" (ఆప్పక. ౨. ఆ. ౧౨౨ పద్య.)

టవర్ణచతుర్థమున అభిర్వచాన్యల వివాదాప్సమునందు—

గీ ధాంధమితభేరికాభావో ముంధాభీట నాడిచును టిన్నుమాట్ట న నారతింబు : పెక్కుగ అభిర్వచతులు నల్లికలందు : గాచ సాగంధికంబుఁ దేగలరె యొగులు (ఆప్పక. ౨. ఆ. ౧౨౨ పద్య.)

ఇట్టి ప్రయోగములనుబట్టి యచ్చాంధ్రమున స్థియక్కు లుండుట ప్రాచీనమహావి సమృతము కాకున్నను సర్వాచీ కివినమృత మనుటలో సందేహము లేదనియొ గల్గెటముచుండునతనే తెల్పుచుదును గాలక్రమమున వర్ణయుక్కులస్థితి యరుగుగ వాడుక కేరెడననియు సంగీకరించుట యుక్తమని తోచుచున్నది.

ధ్వన్యనుకరణశబ్దముల నుదాహరించుటలో సయితము శబ్దత్వాకర మున నొక నియమ మగపడకన్నది. కట్లు పెట్లు మున్నగు కొన్నిశబ్దములు వర్ణయుక్కులతోడనే యంగీకరింపఁబడియున్నవి. అవి యనింద్యగ్రామ్యములని వ్రాయఁబడలేదు.

“కఠిల్లు, దే-వి. హతియందగు ధ్వన్యనుకరణము ... ..”

“పెఠిల్లు, దే-వి. 1 హతియందగు ధ్వన్యనుకరణము ... .. 2 పిడుగుపడుట
యందగు ధ్వన్యనుకరణము. (ఆమ్రేశితమునందు పెఠిల్లు పెఠిల్లు. పెఠిల్లు పెఠిలు
“క॥ ధళధళమెఱపులు మెఱసంగఁ బెళపెళ నులుముచు బెఠిల్లు పెఠిలునఁ బిడు
గుల్ | నలుగడఁబడ బెసిదపుధాళుగల బలువాన జలధరంబులు గురిసె॥
కళా. ర ఆ.)” (శబ్దరత్నాకిరశము).

ఈ యుదాహృతిలోని ధళధళశబ్దము శబ్ద రత్నాకిరమున నుదాహరింపఁ
బడిలేదు. (అప్పకవి చూపిన ధాంభమిత శబ్దమును లేదు) సంగదా యది తళ
తళ శబ్దముగా మార్ప జరిగెనను దోచుచున్నది.

“తళతళ - దే-వి ... మెఱయుట మొదగు ననుకరణము-” క॥ ...
పాగునిపై న | గల్లిక నడరె దాఁపిడిము | తళతళమని మెఱయఁ గురుపితా
మహుఁ డధివా॥ భా॥ ఉష్ట. ౨౨. (శబ్దరత్నాకిరశము).

ఇవల నేరికమార్పి యిచ్చిమే యుండియున్నను సక్రింద వ్రాయు
కీతిగల కొన్ని యెడల చట్లుచేయుట కెవలము. సకృత్యమనిచెప్పక తీరకున్నది.

“గుబాలు. దే - వి. 1. గుబాలుయొక్క రూపాంతరము “గుబాలునన్
లకుముకుల్ క్రందెడున లేచు” ఆము. ౧ ఆ. 2. గులుబయందగు ధ్వన్యను
కరణము. “ననులు గుబాలునఁ బగుల” కేమ. ౧ ఆ. ... (శబ్దరత్నాకిర)
“గుబాలు - దే. వి. 1 పడుటయందగు ధ్వన్యనుకరణము. క॥ మఘవాహి
తుఁడున్ | దనుచునఁ దేనొఱుగఁ | బెనుగొప్పలిపడినగతి గుబేలునఁ బడి
యెన్” రామా. ౮ ఆ.” (శబ్దరత్నాకిరశము).

“దిం దిం. దే. వి. దిమిదిమి యొక్క రూపాంతరము. ” (శబ్దరత్నా
కిరము).

“దిమి దిమి. దే. వి. మద్దెల మ్రోతయందగు ధ్వన్యనుకరణము.
“దిమి దిమి యనుచు మద్దెల మ్రోయి. కా. కిష్కిం. కాం.” (శబ్దరత్నా
కిరము).

“బొట. దే. వి. వాన కురియుటయందగు ధ్వన్యనుకరణము. (వాన
బొటన కురియుచున్నది). ... ” (శబ్దరత్నాకిరము).

శబ్ద గతిములగు వర్ణ యుగ్విర్ణములను మార్పుటలో నింకిను సనేక
ఫలములగు శబ్దరత్నాకిర కీర్త యిట్లు యపమార్గమునఁ బోవుచు వచ్చెను.

“మక్కా. వై. వి. యవన దేశమునందలి ముఖ్య పట్టణము. * (ఈ
పువ్వు గుఱుతుచేత దీని ప్రకృతియొక్క యర్థ మీ వికృతిలో మాతినదని
తెలుపబడుచున్నది). ” (శబ్దరత్నాకిరము).

“మక్కా (నికృతి) స్వీకారమునందలి యొక పట్టణము. * (ప్రకృతి) మఱు. ” (వైకృతి కీపిక).

“మఱు. ... ౧ - పురి - ము. 1 యజ్ఞము. 2. ఒకానొక కీవి.” (శబ్ద కర్తాకరము).

ఇటు సావర్భమును బట్టి మక్కా శబ్దము వైకృతిమనియు స్వీపిశేష వాచియగు మఱు శబ్దము ప్రకృతిగాఁ గలననియు శబ్ద కర్తాకర కోశకర్త తలంచె ననుటకు సందేహము లేదు గదా. అనన్బీ దేశములోని యొక పుణ్య క్షేత్రమునకు వాచకముగాఁ దరిసిలు ‘కీనిని’ మక్కా అనుట. కాని కీనిని సంస్కృత భాషకు సహాంధ్ర శబ్దముగాఁ గలముటచే నిందు మహా ప్రాణమగు భావము న్నిడుటకు శబ్ద కర్తాకర కోశకర్త యంగీకరింపజయ్యెను. కాని తురిసిల వాఙ్మము కాలములోనిదిగా (A. D. 1412 ప్రాంతము) ఇదిసభా వాచియగున. మూర్తికీవి పురి ‘మక్కా’ అను యాముఖోనై గ్రహించి ప్రాసభావము నిబంధిచి ముచ్చ ప్రాసముటనా చాతురిని పియున్నాడు.

* శా మక్కా మంపర సమనా భ సువి దోర్తాహస్య, భావ మహా ।

మక్కా ప్రసిద్ధ భూభువ హి దూరాద్య సాస్థాపనా ।

ప్రాప్తి ద్యోతక శోభిత ధ్వజపత ప్రాయ ప్రసక్త్యశ ।

ప్రసిద్ధి వైకృతి శస్వేదా నిమన్య జాల కోలాహలా ॥

(వి భావాలీయాడు, ౫ ఆ - ౨౪౪ ప.)

ప్రసిద్ధాంధ్ర మహావి ప్రయోగ మిట్లుండగా శబ్దకర్తాకర కోశకర్త పరిశీలించి వ్రాయుట కేలకని ప్రామాదిక మనకి తీరిదు గదా.

ఈ విషయము గొప్ప దోషములను వైకృతి కీపిక శబ్ద కర్తాకరములకుఁ బరిస్పృశించుటకు సముచిత మగుచున్నది. గ్రంథ విస్తర భీతిచే నొక్కొక్కమును మాత్రము చూపుచున్నాను

“మక్కా (నికృతి) శూని డు * (ప్రకృత్యైకమునకు మాత్రవని పుష్ప గుఱుతుచే సూచింపబడి యున్నది) పరికర - (ప్రకృతి) (వైకృతి కీపిక)

ఈ పరి శబ్దముగలవొక సత్సమరూపము శబ్ద కర్తాకరమునకు నాపక బడలేదు సరేగదా పరి, పరికర, పరికర శబ్దములు సమక శబ్దాకరములగు దేశ్యములుగా సరేగ పరికరమున్నవి. కాని సంస్కృతకోశములలో పరికర, పరికర శబ్దములు లేకును గలవిడుచున్నవి.

* మక్కా...మక్కా యనెడి కుటీరములో నుంటియ పండుగగాఁ గల కుంగళ కథము

“వార. పు. వా (సానుర్వే) అరే, మూర్తే. అంబుష్టచ; శశే, మందేచ. త్రి; (త్రిలింగము)” (శబ్దస్తోమ మహానిధి; (వాచస్పత్యస్తోమము.) ఇందు వారశబ్దము లేదు).

“వారః - అ - త్రి, శశః - ౨ మందః - ”

వరుః - అ - పు. అంబుష్టః - ౨ వేష్టః - ౩. శశః - ౪. చారః - ౫ చంచలః - (సర్వ శబ్ద సంబంధి).

ఇట్లు వార వేద శబ్దములు సంస్కృత కోశములలో నెలయుచుండగా నైకృతి దీపిలో నాచరి శబ్దము నార శబ్దభవమని వ్రాసిన శబ్దస్తోమకరకోశ కర్త. శబ్దస్తోమకరమున కిక్రిందితిని “వార. వారి, వారి, వారి శబ్దములు దేశ్యములని వ్రాయుట విద్వంసులక తీరు గదా.

“వారి - దే - విణ. నేపరి. క. కొమ్మపయి బయలుదేరినది నెమ్మది నెమ్మది విదేల యేదో వారి. కిమ్మగ నవాతుచుక్కరి. కిమ్మ మాటాడుచు కలగరావరా విజ - ౩౪ ” (కొమ్మ = స్త్రీ - శాఫ. నవాతు = గడ్డ చుక్కరి)

“వారి. దే - వి. సమర్థము. వ్య. పిపై కొంచెపు వారివైపు 1 అన మా మూలము అడవివల్లపుడు. (భాగ - ౩౦. స్కం. అవకు మాటు రూము)” (ఇచట కోశకర్త ట ప్రాసమును పైతి మంగీరించెను).

“వారి. దే-విణ. వారముక్తి రూపాంతరము నీ॥ జలజ కేసరరాజ జల్లెడి మూలగా 1 దాటునవారి వ్యములతోడ. ఉ. హరి. ౨. ఆ. ”

“వారి. దే. విణ. సమర్థము. వారి తనంబున గూరులు వెటికి కొని. ఉ. హరి. ౩. ఆ. (వారిముక్తి రూపాంతరము. శబ్దస్తోమకరము).

పను ప్రయోగములలోని ఏకార సాధక విజయవిలాస ప్రయోగ మనియతి శబ్దాలంకార ఘటిత మగుటచేతను ‘ట’ కార సాధకమగు భాగ వతి ప్రయోగము నియతిమగు ప్రామునిబద్ధమగుట చేతను ‘ట’ కార యుక్త రూపము సంగీకరించు’ యొక్క మహానిగిగింపబడి. అప్రసిద్ధ ట. ఏ ప్రాసంగికముచే భాగవతి ప్రయోగమును వారించి కొని ఏ కార యుక్త రూపము సంగీకరించుటయు నందును శబ్దా సామ్యము గల ప్రకృతి యగ పడుచుండగా నట్టి రూపమును నైకృతి మనుట మాని దేశ్యమనుటయు నిరాధారములయి యసంగతము లగుచున్నది.

(౨౬౩) — ప్రకృతి సమములు తెనుగునఁ గలవని చెప్పబడి యున్నను ప్రకృతి శబ్దములలో నచ్చాంధ్రవర్ణ యుక్తిములగు శబ్దములను మాత్రమే తెనుగులో వాడుకొనుట సంపదాయమే యున్నది. సంస్కృత

శబ్దములను నలె సాధారణముగా నెల్ల ప్రాకృతి శబ్దములను దెనుఁగున వాడుకొనడి సంప్రదాయము లేదు. అచ్చాంధ్రస్థానియలలో జేరని వర్గ ద్వితీయ చతుర్థాదులు ప్రాకృత శబ్దములలో నెలయుచున్నను నట్టి యక్షరములలోఁ గూడిన ప్రాకృత శబ్దములు తిత్తిమములుగ, నే కివిచేతను బ్రయోగింపబడి యున్నట్లుగవడిను. కావున నే గదా యధర్వణుడు సంస్కృత శబ్దములనే ప్రాకృతులనుగాఁ గొని తత్సమములను దద్భవములను దెనుఁగున నుపదేశించి యున్నాడు. ఇంత యేల ! నన్నయభర్తృకముడు సైతియు సంస్కృత శబ్దములనుండి సంస్కృత సమములను సాధించు సూత్రిములను విపులముగా నుపదేశించిన గాని ప్రాకృత శబ్దములనుండి ప్రాకృతి సమములను సాధించెడి సూత్రియు నొకటికైనను బ్రత్యేకించుగా సూత్రించియుండలేదు గదా. నన్నయభర్తృకముఁ బ్రత్యేకించ జలను వేరుగా నాచిక్షుకవర్ణః మామ్నాయమున గణించుట బట్టి ప్రాకృతివర్ణ సమామ్నాయమున దంత్య చ జ ల ఫితి నాతః డంగీకరింపలేదుట విశ్వయము. కావున 'జఙ', 'జమో' అను ప్రాకృతి శబ్దముల తత్సమ రూపములు 'జడ', 'జముఁడు' అని బాలవ్యాకరణ కర్త యుదాహరించుట నన్నచాభిప్రాయ విరుద్ధమని ప్రహేళనగును. మఱచ శబ్ద భవము ముచేమరియల, రాజశబ్ద భవము 'రాజ' అనియు జెప్పుచున్నట్లు 'జమో' శబ్ద భవము 'జడ' అనియు. మఱచశబ్ద భవము 'జముఁడు' అనియు గ్రహించుట నన్నచాశ యానుకూలమై యుండును. లేదా యవి ప్రాకృతి భవములని యొక జెప్పవలసి యుండును.

(౨౬౪) — సప్తత్రిశదిహాన్యే సప్తేత్యై ప్రాకృత కారికి లప్పకీనియ చింతామణీగో నేలు విధముగ నుదాహరింపబడి యున్నవి.

“సప్తత్రిశదిహాన్యే, చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగ వశాత్” ।

ద్వీవిభా ... య కయగి ల యుగి పన హాశ్చపాలః॥ ”

(అస్పకప్రసదాహృత చింతామణి.)

శకటరేఫమును వర్ణాంతరముగఁ జరిగఁజేయుట యుక్తమనియు, దత్వక్షమున నాంధ్రమునకు నుండుదేడు వర్ణము లగుచున్నవనియు, సక్కారణమునఁ బయి పాశాంతరము సాధువే యనియు సహజబల పండితుఁ డీ క్రింది రీతిని వ్రాసియున్నాడు.

“పట్టత్రిశండత్ర :—అత్రశుద్ధ వికృతౌ, సప్తత్రిశద్వర్ణానాం వ్యవహారః. రక్షత్ర గృహ్యతే ద్వీవిధ ఇతిరేఫస్య ద్వైవిధ్య కథనేన గురురేఫస్య వర్ణమధ్యే పరిగణన దశాయాం । సప్తత్రిశదిహాన్యే, ఇత్యప్రకవి పుస్తక

పాఠోపి సాధురేవ తస్యరేఘ భేదత్వేన అవర్ణాంతరత్వా దపరిగణన దశాయా మయం పాఠ ఇతి వివేకః." (అహం. ౧౩౯ పుట.)

పయి గీతి నహంబల పండితులు పట్టత్రింశత్పాఠ సప్త త్రింశ త్పాఠములు రెండును సాధువులె యనుట విమర్శ సహజమై యుండలేదు. సప్త త్రింశదిత్యాది పాఠము ప్రతీ. ప్తమనుటకు సందేహమును లేదు. వెనుక నుదాహరించిన గీతిని (౧౦౭ వి.) లఘులఘువులు రెండిటికిని బృథగ్గణ నము చేయుట 'ఆనుప్రదానా' దిత్యాది (౧౦౮ వి.) శాస్త్రమునకు విరుద్ధ మును నన్నయాభిప్రాయమునకు (౧౦౭ వి.) విరుద్ధమును నగుటం జేసి సప్త త్రింశదిత్యాది పాఠము గ్రాహ్యము కాదని గ్రహించవగును. "యశ్చుతిమార్యా లఘు యం ప్రవదంతి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్" అని యిట్లు కింకోక్తవరగా జెప్పబడిన లఘు లకారమునకు సయితము నన్నయ భట్టాచార్యుడు పృథగ్గణనము చేయకుండుట చేత లఘు లఘువులకు బృథగ్గణ నము చేయుట చింతామణి కర్తృభిప్రేతియు కాదనుటలో సందేహము లేదు. "లఘువ్రా లఘునశ్చేతి, ద్వేభారతిస్థా నివిదంతి శాస్త్రాదిః." అను చొప్పున సంతకములు నాల్గింటికిని దుల్యముగ నే లఘులఘువులను జెప్పి యందు యనల విషయమును బృథగ్గణనము చేయక కలల విషయమున మాత్రము చేయుట నన్నయాభిప్రాయమున నెంతమాత్రమును విశ్వసీయజాలము గదా. మరియు సీ పాఠాంతరమునందు 'ల యుగ' అనుదాని ఖోళాంతరగ 'ల యుగ' అని చెప్పి యుట నరయంగా నలఘు లకారమును (ఉల్లు) నచ్చాంధ్రనర్త సమామ్నాయ గీతిని లకారమును (గియాళి) కభిన్నములుగ బాటించబడినట్లు సముతయు నిశ్చయమగుచున్నది. నేటికి యుచ్చారణమున వీనికి భేద మగపడుచున్నను నలఘులకారము దంత్యమును శ కారము మూర్ధన్య మును నగుట చేత వీని యభిన్నత చింతామణి హృదయమనిగాని శాస్త్రీయ మనిగాని యెంతమాత్రమును జెప్పరాదు గదా.

బాలవ్యాకరణకర్తయు ఇని భిన్నములనియె గ్రహించి 'పఘలు, పాఘలు, త్రాఘలుని బహుత్విమందు రి ల డి ల కాదేశమయిన శికారమలఘువు ... ..వర్ణ సమామ్నాయమునవి శికారము వర్ణాంతరముగాని యలఘు శికార ముగాదని యెఱుంగునది.' (బాల. సంజ్ఞా. ౧౦. సూ.) అనియిట్లు వ్రాసి యున్నాడు. ఈ మార్గమునే యనుసరించుచు త్రిలింగిలక్షణశేషకర్తయు "య వ ల లవలె కేలబునుబ్రయత్ని (లఘులఘు) భేదంబుచే ద్వివిధంబుగాన శబ్దానుశాసనాదులచే నలఘురేఘ వర్ణాంతరముగ గ్రహింపబడదయ్యె." అని యిట్లు సన్నయభట్టారకాశయము విశదీకరించెను.

పంపు బాలవ్యాకరణవాక్యమునకు “నన్ల సమామ్నాయగతి శకారము వర్ణాంతరిముగానట్టి యలఘు లకారము కాదు. అనగా వర్ణాంతరిమైన యలఘు శకారమయిన నిశ్చిత్తార్థము” అని యిట్లు నిర్ణయింపఁ ప్రకాశింపఁగల్గిన వ్యాఖ్యానము చేయుట కేవలము సాహసములకై మై యున్నది. బాలవ్యాకరణకర్తకే యట్టి యభిప్రాయమున్నయెడల “ఏళులు పాళులు త్రాళు”లని బహుత్వమును “రిలడల కాదేశమైన శకార మలఘువు” అని యిట్లు నిర్ణయింపఁగల్గిన శబ్దగత శకారమును బృథక్కరించి లకారవిశేషమున కలఘుత్వమును విశేషించి చెప్పియుండునా? మతయున్నది. కలఘు లకారమునె వ్యసమామ్నాయమున బరిగణించి యున్నయెడల వలఘుత్వమున కలఘు కేమును సైతము సూరివల్లసమామ్నా మయిందో బరిగణించుచుండునా?

నన్నయభట్టు కాలమున “త్రాడు” మున్నగుశబ్దముల డకారమునకు బహువచనరూపిత్వమున కలఘు లకారపరిణామము పండితసమ్మతిమై యుండలేదనియు నప్పటి కలఘ తులచిగిల శబ్దముల బహువచన రూపము లందు మాత్రమే యలఘు లకార పరిణామము సమ్మతిమయి యుండదనియు “ఉల్లు” అనెడి మాత్రపు వ్యాఖ్యానము సరివృత్తియు నిశ్చేదికరింపబడును. ఈశేష లకారాంత శబ్ద బహువచనరూపములలో నైతి మర్వాచిన బాల వ్యాకరణాదులు నాధిచురీతి శబ్దావయవ వర్ణాదేశమైన బహువచన లకారము సైతము లఘువున కే యలఘువలయునని చింతామణి హృదయమై యున్నది. “ఉల్లు” అనుచుండెడియుగోని తొల్లికొట్టమును లకారముగను దాని కవ్యవహితవచన గానున్న వ్యసమును లఘులకారముగను బహువచన యెంతమాత్రమును శిష్యమునాగు గదా. చింతామణికర్త మిర్ణయముల కలఘుత్వమునుగాని లఘుత్వమునుగాని రూదేశమున ముగానశ్శిష్యమరియు, వానిలఘులఘుతలు పండితవ్యవహారమును బట్టి గ్రాహ్యము లగుచుండుననియు (ఈలఘులఘుతశబ్దములలో గోళగరభాదశబ్దములందలి యలఘూచ్చారణమును కలఘూచ్చారణములలోని లఘూచ్చారణమును వ్యసహా వేద్యము అగుచున్నట్లు) వినించినవాడు గాని నానా డట్టి లఘులఘుతల నాదేశించి యుండలేడు. ఉల్లాడ శబ్దములలోని కేము లకారము వచ్చునని చెప్పటమాత్ర మావశ్యకమగుటచే “ఉల్లు” అని మాత్రమే సూత్రించి “ఉల్లు” మున్నగు రూపములను నాధిమివనా డయ్యెను. అట్టి లకారములు రెండును కలఘూచ్చారణము కలవేయనుట పండిత వ్యవహార వేద్యమే కాగలదని యూహించు తెలఁచినవా డయ్యెను. కానగా “ఉల్లు” అనుచోటి లకారములు రెంటికిని సలఘూచ్చారణమే యుండుననుటలో జంతామణి

ప్రక్రియవిరోధింపదు. బాలవ్యాకరణమునందట్లుగాక ర ల డ ల కు మాత్రమే బహువచన లకారము పరమగునపు డలఘుకార మాదేశింపబడుటచేత నచటి బహువచన లకారమున కలఘుత్వము సిద్ధింపనేరదు. చింతామణి యొక్క ఁయి గభీరాశయమును గ్రహింపజాలక యందు శబ్దావయవ రేఖము నకుమాత్ర మలఘులకార మాదేశింపబడి బహువచన లకారమున కలఘుత్వ మాదేశింపబడిలేదన్న తెలుపున బాలవ్యాకరణక్రమిట్టి ప్రమాదమునకు లోనయ్యెనా యని యాలోచింపవలసి యున్నది.

పయి సందర్భమునుబట్టి యంతస్థముల లఘులఘురూపములకుఁ బృథ గ్గణనముచేయు పక్షములోనిదగు న ప్రత్యిశ దిత్వాదిసాతము నన్నయ సమ్మ తము కాదనియుఁ బ్రత్యిప్తమనియుఁ జెప్పటకు సందేహములేదు. అలఘు లకారమును లఘులకారము వలెనే దంతమూలీయము. షర్ల సమామ్నాయగత శ కారమన్ననో మూర్ఖస్యము. అట్లైనను వానికిఁగల యుచ్చారణభేదము కాల క్రమమున నశించుటనుబట్టి 'య ర ల వ స హ శంతు హల్వర్గః' అనుదానిలోఁ బేర్కొనఁబడినశికా మలఘులకారమేయని భ్రమించి యీపక్షమునందుఁదుల్య న్యాయమున నలఘురేఖము సైతము పరిగణింపబడుట యుక్తమనుతలంపునఁ బ్రత్యిప్తపాతక కర్త యట్టిపాఠమును గల్పించెనాయని యాలోచింపవలసియున్నది.

'1 తాటాకు 2. మజ్జాకు' మున్నగు శబ్దములలోని యికారాకార సంధిని జనించిన విలక్షణమగు 'అ' వర్ణ మొకటి వినబడుచున్నది. 'తస్, త్త జ్ఞ' అను సంయోగములలోఁ దత్తత్సంయుక్తాక్షరములవలనఁ గలుగవలసిన ధ్వనులకు విలక్షణములగు ధ్వనులు వాడుకలో నున్నవి. మఱియు 'బ్రహ్మ, మధ్యాహ్నము, జిహ్వా' మున్నగు హకారఘటిత సంయోగములలోఁ బరాక్షరధ్వని మొదట వినబడుచున్నది. 'ప్రూఘలు, సాఘగా' మున్నగుచోట్ల వింతయగు ికారరూప (f) స్వదేశ్యధ్వని తెల్లనఁ బ్రవేశించినది. ఇట్టివెల్ల వైయాకరణోపేక్షితులులై యున్నవి.

౨౬౫:--నన్నయభట్టారకునికాల మాంధ్రలిపిలోఁ (అంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపి) గొంతమార్పుకలిగెడి కాలమై యుండెను. క్రీస్తుశకము ౧౦-౨౨ సంవత్సరమునఁ జేయఁబడిన రాజరాజ కోరుమల్లిశాసనమందలి తలక ట్లంతకు ముందటిసిరికింటఁ గేవలముగా నూఱియున్నది. అనఁగా నంతకు ముందటిశాసనములలో 'అనునీతిని దిన్ననిరేఖగా వ్రాయఁబడితి తలకట్టా శాసనములో 'అ' అనునీతిని జంద్రవంకను బోలియున్నది.

అప్పటి కాంధ్రకర్ణాటముల కొక్కలిపియే వాడుకలో నుండెడిది. (నేటికిని నాంధ్రకర్ణాటలిపుల కంతగా భేదములేదు) అట్లగుటచేత నట్టి

చి॥ బాలేందు పరిధి శృంగా । వర్త కుశగ్రంథి దాత్ర పరశుసమాః ।

ఆద్యా ఇభకరతుల్యా । స్తద్విష్ణు శ్శూలసన్నిభా వన్యౌ ।

దర, శార్ఙ్గ, పిప్పలదళాం, కుశ, పన్నగ, సన్నిభాః క్రమాత్పరుషాః ।

స్తంభవిలేఖాధిక్యైః । స్తవవ వర్ణద్వితీయ వర్ణాద్యాః ।

కీర, తరి, హస్తీమస్తక, । శుక్తి, తులూ, సన, వితర్ది, సీర, సమాః ।

అంతస్థా శ్శోష్ణాహో । దంత్యచతౌ గురు ర తౌచ బిందుయుతౌ ॥

యాంధ్రకర్ణాటలిపిలోని కొన్నిలోపములను మాన్పియుఁ గొన్నినూతన కల్పన ములను జేసియు నాంధ్రమునకు నులభ లేఖ్యమును సంక్షిప్తమును సయుక్తికమును నప్పటికి వాఙ్మతమున్న లిపి నెఱిగిసవారికి సుగ్రహమనఁదగినదియు నయియుండు ప్రత్యేకలిపిని నన్నయభట్టాచార్యుఁడు వెలుఁగుంపఁజెను. అప్పు డాంధ్రకర్ణాట సామాన్యలిపిని వ్రాయుటలో నాంధ్రులు కొంత మార్పుచేసి వ్రాయుట యారంభించుచుండుటచేత నాంధ్రప్రబంధ వాఙ్మయారంభకాలమున నా సమయమున భావిగ్రాధస్థైర్యమున కనుచుగోతిని లిపి సంస్కారముచేసి యుద్ధాని యాకారమును దశవ్యాకరణమున నిరూపించుట యావశ్యకమని యాతఁడు తలంచి యుండెను. క్రీస్తుశకము ౧౦౦౩ సంవత్సరపు దశఁబడుచున్న శక్తివర్కపభుజ్జుశాసనము లెఱుకును (చెన్న. విశ్వ. పుస్త. ౨. వాల్యము. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక ౩౯౯ పుట) బ్రాచీన లిపియే యనఁగా నావఱకున్న యాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపియే వెలయుచున్నను ౧౦౨౨ క్రైస్తవబ్రాహ్మణున చాళుక్యఁడయగు గాజరాజుచేసిన కోరుమల్లిశాసనమున (ఇండియన్ ఏజ్ టివ్విరి ౧౮ వాల్యము ౫౦ పుట) నట్టి లిపియందుఁ గొన్ని భేదము లగఁపఁచున్నవి. అట్టిభేదములలోఁ గొన్నిస్వల్ప విషయములను నన్నయ యుపేక్షించినను దలఁచుటవిషయమునఁ గల్గిన పయిని వ్రాసిన భేదమును మాత్రము స్వీకరించినవాఁ డయ్యెను. అచ్చులను, గొన్నిహల్లులను, బ్రత్యేకస్థిలోను గుణితములలోను గల్గు నాకార భేదముల నుపేక్షించి యట్టియాకారద్వయములలో నొక్కయొక్కాకారమే యెల్లయెడలను నుండునట్లు సంస్కరించు దలంచుటచేత 'అ' అను నాకారముగల 'అ'కారపుఁహ్నము 'అ' అనునీతిని జగద్రచరితవలె నెల్లయెడల నుండుటయే యుక్తమని యాతఁడు తలంచి యుండెను. అట్టిసంస్కారమేగాక మఱికొన్ని యావశ్యకము లనఁదగు సంస్కారములను సైత మాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపిలో నంగీకరించి యీ క్రిందిరీతిని లిపిస్వరూపము నుపదేశించెను.

వ్యాఖ్య:—బాలేంద్విత్యాది—ఆద్యాః=(అ + ఆద్యాః) అపర్ణాదికము లగు నక్షరములు, బాలేందు = బాలచంద్రుని తోడను (= అ), పరిధి =

పరివేషము తోడను (౦ = ఇ), శృంగ = వృషభామల కొమ్మతోడను (✓ = ఊ), ఆవర్త = నీటి నుడితోడను (౨ = ఋ), కుశగ్రంథి = దర్భముడితోడను (శ్రాద్ధాదులలో నాడెడి పవిత్రపు దర్భముడితోడను) (౨ = ౩), చాత్ర = కొడవటితోడను (౯ = ఎ), పరశు = గండ్ర గొడ్డటి తోడను (౩ = ఒ), సమాః = తుల్యములగు నాకారములు గలనగుచున్నవి. తదీధ్వాః = వాని దీర్ఘములు, ఇభకరతుల్యః = ఏనుగు తొండము వంటి యాకారము గలవగుచున్నవి. 'అ' కారాది చిహ్నములతో నట్టి దీర్ఘపుగుర్తును జేర్చవలెను. [౧ = ఆ ; ౨ = ఈ ; ౩ = ఊ ; ౪ = ఏ ; ౫ = ఓ ; ౬ = ఓ. ఇట్లు కొన్ని యెడల సగపడుచున్నది] అన్యో = తక్కిన వనగా 'ఎ' కారమును 'ఔ' కారమును, శూలసన్నిభా = శూలమువంటి (౮) యాకారము గలనగుచున్నవి. అనగా 'ఎ' కారచిహ్నముతో శూలాకారమును జేర్చగా 'ఎ' కారచిహ్నమును (౯ = ఐ) 'ఒ' కారచిహ్నముతో శూలాకారమును జేర్చగా 'ఔ' కారచిహ్నమును (౧౦) నేర్పడునని భావము. అట్లే యంగీకరింపకేరల శూలమాత్రాకారమే (౮) రెండిటికిని జహ్నుమని చుధాశ్రుతముగా స్థముచేసిన నారెండిటికిని భేదము లేకుండ సన్నయ చెప్పె ననవలసివచ్చును గదా. కాగాఁ బైని వ్రాసినరీతి నావ అకు గుణితముగా నున్న యచ్చుల చిహ్నములె వాని ప్రత్యేకస్థితిలో సైతముండి దగునని నివరించె ననవచ్చును. బౌద్ధా మావఅకు 'అ' అనురీతి నున్నను ఇది 'ఒ' 'ఓ' లనూకారములలో నభిన్నమై పోవునని సందేహించియు ఏకైకములు రెండిటిని నాకారములో నేకరీతియుండుట యుక్తమని తలచియుఁ గావలయును 'ఎ, ఒ' అను వాని యాకారముల మీద నేకాకారమగు '౮' శూలచిహ్నమును జేర్చగా 'ఐ, ఔ' లు ఎరుసగా నేర్పడునని సవరించియుండెను.

పరుషాః = పరుషములగు కి చటతపలు, పరుసగా, దర = శంఖము తోడను (౧౧ = క్), శ్లాఙ్గ = ఘనస్థు తోడను (౧౨ = చ్) (ఇది నారి యాకర్షించిన యనగా నెక్కిడిన వింటివలె నున్నది), పిప్పలదళ = రావియాకులోని సగము తోడను (౧౩ = ట్), అంకుశ = ఏనుగును ద్రోలెడి యాయుధము తోడను (౧౪ = త్), పన్నగ = పాము తోడను (౧౫ = ప్) (ఇది పడిగయై త్తిన పాము వలెనున్నది), తుల్యములగు నాకారములు గలవగుచున్నవి. పరుషముల యీ యాకారము లప్పటి కున్న యాంధ్ర కర్ణాట సాధారణ లిపిలోనివేగాని సన్నయ కల్పించినవి గావు. స్తంభనిలేఖాధికైక్యః = స్తంభాకారరేఖల విలేఖనములయొక్క యాధిక్యములచేత ; తవన = ఆ కచటతపలె, వర్గ ద్వితీయ వర్ణాద్యాః =

వర్ణలలోని ద్వితీయ వర్ణములు మున్నగునవి యగుచున్నవి (దీని నధర్వణ కారికలు సవరింపఁగలవు). ఇంక నీక్రింద సంతస్థాష్టముల యాకారములు వర్ణింపఁ బడుచున్నవి. వానిలో యకార లకారములు తప్పఁ దక్కిన వాని యాకృతులు ప్రాచీనాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపిలోనివేగాని కల్పితములు కావు. మఱియు నవి గుణితములోను ననఁగా హలంతర సంయోగా వర్ణలోను బ్రత్యేక స్థితిలోను నొక్కదీనినేయున్నవి. ఇంక యకార లకారములకు మాత్ర మాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపిలోని గుణితము నందున్నప్పటి - అనఁగా హలంతరముపై నిల్చియున్నప్పటి-యాకారములె గ్రహింపఁబడెను. కాఁగా నచ్చులకు వలెనే హల్లులకును హలంతరముపై నిల్చునపుడు వ్రాయఁబడెడి గుణితములోని సంత్యేపరూపములే నన్నయచే సంగ్రహింపఁబడినవని యెన్నఁగను. సంయోగమునకు సూచకముగఁ గ్రింద వ్రాయుటలో యకారాలకారము వు వర్ణ లిపికిని లకారాలకారము 'ఉ'కారలిపి కినిఁగాఁ గొమ్మునకును నభిన్నముగా నగపడెను గాన వాని గుణితరూపములను వీని కొనుట యావశ్యకమయ్యెను. అంతస్థాశ్చ=య ర ల వ లు ను, ఊహ్మణః = శవస హ లును - పరుసగా - కీర=చిలుక తోడను (ప్ర = య్). (ఇది తోడ నించుక యెత్తిన చిలుకవలె నున్నది గదా.), తరి = (నో. పాతాంతరము) ఓడతోడను (U = ఓ), హస్తీమస్తక = గజకీర్ణము తోడను (గ = ల్), శుక్తి = ముత్యపుఁ జిప్ప తోడను, (ఐ = వ్), తిలా = తిరాను తోడను (A = శ్), ఆసన = వేత్రాసనము తోడను, (ఘ = మ్), విత్తి = వేదికతోడను (న = క్), సీర = నాఁగఁగి తోడను (ఝ = హ్), సమాః = సమాన మైనయాకారములు గలవగుచున్నవి. దంత్యచ జ్ఞ = చేజలును, గురురలౌచ = అలఘువులగు రలలును, బిందుయతో = ఊర్ధ్వముఁ నొక బిందువుతోఁ గూడియేర్పడు చున్నవి. (ప్ర = చేకారము. ద్ర = జేకారము. య = అలఘు రేఫము, అకారము. గు = అలఘులకారము.) అంధ్ర కర్ణాట సాధారణ లిపిలో 'అళ' అనునాకారములు గలవు. కాని దంత్య చ జ ల కు విశేషా కారములు లేవు. నచ్చయ 'అళ' అను వానిని సైత ముపేక్షించి సయుక్తికముగఁ బయి యాకారములను గల్పించెను. అట్లే వర్ణద్వితీయాదులకును సయుక్తికము లనఁదగుఁ నాకారములను గల్పించెను. అట్టి సయుక్తికత్వ మిటఁ జూపఁబడుచున్నది.

వెనుక నుదాహరించిన వర్ణోత్పత్తి సందర్భమును బట్టి (౧౮౭ - వి) యలఘురలలు లఘురలలకు భిన్నములగు వర్ణాంతరములు కామిం జేసి వానికి లఘురలదిహ్వాములే యలఘుత్వ సూచకముగు నలంతి మార్పుతో

నుండుటయు నట్లెదంత్యచజలయందును దాలవ్యత వీడ కుండుటచేతఁ
(౧౯౮.వి) దాలవ్య చజలచిహ్నములె దంత్యతాయాపవిశేషమునకు గుఱుతుగు
సలాతి మార్పుతో నుండుటయు మిక్కిలియుక్తియుక్తముగా నుండునుగదా.

వయి నీతినె నర్గ ద్వితీయములందుఁ బ్రథమముల కన్న సోష్ణతా
రూపవిశేషము మాత్రము కలదు గాన చద్వానికి సూచకముగ వర్గప్రథమ
చిహ్నము వై నొక స్తంభాకారరేఖను నిల్పినచో నది వర్గ ద్వితీయ చిహ్నమ
గును. అట్లే వర్గ తృతీయములందు నాదితా రూపవిశేషమునకు గుఱుతు
గను నర్గద్వితీయ చిహ్నమునకు వ్యావర్తకముగను వర్గలలోని ద్వితీయ
విశేషమునకు సూచకముగను నర్గ ప్రథమలిపిపై రెండు స్తంభాకార
రేఖలను నిల్పినచో నది వర్గతృతీయ చిహ్నమగును. అట్లే వర్గతృతీయముల
కన్న సోష్ణత్వ విశేషము మాత్రము వర్గచతుర్థము లందుండును గాన
నట్టిస్థూలీయ విశేషమునకు సూచకముగా వర్గతృతీయముపై మఱొక
స్తంభాకారరేఖను నిల్పఁగా నఁగా వర్గప్రథమ లిపిపయిని మూడు
స్తంభాకారరేఖలను నిల్పఁగానది వర్గచతుర్థ లిపియగును. ఆ విధముననే
వర్గప్రథమమున లేని నాదానునాసిక్యమేళనమనెడి నాల్గవ విశేషమునకు సూచ
కముగను వర్గచతుర్థలిపికి వ్యావర్తకముగను వర్గతృతీయ నాదవర్గ లిపిపై
రెండు స్తంభాకారరేఖలఁగా వర్గప్రథమ లిపిపై నాల్గు స్తంభాకార
రేఖలను నిల్పినచో నది వర్గపంచమ లిపియగును. ఈ విషయములనె నన్నయ
భట్టాకరుండు “స్తంభవిలేఖాధిక్త్యై స్తవిన వర్గ ద్వితీయ వర్ణాద్యాః”
అనుదాని చేత నుపదేశించియున్నాఁడు.

ఈ స్తంభవిలేఖత్యాది కారికచే జెప్పఁబడిన యా స్తంభాకార
రేఖ లాయావర్ణముల మీఁదను నిల్పినలెనో క్రిందను నిల్పినలెనో యన్న
విషయమున నిర్ణయ మాకారికలో స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడకున్నను శ్వాసము
నకుఁ బయినె సోష్ణతామలు వినఁబడుట యనుభవసిద్ధమగుటంజేసి యట్టి
వానికి గుఱుతులగు నీ స్తంభాకారరేఖలను శ్వాసములగు వర్గప్రథమ
ముల మీఁదను లిఖించుటయే గ్రంథకృదుద్దేశమై యుండునని తలఁప నగును.

కార ప్రత్యయము చేర్చుట వర్ణపారాయణము చేయుట వర్గ నిర్దేశ
శము చేయుట మున్నగుచోఁబలం దుచ్చారణార్థకముగ ‘ల’కారమును
హల్లులపై నిల్పుట సంప్రదాయమగుటంజేసి యట్టి ‘ల’ కారచిహ్నమగు
చంద్రవంకవంటి ‘~’ అనుగుర్తుతోఁ జేర్చి కవర్ణమును జూపుచున్నాను.

ఉ, క = క ; క = ఖ ; క = గ ; క = ఘ ; క = ఙ. ఇట్లే తక్కిన
వర్ణాక్షరములను లిఖించి కొనునది.

పయి రీతిని వర్ణమున కొక్కొక్క యక్షరమును మాత్రమంగీకరించి తక్కిన వర్ణీయాక్షరముల నద్దాని మీది స్తంభాకారరేఖల సంఖ్యను బట్టి గ్రహించునట్లు చేసిన యీ యేర్పాటావట కాంధ్రకర్ణాటలిపి కలవాటు పడినవారికి సుగ్రహమే యగుటచేత నీ నన్నయ రచన మొతయు శాఘ్యమై యున్న దనకీరదు.

(౨౬౬) — నన్నయభట్టు కాలమునాటికి వాడుకలో నుండెడి డిని యంగీకరింపఁ దగియున్న శాసన ప్రసిద్ధముగు నాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపిలో 'అ' కారాద్యచ్చులు హల్లులపై నిల్చుచుండు మాత్రము చాలనటకుఁ బై యాకారములతో నున్నను (కొన్ని భేదములు లేకపోలేదు. ఆకారము నకుఁ బ్రాచీన చిహ్నము ' - ' అను తిన్ననిగీత, అచ్చటి మార్పులో ' - ' అను చంద్రవంక వంటిగీత) విప్రత్యేకముగ నిల్చుచుండు మాత్ర మీక్రిందగీతని వేటువిధములగు నాకారములతో నెలయు చుండెడివి. అట్లు వరాక్షరములలో నయితము వర్ణద్వితీయాదులకు వర్ణప్రథమములను సంబంధించిన వైవిధ్యము కల్పితయాపములకన్న భిన్నములగు నాకారములు వేర్వేరుగ నుండెడివి.

"అ = ఆ, అి = ఇ, అి = ఇ, ఁ = ఉ, ఎ = ఎ, బ = భ, గ = గ, య = ఘ, జ = జ, డ = డ, ఙ = ఙ, ట = ఠ, డ = డ, ఢ = ఢ, న = న, చీ = ఛ, బ = బ, లి = ల, మ = మ, " (భారతీయ ప్రాచీన లిపిమాల. ౪౮. లిపి పత్రము. ౧౦ శతాబ్దపులిపి) ఏదని శతాబ్దమునకును బూర్వపుదేయని యెల్లరును నంగీకరించుచున్న శాలాకాయన సందివర్న పడవేగి శాసన పత్రమునఁ (రక్తాక్షి సంతతర శ్రావణమాసపు భారతి. చెన్న. విశ్వ. పుస్త. ౧ వాల్యము - ౧౨౨ పుట) దక్కిన మఱికొన్ని యక్షరముల యాకృతు లగపడుచున్నవి. "ఁ = జ, య = ఛ, ల = క, లి = ఇ, లి = ఐ" - ఈ శాసన లిపిలో 'క' కారాదులగు కొన్ని యక్షరముల యాకృతులలో నించుక భేదముగల యాకృతులును నగపడుచున్నవి.

(౨౬౭) — పయిరీతిని వర్ణద్వితీయాదులకును ప్రత్యేకముగనుండెడి యచ్చులకును వేటు విధములగు చిహ్నములు ప్రసిద్ధములయి యుండుటయే గాక చింతామణి కర్త కొన్ని వర్ణములకుఁ జేసిన సవ్యకల్పనముగల యాకారములతో వ్రాయఁబడిన శాసనాదిప్రమాణ మొక్కటైనను నగపడదు. కాఁగాఁ జింతామణి కర్తయాంధ్రకర్ణాట భాషలకు సమష్టిగానున్న ప్రాచీన లిపిని గొంత సవరించి యాంధ్రమునకు శ్రేష్ఠముగు ప్రత్యేక లిపిని

వెలయింప సమకట్టె సనియు సప్పటి లేఖకు లావటసున్న యాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపి కలవాటుపడి యున్నవారగుటచే నట్టిసూతన లిపిని బాటింప రైరనియుఁ జెప్పటకు సందేహములేదు. చింతామణి కర్త సంస్కరించిన యా సూతన లిపిలో వర్గద్వితీయాదుల చిహ్నము లావటకన్న యాంధ్ర కర్ణాట సాధారణ లిపిలోని చిహ్నములకన్న భిన్నములై యున్నను, వర్గ ప్రథమ ములయు సంత స్థోష్ఠములయుఁ జిహ్నములు భేదింపక యా పదప శతాబ్దపు లిపిలోనివే యైయున్నవి. తరువాత నట్టివానిలోనివగు “ చి = (చ) ७ = (త) ధ = (ప) U = (ర) A = (శ) డ = (హ) 7 = (ఆ -) 9 = (ఈ) 4 = (ఊ) ౧ = (ఓ) ”—అను నాకృతులు బొత్తిగా మాటిపోయి నవి. అట్లు మాటిపోవుటచేత నట్టియాకారముల నుత్తరోత్తరాంధ్ర లోకము విస్మరించిన దనుటలో సందేహము లేదు. అట్లు విస్మృతము లనఁదగిన యా ప్రాచీనాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపిలోని వర్గ ప్రథమ ములయు సంతస్థోష్ఠములయు నాకృతులనే యుపసాదించుచున్న చింతా మణిలోని లిప్యధారక శ్లోకము లిప్పక వ్యహారికలపండితా ద్వర్వాచీను లచేఁ బ్రక్షిప్తము లయినవని చెప్పట కెంతమాత్రమును సవకాశము లేదు. ప్రాచీన కాలపు లిపులను గ్రహించుటకుఁ దగిన నడుపాయము లేని కాలములోని వారగుటచేత నర్వాచీనులట్టి ప్రాచీన లిపుల యాకారము లను జూ వెడి కారికలను బ్రక్షిప్తములు చేసిరినుట యెంతమాత్రమును విశ్వసనీయమై యుండునోరు గదా.

(౨౬౮)—ప్రాచీనమగు నాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపియందుఁ జింతామణి కర్తచేసిన సంస్కారము మరిదృష్టవశమున వాడుక కెక్కకున్నను, నయ్యది మిక్కిలియు క్తమై యున్నదనుటకు సందేహములేదు.

అచ్చులకుఁ బ్రత్యేకస్థితిలో నొకయాకారమును, హల్లులపయి నిల్చు నపుడు వేఱొకయాకారమును నుండుటకన్న నెల్ల యెడలను నొక్కధ్వని కొక్క యాకారమే యుండుట యుక్తతరమును లేఖనసౌకర్యకారియు సనాపశ్యకలిపి విస్తృతి సంతేపకారియు నయి యుండుననుటకు సందేహ ముండదుగదా. అట్లే హల్లులకును హలంతరసంయోగమున నాకృతిమాటక యేకరీతినె యుండుటయు మిక్కిలి యుక్తమయి యుండును గదా. అట్లే యాభ్యంతరప్రయత్నితౌల్యము గల యొక్కొక్కవర్ణములోని వర్ణముల కొక్కొక్క చిహ్నమే ప్రధానమై యుండుటయు సద్దానియం దావేశించిన వర్ణవైశేష్య సంపాదక సోష్టతా నాది తానునాసిక్యముల కినుమాపకములుగా నట్టి ప్రధానలిపి వైనే స్తంభాకారాది రేఖలను లిఖించుట, వానివానికెల్ల వేర్వేలుగఁ బ్రత్యేక లిపులుండుటకన్న నంతయు యుక్తతరమును వర్ణోత్పత్తిచరిత్ర స్ఫరకమును

సంతోషమార్గమును నయి యుండుననుటలో విప్రతిపత్తిలేదు గదా. అకార ధ్వని చింతామణి కర్తకాలమునకే చాలవఱ కలఘు లకారధ్వనికి సన్నిహితమై వెలయుటచేతను ద్రావిడి మూర్ధన్య శకారధ్వని సైతము చాలవఱకట్టి యలఘు లకారధ్వనికి సన్నిహితమై వెలసియుండుటచేతను అకారమూర్ధన్య శకారములు సైత మలఘు లకారలిపిచేతనే గుఱితింపఁబడుఁగాక యని తలచి కావలయును జింతామణికర్త వానికి వేర్వేఱ చిహ్నములను వర్ణింపఁ డయ్యె. ఇంక ఖండపూర్ణానుస్వారముల “ఁ,ం” అనునాకారములు “సిద్ధ స్సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్థభేదతో ద్వివిధః । ప్రాస్వాత్పూర్ణోఽపిభవే । ద్విర్భుచ్చేత్థండ ఏవ సత్తేయః” అనెడి (30౮ వి.) సూత్రములోని పూర్ణ శబ్దము చేతను నర్థఖండశబ్దములచేతను వ్యక్తములు కాఁగలనని తలచి కావలయును జింతామణికర్త వాని వర్ణింపఁడయ్యె. పూర్ణానుస్వారలిపులు రెండిటిని లిఖించి నచో విసర్గలిపి యేర్పడుట ప్రసిద్ధమగుటచేత విసర్గాకారమును సైతము వేఱుగ వర్ణింపఁడయ్యె. అనుస్వారమును బంధింపఁగలము తలచై ద్రావిడి ద్రావీడన ప్రదాయ మాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపిలో నన్నయ నాటికే మాఱి పూర్వాక్షరమునకు గుడిప్రక్కను ద్రావిడి యలవాటు వచ్చియుండుటచేత జింతామణికర్తచే ద్విత్వచే జేలకును లలఘు రలలకును లిఖంపవలసివడిగాఁ జెప్పఁబడిన చోట్లను వాని యూర్ధ్వమున (అనుస్వారవ్యా వర్తకముగా) వ్యాయవలెనని చింతామణికర్త యభిప్రాయమును వర్ణింప నగును.

(౨౬౯) — అనుస్వారలేఖనవిషయమున నద్యతన శాసన పరిశోధకుల యభిప్రాయము కొన్ని యిచట విమర్శింపఁ బడుచున్నవి. “ఈ శాసనములందు నర్థానుస్వారమును గుఱించి యొకవిశేషము కలదు. అది యెప్పుడును బూర్ణాను స్వారముగనే వ్రాయఁబడుచుండెను. తాటాకుగ్రంథములలో గూడ నిట్లే వ్రాయుచుండిరి. .... ఇటీవలి యాంధ్రవైయాకరణములు అర్థానుస్వారమునకు ‘ఁ’ అను గుర్తును గల్పించిరి. .... పురాతనశాసనములలో సీగుర్తు కాసరా వందునను దీనికి బదులు పూర్ణబిందువే కాసవచ్చుచున్నందునను ఈ గుర్తు ఉచ్చారణలో లోపించిన తర్వాత నాంధ్రవైయాకరణులచే వాడఁబడినది తోచుచున్నది.” (ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము. ౧ వాల్యము. 3౦౦ పుట.)

“దీనికి బిందువని పేరుండుటచే నిది మొదటఁ జక్కగ నుండెను. .... అనుస్వారము గీటునకు వైభాగముననే కాసవచ్చును. ౧3 వ శతాబ్దము తరు వాతను నది గీటుమీదనే (గీటుకంటు కొని) వ్రాయఁబడియె. పిదప నక్షర మునకుఁ బరముగ వ్రాయ నాచారము వచ్చెను. .... — ౧౫ వ శతాబ్దము నకుఁ బూర్వము వర్గాక్షరములకుఁ బూర్వము బిందువు నుపయోగించు వారు

కారు. కాని యప్పటి నుండియు 'జ ఇ న మ' అను హల్లులకు మాటుగ వర్గాక్షరములకుఁ బూర్వము బిందువునే యిప్పటి వఱకు వాడుచున్నారు. కొన్ని దినముల వఱకు 'ణ' కారమునకు మాటుగా వ్రాసెడువారు కారు. తరువాత దానికి మాటుగను వాడఁజొచ్చిరి .. ... ." (ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము. ౧ వాల్యము. 32౮. 32౯ పుట).

“శాసనములందుఁగాని పూర్వపు వ్రాతపుస్తకములందుఁ గాని యతనున్న యెచ్చటను గాఁగరాదు. అది యుండవలసినచోటఁగూడ నిండు నున్నయే కనఁబడుచున్నది. ప్రాచీన శాసనములలో నిండు నున్నకు బదులు వర్గాంత్యానునాసికాక్షరములు కనఁబడుచున్నవి. అనగా—కట్టిళ్ళి తమ్మిణ్ణ, అస్త యేనియు, ఫలమ్మ, ఇత్యాది రూపములు కనఁబడుచున్నవి. దీనిని బట్టి చూడఁగాఁ దెనుఁగులో ననుస్వారమని వాడఁబడుచున్నది వర్గాంత్యానునాసికాక్షరరూపమనియు అది తొలుత ననునాసికాక్షరము గనే వ్రాయఁబడు చుండి కొంతకాలమైన పిదప సాకర్ణార్థము బిందురూపముగ వ్రాయఁ బడెననియు ... ..” (శాసన పద్యముంజరి - వీక IV పుట).

“అనుస్వార పూర్వకాక్షరము పెక్కు తాఁపల ద్వీగుఁడేరింపఁబడినది. అట్లు కాని చోటులునుం దలపు. ” (శాసన పద్యముంజరి. వీక. VI పుట).

(౨౭౦)—ఈకాలపుశాసన పరిశోధకులలో నగ్రగణ్యులగు కె. వి. లక్ష్మణరావుగారును, జయంతి రామయ్యపంతులవారును నిట్లు వ్రాయటచాల వింతగ నున్నది. ఇట్లు వ్రాసిన లక్ష్మణరావుగానే యుదాహరించిన విజ్ఞాన సర్వస్వమునకుం దలి యా సమర్పముచేసిదేయగు (32౭ పుటకుఁ దర్వాత) ౧౨3౧ క్రైస్తవశాబ్దపు చాకితి గనఁగతి శాసనపుఁ బ్రతిబింబమునం దెల్లయెడలను ననుస్వారము పూర్వాక్షరమునకుఁ బరమందె వెలయుచున్నది గాని గీటుమీఁదను గాని గీటుకుండు గాని యెచ్చటను నుండలేదు. వర్గాక్షరములకుఁ బూర్వము (“ దాన్తి, కాన్తి, సమన్తాత్ ” అను మాఁడు చోటులు మాత్రము తప్ప) చెల్లెడలను ననుస్వారమే లిఖింపఁ బడియున్నది. “శ్రీ కాంతా, (౧ పంక్తి) బ్రహ్మవిజ్ఞుండే (౨ పంక్తి) శంభోః (౫ పంక్తి) గంగా (౭ పంక్తి) కిందస్వేషు (౨౬ పంక్తి)” మున్నగు చోటులందెల్ల నందు బిందువులే వ్రాయఁబడియున్నవి. ఆ సందర్భముననే చూపఁబడిన నందంపూడి (క్రీ. శ. ౧౦౫౮) శాసనపుఁ బ్రతిబింబమునం దెచ్చటను బిందువు లిఖింపఁబడి యుండలేదు. దాని చోట ననునాసికములే వ్రాయఁ బడినవి. ఈ శాసనములో నంతటను విసర్గముల బిందువులు బొట్టులుగానే యున్నను ‘విశాన్యతః’ (౭ పంక్తి) అనుచోటఁ బూర్ణచంద్రాకారముగ

సున్నవి. తొమ్మిదవ శతాబ్దములోనిదగు నద్దంకి తరువ్రాజ శాసనమునందును బిందువులు పూర్ణ చంద్రాకారములుగనె యున్నవి. (శాసనపద్యమంజరి. 1929 సంవత్సరపు భారతిగో సైతి మీ శాసనపు బ్రతిబింబము గలదు.) యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనపు బ్రతిబింబమునందు గొన్ని యెడల బొట్టులె యగపడుచున్నను గొన్నియెడల బూర్ణ చంద్రాకారపు సున్నల వ్రాత యగపడుచున్నది. ఆశ్వమేధంబు (౧౯ పంక్తి); నుకంబును (౨౦ పంక్తి); దాను గట్టిచె (౨౦ పంక్తి); ఆమరంగ (౨౩ పంక్తి); ఇట్లే మూడవరేకు యస్పష్టశాసన భాగ బ్రతిబింబములోని నెక్కు చోట్లందలి బిందువులు '౦' అను కీతిని బూర్ణ చంద్రాకారముగనె యగపడుచున్నవి. దీనినిబట్టి నన్నయభట్టారకునకు బూర్వాకాలమున బిందువునకు బొట్టుయొక్క యాకారము పోయి పూర్ణ చంద్రాకారము నచ్చినదనియు, లేఖన సౌకర్యమునకయి యది బొట్టుగ గొన్నియెడల పడుచు నచ్చెననియు నక్కారణముచేతనే నిందు సున్నను బూర్ణమనుచును, నుకంబునును నాతడు వాడె ననియు గ్రహించవలయును. అట్లయినను బ్రాచీనకాలమునందు శాసన ప్రతిబింబములలో బెక్కుచోట్ల బొట్టుల యాకారములును నగపడుచును టంబట్టి యనుస్వారమునకు పిదప శబ్దమును రూపమై నిల్చిపోయెనని గ్రహించవలయును.

పయిని వివరించిన నందంపూడి శాసనమున నర్ధానుస్వారి ముండి దగిన చోట్లూ దొక్కచోట్లనైన బిందువుగాని దానికి బ్రతియగు వర్గపంచము గాని లిఖించబడి యుండలేదు.

౧ పంక్తి. “ఇయ్యూరియు బిల్లెమ ... నెరపులయు బాలగరును.”

౨ పంక్తి - “నెరపులయు బాలగరునున.”

ఇట్టి చోట్లందెల్ల దేబిందువును నగపడదు. కాని యాయా చోట్ల లందు నేటి తెనుగుతో వ్రాసి చూపుటలో మాత్రము లక్షణరావుగారు పూర్ణ బిందువులను వ్రాసియున్నారు.

అట్లే యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనపు ప్రతిబింబమునందును (క్రీ. శ. ౯౦౫) నర్ధానుస్వారి ముండిదగిన చోట్లూ దేబిందువుయొక్కయు జహ్నుము లగపడవు. రామయ్యపంతులుగారు మాత్ర మట్టి చోట్లలో గొన్నిట నేటి తెనుగుతో వ్రాసి చూపుటలో బూర్ణ బిందువును వ్రాసిరి.

“పరగగ, (౭ పంక్తి); బెజవాడ గొమరన్నామికి (౭ పంక్తి); విడిసిన ప్రోలగల (౧౫, ౧౬ పంక్తులు); చేట్రోలు (౨౨ పంక్తి); ఇచ్చగని (౨౭ పంక్తి); దీని జేట్రోలు (౨౯ పంక్తి); ఒడబడి (౨౬).”

దీనిని బట్టి యానాటి లేఖనమున సరసున్నను వ్రాసెడి యలవాటు లేదని విశదమగుచున్నది. అట్లయినను నీ శాసనమునఁ గొన్నియెడల బిందువులును బిందు స్థానీయ వర్గపంచమములును నుండుట జూచియు వేఱు శాసనములలో బిందువునకుఁబరమందలిహల్లులకు ద్విత్వలేఖనము కొన్నిటఁ జూచియు బిందు పూర్వక హల్లు ద్విబుక్తముగ వ్రాయఁబడు సంప్రదాయ మాది నుండియుఁ గలదని భ్రమించివారగుటం జేసి శాసన పరిశోధకు లా నిండు సున్నలున్నచోటులెల్ల సరసున్నలుండు చోట లనుకొనుచుఁ బయి రీతిని వ్రాయసాగిరని తోచుచున్నది. సన్నయకాలము నఱకుఁ గల శాసనములందెచ్చటను నిండు సున్నకఁ దర్వాతి హల్లును ద్విబుక్తముగ వ్రాయు సంప్రదాయ మగపడదు. అట్టి సంప్రదాయ మర్వాచీన శాసనాదులలోను దాశపత్రమాతృకలలోను నుండుటను జూచి యెల్ల యెడలను నాదినుండియుఁ గల డినుట సర్వవిమూల మనక తీరదు. ఇట్టి యర్వాచీన లేఖనము తన కాలము నాటి తాతపత్రమాతృకలలో సైతము వెలయుండుటను జూచియె యప్పకవి యీ క్రిందగవి నిరసించి యుండెను.

కం॥ నల బొబ్బలవై ఎర్గ

బులు క్రిందట నవియె మరల మూఁకమతులు జ

డ్డలు చేసి వ్రాయుచుందు

విభిన్నము వాని నెందు ద్విత్వము లాట్యుల్॥

ఆ॥ వె॥ హల్లుమీఁదున్న హల్లుదానికి ద్విత్వ

మొందుఁగాని వేతె యొకటఁగాను

సంధివేళ నది విచారింది వ్రాయుచోఁ

బాపరెండు దానిఁ బ్రాజ్ఞులెల్ల॥

(అప్పకవీయము ౨. ఆ. ౪౫. ౪౬.)

ఇక యుద్ధములుని శాసనములో వ్రాయఁబడియున్న యనుస్వారములు పూర్ణములే గాని యర్థములు కావు. అచటఁ బూర్ణములున్నను సర్థములున్నను ఛందో భంగము లేదు. కాన నవి ఖండములకు బదులుగ వ్రాయఁబడిన వనెడి శాసన పరిశోధకుల యభిప్రాయము సరికాదు. తెలుఁగు నందలి యక్కరల యింద్ర గణములలో మగణ సగములును, సూర్య గణములలో గగ సగణములును నుండెడివి. ఇందులకు బెజవాడ శాసనాక్కరలలోని 'భూవల్లభు డత్తిక' 'కొమరస్వామికి' 'గొరగల్గక' అను స్థలములు ప్రబలసాక్ష్యము నిచ్చుచున్నవి.

ఆ॥ వె॥ “ఒలి రెండు మూడు నాలుగు గురువుల
నైన గణములిన నురాధిపేందు
గణము లక్షకోప కరణంబు లవి యాది
లఘుగణంబు మొరల లఘువు నిలుచ॥ ”

(కావ్యాలంకారచూడామణి. ౮ ఉల్లాసము.)

అను ప్రాచీనాక్షరల గణములను వెలుపు వెద్దిరాజు పద్యము
సైతము నై విషయమున బ్రబల నివర్తనమగుచున్నది. కవి జనాశ్రయము
నందు నిల్చి చెప్పబడెను. తెల్లులోని యిట్టి యివేంద్ర గణములకు మాటుగ
నున్న కణ్ణాటములోని బ్రహ్మవిష్ణు గణము రెల్లపద్య జాతులందును నిట్టి
స్థితితోనే యున్నవి. ద్వితీయ తృతీయచ్ఛందః ప్రస్తావన గణములలో
మొదటి మొదటి రెండు గణములను విడిచి తక్కువగానినా చూత్ర మివేంద్ర
గణములనుగా గ్రహించు సంప్రదాయ మప్పటికి చుమునాటికి వెలసినది.
కాగా బెజవాడ శాసనాక్షరలలోని యీ క్రింది చోటులందలి పూర్ణాను
స్వారములను వానికి మాటుగ నుండు సనునాసికములను ఖండానుస్వారముల
నుగా గ్రహించి చక్కజేయెను. (చూ. ‘ఉపగణములు’ అను నావ్యాసము.
ఆంధ్రవిశ్వ కళాపరిషత్తు జర్నలు యన సావత్సరాది సంచి.)

“విస్తర, శ్రీ యుద్ధ, మల్లు, ణ్ణవవ్య, విఖ్యాత, కీర్తి, (3 పంక్తి)

“... రక్షయుగాను స్వమతాత మల్లపరాజ, వేరెణు, దానుం
గట్టించెం గ్రమంబున” (35—౪౦ పం)

పయి రీతినె, మరంబు (౩ పంక్తి), త్రిణయను, మునిజ్ఞాంబు (౨౦
పంక్తి), మరంబును (౨౫ పంక్తి), అను చోటులందు సముత మాకాలపు
టాక్షరల గణముల పేరు విధిమగు వైలక్షణ్యముచేత నిర్బాధముగ సమర్థింప
సగును. ఈ మూడు స్థలములను బట్టి బెజవాడ శాసన రచయిత కం॥ “ఒక
గురువు రెండు లఘువులు । నలంకత సమమ కాన...” (కావ్యాలంకార
చూడామణి. ౮ ఉల్లాసము.) అను ఛందిస్సంప్రదాయము సనుసరించి గగ
తుల్యమగు జగణమును నిచగణముగను, మగణ తుల్యములగు యలమును
జలమును నిండ్రగణములుగను సంగీకరించెనా యని యాలోచింపవలసి
యున్నది. లేదా ప్రస్తావించబడిన ద్వితీయ తృతీయచ్ఛందముల గణములలో
సన్నిటికిని మొదట నొక గురువు చేర్చి యివేంద్రగణములనుగా వాని సంగీ
కరించియుండునా యని యైదవ నాలోచింప సగును.

పయిరీతినున్న ప్రాచీనకాలపుటివేంద్ర (చంద్ర)గణముల స్వరూప
మును గ్రహింపక యాయాచోటులందలి పూర్ణబిందువులను దేర్చి యర్థ బిందువు

లుగఁజలుకవలెననుచు శాసనపరిశోధకులర్వాచీనములగు నిన్నేద్రగణములతోఁ గుదురుపాటుచేయ యత్నించుట యుక్తముకాదుగదా. ఎన్ని లేనిపోనిదారులు త్రొక్కినను 'గొరగల్గా, అర్థిక్, కొమర (స్వా)' అనుస్థలములు నాచెప్పిన గణముల సంగీకరింపనిచోఁ గుదురుపాటు కానేరవుగదా.

మఱియు 'నొకరీతిని వ్రాయుట వేటొకరీతిని జనువుట' అనుపద్ధతి నన్నయకాలమువఱకుఁ గల ప్రాచీనశాసనములలో నగపడదు. తర్వాతి వారట్టి ఛందోవిశేషములను గ్రహింపఁజాలక వానియందట్టి యపమార్గములు గలవని భ్రమించి యట్టియపమార్గములతో వ్రాసిన వ్రాసియుండవచ్చును.

బెజవాడ శాసనమునందు "పరగంగ (౭ పంక్తి); ఫలం బుపేక్షి (౧౪ పంక్తి); నుం గార్తికేయునకు (౨౬ పంక్తి); వీని జేబ్రాలు (౨౬ పంక్తి); ఒడంబడి (౩౬ పంక్తి);" అని యిట్లు ప్రతిబింబమున లేని బిందువులు రామయ్యపంతులవారు వ్రాసి చూపుటకుఁ గారణమేమో తెలియకన్నది.

కేవలప్రాచీనమగు శాలంకాయన సందివర్త శాసనమునందుఁ బదమధ్యమండలి అనుస్వారమునకు బదులుగా వర్గాక్షర పరకత్వమునఁ దత్తద్వర్గ పంచమాక్షరము లెల్లడలను వ్రాయఁబడియున్నవి. అట్టివర్గపంచ మములు పరమందున్న వర్గాక్షరములతో సంయుక్తములుగ వ్రాయఁబడి యున్నవి. పదమధ్యేతిరస్థలములందును ఎగ్గేతరాక్షర పరకస్థలములందును బిందువులేలిఖింపఁబడియున్నవి. అట్టిబిందువులు పరాక్షరమాల తలపై వ్రాయఁ బడియున్నవి. (రక్తాక్షి సంవత్సర శ్రావణ భారతి. చెన్న, విశ్వ, పుస్త, ౧ వాల్యము. ౧౨౨ పుట) ఇయ్యది సంస్కృతిభాషానుయమగు శాలంకాయన సందివర్త పేనవేగిశాసనము. ఏడవ శతాబ్దము నాటిది. ఇట్లే ప్రాచీనశాసనముల లేఖనము వెలయుచున్నది. వీనిలోఁ బదమధ్యమున వర్గాక్షర పరకత్వమున మాత్రము 'అనుస్వారస్వయలు పరనవర్ణః' అను పాణిని సూత్రము చొప్పున బిందువుచోట ననునాసికము వ్రాయఁబడి నంత మాత్రమునఁ దక్కినవోటులు దెల్ల బిందువులే యుండఁగా బిందువునకుఁ బ్రథమమున స్థితియే లేదనుట యుక్తమా? కాలక్రమమున 'కపవర్ణ' పరకబిందువులును నికను గొన్నాళ్లకు 'కచప'వర్ణ పరకబిందువులును, బద మధ్యమునందు సైతిము బయలు వెడలలేదా?

యుద్ధమల్లుని బెజవాడశాసనమునందు 'ట త' వర్గాక్షరములకుఁ బూర్వమందున్న బిందువు మాత్రమే తత్తద్వర్గ పంచమములతో వ్రాయఁ బడెనుగాని తక్కిన మూడువర్ణములకును పూర్వమందున్న బిందువు తత్తద్వర్గ పంచమాక్షరరూపమున లిఖింపఁబడి యుండలేదు. ఆ లిఖింపఁబడిన బిందువులు

సైతము గొన్నియెడలఁ బరాక్షరముల తలవై ని, గొన్నియెడలఁ బూర్వపరాక్షరముల నడుమను లిఖింపఁబడి యున్నవి. అట్లు తలవై వ్రాయఁబడుటలో సైతము పూర్వాక్షరమును జేరవలసిన యాయనుస్వారము పరాక్షరము తలవై (సంయోగము ఎంటిది గాన) లిఖింపఁబడుచు వచ్చెను. ఉ. మరంబు (౧౦. ౪౦ క్తి.) ఇందలి బిందువు 'ఁబు' అను వానినడుమ నున్నదిగాని వానిలో దేనితలమీఁదను లేదు. 'వెలయంగ' (౧౪. ౪౦ క్తి.) ఇందలి నున్న గ కారము తలమీఁది నున్నది. 'వెల్వఱించిస' (౧౬. ౪౦ క్తి.) ఇందలి నున్న 'ఱిచి' అను వానినడుమనే యున్నదిగాని దేనితలమీఁదను లేదు. 'లింగ' (౧౭. ౪౦ క్తి.) ఇందలి నున్న 'లిగ' అను వానినడుమనే యున్నది.

రాజనరేంద్రుని కోరుమల్లిశాసనములో (క్రీ. శ. ౧౦౨౨.) "క చ ౩" అర్థాక్షరమునకు బిందువే వ్రాయఁబడియున్నది. అయ్యది పూర్వపరాక్షరముల నడుమనే వ్రాయఁబడి యున్నదిగాని దేనితలమీఁదను వ్రాయఁబడియుండలేదు. ఉ. 'ఝరఝరై = పంకఃపా' పదునొకొండవ శతాబ్దము నాచియందే కిచ్చ వర్గమునకు బిందువే వ్రాయఁబడుటయు నయ్యది పూర్వపరాక్షరముల నడుమ వ్రాయఁబడుటయు వెలసియుండఁగాఁ బదుమూడవ శతాబ్దమునకుఁ దర్వాతి బిందువు పూర్వాక్షరమునకుఁ బరముగ వ్రాయఁబడు నాచారము వచ్చిందని యొకరును బదునేనవ శతాబ్దము వాఱును బిందువు నగ్గఁబంచమరూపముననే వ్రాయఁబడినది యొకరును జెప్పట యొకమాత్రమును సరికాదుగదా.

ద్వితీయ కాలోద్భవమున దేవుని పాఠముగ్రామ శాసనమునందు (ఇండియన్ ఏజ్ టివ్స్. ౧౪ నెంబరు ౫౭ పుట) 'క క ప నగ్గ' పరకర్తవ్యముననే గాక ట క నగ్గ పరకర్తవ్యమునందును కనే స్థలములలో బిందువే వ్రాయఁబడి యున్నది. అందును 'క'వర్గ పరకర్తవ్యమున సుస్కృత పదమునకునుచందును బిందువే వెక్కువోట్ల వ్రాయఁబడియున్నది. ఉ. వెల్లభేంద్ర (౧ తేఱు. ౯ ప౦ క్తి); చంద్ర - (౩ తేఱు వెడప్రక్క ౮ ప౦ క్తి); గుంట (౫ తేఱు) ఇది వెక్కువోట్ల గలదు.

పయినందర్భమును బట్టి పంజ్రాడవ శతాబ్దము నాటికే నకల వర్గ పంచమాక్షర పరకర్తవ్యమునందును బిందువు ధారాళముగ లిఖింపఁబడి యాచారము వచ్చె ననక తీరదుగదా.

ఈ సందర్భమున నాంధ్రలిపి స్వరూపము దిక్షాశ్రముగ 'భారతీయ ప్రాచీనలిపిమాల, యాంధ్రవిజ్ఞాన స్వస్థము, బర్మలుదొరగారి దక్షిణ హిందూ దేశ లిపిశాస్త్రము' అనువానినుండియు నీక్రింది కొన్ని శాసనముల నుండియు స్ఫుగ్రహించి వ్రాయఁబడుచున్నది.

రక్తాక్షి సంవత్సర (క్రీ. శ. ౧౯౨౪) శ్రావణ భారతిలో (చెన్న. విశ్వ. పుస్త. ౧ వాల్య. ౧౨౨ పుట). సముదవ శతాబ్దపు (కొండతేడవ శతాబ్దపు దందురు). శాలంకాయన సుదిసర్వ పెదవేగి శాసనము గలదు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక యెనిమిదవ వాల్యమున (చెన్న. విశ్వ. పుస్త). బదనశతాబ్దపు యుగముని బెడవాడ శాసనపు బ్రతిపింబము గలదు. ఇండియన్ ఏన్ ట్రిక్వరీ పదునాల్గవ వాల్యమున నేబడవపుటలో గోరుమల్లి శాసనపు (క్రీ. శ. ౧౦౨౨) బ్రతిపింబము గలదు. ఇండీ కులోస్తుంగ చోటదేవుని (క్రీ. ౧౧౩౪) పొండునగ్రామశాసనపు బ్రతిపింబమును గలదు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక రెండవవాల్యమున “పభుబట్టు” (క్రీ. ౧౦౦౩) శాసనపు బ్రతిపింబము గలదు.

అందు పెదవేగి శాసనములో (౭ శతాబ్దపుట) హల్లులమీది ‘అకార’ చిహ్నము ‘ - ’ తీసివేయఁగాఁ బొల్లుహల్లుయొక్కయు సయోగములోని పరహల్లుయొక్కయు చిహ్న మేర్పడుచు వచ్చెను. ౨ = మ్. ౬ = ట్. నేటిపొల్లు గి. లుతు కేల మర్నాచీయు. పై శాసనమున హల్లులను గుణతములోను బ్రత్యేకింపఁగఁగ నాకారభేదము లేదు. ఏ ఏ లును, బ ట్, లకును దట డ ల కును బుస్పగభేద మగపడదు. పదిమధ్యమనందు వర్గాక్షరములు పదిమగు నపుడు మాత్రము బిందువు తిత్తవ్వి పంచమరూపమున నున్నది. తక్కిన యెల్లయెడలను బిందునే వెలయుచున్నది. ఆ బిందువు పూర్వాక్షరము తలపై వ్రాయఁబడియున్నది. ఈ శాసనమున గల ‘శ్ర’ అను నాకారమే నేటి క్ష=క అను లిపికి మూలము కానోపును. ‘శ్ర’ అను నాకృతియే నేటి కావడికిని (౧) మూలము కానోపును. ‘అ’ అను తికారిరూపమే నేటి తావడికి మూలము కానోపును. పై శాసనములోని ‘గ’ అనునకారాకారమే నేటి నావడికి (౨) మూలమున దగును. ‘గ’ అను నకారాకారము మీది ‘అ’ కార చిహ్నము పోగా మిగిలిన ‘గ’ అనునది సకారిలిపికి భిన్నముగా నుండుటకయి దాని సర్వాచీనులు ‘స’ అని వ్రాయసాగిరి. ఇట్టి పావడితోడి భిన్నతీకై ‘వ’ అను నేటి వావడి యేర్పడియుండును. పెదవేగి శాసనములోని ‘మ’ అను మకార వ్యంజనపు చిహ్నము నేటి మావడికి (౩) మూలము కానోపును. ఈ శాసనములోని లకారమునందలి (౪) క్రిందిభాగమే నేటిలావడికి మూలము కానోపును. వ్రాచినరేఖరూపమే (౫) నేటి కావడికి మూలము కానోపును.

ఆంధ్రప్రదేశ్ వికాసమా; అత్యున్నత విభులు.

[illegible]

సేటి తెలుగులిపి	అక్షర కావశ్యం	ప్రాకృత లిపి	సేటి కావశ్యం	సేటి- తెలుగులిపి	సేటి కావశ్యం	గ శతా భివృద్ధి సంబంధం సేటి- కావశ్యం	గ శతా భివృద్ధి సంబంధం కావశ్యం	గ శతా భివృద్ధి సంబంధం కావశ్యం	గ శతా భివృద్ధి సంబంధం కావశ్యం	గ శతా భివృద్ధి సంబంధం కావశ్యం
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
ఌ	ఌ	ఌ	ఌ	ఌ	ఌ	ఌ	ఌ	ఌ	ఌ	ఌ
ౡ	ౡ	ౡ	ౡ	ౡ	ౡ	ౡ	ౡ	ౡ	ౡ	ౡ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఐ	ఐ	ఐ	ఐ	ఐ	ఐ	ఐ	ఐ	ఐ	ఐ	ఐ
ఒ	ఒ	ఒ	ఒ	ఒ	ఒ	ఒ	ఒ	ఒ	ఒ	ఒ
ఓ	ఓ	ఓ	ఓ	ఓ	ఓ	ఓ	ఓ	ఓ	ఓ	ఓ
ఔ	ఔ	ఔ	ఔ	ఔ	ఔ	ఔ	ఔ	ఔ	ఔ	ఔ
క	క	క	క	క	క	క	క	క	క	క
ఖ	ఖ	ఖ	ఖ	ఖ	ఖ	ఖ	ఖ	ఖ	ఖ	ఖ
గ	గ	గ	గ	గ	గ	గ	గ	గ	గ	గ
ఘ	ఘ	ఘ	ఘ	ఘ	ఘ	ఘ	ఘ	ఘ	ఘ	ఘ
ఙ	ఙ	ఙ	ఙ	ఙ	ఙ	ఙ	ఙ	ఙ	ఙ	ఙ
చ	చ	చ	చ	చ	చ	చ	చ	చ	చ	చ
ఛ	ఛ	ఛ	ఛ	ఛ	ఛ	ఛ	ఛ	ఛ	ఛ	ఛ
జ	జ	జ	జ	జ	జ	జ	జ	జ	జ	జ
ఝ	ఝ	ఝ	ఝ	ఝ	ఝ	ఝ	ఝ	ఝ	ఝ	ఝ
ఞ	ఞ	ఞ	ఞ	ఞ	ఞ	ఞ	ఞ	ఞ	ఞ	ఞ
ట	ట	ట	ట	ట	ట	ట	ట	ట	ట	ట
ఠ	ఠ	ఠ	ఠ	ఠ	ఠ	ఠ	ఠ	ఠ	ఠ	ఠ
డ	డ	డ	డ	డ	డ	డ	డ	డ	డ	డ
ణ	ణ	ణ	ణ	ణ	ణ	ణ	ణ	ణ	ణ	ణ
త	త	త	త	త	త	త	త	త	త	త
థ	థ	థ	థ	థ	థ	థ	థ	థ	థ	థ
ద	ద	ద	ద	ద	ద	ద	ద	ద	ద	ద
ధ	ధ	ధ	ధ	ధ	ధ	ధ	ధ	ధ	ధ	ధ
న	న	న	న	న	న	న	న	న	న	న
ప	ప	ప	ప	ప	ప	ప	ప	ప	ప	ప
ఫ	ఫ	ఫ	ఫ	ఫ	ఫ	ఫ	ఫ	ఫ	ఫ	ఫ
బ	బ	బ	బ	బ	బ	బ	బ	బ	బ	బ
భ	భ	భ	భ	భ	భ	భ	భ	భ	భ	భ
మ	మ	మ	మ	మ	మ	మ	మ	మ	మ	మ
య	య	య	య	య	య	య	య	య	య	య
ర	ర	ర	ర	ర	ర	ర	ర	ర	ర	ర
ల	ల	ల	ల	ల	ల	ల	ల	ల	ల	ల
ళ	ళ	ళ	ళ	ళ	ళ	ళ	ళ	ళ	ళ	ళ
శ	శ	శ	శ	శ	శ	శ	శ	శ	శ	శ
ష	ష	ష	ష	ష	ష	ష	ష	ష	ష	ష
స	స	స	స	స	స	స	స	స	స	స

ఆంధ్రులపి వికాసము; తత్సంబంధి లిపులు.

[illegible]

[illegible]

(౨౭౨) — వెనుక నుదాహరించినరీతిని బైనాస్రసిన యాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపిని సంస్కరించి యాంధ్రమునకుఁ బ్రత్యేకలిపిని సన్నయభట్టర కుఁడు గల్పించినను నయ్యది వాడుక కెక్కలేదనియు సన్నయభట్టనకు ముందును వెన్నను నట్టి యాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపియే వాడుకలో నిల్చెననియుఁ బై నుదాహరించిన శాసనముల లిపులవలన విశదమగుచున్నది గదా. ఎంత యుక్తిమయినదయ్యును మార్పు జనసామాన్యముచే నంగీకరింపఁబడకుండుటయుఁ బ్రాతపద్ధతియే యవలంబింపఁబడుచుండుటయుఁ గ్రొత్తవిషయములు కావు.

సన్నయభట్టు తెలంచిన ఖండానుస్వార చిహ్నము కాలక్రమమున ముద్రణములలో వాడుక కెక్కినది. దంత్య చ జ లకుఁ దాలవ్య చ జ లపై సన్నయభట్టు చెప్పినట్లు బొట్టునిడికున్నను సర్వాచీనులు 'అ'లను చిహ్నమును వ్రాయుట గలదు. దీనిని సయిత ముంటెను వ్రాయు నలవాటులేదు. ఇయ్యది దంత్యమగు తకారముయొక్క గుణితములోని నేటి యాకారమని యెన్ననగును.

సన్నయభట్టరక కల్పిత సూత్ర స చిహ్నములు శాసనాదులను వ్రాసెడి జనసామాన్యపు వాడుక కెక్కుకున్నను నాకాలపు పండితుల యెఱుకలో నుండెడివని చెప్పవచ్చును. కావుననే యట్టి సన్నయ భట్టరకలిపి నీక్రిందరీతి సధర్వణాచార్యుఁ డించుక సవరించుట తట్టఁగలదు. సన్నయభట్టరకలిపుద్ధారక కారికలలో వర్ణద్వితీయాదుల సూకారములు “స్తోభవిలేఖాధ్యై ప్రపవ వర్ణద్వితీయ వర్ణాద్యాః” అను రీతిని జెప్పఁబడెను. అట్లే యథానుస్వార పూర్ణానుస్వార చిహ్నములు వేఱుగఁ జెప్పఁబడక ఖండిపూర్ణ శబ్దములచేతనే సూచింపఁబడెను. కాన సట్టివానినెల్ల సధర్వణుఁడు కొన్ని సవరణములతో తప్పగా నీక్రిందరీతిని వివరించెను.

ప్రాచీనతమకాలమున 'అ'కారచిహ్నమగు తలకట్టు హల్లులమీఁద ' - 'అను నాకారము గలదగ వ్రాయఁబడు సంప్రదాయ ముండెడిది. అట్టి సంప్రదాయము సన్నయనాటికే మాఱుట కారంభించెను. సన్నయనాటికే తలకట్టు ' - ' అనురీతిగ వ్రాయువాడుక వచ్చినది. సన్నయభట్టరకుఁడె యట్టి మార్పు సంగీకరించి 'అ'కారచిహ్నమే తలకట్టు గాన నదిబాలచంద్రా కారముగ నుండునని బాలేందు పరిధీత్యాదికముచే నుపదేశించి యున్నాఁడు.

విశ్వా—పంచ వర్గాదయోవర్ణాః శృంఖశాశ్లాదిసన్నిభాః
 తిర్యగ్గ్రేఖాయుజశోర్ధ్వం, దండరేఖాన్వితా అధః॥
 తపవచ ద్వితీయాః స్యుః, రూర్ధ్వరేఖాద్వికాన్వితాః॥
 ప్రథమాస్తుతృతీయాః స్యుః, స్త్రోతీయాస్తే చతుర్థకాః॥
 రేఖాద్వయాధోదండేన, యుక్తాః స్యుః రనునాసికాః॥
 మిశ్రద్వంద్వయోపేతాః, ప్రథమాతీతయః స్త్రోతాః॥
 పూర్ణేందు సదృశః పూర్ణః, స్త్రోర్ధ్వ స్త్రోర్ధ్వేందు సన్నిభః॥

(౨౨౩.)—వాఖ్యః—పంచవర్గాదయ ఇత్యాది-శృంఖశాశ్లాది సన్నిభాః = నన్నయ భట్ట-గణుడు ఏకశాశ్లాత్వాత్ కారణం చే వర్ణించిన శృంఖశాశ్లాదులతో సమానమైన పంచవర్ణముల యాకారములు, ఊర్ధ్వం = వైభాగమున, తిర్యగ్గ్రేఖాయుజశోర్ధ్వం = ఉడ్డురేఖతో గూడిన పేయునగుచు, దండాయః = పరిపములగు కాది వర్ణముల ప్రథమాత్మకములైన, పంచస్త్రాః = పంచులు వర్ణములును (అగుచున్నవి). తపవ = తపస్వీ ప్రథమములై, స్యుః = క్రి.దను, దండ రేఖాన్వితాః = దండరేఖతో గూడినవి. ద్వితీయాః = కాదివర్ణముల ద్వితీయములు, స్యుః = పంచగణును. (శ = ఖ; ధ = ఛ; డ = ఠ; ణ = ఢ; ధ = ఘ; ణ = ఞ; ఊర్ధ్వ రేఖాన్వితాన్వితాః = తలమీద వరెండు తిర్యగ్రేఖలతో గూడిన, ప్రథమాస్తు = కాదివర్ణముల మొదటి వర్ణములై, (ఆ నతో బొల్లవాల్లగుటను సూచించుచు యుక్తాఃగా నాదితానుచకమగు మతోరేఖయు నార్ధ్వయును పునరున్న) తృతీయాః = తత్త్రిద్వస్తృతీయ వర్ణములు, స్యుః = పంచును. (శ = ఖ; ధ = ఛ; డ = ఠ; ణ = ఢ; ధ = ఘ; ణ = ఞ;) తే తృతీయాః = తత్త్రిద్వస్తృతీయ వర్ణములై, రేఖాద్వయాధోదండేన = ఆ నతో తలమీద నున్న రేఖాద్వయమునకు దోకుగా గ్రహించిన డాకార రేఖతో, యుక్తాః = కూడినవిగుచు, చతుర్థకాః = ఆ యావర్ణుల చతుర్థవర్ణములు, స్యుః = పంచును. (శ = ఖ; ధ = ఛ; డ = ఠ; ణ = ఢ; ధ = ఘ; ణ = ఞ;) ప్రథమాః లిపయః = కాదివర్ణముల ప్రథమాక్షర చిహ్నములు, మిశ్రద్వంద్వయోపేతాః = లిపిలోన్న దండకార రేఖల ద్వితీయములతో గూడినవై, అనునాసికాః = అనునాసికాక్షరములుగా, స్త్రోతాః = చెప్పబడును (శ = ఖ; ధ = ఛ; డ = ఠ; ణ = ఢ; ధ = ఘ; ణ = ఞ;) కాదివర్ణులు 'ల' కారాది స్వోవిశిష్టము లగునపుడును నిట్టి వర్ణవైశేష్య చిహ్నములను 'ల' కారాదుల గుణతులగు బాలవ, ద్రా, కారాదులవై నిలువనలెనని యెన్నుచు. మార్గదర్శకముగనిట 'ల' కారవిశిష్టవర్ణ మున బహుచున్నది. శ = ఖ; ధ = ఛ; డ = ఠ; ణ = ఢ; ధ = ఘ; ణ = ఞ; పూర్ణేందు సదృశః = పూర్ణ చంద్రునివంటి యాకారముగలది, పూర్ణః =

పూర్ణబిందునియగును (౦); అర్థేందు సదృశః=అర్థ చంద్రాకారముగలది, అర్థః = ఖండితు చిహ్నముగను (౧).

(౨౭౪).—ప్రాచీన శాసనములలో నాయా వర్ణముల తలకట్టు గీతి (-) తలవేయటచేతనే వాని నాచి పొల్లులకు గుఱుతు లేర్పడట ప్రసిద్ధమై యుండును. (నందివర్త పెదవేది శాసనమున నిట్లున్నది—అ = త ; h = ; ౫ = మ్. యుద్ధమల్లుని శాసనమున - ౭ సంక్తి, ౭ = క్. కాని ఇన్నయాభర్త్యకాలమునాటి బట్టి పొల్లులపై ఇద్దగీతి గీయుటయు చంద్రవాహనీ రాసాగె ననకతీదు. లిపిసంస్కరణకాలమువాడగు సన్నయ భర్త్యకాలపు బట్టి పొల్లులనుబట్టి తిర్యక్రేఖను వ్రాయచి ప్రాచీన సద్ధతియే యుండుగా తలకట్టు గీతి వ్రాసినవాడే పద్ధతియే యుక్తిమును నంక్షిస్త్రీతిరుమును ఇయ్యము డుని తలకట్టు కాలమును సద్ధితిర్యక్రేఖాలేఖనమును బట్టి గుఱుతుగా పుండేర్పడయ్యెను. ఇదివ్రాచిన పద్ధతి సన్నయ తలకట్టు గీతిలేని గూఢాక్షరప్రకమాక్షర లిపులనే దుశాక్షరేత్యాది కారితచ నుండేర్పచియుండును. ఇన్నయాభర్త్యభిస్త్రీతిరుమలగు పొల్లులగు సన్నయముల మూకారములేవి:- ౧=క. ౨=చ. ౩=త. ౪=తీ ; ౫=ప ; బాతేందు తిర్యక్త్యాది కారితచ నుండేర్పచియుండును. ఇన్నయాభర్త్యభిస్త్రీతిరుమలగు బాతేందు చిహ్నముతో గూడని ఇన్నయాభిస్త్రీతిరుమలకారము లివి—౬ = క, ౭ = చ, ౮ = త ; ౯ = తీ, ౧౦ = ప.

ఇత్త్యవశానాన్యని నా తిర్యక్రేఖలను గుఱుతుగా వ్రాచినపు పొల్లుల పై తిర్యక్రేఖను సైతము గీయ ముం యి నేడే— ఇ నానాటికి యంగ రిచిన యాపద్ధతి రూపముగా స్త్రీతిరుమల గాత ము ఇన్నయాభర్త్య తిరుమ సవరించుటతోడ తిర్యక్రేఖను సైతము గీయ ముట్లు “ ఇన్ద్రాదియా శ్లాః శంఖ శ్లాః సత్పభాః తిర్యక్రేఖా యుజశ్చర్ధ్వమ్ ” అని సవరించిన వాడయ్యెను ఈ తిర్యక్రేఖమును బట్టి గుఱుతుగా సన్నయముల మీదఁ దిర్యక్రేఖ నుండేర్పడని మూచిత్రానుక కారాలు ప్రాచీన ములనఁగాఁ బదునొసఁడన శతాబ్దము నాఁటివఱకు సట్లగుటం జేసి యవి సన్నయ క్షిప్రములు కానవునయ్యు జెప్పెడి యభిప్రాయ మెరియు రూపములమగుచున్నది గదా.

(౨౭౫).—అక్షరవిభాగ సద్ధితిగలది చంద్రీతిర్యక్రేఖాశబ్దముచేఁ జలకట్టులు చెప్పబడి చున్నది. వ్రాసినవాడయ్యుండ.

“అయిదు సద్ధముల ప్రకమాక్షరములు (- చ - త - ప) శంఖ శ్లాః షక మువలె నుండును. ఆ యక్షరములఁ మీఁది భాగమందు తిర్యక్రేఖలు (వంక

గీట్లు అనగా తలకట్లు) ఉండును." (ఆంధ్ర విజ్ఞానసర్వస్వము, ౧ వాల్యము. 3౩౩ పుట, 'అక్షరములు' అను శబ్దమునొద్ద, "నేనును నితవతకు ముద్రించి యున్న నారచించిన పుస్తకములందును నట్టి యక్షమాగ్ధముననే తదనుసారముగ వ్రాసియున్నాను. అట్లుగానను బాలచంద్రా కారమగు 'అ' అనునది తలకట్టు నకు గుఱుతుగను ఏర్పర్యక్రేఖయగు '।' అనునది పొల్లు హల్లుచకు గుఱుతుగను నధర్వణునిచే జెప్పబడెనని యెన్నుటయే యుక్తమని గ్రహించును. అధర్వణోపదిష్ట పదునముల పొల్లు రూపములివి:— క = క్ ; ధ = ధ ; డ = డ ; ణ = ణ ; ప = ప ; ఇంక నధర్వణోపదిష్టములగు తలకట్టులుగల పదునములివి— చ = చ ; ధ = ధ ; డ = డ ; ణ = ణ ; ప = ప.

(౨౨౬)—ఆంధ్ర శబ్దచిత్రానుశాసన తలకట్టు లిషియు, బొల్లు గుఱుతు లిషియు, మాత్రం సాధికాలములోనివిగానై యధర్వణాదికావళి వర్గద్వితీయచతుర్థముల యొత్తులకు గుఱుతుగ నధోదండి రేఖలిడెడు ప్రస్తదాయము వచ్చుచున్న సాధికాలములోనిదై వుండును. ఈ యధోదండిరేఖ బర్మెల్ దొరగారి సాదిండ్లయను పేలియగ్రంథోని పంక్త్యంజన శతాబ్దపు (క్రీ. శ. ౧౧౩౪) టెనిమిడవ పటమున నొక్కచోట మాత్రమే యగపడుచున్నది. మఱియు సరిది తొమ్మిదవ పటమున (క్రీ. శ. ౧౩౫౬) 'ధ భ' లకు భారా శముగ నధోదండిరేఖ లగపడుచున్నది. ఆ శాసనములోనే నాని చోట నధోదండిరేఖ యుండుటయు మఱియు నో లేర్పడుటయు గలవిగానై చిట్టి కలువచేరు శాసనములో (క్రీ. శ. ౧౪౨౩) నధోదండి రేఖలు లేరుండుటయే తిరుచై యున్నను గొన్ని చోట్లచాత్ర మగపడుచున్నది—“పుష్కరత్పుష్కరాలావన మ్రతిభిః” (౨౨౬ పత్రి) అను చిట్టి ధభలు, 'ధమేశః' అనుచోటి (౧౯ పంక్తి) ధకాశము మొదలుగలవి యధోదండి రేఖాంకితములై యున్నవి. రాయబహదూర్ పండితి గారిశృంగరి హీరాచంద టిప్పు రచితమగు భారతీయ ప్రాచీన లిపిమాలలోని పదునేనవ శతాబ్దపు టెబది యుకటన లిపి పత్రమునం దొక్కచోటనైనను నొత్తువర్ణముల కధోరేఖాంకితత్వ మగ పడదు.

(౨౨౭)—సముద్ర నొత్తువర్ణముల యధోదండి రేఖాంకితత్వము ప్రాచీనశాసనములలో నదిదుగి నుండుటకు గారణము నాలోచించువలసి యున్నది. పరిశీలింపగాఁ బ్రాచీనమగు నాంధ్రకణ్ణాట నాచారణ లిపియందులి వర్గప్రథమ ద్వితీయములను, సట్లే వర్గత్రైతీయ చతుర్థములను లిపిలో భేదము వెలయుచుండుటజేసి యట్టి వర్ణయుగ్మల కధోదండి రేఖాంకితత్వ మనావశ్యకమగు యపేక్షితమగుచు వచ్చునని చెప్పవచ్చును. చ, బ (క ఖ) గ, ట (గ, ఖ) ధ, య (చ, ఛ) జ, య, (జ, య) డ, త (ట, థ) డ.

డ (డ, థ) త్ర, థ (త, థ) ట, ఠ (వ, థ) బ, బి (వ, థ) బ, ల (బ, థ). ఇది నన్నయభర్తృణీయమునందు నన్ననో నర్తప్రథమాక్షరమే నర్తద్వితీయములను బ్రధానలిపియై యుండుటచేసి యట్టి స్తంభాకార రేఖలకును నధోదండాకార రేఖలకును నావశ్యకత కల్గియున్నది.

ఋగ్వేదవర్ణమునుబట్టి యొత్తునర్తముల కిధర్వణోపవర్ణములగు నధోదండాకార రేఖ లాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపిలో సార్వత్రికముగా నావశ్యకములు కాకున్నను గొన్నిటికి గొంతెఱ కావశ్యకములని తోచుటచేసి జనసామాన్యము నన్నయభర్తృణీయద్వితీయ సంస్కారమును బూర్తిగా వాడుకకుఁ దేకున్నను నొత్తునర్తముల కిధోదండాకార రేఖలనిచ్చు పద్ధతిని మాత్రము స్కృష్టింపఁ జేపేక్షించుచు నొక్కొక్కఁ డుచేయుచు రాఁగాఁ గాలక్రిమి ననట్టి యధోదండాకార రేఖల మాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపిలో విస్తరించె ననగా నాంధ్రులును కర్ణాటులును పట్టియొత్తును నాస్వత్రికముగా వ్రాయునాగిరిని తోచుచున్నది. ఇట్లే యభర్వణమును చెప్పి ననునాగిరియు గుఱుతుగు మిశ్రంపఁపడియరేఖ 'డ, థ' లమిఁచి నెత్తెనని తోచుచున్నది. తక్కిన చోట్ల లిపిసాధర్మము గల్గలేక ముంజేసి యీ రేఖలన్నిట నునావశ్యకమై యుపేక్షితమయ్యె ననడుగును.

(౨౭౮)—ఋగ్వేదముల కీ యధోదండరేఖ కడఁ జూచునములలోఁ బ్రతీకృతమును నాచూచినంతఁజూచుచేముని వంశిని జూచుమై యున్నది. (శ్రీ. శ. ౧౩౦౦ క. ప్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము ౨౭౭ పుట) ఇందును నీరేఖ కొన్నియెడల మాత్రమే వ్రాయఁబడియున్నది. అయి '1' నుకూడ నున్నది. (చూ - ఫాలఫలక (2 పంక్తి) నాభి (2 పంక్తి) త్రిభి (౧ పంక్తి). ఋగ్వేదవర్ణమును బట్టి యధోదండరేఖను నుపదేశించుచున్న యభర్వణాంకికావలి పదుమూడవ శతాబ్దము నాటిదను నభివ్రాయమా రూఢిమూలమగు చున్నది గదా.

(౨౭౯)—ఋగ్వేదముల కిధోదండరేఖనిడఁచి పద్ధతి యూరకయే లోకములోనికి రాఁగా నద్దాని నభర్వణుఁ డుపదేశించె ననుటకన్న నభర్వణుఁడు నన్నయోపవర్ణకీపిని సంస్కరించుటలో నధోదండరేఖ నొత్తునర్తములకు లిఖంపవలెనని చెప్పగా నాంధ్రకర్ణాటములను వాడుక రేఖలనుటయే విశ్వసనీయమై యున్నదిని చెప్పవచ్చును. అధోదండరేఖ యొత్తునర్తముల కిడఁచి పద్ధతి యెంతమాత్రమును నాంధ్రులని కాలమునందే నన్నయభట్టు స్తంభాకార రేఖలను నర్తద్వితీయములగు గుఱుతుగా లిఖంపవలెనని యొక మాతనకల్పనమును జేసి యుండుటచేతను, పట్టిలిపిని సంస్కరించుటలో నభి

ర్వణుఁ డట్టి స్తంభాకారశేఖను నొత్తునర్జనుల కధోభాగమున నిడవలెనని సంస్కరించుటచేతను, డట్టి యధోదండ శేఖాలేఖనము వైనివ్రాసిన రీతిని బ్రాచీనముగు నాంధ్రకర్ణాట నాథారణలిపిలో లేకుండుటయేగాక యనావశ్యకమై (౨౭౭-విష) యుండఁగా సన్నయాధర్వణోపదిష్టలిపి కత్యావశ్యకమై యుండుటచేతను, నిట్టి యధోదండ శేఖాలేఖనము సన్నయాధర్వణోపదిష్టలిపి మూలకమే యనుట యెంతయు విశ్వసనీయమై యున్నది గదా. ఇట్లే మిశ్రద్వండస్వయశేఖ 'ఙ ఇ'ల మీఁదనిల్చుటకును సధర్వణుఁడు సవరించిన సవరణమే మూలమగుచున్నదనుట యుక్తము గదా.

సన్నయాభక్తిరహుఁడు తత్తద్వర్గాక్షరములకెల్లఁ దత్తద్వర్గ ప్రథమాక్షర చిహ్నమే సామాన్యపు గుఱుకై యుండునట్లుగాఁ గల్పించినవాఁ డగుటం జేసి వర్ణద్వితీయాది వర్ణ వైశేష్యమునకు గుఱుతుగాఁ దత్తద్వర్గ ప్రథమ లిపులపయి స్తంభాకారశేఖలను లిఖించవలెనని మొక్కకల్పనముచేసి యుండఁగా నట్టి లేఖనమున వర్గాక్షరములపై నుండజే మూఁడేసి నాలుగేసి స్తంభాకార శేఖలు శీఘ్రమునాది విషయమున సుగ్రహములు కానేర వని తెలంచి కావలయు సధర్వణు డట్టి లేఖనమును సరించుటలో నట్టి స్తంభాకార శేఖలను గేలల మొక్కచోటనే మీఁదనే వ్రాయక క్రింది నొత్తు గుఱుతులను మీఁదను దక్కిన నాదివత్త్వాది విశేషముల గుఱుతులను స్తంభాకార శేఖలనుగా లిఖించవలెనని యెర్పాడు చేసెను. (శ = క; ఛ = ఖ; ఙ = గ; ఞ = ఘ; డ = ఙ.) ఇట్లే లిక్కిన వర్గాక్షరములకు వ్యావర్తకముగ నుండు నట్లును సన్నిప్తప్రథమములపైఁ గల్గుచున్న నాదితానునాసిక్య క్షేపణ రూపవర్ణ వైశేష్యమునకు సూచకమగునట్లును మిశ్రద్వండ స్వయశేఖాకల్పనము సైతియు వర్గపంచమముల విషయమున నెంతయు యుక్తమై యున్నది.

(౨౮౦) — చింతామణి నికృతి వివేకములలోని యీ లిప్యధారక కారి కల కిర్ణముచేయుటలోఁ బలుగులు వ్యాఖ్యాతలు పలువ్రాకిలను బోయి యున్నారు.

చింతామణి వ్యాఖ్యాతయగు బాలసరిస్వతి మహోపాధ్యాయుఁడు బాలేంద్రిత్యాది చింతామణి కారికల కిర్ణము తెలిసికొని తోయే వానిని మూలములోఁ జేర్చి విసిర్జించెనని తోచుచున్నది. నికృతివివేక వ్యాఖ్యాతయగు ద్వితంత్రిన నీతారామణివి 'సంచవర్గాదియ' ఇత్యాద్యధర్వణ కారికలను మూలములోఁ జేర్చియు వ్యాఖ్య చేయలేదు-ఎప్పటియు సహోబల పండితుఁడును వీని కొకరీతిని వ్యాఖ్యచేసి యున్నారు. అట్టివ్యాఖ్యలు ముందు విమర్శింపఁ బడును.

(౨౦౧) — ఇక్కడ హిందూదేశలిపి శాస్త్రమును గచించిన బర్మెలు దొరగా రాధాస్వామియగు 'పంచవర్గాదయ' ఇత్యాది కారికల నుదాహరించి వానికి సరిగ్గా నర్థమునులేని యిచ్చిడిని యాశ్రయించి విధమున వ్రాసియున్నారు.

"There is much here very unintelligible, but the description of the letters clearly points to about 1200 A.D. The Canarese Basavapurana (of 1360 A. D.) mentions the Telugu Canarese, Grantha, Tamil (Dravila), Lata (i. e. Lata or Gujarat) and Persian alphabets, and this would seem to indicate that there was then a greater distinction between the Canarese and Telugu alphabets than we actually find" (South Indian Paleography Page 31.)

బర్మెలు దొరగా రాధాస్వామి కారికల యధము సరిగ్గా గ్రహించి జాలకున్నను నాకారికలలో వర్ణములకిని లిపిలలో వర్ణముల కైష్టవవాద్యపు నాటికలని మాత్రము విశ్వముచిరిచుచున్నానని శతాబ్దము శ్రీశైలమునందున్న దగు కిన్నడి బసవపురామున నాంధ్రలిపిలో వ్రాసిన పర్వసమామూలములు ప్రసంగించి బసవచేత వ్రాసినయగు గొర్రెకాలము గ్రహితునె యాంధ్రకర్ణాటములకు వర్ణభేదమును లిపిభేదమును గల్గియుండుననియు నిప్పుడు మనము గ్రహించినవానిననుసరించి భేద మాంధ్రలిపిలో వ్రాసిన కుండి యందుననియు నాహుచి యధాస్వామికారికాంతరము నీవి యట్టి వ్రాచి నాంధ్రలిపియై నుండినపున మేమామా బర్మెలు దొరగా రాధాస్వామిని వ్రాసియున్నారు.

(౨౦౨) — క. ప్రవీణాంశస్వీయమున వ్రాసిన క. వి. లక్ష్మణారావు గారు, బర్మెలు దొరగారవలన యు యధాస్వామికారికల యధము తెలియ లేదని వివరించి వివరించిరి (క. ప్రవీణాంశ - ౧ వాల్యము - 3౦3 పుట - మొదటి పేజీను). మఱియు వీరి యధమునను సందేహించి సరియగు మాతృక లభించుచే నట్టి యధము విషయమున బండితులు భిన్నాభిప్రాయము కావచ్చుననియు వ్రాసిరి. ఇట్టిమాగాది బర్మెలు దొరగా రాధాస్వామి కారికల యధమున శతాబ్దమునాటివనియు సరికాదనియు వానియందు దర్థానున్వయ మున్నదనియు గాని ననుసరించి వర్ణముల భేదమును, సర్థానున్వయము భేదమును చూపుట (౧౩ లే ౧౪) పుట్టివచ్చిన శతాబ్దమునగాని సుధామిని గుఱుచేతను (అచ్చుగోమాత్రము అనుచుచే నీ గుఱుతు 'గ' ౧౨ లే ౧౩ శతాబ్దము మాత్రమున వున్నది) నా కారికలగుల వికృతి వివేకము పురాతన గ్రంథము కాదేమోయనియు వ్రాసిరి. ఎట్లు వ్రాసినను

“అయినను ఈ విషయ మింకను విచారణీయము” అని వీరు వ్రాసి యుండుట చేత (౩౦౪ పుట) వీరివ్రాత యంతగా విమర్శింపవలసిన యావశ్యకత లేదు.

(౨౦౩) — శాసనలిపి పరిశోధన విషయమున నగ్రగణ్యులగు బర్హలు దొరగారును లక్ష్మణరావుగారును జై నివ్రాసిన శ్లోకయాధర్వణ కల్పిత లిపి యొకప్పుడు వాడుకలో నుండజిదిని తెలుసుట మిక్కిలి వింతగానున్నది. “ఈ యక్షరముల యాకారము లెట్టివియోచను ఆవియప్పకవి కాలపు వర్ణస్వరూపములని చెప్పెటకు వీలులేదు. అందుకు బూర్వకాలపు లిపియై యుండ నోవును. ....” (ఆంధ్రవిజ్ఞాన, ౧ వాల్యము, ౩౦౨ పుట, మొటిమిడిమను) అని యిట్లు లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసియున్నారు. ప్రాచీన శాసనములలో నున్న లిపిని బాలిక గుణతస్వరములయు, ఒకమాత్రస్థాప్తకాలయు నాకారముల వర్ణమును నాచి తెక్కిన యక్షరముల నాకారములును నొకప్పుడు వాడుకలో నుండజని వీరభ్రమించి ట్లగిండుచున్నది. గుణత స్వరూపముల యాకారములతో బ్రహ్మేష్ఠిలోని స్వరములను వ్రాయునగాని వర్ణప్రకమేతరాక్షరములను ప్రత్యేక రేఖా గుణము వలన శ్లోకయాధర్వణాన్ని తాకములతో వ్రాయుటగాని శ్లోకయాధర్వణ సరియగుచున్నది. చాళుక్య శాసనములందే గాక యెచ్చటను నేకతాబ్దపు శాసనములందును మచ్చుకకై న శ్లోకయాధర్వణము జేసి యెట్టి లిపి వెనుక నుదాహరించి చొప్పున బంధతులయెఱుంగు మాత్రముండజనియు నక్కానికొకటి నగ్రాని నుపలభ్యమాన శాసనములను గ్రచే నిరూపించుట ప్రతిమాత్రమను వెలనుండజనియుండ జైయధర్వణకారికలలో లక్ష్మణరావుగారును కొన్నట్లు పాత ప్రమాదములు లేవనియు గ్రహించవలెను.

(౨౦౪) — విస్తృతి వినోము బాలసరిస్వత్స్వప్తిపులకం లభించున్నను వారి కలదిలి కొన్ని కారిలు మిడితెత్తుచి మిడినవాయాతినుగా లభించి యుండెనని వారి వివరణములవలన విశేషమగుచున్నది. బాలసరిస్వతీయ వ్యాఖ్యానమున ననేకస్థలములం దిధర్వణకారిక లాయాంధర్వణములతో బ్రమాణములుగల నాకారములున్నవి. అప్పకవీయమున ననేకస్థలములం దిధర్వణకారికల యర్థము వివరింపబడియున్నది. కావుననే దాతేర్చిత్వాని విస్తామణి కారికలను వివరింప నుపలభ్యమున బంధుగారు ఇత్యాదిధర్వణ కారికా వివరణ చేయ బడిన సందర్భములలో నెచ్చుచి నూత్నిత ది యున్నాడు.

“ముందు-బాలేందు-రిధి శ్మగ్గావైక్తకశ్మగ్గి; దాత్ర-స-సమా; ఆద్యా ఇధికరితులన్. ప్రదీర్ఘాశ్మగ్గలసన్నిభావనేన్.”

నీ. విదియ బంధునిమాన్మ నలయునత్వము నాచి,

కుడివంకి శ్మగ్గింబు కొనుగొనింబు.

బ్రభవించుఁ దక్కినప్రాణము లెల్లను,
 నడిమికి గుడిజాట్టి విడువ నిన్ను ।
 నడినావుకొన్ను కై నడివ్రాయ నుత్సవము,
 క్రిందను నుడినిల్ప బుత్సవమయ్యె ।
 నలవల మీడికి మెలిగొన్న శిష్యుని ।

మెడమ (నెత్తి) కెత్తిం బాప్పుఁ గొడవలిక్రియ ॥

తే-గీ. యామ్యముఁ గొండ గొడ్డలి యట్లానర్పఁ ।

గ్రామనోత్సవిచ్చి నగి స్థిమములు కుడిని ।

గరికరాకృతియగు దాడిచలవల ।

నమఁ నై త్వోత్సవములు శ్రీశూలములకరణి ॥

(ఈ పద్యము క్రింద విందు నర్జితములగు శేఖలనుచుఁగొన్ని యదా
 హరింపఁబడినవి. అవి మునుప విమర్శించఁబడును.) (ఉప్పు. ౨ ఆ. ౨౧ ప.)

“మూ. శంఖశాస్త్రద్వివాకన శంకుశపన్న,
 స్తంభవిలేఖాధిక్త్యైవ విచిత్రస్వతీయః శ్లాద్యాః ॥”

సీ. శంఖశాస్త్రద్వివాకన శంకుశపన్న,

శాస్త్రశిలని (ను. నిప్పు) మీదఁబడ్డరేఖ ।

వలవలనొక్కటి నిలువఁగఁ బరమంబు,

నైదునునరుసఁజెన్నానఁచుండు ।

గ్రిందఁ గొడముపొట్టి గీ టాక్కఁజిన నా.

ద్యమముల కెంతవ నిపులై పోనగును ।

నై నున్నట్లుని (నీ. నిప్పు) బ్రహ్మకేయా బ్రభమాక్ష,

రంబులు నశివర్ణంబు అగును ॥

తే-గీ. గంబయొక్కఁ శేఖముగఁబుక్రింద ।

వ్యాసీకృతీయములు (ను. నిప్పు) పత్తుకంబుల (ను. నిప్పు) గును ।

నిలువ గీయులె నును గిరినితప్పుఁ ।

గదియఁబట్టి ననునాసికంబుఅగును ।

(ఇదు నర్జితములగు శేఖలను నప్పవీయమున నుదాహరింపఁ బడి
 యున్నవి. అవియు మునుప విమర్శించఁబడును.) (ఉప్పు. ౨ ఆ. ౩౩ పద్యము)

“మూ. కీరతరి హస్తమస్తం శక్తిశిలానః పిత్తిసీ సమాః ।

అనఘశాస్త్రస్తానః, కుత్సిత జీవరతి లోచ బిందుయతౌ.”

తే-గీ. శుకతరి మతంగ భవరథశక్తి సన్ని ।

భంబు లంతస్థములు శిలా భద్రపీఠ ।

వేదికా హల నిభములు శాదిలిపులు ।

దంత్యచఙ గురురలలకుఁ దనకు బొల్లు॥

ఇందు వర్ణితములగు రేఖలిచట వ్యాహుబశించవి. అవియు ముందు విమర్శింపఁబడును.) (౧౮౫ - ౨. ఆ - ౩౫ ప.)

(౧౮౫)---ఈ పండితమున నీ యాక్షరములను సంబంధించిన మఱి కొన్ని పద్యము లష్టకవీయామునఁ గలవు. వాని నిట నుదాహరించుచున్నాను.

తే॥ గీ॥ ఎనిసగు జాబల్లివలె వ్రాయ వగము నున్న ।

నిండి జాబల్లివలె వ్రాయ నిడు నున్న ।

యయ్యె నీ భేదములెఱిగి గూఢప్రస్థితముల ।

వ్రాయఁదగు బిరుదువులు గావేయింతు

॥ 33 ॥

౩౩॥ పొల్లులగు తాళుల పుట్టియు ।

పొల్లులు ప్రాణములతోడఁ బలుభి నికరము ।

వల్లభ కారఁ దా తెల ।

నగుదు నును శృంగారమును మొదలుకొని పొల్లులు

॥ 3౬ ॥

(వీరి క్రింద స్వరూపత మొనరి దాహరింపఁబడెను.)

తే॥ గీ॥ ఎన్నిపొల్లులు జడ్డకై యున్నవేయి ।

పొల్లులను మిడించు విడి పొల్లులెల్ల ।

విడిచి ను వ్రాయు వ్యతియొక్కటియె తాల్పు

దాని పొల్లులు ముడిలగున ననినెల్ల

॥ ౩౭ ॥

(ఇందు పుష్ప శిల్పముచే నుయోగిగా వ్రాసిన ప్రథమపాద పొల్లు చెప్పఁ బడును.)

తే॥ గీ॥ మొల కేఘనము నానెన దాని

జడ్డయును నూర్చి గావించిగా జమప్రయము

నగును జడ్డయు వెను కేఘనము బడును ।

కలుక నిభము విరచి ॥ పొల్లల నునుతులు

॥ ౪౦ ॥

(౧౮౬. ౨ ఆశ్వా.)

(౧౮౬)---ఇది యష్టకవీయ పద్యములలోనిదగు "నే॥ శంఖశాన్త ద్వితాశన" ను నీ పద్యమున నున్నట్లై నుదాహరించిన "నాశ్వా పిల్లలకొక గుళ పన్నుగొన్నిభాగమునాకొనినమా" మచితామణి భాగముమాత్రమే యాంధ్రీకరింపఁబడినదియు, "స్తూభ విలేఖాధికైస్తూభ ఏవ పగ్గర్వతీయ వర్ణాద్యా" అను చితామణి కారికాభాగ మాంధ్రీకరింపఁ బడలేదనియు

నింకను “పంచనర్కానియోవర్ణాః । శంఖశార్కాది సన్నిభాః । తిర్యగ్రేఖా
యుజశ్చోద్ధ్వమ్...” అనునది మున్నగు (వి. ౨౭౩) వెనుక నుదాహరించిన
యాధర్మిణుడు సెవరించి చెప్పిన ఎచనములే యాంధ్రీకరింపబడినవనియుఁ
జెప్పటకు సందేహము లేదుగదా. అట్లే “తే॥ సగిము జాబిల్లివలె వ్రాయ...”
మున్నగు పద్యములు “పూర్ణేయ సదృశః పూర్ణః...” అనేది వెనుక వివరిం
చిన యాధర్మిణకారికి కాంధ్రీకరిణమని చెప్పటమను సందియము లేదుగదా.

సము క్రితని జంతామణ్యస్వరూప కారికిలను జోడించి యాంధ్రీక
రించుటయే గాక యట్టి యాంధ్రీకరిణముగో గొన్ని స్వకపోల కల్పితము
లగు విచారములను సముచిత మప్పటి చేరియున్నాడు. ఆ విషయ నిట
జూపబడుచున్నది.

(౨౨౭).—పాల్లలము నిల్చున్నట్టి స్వరముల యాకారములె
వారిని బ్రత్యేకింపగోచి యాకారములను ననుసల్లు చెప్పిన చి తామణ్య
శయమును వప్పటి నూర్చి చెప్పెడు. కాని యట్టి స్వర స్వరూపములను
నిరూపించుగో నొక విధమున మాన్యును జేయున్నాడు. నీటికాల
మందే గాక ప్రాచీనకాలమందును పాల్లలవై స్వరమును ఋత్వికమును
నిల్చునపుడు స్వరముగా వలకట్టు ‘అ’ అనునది ప్రాచీనకాలమందును
(‘అ’ అనునది సర్వాధికారముగా నును నీట్లుచేసి మాచారము గలది. ఇట్టి
సంప్రదాయమును మూలముగాఁగోచి సూత్ర దేశకాలములగు నెల్ల స్వర
ముల మాకారములను ‘అ’ కార చిహ్నమును సెల్పింప కేరేఖా విశేషములను
దీర్చిలిమటచేరి నేర్పడుచు యుండునని “అ మాయచిహ్నమిదా
వెలయునర్థమిదాని కుడిమిది శ్మశ్రు బుకొనగిడి కంబ్రభవిచు దీక్ష
ప్రాణబుల్లెను” అని గుట్టు చెల్లించియున్నాడు. ఇట్టి యభిప్రాయము
తోనె యెల్ల స్వరముల యాకారములను నిరూపించుటగోను నాది ఇట్టి
తలకట్టు గుఱుతుండకే కేరేఖా విశేషముల నీ క్రింద కేరేఖ దగిలి చి చెల్లించి
యున్నాడు. “నడిమి గుడిచుట్టి విడువ నిశ్చ” (౧ = ఇ) “గుడినాపు కొచ్చు
కై వడివ్రాయ నున్నొబు” (౨ = ఉ) “క్రిందను నుడినిల్చ ఋత్వికమయ్యె”
(౩ = ఋ) “చలచలమిదికి వెలిగొన్న ని స్వరము” (౪ = లి) “ఎడమ
కెత్తెనున్న గొడివలిక్రియ” (౫ = వి) “నూమునను గొత్తగొడియ
ల్లొక్కన్ గ్రాలు నొత్తెము” (౬ = బ) “చాడ చలం. చమగు నైత్వోన్మ
ములు త్రిశూలముల కదలి” (౭ = ష) (౮ = భ). ఇట్టి నానివాని కీర్ణ
ములు పైకి మాత్రా స్వరముల యాకారములగొ నడిచుక్కిను గిడమాస్తా
కారముల “చగా (౧ = ఆ) అను నాకారమును నిల్చుననియుం జేప్పెను.
(ఆప్పకవి నాటి శాసనములగోని ‘అ’ కార దీర్ఘ మిట్లెయున్నది.) “ఇన్నింటి

దీర్ఘములు కుడివి! గరికరాశ్యతః దనరు" అని యిట్లు చెప్పియున్నాడు—
 ౧=అ, ౨=ఈ, ౩=ఉ, ౪=ఋ, ౫=ఌ, ౬=ఋ, ౭=ఌ, ౮=ఋ, ౯=ఌ.

(౨౮౮)—ప్రాచీన శాసన లిపిలో సైతము హల్లులవై నుత్ప బుత్ప
 ములు నిల్పుచు డా హల్లు స్వర్ణమైన 'అ'త్వ చిహ్నముగు తలకట్టుతో, గూడి
 యుండుట నిజమై యొకను నట్టి తలకట్టుతో నుత్ప బుత్ప చిహ్నము లదికి
 యుండుట యంతమాత్రమును నేకాలపు శాసనములందును లేదు. నేటి
 లిపిలో సైతము (గొలును కత్తు లిపిలో నుండు నేమా) కట్టదిక్కియుండిలేదు.
 ఇంక నట్టి చిహ్నము లా హల్లు క్రిందను నలవలను లిఖించుట మాత్రము
 వాచక. (శ్చ=కు. శ్చ=కృ.) ఇంకఁ దక్కిన స్వరములు నిల్పుచును తల
 కట్టు చిహ్నము లేక మైచును నుండును. (కి=కి, కి=కె, కి=కొ) ఇతియ
 గాక యప్పకవి సముదాయ స్వరములకు హల్లులవై నిల్పుచును యాకార
 మును, బ్రత్యేకలిపిలో నొక యాకారమును గలదిని చెప్పకవాడు కామి
 తేసి ప్రత్యేకలిపిలో దక్కిన స్వరములకే గాక ఉత్ప బుత్పములకు
 సముదాయ 'త్వ' చిహ్నముతో సముదాయ 'ల'లని చెప్పి యసంగత
 మును కలుపుచును కనువిన్నవ. కావున స్వరముల ప్రత్యేకలిపిలోని
 యాకారములను జెప్పి "కాతేష్వత్యా" చింతామణి కారికలో 'అ'
 కారేనో లిపి కల యాకారములందు 'అ'త్వ చిహ్నమున కేమాత్రమును
 సాబంధము చెప్పబడలేదు. పరిశీలింపగా చింతామణి లిపి స్వరములే
 గాక 'ఉ'త్వ బుత్పములు సైతము హల్లులవై నిల్పుచును స్వర్ణముగు తల
 కట్టు లిఖించి శాసన ప్రాధాయము నుపేక్షించెననియే యద్దాని సందర్భ
 మును బట్టి స్పష్టమగుచున్నది.

మఱయు 'వత్సోత్సవము' తొల సన్నిభములని చింతామణి కారి
 కలో జెప్పబడియుండగా స్పష్టకవి 'త్రిసూలముల కరిణి' అని చెప్పి
 యున్నాడు. ఈ నూర్చునకును మూల మగిడినది. మఱయు ౫ కారము కు
 శక్రంధివాటి యాకారము గలదని చింతామణి కారిక చెప్పబడిగా
 నప్పకవి 'మెలి'నని నుండునని చెప్పియును గాఢము తెలియఁబున్నది.
 ౫ కారము శాసనములలో సాధారణముగా స్పష్టమగుట తేసి యా విష
 యమున నేమి చెప్పబడినది నదికాశము లొన్నది.

(౨౮౯)—అచ్చులలిపియును సుహృదాదిపద్యముల యీ లిప్యధారక
 శ్లోకముల యందాహారములందుని కేఖలు విజ్ఞాన స్వస్వకారులుచెప్పినట్లే
 యొక్కొక్కమాత్రమునో నొక్కొక్కవిధమున నున్నవి. ముద్రణములందు
 సైత మొక్కొక్కదానిలో నొక్కొక్కటి నున్నవి. కొన్ని ముద్రణములు

నన్నునుచే ప్రాయశ్చిత్తమున బొత్తిగా నుండునులై యున్నవి. అప్పు
కినీయనునుండి ముదాహరింపబడినట్లు నన్నయగారి యనుబంధమున
దాహరింపబడినట్లు పైకి వేతనమునకును గ్రామము కేలము ననుగతిము
గిన యున్నది. కొన్నిటిలో నేటి వాడుకలోనున్న “అ ఇ ఈ” మున్న
గునవి బాహ్యత్యాక కారిక క్రిందిను “అ ఇ ఈ” మున్నగునవి దంత్యాక
త్యాక కారిక క్రిందిను నుదాహరింపబడియున్నవి. అందు విజ్ఞానస్వస్వమున
నుదాహరింపబడిన (౧) వాల్యము, (౨) కునములు, (౩) కపుటరు వెనుక) ‘అప్పు
కినీ’ అనుపదమునందు మాత్రము మూలాక్షానుసారము కొంతవఱకు కగవడు
చున్నది. విజ్ఞాన స్వస్వకాదు లప్పకవీయ మాత్రములలోని యనుగతిని వా
రిని యెత్తించి యుక్తిచేసి నవనాచరింప మొన్నగును.

(౨౦౦—) వావిల్లవారిచే నా ప్రాసమునకు యప్పకవీయమున “ఈ
రూపములు సరియాయని కావు. అప్పుడలపు వ్రాసినట్లు “నో తెలియ
నోరువాని బర్సెలు వ్రాసిన ‘వాద శీయ’ నే నొక్కటి’ అనేపుస్తకముగాని
ఆంధ్రవిజ్ఞాన స్వస్వముగాని చూడవలెను” అని (పుట నాలుగో) వ్రాయ
బడియున్నది. కీచిబట్టి కీచిముద్రణము నొక్కటయు విజ్ఞానస్వస్వమును
జూచి యున్నట్లు లగిషడుచున్నను నర్థముల యాకర్షణల నుదాహరించుటలో
సద్దానివైన సరిగా నుదాహరింపబట్టబడినది. విజ్ఞాన స్వస్వకాదు లప్పకవీయ
పద్యములలో “వాదకాది శబ్దములతో నుదాహరింపబడిన మొదట్లను
ప్రాసములెల్లను” అను వాక్యము నొకటి కలదు. ఇది పాల్కులమూడ
వొప్పునప్పుల పద్యములలో నున్నది. ఈ పద్యము లగిషణిజ్ఞాన స్వస్వ
ప్రసాదమునుగాని పాల్కుల వాక్యమునుగాని సరిగా నుదాహరింపబడినది
పాల్కులపై పలుకుచుంటి నామృతము. నే నొకటిగా నానందమునకు నొక్కత్యాక
కారిక క్రింది నుదాహరించినది. అందు యప్పకవీయముననుసారముగా
‘అ’ ఇచ్చిబిమ్మమునకు మేరకు మిత్రస్వముల యుగాములలో నొకటి
యుదాహరింపబడినది. మఱియు, పద్య “ఇప్పుడీ కీరములు” అని, గరిరా
కృతి “నరగు” అను పద్యకవీయసూక్తి ననుగతి “అ” అనెడి నేటి స్థితిగలుగు
తునే యుదాహరించిరి.

ఇది ఆకారము. — ఇది ఆకారము ౨ ఇది ఇకారము. ౩ ఇది ఈకారము. ౪ ఇది
ఉకారము. ౫ ఇది ఊకారము. (అచ్చుకి. ౨౦౦౦ గుంట. ౨౦౦౦ పద్యములకుండు)

“గిరరాకృతి” అను పద్యమునకు మూలమును చింతామణి
వాక్యము “ఇథకరణుల్యా” అనునట్లు వున్నది. వ్రాసినవాడు పద్యమును
బట్టియు నట్టియాకృతిని నర్థించిన నగా చింతామణివాక్యమును బట్టియు నచటి

ములను ఎత్తి “అప్పకవి” అన్న పదమునందుఁ జూపఁబడినవి” (ఆంధ్రవిజ్ఞాన, ౧ వాల్యము, 3౮౨ పుట, మొదటి యెడపను).

(౨౯౨)—పాల్లుల యాకారములను జెప్పుచున్న “దరశార్క పిప్పలేత్యారి చింతామణి కారికలను యథాస్థితిముగ నాంధ్రీకరింపక వానిని నెఱరించిన ‘పంచవర్గాదయ’ ఇత్యాద్యస్వరూపకారికలలోని సవరణములను జోడించి యప్పకవి యాంధ్రీకరించెనని యీ నటకే వ్రాసియున్నాను. ఆంధ్రీకరించుటలోపైతము కొన్ని స్వత్యాలను లగపడుచున్నవి. “తిర్వక్రేఖాయుజశ్చీర్ధ్వమ్” అను మూలములో లేని ‘వలపల’ అనుదాని నచటఁ జొనిపియున్నాడు. పాల్లుయొక్క పాల్లులును నలపలికె యడ్డముగా నక్షరమువల గీయట శాసనములందును లగపడుచుండుచేత నయ్యది వివిధము కాదు. కాని నన్యప్రథమమున కిదోపాది కేఖనిపటచేతి వర్గత్వతీయ మేర్పడునని చెప్పినట్లే వర్గత్వతీయతే కేఖనిపటచేతి వర్గచతుర్థ మేర్పడునని చెప్పట మూలకారికానియు న్యాయ్యమును నయి యుండగా “కంబ మొక్కిటి కేఖాయుగంబుక్రింది వ్రాసిన దృతీయంబులు చతుర్థంబు లగును” అని యిట్లు వేరువిడిచుముగాఁ జెప్పియుండుట న్నాన్యముగాయున్నట్లగపడదు. పరిశీలింపగా “త్యేతయస్తే చతుర్థకాః । కేఖాద్వయాధో పాదేన । యుక్తాః స్వయః” అను అంధ్రీకరణచరమున కప్పకవి కేఖాద్వయముయొక్క యథోభాగమున దండాకారరేఖ గుండుచేతి వర్గత్వతీయముచే వర్గచతుర్థము లగుచున్నవని యర్థముచేసిఁ బట్టగలడుచున్నది. ఆ కారకలట్టి యర్థము పైతము చేసినది జేయఁదగునుగాఁ మట్టి వర్థము గను పుంసాపెడి కారణములచే న్నానకిమై యుండలేదు.

అటువల పంచవర్గాదయను కప్పకవి కనుకని నిమే యీ క్రాదికీతిని “పంచవర్గాదయ” ఇత్యాద్యస్వరూపకారికల కథము వ్రాసియున్నాడు.

“తిర్వక్రేఖాయుజశ్చీర్ధ్వమ్” మిత్యస్య పూర్వేకాన్వయః, అథోదండరేఖాద్వితాన్వయః ప్రథమవర్గాద్వితీయవర్గాః స్వయః ప్రథమా ఏవైర్ధ్వరేఖాద్వయాన్వితాః సర్వత్రైతీయాః స్వయః, కేఖాద్వయాధః ప్రదేశే దండరేఖాః (రేఖాయుతాః) త్రైతీయాశ్చతుర్థా భవంతి. మిథ్యేకరేఖాయుగాన్వితాః ప్రథమాః పంచమవర్గా భవంత్యర్థః. ... (—హం. ౧౦౧ పుట.)

స్థలాంతరములందును నిట్ల వ్యాఖ్యానము చేసెను. “ఏతేమా (పరుమాణామ్) మధఃప్రదేశే ఏకలఘు రేఖనే ద్వితీయవర్గా భవంతి ... ఆద్యమరాగా (కాశీనామ్) ముదితీర్ధ్వక్రేఖాద్వయాన్వయ రేఖనే గాదివర్గా భవంతి .. ఏతేమా (వర్గత్వతీయాణామ్) వర్గానాముపరిగత రేఖాద్వయస్యాధః ఏక లఘు

రేఖా లేఖనే చతుర్థాక్షరా భవంతి... ప్రథమాక్షరాణామధః ఉపరిగత తిర్యగ్రేఖాస్పర్శ పర్యంతం లఘుద్వయలేఖనే అనునాసికా భవంతి... (అహో. ౧౦౨ పుట)

ఇట్లహోబల పత్యస్పకపు లేకరీతిని వ్యాసినను బయిని వ్యాసినరీతిని వర్గప్రథమమున కఢోద్రుడరేఖ నిచ్చిన సోష్ఠమగు వర్గద్వితీయ మేర్పడు నని చెప్పినట్లు వర్గతృతీయమున కఢోద్రుడరేఖ నిడినచో సోష్ఠమగు వర్గచతుర్థ మేర్పడు నని గ్రంథకర్త చెప్పియును ననుట యంతయు విశ్వసనీయమై యుండుననుటకు సందేహములేదు గదా. కావున వర్గతృతీయము మీఁద నియ్యఁదగిన రేఖాద్వయమెగాక యఢోద్రుడరేఖనుసైత మిడినచో వర్గతృతీయమే వర్గచతుర్థముగ నేర్పడునని యర్థముచేయుటయే యుక్తము. కాఁగా 'శ్' అనునదే ఘకారపు గుణులనియు 'శ్' అనునది కారనియు జంతామణి హృదయమును గ్రహించెనని యుచ్చిచి.

ఋగ్వేదాదే యచ్చోచ్చోః బలపండితులు వర్గప్రథమాక్షరములక్రింద 'మిశ్రద్వయద్వయోపేత' లేఖను నిచ్చినచో వర్గపంచమము లేర్పడుననిరి (ప్ర=బ). కాని యట్టి లేఖ రాచు. దీర్ఘకారము మున్నగువాని కభిన్నమై సందేహస్పద మగుననియు, నాచిహ్నమగు తిర్యగ్రేఖను యక్షరముమీఁద వ్రాయునపుడు నాదానునాసిక్య మేళనమును సూచించు నీ మిశ్రద్వయద్వయలేఖనుసైత మచటనే యసంగ వర్ణముమీఁదనే (శ్) వ్రాయుట యుక్తమనియు నా యభిప్రాయము.

(౨౯౦)—పండితీ నీ విషయమున నప్పకవ్యహోబల పండితులు చేసిన వ్యాఖ్యను సూతియు విజ్ఞానసర్వస్వకారులు పరిశీలింపక 'పంచ వర్గాదయ' ఇత్యాది కారికల క్రిందికితి స్థము వ్రాయుట మిక్కిలి వింతగనున్నది, "అందు వర్ణముల ప్రథమాక్షరములు (కచటలప) శంఖశారాఢికములవలె నుండును. ఆ యక్షరములకు మీఁదిభాగమందు తిర్యగ్రేఖలు (వక్రగీట్లు అసంగ తలకట్లు) ఉండును. ఈ యక్షరములకే నెత్తి మీఁద రెండు రేఖలుండనేని యవి వర్గద్వితీయాక్షరము (ఖ ఛ క ఛ ఛ) లగును. ప్రథమాక్షరముల వలనే వర్గతృతీయాక్షరములు (గజడబబ), వానితరువాత చతుర్థాక్షరములు (ఘ య ఛ ఛ ఛ భ) వచ్చును. క్రింద రెండు లేఖలు ఒక నిలువులేఖతోఁ గలిసియున్నయెడల వర్ణముల చివరివైపున యనునాసికాక్షరము లగును... .. అధర్వణ కారికలయొక్క పరిశుద్ధప్రతి లేనందున నీ శ్లోకముల తాత్పర్యమును గుఱించి పండితులు భిన్నాభిప్రాయములు కావచ్చును...." (ఆంధ్రవిజ్ఞా, ౧ వాల్యము, 3౦౩ పుట. 'అక్షరములు' అను శబ్దము).

(అ-౪) — పలుకటి సర్గము వ్రాయబడిన విజ్ఞానసర్వస్వమునందలి ‘ఉప్పకవి’ -ను పటములోని యుదాహరణము లన్నియును సరియైనట్టి యర్థమున కను కూలముగా లేవు. అందుచేత ‘కి చట’ లు నేటివే. అన్వయము నేటితాపడి (—) మై యున్నది. సర్గము మాత్రము నేటివాదు. కొంతవలకుం బ్రచ్చినమగు పంచ్యమును బోలియున్నది. అంతర్భాష్యములలో సైతియు యిటు మాత్రము నేటి గుణితాక్షరములు. తక్కినవి యూహించుకొనుటగా గీతలే. ఇకనెల్లద్వితీ యామల కీడిన రేఖలు సైతియు “అచనానాని” ఇత్యాదికారికకుం దామా చేసిన వ్యాఖ్యకే గాక యే వ్యాఖ్యను సరియైనట్లు చెప్పుడు. ఉ. క్రి = క్; క్రి = క్; క్రి = గ్; క్రి = ఘ్; క్రి = జ్; ఇష్టై, హ = వ్; ట = ట్; క్రి = డ్; హ = ధ్; హ = ణ్; భ్ = భ్; వ = వ్; శ్రి = శ్; నా = ష్; నా = ష్; డి = ఢ్; హ = ఱ్; ని = న్. బ్ర, క్రియ, బ్రక్రియ, గృహ్య = ప్ర, ద్వ్య, మ్మ, . . .

అందుచే రాక్షసిని వాడేళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులవాని నీ నన్నువారి
యాపికివీరుడు అయినను నా-దలలనుతీయ ను నానిన నానిన ప్రమాద
భూయాత్మకులగు నువామ్మాయిలు గలవు. అది శాస్త్రుగా నిమగ్నసహాయులు
కామింజేసి యీ నువాహరి అలేదు. కాని మధ్యనాని యోటి రెండుప్పగనీ
యమునుండి రావుచున్నాను. ఇదా. '5 = ఇంకో' అయి. 5 ఇంకో కామి,
క్రొత్త గో కామి, క్రి ఇంకో కామి. 6 ఇంకో కామి. కాశీప్రత్య
యము అప్పుకప్పుడు నా నానిన నానిన కామి నానిన. ముది మతయు
వినినను నానిన మునియు నానిన 'కో' అయి. నుది నరకాదు.
ఇంకో నానిన మునియు నానిన 'కో' అయి. నుది నరకాదు.

(అ. ౩. ౧) — ౩. “నన్ను హల్లులు దక్షతై నున్న నేను... ..”
(అ. ౩. ౩) అనుచున్నప్పుడు పృథ్వీమూ పైతేమీ నాలుగు మూల ప్రతిపదిని సరి
పడియుండలేదు. ఇది దేవనాగరిలిపి సుస్రూతమగును. నాథారణముగా
ప్రాచీన శాస్త్రోపాధాని నేటి లిపిలోను బల్లుల హల్లుల సంయోగములోని
మొదటి యక్షులము మీదనే తలకట్టు మున్నగునవి నిల్చుట సుప్రదాయమై
యున్నది. ఇట్టిస్థితిలో నున్నది “జుటను వ్రాయు వృత్తి మొక్కటను తాల్చు”
అని చెప్పియున్నాడు. అదిగా సంయోగము లోని తుదిహల్లు మీద
మాత్రము తలకట్టు మున్నగునవి నిల్చునని చెప్పెను. అట్లు చెప్పుటయేగాక
యాతః జుదాహరించిన ‘ప్రద్యుపన్నామ’ అనుదాని లేఖనము (వి. ౨౯౮)
నందు పైతేము ‘పృ’ అను చోటు తప్ప దక్కిన రెండుచోటు లందును నట్లే
వ్రాసియున్నాడు. ఉదా. — క్రీయ = ద్యు; బ్రాక్రీ = ము.

(౨౯౬)—వెనుక నుదాహరించిన (వి. ౨౫) “గీ. మొదల రేఖాక్షరంబు నా పిదప దాని, జడ్డయును ... ..” అనేది పద్యముతో నప్పకవి నిరసించిన వలపలిగిలుక చరిత్రమిట ఓజ్ఞాశ్రముగఁ జూపెదను. పృథ్వీతమన నప్పకవి చెప్పినట్లే “క = గ” అను వ్యాత గలదనుట నిశ్చయమే. అప్పకవికాలపు దనఁదగు (క్రీ. ౧౬౭౦) సానిండ్రియను పేరియగ్రాఫీలోని XXXI. పటముగా ‘ర్వ’ అనుచో గిలుక తేకున్నను ‘దుర్గా’ అనుచోట ‘దుర్గా’ (౧ పంక్తి) అనియే యున్నది.

ప్రాచీన లేఖనమున బ్రాహ్మలిపిలో ‘J’ అను రీతిగను సంతకంతకు ‘J’ అను రీతిగను రేఖ ముండునని (వి. ౨౭౧). అయ్యది సాయోగాది నుండు రేఖలు వర్ణములమీఁది నిల్పుటలోఁ గాలక్రమమున ‘J, 9, ౧’ అను రీతిని బరిణమించుట వింతకాదు గదా. రేఖముమీఁది తలకట్టు పోయిన “౧” అను నాకారమునకు గిలుక యనుపేరు వచ్చియుండును. ఉ. ధ్రి = దమ్ము (యుద్ధమల్లురి బెజవాడి శాసనపు తుంపంక్తి). నాగరలిపిలో ధ్రినేటికిని నిల్పె గిలుక యున్నది. ‘ణ్’ ఇచ్చి తలమీఁది గిలుక, తలమీఁది యనునాసిక లిపి యనుస్వారిరూపమున వలపలికి దిగినట్లే కాలక్రమమున వర్ణము వలపలికి దిగి ‘ఁ’ అను రూపములోనికిఁ బరిణమించినదని గ్రహింప నగును. ఈ విషయమున నొక్క వింతమాత్రము గలదు. అనుస్వారము ప్రాచీనకాల నుండి స్వోధియేగా వ్రాయఁబడినది గాన నది ద్వివిధముగా వలపలికిని దావలి కిని దిగుట సుభలి. చెను. గిలుక యున్నచో వలపలికే దిగినది. అర్క = అక. అనునాసికాక్షరములకు బదులుగా బరాక్షరము తలవై వ్రాయఁబడెడి యను స్వారిము దావలికి దిగుచువచ్చెను. (రాముడ్డు = రాముడు = రాముండు.) తక్కిన చోటులాదిలి తలమీఁది యనుస్వారిము వలపలికి దిగుచువచ్చెను. ఉ. వశము = వశము. రేఖము వలపలికే దిగుటచేతనే దానికి ‘వలపలి గిలుక’ అనుపేరు బెరిసినది. అక్ష = అక.

(౨౯౭)—ఇకను నప్పకవి తనకాలమునకు వాడుకలోనున్న శాసన తాళిపత్రమాత్మికా లేఖనపద్ధతులను నీ క్రిందిరీతిని నిరసించి యున్నాడు.

కం. పద్యాది ప్రాణంబుల, నాద్యంతాంతస్థములుగ నెల్లలు కృతులన్ ।

తై ద్యవార వ్రాయుదురు తము, విద్యాధికులెల్లఁ జూచి వికవికనవ్వన్.

(అప్ప. ౨౪. ౪౩ ప.)

కం. ఇరులీక లులుతి లూళ్ళె,

వ్వరు నేమిటి కొక్కడోపువానికి ననునీ ।

కరణిచుంబుల మొదలివి,

స్వరములనుచుదెలిసి వ్రాయఁడను బన్యాదిక్ .

(అప్ప. ౨ ఆ. ౪౪ ప.)

నన్నయ భట్టారకుడు పదాది యకారమును గొన్ని యచ్చులతో నుండునపు డంగీకరించి యుండుటచేత నట్టియెడల బన్యాది ప్రాణంబుల నావ్యంతస్థములతో వ్రాయుట యూహించున దుష్టమనుట సరికాదు. కాని యప్పటి, యట్టి పదాది యకారాంగకార చాకమును క్రోశిపుచ్చి, పదాది యకారస్థితిని నిరసించు ప్రక్షేప్త చాకము సంగీకరించినవా డగుట చేత నాతఁడు పదాది యకారస్థితియు దుష్టమనుట విస్మయము కానేరదు. ఇంక 'డోకు' 'ఓడ,' మున్నగుచోట్ల 'పూకు, పూడ' మున్నగునీని వ్రాయుట దుష్టమనుటలో విస్తృతపత్తియే లేదు. ఇట్లే మఱికొన్ని యూ కాలపు లేఖన పద్ధతులను నయితి మాతఁడు నిరసించి యున్నాడు.

(అం.)—కం. బలు కొట్టుల వైపల్లె,

బుల క్రిందిట నవియె నుల మూసమతులు జ ।

క్షలుచేసి వ్రాయుచుండురు,

విలిఖంపరు వానినెందు ద్విత్వము లాగ్యుల్.

(అప్ప. ౨ ఆ. ౪౫ ప.)

ఆ. వె. హల్లుమీడినన్న హల్లుదానికి ద్విత్వ,

మొందుఁగాని వేతె యొకటిగాదు ।

సంధివేళ నది విచారించి వ్రాయుచో,

బాపరెందు దానిఁ బ్రజ్ఞలెల్ల. (అప్ప. ౨ ఆ. ౪౬ ప.)

శాసనము లందును (12 శతాబ్దము మొదలుగ నవచ్చును), దాశపత్ర మాతృక లందును, నూఁది పుటకబహు బిందువులకు బరముగానున్న హల్లు మారకయే ద్విరుక్తముగ జేసి (కట్టిచ్చి) వ్రాసెడి యలవాటుండెడిది. ఆ పద్ధతి నియతముగా నుండెడిదని చెప్పరాదు గాని మిక్కిలి విపులముగా నుండెడి దనుటకు సందేహము లేదు. అట్లే 'చెల్లు, గుడ్లు' మున్నగు చోటులందలి ద్విత్వములలో రెండవ హల్లును వ్రాయఁకుండుట విస్తరించిన యలవాటుగా నేటికిని వెలయుచున్నది. నేటి బాలవ్యాకరణాదులలో సైతమట్లే యదా

హృతులు వెలయుచున్నవి. ఇట్టివెల్లఁ దనకాలమునను నుండుటచే నప్పకవి వాని బై రీతిని నిరసించి యుండెను.

(౨౯౯)—అప్పకవి చెప్పినవే గాక యింకను ననేక విధములగు తప్పులు శాసనములందును దాశిపత్రమాతృకా లేఖనములందును వెలయుచున్నవి. అట్టివెల్ల నిరాశిరింపఁ దగినవే గాని సంస్కృతదాయ విశేషములుగఁ బరిగణింపఁ దగినవి కావు. కావుననే భాషాపరిశుద్ధ్య విషయమున శాసనములును దాశిపత్రమాతృకా లేఖనములును సాకల్యముగాఁ బ్రమాణములు కానేరవు. అయ్యవి ప్రాచీనస్థితిని నప్పటి పద్ధతులను మాత్రము చూపుటలోఁ గొంత యుపచరించును. శాసనములలో వట్టునుడి వ్రాయవలసిన తావులందు క్రారయు, గుడియు లిఖితురు (వృక్షము = వ్రిక్షము). క్రారయుఁ గొమ్మును వ్రాయఁదగు చోటలందు నట్టునుడిని వ్రాసెడురు (శత్రవులు = శత్రువులు). ఇంకను 'శత్రవులు' అని యిట్లూరకయ శవర్ణము నెత్వనహితముగా వ్రాయుదురు. పద్యాలిఁచులందులి ఖల్లు సకారము నుత్వనహితముగను నూత్వనహితముగను ననంతముగ వ్రాసెడురు. (వచ్చెను, వచ్చెనూ; కం. 'అతిశయముగ బుద్ధి మంతుడగు బుధశేనను, శేవనా') పద్యపూర్వక సంయోగమునందలి పరహల్లును ద్విగుక్తముగ వ్రాసెడురు (బుచ్చెను). ఇట్టి ద్విత్వము కన్నడమునఁ గొన్ని యెడల సాధువెయ్యెనను దెనుఁగున సాధువుకాదు. కేడు "చిన = చ్చి, గాన = గ్గా" అని యీ రీతిని గొంతయు చిప్పగి వ్రాయుచున్నట్లై "ఇష్టులకు = ఇష్టుకు, దృష్టులు = దృష్టు" అని యీ రీతిని చిప్పలు వ్రాయుటయుఁ గలదు. విస్తరభీతిని విమించితిని గాని ఇట్టి పొంకను ననేక విధములు గలవు. ఇట్టి తప్పులకుప్పలగు శాసనములును దాశిపత్రమాతృకలలోని లేఖనములును సాకల్యముగాఁ బ్రమాణము లనుటంకై బరిహాసనీయమగు విషయము వేఱొకటి యుండదు గదా.

(౩౦౦)—లిపిచరిత్రను విషయమున నాంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వము మొదటి వాల్మీకిములోని 'అక్షరము' అను శబ్దమునొద్ద మిక్కిలి విపులమగు వ్యాసము వ్రాయఁబడియున్నది. ఇది పట్టి విషయములు సంక్షేపముగ వ్రాయఁబడుచున్నవి.

ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వపు వ్యాసములోఁ బాశ్చాత్యపండితులగు మోక్షమూలరు (Maxmuller) బర్నెలు (Burnell) (మున్నగువారినియు వ్రాసిన వ్రాతలు విపులముగ నిమర్శింపఁబడినవి. మొత్తముమీఁది నిప్పటి లిపుల కన్నిటికిని మూలము చిత్రలిపియనియే చిక్కయింపఁబడినది.

(300)—పాశ్చాత్యపండితులు చాలమంది చిత్రలిపినుండి క్రమ క్రమముగా 'సెమిటికు'లిపి యేర్పడెననియు, దానినుండియే లిపులన్నియు నేర్పడినవనియు దాని భేదములలో నొకటగు ఘనీషియా లిపినుండియే కుడి ప్రక్కనుండి యెడమకు వ్రాయబడెడి యపసవ్యమగు ఖరోష్ఠీలిపియు నెడమ నుండి కుడికి వ్రాయబడెడి సవ్యమగు బ్రాహ్మీలిపియు నేర్పడినవనియు నందలి బ్రాహ్మీలిపినుండియే హిందూదేశములోని లిపులన్నియు నేర్పడినవనియు హిందూదేశములో బుద్ధునికాలమున లిపివచ్చినవనియు నట్టి బ్రాహ్మీ ఖరోష్ఠీ లిపులు హిందువులకుఁ బాశ్చాత్యులనల్ల లభించినవనియు వ్రాయుచున్నాడు. లాసను మున్నగు కొందఱు పాశ్చాత్యపండితులు హిందూదేశములోని బ్రాహ్మీ ఖరోష్ఠీలిపులు సైతము స్వలిప్తిములేగాని ఘనీషియాలిపి పరిణామములు కావనియు నవి వేఱొక చిత్రలిపినుండి పుట్టినవనియు, వ్రాయుచున్నాడు. ఇందులకు సెమిటిగ్నస్టములయొక్క యాకారముగాని యుచ్చారణముగాని భాతీయవర్ణములను బోలి యుండికుండుటయే నిదర్శనమని నీకు చెప్పియున్నాడు. బ్రాహ్మణు లితఱులకుఁ గను సహస్యములు దెలియకుండుట కయి బుద్ధి పూర్వకముగా నట్లు తాత్పర్యముచేసిరి చింతింపజేయువారి సమాధానమై యున్నది. మఱియు నీకు, వేదములకుఁ గ్రతు లనుపేరునఁ జే నప్పటివారు లిపిసెఱుగినవియు నొకరినల్ల నొకరు విని నల్లించుకొనుచుండినవనియు నూహింపనగిరి.

(301)—మిక్కిలి గొప్పకాలమున వేదములసంహితలు విడివిడిగా నున్నపుడవి కేవల స్థనిరూపమున నున్నను నా గూఱుక్కులు సంహితలుగా నేర్పడిన నాటికి లిపి పుట్టియుండు ననుట యుక్తమనియు నదిను నతి విపులములగు బ్రాహ్మణములు చెఱ్ఱములు కానిచో ధారణయోగ్యములగుట యసంభావ్యమనియు, లిఖితవాక్యతప్తము స్వరసంవాదికము కానేరముననే గురువరంపననుండి వేదములు విని నల్లించు సంప్రదాయ మేర్పడియుండు ననియు, విజ్ఞానసర్వస్వకాదు లభిక్రమమునది. మఱియుఁ గ్రీస్తునకుఁ బూర్వ మయిదువందల సంవత్సరములనాటివాఁడగు బుద్ధుని మరణసంతరమునందలి, 'పిప్రవా', శాసనము నుటలఁ జేసియు, క్రీ. పూ. 302 మొదలు 282 వఱకు నన్న చంద్రగుప్తునికాలమునకు గుడ్డలపై లిఖిలను వ్రాసెడివారని యలె గ్జాండర్ ది గ్రేటులో వచ్చిన, 'ఇస్టోరిక్' అను నాఱెడు వ్రాసియుండుటలఁ జేసియు, క్రీ. పూ. 282 మొదలు 236 వఱకును నీకు యశోకునికాలపు శాసనము లనేకము లిపుడ దొరకియుండుటలఁ జేసియు, హిందూదేశములో జరికాలమున నడియు లిపియుండిడి దనకితరదని విజ్ఞానసర్వస్వకాటలు నిశ్చయించిరి.

భము గలదనుటకుఁ బ్రబలమగు నాధారము లేకుండుటచేతను దక్కన యింఁదో యూహించును భాషల ప్రాచీనస్థితిలో మూర్ధస్యములు లేవనుటకు స్థితియు తగిన కేవల ప్రాచీన లిఖితనిదర్శనము లేవ్వియు లేకుండుటచేతను నీ శాస్త్రాత్మక విశిష్టత వాదముల నలయు ననున్నట్లగుచును.

“ఘ. సు” యున్నది ఇర్ధయుక్కులు ప్రాచీన ద్రావిడభాషలలో లేవు స.స్కృతి ప్రాకృతములందు విభులములగు యున్నవి. అట్టివాని లిపు లలోకి శాసనలిపిలో నగుచుచున్నవి కాగా నశోకి శాసనలిపి సంస్కృత ప్రాకృతములదే యనియు న్యూనిని వ్రావిడులు సాపాదించినొనరనియుఁ జెప్పబడె యుత్పత్తిమయై యున్నయది.

శ్వప్సకాలు నానాగరిలిపికి మూలమగు దేవనాగరిలిపికి స్థిత మశోకిలికలను వ్రాస్తేలిపియే మూలమనియు శ్వలిపి చిత్రిలిపి మూలమై యుండినపుననియు వ్రాయుచు మైసూరు కాలేజీ సుఖ్యాధ్యాపకులగు శ్యామశాస్త్రిగారు తాత్త్వి చిత్రిలేఖన స్థితి నుదాహరించుచున్నారు. (కా.శ్రవణ-౧ వాలయూ, 3౬౦ పుట.)

శ్వచిత్రి స్థితి గుఱు - క్షాత్రము మొదలగుచున్నది. గ్రీకుభాష లోనుండి ‘క్షా’ సుండియు, బాబూర్ ‘క్షే’ నుండియు రింగ్లిషు భాషలోని ‘ష’ (A) -నుండియు పుట్టినది. శ్వ ‘క్షా’ ‘క్షే’ నుంచి యుత్పత్తి ముండినది. అశోకిలిక శ్వప్సనుండి పుట్టెను; ‘క్షే’ అనిగా నెట్టవచ్చుగాన దానిని గుఱుమీగా నెట్టకలమీ యిది. షోకీయును వ్రాయుచుండువారు. కాలక్రిమమున శ్వోకీ యని మూటకర్తమైన యిట్లగులోని ‘A’ -ను నక్షరముగా నెఱుంగుచును • • • ఇట్లు శ్వప్సయు జరిగిచిరి.

(30౫) - గుఱు - దేవనాగరి (పునః) ద్రావిడభాషమునందు మొదట ‘క్ష’ నేది గుఱుమీగా నెఱుఁగు. ఈ గుఱుమీచ్చిర వోటనల్ల గాఁబడినది -ర్థము వచ్చుచు నెఱుఁగు. మిగిలినది మశ్యమునది. ప్రకృమపర్ణమై కి కా రిమియో గుఱుమీయు. ఈ గుఱుమీ దేవనాగరికి మూలమగు ప్రాచీన దేవ నాగరిలో నుగా ప్రాప్తావలిలో ‘+’ ను గుఱుమీగా నేర్పడెను. దీని నుండి దేవనాగరికిని ‘క’ -ను గుఱుమీర్పడెను. ఇట్లు లెక్కన వర్ణముల యుత్పత్తి స్థితియు విజ్ఞాన స్వస్వమునఁ జేబడినది.

(౩౦౬) - గుఱు - విషయములను • • • చియే కావలయును గీర్తిశేషు లగు పంసూరి సుబ్బారావుగా రాంధ్రప్రదేశ్ దేవనాగరిలిపికి మూలమనియు, నాంధ్రము ప్రాకృతి భేదములలో నొకటినియు అట్టి ప్రాకృతిమే సంస్కృతి మనకును మూలమనియు నార్య నాగరికతయే యుత్తరమునుండి క,మ,క,మ

ముగా నై రోపాఖండమున వ్యాపించె ననియు నాంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రమున వ్రాయ సాహసించిరి.

(302)——ఎవరెట్లు వ్యాపించు జిత్రలిపి మొదటనెట్లుగ నేర్పడెనో యెట్టి చిత్రలిపియే లిపిగా నెట్లుమాటికదో చెప్పుట కెవ్వరికని నాధారము తెవ్వియు లేవు. తద్వషయమున జెప్పడివెల్ల నట్టి నిర్మాణములగు నూహలె. వేదాదుల కాలనిర్ణయమును బట్టిదే. కావున నైవిషయము లందొక్కొక్క రొక్కొక్క విధముగాఁ దోచిపోతిరి వ్రాయుచున్నారె. ఇంతయేల! బుద్ధునికిఁ బూర్వపు హిందూదేశ స్థితిగతులు చరిత్రములను గాఢాంశకారముగ్గు ములగు యుచుగా నిట్టి యూహ లంతవలెను సమకాలము లగునో విమర్శ కు లె పరిశీలింతురదగాని!

సమగని; ౪ సాక్షి డను—అలరె, మగడు, సమగని ప్రాజెడువు,
మొదలగునవి.

(306) — నలుగురు సేనుమను సీతాసువామి విషయమున మాత్రమే సాక్షాత్రికముగఁ జెల్లుచున్నందున యిట్లు సాక్షాత్రికమున వైలక్షణ్యము నయితముగఁగల సేయు గ్రహించుచును. వ్యాకీర్ణమున ప్రత్యేకించుక వేర్వేరు మూడ నయితముల హుద్దాసువామిమను విధించినపట్టి విధానమున జైనా మాన్యనియమము, ప్రత్యేకించుచుజాలకుగదా. అప్పుడే “సత్త్వదారా దేశ్వర్య” కిత్యాదులమున “కర్మ” మున్నగు విభుహుద్దా నాథ్య హుద్దాములు నిర్మాణమున లును మున్నవి.

[illegible]

(30) — స్త్రీ సాత్త్వికులకు బాలసంస్కృతి ప్రభుత్వము వేరు విధముగా స్కూలు ప్రాప్తియున్నది.

“ప్రాన్యతే = అభ్యుత్పన్నమగుట, బరమైన; సః = అర్థమిదమిదము; పూన్యతే = సోమసన్నయ; భవేత్ = అగును” (బాలసంస్కృతీయము, సంఖ్య. ౧౫ సూ. ౨౩ వ్యాఖ్య).

తే-గీ॥ జగదీశ్వరీనాథ్య సాక్షాత్సానము

భింజిముసు ప్రాస్థలిపుల్లవై నుండినేని

వానిఁబూర్ణములను జేయవచ్చునృతులఁ

బూగమాలు ఖండిములు నేయబొసంగె మెందు. ౨౬

3|| కొలకలను గొలనిలు నా... (అప్పగియము. ౨. ఆ.)

“సః = సీతాస్వర్ణశ్చ ఖండానుస్వారః, ప్రాస్వారో = లఘుక్షరా
త్పరిశ్చేతో. ప్రాస్వారధివేతో. అపిశ్చాత స్వరూపిణిపిఞ్కతో భవేత్... ”
(అహంబలసరితీయము. ౧౦౪ పుట).

అంతటిచే బాలసంస్వర్ణశ్చరీరీకం బల సరితీయము వ్రుగును
సాక్షాత్తులని “సః” అనువానికి ఖండానుస్వారములియే లఘువుచేసి
యన్నాని. ఇతయు సరితీయ ప్రాస్వారవారి ఏ ముఖ్యముగా ను భరిపిరిదు
ఇనియే య్యుగం కయుచు ఇదియే ప్రాస్వార సాక్షాత్తువేతే పూర్ణమును
సాధించుచువచ్చెను.

“స్వరీకాక్షోత్పాతం లఘువేదానాత్” (చి.తా. క్రియా. ౧౨ సు.)

“... ఇచ్చితిమిట్లు పట్టెగాని ‘సానరానికాక్షోత్పాతం’ అను
ప్రాస్వరవానికొకప్పుడు ‘సః’ అను స్వరమును” (బాలసంస్వరతీ
యము)

“అపివాప్రతి ప్రాస్వారానుస్వరప్రకారం చ సానుస్వారో”
(చి.తా. ౧౨ సు.)

“సీతాస్వర ప్రాస్వరం గొలనెల్ల
చుంబులునెడ చుంబులు నును.

ప్రతిములు ధరించి చువులను నానెట్లు
కాడెదానెలవెట్లునానె నెడచు.

... ..

ఆ! వె! ... ..

ఇట్టిదిన్న సున్నలెల్లం గుఱుచు

లిప్యల మీదనుండు నపుడు గొప్పగును

గడిచు వాగ్రమిండు గావుగానీ” (అప్పగియము. ౫ ఆ. ౧౦౪ ప.)

“మరి తః సాక్షాత్తుతో భవేత్తును” (చి.తామణి).

“... .. సుప్తమ్య శబ్దానుశాసనవదతి న్యాయేన సానునాసి
కోచ్ఛారణం జీవిత సాక్షాత్తు సానునాసి త్వే - రాముండు; ప్రాస్వారో
వరత్వాతో - రాముండు; ఇతిరూప్యాయుమ్.

(అహంబలసరితీయము. ౨౦౪ పుట).

(300):—బాలసంస్వర్యాదు లిట్లు ప్రామాదికార్థమును జేయుట
జీటి శిక్షణలములె మూలములయ్యె సని తోచుచున్నది. చింతామణిలో

“అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్య” మను న్యాయముచే ‘హలంత్యమ్’ = ‘ఉపదేశేత్యంహలిత్ స్యాత్’ అను సూత్రముచొప్పున డుజ్జులోని జకారము పోవును; దాచల సర్థబిందువు వచ్చును. ఇట్లుకారమును సర్థబిందువును రాగా ‘రాముఁడు’ అనియగును. అంతటను మహాద్భిన్ననిష్పత్తియందు నిటువలెనే వెలియునది. డుజ్జు పూర్వమునకు గనుస్వారముతోఁ గూడియుండును. ఆయను స్వారము ప్రాస్వాత్యము మీఁదనుండునది కనుక ‘ప్రాస్వాత్యోఽపి భవేత్’ అనుచొప్పున బూర్ణమును ఖండిమునుగా రెండువిధములఁ గనుపించును. అనుస్వారమునకు డుజ్జ పూర్వస్థానప్రయోగము మహావిప్రయోగ శరణమని తెలియుచు ... .. (బాలసరి. - ౬౭. తి. ౧౧ సూత్రపు వాఖ్య).

ఇయివ్యాస చాలవీరితగా నున్నది. మహావిప్రయోగములనుబట్టి శీర్ష్యులము బిందుచూర్వకర్తృ హూముగా రుగీరియబడవపు డట్టి బిందువు పూర్ణఖండి నాధారణమే యనుటలో నిప్రతిపత్తి యేకమున్నదో తెలియకున్నది. అచట సనుక్త న్యాయమున ఇట్టియనుస్వారము ‘నానునాసికోచ్ఛారణం శీత్’ అనుప్రాకృత సూత్రముచొప్పున ఇథానునాసి మహాగు ఖండానుస్వార హూమున వచ్చుచున్నప్పుడు కలక మహాము ఇట్టి ప్రాకృత వ్యాకరణోక్త శీర్ష్యులమును బ్రకృతమున గలిపి పూర్వస్థానమును విభిన్నవిషయములై యుండునట్టి యట్టియైన కేలము కనగిశ్శమై యున్నది.

(30-9) — “నానునాసికోచ్ఛారణం శీత్” అనుచొప్పున ప్రాకృతమున శీర్ష్యులకే నానునాసికర్తృము విధింపబడినది. “హి, హిచ్, హి, భిసః” అను సూత్రముచొప్పున వచ్చు ‘హజ్’ అనువాని శీర్ష్యము ‘హి’ అనుదానిలోని ‘ఇ’ అనుదానికే యానునాసికమును గలిగించుచున్నది.

ఉ. రామేహి. (పద్మాపాచంద్రిక) ఇట్టిప్రాకృత వ్యాకరణ సంప్రదాయము తెలుగున కెంతమాత్రము నుపచరించు జాలదు. తెనుగున ‘డుజ్’ ‘కుజ్’ మున్నగువానిలోని శీర్ష్యము ప్రాకృత సంప్రదాయము చొప్పున ‘డు’ ‘కు’ అను వానిలోని ‘ఉ’ కారమున కానునాసికమును గలిగించుట యనగా నట్టి ‘ఉకార’ మునకు డిర్వాస సర్థబిందువు నొడవించుట సమ్మతముకాదు. అట్టి ‘డు’ ‘కు’ అనువాని కన్యవహిత పూర్వస్థితస్వరమున కానునాసికము నొడవించుట యనగా ఇట్టి ‘దు’ ‘కు’ అనువానికి డుజ్జల సర్థబిందువు నొడవించుటయే చటి శీర్ష్యమున కాంధ్రవైయాకరణాభి ప్రేతిమగు ఫలమై యున్నది. కాఁగా ‘నానునాసి కోచ్ఛారణం శీత్’ అనెడి ప్రాకృత వ్యాకరణ

సంప్రదాయము డుజాదులలోని జీత్వవిషయమున నుపచరింపఁ జేయుట కేవలము ససంగతమనుటకు సందేహము లేదు.

కావుననే బాలవ్యాకరణకర్త 'జీత్తుబిందు పూర్వకంబగు' (తత్స. ౧౯ సూ.) అని యిట్లు ఖండపూర్ణాన్యతరబిందు పూర్వకత్వమును జీత్వఫలముగా సూత్రించెను.

పయి సందర్భమునుబట్టి చింతామణిలోని "సక్షేయః" అను చోటిలోని 'సః' అనేది తచ్చబ్ధము బిందుమాత్రపరమని నా చెప్పినట్లు గ్రహించుటయొ యుక్తమని యెన్నవలయును.

(3గ3)——ఈ పక్షమునఁ జింతామణి సూత్రములోని 'పూర్ణోఽభవేత్' అను వచనముయొక్క స్వారస్యముచేతఁ బూర్ణము తేలిపోయిన ఖండ బిందు యుతరూపము ప్రసిద్ధమై యున్నపుడే యీ సూత్రమునకుఁ బ్రసక్తి యని విశద మగుచుండుటంజేసి, 'నారింజ, చేమంతి, అపరంజి' మున్నగు పూర్ణము పాక్షికముగా నైనఁ దేలిపోని స్థలములందు ఖండానుస్వారశంక యంకురింప నేరదు. ఇట్టిశబ్దముల పట్టిక ముంగుదాహరింపఁ బడును. (చూ. 3-౨౦ వి.)

(3గ౪)——బాలవ్యాకరణ కర్తయుఁ జింతామణిలోని యిట్టి స్వారస్య మును గ్రహింపఁ జాలక బాలసరస్వత్యాదుల వ్యాఖ్యలను జూచిన వాసన చేతఁ జింతామణిలోని 'సక్షేయః' అనుచోటి 'సః' అను తచ్చబ్ధమును ఖండాను స్వార పరముగనే యర్థముచేసి యీ క్రిందిరీతిని సూత్రించినను నాతఁడు జీత్వ (డుజ్ మున్నగు చోటులందఱిది) ఫలమును ఖండమాత్రముగా నంగీకరింపమింజేసియు, నట్టి ఖండమునుండి పూర్ణము నెచ్చటను సాధించియుండమింజేసియు, నీ క్రిందియీతని సూత్రములు సైతము హ్రస్వాదిత్యాది చింతామణి సూత్రార్థపరములె యగుచుఁ బయినివ్యాసిన బాలసరస్వత్యాది వ్యాఖ్యలకుఁ దగిలినదోషముల బారినుండి తప్పి సుసంగతములె యగుచున్నవి.

"హ్రస్వముమీఁది ఖండబిందునకుఁ బూర్ణ బిందువు వైకల్పికముగ నగును. అడఁకువ, అడంకువ; అరఁటి, అరంటి ఎఱుంగుట, ఎఱుంగుట; బలఁ గము, బలంగము; మగఁటిమి, మగంటిమి" (బాల. సంజ్ఞా. ౧౪ సూ.)

"దీర్ఘముమీఁద సాధ్యపూర్ణము లేదు.

వాఁడు, వీఁడు, నాఁడు, లేఁడు, కాఁబోలు, కాఁబట్టి, గోఁగులు, రేఁగులు. (బాల. సంజ్ఞా. ౧౫. సూ.)"

వీనిలో మొదటిదగు 'హ్రస్వముమీఁద' ఇత్యాది సూత్రము కేవల సిద్ధబిందు మాత్రవిషయకమె యను గ్రంథ కృదాశయమందలి లక్ష్యములచే

విశదీకరింపఁ బడుచున్నది. దుజ్జాదులలోని శీర్త్వమునకు ఫలము | “శీర్త్తుబిందు పూర్వకంబగు” (బాల. తత్స. ౧౯ సూ.) అనుదానిచేత ఖండపూర్ణ సాధారణ ముగఁ బ్రత్యేకము విధింపఁబడి యుండుటచే బాలవ్యాకరణమునందలి ‘హ్రస్వ ముమీఁద’ అను సూత్రమునకు సాధ్య విషయమునఁ బ్రక్రియలో నెచ్చటను బ్రసక్తియేలేదు. కాఁగా ద్వివిధబిందువులును సిద్ధవిషయమున హ్రస్వము మిఁదనుండునని మాత్రమె యా సూత్రమునకుఁ దాత్పర్యము నెన్నవలసి యున్నది. మఱియు నేతత్సూత్రరచనాస్వారస్యముచేత సిద్ధవిషయమున దీర్ఘముమిఁద నిండునున్న రూప ముండనేరదనియు ధ్వనితమగుచున్నది. మఱియు ‘నారింజ, చేమంతి, అపరంజి’ మున్నగుచోటులం దర్థబిందు శంక యంకురింపకయే యుండుటకై కావలయు నిట్లనుస్వారచరిత్రకు విలక్షణ ముగ ఖండము పూర్ణమగుననెడి ప్రక్రియ యంగీకరింపఁబడెనని తోచు చున్నది.

పయి బాలవ్యాకరణ సూత్రములలో రెండవదగు “దీర్ఘముమిఁద” ఇత్యాది సూత్రము కేవలసాధ్యబిందు మాత్ర విషయకమై యని యందలి లక్ష్యములచే విశదమగుచున్నది. కాని యా సూత్రములోని సాధ్యశబ్దము మాత్రము ప్రసిద్ధమగు చింతామణిలోని సాధ్యశబ్దమువలె వ్యాకరణసాధ్య సామాన్యపరముకాదు. ‘జేండ్లు’ మున్నగు పెక్కుచోటులందు బాలవ్యాకరణము సాధ్యపూర్ణములను విధించుచున్నదిగదా. కాఁగా నీ సూత్రము శీర్త్వాదులచే ఖండపూర్ణ సాధారణమగు ననిర్దిష్టబిందువు విధింపఁబడు ప్రక్రియలో దీర్ఘముమిఁద బూర్ణము రానేరదని బోధించుటకు మాత్రమె సూత్రింపఁ బడెనని యెన్నఁ దగును. ఇట్టి తాత్పర్యము స్వారస్యము చేతనే యట్టి యనిర్దిష్ట బిందు విధాన స్థలములలో హ్రస్వముమిఁద ద్వివిధ (సాధ్య) బిందువులును నిల్చుననెడి గ్రంథకృదాశయము వ్యక్తమగుచున్నది.

(31౧౫)—పయిరీతినున్న బాలవ్యాకరణ తాత్పర్యమును గ్రహింపఁ జాలక గుప్తార్థ ప్రకాశికాకర్త యపమార్గమున నీక్రిందిరీతిని వ్యాఖ్యచేయుచు వచ్చెను.

“ఇచ్చట ‘దుజ్’ అనుదానియందలి జ కారమిత్తు గనుక ‘శీర్త్తుబిందు పూర్వకంబగు’ అను పరిదొమ్మిదవ సూత్రముచే చుట్టినకు ముందు బిందువు వచ్చి... ‘డిద్దుండు’ అనియైనది. తరువాత ‘హ్రస్వము మిఁదనున్న యరనున్న నిండునున్నయగును’ అనుసర్థమునిచ్చు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదమునందలి వదునాల్గవ సూత్రంబున ‘డిద్దుండు’ అని యగును.” (బాలవ్యా. తత్స. ౨౨ సూత్ర వ్యాఖ్య)

ఇట 'శీర్షబిందు పూర్వకంబగు' అను సూత్రములోని యనిర్దిష్టమగు బిందు శబ్దమునకుఁ గేవల ఖండ బిందుపరముగా వ్యాఖ్య చేయుటలో నాధార మేమో తెలియకున్నది. మఱియు 'ఆదేశ సరళములకు ముందున్న ద్రుత మునకు బిందుసంశ్లేషములు విభాషనగు' (బాల. సంధి-౧౭ సూ.) అనునది మొదలగు సూత్రములలోని బిందుశబ్దమునకు 'అరసున్నయు నెఱుసున్నయు' అని యిట్లు పూర్ణార్థ సాధారణముగ వ్యాఖ్యచేసియు నిచటఁ దద్విలక్షణముగ వ్యాఖ్యానము చేయుటలో నాధారమేమో తెలియ రాకున్నది.

మఱియు గుప్తార్థ ప్రకాశికాకర్త బాలవ్యాకరణములోని "దీర్ఘము మీఁద" ఇత్యాది సూత్రములోని సాధ్యశబ్దము వెనుకవ్రాసిన రీతిని వ్యాకరణసాధ్య సామాన్యపరము కాదని సయితము గ్రహించియున్నచో "దీర్ఘాక్షరము తర్వాతను నిండునున్న శబ్దముయొక్క పుట్టుకలోనే యుండవలయునుగాని వ్యాకరణముచేత నిండునున్న రానేరదు. అరసున్న శాస్త్రముచేత రావచ్చును. ఉ. తాఁజెప్పె, వాఁడు" (బాల. సంజ్ఞా. ౧౫ సూత్రపు వ్యాఖ్య). అని యిట్లు వ్రాసియుండెడు గదా.

"వేటకాండ్రు, తేండ్రు, తేంట్లు, వాండ్రు, వీండ్రు" మున్నగు ననేక స్థలములలో సాధ్యపూర్ణమును విధించిన (బాల-ఆచ్ఛి-౭-౮-౧౧-౧౫-౨౪, మొ.) బాలవ్యాకరణకర్తకిట్టి యభిప్రాయము గలదనుట కేవలము నసంగత మనుటకు సందేహములేదుగదా. మఱియు "దీర్ఘముమీఁద" ఇత్యాది ప్రకృతసూత్రపు స్వారస్యముచే దీర్ఘముమీఁద సిద్ధపూర్ణము వైయాకరణ సమ్మతమని తలఁచుచు "దీర్ఘాక్షరమునకుఁ దరువాతను నిండునున్న శబ్దముయొక్క పుట్టుకలోనే యుండవలయు" నని వ్రాసిన వ్యాకరణ బాలవ్యాకరణ సమ్మతము కానేరదు గదా. 'తోఁచు, సెఁచు, ప్రాఁత' మున్నగు సిద్ధఖండముల చోట 'హోఁచు,' సైఁచు, ప్రాంత' మున్నగురీతిని సిద్ధపూర్ణములను సాధువులుగ నంగీకరించుట సకలాంధ్రవ్యాకరణవిరుద్ధ విషయమనుటకు సందేహము లేదుగదా. ఈ పట్టున నిట్లే మఱికొందఁ జాధునికవ్యాకరణ కర్తలును వివిధములగు నపమార్గములఁ బడియున్నారు.

(3౧౬).—ప్రాచీనులగు మూలఘటిక కేతనామాత్యుఁడు, విన్నకోట పెద్దనామాత్యుఁడును జుతామణి కర్తవలెనే మిక్కిలి జాగ్రత్తగా సూత్రించిరేకాని వెనుకవ్రాసినవారిరీతిని బ్రమాదముగ సూత్రింపలేదు.

క॥ కుటుచలతుది హల్లులకున్ ।

బిటుఁద న్నెలకొన్నయట్టి బిందువులెల్లన్ ।

నెఱుఁయుఁగ నూఁ దుఁచుఁ దేలుచు ।

నొఱుపై యిరువెఱుగు చెల్లుచుండుం గృతులన్ ।

కం॥ ననుఁ గను నన్నుంగనుఁ దా ।
 ఘనుఁడు ఘనుండనఁగఁ జెల్లుఁ గవ్యనుమతిచేఁ ।
 దనబోఁటి లోభివాఁడితఁ ।
 దన, నిడుపులమీఁది బిందు లర బిందులగున్ ॥

కం॥ కుఱుచలవై యరబిందులు ।
 నెఱయఁగ నూఁది నను జెల్లు నిడుపులమీఁదన్ ।
 నెఱయపు; పద్యంబులనౌ ।
 నెఱబిందువు; లేదు గద్యనికరములోనన్ ॥

(ఆంధ్రభాషాభూ. 55-56-57 ప.)

కం॥ అలఁతుల (ప్రాస్వముల) తుద, హల్లులకును ।
 నలవడ వామమున నుండు నచ్చోటులనే ।
 పలుమఱుఁ దేలుచు నూఁడుచు ।
 విలసిల్లుట గలుగు లక్ష్యవిధి నెఱుఁగఁ దగున్ ॥

కం॥ తనుఁ బొగడుఁ దనుం బొగడును
 జనుఁడు జనుండనఁగఁ దెనుఁగు జాడలు గలుగున్
 మచవాడుఁ వీడు నాఁగఁ ।
 జను; నిడుపుల వలవ దూఁడ సరళతకొఱకున్ ॥

(కావ్యాలం. ౯ ఉల్లాసము. 62-63 ప.)

(302)—వీర్ణమునకుఁ దర్వాత సిద్ధమగు నిడునున్న నిలువదను
 నది చింతామణ్యభిప్రాయమని యీ క్రింది శబ్దరత్నాకరాది కోశశ్శబ్దము
 లనుబట్టి చెప్పవలసియున్నది.

కుండ్రించు = పీడించు

గాండ్రించు = (ముఖము) ఉబ్బు

గాండ్రునూనెయబ్బు జీవించు జాతి

గాండ్రవాఁడు = నారాయణువాఁడు

జండ్రము = దురవస్థ

తాండ్ర = విభీతకవృక్షము

తీంట్రిము = దురద

తీండ్ర = తేజము

మేండ్రించు = భేదించు

వేండ్రము = తాపము

సాంబ్రణి = ఉత్తమాశ్వము, సుగంధద్రవ్య విశేషము.

ఇట్టి సంయోగపరక వీర్ణపూర్వక పూర్ణములు స్వాభావికములై యున్న
 వనవచ్చును. సంయోగము పరమగునపుడు పూర్ణబిందుచ్చారణమునఁ
 బ్రత్యేక శ్రమముండనేరదుగాన నయ్యది ఖండబిందువుగాఁ దేలిపాప

నేరదు. సంయోగపరకములు కానివిసైతము దీర్ఘపూర్వక పూర్ణములు కొన్ని శబ్దరత్నాకరాది కోశములలోఁ జూపఁబడియున్నవి.

అమాంతము = అక స్తాత్తుగ, చిల్లర బేరము	ఏకాంశము = అఖండమైనది
కాంచేనము = కోవిదారము	పూంచు = పూనఁజేయు
కళాంజి, కాళాంజి = తమృపడిగము	ప్రేంకణము = ప్రియాభివృక్షము
కాంచు = కనఁజేయు	చాంగు బళా = ప్రశంసార్థకము
చాంగణ = మల్లబంధవిశేషము	మాందాళి = కృత్రిమరత్నము, పట్టుచీర
తాంబాళము = పశ్చేరము	వాంచు = (వంచు) వంగఁజేయు
వేంచేయు = వచ్చు	

పయివానిలోఁ గొన్నిటికి మాత్రమే ప్రయోగములు చూపట్టుచున్నవి.

గీ. “మలిచి యేకాంశముగ నొక్క మానికమున” (నై. ప. ౬ ఆ.)

“రగడ. పుడుకు మల్లన గండవుడిని ప్రేంకణము
తడయకీట నిత్తుఁ దగ రత్నకంకణము” (స్వార్. 3 ఆ.)

“సీ. జిలుఁగు పావడమూఁదఁ జిక్కుర ధిక్కృత మిలిం,
దాళి యొక్కతివ మాందాళిఁగట్టె” (పంచ. వేం. ౪ ఆ.)

క॥ కాంచనమాలాలంకృత, చంచత్తను లీల మెఱయ జవనాశ్వములన్ ।
బూంచి రథంబున మణిమయ, పంచాననకేతు వెత్తె బంధురభంగిన్. (భార. విరా. ౪ ఆ.)

క॥ కులపతియు వేత్రధరు లొ । త్తిలి చాంగు బళా యనంగఁ జేరు డిగి ...
(వసుచరిత్రము, ౧ ఆ. ౧౫౫.)

పయిశబ్దములలో “పూంచు వాంచు” శబ్దములు ప్రేరణార్థకము లగుటచేసి యందలి పూర్ణములు సాధ్యము లనిపించుకొనునుగాన వానివిషయమున నంతగా వివాదము లేదు. ‘కాంచు’ అనునది శబ్దరత్నాకరమునఁ బ్రేరణార్థకముగా వ్రాయఁబడలేదు. సకర్మిక క్రియగాఁ వ్రాయఁబడియున్నది. ఆపక్షమునందును దానిని స్వార్థేంచు గాగమాంత మనఁదగును గాన నందలి బిందువు సాధ్యమే యనవచ్చును.

తక్కినవి వ్యవహార మాత్రగతము లగుటచేత “దీర్ఘాచ్చేత్తండ ఏవ న శ్లేయః” అను చింతామణి సూత్రము నిర్బాధ మనఁ దగును. మరియు నట్టి బిందువులెల్ల హ్రస్వపూర్వకములె యన్నను త్తిలి యగపడదు కాని యట్టి యలంతిస్థలములలో దీర్ఘముమూడి బిందువు నయితము దేలక నిల్చినదనుట లెన్నయని తోచెడిని.

(307) — శబ్దరత్నాకరాది కోశము లంగీకరింపని 'మూండు = మూడు, పోండి = పోండి' మున్నగు శబ్దములు కొన్నిగలవనుచు నీ క్రింది ప్యయోగములను గొండలు చూపుచున్నాను.

కం॥ పోండిగ నగజ తపశ్శిఖ | మూండుజగంబులను దీవ్యముగఁ బర్విన బ్ర |
హ్మండిము కాంచినకాంచన | భాండిముక్త్యయఁదాల్చెడత్ప్రభా భాసితమై.
(నన్నెచోడుని కుమారసంభవము)

ద్విపద. పాండురాంగంబై న పడఁతి గర్భమునఁ |
పోండిగావెలుగుచుఁ బుష్పి డక్రియను | (బసవపురాణము)

ప్రగీతి. మూండు సేసినగణములు రెండునలములు |
మూండినగణములును మొగి నహంబు |
పోండిగాఁగ నర్థమునకిగు మీఁదిని |
ట్లుండఁ జెప్పవలయు నొగిఁ బ్రగీతి.

(కవిజనాశ్రయము, జాత్యధికారము.)

ఇట్టి చోటులందెల్ల 'పూర్ణములు లేవనియు నచట స్థబిందువులే నిల్పనగుననియు నట్టియెడల ఖండ పూర్ణప్రాస మనబడెడి పూర్ణార్థబిందు ప్రాసమంగీకార్యమనియుఁ గొండ జభిప్రాయపడుచున్నాను. కాని యిట్టి ప్రాసము భారతాది మహా గ్రంథములలో నగపడదు. అప్రకవ్యాది లాక్షణికులును సంగీకరించి యుండిలేదు. కాగానె యిట్టి శబ్దములలోని బిందు వసాధువని శబ్దరత్నాకరకారాదులు తలంచి యుపేక్షించిరి. ఇట్లు "పరుషే సరశ్చైవ పరవహి దృశ్యతే" అను నాధర్వణక నియమమునకు విలక్షణముగా 'కంసాలి' మున్నగుపదములు వాడుకలో నగపడుచుండఁగా శబ్దరత్నాకర కారాదులు వానిని "కమసాలి" మున్నగునీ నుదాహరించి "కంసాలి" మున్నగు చోటులలోని పూర్ణమునం దనాధుర్విమును వ్యక్త పఱచియున్నారు.

అట్లయినను పాల్కురికి సోమనాథుడు మున్నగు కవుల గ్రంథము లలోఁ బ్రయుక్తములై యుండుటజేసి "మూండు, పోండి" మున్నగు దీర్ఘపూర్వక పూర్ణబిందువులను బాక్షికముగా సంగీకంచుటయే యుచితమని గ్రహింపవలెను.

(308) — ఇంక ప్రాస్వము మీఁది పూర్ణములు పాక్షికముగా నయినను ఖండములుగాఁ దేలిపోక పెక్కు నిలిచియున్నవి. కావునఁ జంతామణి కర్తచెప్పిన "ప్రాస్వాత్పూర్ణోఽథవే" అను నియమముచేత ప్రాస్వము మీఁద ఖండము సార్వత్రికమని యెంచరాదు. "ప్రథమాపైథక్తా తార్కిం

దుశ్య మహాన్ పతిక్రియాధేషు" "మోస్తువిభక్త్యైక వచనకే పుంపూ" అనియు "బౌపవిభక్తిక సంజ్ఞా వర్ణా స్థి ర్భూదయో భవంతీహ" అనియు నిట్లు చింతామణియే "భయపడు, భయంపడు, నిద్దంపు = నిద్దపు, మూడింటి = మూడిటి" మున్నగు చోటులందు ఖండిబిందువు లేదని విశదీకరించుచున్నది. అచట సర్థ బిందువులే సప్తశిములయినయెడల 'మహాన్ బిందుశ్చ' అనియు, "టింబు" అనియు, 'పుంపు' అనియు వేర్వేరు సుపదేశింపఁబడియుండవు గదా. 'పదంపడి' 'పడపడి' మున్నగుచోటులందు రూపాంతరములో నిండునున్న చోట నరనున్నను నిల్పు వాడుచేడు. (పడము+పడి = పదంపడి కానోపును.)

(3-౨౦)—కొన్నియెడల నున్న పూర్ణములు తేలిపోకయె వాడుకలో నిల్చిపోవుటచేత సర్థంబుఁగుటకు రూపాంతరములే లేకుండుటయుఁ గలదు. అట్టివానిని శబ్దరత్నాకరాఁ డోశములనుండి యేర్పి యిటఁ జూపుచున్నాను.

అడ్డంకి = నిరోధము

అపరంజి = బంగారము

అబ్బెండ = ఒక చెట్టు

అటంకము = నిరోధము

అడంగి = స్త్రీస్వభావముగల పురుషుడు.

అడంగులు = స్త్రీలు

అరంగపువక్క = మంచివాఁ డో పోక చెక్క

అరంజోతి = అగుంధతి

అలంకి = పల్లకి

అలంకులు = బాలక్రియావిశేషములు

ఇల్లిండ = ఇంద్రుని

ఉటంకము = సంగ్రహము

ఉటంకించు = సంగ్రహించు, సూక్ష్మ పించు

ఉత్తండములు = భూషణవిశేషములు

ఉల్లిండ = ఒకజాతిచెట్టు

ఉల్లంకి = పక్షివిశేషము

ఒప్పందము = బేరములోని యేర్పాటు

ఒల్లెంక = ఒకచేప

కలగుండు = కలత

కలబంద = ఒకదినును మందుచెట్టు

కలంకారి = వ్రాత పనిగల బట్ట

కసింద = ఒక జాతిచెట్టు

కాంతము = కుక్కునుగట్టు కొయ్య

కామంచి = కత్తళము (వృక్ష)

కొండంగ = కొండముచ్చు

కొండవాడి = ఎరుకవాడు

కోడండము = బాలశిశువిశేషము

కోరింద = ఒక తీగె

గంటబారంగి = ఒక మందుదినును

గంటమంతుడు = గరుత్తమంతుడు

గిత్తంగి = చెఱసాల

గున్నంగి = ఒకపక్షి

గురివెండ = గురిపూస

గోరింక = గోరువంకపక్షి

గోరింపు = ఎగపు

గోరువంక = గోరువంక పిట్ట

చిగిరింత = తృణవిశేషము

చేమంతి = పుష్పవిశేషము [దూల

తీటకసివెండ, తీటకసింద = రేగటి

దావంతము = ముఖము
 దినంతు = నిద
 నారింజ = నారంగవృక్షము
 నిస్సంతు = వంశహీనము
 నరవంజి = వృక్షవిశేషము
 నరవెండ = తీక్ష్ణగంధమను చెట్టు
 ఫటాపంచ = అగోచరము
 పరంగి = శ్వేతముఖుడు
 పరంగీలాగి = కెంపుజాతి దినుసు
 పరవంజు = వేష్టించు
 పరియంకము = మంచము
 పావంచ = సోపానము
 పిరంగి (పిరంగీ) = తుపాకి
 పూసకామంజి - తృణవిశేషము
 పొన్నంగి = పక్షివిశేషము
 బండిగురివెండ = లతావిశేషము
 బగ్గుండి = రక్తవర్ణచూర్ణము
 బయ్యంకలు = వేవిల్లు
 బరివెంక = పక్కెచెట్టు
 బలవంతము, బవంతము = బలా
 త్కారము
 బవంతి = చిత్రవస్త్రము, గృహవిశే
 షము
 బాలెంత = పురుటాలు
 బావంజి = వృక్షవిశేషము
 బెలంచి = పక్షివిశేషము [నము
 మడిమంచ, మడిమంచము = బలహీ

మిసిమింతుడు = శాంతుడు
 ముచ్చంగి = మత్స్యవిశేషము
 మొగరంబము - తువ్వెడ
 మోళంగి = ములక
 లోహంజి = పచనపాత్రము
 లేదుబంతి = బొంకు
 లోలాంక = మల్లబంధవిశేషము
 వందొందు = మత్స్యవిశేషము
 వడ్తంగము = వర్ధకికర్మము
 వడ్తంగి, వడ్తంకి = వర్ధకి
 వయ్యంది = ఇనుపగోలము
 వసంతము = పసుపు నున్నము కల్పిననీరు
 వాయివిళంగము = ఒక మందుదినుసు
 వాయింట } ఒక దినుసు కూరకు
 వావింట }
 వియ్యంకుడు = వీరకాడు
 విళంగీలు = తిట్టులు
 సరంగు = నావికుడు
 సలిచు = చలించు
 సిరంగుడు = శ్రీరంగుడు
 సిరంగము = శ్రీరంగము
 సిరిమంతుడు = శ్రీమంతుడు
 సారంగము = గుహపంటి రంధ్రము
 సోరంగి = మత్స్యవిశేషము
 హురుమంజి = మాత్రికవిశేషము
 హురుముంజి = దేశవిశేషము
 హొరంగు = విలాసము

వి. 2 నఖండః ప్రథమా ధృస్వాః । న్నస్య లోపశ్చ నేష్యతే
తృతీయే ప్రథమే వల్లే । పర ఏవ హి దృశ్యతే ।
విందు రైవకృతమధ్యేచ । నాస్యవల్లే పరే తు సః ॥

(3-౨౧)-వ్యాఖ్య-నఖండః ఇత్యాది:- ప్రాస్వాచ్చునకుఁ దర్వాతి పూర్ణము వికల్పముగాఁ దేలిపోవుననెడి చింతామణి సూత్రము వదాది ప్రాస్వమునకుఁ దర్వాత నుపచరింపమొనరించుచున్నది. సభర్వణుడు సవరించుచున్నాడు. మతీయుఁ డెల్లనఁ బదాది ప్రాస్వమునకుఁ దర్వాత ద్రుతము లోపింపదనియు స్థిరపరకవిందువు నిలువ నేరదనియు విశేషములను విశేషపఱచుచున్నాడు.

ప్రథమా = శబ్దాదనున్న, ప్రాస్వాత్ = ప్రాస్వమునకుఁ బరమున, ఖండః = ఖండబిందువు, న = నేదు; నస్య = అట్టిచోటునందెడి ద్రుతమునకు, లోపశ్చ = లోపము నైతియు, నేష్యతే = అంగీకరింపబడదు. అచ్చ తెలుగు శబ్దమునకును, తృతీయే = సగ్రతృతీయమగు సరళ వల్లముగాని, ప్రథమే = సగ్రప్రథమమగు పరిపవల్లముగాని, పరేవేవ = పరమైనదై యుండఁగా మాత్రమే, విందుః = ఖండపూర్ణాద్యతరమగు నున్న, దృశ్యతే = అగపడుచున్నది. అచ్యవల్లే = అట్టి పరిపసరళములకు భిన్నమగు స్థిరవల్లము, పరేతు = పరిమైనదై యుండఁగా, సః = అట్టివిందువు, సహి = అగపడదు గదా. హి శబ్దము ప్రసిద్ధార్థము.

(3-౨౨)--పూర్వసూత్రముల మార్గము బాలవ్యాకరణమున నీ క్రింది రీతిని వివరింపబడినది.

“ ఏతే గాక మిడు ” శబ్దములందున్నది తొలిప్రాస్వంబు మీఁద ఖండబిందువును, ద్రుత బుచ్చకు లోపంబును లేవు. ” (సంధి - ౨౨ సూ.)

“ సుస్మృతా సమేకానియాలగున తెలుగుశబ్దములయందుఁ బరుష సరళములకు ముందే బిందువు కాదు. ” (సంజ్ఞా. ౧౬ సూ.)

(3-౨౩)--ఈ విధానములు సూత్ర మునిర్దిష్టవిందు విధానముల సంధర్మములలోఁ బదాది ప్రాస్వమునకుఁ దర్వాతి ద్రుతమునకు లోపమును గాని, ఖండబిందువునుగాని చేయరానియు, స్థిరపరకత్వమున ఖండమును గాని, పూర్ణమునుగాని నిలువ రానియుఁ బ్రక్రియా విషయమున నుపదేశించుచున్నవి. ఉ. ‘క్రోధి + పిడి = క్రోబపిడి’ ఇట్టిచోటులందు ‘క్రోబ పిడి’ అనురీతిని ఖండము రానరు. ‘కస్త్యేయి’ ఇట్టిచోటులందు ‘కద్యేయి’ అనురీతిని ద్రుతలోపమును జేయరాదు. “ ఏడు—ఏండ్లు; వేసంగి = వేసంగి = వేసవి ” మున్నగుచోటులందు, “ ఏంళ్ళు; ఏళ్ళు, వేసంవి; వేసవి ” మున్నగురీతిని రూపసాధనమును జేయరాదు.

(3-౨౪) — వెనుక వివరింపబడిన (3౦౮ విషయము) ప్రాస్వాత్పూర్ణో
వీత్యాది సూత్రములును, బ్రకృతములగు 'నఖండ' ఇత్యాది సూత్రములును
బైరీతిని బ్రక్రియతో నుపయోగించుటయే గాక యుచ్చారణ భ్రష్టమగు
నరనున్నయొక్క స్థితిని సూచించుటలో సైత ముపయోగపడుచున్నవి.

సరుషనరళిమాలకు ముందే బిందువుండు నను నియమముచేత స్థిర
వికత్విమున నరనున్నయుండు నేమో యని సందేహించి కోశాదులను చూచి
కొన నక్కఱలేదు. అట్లే సహాది ప్రాస్వమునకుఁ దర్వాత ఖండము నిలువనేర
దను నియమముచే నట్టివోటలు సరుష సరిశ పరకములయి పూర్ణబిందు
ఘటిత రూపములుకలవై ఖండస్థితి యోగ్యము లగుచున్నను నట్టియెడల
ఖండానుస్వారఘటిత రూపాంతరమున్న దేమో యని సందేహము నంద
నక్కఱలేదు. ఉచ్చారణభ్రమగుట జేసి నుత్థేయమగు ప్రాస్వపూర్వక సిద్ధ
పూర్ణముతో నున్న రూపమును నదిలేని రూపమును గోచరములగుచు
దానిండునున్న వోట నరనున్నయున్నదిని గ్రహించును. (ఉ. 'లగు =
కలగు మొ.) నాస్వబి బిందుయొక్క కలిమిలేములు వ్యాకరణము నలననే
నుత్థేయములు కావలవు. ఇంకఁ బరుషసరి పరకత్వియగు న్నిపూర్వకత్వి
మును గల తావులందలి సిద్ధ ఖండముయొక్క కలిమిలేములను మాత్రము
సందేహించి కోశాదుల సాహ్యమున గ్రహించవలసియుండును.

(3-౨౫) — ఇంక నిండునున్న తేలిపోవుటలోని స్వాభావికత యిట్ల పరి
శీలింపఁ బడుచున్నది.

అనుస్వారోచ్చారణమునకయి నిశ్వాసమును నానామార్గము నుండి
విడిచి యనుపడియున్న యవతరి సరుషసరిశ్వాతర వ్యంజనోచ్చారణమున
కయి యట్టి నిశ్వాసమును ముఖమార్గమునుండి విడుచుట యనేది స్వవి;
ప్రయత్నములను గొంత యవ్యవహితముగ జరపుట శ్రమాపాదక మగుట
జేసి యుచ్చారణ సాకార్యా పేక్షచే నిశ్వాస నానామార్గ నిస్సరణ యత్నము
నడలిపోవునుగాని బిందువు తేలిపోయి యర్ధానుస్వారస్థితి నందుట స్వాభావిక
మగుచున్నది. ఇట్టియర్ధానునాసిక్యము సైతము నేటికే నిశ్శేషముగా నుచ్చా
రణ భ్రష్టమయినదనుట యెల్లరకును విధితమే. అట్లునను నుచ్చారణ
ములో నలవాటుపడియున్న యాయా శబ్దములలోని తత్తద్వ్యంజముల గౌరవ
మునకు భంగము కలుగుట సుసంభవముకాదుగాన నట్టి లోపమునకు గొంత
ప్రతిబంధమును గలుగుచుండును. దీర్ఘములకుఁ దర్వాతనున్న లోపించినను
బలుకుబడిలో నలవాటుయియున్న పూర్వాక్షర గౌరవము చెడనేరకుండుటం
జేసియు దీర్ఘమునకుఁ దర్వాత నిండునున్నను బలుకుట కేవలము శ్రమాపాదక
మగుటంజేసియు దీర్ఘపూర్వక పూర్ణము తేలిపోవుట ప్రచురమగుచువచ్చెను.

పరస్థిత సంయోగోచ్ఛారణమునకయి యూడుటకు యత్నించునపుడు పూర్ణాచ్చును సర్థానునాసిక్యముతో నుచ్చరించుట యనగాఁ దేలిన (యర) బిందువుతోఁ గూడిన దానిగాఁ బలుకుట నుకరము కాదుగాన సంయోగ పరకత్వమునని దగ్ధము సైతము పూర్ణముగా మాతృపావును. శబ్దముల నుచ్చరించుటగో నుచ్చారయితలకుఁ బ్రథమాక్షరమున నుచ్చరితశ్రద్ధ యుత్తరగోత్తిరచగ్ధములవై నుండినేడు గానఁ బదాదీస్థితేతర ప్రాప్త్యమునకు దర్వాత నున్న నుచ్చ కాలక్రమమున సంభవింపఁదగు తత్తత్త్వగౌరవ విస్తృతిమూలమునఁ దేలిపోవుట కొండఱి యుచ్చారణములో సంభవింపవచ్చును.

(3-౨౬) — అక్కారణముననే స్థితియు మీఁద నిత్యముగాను బదాదీ తరప్రాప్త్యము మీఁదఁ బాత్యముగాను నాధారణముగాఁ బూర్ణము ఖండముగా మాఱుచుండుటను మహాకవులును వైయాకరణులును చుగ్గిరించిన గ్రహింపనగును. పూర్ణబిందువు తేలిపోవుటవఁగాఁ బూర్ణాచ్చునందర్థానునాసిక్య మావేశించుటయే. శ్వచహారమున నుచ్చారణ సౌలభ్యపేక్షచే నట్టి యర్థానునాసిక్యము సైతము వెక్కుర యుచ్చారణమున నానాటికి నశించిన నాంధ్రభాషకు వ్యాకరణ వాక్త్యములచే స్థితియు నొడవించిన యాంధ్రకిని పండితుల కాలమున కితగా ననిచి యుండమింజేసి యాంధ్రవాక్త్యమున నర్థానునాసిక్యము వెల్లొప్పఁబడిన దయ్యెను. వేయేల ! నేటికిని గొన్ని మండలములలోఁ గొందఱి యుచ్చారణమున స్థితి పూర్ణాక్షరములందు సైతము పూర్ణానునాసిక్యము వినఁబడుచునే యున్నది. ఇంక ప్రాప్త్యప్రాప్త్య కస్థలములందు గలదిని వేఱ చెప్పనేల ! ప్రాచీనాంధ్ర మహాకవులనాటికి బిందువేటోచ్ఛారణములు కలెంచియే యున్నయెడల వ్యవహారికమున లోపించిన మహాకవిని యక్షరించులనువలెనే వీనిని నయితము వారువేక్షించియే యుండును గదా. ఆంధ్ర మహాకవు లట్లువిడువక వారి నీక్రిందిరీతిని బాటించుచు నుచ్చటంజేసియే యాంధ్ర వైయాకరణులు వారిని సంగ్రహింపవలసివ వారియిది.

ఉ. వాడిమయూఖముల్ గలుగువాఁ డపరాంబుధిఁ గ్రుంకె ధేనువుల్
నేడిట నచ్చె నేకతమ నిష్ఠమెయిన్ భవనగ్నిహోత్రముల్
పోడిగ వేల్పఁగాఁబడియెఁ బ్రాద్దును బోయెఁ గంచుచు నేనియున్
రాడు వనంబులోన మృగరాక్షసపన్నగ బాధ నొందెన్ ||

(భార. ఆది. 3 ఆ.)

(3-౨౭) — ఇట్టి నియమ మనగా ఖండబిందువులను ప్రాసములలో నవ్యభిచరితముగఁ బాటించుట, యొక్క నన్నయ భట్టారకుని భారత భాగ

మున మాత్ర మగపడుచున్నది. కాలక్రమమున నట్టి యర్థానునాసిక్యము సైతము నశించుచు వచ్చుటంజేసి యుత్తరోత్తర మహాకపు లట్టివానికి సఖుడ నిర్బిందు రూపములను రెండిటిని నంగీకరించి ప్రాసాదులలో బ్రయోగించుచు వచ్చిరి. కాని సఖుడాఖండ రూపముల వినికిలో నైరూప్య మంతగా భాసిల్లునుండేసినకానలయు నాంధ్రలాక్షణికులు రేఫ అకారముల విషయమునందువలె నీవిషయమున నుభయరూపాంగీకారము చేయక ఖండా ఖండ ప్రాసము నంగీకరించిరి. రేఫ అకారమైత్రిని నిరసించినట్లు ఖండాఖండ ప్రాసమైత్రిని వైయాకరికులు నిరసించుటయు నిందులకుఁ గారణము కానొప్పును. కాని యొకప్పుడు నది మక మయ్యుండు శబ్దము కాలక్రమమున వాడుకలో నిర్బిందుకముగా మాణివపుడు దానిరూపము రూపముల నంగీక రించుటయే యుక్తమును శబ్దచరిత్రానుకూలమును నైయుండు ననుటకు సందేహములేదు. ఇట్లు కాలియెడల కేటివాడుగో ఖండమైత్రి శ్రుతి యొందును లేమిటే మిది కథానుష్ఠానుభూతి రూపముల నంగీకరింపవలసిన ప్రసక్తియే లేకపోవలసి వచ్చునుగదా.

ఒక్కశబ్దమునకు స్వవిరోధ్యానము లుండకపుగా నొక్కదాని కిట్లు రూపద్వయము నంగీకరించుట సరికాదని శాస్త్రులుజూచు. ఇట్లయిన శబ్దముల కింక రూపాంతోత్పత్తియే యస్యభాష్యము కావలసి వచ్చును. దేశకాలాది భేదములనుబట్టి యట్టి రూపద్వయమునను స్వరూపాంతో విరోధింప నేరదు. ఇట్లే కన్నకొముర బూర్ణమైదు ఘటితరూపమును నిర్బిందుక రూపమును నొక్కదానికే యంగీకరించి శబ్దమనబిప్పించుట 'కేరరాజు' సూత్రించియుండలేదా? (కన్నకొముర కర్ణమైదు ఘటితాంత గ్రహింపఁ బడలేదు. ఉండకపోయె బూర్ణమైదుపులును. లేదా దానిని నిర్బిందుక మందును.) "కల కలపునిజబింపగిరి కల కలపుపిల్లబింపగిరి ... (శబ్ద మణి - 47 పుట) (కొన్నిసానుష్ఠానములును గొన్ని పిల్లలునుష్ఠానములును గలవు) ... నిత్యబిందుగె - బెడగు - కిడగు - లుడగు ... ఇపు మొద లావు. వికల్పబిందుగె కడపు = కడపు = (దపుడ, బుగ్గ) కొడంకి = కొడకె = (చెవి-) జనుగు = జనుగు = (రూపకారము, రూపకరించు)" (శబ్దమణి. ౪౭ పుట.) (ఇట్లే తమిళ పండితులును సర్థానుష్ఠానాభితిని గ్రహింపఁజాలరైరి.) ఇంతయేల యాంధ్రలాక్షణికులు సముతము ప్రాస్వాపరిపూర్ణబిందుయుల ముల విషయమున బూర్ణఖండయుత రూపద్వయము నంగీకరించియుండ లేదా ?

(3-౨౮) — మఱియు నాంధ్రలాక్షణికులు శేష అకారముల విషయమునఁ జేసినంతటి పరిశ్రమము సఖండాఖండ శబ్దముల విషయమునఁ జేసినట్లగపడు. ముద్దరాజు రామనయు ననంతరము మొట్టమొదట నీనిషయమునఁ గొంతపరిశ్రమము చేసినట్లగపడుచున్నది - ముద్దరాజురామన దీర్ఘములమీఁద మాత్రమే ఖండాఖండ ప్రాసము గలదని చెప్పియున్నాఁడు. ప్రాస్యముల మీఁదను సైతము చెల్లుచునుచుఁ బ్రస్తుకవి యీ క్రిందిరీతిని విమర్శించెను. అనంతరము పకార అకారముల విషయమున మాత్రమే సఖండాఖండ ప్రాసము నీ క్రిందిరీతి సంగీకరించెను.

గీ. సార్థబిందువులై తేలివట్టి పటల, కరయఁ బ్రాసంబు నిర్పించు వైనఁజెల్లు
వీపుమూపులు మఱితలమోపులయ్యె, మాటలేటికి పుటతాఁజేటికనగ.

(ఛందోదర్పణము ౧ ఆ. ౫౨)

ఈయి డీ క్రింద నుదాహరించు చున్నవిభక్తి ప్రయోగములోని 'వీపు' శబ్దము సార్థ బిందువుగా నెంచియు 'తాఁజేటికి' అను దానిలోని టి వర్ణము సైతము ఖండపూర్వకమయని తలంచియు నిట్లు చెప్పియుండునని తోచుచున్నది. కాని వీపుశబ్దము నిర్బంధముగా యగుటజేసియు 'తాఁజేటికి' అను స్థలములోని మాత్రవిభక్తి టి వర్ణము ఖండపూర్వకము కామింజేసియు సీతని యభిప్రాయము సరికాదని చెప్పకలేదు. భాషవిభక్తిక టి వర్ణము ప్రాస్య పూర్వకమగునపుడు సార్థబిందు పూర్వకమయి యుండుటంబట్టి దీర్ఘపూర్వకత్వము వందును నిది ఖండపూర్వకమై యుండునని యీతియు తలంచెనాయని యాలోచింపవలసి యున్నది. పరిశీలింపగా నీ యభిప్రాయము యుక్తియుక్తమే యనఁ దగి యున్నను నాంధ్రశబ్ద చింతామణి కర్త యకాప విభక్తిముల నుపదేశించుటలో "పాపవిభక్తికి సజ్జా నల్లాప్త్యంత్యయో భవంతీహ" అని యుట్లు పూర్ణమిందు పూర్వక టి వర్ణమును వేఱుగా నుపదేశించి యుండుటాకేసి 'టి' వర్ణము ఖండపూర్వకమనుట కాతఁడు సమ్మతింప లేదనుట (ప్రాచీనకాలమున లేమింజేసి) నిశ్చయమగుచున్నది. ఇట్లే "మాన్తు విభవ కైక్యక వచన కే పుంపు" అని యుట్లుచింతామణి కర్త పూర్ణపూర్వక పు వర్ణకము నుపదేశించుటంబట్టి 'పు' వర్ణకము సముతియు ఖండపూర్వకము కాదని విశదమగు చున్నది.

(3-౨౯) కూచిమంచి తిమ్మకవి వైయనాతుని చద్యమును ముద్దరాజు రామన మతమును నుదాహరించి యీ క్రిందిరీతిని విమర్శించెనేగాని 'తాఁజేటికి, అను ననంతరము లక్ష్యమును మాత్రము నిరాకరించి యుండలేదు.

గీ. అర్థబిందువు నిర్పించువగు పదముల

ప్రాసములు దీర్ఘముల మీఁదఁ బలుకఁ జెల్లు

ననుచుదగ ముద్దరాజు రామన వచించె

ప్రాస్వముల మీద నటువలె నలరు కుర్ర.

గీ. అర్థబిందువై తేలివయట్టి టపల, కరయఁ బ్రాసంబు నిర్బిందువైన నమరు
వీపుమూపును మఱితలమోపునయ్యె. నూట లేటికి ధాత్రిదాఁజేటికనంగ.
అని యనంతుఁడు టప లకుమాత్రమె చెప్పినాఁడుగాని . న్నింటికిగద్దు.

(1) క. నాకొఱతఁడ వీర్చినచ్చితి, నీ కొఱతయ యొక సూతునిం కెగఁ జూచు
లోకము వందింపంగు, చీకటియొడవె నిక నేమి నేయుదుఁ జెపుమా.

(భార. విరాట. ౨ ఆ. ౨౭౧)

(చీకటికబ్బ నిర్బిందుకత సాధింపబడును 'చీకటికే యొడవెనేమి' అని పాఠా).

(2) క. వీకటతెంచి నలుగడఁ

దాకి నకులుఁడరిగె ఘోరతిర శరహలి నా

మూకలు విఱియఁగ నట్లును

దాకరముగ దాకె నున్నట్లై రణభూమిచే. (భార. ఆది ౮ ఆ. ౨౦౦)

(3) ద్విపద. మూఁగి చరించు నమ్మొకరి పుష్పైవల

బాగొప్పు కొప్పుకల బ్రబలివదాని (రంగనాథరామా.)

(4) క. ఆచితామణి ముని కన, వీచ మణుచుదాక నీక పుగు లోభముచే
దాచుకొనుఁగాక నాచే, నీచే నిక మోసహపునే నరనాథా.

(నరాహపు.)

(5) క. మీటుగల కథిపలను నొక, నాటను వేవుర విధింతు నగుశరములు నో
నాటి పడవైచు సంతకు, వేటాడెని బ్రతిబలుబు వీరులనెల్ల.

(భార. ఉద్యో. ౪. ఆ. ౪౦౭)

(6) క. ఓశితిమె యేము రణమునఁ, గ్రీడికిఁ గేడించి రాక గెలుచే యతఁడున్
వేడి దాఁగెనొకో * మా, శోషిబవర మట్లు దాను దొలఁగింజనునే.

(భార. ప్రాణ. ౩౭౪)

(7) క. ఆతఁడును బుష్కరిణియను, నాటికి వైరికి నమాఖ్య నండనఁ గనియెన్
బ్రీతియెసంగనుత్పలయను, గోతియతనివలనఁగాంచె గొడుకులవరుసన్.

(ఎత్తూ. హరినంశము)

* వావిళ్ల వారి ముద్రణమున 'అతఁడే । డీదాఁగి పోయెనొకా...' అని సవరింపబడి
నను నీపాఠము సైతము చూపఁబడెను. కావద్దనున్న తాళపత్ర మార్పులలో 'వేడి దాఁగె
నొకో' అనియేయున్నది. (౧౩౦ తాళపత్రము). కాన - 'పోయె' అనుపదముగల పాఠము
ప్రక్షిప్తమునకులో సందేహములేదు.

(8) క. ఆపన్నగ ముఖ్యులదన, వీపునఁ బెట్టికొని పఱచి విసినములు మహా
దీప్తిములు నదులు నిఖలది, శాపాల పురములుచూపి చని వారలకున్.
(భార. ఆది. ౨ ఆ. ౪౫)

(9) క. ఆపార్థుడు కోసనల, దీపితుడై విశిఖశిఖలఁ దీవ్రనిహతి న
త్కాపుల గమియేర్చి జముని, కోపుఁ గుడువఁబనిచెవారిఁ గురువంశనిధి.
(భార. ద్రోణ. ౧ ఆ. ౨౫౩)

(తునుము ధాను మూలకమగుటచే 'తూపు' నందుకనుని తిమ్మకవి
తలఁచియుండును. 'తూపు' శబ్దరత్నాకరమున నిర్భిరుకము. "ప్రాపుఁగుడువఁ
బుచ్చెవారి పురువంశనిధి". (తాళపత్ర మాతృకాపాకము)
కుఱుచలమిఁది యర్థబిందువునకు.

(10) చ. తగవులఁబోక రాఁ బెడిదమ్ములు పల్కినయేని సైఁచి యొ
ప్పగ నిలుమీ గురుత్వ ముడుపంగల వారికఁ బెద్దవారి మా
టఁ గొనుమి యా సుయోధనుకడ న్నిలుచున్ మకమెల్ల గౌరవం
బుగఁ గులపుష్ప పల్కుడలఁపు సచ నిచ్చిక మెచ్చరే జనుల్.
(భార. ఉద్యో. 3 ఆ. ౨౪)

("యొ ! ప్పగనిలుమీ గురుత్వము బ్రభుత్వమునుంగల పెద్దవారిమాట
గొనమి." అని యిట్లు యుక్తములగును గలను. ఈ పాదము పక్షమున నిది
లక్ష్యము కానేరదు.)

(11) క. తగ నక్కట నృపుచకు నొ, నఁగె నాటికి నెల్లపుష్టి సాత్వవతేయుం
డగణితి తిఁగె ప్రభావంబుగని యధిఁ విస్తయ బుఁ బొడ జనంబుల్.
(భార. ఆశ్రవాస. ౨ ఆ. ౧౨౧) (స్వలక్షణ. ౨ ఆ. ౨౯ ర౧ ప)
("ఉ ... అంటి నలుంగుఱో జలఁమాడ్చి యెసంగిరి ఘోత నస్త్రముల్"
హరివిలా.)

• (330) -- అప్పకవి తిమ్మకవితె. బయికితో నంత విశాలముగ విమర్శింప
కున్నను ఖండాఖండి ప్రాసము నంగీకరించి కొన్ని లక్ష్యములను జూపి
యున్నాడు. మఱియు నీతఁడు సముత మునునరించి దీర్ఘ పూర్వక
ఖండాఖండములకే ప్రాసమైత్రి నుపదేశించి యున్నాడు

క॥ నిడుపులు సమన్నలు దమ, కెడమనుగల క చట తి పలకిలఁ బ్రాసములై
దొడరును నిర్భిందువు లొ, క్కెడ ఖండాఖండ సంజ్ఞ నిన శశినయనా.
(అప్పకవీయము. 3 ఆ. 3౦౨ ప.)

ఈ యప్పుకవి గ్రంథము సైతము వెనుక నుదాహరించిన సర్వలక్షణ సారసంగ్రహాదాహృత తిక్కయజ్ఞ ప్రయోగముచే నిరాకృతమగుచు న్నది.

(33౧)—తిప్పకవి యిచ్చినలక్ష్యములలో 1-2-3-4-5-8- లక్ష్యము లప్పుకవి యిచ్చినవే. ఇక నప్పుకవి యిచ్చిన లక్ష్యములలో గొన్నిటిని దిమ్మ కవి, విడిచి కొన్నిటిని గ్రాంతిగాఁ జేర్చి యున్నాఁడు. అట్లప్పుకవి లక్ష్యములను విడుచుటలో నీ క్రిందివి కారణములు కానొచ్చును.

నీ. “మూఁకలు విరియించి వీర నాచార్యాది యాధులకెల్లను నొక్కదెసను”
(భా. శ్రోణ. - ౨ ఆ. ౧౩౬.) (అప్ప. 3 ఆ. 3౦౫)

ఈ లక్ష్యము కేవలము ననభవ దోషమాపితమై యున్నది. ‘మూఁక వీర’ శబ్దములు రెండింటి నార్థవిరుద్ధముల యైయున్నవి. “మూఁకశబ్దమును శబ్దకర్తాకర్త నార్థానుస్వారిముగఁ జేర్చి యా వీర పదమునే యుదాహరించినాఁడు. కాని “విచ్చించి మఱియు నార్థానుస్వారిము గాదు” అని మ॥ రా॥ శ్రీ. రావుసాహేబు గారు వేరకటరామమూర్తి పంతులుగారు తమ సంస్కరణములో లఘువీరగా వ్రాయున్నాడు. అట్లయైనచో నప్పుకవి యిచ్చిన “మూఁగిచరిచు నమ్మెరితుమ్మెరిచు బాగొప్ప...” అను రామాయణములోని లక్ష్య మనంగెఱుగు కావలసి వచ్చును. కాఁగా నప్పుకవి కట్లును ననభవ దుర్వాసముగచున్నది. కావున నప్పు యనంగతిఁ దొలఁగించి “మూఁకలు విరియించి వీర” అర్థము (విచ్చించివీరముగాని) శ్రోణ పర్వ లక్ష్యములోని ‘వీర’ శబ్దముచోట శబ్దకర్తాకర్తాకోశప్రసిద్ధ నిర్భేదముక వీర శబ్దము నంగీరించును. (అచార్యా యాధుల వీరు ననగా నుద్ధతిని వెల్లెడనని తాత్పర్యము.)

ఇది సందర్భమునుబట్టి యప్పుకవి మఱియు ‘మూఁగు, మూఁక’ శబ్దములు స్థాభిరుక్తిముల యని నిశ్చయించి దగయుండుటఁ జేసి యప్పుకవి ఖండాఖండ ప్రాసలక్ష్యముగా నిచ్చిన “వీరకటతెలు” అనెడి యాదిపర్వ లక్ష్యములో సముదము న్నానచరణమున “ఆకరమున” అను పాఠమే యప్పుక ప్యభిప్రేయనియు నున్నది యాగ్రహ శబ్దభవమనియు నక్కరణమున నిర్భేదముక మెయనియు నప్పుకవి తెలుచెనని గ్రహింప వలసియున్నది. ఈపట్టున రావుసాహేబు గారు వేరకటరామమూర్తి పంతులు గారి సంస్కరణమునఁ దప్పవడియుండుటచేత వారియభిప్రాయ మేమో తెలియకున్నది. అందురెందు పాఠములు చూపఁబడినవి. రెండిటియందును ‘ఆకరమున’ అనియే వడియున్నది. ‘ఆకరము’ శబ్దము కోశములలో నగపడదు. ‘ఆ+

కతము-ఆకారణము' అని గ్రహింపమన్న సం దరమున్న యుండనేరదు గదా. తప్పొప్పుల వట్టికలో నియ్యది చేర్చబడలేదు. మఱియు వీరు తమ యభిప్రాయము చొప్పున 'మూకలు' అను దానిని నిర్బిందుకముగ నె తృతీయ చరణమున నిలిపిరి. కాని పంపు నుదాహరించిన రీతిని 'మూకలు' శబ్దము సార్థబిందుక మగుటచేత (అప్పకవిమతమున) నచటఁ దక్కిన రెండుచరణము లందువలెనె సార్థబిందుక రూపమే గలదని యప్పకవి తలంచెననియు నక్కారణమున నాల్గవచరణమందు నిర్బిందుక శబ్దముండుటయే యప్పకవ్యభిప్రాయమనియు గ్రహింపక తీరదు.

సన్నయ భట్టారకుఁడు సముతము ఖండాఖండ ప్రాసమును బ్రయోగించెనని తలంచినవాఁడగుట జేసి యప్పకవి యట్లుదాహరించినను బయి'వీకఁ బర'తేంచి' అనెడి యాదిపద్యమునఁ దక్కిన మూఁడుచరణములందువలెనె నాల్గవ చరణములోఁ బ్రాసమునందును సార్థబిందుకశబ్దమే సన్నయభట్టారకునిచేఁబ్రయోగింపబడెనని నిశ్చయించుటయే యుక్తమని నా యభిప్రాయము. సన్నయభట్టారకుఁ డెచటను ఖండాఖండ ప్రాసప్రయోగమును జేయ లేదనియే నా నమ్మకము. అట్లయిన శబ్దరత్నాకరముచొప్పున నాగ్రహశబ్దము నుండి పుట్టిన దనఁబడుచున్న "ఆకరిము" అనుదానిలో చర్థబిందు వెల్లు పోనఁ గునని శాకింపరాదు. నిర్బిందుక కేతకీశబ్దభవమును 'గేదఁగి' శబ్దము నబిందుకమై యున్నదనుటలో నెవ్వఁడు విప్రతిపన్నులు కాఁజాలరుగదా! (చూ. ౯౭ వి.)

ఇట్లే యప్పకవి యిచ్చిన—

"ఉ. ఓ కరుణాకిలాప ... .. । కాకులుచండకుండ ... .. కృపాగుణం బే కలిగెన ... .. భర్తవై । గాఢలు నేసినట్టి ... ..".

అను సుక్ష్మాగదచరిత్రపద్యములోని 'కాకలు' అనుచోట 'కాకులు' అని సవరించినచో నయ్యది ఖండాఖండ ప్రాసోదాహృతి కానేరదని యద్దానిని దిమ్మకవి గ్రహింపఁడయ్యెనని తోచుచున్నది. ('కాకు, దే. వి. 1. గాసి ... .. 2. తిరస్కారము.' శబ్దరత్నాకరము.)

ఆ. వె. "బోటియొక తె పెండ్లిపాట పాడఁగఁజొచ్చె ... .."

అను నప్పకవీయములోని లక్ష్య మేగ్రంథమునుండి యప్పకవి గ్రహించెనో విశదపఱుపవందున నద్దానిని సైరిము తిమ్మకవి యుపేక్షించె నని తోచెడిని.

మత్తకోకిలము, తీగయుయ్యెల నూఁగుఁ, జల్లని తియ్యమామిడి మోకలం దాఁగుఁ బువ్వుల తేనె సోనలఁ దారుఁ గేతకీ జేరుఁ బు

న్నాగ పూగ మహాగ వీధుల నాట్యముల పచరించు నా
భోగనాగ లతాగృహంబుల భోగముల గనువేడుకన్.

అను నప్పకవీయములోని ఖండాఖండ ప్రాసలక్ష్య మాదిపర్వములోని దని వ్రాయఁబడియున్నది. కాని యిది యాదిపర్వములోనె గాక నన్నయ భారతభాగమున నెచ్చటను లేదు. కనుక నప్పకవీయములో వ్రాయఁబడిన 'ఆదిపర్వము' అనునది దేనికో బదులుగఁ దప్పపడి యుండునని తోచుచున్నది. కావుననే దీనిని సైతము తిమ్మకవి యుపేక్షించెనని చెప్పవచ్చును.

(33-౨)—ఇక నప్పకవియుఁ దిమ్మకవియు ఖండాఖండ ప్రాసలక్ష్యము నుదాహరించిన "ఆపన్నగముఖ్యుల..." అనేడి యాదిపర్వపద్యములోని వీపు శబ్దము నిర్బిందుకమే యని యంగీకరింపనగును. ఇయ్యది సార్థబిందుకముగ శబ్దరత్నాకరాదికోశములలో నుదాహరింపఁబడినను నట్టి సార్థబిందుకతను సాధించు ప్రమాణ మగపడదు. వెన్నుశబ్దములోని నకారమునుబట్టి శబ్ద రత్నాకర కోశకర్త దీనిని సార్థబిందుకముగా నుదాహరించెనా యని యాలోచింపవలసి యున్నది. కాని 'వెన్ను, వీపు' శబ్దములకు సంబంధమున్నట్లగ పడదు. కన్నడమున "వీపు = వెన్నుమీఁది నరము" అను నొకశబ్దము గలదు. తెనుఁగున నట్టి యర్థవిశేషము పోయినదనియు నది వెన్నునకుఁ బర్యాయముగ వాడఁబడెననియు వీపు, వీపుశబ్దము లభిన్నములే యనియు గ్రహింప నగును. తమిళమున వీనికి సరియగు శబ్దమగపడదు. ఇంకఁ దెనుఁగులోని వెక్, వెనుక, వెంట, శబ్దముల కభిన్నమగు వెన్నుశబ్దమును సంబంధించిన శబ్దములు వేర్వేరుగఁ దమిళకర్ణాటములు రెంటును గలవు. తమి. వెరిన్ (వెన్ను) కర్ణా - బెన్ను (వెన్ను). పయి సందర్భమునుబట్టి వీపు వెన్ను శబ్దములు పరస్పరభిన్నములనియు వెన్నుశబ్దములోని నకారమునుబట్టి వీపుశబ్దమున నర మున్న గలదని యూహింపరాదనియు నక్కారణమునఁ బైపద్యమునుబట్టి నన్నయభట్టు ఖండాఖండ ప్రాసమును బ్రయోగించెనని నిర్ణయింపరాదనియు గ్రహింపవలెను.

(333)—సార్థబిందుకత నిర్ణయించుటలో శబ్దరత్నాకర కోశకర్త కొంత యపమార్గమునఁ బోయెననక తీరకున్నది. ఆతఁడు సార్థబిందుకతను నిర్ణయించుటకుఁ దిక్కనాదుల యర్థబిందు ప్రాసస్థలములను జూపుచు వచ్చెను. వై నుదాహరించిన తిక్కయజ్ఞప్రయోగములను బట్టి యాతఁడు భారా శముగా ఖండాఖండ ప్రాసము నంగీకరించెనని చెప్పక తీరదుగదా. ఇట్టి స్థితిలో నిట్టి వారి ప్రాసప్రయోగము లెట్లు పదములలోని సార్థబిందుకత్వమును నిగ్గయింపఁగలుగు? నియతముగ సర్థబిందు ప్రాసమును బాటించిన కవి

యొక్క ప్రాసప్రయోగము మాత్రమే యట్టి నిర్ణయమునఁ బ్రమాణీకరింపఁ దగినదని గ్రహించుట యుక్తముగదా.

(33౪)—నన్నయభట్టారకుని భారతభాగమునం దెచ్చటను బైరీతిని ఖండాఖండ ప్రాసాంగీకార నిర్ణాయక ప్రయోగ మొక్కటియు నగపడ నందున నొక్క నన్నయభట్టారకుఁడు మాత్రమే యర్థబిందుప్రాస నియమమును సరిగఁ బాటించెనని యంగీకరింప నగును.

సీ. గీ. వీఁగి తనతల్లిదాస్యంబు నీఁగఁబూని (ఆది. ౨ ఆ. 84 ప.)

ఉ. వాఁడి మయాఖముల్ ... .., నేఁడిటవచ్చె ... ..

పోడిగ ... .., రాఁడు ... ..

(ఆది. 3 ఆ. ౧౧౨ ప.)

ఆ. వె. ఆఁగఁబడినవాని లోఁ గక చేయుట (ఆది. 3 ఆ. ౨౨౦ ప.)

సీ. ...., మ్రాఁకుల మొదఁగులు వీఁకఁబట్టి (ఆది. ౫ ఆ. ౧౬౬ ప.)

మ త్రకోకిలము. వేఁడుట ... .., వేఁగికోలు ... ..

వేఁడినచే ... .., పాఁడికుట్టుల ... ..

(ఆది. ౫ ఆ. ౨౧౮ ప.)

తే. గీ. వీఁడు పుట్టిన పదియగు నాఁడు వెలుచ ...” (ఆది. ౬ ఆ. ౨౮౪)

ఉ. వీఁడొక ... .., నేఁడు ... ..

పోడిగ ... .., వాఁడి ... ..

(భార. ఆది. ౬ ఆ. 3౦౯)

క. వీఁక ... .., తాఁకిన ... ..

మూఁకలు .. .., ఆఁకరమున ... ..

(ఆది. ౮ ఆ. ౨౦౦ ప.)

(ఇందలి ‘ఆఁకరము’ శబ్దమున నర్థబిందు వుండుట విరుద్ధము కాదని యావలకు నిర్ణయించి యున్నాను.)

సీ. వీఁకతోఁ గడుఁ బూచు మ్రాఁకుల విలుపును ... (నభా. ౨ ఆ. ౪౧)

గీ. పోడిగా నీకు నీఁగల వాఁడనేను ... .. (నభా. ౨ ఆ. ౧౭౪)

ఆ. వె. వేడిరక్త మానువాఁడ నేను ... .. (నభా. ౨ ఆ. ౨౯౬ ప.)

తే. గీ. వీఁడు నీచేత వధ్యుండు గాఁడు ... .. (అర. ౧ ఆ. ౧౭౮)

సీ. మ్రాఁకుల విలుచుచు వీఁకతోఁ దీవల ... .. (అర. 3 ఆ. 3౧౨)

సీ. తాఁకె జటానురు వీఁకతోడ ... .. (అర. 3 ఆ. 3౯౪)

సన్నయభట్టారకుని వై యర్థబిందు ప్రాసప్రయోగములలో నొక్క చోటనై న నిర్బిందుకతను నిర్ణయింపజాలెడి శబ్దము లేదనుటలో విప్రతిపత్తి లేదు. ఇంకను వానిలో రాడు, మ్రాచులు, వీడు, వాడు, కాడు మున్నగునవి సాధ్యఖండములును నై యున్నవి. మఱియు నాడు, నేడు, పోడిగ మున్నగువానిలోని యరసున్నలకు సన్నచోడదేవాదికవి ప్రాసములలోను శాసనాదులలోను గల పూర్ణబిందువులు సాధకము లయియున్నవి.

3. పోండిగ సగజ తపశ్శిఖి | మూండు జగన్ములను దీప్రముగఁ బర్విన బ్ర
హ్మాండము కాంచిన కాంచనభాండముక్రియఁ దాల్చె దత్ప్రభా భాసితమై.
(సన్నచోడదేవుని కుమారసంభవము)

ఇంతియగాక సన్నయభట్టారకుడు ప్రయోగించిన నిర్బిందుకతా నిశ్చయము గల శబ్దములతో నుండెడి ప్రాసములలో నొక్కటనై నను సార్థబిందు కతను నిర్ణయింపఁజగిన శబ్ద మగపడదు.

క. వేడుక ... .., పోరాడి ... ..

కూడి ... .. మే, యాడిక ... .. (ఆది. ౫ ఆ. ౧౭౦ ప.)

క. నీకూర్చి ... .., నాకవి ... ..

నాకిచ్చి ... .., చేకొని ... .. (సభా. ౨ ఆ. ౬౭)

(33౫)—ఇంక సన్నయభట్టారకుని ప్రాసప్రయోగములలో నీ విషయమున నొకటి రెండుచోట్లు శంకాస్పదములై యున్నవి.

సీ. ఆ-వె. “వీక దటిగి కాందిశీకు లయిరి” (ఆది. ౨ ఆ. ౧౦౦)

సన్నయభట్టారకుడు ‘వీక’ శబ్దమును సార్థబిందుకముగా ధారాళముగఁ బ్రయోగించి యున్నాడని యంగీకరింపక తీరమింజేసి యీ ప్రయోగము ఖండాఖండప్రాసలత్యమనుట కవకాశము కలుగుచున్నది. కాని యిచట వీకదటిగి, అనుచో “వీకుదటిగి” అను సాత్కారిత మగపడుచున్నది. శబ్దరత్నాకరకళేశములో నిర్బిందుక ‘వీకు’ శబ్ద ముద్ధత్యర్థకముగ నగపడుచున్నది. “వీకు. దే. వి. 1. ఉన్నతి ... 2 ఉద్ధతి 3 పరాక్రమము” (శబ్దరత్న.)

సన్నయభట్టారకుఁ డిచటనేగాక మఱిరెండుచోట్లందు సైత మీ ‘వీకు’ శబ్దమును నిర్బిందుకతా నిశ్చయముగల సంస్కృత శబ్దములతోఁ బ్రాసములందుఁ బ్రయోగించి యున్నాడు.

ఉ. మీ కులగోత్రనామములు మిమ్మును నెమ్మి నెఱుంగ వేడిచి
తాకులుఁ డైనవాడు ద్రుపదాధిపుఁ డాతనికిం బ్రియంబుగా

నా కెఱిగింపుఁ డింతయు ఘనంబుగ నాతతమత్స్యయంత్రమున్
వీకున నట్లు లేసిన నువిక్రము నాతఁడు గోరుఁ జూడఁగన్.

(ఆది. 2 ఆ. ౨౩౦ ప.)

ఉ. వీకున నశ్వమేధములు వే యొనరించిన ధర్మశీలుఁ డి

హ్వాకు కుఱోద్భవుండు ... .. (అరణ్య. 3 ఆ. ౨౦౦ ప.)

ఐయి పెండుస్థలములందును 'వీకున' అనుచోట 'వీకను' అని నన్నయ భట్టారకుఁడు ప్రయోగించె నేమోయని శంకించుటకు వీలు పడదు. నన్నయ భట్టారకుని నుతిమున ద్రుతమునకు 'ను' స్వరూప మొత్త మాత్రమును లేకుండుటను సముచ్చయాద్యర్థ విశేషబోధము లేకయే యూరక 'నున్' అను నవ్యయము నాతఁ డెచ్చటను బ్రయోగించి యుండకుండుటను, బయిరెండు పద్యములందును 'వీకున' అనియే యాతఁడు ప్రయోగించె ననుటలో సంది యములేదు ద్రుతమునకు "ను" స్వరూపము నన్నయభట్టారకి సన్తతిముకాదని యీతఁడు నేను రచించి ప్రచురించిన "చిత్రామణి విషయ పరిశోధన" మను గ్రంథములోని మూడవ భాగమునందు మిక్కిలి విపులముగాఁ జర్చించి సిద్ధాంతీకరించి యున్నాను. ఈ గ్రంథమునందును మున్నుండట్టి విషయము విశేషమిరవలెదును.

ఐయి సందర్భమును బట్టి నిర్బిందుక 'వీకు' శబ్దము నన్నయభట్ట సమృత మనుటలో విస్తృతపత్తి లేకుండుట చేతను నాతఁడు మఱెచ్చటను ఖండా ఖండి ప్రాసమును బ్రయోగించెనని నిర్ణయించుట కవకాశము లేకుండుట చేతను బయి నుదాహరించిన చోటను సైతిము "వీక దఱిగి కాందికీమ లైరి" అనుపాతము నన్నయభట్ట ప్రయుక్తము కాదనియు "వీకు దఱిగి కాంది శీమలైరి" అను పాతమే నన్నయభట్టప్రయుక్తము కానోపుననియు నిశ్చయింపవలసి యున్నది.

(33౬)—మ త్త. మీకు నెగ్గొనరించయున్న యమిత్రులన్ హతబుద్ధులం
జీకురాజు తినుజులన్ గురుసింహ నీకుఁ బ్రియంబుగా
నేకమాత్రం పోరిలో వధియించి నాగపురంబు నా
నా కులాద్రి శిలావలీ గహనంబు సేయుదు నావుడున్.
(అరణ్య. 3 ఆ. 3౫౨ ప.)

ఇట్టి నన్నయభట్ట ప్రయోగమును జూచికొనక "చీకు" శబ్దము సార్థ బిందుకమని యీ క్రిందిరీతిని శబ్దరత్నాకర కోశకర్త వ్రాసియున్నాడు.

"చీకు. డే. వి. గ్రుడ్డితనము - అంధత్వము. ఈ యర్థమునం దిట్లు దీనిని సబిందుకముగాఁ జెప్పట చీకటి శబ్దమునకు వ్యర్హతి కల్పించుట

కనుకూలముగా నున్నది. ఇట్లు చెప్పటచే బ్రయోగములకు విరోధము కనబడదు. విణ - అంధుడు (ఇట్లు 'చీకు కొక్కెర. చీకురించు, చీకువాలు' అను నీ పదములను సబించువులుగా గ్రహింపవలెను)." (శబ్దరత్నా.)

చీకుశబ్దమును బయిరీతిని నన్నయ భట్టారకుడు నిర్బిందుకముగాఁ బ్రాసస్థలమునఁ బ్రయోగించి యుండఁగా శబ్దరత్నాకర కర్త "ప్రయోగములకు విరోధము కనబడదు" అని యెట్లు వ్రాయ సాహసించెనో తెలియకున్నది. మఱియు నట్లు 'చీకుకొక్కెర' మున్నగు వానిని సబించుక ములుగా సిద్ధాంతము చేసియు నాతఁ డా శబ్దములనెల్ల నిర్బిందుకములనుగానె యుదాహరించుటకుఁ గారణమేమో తెలియకున్నది. "చీకుకొక్కెర. దే. వి. కోయప్టికము. చీకురించు - అ = క్రి - అంధును" మొ. (శబ్దరత్నా.)

పయిరీతిని 'చీకు' శబ్దమును వానిని సంబంధించిన పదము 'చీకటి' శబ్దమును నిర్బిందుకములె మనియు నట్టి చీకుశబ్దము, 'చివుకు' (నిస్సారము, నిస్సారమగు, తడిసి సాపేయమగు) శబ్దమునెన్నఁ పరిణామమనియు నంగీకరింప నగును. ఈ సిద్ధాంతమునుబట్టి యుచ్చిత విత్తువులు యుదాహరించిన యాక్రింది విరాటపర్వపద్యము నైతము ఖండాఖండా ప్రాస లక్ష్యము కానేరదని విశదమగుచున్నది.

క. " నాకొఱత దీర్చివచ్చితి, నీ కొఱతెయ ... ..
లోకము ... .., చీకటి ... .. "

(విరాట. ౨ ఆ. ౨౭౧ ప.)

ఐము సందర్భమును బట్టి యాంధ్రవాఙ్మయమున నొక్క నన్నయభట్ట భారత భాగము మాత్రమే యుద్ధమును ప్రాస సమయమును సరిగఁ బాటించుచున్నదని సిద్ధాంతితి మగుచున్నది. ఆంధ్రమహాకవులలో నొక్క నన్నయభట్టారకుడైనను ఖండాఖండా ప్రాసము సంగీకరింప లేదని సప్తతింపని పక్షమున నర్థానున్వారస్థితియే యజాగళస్తన న్యాయమున వ్యర్థమై యనుప పన్నము కావలసినచును గదా.

(332)—కొందఱు ఖండా పూర్ణప్రాసమును సయిత మిక్రిందిరీతి నంగీకరించుచున్నారు.

"మఱియు నన్నెచోడఁడు సోమనాథుఁడును బూర్ణ బిందువునకు నర్థ బిందువునకుఁ బ్రాసముఁ గూర్చిరి.

క. పోడిగ నగజ తపశ్శిఖ
మూఁడు జగమ్ములను దీప్తముగఁ బర్విన బ్ర

హాండముఁ గాచిన కాంచన

భాండము క్రియఁ దాల్చెఁ దత్ప్రభా భాసితమై.

(నన్నె చోడుని కుమారసం.)

ద్విపద. పాండురాంగంబై న పడఁతి గర్భమునఁ

బోడిగా వెలుగుచుఁ బుత్తుఁ డీక్రియను.

(బసవపు.)

వర్ణప్రాసమును సమీప ప్రాసమును సంగీకరించునపుడు పూర్ణార్థ
విందు ప్రాసమునుగూడ సంగీకరించుట సంగతమే యగును."

(బసవ పురాణ వీతిక, ౯౦ పు.)

ఇట్టియెడల ఖండపూర్ణ ప్రాసము సంగీకరించుటకంటె గవి ప్రయోగ
ప్రామాణ్యముచే నిట్టిచోటు లుదలి 'పోడి, చూడు' మున్నగు శబ్దములలో
దీర్ఘపూర్వక పూర్ణ విందు స్థితి సంగీకరించుటయే యుక్తమని నా యభిప్రాయము.
శివకవుల కావ్యములలో నిట్టి ప్రయోగము లకుదుగ నున్నను నన్న
యాది మహా కవులెవ్వరును నిట్లు దీర్ఘపూర్వక పూర్ణములను సంస్కృత దీర్ఘ
పూర్వక పూర్ణములతోడఁ బ్రాసములందుఁ బ్రయోగించి యుండ లేదు.
నన్నయాది మహాకవులు వర్ణప్రాసమును పైరము ప్రయోగించి యుండ
లేదు. మఱియు నాంధ్రలాక్షణికలెల్ల ఖండపూర్ణ ప్రాసము సంగీక
రించరేగాని ఖండిత ప్రాసము సంగీకరించి యుండలేదు. శబ్దాలంకార
రాపరావతార మున్నగు ప్రాసమున ఖండపూర్ణ ప్రాసరూప శబ్దాలంకార
నియమభంగ మంగీకరించుచిగిరియియఁ గాదు. కావుననే లాక్షణికులు శబ్దాలం
కార భంగములేని ఖండపూర్ణ ప్రాసమును మాత్రమే యంగీకరించి ఖండ
పూర్ణప్రాసము నెవ్వరును సంగీకరింపవైరి.

అంధ్ర నైయాకరణులు కీర్ణపూర్వక పూర్ణ విందు వుండనేరదని చెప్పి
యున్నను నై ప్రయోగముల ప్రామాణ్యమును జేసి, 'పోడి, చూడు'
మున్నగు నలంకార శబ్దములలో మాత్రము నిడునున్న, తక్కిన చోటులలో
వలె నిత్యముగాఁ దేలిపోక హ్రస్వముమీఁదవలెనే ప్రాచీన కాలమునఁ
బాక్షికముగ నిల్చి యుండినని యంగీకరించుటలో విరోధమేమియు నగపడదు.

ఈ క్రింది ప్రాచీనశాసన లేఖనములలో కీర్ణపూర్వక పూర్ణ విందువుల
మీఁది హల్లులు ద్వీరుక్తములుగా వ్రాయఁబడి యుండుటయుఁ బయి యభి
ప్రాయమునకు హస్తావలంబ మొనఁగుచున్నది.

చ. ఇలవెల నాంట్టిచోడ నృపు ... (శాసన పద్యముంజరి, ౪౨ శాసన, ౧ ప.)

గ. స్వస్తి శకవర్షములు ౧౦౬౭ గునేంట్టి వైత్రబహుళ ...

(శాసనప. ౧౨ శాస. తుదిగద్యము.)

పయిని వ్రాసిన రీతిని ఖండపూర్ణప్రాసము నంగీకరించువారు వీనిని దీర్ఘపూర్వక పూర్ణములుగ నంగీకరింప వలనుపడదని సైత మీ క్రిందిరీతిని వింతగ వ్రాసియున్నారు.

“పోడి, మూడు, మొదిలగునవి యానాడు పూర్ణబిందువులుగనే యెన్నబడుచుండ నచ్చుననియు నిది పూర్ణబిందు ప్రాసమే కావచ్చుననియుఁ గొందఱుందురు. అది యట్లు గాదు. పోడి, మూడు పదములను మరల నీ కవులే యర్థబిందు ప్రాసమునఁ గూడఁ గూర్చిరి గావునను నాకాలపుఁ గవు లెల్లరు నాపదిముల నర్థబిందు విశిష్టములఁగనే ప్రయోగించిరి గావునను నది పూర్ణార్థబిందు ప్రాసమనియె తలఁపవలెను”. (జనవపురాణ వీధిక, ౯. ౨ పు.)

ఈ వ్రాత యెంత మాత్రమను సరియై యుండలేదు. కొన్ని హ్రస్వ పూర్వక స్థలములందువలెనే యీ యలాతి దీర్ఘపూర్వక స్థలములందును బూర్ణార్థములు రెండును నిల్చియుండుట యెట్లు విరుద్ధమగునో తెలియకున్నది. వీనిలోఁ బూర్ణములున్న ననుటకు నన్నయగారి ప్రాచీనకవి ప్రయోగములు లేవందులేని ఖండపూర్ణ ప్రాసములను మాత్రము వారి గ్రంథములలోఁ బ్రయోగములు కలవా? ఇతఁ నీపక్షమున వినిగమవాధానముచేత ఖండ పూర్ణప్రాసమును నంగీకరించుటఁగోమాత్రమా విరోధమేమి యనుటకును వలనుపడదు. ఖండపూర్ణప్రాసము ప్రాచీనవిరుద్ధమగుటచేతను వెనుక నుదాహరించినరీతి ననేకస్థలములలో (3౧2 - 3౧౮-౨) దీర్ఘపూర్వక పూర్ణములు నేటికిని నిల్చియుండుటచేతను “పోడి, మూడు” మున్నగు నీ యలాతి ప్రాచీనకవి ప్రయత్నశబ్దములలో సైతము పూర్ణార్థముల పర్యాయస్థితి నంగీకరించుట కేవలము యుక్తమయి యుండునుగదా.

(33౩)—కాలక్రమమున కుచ్చారణభ్రష్టమగు శకటమువిషయమునందువలె నానాటి కుచ్చారణభ్రష్టమగు నీ ఖండానుస్వారము విషయమునను నాంధ్రలాక్షణికు లంతగాఁ బరిశీలనము చేసియుండలేదు. వెనుక నుదాహరించిన రీతిని నన్నయేతిరకపులెల్ల ఖండాఖండప్రాసమును ప్రయోగించినవారె యగుటచేతను నన్నయభారత భాగములోని ప్రాసస్థలస్థితి ఖండానుస్వార ఘటితశబ్దము లలంతులయి యుండుటచేతను నట్టి పరిశీలనము చేయుట నిరాధారమని వా రుపేక్షించిన ట్లగపడుచున్నది.

(33౯)—శబ్దరత్నాకర కోశకర్త యొక్క నన్నయ ప్రయోగములనే గాక తక్కిన తక్కినాది మహాకవుల ప్రాసప్రయోగములను సయితము ప్రమాణముగాఁ గొంతనఱకుఁ జూపుచు దీర్ఘపూర్వక సిద్ధఖండములను నిర్ణయించి తన కోశమున నుదాహరించెను. తిక్కనాదులు సయితము ఖండానుస్వార ప్రాస

నియమమును జాలవఱకుఁ బాటించినవారె యగుటచేతఁ దఱచుచుగఁ బయినిర్ణయము సరిపడుచుండును గాని, వారు సన్నయభట్టువలె సాకల్యముగ నట్టినియమమును బాటింపక ఖండాఖండ ప్రాసమును సైతము క్వాచిత్కముగ సంగీకరించి ప్రయోగించిన వారగుటచేతఁ దత్ప్రయోగ ప్రామాణ్యమునఁ జేసిన శబ్దరత్నాకర నిర్ణయము సయితము సాకల్యముగఁ బ్రమాణీకరింపఁ దగినది కాదనక తీరకున్నది.

ఇట్లే యీ ఖండాబిందువును నిర్ణయింపఁగల మఱికొన్ని మార్గములు సయిత మీక్రింది కారణములచేత సాకల్యముగఁ బ్రమాణీకరించుట కవకాశము లేదనకతీరదు.

సాధ్య ఖండములు వ్యాకరణములవలన సుజ్ఞేయములగుటచేత వానిని గ్రహించుట సుకఱమే యనవచ్చును. ఇంక సిద్ధఖండములలో హృస్వపూర్వక ఖండములను నచటఁ బాక్షికముగ వివరింపఁ జూర్చుములనుబట్టి నిర్ణయింపవచ్చును. కాని, శబ్దరత్నాకర కోశకర్త యిట్లు హృస్వపూర్వక సిద్ధఖండముల కెల్లఁ బూర్ణబిందు ప్రయోగములను జూపియుండలేదు. కొన్నికొన్ని స్థలములందు మాత్రము చూపుచువచ్చెను. మఱియు నెల్ల యెడలను బూర్ణప్రయోగములు దొరకుట సయితము సులభమని చెప్పఁజాలము.

ఇంకఁ బరిశిష్టములగు కీర్ణపూర్వక సిద్ధఖండములను దెలిసికొనుటకుఁ బయినివ్రాసిన పదమున్న యర్థబిందు ప్రాసనియమ స్థలములెగాక మఱికొన్ని యాధారములును నగియున్నవి. ప్రాచీనతాళపత్ర మాత్మికలలోను బ్రాచీన శాసనములలోను, ఖండాబిందువు లున్నచోటులందుఁ బూర్ణములు వ్రాయఁ బడుచుండెడి సంప్రదాయము గలదు. ప్రాచీనకాలమున నర్థచంద్రాకారముగ ఖండమును వ్రాసెడి యలవాటు లేమింజేసిబిందువును దేల్చియుండునపుడు పూర్ణమునె వ్రాయుటయు, నూడియుండునపుడు వ్యానిర్దేశముగఁ బరిస్థితి హల్లును ద్విరుక్తముగ వ్రాయుటయు సంప్రదాయ సిద్ధమని యుండెడివి. ఈ సంప్రదాయ మొకటి యర్థానుస్వారి స్థితిని దెలిసికొనుటకుఁ గొంతవఱకు మంచియాధారము యనఁదగును. శబ్దరత్నాకరకర్త యీ సంప్రదాయమునె యాధారముగఁ గొని నిర్ణయించిన నిర్ణయించి యుండునేమో కాని, యట్టి విషయము నెచ్చటను విశదపఱచి యుండలేదు.

ఖండానుస్వారిస్థితి సూహించుట కింకను మార్గాంతరములు గలవు. వైకృత శబ్దములకు మూలములగు సంస్కృత శబ్దములందును, దేశ్యశబ్దములను సంబంధించియున్న తమిళ కర్ణాటాది ద్రావిడశబ్దములందును ననునాసికములుగాని బిందువులుగాని యుండునపు డట్టి యచ్ఛాంఘ్ర శబ్దములలోని బిందువు తేలిపోయినను నచట ఖండస్థితిని నిర్ణయింపనగును. ఉ. సహించు =

సైఁచు, లాంగలము = నాఁగలి, - (తెల్లు) - తోఁట = (కన్న) - తోఁట.
(తెల్లు)-తోఁట = (కన్న) - తోఁట. (తెల్లు) - మూఁడు = (తమి) - మూఁడు.
(తెల్లు) - వీఁగు (అతిశయించు) = (తమి) - వీఁగు (అధికమగు) మొ.

శాసనలేఖనమును దాళపత్రమాతృకా లేఖనమును బ్రసంగ వశమున నిట దిజ్ఞాత్రముగ నుదాహరించుచున్నాను. నా యొద్దనున్న తాళపత్ర మాతృకలలో నీ విషయమున మిక్కిలి బాగుగనున్న కేయూర బాహు చరిత్రమునుండి యథామాతృకముగ నొక పద్యము నిటఁజూపెదను. అట్లు శాసన పద్య ముంజరినుండియు నుదాహరించెదను.

మ. తనమేనల్లుని సోమదత్తు బహుతిత్ర పౌఢి ఛీమత్తుం జ
య్యన నచ్చోటికిం బిల్పితేం బనిచి యేకాంతంబునన్ రాజవ
రనమున్ జారులచేత విన్నదియు మీందవ దారు శాయందలం
చినకార్యంబునుం తెప్పి సస్మితరుచిన్ సర్వక్షుండై వానికీన్. (కేయూ)

క॥ శ్రీకమనియుండు పుణ్య, శ్లోకుం డభిక్యత విలాసమువిభుండు జితా
మిత్రానీకుండుయశ, శ్రీకరుణ వెలనాంటి గొంక్క నృసింహుం డిలన్॥
సాకికుల సాకర్యమునకియి యాస్య వ్రాత తప్పలను దొలగించి
చూపుచున్నాను.

క॥ శ్రీకమనీయుండు పుణ్య, శ్లోకుం డభిక్యత విలాసమువిభుండు జితా
నేకామిత్రుం డురుయశ, శ్రీకరుణ వెలనాంటి గొంక్క నృసింహుం డిలన్॥

{ శాసనపద్యముంజరి. 32 శాసనము, అచనిగడ్డ }
{ గ్రామములోనిది, శ. స. ౧౮౭౬. }

(3౪౦)—తాళపత్ర మాతృకలందును శాసనములందును నిట్టి నియ మము సార్వత్రికముగఁ బరిశుద్ధముగా నీయతమై యుండి యున్నచో సర్ధాను న్వాకృతి సులభముగా నిర్ణయింపనయ్యెడిది. కానీ పయితీరి నియతముగాను శుద్ధముగాను నుండుట మృగ్యమై యున్నది. ఆ కాలేఖలు ప్రామాణిక పండితులు కాదుగదా. కావుననే 'యట్టి తప్పలకప్పల నాధారముగఁ గొని ఖండానున్వరినిర్ణయము చేయనేల' యని ప్రాచీనలాక్షణికు లుపేక్షించి యుండును. తాళపత్రమాతృకలును శాసనములును దప్పలకుప్పలనుటలో నెవ్వరును విప్రతిష్ఠలు కాఁజాలరు. అట్లయినను నొకటి రెండు తావు లుదాహరించెదను.

మ॥ పదుమూడేడ్ల నా ణ్డమాత్యపదవిం బ్రాపించి తత్సంపదా
స్పదుడై సత్కవిబంధు మిత్రజన సంపత్కారిమై సాధున

మృదశుద్ధప్రతిభా ప్రపంచిత లసన్తార్గసితిని సంతతా
భ్యుదయుక్తై విలసిల్లె నెల్లన్లు జగత్పూర్ణాఽచ్చ కీర్తిఁచ్చవిని॥
పాశకుల సాకర్యమునకయి వ్రాతతప్పలు తొలగించి చూపెదను.

మ॥ పదుమూడేన్లుల నా ణ్ణమాత్యపడవిం బ్రాపించి తత్సంప్పదా
స్పదుక్తై సత్కవి బాధుమిత్రజన సంపత్కారియై నాధున
మృతశుద్ధప్రతిభా ప్రపంచిత లసన్తార్గసితిని సంతతా
భ్యుదయుక్తై విలసిల్లె నెల్లన్లు జగత్పూర్ణాఽచ్చ కీర్తిఁచ్చవిని॥ ౮॥

{ శాసనపద్యములజరి, రంగ శాసనము, శ. స. ౧౦౮౦, }
అనురావతీ గ్రామములోనిది.

ఇందు 'సంపత్కారి' అనుచోటి పకారమునకును 'సంతతాభ్యుదయుక్తై' అనుచోటి తిక్కారమునకును ద్వితీయము లిఖింపబడిలేదు. 'బండ్లు' అనుచోటి ధకారమును ద్వీరు క్తముగా వ్రాయుటకును బయిచోటులలోని పకార తకారములనట్లు ద్వీరు క్తముగా వ్రాయుటకును వినిగమక మేమియు లేదుగాదా. వేయిల! సంపచ్చబ్జములోన "తిత్సొప్పదాస్పదుక్తై" అనుచోటి పకారము ద్వీరు క్తముగాను "సంపత్కారి" అనుచోటి పకార మద్వీరు క్తముగాను వ్రాయబడిన కేమియు సంపత్తి యుండబోదుగాదా.

(380) — పయికితిని శాసన లేఖన నియమములకు నియతత్వము లేకుండుట మ్మునగు ప్రమాదశతము లుండుటయేగాక లేఖనసంప్రదాయమునందును గాలప్రచురమున నీ విషయమునందు వివిధపద్ధతు లేర్పడుచు వచ్చినట్లు శాసన పరిశోధనములన విశేషముచున్నది.

తొలుదొల్లటి శాసనములు సంస్కృత భాషామయములై యైయుండుట చేత వాని సాంధ్రక్తిగ్లాట సాధారణలిపితో వ్రాయునపుడును ననుస్వారముల చోటఁ బరసవర్ణ వర్గపంచమములై వ్రాయబడుచు వచ్చెడివి. కొంతకాలము నాటికిందు జమలవోట చిదువు వ్రాయఁబడు సంప్రదాయ మేర్పడెను.

(381) — "(శ. స. 220 ప్రాతిము) ... ..

తరువ్రాజ—పట్టంబుగట్టిన ప్రభుమంబు నేన్లు
బలగివ్వఁగ బొప్పంగ బై లేచినెన ।
పట్టంబు గట్టిచ్చే ప్రభు బడ్డెరుంగ
బజ్జినె సమ లేపడువతో బోయ ।

కొట్టులు ల్వడెను గొణి నేగినాడె.
 గొళల్చి యాత్రిభువనాంశుశాసన నిర్మి
 కట్టెపుదుగ్గంబు గడుబయల్చేసి
 కణ్ణుకూ ర్భజవాడ గావిశ్చె మెచ్చి ||

(శాసనపద్యమంజరి - ౧ శాసనము, పండిరంగుని యద్వంకి శాసనము.)

క్రీ. శ. ౮౫౮ సంవత్సరపు దశమబహుళమున యీ పండిరంగుని యద్వంకి శాసనములో 'క'ప' వర్గపరకస్థలములలో బిందువులును దక్కిన చటతి వర్గ పరకస్థలములలో ఎన్ని పంచమములును లిఖింపబడియున్నవి.

(343) — అరసున్నలుగాని వానిచోట నిండునున్నలుగాని యిందు లిఖింపబడనేలేదు. “ఒప్పంగిబై లేచి, ప్రభుబడ్డనింగుబచ్చి” అను మూడు చోటులందును నరసున్న లుండినయును గదా. శాసన సంస్కర్త లిట్టి చోట నిండునున్న వ్రాయబడుచుండెడి దను తమ వాదమును నిల్పుకొనుట కయి “ఒప్పంగి బై లేచి, ప్రభుబడ్డనింగు, అని చదువునది” అని వ్రాసిన వ్రాత కేవలము నిరాధారమును, సత్యవిదూరమును, పయియున్నది. ఆ చోటు లందు నున్నలు వ్రాయుటయే తేఖెకునకు సమ్మతిమమునకు దక్కినచోటు లందువలెనే “గబై, భుజ, గుబచ్చి.” అను చోటులలోని బకాముపైని బొట్టులు చెక్కబడియుండును గదా. బిందువును పరాక్షముమీఁది బొట్టుగాఁ జెక్కుట శాసనములోని తక్కిన చోటుల పరిపాడుచున్నది గదా. అట్టిబొట్టులు లేకుండుటచేత నానా తిక్కలను దేలిక బిందువున కనుమాపక ముగా బిందువునుగాని వర్గపంచమమునుగాని వ్రాయునాచోటును రాలే దనియు, పట్టే యూరిక బిందువున కనుమాపకముగా బిందువునుగాని యను నాసికమునుగాని వ్రాసి పాహులును లేని ద్విత్యమును వ్రాయుట యనెడి సంప్రదాయము పైతము, రాలేదనియు, విశేషమగుచున్నది. కావుననే శాసన ములోని యూరిక ఎక్కలలసిన బిందులకు బంసుగిన్ను హల్లెచ్చటను ద్విత్యక్రముగ వ్రాయబడియుండలేదు. అందుకయి వ్రాచినకాలమున నాంధ్రకర్ణాటములకు లిఖిలో వలెనే కొన్ని భాషాసంప్రదాయములలోను నైక్యముండెడిదని తోచుచున్నది. కర్ణాటభాషలో దేలిపోయిన బిందువు చోట వివరము నర్థానువాద్యమున కనుమాపకముగ లిఖిని వ్రాయు సంప్ర దాయము లేదు. కర్ణాటముననే కర్ణాట నైయాసికల కర్థబిందుస్థితి స్ఫురింపదయ్యె. అన్యప్రదేశములకు లక్షనో యట్లుగాక సూక్ష్మబుద్ధిని బుకీలిచి యర్థానువాద్యమున కనుమాపకముగ ఖండి బిందువును లిఖింప వలెనని సూత్రించిరి. అట్టిసూత్రములు యిటు వడిలు పడును బ్రాచీనాం

ద్రశాసనములలో నట్టి భూదానుస్వారమున కనుమాపక చిహ్నమును వ్రాసెడి యలవాటు తెల్లన (కర్ణాటములో వలెనే) రాలేదయ్యెనని గ్రహింపవగును.

(3౪౪)—ఋశాసనములో “వేగి నాడ్డిం గొళల్పి” అనుచోటి యనుస్వారము తేలిక దేమనియు నచట సద్దాని కనుమాపకముగాఁ బూర్ణము వ్రాయఁబడినదనియు, నచటి బిందువు తేలికదని యంగీకరింపనిచో ‘నాడ్డిం’ అనునది గగమై ఛందోభంగము నొదవించుననియు శౌకంపరాదు. కర్ణాట చ్ఛందమునందువలెనే యాంధ్రచ్ఛందమునందును నాకాలమున గగము పైత మినగణముగా నెన్నఁబడజిదిగాన నచట ఛందోభంగము లేదనియు ‘నాడ్డిం’ అనుచోటిది యూదిన బిందువేయనియు గ్రహింపవగును. ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ చ్ఛందములను బ్రస్తరించి వానిలోని లఘ్వాదిగణము మొదల మఱొక లఘువు నిబ్బటయు నట్లేర్పడినవానిని వరుసగా నిసేంద్ర చంద్రగణములని యాంధ్రులు గ్రహించుటయుఁ గర్ణాటము వానిని వరుసగా బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర గణములనుగా గ్రహించుటయు సంప్రదాయమై యుండెను. అట్టి సంప్రదాయమే నేటికిని గర్ణాటమున వెలసియున్నది. నానాటి క్కాంధ్రమున నక్కరాదులు దప్పి దక్కిన సీసగీతాది జాతులలో శ్రుతినుఖము నజేర్చించి కివులు ద్వితీయ తృతీయ చ్ఛందములలోని మొదటి రెండేసి గణములను వాడినందునఁ గానిలయును చూడఁబడెడి యా రెండేసి గణములను బోగా మిగిలిన గణముల ననగా ద్వితీయచ్ఛందములోని నగణ హగణములను, ద్వితీయ చ్ఛందములోని నల, నగి, నల, భ, ర, తి, గణములను విజాతీయములనుగ నొది వారికి “సీసగణములు=నలనామక గణములు” అను ప్రత్యేకినామము లిచ్చెను. వారి నాలెడఁబ్బటను నిసేంద్రగణములని వ్యవహరింపలేదు. అనంతాద్వైతాది సప్యలు సీసగణములు వేఱనియు నక్కర గణములు వేఱనియు గ్రహించఁజాలక యా సీసగణములకితి నేర్పడినవానినె యేకముగ నిసేంద్ర చంద్రగణములనుగా వ్యవహరించిరి.

క॥.. సీసగ గణానిలగణము లెఱుఁగినగుఁ జతురులకున్ ॥

—౨౮

క॥ నలనగనలభరితగణం ।

బులును నహంబులును ననిగిఁ బాలుపగు సీసం ।

బులు గీతులు వాఁగిదా ।

యలవఱుపఁగివలఁచుఁ గృతుల కిందింబరియన్ ॥

—౨౯

(కావ్యాలం. ౮. ఉలా.)

క॥ ద్వితీ చతుర్థాభవముల ।

చతుర్థిరెందు మడువఁ దక్కిన గణముల ।

మిత్రేంద్ర చంద్రులనెఱుఁగెను ।

మాత్రాదిగణము మొదల మాత్ర లిడంగెను ।

(ఛందోదర్పణ. ౧. ఆ. ౧౨. ప.)

కావ్యాలుకారి చూడఁజూచి కర్తయన్ననో కర్ణాటలక్షణ కర్తలవలెనె
మొదటి రెండేసి గణములను వివరించిన యేకముగ నొకగణములనియు
నిశేంద్ర చంద్రగణములనియుఁ జెప్పియున్నాఁడు.

క॥ ఎరఁకుం మూఁలు నాలుగు, గురువిఁ ప్రస్తరిం లంబునిధిగణిణి

శ్వరగణమొగెను మవక్కెం, సరిపిజ భవవిష్ణురూప్ర సౌజ్ఞాశక్తుం॥

(కర్ణాటచ్ఛందోద్యుధి)

ఆ-వె॥ ఓలి రెండు మూఁడు నాలుగు గురువుల

నై నగణము లిం నురాధిపేదు

గణము లక్షణోపకరణంబు లని యాచి

లఘుగణంబు మొదల లఘువు నిలుప॥

(కావ్యాలం. ౮. ఉల్లా.)

పయి సందర్భమునుబట్టి ప్రాచీనమగు వై యద్వయశాసనములోని
'నాణ్ణి' అను గగమిరగణ మనిపించుకొనుటతో వివాదములేదు. కాని చట
బిందువూఁచి ఎలుకఁబడు పూర్ణమే యనుటకు సందేహములేదు. ప్రాచీనకాల
మున నిశేంద్రగణము లిరితి నుండెడివని యంగీకరించునపుడే 'బలగివ్వణ' '
'కొట్టుంబుల్' అను రెండు స్థలములందును ఛందోభంగము నివారిత మగును.

(3౪౫) — శాసనపరిష్కర్తలు పయికిరిని నేటి యనీంద్రగణములకును

ప్రాచీనకాలము నాఁటి నూతన గణముల ను భేదముగలవని గ్రహించి
వారగుటకేఁదియు నర్హము. శాసనములందునలే ప్రాచీన శాసనముల
దును బయిని వ్రాసినంత బూణభాషానుస్వారి లేఖనము స్థైర్యముఁజెడి
దని భ్రమించువాఁడుట కేఁదియు 'నాణ్ణి' నుదాహరించుచు సంగీతి
రింపక హగణముగి చంగీకరించి యచట భిన్నబిందువులనున్నగి దలంచి కా
వలయును దక్కిన గోటులయొ దరినున్నలకు బదులుగ వ్రాయవలసిన నిఁజు
నున్నలు లేఖన ప్రమాదమునఁ బోయిచవనియు వాని నున్నవానిగ నేఁచి
చదువవలెననియు వ్రాసియున్నారు.

“బొప్పంగుబై లేచి” “ప్రభుబుడగుం” “ని చదువునది”

అని యిట్లు తిప్పణముగ శాసనముక్రింద వ్రాసిరి. కాని స్వవాదానుకూల
ముగిఁ బూర్ణార్థ బిందులక వ్యాపక్తముగిఁ గాము చెప్పుచున్నకీటి నీ శాసన
మున నూఁదపల్కు బిందువులకు బరమగు హల్లునకు ద్విత్వము వ్రాయుట
యొక్కచోటనైనను లేకుండుటకేసి తామను కోనుచున్న భాషపూర్ణ లేఖన
పద్ధతి యీ శాసనమునాటికి రాలేదని గ్రహింపరెరి. ఇటు లేచి మనుల

నున్న వానినిగ భావించి చదువవలెనని వ్రాసినట్లే ఛందోభంగనివారణ మునకయి కొన్ని యెడల నున్న సున్నలను భేదివానినిగా భావింపవలెననియు నీక్రింది కింది వ్రాసియున్నారు.

“కొట్టముల్ప... అని చదువునది” అని వ్రాసిరి. ఇంకను ‘బలవ్యం బొప్పంగ’ అనుచోటి ఛందోభంగమును వారించుకొనుటకయి ‘బలగవఁ మొప్పంగ’ అని చదువుమని వ్రాయ మఱచియుందురు.

(38౬.)—శాసన పరిష్కర్తలనుకొన్న ఖండ పూర్ణతేఖనపద్ధతి యీ శాసనమునాటికేగాక యింకను గొంతకాలమువఱకును రాలేదు. యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనము (శా. సం. ౮౨౨ = క్రీ. శ. ౮౯౮ ప్రాంతము) లో సైత ముట్టి పద్ధతిలేదు. ఇంద్రదేశశాసన మందువలె కవచవర్ణపరకస్థలములందేగాక చవర్ణపరక స్థలములందును వర్ణపంచమ తేఖనపద్ధతి కలెదనది. టతవర్ణపరక స్థలముల దు మాత్రమే యిందు బొందుస్థానమున వర్ణపంచమములు లిఖింపఁ బడియున్నవి. ఇందును పర్ధానుస్వారతేఖన ముపేక్షితమే యయ్యెను.

మధ్యాహ్నం. “ఏవం సర్వ శాస్త్రములను సత్యమిచ్ఛేత్

విస్త్రాన్తీ యుద్ధమల్లుణ్ణకవద్యవిఖ్యాత కీర్తిః

ప్రస్తుత రాజాశ్రయుః నిభవనాభరన్లు సకల

వస్తుసమేన్లు రాజసర్వీభూ నల్లభుణ్ణత్తిః.

ఏనిగ బెజవాడ గొంతు స్వామిక భక్తుణ్ణ గుడియు

నిరవమమతి సృష్టాను డ్డత్తిచ్చె నెగివీచ్చె మకంబు

గొంగల్లా కొంగులిన్లు విడిసి బృద్ధులు గొనియున్లువారు

... రిగాఁ యబ్బొణిగిని ప్రచ్చిన పావలు గొన్లు

వెలయుగ నిర్యుక్తుల అప్పి మలినురై విడిసిన బోల

గలతాఁ పతులును రాజు పట్టలు గట్టిన పతియు

నలిను బయ్యారల వెల్వఱచిన సశ్వమేధంబు

కలలు నీక్షించిన రింగి బడిసిన పాపంబు డమకు

జననుల చెట్టాలనున్డై బెజవాడ జాత్రకు వచ్చి

త్రిణయను సుతుణ్ణాసాలు మెచ్చక తివిరి యిన్నెలవ

యనఘ్ను సేకాని యన్లు ప్రత్యక్షబయన్న నిచ్చ

గని మల్లణ్ణత్తిం చె గుడియు మకంబును గొత్తికేయునకు.

నీనిజీబోలు... .. అస్పష్టము . . . . .

... .. అస్పష్టము ... ..

రమనలో బెజవాడకెల్ల బెడంగును రక్షయంగాను

స్తమ తాతమల్లపరాజు వేరెటు దానుంగట్టించె
గ్రమబునం దానిక కలశబిడ్డట్లుగా మొగమాడు
వమరంగ శ్రీ యుద్ధమల్లు డైత్తించె నమిత తేజాన్లు
తన ధమ్ముక్కు పైడబడి కాచునృపులకున్ద ... ..

(శాసన పద్యముంజరి, ౨ శాసనము.)

ఈ శాసనమునందు “బెజవాడ గొమరస్వామికి, పరగలి, విడిసిన బోలగల, నెగివీచ్చె, చేబ్బోలనుండి, నిచ్చగిని, చేబ్బోలు, ఒడబడి” అనే ఖండ బిందువుండవలసిన స్థలములు తొమ్మిదిటియందును ఖండములుగాని వానికి బదులుగా బూర్ణములుగాని లిఖించబడ లేదు. వీనిలో ‘విడిసిన బోలగల’ అనుచో ‘విడిసిన బోలగల’ అనియు ‘యందు ప్రత్యేకబయన్న నిచ్చగని’ అనుచో ‘యందు ప్రత్యేకమైయున్న నిచ్చగని’ అనియు, జడవ వలెనని శాసనపరిష్కర్తలు వ్రాసిరి. “ఇందు” అను శబ్దము నుండి ‘ఇందు’ అను శబ్దమును వాడి యద్దానిని బ్రహ్మగా భావించి నాకారాదేశమును శాసన కర్త చేసియుండునుగాన ‘ఇ’ అని నచరించుట యుక్తియుకాదు. ఇంక నిచట నున్నల నూడిచడివివచో వీరికములలోని నిజేంద్రగణముల మోప్పిన ఖండో భంగ మగును. కావున నాచోటులందు నున్నలను దేర్చి వడువవలెనని వీరి యభిప్రాయమై యుండును. ఇట్లు తక్కిన యేడుచోటులందును నేల వ్రాయ రైలో తెలియ కన్నది. అందు గొప్పయెడల నున్నచో అని తోచు కీయుచు నేటి తెనుగు లిపితో వ్రాసిచూడవలయునని నిశ్చయమును వ్రాయుట వింతగ నున్నది.

“పరగలి, వీరివీళ్లబోలు, ఒడబడి,” అని ఇట్లు లేని నున్నలు వ్రాయబడియున్నవి : *

పయికిటిని ఖండపింగుపులుండవలసిన చోటులు తొమ్మిదిటియందును నియతముగా ఖండమునుగాని వానికి బదులుగా బూర్ణమునుగాని శాసన ములో వ్రాయకుండుట నరయంగా నాకాలము నాటికి ఖండబిందువును లిఖించు సంప్రదాయమే లేదని యెవ్వరికేని తోచవల మానదుగదా.

(3౪౭) — నన్నయ భట్టరకుండు, గ స డ డ వాదేశము ప్రథమాంత శబ్దపూర్వకమనియు గ జ డ డ బాదేశము ద్రుతి ప్రకృతిక శబ్ద పూర్వక

* ఇట్లే నీరు నేటి తెనుగున వ్రాసిచూపుటలో నింకను ననేకములగు ప్రమాదములు పడినవి. లేని నున్నలను మఱికొన్నిచోటులందును లిఖించిరి. ఉదా. క్రచ్చినపాపంబు, రాజపట్టంబు, ఫలంబుకే, లింగంబటిసిన, తిరంబేలు, మొ. ‘క్రమమున’ మన్నెగు చోటులనున్న నిండుకున్నలు వ్రాయబడలేదు. ‘తేజాన్లు’ అని ప్రతినింబములో నుండగా నట్లుండుటయే యుక్తమైయుండగా ‘తేజండు’, అని వ్రాయించిరి.

మనియు సూక్ష్మవిచారణము చేసియు, నట్టి యాదేశ సరళ పరకస్వరము మాత్రమే యర్థానునాసికమై వాడుకలో వెలయుచుండుట నరసియు, నడఁగి యున్న యర్థానుస్వాసికాని బ్రతిష్ఠించుపజుకును నర్థానుస్వారలేఖన మాంధ్ర కర్ణాట సాధారణ భాషో లేదనియు నాంధ్రులును గర్ణాటులవలెనే యూఁది పలికెడి విందువును మాత్రమే వ్రాయుచు వచ్చిరనియు గ్రహించుట మిక్కిలి యుక్తమైయుండును.

ఖండవిందువునకు బదులుగాఁ బూర్ణమున వ్రాయుటయు నట్టియెడలఁ బూర్ణార్థములకు వ్యావర్తకముగాఁ బూర్ణవిందుపూర్వక హల్లును ద్విత్వ యుక్తముగ వ్రాయుటయు ననెను పద్ధతి శాసనపద్యమంజరిలోని యైదవ దగు (శ్రీ. శ. ౧౧-౮) నమరావలీశాసనమువలకు నగపడదు. అది మొద లొక్క శాసనములలో నట్టి పద్ధతి విఫలముగా వెలయుచున్నది. దీనినిబట్టి గూర్చకర్ణాట సాధారణలిపిలో ఖండానుస్వార లిపి లేమింజేసి యద్దాని స్థితియు దాని విధుచు పద్ధతియు నన్నయభట్టారకునిచేఁ బ్రతిష్ఠితమైన తర్వాతః గౌతమియనాటికిఁ జెని వ్రాసిన ద్విత్వలేఖనపద్ధతి యేర్పడ ననియు నన్నయభట్టారకుని నెలంచిన యర్థచంద్రాకార ఖండానుస్వార లేఖనపద్ధతి యున్నది వెలచుఁజాలకయ్యెననియు విశదమగుచున్నది.

(౩కర.)—ఇటు సంవిద్యమునుబట్టి “మల్లుణ్డనవద్య - రక్షయుంగా నుద్దమతాత - ఇది మల్లుణ్డ - సుతుణ్డణ్డ - తానుంగిట్టిచెం - మకంబును - భక్తుణ్డ - బెడంగును - కృపాముణ్డ - మల్లుణ్డత్తిచె” అను స్థలములందలి పూర్ణవిందువులు ఖండానుస్వారములకు మాటుగా వ్రాయఁబడినవి కావనియు నట్టియెడల విందువు నూఁది పలుకుటయే శాసనకర్తప్రాయమనియు గ్రహించుట యుక్తమని విశేషమగుచున్నది. అట్లుఁది పలికినచో ఛందోభంగమగునని ప్రమిదిరాదు. నెనుకొనక శాసనవిషయమునకు దుదాహరించిన ప్రాచీన లాక్షణికుల సునేంద్రగణములను గ్రహించినచో నీ యక్కర పద్యములందలి గగ, సగణములు సైత మినగణము లగుటకును మగణసగువులు సైత మింద్రగణములగుటకును విప్రతిపత్తి యుండలేదు. ఇంతయేల! శాసనా క్కరలలోని నిర్వివాదస్థలములగు, “అత్తిన్, గొరగల్లా, కొమర(స్వా), నలియంబ(య్యా)” అను చోటులం దట్టిగణముల సంగీకరింపక తీరదుగదా. ఇంక “(నెగిగీచ్చెన్) మకంబు, (త్రిణయను) సుతుణ్డణ్డ, మకంబును (గార్తికేయునకు), బెడంగును” అను స్థలములందు మాత్రము “మకలు, సుతుడు, మకంబును, బెడంగును” అని లిఖింపఁబడవలసియుండఁగా నచటి శిలా ఖండము లేదని కారణమునఁ దునిసిపోవుటచేతనో, లేకాది ప్రమాదముననో

యట్టి విందుస్థితి సంభవించియుండునని యెన్నఁదగును. అందు 'నుతుణ్డు' అను చోటి శాసనము లేఖకాది ప్రమాదిజనితమై యసక' తీరును. 'స్వసాంకుశా' అనుచోటి విందులేఖనము లేఖకాది ప్రమాదిజనితమై శాసించినదికాదా? 'య, బు' అను రెండు విధములగు రూపములును శాసనమున ననేక స్థలములందు నిర్వివాదిముగా నెలయుచుండుట తేలిక. 'మ' అని చెడువనలసిన చోట 'నుతు' అని వ్రాయుట సప్రమాదముననుచు నాచిందుట కవకాశ మెంతమాత్రమును లేదుగాదా. పరిశీలింప గా నా నాల్గు చోట్లను బ్రమాద పతితిములు కావనియు ద్వితీయ త్పత్తియ ద్వివిధముల గణములలో లభ్యుగణములకేగాక గుర్వాది గణములందు సైతము మొదటి నోక లఘువును తీర్చిగా నేర్పడెడి వారి హక్కుల నుత్తేత్ర గణములనుగా గ్రహించి సప్రమాదము మాకాలమున నుండెడదేమో మునియుక్తిని గ్రహించుచున్నాము.

(3౪౯).—పూ సందర్భమునుబట్టి పూశాసనము కాలమునాటికిఁ బ్రథమావిధ త్తిలో 'య' 'బు' అను రూపములను ధారానిమగ్నగాఁ బ్రయోగించు సంప్రదాయము కలదిని విశదపఱచుచుండుట తేలిక. "కలబు (౨ పద్య) కలబు, లింగిబు (3 పద్య) ప్రస్థిక్షిబు (౪ పద్య) క్రమబు, కలశబు (౫ పద్య)" అను స్థలములందు "కలబు, లింగిబు, ప్రస్థిక్షిబు, క్రమబు, కలశబు" అని యాల్లు మువ్వక వాచియు నున్నది. ఇది శాసనమున నున్నట్లు వ్రాయుట యెంతమాత్రము సరికావలయు నది శాసనమున నున్నట్లు వ్రాయుట గానియుఁ జెప్పటకు సందేహము లేదు. ఇది విశేషము. ఈ బెజవాడశాసనము నందును చుత్తరమునది విత్తర శాసనమునందును నున్నట్లుగాను శాసనమునందును నున్న 'య, బు' పద్యకములు మాత్రము ప్రమాదము బడియున్నవిగాని ముప్పాది మొక్క పద్యములను బ్రయోగమునందు మిథ్య లేదు. కాఁగా నట్లు మువ్వకముగా నున్నచుండు శాసనకర్తృభి ప్రాయమునకును, నాకాలపు ప్రథమావిధ త్తిచరిత్రమునకును వికల్పముని యెన్నఁదగును.

(3౫౦).—సంయోగములోని హల్లును ద్వివిధముగా వ్రాసినపుడె యద్దానికిఁ బూర్వముననుండు పద్యమును గుఱపుగా నూడి పలుకుటయు నట్లు ద్విత్వము వ్రాయఁపుడు సంయోగపు పద్యమును నయుతిము తేల్చి లఘువుగానే పలుకుటయు (దీనిక శిఖిలద్విత్వ మనిపేరు) గ్రామీనకర్తాట సంప్రదాయమైయున్నది. అట్టి సంప్రదాయము ప్రాచీనార్థ శాసనములలో లేదుగాని రేఫపూర్వక సంయోగములోని హల్లును ద్విత్వముగా వ్రాయు సంప్రదాయముమాత్ర మగవడుచున్నది. (చూడు యద్గమల్లుని బెజవాడశాసనము

కీర్తి, అర్తి, కా, కీర్తికేయునకు, ధన్యువు, తీర్చే) ఇట్టి వాసనచేతనే కావలయు. ప్రాచీనాంధ్ర శాసన లేఖనపద్ధతిలో నన్నయభట్టారకాదులు చెప్పిన యర్థచంద్రాకార ఖండానుస్వారము వ్రాయకుండుటయు, నూడి పలుకవలసిన బిరుదువునకు బరమదలీ హల్లునకు ద్వితీయము నిచ్చుటయు ననేడి యలవాటు కాలక్రమమున నాంధ్రలిపిలో వెలయసాగెనని తోచుచున్నది.

(3౫౧)—‘సలియం బయ్యారల’ అనుచో శాసనపరిష్కర్తలు ‘సలి యుబై వారల’ అని సవరించుటయు సరికాదు. తెనుగుభాషలో ‘ఐ’ అనునది ‘ఐయ’ అనునాని భిన్నముగా ను పుట్టే నాగ్ధ్యక్రికమై యున్నను “ఐ = ఐయ” అను తమిళభాషాప్రకృతిమగు నూర్పును నరుదుగ నుండెడిదని గ్రహించక తీరదు.

“అర్తికీర్తి” (అర్తి అకారము ౫౬ నూ.) ‘అకార పూర్వకముగు హల్లు యకారము పుట్టును’ అని వైసాత్రము పద్ధము. ఇట్టిపద్ధతి తెలుగునకు వచ్చినది ను దెలిపి యంగీకరింపబడినది “ఐయ = ఐయ = ఐయ = ఐయ” ను వానిలోని “ఐయ” అను ప్రసిద్ధరూపము నాగ్ధ్యము కానేరదు. ఇట్టిప్రయోగము జెజవాడేశాసనములోనే స్థలాంతర మునను “ప్రతిక్షమయన్న” అను రోపగపడుచున్నది. కావనచట సైతము శాసనపరిష్కర్తల వ్రాసిన “ప్రతిక్షమై యన్న” అని సవరింపరాదనియు “ప్రతిక్షమయన్న” నే సవరింపవలసినదియు గ్రహించనగును.

(3౫౨)—ప్రకృతి చునుకొనితిమము:—వెనుక నుచాహరించినరీతిని ఖండానుస్వారమునకు బూర్వానుస్వారమును వ్రాయుటయు నక్కారణమున ఖండానుస్వారమునకు నూడి పలుకవలసిన బిరుదువులకు బరమదలీ హల్లును హల్లును ప్రకృతియగా వ్రాయుటయు ననేడి సంప్రదాయము ప్రాచీనశాసనములలోని యాద్యముగాక వెనుక వ్రాసినవొప్పున శాసన పద్ధిమంజరిలోని క్రిస్తుశాసనము ౧౧౦౮ సంవత్సరము మొదలుకొనిన యమరావతి శాసనము మొదలుగాగల శాసనములందు సైత మట్టినియమము సరిగ్గ బాటించబడి యుండలేదు. అదిన్న పరిశీలించున బిరుదువుచోట ణవలను వ్రాయనపుడు పరిష్కరమునకు ద్వితీయము వ్రాయ సంప్రదాయ మెచ్చటను లేదు. అట్టిచోటుల చును ఖ పూర్వా న్యాయక్రికలిపిని వెలయుచుటకే గావలయును కాలక్రమమున శాసనములలో ‘అత’ వర్గ పరిశీలించునను ణవలను వ్రాయునలవాటు ను పక్షమున పట్టిచోటులందు సైతము నిండునున్నలనే నిల్చి పరిష్కరములందు ద్వితీయము నిచ్చికి సంప్రదాయము వెలయసాగెను. ఖండ పూర్ణ భేదిమును దెల్పుచుండక పయిపద్ధతులు సైతము శాసనములం దెచ్చ

టను నవ్యభిచరితముగఁ బాటింపఁబడి యుండలేదు. ఈ విషయమును విశద పఱచుటకుఁ బాసనపద్యముజరినునికి కొన్ని స్థలములను దిక్షాత్రముగ నుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. అంబరముఁ జిక్కి ఖేదమునొమ్మై సంచిత్యముల ననంగభేఁ
మ్యంబు దివాళి రాత్రికిలయంద్రోఁ భక్తిఁ బ్రాప్తమొన
పంబమరేశ్వరాధ్యక్షుని బాలక లోలవిశాలసేత్రిగా
మాంబిక నిర్వే భక్తిమతియై యెఱిగూడతనూజ న్నివహించును.

(శాసన పద్యముజరి. ౫ శాసనము. శ. స. ౧౦౩౦. శ్రీ. శ. ౧౧౦౮
అమరావతీ గ్రామశాసనము. ౫ పద్యము.)

ఉ. రాజవిభూషణులు సురరాజులను ణ్ణుఁ ద్రి వి
భ్రాజతుఁ ద్తేజ మణ్ణజనవలంబులొచ్చుచుండెడి
నొజనుతులు సూరని మహావీరులొచ్చుచు జెల్లరాజు
తోజతు విశ్వకర్మలభులు నైతికాత్రిమములు
(శాసన పద్యముజరి. ౭ శాసనము. శ. స. ౧౦౩౦. శ్రీ. శ.
౧౧౧౫-౬. పద్యము.)

చ. ప్రస్తుతి (మ) గుమ్మర గుడి దివిసము (ణ్ణు) పోరును కర్మములొచ్చు
(౭ శాసనము, చేబోలు. శ. స. ౧౦౩౦. శ్రీ. శ. ౧౧౧౮. ౨ పద్య.)
శా. శ్రీ నాగవతి నాభిమంకరజధర శ్రీరాజావర్జితము
త్సనాధాంబుజ భాస్కరుండు పడమరతెల్ల పుష్పంగా
కీనానాథకవీంద్ర గాయముగిరియొద్దగిరికిఁ జుట్టె
భూనాథాంధ్రక బుద్ధులను సేవించు బుద్ధులొచ్చుచున్నట్లు
(౧౦ శాసనము, చేబోలు గ్రామము. శ. స. ౧౦౩౭. శ్రీ. శ.
౧౧౪౫, ౧ పద్య.)

సగ్ధ. శ్రీరమ్యధ్వాః పూర్వం నామ గురువార్యుఁడనాథు నుగ్ర
కాంతు లాలాట శ్రీమృగవిజయము ముక్కుటి కావ్యట్టి బుచ్చ
చారు ద్విబిల్బ మే శ్వరంబు గొలిచియును శాసనబృందగనోక్ష
దారు డ్దొంగు మాగ్ధ త్రయపం సప స నాతాపిద్రాక్క
లీలను.

(౧౧ శాసన) చేబోలు గ్రామము. శ. స. ౧౦౩౭, శ్రీ. శ. ౧౧౪౫.
౨ పద్య.)

ప్రాచీనకాల తీర్థసమగ్ధతివైతము నయమసౌఖ్యముగను దోషభూయష్ట
ముగను దప్ప లతిష్ఠగను నుండదు తనయే ప్రాచీనాంధ్రలాక్షణికులు లిమకు

లభించిన తాళపత్రమాతృకలనుబట్టియు శాసనాదులనుబట్టియు ఖండానుస్వార నిర్ణయముచేయువనికి దొరకొనరైరని గ్రహింపవగును. మఱియు ఖండపూర్ణ వివేచన సాధకమగు నీ ద్విత్వతేఖనపద్ధతి యర్వాచీన మగుటచేతను నీకాలమున కర్థానుస్వార ముచ్చారణభ్రష్టత నందయుండునని తోచుచుండుట చేతను నిట్టి శాసనాదుల తేఖనపద్ధతి నియమశూన్య మగుటచేతను నియ్యవి ఖండపూర్ణ నిర్ణయమునకుఁ బ్రమాణములు కానేరవని వారు నిశ్చయించుకొని యిట్టిపని నుపేక్షించి యుందురనుటకు సందియములేదు.

(3x3)—తుదికి శబ్దరత్నాకర కోశకర్త కొంత పరిశ్రమముచేసి యేదో యొకతీరున ఖండానుస్వారనిర్ణయము చేసికొని తన శబ్దరత్నాకర కోశమున నాయా శబ్దములను నర్థానుస్వారములతో నుదాహరించి యున్నాడు. అట్టిసిద్ధఖండియుఁ శబ్దములనెల్ల వేరుగ వేర్చికొచ్చి బాలచంద్రోదయమును పేర నొక చిన్నపుస్తకమును శబ్దరత్నాకర ముద్రణమునకు ముందే ప్రచురించెను.

బాలచంద్రోదయమనందుల కొన్నిస్థలములను సవరించియుఁ బ్రామాణిక ప్రయోగములను, పియు శబ్దరత్నాకరమున నట్టి విషయమును గొంత విపులపఱచెను. కాని యుక్తపాఠకమున సాకల్యముగ నేదిద్విషయమునఁ బ్రయోగములను పు నియమమును తేసికొనియుండలేదు. హ్రస్వము మీఁది పూర్ణములకుఁ బ్రయోగములను జూపినచో నచటిఖండములు సప్రమాణములు కానవును; కాని యా విషయమునందును గొన్ని స్థలములందు మాత్రమే ప్రమాణములు చూపబడినవి. బసంగు, (వి. 3-౨౯.), నెలఁత, పడిత, పొలఁతిమున్నగు ననేక శబ్దముల పూర్ణబిందు ప్రయోగములు చూపబడియుండి లేదు. ఇట్లే కీర్తిముమీఁది ఖండములలో గొన్నిటికి మాత్రము ప్రాచీనా ర్వాచీనకవుల ప్రాస్థలములు ప్రమాణముగాఁ జూపబడినవి. పరిశీలింపఁగానట్లు చూపబడిన కితచిహ్నములు పైతిము ప్రామాణికములు కానేరవు. నన్నయేతిరాంగ్రకవులెల్ల ఖండాఖండ ప్రాసము నంగీకరించిన వారె యనియినావలె విపులముగాఁ జర్చించి చూపియె యున్నాను. అట్టిస్థితిలో అట్టి ప్రాసప్రయోగము లా యా చోటులందలి ఖండానుస్వారస్థితిని నిర్ణయింపఁజాలవు గదా.

“నాడు. దే. వి. । ఆకాలము. ఉ. వేడిన... । చూడిన... । నాడు... । నేడు... (రా. ఆ. కాం.) ... । ప్రామాణిక కవిప్రయోగములందలి నిర్బిందువుగాను గానంబడియెడి కి. మీటుగల... నొక । నాటికి... నో । నాటి... । వేడుకొడి... ” (భార-ఉద్వో - ౪ ఆ.) ఉ. నాటికి... । గాటపు... పూ. । దోటకు... నిభు... ఉడికి... (కి. పొ. ౪ ఆ.) మఱియు చూ. రెన్నాళ్లు, మూన్నాళ్లు మొ.” (శబ్దరత్నా. నాడుశబ్దము.)

ఇట్టి విమర్శనము ప్రామాణికము కానేరదుగదా. నాడుశబ్దము నిర్భిం దుకమని నిర్ణయించుటలోఁ జూపిన పద్యములలో “మీటుగల .. .” అను భారతోద్యోగపర్వ పద్యమె యప్పుకవీయమందును సర్వలక్షణ సారసంగ్రహము నందును ఖండాఖండ ప్రాస లక్ష్యముగాఁ జూపబడినది. (పూ. ౩౨౯ వి.) మఱియు ‘వేటాడె’ అను సఖిండ్ శబ్ద మొకసాదమున నున్నపుడల్లె “నా టికి” అను వోట సయితము ఖండుముకలదనుటలో విప్రతి పత్తి యుండదు గదా. తిక్కయజ్ఞయు ధారాశముగా ఖండాఖండప్రాసము నంగీకరించి ప్రయోగించినవాడెగదా (వి. ౩౨౯). అట్టి స్థితిలోఁ బయి ప్రయోగము ‘నాడు’ శబ్దము నిర్భిందుకమని యెట్లు నిర్ణయింపఁ జాలును ?

దీర్ఘముమీఁది పూర్ణమును బాక్షికముగా నంగీరించిన ప్రయోగ ములుగల నన్నెచోడుని కుమారసంభవము మున్నగు కొన్ని గ్రంథములు శబ్ద రత్నాకర రచనాకాలమునకు లభింపమిం జేసి ‘మూడు’ ముచ్చగుకొన్ని శబ్ద ములు నిర్భిందుకములనియు శబ్దరత్నాకరకర్త చర్చించి వ్రాసియున్నాడు.

“మూడు. దే. స. రెండు నొకటి. (ఇది సాధిబిందుకమనుటకుఁ గవి త్రయమువారి ప్రయోగములయందుఁ దగిన యుదాహరణములు దొరకమి గాక యిది బహువచనమున మూళ్లని వాడఁబడుచున్నది)” (శబ్దరత్నా. మూడు శబ్దము.)

మొదట నుదాహరించిన (౩౩౭. వి.) ప్రయోగములమోప్పున ‘మూడు’ శబ్దము సభిందుకమనక తీరదుగదా. తమిళములో నిది ‘మూన్దు’ అను రూప ముతో నెలయుచున్నది.

(౩౫౪)—ఇంక వైకృత శబ్దములకుఁ బ్రకృతులగు సంస్కృత శబ్దము లందును దేశ్యశబ్దములను సంబంధించియున్న తమిళ కన్నడ శబ్దములందును గల యనునాసికములను బట్టి కొన్ని యెడల ఖండానుస్వార నిర్ణయము చేయ వచ్చు నను విషయము సయితము సాకల్యముగాఁ బ్రామాణికము కానేరదు.

సం.   వై.
కేతకి = కేదంగి
వ్యాఘ్రము = వేంగి
వైశాఖము = వేసంగి
చంపకము = సంపంగి
ఇటువు = ఇంచు

సం.   వై.
ఆమంత్రణము = ఆమెత
స్కందనము = కదము
మూక = మూఁగ
స్త్రీ = ఇంతి

ఇట్లనేకస్థలములం దట్టి నియమము భగ్నమగుచునే యున్నది.

(3౫౫) ఇట్లే ద్రావిడభాషా కుటుంబములోఁ జేరిన తమిళ కర్ణాటాం ద్రాదులలో నొకదానియందు నిండునున్నతో నున్న పదము మఱొక భాషలో నిర్బిందుకముగా నుండుట యీ క్రింద నుదాహరించిన రీతి సనేక స్థలములం దగపడుచుండుటం జేసి యట్టి నియమము పైతము సార్వత్రికముగాఁ బ్రమాణీకరించుటకు వలనుపడదు.

సబిందుక శబ్దము నిర్బిందుకముగాఁ బరిణమించునపుడు వాని మధ్యమా వస్థ యర్ధానునాసిక్య శ్రుతికలదై యొకటియుండి తీరుననుట కేవలము స్వాభావికమును ననుభవసిద్ధమును ననుటకు సందేహములేదు. అట్టి మధ్యమావస్థను గ్రహింపని తమిళ కర్ణాట పండితుల నిర్బిందుక ప్రయోగములలో స్థలాంతరములందును బిదువుండెడిదేమో యను నూహ సావకాశ మనఁదగును గదా. కర్ణాట పండితులలో నొకఁడగు కేశరాజు కర్ణాట శబ్దములలో బిందువుండిన నుండుట లేకుండిన లేకుండుట మనెడి యవస్థాద్వయమునె యంగీకరించి యున్న విషయ మీవట కుదాహరించియె యున్నాను. (3౨౭. వి.)

31౫ ద్రావిడభాషలలోని సబిందు నిర్బిందు కతా వ్యత్యాసము.

తెలుగు.	తమిళము.	కన్నడము.	సంస్కృతం	వివరణము.
అనుగు	అణుగు	అణుగు	కుండః	తె. క - ప్రియమైనది.
అలగు	అలజ్గు	అలుగు		త - దేవతాస్త్రీ.
అలుగు	అలకు	అలగు		తె శోకించు. వెనుదీయు
ఎఱగు	ఇఱజ్గు	ఎఱగు		తె. క. చలించు
ఎఱబది	ఇమ్బదు	ఇఱత్తు		కత్తి. బాణాగ్రము -
ఒడగు	ఒడకూడు	ఒడకూడు.		సనుస్కరించు
ఒడబడు	ఒడపడు			
కరంగు	కరై	కరగు		
కీచు	కీచ్చు	కీచు		
కుండ	కుడ			
కుఱగలి	కుఱుకల్			
కొఱు		కొఱతె		
కోట	కోట్టై	కోంటె		
గూడు	కూడు	గూడు		కులాయము
గొజ్జెగ		గొజ్జెగె		
చూడు	చుడు	సూడు		కాల్పు
చేదు	చేదు	నేదు		నీరుతోడు
తేకు	తేక్కు	తేంగు		
తేకు				
తాకు	తాక్కు	తాగు		స్పృశించు
తూగు	తూడ్గు	తూగు		
తొడగు	తొడడ్గు	తొడగు		ఆరంభించు
తొలగు	తొలజ్గు	తొళగు		ప్రకాశించు
తోక	తోకై	పోగె		[లిపురి
తోట	తోట్టమ్	తోంట		తె. క. పుచ్చము. త. నెమి

ద్రావిడభాషలలోని సబిందు నిర్బిందుకతా వ్యత్యాసము.

తెలుగు	తమిళము	కన్నడము	సంస్కృతము	వివరణము
తోడు	తోడ్డు	తోడు	లాంగలమ్	వెల్లగించు
తోపు	తోప్పు	తోపు		తోట
త్రేచు	త్రేక్కు	త్రేగు		ఉద్గారిండు [ట్ర
దోటి	దొట్టి	దోంటి		అందనిపండుకోయు పనిము
నలగు		నలుగు		(కృశించు. కన్న.)
నాగలి	నాగ్గిల్	నేగిల్		
నీగు	నీక్కు, } నీడ్డు	నీగు		తె. నివర్తిల్లు - (త. గ. విడుచు. ౨ పోవు, క. పోవు)
నూగు	నూక్కు	నూంకు		
పలుగు	పళింగు	పళికు		స్ఫటికము
పాచి	పాచి	పాడి		శైవలము
పాడి	పాడి	పాడి	స్ఫటికః	తె. పాలు. త-క-వ్యజము
పెనగు	పిణ్ణు	పెణగు		
బలగుము		బళంగం		
బీట	బిటర్	బీడె		
పునుగు	పునుగు	పుణుగు		గంధద్రవ్యము
బోదె	పోత్తికై	బోదిగె		
మండెగ		మండిగె		
మడత	మడిప్పు	మడితె		
మఱుగు	మఱుక్కు	మఱుగు		
మాగు	మాడ్డు	మాగు		
మాడు	మాడ్డు (చచ్చు)	బాడు	మాకః	
మీదు	మీదు			
మునుగు	ముఱుగు	ముఱుంగు		
మునుగు	మునుకు	మునుంకు		
మూగ	మూక్తి	మూగ		
మొఱుగు		మొఱుగు		

ద్రావిడభాషలలోని సబిందు నిర్బిందుకతా వ్యత్యాసము.

తెలుగు	తమిళము	కన్నడము	సంస్కృతము	వివరణము
మోఁకాలు	ముటంగాల్	మోకాళి		
మోఁదు	మోదు	మోదు		
లాగు		లాగు	లగఘనమ్	[మగు
పీగు	వీఙ్గు	బీగు		తె. గర్వించు-త. క - అధిక
వెఱుగు		వెఱుగు		
వెలుగు	విళిఙ్గు	బెళిగు		
వేఁగి	వేఁజ్జి	బగ్గ	వ్యాఘ్రః	
వేఁట	వేఁజ్జి	బేంట		
వేసఁగి		బేసగె	వై శాఖః	
వేసవి				
సంపఁగె		సంపగె	చంపకః	
సరిఁబడు	సరిప్పడు	సరిపడు		
సాఁకు	తాఙ్గు	సాకు		[ష్ఠించు
నుకుఁగు	నుకుఙ్గు	సారగు		తె - లీనమగు - త-క - శు

పయిరీతిని వ్యత్యాసము విపులముగా నుండుటచేతఁ దమిళ కర్ణాట ములలోని యనునాసికములను సిండునున్నలనుబట్టి తెల్లనందలి ఖండమును నిర్ణయించుట సార్వత్రికముగాఁ బ్రామాణికము కానేరదు. తెల్లన ప్రాస్థ ముమీఁద ధారాళముగా ననుస్వారము విసంబదుచున్న పదములు కొన్ని తమిళ, కర్ణాటములలో నిర్బిందువులయి యగపదుచుండుటంజేసియుఁ దెల్ల లోని బిందుస్థితికిఁ దమిళకర్ణాటములలో నొకభాషయందు సంవాద మగ పదుచుండఁగా వేఱొకట నిర్బిందుస్థితి వెలయుచుండుటంజేసియు సబిందుకతా నిర్ణయము విషయమునఁ దమిళ కర్ణాటములు ప్రామాణికములని చెప్పట యంతమాత్రమును బొసఁగదుగదా. స్పష్ట ప్రతిపత్తికై వై పట్టికనుండియే యట్టివానిని గొన్నిటి నిటఁ జూపుచున్నాను.

[3౫౫. ఏ.] ద్రావిడభాషలలోని సబిందు నిర్బిందుకతా వ్యత్యాసము. 381

ద్రావిడభాషలలోని సబిందు నిర్బిందుకతా వ్యత్యాసము.

తెలుగు	తమిళము	కన్నడము	సంస్కృతము	వివరణము
ఎఱుగు	ఇఱుఱు	ఎఱుగు	లాంగలమ్	సమస్కరించు
తాఁకు	తాక్కు	తాగు		స్పృశించు. తమిళములోని ద్విత్వము బిందుస్థానీయ మనఁదగును.
తూఁగు	తూఱు	తూగు		ఆరంభించు ప్రకాశించు వెల్లగించు తమిళ ద్విత్వము బిందుస్థానీయ మనఁదగును.
తొడంగు	తొడఱు	తొడగు		
తొలంగు	తొలఱు	తొళగు		
తోడు	తోడ్డు	తోడు		
తోపు	తోప్పు	తోపు		
తేఱుచు	తేక్కు	తేగు		
నాఁగలి	ఞాఱ్ఱి	నేగిల్		
నీఁగు	నీక్కు	నీగు		తె. నివర్తిల్లు త. విడుచు - పోవు. క. పోవు. తమిళ ద్విత్వము బిందుస్థానీయ మనఁదగును.
వెనంగు	పిణఱు	వెణగు		తమిళ ద్విత్వము బిందుస్థానీయ మనఁదగును.
మఱుంగు	మఱుక్కు	మఱుగు		
మాఁగు	మాఱు	మాగు		తె. గర్వించు. త-క. అధిక మగు.
మాఁడు	మాణ్డు	బాడు		
మునుంగు	ముఱుగు	ముఱుంగు		
మునుంగు	మునుకు	మునుంగు		
మూఁగ	మూఱ్ఱి	మూగ		
వీఁగు	వీఱు	బీగు		
వెలుంగు	విళఱు	బెళగు		తె. లీనమగు త - క. తుష్కించు.
సాఁకు	తాఱు	సాకు		
సురుంగు	సురుఱు	సారగు		

(3౫౬)---పయిరీతీని వెనుక నుదాహరించిన (33౯. వి) ఖండానుస్వార స్థితిని దెల్పు పద్ధతులం దవ్యభిచరితమగు పద్ధతి యొక్కటేనియు లేదనుటకు సందియములేదు. అట్లయ్యును నట్టిపద్ధతల ననుసరించి ఖండాను స్వారస్థితిని స్థూలదృష్టిని దెలియఁజేయుట యుక్తమే యనవచ్చును. నన్నయేతర ప్రాచీన మహాకవులు సైతము క్వాచితక్-ముగా ఖండాఖండప్రాసము నంగీకరించినను వారిప్రయోగప్రణాళిని బట్టి చూచునపుడు వారు ప్రచురముగా ఖండబిందు ప్రాసనియమమును బాటించు కోర్కెగలవారిని తోచకపోదు. కాఁగా నట్టి ప్రాచీనమహాకవుల ప్రాసప్రయోగముల నుదాహరించుచు దీర్ఘపూర్వక సిద్ధఖండములను జూపుటయు నాంధ్రమహాకవి పద్యములలోని నిండుసున్నల తోడి ప్రయోగముల నుదాహరించుచు హ్రస్వముమీఁది ఖండములను జూపుటయు నావశ్యకమే యై యున్నది. అట్టి పని కోశకారులదె యైనను శబ్దరత్నాకరకోశము సైత మట్టిపనిని సాకల్యముగఁ జేసియుండలేదు. అట్లయినను గ్రంథవిస్తరభీతిచే నట్టిపనిని భావికోశకారులకు విడిచి యిచట ఖండాను స్వారయుతాంధ్రశబ్దములను సంబంధించిన తమిళ కర్ణాటశబ్దములను మాత్ర మొక పట్టికగాఁ జూపుచున్నాను.

తెలుగు	అర్థము	తమిళము	కన్నడము
అడంగు } అణంగు }	నమ్మచుగు	అడబ్బు, అడ్డై = ఉపశమిల్లు	అడంగు = విలీనమగు
అనుంగు	ప్రియమైనది-మనోహరమైనది	అణుగు = దేవతాస్త్రీ	అణుగు. అణుగుదవ్వు = ప్రియానుజ
అరంగు } అర } అలంగు }	వేదిక సగము శోకించు - వెనుదీయు	అరబ్బు = చిన్నగది అలబ్బు = చలించు అలై = చలించు; తరంగము	అరై = సగము అలుగు = చలించు అలై = చలించు. తరంగము అలైత = చలనము అలగు = భాణాగ్రము
అలుంగు అడొడ ఇడి	కత్తి గోవుచ్చాకారము అభావార్థక ప్రత్యయము.	అలకు = అలగు = భాణాగ్రము అస్ = అవు ఇలి = అభావార్థకము నాణిలి = లబ్ధిలేనివాడు	ఇలి = అభావార్థకము మూగిలి = ముక్కులేనివాడు
ఈగ ఈల ఈత	మట్టిక కుంతము ఈదుట - తిర్యక్కు-ప్రసవించు	ఈ = మట్టిక ఈట్టి = కుంతము నీన్దు = ఈదుట, నీన్దుల్ = ఈత, ఈన్ = తిర్యక్కు-ప్రసవించు	ఈటి = కుంతము, ఈంటు = త్రాగు (రక్తము) [త్రాగునది] ఈను = ఈడు ఈన్ = తిర్యక్కు-ప్రసవించు

తెలుగు	అర్థము	తమిళము	కన్నడము
ఈరాడు	హింతాలవృక్షము	ఈన్దు = హింతాలము	ఈను = బలో త్తరణము చేయు
ఈడు	తరించు - ఈత చెట్టు	ఈన్దు = ఈత చెట్టు	
ఈత	అవలంబము	నీన్దు = ఈడు	ఈటు = అవలంబము
ఈడు	ఈడు - ఆధ్దానించు	ఈన్దు = అవలంబము	ఈడు = ఆధ్దానించు
ఎడు	పరిమార్చారక ప్రత్యయము	ఈత్తు = నోటితో నూడు	
ఎన్నడు	ఎన్నాడును	ఎడై = తునికలోని మానవి శేషము	ఎన్నాల్
ఎఱగు	దిగు - మ్రొక్కు	ఎఱ్ఱాన్దు = ఎప్పుడు	ఎఱగు = పడు - మ్రొక్కు
ఎఱగు	తెలిసికొను	ఇఱ్ఱు = దిగు	అఱి = తెలియు
ఎనగు	అతిశయించు	ఇఱ్ఱెన్దు = మ్రొక్కు	ఎనగు = గాలివీచు
ఏకట	మిక్కిలి కాంత.	అఱి = తెలియు	
ఏడు	ఉత్కంఠ	ఇయన్దు = చలించు	
(ఏడు)	సంవత్సరము - ఎవడు	ఇఱై = సమతించు బప్పిదమగు	
ఏబది	అఱునొకటి	ఏన్దుదల్ = ఉత్కంఠ	ఏలు = అఱునొకటి
	ఐదు పదులు	ఏన్దు = ఉత్కంఠించు	ఐనత్తు = ఏబది
		యాన్దు = సంవత్సరము - ఎక్కడ	
		ఏలు = అఱునొకటి	
		ఐన్దు = ఏబది	

ఏనుగు	గజము	యానై = ఏనుగు	ఆనై = ఏనుగు
బడలగుడు	సిద్ధించు	ఉడన్ కూడు = సిద్ధించు, చేరు	బడలగుడు = (బడనై + కూడు) కలిసియుండు
బడలబడు	సమృద్ధించు	ఉడన్ పడు = సమృద్ధించు	బడలబడు = సమృద్ధించు
బదుగు	తొలగు	బదుజు = తొలగు, ఇచ్చు సహాయము	
కడగు	పూను	[చేయు	కడగు = ఉత్సాహము
కడజా	గోకర్ణ మృగము	కడమై = హరిణవిశేషము	కడమై = హరిణవిశేషము
కడిది	అధికము - కఠినము - ఆపద	కడిదు = కఠినము	కడిదు = కఠినము
కడుందురు	కందురీక	కడునైలు = కందురీక	కడుందులు = కందురీక
కణజము	గరిసె	కళిజ్జయమ్ = గరిసె	కణజము = గరిసె (హానగన్నడము)
కముజా	కపింజలము		కవింజా = కాజుపిట్ట
కవుజా			
కాజా			
కరగు	ద్రవించు	కరై = కరగు, కరచు. కరజ్జి = కరగి. కరగు = ద్రవించు	
		కరై నదు = కరగినది, కరై త్తాన్ = కరగినాడు.	
కలగు	కలతపడు	కలక్కు = కలతపడజేయు, కలజు = కలంకు = కలతపెట్టు, కలతపడు	
		కలతపొందు	
కలకు	రణరంగము		
కల్లము	కల్లము	కళిజ్జల్ = యుద్ధరంగములు, కల్లములు	కళిజ్జల్ = యుద్ధరంగములు, కల్లములు
కలుజా	వాలుగొమ్ము - తాతికట్టడము	కలుంగు = వాలుగొమ్ము	కళిజ్జల్ = యుద్ధరంగములు, కల్లములు

తెలుగు	అర్థము	తమిళము	కన్నడము
కాఁక	కోపము, తాపము	కాఁజే = తాపము	కాయ్ = కోపించు, తపించు, ఫలించు.
కాఁగు	తపించు, పెద్దకుండ	కాయ్ = ఫలించు, కోపించు, తపించు, కాయ్-చ్చు = కాఁగఁజేయు (కా = రక్షించు)	కాయసు = కోపింపఁజేయు (కా - రక్షించు)
కాఁచి	ఒక చెట్టు	కాఁజ్జి = ఒక గొప్ప చెట్టు	కాయసు = కాఁగఁజేయు
కాఁచు	కాఁగఁజేయు	కాయ్-చ్చు = కాఁగఁజేయు	కీచు = ఒక ధ్వని
కీచు	ధ్వని విశేషము	కీచ్చు = ఒక ధ్వని	కురుజు = దేవతకుఁ గట్టిన యున్న తానము.
కురుజు	మంచె	కులుగు = సమీపించు	కురుగు = శబ్దించు
కుఱుగలి	సమీపము	(కుఱ-ధాతువు)	
కుఱ	అఱువు	కుఱచ్చల్ = కుఱత	
కుఱత		కుఱువు = శబ్దించు	
కెలకు	కెల్లగించు - పార్శ్వము	కలక్కు = కెల్లగించు	కెల = పార్శ్వము
కోఱత	తక్కువ	కుఱైచ్చల్ = కోఱత	కోఱతె = న్యూనత
కోలకు	సరస్సు	కుళిజ్జల్ = సరస్సులు	కోళంగల్ = కోళంగల్ = సరస్సులు
కోట	పాతారము	కోటై = కోట	కోంటె = కోట

కోడు	విద్యము చెటుగు	కోటి = విద్యము చెటుగు	
కోత	కోయుట	కోయ్దల్ = కోత	
కోతి	కోతి	కురబ్బు = కోతి	
గానుగ	నూనెయాడు యంత్రము	కాణమ్ = గానుగ	
గీచు	గీటుగీయు	కొచ్చు = గీయుచు. కీటు = గీత	
గీత (గీటు)	గీటు	కీట్టు	
గూడు	కులాయము	కూడు = పశ్చిమగూడు	గూడు
గోదగ	కేదాకి	కేదాకి = కేదై = కేతకి	
గొడ్డెగ	చేమంతి	... ..	
గోగు	గొండగోగు	కోడు = ఒక మాను	గొడ్డెగ = చేమంతి
గోరలు	గోరంట, కురంటకము	[బొట్టు	
చాడు	మర్రించు - ద్రవద్రవ్యము	సాను = చందనవృక్షము, కలపము నల్లని	
చాచు, చాచు	చాగజేయు	చామ్మ = మనుష్యుడు ఒరగిపడుట	
		చాయ్చు = ఒరగజేయు	
చినుగు	వస్త్రము చినుగు	కిటి = చినుగు-చించు	
చివగి=చివ్వగి	తరక్షుమృగము	కిటిన్దు = కిటిత్తు = చినిగి, చించి	
చీకు	చప్పరించు	సివిక్కి = చివ్వంగి (నవ్యము)	
చీడు	ముక్కు- శోధించు	చూమ్మ = చప్పరించు (నవ్యము)	
చూడు	కాల్పు	చీన్దు = చీడు	
		చుడు = కాల్పు, చూడు = వేడిమి	చూడు = దహించు

తెలుగు	అర్థము	తమిళము	కన్నడము
చెన్నగి = చెన్నగి	నారి కేశనృత్తము	తెచ్చు = తుంకాయ చెట్టు	నెఱుగు = వస్త్రాంచలము
చెఱుగు	వస్త్రాంచలము	...	...
చెలది	సాలెపురుగు	చెలది = సాలెపురుగు	...
చేదు	అకర్షించు	చేదు = అకర్షించు (వచ్చు)	చేదు = నూతనీగుచేదు
చోపు	అల్లము	చోపు = పక్షులనుదోలులు	...
జనుగు	అల్లము - నన్నని వస్త్రము	నిఱుజు = గోఱుగు	జనుగు = భ్రమరావృత్తబుడము
తేకు, తేకు	నృత్తంశేషము	తేకు = తుంకాయ చెట్టు	తేకు = తుంకాయ చెట్టు
తడఱుడు	తొట్టువడు	...	తడఱుడు = తొట్టువడు
తరగ	అల	తరగమ్ = అల (తత్సమము)	...
తాగు	చెనకు	తాక్కు = యుద్ధములో గొట్టు	తాగు = తగులు
తాడి	తాండ్ర చెట్టు	తాడ్డు = అడ్డగించు, ఓర్పు	...
తికిగి	మల్లబంధ విశేషము	తాని = తాండ్ర చెట్టు	...
తీట	గజ్జె	తీరపు = దుండ	...
తునుగు	త్తుంచు	తుచ్చు = ఖండించు, తుగి = ఖండించు	...
తుగు	అంధోళించు	తుచ్చు = తుగు	తుగు = తుగు
తుంట	తుంట	తుచ్చు = ఖండించు	తుంచు = ఖండించు (హాస)

తూటూరి	[గు]	దురనుడు	...	...	తుంటు = దుష్టుడు
తెనుగు-తెలుగు	తెలుగు	తెలుగు	తెలుజుమ్ = తెల్గుదేశము	తెలుజుమ్ = తెల్గుదేశము	తెనుగితి = ఆంధ్రుడు, తెనుగితి = ఆంధ్రుడు
తెలుగు	విధము	విధము	తిజమ్ = తిజన్ = విధము	తిజమ్ = తిజన్ = విధము	తెఱుం = ప్రకారము
తేజెట్టు	నారికేళవృక్షము	నారికేళవృక్షము	తెన్నె = నారికేళవృక్షము	తెన్నె = నారికేళవృక్షము	తెంగు = కొబ్బెరచెట్టు
తేకువ	భయము	భయము	తేజ్జాయ్ = కొబ్బెరకాయ	తేజ్జాయ్ = కొబ్బెరకాయ	తెంగినమరం = కొబ్బెరచెట్టు
తేటి	తుయ్యద	తుయ్యద	తేజు = దుఃఖించు	తేజు = దుఃఖించు	తేన్ = తేనె
తోడగు	ఆరంభించు	ఆరంభించు	తేన్ = మధువు, శుష్కెద	తేన్ = మధువు, శుష్కెద	తోతె = నది
తోరగు	ప్రవించు	ప్రవించు	తోడజు = ఆరంభించు	తోడజు = ఆరంభించు	తోతె = విడుచు
తోఱగు	విడుచు	విడుచు	చుర = ప్రవించు, తుత్తె = రేవు	చుర = ప్రవించు, తుత్తె = రేవు	తోళగు = ప్రకాశించు
తోలకు	ప్రకాశించు, చలించు	ప్రకాశించు, చలించు	తుఱు = విడుచు	తుఱు = విడుచు	తోళల్ = చలించు
తోలగు	అపసరిల్లు	అపసరిల్లు	తులకు = ప్రకాశించు, ప్రకాశింపజేయు, తుల	తులకు = ప్రకాశించు, ప్రకాశింపజేయు, తుల	తోలగు = అపసరిల్లు
తోక	పుచ్చము	పుచ్చము	జు = ప్రకాశించు, తుళజు = చలించు	జు = ప్రకాశించు, తుళజు = చలించు	పోగె = పుచ్చము
తోచు	స్ఫురించు, ఉదయించు	స్ఫురించు, ఉదయించు	తోలై = చెడు, నశించు, దూరముగ	తోలై = చెడు, నశించు, దూరముగ	
తోట	ఉపవనము	ఉపవనము	తోకై = నెమలిపురి	తోకై = నెమలిపురి	
తోడు	వెల్లగించు	వెల్లగించు	తోన్ = తోచు, తోట్టు = తోచజేయు	తోన్ = తోచు, తోట్టు = తోచజేయు	తోంటు = తోట
త్రేను	ఉద్ధారించు	ఉద్ధారించు	తోట్టమ్ = ఉపవనము	తోట్టమ్ = ఉపవనము	తోపు = త్రవ్వు
దాటు	లంఘించు	లంఘించు	తోణు = త్రవ్వు	తోణు = త్రవ్వు	తేగు = ఉద్ధారించు
దూటు	అరటిదూటు	అరటిదూటు	తేక్కు = ఉద్ధారించు	తేక్కు = ఉద్ధారించు	దాంటు = దాటు
			తాణు = దాటు	తాణు = దాటు	దంటు = అరటిదూటు

తెలుగు	అరబ్బీ	తమిళము	కన్నడము.
నూలు	పొడుచు	తూణ్డు = ప్రేరించు, నీపమెగఁద్రోయు	దూంటు = అతిక్రమించు
నోటి	దొని, అందనిపండ్లతోయు సాధ	తోట్టి = దొని-అంతుశము	దోంటి = దొని
నడుగు	కంపించు	నడుంగు = కంపించు	నడుంగు = నడుగు = కంపించు
నలుగు	వీడితమగు, ఉద్వర్తనము	నలి = కృశించు, నలుబ్బు = ఉద్వర్తనము	నలుగు = కృశించు
నాఁగలి	లాంగలము	జ్ఞాజ్ఞోల్ = నాజ్జోల్ = నాఁగలి	నేగిల్ = నాఁగలి
నాడు	దినము కాలము	జ్ఞాన్సు = దినము	నాళ్ = దినము
నీగు	నివర్తించు	నీబ్బు = పోవు, నీక్కు = విడుచు	నీగు = విడుచు
మరుగు	ఘనము	నురై = ఘనము	నొరై = ఘనము
మాఁక	ఒకచెట్టు	నూక్కు = ఒకచెట్టు	
'నూక'	తండులకణము	నులుబ్బు = తండులకణము	
మాఁకు	త్రోచు, త్రోలు	నూక్కు = మిఁది కెత్తు, త్రోయు	నూంకు = త్రోయు
నెఱుగు	జీవస్థానము	నిఱుం = నెఱుగు	నెఱు = నెఱుగు
నేడు	ఈదినము	ఇన్దు = నేడు	
నేత	నేయుట	నెయ్ = నేయు, నెయ్దల్ = నేత	
కోచు	ప్రతమాచరించు	నూల్ = కోచు	నోన్ = నోచు
కోత	నోముట	నోస్సల్ = నోట్టిల్ = నోత	
కోము	ప్రతము	నోస్సు = నోము	నోంపి = నోము

వరంగు	ప్రసిద్ధమగు	పిఱజు = ప్రసిద్ధమగు	పలిక = స్ఫటికము
వలుగు	స్ఫటికము	పలిజు = స్ఫటికము	పొంగు = రీతి
పొంగెము	సంబంధము	పొంగొ = మిత్రుడు, పొజు = సార్వము	పావసె = శైవాలము
పొచ్చి	శైవాలము	పొచ్చి = శైవాలము	పాడి = గొల్లపల్లె
పొడి	పాలు	పాడి = గొల్లపల్లె	పాటి = ధర్మము
(పాడి)	ధర్మము	...	
పిల్లగోవి	మురళి	పుల్లజులల్ = పెదురుకోవి	పీటం = పీకము (తత్పమము)
పీకు	పెలుకు	పిడుజు = పెలుకు	పెణమ్ = శనము
పీట	పీకము	పీపమ్ = పీకము (తత్పమము)	పుణగు = గంధ ద్రవ్యము
పీమంగు	శవము	పిణమ్ = శవము	పుణమ్ = గంధ ద్రవ్యము
పుమంగు	గంధ ద్రవ్యము	పుణగు = గంధ ద్రవ్యము, పునుగు =	
		గంధ ద్రవ్యము (నవ్య)	
పులుగు	పక్షి	పుళ్ = పక్షి	పూన్ = పూను - ప్రతిష్ఠ చేయు
పూచుపూంచు	పూనఁజేయు	పూట్టు = పూన్పు	పెణగు = పోగు - జోడించు - మల్లయుద్ధము
పూను	పూనుట	పూణ్ = పూను	పొరంటు = ఉదమించు
పెనంగు	పెనంగులూడు	పిణజు = వివదించు	
పొరటు	పొరలించు	పురట్టు = పొరలించు	
గోళ	పూగము	పాక్కు = పాకు = పూగము [ఒప్పు	పోల్ = సాదృశ్య మొందు
గోడి (పోలు)	ఒప్పిదము	పోల్ = ఒప్పు, సాదృశ్య మొందు, పోన్ =	బళగ = సమాహము
గలగము	పరివారము	...	

తెలుగు	అర్థము	తమిళము	కన్నడము.
బీట	పగులు	విడర్ = బీట	బీట = పగులు
బాఁపన	బ్రాహ్మణుడు	పార్ స్సార్ - పార్ స్సనర్ = బ్రాహ్మ	పార్స్ = బ్రాహ్మణుడు
బూజు	బూడు	...	బూడుబణ్ణమ్ = మలినవర్ణము
బూడు			
బెడగు	బెప్పిడము	విడుజ్గు = విలాసము	బెడగు = విలాసము
మండిగె	భక్త్య విశేషము	...	మండిగె = భక్త్యము
మడగు	వంగు	మడుజ్గు = వంగు	మడ్డె = మడత
మడత	వస్త్రపు మడత	మడ్డిన్న్ = మడత	
మడతి, మడ	స్త్రీ	మడవాళ్ = స్త్రీ, మడవియ = స్త్రీ	
మడుగు	శ్వాతనస్త్రము	మడి = శ్వాతనస్త్రము	మడి = శ్వాతనస్త్రము
మఱుగు	చాటగు - సంతాపించు	మఱుగు = సంతాపించు	మఱుగు = సంతాపించు
మలగు	తిరుగు. మరలు. వంకరయగు	మలజ్గు = కేశపడు	మలగు = శయించు
మలుగు	మత్స్యవిశేషము	మలజ్గు = ఒకచేప	
మసగు	విజృంభించు	మయజ్గు = కవియు	మసగు = విజృంభించు
మాఁకు	వృక్షము	మరమ్ (గళ్) = చెట్టు	మరం (గళ్) = చెట్టు
(మాఁకు)	[నల్లని పొడ		
మాఁగు	కమియఁబండు, దేహమునందలి	మాజ్గు = దేహమునందలి నల్లనిపొడ	మాగు = కమియఁబండు

మాఁడు	క మరు	మాల్ = మాన్ = చనిపోవు	బాడు = పోడిమిచెడు
మావతి	మావటివాఁడు	మాణ్ణు = చనిపోయి మాపుత్తన్ = మావటివాఁడు (చచ్చ)	మావంతం = మావటివాఁడు
మీఁదు	ఉపరిభాగము	మాప్ = మృగము	
ముడుచు	ముడుంగఁగఁజేయు	మీదు = ఉపరిభాగము	
మునుగు	క్రంకు	ములుగు = మునుగు	ములుగు - ములుగు = క్రంకు
మునుగు	కప్పడు	మునుక్కు = కప్పడు	మునుంకు = ఆచ్ఛాదిండు
మూఁగ	మూకుఁడు (మూఁకః స,)	మూశై = మూఁగ (కంటగుకవి వాడెను)	మూగ = మూకుఁడు
మూఁడు	రెండునొకటి, సభవింను	మూన్ = రెండునొకటి మూల్ = కలుగు	మూలు = రెండునొకటి
మూత	ఆచ్ఛాదనము	మూడి = ఆచ్ఛాదనము [మూణ్ణు = కలిగి	
మూపు	అంసము	మొయ్మమ్మ = అంసము	మూయ్య - మూయ్య = అంసము
మొలఁగు	కాంతి	... ..	మొలుగు = ప్రకాశించు
మొలుగు	భుజించు	మిస్సె = తిను	
మేడి	నాగటిదుంప	మేటి = మేడి	మేడి = మేడి
మేత	పశ్చాద్వాహళము	మేయ్తల్ = మేత	మేపు = మేత
మోఁకాలు	జానుపు	మొట్టాల్ = మోఁకాలు	మొణకాల్ = మోఁకాలు
మోఁచెయ్యి	కూర్పము	మొల్లజై - మున్జై = ముంజేయి	ముంగై = మోఁచేయి
ముంజేయి			

తెలుగు	అర్థము	తమిళము	కన్నడము
మోడు	కోట్టు	మోడు = కోట్టు	మోడు = కోట్టు
మాడు	మాను	(మరణ్యో = చెట్టు) మరమ్ = చెట్టు	మరగళ్ = చెట్టు
మోగు	శబ్దించు	మలబ్బు = ధ్వనించు	మొలగు = ధ్వనించు
లాగు	లంఘించు, చల్లడు		లాగం = దాటు, లాగు = లాఘవము
లేత	తిరుణము		ఎళమె = బాల్యము
లోబడు	అధీనమగు		ఉళ్ళడు = అధీనమగు
వీగు	గర్వింను-అతిశయించు		బీగు = అధికమగు, పొంగు
వెలుగు	అశ్చర్యము		వెలుగు = అశ్చర్యము
వెలగ	కవితము		వేల = వెలగ
వెలుగు	ప్రకాశించు, ప్రజ్వలించు		బెళగు = ప్రకాశించు
వేగి	వ్యాఘ్రము		బగ్గ = వ్యాఘ్రము
వేగు	తపించు		బే = దహించు, బేగె = దహనము
వేగు			
వేటు	మృగయ		బేంతు = వేటు
వేడు	స్పృశించు		బేడు = వేడు
వేత	వేయుట		

వేపచెట్టు వేసగి వ్రాత నంపగె నంపెగ సరిబడు సరిపడు సాకు మరుగు సోకు	నింబవృక్షము వేసవి లేఖనము చంపకము సమముగు రక్షించు అదృశ్యముగు తాకు,	వేము = వేపచెట్టు, వేప్పమరమ్ = వేప వేనిల్ = వేసవి నర్తత్తల్ = వ్రాత, వరై = వ్రాయు నణ్ బకమ్ - సమ్యకమ్ = చంపకము (తత్సమము) సరిప్పడు = సరిబడు తాబు = కాపాడు, పహించు మరుబు = శుష్కించు	బేపు = వేపచెట్టు, బేవినమరమ్ = వేప బేసగె = వేసవి బరై = వ్రాయు, బరైగ = వ్రాయుట. సంపగె = చంపకము సరిపడు = సరిబడు సాకు = రక్షించు సారగు = శుష్కించు, సంకుచితముగు సోకు = స్పృశించు, స్పర్శము
--	---	---	---

(322)-ప్రసంగ వశమున నిట ననుస్వార చరిత్రమును నద్దానియితర ద్రావిడభాషలలోని ప్రవృత్తియు దిక్షాత్రముగా విశదీకరించుచున్నాను.

అంధ్రవైయాకరణులు పరుష సరళ పరకత్వమున బిందువునె యంగీ కరించిరి గాని దానిచోఁ దత్తద్వర్గపంచమముల సంగీతించి యుండలేదు. పదాంతసుధిలో మాత్ర మనుస్వార స్థలమున నట్టియెడ నకారస్థితిని వైభాషికముగ సంగీకరించియున్నారు. తమిట వైయాకరణులు సున్న నే యంగీ కరింపలేదు. ఎల్లయెడలను సనునాసికముచోట వర్గపంచమములనే నిల్పుదురు.

“క చ త ప ముదలియు ... ..” (తొలు. ౧౮౮ సూ.)

అచ్చునకుఁగాని హల్లునకుఁగాని తగువారఁ గ చ త ప లు నిల్చున పుడు వాని నడుమనున్న యనునాసికము తత్తద్వర్గీయముగ మాటును. విశే + కోడు=విశేష్కోడు = వెలగకొమ్మ. ఇట్టి చోట్ల సనునాసికాగమము వచ్చునని “మరప్పెయర్ క్కిళవి ... ..” (తొలు. ౨౧౮ సూ.) (వృక్షవాచక శబ్దము లకారాంతములకుఁ బరమగునపుడు విభక్తి సమాసముతో సనునాసికాగమ మగును) మున్నగు సూత్రములచే విధింపఁబడియున్నది. మరమ్ + కుటిదు = మరణుటిదు = చెట్టుచిన్నది - మొ.

తమిటమునఁ బదావసానమున సనునాసికములు స్వస్వరూపముతో నిలుచును. మకారము క చ త ప లు పరమగునపుడు పయిరీతిని దత్తద్వర్గపంచమముగ మాటును. తక్కిన యనునాసికము లేయాక్షరము పరమైనను స్వస్వరూపముతోనే నిలుచును. ఉదా. మరమ్ - అవం - ఉడక్ కూడు (= ఒడఁగూడు). ఉడక్ పడు (= ఒడఁబడు).

కర్ణాటవైయాకరణులవసానమున ‘స మ’ ల చోట నిత్యముగా బిందువునె యంగీకరించిరి. వర్గాక్షర పరిచ్ఛేదమున వానికి బిందువును బరస్థిత వర్గీయ పంచమవర్ణాదేశమును బ్రాచీనముగా నగుట శబ్దానుశాసనకర్త యంగీకరించెను. ప్రాచీనుడగు నాగవర్త్యునియన్ననో వర్గాక్షర పరకత్వమునఁ దమిటుల వలెనే వర్గపంచమాదేశమున నిత్యముగా సంగీకరించెను.

“మనయోర్పిందుః” (కర్ణా. భూష. - ౧౧౨ సూ.)

అవసానమున మకార సకారములకు బిందువు నిత్యముగా నగును. ఉదా. అవం = (వాఁడు.) ఆతం = (ఆతఁడు) మొ.

“వర్గే తద్వర్గాంత్యః” (కర్ణా. భూష. ౧౧౩ సూ.)

మకార సకారములకు వర్గాక్షరము పరమగునపుడు తత్తద్వర్గ పంచమాక్షర మాదేశముగును - తాన్ + చలచిత్తమ్ = తాచ్చులచిత్తం = (తాను

జలచిత్తుడు) - తామ్ + చలచిత్తర్ = తాళ్ళులచిత్తర్ (= తాము చలచిత్తులు) మొ.

కాఁగా నవసాసమునఁ గర్ణాటమున బిందువే నిలుచును. తమిళమున బిందువే లేనందున ననునాసిక మే నిల్చును. తెలుఁగునందునైత మవసానమున బిందువు నిలువదు. నకార వ్యంజనముగాని యుత్పేత్వవిశిష్ట న కారము గాని నిల్చును. ఉదా. తాను, హరిని, వచ్చెన్, మొదలయినవి.

అంతస్థోష్ఠములు పరమగుఱపుడు తమిళ కర్ణాటములలో నకార మకారములు స్వస్వరూపముతోనే నిల్చును. తెలుఁగున శబ్దములు కళలుద్రుత ప్రకృతికములు నని రెండు విధములుగ మాత్ర మె యుండును గానఁగకాభిన్న శబ్దములెల్ల సాధారణముగ నకారాంతములుగ మాత్ర మె యుండును తత్సమ శబ్దములలో నైతము జి ఇ ణ లు పదాది నుండుట యసంభవముగాన నట్టి పదాంతస్థ, ద్రుతమునకు జి, ఇ, ణలు పరమగుట సంభవించ నేరదు. ఇంకఁ దక్కిన యే హల్లుపరమైనను సవనాసమునందును ద్రుతము వోట 'క, ని, ను' అనునవి నిల్చును. లేదా ద్రుతము పోవుచును. ఆదేశ సరళ పరకత్వ మున మాత్రము ద్రుతము గో ఖండపూర్ణములు పాక్షికముగ నిల్చును.

(3౫౮)---లయగ్రాహి. కమ్మని లతాంతఃకూకు మ్మైఁసవచ్చు మధు పమ్మల నుగీతనినదమ్మ తనఁగెన్ ... (భార. ఆది ౫ ఆ. ౧౩౮)

అనురీతిని బ్రయోగము లుండుటంజేసి తత్ప్రయోగమాత్ర ప్రామాణ్యమునకయి ప్రాసములందు మాత్రము మకార పరకత్వమున ద్రుతము మకార రూపమును బాక్షికముగా నందునని నవ్యులు తెలచుచున్నారు. “ప్రాసంబున మకారంబు పరంబగుచో ద్రుతంబునకు మకారాదేశంబగు.” ప్రాథవ్యా. సంధి. ౨౨నూ.) అప్పకవి నకార మకార పరకత్వమున వర్గయుక్ సరళ పరకత్వ మందువలెనే ద్రుతము నిండునున్నగా మాటుననియు నట్టి బిందుపూర్వక నకార మకారములకును ద్విత్వనకార మకారములకును భ్రాసము చెల్లుననియు నీక్రిందిరీతిని జెప్పియున్నాఁడు.

తే. గీ. తమకుఁదాము ద్విత్వంబులై తనరు నవియు
బిందువులు డాపలను వెలుఁగొందునవియు
నొక్కరూపయి పూర్వప్రయోగ సరణి
న మలు ప్రాసంబులకు నిల్పుఁ దమకుఁదాము.

క. మిన్నేలు సాదమున భాతం నాభిని గునుమశరు నెదం గొంచిన నీ
సాన్నిధ్యము దొరకుటకయి! నన్నుతినేయుదురు నిన్ను సనకాదు లకా.

క. తమ్ములను మల్లి కాకును! మమ్ముల మరువాది పత్రమాలికలను భక్తిం మురసంహరు పూజలు! సమ్మదమున సలుపఁ గలుగు సకలార్థంబుల్.

(అప్పకవీయము, 3 ఆ. 3౮౦ - 3౮౨; ౫ ఆ. ౧౫౯ - ౧౬౧.)

(వై లక్ష్యములలో 'ధాతన్నాభిని, భక్తిమ్మర' అని ముద్రణములం దెల్ల నుండుట ముద్రాపక ప్రమాదకృతము. ఆ పక్షమున నచట లక్షణ లక్ష్యము లసంగతములె యగునుగదా.)

వైవిషయములకు "బిందుం ప్రవదంతి తం క్వచి త్కేచిత్" అను చింతా మణిసూత్రమును, "కేచి ద్వదం త్యభిన్నత్వ మనుస్వార మకారయోః" అను నధర్వణకారికయు హస్తావలంబము నొసఁగుచున్నవి. కానియందు నకారపరక త్వమున ద్రుతమున కప్పకవి నున్న సంగీకరింపకున్నను బ్రయోగబాధయగ పడదు.

(3౫౯)—వెనుక జెప్పిన చొప్పునఁ బదాంత సంధిలోఁ దెల్లన ద్రుతము బిందురూపముతోఁగాని స్వస్వరూపముతోఁగాని నిలువ వచ్చును. ఇక బదమధ్యమున నకారమేగాక యే యనునాసికమును బగుష సరళ పరక త్వమున స్వస్వరూపముతోఁ దెలుఁగున నిలువదు, అయ్యది బిందురూపమున నే వెలయుచుండును. (కిన్న. వెన్న. మున్నగుచోటులుతప్ప). మఱొకవింత! సంస్కృతశబ్దములు తెనుఁగులోనికిఁ దత్సమములై వచ్చినపుడుసయితము వానిలోఁ బగుషసరళ పరకత్వమున వర్గపంచముములు నిలువ నేరవనియు వానిలో బిందువే నిల్చుననియు నాంధ్రలాక్షణికుల సిద్ధాంతము. సంస్కృత మునఁ బదాంత మందుస్వారమునకు వర్గపంచమాదేశము వైకల్పికమై యైన ను (సంగమః = సజ్గమః) బదమధ్యమున నిత్యమైయున్నది. [ఉ. శబ్దా, సజ్గయః, క్షణః, శాస్త్రః, కుమ్భః, "అనుస్వారస్య యయి పరసవర్ణః" "వాపదాస్తే" ౮-౮-౫౮-౫౯] అట్లయినను నవి తెనుఁగులోనికి వచ్చినపుడు పదాంతమందును, బదమధ్య మందును వానిలో ననుస్వారమై నిల్చునని యాంధ్రపండిత సిద్ధాంతమై యున్నది.

సబిందువర్గవళి.

తే. ట త ప వగ్గాక్షరములకు డా పలించి

యొనర నూచినబిందువు లుండెనేని

వరుస ణ న మలు వళులగు వానికెల్ల

నవనిఁ గొందలు నుకవుల యనుమతమున.

(కావ్యాలంకార చూడామణి, - 2 ఉల్లా ౫2 ప.)

చ. కినుకఁ జళుక్యవిశ్వస్యసకేసరి తేసిసచోఁ గృపాణదం
డనమునఁ గల్లుఁబో నురగణత్వము తత్పదవారిజాత వం
దనమునఁ గల్లుఁబో మనుజనాథత తద్భటదర్శనావలం
బనమునఁ గల్లుఁబో గహనమధ్య నివాసము వైరి కోటికిన్.

(కావ్యాం. ౭ ఉల్లా. ౫౮ పద్య.)

బిందుయతి.

౪. పనిఁబూని నిలుచుఁ దమతమ

యనునాసికములకు బిందుయతులను వెనుకన్

గనుపట్టు నాల్గులిపులను

బెనునున్నలు డాసి తమకుఁ బిఱుదఁ గదియుచోన్.

౫.౨-

తే. జ్ఞానవేద్యాయ తప్తకాంచన విభూష

ణాయ మేచకవర్ణకంఠస్త్రియాయ

సగధరాయ సమోస్తు సౌందర్యవిజిత

మనసిజాతాయ గోపడిభాయ యనఁగి.

(౫౩ అప్పక. ౩ ఆ.)

పయిస్థలములందు బిందువులే నిల్చియున్నవని యంగీకరింపనపు డవి
'సబిందువర్ణవళి'లేక 'బిందుయతి' అనుదానికి లక్ష్యములు కాఁజాలవుగదా.
ఇంక నచట వర్గపంచమములె యున్న వన్నయెడలఁ బై లక్ష్యములు సంయుక్త
యతి లక్ష్యములె యనిపించుకొనును గదా.

(౩౬౦)—ఆంధ్రమహాకవుల ప్రయోగములనుబట్టి పరిశీలించినను
సంస్కృత శబ్దములందలి వర్గపంచమాదేశ ముపేక్ష్యమే యని విశదమగు
చున్నది. (౯౮. వి.)

శా. సింగం బాఁకిటితో గుహాంతరమునన్ జేడ్పాటుమై నుండి మా
తంగస్ఫూర్తియోధదర్శన సముద్యత్క్రోధమై వచ్చు నో
జం గాంతార నివాసఖిన్నమతి నన్నతేనవై వీడె వ
చ్చెం గుంటీసుతమధ్యముండు సమరస్థేమాభిరామాకృతిన్.

(భార - విరా - ౪ ఆ ౯౫ ప)

ఉ. ఇంచుకయేని సాపమున కెన్నఁడు రోయక యెల్లవారి బా
ధించి మనుష్యమాంసములు దించును గ్రొవ్వితి వాని నెల్లఁ గృ
క్కించెద నీ మదాంధ్య ముడిఁగించెద నిప్పుడ కాలు పోలికే
గించెదఁ జక్కనై నిలుము గిట్టి రణంబున రాక్షసాధమా ॥

(భార. ఆది. ౬ ఆ. ౨౯౪)

ఉ. నిండుమనంబు నవ్యనవనీత సమానము పల్కు దారుణా ।

ఖండల శస్త్రతుల్యము జగన్నుత విప్రులయందు నిక్క మీ ।

రెండును రాజులందు విపరీతము గావున విప్రుడోపు నో ।

పం డతిశాంతుడయ్యు నరపాలుని శాపముఁ గ్రవ్వఁజింపఁగా ॥

(భార. ఆది. ౧ ఆ. ౧౦౦)

కం. అంబాలికకును గుణర ।

త్సాంబుధి పాండుర విరాజితాంగుడు ప్రభవం ।

చెం బాండురాజు కురువం

శంబు ప్రతిష్ఠింప ధర్మసంజ్ఞాడై ॥ (భార. ఆది. ౪ ఆ. ౨౫౬.)

పంబు పద్మములలోని మాతంగఖండిలాంబాలికాంబుధి శబ్దంబు లలో బిందువే గలదని యంగీకరింపఁ తీరదు గదా.

తమిట కర్ణాటభాషా సప్రదాయముల ననుసరించి కొందఱాధునికుల వలె నచ్చ తెలుఁగుపదము నర్గాక్షర ప్రకర్త్యమున వర్ణపంచ మాదేశము నంగీకరించినచో బంబు పదములందలి మాతంగాది శబ్దములలోని సాస్కృత భాషా ప్రసిద్ధ పర సవర్ణ భూతవర్ణపంచ మాదేశమునకు భంగములేదని సమర్థింపరాదు. అచ్చ తెలుఁగులం దట్టి పర సవర్ణాదేశము నన్నయ తిక్కనాది పాఠామణికులకు నమ్మతముగాదని పంబు పదమునై విశేషీకరించుచున్నవి.

ప్రభవించె బాండురాజు, ఓ జగత్తాతా, వచ్చె గుర్రీసుత ” అను చోటులందు మకార జకారములు లేవని (జగలు తెల్లనప్రేగదా.) “ పరుషా ద్రుత ప్రకృతికా త్వరణః స్యుస్తద్వృత్తంచ బిందుః స్యాత్ ” అను చింతామణిసూత్రమువలన నిశ్చితమగుచున్నది గదా. అట్లే “బాధించి” మున్నగు చోటులలోని “ఇంచు” గాగమమునందు సున్నయే గలదని “బిందు పరస్య తకారోదోః స్యాత్ ” అను చింతామణి సూత్రమువలన నిశ్చితమగుచున్నది గదా. మఱియు నీ పద్యపుఁ బ్రాసములలోని సున్నఅకుఁ బర సవర్ణాదేశమును జేసినచో ‘ఇంచుక’ అనుచోటి ‘చు’ అనుచది దంత్యమునగుటచేతఁ బూర్వ స్థబిందువునకుఁ బర సవర్ణాదేశము వచ్చినచో నకారాదేశమును రావలసి యుండును. తక్కిన మూడు చోటులందలి చకారములును దాలవ్యములగుట చేత వాని ముందటి బిందువునకు ననాంధ్రవర్ణ ఇకారాదేశము రావలసి యుండును. కాఁగా నచటఁ బ్రాసభంగము దుర్వార మగును. ‘ఓపండు’ అనుచో ‘ఓపండు’ అనుచోటి యర్థబిందువునుబట్టి యచట “హ్రస్వాత్సూర్యోపి భవేత్ ” అను చొప్పునఁ బూర్ణ బిందువువే గాని ణకారము లేదని చింతామణివలన నిర్ణీతమగుచున్నది. “జాపరే మస్య బిందుః స్యాన్తా పరే మేశనం

భవేత్” అను సధర్వణ వచనముచొప్పున ‘వంశంబు’ అనుచో ‘శం’ అను నది బిందుపరకమే గాని మకార పరకము కాదని స్పష్టపడు చున్నది. పయి సందర్భమునుబట్టి ప్రాచీనాంధ్ర శాసనములందు బిందువులచోట వర్గపంచ మములను వ్రాయు సలవాటు వెనుక విశేషింపబడిన తీని సంస్కృతభాషా మయశాసన లేఖన వాసనచే నంగన్కారి లేఖకుల యలవాటున కెక్కినదే గాని యాంధ్ర మహావిండిత సమృద్ధముకాదనియు నక్కారణముననే యట్టి యలవాటును గాలక్రమమున నశించినదనియు సిద్ధాంతితి మగుచున్నది.

ఇక సంస్కృత తమిళ కర్ణాట సంప్రదాయముల నుపేక్షించి యాంధ్ర మహావిండితులు వర్గాక్షర పరివర్తమున బిందువునకు వచ్చు వర్గపంచమాదేశమును నిశించి బిందువునే ముగిసరి చుట యంతవఱకు యుక్తమో పరిశీలించవలసియున్నది.

(3౬౧) — “నకారజాననుస్వార । పంచమా ఝలి ధాతుషు । నకారి జశ్యకారశ్చ । సాట్పవర్గ స్తవర్గజః” అను (కవి కల్పద్రుమము) సంస్కృత వైయాకరణ సిద్ధాంతము చొప్పున వర్గాక్షర పరక బిందువునకును వర్గపంచ ములకును నకారమే మూలమని చెప్పవచ్చును. ఇట్టి నకారము పరస్థ వర్గాక్షరములతో సంయోగించు నపుడట్టి సంయోగములోని పూర్వవర్ణమును హల్లును నగు నా నకారము “సంయోగాదిర్వా” (ఋగ్వేద ప్రాశాఖ్యము, ౧ పట.) (౨౧౨ వి.) అను చొప్పున బూర్వ స్వరమునకుఁ గాని పరస్వర మునకుఁ గాని యుగియు కావచ్చును. కాఁగా నట్టి నకారమును బరస్వరాంగ ముగఁ బలుకునపుడు పరిస్థితి వర్గాక్షరములతోడ నన్యహిత సంబంధము గల్గు టంజేసి యా నకారము తత్త్వవర్గ పంచమముగా మాటుట స్వాభావికమే యనుటకు సాదేహము లేదు. మఱియు నట్టి నాదభూత నకార సంయోగము గల యన్యహిత పదమునకు శ్వాసినర్ణము నాదమున సంశయముగా మాటు టయు సహజమే యనుటకును సందియములేదు. ఈ రెండు మార్పులును నేక కాలముననే గల్గుట కేవలము స్వభావసిద్ధమై యుండు ననుటలోను విప్రతిపత్తి లేదు.

(3౬౨) — కాని యిట్టి సహజములగు పరిణామములకు సైతము కొంత కాల వ్యవధానము కలుగుచుండుట యనుభవసిద్ధమై యున్నది. వ్యాకరణాది జ్ఞానము విస్తరిల్లుటచే గల్గు పదస్వరూపజ్ఞానము, తన్ములకమును భాషాభి మానమూలకమును నగు స్థితస్థాపనపరత్వము, పరిణామాపరి పర్యాయ భాషా పభ్రంశసహిష్ణుతి, మున్నగు కారణము లుచ్చారణ సౌలభ్యపేక్షాది కృతము లగు ముఖయంత్ర సహజములై న పరిణామములను గొంతకాలమువఱకు విస్తరిల్లనీయక యాపుచుండుట యనుభవసిద్ధమనుటలో భాషాతత్వశాస్త్రజ్ఞ

తెవ్వరును విప్రతిపన్నులు కాజాలరు. భాషాభిమానులగు వ్యవహారల యట్టి పట్టుదలను మఱపించి పరిణామస్వభావము విస్తరిల్లుట కత్యధికమగు కాలము పట్టుచుండుననుటకు సందేహము లేదు. యశావనమున రావలసిన మీనలు బాల్యముననే యంకురింపజాలవుగదా. వార్ధకమున రావలసిన స్వాభావికము లగు పలితత్వాదులు బాల్య యావనాదులలో బొడచూపనేరవు గదా.

(౩౬౩)-కాగా వర్గపంచమాదేశ సరళాదేశములును స్వాభావికములే యయ్యును నవి కాలక్రమమునం గాని రాజాలకుండుటయు నట్లు వచ్చుటలో సైత మొక్కొక్కటిగ రాజొచ్చుటయు గేవలము సహజములయి యుండును. అట్లగుటంజేసియే ప్రాచీనావస్థలో దమిటమునందు సంస్కృతమునందువలెనే మూలద్రావిడభాషలో లేనదిగు వర్గపంచమాదేశము మొదటబ్రవేశించి యుండునని యెన్ననగును. అట్లు సకారము వర్గపంచమముగా మాతీనను దత్తిహక్యతముగా రావలసిన సరళాదేశమును బయలుదాహరించిన స్థితస్థాపన పరత్యాది కారణములచే నాపుచు వ్యవహార లట్టి సంయోగాదిష్ఠ నాదమగు వర్గపంచమమును బూర్వాక్షరాంగముగఁబల్కు యత్నించుటచేత నట్టి సరళోచ్చారణము ప్రాచీనకర్ణాట (పటగన్నడ) తమిళ సంస్కృతముల వ్యవహార కాలములలో సంభవింపకుండుట విరుద్ధము కాదయ్యెను.

పటగన్నడము—నూజ్కు = త్రోయు; కోట్ట = కోట; నోమ్మి = నోము; మొ. (ఇట్టి యెడల ‘నూపు, పంట, నోపి’ అను బిందుభుటితరూపములును బాక్షికముగఁ గలవని శబ్దానుశాసనకర్త చెప్పియున్నాడు). తమిళము—అన్తు = అట్లు; అణు = సమీపించు; అఱ్ఱు = భీతినందు; మొ. సంస్కృతము—శక్కు; సశ్చయము; కణ్ణకము, సస్త్రతి, సమ్పద. మొ.

లేదా యాంధ్రులును వారి ప్రాంతములందలి కర్ణాటకులును గొన్ని యెడల మొదటినుండియు నట్టి సకారమును బూర్వాక్షరాంగముగఁబల్కుచుండుటయు నుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షావశమున నందలి వర్గీయతాధర్మ మంతరించుటచే నది నున్నగాఁ బరిణమించుటయు సంభవించి యుండనగును. అట్టి నున్న “పూర్వస్యానుస్వార విసర్జనీయతా” (౯౪ వి.) అను చొప్పునఁ బూర్వస్వరము సకేయంగమగుటచేతను, “అనుస్వారశ్చ” (తైత్తి. ౧ అధ్యాయ. ౩౪ సూ.) (౧౪౭ వి.) అనుచొప్పున నున్న మాత్రాకాలికమగుటంజేసి యుచ్చారణమున దానికిని బర హల్లునకును నీషదవ్యవధానము సమ్మతమును సహజమును నగుట చేతను, నద్దాని సోకుడు పరస్థిత పరుషమునకుఁ దగులమింజేసి యచట సరళాదేశము రానేరదయ్యె ననఁదగును. తెల్లు—చంక, పంచ, పంట, పంతము,

కంప. కన్నడము—నూంకు = త్రోయు, కోంట = కోట, నోంపి = నోము (ఇట్టి బిందుస్థితిని నాగవర్తచెప్పకున్నను శబ్దానుశాసనకర్తయే గాక కేశిరాజును సంగీకరించియే యున్నాడు.)

అంధ్రులును గర్జాటులును గొన్నిశబ్దములలో నట్టి సంయోగాది గత నకారమును బరాక్షరాంగముగానే పల్కుచుండుటయు, నట్టియెడల నట్టినాద భూత నకారము తాకునఁ బరస్థపరుషములు సరళములుగ మాటుటయు, నట్టి స్థితిలో నచట వచ్చెడి పర సవర్ణాదేశరూపానునాసికమునుగాని యాదేశము రాకుండినయవస్థలోని నకారమునెగాని సంయుక్తవర్ణోచ్ఛారణ శ్రమాసహిష్ణుతారూప సుఖతరోచ్ఛారణాపేక్షచే వక్తలు పూర్వక్షరాంగముగఁ బల్కుటయు సంభవింపఁగా నుచ్ఛారణసాలభ్యాపేక్షావశమున నందలి వర్గీయధర్మ మంతరింపఁగా నది యనుస్వారముగఁ బరిణమించుటయు సనేకస్థలములందు సంభవించెనని చెప్పనగును. ఉ. తెలుఁగు—వంగు, గంజి, పండు, అందు (ఆచోటు) ఇంబు, మొ. కన్నడము—అడంగు = లీనమగు, తాంగు = యుద్ధమున నెదిరించు, అందు = ఆ దినము, ఇంబు = విశ్రాంతిస్థలము (వీనిలోఁ బాక్షికముగఁ దత్తద్వర్గపంచమములును నుండనగునని కర్ణాటపండిత సిద్ధాంతము).

(3౬౪)—వెనుక వ్రాసినరీతి నేర్పడిన వర్గపంచమ పరుషవర్ణసంయోగములోని (3౬౩. వి.) యుచ్ఛారణ శ్రమము నోర్వక దమిలులా యనునాసికములలోని యానునాసిక్యము సంతరింపఁజేయఁగా నచట ద్విరుక్త పరుష సంయోగ మేర్పడుటయుఁ దమిళమునఁ గలదు.

నేటి తెలుగు	ప్రాచీనాంధ్రము	పరిగన్నడము	తమిళము	వివరణము
ఊడు	ఊందు	ఊదు	ఊత్తు	ప్రాచీన తమిళమున సరళోచ్చారణమే లేదు.
ఊంటె	ఊంటె	ఊంటి (ఊంటి = రక్తముత్రాగు)	ఊట్టి	
ఊంట	ఊంట	ఊంట	ఊట్టె	
ఊంట	ఊంట	ఊంట	ఊట్టమ్	
ఊంపు	ఊంపు	ఊంపు	ఊట్పు	
నూంకు	నూంకు	నూంకు	నూంక్కు	
పొరంటు } పొరంటు }	పొరంటు	పొరట్టు	పొరట్టు	
వేంట	వేంట	బేంట	వేట్టె	
వేపచెట్టు	వేంపచెట్టు	బేవినమరం	వేప్పమరమ్	ప్రాచీనతమిళమున సరళోచ్చారణమే లేదు.
దోంటి	దోంటి	దోంటి	దోట్టి	
చేయబడు } చేయబడు }	చేయంబడు	మాడల్ పడు	చేయప్పట్టా	

వక్తలు సిత్తస్థాపనపరత్వాద్యభినివేశము నుపేక్షించి కేవలమగు నుచ్చారణసౌలభ్యమాత్రము నపేక్షించి బద్ధకముగాఁ బలుకునపుడె యిట్టి పరిణామము సంభవించును. తెలుగులో సైతము పశిసెము పట్టినవారలయుఁ గొందఱు బద్ధకముగలవారలయు నుచ్చారణమున 'చేయగ్గా, చేప్పగ్గా' మున్నగు పరిణామములు వినఁబడుట గలదు.

సానునాసికోచ్చారణమున వచ్చెడినిశ్వాసము ద్విధావిభక్తమయి వక్త మార్గమునను నాసామార్గమునను బ్రసరించునట్లు వక్తప్రయత్నింపవలయును. కాన నట్టి ద్వివిధప్రయత్నము లేకకాలమునఁ జేయుట కొంత శ్రమాపాదకమగుటచేత నుచ్చారణ సౌలభ్యము నపేక్షించు వక్త లాను న సిక్యమును లోపింపఁజేసి యచ్చటి పూర్వాచ్చునం దభ్యస్తమయి యున్న గౌరవమునకు భంగములేకుండఁ బరహెల్లును ద్విరుక్తముగాఁ బలుకుట స్వాభావికమే యనఁదగును.

అనునాసిక పరుషసంయోగమునఁ బరుషము సరళముగ మాటిపోవుట గాని యనునాసిక లోపమూలకద్విత్యము వచ్చుటగాని తప్పక సంభవించు టయె సహజమైనను వెనుక వ్రాసినరీతిని స్థితస్థాపనపరత్వాదికారణముల చేతను (3౬౨ వి.) బ్రాచీన ద్రావిడభాషలలో సరళోచ్ఛారణమే లేకుండుట చేతను బ్రాచీన తమిళమున ననేకస్థలములం దనునాసిక పరుషసంయోగమే నిల్చియుండెను. కొన్నిస్థలములందుమాత్రమే సమానపదములలో నీ ద్విత్య పద్ధతి వై నుదాహరించిన రీతిని వెలసినది.

ఇంకఁ బదద్వయ సంధిలో నన్ననో యీ ద్విత్యపద్ధతి తమిళమున మిక్కిలి విపులముగా వ్యాపించి యున్నది. పదద్వయ సంధిలో నీ ద్విత్యపద్ధతి వర్తింపని కొన్నిస్థలములలోఁ బయిరీతిని సమానపదములందువలెనే యనునాసిక పరుషసంయోగమే ప్రాచీనతమిళమున నిల్చియున్నది.

(3౬౫).—కాలక్రమమున నుచ్ఛారణ సౌలభ్యాపేక్షచేత స్థితస్థాపన పరత్వా ద్యభినివేశములు క్షీణించుటంజేసి సరళోచ్ఛారణము విస్తరిల్లి నది. ఆంధ్రకర్ణాటములందువలెఁ గతిచిత్ స్థలములలో వచ్చుటయేగాక సమానపద ములందుఁ బదాదీతరస్థలములలో సరళోచ్ఛారణము నవీన తమిళమున నియత మయినది. పదాదినిపై తము ద్విత్యము రానపుడు చకారము సకారరూప సార శ్యమునందుట నియతమై యున్నది. పదద్వయ సంధిలోఁ బ్రాచీనతమిళములోని ద్విత్య పద్ధతిచే రూఢమై నెలకొనియున్న పదాది పారుష్యముమాత్రము సారశ్య ముండఁజాలదయ్యెను. అట్టిపదద్వయ సంధిలోఁ బయి ద్విత్యపద్ధతి వర్తింపని స్వవర్గి యనునాసికసంయోగమునఁ బదాది పరుష మనేకుల యుచ్ఛారణములోఁ సరళముగనే వెలయుచున్నది. వేయేల! కొండలు నేటి తమిళ పండితులును దుదికిఁ గాల్చువెల్లుదొరగారు మున్నగు పాశ్చాత్యపండితులును నీ సరళోచ్ఛారణము తమిళమున కనాదిగ సహజమై యున్నదని సిద్ధాంతీకరించు కొనునంతటి నియతత్వము నేటి తమిళములో వ్యాపించి యున్నది. తమిళమున సరళముల లిపి దొలుకాప్యమున లేదు సరేగదా సరళస్థితిని సూచించు ప్రసంగ ము పై తమేమాత్రమును నందులేమింజేసి తొలుకాప్యము నాటికి సరళములు తమిళమున లేవనటకు సందేహములేదు. తర్వాత నేకాలమున నిట్టి సర్వ వ్యాపకమగు సరళోచ్ఛారణ ముందుఁ బ్రవేశించినదో తెలియరాకున్నది.

ప్రాచీన తమిళము.	అర్వాచీన తమిళము.	తెలుగు.	సంస్కృతము.
ఆకు అక్కె	ఆగు అక్కె	అగు అంక	అక్కిమ్ (పార్శ్వము)
అచ్చమ్ చిటియ	అచ్చమ్ సిటియ	అంచ చిటు	హంసః
అటబ్బు యాణ్డ	అడబ్బు యాణ్డ	అడంగు ఏడు	(ము
అస్తమ్	అస్తమ్	అందము	అస్తమ్ (నుందర
అమ్మ	అమ్మ	అంబు	అమ్మ (బాణము)
అపిని	అబిని	అభిని-(నల్లమందు)	
విశిక్షోటు	విశిక్షోడు	వెలగకొమ్మ (కోడు= మంచపుగోడు)	
అక్కె	అక్కె	(అత్తకై)=అటచేయి	

(3౬౬).—కాలక్రమమున ద్రావిడభాషా కుటుంబములోని యాంధ్రకర్ణాటములందును సరళోచ్చారణము కొంతవిపులముగనె విస్తరిల్లినది. అట్లు విస్తరిల్లిన వెనుకనె యాభాషలకు సంస్కారము జరుగుటయు వాఙ్మయము వెలయుటయు సంభవించుటంజేసి వానియందు సరళవర్ణములును వాని లిపియు ధారాళముగ సంగీకరింపబడెను. అట్లువానిలో సరళోచ్చారణము రూఢమయినను వెనుక నుదాహరించిన స్థితస్థాపన పరత్వాది కారణములచేత వానియందు సమానపదములలో సైత మనునాసికసంయుక్త పరుషము లనేకస్థలములందు సరళములుగా మాటజాలనయ్యెను. (వి. 3౬3). కొన్ని యెడల వర్గపంచ మాదేశము వెలసియున్నది.

తెలుఁగు.	కన్నడము.	తమిళము ప్రాచీనము.	సంస్కృత సమము.	వివరణము.
అంకె	అంకి			
అంగడి	అంగడి	అఙ్గాడి	అఙ్గణము	
అంచే	అంచె	అఙ్చమ్	హంసము	
అంజ	అంజ	అఙ్చు	... ..	భీతినందు
అంటు	అంటు	అఙ్టు	... ..	
అండ	అండు	అఙ్టై	... ..	సమీపము
అంతె	అంతె	అన్తు	... ..	క. త. అట్లు
అందము	అందం	అన్తమ్	అన్తము	రమ్యము
ఇంపు	ఇంపు	ఇన్పు	... ..	ఇష్టము
ఉంబళి	ఉంబటి	ఉమ్పళమ్	... ..	పన్ను వేసిన
				[ఇనాము

(3౬౭) — తెల్లువారు పదద్వయసంధిలో సకార సంయోగమునఁ బరస్పరమము నిత్యముగా సరళమగుట కంగీకరించియు నట్టియెడల నట్టివర్గీయ సంబంధమున సకారము వర్గపంచమముగా మాటవలసియున్నను వెనుక నుదాహరించిన స్థితస్థాపనపరత్వా ద్యభినివేశముచే నట్టి పర సవర్ణానునాసి కాదేశమును రాసీయక యుచ్చారయితి లట్టినకారమును బూర్వాక్షరాంగము గనె పల్కుచు వచ్చుటంజేసి యట్టి సకారము పూర్వాచ్చు నంటియుండి వక్తల యుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచేత ననుస్వారముగఁ బరిణమించుచు వచ్చె నని గ్రహింపవలెను. ఉ. నాకున్ గలదు = నాకుంగలదు = నాకుఁగలదు. ఆంధ్రభాషకు జకారాక్షరాగోచ్చారణము స్వాభావికము కాకుండుటయుఁ బయిసిద్ధాంతమునకు హస్తావలంబ మగుచున్నది. ఈ క్రింది మహాకవి ప్రయోగ ములు సముతము వైసిద్ధాంతమును రూఢ మూలముఁ గావించుచున్నవి.

కం. త్వరితముగఁ జనుము సఖుఁడున్ ।

గురుఁడు గదా నీకు నర్జునుం దుపకృతి త ।

త్పరుఁడై ... .. (భార-ద్రోణ. సర్వలక్షణ ౧ ఆ ౮౯ ప.)

శా॥ “ ... పుణ్యాచారి భీమాంబకున్ ।

గారామైన తనూజ నన్ననఘు శ్రీనాథాఖ్యుఁ బిల్పించి ... .. ”

(శృంగారనై. సర్వలక్ష. ౧ ఆ ౮౮ ప.)

(3౬౮) — ఉచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచే నిట్టి పూర్వాక్ష రాంగభూత సకారములోని వర్గీయతాధర్త మంతరింపఁగా నది యనుస్వారముగఁ బరిణ

మించునని యీవఱకు విశేషపఱచియే యున్నాను. అట్టియనుస్వార మట్టియర్థ మాత్రాక సకారజన్యమే యయినను నావఱకుఁ బరస్థిత తాదృశ సకార సంయోగమునఁ బూర్వస్వరమునకు గురుత్వము ననఁగా నూనికను గలిగించు నలవాటు రూఢమై యుండుటంజేసి కావలయు నట్టియనుస్వార మర్థమాత్రిక ముగా నేర్పఱచి మాత్రికమగుచుఁ బూర్వస్వరముయొక్క గౌరవమును గానాడుచుండుట సంభవించుచు వచ్చెను.

“అనుస్వారశ్చ” (తైత్తిరీయప్రాతి-౧ అధ్యాయ 3౪సూ.)

“భవత్యనుస్వారోపి ప్రాస్వసంజ్ఞః... . ప్రాస్వార్థకాలా వ్యంజనమ్” తైత్తి - ప్రాతి - ౧ అధ్యాయ - 32 సూ.)

“అర్థమాత్రత్యే ప్రాప్తే తన్వాభూతి ప్రాస్వత్వవిధీయతే” (త్రిభాష్యరత్నావళి.)

ఈ యనుస్వారము ప్రాస్వపూర్వక మగునపుడట్టి ప్రాస్వస్వరము యొక్క మాత్రాకాలములోని కొంతభాగమును నాకర్షించి సార్థమాత్రిక మయి యుచ్చారణ విశ్రాంతిస్థలమై వెలయుచుండుననియు వీర్ణపూర్వకమగు నపుడట్టి దైర్ఘ్యమునకులోనై స్వీయభాగమును గొంత యావీర్ణములో విడిచి యర్థ మాత్రికముగా వినఁబడుననియు శబ్దతత్వ శాస్త్రజ్ఞులభిప్రాయ పడి యున్నారు.

“అనుస్వారో ప్రాస్వపూర్వోఽస్థిర్థ మాత్రా పూర్వాచార్థమాత్రాచేతి” (శుక్ల - ప్రా. ౪ అ. ౧౪౮ సూ.)

(3౬౯) — సయోగీతిః సనుస్వారము వీర్ణపూర్వకత్వమున దుర్బలమగుటయు ప్రాస్వపూర్వకత్వమున బలిష్ఠమగుటయు ననుభవసిద్ధములయి యుండుటచేతనే యుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచే ననుస్వారము కాలక్రమమునఁ దేల్పఁబడుటయు నట్టితేలిక (అర్థానుస్వారమగుటయు) వీర్ణపూర్వకత్వమున నియతమును ప్రాస్వపూర్వకత్వమునఁ బాక్షికమును నగుటయు నాంద్రభాషలోఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది. తమిళ కన్నడములలో నైత మర్థానుస్వారమిట్లే యంగకర్తవ్యమేయైనను దక్షిణిండితు లాంధ్రపండితులవలె సూక్ష్మముగ వివేకింపరైరని యెన్నఁదగును. అట్లు బిందువు తేలిస స్థలములు తమిళ కన్నడము లలో నిర్భిందుకములుగనే పరిగణింపఁ బడుచున్నవి. నేటికిని గొన్ని మండలములవారి యుచ్చారణములో నట్టివీర్ణ ముమీఁది తేలిస బిందువులచోట నయి తము పూర్ణబిందువు వినఁబడు చుండుటయు హ్రస్వముమీఁద ధారాశముగాఁ బూర్ణశ్చుతి వెలయుచుండుటయుఁ బ్రసిద్ధమై యుండుటంజేసి యవి నిర్భిందుకములేమోయని సందేహింప నక్కఱలేదు. ఇకఁ దమిళకన్నడములలో నైత

మట్లు బిందువునశించుట దీర్ఘపూర్వకత్వమునఁ బ్రచురముగను హ్రస్వ పూర్వకత్వమున సరుదుగను నై యున్నదనుటాఁ విప్రతి పత్తిలేదు.

దీర్ఘపూర్వకానుసార్యము తేలిపోయినను బూర్వస్వరమున కలవాటూఁ నున్నయానిక (కారవము) చెడదుగాన నట్టియెడల నుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్ష చే ననుస్వారముతేల్చి పలుకఁబడుటయు నానాటికి లుప్తప్రాయమగుటయు విరుద్ధములు కావు. ఇంక హ్రస్వపూర్వకానుస్వారము తేలిపోయినచో నట్టి హ్రస్వమున కలవాటూఁ నున్న యూనికకు (కారవమునకు) భంగము కల్గును గాన నట్టియెడల ననుస్వారము తేలిపోవుటకుఁ జాలకాలము పట్టును. అనఁగా నట్టియూనిక యుచ్చారముతల యశ్రద్ధచేత, తిరుగమాలికాన్యాయమునఁ (వీచీతరంగన్యాయ) దేలిపోవుట చిరకాలమునకుఁ గాని సంభవింపదు. పదమునందలి యర్థబోధకతాశక్తి సదాద్యక్షరమునకు దధికముగను, నుత్తరోత్తరవర్ణములం దల్పల్పతిరాది విధములను నుండును గాన వక్త్రశ్రోతల శ్రద్ధ పదాద్యక్షరమున నధికముగను నుత్తరోత్తరాక్షరములపై నల్పల్పతిరాది విధములను వ్యాపించియుండును గాన నుడి తొలివర్ణముమీఁది హ్రస్వ పూర్వకానుస్వారమెన్నఁడును దేలిపోనేరదు(అర్థ బిందుతాపరిణతి నంద నేరదు). ఇంకఁ బదాద్యక్షరేతరస్థలములందలి హ్రస్వపూర్వకానుస్వార స్థలములలోని యూనిక వక్త్రశ్రోతల యశ్రద్ధచేత నానాటికి విస్తృతముకాఁగాఁ గాలక్రమమున నట్లుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచేతఁ దేలిపోవుచుండును. అట్టితేలి పోయిన స్థలములందునుస్వారస్థితి తమిల కర్ణాటములలో విస్తృతమై యైనను నాంధ్రమునఁ గొండఱ యుచ్చారణములనందలి యర్థానునాసిక్య శ్రుతిమూలమున నైతి మర్థానుస్వారి మంగీకరింపఁబడెనని యెఱుంగనగును.

(320)——పదవాక్యవసానములందు నిల్చెడి వర్గపంచమములగు నకార మకారములు సైతి మనుస్వారిహంప పరిణామమునందుట యంగీకరింపఁ దగినదే యని తోచుచున్నది. అట్టివాని కనుస్వారివిధాన మొక్క కర్ణాటభాషలో మాత్ర మగపడుచున్నది.

“మనయౌ ర్బిందుః” (కర్ణాటక భాషాభూషణము. ౧౧౨ సూ.)

మకార నకారముల కవసానమున బిందువగును. ఉ. కులం = కులము, అవం = వాఁడు, తాం = తాను, తాము మొదలయినవి.

ఆంధ్ర వైయాకరణ లట్టి యవసానానుస్వారము నపభ్రంషముగాఁ దలఁచి కావలయును దాని సాధుత్వమును సూత్రింపలేదు. కాని యాంధ్ర భాషలో సైత మట్టి పరిణామముండెడి దనుటకు సందేహము లేదు. నేటి పండితుల వాఁడుకలో సైతము మువర్ణకాంతశబ్ద మువర్ణకముచోట నను

స్వారమే తటచుగాఁ బలుకఁబడుచున్నది. అనుస్వారము కాలక్రమమునఁ జేలిపోవుటయు (అర్ధానుస్వారముగాఁ బరిణమించుటయు) ననఁగాఁ బూర్వ స్వరము సానునాసికముగఁ బలుకఁబడుటయు నానాఁటి కట్టి యానునాసిక్యము కూడ సంతరించుటయు సుచ్చారణ సౌలభ్యాసేక్షచే జరుగుట స్వాభావిక మగుటచేత మువర్ణకాంతనామముల మువర్ణకము బిందువుగా మాటి కాలక్రమమున సంతరించుట పెక్కునామములలో నగపడుచున్నది.

ఉ. శూన్యము = సున్న; అర్పణము = అప్పనము = అప్పన = ఒప్పన; హంసము = (హంసం) హంస; చరిత్రము = (చరిత్రం) చరిత్ర; చరిత్రాది గణమెల్ల నిట్టిదియే యనఁదగును.

ఆంధ్ర వైయాకరణులు మువర్ణకాంతశబ్దములను లుప్తమువర్ణక శబ్దములను నిట్లు గ్రాంథికములనుగా నంగీకరించి “చరిత్రం” మున్నగు నను స్వారాంతశబ్దములను సాధువులుగా నంగీకరింపవలెరి. అట్టి యనుస్వారము త్వరగాఁ బలుకుటలో మువర్ణకస్థానమున వినఁబడుచుండుననియు, నక్కారణమున నచట మువర్ణకమునె యంగీకరింపఁగుననియు ‘చరిత్రం’ అను నను స్వారావస్థలోని రూపము నంగీకరింపరాదనియు నాంధ్రమహాకవులును వైయాకరణులును దలంచిరిని తోచుచున్నది. ఎల్లయెడలను ‘చరిత్రము, చరిత్ర’ అను రీతిగల రూపములె ప్రయుక్తములై యున్నవిగాని ‘చరిత్రం’ అను రీతిగలవి ప్రయుక్తములై యుండలేదు.

ఇంక నకారాంతముల విషయము వేఱు రీతిగ నున్నది. సువర్ణాంతములును నకారాంతములును లుప్తనకారాంతములును నగు ముత్రైఱంగుల రూపములును గవిప్రయోగములలో వెలయుచున్నవి. ఉ. చదివెదను = చదివెదన్ = చదివెద. కాని వానిపరిణామములో నడిమియవస్థయందలి బిందు ఘటితములగు ‘చదివెదం - చదివెద’ అను రీతిగల రూపము లెచ్చటను బ్రయోగింపఁ బడియుండలేదు. అట్లయినను నచటి ‘మ న’లు నిర్దేశతుకముగ లోపించిన వనుట యుక్తిసహము కామింజేసి పయిరీతి నవి యనుస్వార పరిణతి నందిన వనుటయే యుక్తము. వైయాకరణులు మహా కవిప్రయోగ స్థిత రూపములను సాధించు ప్రక్రియను మాత్రము చూపువార లగుటంజేసి వారు శబ్దచరిత్రమును సూచింపక యట్లు ‘చరిత్రము-చరిత్ర’ మున్నగు చోట్లఁ బాక్షిక మువర్ణస్థితిని ‘చదివెదన్, చదివెద’ మున్నగుచోట్లఁ బాక్షిక నకారస్థితినిమాత్రమే సూత్రించిన గ్రహింపనగును.

“చరిత్రాదుల మువర్ణకంబునకుఁ లోపంబు బహుళంబుగానగు (బాల.తత్స. ౫౮ సూ)” “అవసానంబున ద్యుతంబునకేని ద్యుతస్వరంబునకేని లోపంబు బహుళంబుగానగు (బాల సంధి ౨ సూ.).”

ఆంధ్ర వ్యవహారస్థములగు “చరిత్రం” మున్నగు చోటులందలి బిందువు నపభ్రష్టముగా నుపేక్షించినను నాంధ్రవైయాకరణు లనుకృతిలో సంస్కృతశబ్దముల తుదిని బిందుపరిణామము నంగీకరించి యున్నారు.

“శబ్దానా మంత్యభాగేషు । యోనుస్వారః పృథ్వశ్యతే । తస్యాచి పర తో మః స్యా । త్వరవ్యత్ర కవినస్తుతేః ॥ ” (ఆధర్వణకాఠికావళి)

ప్రాకృతభాషలో ధారాళముగాఁ దత్సమముల తుదిని బిందుస్థితి యంగీకరింపఁ బడియున్నది.

“బిందుల్” (౧-౧-౪౦) శబ్దానామంత్య మకారస్య నిత్యం బిందుః స్యాత్. లోపాపవాదః-రామం (రామమ్). (షడ్భా. చం.)

కర్ణాటభాషలో నకార మకారములు రెండిటికిని బిందుస్థితి సూత్రిం పఁబడి యున్నది.

“మనయోర్బిందుః” (కర్ణాటభాషా భూషణము) అవసానమందలి మకార నకారములు బిందువుగ మాటును. అవచ్ = ఆవృ. (వాఁడు) బిం కమ్ = బింకం = (బింకము.)

(32౧)—పయి నుదాహరించినరీతి నవసానమునందును బదాంతర సంధియందును మాత్రమేగాక పదమధ్యమందును వర్గపంచమ పూర్వక వర్గాక్షర సంయోగములలోని మొదటి వర్గపంచమరూప వ్యంజనమును వక్షలు దేశకా లాభ్యాస భేదములచేఁ బూర్వాక్షరాంగముగ నుచ్చరించుటయు నట్టి యనునాసికములు వెనుక నుదాహరించినరీతి నుచ్చారణ సాలభ్యాపేక్షచేతి ననుస్వార రూప పరిణామమునందుచు నత్యోధిక సాలభ్యాపేక్షచేతఁ దేలిపో వుచుఁ గాలక్రమమున లోపించుటయు సంభవించునని యెఱుంగనగును. కావుననే కొన్ని శబ్దము లొక భాషలో సానునాసికములుగ లేక పూర్ణాను స్వారయుతిములుగ వాడఁబడుచు భాషాంతరములలో నిరనునాసికములుగ లేక నిర్బిందుకములుగను లేదా సార్ధబిందుకములుగను వాడఁబడుట సంభవించు చున్నది. మఱియు నొకటఁ బాక్షిక బిందుకత్వముచు దుగల. అట్టి శబ్దములను వెనుక నుదాహరించిన 3౫౬ విషయములలోని పట్టికనుండి యేర్పి యిట స్పష్టతకై చూపుచున్నాను.

తెలుగు	తమిళము	కన్నడము	సంస్కృతము	వివరణము
అడంగు, అడంగు, అణంగు, అణంగు	అడబ్బ	అడబ్బ, అడంగు		[మయినది. త. దేవతాస్త్రీ, తె. క. ప్రియ
అనుంగు, అనుంగు	అణుగు	అణుగు		త. చిన్నగది, తె. వితర్ది
అరంగు, అరంగు	అరబ్బ	...		తె. శోకించు, త. క. చలించు
అలంగు, అలంగు	అలబ్బ	అలంగు	...	కత్తి, బాణాగ్రము
అలుంగు, అలుంగు	అలకు	అలగు	...	నీటిలో మోదికి, దేలు
ఈడు	నీస్తు	...	...	సమస్కరించు
ఎఱంగు, ఎఱంగు	ఇజ్జు	ఎఱగు	...	సంవత్సరము
ఏడు	యాణ్డ	...	...	
ఏబది	ఇమ్మదు	ఇనత్తు	...	
బడంగూడు, బడంగూడు	ఉడంగ్ కూడు	బడకూడు		
బడబడు, బడరబడు	ఉడంగ్ పడు	...		
బదుంగు, బదుంగు	బదుబ్బ	...		
కడక, కడంక	...	కడంక, కడబ్బ-	...	ఉత్సాహము
కడతి, కడంతి	కిరద్ది	...	కృష్ణి	పుండు
కవుంజ, కవుంజ	...	కవిజు, కవింజు	కవిజులము	
కరంగు, కరంగు	కరై	కరగు		

కలంగు - కలగు	...	కలజుక్క, కలంకు	...	వాలుగొమ్మ
కలుంజు - కలుజు	...	...	...	...
కాక	కలుజు	...	...	...
క్రీమ	కాకై	క్రీమ	క్రీమ	...
కుండ	క్రీమ	...	...	...
కులుంగలి, కులుంగలి	కులుంగలి	...	...	...
కొలుంత, కొలుత	...	...	...	...
గుడు	గుడు	...	...	...
గొజ్జంగ, గొజ్జంగ	...	...	...	...
గోగు	గోజు	...	...	...
గోరంట, గోరంట	...	...	...	...
చాడు	చాస్తు	...	...	...
చీడు	చీస్తు	...	...	...
చూడు	చూడు	...	...	...
చెన్నంగి, చెన్నంగి	...	...	...	...
చెనంగి, చెనంగి	...	...	...	...
చెలంగు, చెలంగు	...	...	...	...
చెలంది, చెలంది	చెలంది	...	...	...
చేదు	చేదు	...	...	...
జనుంగు, జనుంగు	జనుంగు	...	...	...

తెలుగు.	తమిళము	సంస్కృతము	వివరణము
తేకు - తుకు	తేక్కు-	తేంగు, తేజు	
తాకు	తాక్కు-	తాగు	
తాడి	తాణ్ణి		
తీటు	తీసవు	తీన్దై, తీంటె	
తూగు	తూట్టు	తూగు	
తూటు. తుంటు	తుణ్డు	తుంటు	
తేకువ	తేజు	..	
తొడంగు, తొడగు	తొడ్డట్టు	తొడగు	తె. భయము. తమి. దుఃఖము
తొలంగు, తొలగు	తుంజు	తొళగు	ఆరంభించు
తొడక	తోక్కె	తొలగు	ప్రకాశించు
తొంటు	తోట్టమ్	సోగె	తమి. నెమలిపురి
తొడు	తోణ్ణు	తోట్ట, తోంట	
తొపు	తోప్పు	తోడు	
తేచు	తేక్కు-	తోపు	
దాటు	తాణ్ణు	తేగు	పెల్లగించు
		దాంటు, దాణ్ణు	

దూఁటు	తూఁటు	దూఁటు, దూఁటు	తె. పాడుచు. త. ఎగఁదోయు,
కోటి,	కోటి	కోటి, దోఁటి	[క. అతిక్రమించు
నడుంకు, నడుంకు	నడుంకు	నడుంకు, నడుంకు, నడుంకు	కంపించు
నలంకు, నలంకు	నలంకు	నలంకు	కృశించు
నాఁగలి	జ్ఞాఞి	నగి	[(త. ౨-పోవు.)
నీకు	నీకు, నీజు	నీకు	తె. నివర్తిలు, ౧ తి. ౩. విడుచు
నూఁకు	నూఁకు	నూఁకు, నూంకు	తొయు
పలుంకు, పలుంకు	పల్లి	పల్లి	తె. వలము
పాచి	పాచి	...	తె. పాలుగల్గుట. తి. క. వ్రజము
పాడి	పాడి	పాడి	
పెనంగు, పెనంగు	పెనంగు	పెనంగు	
బలంగము, బలంగము	బలంగము	బలంగము	
బీడు	బీడు	బీడు	
బెడంగు, బెడంగు	బెడంగు	బెడంగు	
మండంగ, మండంగ	మండంగ	మండంగ	
మడంగు, మడంగు	మడంగు	మడంగు	
మడంత, మడంత	మడంత	మడంత	
మఱుంగు, మఱుంగు	మఱుంగు	మఱుంగు	
మలంగు, మలంగు	మలంగు	మలంగు	
మలుంగు, మలుంగు	మలుంగు	మలుంగు	

క్రేణించు. క. శయనించు.

తె. ప్రక్కకు తిరుగు, త.
మత్స్యవిశేషము

తెలుగు	తమిళము	కన్నడము	సంస్కృతము	వివరణము
మనంగు, మనంగు	మయ్య	మనగు	...	విజృంభించు
మాంగు	మాజ్జ	మాగు	...	త. చచ్చి
మాడు	మాణ్డ	బాడు	...	
మావంతి, మావంతి		మావంతం		
మీడు	మీడు			
మునుంగు, మునుంగు	మునుకు	మునుంకు		త. క. ఆచ్చాడించు
మూగ	మూకై	మూగ	మూకరండు	
మెలుంగు, మెలుంగు	మెలుంగు	మెలుగు		
మోకాలు	మొక్కాల్	మొక్కాల్		
మోడు	మోడు	మోడు		
మోగు	మొక్క	మొక్క	మొక్కము	[మగు
లంగు	లంగు	లంగు	లంగుము	తె. గర్వింపు, త. క. అధిక
వీగు	వీగు	వీగు	...	
వెలుంగు, వెలుంగు	వెలుంగు	వెలుగు		
వెలుంగు, వెలుంగు	వెలుంగు	వెలుగు		
వేగి	వేగి	వేగి	వ్యాసులు	
వేటు	వేటు	వేటు		

వేడు వేసగి, వేసగి పంపగె, పంపగె సరింబడు, సరింబడు సాకు మరుంగు, మరుంగు సోకు	వేణ్డ ... సమ్మకమ్ సరిప్పడు తొబ్బు మరుబ్బు ..	వేడు వేసగె సమ్మగె, పంపగె సరిపడు సాకు సొరగు సోబ్బు, సోంకు	వై శాళి చమ్మకము	తె. మాయమగు, త. క. [శుష్కింపు
--	--	--	--------------------	------------------------------------

ఇది యనుస్వార పుకరణము.

నన్నయాధర్వణీయము

V. అంతస్థ ప్రకరణము.

చి - లఘవోఽలఘవశ్చేతి, ద్వేధాంతస్థా నివదంతి శాస్తారః ।
అన్యేన్యవ్యాకరణ, స్పష్టా రస్త్యై గృహ్యతే ద్వివిధః ॥

వై యా క ర ణ పా రి జా త మ నె డి

సీతారామపండితీయ వ్యాఖ్య

V. అంతస్థ ప్రకరణము.

(32-౧)—వ్యాఖ్య - లఘవ ఇత్యాదిః — శాస్తారః = లక్షణకర్తలు, అంతస్థాన్ = యరలవలను, లఘవః = లఘువులనియు, అలఘవశ్చ = అలఘువులనియు, ద్వేధా = రెండువిధములుగా, విదంతి = ఉచ్చారణమునుబట్టి తెలిసికొనుచున్నారు. అన్యే = రేఫేతరములగు సంతస్థములు, అన్యవ్యాకరణ స్పష్టాః = ఆంధ్రేతరములగు సంస్కృత ప్రాకృత వ్యాకరణములందు, విశదములై యున్నవి. రేఫస్తు = రేఫముసైతము, అత్ర = ఈ యాంధ్రభాష యందు మాత్రము, ద్వివిధః = రెండువిధములై యున్నది. ఈ శబ్దమహిమచే యలనలును నాంధ్రమున ద్వివిధము లయి యున్నవి గ్రహింపనగును. 'నాన్యేషాం వైధర్మ్య' మిత్యాది సూత్రముచేత గ్రంథకర్త వానిద్వైవిధ్యమును ముందు విశదీకరించుచున్నాడు.

(323)—“యవలకు హలి సర్వేషా మితి సూత్రమునందుఁ బాణినీయములో రెండువిధము లాయెను” (బాలసరస్వతీయము) “యవలు రెండు విధములై నందునకు “హలి సర్వేషాం” “భో, భగో, అఘో, అ, పూర్వస్య లఘ్వ, లఘూచ్చారణస్య యకారస్య లోపస్య ధ్వి సర్వేషాం మతేన భో దేవాః. భో లక్ష్మీః, భో విడ్వద్భృంద, భగో నమస్తే, అఘో యాహి, దేవా నమః” (అప్పక. ౨ ఆ. ౧౭౩ ప) అని యిట్లు బాలసరస్వత్యపుకపులు సంస్కృత వ్యాకరణమునందలి యవల ద్వైవిధ్యము నుదాహరించిరి. కాని వై సూత్రములో యకార ప్రసక్తియే లేదు. ఈ పాణిని సూత్రమునొద్దఁ దత్వబోధినిలో నీ క్రిందిరీతిని వ్రాయఁబడి యున్నది. “యకారస్యేతి యకారస్తు నానువర్తతే, భో, భగో, అఘో, అపూర్వస్య అనంభవాత్ ...” (తత్వబోధినీ

వ్యాఖ్య) ‘భో, భగో, అఘో, అ’ అనువానికిఁ బరమగు లఘులఘు యకారములకు హల్లు పరమగుచుండఁగా లోపము సర్వసమ్మతముగ నగునని వైసూత్రమున కర్థము. అట్టివానికిఁ బరమందు వకారస్థితికే ప్రసక్తి లేమింజేసి వకారమున కాసూత్రమున ననువృత్తియేలేదని పయి తత్వబోధినీవాక్యమున కభిప్రాయము. పయి సందర్భమునుబట్టి సంస్కృత వ్యాకరణమునందలి లఘుప్రయత్నతర యకార వకారములను జూపుటఁగో బాలసరస్వత్యప్పకవులు “హలి సర్వేషా” మ్మనుసూత్రము నుదాహరించుట సరికాదని విశేషమగుచున్నది. ఆ సూత్రము కేవల యకారముయొక్క లఘులఘుతలస్థితి కుదాహరించిన నుదాహరింపనగును. ఇక “ప్ర్యార్లఘు ప్రయత్నతర శ్చాకటాయనస్య. (౮-3-౧౮) వృత్తిః—పదాంతయో ర్యకార యకారయో ర్లఘుః చ్చారణౌ వయా, వాస్తోఽశిపరే” (దేవా యిహ, అసావాదిత్యః) అను చోటి యవలు రెండును లఘువులు సలఘువులును గావచ్చును గాన నీ సూత్రము నుదాహరించుట యుక్తము. వై సూత్రమున లఘుప్రయత్నతర మనుటచేతఁ బ్రయత్నలాఘవాతిశయము వ్యక్త మగుచున్నది.

అహోబలపండితుఁడు వై సూత్రమునె యీక్రిందిరీతి నుదాహరించి యున్నాడు. “అంతస్థాన్ = యరలవాన్, లఘుః అలఘువశ్చేతి ద్వేధా, విదంతి = జానంతి ... .. నన్వేతేషాన్ వర్ణానాం లఘుత్వం గురుత్వంచ కుత్ర కుత్రప్రసిద్ధ మిత్యాశంక్త్యాహ - అన్వేష్యఇతి ... .. ప్ర్యార్లఘు ప్రయత్నతరశ్చాకటాయన స్వేతిపాణినీయ సూత్రే యవయో ర్లఘులఘు భేగేన ద్వైవిధ్యం స్పష్టమ్” (అహో ౧౮2 పుట.) (అలఘు రలలను గురు రలలనియు నన్న యాధిర్వణులు సైతము వాషియున్నారు - “దంత్యచజౌ గురురతౌచ బిందు యుతే” (ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి) “లఘు ర్భవేద్గురుః కుత్రచిద్గురుశ్చ లఘు ర్భవేత్ ... ..” (వికృతి వివేకము ౪3౪ వి.)

(32౪)—ఇక లకారద్వైవిధ్య విషయమున నీక్రిందిరీతిని బాలసరస్వత్యప్పక వ్యహోబల పండితులు ప్రమాణమును జూపియున్నారు.

“లకారము ‘లోః’ అను ప్రాకృతి వ్యాకరణసూత్రమందు రెండు విధములయ్యెను” (బాలసరస్వతీయము.) “లకారము రెండువిధము లై నందు నకు వాల్మీకిసూత్రము - ‘లోః వై శాచ్యామ్’ “లకారస్య లోఃస్యాత్ - ముకులస్య ముకుళః - గలస్యగళః - ప్రలయస్య ప్రళయః” (అప్పక. 2 ఆ. ౧౭3) (మ. రా. శ్రీ. రావుసాహేబు గిడుగు వేంకట రామమూర్తి పంతులు గారు నవరించిన వావిళ్లవారి ముద్రణము ౧౯౨౪ సం.)

“లస్య ద్వైవిధ్యం లోభః ఇతి వాల్మీకియే సూత్రే స్ఫుటః” (అహో. ౧౮౮ పుట).

తాకిక సంస్కృతభాషలోని యలఘులకారమే (ఇది మహారాష్ట్రమున్న గు వానిలో వ్యాపించినది) వై శాచీ ప్రాకృతమున లఘువుగా మాటు నని పయి వ్యాఖ్యలకు విరుద్ధముగ ‘లోభ’ ఇత్యాది సూత్రమున కర్థముచేయుట మున్నగు విషయాలు తీసికొని విపులముగా వ్రాయఁబడి యుండుటచే (౨౫౯-౨౬౦ వి) నిట మరిల వివరింపనైతిని.

“నాన్యేషాం వైధర్మ్యం, లఘ్వ లఘూనాం యోస్తు నిత్యం స్యాత్” అను చింతామణికారిక లఘ్వలఘువు లగు సంతిస్థములకు యతిప్రాసమైత్రి నాంధ్రమున నుపదేశించుచుండుట సరయంగా నాంధ్రభాషలో సంతిస్థములు నాల్గిటికిని ద్వైవిధ్యము గల ననుట నన్నయభట్టాభిప్రేతమే యనుటకు సందేహము లేదు. కాని చూతఁ జేయే స్థలములందలి యతిస్థములు లఘువులలో యేయేచోటులలోని యతిస్థము లలఘువులలో యను విషయమును సాకల్యముగా నుపదేశించి యుండలేదు. “యశ్చుతి మార్యా లఘుయం ప్రవదంతి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్” అను చింతామణిసూత్రముచేత నొక్క లఘు యకారస్థలమును మాత్ర ముపదేశించి యున్నాడు. ఇందలి ‘ప్రవదంతి’ అను గానినిబట్టి చూడఁగా సంస్కృతప్రాకృతానుసారముగాఁ దెల్లుసఁ బ్రాణసంధిలోని యకారమును లఘుయకార మనుచున్నా రేగాని యట్టి యుచ్చారణభేద మగపడ లేదని యాతఁ డుద్దేశించినట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. సంస్కృతివ్యాకరణములోఁ జెప్పఁబడిన (౫౦౫ - ౫౨౧ వి.) లఘుయవల యుచ్చారణభేదము సయితము చిరకాలము క్రిందిటఁ జూపరించిననుటలో సందేహములేదు. ‘యశ్చుతిమ్’ అనుచోటి శ్చుత్యర్థముగఁ గీర్తికేఘ లగు వేదము వేకటరాయశాస్త్రిల వారు వేఱుపేక్షముగా వ్యాకరణమును జెప్పియున్నాఁడు. ఈ విషయము ముందు వివరింపఁబడును. (౫౧౩ వి.)

32౫ — “నాన్యేషాం వైధర్మ్యం” మిత్యాది సూత్రముచే లఘ్వ లఘు యవలకు యతిప్రాసమైత్రి వెలయుచుండుటచేత నేయే చోటులందలి యవలు లఘువులలో యేయేచోటులందలి యవ లలఘువులలో యనువిషయమును వివరింపవలసిన యావశ్యకత లేదు. (లఘ్వలఘు రలలను వాని యుచ్చారణ మునుబట్టియే తెలిసికొనవచ్చును.) అట్లయినను నాంధ్రమున స్వరసంహితలో సంధిప్రకరణమున లఘు యకారాగమము నెట్లును జెప్పవలసియే యుండుట చేత ఇద్దాని నిచటఁ బ్రసంగవశమున వివరించినవాఁడయ్యెను.

‘యశ్రుతి రః’ (౧-3-౧౨) “ప్రామౌలు గిత్వాదినా కాదీనాం లో పేనతి యోవశివ్యతే అవర్ణః సః అవర్ణాత్పరో లఘుప్రయత్నతర యకార శ్రుతిర్భవతి” (షడ్భాషాచంద్రిక) అని యిట్లు ప్రాకృతమున ‘అ’ వర్ణద్వయమధ్యమున మాత్రము లఘుతర యకార శ్రుతి గల దని చెప్పబడి యున్నది.

స్వరసంహితలో యకారాగమమే గాక వకారాగమము వచ్చుట సయితము తమిళ కర్ణాటములలో విపులముగఁ గలదు. కాని చుట్టి యవలు లఘువులని వేటుగా నందుఁ జెప్పబడి లేదు. ఆంధ్రమున నట్టి వకారము మిక్కిలి యరుదై యున్నది.

(32౬)—ఇక “నాన్యేషా” మిత్యాది సూత్రముచొప్పునఁ దెల్లనఁ గల దని నన్నయభట్టుదేశించిన లఘువకార మెద్దియై యుండు నని యాలోచింపవలసి యున్నది. “ప్ర్యార్థలఘుప్రయత్నతరః శాఙ్కాయనస్య” అను సంస్కృత వ్యాకరణసూత్రమునఁ జెప్పఁ బడిన లఘువకారమే తెలుగున ననుకరణాది రూపమున రావచ్చు నని యాతఁడు తలచి యుండిన నుడవచ్చును. లేదా “తిరువారాధనము (పాఠశుంగమా. 3 ఆ.) రవుతు, చేవిత (2౯. IX. వి.) కోవెల (కోవిల? కో=రాజు; ఇల్) మున్నగు చోటులందుఁ గావించిత్యముగఁ దెలుగున నగపడుచున్న స్వరసంహితలో నుచ్చారణసౌకర్యార్థము వచ్చెడి వకారము నుద్దేశించి యుండు నని యాహింప నగును.

‘యశ్రుతి మార్యా లఘుయః ప్రవచింతి ప్రాణతఃపరం ప్రాణమ్’ అను చింతామణి సూత్రముచొప్పునఁ బ్రత్యేకస్థితిలో స్వరముగ విసంబడుచు సంధిలో యకారశ్రుతి గల ‘హరి + ఆతఁడు=హరి యతఁడు’ మున్నగు స్థలములలోని యకారమే లఘుయకార మనిపించుకొనును గానఁ దత్ప్రత్యయమున ‘తిరు + ఆరాధనము = తిరువారాధనము’ మున్నగు పదాంతస్థలములలోని వకారము మాత్రమే లఘువకార మనిపించుకొనుంగాక. రవుతు - చేవిత - మున్నగు రూఢశబ్దములలోని పదమధ్యస్థలములందలి వకార మెట్లు లఘువకార మనియు స్వరసంధిజాత మనియు నిర్ణయించ నగును? అట్లే నిర్ణయించినయెడలఁ బదమధ్యస్థలములగు గడియ, డిగ్గియ మున్నగు చోటులలోని యకారములు సయితము లఘుయకారములే యనవలసివచ్చునుగదా” అని శంకింపఁ జనదు. ఇది యిష్టాపత్తియై యగుటచేత నీశంక నిరస్త మగుచున్నది. ‘ఘటిక = గడి + అ = గడియ, దీర్ఘిక = డిగ్గి + అ = డిగ్గియ’ అని ఇట్టి వ్యుత్పత్తి గల గడియ మున్నగు శబ్దములలోని యకారము లఘువనుటలో విప్రతిపత్తి లేదు. అట్లే ‘చతుర్థి = చ + ఊతి = చవుతి, రాహుత్తఁడు = ర + ఉతు = రవుతు’ మున్నగుచోటులందును స్వరసంహితలో నిల్చిన వకార రూప స్వర వ్యవధాయకవర్ణము లఘు వనుటలో విరోధ మేమియు నగపడదు.

తత్సమేతరవిషయక మగుటచేఁ జింతామణి చెప్పలేదు గాని నన్నయభర్యణి తటచుగాఁ బ్రయోగించిన 'గెలువన్ పిలువన్' (గెలు + అన్, పిలు + అన్ చకారలోపమున) మున్నగుచోటుల వకారమును స్వరస్యవధాయకమై యని చెప్పవచ్చును. కాఁగా నీక్రిందను విమర్శింపఁబడు వకారము ననఁగాఁ బ్రథమ మీఁది పకారమున కాదేశముగా వచ్చు వకారము సర్వాచీన వైయాకరణులు లఘువకారముగాఁ జెప్పటకన్న "క్వచిద్గకారోపః" అను చింతామణి సూత్రముచొప్పున వచ్చెడి "చివురు" మున్నగు చోటులలోని యాదేశ వకారమును లఘువకారముగాఁ జెప్పియుండినయెడల సంతకన్న యుక్తి యుక్తముగా నుండెడిది. "చిగురు" మున్నగు చోటులలోని గకారము లోపింపఁగా నచట నేర్పడెడి స్వరసంహితలో నుచ్చారణ సౌకర్యార్థముగ వకారము నిల్పుచున్నది గాన నద్దానిని లఘువకార మనుట పయి నుదాహరించిన యవల లఘుత్వోపదేశసప్రదాయమునకు మిక్కిలి యనుకూలముగానుండును. పాశ్చాత్యపండితు లంతిస్థముల సర్ధాచ్చులనుట యిట్టి యవల యందు నార్థకమై యున్నది. ఇరువురు, మూవురు మున్నగుచోటులలోని వకారము కేవలము స్వరసంహితలో వచ్చిన వ్యవధాయకవర్ణమై యనుటకుఁ దమిటి కర్ణాటములు ప్రబలసాక్షులై యున్నవి గదా.

బాలసరస్వ త్యహోబలపండితులు పయిరీతిని జెప్పక "గనడదవాఃస్య" రిత్యాది సూత్రముచేఁ బ్రథమమీఁది పకారస్థానమున నాదేశముగ విధింపఁ బడిన వకారమును లఘువకారముగా నుదాహరించిరి. "ప్రథమాంతము మీఁద నున్న పకారమునకు వచ్చిన యాదేశ వకారము లఘు వకారము" (బాలసరస్వతీయము, లఘు ప్రా లఘువ ఇత్యాది సూత్రటీక).

"గనడదవాః స్యరితి సూత్రేణ పస్య యో వకారః సో ౭త్ర లఘు వకారః.- సచ 'అతఃడు వలికె, నిత్యాదా' స్ఫుటః" (అహో గరూ పుట.) ఇట్లుచెప్పి 'గెలువన్ పిలువన్ చివురు' మున్నగు చోటులలోని యాదేశ వకారము నేల చెప్పరైరో తెలియ కున్నది.)

అప్పకవియు నిట్టి ప్రథమమీఁది పకారస్థానమున వచ్చిన వకారమున 'లఘువకారముగాఁ బయి చింతామణిసూత్రపు వివరణ సందర్భమున నుదాహరించెను.

జే. గీ. పాలుపడి నిల్పు లాఁతివా, (ఇది కర్త) ప్రాసమునకు
జాతివాకు నవర్ణమై శంక లేక
యతికిఁ బంచమ వర్గాద్య మగుటఁ జేసి
చెల్లును వకారమునకు లక్ష్మీభుజంగ.

తే. గీ. అవని తనయునిచేతఁ బట్టువడి యున్న
పడుచుకొమ్మల హరి చెట్టవట్టి యేలఁ
దవిలి పదియాఱువేపురు దమకుఁ దాము
మేలువాఁ డని తను నిచ్చ మెచ్చికొసఁగ.

తే. గీ. లాఠి జాతికి వడికి నిల్పఁ దగు ననుచు
సూత్రమునఁ జెప్పలే దని చూడ వలదు
నన్నయార్యుఁడు పంచమామ్నాయమునను
నిలుపు లక్ష్యంబులకు మాఱు వలక వశమె.

(లాఠివా = ఆదేశభూత లఘువకారము. జాతివా = అలఘు వకార
మనఁగా సహజ వకారము.)

“ఉ. భానుతక్కి ర్రి బ్రహ్మణుఁడు పుట్టఁగ దోడనె పుట్టును త్తమఁ జ్ఞానము ...
(ఆది ౧ ఆ. ౧౫౭ ప.) (అప్పక. ౨ ఆ ౨౦౯-౨౫౨ ప.)

పయిపద్యములలో మొదటిపద్యము నాల్గవచరణములోని ‘చెల్లును’
అనుచో ‘చెల్లడు’ అనియు, మూడవపద్యము మొదటిచరణమునందలి ‘తగు
ననుచు’ అనుచోట ‘తగ దనుచు’ అనియు నున్న ప్రామాదిక పాఠముల
నాశ్రయించి యప్పకవీయ పీఠికా కర్త (క్రీ. శ. ౧౯౨౪ వావిళ్ల
వారి ముద్రణము) ల చటి యప్పకవీయసందర్భము కేవలము నసంగతముగ
నున్నదని వ్రాసియున్నాడు. (పీఠిక XII) అట్టి పాఠములు లేఖకాది ప్రమాద
కృతియు లనుట కప్పకవి యిచ్చిన “పడుచుకొమ్మల హరి చెట్ట వట్టి యేలె”
“భానుతక్కి ర్రి బ్రహ్మణుఁడు పుట్టఁగ” అను నుదాహరణములె ప్రబల
నిదర్శనములై యున్నవి. అట్లే యప్పకవి యభేదవర్గయతి సంగీకరించి యుదా
హరించిన తృతీయాశ్వాసమునందలి లక్ష్య లక్షణములును - [అప్ప. 3. ఆ.
౧౦౦-౨ ఆ. ౨౫౨ ప.] క. .... పరమధ్యానో । పరతేంద్రియవృత్తి
నున్నవాని శమీకుఁ. (ఆది. ౨ ఆ. ౧౭౨ ప.) క. కోరి యనేకయుగంబు
లపారతపోయ క్తు లై నవారికిఁ బడయన్. [అరణ్య. ౧ ఆ. 3౭౧ ప.]-ప్రబల
నిదర్శనములు కానొపును. పవర్గముతోడనే జాతివాకే మైత్రి యున్నపు డీక
‘ప’ కారజన్య మగు లాఠివాకును జాతివాకును మైత్రియుండుట కై ముత్య
న్యాయసిద్ధము గదా. పీఠికాకర్త లప్పకవి యుదాహరించిన యభేద
వర్గయతి యుదాహృతులలోఁ బాఠభేదములు గల వని పీఠికలో వ్రాసియుఁ
దృతీయాశ్వాసమునందలి యా సందర్భమున నట్టి పాఠ భేదములను

జూపరైరి. మఱియుఁ బ్రాచీనకాలమున గ నడద వాదేశము నిత్యమై యుండుటంజేసి వీరికాకిర్తిలు పనియత్తికై యుదాహరించిన “వేణి సరస్వతి పెన్న మైరావతి” అను నీపద్యభాగమునందలి (సభా. ౧ ఆ. 2౧ ప.) పెన్న యనుచోట “పెన్న” అనియే యుండఁగి యుండుటచేత నది జాతి వాకును లాఠివాకును సన్నయచేసిన యతిమైత్రి కుదాహరణ మనఁదగును. కాఁగాఁ బీకాకర్తలు “ఉచ్చారణఁగో పనలకంట” లాఠిజాతివాలకు మైత్రి యెక్కువగానే యున్నది. “యితే వీటిమైత్రి గల పద్యము నన్నయభారత మందు మాకు కనబడలేదు” అనుట సరికాదనక తీర కున్నది.

వై సంస్కృతమునొప్పున బై నుదాహరించిన పాలుపడిత్యాది పద్యము లలో నా చేరిన సరికొరలు సంభాష్యములును, సుసంగతములును నగుటచే నవియే గ్రంథకీర్త్యము క్కములై యుండు ననుటకు సందేహము లేదు. ఇక నట్టిచో కవసారియు లేల పడియుండునో యాలోచింపవలసి యున్నది.

లఘులఘు వికారములకు యతిప్రాసములు రెంటును మైత్రి యున్న యెడలఁ బై పాలుపడిత్యాది పద్యమునందు వాసమైత్రిని వేర్వేరి నుప దేశింపనేల యని యెప్పుడోని పాఠకులు శంకించుకొని యచటఁ బ్రాసమునకు మాత్రమై మైత్రి గల దనియు యతికి లేదనియు గ్రంథకర్తృహృదయమై యుండు నని నాహసించి దిద్ది పలు యపహాసములను గల్పించి యుండు రని లోచించుచున్నది. కాని యచట నట్లు యతిమైత్రిని వేఱుగను బ్రాసమైత్రిని వేఱుగను పుట్టి “పాలుపడి”త్యాది పద్యమునఁ జెప్పటకుఁ గారణము లేక పోలేదు. పాలు పడిత్యాది పద్యసందర్భమునకు ముండటభాగమున లఘు లఘు వికారముల నైతిమును బ్రమాణములను జూపుచు నప్పకవి యీ క్రింది ప్రాచీన లక్షణగ్రంథపద్యముల నుదాహరించి యుండెను.

క. ... .. మరఱవములను నే న

క్షరములు తమతమకై వల్లు కమలాధీశా. (కవిజనాశ్రయము.)

క. ధర నెక్కటి నల్గులై నగు

లరమఱవలు వానిలోఁ దొలంగక లాకుక్

సరి యాని విశ్రమవే

శ రమాధిప రెండునుం గలసి వర్తించున్. (అనంతుని ఛందమా.)

క. లరమఱవ లేకతర వల్లు

లరయఁగఁ దమతమకై కవుల యనుమతి వల్లులై

పరఁగు ... .. (కావ్యాలంకార చూడామణి.)

(అప్పక ౨ ఆ. ౨౩౬. ప. మొ ౨౩౯. ప. వ)

పై ప్రాచీనలక్షణ గ్రంథకర్త లవిమర్శితముగ వకారమునకు సైత మేకతరయతి సంగీకరించుట సరియై యుండలేదు. లాతివాకే గాక జాతి వాకు సంయతము పవర్ణముతోడి యతులు ధారాశలుగా నన్నయ భారత భాగ ముననే వెలయుచున్నవి. అట్లుగుటనే యప్పకవీ యట్టి ప్రయోగములలోఁ గొన్ని యుదాహరించి యభేదపవర్ణయతి సంగీకరించినవాఁ డయ్యెను. (అప్పక 3 ఆ. ౯౮ ప. ౧౦3 ప.) కావుననే “పాలుపడ” త్యాది పద్యమున సంధి గతప్రాసమున కెవ్వఁగును బ్రతిఘటించియే యుచున్నందున “శౌకయే లేక” జాతివాకును లాతివాకును మైత్రి ఘటిల్లు సనియు, నిక యతివిషయమున లఘు వకారముగా మాటని పంచమ వర్గాద్య మకు పకారమునకే జాతివాతో యతి యుండుటంజేసి యట్టి పంచమవర్గాద్యమూలక మగు లాతివాకు మైత్రి చెల్లుననుటయు విరుద్ధము కా దనియు వేర్వేఱఁ జెప్పియుండుట సుచంగతమై యున్నది. ఇక “నాన్యేషాం వైశిష్ట్య” మిత్యాది సూత్రము ప్రాసమైత్రిని మాత్రమే బోధించుచున్నదినియు జాతివాకును లాతివాకును యతి మైత్రియుఁ జెల్లు సని ప్రత్యేకముగఁ జూతామఁగి సూత్రము చెప్పమింజేసి వకారమున కేకతరయతి సంగీకరించెడి లక్షణకర్తల యనుచోఁగమున యతి మైత్రి చెల్లదనియుఁ జెప్పరాదా నుచి శౌకీయజను నిరసించి, యతిమైత్రిని నన్నయ యే ప్రయోగించి యుండఁనియు, “గీ॥ లాతిజాతికి” త్యాది లక్షణ పద్యముతోడను, “ఉ. భూనుత కీర్తి” త్యాది లక్షణపాత్రోడను నప్ప కవి విశేషపాటి యున్నాడు. భూనుతకీర్తి త్యాదిపద్యము ౨౩౬ ‘బ్రాహ్మ ణుండు వుట్టఁగ’ అను చోటి లాతివాకును జాతివాకును వభిన్నమకు బహర్ణ మును సంబంధించిన భవర్ణముతో యతిమైత్రి ప్రయుక్త మగుటంజేసి జాతి వాతోడి యతిమైత్రి కైముత్యన్యాయసిద్ధమగుచున్నది గాన నీ లక్ష్యము నుప్రసక్తమై యున్నదనుటకు సుదేహములేదు.

కాని యప్పకవిచెప్పిన చొప్పున నిట్టి వకారము లఘు ననుటతో యుక్తియేమియు నగపడదు. పకారము పగుషమేయైనను దజ్జన్య వకారమును బలుకుటలో సహజ వకారము కన్న లాఘవమేమియు నగపడదు గదా. స్వర సంహితలో నాగమముగ నిల్చు వకారమన్ననో యకార మిల్యన్యాయమునఁ బ్రాచీన కాలమందైనను లఘువుగా నుచ్చరించఁ బడెడి దనుకొనుటకుఁ గొంత యవకాశ మగపడుచున్నది. పకార వకారములు రెండును నోవ్యములే యగుటచేత, ‘ప’కారముచోట వకారము వచ్చుచున్నదనియే చెప్పనగునుగాని

యచట 'ప'కారలోపము కలుగఁగా నచటి స్వరసంహితలో వకారము నిల్పుచున్నదని చెప్పట సరికాదు గదా. ఇక సంధ్యభావస్థితిలో 'ప' కారముగను సంధివేశను వకారముగను నుండుటచేత నట్టి వకారమునకుఁ దక్కిన సహజ వకారములతో యతిప్రాసమైత్రి కుదురు పడుటకయి దీనిని లఘువుగా సంగీకరించుట యావశ్యకమని చెప్పుటకును వీలులేదు. ఛాందస్సంప్రదాయ సిద్ధ 'సంధి గతిప్రాసా' గీకారముచేతనే యాదేశసరళిములతోపాటుగను నాదేశ సకారముతోపాటుగను దీనికి సహజవర్ణముతో యతిప్రాసమైత్రి సిద్ధించును గదా.

(322)—లఘుత్వి ప్రతిపాదన చరిత్ర విషయమున యవలకును రలలకును జాల వైజాత్యము కలదు. స్వరసంహితలో నాగమములుగా వచ్చుట ద్రావిడభాషలలో లఘు యవలకు మాత్రమే గలదు గాని లఘు రలలకు లేదు. ఉచ్చారణమున లఘు యవలకునలెనే లఘు రలలకును స్థానకరణ స్పర్శశైలిల్యము తుల్యము యుండుటచేతను, యవలతోపాటు రలలును నంతిస్థము లగుటచేతను నేకవిధమున వీనికి లఘుత్వము ప్రతిపాదింపఁ బడినదేగాని వీని కీవిషయమున సాజాత్యములేదు. స్వర సంహితలో నుచ్చారణ సౌకర్యార్థముగ నిలుచుటచే నప్రధానములై లఘుతరముగఁ బలుకఁబడునవి లఘుయవలు. ఆలఘు రలల యుచ్చారణమున కన్నఁ దేలికయగు నుచ్చారణము గలిగిన కారణమున లఘువు లసంబడుచున్నవి లఘు రలలు. ఆలఘు రలల యుచ్చారణమునందలి యలఘుత్వమునకుఁ గారణము లీ వఱకుఁ గొన్ని యుండునని వి. ఇతను నున్నందుఁ గొంతవఱకుఁ జూపఁబడును. ఆలఘు లకారోచ్చారణము ద్రావిడ మూర్ధన్య శకార సంస్కారమున నేటికీ లఘు లకారోచ్చారణముకన్న విజాతీయమై వెలయుచున్నది.

(32౮)—అట్లయినను నుచ్చారణ భేదమారెంచిని లఘులఘు యకారములతోపాటుగ నుచ్చారణ భేదమగపడుచున్న లఘులఘు లకారము లకును సంస్కృత లాక్షణిక మతానుభవమునఁ గావలయును నన్నయ భట్టారకుఁడు యతిప్రాస సాధర్మ్యము సంగీకరించి యున్నాఁడు. సంస్కృతియు యతిప్రాస నియమము లేకున్నను, క్లేషయమకాది శబ్దాలంకారములపట్ల లఘులఘు లకారములమైత్రి యంగీకరింపఁ బడియున్నది.

“సకలకలం పురమేతజ్ఞాతం సంప్రతి సుధాంశు బింబమివ” (సాహిత్య దర్ప. ౧౦. పరి. ౪౪. కా.) పట్టనము కలకల ధ్వనుల తోఁగూడి యున్నది. చంద్రబింబము సకలకళితోఁ గూడియున్నది. కావునఁ పట్టనము

చంద్రబింబమువలె నున్నదని యిందు నిర్వహింపఁ బడెను. ఇచటఁ గలకల శబ్దములోని లఘు లకారమునకును (చంద్ర) కళాశబ్దములోని యలఘు లకార మునకును సభేద మంగీకరింపఁ బడినదనుటకు సందేహము లేదుగదా. ఇట్టి సంస్కృత మహాకవిప్రయోగముల సరసియే భోజరాజు కొన్ని వర్ణముల మైత్రి నీ క్రిందరీతిని వక్కాణించి యుండెను. 'తదుక్తం శ్రీభోజరాజేన' ('ఇచటఁ ద్రిభోజనే' యని శ్లోఠి భద్రాద్రిశాస్త్రిగారు ముద్రింపించుట శోచనీయము. లిఖితమాతృకలలో 'శ్రీభోజరాజేన' అనియే యున్నది).

రలయోర్ల డ యో స్తద్వల్లభయో శ్వసయోరపివబయోర్నణయోశ్చాంతే ।
సవిస ర్గావిసర్గయోః । సవిందు కాబిందుకయోః స్వా దభేదేన కల్పనమ్ ॥

(అహో. ౧32 పు.)

సన్నయభట్టు పై వర్ణముల జగటలకుఁ జాలవఱకు యతిమైత్రి నంగీకరించి యక్షరై క్యనియమముగల ప్రాసము విషయమునఁ బయివానిలో స్థాన కరణ భేదములేని లఘ్వలఘు లకారములకు మాత్రమే మైత్రి నంగీకరించి యున్నాఁడు. మఱియు నలఘు లకారము చాలవఱకు ద్రావిడ మూర్ధన్య శకారమువంటి యుచ్చారణము గలదియై యగుటచేత నుచ్చారణ సామ్య ప్రయోజనకమగు ప్రాసవిషయమున లఘ్వలఘు లకారములతో ద్రావిడ మూర్ధన్య శకారమునకును దంత్యతాలవ్య చజలకువలెనే మైత్రి నంగీకరించిన వాఁడయ్యెను. ఆ. వె. స్లెల్లుఁ డట్లు నేలఁ ద్రెళ్ళిచెచ్చరలేచి... (భార. ఆది. ౨ ఆ. ౨౦౨ ప.)

ఇట్టి యభిప్రాయముగలవాఁడు కావుననే విభిన్నచరిత్రము గలదగుట చేతను స్థానకరణభేదము గలదగుటచేతను వర్ణాంతరముగఁ జేర్కొనఁబడినను ద్రావిడమూర్ధన్య శకారమున కనఁగా వర్ణసమామ్నాయగత శకారమునకు వేఱుగ లిపి నుపదేశింపక యలఘు లకార లిపితోనే గుఱుతింపఁ బడుఁగాక యని తలంచిన వాఁడయ్యెను.

అప్పకవ్యాదులును బయిప్రయోగముల ననుసరించియే ల శ లకు యతి ప్రాసమైత్రిని జెప్పియున్నారు.

తే॥ రేఫమునకు బై నుండు మాతృకకుఁ బెద్ద ।

శా యభేదాహ్వయ ప్రాసమై యెసంగు ।

ఖలజనవిపక్ష జలరుహదళ నిభాక్ష ।

కాళియోరగ మదవన కీలి యనఁగ॥

(అప్పక. 3 ఆ. 3౬3 ప.)

తే॥ పెద్దళాకును దినకు సభేదమగుట ।
 లళిలకు సభేది మట్లను గల్లుకతన ।
 ఊతిని మూడన సరిశంబు యతులఁ బ్రాస ।
 ములను లఘ్వలఘు లకారములకు నిలుచు ॥

(అప్పక. 3 ఆ. 3౬౫ ప.)

ఇట్లు చెప్పబడినను ప్రయోగములందు సాధారణముగా లకార విని మయాష్టమిస్థ షకారమునకు మాత్రమై లళిలతో యవిమైత్రి కవిప్రయోగములతో నగిపడుచున్నది. కాని యీ క్రింద యనుతుని పద్యమునది దట్టి నియమ మగిపడును.

క॥ కాకున్వరి యతియును నితఁడె. కదిలక జలధిఁ బవ్వళించె ననఁగఁ బ్ర ।
 శ్వాకిలితి స్థియును నిఁ । షఁ ప్పక్షి రిధము గడపె నిర్ముల ననఁగన్ ॥
 (సూత - ఛందో॥ ౧ ఆ. ౭౫ ప.)

క॥ విమణములకును బ్రాస ।
 తులములను లళిలు దొడ్ల స్సము లను మ ।
 చ్చును తెలుగు చెల్లును ।
 హరినుతి లళి యో రిధే యను సూత్రమున ॥
 (అప్పక. ౨ ఆ. ౨౪౭ ప.)

వైతీనున్న ప్రయోగముల మొప్పున యతిప్రాసమైత్రి యున్నంతి మాత్రమున 'చెల్లు' మొన్నని శబ్దములతోని వల్లసమామ్నాయ గతి గ్రావిష సూధాశ్చ రికారమును సూత్ర మలఘు శకారముగ నప్పక వ్యామల సతః జెప్పట నన్న రాభిప్రేతియు కావలయు, గోళి గగలాది సంస్కృత శబ్దములతోని లకారమును 'డియ్' 'కాట్' మున్నగు శబ్దములతోని లకారములును మాత్రమే మలఘు లకారము లనియు నీ వజువు విశదీకరించి యున్నాను. (వి. ౧౮౭ - ౧౯౦ - ౧౯౩)

(32౯) — కర్ణాటపండితుల విషయమున సంస్కృతము ననురోధించి యుండలేదు. వారు అళ కుళ ఊళములు మూడిటికిని ప్రాసమైత్రి సంగీకరింపలేదు.

“ .. (ఏవం) అళ కుళ ఊళ విభాగో విశ్లేయః ... కందవృత్తాది చ్చందో నిబద్ధప్రబంధేషు ప్రాసస్థానే యః ప్రథమం ప్రయుక్తః సవన సర్వోత్తమప్రయోక్తవ్య ఇత్యారాతీయ మహాకవీనాం సంప్రదాయః ” (కర్ణాటక శబ్దానుశాసన వ్యాఖ్య, మంజరీమకరందము, ౯౦ పుట) (అళ ఊళ కుళ స్వరూప

మీవఱకు విశదీకరింపఁ బడియున్నది. (౧౬౩ వి.) వర్ణాక్షరములకును బరస్పర ప్రాసమైత్రి సంఘీకరించియుఁ గల్గెటట్లు పండితులు వీని కట్లుగీకరింపఁగలిగి సరి కాదని తలంచి సంస్కృత లాక్షణిక మార్గమునఁ నన్నయభట్టు వాటింపఁచుట యుక్తమే యనఁదగి యున్నది.

కాఁగా క్షశము లరచఁగఁ గోలఁ గరలాంప శబ్దములతోని లఘు లకార మూలక సాంస్కృతి కాలఘు లకారములును, షష్ట్య, (హస్త్) మూర్ఖుల బహు వచనరూపములందలి లఘులకార మూలములతో యిగు నాచ్చి లఘులకార ములును అశములనఁ గిగు షకార లకారాది మూలములగు నచ్చి మూర్ఖ శకారములును 'కుశము' లనఁగఁ నాచ్చి కపహజ మూర్ఖ శకారములును, దెనుఁగున నిచ్చుమించుచుగా నిపు వికవిధమునఁ జూపఁ బడెను. ఇవియేక విధమెయగు 'శ' అను లిపియేనే వ్రాయఁబడియున్నవి వాని కన్నిటికిని యతి ప్రాసమైత్రి వన్నయభట్టుగఁ సెచ్చెనఁ గరెనఁగఁ జూపఁ యు నచేతే వ్రాసి యున్నాను. వైపు వ్రాసిన గాల్గు విధములతోను స్వతఃమఁ దక్షిణ విధములగు నాచ్చిని మూర్ఖ ప్రావిని భక్తివిశిష్టాచిని శకములు శబ్దత్వాదిర కోశమున సఁజేయులు ముందుబడి యున్నవి. వారు నల్ల గ్రంథవిస్తరశక్తిచే నుదాహరింప మాని యున్నది భాషాంతర సభిధముగల నచ్చి శబ్దములను మాత్రమే చూపుచున్నాను.

“పలనగి క్రొవద్దమిఁగిభో ఉజ్జము గున్నారో బర్హుల ముల మూళ మాఁగుత్తి న్న - మ” (ప. ఆ. రాజరాజ చక్రవర్తి కౌశల గణనీయము. పీఠిక, ౫ పుట).

తమిళమునొక్క వివిధములగు సభిధప్రకరములతో (క కర్ణమిఁ) నొక టియే మల గూళ భాషయని ముఖ్యమునఁ జెప్పెను. సెలవనునదిచి శ్లోకు నకుఁ గల్గెటముతోను ఉమిఱముతోను సంబంధమును పుంస జాలునని తలచి యీ గ్రంథమునందు సాహితీనియగ నాంధ్ర శబ్దములతో నమిఱ కల్గెటములతోడ సంబంధమును మాత్రము చూపుచు వచ్చితిని:—

తెలుగు	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.
వై. అప్పళిండు	చెఱచు (అన్పలిండు. ప్ర)	అప్పళి	అప్పళిను
వై. అరిదళిము	హరితాళిము (ప్ర)	అరితార	అరిదళం
అవళుళము	అభిశయము	...	అవగళియం (అతిక్రం
వై. అళిది	హరిత్రానగము (హరిత్ర. ప్ర)	...	హళది
అళము	ఉష్ణగోళము	అళమ్	...
అళుకు	భయము	...	అళుకు = జీర్ణించు
అళువారు	హరిభక్తుడు	అళ్యార్	అళ్యార్ = నిమగ్నుడు,
			(అల్ = నిమజ్జించు)
ఉంబళి	సన్న లేనిది (దుంబాళా, నాడుక)	ఉమ్మళమ్	ఉంబటి = భూదానము
వై. ఉక్కళము	పురాణి ముఖ రామాజగము (ఉప నిష్కరమ్)	ఉల్కు	ఉక్కడం = శుల్కముట్టము
ఉప్పళము	లనణ జన్మస్థానము	ఉప్పి + అళమ్ = ఉప్పళమ్	...
ఉళి	నక్క-కూడి	ఉత్తై (సవ్యశబ్దము)	ఉళి
ఎళు	ఎదులు	ఎల్తుగళ్	ఎరుదుగళ్
వై. పరాళము	విస్తారము (ప్ర. హేరాళము)	...	...
బళవరి	మర్మజ్ఞుడు	ఉళవటి (అటి = తెలియు)	ఉళవటి (అటి = తెలియు)
వై. కంబళి	కంబళము (ప్ర)	...	...

కవ్యతాళము	ముద్రబీగము	తాల్	తాల్
కళ	ఉపతాళ	క్రితే = చిన్నగొమ్మ, బందుగులు	...
వై. కళంప	(కళంకము. ప్ర) కాలుచ్యము, మచ్చ (ఇది శబ్దరత్నాకరమున లేదు)	కళంప = కలహము	...
కళపలియము	తొట్టునడు. సాధ్యమియ. తొట్టపడు	కళివాళమ్	కళపలిను = నుఱుంచు
వై. కళియము	భిషియము (ప్ర)	కరమ్	కళివాళం = కీల్
కళేము, కళ్యము	ఖలము (ప్ర).	కాళమ్	కళ
వై. కళ్యము	కలచి (ప్ర). పతద్యహము.	కాళమ్	కాళంజ
వై. కాళంజ	వాడ్యవిశేషము (ప్ర. కాళంజము)	...	కాళే
వై. కాళియ	తలచాగా (ప్ర. భోలకము)	...	...
వై. కుళాయి	కపటము (ప్ర. కువాట(డి)ము)	...	...
వై. కువాళము	కుచ్చితుడు	కూలె = పొట్టిది. కూళె = కుచ్చితుడు	...
కూళ		...	...
వై. కేళాకూళి	జేల్ ఖానా (ప్ర. ఖేలాకూలము)	...	...
గంగాళము	నీళ్ళగొప్పెర	గజ్జమ్	గంగాళమ్
వై. గళకతైర,	మల్లబంధ విశేషము (ప్ర. గలక రరి)	...	...
గళ = కళ్య	కళముముద్ద	సలి	...
గుప్పలియము	పుక్కిలియ, బట్టలు ఉనుము	గొప్పలి - గొప్పలి	...
గుబాళియము	వాసనగొట్టు	...	ముక్కుళిను

[illegible]

వై. సంబళము	దారిబ తైమ (ప్ర. శంబలము)	సమ్యశమ్	సంబళం
నంబళిక	అడపము (ప్ర. సంపుటము)	సమృదనము = కరాటము	సంబళికె
వై. సంబళ	అడరించు (ప్ర. సంభావించు)	...	...
వై. సంబాళించు	వాద్యవిశేషము (ప్ర. సంజ్ఞాకాహళము)	...	సన్నెగాళె
వై. సన్నగాళె	అయుధవిశేషము	దవళమ్	సంబళం
సంబళము	దుఃఖించు	సలి = శ్రమించు	...
సళించు	పడలు (ప్ర. శిథిలము) పడులగు	...	సశిలం = శిథిలము
వై. సళ్ళు	అరిదళము (ప్ర. హరితాళము)	అరితారమ్	అరిదళం
వై. హరిదళము	హరిద్ర (ప్ర)		...
వై. హళది			

(3౮౦)-లశసమాన న్యాయమున రఱలకును యతిప్రాసమైత్రి సంగీకరించుటయే న్యాయ్యమై యున్నను “నాన్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వలఘూనాం రయోస్తు నిత్యం న్యాయ్” అని యిట్లు వానికి యతిప్రాస వైరమును సూత్రించుట మిథ్యముకాదు. లశలమైత్రి సంగీకరించుటకు సంస్కృత పండిత ప్రయుక్త లక్ష్యలక్షణములు మూలములై యుండెనని యీవఱకు విశదీకరించియే యున్నాను. ఇక రేఫఱకారములమైత్రి సంగీకరించుటకట్టి యాధారము లేవియులేవు. సరేగాదా రేఫఱకార వైరము నన్నయభట్టు నాటికి గ్రాంథికతావస్థ నందియున్న తోడి ద్రావిడ భాషలగు తమిళ కర్ణాట ములలో బ్రసిద్ధమై యుండెను. శకటరూప కేవల ద్రావిడభాష గతమగుటచే నద్దాసి విషయమున నావఱకు వెలసియున్న తమిళ కర్ణాట పండితుల ప్రయోగములను బ్రమాణీకరింపకుండుట యుక్తముకాదుగదా. మఱియుఁ బ్రాచీన చరిత్రము నరికినపుడు రఱ లెంటి వైజాత్యము తక్కిన యంతస్థ లఘ్వలఘువులకు లేదు.

(3౮౧)—రఱ లకుఁ బ్రాచీనకాలమున నుచ్చారణమునం దత్యంత వైలక్షణ్య ముండెడిది. కావుననే యితర ద్రావిడభాషలగు పఱగన్నడము నందును దమిళమునందును ప్రాచీన వాఙ్మయమున (తమిళమున యతిప్రాస నియమము నారంభించినది మొదలు) వీనికి యతిప్రాసమైత్రి లేకుండెడిది - కాననే తెనుఁగున నన్నయ భట్టారకుఁడును నల్ల వానికి నిత్య వైధర్మ్యమును ‘రయోస్తు నిత్యం న్యాయ్’ తను సూత్రముచే నుగ్గడించి యున్నాడు.

(3౮౨)—తమిళభాషలో శకటద్వత్వము ద్వీరుక్త ట కారమునలఱ నేటికిని బలుకఁబడుచున్నది. దీనినిబట్టి యద్వీరుక్త శకటాచ్చారణమునందును ప్రాచీనకాలమున ‘టకార’ ధ్వన్యవేశ ముండెడిదనియు నది యితర ద్రావిడ భాషాభేదములలో నంతరించినను దమిళమున ద్విత్వావస్థలో మాత్రము నిలిచి యున్నదనియు నూహింపఁదగి యున్నది. కావుననే శకటవిశిష్ట ధాతువులనుండి పుట్టిన కృదంతాది రూపములందును, శకటరేఫ సంధులలోను శకటాంత నామముల విభక్తి మేళనమందును, దెలుఁగునను దమిళమునను ‘టకారము’ పుట్టుట తటస్థించుచున్నది. ఉదా. తెల్లనః—ఊలు—ఊట; చిలు + ఎలుక = చిట్టెలుక; కులు + ఉనురు = కుట్టునురు. ఏలు—ఏటికి. తమిళమునః—కూలు (చెప్ప.) కూట్టు (‘కూట్టు’ అని పలికెదరు) (మాట). ఊలు (నీరూలు), ఊట్టు (ఉచ్చారణము—ఊట్టు) (ఊట). ఆలు (నది) ఆట్టై (‘ఆట్టై’ అని యుచ్చరింపవలెను) (నదిని). ఆట్టునీర్ (‘ఆట్టునీర్’ అనవలె) ఏటిసీరు. వెలు (ప్రసవించు) వెట్ట (= ‘వెట్ట’ అనవలెను) ప్రసవించిన. కుట్టి (‘కుట్టి’ అనవలెను) పొట్టి మొఱుడు. చిలు + ఎలి =

చిట్టెలి ('చిట్టెలి' అనవలెను) చిట్టెలుక. కుటు + ఊయిర్ = కుట్టుయిర్ = ('కుట్టుయిర్' అనవలయును) ప్రాస్వాచ్చు.

ప్రాచీన కర్ణాటభాషలో 'గిట్టినె, తిట్టినె' అను రెండు శబ్దములందు మాత్రమే ద్వీరుక్త శకటముగలదు. మఱెచ్చటను ద్వీరుక్తశకటమే లేకున్నను నది యుండఁదగినచోట ద్వీరుక్త తకారరూపము వెలయుచుండును. ఉదా. గిటు (భావించు). గిటు + తమ్ = గెత్తమ్ = భావించెను. కిటు (వ్యవధానముగ) - కిటు + తమ్ = కిత్తమ్. కిటు + అడి = త్తడి (వ్రతి); కిటిదు—కిటు + ఎనళ్ = కుత్తెనళ్ (చిన్నపూవుదళము).

(3౫౩) తమిళ వాఙ్మయమునఁ బ్రాచీన మహాకవులు త్తజ్జలకును, క్కచ్చలకును, ట్టత్తలకును బ్రాస మైత్రి నంగీకరించిరేగాని రేఫ ఆకారములకుఁ బ్రాసమైత్రి నంగీకరింపరైరి. అట్లే కర్ణాట లాక్షణికులును ఎర్గ ప్రాసము నంగీకరించిరేగాని ర ఆ ల ప్రాసము నంగీకరింపరైరి. ఆంధ్రమునందును, “ధ ధలు, ఋ రలు, సంయుతా సంయుతములు, లళలు, ంబమ్మలు” మున్నగు వానికిఁ బ్రాసమైత్రి యంగీకరింపఁ బడనే గాని గతానుగతికముగా రేఫఆకార మైత్రి యంగీకరింపఁ బడదయ్యె. కోశకర్తలు శకటములతోనె, యయ్యె శబ్దముల నుదాహరించు చున్నారు. లాక్షణికులు రేఫ ఆకారయుత శబ్దముల పట్టి కలనే యేర్చి కూర్చియున్నారు. ఇంతయేల! సామాన్య గ్రంథ కర్తలు సైత మనఁగా రేఫఆకారముల తత్వమును సరిగాఁ దెలియనివారు సైతము తప్పులుగనో యొప్పులుగనో తమ గ్రంథములందు శకటములను నిల్పుచునే యున్నారు. ఇంకఁ గొందఱాంధ్ర లాక్షణికులు, వీని భేదమును బాటింపని వారి నీక్రిందివీరిని నిరాకరించియు నున్నారు.

తే. గీ. జ్ఞాతి వైరంబు నొంది ప్రాసంబులందు,
విశ్రమములందుఁ దనులోన వేటుగలిగి,
దేవ దానవులట్లన తెనుఁగు లందు,
మించిరేఫ ఆకారముల్ మెలఁగుఁ గృష్ణ.

(అప్పకవీయము. ౨ ఆ. ౨౨౯ ప.)

క. బ్రమయక రేఫములకు రే,
ఫలములను తాలకును జాలఁ బ్రాసములను వి,
శ్రమములను జెప్పఁదగు నీ,
క్రమ మెఱుంగక రెండునుం గుకవి గూర్చుఁ గృతిక.

(అప్పక. ౨ ఆ. ౨౩౦ ప.)

తే. గీ. చెల్లునని ముందు భీమన చెప్పెననుచు,
గలువుదురు రేఫములును ఆకారములును,

దుష్టకపు లవి యొక్కఁజైనఁ దొంటిపెద్ద,
లండఱును నేల విభజింతు రని తెలియఁడు. (అప్ప. ౨ ఆ. ౨౩౨)

ఆ.వె. ఎన్నిలక్షణంబు లెఱిగిన రేఫలు. బుడిఱాలు నెఱుంగకుండి నట్టి,
కవి కవిత్వమెల్ల గవ్వకుఁ గొఱగానఁ, కొఱఁతఁ జెందు, రచిత కుధరి నిలయ.

గీ. దేవదానవులట్ల విద్వేష మెపుడు,
గలిగియుండును రేఫ అకారములకు,
నట్లుగావున నవి గలియంగ నీక,
కావ్యములఁ గూర్చునలయు సత్కపు లెఱింగి.

క. నన్నయ భట్టాదులు కృతు, లన్నిలిపిన లక్ష్యములును లక్షణము లెఱుఁ,
గ స్నేరక యిది కల్గని, యెన్నడు రొకఁ కొండఁ జిందుకేమి యనఁ జనుచు.
(సర్వలక్షణ సారసంగ్రహము ౨ ఆ. - ౭౮ ప.)

ద్రావిడ భాషలలోని రేఫ అకారముల యుచ్చారణములు ప్రాచీన కాలమున వెనుక నుదాహరించిన రీతిని గేవలము విలక్షణములై యుండుటం జేసి ప్రాచీన ద్రావిడభాషా పండిత కవులు, కవితా వనితకు మఱియలు మంగళసూత్రంబును బలె నిత్యముగ నుండఁదగిన శబ్దాలంకారములె యనఁ దగు యతి ప్రాసములలో వానికి మైత్రి, సంగీకరింపరైరి. అంత కంత కట్టి యుచ్చారణ భేద మాంధ్రమున నడలిపోయినను గతానుగతికముగా రేఫ అకార మైత్రి నిండ్యముగనె లాక్షణికులచే నిరసింపఁబడుచు వచ్చెను. తమిళము నందును నచ్చుట క్త శకటోచ్చారణమున 'ట' కారావేశము చిరకాలము క్రిందటనే మాసిపోయినది.

(కీర) — పరిశీలింపఁగా నన్నయభట్టారకుని కాలమునాటికే రేఫద్వ యొచ్చారణ భేదమునకుఁ బ్రబలనిదర్శన ముండగు శకటోచ్చారణమునందలి 'ట' కారావేశము పూర్తిగా మాసివెనె తోచుచున్నది. స్థానకరణములకు శకటోచ్చారణమున శైధిల్యాభావమును రేఫోచ్చారణమున శైధిల్యమును మాత్రమే యప్పటి కుండుటంజేసి యాతఁడు వానికి లఘులఘుతా మాత్రభేదము సంగీకరించి వర్ణసమామ్నాయమున నేకాక్షరముగఁ బఠించెను. లఘులఘుపులను భిన్నాక్షరములుగాఁ బఠించుట సంస్కృత వ్యాకరణ సంప్రదాయము కామింజేసియుఁ దమిళ కర్ణాటములలో లఘులఘుతాంగీకార పద్ధతయే లేమింజేసియు నీ విషయమున వర్ణసమామ్నాయమున వేఱుగఁ బఠించెడి తమిళ కర్ణాట సంప్రదాయము నుపేక్షించిన వాడయ్యెను. "ప్ర్యార్థః ప్రయత్నతర శ్చాకటాయనస్య" అను పాణిని సూత్రమునందలి "ప్ర్యార్థః" అను దానిచేతనే లఘుయకార వకారములును సలఘుయకార వకారములును

జెప్పబడియుండుటజేసి రేఫణకారముల ద్వంద్వములో నేకశేషమును సైతము నంగీకరించి “రేఫణాన్తర్నిర్వాన్యాత్” అని సూత్రించినవాఁడయ్యెను. అట్లయిన లఘులఘువులకు నలెనే వీనికిని యతిప్రాసాదమైతి నేల యంగీకరింపలేదని శబ్దశాస్త్రజనరము. సుస్కృతమున యనలకేగాక లలలకును వెనుక నుదాహరించినీతిని (వి. 3౭౨) సభేషము ప్రసిద్ధమై యుండుటజేసి తడునసారముగ వాని యతిప్రాసాదమైతి యంగీకరింపబడెను. రేఫణకార భేష మన్ననో సుస్కృతభాషాగతము కాక ద్రావిడ భాషామాత్ర ప్రసిద్ధ మగుటజేసి తమిళకణ్ణాట మహావి మార్గమున నే తానును వాని వైరమును సూక్ష్మించి యన భారతి భాగమున దివ్యభిచరితముగ దానిని బాటించిన వాఁడయ్యెను.

(౩౮౫).—“ఇర్వివాదాద్విని కాలమునాటికి రేఫణ కారముల లఘులఘుచ్చాణ భేషమును సడలనారంభించి యుండుటచేతను, వానికి యతిప్రాసాదమైతి యేయనాటికి గొప్పశబ్దముల వ్యవహారముల మవతరించుటచేతను నాతఁడు రేఫణకారముల భేషమును సూక్ష్మించితివాడు గ్రహించుట కాధారముగ. (ఉచ్చాణ భేషము పరిచివచ్చినాఁడు) గొప్పవిషయములను సూత్రింప నాఁగెను.

(౩౮౬).—అప్పటికి వెలసియున్న యాధ్రవాజ్ఞయమున నొక్క నన్నయ భట్టచిని భారతి భాగమును మాత్రమే రేఫణకారములకు యతిప్రాసమైతి లేనాడుట శుద్ధముగ నుండుటబట్టి కావలయు నాతఁడు సన్నయ భారతి భాగమును మాత్రము ప్రమాణీకరించి నెక్కుమాణములగు “క్రియా తి” ఇత్యాద్యనుగమములను రేఫణకారముల విషయమున నుపదేశించెను. ఎరిశీలికి గా నన్నయభట్టు శబ్దములనెల్ల యతిప్రాసములలో బంధించి నిగమించును చేరికొనియు డిమి చేసి యూతని పద్యములందలి యతిప్రాసములలో నున్నవి మాత్రమే శబ్దములని సడములని నిశ్చయించుట యుక్తము కాకున్నను గత్య తరము లేమిజేసి దిక్పరిభ్రాతముగఁ దావన్నాత్రముగో మూలముగఁగొని సూత్రించెనని గ్రహింపవలెను. ఇంతియకాక సన్నయేతిరమహాపుల పద్యములలోని యిది ప్రాసస్థలములకును బ్రామాణ్యము నంగీకరించి నన్నయ ప్రయోగాములలో లేనివానిని గ్రహించుటయేకాక రజల లాఘవ గౌరవముల న్యత్యాసమును సైత మంగీకరింపవలయు ననుచు ‘లఘుర్భవే ద్గురుః కుత్రచి’ దిత్వాదకారికను నియత ముఁదేశించి యున్నాఁడు.

(౩౮౭).—కొందఁ ఁ విషయమునఁ బ్రాచీనశాసన లేఖనమును బ్రమాణీకరింప నిచ్చగించుచున్నారని గాని యదిసరికాదు. శాసనభాషను సాకల్యముగ

సన్నయాభట్టాదులు కావ్యభాషగా నంగీరించి యుండిలేరు. ఆ విషయ మట్లుం
డఁగా రేఫఱకారముల విషయమునందు సైతము శాసనలేఖనమునకుఁ బ్రామా
ణ్య మంగీకరింపఁబడిలేదు. సన్నయాభట్ట కిన్నఁ గెనలము ప్రాచీనమగు యుద్ధ
మల్లుని మధ్యాక్కరల బెడవాడిశాసనములో “ప-పంబుగొడ్డు” అనుచోఁగ్రి
యాప్రత్యయము శకటముగా న్రాయఁబడియున్నది. అట్లు ‘చేజ్జోలు’ అను
చోటి రావడి యొకచోట శకటముగాను మఱొక చోట రావడిగాను బై శాస
నమునందే యున్నది. పండిరింగుని ద్వారా కి శాసనములోని తరువ్రాజ పద్య
ములో ‘కొట్టంబు ల్వడ్డొండు’ అని యిట్లు రెండు శబ్దములోని రేఫము సంయో
గమున శకటముగా న్రాయఁబడి యున్నది. ఇట్టి ప్రయోగములు సన్నయ
ప్రయోగ సమ్మతములు కావనియు వానినెవ్వరును నంగీరింపఁ జాలరనియుఁ
జెప్పటకు సందేహ లేదుగాదా.

(3౮౮)— అధర్వణా చార్వసికఁ దర్వాతి కొందఱు లాక్షణికులు
సైతము ప్రాచీనాశ్రమహక్కులను మాత్రమె యీ విషయమునఁ
బ్రమాణీకరించుచు నెచ్చిరిగాని తమ తమ కాలములవఱకును గలయెల్ల మహా
కవులను బ్రమాణీకరించి యుండలేదు.

తే. గీ. ప్రకృతి శబ్దానుశాసనోభయకవిసఖ,
శంభుసేవక సోమ భాస్కరులచేత,
భారతాదుల విభజింపఁబడియొ దొల్లిఁ,
గరివరద రేఫములును అకారములును. (అప్పక. ౨ ఆ. ౧౯౫ ప.)

క. తెలిపితి సన్నయాభట్టా,
దులకావ్యములందు నాకు దొరకన రేఫం,
బులు జ్ఞాలు మఱియు నెందులఁ,
గలిగినఁ దగదినక యవియుఁ గైకొను టాప్పుక.

(అప్పక. ౨ ఆ. ౨౧౭ ప.)

పయి సందర్భమునుబట్టి పదునేడవ శతాబ్దములోని వాఁడయ్యు సప్ప
కవి పదునాల్గవ శతాబ్దమువఱకుఁ గల కవులను మాత్రమె ప్రమాణీకరించి
రేఫ అకార నిర్ణయ సీసములను జెప్పెనని విశేషమగుచున్నది గదా. అప్పకవి
తాను జూపిన రేఫ అకారముల సట్టికలకు ద్విజాత్రముగ నుదాహరణము
లిచ్చుటలోఁ సైతము పదునాల్గవ శతాబ్దమువఱకుఁ గల కవులగ్రంథముల
నుండి మాత్రమె యుదాహరించి యున్నాఁడు. దీనినిబట్టి పదునాల్గవ శతా

బ్రహ్మ తుదికే రేఫ అకారోచ్ఛారణ భేదము పూర్తిగా నశించినది యప్పకవి తలంచినట్లు విశదమగుచున్నదిగదా. ఇంకఁ దర్వాతికపులు పూర్వ పూర్వ కవుల ప్రయోగములను జూచుకొని రేఫఅకారములను బ్రయోగించుచు వచ్చుటచేత వారి ప్రయోగములకుఁ బ్రామాణ్యము నంగీకరింప వలసి యున్నదని యీ క్రిందిరీతిని జెప్పియున్నాఁడు:—

క. తొలుతటి వారలు వాడని,
తెలుఁగుల పలుకులకుఁగల ద్వితీయాంతస్థం,
బులు గూర్చును తద్భేదం,
బులు డెలియమి బుధులు ప్రాసములకుఁ యతులకుఁ.

(అప్పక. ౨ ఆ. ౨౧౮ ప.)

పయి యభిప్రాయమును బట్టియే కావలయును సర్వాచీనులగు కూచిమంచి తిమ్మకవి ప్రభృతులచే శ్రీనాథాదిసుప్రసిద్ధ మహాకవుల గ్రంథ ములనుండియు నుదాహరణము లీయఁబడియున్నవి. అట్లయినను దిమ్మకవి కొన్నిచోట్ల వారు రేఫ అకార సాంకీర్ణ్యమును జేసిరని యాక్షేపించి యుదాహరించి యున్నాఁడు.

“క. అలసానిపెద్దకవి పింగళి సూరస రామభక్తకవి వర్ణుఁడు పి,
ల్లలమఱి వీరభద్రుఁడు, గలిపిరి గదా కృష్ణుల శాలఁ గడురేఫములన్.
(సర్వలక్ష. 3 ఆ. ౨౪౮ ప.)

పెద్దనరేఫ అకారములం గలుపుటకు
శా. శ్రేణుల్ గట్టి సభోంత రాశమునఁ బాత్రు బడినలు ...
(నునుచరిత్రము. సర్వలక్ష. 3 ఆ. ౨౪౯ ప.)

... ..

వ. ఇటువలెనే మహాకవులకును రేఫ అకారములపట్ల పరిశీలనము లేకపోయినది.”
(సర్వలక్ష. 3 ఆ. ౨౬౧)

(3౮౯)—తిమ్మకవియును బెద్దనాదుల ప్రయోగములను బట్టి కొన్ని శబ్దములకు రేఫ అకార ద్వైరూప్యము నంగీకరించియు నిట్లు చెప్పట నరయఁగా నీతఁ డప్పకవి చెప్పిన నన్నయాది ప్రాచీనమహాకవి ప్రయోగములకు విరుద్ధములు కానంతవఱకే మధ్యయుగ కవుల ప్రయోగముల కే విషయమునఁ బ్రామాణ్యము నంగీకరించెనని తోచుచున్నది. అట్లయినను మహాకవిగా నంగీకరించిన పిదప నాతని నొకవిషయమునఁ బ్రమాణీకరించుటయు వేరొక

విషయమునఁ బ్రమాణీకరింపకుండుటయు సరికామిఁజేసి యట్టి పెద్దనాది ప్రయోగముల ప్రామాణ్యమున 'సాము' ప్రభృతశబ్దములొలి శకటస్థితికి నైతము తిక్కనామిలు ప్రయోగించిన కొన్ని స్థలములందలి శకటస్థితికివలెనే విమర్శకులు ప్రామాణ్యము నంగీరించుచున్నది. ప్రామాణ్య నిర్ణయవిషయమున దేకివి ప్రయోగములలో నెఱుఁగిన స్థలము భాషియు మనో యట్టి వానిని మహాకవిగా నంగీకరించి యాతని ప్రయోగములలో నొదేలి లక్షణ నిర్దోభ మగపడినపు డాతని ప్రయోగములకే ప్రామాణ్యము నొసఁగుటయే గదా సుప్రచారము. తుదికివ్యాసములు సమవనివాడయ్యు నిష్కర్ణ సాధు శబ్దప్రయోక్త ప్రామాణ్యుఁ డని నీవా మెఱుఁడలి భగివానుఁడు నిర్ణయించెను. "సూ. పృథ్వీవరా కిని యథాపదప్రమ" "పృ. పృథ్వీరాకీని శిష్టై ర్యథోచ్చారితాని తత్తైవ సాధూని స్మః" మహాభాష్యము "... కైగుప దిష్టాః శిష్టాః ... యది తస్మి శిష్టా శ్శబ్దేషు ప్రమాణం కి మష్టాభ్యాభ్యాక్రియతే, శిష్టపరిజ్ఞానాన్ధాష్టాభ్యామ్, కింభూషణిష్టాభ్యామ్, కిష్టా శ్శక్యా విజ్ఞాతుమ్, అష్టాభ్యామ్, మధ్యమానానైస్త్వం శక్యం తస్మాత్ సామమ్, యేత్ర త్ర విహితా శ్శబ్దాః తాన్ ప్రయుజానం సవ్యసే. సువన మస్యతైవానుగ్రహః, స్వభావూనా, యోనింశ్చాష్టాభ్యామ్, మగీతే. సేచాన్యా, విహితా శ్శబ్దా స్తాం శ్చ ప్రయుక్తే, మహానునా సునాన్, సవ జానాతీతి, ఏవ మేమా శిష్టపరిజ్ఞానాన్ధాష్టాభ్యామ్.

(మహాభాష్యము. ౩. అధ్యాయము. 3. పద. 3 ఆహ్వానము).

(3౯౦)—వై విషయమున శబ్దకర్తాకర క్రియచే నీ క్రింది విషయము కాముది వీరికల్ ప్రాయోగము. "అలఘు" ర్దేశ విషయమై నన్నయభూతిక్కన సోమయాజి పట్టాప్రగట నాదను సోమయాజి భాష్యములను శ్రీనాథుఁడు అమరన సూరస ర్దేశము మహాపుల ప్రయోగములనే గొలుచుగాఁ గొని దొరకి నన్ని యాపదముల నేర్చి కూర్చి యలఘు కాముది మనువేరిట నొక పుస్తకము వ్రాయఁబడినను. వై వారి ప్రయోగములు దొరికిన కొన్నిటికి (అనఁగా వానికి విరుద్ధములుగానివారికి) చక్కటి వివిప్రయోగములు ప్రమాణములుగా నెత్తుకొనఁబడి యున్నవి. ఒహతరముగఁ గవులు మెక్కండ్రులఘులఘు రేఫములకు మైత్రుఁగులుగఁజెప్పి యుండుటంతేని వారిప్రయోగములను గొని రేఫములను సర్వయించునెడి నన్నియు సలఘు రేఫములుగాను లఘురేఫములుగాను నేర్పడునుగాన పట్టివారి ప్రయోగములను వీనికిఁ బ్రమాణములుగా నెత్తికొనఁగూడదు ... .. ఆము క్తమాల్యద కారుఁడు లఘురేఫములుగాఁ బ్రయోగించినవాని నితరకవులట్లు ప్రయోగింపకుండుటచే

నతఁడు లఘులఘు రేఫములకు మైత్రి గలుగఁ జెప్పినవారిలోఁ జేరినవాఁడని యెంచుట యుక్తము.” ఈ విషయము విమర్శింపవలసియున్నది.

(3౯౧)—లోకమునఁ దనకీర్తిశరీరమును జిరస్థాయిగ వెలయించుట కయి గ్రంథమును రచించు గ్రంథకర్త యెప్పుడును గోరి యపప్రయోగములను జేయఁడుట నిశ్చయము. పూర్వపూర్వ కవుల గ్రంథములలోని ప్రయోగములను బట్టి సంకోచ వికాసాది న్యాయములచేత భాషాస్వరూపము నాయా లక్షణవేత్తలు సూత్రించుచుండుటయు, నుత్తరోత్తరు లాయా లక్షణముల ననుసరించి ప్రయోగించుచుండుటయు, దన్నూలమునఁ గొన్ని విరోధములు సంభవించుచుండుటయు, దటస్థించుచుండును. రేఫ అకారములవిషయము ముందు విశదీకరింపఁబోవు రీతిని (౨౧. వి.) యతిమైత్రి సంగీకరింప వచ్చుననియు, స్వీర్ణ పూర్వకస్థలములలోను బదాదిస్థలములలోను రేఫములే గాని తాలుగఁగ నేరవనియు, గొందఱు లాక్షణికులు చెప్పియుండుటచే ననేకులు కవు లట్టి లక్షణముల ననుసరించి ప్రయోగించుటయు నట్టి లక్షణముల సంగీకరింపని తర్వాతి వా యట్టి ప్రయోగములు నియమశూన్యములని పయిరీతిని జెప్పఁటయు నట్టి ప్రయోగములను బ్రమాణీకరించెడి నవ్యులు రేఫ అకార భేదమును బాటింప నక్కఱలేదని తలంచుచు ధారాళముగా రేఫ అకార సాంకర్యమును జేయుటయు సంభవించె నని గ్రహింపవలయును. కాఁగా బుద్ధిపూర్వకముగా రేఫ అకారములమైత్రి సంగీకరించుట్లు విశదపడు వఱకును నాయా మహాపుల గ్రంథముల సప్రమాణములుగ నిరసించరాదు. ఆయా కాలముల రేఫ అకార నిర్ణాయక లక్షణములను బట్టి యాయా గ్రంథకర్తల యభిప్రాయములను బరిశీలించి ధారాళముగా రేఫ అకారభేదము నుపేక్షించిట్లు విశదపడిన గ్రంథములను విడిచి తక్కిన గ్రంథములనెల్ల నీ విషయమునఁ బ్రమాణీకరించుట యుక్తము.

ఇట్టి పద్ధతి ననుసరించియే కూచిమంచి తిమ్మకవి బమ్మెరపోతరాజు కవిత్యమునకుఁ బ్రమాణ్యమును నిర్ణయించి యున్నాఁడు.

ఆ-వె. కాకునూరి యప్పకవి యహోబలపతి ముద్దరాజు రామముఖ్యులెల్లఁ, బోతరాజు కబ్బమున తాలు రేఫలుగదిసె నంచుఁ బలికి రని హుళిక్కి.

ఉ. బమ్మెరపోతరాజు కృత భాగవతమ్ము సలక్షణముగా

కిమ్మెయి నేమిటం గొదువ; యెంతయు నారసి చూడఁగాను రే
ఫమ్ములు తాలునుం గదిసి ప్రాసములై న కతమ్మునం గదా
యిమ్ముల నాదిలాక్షణికు లెల్లరు మాని రుదాహరింపఁగా,

అని రామన్న చెప్పినాడు.

సీ. అఖిలవేదాంత విద్యా రహస్యవిదుండు, సహజసాండిత్య విశారదుండు,
పటుతర కవితా విభాసిత ప్రతిభుండు, సకలాంధ్ర లక్షణ చక్రవర్తి,
బమ్మెరపోత సుకవి,

ఎన్న రేఫ ఆకారంబు తెలుగఁ డనుచు,
సజ్జ తొక కొంద తాడుదు రమ్మహాత్ము,
కవిత కెందును లోపన్ము గలుగ దభవ.

వ. పోతరాజు చెప్పినవి ప్రథమస్కంధమును ద్వితీయస్కంధమునఁ గొంతయు పశ్యన ప్తమాప్తమ ననమస్కంధంబులును దశమస్కంధము పూర్వ భాగము కొంతయు నున్నవి. అందులో రేఫ ఆకార సాంక్యము లేకుండుట కుదాహరించుచున్నాము.

ఉ. మాటుపడంగలేని యనమథుల నుపుల నస్త్రవిద్యలం
దేజుని పిన్నపాపల నతిత్వరితమ్మునఁ ద్రుంచె గూఢుఁడై
పాటుండు గాని పాతకుఁడు ప్రాణభయంబున వెచ్చనూర్పుచు
బాతెడు వీనిఁ గావుము కృపామతి నర్జున సావర్జనా.

చ. వెజచినవారి దైన్యమున వేడుచునొండన వారి నిద్ర మై
మజచినవారి సౌఖ్యమున మద్యము వ్రావినవారి భగ్నులై
పజచినవారి సాధుజనభావము వారిని గావుమంచు వా
చజచినవారిఁ గామినులఁ జంపుట ధర్మముగాదు ఖల్లునా.

(సర్వల. 3 ఆ. ౨౬౨. మొ. ౨౬౮-వ)

ఇట్లు రేఫ ఆకార వైరమును బాటించిన యుద్దేశమును జూపు ప్రయోగములను బోతన భాగవతభాగమునుండి వెక్కు చూపియున్నాము.

రేఫ ఆకారముల కుచ్చారణములో భేదము వెలసియున్నకాలమున వాని పట్టికలు వ్రాయఁబడియుండనందున నిపుడు సాకల్యముగ శకటములను జూపుట శక్యముకాదు. ప్రాచీనమహాకవి ప్రయోగములను బట్టి సంకోచ వికాసాది న్యాయముల ననుసరించి చేసిన లక్షణముల నుపేక్షించి (పదాదిని శకటముండదు. దీర్ఘపూర్వక శకటముండదు. మొ.) కేవల ప్రాచీనమహాకవుల యతిప్రాస స్థలములలోని రేఫ ఆకారములను నిపాతన్యాయమునఁ బ్రమాణీకరించుట యుక్తమని నిష్కర్ష చేసికొన నగును.

(వికృ) శ్రీయాంతే చాన్యవల్లేచ, లఘురేఘాః ప్రకీర్తితాః,
ద్వివిధాది దుతశ్చ స్యుః, రయవౌచ కకౌతథా.
చసౌ పజౌ తదౌ వర్ణౌ, సమవా అససంయుతాః,
ఏతేద్వితయ సంయుక్తౌ, రేఘోన్యత్రతు సమ్మతః,
లఘు, రాస్తే బకార స్యా, లఘుస్సన్య కదాపి స.

(3౯౨)—వ్యాఖ్య: శ్రీయాంత ఇత్యాది:— శ్రీయాంతేచ = శ్రీయాపదముల తుదిని నిల్పెడి బహువచన ప్రత్యయములందును; అన్య వల్లేచ = (వర్ణ=వర్ణక) శ్రీయేతిర ప్రత్యయములం దనఁగా—న్యపాలురు, బాలురు, మున్నగు నామ బహువచన ప్రత్యయములందును; లఘురేఘాః = లఘురేఘముల, ప్రకీర్తితాః = (నన్నయ భారత భాగమునఁ బ్రయుక్తము లయియున్నవి గాన) కీర్తింపఁబడినవి. ఉదా:— చొచ్చిరి, పుట్టిరి, పూజించిరి; వారు, వీరు, మీరు, తాగు; నృపాలురు, వేల్పులార ము.

ద్వివిధ=ప్రాస్వస్థ రూపములును; అది దుతశ్చ=అవల్లేచన్లోన్యము లును; అయవౌచ = (ఎ+ఒ = యొ; దీని ద్వివచనము అయవౌ) ఎ కారమును, ఒ కారమును; (ప్రత్యేకించి చెప్పటచేతి 'ద్వివిధ' అను సమాసగత విశేషము దీనిని జెందదు.) తథా = ఆ ప్రకారముగనే; కకౌ = కకార గకారములును; చసౌ = చకార సకారములును; పజౌ = పకార బకారములును; తదౌ=తకార దకారములు సనెడి; వర్ణాః=వర్ణములును; సమవాః=సకార మకార ఎకారము లనెడి ఏతే=ఈ యుక్తములు; అససంయుతాః = హలంతరసంయుక్త రేఘములు పరమందుఁ గలవికానివై ద్వితయ సంయుక్తాః = రేఘ ఆ కారములు రెండును ననఁగా వానిలోనే దేని పరమందుఁ గలవి; స్యుః = అగుచున్నవి; అన్యత్ర = 'వైనిజెప్పిన స్థలములు తప్పఁ దక్కినచోటులందు; లఘుః రేఘన్తు = లఘు రేఘమే; సమ్మతమగును.

బకారన్య = బకారమునకుఁ దర్వాతి, అ లఘుః = అలఘు రేఘము; నాస్తే = నన్నయభట్టారక ప్రయోగములలో లేదు. ఆ అకారము, సన్య=సకారమునకుఁ దర్వాత నన్ననో; కదాపి = నన్నయ కాలమందెగాక, ఎన్నఁడును, న = లేదు.

(3౯౩) పయిని జెప్పఁబడిన స్థలములందేగాక మఱికొన్నిచోట్లను సయి తము దర్వాతికవుల ప్రయోగములలో రేఘ ఆకారములు గలవు. కాని వై కారికలు నన్నయభట్ట భారతిభాగ ప్రయోగములకు మాత్రమే సరియైన యనుగమములుగఁ గల్పింపఁబడిన వనుటలో సం దేహములేదు.

అకారము రేఫమువంటి యుచ్చారణమే గలదగు బరిణమించుటం జేసి యది యుండజేచోటు లుచ్చారణమునుబట్టి తెలిసికొనుటకు వీలులే దయ్యెను. కావున రేఫ అకారము లుండు చోటులను గొంతవఱకునఁ జూపుట యావశ్యకమని తలచి నన్నయభట్ట భారతిభాగమందలి యతి ప్రాసస్థలములలోని రేఫ అకారములను బోధించు ననుగమము లుపదేశించుటకు యత్నించి యధర్వణుఁ డాపిషయమునఁ గొంతవఱకుఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను. ఇట్లే యీతఁ డుచ్చారణ భ్రష్టమగు సరసున్న యుండు తావులను సైతము వీలు పడునంతవఱకు పదేశించుటకు యత్నించుచున్నాడు.

(3౯౪)— పయికిటి నధర్వణుఁడు చేసిన రేఫ అకార సూత్రములె తర్వాతి వారికెల్ల మార్గ దిక్కుకము లయ్యెను. అధర్వణ కారికలలోని 'క్రియాంత' ఇత్యాది ప్రకృతి సూత్రముల ఛాయ తిరువతి లక్షణ గ్రంథములు వెక్కిరిచో గగపించున్నవి. తాళ్లపాటిము వెదికినమలయ్యయు నప్పకవియు నీ యధర్వణ సూత్రములను వివరింపు న్నను వారి రేఫ అకారములపట్టిక లి "క్రియాంత" ఇత్యాది సూత్రములలోఁ బేర్కొనబడిన వనిననే వెలయుచున్నవి. పాటిక లకు సుగ్రహముగ నుండుటకై రేఫ అకారముల పదముల నకారాది పర్వక్రమానుసారముగఁ బేర్కొనుటలో శబ్ద యంత్యాది కోశములందుపలెగాక వీనియందు "ద్వవిధాదుత" ఇత్యాది ప్రకృతి సూత్రపు బద్ధతయే యవలంబింపబడి యున్నది. విస్తరింప నొకటి రెండుదాహృతులను మాత్రమే చూపుచున్నాను. 'అండలు' అను శబ్దము శబ్దరత్నాకరాదులలోపలె వీనియందు దకారాది శబ్దములలోఁ జూపబడి లేదు. దకార పూర్వక శకట పదములలోఁ జూపబడినను. ఇట్లే 'ఏమలు' అనునది 'ఏకారా' ది శబ్దములలోఁ జూపబడిలేదు. ఇంక మకార పూర్వక శబ్దములలోఁ జూపబడినను. ఇట్లే యంతటను గ్రహింపవలెను.

(3౯౫)— "ద్వవిధాదుత" ఇత్యాది ప్రకృతి సూత్రమును, నన్నయ భారతిభాగ పద్యముల యతి ప్రాసస్థలములందలి శబ్దములను మూలముగాఁ గొని యధర్వణుఁడు రచించి యుండుటచేతను దిరుమలయ్య మున్నగువాఁడు నన్నయభట్టసూరి దర్వాతి మహాకవుల ప్రయోగములను సయితము మూలముగాఁ గొని రేఫ అకార నిర్ణయ పద్యములను జెప్పియుండుట చేతను "ద్వవిధాదిదుత" ఇత్యాది ప్రకృతి సూత్రములకును దిరుమలయ్య మున్నగువారి లక్షణములకును గొన్ని సహజములగు భేదము లుండుట విరుద్ధముకాదు. కాఁగా నన్నయతఁ దర్వాతి కవుల పద్యములలో నుండుటం జేసియే తిరుమ ల్పూర్వకవుల పద్యములలో అకారాదిక శబ్దములును 'ఏ ట' అను సమీకముల తర్వాతి శకటములు గల శబ్దములును జెప్పబడుటయు

“ద్వివిధాదిదుత” ఇత్యాది కారికలలో నట్టివి చెప్పబడకుండుటయు విరుద్ధము లనిపించుకొనవు.

(3౯౬)—అప్పకవీయము ౧౬౫౫ క్రిస్తు సంవత్సరము నాటిది. ఈ విషయము నప్పకవియే చెప్పియున్నాడు. ఇతఁ డిరుమలయ్య కృష్ణదేవ రాయల కాలమునాటి వాఁడని (క్రీ. శ.) 1509—1530. యాంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వముసంఘటి యప్టమహిషీ కల్యాణ మను శబ్దము నొద్ద వ్రాయఁ బడియున్నది. తాళ్లపాకము పెడతిరుమలయ్యగారి కయిదుగురు పుత్రులని యు నందుఁ దిరువెంగళనాథుఁ డనునాతఁ డప్టమహిషీకల్యాణ, పరమయోగి విలాసము లనేడి ద్విపద కావ్యములను రచించె ననియు “చిన్నన్న ద్విపద కెరఁ గును” అను దానిచేఁ బేర్కొనఁబడు చిన్నన్న యీ తిరువెంగళనాథుఁడే యనియు, సతీఁడో యీతని తమ్ముడగు తిరువేంకటాఖ్యుఁడో గురుబాల ప్రబోధక యను సమరతీకను రచించెననియు నీ యప్టమహిషీ కల్యాణ కర్తకు సదాశివదేవరాయలు శాలివాహన శకము ౧౪౬౭ విశ్వావసు సంవత్సర మున (క్రీ. శ. ౧౫౪౫) మల్లవరగ్రామము నగ్రహారము చేసె ననియు విజ్ఞానసర్వస్వమున వ్రాయఁబడెను. మఱియు నీక్రింది తిరుమలయ్యగారి వర్ణన పద్యము లుదాహరింపబడి యున్నవి.

“... .. ఆ తిరుమలాచార్య నెట్టొందు,
వేదాంత విద్యా ప్రవీణుడై యాంధ్ర,
వేదాంత మొనరించె ద్విపద రూపమున.

హరివంశ కావ్య మాయత రసస్ఫూర్తి,
హరివంశ మిగులొత్త ననువైందఁజేసె.

చక్రవాళములోన సరిలేదు నాఁగఁ
జక్రవాళముగ మంజరి రచించి.

శ్రుతుల చిక్కులు దీర్చు శుకుతాతప్రాలె,
సతతరేఫ ణకార సరణు లేర్పఱిచి.

సంగీత సాహిత్య సార్వజ్ఞకత్వ,
మంగళ సామ్రాజ్య మహితుడై యలరె”.

(అప్టమహిషీకల్యాణ వీతికలోనివి. ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము 3 సంపుటము. ౧౬౯౯ పుట.)

(3౯౭)—శకటరేఫ నిర్ణయ మను గ్రంథములో “ద్వివిధాదిదుత” ఇత్యాది కారిక యీ క్రిందిరీతిని మార్పబడియున్నది.

“శ్లో. ఏక త్రి నవమాత్సూర్వ, మేక త్రి నవమాత్పరమ్,
అచ్చంచక పరించైవ, యలసాత్సూర్వ మేవవా....”

(శకటరేఫ నిర్ణయము, ౪౬-౧౨2 పుటలు.)

“క కారాది వర్ణములలోని ప్రథమ తృతీయ వర్ణములకు ముందటను, వెన్నను, సకార ఎకార మకారములకు (నవమాత్) బూర్వమందును బరమందును, సచ్చంచక మనగా ‘అ, ఇ, ఉ, ఎ, ఒ’ అను ప్రాస్వాచ్చులకు బరమందును, యకార లకార సకారములకు (యలసాత్) బూర్వమందును శకటముండిన నుండవచ్చును.” అని వై శ్లోకియూరం దాత్ప్యము. ‘ద్వివి ధాది దుత, ఇత్యాది ప్రకృతి కారికి యధియు కయ్యది మిక్కిలి సన్నిహితమై యుండుటంజేసి యీ యధిర్వణకారికి యీలిసక లభించి యుండునా యని యాలోచింపవలసి యున్నది. ఇ దును సధిర్వణకారికి లో లేని కొన్ని స్వల్ప విషయము, అనంతరకవి ప్రయోగముల మూలముగా జేరియున్నవి. బకార టకార డకారములకు ఏర్పాతి నన్నయేరికి పుల పద్వ్యల లలోని యతి ప్రాసస్థలములందు శకటములు వెలయుచుండుటంజేసి (అధిర్వణ కారికి లో లేని) యిండయ్యవియును జేర్చబడినవి. ముందు వివరించబోవుకీతి నీ శకట రేఫ నిర్ణయ కర్త మతిమున బదాది శకటములును, వీర్లు పూర్వక శకట ములును సంగీకరింపబడివు గాన నిందయ్యవి చెప్పబడలేదు.

‘ణ ర అ శ హ’ అను వర్ణములు తప్ప డక్కిన వర్ణములకు మాత్రమే పూర్వమందు శకట ముండునని తన కాలమువఱకు గల ప్రయోగముల ననుసరించి యీతఁ డధర్వణునికారికలలో లేని స్థలములను సయిత సుపదే శించెను. శకటస్థలములను మాత్రము చెప్పినచో బరిశిష్టములెల్ల రేఫ స్థల ములె యగునని తలచి యీతఁడు పై కీతిని జెప్పియున్నాడు. అధర్వణుఁ డీతనివలె రేఫ అకారములకెల్ల సనుగమమును గల్పింప నుద్యమింపక నన్నయథట్ట పద్య యతిప్రాసస్థలస్థ రేఫ అకారి ఘటితి శబ్దములకు మాత్ర మే యనుగమములు గల్పించిన వాడగుటంజేసి యచట రేఫములుండు తావులును శకటములుండు తావులును వేర్వేరుగఁ జెప్పినవాఁ డయ్యెను.

(3౯౮) ఈ శకటరేఫ నిర్ణయ గ్రంథముయొక్క కాలము తెలియదని దాని పీఠికలో వ్రాయబడియున్నది. ఈశ్వరుండు తన స్వప్నమున సాక్షా త్కరించి ప్రేరింపఁగాఁ దానీ గ్రంథము నీశ్వరునితోనె చెప్పుచున్నట్లు గ్రంథా దిని గ్రంథ కర్త యీ క్రిందిరీతిని జెప్పియున్నాడు.

“వత్సాభి శకటాస్ రేఫాన్ । శ్రుణుత్వాంధ్ర ప్రవర్తితాన్,
గారీపతే యత స్వప్నే । ప్రవక్తుం మా మచూచుదః,

యస్మా న్నే ప్రేరకశ్చాసి | అధిదైవం యతో హి మే,
 య దంధ్రభావా స్రష్టా త్వం | తతో వాచయితా భవాన్
 ... .. (గ్రంథాది పీఠిక)
 భారతామ్నాయావధాని, “లక్ష్మీపత్యభిధానినా,
 సంధానితోయం శకట, రేఫ నిర్ణయ నామకః”
 ... .. గ్రంథాంత శ్లోకము)

పయిరీతినుండుటచే గ్రంథకాలము దుర్లి రూపమగుచున్నను సందర్భాం
 తరములో “ధాత్రీశ్వరులుగాని ధాత్రీశ్వరులుగాన పురుషు, వాగనుభూతి
 భూతిగతుల, .. అనేక వసుదరిత్ర పద్యము (వసు-౧ ఆ-౪౧ ప.) మున్నగునవి
 యుదాహరింపఁబడి యుండుటచేత నీ గ్రంథము (క్రీ. శ.) 1580 సంవత్సరము
 నకుఁ దర్వాతిదే యనుట నిశ్చయము.

(3౯౯)-కూచిమంచి తిమ్మకవి ‘ద్వీవిధాదిదుత’ ఇత్యాది ప్రకృతకారి
 కలను నక్షత్రబల బంధితీయమునుండి సంగ్రహించి యీ క్రిందిరీతి నాంధ్రీక
 రించెనని గ్రహించవచ్చును. కాని యీ యర్థము సుగ్రహము కామింజేసి
 ముద్రిత స్వలక్షణ నారసంగ్రహములో నీ పద్యము ప్రమాదభూయిష్ట
 ముగఁ బడియున్నది.

క. కగచజగదనల ప బమలఁ, దగ వసలంద ఇ ఎటల
 తక్కఁగ నెందున్, మిగిలిన వర్ణంబులవైఁ, దగులపుగద బంధి
 తాలు ఫనపతి మిత్రా, (స్వలక్ష-౩ ఆ.-౧౨)
 ఇమ్యుని సత్ప్రతాప్తియము నుండి నవరించిన నీ క్రిందరీతి నుండనోవును.
 క. కగచజగదనల ప బమలు, తగ వరలును అ ఇ ఉ ఎ ఓ లు
 తక్కఁగ నెందున్, మిగిలిన వర్ణంబులవైఁ, దగులపుగద బంధితాలు
 ఫనపతి మిత్రా.

(౪౦౦)---తిరుమలయ్యగారి రేఫ అకార నిర్ణయపద్యముల మొదట
 సయితము ‘క్రియాంత’ ఇత్యాది ప్రకృతకారికల ఛాయ యగపఱచున్నది.

క. ఇచ్చిరి తెచ్చిరి యనియెడి, యచ్చతెనుంగులఁ గ్రియాపఱాంతంబులవై,
 వచ్చినవి యెల్ల రేఫలు, రచ్చలు ... (గ్రంథసాతము) ... రచనలు కృష్ణా.

క. ఇల ఘోషాక్షరములవైఁ, గలుగవు తెలుఁగునను తాలు కడఁగును రేఫల్,
 తలవఁగ సంస్కృతపదములఁ, గలిగినవియు రేఫలగును గనుఁగొనఁ గృష్ణా.
 (ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు ద్రణము.)

ఈ పద్యముల మొదటినిగల తిరుమలయ్యగారి రేఫ అకారపద్యములలో
 ఘోషాక్షరముల పయి ననఁగా నచ్చులవై ని గజదబల్లవై ని నమలవై ని

శకటములుగల శబ్దములు వెక్కు చెప్పబడియుండుటచేత నీరెండవ పద్యము ప్రమాద బహుళ మనక తీరదు. పరిశీలింపగా నిది యీ క్రిందిరీతి నుండ నోవు ననఁదగును.

క. ఇల భాషాక్షరములవైఁ, గలుగవు తెలుఁగునను తాలుకడఁగును రేఫల్,
తలఁపఁగ సంస్కృతభవములఁ, గలిగినవియు రేఫలగును గనుఁగొనఁ గృష్ణా.

(౪౦౦).—పయి పద్యములోని భాషాశబ్దము గీర్వాణపర్యాయమని గ్రహింపక లేఖకాదులు ఘోషాక్షరములని సవరించిన ట్లగపడుచున్నది. ఆపృథ్వీయములోని యీ క్రిందిపద్యము నయఁగా నాతఁడు పయి తిరుమలయ్యగారి పద్యములో 'భాషాక్షరము' లను పాఠమునే చూచి యున్నట్లు లోఁచుచున్నది.

సీ. చనిరి కాంచితిరి చేకొనియెడ రనియెడు నవి మొదలైన క్రియాపదముల,
తుదలను సంస్కృతపదములందును దర్భవములయందును అకారములులేవు
... .. (ఆపృథ్వీయము. ౨ ఆ.)

(౪౦౧).—పయి మదాహృతములగు గ్రంథములను బరిశీలించి ప్రకృతకారికల కొకవిధముగ నర్థముచేసికొని యహోబలపండితీ యోదాహృత పాఠమునె సరిపెట్టికొని ద్విరేఫ దర్పణకర్తయగు రంగనాథుని క్రియాంత ఇత్యాది ప్రకృతకారికల నొకవిధముగ వివరించెను. ఈతఁడు శకటరేఫ నిర్ణయకర్తను స్మరింపకున్నను నాతనిగ్రంథములోని యనేకవిషయములను గ్రహించియుండుటచే (ఆయా సందర్భములలోఁ జూపఁబడును) నద్దానిని జూచియె యుండెనని చెప్పవచ్చును.

ద్విరేఫవర్ణ దర్పణకర్త యంగీకరించిన యహోబలపండితీ యోదాహృత ప్రకృత కారికల పాఠ మధర్వణ ప్రోక్షము కాదనియు నా సవరించిన యల్పముగు సవరణములు చేయక తీరదనియు విశదీకరించుటకయి యిటు యథాస్థితముగ నహోబలపండితీయములోని ప్రకృత కారికల పాఠమును వ్రాసి రంగనాథ కవిగారి వ్యాఖ్యలోని లోపములను జూపుచున్నాను.

శ్లో. “క్రియాంతే చాస్యవర్ణేచ | లఘు రేఫాః ప్రకీర్తితాః
ద్వివిధాదుతశ్చన్యైః | రయవౌచ కగా తథా,
చజౌ పజౌతదాపర్ణ | సమరావస సంయుతాః,
ఏతే ద్వితీయ సంయుక్తా | రేఫోన్యత్రశ్చ సమ్మతః,
లఘుర్నాస్తి జకారస్య | లఘు స్సన్య కదాపి నా.

అన్యేంతరిక్ష ఖ దృశో, న్యేనయుక్తాః కదాపిచ,
... ..

విశేషాస్తే నై పూక్తాః (తేనై వాధర్వణేనైవ). అన్యవర్ణ ఇత్యత్ర
అద్రువ, చిద్రువ, వట్రువ ఇత్యాద్యుదాహరణం ద్రష్టవ్యమ్ ”
(‘హర్యంఘ్రిశబ్దః గగన పర త్వేన బిందువాచకః-’ అని నా యొద్దనున్న
ప్రాతపుస్తకమున నున్నది) (అహోబ. ౧౮౯. ౧౫౦. పుటలు).

వై యహోబల పండితీయ పాఠములలో నీ క్రిందిరీతి సవరణములు
ద్విరేఫవర్ణ దర్పణమునఁ జేయఁబడినవి.—

“చజౌ పజౌ తదౌ వర్ణౌ, నమరా వసనంయుతాః,
ఏతే ద్వితయ సంయుక్తాః” (ద్విరేఫ. ౧ ఆ. ౫ పుట).
పయి వాని కీక్రిందిరీతిని రంగనాథకవి వ్యాఖ్య చేసెను.

(౪౦౩)—“అధర్వణ కారికః—క్రియాంతే చాన్యవర్ణేచ, లఘురేఫాః
ప్రక్షీర్తితాః॥ వ్యాఖ్యః—అన్యవర్ణేచ = రేఫేతర వర్ణములయందున్నవి యనఁ
గా సద్రువ, విద్రువ, వట్రువ మొదలై నవిః క్రూరలనుట ...”

(ఇది వెనుక నుదాహరించిన యహోబల పండితీయ వ్యాఖ్య ననుస
రించి చేయఁబడిన టీక).

“గీ॥ తఱచు త్రిలఘు క్రియాపదాంత్యంబు క్రూర ...లఘువు”

“వ్యాఖ్యః—తఱచు త్రిలఘు క్రియాపదాంత్యంబు = మూడులఘు
క్షరములు పఠిమితిగల క్రియాపదములకు నంత్యమందుఁగల రేఫము తఱ
చుగా లఘువు అనఁగా—తనరె, పొనరె, అడరె, అలరె, గదిరె, అదరె,
బెదరె మొదలగునవి. తఱచుగ నని చెప్పటచేత గురురేఫంబును గ్వాచిత్కమై
యుండు ననుట. “ఇద్దఱు పదఱుట పెద్దఱికంబును” అని యప్పకవి పదఱుటను
గురురేఫముగాఁ జెప్పె. డగ్గఱ, క్రమ్మఱ, పగఱ, మెఱయుట, మొదలగువాని
యందు గురువులుండుటవలన “త్రిలఘు—క్రియాపదము—అంత్యము”
అను విశేషణములు మూలమునఁ జేర్పఁబడియె.”

(ద్విరేఫవర్ణ. ౨ ఆ. ౫౨, ౫౩ పుట).

పయి వ్యాఖ్య యీ క్రింది శకటరేఫ నిర్ణయగ్రంథస్థ విషయములను
సంగ్రహించి చేయఁబడి యుండును.

“తృతీయౌ । లఘు త్ర్యక్షరకర్తృను । ...లఘువైన త్ర్యక్షర
క్రియలయందు మూడువర్ణమైన రవర్ణము రేఫమగుచున్నది. ఎట్లనినః—
అమరె, కమరె. ... .. (శకటరే. ౫౩ పుట).”

క్రార = రేఘము—అద్రువ, విద్రువ, వట్రువ, క్రాలె, త్రావె, క్రుంకె, బ్రుంగె మొదలగునవి యెప్పుడును లఘువులె. ఇట్టి నియతములగు క్రారలకెగాని పొల్లులతో సంబంధించిన రేఘముల కీ వినక్షకాదు. అట్టియెడల నేరేఘము సంధించినచో నా రేఘమే, గాని లఘువని చెప్ప వలనుగాదు. ఉదాహరణము ... .. కంటికికా । తెప్పయుఁబోలె మాటయు నెఱిం బను లారసి. ... .. ” (ద్విరే. ౨ ఆ. ౫౩ పుట).

ఈ రంగనాథకవి, మనుచరిత్రము, అప్పకవీయము, ఆంధ్రభాషార్థము, మున్నగు సర్వాచీనకవుల గ్రంథములనుండి ‘క్రియాంత’ ఇత్యాది ప్రకృతకారికల కుదాహరణముల నిచ్చియుండుటంజేసి (ద్విరేఘ. ౨ ఆ. ౪౮) యాతఁడు ‘క్రియాంత’ ఇత్యాద్యధర్వణ కారికలు సన్నయపద్య యతిప్రాస స్థల మాత్రమూలకము లని తలంచి యుండలేదనుట నిశ్చయము. కాఁగా నట్లు పదునేడవ శతాబ్దము తుదివఱకుఁగల కవిప్రయోగములెల్లఁ బ్రకృతకారికల కుదాహరణములె యను నీ పక్షమునుబట్టి రంగనాథకవి వ్యాఖ్యను విమర్శించుచున్నాను.

“క్రియాంతే” అనుదానిచేత నా చెప్పినట్లు క్రియాప్రత్యయములను గ్రహింపక రంగనాథకవ్యాదుల చొప్పున ధాత్యవయవాంత్యవర్ణములను గ్రహించినయెడల “అఱు, ఆఱు, ఉఱు, ఏఱు, కాఱు, క్రమ్మఱు, గీఱు, చీఱు, చేకూఱు, చేకుఱు, జాఱు, డగ్గఱు, లాఱు, తీఱు, తూఱు, తెప్పిఱు, తేఱు, దూఱు, నూఱు, నెఱవేఱు, (పాడఱు) పాఱు, (పిలుకుమాఱు) వెలుకుఱు, పోకాఱు; మాఱు, మీఱు” అనునవి మొదలగు సనేకస్థలములు బాధకము లగును. ఇంక నచటి క్రియాంతశబ్దముచేతఁ ద్రిలఘు క్రియాపదాంత వర్ణములు గ్రహింత మన్నను సద్దానికి పైత మతిచారము గలదని రంగనాథకవియే యుదాహరించెను గదా. ఇంతియగాక కారికాకర్తకే యట్టి నుభిప్రాయ మున్నయెడల నట్లు “త్రిలఘు క్రియాంత్యాక్షరిములని యేల చెప్పకుండును? మఱియు సచ్చాంధ్ర ప్రకృతులలోని రేఘ అకారములను “ద్వివిధా దిదుత” ఇత్యాది సూత్రముచే నుపదేశించుచు నిట్లు తదంతర్గత కతిపద్యప్రకృతులను సవ్యభిచారానుగమములతో నేఱుగ నేల చెప్పఁ గడంగును? ఆ పక్షమున నామముల యవయవములందును నీ క్రింది శకటరేఘ నిర్ణయగ్రంథమందువలె నేల చెప్పకుండును?

“అడ్వంతా శ్శకటా స్సర్వే । ఉమ్వంతాః వ్వంతకా అపి... ..

ఉభా వియంత స్సర్వేచ । కియంతః కతి చాగ్రతః ।

జ్యేష్ఠత్వ కన్యా త్వద్వాశ్చ । ... ..

(శకటాః) ”

(ఉదా—కొఱడు, పొఱడు, పోఱడు, పఱడు, నఱుము, నుఱుము, ఊఱుము, అఱుము, మెఱుపు, ఒఱపు, చెఱుపు, పఱుపు, ఎఱుపు, ఇద్దఱు, ఇందఱు, అందఱు, ఎందఱు, కొందఱు, ముందఱ, పెద్దఱికము, కన్నెఱికము).

పయి సందర్భమును బట్టి “సర్వక్రియాంతా భూమాంతాః ... .. ఇచ్చిరి, తెచ్చిరి, వెళ్లిరి, నెయ్యిరు, బలియురు, మాడ్తురు, పగతురు, కాల్వరు, బాలురు, మొ. ” అనుశకటరేఫనిర్ణయగ్రంథము చొప్పున “క్రియాంతే చాన్యవర్ణేచ” అను ప్రకృత సూత్రమునకుఁ గ్రియాప్రత్యయములును నామ (బహువచన) ప్రత్యయములును రేఫములయ్యె యుండుననెడి నా చేసిన వాఖ్యయే యుక్తమైయున్నదని గ్రహింపఁదగును.

కం. ‘ఇచ్చిరి తెచ్చిరి యని యెడి । యచ్చ తెనుగుల క్రియా ప దాంతంబులవై । ఎచ్చినవి యెల్ల రేఫలు ... ..’ అని యిట్లు తిరుమలయ్యగారును గ్రియాపదాంత శబ్దమును నా చెప్పిన యర్థమందె వాడియున్నారు.

సీ. ‘చనిరి కాంచితిరి చేకొని యెదరనియెడు, నవి మొదలైన క్రియా పదముల । తుదలను ... .. అకారములులేవు’ అనియిట్లు పృథవియుఁ జైరీతినె చెప్పియున్నాఁడు.

ఇంతయేల ! రంగనాథకవిగారు సైతము వైసందర్భమున నట్లు (శకట రేఫనిర్ణయ గ్రంథవిశేషములను చొనుపుటకై కావలయు) క్రియావయవా తుర పుముగ నర్థము వ్రాసినను స్థలాంతరమందు నా చెప్పినరీతినె వ్రాసి యున్నారు. “క్రియాంతివర్ణములు ... .. చేతురు, చేయుచున్నారు, చేయఁగలరు ... .. మొదలగు బహువచన ప్రత్యయరేఫము లఘువు. ‘క్రియాంతేచ’ అను నాక్యమున కర్థమిదిమేయని యెఱుంగవలయును. ”

(ద్విరేఫ. ౫౭ పుట.)

పయిరీతిని ‘క్రియాంతేచ’ అనుదానిచేఁ గ్రియాప్రత్యయములు చెప్పఁబడినపుడు దానివెంటనేయున్న ‘అన్యవర్ణేచ’ అనుదానిచేతఁ గ్రియా ప్రత్యయేతరములగు నామ ప్రత్యయములు చెప్పఁబడు ననుటయు యుక్తమేగదా. మఱియు సుప్తిక్ ప్రత్యయములం దవ్యభిచరితముగ నర్తించుచున్న యా యనుగమమును ‘క్రియాంత’ ఇత్యాదికముచే మొదట సూత్రించి వేసి తర్వాతఁ బ్రకృతులలోని రేఫ అకారముల విషయమున యథావకాశముగ ననుగమములను గారికావశీకర్త “ద్వివిధాదిదుత” ఇత్యాదికముచే నుపదేశింప సాగెననుట యెంతయు యుక్తము కాదా ?

(౪౦౪)——పయిరితినె “ద్వివిధాదిదుత” ఇత్యాది కారికకును రంగనాథ కవి వ్యాఖ్య వేఱువిధముగ నున్నది. అతఁడు “ద్వివిధ” అనుదానిని ‘అ యవౌ’ అనుదానితో సైత మిచ్చించి “అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఎ ఏ ఒ ఓ” అను నచ్చులకును నట్టి యచ్చులతోఁ గూడిన “క, గ, చ, జ, త, ద, న, ప, బ, మ, వ, న” అను హల్లునకును దర్వాత రేఫ అకారములు రెండును నుండవచ్చుననియు జకారమునకుఁ దర్వాత లఘురేఫ ముండదనియు సకారము తర్వాత నలఘు రేఫ ముండదనియు వ్యాఖ్యచేసెను. మఱియు ‘నమరా’ అనుచోటి రేఫము విషయమునఁ దక్కిన వాని విషయమునవలె వ్యాఖ్య చేయరాదనియు నచటఁ బదాదిని రేఫ అకారములు రెండును నుండవచ్చునని యర్థము చేయవలయు ననియు నీ క్రిందిరీతిని (నిర్మూలమని సంశయింపక) వ్రాసెను. “రేఫాది శబ్దములలో నాదివర్ణము ద్వివిధమనియుఁ (రేఫ అకారములు రెండును బదాది నుండుననియర్థము) దాత్పర్యము. ఇంటియకాని యితర వర్ణమునకువలె రేఫమునకును బరంబున గురులఘువు లున్నవని చెప్పరాదు. అట్టి శబ్దంబు లెచ్చటనేనియుఁ గానరావు.” (ద్విరేఫస. ౧ ఆ. ౬, పుట) మఱియు నిట్లే రంగనాథకవి, ప్రకృతసూత్రమున జనలకుఁ దర్వాత రేఫఅకారములు రెండును నుండుననిచెప్పి జకారమునకుఁ దర్వాత లఘురేఫ ముండదనియు సకారమునకుఁ దర్వాత నలఘు రేఫ ముండదనియు నిషేధించుటచేత జకారమునకుఁ దర్వాత రేఫమును సకారమునకుఁ దర్వాత అకారమును నరుదుగా నుండునని యీ క్రిందిరీతిని నిఘోలముగ సమర్థించెను.

సీ. కంజాతనాథ జకారపరంబునఁ, గలుగదు లఘువు సకారపరము,
నందు లే దెపుడు శతాంగ రేఫంబైన మొదల నా రెంటిని మూలకాటఁ,
దుభయ యుగ్వర్ణాభి నుచ్చరించుటఁజేసి యత్యల్పముగనుండు నంచుఁదలచి,
చెప్పెద వాని పెంజెరయును జరగుట, నుటనుట న్రుక్కె ననుటను అనఁగ,

తే. గీ. నింకఁ బ్రక్కపు లెచ్చట నేనిఁ బ్రస,
యతుల నిడ నవి తక్కంగ నా జకార,
పరమునను లేదు లఘువు సవర్ణపరము,
నందు గురువునులేదు దయాపయోధి.

(మూలకారుఁడు = అధర్వణాచార్యులు - (ద్విరే. ౨ ఆ. ౪౮ పుట.)

(౪౦౫)——‘ద్వివిధాదిదుత’ ఇత్యాది కారికాకర్తకే ‘ద్వివిధ’ అను దళమును ‘అయవౌ’ అను దానికి సైతము తగిలింపవలయు నను నుద్దేశమున్నయెడల ‘ద్వివిధాదిదు దేదోతో’ భవేయశ్చ కగా తథా! అని యిట్లు

సూత్రింపక 'ద్వీవిధ' శబ్దమును అదిదుత్తు' లకు మాత్రము చెందునట్లు సమాస ఘటితముగ బంధించి యుండఁడుగదా. మఱియు రేఫశకట పరకాక్షరములను జేర్కొను ప్రక్రమమున ససంగతముగను నిశ్శక్తికముగను బదాది శకటములను వివక్షించుచు 'సమరాః' అని చెప్పియుండుననుట యెంతమాత్రమును సరికాదు గదా. ఇక రంగనాథకవి సమన్వయమును విడిచి 'సమరాః' అనుచోట సమలతోపాటు రేఫమును రేఫద్వయపరకమై యుండునని యర్థము చేయుద మన్న శకటపరకరేఫము గగనారవింద ప్రాయమగుటచే నచట 'సమ' అను దానికిఁ దర్వాత 'రాః' అను దానిపాఠమే గ్రంథకృత్ప్రయక్తము కాదనకతీరదు. ఇక 'లఘుః' అను దానిని 'జకారస్య' అను దానితో నన్వయించి జకారమునకుఁ దర్వాత లఘురేఫమును సకారమునకుఁ దర్వాత సలఘువును నరుదుగ నున్ననని న్వాసరస్యముచెప్పిన రంగనాథకవిగారి వ్యాఖ్యానము సయితము సరియైయుండలేదు. రంగనాథకవిగారు, చూపినవాని యందే గాక శబ్దరత్నాకరకర్త చూపిన రేఫజకారశబ్ద ప్రపంచమునందును రేఫ పరక జకార మరుదనుట పొసఁగనేరదు. జకారపరక జకారమంతకంటెను నరుదయి యున్నది. శబ్దరత్నాకరమున "జేర, జేరగు, జేరత, జేరపు" అను నవి మొదలగు పదునేడు శబ్దములు ప్రాస్వాకార విశిష్ట జకార సందర్భమునఁ గలవు. అట్లే యికారాది విశిష్ట జకారముల సందర్భమున 'జీరా, జీర, జీరా, జీరులాడు, జీరువాటు' మున్నగు ననేక శబ్దములు చూపఁబడియున్నవి. శకట పరక జకారములను 'జేఱి, జేఱిగొను, హజేఱము, తుజేఱము, జితాబా, జిఱజిఱ' (ద్వితే. ౧౧౦ పుట) అను కఠిచిత్సంఖ్యాకములనే రంగనాథకవి యుదాహరించెను. ఇంకను 'జోఱు' మున్నగునవి యరుదుగ శబ్దరత్నాకరమున నున్నను లఘురేఫపరక జకారములకన్న నవి యల్పసంఖ్యాకములై యై యున్నవి. కాన రంగనాథకవితేసిన సమన్వయము విపరీతమగుచుఁ బరాస్త మగుచున్నది. ఇంక శకటపరక సకారములకు రంగనాథకవి యిచ్చిన రెండు దాహరణములలోను 'అనుఱుసురను' అను దానిలో నప్పకవి శకటము నంగీకరించుటకుఁ బ్రమాణ మగపడదు. శబ్దరత్నాకరమున నది రేఫములతోఁ జూపఁబడియున్నది. ఇంతకును నది స్త్రుక్కుటలోని యనుకరణమై యున్నది. ఇంక రంగనాథకవి చూపిన 'నుఱునుఱ' అనునదియు ననుకరణ శబ్దమై యైయున్నది. అనుకరణ శబ్దములలో నేరేఫమున్నదన్నను ననవచ్చును. మఱియు నట్టివి నన్నయభట్ట యతిప్రాస స్థలములలో నెచ్చటను లేవు. కాఁగా వాని నధర్వణుఁడు పాటించలేదనుటయే యుక్తము. ఇతియగాక జనవిషయమునఁ గ్యాచితకృతను బోధించుటకయి యిట్లు చెప్పనపుడు రంగనాథకవిగారు చూపినవానిలో సయితము రెండు మూఁడు శబ్దములలో మాత్రమున్న శకట

పరక దకారము విషయమునను నాలుగయిదు శబ్దములలో మాత్రమున్న శకటపరక బకారము విషయమునను నట్టి రచనమును గారికాకర్త చేసి యుండ కుండునా? వై సంవర్భమునుబట్టి రంగనాథకవి చేసిన సమన్వయము సరికాదనియు, నచట నే నంగీకరించిన పాశాంతిరములె గ్రంథకృదభిప్రేతిము లనియు (సన్నయభారత భాగ యతిప్రాస స్థలములకుఁ గుదిరియుండుటచేత) నా చేసిన యట్టి రెండు సవరణములును మిక్కిలి సంభాష్యము లగుటచేత నవశ్యముగ నంగీకర్తవ్యములనియు విమర్శకులగు విద్వాంసులు గ్రహింతురు గాక.

వెనుక నుదాహరించిన కీతిని బయికాకిల లోని యనుగమములు సన్నయ భారతభాగ యతిప్రాసస్థలస్థితి రేఖాకారిముల విషయముల మాత్రమే కుదురుపడుచుండుటంజేసి వానిని సకల విప్రయోగ ప్రపంచపరముగా సమన్వయించిఁ బూనుటయు నట్లు కుదురుపడనపుడు వివేచితులగు వింత వింత వ్యాఖ్యలను జేయుటయు యుక్తముకాదని గ్రహించుకొను. వై విషయము పాతక మహాశయులకు విదితమగుటకయి యీ సంవర్భమున సన్నయభట్ట భారత భాగ యతిప్రాసస్థల ప్రయుక్త రేఖాకారిములనెల్లఁ జూపుట యావ శ్యక మనితోచి యట్టి వాని నుదాహరించుచున్నాను.

(౪౦౬) { సన్నయ భారత భాగ యతిప్రాసస్థలస్థితి సుస్పృశ్యయ }
 { రేఖము లనఁగా నామ ప్రతియ రేఖములు. }

నల్వరక్ — ఆది. ౮ ఆ. ౩౧౯ ప.

మువ్వరు — అర. ౨ ఆ. ౩౪౭ ప.

ఏగురు — ఏవ్రుగ — ఆది. ౬ ఆ. ౨౪౦ ప. ౭. ఆ. ౨౧౬ ప.

కాల్వరు — ఆది. ౧ ఆ. ౪౧ ప.

వేల్వలార } ఆది. ౭ ఆ. ౨౦౯ ప.

ఈశులార }

తారు — (తమరు) సభా. ౧ ఆ. ౧౭౮ ప.

లోకపాలురక్ — సభా. ౧. ఆ. ౨౨౫ ప.

పల్వరస్ — అర. ౧ ఆ. ౧౨౮ ప.

ఎవ్వరు — ఆది. ౬ ఆ. ౨౭౧ ప. ౭ ఆ. ౭౯, ౨౦౭ ప. ౮ ఆ. ౨౮౪

కు. సభా. ౧ ఆ. ౧౭౩ ప. అరణ్య. ౨ ఆ. ౧౮౫-౨౧౪ ప.

వారు—ఆది. ౨ ఆ. ౧౪. ౬ ఆ. ౧౪౯ ౧౪౯ ౨౧౧ ప.
 ౭ ఆ. ౫౭-౨౪౯ ప. ౮ ఆ. ౧౮౭ ప. సభా. ౨ ఆ. ౧౭, ౨౮౨ ప.
 అర. ౧ ఆ. ౩౨, ౧౦౦, ౧౨౨, ౩౭౯ ప. ౨ ఆ. ౪౯ ప.

మీరు—ఆది. ౩ ఆ. ౫౩ ప. ౬ ఆ. ౧౩౬ ప. ౭ ఆ. ౨౪౯ ప.
 సభా. ౨ ఆ. ౧౩౯ ప. అర. ౨. ఆ. ౩౧౩ ప.

వీరు—ఆది. ౬ ఆ. ౩౮-౪౦-౧౪౯ ప. ౮. ఆ. ౨౯ ప. అర. ౩
 ఆ. ౧౯౧ ప.

క్రియాప్రత్యయరేఫములు

హచ్చిరి - ఆది. ౨ ఆ. ౧౧౦ ప.	దీవించిరి - సభా. ౧ ఆ. ౮౬ ప.
పుట్టిరి - ఆది. ౩ ఆ. ౮౧ ప.	కాంచిరి - సభా. ౧ ఆ. ౧౭౩ ప.
పూజించిరి - ఆది. ౩ ఆ. ౧౫౭ ప.	ఏగుదొంచిరి - అర. ౧ ఆ. ౧౧ ప.
చూపిరి - ఆది. ౩ ఆ. ౧౮౪ ప.	ఆలించురు - అర. ౧ ఆ. ౧౩౭ ప.
చనుదొతురు - ఆది. ౪ ఆ. ౫౬ ప.	పెత్తురు - అర. ౨ ఆ. ౨౧౪ ప.
ఇచ్చిరి - ఆది. ౪ ఆ. ౫౬ ప.	కాతురు - అర. ౨ ఆ. ౨౩౫
ఏసిరి - ఆది. ౪ ఆ. ౨౧౧ ప.	౨౭౩ ప.

కారు - ఆది. ౪ ఆ. ౨౩౬ ప. }
 అర. ౩ ఆ. ౧౯౧ ప. }

చూచిరి - ఆది ౫ ఆ. ౧౫౦ ప. }
 సభా ౧ ఆ. ౨౨౧ ప. }

జీవించురు - ఆది. ౬ ఆ. ౧౮౩ ప.

నివేదించురు ఆది. ౬ ఆ. ౨౪౦ ప.

(సమర్పించు)

ఓపరు - ఆది. ౭ ఆ. ౬౦ ప.

అర. ౪ ఆ. ౮౮ ప.

ప్రార్థించిరి - ఆది. ౭ ఆ. ౧౫౪ ప.

అందిరి. - ఆది. ౭ ఆ. ౧౯౭ ప.

(రం2) — సంయుక్త రేఫములు; సన్నయ భారత భాగ యతిప్రాసస్థములు—

మింగు - ఆది - ౨ ఆ. ౧౫ ప.

విగుర్పించు (విలుచు+విలుచు, శబ్దరత్నా) (తత్సమమెయని కొండలు)
 ఆది. ౭ ఆ. ౨౭౫.

పేర్కి (ప్రేమ, గౌరవము) ఆది ౮ ఆ. ౭౦ ప. సభా. ౨ ఆ. ౨౬౯,
 ౨౮౨ ప. అర. ౧ - ఆ. ౪౨, ౨౩౯ - ప. ౩ ఆ. ౨౭౯ ప.

నన్నయ భారత భాగ యతి ప్రాసస్థలస్థితములగు }
తద్భవములలోని రేఫములు.

పరికించు (పరీక్షించు-ప్రకృతి) ఆది. 3 ఆ. ౧3౧ ప. సభా. ౧
ఆ. ౮౯ అర. ౨౪. ౨౧౮ ప.

హుషి (హుషి ప్రకృతి) ఆది. ౧ ఆ. 2౦ ప.

అచ్చెరువు (అచ్చర్యము. ప్ర) ఆది. ౧ ఆ. ౧౫౬ ప. ౨ ఆ. ౧౧౮
3 ఆ. ౨౧౬. సభా. ౧ ఆ. ౨౬3 ప. అర. ౨ ఆ. ౨23 ప. 3 ఆ. ౮3 ప.

రమణ (రమణము, ప్రకృతి) ఆది. ౮ ఆ. ౧౫. ౫౫ ప.

తిరము (స్థిరము-ప్రకృతి) ఆది. ౫ ఆ. ౧౮౫ ప. 2 ఆ. ౨౧౬ ప.
౮ ఆ. ౫౬ ప. ౬2. ౧౬2 ప. సభా:—౧ ఆ. ౨౬-౮౫ ప. అర. ౧ ఆ.
3౮౬ ప. ౮ ఆ. ౮౮ ప.

గారవము (శారవము-ప్రకృతి). ఆది. 2 ఆ. ౮2 ప.

పేర్ని-(ప్రేమ- ప్రకృతి) ఆది. ౮ ఆ. 2౦ ప.

పరుషము (పరుషము - ప్రకృతి. కఠినము కఠినస్వర్యము) అర. 3 ఆ.
౨౯౯ 3౦౦ ప.

నీరు - (నీరము) ఆది. ౫ఆ. ౨౦౦ ప.

(రం)—నన్నయ భారత భాగ యతి ప్రాసస్థ ప్రకృతిగత రేఫములు.

అరిది—ఆది. ౧ ఆ. ౧౦౬ ప. 3 ఆ. ౧౮ ప. సభా. ౨ ఆ. ౧౯ ప.

అరుదు—ఆది. ౨ ఆ. ౧౦ ప. ౮ ఆ. ౬౮ ప. ౬ ఆ. ౨౦2 ప. ౮
ఆ. ౬౯ ప. అర. ౧ ఆ. 3౨౧ ప. ౨ ఆ. 3౧. ౨23 ప. 3 ఆ. ౨౮౧-
3౬౮-323 ప. ౮ ఆ. ౬౧-౧32.

అరుగు—(వచ్చు-వెళ్లు) ఆది. 3 ఆ. ౧౮౦ ప. ౫ ఆ. ౧౮౫-౧౯౮ ప.
౬ ఆ. ౧౮3-౧౬౧ ప. ౮ ఆ. ౧౧౯-౧2౬-౧౯౬-౨౮౩-3౧౮ ప. సభా.
-౧ ఆ. ౨౨2 ప. ౨ ఆ. ౨౯౧ ప. అర. ౧ ఆ. ౫ ప. ౨ ఆ. ౧౬3-33౯
ప. 3 ఆ. ౧2, ౮3, ౧౫౯, 323 ప.

అరి (పన్ను) ఆది. ౬ ఆ. ౨2౧ ప. సభా. ౧ ఆ. ౨33 ప.

అరయు—ఆది. ౧ ఆ. ౨౬ ప. ౬ ఆ. 3౮, ౨౮౨ ప. సభా. ౧
ఆ. ౧౨3. ప. ౨ ఆ. ౮౨ ప.

అరు (నిండు) } ఆది. ౨ ఆ. ౮౮ ప. 3 ఆ. ౧౬ ప. ౬ ఆ. ౨౫
అరంగ్ } ప. ౮ ఆ. ౧౮౨ ప. సభా. ౧ ఆ. 3౫ ప. అర.
౧ ఆ. ౨౨౯ ప. ౨ ఆ. ౨౨. ౯2 ప.

ఇరువురు—ఆది. ౨ ఆ. ౧౦ ప. ౪ ఆ. ౧౨౧-౧౪౨-౧౯౪ ప. ౮. ఆ. ౧౯౩-౨౮౬ ప. సభా:—౨ ఆ. ౧౧౨ ప. ఆర. ౧ ఆ. ౧౩౨-ప. ౨ ఆ. ౩౩౯ ప.

ఊరాన్పు—అరణ్య. ౩ ఆ. ౧౬౦ ప.

అయ్యెర—(అయెడ) ఆది. ౧ ఆ. ౧౫౩ ప.

ఎరగు—(నమస్కరించు) ఆది. ౨. ఆ. ౧౧౨ ప.

ఒరులు } ఆది. ౧ ఆ. ౧౬౦. ప. ౨. ఆ. ౨౧౨ ప. ౩ ఆ. ౧౬౮
ఒండురు } ప. ౪ ఆ. ౧౯౪ ప. ౫ ఆ. ౨౬-౧౫౦-౨౧౦ ప. ౬ ఆ.
౮౬-౨౬౯ ప. ౭ ఆ. ౨౭. ౨౦౫ ప. సభా. ౨ ఆ. ౧౧౨ ప. అర. ౩ ఆ.
౩౯౪ ప.

ఒక్కరుడు. ఆది. ౧ ఆ. ౧౦౫ ప. ౨ ఆ. ౧౦౫ ప. ౮ ఆ. ౧౬౭ ప.
అర. ౨ ఆ. ౬ ప.

కరము (అత్యంతము) ఆది. ౧ ఆ. ౧౨౦ ప. ౨ ఆ. ౨౨ ప. ౩ ఆ.
౧౮౪ ప. ౫ ఆ. ౧౪౫-౨౧౦ ప. ౬ ఆ. ౧౪౯ ప. ౮ ఆ. ౬౩.౬౯ ప.
సభా—౧ ఆ. ౪౩ ౧౫౭. ౨౨౧ ప. ౨ ఆ. ౨౦ ప.
అర—౧ ఆ. ౧౩౨, ౨౯౨.౨౯౪ ప. ౨ ఆ. ౨౧౮, ౩౩౯, ౩౪౨ ప.

కారింపు (పీఠించు) ఆది. ౫ ఆ. ౧౬౬ ప.

కురియు (వర్షించు) ఆది. ౨ ఆ. ౮౨ ప. ౫ ఆ. ౧౨౪ ప. అర—
౧ ఆ. ౧౮౮ ప. ౨ ఆ. ౨౧౮ ప. ౩ ఆ. ౨౯౭ ప. ౪ ఆ. ౬౧-౬౮ ప.

సమకూరు సభా. ౧ ఆ. ౧౫౧ ప.

కోరు (వాంఛించు) ఆది. ౩ ఆ. ౨౦౦ ప. ౫ ఆ. ౧౨౯-౧౬౬ ప.
సభా. ౧ ఆ. ౮౮-౧౫౧ ప. అర. ౧ ఆ. ౪౦-౩౭౧ ప.

గారపము. ఆది. ౭ ఆ. ౮౭ ప. అర. ౨ ఆ. ౧౨౪ ప.

విగుల్పించు (విఱచు + విఱచు. శబ్దర) (తత్సమమే యని ప్రామాణి
కులు) ఆది. ౭ ఆ. ౨౭౫ ప.

అచ్చెరువు. ఆది. ౧ ఆ. ౧౫౬ ప. ౨ ఆ. ౧౧౪ ప. ౩ ఆ. ౨౧౬ ప.
సభా—౧ ఆ. ౨౬౩ ప. అర—౨ ఆ. ౨౭౩ ప. ౩ ఆ. ౮౩ ప.

చెచ్చెర ఆది—౨ ఆ. ౧౨౯ ప. ౪ ఆ. ౨౪౯ ప. ౫ ఆ. ౨౫౦
ప. ౬ ఆ. ౧౨౬ ప. ౭ ఆ. ౨౭౬ ప. సభా—౧ ఆ. ౫. ౨౬౩ ప. . ౧
ఆ. ౩౫ ప. అర—౨ ఆ. ౨౦౮. ౨౯౮ ప. ౩ ఆ. ౧౭ ప.

చేరు (సమీపించు) ఆది. ౨ ఆ. ౧౦౩ ప. ౫. ఆ. ౧౬౬ ప. అర. ౨. ఆ. ౨౭౧ ప. (కలుగు. లభించు.)

తరము (పురుషాంతరము) ఆది. ౪ ఆ. ౨౨౨ ప.

తిరము (స్థిరము) ఆది. ౫ ఆ. ౧౪౫ ప. ౭ ఆ. ౨౧౬ ప. ౮ ఆ. ౫౬౭-౧౬౭ ప. సభా. ౧ ఆ. ౨౬. ౮౫ ప. అర—౧ ఆ. ౩౮౬ ప. ౪ ఆ. ౮౪ ప.

తిరుగు (సంచరించు) ఆది. ౧ ఆ. ౧౫౩ ప. ౬ ఆ. ౨౦౨ ప (కంటి గుడ్లు తిరుగు). అర. ౪ ఆ. ౯౪ ప. (దిద్దిరొ దిరుగు).

తెరలు (విసరు - సమృద్ధమగు) ఆది. ౮ ఆ. ౨౮౩ ప. సభా. ౧ ఆ. ౨౨౭ ప. అర:—౧ ఆ. ౧౮౮. ౧౯౫ ప. అర. ౪. ఆ. ౬౮ ప. (తెర లంగవైచు = తిరుగఁద్రోయు). .

తెరువు (దారి) ఆది. ౭ ఆ. ౧౧౨ ప.

తేరన్ (తెచ్చుట నిమిత్తము = తేన్) అర. ౩ ఆ. ౭౬ ప.

చనుదేరక. ఆది. ౫ ఆ. ౬౮ ప. సభా. ౨ ఆ. ౧౩౯. ప.

తొరఁగు (పడు) ఆది. ౬ ఆ. ౨౧౦ ప.

ముందర (తొలుత) అర. ౩ ఆ. ౨౪౧ ప.

దరికొను (ప్రజ్వరిల్లు) సభా. ౧ ఆ. ౨౫౧ ప.

దొర (సాటి) ఆది. ౬ ఆ. ౪౫ ప.

నర (పలితము) ఆది. ౩ ఆ. ౧౯౪ ప.

ఒనరు. సభా. ౨ ఆ. ౮౧ ప.

నారలు (వల్కలము) అర. ౨ ఆ. ౩౨౯ ప.

నీరు (జలము) ఆది. ౫ ఆ. ౨౦౭ ప.

నెరయు (ఆచ్ఛాదించు, వ్యాపించు) ఆది. ౩ ఆ. ౧౫౭ ప. ౮ ఆ. ౧౯౬ ప.

రానేరరు. ఆది. ౫ ఆ. ౬౮ ప. ౭ ఆ. ౧౯౯ ప. ౮ ఆ. ౩౦౪ ప. అర. ౩ ఆ. ౧౬౨. ౩౦౨. ౩౨౭ ప.

పరఁగు (వర్తిల్లు, ప్రసిద్ధమగు) ఆది. ౧ ఆ. ౩౨ ప. ౨ ఆ. ౧౩౯. ౩ ఆ. ౮౮ ప. ౪ ఆ. ౧౧౦ ప. ౫ ఆ. ౭౬. ౨౨౬ ౮ ఆ. ౧౦౦. ౧౮౭

ప. సభా—౧ ఆ. ౬౬-౨౬౪ ప. ౨ ఆ. ౧౨ ప. అర. ౧ ఆ. ౧౧౬. ౧౩౧
ప. ౨ ఆ. ౨౬౩. ౩౧౦ ప. ౩ ఆ. ౨౯౯. ౩౩౧. ౩౬౪ ప.

దెప్పరము (అనన్యవాక్యము) సభా. ౨ ఆ. ౨౫౫. ప.

పరికించు. ఆది. ౩ ఆ. ౧౩౧ ప. సభా. ౧ ఆ. ౪౯. అర. ౨ ఆ. ౧౧౪ ప.

పరువడి (క్రమము) ఆది. ౩ ఆ. ౧౪౦ ప. ౬ ఆ. ౭౧. ౨౯౯ ప.

సభా. ౧ ఆ. ౨౨౭ ప. ౨ ఆ. ౨౦౦ ప. అర. ౧ ఆ. ౧౧ ప.

పరుసము అర. ౩ ఆ. ౨౯౯. ౩౦౦ ప.

పురుషు (సాటి) ఆది. ౭ ఆ. ౨౭ ప.

(ప్రసవము) అర. ౩ ఆ. ౨౪౧ ప.

పెరుగు (వర్ధిల్లు) ఆది. ౩ ఆ. ౧౨ ప. సభా. ౨ ఆ. ౨౫౫ ప. అర.
౩ ఆ. ౨౪౦ ప.

పొరయు (పొందు) ఆది. ౧ ఆ. ౧౬౦. ప. ౩ ఆ. ౧౨. ౧౪ ప. ౬ ఆ.
౨౬౯ ప. ౭ ఆ. ౧౦౪ ప. ౮ ఆ. ౮౩ ప. సభా. ౧ ఆ. ౪౭ ప. ౨ ఆ.
౩౫ అర. ౧ ఆ. ౨౪౨ ప.

పొరి (క్రమము మిక్కిలి) అర. ౧ ఆ. ౧౧౮ ప.

పోచి (వృక్షము) ఆది. ౫ ఆ. ౧౨౯ ప.

పోరు (యుద్ధము) ఆది. ౩ ఆ. ౧౦౩ ప. సభా. ౧ ఆ. ౬౬ ప. అర.
౧ ఆ. ౧౦౨. ౨౭౪ ప. ౩ ఆ. ౩౯౪ ప. ౪ ఆ. ౨౧ ప.

పోరన (శీఘ్రముగ.) ఆది. ౨ ఆ. ౩౯. ౨౩౬ ప. ౪ ఆ. ౧౯౨ ప.
౭ ఆ. ౧౭౩ ప. అర. ౨ ఆ. ౨౯ ప.

పోరు (వర్షాదిపాతమునందలి ధ్వన్యను కరణ శబ్దము) ఆది. ౨ ఆ. ౧౦౦
ప. అర. ౧ ఆ. ౨౮౭. ప. (ఇది 'శీఘ్రమున' అనుటకు సరిపడును).

మీరలు. ఆది. ౨ ఆ. ౧౪౭ ప. (ఇది ప్రత్యయగతిమే యననగును).

రమణ. ఆది. ౪ ఆ. ౧౫. ౫౫ ప. ౬ ఆ. ౧౨ ప. ౭ ఆ. ౧౬౬ ప.
౮ ఆ. ౬౬ ప. సభా—౧ ఆ. ౨౧౫ ప.

రమ్ము, సభా. ౨ ఆ. ౨౪౭ ప. అర. ౧ ఆ. ౬౩ ప. ౨ ఆ. ౧౨౪ ప.

రాగన్ ఆది. ౩ ఆ. ౧౮౨ ప.

రాడు (రాలేదు) ఆది. ౩ ఆ. ౧౧౨ ప.

రావించు. సభా. ౨ ఆ. ౧౪౭ ప. అర. ౨ ఆ. ౨౮ ప.

రూడి. ఆది. ౧ ఆ. 20 ప. ౮ ఆ. ౧౫౬ ప.

రెండు. ఆది. ౧ ఆ. ౧౦౧ ప. ౨ ఆ. ౮౮ ప. సభా. ౨ ఆ. ౨౬ ప. అర. ౧ ఆ. ౨౧ ప.

శేగు (విజృంభించు) అర. 3 ఆ. ౧౪ ప.

శేయి (రాత్రి) ఆది. ౨ ఆ. ౧౫౬ ప. అర. 3 ఆ. ౧౪ ప.

వరపుడు (దాసి) సభా. ౨ ఆ. ౨౦౦ ప.

వరుస. ఆది. ౪ ఆ. ౨౨౨ ప. ౬ ఆ. ౧౦౨ ప. సభా. ౧ ఆ. ౨౫౧ ప. అర. ౪ ఆ. ౬౧ ప.

వారకములు. ఆది. 3 ఆ. ౧౫౨ ప. (ఏవిచ్చినసాము)

వారలు. ఆది. ౧ ఆ. 3౪ ప. ౨ ఆ. ౯౦. ౧౯౯ ప. 3 ఆ. ౧౦3 ప. ౪ ఆ. ౨౦౨ ప. ౫ ఆ. ౧౬౬ ప. ౬ ఆ. 2౪ ప. ౮ ఆ. ౪3 ప. సభా. ౧ ఆ. ౪౨. ప. అర. ౧ ఆ. ౧౦౦. ౨2౨. ౨2౯. ప. ౨ ఆ. ౧3౯. 3౦౮ ప. 3 ఆ. ౫౯ ప. ౨౯౪-3౨2 3౯౪. ప. (ఇది ప్రత్యయగతమే యననగును).

విరియు (సశించు) ఆది. 2 ఆ. ౪౪ ప. అర. ౨ ఆ. ౧౧౧ ప.

వీరలు. ఆది. ౫ ఆ. ౬౮ ప. ౧౫౦ ప. ౬ ఆ. 3 ప. ౮ ఆ. 3౦౪ ప. సభా. ౨ ఆ. ౨౮౬ ప. అర. ౧ ఆ. ౨౬3 ప. (ఇది ప్రత్యయగతమే యననగును).

సరి. (సాటి) సభా. ౧ ఆ. ౬౦ ప. ౨ ఆ. ౧౧2 ప. అర. ౧ ఆ. 3౦౬ ప. 3 ఆ. 33౧ ప.

సిరి. అర. ౨ ఆ. ౧౧౧ ప.

సూరెలు. (పార్శ్వములు) ఆది. ౨ ఆ. ౧౯౯ ప.

సెరగు. (ఆపద) ఆది. ౮ ఆ. ౧౧౯ ప.

(రం) నన్నయభట్ట భారతభాగ యతిప్రాసస్థలములలో ద్వీరుక్తకార మొక్కచోటను మాత్రమే గలదు.

క॥ ...కొ॥ జ్జులఁబెట్టితి నీవునీచిలుతకాలము ... (ఆది. ౪ ఆ. ౨2౧ ప.)

ఇట 'కొజ్జు' శబ్దములోనిది ద్వీరుక్తకారమనుటలో విప్రతిపత్తిలేదు.

(రం) { నన్నయభట్ట భారత భాగ యతిప్రాస }
{ స్థలస్థిత (శకట) అకారములు }

అఱ. (కీడు) ఆది. 3 ఆ. ౧౨ ప.

అఱ. (నగము) అర. 2 ఆ. ౧3౫ ప.

అఱకడ. (స్కంధము) ఆది. ౬ ఆ. ౧౧౫. ౧౬౧ ప.

అఱచు. అర. ౨ ఆ. ౧౧౧ ప. ౩ ఆ. ౧౫౩ ప.

అఱు. (ఉపశమిల్లు) ఆది. ౪ ఆ. ౧౯ ప.

ఇఱుకు. (ఇటికించు) ఆది. ౨ ఆ. ౭౦ ప.

ఉఱు. (అత్యుపేట్టు) ఆది. ౬ ఆ. ౧౬౦ ౧౯౫ ప. సభా. ౨ ఆ. ౩౦౬ ప. అర. ౪ ఆ. ౬౮ ప.

ఉఱుము. (గర్జించు) ఆది. ౮ ఆ. ౨౭౦ ప.

ఉఱుడు- (ఉమశమిల్లు. విశ్రాంతిపండు) ఆది. ౪ ఆ. ౧౯ ప.

ఎఱచి- (మాంసము) ఆది. ౫ ఆ. ౫౩ ప.

ఎఱుక- (జ్ఞానము) ఆది. ౩ ఆ. ౧౨. ౨౦౩ ప. సభా. ౨ ఆ. ౨౬౫ ప. అర. ౧ ఆ. ౨౨౨ ప. ౬ర. ౨ ఆ. ౯౧ ప.

ఎఱుకు. (బోయ) ఆది. ౫ ఆ. ౫౩ ప. అర. ౧ ఆ. ౩౨౬ ప. అర. ౨ ఆ. ౯౧ ప.

ఎఱుగు. (తెలిసికొను) ఆది. ౩ ఆ. ౨౦౩ ప. ౪ ఆ. ౬౮. ౭౨ ప. ౫ ఆ. ౬౦. ౧౭౮-౧౮౫ ప. ౬ ఆ. ౧౦౩-౧౪౭. ౧౫౫-౧౬౧-౧౯౫. ప. ౭ ఆ. ౭౪ ప. ౮ ఆ. ౧౧౫. ౧౮౭. ౩౧౫ ప. సభా—౨ ఆ. ౨౯. ౨౦౯ ౨౬౫ ప. అర. ౭ ఆ. ౧౫౮ ప. ౩ ఆ. ౪౬. ౧౫౩. ౧౭౯ ప.

ఒఱవ. (వక్రము) అర. ౨ ఆ. ౧౩౫ ప.

ఒఱపు (తాపము) అర. ౨ ఆ. ౧౩౫ ప.

కఱ. (నలుపు. కఠకంతుడు) అర. ౧ ఆ. ౩౨౬ ప.

కఱకు. (కఠినము) ఆది. ౭ ఆ. ౨౨౬ ప.

కఱచు. (కాటువేయు) ఆది. ౧ ఆ. ౧౪౭ ప.

కఱచు (అభ్యసించు) ఆది. ౩ ఆ. ౧౨. ౨౦౩ ప. ౮ ఆ. ౨౭౪ ప.

కఱటి. (మూర్ఖుడు) ఆది. ౪ ఆ. ౭౨ ప.

కఱపు. (ప్రేరించు) ఆది. ౩ ఆ. ౧౨ ప.

కఱపు. (నేర్పు) సభా. ౨ ఆ. ౨౬౫ ప.

కాఱడవి. (సాంద్రారణ్యము) ఆది. ౪ ఆ. ౧౯ ప.

ఒక్కెఱ. (ఉగ్రత) ఆది. ౫ ఆ. ౨౫౬ ప.

కొఱ. (ప్రయోజనము) అర. ౨ ఆ. ౧౩౫ ప.

కొట్టు. (మేకు) ఆది. ౪ ఆ. ౨౭౧ ప.

కొటుసు (ఖాదించు) ఆది. ౬ ఆ. ౨౦౨ ప.

గిటుపు. (త్రిప్పు) ఆది. ౫ ఆ. ౧౬౪ ప.

గుటుకొను. (యత్నించు) ఆది. ౫ ఆ. ౧౭౫ ప. ౬ ఆ. ౧౦౩ ప. ౮ ఆ. ౨౭౦, ౩౧౫ ప.

చటుచు. (అటచేతితోనదుము) ఆది. ౨ ఆ. ౭౦ ప. సభా. ౧ ఆ. ౨౧౨ ప.

చిటుత (చిన్న) ఆది. ౪ ఆ. ౨౭౧ ప. సభా. ౨ ఆ. ౨౨౮ ప.

చిటు (చిన్న) ఆది-౫ ఆ. ౨౫౬ ప. (చిటుదొడ = పిక్క).

చెటుచు. (చెడఁజేయు) ఆది-౫ ఆ. ౧౫౫ ప. ౬ ఆ. ౧౧౫ ప. సభా. ౨ ఆ. ౩౦౬ ప.

తటి. (సమయము) ఆది. ౬ ఆ. ౧౧౫ ప. అర. ౩ ఆ. ౧౫౩ ప.

తటుచు (సాంద్రము) సభా. ౨ ఆ. ౩౦౬ ప.

తటుసలి. (ఉద్ధతుడు) సభా. ౨ ఆ. ౨౨౮ ప.

తీటు. (నివర్తిల్లు) ఆది. ౪ ఆ. ౧౯ ప.

తెఱగు. (విధము) అర. ౩ ఆ. ౪౬ ప.

వాతెఱ = (అధరము) } ఆది. ౭ ఆ. ౭౪ ప.
తెఱ = తెఱపి.

అందొటు (సర్వతాపదర్శక బహువచనము) ఆది. ౫ ఆ. ౧౬౪ ప.

ఇందటము. (ఇయదర్శక బహువచనము) ఆది. ౬ ఆ. ౧౫౫ ప.

నెఱయు (నిండు) ఆది. ౬ ఆ. ౧౬౧ ప.

నెఱకులు. (మర్కస్థలములు) ఆది. ౪ ఆ. ౨౦౩ ప.

నెఱి. (పరాక్రమము వ్యాప్తి - అదము). ఆది. ౪ ఆ. ౨౦౩ ప. ౬ ఆ. ౧౫౫ ప. ౭ ఆ. ౭౪ ప. అరణ్య ౧ ఆ. ౩౨౬ ప.

నుటుము. (చూర్ణము). ఆది. ౬ ఆ. ౧౬౧ ప. అర. ౪ ఆ. ౬౮ ప.

{ అంపట. (బాణ సమూహము). ఆది. ౪ ఆ. ౨౦౩ ప.
{ పట (సమూహము).

పటుచు. (పాటిపోవు, పరుగిడు) ఆది. ౨ ఆ. ౭౦ ప. ౫ ఆ. ౫౩, ౧౬౪ ప. ౮ ఆ. ౨౭౪ ప. అరణ్య. ౨. ఆ. ౧౧౧ ప.

పటతెంచు. (పరుగున వచ్చు) ఆది. ౫. ఆ. ౨౫౬ ప.

పటపు. (శయ్య.) ఆది. ౭. ఆ. ౨౨౬ ప.

పెట. (అన్యము) ఆది. ౨ ఆ. ౭౦ ప. ౮ ఆ. ౧౧౫ ప.

మటపవ. (అజ్ఞానము ప్రమాదము) అర. ౧ ఆ. ౩౨౬ ప.

మఱచు. (విస్మరించు) ఆది. ౩ ఆ. ౨౦౩ ప. ౪ ఆ. ౬౮. ౭౨ ప.
౫ ఆ. ౫౩, ౬౦ ప. ౬ ఆ. ౧౦౩ ప. ౮. ఆ. ౩౧౫ ప. సభా. ౨ ఆ.
౨౬౫ ప.

మఱి   } (ఇంతేగాక.) ఆది. ౪ ఆ. ౭౧ ప. ౫ ఆ. ౧౭౮ ప.
మఱియు   } ౮ ఆ. ౨౭౦ ప.

మఱువు. (చాటు) ఆది. ౬ ఆ. ౨౦౨ ప.

ఏ మఱు (ఏమఱియు) ఆది. ౬ ఆ. ౧౫౫. ౧౮౫ ప. ౮ ఆ. ౩౧౫ ప.

మెఱపు. (విద్యుత్తు) ఆది. ౭ ఆ. ౧౬౦ ప.

మెఱయు. (ప్రకాశించు - ప్రకాశింపజేయు) ఆది. ౫ ఆ. ౧౬౪
౧౭౮ ప. ౬ ఆ. ౧౬౧ ప.

మెఱచు (యు?) (ప్రకాశించు.) ఆది. ౬. ఆ. ౨౦౨ ప.

మెఱుగు (కాంతి) అర. ౩ ఆ. ౧౭౮ ప.

వఱలు. (ఒప్పు) ఆది. ౬ ఆ. ౧౧౫. ౧౬౦ ప. ౮ ఆ. ౨౭౦ ప.
సభా— ౧ ఆ. ౨౧౨ ప. అరణ్య. ౩ ఆ. ౧౫౩ ప.

విఱుచు. (భగ్నముచేయు). సభా. ౧ ఆ. ౨౧౨ ప.

వెఱ (భయము). ఆది. ౫ ఆ. ౨౫౬ ప. సభా. ౧ ఆ. ౨౧౨ ప.
౨ ఆ. ౩౦౬ ప.

వెఱచు. (భీతియు) ఆది. ౧ ఆ. ౪౭౭ ప. ౪ ఆ. ౨౦౩ ప. ౬ ఆ. ౧౮౫-
౨౦౨ ప. ౮ ఆ. ౨౭౪ ప.

(రంగ) — నన్నయ భట్ట భారత భాగములోని పలు యతిప్రాస
స్థలములందు రేఫ అకారములు రెండును “అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఊ, ఎ, ఒ”
అను సచ్చులకును వానితోఁగూడిన, “క, గ, చ, త, ప, న, మ, వ”
అను హల్లులకును దరువాత మాత్రమే యుండుటచేతను, నా యచ్చులతోఁ
గూడిన ‘న, బ’ అనువానికి బరచుందు రేఫము మాత్రముండుటచేతను,
‘చేరు, తేరు, పోరు’ మొదలగుచోట్ల నున్న ‘ఏ, ఓ’ అనువానికి బరమున

రేఫము మాత్రమే యుండుటచేతను బయి కారికలు నన్నయ భట్ట భారత భాగ యతిప్రాసస్థలస్థిత రేఫ అకారములను మాత్రము వర్ణించుటకయి యుప దేశింపఁబడిన యనుగమములె యనుటకు సందేహము లేదు. ఆ కారణము చేతనే యట్టి నన్నయ భారత భాగ యతిప్రాసస్థలస్థిత రేఫ అకారములకు సరిపడునట్లు చేసిన పయి కారికల సమన్వయమే యధర్వణాభిప్రేత మనుట కును సందియము లేదు.

వాగనుశాసనుఁడు తన భారత భాగములో దీర్ఘ పూర్వక శకటప్రాస ము నీక్రిందియొక్క పద్యములో మాత్రము ప్రయోగించి యున్నాఁడు.

కం. కాఱడవిఁ బఱచు మృగముల, నూఱడక వధించి డస్సి యున్నతని శ్రమం.

బాఱఁగ నెడఁ బరితాపము, తీఱఁగ జై వీచె నన్నదీ పవనంబుల్.

(భార. ఆది. ౪ ఆ. ౧౯ ప) (శబ్దర),

ఈ పద్యములోని ప్రాసస్థలము లందలి “ కాఱడవి, నూఱడక, బాఱఁగ, తీఱఁగ ” అను శబ్దములలోని అకారములు నన్నయ భారత భాగములోని యతి ప్రాసస్థల ప్రయుక్త రేఫములతో (సంస్కృత శబ్దగతిములు మున్నగు నిశ్చిత రేఫములతో) సాక్షాత్ స్పృంబంధమునఁ గాని పరంపరా సంబంధ మునఁ గాని యెచ్చటను మైత్రినంది యుండమిం జేసియు, దర్వాత మహా కవులు వానిని శకట ప్రాసములలోనే ప్రయోగించి యుండుటం జేసియు నవి శకటములె యనియు, సక్కారణమున ‘ ఆ, ఈ, ఊ ’ అను దీర్ఘములకు, దర్వాత శకటములు నన్నయ ప్రయుక్తములై యున్నననియు నిశ్చితమగు చున్నది. నన్నయే తర మహాకవుల ప్రయోగములలో ‘ ఏ, ఓ ’ అనువానికిఁ దర్వాత సయితము అకారముల ప్రయోగమున్నను వాగనుశాసనుఁ డెచ్చటను యతి ప్రాసస్థలములలోఁ బ్రయోగించి యుండమింజేసి వై కారికలలో సధిర్వఱుఁడు ‘ ద్వివిధ ’ శబ్దము. ‘ ఏ, ఓ ’ లకుఁ జెందకుండ ‘ ద్వివిధా దిదుతశ్చ స్యుః ’ అని సమాస ఘటితముగఁ బ్రయోగించి యుండెననియుఁ జెప్పట యెంతయు యుక్తి యుక్తముగను విశ్వసనీయముగను నున్నది.

(౪౧౨)— పయివాగనుశాసన పద్యములోని ‘ ఆఱు ’ ధాతువు ‘ ఉపశమిల్లు ’ అను సర్థమున వాడఁ బడియుండుటంజేసి ‘ నిండారు ’ అను సర్థమున ‘ ఆరు ’ అని రేఫయుతముగఁ బ్రయోగించిన యాతని ప్రయోగ ఘులు విరుద్ధములు కానేరవు.

కం. “ధీరమతి యుక్తిజేసి వి, చారింపఁగ నిక్కువంబు సర్వజన స్వ,
ద్గారోహణ సోపానం, బాఁగఁగ ధర్మంబ చూవె యతి రమ్యంబై.”

(అర. ౧ ఆ. ౨౨౯ ప.)

మధ్యాక్కర. “ఆ రాజు గుణములు ... .. కరుణ నాయందుఁ
గావింపు, మారంగ ... ..” (అర. ౨ ఆ. ౨౨ ప.)

ఇట్లే నన్నయ భట్టారకుఁ డర్థభేదము నాశ్రయించియే ‘నెరయు, నెఱయు’ అను ధాతు ద్వయమును విభిన్నములుగ నంగీకరించి స్థలాంతరము లందుఁ బ్రయోగించి యున్నాఁడు. కాన నట్టివి చూచి రేఫ ద్వయ మైత్రిని నన్నయ భట్టు సైత మంగీకరించెనని భ్రమింపరాదు.

(౪౧౩) పురీతి నె నన్నయభట్టపద్య యతిప్రాసస్థలములలో నెచ్చటను రేఫమునకుఁ దర్వాతఁగాని రంగనాథకవిగారు సమన్వయించినట్లు (౪౦౪ వి) పదాదినిగాని ఆ కారము లేమింజేసియు, వెనుక నుదాహరించినరీతి రంగనాథకవిగారి సమన్వయము ప్రక్రమవిరుద్ధ మై యసంగతమై యుండుటం జేసియు ‘నమరా’ అనుపాఠము ప్రమాదపతిత మనియు నా వ్రాసిన ‘ననువా’ అనుపాఠమే యధర్వణాభిప్రేత మనియుఁ జెప్పటకు సందేహము లేదు. ఈ క్రింది తిక్కయజ్వ ప్రయోగములను బట్టి యధర్వణుని నాటికిఁ బదాది శకటములును మహాకవిసమ్మతములై యుండెనని యంగీకరింపక తీరకు న్నను నట్టివి నన్నయ ప్రయుక్తములు కామించేసి యధర్వణుఁడు పై కారిక లలో నట్టి పదాది శకటముల నుపదేశించి యుండె ననుట యెంతమాత్ర మును బొసఁగ నేరదు.

(౪౧౪)—నన్నయభట్ట పద్య యతిప్రాసస్థలములలో నెచ్చటను జకారమునకుఁ దర్వాత రేఫముగాని ఆకారముగాని ప్రయోగింపఁబడి యుండిమింజేసి పుయికారికలలో జకార ప్రసంగ మప్రసక్తమై యున్నది. మఱియు నీకారికలు నన్నయ ప్రయోగమాత్ర విషయములు కావనియు సకల కవి ప్రయుక్త రేఫ ఆకార విషయకములనియు నంగీకరించు రంగనాథ కవిగారి పక్షమునకు విరుద్ధముగ జకారమునకుఁ దర్వాత ద్వివిధరేఫములును గల శబ్దము లితర కవి ప్రయోగములలో ననేకములు గలవనియు సందును నలఘువు లున్న స్థలములకన్న లఘువు లుండెడిచోటులే యధికసంఖ్యాకములై యున్నవనియు నీవఱకు విశేషికరించి యున్నాను.

కావున ‘చజే’ అను పాఠమును “నాస్తి జకారస్య” అను పాఠమును లేఖక పాఠకాది ప్రమాదజనితము లనుటకు సందేహములేదు. ఇంక సకార మునకుఁ దరువాతవలెనే బకారమునకుఁ దర్వాత సయితము రేఫము మాత్రమే

నన్నయ యతిప్రాసస్థలములలో నుండుటంజేసి సకారమునకుఁ దర్వాత సలఘు వుండదని చెప్పినట్లే బకారమునకుఁ దర్వాత సయిత మలఘు వుండదని కారికాకర్త చెప్పిననుటయే యెంతయు విశ్వసనీయమై యుండుటంజేసి 'చసా' 'నాస్తి బకారస్య' అను నా వ్రాసిన పాఠములును నా చేసిన యచటి సమన్వయమును నెంతయు యుక్తియుక్తములై యున్నవనుటకు సందేహము లేదు.

(౪౧౫)— పయి నుచాహరించిన నన్నయ ప్రయుక్త యతిప్రాసస్థలములలో నెల్లయెడలను నవ్యభిచరితముగ 'సుప్తిజ్' ప్రత్యయములలోని రేఫములు లఘువులుగానే యుండుటంజేసి రేఫ ఆకారావ్యతిరస్థితి దిక్షాత్ర ప్రదర్శనశ్రమమగు "ద్వివిధాదిదుత ... .." ఇత్యాన్యనుగమములలోఁ జేర్చక 'సుప్తిజ్' ప్రత్యయ రేఫములు లఘువులై యని ప్రత్యేకముగ "క్రియాంతే చాన్యచ్చేచ ..." అనుదానిచే నుస్పష్టముగ నుపదేశించుట యత్యావశ్యకమై యున్నది. 'అందొఱు, ఇందొఱు' అను వానిలోని 'ఱు' అనునది బహువచన ప్రత్యయముగఁ జిత్రామణిలో నెచ్చట నుపదేశింపఁ బడియుండలేదు. 'లాంతాత్తుగురా' 'సుజసో య్నిమూ వురూ చ తిత్తస్త' 'సర్వేషాం బహువచనే రు ఇతిన్యాత్' అని గాట్లు 'రు' అనునది మాత్రము 'సుప్తిజ్' ప్రత్యయములలోఁ జేర్కొనఁ బడినది. కాఁగా 'సందఱు' మున్నగు వానిలోని 'ఱు' అనుదానిని నుష్ప్రత్యయముగఁ గారికాకర్త పరిగణించి యుండఁ దలయ్యెను. "భవం త్యజడ వాచిత్యే జ్ఞంతా శ్శబ్దా మనోహరా, జడతా వాచకత్వే తు స్మ్యంత తా త్త్రి దృశ్యతే" అని చెప్పుచున్న వికృతివివేక ప్రక్రియను బట్టి సయిత మధిష్ఠాను 'అన్ని' 'అందొఱు' మున్నగునవి బహువచనాంత నివాసములుగా మాత్రమే యంగీకరించెనని చెప్పుటకు సందేహము లేదు.

(౪౧౬)— నన్నయ భారతభాగమున హలంతరసంయుక్త రేఫము లొకపద్యమునఁ బ్రయోగింపఁబడి యుండుటజేసియు హలంతరపరక సంయోగమున శకటస్థితి కవిసమ్మతము కామింజేసియు రేఫ ఆకారములలో నేదే నొకటి యుండఁదగు తావుల నుపదేశించు వైకారికలలో "అససంయుతాః" అను దశముండుట యెంతయు నావశ్యకమై యున్నది.

(౪౧౭)— సంయుక్తస్థలములలో శకటమును నుండవచ్చునని రంగనాథ కవిగారు విపులముగాఁ జర్చించి యున్నారు. ఆ విషయమిట్ల విమర్శింపఁ బడుచున్నది. హలంతరసంయుక్త రేఫప్రాస మొక్కచోట మాత్రమే నన్నయ భారతభాగమునఁ గలదు.

ఉ. తూర్పురుణంబు గాఁదొడఁగె దుష్టనిశాచరవేళ యయ్యెడున్,
 మార్పుము కాలయాపన మమర్చక, యప్పిశితాశిఁబట్టి పా,
 లార్పఁగనేల? నావుడు బలాధ్యుఁడు భీముఁడు మల్లవిద్య నే,
 ర్పేర్పడఁగా హిడింబు బలహీనపరాక్రముఁ జేసెఁ జెచ్చెరన్.

(భార. ఆది. ౬ ఆ. ౨౧౬ ప.)

ఈ పద్యములోని 'తూర్పు' మున్నగువానిలోని హలంతరసంయుక్త రేఫములుగాని యా శబ్దములలో స్వరలోపము గలుగని స్థితిలో నుండెడి యా చోటులలోని సంయుక్తరేఫములుగాని యలఘువులో లఘువులో యను విషయమును నిర్ణయించుటకు దగిన యాధారములు నన్నయభట్ట పద్య యతి ప్రాస ప్రయోగములలో లేవు. అర్పణఁడు "అనిశ్చయో భవేద్వ్యత్ర, గ్రామ మానుషనామను. రేఫయోర్నిశ్చయస్తత్ర, రేఫమాత్మైకగోచరః" అని యిట్లు స్థలాంతరములందు ఆకార నిశ్చయము లేనపుడు రేఫమునె నిలువ వలెనని చెప్పియుండుటచేతను, 'జిహ్వా మాన మ్యాచ్యతే త, చ్చకటం గురు సంజ్ఞతమ్' అను శకటరేఫ నిర్ణయవచనము చొప్పునఁ గలుగవలసిన యశిథిల మగు నుచ్చారణగౌరవ మవ్యవహిత హలంతరచ్చారణ ప్రతిబంధమునఁ బరిక్షిణమగుట యనుభవసిద్ధమై యుండుటచే నసంయుక్తతలోని యలఘు రేఫము పైతిము సంయుక్తతావస్థలో లఘువగు ననఁదగి యుండుటచేతను, బై పద్యములోని 'తూర్పు' మున్నగు ప్రాసస్థలగతి హలంతర సంయుక్తరేఫ ములు లఘువులే యని యెన్నునగును.

(రంగ.)— ఈ క్రింది తిక్కన సోమయాజి ప్రయోగమునుబట్టి పై నన్నయభట్ట ప్రయుక్తములగు 'తూర్పు' మున్నగువానిలోని రేఫములు లఘువులే యని నిశ్చయింపవచ్చును.

కం. నేర్పరి వెక్కు విధంబుల, నార్పఁగ బొమ్మలు కడంగి యాడెను చందం,
 బేర్పడఁ గాన్పుము కాలన,మర్పిత కార్యకటలై న మానవుల దెనన్.

(భార. శాంతి. ౧ ఆ. ౨౮౩ ప.)

ఇందు 'నమర్పిత' అను సంస్కృత శబ్దములోని 'ర్పి' అనుదానికి బ్రాసములుగాఁ బ్రయోగింపఁబడిన ఎగుటండేసి 'నేర్పరి, వీర్పడ, అర్పఁగ' అను శబ్దములలోని సంయుక్త రేఫములు లఘువులే యనుటకు సందియము లేదు. వీనిలోని 'అర్పఁగ, వీర్పడ' అను శబ్దములలోని 'ర్ప' అనునవి పై నన్నయభట్ట పద్యప్రాసగతిములై యుండుటఁజేసి యా పద్యములోని తూర్పు, మార్పుము' అను వానిలోని సంయోగములందలి రేఫములును లఘు

వులె యని సిద్ధాంతితమగుచున్నది. మఱియు శబ్దత్వాకరమునఁ 'వాలా రుచు' అను ధాతువులోని రేఫము లఘువుగ నే యుదాహరింపఁబడి యున్నది.

గీ. 'ఏఱుకొని వత్తు రాఁకలి తీఱకుండు' అను తిక్కయజ్ఞప్రయోగ మునుబట్టి 'ఏర్పడు' శబ్దమునకు మూలమగు 'ఏఱుపడు' శబ్దములోని రేఫము 'అలఘు' రేఫమనక తీరదుగదా. ఇట్టి వానిలో స్వరలోపమున నేర్పడెడి సంయోగము రేఫప్రాసమునఁ బ్రయుక్త మగునపు డసంయుక్తతావస్థలోని శకటము స్వరలోపములో హలంతరసంయుక్త మగునపుడు లఘువగునని యంగీకరింపక తీరదుగదా. కావుననే ప్రాథవ్యాకరణకర్త యీ క్రిందిరీతిని సూత్రించెను.

(రంగ)——'అలఘు రేఫంబు లుప్తాచ్చమగుచో లఘు రేఫంబగు' "త్రిలింగ లక్షణశేషము (ముక్తలక్షణ వివేచనము. ౨ సూ).

(ర౨౦)——పయి సందర్భమునుబట్టి యీ క్రింది తిమ్మకవి రంగనాథ కవుల యభిప్రాయములు సరికావని యంగీకరింపవలసి యున్నది.

లక్ష-గీ. అరయ గురు రేఫ హల్లుతో బెరసినపుడు,
ప్రాసముల విశ్రమముల రేఫములతోడఁ,
గలసియుండును నుకవిపుంగవుల కృతులఁ
జగదవనసూత్ర గిరి తనూజా కశత్ర.

ఉదాహరణము :—

ఉ. నూఱ్వురు నొక్కచందము మనోగతి సైరణ చేసి నన్ను నా,
సర్వకులంబు నుత్తమ యశంబున నుంచిత రమ్మలార. ... ..

(ఎఱ్ఱాప్రెగడ రామాయణము).

కం. కార్చిచ్చు గవసి మృగముల, నేర్చుకరణి నేడు భీష్ముఁ డేచినకడిమిన్,
బేర్చి మనభీముఁ బొడవె శ, రాళ్ళుల నవ్వీరుఁ గన్నులారం గంటు.

మఱియు

(భార. భీష్మ. సర్వల. 3 ఆ. ౨౪౫ ప)

సీ. హయమేధ పర్యంతమైన శ్రౌతిము బహుస్సృతులుఁ బుత్తునకు
వేఱ్ఱేఱఁ దెలివె. ... ..

(భీష్మ. సర్వల. 3 ఆ. ౨౪౬ ప).

కం. ... మా! అల్లయుచుఁ దాఱుచు నుదాత్త రథసౌజ్ఞలులై.

(భార. ద్రోణ. సర్వల. 3 ఆ. ౨౪౭ ప).

(౪౨౧)——సంయోగస్థలములందు మాత్రము రేఫఽకారములకు యతి ప్రాసమైత్రి యంగీకరింప నగు ననెడి యీ తిమ్మకవి యభిప్రాయము మిక్కిలి యయుక్తికముగ నున్నదనుటకు సందేహము లేదు. మఱియు నిటఁ దిమ్మకవి పయి నుదాహరించిన మూఁడవస్థలమున ఽకార ఋకారములకును యతి మైత్రి నంగీకరింపవలసిన వాఁడయ్యెను. యఁగదేశాది సంబంధములనుబట్టి ఋకార రేఫములకు సంబంధము గలదనుట యుక్తముగాని ఋకార ఽకారములకు సంబంధము గలదనుట యుక్తము కాదుగదా. అట్టి సంబంధ శూన్య వర్ణములకు సంయోగమున మాత్రము యతిమైత్రి గలదనుటకంటె సంయోగమున నలఘువు లఘువుగా మాటు ననుట యెంతయు యుక్తముగదా. వర్ణాంతర సంయోగమున నక్షరములు మాటుచుండు ననుటలో వింత యేమున్నది? ద్రుత సంశ్లిష్టములగు కచటతపలు గజడదబలుగా మాటుచుండులేదా? వర్ణ ద్వితీయ చతుర్థముల ద్వితీయములలోని మొదటి వర్ణమునందలి సోష్మత్వము మాసిపోవలేదా?

శా. అధావాగ్విబుధ మ్మహోపచనక వ్యాహర మాహావచ,
స్సిద్ధ మ్మః కృతతాం గతః కలిరితి శ్రీ సూక్తివిద్యాధర,
మిథ్యాధృత్య మగాల్లయంహి కుధియా మిథ్యం పదత్కిన్నర,
మృద్ధిరాగ్రణి గెల్పుటుత్సవమునం దయ్యె న్నభం బయ్యెడన్.

(ఆముక్త మాల్యద).

(౪౨౨)——రంగనాథకవి యట్టి సంయోగములలో వైర్వరూప్యము నంగీకరించె ననఁగా రేఫ విశిష్టముగను ఽకార విశిష్టముగను శబ్దద్వయము నంగీకరింపవలెనని చెప్పెను.

“అన్య వర్ణములతో సంశ్లేషము వచ్చినను గురుత్వ లఘుత్వ వైపరీత్యము గలుగదని యెఱుంగఁదగును. ఇంకఁ దిక్కనాదులు:—

‘కం. సర్పముఖ శరము గలదని, దర్పంబునఁ గ్రీడింపఁడరఁ దలఁపకు హరివెం, పేర్పడఁగ నదియ కాదటఁ, దీర్పవలయు వానినెల్లఁ దీర్చును మనకై.’
ఇందులోని ‘తీర్పుము’ అను శబ్దము గురురేఫకముగ నీ క్రింది పద్యములోఁ బ్రయోగింపఁబడియె.

‘కం. వేటొక తెఱఁగున నొరులకు,
మాతాడక యునికి లెస్స మనుజేంద్రుకడన్,
దీఱమిగల చోటులఁ దా,
మీఱి కడఁగి వచ్చి పంపు మేకొనవలయున్. (భా)

ఈ శబ్దములకు నీ ప్రయోగములె ప్రమాణమగుటంజేసి రూపాంతరములని చెప్పినఁ గొంతమేలు. సంక్షేపాభావమున లఘు రేఫములు గానరాలేదు గావునఁ బై వాక్యమునందుఁ గొంత యను విశేషణమును వ్రాసితిమి” (ద్విరేఫ. 3 ఆ. ౧౧౧-౧౧౨ పుటలు).

రంగనాథకవియొక్క యిక్కల్పన మాయన యనుకొన్నట్లు కొంత మేలును గాఁజాలదు. స్వరలోప పక్షమున “తీర్పు, తీర్పు” అను రెండు రూపములును నుండుననియు, స్వరలోపాభావ పక్షమున ‘తీర్పుచు’ అను అకార రూపము మాత్రమే యుండుననియుఁ జెప్పటచేత స్వరలోపమునఁ బాక్షికముగ నయిన శకటము రేఫ మగుచున్నదను విషయము ఘట్టకుటీ ప్రభాత న్యాయమున మరార్పి మగుచున్నదిని యీతఁడెట్లు నిలపఁడయ్యెనో తెలియకున్నది. ఇక స్వరలోప పక్షమునందలి రేఫ వైశిష్ట్యమునకు సాంస్కృతిక రేఫ సంయోగ ప్రాసము ప్రమాణ మగుచున్నట్లు అకార వైశిష్ట్యమునకుఁ దగిన ప్రమాణ మెమని తలచెనో తెలియకున్నది.

అకార వైశిష్ట్యమున కీ క్రింది ప్రయోగములు ప్రమాణము లని యొకప్పు డెవ్వరేని చూపుదురేమా? “... ... కంటికి ... తెప్పయఁబోలే మాటయి నెఱిం బను లారసి...” (భార. ఉద్యోగ పర్వ. 3 ఆ. ౧౪౪ ప). ఉ॥ కన్ తెప్పలగప్ప నీదొక తఱి ... .. (సనుచ). (సర్వ. 3 ఆ. ౧౪౧).

ఇట్లు హలంతర పూర్వక రేఫ సంయోగములందు శకటము నుచ్చరించుటలో బాధలేకుండుట యనుభవ సిద్ధమై యున్నది. ఇట్టి చోటులలోని శకటము రేఫముగా మాఱునని కల్పించుకొనవలసిన యావశ్యకతను జూపు ప్రయోగమును నగపడదు. కావుననే ప్రాధవ్యాకరణకారాదులు శకటము మీఁది స్వరము లోపించునపుడే యది లఘు రేఫ మగునని సూత్రించి యుండిరి. (౪౧౯ వి.) కర్ణాటభాషలో పై తమిళై శకటము లుప్తాచ్ఛమగునపుడు రేఫ మగునని నాగవర్ణ సూత్రించి యున్నాఁడు. “అకారస్య రేఫః” అకారస్య స్థానే వ్యంజనేషు పరేషు రేఫో భవతి—ఉ॥ మార్కణ్డే, మార్కొరల్, మార్దని, మార్పడే, మార్పడి.” (కర్ణాటక భాషా భూషణము ౫ పరిచ్ఛేదము. ౧౨౧ సూ.) కర్ణాటక శబ్దానుశాసనమున నీ విషయము మిగుల విపులముగ సూత్రింపఁ బడెను.

పయి సందర్భమును బట్టి శకటము లుప్తాచ్ఛ మగునపుడు మాత్రమే రేఫముగా మాఱుననియుఁ బదాది శకటము పూర్వ పదాంత్య హల్సంయుక్త మగునపుడు రేఫముగ మాఱు సంప్రదాయము లేదనియు విశద మగుచున్నది.

(౪౨౩)—భారతము లక్ష్మీపత్యవధానిగారు హలంతర సంయుక్తములె గాక దీర్ఘ పూర్వకములు పదాది గతములు సైతము శకటములు కానేరవనియు నవి రేఫములె యగుననియు వ్రాసిరి. ఇతఁడు భారతమునందలి కవిత్వమువారి ప్రయోగములనెల్లఁ బ్రమాణముగ సంగీకరించుచు వానిని మూత్రమె తన గ్రంథమునందు శకట రేఫ నిర్ణయవిషయమున లక్ష్యములుగఁ జూపియున్నాఁడు. మఱియు, ‘కవిత్వయ సమీరితాః, ఆచఖ్యుర్భూతభారత సారగాః, జగుర్భారత సారగాః,’ అని యిట్లు తన గ్రంథమున స్వరసములగు ననేక స్థలములందుఁ బ్రశంసించుచుఁ దన గ్రంథముయొక్క భారత ప్రయోగ మూలకత్వమును విశద పఱుచుచు వచ్చెను.

‘శ్లో॥ అనోభి ర్ద్విత్య మనసాం । న రేఫై ర్మేతరై రపి ।

తస్మా ద్ద్విత్య యుతా స్సర్వే । శకటా ఏవ నేతరే ॥ ౨౩

శ్లో॥ యే త్వస్య వర్ణసంయుక్తా । స్తే రేఫాః స్యు రసంశయః ॥ ౨౪

శ్లో॥ రేఫావా శకటావాపి । హ్రస్వ పూర్వే ప్రదృశ్యతే ।

దీర్ఘ పూర్వేతు రేఫః స్యా । స్మ భవే చ్ఛకటః క్వచిత్ ॥ ౨౫

శ్లో॥ ప్రథమస్య స శాకట్యం । వీర్ఘ పూర్వస్య నోభవేత్ ।

లఘు పూర్వ ద్వితీయస్య । తృతీయస్య చ వా భవేత్ ॥ ౨౬

శ్లో॥ లఘు పూర్వం లఘుపరమ్ ... .. శకటం పరికీర్తితమ్ ॥ ౩౦

(శకట రేఫ నిర్ణయము).

మఱియు నీ శకట రేఫ నిర్ణయకర్త దీర్ఘ పూర్వక రేఫములు హ్రస్వ పూర్వకము లయ్యెనేని యవి శకటములుగా మాఱునని చెప్పియున్నాఁడు.

“శ్లో॥ యే దీర్ఘ పూర్వాః స్యుః ప్రాగైవ । యదితే హ్రస్వ పూర్వకాః ।

భవంతి శకటా స్తేతు । ప్రాసాద్యై ర్బాధితం వినా”

(శకట రేఫ నిర్ణయము ౨౬ ప.)

ఈ విషయము నప్పకవి యీ క్రిందిరీతిని బ్రతిఘటించుచున్నాఁడు.

“నీ॥ చేకూతె ననుటకుఁ జేకుతె నని యిట్లు,

పొడుగు లెల్లను హ్రస్వములుగఁ జేసి ।

పలికెడి వేళ రేఫములును ఊలును,

మునుపటి యట్లన తనరుచుండు ॥ ”

(అప్పకవీయము ౨ ఆ. రేఫాక్షర సీసమాలిక) (చూ. ౧౦౬ పుట).

(౪౨౪)—ద్విత్యములోనివి శకటములె యనుటలో నెవ్వరికిని విప్రతిపత్తి లేదు. అట్టి ద్విత్యములో నొకటి లోపించినను బరిశిష్టము శకటమె యగు

నని యీ క్రిందిరీతి నడిదము సూరకవి చెప్పియున్నాడు. దీనికిని నెవ్వరును భిన్నాభిప్రాయములై యుండలేదు.

“అ॥ వె॥ ఊది పలుకుచోట నొగిచేల్చి పలికిన ।

రేఫగాదు శకటరేఫ గాని ॥” (కవిసంశ. ౨ తరంగము. ౨౯ ప).

ఇక్కడ గవిత్రయమువారి ప్రయోగము లెల్లరకును బ్రమాణములై యొందుండఁగాఁ బయిరీతి నభిప్రాయ భేదము లెట్లు గల్గెనో? లక్షిష్ట పత్యవధాని తిక్కనాదుల ప్రయోగములలో ధారాశముగా నున్న పదాది శకటాది ప్రయోగముల కెట్టి సమాధానములను గల్పించుకొని వానిని రేఫములుగ నంగీకరించి యుండెనో? యను విషయములను బరిశీలించ వలసియున్నది.

(౪౨౫)—దీర్ఘ పూర్వాక్షరములకును హ్రస్వ పూర్వాక్షరములకును ప్రాసము లేకుండుటచేతను దీర్ఘపూర్వకములలో సంస్కృత శబ్దము లందు అకారము లుండుకుండుటచేతను నాచ్చిక దీర్ఘపూర్వక రేఫములెల్ల వివాదస్థములై యగుటచేతను దీర్ఘపూర్వక రేఫములలో శకటములు గలవని నిరూపించుట కాధారమే లేదయ్యెను. ఇక్కడ బదాదిగత అకారము లనఁబడుచున్న వానిలో నొక్కటికయిన సీర్వివాదములగు హ్రస్వ పూర్వక శకటములతోడి ప్రాసము భారతమున లేదయ్యెను. ఇక నట్టి నిర్వివాద హ్రస్వ పూర్వక శకటములతోఁ దీర్ఘ పూర్వక శకటము లనఁబడుచున్నవానికిని బదాది శకటము లనఁబడుచున్నవానికిని నీ క్రిందిరీతిని నన్నయేతర కృత భారతభాగ పద్యములలో యతిమైత్రి మాత్ర మగింపడుచున్నది. కేవలము భిన్నములగు సక్షరములకు సముతము యతిమైత్రి సర్వసమ్మతమై యుండఁటంజేసి యట్టి దీర్ఘపూర్వక స్థలములందును బదాది స్థలములందును అకారములు గలవని యంగీకరించవలసిన యావశ్యకత లేదయ్యెను. కావున నట్టి చోటులందు రేఫములై యున్నవనియు, నట్టి ప్రయోగముల ప్రామాణ్యమునంజేసి రేఫ అకారములకు యతిమైత్రి మాత్ర మంగీకరింపఁదగుననియు శకటరేఫ నిర్ణయకర్త యీ క్రిందిరీతిని సిద్ధాంతీకరించినవాఁడయ్యెను.

శ్లో॥ అపరస్పర సంబంధాః । ప్రాస, ప్రాస యతిష్వమి ।

తదన్యయతిషు త్వేషాం । సంబంధో దృశ్యతే మిథః ॥

‘చ. .... తీ, రునకొడఁ బాటు గల్గిన నెఱుంగమి వెట్టరె ... ..

‘చ. .... నూ, రును రథముల్ శతంబును మెఱుంగుల మొత్తము ...’

‘ఉ. .... కంటికిన్, రెప్పయుఁబోలె మాటయి నెఱిం బనులారసి ...’

‘కం. ...., రిచ్చవడియె వారి మొన దటిమిగొని వచ్చెన్

‘కం. ...., రాయో కాకిట్లు రూపక విసనేర్చెన్.

ఉ. .... వేదనన్, రోలుచు రోజుగా బలుమటుం బారలంబడ....

(భారతము. శకటరేఫ నిర్ణయము, ౪౪ పుట)

పయి మార్గము సనుసరించి దీర్ఘపూర్వక శకటము లనఁబడుచున్న వానిని బదాది శకటము లనఁబడుచున్నవానిని రేఫములుగానే నిశ్చయించి గ్రంథకర్త భారత ప్రయోగములనెల్లఁ జాలవలె కీక్రిందిరీతి నుదాహరించెను.

శ్లో॥ వీర్వాత్పరే రేఫ ఏవ । నభవే చ్చకటః క్వచిత్ ।

రేఫత్వి విశ్వాసార్థం హి । దీర్ఘప్రాసః ప్రదర్శితః ॥

—ఆరడి, మారట, కారులు, వీరిడి.—

ఉ. ఆరడిఁ బోకయున్ ఫలము నందుటయుం గని పల్కనేరమిన్,
మారట నోరదాసనయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్పకే,
గానులు ప్రేతెడఁ వినుడు కర్జము నెగ్గును గాన్ప నల్కమై,
వీరిడియైన మానిసికి వెండి వివేకము గల్గనేర్చునే. (భార. ఉద్యో).

—కారడవి, ఊరటకున్, శ్రమంబారఁగ, తీరఁగ.—

కం. కారడవిఁ బఱచు మృగముల,
మారటకుం దిగిచి డస్సి యున్నతని శ్రమం,
బారఁగ నెడఁ బరితాపము,
తీరఁగ బై వీచె నన్నచీపవనంబుల్. (భార. ఆదిపర్వము).

పయి రీతినె అకారాది శబ్దము లనఁబడుచున్న వానిని రేఫాదిశబ్దములు గనే సూత్రించి యుదాహరించి యున్నాఁడు.

శ్లో॥ సాదీ హాతి స్సభా రిక్తం । ద్వే గరు ద్వేఫ పూర్వకాః ౫౦.

(‘సాదీ = రవుతు, హాతిః = రండు, సభా = రచ్చ, రిక్తమ్ = రిత్త, రిచ్చ, ద్వే = రెండు, గరుత్ = రెక్క’ అనునవి, రేఫ పూర్వకాః = రేఫ పూర్వకములు).

ఉ. రెక్కలు సింది కంతమున రేకులు వాపి శిరంబు వ్రచ్చి... (భార.)

క. కని యుత్తరుండు గరుపా,

రిస మేనును దలఁచు మనము రిచ్చవడిన చూపును ...

(భార. శకటరే. ౫౫ పుట.)

(౪౨౬)—అష్టభాషావతార బిరుదాంచితఁడును నించుమించుగఁ గృష్ణదేవరాయల కాలములోని వాఁడును సగు వెల్లంకి తాతంభట్టు తన కవి చింతామణిలోఁ బై శకటరేఫనిర్ణయ గ్రంథమార్గమునే యవలంబించి యీ క్రిందిరీతిని వ్రాసియున్నాఁడు.

ఆ. వె. . దీర్ఘముమీఁద, బండితాను లేదు పద్మనాభ.

(వర్ణనియమాధికారము. ౧౩. చెన్నపురి ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండా గారములోని 11-14-6 నెంబరు మాతృక)

క. ఇలరేఫ అకారమ్ముల,

వళి చెల్లినఁ జెల్లుఁగాని వనుమతిఁ బ్రాసంబులు చెల్లవు ... ..

(కవిచింతామణి. వళిసాధికారము. ౨౦ తాటాకు. వై మాతృకయే.)

(తాతంభట్టు కవి చింతామణిలో శ్రీనాథుని నైషధపద్యములును బిల్లల మఱ్ఱి పినవీరభద్రుని శృంగార శాకుంతలపద్యములు నుదాహరింపఁబడినవి. కాఁగా నతఁడు క్రీ. శ. ౧౫౦౦ సంవత్సరము ప్రాంతమువాఁడు కానొప్పును.)

(౪౨౭).—శకటరేఫ నిర్ణయ గ్రంథమునందువలెనే దీనియందును బయిరీతియుక్తులనే యాశ్రయించి గ్రంథకర్త యిట్లు చెప్పె ననఁదగును. అట్టియుక్తులకు సమాధానము చెప్పకయే యప్పకవ్యాదు లీ క్రిందిరీతిని నిరసించుట యుక్తమై యుండలేదు.

సీ. “వెల్లంకి తాతన బొల్లెను బండితా, నిడుదవైఁ గలుగదు నిక్కమనుచు,!
గావున నేను దీర్ఘములవైఁ గలవెద్ద, ణాలోకకొన్ని యేర్పఱుతు నింక.”
(అప్పకవీ. ౨ ఆ. రేఫాక్షరసీసమాలిక.)

కం. వెల్లంకి తాతయాఝ్యఁడు, దెల్లముగా శకటరేఫ దీర్ఘంబులవైఁ,
జెల్లదని పలికె నదియు, గల్ల వితర్కింపఁ ప్రాధకవి సమ్మతులన్.
(సర్వలక్షణ సా. 3 ఆ. 2 ప.)

ఆ-వె. పదము మొదల నిడుదఁ దుదిఁ దద్భవంబుల,

రేఫగాని శకటరేఫ గాదు,

నిక్కమనుచు నుగుణనిధి దిట్టకవి వేంక,

నార్యవరుఁడు నుడివె నది హుళిక్కి. (సర్వలక్షణ సా. 3 ఆ. ౧౦ ప.)

(౪౨౮).—అప్పకవికిఁ దర్వాతివాఁడును దిమ్మకవికి సమకాలికుఁడును సగు నడిదముసూరకవి తన కవిసంశయవిచ్ఛేదమున శకటయుతశబ్దముల నెను బదియైదిటని మాత్రమే పేర్కొని యుదాహరించి యున్నాఁడు. ఈతఁ డప్ప

కవి తిచ్చుకవుల ననుసరింపక శకటరేఫ నిర్ణయగ్రంథకర్తవలెనే పదాదిశకటములను హలంతర సంయుక్తశకటములను దీర్ఘపూర్వకశకటములను సంగీకరించి యుండలేదు. ఇతఁ డీ సందర్భమున నన్నయభట్ట భారతభాగస్థిత యతిప్రాసస్థలములందలి శకటములనెల్ల నొకపట్టికగాఁ జేర్చి వానికెల్ల నన్నయభట్ట పద్యముల నుదాహరించి యున్నాఁడు. తక్కిన తక్కిన యెఱ్ఱావ్రేగడల ప్రయోగములనుండి తనకు సమ్మతములగు కొన్నిటిని మాత్రమే చూపి యున్నాఁడు. ఆ సందర్భమున నన్నయభట్టారకుని పద్యములలోని యతిప్రాసస్థలస్థిత శకటయుత శబ్దములనెల్లఁ జూపియు నట్టియెడల దీర్ఘపూర్వకములగు 'కాఱడవి, ఊఱడక, ఆఱఁగ, తీఱఁగ' అనువానిని హలంతర సంయుక్తములగు 'తూఱ్ఱు, మాఱ్ఱుము, వాలాఱ్ఱుఁగ, ఏఱ్ఱుడ' అనువానిని జూపి యుండలేదు. వానిపద్యములను సైత ముదాహరించి యుండలేదు. దీనినిబట్టి పరిశీలించునపు డప్పకవీయమును జూచినవాఁడయ్య సూరకవి దీర్ఘపూర్వకశకటములను హలంతర సంయుక్తశకటములను సంగీకరింపలేదని విశేషము కాకమానదు గదా.

(౪౨౯)—శకటరేఫ నిర్ణయగ్రంథకర్త సూరకవి మున్నగువారు పయి నుదాహరించినరీతిని యుక్తిని గల్పించికొని సిద్ధాంతీకరించినను నీమార్గము గ్రాహ్యముకాదని చెప్పక తీరకున్నది. తెనుఁగుభాషలోనే గాక యితర ద్రావిడభాషలలో నయితము హ్రస్వపూర్వక శకటములతోపాటుగ దీర్ఘపూర్వకశకటములును బ్రసిద్ధములై వాడఁబడుచుండఁగా, నట్టివానికి సాక్షాత్సంబంధమునఁ గాని పరంపరా సంబంధమునఁ గాని భారతకవులు సంస్కృత శబ్దగతములు మున్నగు నిర్వివాద లఘురేఫములతో మైత్రిని కలిగింపని నియమముతోఁ బ్రయోగించి యుండఁగా, నట్టివి అకారములు కావని చెప్పట సరికాదనక తీరదు. మఱియు 'అఱు'=(ఎమనొకటి) అను దానిలోనిది రేఫమనియు 'అఱుపది' (అఱు + పది) అను దానిలోనిది శకటమనియుఁ జెప్పట యయుక్తిక మనకతీరదుగదా. ("వికలం ఛిద్రితం షష్టిః... షష్టిః = అఱుపది" శకటరేఫ నిర్ణయము ౪ పుట.) ఇంతియగాక 'అఱు' అనునది మైదునొకటి చునునర్థమునందును 'ఉపశమిల్లు' అను నర్థమునందును, శకటముతోనే తెనుఁగునందేగాక తమిళ కన్నడములందును బ్రసిద్ధమై వాడఁబడుచున్నది. ఇట్లే "ఈడేఱు (సిద్ధించు) నూఱు (శతము) మీఱు (అతిక్రమించు) మాఱు (ప్రతి)" అనునవి మొదలగు ననేకశబ్దములు తెనుఁగునందేగాక తమిళ కన్నడములందును మహాకవులచే శకటముగఁ బ్రయోగింపఁబడియున్నవి. ఇంతేగాక యట్టి శకటమునం దావేశించి యుండేడి టకారము వాని ద్వీరుక్తరూపముల ధాతువులలోను వానినుండి వెలసిన ప్రకృతులలోను పడుచున్నది. తమిళము:—“అఱు = (ఉపశమిల్లు) అఱ్ఱు = అఱ్ఱు = (ఉపశ

మిల్లఁజేయు) ఊలు = (నీరూలు) ఊలు = ఊట్టు (ఊట) (ఊట అని తెలుఁగు నను గలదు.) కీలు = (గోకు) కీలు = కీట్టు = (గీటు) (తెలుఁగునందును గీలు ధాతువునుండి 'గీటు' అనునది పుట్టుచున్నది.) తేలు = (తేటపడు) తేట్టుమ్ = తేట్టుమ్ = (తెలివి) (తెలుఁగునందును 'తేలు' ధాతువునుండి 'తేట' అని పుట్టుచున్నది.) తూలు (నిండు) తూలు = తూట్టు = (నిందించు) నీలు = (భస్మము) నీట్టే = నీట్టే = (భస్మమును) నూలు = (శతము) నూట్టే = నూట్టే = (నూటిని) మాలు = (ప్రతి) మాట్టామ్తాయ్ = మాట్టామ్తాయ్ = (మాటట తల్లి) వేలు = (అన్యము) వేట్టుమై = వేట్టుమై = (వేలుపడుట.)

ఇట్లుచ్చారణమునఁ బ్రసిద్ధమగుచున్న దీర్ఘపూర్వకశకటము లేదని చెప్పట సరికాదుగదా.

పరిశీలింపంగాఁ బదాదిరేఫములు శకటములు కావని చెప్పటయే యుక్తముగ నగపడుచున్నది. పదాదిశకటము లనఁబడుచున్నవి ప్రాచీనమహా కవుల ప్రాసములచే నెచ్చటను బ్రమాణీకరింపఁబడి యుండలేదనియు యతు లలో నిర్వివాదశకటములతో వానికి మైత్రియున్నను నచట అకారకల్పనము చేసికొన నక్కఱలేదనియు వర్ణాంతరములకువలెనే యచటి పదాదిరేఫముల కును శకటములతో మైత్రిచెల్లుట విరుద్ధము కాదనియు నీ వఱకు వ్రాసియే యున్నాను. తెల్లలోనేగాక యితర ద్రావిడభాషలలో సైతము పదాదిని శకటము లంగీకరింపఁబడి యుండలేదు. తమిళ భాషలోఁ బదాదిని అకారమే గాక రేఫమును నుండనేరదు. కన్నడభాషలోఁ బదాదిని శకటమంగీకరింపఁ బడదు. "అంచె, అంచె = (కుధము = ఏనుఁగుమీఁది ఆస్తరణము) అక్కట = (శూన్యము) అప్పు = (ప్రహరణము) అోదాడు = (వికృతాంగుని నవ్వట)" అను నాల్గుశబ్దములకు మాత్రము పఱగన్నడమున (ప్రాచీనకర్ణాట) శకట ప్రాసములు గలవనియుఁ దక్కిన కిట్టెలు కోశములోనివి ప్రాచీనకర్ణాట భాషలోనివి కావనియుఁ గర్ణాటపండితులు చెప్పుచున్నారు. అట్లు వ్యావహారిక భాషనుండి కిట్టెలుగారెత్తివ్రాసిన పదాదిశకటయుతపదములు సైతము "అక్కె, అట్టె, అప్పె, అవకె, అొప్పు, అొబ్బె" అనునవి మాత్రమే యై యున్నవి. కాఁగా నట్టిప్రాచీనకర్ణాట ప్రయుక్తశబ్దములు నాల్గును రేఫ అకారమైత్రి నంగీకరించి ప్రయుక్తములై నవే యోమో యని యాలోచింప వలసి యున్నది.

(౪౩౦)— తమిళ కర్ణాట భాషలయందుఁ దద్భవములలో అకారస్థితి యంగీకరింపఁ బడదు. నన్నయభట్టారకుని ప్రాసస్థలములం దెల్లఁ దద్భవశబ్దము లలో రేఫములై ప్రయోగింపఁబడి యున్నవి. తిరముగ, అచ్చెరువు, పరికించు,

నూడి, రచణ, వేర్పి. పరుసము, గారవము.” మున్నగు తద్భవపదములలోని రేఫము తెల్ల నిర్వివాదములగు రేఫముల ప్రాసములందే యున్నవి.

కం. గురువచన ... .. తిరుముగ ... .. (ఆది. ౭ ఆ. ౨౧౬ ప.)

కం. ఉరిగక శేబర ... .. అ! చెప్పగవిది ... .. (ఆది. ౧ ఆ. ౧౫౬ ప.)

ఇట్లు తక్కినవానిని బ్రయోగించెను (చూడుడు ౪౦౭ వి.)

పయిరీతిని నన్నయభట్ట ప్రయోగములందె గాక తక్కిన భారత కవుల ప్రయోగములందును దద్భవములలో శకటములు లేవనచు భారతము లక్ష్మీ పత్యవధానిగా వీ క్రింది రీతిని జెప్పియున్నారు.

“శ్లో... .. శకట మతద్భవ మతత్సమమ్” (శకట ౪౬ పుట) అట్లయి నను శబ్దరత్నాకర ప్రౌఢవ్యాకరణకారుఁడును, రంగనాథకవియు నహోబల పతియుఁ దద్భవములందు శకటముల సంగీకరించి యుదాహరించియున్నారు.

“అట ... .. నై. సగము. ‘అటచందురుని క్రొత్తమెఱుఁగులు’ (హరి. ౩. ౭. ఆ.)” (శబ్దరత్నా)

“నను పాఱు శబ్దస్య యో తద్భవత్వం తర్హిగురు రేఫః కథమితి చేన్నైష దోషః ఉక్లేఱ, కఱకు. మొఱకు ఇత్యాది తద్భవేష్వపి తచ్చ్యవణాన్. అత ఏవాధర్వణః లక్ష్మోనురోధేన ఉచ్చారణస్య కల్ప్యత్వి మాహ” (అహో. ౩౦౮ పుట)”

“వెఱ. వై.స. అన్యము. ‘కం. చఱచి యొకచేతఁ గూర్కము వెఱ చేతి గజంబుఁబట్టి ... .. (భార. ఆది. ౨ ఆ.) ... .. ఇట్లు వెఱ, చెఱ, ఇత్యా ద్యనే శబ్దములందు శకటరేఫము కనఁబడుచుండఁగా చిన్నయసూరి గారు ‘శకట రేఫము తిత్సమతద్భవములందులేదు’ అనిచెప్పటకు అభిప్రాయమే మో తెలిసినదికాదు.” అని శబ్దరత్నాకరమున వ్రాయఁబడెను. “తద్భవము నందును సలఘురేఫము గలదు.” (ప్రౌఢవ్యాకరణము సంజ్ఞా. ౯ సూ) “వృత్తిః—కఱకంఠుఁడు గరకంఠ శబ్దభవము ... ..” అని వెక్కు శకట యుతి తద్భవములు చూపఁబడెను.

తే-గీ. అఱిసె వెఱవారు కఱడు పంకఱయు మొఱకు;

తత్తఱంబును బిఱికియుఁ దద్భవముల,

గురువులై కానఁబడు హ్రస్వపరమునను గృ,

పాణధారాహత కబంధబాహుబంధ ॥ ... ..

తే-గీ. కాఱె జాఱుట చాఱలు చూఱలాడె,

తీఱు పాఱుఁడు తేఁడు సొన్నాఱి దీర్చు,

పరిమలై బుడితాలు తద్భవములందు,

గానబడుఁ బ్రాత రుత్ఫుల్లకముల నేత్ర. (ద్విరేఫ 3 ఆ. ౧౦౭. ౧౦౮.)

(రచన) — పయివానిలో ‘అఱ, వెఱ, కఱకంఠుడు’ అనునవి నన్నయభట్టారక ప్రయోగములలోఁ బ్రాసములం దగవడు చున్నవి. అందలి ‘వెఱ’ శబ్దప్రయోగ మీవఱకుఁ జూపబడినది (రచన వి.)

కం. అఱపొఱడు కుఱుచచేతులు, నొఱవ శరీరము ... (అరణ్య. ౨ ఆ. ౧౩౫)

కం. ..., కఱకంఠా క్షమియింపుము, నెఱి ... (అరణ్య. ౧ ఆ. 3౨౭ ప.)

అనియిట్లు తిక్కన ‘అఱ, కఱకంఠుడు’ అనునవియును బ్రయుక్తములై యున్నవి. అట్లైనను నన్నయభట్టారకుడు తద్భవములందు శకటముల సంగీకరించెనని యొప్పు నక్కఱలేదు. వీనిలోని ‘అఱ’ శబ్దము ‘అఱ్ఱ’ (పెట్టెలోనగు వానిలో నొకభాగము) అనుదానిలో నొక అకారము లోపించుగా మిగిలిన రూపము. కావున అకార ఘటితమగు ‘అఱ’ శబ్దము దేశ్యమనియు, రేఫవంతమగు ‘అర’ శబ్దము ‘అర్థ’ శబ్దభవమనియు, గ్రహింపవలెను. నన్నయభట్టారక ఘటితమగు ‘అర’ శబ్దమును బ్రయోగించియే యుండలేదు.

వెఱశబ్దము శబ్దరత్నాకరకర్త యుదాహరించిన

కం. చఱచి యొక చేతఁ గూర్చుము, వెఱచేతం గజముఁబట్టి ... (ఆది. ౨ ఆ. 2౦ ప.) అనుచోట నేగాక “నీ. ... .. వెఱవారు ననకుండ నెఱుంగక ననిరేని ... (ఆది. ౮ ఆ. ౧౧౫ ప.) అనుచోటను నన్నితము నన్నయభట్టారక శకట ప్రాసస్థలమునఁ బ్రయుక్తమై యున్నది.

ఈ రెండు స్థలములందును ‘పిఱుడు’ శబ్దసంక్షేప రూపమగు ‘పిఱ’ శబ్దము గాని ‘పిఱ్ఱ’ శబ్దసంక్షేప రూపమగు ‘పెఱ’ శబ్దముగాని నన్నయ ప్రయుక్తమైయుండునని నా యభిప్రాయము. లేదా వానిని సంబంధించిన వెఱ శబ్దము కూడ దేశ్యమైయున్నదని యంగీకరించవలెను. తమిళ దేశ్యభాషలో నయితము ‘పిఱ’ శబ్దము ‘అన్యము, వెనుక’ అనునర్థములు గల్గి యున్నది. కన్నడమునందు “వెఱగు”=పృష్ఠభాగము. (వెఱఱు)= అన్యము” అనునవి గలవు. ఇంక నన్నయ యెచ్చటను రేఫప్రాసమున పరశబ్దభవమగు ‘వెర’ శబ్దపురేఫమును బ్రయోగించియే యుండలేదు. కావునఁ దద్విషయము నిచట వ్రాయు ప్రసక్తియే లేదు.

ఇక ‘కఱకంఠుడు’ అను దానిని విమర్శింపవలసి యున్నది. ఇయ్యది మిశ్రబహువ్రీహి కాదనియు ‘గరకంఠ’ శబ్దభవమనియు సం దనాంధ్రవర్ణమగు శకారముండుటచే గ్రామ్యమైనదనియు మహాకవిప్రయుక్తమగుటచే

ననింద్యగ్రామ్యముగా నంగీకరింపబడినదనియుఁ ద్రిలింగలక్షణ శేషకర్త యభిప్రాయపడి యున్నాఁడు.

“తదభవములందును నలఘురేఫము గలదు” (ప్రాథ. సంజ్ఞా. ౯ సూ.).

కఱకంఠుఁడు ... .. కఱకంఠుఁడు గరకంఠ శబ్దభవము ... ..

“కఱకంఠుఁడు బహువ్రీహి” (ప్రాథ. సమాస. ౨౭ సూ.) (చూ. సంజ్ఞా ౯ సూ. ఉ.) దీని నహోబలపండితుఁడు మిశ్రబహువ్రీహి యనె గాని యది యట్లగుట దుర్లుటము.”

“కఱకంఠుఁడు. వై. గ్రా. వి. శివుఁడు, గరళకంఠుఁడు” (శబ్దరత్నా కరము) (ఇందలి ‘గ్రా’ అనుదానికి ననింద్యగ్రామ్యమని యర్థము. గ్రా=గ్రామ్య ము (అనింద్యము) శబ్దరత్నాకర సంజ్ఞావివరణ పట్టిక).

గరకంఠ శబ్దభవమనియే నీని నంగీకరించినపు డీతండు ‘కఱకంఠుఁడు’ అనియే యంగీకరింపక యందు ‘ఁ’ కార మున్నదని యంగీకరింపవలసిన యావ శ్యకత యేమో తెలియఁజూపి. అచటి ‘క’కారము ప్రాసాది నిబద్ధమయి యుండలేదుగదా. అట్లయినను ‘కంటము’ అను కంఠ శబ్దభవ మాంధ్రవాఙ్మయమునఁ బ్రసిద్ధమై యుండఁగలదేనియు (కంటసరి - మెడనుధరించెడి యొకా నొక సాము-కణ్ఠసరః) “కంటయ = కంటె-మెడనంటియుండెడి యొకా నొకసాము—కణ్ఠికా” అని యిట్లు వైకృత దీపికలో వ్రాయఁబడెను. శబ్దరత్నాకరమునందును నీ రెండు శబ్దములును వైకృతములుగఁ జూపఁబడి నవి. కాని వీనికి బ్రయోగములు చూపఁబడలేదు.) దాశపత్ర మాతృ కలలోనెల్ల “క” కార సారమే యగపడుచుండుటం జేసియు నీ క్రిందిరీతి నహోబల పండితీయమునఁ బడియున్న లేఖకసారకాది కృతమగు తప్ప పాఠ మునుఁ జూచి యది సరియేయని భ్రమించి యుండుటంజేసియు నీతఁడట్టి స్వప ఠానుకూల సారము నంగీకరింపఁడయ్యె నని తోచుచున్నది. ఈ సందర్భమున నహోబల పండితీయమున నీ క్రిందిరీతిని వ్రాయఁబడి యున్నది.

“కఱకంఠుఁడు ఇత్యత్ర మిశ్రబహువ్రీహిః, ‘కఱకంట ముఖా హితా’ ఇత్యధర్వణే నోక్తమ్. ముఖశబ్దేన దినవెచ్చు య ఇత్యాద్యాః గృహ్యంతే” (అహో. రకెం. పుట).

“చుట్టుకై దువు దాల్చు ఇత్యాదాపువర్ణకః, నలున ఇత్యాదాహ్రస్వః సమాసాంతః, వేడివెలుగు ఉకార స్సమాసాంతః.” “క్వచిదంతిమ వర్ణస్య, సమాసాంతత్వ మిష్యతే” ఇత్యధర్వణః.

“కఱకంటుడు” ఇత్యత్ప్రకారః, బౌపవిభక్తిక వదిలి దృష్టాంతకథ చేసిన తేమా మివైమామపి యథాప్రసిద్ధి విధాన మేవేతి విజ్ఞాయతే.”

(అహో. రరక. పుట).

పయిరీతి నహోబలపండితీయమున రెండుచోట్ల నీ విషయము స్పృశింపఁ బడియున్నది. లేఖకాది ప్రమాదివశమున నిట సంతటను ‘ట’ కారముచోట ‘ట’ కారము పడియున్నది. సహజముగా నున్న తకారము చోట మరల నద్దానినే సమాసాంతముగా విధించినట్లు వివరించి యుండుననుట కేవలము నసంభవమగుటంజేసి యచట ‘ట’ కారమే యహోబల పండిత ప్రయుక్తమనుటలో సందేహములేదు. టకారము సమాసాంతము నచ్చే నను పక్షములో సైతము ‘కఱ + కంతము’ అను విగ్రహముగల మిశ్ర బహువ్రీహి యశాస్త్రీయ మగుటచేత నద్దాని సాధుత్వము సధర్వణుడు ప్రత్యేకించి సూత్రించుట యనావశ్యకము కానేరదు.

పయిని వ్రాసిన ప్రాశస్త్యాకరణ ఫక్కియు నహోబల పండిత ఫక్కియు నన్నయార్థర్యణాభిప్రేతములని విశ్వసింపఁదగి యుండలేదు. మఱియు “కఱకంటుడు” అను గరకంత శబ్దభవము నంగీకరింప నున్నను నన్నయ భట్టు ‘హంసపదము = అంచపదము; హంసయాస = అంచయాస’ అను రీతిగల యట్టి సిద్ధసమాస తదృశవములను బ్రయోగించెననుట విశ్వసనీయము కానేరదు. ఇక “కఱకంటా” అను పాటమును నప్రసిద్ధమగు మిశ్రబహువ్రీహిని సంగీకరించునపుడు ‘కఱ+కంటము’ అను నపుంసక సమఘటిత బహువ్రీహినే యంగీకరించుట యుక్తము. ఈ పక్షమునందును నపుంసక సమఘటిత బహువ్రీహి యప్రసిద్ధమగుటచే సధర్వణుడు దీనికి సాధుత్వమును ప్రత్యేకముగా సూత్రించుట యావశ్యకమే.

అధర్వణుడు “కఱకంట మూఖాహితాః” అనియే పఠించెనో లేక “కఱకంత మూఖాహితాః” అనియే పఠించెనో నిర్ణయించుటకుఁ దగిన ప్రబలాధార మగపడకున్నది. అచట సమాస పదమునకు సాధుత్వమును సూత్రించుటంజేసి సమాస విషయక మయియున్న యేదోయొక లక్షణ విరోధ ముండుటంజేసి మహాకవి ప్రయుక్తమగుటచే దాని సాధుత్వమును ప్రత్యేకించి సూత్రించెనని మాత్రము నిశ్చయింప వచ్చును. కాఁగా నన్నయ ప్రాసస్థలములలో నెచ్చటను వైకృతములందు శకటరేఫము గలదని నిర్ణయించు నాధారము లేమింజేసి యిచట సయితము “కఱ” = (నల్లని) అను దేశ్యపదమే నన్నయ ప్రయుక్త మయ్యెననియు నయ్యది ‘కంతము’ శబ్దముతోఁగాని ‘కంటము’ శబ్దముతోఁగాని బహువ్రీహిగా సమసించెననియుఁ

జెప్పట యుక్తముగాని దీనినిబట్టి తద్భవములలో అకారము నన్నయ సప్తతమని సాధించుట యుక్తము కాదు.

అప్పకవి “... .. పదముల, తుదలను సంస్కృత పదములందును దద్భ, వములయందును అకారములులేవు” అని చెప్పియుఁ దదనుకూలముగ “అరి కప్ప మర సగ మరుదు వింత” అని రేఫాక్షర సీసమాలికలో నుడివియు “అఱచేత నఱకాల ... అఱమఱ ... అఱపొఱడు గుఱ్ఱ” అనియు, “వెఱ యిత గార్థంబు పిఱు సని పోవుట” అనియుఁ జెప్పియుండుట నరయఁగా నాతనికిని బై ని వ్రాసిన నా యభిప్రాయమే గలదని తోచకమానదు గదా. అందును “అఱ పొఱడు గుఱ్ఱ” అను నప్పకవి పద్యభాగమునుబట్టి యాతఁ డచట నన్నయ పద్య భాగమునె యనుకరించె ననియు నచటి ‘అఱ’ శబ్దమును దేశ్యముగా భావించె ననియు విశేషముకాక మానదుగదా. గీ. ‘ఎల్లవారు నెఱుంగ నొల్లని ధర్మపు । బేల నీకు నెఱుంగ నేల వలసె । జిఱుతవాని కింత పఱుసఁ దనమ్ములు । సన్నె వృద్ధ జనము లున్నచోట.’ (భార. సభా. ౨ ఆ. ౨౨౦- సర్వ. ౩ ఆ. ౯౯ ప).

అను తిమ్మక వ్యుదాహృతినిబట్టి నన్నయ ‘పఱుసఁదనము’ అను తద్భవ శబ్దములో శకటమును బ్రయోగించెనని శంకింపరాదు. శబ్దరత్నాకరమున నిట్టి అకారఘటిత వైకృతియు చూపఁబడలేదు. ద్విరేఫవర్ణ దర్పణమునఁ బై పద్యమీ క్రిందిరీతి నుదాహరింపఁబడి యున్నది.

“ఎల్లవారు నెఱుంగ నొల్లని ధర్మపు ।

బేల నీకు నెఱుంగ నేల వలసె ।

జిఱుతవాని కింత తుఱుసంటి తనములు ।

సన్నె వృద్ధ జనము లున్నచోట.” (ద్విరే. ౩ ఆ. ౯౬ పుట).

శబ్ద రత్నాకరమున ‘తుఱుసలి’ శబ్దము చూపఁబడకున్నను ‘తఱుసలి= దే. వి. ఉద్ధతుఁడు’ అను నొక శబ్ద ముదాహరింపఁబడి యున్నది. నేటి ముద్రణములలోఁ బై పద్యమున “తఱుసంటి పలుకులు” అనియున్నది. కావునఁ బయి సభాపర్వ పద్యమున “పఱుసఁ దనమ్ములు” అనునది నన్నయ ప్రయుక్తము కాదనియు “తుఱుసంటి తనములు” లేదా “తఱుసంటి పలుకులు” అనునది నన్నయ ప్రయుక్తమనియు గ్రహింప నగును. ఇచటి వికర్ణని పలుకు లుద్ధతము లనఁజనునుగాని పరుషము లనఁదగవు. మఱియు వృద్ధు లున్న చోటఁ బారుష్యము తగదనుట కన్న నౌద్ధత్యము తగదనుట స్వారిసికమై యుండు ననుటకు సందేహములేదు. పారుష్యము చిఱుత వానికే గాక పెద్ద వానికిని దగనిదే. ఔద్ధత్యము పెద్దలయెదుటఁ జిఱుతవానికి మాత్రమే తగదనుట యుక్తము.

పయిరీతిని సమాధానాంతరములు లేని తద్భవ పదస్థ శకటములు నన్నయ ప్రాసములలో దొరకనపు డతఁడు తద్భవములందు అకారమును సమ్మతించెనని నిశ్చయించుట కేవలము సన్ధ్యాయము కదా.

(౪౩౨) — పయిరీతిని నన్నయ ప్రయోగములలో మన్న ‘అఱ, వెఱ, కఱ,’ శబ్దములను ఒరిశీలింపక వానిని బట్టి యుత్త రోత్తర మహాకవులు నన్నయ భట్టారకుఁడును దద్భవములలో శకటములను బ్రయోగించెనని తలంచి తద్భవములందు అకారముల నంగీకరించి వానిని ధారాశముగా అకార ప్రాసములలోఁ బ్రయోగింప సాగిరని తోచు చున్నది.

కం. వేటాక ... ..; కాటియ ... .. (హరి- ఉ. ౧ ఆ. శబ్దరత్నాకర)

కం. పాటిన నాతని వెనుకన ... .., కాటియఁ బెట్టితి ...

(భార. అను. ౫ ఆ. శబ్దరత్నా)

(కాటియ — కారికా శబ్ద భవము, “కారికా = యాతనా”,

(సర్వశబ్ద సంబోధిని) “కారికా యాతనాయామ్.”

(శబ్దస్తోమ మహానిధి).

చం. ఎఱిఁగి యెఱింగి ... .., మొఱకుఁడనంబు ... .. (రామా. ద్విరేఫవర్ణ దర్పణము. ౩ ఆ. ౧౦౮ పుట.) (మొఱకు మూఢ శబ్దభవము.)

కం. మఱి తెరలు సిక్కములు వం, కఱబోనులు ... .. (యయాతి చరిత్రము ద్విరేఫ. ౩ ఆ. ౧౦౭ పుట.) (వంకఱ వక్రశబ్ద భవము.)

గీ. “... గోఱజంబు జన్ను చాఱపస్స” (స్వారోచిషమను సంభవము. ౪ ఆ. శబ్ద రత్నాకరము) గోఱజము గోరోచనా శబ్దభవము.

మ. ... అ, త్తఱి నేసెన్ ... గఱిదోఁపన్ ... (ఉ. హరి. ౪. ఆ. శబ్దరత్నా.)

(గఱి. గరుచ్చబ్ద భవము.)

“క. ఉఱవగు నారుగ పంటలు,

గొఱియల పాడియును ...”

(భార. అర. ౪ ఆ. ౨౯౫)

అను నెఱ్ఱాప్రెగడ పద్యములో శకట ప్రాసమున గొఱియ శబ్ద అకార మగపడుచున్నది. దీనియాపాంతరములు, ‘గొఱ్ఱియ, గొఱ్ఱ’ అనునవి గాన నిందలి అకార స్థితికి విప్రతి పత్తి లేదు. ఇయ్యది కురరీ శబ్దభవమని వైకృతదీపికలోను బురుషోత్తమకవీయములోను వ్రాయఁబడి యున్నది. “గొఱ్ఱియ” శబ్దము శబ్దరత్నాకరమునందు వైకృత మనియే వ్రాయఁబడి

శ్లో. లఘు ర్భవే ద్దురుః కుత్ర । చి ద్దురుశ్చ లఘు ర్భవేత్ ,
ఉచ్చారణస్య కల్పవృత్తా । నిదానం తత్ర సద్వచః.

నది. “ఉత్క్రోశ, కురరా సమా” (అమర. ౨ కాండ. సింహాది. ౨౩ శ్లో)
“కుర తీతి కురరః కురశబ్దే” (గురు బాలప్రబోధిక.) “కురర. పు. కవతే, కుజ
శబ్దే. క్రరన్. ఉత్క్రోశపక్షిణి” “కురరీ. స్త్రీ. కురర జీమ్. కురరపక్షి స్త్రీ
యాం, మేష్యాంచ” (శబ్దస్తోమ మహానిధి) తదభవములలో శకటములే దను
పక్షమున కిది బాధకమయి యున్నది.

అట్లయినను కురరీ శబ్దమునకు ‘మేషీ’ అను సర్థము నవ్యకోశములలోఁ
గలదే గాని నామలింగానుశాసనాది ప్రాచీన కోశములలో లేదు. “కురరీ
గజైః కృత రవస్తవః” (భారవి). అని పక్షిపరముగ మాత్రమే కవి ప్రయో
గములును నగపడు చున్నవి. ప్రాచీన తమిళ మహాకవులును (శకటము తదభవ
ములలో నంగీకరింపని వారు) దీనిని సంబంధించిన ‘కొటి’ శబ్దమును, ‘పట’
గన్నడ కవులు కుటి శబ్దమును శకట ప్రాసములలో ‘గొట్టె’ అను సర్థముననే
దేశ్యముగనే వాడియున్నారు. ‘కుటుంబ’ అనునది కన్నడము నంగును
“కుటమ్” అనునది తమిళమునను అజా జీవి జాతి వాచకములై యున్నవి.
దీనిని బట్టి కురరీ శబ్దమునకు ద్రావిడ భాషల మూలముననే మేషీ పరార్థము
లభించెనాయని యాలోచింప వలసియున్నది. గొట్టె మున్నగునవి ద్రావిడ
దేశ్యములు.

(౪౩౩)—రేఫోచ్చారణమునందలి గౌరవలాఘవము లుచ్చరించు
వారి యత్నిమును బట్టి యుండు నను కారణమున దదభవ శబ్దము లందును
గొందఱు కవులు శకటోచ్చారణము నంగీకరించుట సంభవించెననియు నెన్నఁ
దగును. అట్లగుటంజేసియే ద్రావిడ భాషలలోఁ బరస్పరము నభిన్నములని
యంగీకరింపఁ దగిన శబ్దములలో నొక భాషయందు శకటమును వేటొక
భాషయందు రేఫమును నుండుట వెక్కుచోటులం దగపడుచున్నది. ఇంత
యేల ! ఆంధ్రభాషయందే నన్నయేతర కవుల గ్రంథములలో నొకచోట
గురువుగా వాడఁబడినదే వేటొకచోట లఘువుగా వాడఁబడుటయుఁ గలదు.
ఇక నొకరు గురువుగా వాడిన దానిని వేటొకరు లఘువుగా వాడిరని వేటొకఁ
జెప్పనేల ? ఇట్టి వాడుకలు పైతము మహాకవి సమ్మతము లగుటచేఁ బ్రమా
ణీకరింపఁ బడుచున్నవి. ఈ విషయమునే యధర్వణుఁ డీ క్రిందిరీతిని సూత్రించి
యున్నాఁడు.

(౪౩౪)—వ్యాఖ్యః—లఘురిత్యాదిః—కుత్రచిత్ = ఒకా నొకప్పుడు,
(నన్నయేతర ప్రయోగములలో) గురుః = అలఘు రేఫము, లఘుః = లఘు
రేఫము, భవేత్ = అగును, లఘుశ్చ = లఘు రేఫము పైతము, గురుః = అలఘు

రేఫము, భవేత్ = అగును, ఉచ్చారణస్య = ఉచ్చారణము, కల్ప్యత్వాత్ = కల్పించుకొనఁ దగినదగుటవలన, తత్ర = వాని గౌరవ లాఘవముల విషయమున, సద్వచః=మహాకవి ప్రయోగములు, నిదానమ్=మూలము లగుచున్నవి. ప్రమాణము లగునని భావము.

ఒకానొక యాధునిక పండితుఁడీ యధర్వణ కారికకుఁ బై రీతి సర్థము చేయక ఛందశ్శాస్త్ర ప్రసిద్ధములగు గురుత్వ లఘుత్వములు పాదాంతము లందుఁ గాదాచిత్కముగా మాఱుచుండునని యర్థము చేసెను. (బసవ పురాణ పీఠిక. ౯౬ పుట). పాదాంత లఘువు వికల్పముగ గురువగుట ఛంద శ్శాస్త్రము నందును బ్రయోగములందును గలదు గాని యచటి గురువు లఘువగుట యెచ్చటను లేదు. కావున నట్టి యర్థము ప్రామాదిక మనుటకు సందేహము లేదు.

“కుత్రచిదేకస్యైవ గురుత్వం లఘుత్వం చాస్యస్తి, ‘లఘుర్భవేద్గురుః కుత్రచిద్గురుశ్చ లఘుర్భవేత్ ... ..’ ఇతిధర్వణ వచనాత్” (అహో. ౧౪౯ పుట) అని యిట్లహోబలపండితుఁడు నా వ్రాసినరీతినే నీని కర్థము చేసి ‘తొరఁగు, తొఱఁగు’ అను ద్వైరూప్యము నుదాహరించెను.

ద్విరేఫవర్ణ దర్పణకర్తయగు నోగిరాల - రంగనాథకవియుఁ బై రీతినే యర్థముచేసి చతుర్థాశ్వాసమునందెల్ల నట్టి యుభయరేఫకపదములకె మహాకవిప్రయోగములను జూపి యున్నాఁడు. “శ్లో॥ లఘుర్భవేదత్యా ద్యధర్వణ కారిక నుదాహరించి యీ క్రిందిరీతిని వ్రాసియున్నాఁడు.

“అనఁగా నొక శబ్దమునందలి రేఫమునకె లఘుగురుచ్చారణములు కల్పించుకొని ప్రామాణికకపులు లఘువుగను గురువుగను బ్రయోగించుటచేత రూపద్వయము గలిగె గావున నట్లు వానిని యభేచ్ఛముగఁ బ్రయోగించు కొనవచ్చుననుట.” (ద్విరేఫవర్ణ. ౪ ఆశ్వా. ౧౧౩ పుట).

(౪౩౫)—ప్రాథవ్యాకరణ కర్తయుఁ బ్రకృత సూత్రమునకు రేఫఱ కారపరముగనె యర్థము చేసెనుగాని యొక్కొక్క శబ్దమె ద్వైరూప్యము గల్గి యుండునను నభిప్రాయమును గ్రహింపలేదు. “దీర్ఘపూర్వకమగు లఘురేఫము ప్రాస్యపూర్వక మగుచో నలఘు రేఫంబగు”

కం. వెఱవక కలలోఁ జేసిన, కొఱగామికి వగచుచోట గుణరత్నము చే । కుతె నీకు ... .. (ఉ. హరి. ౫ ఆ. మొ. ... ..)

“లఘుర్భవేద్గురుః కుత్ర । చిద్గురుశ్చ లఘుర్భవేత్ ... ..”

అని యధర్వణా చార్యులు ... .. (చేకూరు-లఘు రేఫము ... ..)

(ప్రాథవ్యాకరణము. ముక్తలక్షణ వివేచనము).

ప్రాథవ్యాకరణ కర్తయే శబ్దరత్నాకరమున 'కూరు' అను ధాతువును సూత్రముదాహరించెను. కాని 'చేకూరు' అను ధాతువును జూపియుండలేదు.

కం. "వారోక యాగ్రహప్వత్తిః । గూరియు .. ..." అను భారతోద్యోగపర్వ ప్రయోగమునుబట్టి కూరుధాతువు రేఫయుక్తమనుటకు సందేహములేదు గాన 'చేకూరు' ధాతువు రేఫ యుక్తముగ నాతఁడు తలంచె నందమన్న శబ్దరత్నాకరమునందె 'చేకూరు' ధాతువుదాహరింపఁబడి యున్నది. పయి సందర్భమునుబట్టి యేక కర్తృకములెయైనను శబ్దరత్నాకర ప్రాథవ్యాకరణములు పరస్పర విరుద్ధములై యున్నవనక తీరదు.

సీ. చేకూతె ననుటకుఁ జేకుతెనని యిట్లు, పాడుగులెల్లను హ్రస్వములుగఁజేసి, ఎలికెడువేళ రేఫములును తాలును, మునుపటి యట్లనే తనరుచుండు.

(అప్ప. ౨ ఆ. ౧౯౬ ప).

పయి రీతి నప్పకవి 'చేకులు' అను ధాతువునకు మొదటిరూపము నయి తము అకార ఘటితమగు 'చేకూలు' అనునదియే యని చెప్పియున్నాఁడు. ఇతఁ బయి నుదాహరించిన రీతిని 'కూరు' ధాతువునుబట్టి 'చేకూరు' ధాతువు నంగీకరించినను ప్రాథవ్యాకరణకర్త చెప్పినట్లు 'చేకులు' అనియే గాక 'చేకురు' అను రేఫఘటిత రూపమును నీ క్రిందిరీతిని బ్రయోగములం దగ పడుచున్నది. అట్లే, "పలుమలు, పలుమరు, వేమలు, వేమరు" అను చోటు లందును ద్వైరూప్య మగుపడుచున్నది. మీఁదు మిక్కిలిగ 'వేమూరు' అను రేఫఘటిత రూపమే యగపడుచున్నది. శబ్దరత్నాకరమునందు సైతము వారాధమున 'మాలు' శబ్దము సూత్రమే చూపఁబడి యున్నది. ఇంతియగాక 'ఆరయ' మున్నగు వాని రూపాంతరములగు 'అరయ' మున్నగువానిలో నట్టి మార్పుగలదని యెవ్వరును జెప్పఁజాలరు గదా.

పయి సందర్భమునుబట్టి వై నుదాహరించిన ప్రాథవ్యాకరణ సూత్రము నిరాధారమును నవ్యాప్తిదోష దూషితమును బ్రయోగ విరుద్ధమును నగుచున్న దనక తీరదు. కావున "లఘుర్భవే ద్దురు" రిత్యాద్యధర్వణ కారికకుఁ ప్రాథవ్యాకరణకర్త చేసికొన్న యర్థము సరికాదని గ్రహింపవలెను.

చ. "హరిపద సేవఁ జేయుచు ... .. చే, కురుటది యబ్రమే ... .."

(ద్విరేఫవర్ణ. ౪ ఆ. ౧౧౫ పుట. రామా).

కం. 'మఱి యారఘవీరు ... .. చే, కులు ... .."

(ద్విరేఫ వర్ణ. 3 ఆ. ౯౬ పు. రామా).

కం. 'మొదల కలలోఁ జేసిన, కొఱగామికి వగచుచోట గుణరత్నము చే, కుతె ...

(ఉ. హరి. ౫ ఆ. శబ్ద).

చం. 'దురముల వారు వంపుగమి ద్రొక్కంగ లేచిన దుమ్ము ... .. వే,
మరు ... .. (ద్విరేఫవర్ణ. ౨ ఆ. ౨౨ పుట. యయాతి).

మ. 'స్థిర దంతావళితి బృంహితములై ... .. ప, ల్గరు ... ..'
(ద్విరేఫవర్ణ. ౪ ఆ. ౧౨౨ పుట. రామాభ్యు).

కం. 'విటుగుట నొచ్చుట .. .. పలు । మటు నాడెదవు ... ..'
(శబ్దరత్నాకరము. భార. భీష్మ 3 ఆ.)

మ. గడతోడం గద చుట్టిరా ... .. మా, అదెను కై కొనుచుం గడంగి
పలుమాటుం దాచుచున్ ... .. (శబ్దర. భార. శల్య. ౨ ఆ.)

కం. మీఱిన మానులు కినుకను, మాటలుగక ... .. వే, మాటు ... ..
(ద్విరేఫవర్ణ. ౪ ఆ. ౧౨౨ పుట. నృసింహపురా).

పయి ప్రయోగములనుబట్టి ప్రకృతిమగు "లఘుర్భు వేదత్యాద్యధర్వణ
కారికకు నా వ్రాసిన వ్యాఖ్యయే యుక్తమని విశదమగుచున్నది గదా.

(౪౩౬)—ఒక్క శబ్దములోని రేఫమే యొకచోట రేఫ ప్రాసము
లోను మఱొకచోట అకార ప్రాసముగాను నొక్క కవిచేతనే ప్రయుక్త
మగునపుడు పై రీతి నధర్వణాచార్యుఁ డా శబ్దమునకు నిసాత న్యాయమున రేఫ
అకార ఘటిత రూపద్వయము సంగీకరించెనే గాని రేఫఅకారమైత్రి నచటఁ
బ్రమాదముననో యజ్ఞతనో కవి చేసెనని చెప్ప నాహసింపఁడయ్యె. మహా
కవులని యంగీకరించుచు నట్టి లోపములను గల్పించుట కేలము నసంగతము
కదా. మహాకవి యెక్కడ? అజ్ఞత, (లేదా) యసమర్థత యెక్కడ? ఛందో
యతి ప్రాసాదుల నిర్బంధమున నప్రయోగము యు టెక్కడ? ఇట్టి ధర్మ
ములు తేజస్తిమిరములవలెఁ గేవలము విరుద్ధములు గదా. అజ్ఞతను నసమర్థ
తను బ్రమాదమును గవియొ డంగీకరించునపు డాతఁడు ప్రామాణికుఁ డెట్లు
గును? వ్యాకరణము ప్రయోగమూలక మగుటంజేసి యొక మహాకవి
ప్రయోగమునుబట్టిఁ బ్రియిచొన్న సూత్రముచే మఱొక మహాకవి ప్రయోగ
మప్రమాణమని నిశ్చయించుటకన్న ససంగత ముండునా? ఈ పక్షమున
'ప్రయోగమూలం వ్యాకరణమ్' అను సిద్ధాంత మున్నూలితమే యగును
గదా. కావుననే యధర్వణుఁడు 'నాన్యేషాం వైధర్మ్యం లఘులఘూనాం
రయోస్తు నిత్యం స్యాత్' అని వాగనుశాసనుఁడు చెప్పియుండుటచే నద్దానికి
విరుద్ధముగ నట్టి చోటులందు రేఫద్వయమైత్రి యంగీకరింపఁ దగునని చెప్పఁ
జాలఁడయ్యె.

శ్లో॥ "అనయో స్సంగతిం యస్తు । కరోతి కవితాకృతౌ ।

అస్యా అత్యంత దుష్టత్వాద్దష్టువి స్సహి కథ్యతే॥" (వికృతి)

అని యిట్లు రేఫ అకారమైత్రిని గాఢముగా నిరసించి యున్నాఁడు. రేఫ అకారమైత్రి యగ్రాహ్య మను సిద్ధాంతము నంగీకరించుటచేతనే గదా యధర్వణుఁడు “కం. ఎఱు కని యెఱుఁగక ..., కఱకంతా ...” అను నన్నయభట్టు పద్యములో గరకంత శబ్దప్రయోగము నంగీకరింపక ‘కఱకంత’ శబ్దప్రయోగము నంగీకరించి యద్దానికి “కఱకంత ముఖాహితాః” అని యిట్లు నిపాతన్యాయమున సాధుత్వమును గల్పించిన వాఁడయ్యెను. త ? ట ?

కొండ జీ సందర్భమున మహాకవి ప్రయోగమె యైనను నొక్కదానిని బ్రమాణముగ నంగీకరింపరాదని చెప్పెదరు. మహాకవులు ప్రయోగ విశేషములను జూపుటకు గ్రంథముల రచించి యుండలేదుగదా. సందర్భవశమున మార్పరాని ప్రాసాదస్థలముల ప్రయుక్తములై కవిప్రయోగించినవే యని నమ్మదగినవి పెక్కులెట్లు లభించును? ఒక్కచోట మాత్ర మతఁ డప్రయోగము చేసెననుట యెట్లు పొసఁగును? కావుననే యట్టి యొక్కొక్క ప్రయోగమునే మూలముగఁ జేసికొని యుత్తరోత్తర కవు లద్దానిని బ్రయోగించుచుండుటయు సంప్రదాయమై యున్నది. ‘కఱకంతా (ట ?)’ అను నొక్క నన్నయప్రయోగమునే గదా యాధారముగాఁ జేసికొని తిక్కయజ్ఞయు నద్దానిని దనభారత భాగమున పైతము ప్రయోగించి యుండెను.

కం. తెఱఁ గెట్టిదియో నామది,
నెఱుఁగ మదాఁక్కోపహార మిచ్చెద నీకుం,
గఱకంత (ట ?) వరము నాకుఁ బ,
గఱఁ బరిమార్పంగ శక్తి గలుగుటయు నుమీ.

(భార. సౌప్తిక. ౧ ఆ. ౧౨౧ ప).

ఇంతయేల! రేఫఅకారముల కుచ్చారణ భేదమంతరించిన కాలములో వాని యతిప్రాసమైత్రి యంగీకరింపబడు నెడల నిక రేఫఅకారములకు లఘులఘుభేదమును జెప్పుటయె వ్యర్థమును నిర్మూలమును నిరాధారమును నగును గదా.

(౪౩౭) — తమిళ కన్ఱాట భాషా పండితు లీ విషయమునఁ జెప్పెడి విషయములు సయుక్తికములై యున్న ట్లగపడదు. ఆ భాషలలో నిట్టి వ్యత్యాస మెచటనేని మహాకవి గ్రంథములలో నగపడినపు డచ్చట నేదేని సమాధానాంతరమును జెప్పఁ జూతురు. అట్లు సమాధానము కుదుర నపు డాప్రయోగము ప్రామాదిక మనిగాని యతిప్రాస నిర్బంధ కృతమని గాని చెప్పుదురు. తమిళ భాషలో ‘కంబరు’ మహాకవి రామాయణమున ధరాశబ్దభవమగు ‘తజై’ శబ్దములోని అకారము ప్రాసస్థలప్రయుక్తము కాఁగా నయ్యది తద్ద

వమే కాదనియు దేశ్య మనియుఁ జెప్ప సాహసించు చున్నారు. పతి గన్నడ మున (ప్రాచీన కర్ణాటమున) “పిటి = విడుచు, ముటి = విటుగు” అను రెండు శబ్దములలో మాత్రమే ద్వైరూప్యము నంగీకరించి తక్కిన చోటులం దెచ్చటనైన ద్వైరూప్యము ప్రయుక్తమైనచో నది యప్రమాణ మనియె చెప్పదురు. హాస గన్నడమున రేఫఅకార భేదమే యంతరించి యంతటను రేఫమే వెలసి యుండుటచేఁ దద్విషయము నిచటఁ బ్రసంగింప వలసిన ప్రసక్తియే లేదు. వట్టచీ వృత్త కావ్యములు బయలుదేరిన దాదిగా ననగా (క్రీ. శ.) బదుమూడవ శతాబ్దము మొదలుగ హాస గన్నడము ప్రత్యేక వ్యక్తి నందినది. తమిళ భాషలో నేటికిని నాంధ్రమునందు వలెనే వ్యావహారిక భాష కట్టి ప్రత్యేక వ్యక్తి మత్వ మంగీకరింపఁ బడలేదు. కాగా నందును అకారమును అకారమును నేటి కవులచే సయితము పాటింపఁ బడుటయే సంప్రదాయమైయున్నది. కాగాఁ దమిళభాషలో నర్వాచీన కవుల గ్రంథములలోఁ గాని యతిప్రాస నియమమును బెట్టుకొన్నది మొదలుగాఁగల ప్రాచీనకాలపు గ్రంథములలోఁ గాని రేఫ అకార మైత్రిగాని వాని ద్వైరూప్యముగాని యంగీకరింపఁ బడలేదు. అట్టి ప్రయోగ మెచట నేని పడినచో నది యప్రమాణముగనె నిరసింపఁ బడును. తమిళ పతిగన్నడములలో నిట్టి గాఢతమ నియమము పాటింపఁబడుచున్నను దమిళ పండితులుగాని కర్ణాటపండితులుగాని యీ విషయమునఁ దమ వాఙ్మయము నాంధ్ర పండితులవలెఁ బరిశోధించి యుండలేదు. కావున వారి యభిప్రాయములు స్థూల దృష్టిచేఁ గల్గినవే యనియుఁ బూర్తిగాఁ బ్రమాణీకరింపఁ దగినవి కావనియుఁ జెప్పట సాహసము కాదు.

(౪౩౮)—అంధ్రలాక్షణికు లన్ననో యట్లుగాక ప్రాచీనాంధ్ర వాఙ్మయమునందలి యతి ప్రాసాది స్థానగత రేఫఅకారముల నెల్లఁ బరిశోధించి మహాకవిప్రయోగముల కెల్లఁ బ్రామాణ్యము నంగీకరించి ద్విరేఫ పదముల నంగీకరించి వాని నిర్ణయమును జేసిరేగాని మహాకవి ప్రయోగములను నిరసింపలేదు.

(౪౩౯)—అధర్వణాచార్యుఁ డొక్క నన్నయభట్టారక భారత భాగ యతి ప్రాసస్థల ప్రయోగములను మాత్రమే బాగుగఁ బరిశోధించి దిక్ప దర్శనముగా వెనుక వ్రాసిన రీతిని “క్రియాంతే చాన్యవర్ణేచే” త్యాదనుగమములను సూత్రించి యున్నాడు. తాళ్ళ పాకము తిరుమల దేశికుం డీ విషయమున మొట్ట మొదట గొప్పపరిశోధనము చేసి తనకు లభించి యున్న మహాకవిప్రయోగములలోని రేఫ అకారముల నెల్ల నిరూపించి

యున్నాడు. తర్వాత నాతని గ్రంథము నాధారముగఁ జేసికొని మఱికొన్ని ప్రయోగ విశేషములను పెదకి యప్పకవి కొంత పెంచి రేఫ అకార నిర్ణయమును జేసి యున్నాడు. వారి నిర్ణయపు ఫక్కి నిట దిజ్ఞాత్రముగ నిరూపించుచున్నాను.

(రరం)—తాళ్ల పాకము తిరుమలయ్యగారి రేఫ అకార నిర్ణయ పద్యము లాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రికా సంపుటములో నున్నవి (3 వాల్యము ర30 పుట. చెన్నపురి విశ్వ విద్యాలయ పుస్తక భాండాగారము). ఇందు లేఖ కాదికృత స్థానిత్యములు మెండుగఁ గలవు. ఇందు రేఫ ఘటిత శబ్దము లేఁ బది కందములతోను అకార శబ్దములేఁ బది కందములతోను జెప్పఁబడినవి. అకార పదములను జెప్ప మఱొక యాటవెలఁదియుఁ గలదు. ఇవి చెప్పటకు ముందుగ గ్రంథాదిని తిరుమలయ్యగారి క్రిందిరీతిని జెప్పియున్నారు.

కం. శ్రీ వేంకటేశ నీకుం,
గావించెద నంకితంబుగా తా రేఫల్,
వావిరి నేర్పఱచిన కృతి,
శ్రీ వనితా నాథ రామ చేను కృష్ణా.

కం. అచ్చుల హల్లుల వరుసన,
ఎచ్చిన రేఫును తాలు వర్ణించెద మున్,
మెచ్చఁగ నాదికవిశ్వ
లచ్చుపడం గృతులఁ జెప్పి నటువలె గృష్ణా.
ఇట్లుపక్రమించి యీ క్రిందిరీతి నుపసంహరించెను—

కం. నుఱనుఱ యనియెడు చోటను,
సాఱఁజొచ్చుట యనుట తాలు చొప్పడ నిటవై,
మఱిఁ గలిగెనేని తెలియుఁడు,
తఱ చెందును లేవు కృతులఁ దలఁపఁగఁ గృష్ణా.

గీ. క్షీర నీర విభేదము చేసినట్లు,
ధరణి రేఫ అకారముల్ పాళ్లపాక,
తిరుమలాఖ్యుండు వేర్వేఱఁ దేటపఱిచె,
నుచితమిది గాదె పరమ హంసోత్తమునకు.

పరహంసోత్తముఁ డనుటచే నీతఁడు సన్న్యాసియై యుండి దీనిని రందిఁ చెనని విశదమగుచున్నది. ఇది మిక్కిలి వింతయైన విషయము. దీనిచే నాతఁ డాంధ్ర లక్షణ విషయమునఁ గల గౌరవము నువ్యక్త మగుచున్నది. తాన

జేసిన రేఫ అకార విభాగము ప్రాయో విషయకమనియు నేందేని యుండి పోయినచోఁ బ్రయోగములను బట్టి తెలియనగు ననియును నిరహంకారము గాఁ జెప్పికొనెను.

(రచన) — అట్టి కొఱంతఁ దీర్చుటకే యప్పకవి యత్నించి యీ క్రింది రీతి నుపక్రమించెను.

నీ. శ్రీకామేపల్లె పురీ గోపికాజార,
యసుర సంహార నీ కంకితముగ,
నాదికపీంధ్ర కావ్యములెల్ల శోధించి,
క్రమత హ్రస్వములు దీర్ఘములునైన,
యచ్చులమీఁదను హల్లులమీఁదను,
గలుగు రేఫ అకారములు వచింతుఁ,
దాళ్ళ పాకాన్వయోదధి పూర్ణ ధవళదీ,
ధితీ వెద్ద తిరుమల దేశికుండు,
మొదలైన వారలు మునుపు రచించిన,
యవి యెల్లఁ జాలవా యనఁగ వలదు,
వెండియు నొక కొన్ని వెదకి కూర్చితఁ గవి,
రాజులు మేలని ప్రస్తుతింప.

(అ. ఆ. ౧౯౬)

‘తిరుమల దేశికుండు మొదలైనవారలు’ అను నప్పకవి వాక్యముచే నింకను గొండటిట్టి పరిశోధనము చేసిన ట్లగవడును గాని వా రెవ్వరో తెలియ కున్నది.

గీ. ప్రకృతి శబ్దానుశాస నోభయకవినఖ,
శంభుసేవక సోమ భాస్కరులచేత,
భారతాదుల విభజింపఁబడియోఁ దొల్లి,
గరివరద రేఫములును అకారములును.

(౧౯౭)

కం. తెలిపితి నన్నయ భట్టా,
దుల కావ్యములందు నాకు దొరకిన రేఫం,
బులు తాలు మఱియు నెందులఁ,
గలిగినఁ దగదనక యవియుఁ గైకొను టాహ్వాన్.

(అప్ప. అ. ఆ. ౨౧౭)

ఇట్లుగ నప్పకవియుఁ దుదికి సశేషముగ నె యుపసంహరించి నట్లు చెప్పి కొని యున్నాఁడు.

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు నాయా రేఫ అకార శబ్దములను బేర్కొనుటలో నాయా శబ్దముల వెనుక వాని వాని యర్థములను గొన్ని యెడలఁ జూపుచువచ్చిరి. మఱికొన్నిచోటులం దాయా గ్రంథములలోని ప్రాసా దిష్టలములందలి పదసందర్భమును జూపుచు వచ్చిరి. ఇట్టివానిని జూచునపుడు వారు బాగుగఁ బరిశోధించి మహాకవి ప్రయోగములనె యేర్చి కూర్చిరని రూఢిగఁ దోచకమానదుగదా. ఆ ఫక్కికను దిశ్శాత్రముగఁ జూపెద.

కం. పరిగొని, పరిచనుదెంచుట ... .. (తిరుమ. 3౬ ప.)

కం. అఱపొఱడు గుఱ్ఱు ... .. ఒఱవశరీరము మన్నఘ, నొఱపులు
(తిరుమ. ౨ ప.)

సీ. పరిచనుదెంచుట పరిగొను పరిపరి ... .. (అప్పక.)

కం. అఱపొఱడు కుఱుచచేతులు! నొఱవ శరీరంబు ... .. మన్నఘ!

నొఱపులఁబడి యెడునితండు ... .. (భార. అర. ౨ ఆ.)

చ. పరిచనుదెంచె గోగణము పట్టె ననన్విని. ... .. (భార. విరా. ౪ ఆ.)

పయిరీతి నున్న లక్ష్యలక్షణముల సంబంధమును బరిశీలించునపు డా ప్రాచీనాంధ్ర లాక్షణికులుచేసిన పరిశోధన పరిశ్రమ మెంతయు శ్లాఘాపాత్ర మని యెవ్వరికేని తోచకపోదు. పయిరీతి నున్న తిరుమలాప్పకవుల గ్రంథ ములను సరిగ సంస్కరింపక “ఒఱవ = శరీరము; కుఱు = కంటు” అని యిట్లు ప్రమాద భూయిష్ఠముగ సంస్కర్తలు ముద్రింపించుట యెంతయు శోచనీయము.

వీరివెనుకఁ గూచిమంచితమ్మకవి సార్వభౌముఁడు తనసర్వలక్షణ సారసంగ్ర హమునందలి మూఁడవయాశ్వాసలో రేఫ అకార విమర్శనమును మాత్రమే చేసియున్నాఁడు. ఈతఁడును గొప్పపరిశోధనముచేసి యనేకములగు ప్రయో గముల నేర్చికూర్చి యప్పకవి చెప్పిన రేఫ అకారములనెల్ల నొఁగాదనుచు విపులముగ విమర్శించి యున్నాఁడు.

(రర-౨).—ఇంకను బద్దెపూడి భద్రన్నగారు చేసిన రేఫఅకార శబ్ద ముల పద్యములు నల్వదెన్నిదియు గణమవరపు వేంకటకవిగారి రేఫనిర్ణయ తారావళియు నాంధ్రసాహిత్య పరిషత్కార్య స్థానపు మేనేజరుగారగు బ్ర. శ్రీ క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు దయతో వ్రాసి పంపినందున నాకు లభించినవి. కాని వానియం దుదాహృతులుగాని విమర్శనములుగాని లేవు. అయ్యవి యనమగ్రములు. మఱియును ఔ గ్రంథములకన్న వీనిలో విశేషశబ్దములు లేవు.

నీ. శ్రీకరముగఁ బూర్వకృతుల రేఫ అకారములకు నిర్ణయరీతి తెలివిడిగను, దెలిపెదఁ దద్భవముల దేశ్యముల గ్రియాపదముల కడపటి వర్ణములు బహువ్రీహులివి యెల్ల నొప్పును రేఫలై కడమ అకారముల్ గాఁదనర్చుఁ, గావున రెంటికిఁ గల పేళ్ల కారాది తారావళి యొనర్పిదాని వరుస,

తే-గీ. నాదిమ కవీశ్వరుల యుదాహరణ లెల్ల, వ్రాసికవులకు నుపకృతిచేసినాఁడ, పరమహంసపాల్ నీళ్లునేర్పఱచునటులఁ, బడకజాతా వ్రసీకాశ వేంకటేశ.

ఇట్లు వేంకటకవివ్రాసిన రీతినుండెడి యుదాహరణ గ్రంథము లభింప దయ్యె “తద్భవముల దేశ్యముల... కడపటి వర్ణములు బహువ్రీహులివి యెల్ల నొప్పురేఫలై” అనువాక్యము చింత్యమై యున్నది. ఆలఁ డీ వాక్యము నెట్లు సమర్థించి యుదాహరించెనో తెలియకున్నది.

(౪౪౩)—ఆధునికుఁడగు నోగిరాల రంగనాథకవి పూర్వలక్షణ గ్రంథములలోని ప్రయోగముల నెల్ల సంగ్రహించి ద్విరేఫ వర్ణదర్శణమును నొక గ్రంథమును నాలుగొక్కపములుగా రచించి రేఫఅకార నిర్ణయవిషయమును విరివిగా వివరించెను. ఇంక బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారి శబ్దరత్నాకరము రేఫ అకార విషయమునే గాక యాంధ్ర భాషావిషయముల సనేకములను పూర్ణముగఁ జక్కఁజేయుచున్నదని వేఱుగ వ్రాయనక్కఱలేదు. సీతారామాచార్యులవారి శబ్దరత్నాకర కోశమును ముద్రింపకమును పయలఘుకాముది యను నొక శకటరేఫ శబ్దముల కోశమును ముద్రించిరి.

శబ్దరత్నాకరము 1887 (క్రీ. శ.) సంవత్సరముననే ముద్రితమయ్యెను. ద్విరేఫ వర్ణదర్శణమన్ననో 1903 (క్రీ. శ.) సంవత్సరమున ముద్రితమయ్యెను.

పయిగ్రంథములై గాక భారతము లక్ష్మీపతిగారి శకటరేఫ నిర్ణయము నడిదము సూరకవిగారి కవిసంశయవిచ్ఛేదములోని రెండవభాగమును నీ శకటరేఫ నిర్ణయవిషయమున రచింపఁబడియున్నవి.

(౪౪౪)— పయిగ్రంథములను బట్టి పరిశీలింపఁగా నన్నయభట్టారకుఁడు తప్పఁ దక్కిన వారెల్లఁ గొలఁదిగనో గొప్పగనో ద్విరేఫక శబ్దములను బ్రయోగించిన వారె యనవచ్చును. ఈ క్రింది ప్రయోగములనుబట్టి నన్నయభట్టారకుఁడును నొకద్విరేఫకశబ్దమును బ్రయోగించెననియు నట్టి ప్రయోగమున మూలముగాఁ గొని యుత్తరోత్తరు లట్టివాని సధికముగఁ బ్రయోగింపసాగిరనియుఁ గొందఱు తలంచుచున్నారు.

కం. తరళనయ నాబ్జదళములు, నెరయఁగఁ బైమున్ను సల్లి నృపసుతుఁ బూజిం, దిరి నవకుసుమ మయాలం, కరణవిశేషముల నచటి కాంతలు పీఠిన్.

(ఆది. ౩ ఆ. ౧౫౭ ప.)

మాలిని. “నరునకు ... ..విమానంబుల్ నభోభాగ మెల్లన్” నెరసి
నెలుఁగుచుండన్ నిర్జర శ్రేణిఁగోడన్ (ఆది. ౮ ఆ. ౧౯౬ పసి.)

సీ. ... ..పదఘట్టనం బునఁజదిసితాలు, ఆ. వె. నుఱుముగాఁగ నిట్లు నెఱ
యంగ సత్వంబు, మెరసిరాతి రెల్ల నుఱకపవన, తసయఁ డరిగె
(భార. ఆది. ౬ ఆ. ౧౬౦ ప.)

వైరీతి నొక్కశబ్దమే రేఫ శకట ప్రాసములలోఁ బ్రయోగింపఁబడినట్లగ
పడుచున్నను మొదటి రెండు పద్యములలోను గలరేఫ ప్రాసములోని నెరయు
ధాతువు “ఆచ్ఛాదించు” అను సర్థముగల సకర్మకమును మూఁడవ పద్యము
లోని అకారప్రాసమునందలి నెఱయుధాతువు ‘నిండగు’ అను సర్థముగల యక
ర్మకమును నగుటచేత నచట రేఫఱకార సాంకర్యము లేదని గ్రహింపనగును.
నన్నయభట్టారకుఁ డింక నెచ్చటను ద్విరేఫకశబ్దమును బ్రయోగించియుండమిం
జేసి యిచట నా వ్రాసినరీతినె యాతఁడు తలంచియుండెననుట యెంతయు విశ్వ
సనీయమై యున్నది. భారతిము లక్ష్మీపత్యవధాని నావలెనే యీ నన్న
యప్రయోగము లర్థభేదయుక్తము లని వ్రాసెను గాని యీతఁ డట్టియర్థము
లను జూపుటలోఁ జైచోట భిన్నాభిప్రాయుఁడై యున్నాఁడు.

పలితాని క్రియా స్నాయః, ఘోనో యోగోన పూర్వకాః, ... పలి
తాని = నరలు, ... క్రియా = ఒనరించు, ... స్నాయః = నరము ... ..
ఘోనః = నరువు ... .. యోగః = నెరయుట. ఈ శబ్దము యోగార్థ
మైనయెడల రేఫము. ప్రకాశార్థమైన శకటము.
(శకటరే. 23. పుట.)

ఖండనం భూశనంచైవ, ఊదనం చాస్తిచాలకాః, నిజం స్ఫటం ప్రకా
శోవా, నపూర్వాః శకటాః స్ఫృతాః, ... ప్రకాశోవా = నెఱయుట. ఈ
శబ్దము ప్రకాశార్థకమైన శకటరేఫము. సంయోగార్థమైన శకటముకాదు, ...
(శకటరే. ౨౯ పుట.)

ఇట నాచెప్పిన యర్థభేద మింతకన్న యుక్తతరముగ నున్నదని తోచెడిని.
పయిరీతి సర్థభేదమును వివక్షించి స్థలాంతరములందును నన్నయభట్టు
రేఫ అకారములతో మఱొక శబ్దమును ప్రయోగించి యున్నాఁడు.

మధ్యాహ్నర ! ‘ఆరాజగుణములు ... .. కరుణనాయందుఁ గావింపు,
మారంగ’ ... .. (అర. ౨ ఆ. ౨౨ ప.)

కం. కాఱడవిఁ బఱచు మృగముల, నూరడక వధించి డస్సి యున్నతని శ్రమం,
కాఱఁగ నెడఁ బరితాపము, తీఱఁగఁ బై వీచె నన్నదీ పవనంబుల్.
(భార. ఆది. ౪ ఆ. ౧౯ ప.)

పయి పద్యములలో 'నిండా' అనునర్థమున రేఫయుక్తమగు 'ఆరంగ' అనునదియు 'ఉపశేషిల్లు' అనునర్థమున అకారఘటితమగు "అఱంగ" అను శబ్దమును నన్నయభట్టుచే బ్రయోగింపఁబడె ననుటలో సందేహము లేదుగదా.

నన్నయ భట్టారకునకుఁ దర్వాతివారు ప్రయోగించిన ప్రయోగము లలోఁ బై రీతిగల యర్థభేద మగపడదు.

కం. నాయుల్ల మరయ నినుమో, తాయో కాకిట్లు రూపఱక విననేర్చెన్.

(భార. భీష్మ. 3 ఆ. ౪౧౯ ప.)

కం. చేతఁగొని యుప్పు నమలుట, రాతిపయిని నినుముగొనుట
రా త్రి దధిమధూ, పేతంబుగఁ గుడుచుట. ...

(భార. ఆను. ౪ ఆ. ౧౦౦ ప.)

కం. భూరిశ్రవ నుండొక్కడ, వీర వినోదంబు సలుప వేడుకమై దు,
ర్వారతిమై వచ్చెద, మేరుకొనుము సంగరమున కిటు మాలోనన్.

(ద్విరేఫ. ౪ ఆ. ౧౨3 పు. భార.)

గీ. ...తృణధాన్యమల్ప, మేటికొని వత్తు రాకలి తీఱకుండు.

(భార. అశ్వమే. ౪ ఆ. ౨౨౦ ప.)

క. కురుసేన గదా .. ..., పెరిగిన ... (భార. ఉద్యో.)

సీ. తఱచుటమ్ముల నేదు పెరిగిన చందంబు.... (భార. కర్ణ ౧ ఆ.)

చం. హరిపదసేవ ... .. ఫలంబు లెల్లఁజే, కురుటది యబ్రమే....

(భాస్కర. ద్వీరే. ౪ ఆ. ౧౧౫ పు.)

కం. మఱియో రఘువీరులు నీ,

ముఱు మొండము వేగ దగ్ధముగఁ జేయఁగఁ జే,

కుఱునీకు. ... ..

(భాస్కర. ద్వీరేఫ. 3 ఆ. ౯౬ పు.)

ఇంక నొక పదమునె యొకరు రేఫ ప్రాసమునఁ బ్రయోగించి యుండుగా నింకొకరు అకార ప్రాసమున వేసియున్నారనుట యొక వింతకాదుగదా.

కం. ధరణిగఁడుఁ బేదవారును, ...ముం, దరసంగ్రహింతురు. ...

(భార. అరణ్య. 3 ఆ. ౨౪౧ ప.)

చ. చిఱుత తనంబునన్ ... ..ముం, దఱ నలువ్రావ నిచ్చితి.

(భార. ఉద్యో. 3 ఆ.)

వికృ—లఘువ శ్వాభిత్యాదికారికా వ్యాఖ్య. ఖగతి బర్హిషః ।

అన్యంతరిక్ష సదృశో । న్యేన యుక్తాః కదాపిచ॥

సీ. ... .., మఱి మొక్కునది వీరి కెఱుగుట తక్కు.

(భార. ఆను. ౪ ఆ. ౧౦౫ ప.

ఆ. వె. ... .. అధికభక్తి, నెరఁగి ప్రియమువలికి తెరువిత్తు రిట్టిద. ... ..

(భార. ఆది. ౭ ఆ. ౧౧-౨ ప.

కం. అఱుట నిడి ... .., ఒఱుగిన గాలవుని. ... ..

(భార. ఉద్యో.

చం. ధరణి నాత్మలోఁ దలచి ... .. నిద్రలేక తా, నొరగుచులేచుచుకొ...

(భాస్కర. కిష్కింధా.)

ఇట్టి ద్విరేఫక శబ్దములు వెక్కుగలవు. వానినెల్ల సేతతో ప్రకరణాంతమునఁ జూపుచున్నాను.

(౪౪౫)—వ్యాఖ్య:—లఘువ ఇత్యాది:—మహాకవి ప్రయోగములలోని రేఫ ఉకారములను గొన్నిటిని దెలిసికొనుట కధర్వణుఁడు మార్గాంతరముల నలంతిగ నన్వరసముగఁ జూపుచున్నాఁడు.

అన్యే = కొండలు, శ్వాభిత్యాదికారికా = తరువర్వతాగ్ని వాచకములు, లఘువః = లఘు రేఫ యుక్తము లగుచున్న వనెదరు. అన్యే = కొండలు, ఖగతి బర్హిషః = షషీతృణ వాచకములును, (ఖగతి శబ్దము తిర్యక్కులకును నుపలక్షణ మగుచున్నది. అట్లే తృణశబ్దమును లతాదికముల కుపలక్షణ మగుచున్నది.) లఘురేఫ యుక్తములె యనెదరు. అన్యే=మఱికొండలు, అంతరిక్షసదృశః = పూర్వమసాదృశ్యవాచకములును, లఘురేఫ యుక్తములె యని చెప్పెదరు. యుక్తాః = ద్విత్వాక్షరములు, కదాపిచ = ఎచ్చటనైనను ననఁగా శ్వాభిత్యాది వాచకములయందును, న = లఘురేఫములు కానేరవు.

ఉదా:—శ్వాభి:—ఉసిరిక, రావి, నేరేడు మొ.

తైల:—తరిగొండ, బంగరు గట్టు మొ.

అగ్ని:—ఎరగలి, వైరవులు, ఎరియు, దరికొను మొ.

ఖగతి:—ఊసరవెల్లి, పూరేడు, తగరు, గారు మొ.

బర్హిష:—పూరి, పొరక, వరి, అగురు, వెసర, గలిజేరు, నల్లేరు మొ

అంతరిక్ష:—ఉప్పరము మొ.

సదృశః—సరి, దొర, కరణి, మాదిరి, పురుడు మొ.

ద్విరుక్త:—మఱి, గుఱ్ఱము, జెఱ్ఱి, గొఱ్ఱియ, ఇఱ్ఱి మొ.

ఈ విషయములనె చాలవఱకు శకట రేఫ నిర్ణయకర్త యాక్రింది రీతి ననుసరించి యున్నాడు.

శ్లో. అథ రేఫ సమామ్నాయః, క్రియతే శ్రూయతాం విభో,
... ..., వాచకాస్తరు వీరుధామ్. (౪౭ పుట.)

తిర్యగ్వాచీరః (౫౩ పుట) ... .. గిరి వాచకాః (౯౨ పు.)

ఉదా:—ఉసిరిక ... నారికెడము, ఇవి వృక్షాది వాచక రేఫములు. ద్విత్వముతోఁ గూడి కొనినవి శకటములె మఱి మొదలైనవి.”

(శకట రేఫ నిర్ణయము.)

పైరీతి గల నియమము లవ్యాప్త్యాది దోష దూషితములు నేక దేశ మాత్ర నిరూపకములు నగుటచేఁ బ్రయోజన కారులు కావను తలంపున నధర్వణుడు “అన్యే, అన్యే” అని యిట్లన్వరసముగాఁ జూపి యున్నాడు. “నయుక్తాః కదాపిచ” అనునది స్వరసము గావున నా వాక్యమున నట్లు ‘అన్యే’ అను దానిని బ్రయోగింప లేదు. ఒక్క శాఖ్యాది వాచకములతోనే గాక దేని కందును ద్విరుక్తము రేఫము కానేరదని తెలుపుటకయి ‘కదాపిచ’ అను దశమును నిల్పియున్నాడు. పలు సూత్రములు “అఱుగ, (అప్పకవి) గఱిక, గఱుగు, చిచ్చు, చెఱు, శోశీ గ, మిఱుగు, తేఱు (అప్పకవి) తెల్లు, తేఱు, తేల, మున్నగు శబ్దములందుఁ బ్రవర్తింపఁ జాలవు గదా.

ఈ సందర్భమున మిక్కిలి విపులముగ శకట రేఫ నిర్ణయ గ్రంథకర్త సూత్రములను జూపి యున్నాడు. అందుఁ గొన్నిటి నిటఁ జూపుచున్నాను:

“తత్సమాస్త ద్భవా స్సంఖ్యా, స్వర్వనామాన ఏవచ.

భవంతిహి వినా రేఫా, విశేషవిధి బాధి తైః. (శకటరే ౪౬ పుట.)

(దీనికి బాధకములగు విశేష విధులు ముందుఁ జూపఁబడును).

తద్వదధేషు చార్యంతా, రేఫా స్సృష్టాంతి వాచకాః,

... .. రస్త్యతయో, లఘుత్ర్యక్షర కర్షణు ... ..

రేఫాః కర వరాంతాశ్చ, గరాంతా గిరి పూర్వాకాః,

మరాంతాః పురి పూర్వాశ్చ,

పిర్యంతాశ్చ పురాంతకాః, విర్యంతాః కరి కిర్యంతాః,

రుజ్యంతాః

రుగ్వంతాశ్చ పరాంతాశ్చ, పాంతా రేఘా హ్యబాధితాః,
తరాద్యంతా రిసేంతాశ్చ, నురాద్యాశ్చ సపూర్వాకాః,
బాదయత్సైవ రేఘాః స్యుః, సర్వ త్రాబాధితా ఇమే, ...

వై వానికి బాధకములగు విధులను సైతమిట్లు చెప్పెను.

షష్ఠి రర్థసఖం తథా, (శకట రే. ౨ పుట)

ఉభా వియంత స్సర్వేచ, కియంతః కతి చాగ్రతః, [౨౫పు]

జ్యేష్ఠత్వ కన్యా త్వద్వాశ్చ, దపూర్వాః శకటాః స్మృతాః, (శకట

షష్ఠీః = అఱువది, ఉభా = ఇద్దఱు, ఇయంతః = ఇందఱు, సర్వే = అందఱు, కియంతః = ఎందఱు, కతి = కొందఱు, చాగ్రతః = ముందఱు, జ్యేష్ఠత్వ = పెద్దఱికము, కన్యాత్వాద్యాః = కన్నెఱికము, తేతఱికము. ఇల్లఱికము, మొ. ఈతని మతమున దీర్ఘపూర్వక శకటము లేదు గాన 'అఱు, నూఱు' మున్నగు నవి శకటములని యీతఁడు చెప్పెడు.

(౪౪౬)—పయివానిగో ననేక విషయములను రంగనాథకవి సంగ్రహించి యున్నాడు.

గీ. “తఱచు త్రిలఘు క్రియాపదాంత్యంబు క్రార,
రేఘ మర్వంత జాతి ధర్మిపదగతము,
రాగమంబు నాగమి జిజ్ఞాసికంబు,
లాంత జన్ రేఘమును లఘు వజ్రనాభ.”

త్రిలఘు క్రియాపదాంత్యంబు—తనరె, పోనరె, అడరె మొ.

క్రారః—అద్రున, విద్రువ, మొ. అర్వంతజాతి ధర్మిపద

గతముః—జాలరి. పూజరి మొ. రాగమంబు—జవరాలు మొ.

ఆగమి జిజ్ఞాసికంబు—రావించు, రప్పించు, రాదు, రమ్ము మొ.

లాంతజన్ రేఘము—బాలురు మొ.

ఎ. గీ. అంగ నాథమ సంబుద్ధి యారదాగ, మము త దేత త్కిమాత్మ
యుష్ణ దభిధేయ । ములు ... .. జనగణ, నాపదోర్వంతములు నవియే
పరాత్మ, ” అంగనా సంబుద్ధి—చెలియగో, అధమ సంబుద్ధి—ఓరి. ఆరదా
గమము—రాములార. తదాదులు—వారు, వీరు, ఎవరు, తారు, మీరు.
జనగణనా పదోర్వంతములు . ఇరుగురు మొ.

గీ॥ సర్వ కతిచి ద్వి కియ దియ చ్ఛబ్దవాచ్య, ముల ఱిక ప్రత్యయం
బుల ... .. గురువె ... .. (ద్విరేఘ. ౧౦౯. పుట.)

(వికృ) కేచి ద్వదంతి చ లఘూన్ । బిందు బాణ శిలీముఖాన్
 తథా వదంతి కేచిత్తు । హర్యంఘ్రి ఖ శరాన్ పరాన్
 వేద్యా శ్చైతే స్యయోగేషు । స్యురుచ్ఛారణ భేదతః
 యథాయథం స్యయోగార్థా । రేసా స్సర్వే స్యయోగతః॥
 అనిశ్చయో భవే ద్యత్త । గ్రామ మానుష నామను ।
 రేఫయో ర్నిశ్చయ స్తత్త । రేసమాత్మైః గోచరః ॥

(౪౪౭) వ్యాఖ్య—కేచిదిత్యాది—వెనుకటి సూత్రములవంటి వానినె
 మఱికొన్నిటిని సస్వరసముగనె చూపి స్వమతోపన్యాసమున నుపసంహరించు
 చున్నాడు. కేచిత్ = కొందఱు, బిందు బాణ శిలీముఖాన్—బిందు = అను
 స్వారవాచకమును (అరసున్న) బాణ = శరవాచకములను (జిరా, లకోరి,
 ఎరిగోల, నారసము) శిలీముఖాన్ = భ్రమరవాచకములను (మొగరంబము
 మరునల్ల) లఘూన్ = లఘురేఫయుతములనుగా, వదంతి = చెప్పుచున్నారు.
 తథా = అట్లే, కేచిత్తు = మఱికొందఱున్ననో, హర్యంఘ్రి ... .. హరి=సింహ
 వాచకములను, (తెఱనోటిమెకము) ౬౦ఘ్రి = ౧౦౦ వాచకములను (అఱకాలు)
 ఖ = అనుస్వారవాచకములను, (అఱసున్న నెఱసున్న) శరాన్ = కాశత్పణ
 వాచకములను, (తెల్లు) పరాన్ = ఇతిరములగు నలఘువులనుగా, వదంతి =
 చెప్పుచున్నారు.

వెనుకటి కారికలలోఁ జెప్పబడిన వాని కపవారముగ నిందు. 'తిర్య
 గ్వాలగు తెఱనోటి మెకము మున్నగునవి శకటయుక్తములై యున్నవనియు,
 సర్థశబ్దభవమగు సర్థశబ్దమున్నను దేశ్యమగు 'అఱ' శబ్దముతోనున్న "అఱ
 కాలు" మున్నగునవియు, గలసనియగు దృణవాచకము పదాది గతము నగు
 తెల్లుశబ్దము శకటయుతమై యున్నవనియు, జెప్పబడినను.

ఏతేచ=ఇవియెల్ల, ఉచ్ఛారణ భేదతః = వారువా గుచ్చరించు నుచ్ఛా
 రణముల భేదమువలన, ప్రయోగేషు = ప్రయోగమాలందు, వేద్యాః =
 తెలిసికొనఁదగినవి. స్యుః = అగుచున్నవి. సర్వేరేసాః = లఘువులఘురూపము
 లగు సమస్తరేఫములును, ప్రయోగతః = మహాకవి ప్రయోగములనుండి,
 యథాయథమ్ = యథాస్వరూపముగా, మహాకవులచే నెట్లు ప్రయుక్తముల
 గునో యట్లే, ప్రయోగార్థాః = ప్రయోగింపఁదగిన వగుచున్నవి. అంతియ
 కాని "లఘవ శ్శాఖ శైలేత్యా ద్యనుగమములె సరియనుచుఁ దలంపరాదని
 భావము.

(౪౪౮) వ్యాఖ్య—అనిశ్చయఇత్యాదిః—గ్రామమానుష నామను=
 మహాకవుల పద్యములందలి యతిప్రసాది స్థలములలోఁ బ్రయోగములు దొర

కని గ్రామవాచకములలోను, మనుష్యవాచకములలోను, యత్ర = ఎచ్చట, రేఫయోః = రేఫఋకారములయొక్క, అనిశ్చయః = నిర్ణయము కలుగకుండుట, భవేత్ = సంభవించునో, తత్ర = ఎచ్చట, రేఫమాత్రైకగోచరో నిశ్చయః = రేఫమాత్రమునకే ముఖ్యముగా విషయమగుననెడి నిశ్చయము గ్రాహ్యమని యర్థము. గ్రామ మానుషశబ్దములు తక్కిన సంజ్ఞల కుపలక్షణములు. 'కాకరపట్టు, నిడమట్టు' మున్నగుచోట్ల ట్వరు క్తరేఫము లగుటంజేసి అకార ద్వయనిశ్చయమే కలుగుచున్నదనియు నట్టివి యీ సూత్రమునకు లక్ష్యములు, కావనియు నెన్నవగును. అట్లే 'రాముడు, రమణమ్మ' మున్నగునవి సరిస్కృతశబ్దములుగాన నచట రేఫనిశ్చయమే కలుగుచున్నదని గ్రహింపవగును. ఇట్లే 'కారాడ, కోరాడ' మున్నగు గ్రామాదినామములలో నెట్టి నిశ్చయమును లేనందున వానిలో నీసూత్రము వొప్పున రేఫములనే నిశ్చయింపవలెనని గ్రహింపవలెను.

(౪౪౯) — ప్రకృతములగు 'లఘువశ్శాఖీ' త్యాదికారికలను నహోబల పండితీయమున నించుక పాఠభేదములతో నున్న వానిని దీసికొని ద్విరేఫ దర్పణకర్త యిట్లు వేరుచిహ్నుల సమన్వయించెను.

శ్లో॥ లఘువ శ్శిఖ శైలాగ్న యోన్యే ఖ గజ బర్హిమః ।
 వేద్యా శ్చైతే ప్రయోగేషు । న్యు రుచ్చారణ భేదతః ।
 కేచి ద్వదంతి చ లఘూన్ । బిందు బాణ శిలీముఖాన్ ।
 తథా వదంతి కేచిత్తు । హర్యంఘ్రి ఖ శరాన్ పరాన్ ।
 హర్యంఘ్రి శబ్ద స్యాకాశ పుత్యేన బిందు వాచకః ।

(అహో. ౧౪౯)

అహోబల పండితీయములోని వై గ్రంథము నీ క్రిందిరీతిని రంగనాథకవి యాంధ్రీకరించెను.

గీ. శౌరి మున్నూట యెనుబడి శకటరేఫ,
 ములును మున్నూట డెబ్బదిమూడు రేఫ,
 ములును దగు లక్ష్యముల వీనిః దెలియవలయు,
 దద్వి రుచ్చారణ ప్రభేదంబు వలన.
 గీ. పరంగ నేనూట శకటరేఫములు రేఫ,
 ములును నేనూట యేబది వెలయు సనుచు,
 గొండ్ల ఊర్ములు ఎలికిరి కలఁగి నెట్టి,
 దాని నంగీకరించె సభర్వణుండు.

శ్లో॥ యథాయథం ప్రయోగార్హా । రేఫాస్స ప్యే ప్రయోగతః ॥ "

కం. గురు లఘు రేఘము లన్నియుఁ,

బుర్రాతనకవి ప్రయోగములఁ గనుఁగొని నం,

కరణావ మందుఁ జేయక,

యరుమతులు యథేష్టముగఁ బ్రయోగింపుఁ డిలన్.

(ద్విరేఘనర్ల దర్పణము. ౧ ఆ. ౬ పుట).

శ్లో॥ “అన్యేంతరిక్ష ఖద్యశో । న్యేన యుక్తాః కదాపిచ ॥

(అధర్వణకారిక)

టీక. అన్యే = ఉక్తవ్యతిరిక్తములును, యుక్తాః = ద్విత్వవిశిష్టములును నగు గురురేఘములు, అంతరిక్ష ఖద్యశః = ఇన్నాఱు, అవి, కదాపిచ = ఎప్పుడును, అన్యే = లఘురేఘములు, న = కావు ...” (ద్విరేఘ, ౧౧౦ పుట).

పయి రీతినె తిరువాతి యాధునిక వైయాకరణమును నవిమర్శితముగ వ్రాయ సాగిరి.

(౪౫౦).—వై యధర్వణాచార్య నచనములు సంఖ్యా కథనము చేయ లేదనియు వానియర్థము వేఱనియు నీవఱకు నేను వివరించియే యున్నాను. అప్పకవియుఁ బెడితిరుమలయ్యయు వారి గ్రంథములలోఁ బై సంఖ్యల నియ్యనేలేదు. వా రిచ్చిన శబ్దములను బైవారు లక్కించి వ్రాసరా యని యాలోచించుటకును వలనుపడకున్నది.

కం. ఆఱడి యన నడలాఱఁగ,

నాఱంచులు నాఱు చవులు నాఱని తేజం,

బాఱమ్ములఁ బాపము పో

టాతె ననఁగ టాలు కృతుల నమరెను గృష్ణా.

కం. పెఱిమూకలు పెఱచేతను,

బఱిపఱియలు సేయుటనఁగఁ బఱిపూయె ననన్ ... ..”

(తిరుమలయ్యగారి రేఘ ఆకార నిర్ణయము)

అను రీతి నా యా శబ్దములను బ్రయోగించిన కవుల ప్రయోగముల సందర్భాదులను జూపుచు వారొక్కొక్క శబ్దమునె పలు విధముల నుదాహరించుచు వచ్చుటచేత రేఘాకార శబ్ద సంఖ్యా కథనమును వారుద్దేశించియే యున్న ట్లగపడదు.

పరిశీలింపఁగా ‘కాకులలెక్క’ను బోలు నిష్ప్రయోజనమగు నీ సంఖ్యా గణనము పయి యధర్వణకారికల కర్థమనుట యెంతమాత్రమును విశ్వసనీయమైయుండలేదు. వెనుకను వివరించిన రీతిని నన్నయభట్టారకుని పద్యములలోని

యతిప్రాసస్థలములందలి రేఫ అకారములనే యధర్వణుడు “ ద్వివిధాదిదుత ” ఇత్యాది సూత్రములచేత నిరూపించి యుండుటం జేసి యనంతరోక్తకారికలలో సంఖ్యాకథనమును గావించినను నట్టి నన్నయ యతిప్రాసస్థల ప్రయుక్తరేఫ అకార ఘటితశబ్దముల సంఖ్యనే చెప్పియుండి ననంగును. అట్టివి రేఫము లేను బడేడును శకటము లఱువదిమూడును మాత్రమే యై యున్నవి. ఇంక “లఘుర్భవేద్గుణః కుత్ర చిద్దురుశ్చ లఘుర్భవేత్” అను చెప్పిన “కుత్రచిత్” అని చెప్పిన మార్పునా దంతటి వైషమ్యము నాతః డింగీకరించి యుండు ననుట యెంతమాత్రమును విశ్వాసచాత్రము కానేరదుగదా. ఇంతియకాక ద్విరుక్త శకటఘటితశబ్దములు రెండునదిలని యర్థము చేసినేగాని రంగనాథకవి రమారమి పదిశబ్దములకన్న హచ్చుగ నుదాహరింపఁ జయ్యెను.

మఱియుఁ బయి యధర్వణ కారికల సందర్భమునుబట్టి చూచినను వాని సంఖ్యాపరమగు మర్థము గ్రాధ్యైభిప్రేతిము కాదని యంగీకరింపకతీగదు. “లఘువః శిఖి” త్వైక్లోకమునఁ బ్రయోగములనుబట్టి రేఫఅకారఘటిత శబ్దముల సంఖ్యలు తెల్పిన ననంగునని చెప్పటమాత్రమే ప్రసక్తమై యుండునుగాని ‘యుచ్చారణ భేదములన’ అనుదశమును నందు నిలుపుట ప్రసక్తము కా నేరదు. ప్రయోగములలోని శబ్దములను లెక్కించి చెప్పినపు డుచ్చారణభేదమును బ్రసంగింపవలసిన పనిలేదుగదా. నా వ్యాఖ్యపక్షమునందన్ననో యీయజాతుల శబ్దములు లఘువులనియు నిట్టిజాతులలో నయితము కొన్ని యలఘువులు గలవని కొంగ యచ్చారణ భేదమునుబట్టి తలంచుచున్నారనియుఁ జెప్పట యెంతయు నుప్రసక్త మయియుండును. ఇంతియగాక “యథాయథం ప్రయోగాత్తా రేఫాస్సర్వే ప్రయోగతః” అను సర్గర్థమునకు సంఖ్యాకథనపక్షమునఁ బ్రసక్తియే యగపడదు. మూడువందలని చెప్పినవారును నయిదువందలని చెప్పినవారును బ్రయోగముల ననుసరించియే చెప్పియుండుటం జేసి యట్టి సంఖ్యాభేద ముత్తరోత్తర పరిశోధనాతిశయ ప్రాప్తమని మాత్రమేగదా చెప్పవలసియుండును. ఇఁక బ్రయోగములనుబట్టి యథాస్వరూపముగాఁ బ్రయోగింపనలెనని చెప్పవలసిన ప్రసక్తియేమున్నది? నాచేసిన వ్యాఖ్యపక్షము నందన్ననో యొకపక్షమువారు తిర్యగాది వాచకములు రేఫయుతములని సామాన్యవిధానము చేయఁగా నిలరులు తద్విరుద్ధములగు విశేషప్రయోగములను జూపు సందర్భములోఁ బ్రయోగములకు నిర్ణాయకత్వమును బ్రసంగించుట మిక్కిలి యావశ్యకమై యుండును. మఱియు “అన్యోతరిక్ష ఖ దృశోన్యన యక్తాః కదాపిచ” అనుదానిమీఁది కారికలో “కేచిత్” “కేచిత్తు” అని చెప్పఁబడి యుండుటంజేసి యిందలి “అన్య” అనుదానికి రేఫద్వయ పరముగా నర్థము లభించుట దుర్లభము.

మఱియు నందు లఘులఘు రేఫముల శబ్దములసంఖ్య చెప్పబడనేగాని రేఫములు చెప్పబడలేదు. అది యట్లుండఁగా నట్లు మొదటి “అన్యే” అను వాక్యమునకు “ఉక్తవ్యతిరీక్తములైన యనఁగా నీవఱకుఁ జెప్పబడిన లఘులఘురేఫములకన్న వేతైన ద్వితీయరేఫములు రెండువందలు” అని యర్థము చేసినపుడు తదనంతరంబు ర్తీయగుఁ ‘అన్యే’ అనుదానికి లఘురేఫములను సర్థము వచ్చుట యెంతమాత్రమును సంభవించు నేరదుగదా.

పయిరీతి నిక్కారికల యర్థము దుర్గహమై యుండుటచేతనే లేఖక సారకాదులవలనఁ గల్గియుండఁగోవు ననుచు నాఁ జేసిన యలంతి సవరణములు (శిఖ—శాఖ; ఖగజ—ఖగతి; ఖద్యశః—స్పృశ) శంకాస్పదములు కానేరనియు నవి కేవలము సంభాష్యములనియు, నా చేసిన వ్యాఖ్యయే పయి కారికలకు సరియై యున్నదనియు విమర్శకులగు విద్వాంసులు గ్రహింతురగాక.

(రూ.)—‘ద్వితీయరేఫసంఖ్యము, సర్వలక్షణసారసంగ్రహము’ అను గ్రంథములందును శబ్దరత్నాకరకోశములందును రేఫఱకారస్థితి శబ్దములకు విపులముగఁ బ్రయోగములు చూపబడియున్నవి. అట్టివాని నెల్లఁ బునరుక్తముగ మరలఁ జూపనేల యని యిచట వానిలోని విమర్శనీయ శబ్దములనె యొక పట్టికగఁ జూపుచున్నాను. ఇం దాయా శబ్దములను సంబంధించిన తమిళ కన్నడ భాషలలోని శబ్దములందలి రేఫఱకారస్థితులు విశదపడుటకయి యట్టి సంబంధముగల శబ్దములు మాత్రము చూపబడును. మఱియు లేఖక ముద్రాపకాదికృత ప్రమాదకలుషిత శబ్దములు వాని సాధురూపములఁ దెల్పుటకై యిటఁ జూపబడును. ఆయాశబ్దముల రేఫఱకార స్థితుల విషయమునఁ దిరుమలయ్య మున్నగువారి యభిప్రాయములు మున్నగునవి వివరణమున సూచింపబడును. మొదటి గడిలోని సంఖ్యలుగల శబ్దముల విషయమున నీ పట్టిక ముగిసిన పిదప విపులమగు విమర్శనము చేయబడును. రెండవగడిలో శబ్దరత్నాకర సమృతములగు (రేఫ) ఱకారములతోడి శబ్దములు చూపబడును. శబ్దరత్నాకర విరుద్ధముగఁజూపవలసినపు డట్టిశబ్దములు త్యాజ్యచిహ్నములలో( )నిల్పబడును. మూడవ గడిలో నా యా శబ్దముల యర్థములు చూపబడును. నాలుగయిదు గడులలో నా యా శబ్దములను సంబంధించిన తమిళ కన్నడశబ్దములు చూపబడును. ఆఱవగడిలో నా యా శబ్దములవిషయమున లఘుటీకగ వివరణము వ్రాయబడును. అద్దానియందు నిల్పెడి గుఱుతుల వివరము ముందుగ నిటఁ జూపబడుచున్నది.

(ప్ర. తే) = తత్వ నిర్ణాయక ప్రయోగములు చూపఁబడలేదు.

— = క్రింద గీత గలది రేఫ ఁకారములలో బ్రసిద్ధశబ్దము.

ప్ర = తత్వనిర్ణాయక ప్రయోగము.

తి = తిరుమలయ్యగారి రేఫ ఁకార నిర్ణయ సమ్మతి.

అ = అప్పకవీయ రేఫ ఁకార నీసముల సమ్మతి.

(తిరుమలయ్యగ్రంథము దీనికి మూలము)

స = సర్వలక్షణ సారసంగ్రహ సమ్మతి.

(అప్పకవీయము దీనికి మూలము)

ద్వి = ద్విరేఫవర్ణ దర్పణ సమ్మతి.

ఎల్ల = పయినాల్లు గ్రంథముల సమ్మతి.

శబ్ద = శబ్దరత్నాకరము.

ల = లక్ష్మీనారాయణీయకోశము, దాని సమ్మతి.

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకరపు తొల్లు శబ్దము.	అర్థము.	తమిళి శబ్దము.	కన్నడ శబ్దము.	విశేష విషయములు.
	అనుమము	శ్రమమును దగు ధ్వజము కరణము	...	...	(ప్ర. లే)
	అనుమము	అపేక్ష	అక్కడై	అల్ కలు	అ. స. (ప్ర. లే) డ్య. (శబ్ద. భార. ప్ర.)
	అద్దర (అద్దితి) అత్త	మౌరా	..	...	శబ్ద. (డరా)
	అద్దర (అద్దితి) అత్త	సగము, క్షమ	...	...	ఎల్ల. (స. లే)
	అద్దర	సగము	అత్తై = గరి	...	ఎల్ల. (హరి. ఉ. శబ్ద. భార. ప్ర.)
	అత్తము	అజ్జిర్తి [ము	అరై	అరై	ఎల్ల.
	అత్తకడ	స్కంధపృథేక	...	...	ఎల్ల. నల్లదను 'అత్తకట - అత్తకటము'
	(అత్తక + కడ)	అత్తక = స్కంధ	...	...	'నిరి (ప్ర. గే). ద్విరేధ వర్ణదర్శనార్థ
	అత్తకడము	[ము	...	...	'అత్త' శబ్దసంబంధి యనెను.
	అత్తకము	కపియు	...	...	ఎల్ల. అప్పకవీయములోని 'అత్తకమ్ముట' తప్ప. (శబ్ద. ఇట్టి శబ్దపల్లవము లేదు)

అజగోష్ఠము	అకార్యము	...	...	ద్వి. ఇందు 'అజగోష్ఠము, అజగోష్ఠము' = సాహసకృత్యము. (ప్ర. లే.)
అజగోఱ	న్యూనత	అరై కుత్తై	...	ద్వి. (శబ్ద. నై. ప్ర.)
అజచు	కూయు	అత్తై = కొట్టు. వాద్యము	అజుచు	ద్వి.
అజడు	జడకుచ్చు మీఁది పూస	...	...	అ. స. ద్వి. (అప్సలోని 'అరటు' తప్ప.
అజఱ	సంజేహము.	...	...	(ప్ర. లే.)
అజమర(లు)	భేదము	...	...	అ. స. ద్వి. = (శబ్ద. మర. నై. ప్ర. అజ నిర్వ. ప్ర. మ అ 'జాకు' ప్ర. లే.)
అరమర	సూక్ష్మఖండము	...	...	...
అరమరము	లు-కుమ్మ-ము	...	...	...
అజవజలు	...	...	...	...
అరవరలు	...	...	...	...
అజవము	తమిళభాష	అరువా. అరు	...	ద్వి.
		వర్ = తమిళి	...	ద్వి.
		దేశీయులు	...	...
అజు	క్షయించు - కంఠము.	అరుగు = క్షయించు = అజు = అజు	అజు = క్షయించు	...

౧

3

విమర్శ సూక్తి.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	ప్రమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
౪	అఱుఁగు } అఱువు	క్షయించు - జీర్ణించు.	అరుగు = క్షయించు. అఱువు = సశించు	...	తి. అ. స.
	(అఱుఁగు)	వేదిక	...	...	...
	అరుఁగు	వేదిక	సమీపము	...	...
	అఱువు	దక్కించు	కోయు, అఱు = కోయు	...	...
	అఱువది	అఱుచదులు	అఱువదు	అఱువత్తు	...
	అఱిడి అఱు	నిండ ఉపశమిల్లు	...	ద్యేవము అఱు (కోవడే)	ద్య. ద్య. స్పల్ల
౫	(అరు)	ఉపశమిల్లు	...	...	...
	అఱు	విదునొకటి	అఱు	అఱు	ద్య.
	అరు	నూఁగారు	...	...	...
	(అఱు)	"	...	...	స. ద్య. (స. ప్ర.)

అరుగ } అరుక	సస్యవిశేషము	...	...	శబ్ద. (భార. ప్ర.) ద్విరేఫ. లో, ఆరిక.
అత్తికె	"	...	...	అ. స. (ప్ర. లే.)
అఱుచు	బాబ్బరించు	అర్	అర్.	అ. (అఱుచులు). ల. ద్వి. ఆఱావులు
(ఇఱులు)	చీకటి	...	...	(ప్ర. లే.)
ఇరలు	"	...	...	తి. అ. (ప్ర. లే.)
ఇఱుకటము	ఇఱుకు నోలు	ఇరుల్	ఇడికిఱి=నిబిడము	ద్వి. స. (నై. ష.)
ఇఱుకాటము	"	భవించు. ఇ	...	అ. స. ద్వి. (ఇఱుకటము)తి. ఇఱికిటము.
		ఱుక్కు = బిగించు.	...	
ఇఱుకు	నొక్కు-పడు	...	...	ద్వి.
ఇరును	బగిడి యుత్తము	...	...	అ. స. ద్వి.
(ఇఱును)	"	...	...	
ఈ డేఱు	నిద్దించు	ఈ డేఱు	ఈ డేఱు	
ఉక్కిరి బిక్కిరి	ఉడిపిరి తిరుగనిది	...	...	
(ఉక్కిరి-టిపడు)	ఉడిపిరి తిరుగ	...	...	తి. ద్వి. (ద్వి. భార. ప్ర.)
ఉఱువు	కుండు	...	...	
	అధికము - ఉచి	ఉఱువు - బాంధ	...	తి. అ. ద్వి. (శబ్ద. భార. ప్ర.)
	తము	వము	...	

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
ఉరపు	ఉచి	అధికము.	...	...	ద్వ్య. (శబ్ద. ఉ. హరి. ప్ర.)
ఉలు	తమ. - ల త్య పెట్టు	తగు - ల త్య పెట్టు	ఉలు=సిద్ధిండు, పరిలు	ఉలు=పరిలు	ఎల్ల
ఉరు	తగు	తగు	...	...	ఉరపుధాతువే దీనికాధారము.
ఉటిది	దార్థము - సెత్తి	దార్థము - సెత్తి	ఉలుది	...	ద్వ్య.
(ఉలుకరి)	ర్యము	ర్యము	...	...	అ. స. (ప్ర. లే.)
ఉటియు	వేగిరకాడు	వేగిరకాడు	ఉత్తే = వర్షించుచువు. ఖడ్గకవచము	ఒత్తే=వర్షించుచువు. ఖడ్గకవచము	ద్వ్య
ఉలుము	గర్జించు	గర్జించు	పంది అలుచు	...	ద్వ్య.
(ఉరుము)	యుద్ధము లో నలుచు. జగడ మునగడ్డించుట.	యుద్ధము లో నలుచు. జగడ మునగడ్డించుట.	గర్జించు, పిడుగు. గర్జనము	...	అ.
ఉనులు. నై.	పాణము	పాణము	ఉయిర్	ఉసిర్	'అను' సంస్కృతము.

(కోణు)	నీరూరు	కోణు - కోణు (ట్టు) = కోట	...	ఎల్ల.
కోరు	"	...	...	ద్వ. ల. (ద్వ. అభిలషించు)
కోరుగాయ	ఉపదంశము	...	...	స. (కోణుంగాయ)
ఎదురు	ఎదిరించు	ఎదిర్	...	చి. స. ద్వ. (శబ్ద. భార. ప్ర.)
(ఎదులు)	"	...	...	చి. ల. ద్వ.
ఎఱుగు	దిగు-మొక్కు	ఇఱుజు = దిగు ఇఱుజు = మొక్కు	...	ఎల్ల.
ఎరగు	"	...	...	
ఎఱక	తెక్క	ఇఱకు	...	ద్వ.
ఎఱచి	మాంసము	ఇఱ్ఱచ్చి	...	చి. ల.
(ఎఱపు)	యాచితకము	...	...	స. ద్వ. (స. భార. ప్ర.)
ఎరపు	"	ఇరపు - ఇరవల్ = యాచి తకపు వస్తువు	...	
ఎఱబఱికము	రోత	...	...	ద్వ.
(ఎఱపఱికము)	"	...	...	చి. స. ద్వ. (ప్ర. తే.)
ఎఱుక	(తెలివి) నోడె	...	...	ద్వ.
(ఎఱికె)	"	...	...	చి.

వివరము.	శబ్దార్థము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
ఎఱుకత (ఎఱికత) ఎఱుగు (ఎరుగు)	సోదా చెప్పనది " తెలియు "	...	...	...	స. (ల. ఎఱికత) ఎల్ల భాగ. ప్ర. కలదు. దీనిని తిమ్మకవి నిరసిచెను.
ఏములు	ప్రమాదపడు	ఏమాటు (ఏమరు = సౌఖ్యపడు.) యాటు ఏత్తుతుత్తు ...	...	...	ద్వ.
ఏఱు ఏఱుచు ఏఱు (ఏరు) ఒఱుగు	నది వర్షము ఎంచు ఎంచు వంగు, వ్రాలు	...	...	...	ద్వ. అ. స. ద్వ.
ఒరగు ఒఱులు	" దుశ్శీలుడు	ఉఱుగు = నిద్ర చేర దూగు ...	...	...	ద్వ. (భార. పృ. ద్వ.) ఎల్ల. (భార. పృ.)
		అరట్రు. అరట్రు దుశ్శీలము	...	...	ద్వ. (భాస్క. పృ.)

బిఱ బిఱవు	ఖిదకోశము ఉపాయము - బ ప్పిదము- తా పము	ఉత్త ఉత్తప్య = దృఢ ము	బిఱ	ద్వి. ద్వి.
బిఱయు	రాయు	ఉత్తై	...	...
బిఱలు	(మోగు- నిల పించు	అరఱు (ప్రొ) = రోదనము	బిఱలు = రోదనశబ్ద ము చేయు	ద్వి.
కఱ	నలుపు	ఉత్తై	కఱై	ద్వి.
కఱకంఠుడు	క్షశ్యరుడు	ఉత్తై ఉత్తై = మొదల ఉత్తై = మొదల	...	ద్వి.
కఱకఱి	బాధ	...	...	ద్వి.
కరకరె	క్రొర్యము	...	...	ద్వి.
కరంగు	ద్రవిండు - కర గించు	ఉత్తై	...	ద్వి.
(కఱంగు)	"	...	కఱగు = ద్రవిండు	ద్వి.
కఱటి	నంచకుడు	...	...	ద్వి.
కఱుదు	నేర్పు	కరుత్తు = చలంపు, కరుదు = ఆ లోభించు	...	ద్వి.

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళిము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
కతిదు	నర్మకొను-కొ లుసు	నలుపు	కతి	...	ద్వీ.
కటి, కటియ	జేగజెట్టి	జేగజెట్టి	కరియ=నల్లని, కరిదు=నల్లది	కరిదు=నలుపు	
హూంకారి (హూంకరాటి)	అడవిదున్న-కా	సరము	...	...	అప్ప. స. (చింత్యము.)
కారుపోతు (కాటుపోతు)	కల్లులు- పగువ	పచనములు	...	...	ఎల్ల స. ద్వీ.
కాటులు	పట్టుకాటు- సు దంశము	...	...	...	తి. అ.
కారులు	ప్రవిండు-వర్నిం చు	కాల్	...	...	అ. స. ద్వీ.

కార	వర్ష శాలము - న	మేఘము. న	...	...	ద్వ్య.
కిలుకు	చిక్కులుపు	శాలము	...	...	...
క్రిక్కి-టియు	మిక్కిలి యిటియు	గొలుకుట	...	క్రిక్కి-టి=సంకటనీతి	ద్వ్య.
కులు	కులుచది	కులుమై= పొట్టి	...	కిలుదు-అల్పము, స	ఎల్ల.
		లేనము, కులు	...	మానమున'కులు'	...
		(ట్రై)యిర్ =	...	...	...
		కుట్టుసురు	...	...	...
కులుంగలి	సమీపము	కులుంగల్ = పొట్టి	...	...	ద్వ్య.
		అగుట - స	...	...	...
		మీపించుట	...	...	...
కురులు	మంగురులు	కురల్	...	...	ద్వ్య.
(కులులు)	"	...	...	...	అ. న.
కులుకు	ప్రొవు	కులుక్కు = అడ్డ	...	...	...
		ముగ - నడు	...	...	...
		ము	...	...	...
(కులుకొను)	కులుచగు	...	...	...	తి. అ. స.
కులుపు	తొడ	కులుంగు	...	...	...
కూర	వ్యంజనము	...	...	...	అ. ద్వ్య

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
౧౧	(కూట) కైటయుట	వ్యంజనము	...	...	న. (బహుళాశ్వ. పృ.)
౧౨	కొఱ (పాణము) (కొర పాణము)	విద్యంభించుట చిన్న పాణము	...	...	అ. న. ద్వి.
	కొఱక (కొఱ)	చతుర్విధ శక్తి	కుత్తై = కొఱత	కొఱతై = కొఱత	ద్వి.
	కొరకు	”	...	...	తి. అ. న. (ప్ర. తే.)
౧౩	(కొరడా)	గుఱ్ఱపు చురుకు	కుత్తై - కార్యము	...	అ. న. ద్వి.
౧౪	కొరడు	వంకిరగాక సరి	...	...	ద్వి. (అము. ప్ర.)
		గా నుండు	...	...	హిందీపదము.
	కొఱడు	నిండ్ర ధనువు	కుఱ్ఱు (ట్టు)	...	తి. అ. న.
		సాగువు - అయు	కుఱడు = పట్టి		
		ధ విశేషము	కాఱు		
	కొఱవ	ఒక తక్కువ	కుఱవన్	కొఱవ = నీచతన్మ-	
		జాతి	కుఱత్తి	రుడు	
	కొఱవి	కొంత కాల్సిన	...	...	
		కట్టియ			

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
గీటు	గోకు	గోకు	గీటు-గీటు(ట్రై)= గీత	...	...
గుణి	గుణుతు-లక్ష్యము	గుణుతు-లక్ష్యము	గుణి	...	ఎల్ల.
(గురి)	"	"	...	...	ద్వి. (భాస్క.-ప్ర.)
గుణుతు	"	"	కుణిష్ఠ	...	ద్వి. (భార.-ప్ర.)
గుణిచి	కూర్చి విభక్తి	కూర్చి విభక్తి	కుణిత్వ	కుణితు	ద్వి.
గుణించి	"	"	...	...	ద్వి.
గుణు	గుణుక	గుణుక	కుణిత్వ	...	ద్వి.
గుణుక	"	"	...	...	...
గొరక	ఇనుపభాణము	ఇనుపభాణము	...	...	ద్వి. (మనుచ. ప్ర.)
గొరకకట్ట	అలుగుగల చేతి కట్టి	అలుగుగల చేతి కట్టి	...	...	...
(గొణకట్ట)	"	"	...	...	అ. న. (న. 'గుణకట్టలు' కాదు)
గొరవంక	శారక	శారక	...	...	న. (మనుచ. ప్ర.)
(గొణవంక)	"	"	...	...	అ. (ఇది తిమ్మకవి చింతమనసు)
గొణియ- గొణె	గొణె	గొణె	గొణి	కుణి	ద్వి.

గొలుగు	తొరము చేయు	చిరై	...	ద్య.
చరువు (తత్సమము)	హవ్యము	...	...	అ. స.
(చలువు)	"	...	...	ద్య.
చటి	కొండచటియ	చరిపు	...	
(చిరుకొట్టు)	దుఃఖించు	...	...	
(చిరిమి)	దుఃఖము.	...	...	
(చిటిమి)	వ్యసనము.	...	...	అ. స. (ప్ర. రే.)
(చిటికొట్టు)	వ్యసనపడు.	...	...	అ. స. ద్య. (ప్ర. రే.)
చిటు	చిటుతళ్ళబ్బ సం	చిటు	...	ద్య.
	క్షేపరూపము		...	
చిటుత	చిటుతపులి	చిటుతై	...	ద్య.
		(ఆధునికపద		
చీరు	చీల్చు - పిల్చు	... [ము]	...	అ. స. ద్య. (అప్యకవి చీల్చుట యను సర్గమున రేఫము లేదనెను.)
చీటు	చీల్చు	చీటు=కోపించు	...	తి. అ. స.
		చీటిమ్ (ట్రిమ్)=	..	
		కోపము	...	
చూపలు	చూచువారు	...	...	ఎల్ల. (భార. ప్ర. సర్వ.)
(చూపరు)	"	...	...	స. (శృంగారవష్ట. ప్ర.)
చూటి	కొల్ల	చూటై	...	అ. స. ద్య. (భా. ప్ర.)

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	లేఖితుము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
౧౯-	(చూర) చెఱు	కోల్ల బంధ నాలయము - బంధనము.	...	...	స. (రంగనా. కవిక. ప్ర.)
	చెఱుచు	సానాపుటము	...	...	ద్వీ. (మనుచ. ప్ర.)
	చెరచు	"	...	...	ద్వీ. (రంగనా. భాస్క. ప్ర.)
	చెఱుకు	ఇక్షువు	...	...	...
	చెఱుగు	వస్త్రాచలము	...	...	...
	(చెరగు)	"	...	...	...
	చెఱుచు - చెఱుచు	చెఱు - అడ్డగించు కోపించు	...	...	...
	చెరుచు	"	...	...	...
	చెరచు	"	...	...	...
	చెరలాడు	వివరించు	...	...	...
	(చెఱలాడు)	"	...	...	...
	చెఱువు	తటాకము	...	...	...
	(చెరువు)	"	...	...	...
	చెరువుట	గుచ్చుట	...	...	...

[illegible]

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాక్షర శబ్దము.	అర్థము.	లేఖితము.	కన్పడము.	విశేష విషయములు.
	(జటగు)	ప్రశంస = ప్రశంస	...	...	
	(జటుగొను)	రిలు	...	...	
	(జటుపుచ్చు)	పడిగొను	...	...	శబ్ద రత్నాక్షరములలో నిది
	(జటిజటి)	వడిగొల్పు	...	...	తి. అ. స. } లేదు; కాని 'జటున' అను
	జాజటి	అనుకరణశబ్దము	...	...	దానినిబట్టి యిది రావచ్చును.
		ఎఱుగిది	...	...	అ. స.
			...	...	తిరుమలయ్య పద్యములలో నిది 'జాజటి'
			...	...	కాదు. 'జాజర' యుగాదు. 'జాజ
			...	...	టి'యే. సర్వ. లో రెండుసార్లు 'పూజటి'
			...	...	గలదు. అంతాకటి 'జాజటి' కానో
			...	...	వును.
	జాజరి	ఎఱుపుగలది	...	...	ద్వి. అర్థంతముగాన రేఫము వింతకాదు..
	జాజర	వంచన	...	...	
	జాటు	ప్రభు	...	...	
	(జారు)	జాటు. పోవు = ఎ	...	...	
		"	...	...	అలఘు కాముదిలో నొక కవి దీనిని
			...	...	ప్రయోగించినట్లున్నది.

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
—౨—	తలుగుజి	తలుగు బేరగా	...	...	ద్య. అర్యంతమైనను జాబితాయందువలె అకార ముండనోవును.
	తలుగు	కొలగారము	తగు	...	ద్య.
	తలుగు	ఖండించు	తెజి	తెజి [ము	ద్య.
	తలుగునలి	గర్వి	...	తజిసల్ = నిశ్చయ	(భార. ప్ర. శబ్ద.)
	తారు	తాము, సంచ రించు	...	...	(శబ్ద. రాఘవవాం. ప్ర.)
—౩—	తాలు	నులుగుపడు	...	తాలుంతలు = సంచ రించు	ఎల్ల.
	తాలుమాలు	విపర్యాసము	తాలుమాలు	తాలుం తలు = విక్రీర పతనము	...
	తిర్తి	జట; నుడి	తిరి = సంచరించు	...	...
	(తిజి)	...	తిరుంబు = మర	...	...
	తిరుగలి	మురట్టము = మిడి విసరు శిలా యంత్రము	తిరికల్ = మురట్ట ము, నవ్యశబ్ద ము	...	...

అ. స. ద్య.

అ	(లిఱుగలి) లిరుగు	ఘరట్టము. సంచరించు=ను అల్పు. పరివే ష్టించు	...	...	అ. స. ద్వి. (తి. అ. సంచరించు)
అ	(లిఱుగు) లిఱు లిరు	” సశించు, సంధి చక్కన, విధము చక్కబడు	...	...	స. (తి. అ. చుట్టినచ్చు) తి. అ. స. (ద్వి. విధము) తి. అ. స. (ద్వి. విధము) (‘చక్కనగు’ అను సర్థమే తెచ్చు)
	(తుఱాటి) తుఱుగు	ధనికొడు క్రక్కు	...	...	తి. అ. స. (ప్ర. లే.)
	తుఱుము తుఱు తురు	కొప్పు చొచ్చు ”	...	...	ద్వి. ఎల్ల. (రేఫము కేచిన్మతముని శబ్దర. తూరుపు శబ్దము కలదు గదా. ఎల్లు ?)
	తుఱువు తురువు తెఱిపి తెల్లు	ప్రాగ్గి అవకాశము తెఱిపి	...	...	ద్వి. (జై. భార. ప్ర.) తిమ్మకవి నిరసించెను. తి. అ. స. ద్వి.
		తిఱు= తెఱుచు	తిఱు= తెఱుచు	తిఱు= తెఱుచు	

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్యకము.	విశేష విషయములు.
౨౬	తేర (వా) తేత్త (వా) తేర తేటగు (తేరగు) తేటన	యననిక, అల అధిరోష్ఠము " [సంధి విధము, చక్కన. " " ప్రీతి	తిరై ... ... తిఱమ్ ... తేరివై = వింశతి సర్వీ ప్రీతి తేటు - తేట్టి హ్ = తెలివి	తేత్త బార్దుతె ... తేట	అల్ల న. ద్వి. అల్ల. (భార. స.) చి. అ. న. ద్వి.
	తేటు	తేటపడు, కలుగు	తేటు = రథము.	...	అ. న. ద్వి.
	తేరు	కలుగు (తేట పడు), రథము కలుగుట, మా	విమర్శించు	...	అ. న. ద్వి.
	తొరలు (తొఱలు)	" [ఱుట స్రవించు, ప్రసహించు, పడు.	...	...	తి. అ. న.
	తొరగు తొఱగు	" [నాలు విడుచు	తుఱ	...	తి. అ. న.
౨౭	తొరలు (తొఱలు)	" [ఱుట స్రవించు, ప్రసహించు, పడు.	...	...	తి. అ. న.
	తొరగు తొఱగు	" [నాలు విడుచు	తుఱ	...	తి. అ. న.
	తొరలు (తొఱలు)	" [ఱుట స్రవించు, ప్రసహించు, పడు.	...	...	తి. అ. న.
	తొరగు తొఱగు	" [నాలు విడుచు	తుఱ	...	తి. అ. న.
	తొరలు (తొఱలు)	" [ఱుట స్రవించు, ప్రసహించు, పడు.	...	...	తి. అ. న.

దూఱు	నిందించు, నింద	తూఱు = నింద, తూఱు(ట్రు)=నిందించు - నీరుచల్లు, తూఱు(ట్రి) ల్=తుంచరనాన	దూఱు	ద్వీ. (అముక్త. ప్ర.) ఈ ప్రయోగము తిమ్మకవిచే నిరసింపఁబడెను.
(దూరు) దూఱయు దూరయు	" పొందు, కలుగు కల్లు, పోలు సమానమగు	...	దూరై=ప్రాప్తించు దూరై=సామ్యము	...
నఱకు నఱుకు నఱుజు	ఖగించు " అణువు	... సఱుక్కు- ...	నొరజు = అణువు, మశకము	ద్వీ. ద్వీ.
నాఱు	మొలక	నాఱు, నాఱై=	...	...
నిగుఱు	భస్మము	(నై) నాఱును. నీఱు, నెఱై(నై)= భస్మమును	...	...
నివుఱు	"	...	...	...
నిఱుపేద	మిక్కిలి పేద	...	నెఱై=సమగ్రత్యము	ద్వీ.

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
30	నీలు (నీరు) నులుము నూలు	భస్మము " పాడిచేయు శతము, మర్రిం చు	నీలు ... నులుకు- నూలు, నూలు (నీలు)=నూటిని	... ... నూలు	ఎల్ల. తి. అ. స. (ప్ర. లే.) ద్వి. ఎల్ల.
	(నూరు) నెలు నెలుయు నెరయు	శతము నిండు నిండగు నిండగు	... నిండు నిండు నిండు	... నెలు=నెరుగు " ..	ఇందలి శతమును దిమ్మకవి నిరసిం చెను. ద్వి. ఎల్ల } నన్నయభట్టు "నెలుయు = నిండగు, ఎల్ల } నెరయు = అచ్చాదించు" అని వాడెను. (రరర. వి.)
	నెలుపు నెలును	పూర్తి జీవసానము	నిండుపు నిండు=నర్దుము. మర్దుసానము.	... నెలు=జీవసానము. మర్దుసానము.	ద్వి.
	నెలువేలు	పిండించు	నిండువేలు	...	...
	నెల్లీ	క్రమము, న్యా యము, వక్రత	నెల్లీ = మర్దుము మర్దు. న్యాయము.	...	ఎల్ల

సరి	అందము=వక్ర త	...	...	స. (శబ్ద. కము) 'వక్రత' అనునపుడే ద్వితీయ
నెలులు	నెండుకలు	...	...	ద్వ.
నెటిక	నెన్నపుఁ గుచ్చు	...	నితీ	
నెలు	అవక్రము	నేరే=ఎదురుగా, నిన్నగా	నేటితు=అవక్రముగ	
పక్కెర	గుఱ్ఱములోనగు వాని యంగీ	...	...	స. ద్వ.
(పక్కె-ల) పదరు	చలించు, ఆడే పించు	పక్కతై ...	...	అ. దీని శకటమును దివ్యశక్తిని నిరసించెను. (ప్ర. తే.)
(పదలు)	"	పదలు=నణలు	...	తి. అ. స. (ప్ర. తే.) తిరుమలయ్యగారి పద్యములలోని 'చెడలు' తప్ప, 'పద లు' అని యుండవలెను.
పడమటి	పశ్చిమము	...	...	అ. స. ద్వ. (ప్ర. తే.)
పడమర	"	...	...	(ప్ర. తే.)
పతి	అన్యము, గొప్ప	పితి=అన్యము	పెతితు=అన్యము	
పరంగు	ప్రసరించు	పరపు = వ్యాపి	పరె=ప్రసరించు	ఎల్ల. (రేఫకు. శబ్ద. భార. ప్ర.)
—		చుపరప్పు=విస్త	...	(తూకు శబ్ద. ఉ. హరి. ప్ర.)
పఱంగు	"	...	...	

౧౦. ౪౦-	(పలుపు) పలుమాలు (పలు మారు)	పరిపాకము మాటిమాటికి	...	...	అ. దీని తాను దిమ్మకవి నిరసించెను. ఎల్ల.
	పలుమలు	...	...	...	
	పలుమరు	...	...	...	
	పల్కాలు	...	...	...	
	పాటి	ఖననసాధనము	పార్కె = కడ్డపాటి పార్కె = బండనేల	పాటె	
	పాల్లు	పరుగెత్తు	గ్రడ్డ	మీఁదికెగురు	ఎల్ల.
౩౪	వారు	ప్రపసించు పరుగెత్తు	...	...	ద్వ. (మనుచ. ప్రి.) (శబ్ద. భావనార్థమందు మూత్రమే రేఫము.)
	పాలుడు	ప్రాహ్మణుడు	పార్కార్ = విప్రుడు. పార్కె = చూచు	పార్కం = విప్రుడు. పార్కె = చూచు	ద్వ.
	పిలుదు	నితంబము; వెను క.	పెంతు = తర్వాత పింతు = అన్యము. వెనుక.	పెంతు = వృష్టభాగ ము. సమానమున పెంతు = అన్యము	ద్వ.
	(పీలు) పీరు	చినుగు "	...	...	అ. స. (ప్ర. లే.)

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
వెత్తి	అన్యఃకు, తేనె పట్టు	పెట్టు	పిఱ = అన్యము. పెట్టు = తర్కాత	పెట్టు = పృష్టభాగము	తి. అ. ద్వి. (భార. ప్ర.)
పెర	అన్యఃకు	గోనెమోపు	...	...	(మార్కం. ప్ర. శబ్ద.)
పెట్టిక	పెట్టు	మోయు	పెట్టుకు = పిఱ	పెట్టు = పనుల సత్తి	
పెట్టుకు	పెట్టు	మోయు	పెట్టుకు = పిఱ	మీద వేసెడిది	
పెట్టుగు	పెట్టు	మోయు	పెట్టుకు = పిఱ	...	
పెట్టుగు	పెట్టు	మోయు	పెట్టుకు = పిఱ	పెట్టు = పునీభావము	తి. అ.
పెట్టుగు	పెట్టు	మోయు	పెట్టుకు = పిఱ	...	తి. అ. ఇందలి శక్తుమును దిమ్మకవి నిరసింపెను.
పెట్టుగు	పెట్టు	మోయు	పెట్టుకు = పిఱ	...	
(పొట్టిక)	పెట్టు	మోయు	పెట్టుకు = పిఱ	...	తి. (ప్ర. లే.)
పొట్టిక	పెట్టు	మోయు	పెట్టుకు = పిఱ	...	తి. (ప్ర. లే.)
పొట్టిక	పెట్టు	మోయు	పెట్టుకు = పిఱ	పొట్టు = బెన్ = గూను	
పొట్టిక	పెట్టు	మోయు	పెట్టుకు = పిఱ	సత్తి	
పొట్టిక	పెట్టు	మోయు	పెట్టుకు = పిఱ	...	తి. అ. ద్వి.
పొట్టిక	పెట్టు	మోయు	పెట్టుకు = పిఱ	...	

పొతీపొవు	చచ్చు, కలగు	...	...	(నిర్వ. ప్ర. శబ్ద)
పొరిపొవు	"	...	...	తి. అ. ద్వి. (భార. ప్ర. శబ్ద)
బజాటు	లంగడి	...	...	(ప్ర. తే.) హిందీపదము. హిందీలో శక
				టము లేదు.
బజులు	గీలు	[క పదము]	...	
(బలముతో)	బలము గలవాడు	...	పెరితులు = నభిచ్ఛేద	అ. ద్వి. ల. (ప్ర. తే.)
విరును	డు	...	...	
బిలును	కాఠిన్యము	...	...	అ. స. ద్వి.
బిబిలు	"	...	...	తి. అ. స. (చంద్ర. ప్ర. శబ్ద)
విరవిర	వర్ణరగా	...	...	(విష్ణుపు. ప్ర. శబ్ద)
బీబి	"	...	...	స.
బీరు పొవు	ఒకానొకటిగ	...	...	ఎల్ల. (భార. ప్ర. శబ్ద)
బీలు పొవు	బలహీనమగు	...	...	అ. స. (ప్ర. తే.)
	"	...	...	అ. స. ద్వి. (ప్ర. తే.) హిందీ పదము. ఇం
(బులుజు)	గోటగోడదిబ్బ	...	...	దు శకటము లేదు.
బురుజు	"	...	...	
మజుక	మచ్చ	మజు = కళంక	...	
		ము, మచ్చ	...	

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
32	మఱక	మేఁకపడ్డ	మఱి = మేఁకపిల్ల	...	(ప్ర. లే.)
	మరగాలు	క్రత్రిమము	...	...	...
	(మఱగాలు)	"	...	...	అ. స. ద్వి. (ప్ర. లే.)
	(మఱగు)	పరిచితముగు	...	...	ఎల్ల.
	మరగు	"	...	...	శ్రి. ల. ద్వి.
	మఱచు	విస్మృతిచెందు	మఱి	మఱతె = మఱతెవం = మఱచెను	...
	మరలు	మఱు	...	...	ఎల్ల (ద్వి. లో. భార. ప్ర.)
	మఱలు	"	...	మఱల్	అ. స. ద్వి. (రామా ప్ర. ద్వి.)
	మఱు } మఱుఁగు }	ప్రచ్ఛన్నముగు ఊడుకు	మఱై = దొంగు; మఱుకు = తపించు, దుఃఖించు	మఱై = దొంగు	ద్వి.
	మఱుపు } మఱుస }	మఱునాడు	మఱునాళ్	మఱు = పరదినము. తర్కాతిద	ద్వి.
33	మఱు	చంపు	...	...	తి. అ. స. ల. [చెను.]
	మారిమనంగు మాఱిమనంగు	"	...	...	తి. అ. (ఆ. చింతనమని తిమ్మకవి నిరసిం

మాత్రాడు (మాటు+ఆడు)	బడులుచెప్పు	ఒకదాని కొకటి చెప్పట, పగ గొనుట	...	...
మాటు [ము మాటుమొగ మాటుమాటు]	ప్రతి, నశించు తడవ. అన్యము	పగ, ప్రతి,విడు చు. మాటు కొల్పే=హార్కో- ను; మాత్రా (ప్రా)మతాయ= మాటుతల్లి	ప్రతిఘటించు	ఎల్ల.
మారు	ప్రతి	...	...	దీనికి 'తడవ' అని యర్థముచెప్పటం లేదు. (ప్ర. లే.)
మాటుతొడు	శస్త్రపు, మార్పు వాడు	...	...	...
(మార్పుతొడు)	...	...	...	...
మిఱ్ఱు	అతిశయించు, అతిక్రమించు	మిఱ్ఱు	మిఱ్ఱు=అతిక్రమించు	...
మిఱగు	"	...	చు	...
ముండల్ల	మొదలు, మును	ముండు అ =	...	...
ముందర	పు. ఎదురు	(ముందు+ ఉఱ)	...	...
	"	...	...	...

3-

౪౦

అంకియ అంకె	...	...	మునకుఁ బ్రకృతి యనియు వ్రాసిన ద్విరేఫవర్ణదర్శనకర్త వీనిని దర్శనము లనకుండుటకుఁ గారణము తెలియకు న్నది.	మునకుఁ బ్రకృతి యనియు వ్రాసిన ద్విరేఫవర్ణదర్శనకర్త వీనిని దర్శనము లనకుండుటకుఁ గారణము తెలియకు న్నది.
(రంకె)	...	...	ద్వీ.—“అంకెలు గర్జలై యడర జాగ దనంబున (హరి. పూ. ౮ ఆ) “జాపు దనంబున” అని శబ్దరత్నాకరసాహితము.	ద్వీ.—“అంకెలు గర్జలై యడర జాగ దనంబున (హరి. పూ. ౮ ఆ) “జాపు దనంబున” అని శబ్దరత్నాకరసాహితము.
అంతు రంతు	...	...	అ. ల. (ప్ర. లే.) అ. స. ద్వి.	అ. ల. (ప్ర. లే.) అ. స. ద్వి.
అట్టు	...	...	స.	స.
రట్టు రట్టికి (అవ)	...	...	అల్ల. (ఉ. హరి. ప్ర. శబ్ద) (రాఘవవాం. ప్ర. శబ్ద) ఎల్ల. (నీలా. ప్ర. శబ్ద) అ. స. ద్వి.	అల్ల. (ఉ. హరి. ప్ర. శబ్ద) (రాఘవవాం. ప్ర. శబ్ద) ఎల్ల. (నీలా. ప్ర. శబ్ద) అ. స. ద్వి.
రవ రవరవ	...	...	అల్ల. (ఉ. హరి. ప్ర. శబ్ద) (రాఘవవాం. ప్ర. శబ్ద) ఎల్ల. (నీలా. ప్ర. శబ్ద) అ. స. ద్వి.	అల్ల. (ఉ. హరి. ప్ర. శబ్ద) (రాఘవవాం. ప్ర. శబ్ద) ఎల్ల. (నీలా. ప్ర. శబ్ద) అ. స. ద్వి.

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
౪౫	ప్రేక్షేచు పెరత్తేచు రేపు	ప్రేరించు ప్రార్థకాలము పర దినము	...	...	అ. స. ద్వి. (ప్ర. లే.) (భార. ప్ర.)
	తేపు	"	...	...	తి. అ. స. అప్పకవీయ పట్టికలోను సర్వ లక్షణాసారసంగ్రహములోను విడి యుండుటచేత 'సప్తకవీయ సీసములోని తేను నేత్యాది సలములోని 'తేప్ప' అను చో 'తేపు' అని యుండియుండు నన దగును. (భీమ. ఖం. ప్ర. శబ్ద.)
	క్షేయు రేయు రేపు	విజృంభించు " నద్యాదు లందు దిగుచోటు	...	...	ఎల్ల. (యయాతి. ప్ర. శబ్ద.) (ప్ర. లే.) ద్వి.
	(తేపు) రేను	" చు చుల్కన, చు ల్కనిది	...	...	తి. అ. స. (ప్ర. లే.)

(తేను)	వక్షము	...	...	అ. (ప్ర. రే.) అ. ద్వి. (అచ్చ. రా. ప్ర.) ఇట్లు ప్రయోగించియుఁ దిమ్మకవి యిందలి 'అ' చింత్యమనుట వింతగ నున్నది.
రొమ్ము	"	ఉరమ్	ఉర	స. (రంగ. ప్ర.) ఈ ప్రయోగము ప్రక్షిప్తమేమో యని శబ్దరత్నాకరకర్త సందేహించెను. కాని యిది తద్భవముగాన నిందలి రేఫము నిర్వివాదమనఁదగును.
రోయు	వెదకు, రోత పడు	...	...	తి. స. ద్వి. (ద్వి. అసూయపడు) (తిరు. గోతపడు)
ర1- (రోయు)	"	...	...	తి. ద్వి. (ప్ర. రే.) (ద్వి. వెదకుట)
ర2 రోలు	విల పించు, ఉలూఖలము	...	...	స. (స. విలపించు)
(రోలు)	"	ఉరల్	ఉరల్	అ. స. (స. ఉలూఖలము)
ర3 రోవెలఁది	వేశ్య	...	...	అ. ల. ఇది రై శబ్ద తత్ప్రమరూపము కాదనియు, 'రై' శబ్దపు తద్భవరూపమనియు నష్టకవి తలంచియుండును.
వర్ము	ఎండఁబెట్టిన కాయ దినును	...	...	ద్వి. (అము. ప్ర. ద్వి.) (పాండురంగ. ప్ర. శబ్ద)

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
	(వఱుగు) పఱు	ఎండబెట్టిన మేర[యదినను	నరై	... వరం=నీమ,వరెగం= వఱుకు	అ. స.
	వఱుడు	నక్క	...	బళ్ళు=నక్క	
	(వరపు)	అవగ్రహము	...	...	ద్వీ.
	వఱువు	"	పఱుప్ప	బఱుం	అ. స. ద్వీ. (ప్ర. లే.)
	వఱువట్టు (వట్టు + వట్టు)	మిక్కిలి శోషి లు	బఱు (ట్టు)	బఱు(బై) = కు	(నారా. పంచ. ప్ర. శబ్ద.)
	వఱువాయి	ప్రాశక్యకాలము	...	బఱువాయి = శోష	ద్వీ.
	వఱు	ప్రవాహము	బఱు(ట్టు) = శో	కారంభము	
౨౬	వాలై	అధరోష్ణము	...	బాయిరె	అల్ల.
	వాలైర	"	...	...	న. ద్వీ.
౪౩	వారిండు	నివారించు	...	...	తి. అ. స. ('వారు' అను పైకృతాతువు
	వఱు	సన్ననితోలు	వార్	వఱు=చర్మపట్టిక	కలదు.)
	విఱివి	విస్తృతి	...	...	స. (మార్కం. ప్ర. శబ్ద)

విది	విస్తృతి	వివర	విరి=(వికసనే)	స. ద్వి. (కవికర. ప్ర. ద్వి.) ఇది విరియు భాషాజన్యము కానోవును.
విరియు	వికసించు	...	విరి=వికసించు	(భార. ప్ర. శబ్ద.)
(విజీవిడి)	విస్తృతి	...	...	అ. స.
విరివిడి	"	...	...	ఎల్ల.
(విజీగాలి)	ఈదరగాలి	...	...	అ. స. ద్వి.
(విజీపైపు)	వికసించు	...	...	ద్వి.
(విజీపైటు)	దేవుడు	... [ముడు	...	ద్వి.
విజీడి	మూర్ఖుడు	విజు= సర్వోత్త	...	ద్వి.
వెజ	భయము	విరువు=భీతి	...	ద్వి. (ప్రభ. ప్ర. శబ్ద. ద్వి.)
వెజగు	విస్మయము	...	బెజగు	ఎల్ల.
వెజగు	"	...	...	ద్వి. (ప్రభ. ప్ర. శబ్ద. ద్వి.)
వేమాలు	పలుమారు	...	...	ఎల్ల.
వేమార్లు	"	...	...	ఎల్ల.
వేమత్తు	"	...	...	ఎల్ల.
వేమరు	"	...	...	ఎల్ల.
వేటివి	భేదము	వేటు(టు)పె	బేటె	ఎల్ల.
వేటు	అన్యము	వేటు	బేటె	ద్వి.
వేరు	అన్యము, చెట్టు	...	బేర్ = వృక్షముల	
	మూలము		ము	

విమర్శ సూక్తి.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	సమీక్షము.	కన్పడము.	విశేష విషయములు.
౫౦ (సురసుర) సాన్పార్తి	సుకుటులబోది	...	...	...	అ. స. (ప్ర. తే.)
	ధ్వన్యను కరణము	...	...	...	
	అగ్రసాలెవాఁడు	...	...	...	(ప్ర. తే.) స్వర్ణకారి శబ్దభవము. లేదా 'అరి' ప్రత్యయాంతము. (సాన్పము+అరి)
		...	...	...	అ. స. ద్వి. (ప్ర. తే.)
౪౩ (సాన్పార్తి) సౌరము (హజాఱము) హజారము	బిశమతము	...	...	...	అ.
	అస్థాన మండపము	...	...	...	అ. స. (ప్ర. తే.)
		...	...	...	
		...	...	...	(ప్ర. తే.)

పై నుదాహరింపఁబడిన అకార యుతశబ్దములలోఁ గొన్నిటి విషయమునఁ గొంత విశాలముగాఁ బ్రయోగములు చూపవలసియుండుటం జేసి విశేష విషయములనెడి గడిలోఁ జూపుట కవకాశము లేదయ్యెను. అట్టి శబ్దములను యథాసంఖ్యముగా నిచట విమర్శించుచున్నాను.

౧. అఱ. అర.

(౪౫౩)—‘అఱ=గది’ అనువాని సంక్షేపరూపము, అఱ. అర్థ శబ్ద భవము, అర. కావుననే రెండుశబ్దములకును బ్రయోగములు కలవు. తమిళమునందును “‘అఱై’=గది. ‘అరై’=నగము” అను రూపములుగలవు. కన్నడమున ‘అరై=నగము’ అను రూపము గలదు. (౪౩౧. విష.)

అకారమునకు:—కం. “అఱపొఱడు కుఱుచ చేతులు! నొఱవ శరీరంబు
... .. (భార. అరణ్య. ౨ ఆ.)

ద్విపద. ‘అఱగాను లసియాడ నలనయానముల |

మెఱపులో... (రంగ. రా. సర్వ. ౩ ఆ ౧౩. ౨ర. పద్య.)

సీ. ‘అఱవిరి తమ్ముల నుఱక తెగడి’

(భార. విరా. సర్వ. ౩ ఆ. ౧౩. ౨ర ప).

సీ. అఱ చందురుని క్రొత్త మెఱుగులు (హరి. ఉత్తర. భా. ౭ ఆ.)

కం. “పిఱుదం గురు ధరణీపతి | యఱ చేతన్ ... ..”

(భార. స్త్రీ. సర్వ. ౩ ఆ. ౨౧ ప)

రేఫమునకు:—కం. “అర వై కమ్మును జేయని హరి వాసరమునకు ...”
(రుక్మాంగ)

సీ. “అర విడు కొప్పుల విరుల వాసనకు” (కళాపూ.)

కం. “మరుఁడు వెడ వింటఁ దొడిగిన! యర విరి నును నల్ల గల్వ ...” (కవికర్ణ.)

(౪౫౪)—౨-అఱమర—అరమర. అరమరము—

అకారమునకు:—కం. “అఱువది వేల ... | అఱమఱ లేని మక్కువ ...”
(రామా. ద్వి. ౪ ఆ. ౧౧౪ పు)

కం. “మఱియు నొకమాట ... | అఱమర లేక దృఢంబుగ | నెఱుక ...”

(నిర్వచ. శబ్ద.)

రేఫమునకు:—చ. సురవగులార ... | అరమర లేక వింటి ...”

(రామాభ్యు. ద్విరే. ౧౧౪ పుట.)

ఉ. “తా మది నమ్మ కున్నది ... ను | త్రాముఁడ వంచు నీ యరమరం
బున ...”

‘మఱి’ శబ్ద తాకు యతి ప్రాస స్థల స్థిత ప్రయోగము నెవ్వరును నియ్య లేదు.

(౪౫౫)—— 3. అఱవఱలు. అరవరలు—— అకారమునకు:——

కం. “అఱవఱలై న రథంబులు! నెఱి దప్పన్ ...” (భార. భీష్మ. ౨ ఆ. శబ్ద)

రేఫమునకు:——కం. “విరహాగ్నివలన దేహము | అరవరలై ... ..

(విష్ణు. ౭ ఆ. శబ్ద).

కం. “తరు లెల్ల ... | అరవరలై ...”

(హరి. ఎఱ్ఱ. ద్విరే. ౪ ఆ. ౧౧౪ పుట.)

(౪౫౬)——౪. అఱుగు. అరుగు.——

అప్పకవీయ పట్టికలో ‘వెండ్లియఱుగు’ అని యున్నది. ద్విరేఫవర్ణ దర్పణమున “అఱుగువేదిక” అని వ్రాయఁబడియున్నది. ఇందులకు రంగనాథ కవి ప్రయోగము నియ్యలేక యప్పకవీయములోని “అఱలేక చను టఱు గఱపు కొనుట” అను నప్పకవి సీసభాగమును జూపెను. భావార్థక ట వర్ణాంతముగఁ దక్కిన చోటులందువలె నిచటఁ బ్రయోగింపఁబడమిచే నప్పకవి ‘అఱుగు’ శబ్దము వేదికార్థముననే పేర్కొనెనని తోచుచున్నది. సర్వలక్షణ నాని సంగ్రహమున “అఱుగు లఱిసె” (అఱుగు టఱిసె పా.) అని యున్నది. తెల్వి నిర్ణాయక ప్రయోగము నెవ్వరు నీయలేదు. శబ్దరత్నాకరమున వేదికార్థము ‘అరుగు’ అనునది రేఫతోనే చూపఁబడినది. ఇంకొకచోడిన ‘అరుగు మెఱుగు మెట్టికల్’ అను ప్రయోగము యతి ప్రాసస్థాయి కాదు. తొలిమి లయ్యయు నప్పకవియు ‘అఱుగు’ = ‘జర్జించు’ అను భాసపును బేర్కొన లేదు. ‘అఱుగు = తక్కువయగు’ అను దానితోన యది గతార్థమని తెలిపి యుందురు.

(౪౫౭)——౫. అఱు = అరు = ఉపశమిల్లు.

ఎల్లరును దీనిలో అకారమె గల దనిరి. తమిళ కన్నడములగును దీనిలో అకారమె గలదు. ద్విరేఫవర్ణ దర్పణకర్త మాత్ర మిది ద్విరేఫక మనెను. ఇతఁడు రేఫస్థితికి “కం. కారవుల ... శ్రమ | మారున్ ...” (భార. శాంతి. ద్వి. ౪ ఆ.) అనుదానిని బ్రమాణముగఁ జూపెను. ఈ ఉద్యమమునే “అరు=నిండారు” అను భాత్యపులోని రేఫమునకుఁ బ్రమాణముగఁ దిమ్మి కవి “శ్రమ | మారున్” అను పాఠముతోఁ జూపెను. ఇది కన్గని జంపినందులకుఁ బశ్చాత్తాపపడుచున్న ధర్మజుఁడు పల్కిన వాక్యము.

క. కారవులునేయు నవమతి | కారణముగఁ గోపమె త్తు గర్జని వదనాం |

భోరుహముం గనుఁగొన శ్ర (శ. పా) మ | మారున్ నావశముగాక యంత వ మిదిన్.

(భార. శాం. ౧ ఆ ౧౩ ప.)

కారవులు చేయు నవమతికిఁ గోపము వచ్చెడిదనియు, గర్జునిఁ జూచిన తోడనే యట్టి గోపము నెట్టన శాంతించుచుండెడిదనియు రంగనాథకవిగారర్థముచేసిరి. కారవులుచేయు నవమానమునకుఁ గోపమువచ్చెడి యనియుఁ గర్జునిఁ జూచినంతనే యనివార్యముగా మనమున శాంతి నిండారు చుండెడి దనియుఁ దిమ్మకవిగారి పాఠమున కర్థము. ఈ రెండును సరియై యుండుట చేత, నిందొకటిని నిరసించుట కవకాశములేదు. కావునఁ బ్రయోగాంతరము లేకుండుటం జేసి 'ఆరు=ఉపశమిల్లు' అను రేఫయుత ధాతురూపము నీ వివాద స్థప్రయోగ ప్రామాణ్యమాత్రమున నంగీకరించుట సరికాదని తోచెడిని.

(౪౫౮)—౬. ఊలు=ఊరు=నీరూలు.

(ఊలుఁగాయ = ఊరుఁగాయ=ఆవ రస మూలు మామిడికాయ.) ఎల్లరును దీనిలోని శకటము నంగీకరించిరి. తమిళభాషలోను నీశబ్దమున శకటమే కలదు. తెనుఁగులో సైతము, 'అకార'మును స్థిరపఱుపఁ జాలు 'ఊట' అను శబ్ద మగపడుచున్నది. అట్లయినను శబ్దరత్నాకర లక్ష్మీనారాయణీయ గోశములలో నించు రేఫ మంగీకరింపఁబడి యున్నది.

శకటమునకు:—ఉ. “ .. ఊ! టించుచు నాడె మిన్న గమి తేని కుమారకుఁ డింటిముంగలన్.” (హరవి. సర్వ. 3 ఆ. ౧౬౦ ప.)

కం. “ఆడెడు ... । నూలువిధంబులు ... । ఊలుంగాయ ... .. (బహుళాశ్వ. సర్వ. 3 ఆ. ౧౬౧.)

కం. “కాటుమెఱుగు ... । ఊలుంగాయలు ...” (బహుళా. సర్వ. 3 ఆ. ౧౬౨.)

రేఫమునకు:—నీ. “తా నుభామయుఁడయ్యుఁ దరుణి కెమ్మోవి ను, ధారసంబునకు నోరూగుచుండు.” (తారాశ. ద్విరే. ౨ ఆ. 3౬ పుట.)

(రంగనాథకవి యీ ప్రయోగమునిచ్చి 'ఊరు' శబ్దము 'అభిలషించు' అను సర్థమున రేఫవంతి మనుట సరికాదు. నీనికిని జలోద్గమమే యర్థ మనఁదగును.)

మ. “ ... జిగు । కొను పచ్చళ్ళును బాయసాన్నములు నూరుంగాయలుకె ... (ఆముక్త.) (దీనిని దిమ్మకవి రేఫ అకార సాంకర్యమున కుదాహరించుట సరికాదు. ఈ శబ్దము ద్విరేఫక మనుటయే లెస్స.)

(౪౫౯)—౭-ఎఱుగు = ఎరగు = దిగు, మ్రొక్కు—

ఇందుఁ దమిళ కన్నడములలో శకటమే యుండుట వింత. నన్నయ నీనిలో రేఫమును బ్రయోగించియుండఁగా నెల్లరును నీనిలోశకటమే గల గమనము వింతయే.

రేఫమునకు:—ఆ. వె. ... అధికభక్తి | నరగి ప్రియము వలికి తెరు
విత్తు రిట్టిద | ...” (భార. ఆది. 2 ఆ. ౧౧౨ ప.)

అకానమునకు:—నీ. మఱి మ్రొక్కునది వీరి కెఱుగుట తక్కు”
(భార. 4ను. ౪ ఆ. ౧౦౫ ప.)

కం. “విఱగిన నప్పెను వ్రేగున | విఱుగుటయును శాఖ.”
(భార. 4ను. ౧ ఆ. ౧౦౭ ప.)

(రచించి)——ఆ. ఒరయు=ఒరప్పెట్టు. రాదు:—

కుమలయ్య, యప్పకవి, పిమ్మవీయు నిందు శిష్యులమై గల
దనిరి. శబ్దరత్నాకరము చదును నట్లయున్నది. తమిళమునందును నిది ‘ఉరై’
అను రూపముతో నున్నది. కాని ద్విర్యోధన్య ద్విర్యోధన్య గీనిని ద్విర్యోధకముగ
సంగీకరించి యీ క్రింది ప్రయోగము నిచ్చెను. పరిజాతియున గలవనుచు
లక్ష్మీనారాయణుడు కోశకర్త “ఒఱయు, ఒఱియు= ఘర్షణము” అను
రెండు శబ్దముల నుదాహరించెను.

ఆ. వె. “విలమి గడచి పోవు విలుచు గ్రమ్ముట వచ్చి

ముక్కుముక్కు మీఁద మాముఁ జుట్టు |

నేచి తిరుగు నీక నీకలతో గాయు |

నొఱయు జ్జితగతుల మెఱయు నవ్వు.” (భార. ద్వి. ౪ ఆ. ౧౧౪ పుట.)

రంగనాథకవి యుదాహరించిన యీ ధ్వనియందు “రాయు” అని
ప్రయోగింపఁ బడియుండుటంజేసి మరల బునస్కర్తముగఁ దద్ధికమై యగు
‘ఒఱయు’ అనునది ప్రయుక్తమయ్యె ననుట సరికాదు. మఱియు నచట ‘ఒఱ
యు’ అనునది కేవలముగాఁ బ్రయోగింపబడెనాని యేమిటో నొరయునో
చెప్పఁ బడమింజేసి యచట ‘ఒఱయు’ అనుదానికి సంగతియు లేదు. కాఁగా
నచట ‘ఒఱలు’ = (విలపించు) అనునది ప్రయుక్తమయియుండునని యూహిం
పవలసియున్నది. ఇట్లే సర్వలక్షణసార సంగ్రహమునందును నిప్పటి ముద్ర
ణములలో ‘ఒఱయు’ ఛాతువు పడియున్నది. ఇచటను ‘ఒఱలు’ అనునదే
గ్రంథకృత్ప్రయుక్తమనఁదగును. వీనికిమూలమనఁదగు నప్పకవీయమున
‘ఒఱలు’ కలదుగాని ‘ఒఱయు’ లేదు - ‘ఒరయు’ అనుచోటి రేఫమునకు సందే
హమే లేదు.

చ. ఉరుతరవాల ... మింటితో | .. .. నొరయుచు (రామా య. ద్వి.
౪ ఆ. ౧౧౪ పుట.)

కం. ఒరసి కొనిపోవ నత్తే | సురపై న్యం బార్చుట...

(ఉ. రా. ద్వి. ౪ ఆ. ౧౧౪ పుట.)

చ. ఒరపువహించి జానకి ... .. | పరిసరభూమి ... .. (ఉ. రా. ౬ ఆ.)

(౪౬౧) — ౯. కరంగు = కటంగు = ద్రవించు —

ఎల్లరును దీనియందు రేఫమేగలదనిరి. ద్విరేఫవర్ణదర్పణకర్త మాత్రమిది ద్విరేఫక మనెను. తమిళములోనిది ‘కర్త’ అను రూపముతో నున్నది. కర్ణాటమున ‘కటంగు’ అను శకటరేఫ రూపమే గలదు.

రేఫమునకు: — ఎ. గీ. “కరంగి నేరిమి వాటించి కరువుగట్టి”

(భార. విరా. ౨ ఆ. శబ్ద.)

“నీ. కరంచెనె నీరుగా నురపపేతి” (నను. ద్విరే. ౪ ఆ. ౧౧౫ పు.)

అకారమునకు: — చ. “కొఱలెడి తేజుచే బసిడిగుబ్బలియున్నటి వెడికొండయుం | గఱంగు నటంచు ... ..” (యూయాలి. ద్విరే. ౪ ఆ. ౧౧౫ పు.)

(౪౬౨) — ౧౦. కురులు - కుంజులు —

— పృథక్ కాయమున ‘నీ. కుంజుమాపు కుంజుగంటు కుంజుచకురుల’ అను పోటను ‘కుంజుచ’ శబ్దాస్పష్టతకయి ‘కురుల’ను పదము చేర్చబడనేగాని ‘కుంజులు’ అను అకారఘటితశబ్దమును జూపుటకుఁగాదని తోచెడిది. తిరుమలయ్యగారు దీనిని జెప్పకొండయు నిట్టి యభిప్రాయమును బలపఱచుచున్నది. కాని తిమ్మకవ్యాదు లిచట పుట్కిలి “కుంజులు” (వెండ్రుకలు) అను అకారఘటిత శబ్దమును జూపెనని తెలిచి తామును వద్దానిని బేర్కొన సాగిరిని తోచుచున్నది. తిమ్మకవి యీక్రింది ప్రయోగమును జూపెను.

“ఇందుబింబముమీఁది కందు చందంబునఁ, గుంజులు నెమ్మొగమున నెఱసియాడి” (భార. విరా.) (సర్వ. 3 ఆ. ౪౧ ప.) — కాని నెరయు భాతువు ద్విరేఫకి మగుటచే నీప్రయోగము ‘కుంజులు’ అను శకటరూపమును నిర్ణయింపఁజాలదు. కావుననే శబ్దరత్నాకరకర్తయు రంగనాథకవియు దీనిలోఁ గేవల రేఫముమాత్రమే గలదని నిశ్చయించుకొనిరి.

గీ. ‘ఇరులు గెలిచిన యంతఃపురేందు ముఖుల కురులు’ (నైష. సర్వ. 3 ఆ. ౪౦. ప.)

చం. “సురతనుఖంబు ... .. నీ | కురులకు ... ..”

(జై. భార. ద్వి. ౨ ఆ. ౧౪ పుట)

(౪౬౩) — ౧౧. కెఱయుట ? —

అప్పకవి తిమ్మకవి రంగనాథకవియు దీనిని బేర్కొనిరి. దీనికర్థము నెవ్వరును నీయలేదు. రంగనాథకవి తెలియదనెను. తిరుమలయ్య దీనిని జెప్పలేదు. కాఁగా “కింజుపుట కెలయును (త్రిపుటతిశయించును)” అని యప్పకవిచెప్పఁగాఁ

దిష్టుకవ్యాదుల నాటి కచటి 'కెలయు' అనుదానిచో 'కెలయు' అని ప్రమాద పతితమై వెలసినా యని యాలోచింపవలసియున్నది. కావుననే యిది శబ్ద రత్నాకరకర్తచే నుపేక్షింపఁబడెననియు నెన్ననగును.

(౪౬౪) — ౧౨. కొఱప్రాణము = కొరప్రాణము —

తిరుమలయ్య, యప్పకవి, తిమ్మకవియు నిందు రేఫమునె పేర్కొనిరి. రంగనాథకవి శబ్దరత్నాకరకర్తయై దీనిలో శకటమే గలదనిరి (రంగనాథకవి, యప్పకవియుఁ దీనిని ద్రుతకార్యముతో వ్రాయుట సరికాదు.) తమిళ కన్నడ ములలో నల్పార్థక కొఱశబ్దము అకారఘటితమై యున్నది. ఇందలి రేఫ మునకుఁ బ్రయోగము నెవ్వరును నియ్యలేదు — కొఱతశబ్దము దీనిని సంబంధించినదే యననగును.

కం. "జుఱుజుఱుకని నెత్తురు వెలి | కుఱుకుచు ... .. | కొఱప్రాణముతోడి (ఆము. 3 ఆ. శబ్ద).

కం. "ముఱిముఱిచీఁకటి ... .. నం | దఱురాజులు ... .. ఎల్లిటికే | గొఱగల ... .. " (ఉ. హ. ౪ ఆ. శబ్ద).

(౪౬౫) — ౧౩ కొరడా —

గుఱ్ఱమును దోళ్లు చబుకని దీని కర్థము. ఇదిహిందీపడిము. రేఫయుతము. దీనినెవ్వరును జెప్పలేదు. అప్పకవీయపట్టికలో "గుఱ్ఱపుకొఱడు" అని నిర్ణయముగఁ బడియున్నది. అప్పకవిరేఫ అకార సీసములలో నిది యగపడదు "కొఱ కొఱలాడుట కొఱత తక్కువ పండ్లు కొఱుకుట కోపంబు కొఱుపడుట" (అప్పక. ౨ ఆ.) అని మాత్రమే యప్పకవించెప్పెను. ఇచటనేగాక పెక్కుచోటులలో నప్పకవీయ రేఫ అకార శబ్దముల పట్టికలు ప్రమాద భూయిష్ఠములై యున్నవి.

(౪౬౬) — ౧౪. కొరడు — కొఱడు —

'కొరడు' అనఁగా గుడ్లగూబయు నింద్రధనువును. 'కొఱడు' అనఁగా, స్థాణువు, ఆయుధవి శేషము. అప్పకవీయమునందలి "పండ్లు కొఱుకుట కోపంబు కొఱడువడుట" అనుదానినిబట్టి చూడఁగా 'కొఱడు' శబ్దముయొక్క 'స్థాణువు' అనునర్థ మాతనిచే విపక్షింపఁబడె నని తోచుచున్నది. కాని యప్పకవీయ శకటశబ్ద పట్టికలో "కొఱడు = అకాశమునఁ బాడుచునది" అని యసంగతముగా నున్నది. శబ్దరత్నాకరమునందును "కొఱడుపాటు = తిమరుపట్టు" అని యున్నది. తిరుమలయ్య పద్యములలో నర్థము చెప్పఁబడలేదు "కొఱడువి కొఱడు కుఱుమా పనఁగా" అనిమాత్రమే యున్నది. తిమ్మకవి పద్యములలో "కొఱ కు కొఱలుట కొఱగామి కొఱకు కొఱవి" అనినేటి ముద్రణములలోఁబడుట ప్రామాదికము. అచట రెండుసార్లు పడియున్న 'కొఱకు' శబ్దములలో నొకట

'కొఱడు' అని యప్పకవీయము మూలముగఁ గొను స్వభావముగల తిమ్మకవి ప్రయోగించి యుండు నని యెన్నఁదగును.

(౪౬౭)——౧౫. కృష్ణులు, కృష్ణులు——

తిరుమలయ్యయు నప్పకవీయు దీనిని ద్విరేఫకముగ నెంచిరి. రంగ నాథకవి శబ్దరత్నాకర కర్తవలెనే యిందు శకటమునఁ చెప్పెను. తిమ్మకవి దీనిలో రేఫమును మాత్రమే యంగీకరించెను. కాని యిందలి రేఫమున కెవ్వరును బ్రయోగమును జూపలేదు.

మ. “పఱచుం దవ్వగ ... .. గ్ర! మ్మటి చూచున్ ... ..”

(భార. ఆర. ౬ ఆ. ౩౨ ప.) (అప్ప. ౨ ఆ. ౨౦౬. ప.)

కం. “! ... మఱొక్కఁడు సేసినపాపము ... .. క్ర! మ్మఱఁ దనకె కుడువ

వలయును! ...”

(రామా. ద్విరే. ౩ ఆ. ౯౫ పుట.)

(౪౬౮)——౧౬——గర గరిక-గఱ గఱిక——నై ర్గల్యము——

అప్పకవి యిందు శకటమున యంగీకరించెను. తిరుమలయ్య పద్యము లలో గఱికెబ్బమును గుఱ్ఱుశబ్ద సంతోషరూపమగు గుఱు శబ్దమును వేటొకచోట సైత ముండుటచే మఱొకచోటఁ గల 'గఱి గుఱుకలు' అనునది 'గఱ గఱికలు' అనునదిగా నాతనిచేఁ బ్రయోగింపఁబడి యుండుననియు నదియే యప్పకవి వాక్యమునకు మూలము కానోపు ననియుఁ దోచుచున్నది. కాని, తిమ్మకవి యిందలి అకారము చింత్య మనెను. శబ్ద రత్నాకరమున నిందు రేఫమే చూపఁబడెను. అకారమున కెవ్వరును బ్రయోగము నీయలేదు. రంగనాథకవీయు నిందు రేఫ మాత్రమున చూపెను.

కం. “సిరివంటిది ... .. గరగరికలఁ దనరెడు ... (యయాతి సర్వ. ౩ ఆ. ౪౫ ప.)

కం. “పరమ నుమనో ... .. గరగరికల గరిమ ...

(కళా. సర్వ. ౩ ఆ. ౪౬ ప.)

(౪౬౯)——౧౭——చఱువు = హవ్యము——

ఇది 'చరువు' అను తత్సమముయొక్క వైకృతరూపమని యప్పకవి చెప్పినట్లు తిమ్మకవి తలంచెనని తోచుచున్నది.

“నీ. చఱువును భుజియించి చెఱఁగుఁబట్టి”

(అప్పక. ౨ ఆ.)

“ఎ. గీ. చఱువును (చెఱువున - ముద్రిత పుస్తకము) ద్విజా ల్భుజించుట,

చెఱువుటయును! చెఱు వనఁ దటాకమగు ...” (సర్వ. ౩ ఆ. ౪౯ ప.)

ఇట్లు చెప్పిరేగాని నీనికిఁ బ్రయోగము నియ్యలేదు. అప్పకవి తటాక వాచక చరువు శబ్దమును రేఫనీసములోఁ జెప్పియుండుటచేతను, ద్విరేఫ పట్టి

కలోఁ జేర్చకుండుటచేతను బై అకార సీసపద్యమున 'భుజియించి' అను దానితోఁ జెప్పటచేతను నాతఁడద్దానిని హన్యవాచకముగానె ప్రయోగించె నని తిమ్మకవి తలంచియుండును. కాని, భారతప్రయోగ సిద్ధమైయున్న చెఱువుశబ్ద అకారము నప్పకవి చెప్పలేదనుట విశ్వాస విమూలముగ నున్నది. అప్పకవి పద్యములోని 'భుజియించు' శబ్దము తటాకార్య మునకుఁ గేవల బాధ కము కానేరదు కావున "చెఱువున భుజియించి చెఱఁగుఁ బట్టి" అని యప్ప కవి చెప్పియుండునని యెన్నఁదగును.

(౪౭౦)——౧౮——చీరు——చీఱు——

తిరుమలయ్యగారు దీనిని అకార ఘటితముగాఁ జేర్చొనిరి. అప్పకవి జిల్లుట యను సర్థమున నిందు శేషమనియు, జీల్లుట యను సర్థమున అకార మనియుఁ జెప్పెను. తిమ్మకవి యర్థద్వయమునను నీనిని ద్విరేఫకముగా నంగీకరించి యప్పకవికి వైమర్శముగల పక్షములనుఁ బ్రయోగములు చూపెను. "చీఱుట రెండుగా—" "చీరుట జిల్లుచుట" (అప్పకవీయము. ౨ ౪.)

శా. పాఱఁడులేచి దిక్కులు ... .. చీఱఁడు మాత్రసంఘము ...

(భాగ. ౭ స్కం. సర్వ. - అ. ౧౭౭.)

ఉ. సారథిఁగూర్చి యశ్వముల ... .. చీరి శరాసమంబు పొడిచేసిన ...

(భార. శల్య. సర్వ. ౩ ఆ. ౧౭౮ ప.)

ఉ. ఘోరగదా విదారణ విఘూర్ణిత శాస్త్రస కంభి కంభముల్ ।

చీరుచు ... ..

(భార. ఆర. ౭ ఆ. శబ్దర.)

శా. ఈ యాపంబున సంస్కృతి దొరికి మీరే చింతలు జెంతలు ।

జీరంగోరక ... ..

(ఉ. హరి. ౪ ఆ. శబ్దర.)

ఎవ్వరును జిల్లుట యను సర్థమునందలి అకారమునకుఁ బ్రయోగము నియ్యలేదు. అట్టి ప్రయోగము దొరకలేదని శబ్దరత్నాకరమున వ్రాయఁ బడెను. రంగనాథకవి సీస సర్థద్వయమునందును రేఫమునె యంగీకరించి యప్పకవిని బ్రమాణముగాఁ జూపుట యసంగతము.

(౪౭౧)——౧౯——చెఱఁగు——చెరఁగు——

ఎల్లరును దీనిని ద్విరేఫకముగా నంగీకరించిరి. అప్పకవీయము నందలి 'చెఱకబట్టు' అనుచో 'చెఱఁగుబట్టి' అని పఠింపవగును. శబ్దరత్నాకరమున మాత్ర మిందు రేఫము చూపబడలేదు.

రేఫమునకు——

చ. "రంగు మెఱుంగు బంగరు చెరంగుల రెండుము నాల్గుకొంగులన్"

(బహులాశ్వ. సర్వ. ౩ ఆ ౫౧. ప.)

చ. “రవియును దివ్యై కేతువు చెరంగునమూసి ... ..” (ఆముక్త. సర్వ. ఆ. 3 ఆం ప).

గీ, “అవని గంపింప లలిత వీతాంబరంబు !

చేఱుగు దూలఁ జక్రాంశులు తుఱఁగలింప”

(భార. భష్య. సర్వ. 3 ఆ. ౫౩ ప.)

(౪౭౭) — ౨౦ — చేకూరు, చేకురు, చేకూలు, చేకులు —

ఈ విషయ మీవఱకు విపులముగఁ జర్చింపఁ బడెను. (౪౩౫ వి.)

ఇట్లే పలుమూలు, పలుమారు, పలుమఱు, పలుమరు, పల్గురు మున్నగు వానిని గ్రహింపవలెను.

(౪౭౩) — ౨౧. చేర = చేఱ = ప్రసృతి —

అప్పటి యిందు శబ్దమున చూపెను. రంగనాథకవి యక్కవినె ప్రమాణించెను. తిమ్మనమున నిది ‘చేరై’ అని శకటయుతముగనె యున్నది. తిమ్మకవి యిందు అకారము చింత్యమనెనె కాని రేఫమునకుఁ బ్రయోగమును జూపలేదు. శబ్దకర్తాకర కర్తయు దీనియందు రేఫమే యంగీకరించి యాక్రంది ప్రయోగము నొచ్చెను.

ఉ. “ ... నన్నులంటిమా ! చేరలఁగొల్పఁ గావలయు ... .. !

ఊరులు ... .. కొమ్ములోని సిం ।

గారము ... ” (విజయ. ౧ ఆ. ౩౩ ప.)

(౪౭౪) — ౨౨ — తాగు, తాఱు —

‘అడగు’ అను నర్థమున దీనిలో అకారులుయు, ‘సంచరించు’ అను నర్థమున రేఫమనియు శబ్దకర్తాకర కర్త విభాగము చేసెను. కాని, తక్కిన వారెల్ల దీనిని అకారు ఘటితిముగనె చూపిరి. శబ్దకర్తాకర కర్త దీనిలో రేఫము గలదినుటకు “నీ, “హనగోఁ దాగు మృగంబులకై వడిఁ గైకొని యన మాస్త్ర కిర్తనలఁ దింతుచు ... ” (రాఘవ. కాం. ౧ ఆ.) అనువానిని ప్రమాణముగఁ జూపెను. “అడవిలో సంచరించు మృగంబులకై, వడితో నస్త్రములను కైకొని” యని రామాయణార్థమున ‘అడవిలో తాము మృగముల యాకృతిని ధరించి నలిచేయుచు’ అని భారతార్థమును శబ్దకర్త కరకర్తచేఁ జేయఁబడెను. కావున నాత్మార్థక సర్వనామ బహుసంచనమున రేఫమే యనుట నిశ్చయమగుటంజేసి రామాయణపక్షములోని ‘సంచరించు’ అను నర్థమునందును రేఫమే యనకతీరదనియాతఁ డభిప్రాయపడె ననఁదగును. అట్లయినను దత్ప్రద్యమున సర్వనామ శబ్ద మనావశ్యకమగుటంజేసి రెండుపక్షములలోను ‘తాఱు’ అను అకారుఘటితిమునె యంగీకరించి యుభయపక్షములందును గత్యర్థమునె చెప్పినను తుతిలేదు గాన నీప్రయోగ మందలి రేఫ

మును స్థిరపఱువఁజాలదు. పయి మార్గము ననుసరించియే యప్పకవి “తాఱు మెకంబు లీ తీఱున” అని యిట్లు పయిరాఘవపాండవీయ పద్యమును దలంపించుచుఁ జెప్పె నని విమర్శకులకుఁ దోచక మానదు. ఇక శబ్ద రత్నాకరమున నీయఁబడిన తక్కిన ప్రయోగములు యతి ప్రాసస్థలస్థములు కామింజేసి యకించిత్కరములనఁదగును.

కర్ణాట భాషలోని “తాఱు=శోషణే” అను ధాతువు దీని ‘అడఁగు’ ‘మఱుగుపఱు’ అను నర్థముల కనుకూలమై యున్నది. మఱియు కన్నడములో ‘తాఱుంతట్టు = సంచరించు’ అనియుఁ గలదు. కాన నిదియెల్ల యర్థములందును ఆకార ఘటితమే యనఁదగును.

ఉ. “వేటొక చామెత్తి ... .. తాఱు తెఱంగునేసి— ...”

(శబ్ద. ఉ. హరి. 3 ఆ.)

(౪౭౫)——౨౩——తిరి = తిఱి——తిరుగలి = తిఱుగలి

(౪౭౬)——౨౪——తిరుగు = తిఱుగు—

‘తిరుగు + కలు’ అని తిరుగలి శబ్దమునకు వ్యుత్పత్తి నెన్నునది. కాఁగాఁ బయి మూఁడుశబ్దములును నభిన్న శబ్ద మూలకములై యనఁదగును. ‘మఱివచ్చు = చుట్టివచ్చు’ అను నర్థమున నిందు శకటమును ‘సంచరించు’ అను నర్థమున రేఘమును దిరుమలయ్యయు నప్పకవియుఁ జూపిరి. తిమ్మకవి యంతటను నిది ద్విరేఘకమే యనెను. రంగనాథకవి ‘తిరుగు’ ధాతువులోని ది రేఘమేయని చెప్పియు “తిఱి వెట్టుట = దురద గలుగుటచేతఁ జెవిలో వత్తి వెట్టి త్రిప్పట” అనుచో శకటము చంగీకరించుట వింత.

మఱియు నప్పకవి ‘తిఱుగలి’ శబ్దములో శకటమును జెప్పఁగా నదితన పక్షమునకు విరోధించునని తలఁచి కావలయును నప్పకవీయములోని ‘తిఱుగలి’ శబ్దమును ‘తుఱగలి’ శబ్దముగా మార్చి యట్టి నిర్బిందుక తుఱగలి శబ్దమునకు తిఱుగుడుపా టర్థమనియు, సబిందుక తుఱగలి శబ్దమునకుఁ బ్రకాశ మర్థమనియు రంగనాథకవి యుదాహరించెను. నిర్బిందుక తుఱగలి శబ్దమునకు “చ. తెఱవకుమో కుమార ... తుఱగలి లేక సమ్మదముతోగమనివుము—” (భీమ. ౨ ఆ) అను దానిని బ్రమాణముగఁజూపెను. కానియీ పద్యమును శబ్దరత్నాకర కర్త యుదాహరించుటలో “తుఱగలిఁగొన్న సమ్మదముతో” అనియిట్లు ప్రకాశార్థక సబిందుక తుఱగలి శబ్దమే కుదురుపడు పాఠముతోఁ జూపి యుండుటచే రంగనాథ కవిగారి నిర్బిందుక తుఱగలి శబ్దము నిర్మూల మనఁదగి యున్నది. కావున నప్పకవి చెప్పినది నిర్బిందుక తుఱగలి శబ్దము కాదనియు ‘తిఱుగలి’ శబ్దమే యనియు గ్రహింపఁ దగును.

రేఫమునకు :—“చ. సుర విశిఖ ప్రయోగములు ... ..

నేల దిద్దిరం । దిరిగె ... ..”

(భార. అరణ్య. ౪ ఆ. ౯౪ నన్నయ పద్యము.)

కం. “తిరిగిన పండల నేటికిఁ । బురికొల్పఁగ .. । కురుపతి ... ..”

(భార. ద్వి. ౨ ఆ. ౨౦ పుట.)

అకారమునకు :—ఎ. గీ. ఉడుకుఁ గన్నీరు ... । తిఱిగి పొగులంగవే

సరి నెఱయ మనల । యవులఁ దిరుగుచు నున్నది ...

(భార. స్త్రీప. ౨ ఆ. ౪౫ ప. సర్వ. ౩ ఆ. ౬౮ ప.)

ఉ. “ఉటుకుంగుంభ యుగంబువై హరిక్రియ హుమ్నంచు బాదంబులన్ ।
దిటుగుం గండము వెన్నుఁదన్ను ... ..”

(భాగ. అష్ట. స్కం. సర్వ. ౩ ఆ. ౭౦ ప.)

“కం. తిఱిగిన కపులం గనుఁగొని । వెఱవకుఁడని విల్లుపూని ... ..

(రామాభ్యు. సర్వ. ౩ ఆ. ౬౯ ప.)

రంగనాథకవి ‘తిరుగు’ ఛాతువులో శకటము నంగీకరింపమింజేసి వై ప్రయోగములలో రామ భద్రకవి ప్రయోగము నుపేక్షించి బమ్మెర పోతనామాత్యుని ప్రయోగము ప్రమాణీకరింపఁ దగినది కాదనియు స్త్రీ పర్వ పద్యమున ‘తిరిగి పొగులంగ వేసలి విరియమేన’ అను పాత మున్న దనియుఁ జర్చించెను. అట్లయినను దిరుమలయ్యయు నప్పకవియు ‘తిటుగు’ అనుచో శకటము నంగీకరించుట చేతను దిమ్మకవి వైస్త్రీ పర్వ పద్యములో ‘తిఱిగి పొగులంగ వేసరి నెఱయ’ అని యుదాహరించుట చేతను నీ పాతమె తిక్కయజ్ఞ ప్రయత్న మనియు ‘వేసలివిరియమేన’ అను రంగనాథకవి పాతము కల్పితమనియు గ్రహింప నగును. ఇంతియ కాక ‘వేసలివిరియమేన’ అను పాతము పక్షమున ‘తిరిగి పొగులంగ’ అనునది యసంగతమును నగు చుండుటచేత సయితము రంగనాథకవి పాతము నిరసింపఁ దగియున్నది.

సీ. చూడు మిమ్ముద్దియ సుహృఁజూచి వదన మల్లార్పుచు, బ్రాణేశు నాననంబు
వైఁ జూడ్కి యడరించి పాణితలంబున నందంద నెమ్మొగ మడిచికొనుచు
మరలఁ బుత్తునిదెన కరిగిన మననుపే, రడలున మునుఁగంగ సతినిచెన్ను
మోమునఁ దనమోము మోపి మూర్ఛిల్లుచుఁ డెలిసి పల్ల భునురస్థలము గ్రుమ్ము
గీ. నుడుకుఁగన్నీరఁ దడియంగ నొఱగుచును వి । చేన్వయై యూరకుండుచుఁ
జెలులతోడఁ । దిరిగి పొగులంగ వేసలి విరియ మేన । నవులఁ దిరు

గుచు నున్నది యక్కటకట.

(భార. స్త్రీప. ౨ ఆ. ౪౫ ప.)

గాంధారి దుర్యోధన శవంబు కడకుఁ బోయి యేడ్చుచు నచట నున్న కృష్ణునితోఁ బ్రసంగించు సందర్భమున దుర్యోధనుని శవముపైని నాతని సుమారుఁడు లక్ష్మణుని శవముపైని బడి యావట కేడ్చి వేసరి యపులఁ దిరుగుచున్న కోడలిని శ్రీ కృష్ణునకుఁ జూపి యామె చేసిన ప్రసంగ మీ పద్యమున వర్ణింపఁబడెను.

“గాంధారి ... .. అప్పుత్ర శవంబుకడకుఁ బోయి. తరల విపుల వక్షము మీఁద నశ్రులు వెల్లి గొల్పుచు వ్రాలి ... ..

(స్త్రీ-౨ ఆ-౨౬-౨౭ ప.)

వ. దుర్యోధనవల్లభ, నిరీక్షించి మాధవు నుద్దేశించి యిట్లనియె ... ..

(స్త్రీ-౨ ఆ. ౪ ౩)

ఈ సందర్భమునుబట్టి దుర్యోధనుని శవమును నాతనిపుత్రుఁడు లక్ష్మణ కుమారుని శవమును నున్న యా చోటఁ బ్రకృతమున నున్నది గాంధారియనియు నపులఁ దిరుగుచున్నది దుర్యోధనపత్ని యనియుఁ దేలుచున్నది. కావున నీ పద్యమున వర్ణింపఁబడిన దుర్యోధన సతీ దుఃఖ వ్యాపారము లా వఱకు జరుపఁబడినవే గాని యపుడు జరుగుచున్నవి కానేరవు. కాఁబట్టి యామె వదన మల్లార్చుచు నెమ్మొగ మడిచి కొనుచు మూర్ఛిల్లుచు నొకగుచు విచేష్టయై యూరకుండుచుఁ దిరిగి పొగులంగ నపులఁ దిరుగుచున్న దన్న యీ పాఠము సంగతమై యుండలేదుగదా. ఇంక నట్లు దుఃఖించుచు తిఱిగి పొగులంగ వేసరి చెలులతోడ నపులఁ దిరుగుచున్న దన్న యర్థముగల “తిఱిగి పొగులంగ వేసరి నెఱయ మనల | యపులఁ దిరుగుచున్నది” అను పాఠమే సుసంగతమై యున్నదనియు నదియే కవిహృదయమనియుఁ జెప్పటకు సందేహములేదు. కాని ‘నెరయు’ అను రూపమును నుండుటచే నిది యంత ప్రబల ప్రమాణము కానేరదు.

బమ్మెర పోతనామాత్యుని ప్రయోగములు ప్రమాణములు కావన్న యపమార్గమును దిమ్మకవి నిరాకరించిన విషయ మీ వఱకు వివరించయే యున్నాను. (32౧ విష) ‘తిఱుగు’ ధాతువులోఁ బై రీతిని దిక్కయజ్ఞ పోతనామాత్యులు శకటమును వాడఁబట్టియే రామభద్రకవియు రామాభ్యుదయమునఁ బ్రయోగించెననుట యుక్తము. అద్దానిని రంగనాథకవి తడవనే లేదు.

(౪౭౭) — ౨౫-తిఱు=నశించు; తీరు=చక్కఁబడు—

‘తీరనికోపము, తీరనికినుక,’ అని యిట్లు తిరుమలయ్యయు నప్ప కవియుఁ దిమ్మకవియు రేఫముతో దీనిని జేర్కొనిరి. ‘తీఱు’ అని అకారమును సంయిత మిందుఁజూపిరి. అప్పకవీయములోని ద్వితీయక శబ్దముల పట్టికలో

“తీరనికినుక, తీఱిన మిట్టగ్రుడ్లు” అని యున్నది. వీనినిబట్టి పరిశీలింపగా శబ్దరత్నాకరకర్త చేసిన యర్థవిభాగము (తీరు=చక్కఁబడు విధము; తీటు=నశించు, సంధి) సరికాదనియు ‘చక్కనగు, చక్కన’ అనునవె దీని యర్థము లనియు నిది ద్విరేఫకమనియు సంగీకరించు టుచితమని తోచుచున్నది. ఈ చక్కన యనఁగా నీ యొప్పిదము. అనఁగా సీప్రకార మనునర్థ మీ మార్గమున నులభమె యగును. శబ్దరత్నాకర విభాగమునకుఁ దగిలిన బాధలును దీనికి సోకవు.

క. ‘కాఱడవి ... ఎదఁ బరితాపము! తీఱఁగ ... ..’ (భార. ఆది. ౪ ఆ.) (పరితాపము చక్కఁబడుట యనఁగాఁ బరితాపము నివర్తిల్లుట గదా.)

చ. “... ..రాజ్యము పాలులేక తీ. టున కొడఁబాటు గల్గిన నెఱుంగమి వెట్టరె...” (భార. ఉద్యో. ౩ ఆ) ఇట శబ్దరత్నాకరకర్త పక్షము బాధితముకాఁగా ‘తీటు’ అనుదానికి ‘సంధి’ అను ససంబద్ధార్థ మంగీకరింప వలసివచ్చెను. నా పక్షమున ‘తీటునకొడఁబాటు గల్గినన్ = చక్కనగుట కంగీకరించినచో’ అను నర్థము పై పక్షమున సుసంగతమగుచున్నది. ఈ భారత ప్రయోగమే దీని ద్విరేఫకతాంగీకారమునకుఁ బ్రబలప్రమాణ మగుచున్నది.

“కం. ఈ రాజున కివముగ నొకతీరున ...

(యయాతి. సర్వ ౩ ఆ ౧౯౦ ప.)

ఆ. వె. మాటువల్కనొండు తీటుసేయ (ఉ. రా. సర్వ. ౩ ఆ ౧౯౧ ప)

అను సుదాహృతుల నిచ్చి తిమ్మకవి యంగీకరించిన ప్రకారార్థము నందలి దీని ద్విరేఫకత్వము సయితము నా వ్రాసినపక్షమునకే యనుకూల మగుచు నంతటను దీని ద్విరేఫకత్వమును దోషజేయుచున్నది.

ద్విపద. “ఓరి నీ గర్వోక్తు లుబ్బును మదము! తీరెనె యనుడు ...” అను రంగనాథ రామాయణ ప్రయోగము సయితము శబ్దరత్నాకర విభాగమునకు బాధక మగుచు (కావుననె యిది ప్రక్షీప్తమని యాతఁడు తలంచెను) నంతటను దీని ద్విరేఫకత్వమును బలపఱుచుచున్నది.

ఉ. “తీరిన తత్తడిం జవగతిం బుటముల్ దుమికించు చాడ్పునం దీరని తత్తడిం జవగతిం బుటముల్ దుమికించి వాఁగె బెం । పారబిగించి ... ..” అను చంద్రాంగద చరిత్రప్రయోగమునఁ దీరిన (చక్కఁబడిన) యనఁగా ‘అనభిజ్ఞత నివర్తించిన’ అని యభిప్రాయ మెన్నునది.

రంగనాథకవి దీనికొక్క ప్రకారార్థమునె చెప్పటకును నట్టియర్థమున ద్విరేఫకత్వము సంగీకరించియు ద్విరేఫక శబ్దప్రదర్శన సందర్భమునఁ జెప్ప కుండుటకును గారణము తెలియరాకున్నది.

(౪౭౮)——౨౬-వాతెఱ=వాతెర; తెఱ=తెర—‘తెఱచు=ఆవరణము తీయు’ అనుదానిలో అకారమెగలదు. ‘తెర=చీర’ అనుదానిలో రేఫమే గలదు. ‘తోరంబు తెరయుఁదొరఁగుట’ అని యిట్లు యవనికార్థమున రేఫమే యుండునని తిరుమలయ్యగారు చెప్పియున్నారు. కావున ‘తెర’ శబ్దము ద్విరేఫ కమని రంగనాథకివి చర్చించుట సరియైయుండలేదు. తమిళము నందును నిట్లే శబ్దార్థభేదము లున్నవి. కర్ణాటమున మాత్ర మర్థద్వయమునందును శకటమే గలదు. ఇంక ‘వాతెఱ=వాతెర=అధిరోష్ఠము’ అనునది ద్విరేఫకముగ వాడఁ బడియున్నది. కాన “వాయి + తెఱపి = వాతెఱ; వాయి+తెర = (దంతనన నము)=వాతెర.” అని యిట్లు పక్షద్వయమునందును శబ్దావయవముల నెన్న నగును. తిరుమలయ్యయు నప్పఁవియు ‘వాతెర’ అను రేఫఘటితి రూపము నంగీకరింపలేదు. తిమ్మకివి రంగనాథకవులు మాత్రమే దీనికి ద్విరేఫకత్వము నంగీకరించిరి.

శకటమునకు——చ. నెఱికురులుక్ ... వా । తెఱయును ..

(భార. ఆది. సర్వ 3 6 ౭-౨ ప.)

రేఫమునకు:——కం. ‘గురువెడఁ జైత్రుఁడొంపనఁ గరములు ... వా । తెర ...”

(నారిజాతా. సర్వ. 3 6. ౬౦ ప.)

(౪౭౯)——౨౭-తేఱు=తేరు=తేటపడు——

అప్పకవి దీనిని ద్విరేఫక శబ్దపట్టికలోఁ జూపలేదు. తిమ్మకవి దీని శకట మునె యుదాహరించెను. కాని యుభయులును ‘తేఱు=తేరు’ అను రెండు రూపములను జేకొనిరి. అప్పకవి రేఫపక్షములో “తేరెడ మనుచు నేతేర తేరకు తేర...” అనియు అకార పక్షములో “ఇంతకుఁ జేఱుదురు...” అనియుఁ జెప్పెను. తిమ్మకవియు “తేఱుడు రసంగ బండిజాల్ శ్రీపురవైరి” అని అకారము తోను “గంజతేరు” అని రేఫముతోను జెప్పెను. రంగనాథకవియు దీనిని ద్విరేఫకముగానె యుదాహరించెను. శబ్దరత్నాకరకర్త మాత్రమిది “కలుగు” అను నర్థమునందె ద్విరేఫకమనియు. “ప్రసన్నతనొందు” అనునర్థమున శకట యుతమె యనియు విభాగముచేసెను. కాని యాతఁ డిచ్చిన ప్రయోగములను మఱికొన్ని యితర ప్రయోగములను బరిశీలించునపుడు మాత్రమట్టి విభాగ మున కానశ్యకత యగపడదు. అంతటను “ప్రసన్నతనొందు” అనియే యర్థ మనియు నందిది ద్విరేఫక మనియు గ్రహింపనగును.

అకారమునకు——ఉ. తూఱుపు ... । మీఱ ... । తీఱిచి ...

ప్రసదంబు మోముల । దేఱఁగ ... (జై. భా. ద్విరే.

౪ ఆ. ౧౦౩ పు)

కం. తేజుదురు రిపులు సక్కట | మీటుదురు ... .. (భాస్క. సర్వ ౩౮. ౧౯౨ ప)

ఉ. ... .. సోయగంబువైఁ | దేజుగఁ బ్రాథమపతుల తీటునఁ బెంపె
సలారి రిద్దఱున్ || (ఉ. హరి. ౭ ఆ. శబ్ద.)

రేఫముచకు — కం — వారన్యోన్యము ... .. నేత్రముల జెఱునగవుల్ |
తేరఁగ ... .. (నైష. ద్వైతే. ౪ ఆ. ౧౨౩.)

సీ || ... .. సునివంపతులు తమ కంబులు తేర నెయ్యంబు మీఱ | ననిచినఁ
నత్ప్రియతనయుు డవారితి ... .. ” (రాఘవ. ౧ ఆ. శబ్ద.) (ఇందుభారతా
ర్థమున “తిమకింబులు = మాహావేశములు, తేరన్ = వైకించునట్లుగ”
అనియు, రామాయణార్థమున “తిమకు, అంబులు = జలములు, తేరన్ = తెచ్చు
టకు” అనియు సర్థము నెన్నునది)

జలాదిక ముదిలి కాలువ్య మడుగుచకుఁ బోగా నిర్బలమైనది మీఁద
భాసిల్లును. అట్టి యర్థమునె రామాయణార్థముననుపచరింపఁ జేసికొనవలయును.

(రూం) — ౨౦ - తొరలు, తొఱలు

శబ్దాత్పాకిరమున నిందురేఫము మాత్రమె యంగీకరింపఁ బడెను.
తిరుమలయ్య మున్నగువారెల్ల నిది ద్విరేఫకమనిరి. కాని యెవ్వరును అకార
మునకుఁ బ్రయోగి మియ్యలేదు.

ద్వైప “ తొఱడు జన్మప్రే దోషంబు వాయ | నిరుమల నారతు లిచ్చు
స్థలయ ” (భాగ. శబ్ద.)

అప్పటివీయము అని “తొఱలుట కలయుట” అనుచో “తొఱలుట
కలుగుట” అని పఠింపవచ్చును. తిరుమలయ్య పద్యములోని “తొఱయుట
దీఱఁగ” అనుచో “తొఱలుట తీఱఁగ” అని పఠింపవచ్చును. ద్విరేఫవర్ణదర్పణ
ముఖాని యీ స నిర్ణయమునది గ్రంథము తొరఁగు శబ్ద విమర్శన గ్రంథము
లో గలసిపోయి సరిదిద్ది సూత్రమైయున్నది.

(రూం) — ౨౧ - తొరఁగు, (తొరుఁగు) తొఱఁగు —

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియుఁ దిమ్మకవియుఁ నిది ద్విరేఫక మనిరి.
రంగనాథకవియు శబ్దాత్పాకిరకర్తయు నిది ‘విడుచు’ అనుసర్థమున అకారయు
తమనియు “పడు (చ్యుతమగు, కాలు, రాలు) వ్రాలు, ప్రవించు, ప్రవ
హించు” అనుసర్థములందు రేఫయుతిమనియు విభజించిచెప్పిరి. అనఁగా
నిం దకర్ణి కత్వమున రేఫమును సకర్ణి కత్వమున అకారమును గ్రాహ్యములని
తేలుచున్నది. “తొఱఁగుట పడుడనుట” అను తిరుమలయ్య గారివాక్యము

దీనిని బ్రతిఘటించుచున్నది. (పడుడు=పడుట) అట్లయినను బ్రయోగము శబ్దరత్నాకర విభాగమునకే యనుకూలముగ నున్నట్లగపడుచున్నది.

తిమ్మకవి ఆకారఘటిత మని తలచి యుదాహరించిన

తే॥ గీ॥ పొగడ మ్రాకుల మొదలను బువ్వరసము

తొఱగ నెత్తవియందును నెఱయనొప్పె”

అను నృసింహ పురాణ పద్యము (సర్వ-3 ఆ-౨౦ ప) మాత్రము పై విభాగమునకుఁ బ్రతికూలముగ నున్నది. కాని “నెరయు” అను రేఘఘటిత రూపము సయితము నృసింహపురాణమున

మ॥ ధరణీ మండలి ... .. । నెరయు బంకజ సంభ వాలయము ... ..”
(నృసింహ-ద్విరే-౪ ఆ-౧౧౯ పుట)

అని యిట్లు వాడఁబడి యుండుటచేతఁ బయి పద్యములోనిది ‘తొరఁగు’ అను రేఘఘటితశబ్దమే యనఁదగునుగాన నది ప్రతికూలముకానేరదు. ‘తొఱగఁగు’ శ్రావు = తప్పించు కొనిపోవు’ అనుదానిలో ఆకారము మాత్రమే గలదని సర్వ సమ్మత మైనను నా శబ్దపల్లనములోనిది నకర్మక ‘తొఱగఁగు’ శబ్దమే యనుటలో విప్రతిపత్తి యగపడదు. “తొరుఁగు” అని శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడినదిగాని దీని యుకార మధ్యత్వమును సాధించు ప్రయోగ మియఁబడలేదు.

రేఘమున కుదాహృతులు:—

సీ॥ పొరలెత్తి ఘనసార తరువులఁ దనుదాన తొరఁగెడు

పచ్చకప్పురపు రజము ।

(మను. సర్వ. 3 ఆ. 2 రప)

చ॥ చరణహతిన్ లతాతరులు ... .. మహిం ।

దొరఁగఁగ ... .. (భారత. ఆది. సర్వ 3 ఆ 2౬ ప).

క॥ పరిజనములు కన్నీరులు । తొరఁగఁగ నడలొందు ... ..

(భార. ఆశ్రమ-సర్వ-3ఆ-2రప);

సీ॥ పరమాత్మపదముల దొరఁగివాఁడెడు నేటి తరఁగల ... ..

(నృ-పురా-సర్వ-3ఆ- 22ప);

ఆకారమునకు:—

చ. “మఱియొక టను జెప్పెద ... .. మే॥ । దొఱఁగుట యొప్పడే ... ..

(భార. కర్ణ. సర్వ. 3ఆ 2౨ప)

(౪౮-౨)——3౦-నెరయు = నెఱయు—

దీని నెల్లరును నెల్లయెడలను ద్విరేఘకముగ నంగీకరించిరి. నన్నయభట్ట ప్రయోగములలో మాత్రమిది ‘అచ్చాదించు’ అను సర్థమున రేఘ యుత

ముగను 'నింజారు' అనునర్థమున అకార యుతముగాను నున్నది. (౪౮ ౪ విష) అప్పకవి తిరుమలయ్యల పద్యములలో 'నెరనుట' అని ముద్రణములు గలవు. కాని యచట 'నెరయుట' అని సవరింపనగును. తమిట కన్నడములలో నిది శకటముతోనె యున్నది.

రేఫమునకు:—క. తరళనయనాబ్జ దళములు! నెరయఁగఁ బై మున్ను సల్లి
సృపనుతుఁ బూజిగా చిరి ... .. (భార. ఆది. ౩ ఆ. ౧౫౯)

(దృగబ్జదళములు సృపనుతు నాచ్ఛాదించు నట్లు సల్లి)
మాలిని. “నరునకు ... .. విమానంబుల్ నభోభాగమెల్లన్ | నెరసి వెలుఁగు
చుండన్ . (విమానములు నింగిని గప్పి వెల్లఁగా) (భార. ఆది. ౮౮౧౯౬ప)
మ. అరవిందోదరమూర్తిభానుఁడు ... .. | నెరసెన్ జీకటి కార్నొగుల్
జగతిపై ... .. (వసుచ. సర్వ. ౩ఆ. ౮౭౪) (నెరసెన్ = నిండెను)

క. వరమకుటరత్న ... .. మతి | నెరపె నుపక్వలకు ... .. (నెరపె =
నిండారఁజేసె. బుద్ధినిగల్గించెను) (కవికర్ణ. సర్వ. ౩ ఆ ౯౦)

అకారమునకు :—సీ. “... తాలు||ఆ-వె|| నుటుము గాఁగ నిట్లు నెఱయంగ
సత్వంబు మెఱసి ... ..” (భార. ఆది. ౬ ఆ.
౧౬౦ ప.) (నెఱయన్ = నిండుగా)

గీ. ఆయుధంబులు విడిచితి నంతమీఁద! మెఱసి బలవిక్రమంబులు నెఱపువాడ”
(భార. ఉద్యో. సర్వ. ౩. ఆ. ౯౪ ప.) (నెఱపు = నిండారఁజేయు).
(౪౮౩)—౩౧—నెఱి = నెరి—

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు రంగవాఙ్మయము నిందు శకటమునె
యంగేకరించిరి. తిమ్మకవి దీనిని ద్విరేఫకముగఁ జేర్కొనెను. శబ్దరత్నాకర కర్త
'పక్రత' అను నర్థమున మాత్ర మిది ద్విరేఫక మనెను.

చ. నెఱి కురులున్ విలోలసిత నేత్ర యుగంబును దేనె లొల్కు వా |

తెఱయును ... నే | నెఱిగినయగలనుండి ...

(భార. ద్విరే, ౩ ఆ. ౯౦ పుట.)

సీ. మొలక చీకటి జలజల రాల్పఁగా రాఁదె నెరులు మించిన వీరి కురులయందు.
(పాండు. ౧ ఆ. శబ్దర.)

(౪౮౪)—౩౨—పరి. - పఱి—

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు దీనిని ద్విరేఫకముగ నెంచిరి. అప్పక
వీయ ద్విరేఫక పద పట్టికలో “పరి చనుదెంచుట = సేన వచ్చుట - పరి
గొను = చుట్టికొను”, పరిమెయి = వేష్టనమున, పఱిమార్పుట = చంపుట”
అను శబ్దములుగలవు. వీనిలో 'పఱిమార్పుట' అనుచో అకారము చింత్యమని

తిమ్మకవి నిరసించెను. రంగనాథకవి యట్టి ప్రయోగములు లేకున్నచో నప్పకవి యేల చెప్పు నని యీ క్రిందిరీతిని సందేహించెను. 'పరిమార్చు' శబ్దము లోని 'పరి' శబ్దము 'పటియ=ఖండము' అనుదాని సంక్షేపరూప మని శబ్దరత్నాకర కర్త వ్యక్తపఱచెను.

సీ. కొఱ తూఱువును పఱుగులు అంకె టిచ్చ క్ర

వ్వుఱ కాఱులు లఘుత్వ మహితములని

ఎరవు పక్కెర కురుల్ గొరవగ గొరకలు పరిమార్చె నెరయుట గరగరికలు

పరువము నారును వరుగులు లోయుట కేగు నారిక గురు రేఫము లని

యప్పకవీశ్వరుం డనియె నాతఁడు ప్రయో

గములనెచ్చటనై నఁ గాంచఁబోలు ..." (ద్వితీ. ౪ ఆ. ౧౨౫ పుట.

శబ్దరత్నాకరకర్త "పటిగొను" అనుదానికి 'అపహరించు' అను సర్థమును గలదనియు నట్టియెడ నది అకార మాత్ర యుతిమనియుఁ దక్కిన యెడల నది రేఫయుతమె యనియు వ్రాసెను.

రేఫమునకు—చ. "పరి చనుదెంచె గోగణముఁ బట్టె నన నివిని ... వి । స్ఫురణము ... .. (భార. విరా. ౪ ఆ. ౨౮ ప) (పరి=సేన)

చ. "పరిమెయిఁ గాటి ... తె । చ్చి రనుకభర్త ... .." (భా. శాంతి 3 ఆ. ౫౦౫ ప.) (పరిమెయి=పరివేష్టనముచే.)

సీ. పరిమార్చు జాల రెవ్వరు మోక్షభంగుల ... ..

(భార. శ్రీ. న్య. 3 ఆ. ౧౨౪ ప)

కం. పరిభవ కరుడగు కీచకుఁ । బరిమాన్పుట ... ..

(భార. విరాట. సర్వ. 3 ఆ. ౧౩౩. పుట.)

అకారమునకు :—క. నెటి దప్పంబడి పెల్లగ

నొఱలెడి నర వాజి కరుల యలి వభిమన్యుం

డఱిముఱిఁ బడుటకు వగ మఁ

బఱిగొన నిల వెలుచ నఱచు భంగిఁ జెలంగెన్

(భార. ద్రోణ. ౨ ఆ. శబ్దర.)

పటిగొనన్ = దుఃఖము మనస్సును బరివేష్టించుగా = ఆవరింపగా నని యర్థము. దీనిని నీ క్రిందిపద్యమును శబ్దరత్నాకర కర్త 'అపహరించు' అను సర్థమున కుదాహరించెను. ఇది దపహరించుట యను సర్థముకన్న నావరించుట యను సర్థమే మిక్కిలి స్వారసికమై యున్నది. కావుననే తిరుమల య్యయ్య నప్పకవియు దీనిని ద్వితీయకముగా నెంచిరి.

క. నఱిమాలి బందెవెట్టిన | నఱిముఱిఁ జంపినను గజము నశ్వము మ్రుచ్చైచ్చు,
పఱిగొనిన నట్టి వారలఁగొఱులఁ దిగిచి చంపు టాప్పుఁ గువలయు పతికిన్ ||

(విజ్ఞా. ప్రా. కాం. శబ్ద).

ఇందలి 'పఱిగొను' శబ్దమునకు 'అపహరించు' అను నర్థము సరియై యున్నను నట్టి యర్థముకన్న (పఱిగొను = పరివేష్టించు = ఆవరించు = ఆక్రమించు) 'ఆక్రమించు' అను నర్థము స్వారసికముగ నగపడుచున్నది. 'మ్రుచ్చైచ్చు' అను పదము మూలములో నుండుటచేత దానివెనుక మరల 'అపహరించు' అను నర్థముగల పద మనావశ్యక మగును. అచట 'ఆక్రమించు' అను నర్థముగల పదమే స్వారసికమై యుండును.

(౪౦౬) — 33. పఱునఁదనము — పరునఁదనము —

ఈ 'పరున' శబ్దము 'పరుష' శబ్ద భవమగుటచేత నిందు రేఫ ముండుటలో విప్రతిపత్తి లేదు. అట్లయినను నీ క్రింది యొక భారత ప్రయోగ పాఠాంతర ముండుటంజేసి యిందు శకటమును పైత యంగీకరించి యప్పకవి తిమ్మకవులు దీనిని ద్విరేఫక మనిరి. రంగనాథకవి తద్భవములలోఁ గావ్య చిత్కముగా శకటముల నంగీకరించినను నతఁడు చూపిన యా పట్టికలో (ద్విరే. 3 ఆ. ౧౦2 పుట). నీ పదము లేనందున నిందాతఁడు శకటము నంగీకరింప లేదనఁ దగును. శబ్దరత్నాకరమునందును నీ శబ్దమున అకారము చూపఁ బడలేదు.

రేఫమునకు : — క. తురగము ... .. అ | ప్పరునఁదన మేమి చెప్పదు | ...

(భార. దో. సర్వ. 3 ఆ. ౯2 ప.)

అకారమునకు — ఆ. వె. చిఱుతవానికింత పఱునఁదనమ్ములు | నన్నె ... ..

(భార. సభా. సర్వ. 3 ఆ. ౯౩ ప.)

ఇచట "చిఱుత వానికింత తఱునంటి పలుకులు" అని యుండవలయు ననియు " పఱునఁదనమ్ములు" అను పాఠము నన్నయాభి ప్రేరణము కాదనియు నీవఱకె విశదీకరింపఁ బడెను. (౪3౧ విష.) కాఁగా 'పఱునఁదనము' అను అకార ఘటిత రూపము నకుఁ బ్రమాణ మగపడకున్నది.

(౪౦౬) — 3౪-పఱు = పారు —

తమిళ కన్నడములలో నీ శబ్దము అకారముతోనె యున్నది. తిరుమలయ్యయు నప్పకవియుఁ దిమ్మకవియు నిందు అకారమును మాత్రమే యంగీకరించిరి. రంగనాథకవియు శబ్దరత్నాకర కర్తయు భావనార్థమున నిది ద్విరేఫకమని యంగీకరించిరి. ఈ క్రింది ప్రయోగములను బట్టి యిది యెల్లడ అను ద్విరేఫకమే యని యంగీకరించు టుచితము.

అకారమునకు—క. వేటాక విలుగొని యమ్ముల | గీటి ... ..
పాట నతఁడు ... (భార. ద్విరే. 3 ఆ. ౧౦౨ పు.)

చ. వేటాక చాపమెత్తి ... | పాటఁగఁజేసి తేసి ...
(ఉ. హరి. ద్విరే. 2 ఆ. ౧౦౨ పు.)

రేఫమునకు—శా. శ్రీఘోర గట్టి నభోంతరాశమునఁ బారెం బడులు ...
(మనుచ. 3 ఆ. శబ్ద).

మ. ... రాట్నంపు గుం | డ్రలు నాఁ దేనె కొలంకులం భారలి పారన్ విచ్చు
పంకేరుహం | బుల ... .. (ఆముక్త. సర్వ. 3 ఆ. ౨౫౦ ప.)

మనుచరి త్రాముక్త మాల్యదల ననేక స్థలములందుఁ బ్రమాణిక
రించియుఁ దిమ్మకవి వై పద్యములను రేఫద్వయ సాంకర్యమున కుదాహరించి
నిరసించుట విమర్శ సహజమై యుండలేదు. వై రీతిని “పరుగెత్తు, ప్రవహించు”
అను రెం డర్థములందును రేఫ ప్రయోగ ముండుటచే ధావనార్థమందు
మాత్రమే యిది ద్విరేఫకమను పారి యభిప్రాయము పరాస్త మగుచున్నది
(౪౮౭)—3౫—పెరుగు = పెరుగు—

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు రంగనాథకవియు దీనిని ద్విరేఫకముగ
సంగీకరించిరి. తిమ్మకవి యిందలి అకారము చింత్యమని నిరసించెను. శబ్ద
రత్నాకరమున “వర్ధిల్లు, దధి” అను సర్థములలో బిందుపరకరేఫమనియు,
‘విజృంభించు యత్నించు’ అను సర్థములలో అకారమనియు, విభజింపఁ బడె
ను. ‘వర్ధిల్లు విజృంభించు’ అను సర్థములకు భేద మగపడదు. శబ్ద రత్నాకర
మున ‘కడఁగు- ఉద్యమించు’ అను సర్థమున కుదాహరింపఁ బడిన ప్రయోగ
ములును ‘వర్ధిల్లు’ అను సర్థమునకే సరిపడి యుండుటచేత నట్టి యర్థాంతరము
సంగీకరింప వలసిన యావశ్యకత లేదు. కన్నడమున నిది ఘనీ భావార్థమున
అకారముతోనె యున్నది. తమిళమున ‘వర్ధిల్లు’ అను సర్థమున రేఫముతో
నున్నది. కాఁగా నిది యెల్లడలను ద్విరేఫకమై యని యంగీకరించుట
యుక్తము. (‘తెగు’ అను సర్థమున నిది నిర్బిందుకము కేవల రేఫ ఘటితము)
రేఫమున కుదాహృతులు :—

చ. పరమ పరివ్రతస్ ... .. దుష్టభావనం |

బెరిగితి నీ నిమిత్తమున ... .. (భార. సభా. ౨ ఆ. ౨౫౫ ప.).

తే. గీ. పెరుగు నడలునుఁ | దనముక్కు చెరమ లదర | (భాస్కరరా.)

దీనిని అకారమునకు రంగనాథకవి యుదాహరించుట సరికాదు. స్త్రోత్రీ
నులు “చరమ” అనియే సమ్మతించిరి. శబ్ద రత్నాకరమున నిది రేఫకే యుదా
హృతము.

క. కురుసేనగదా ... ..! పెరిగిన మంటల ... .. (భార. ఉద్యోగం.)

అకారమున కుదాహృతులు :

సీ. తఱుచుటమ్మల నేదు పెరిగిన చందంబు ... ..

(భార. కర్ణ. ౧ ఆ) (ద్వితీ. ౪ ఆ. ౧౨౦ పుట.)

ద్విపద. పెఱుగుట లెల్లను బెక్కువదక్కి. తఱుగుటకై కాక ... ..

(రం. రా. ద్వితీ. ౪ ఆ. ౧౨౦ పు.)

(౪౮౮) 3౬ బిటును = బిరును

అప్పకవియుఁ దిమ్మకవియు నిందు శకటమున చూపిరి. శబ రత్నాకర కర్త దీనిని ద్వితీయముగ నంగీకరించెను.

రేఫమునకు: గీ. తిరుగఁడొక మాత్రమున వచ్చు బిరును చూడ ।

(కళా. 3 ఆ. శబ్ద)

(అప్పకవి మతమున నిది అకారోదా హృతియే. 'తిరుగు'లో నితని మతమున అకారముగదా).

చ. బిరునుగ నేటికిం దఱచు పేరేదు. .... పరునఁడనంబు! ... కురియు ... .. | దురమున ... .. (జై. భా. 2 ఆ. 3౯ ప. శబ్ద)

తాకు:—

కం. ఉఱుకుచునె కఠినముష్టిన్ । నెఱిచెడ ... .. ౪ । డైఱ ... । బిటునున పెనుకకు గుదించి ... ..”

(కళా. ౮ ఆ. శబ్ద.)

(౪౮౯)—32- మఱిగు = మరగు

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు దీనిని ద్వితీయముగ నెంచిన ట్లున్నది. “మఱపు మిఱుమిట్లుగొనన్” “మఱువులన నూటు” “మైమఱువులన్” అని మూఁడుచోటల శకటపద్యములలోఁజెప్పి యుండుటచే వీనిలో మొదటిదగు ‘మఱపు’ అనునది యీ శబ్దమెకానోపును. “మనముల్ మరపఁగవలె” అనియు ‘మరలుట మరిగించుట’ అనియు నితఁడు రేఫపద్యములలోఁ జెప్పటచేత నందు ‘మరపు’ అనునది దీని ప్రేరణరూప మనఁదగును. అప్పకవియు నిట్లే యీ రేఫ అకారములు రెంటికినిజెప్పెను. ఇది యీ గ్రంథములలో నుకారమధ్యముగఁ బడుట ముద్రణస్థానిత్య మనఁదగును. తిమ్మకవి దీనిలో రేఫమును బేర్కొన లేదు. రంగనాథకవి దీనిని ద్వితీయమున యుదాహరించెను.

అకారమునకు:— రగడ. కఱచి చఱచి యఱచి పఱచు కపిని బంపు నచ్యుతు నకు । మఱిగి తిఱిగి ... .. (అప్పకవీయ. ద్వి. ౪ ఆ. ౧౨౧ పు)

రేఫమునకు:—

కం. ... .. | తరుణీసంగతి నుండఁగ | మరగిన ... .. (రామా. ద్విరే.
రళ. ౧౨౧ పు).

కం. హరిచేష్టితములు క్రమమున | మరగి ... .. (ప్రత్య. హరి. ద్విరే.
రళ. ౧౨౧ పు)

(౪౯౦) ౩౮— మారిమసఁగు = మాటిమసఁగు—

ఇది శబ్దరత్నాకరమున లేదు. తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు దీనిని ద్విరేఫకముగఁ జెప్పిరి. తిమ్మకవియు రంగనాథకవియు దీనిలో రేఫమాత్రమునె యంగీకరించిరి.

ఆ. వె. నారసములఁ బొదివి మారి మసంగిన! ప్తైనఁ జూచి నరుఁడు ననిల! నుతుఁడు ... .. (సర్వ. ౩ ఆ. ౨౧౩ ప. భార. భీష్మ.)

‘మారి’అనునది సంస్కృత సమమగుటచేత నద్దాని విషయమున రేఫఽకారవిమర్శనము చేయట యసంగతమని శబ్దరత్నాకర హృదయమై యుండును. కాని “మారి = ఒకానొక గ్రామదేవత; మారిమసఁగు = చంపు” అని పారిజాత కోశమునఁ గలదనుచు లక్ష్మీ నారాయణీయమున నుదాహరింపఁ బడెను. అయ్యవి యచ్చాంధ్రకోశములు. అచ్చతెల్లు కావ్యములలో నీశబ్దము నకు వాడుకగలదు. దీనిని ద్విరేఫకముగఁ జెప్పిన తిరుమలయ్యయు నప్పకవి యునియ్యది మారీశబ్దభవమని తలంచినట్లు తోచుచున్నది. (రక విమర్శమును నిట్టిదె) — అర్థమునందు మార్పు వెలసినను దదభవ మనఁబడునుగదా.

(౪౯౧) — ౩౯ — మాటు. మారు — (బీటుపైపు) —

కం. ... .. | మటుఁగున విహరించి మఱది మాటుమొగము ప | ల్పటు”
అనియిట్లు తిరుమలయ్య దీనిలో శకట రేఫమునె చెప్పెను.

సీ. “బీటుపైవక యిను మాటు మాటడుగుట ... | మాటుమాటాడుట
మాటుమొగమ్ము ... వేమాటు ... ..” అని యిట్లప్పకవి మాటుశబ్దమున నెల్ల యర్థములందును ఽకారమునె యంగీకరించెను. రంగనాథకవియు నప్పకవి చొప్పననే చెప్పెను. తిమ్మకవి యీక్రింది భారత పద్యమున కపార్థము చేసికొని ‘మారు’ శబ్దమునందును దానితోఁ బ్రాసముగల

{ “గీ. బీటుపైయె రథ్యంబులు మాటు మొగము | ... .. }
(భార. భీష్మ. సర్వ. ౩ ఆ. ౨౦౪)

బీటుపైపుశబ్దమునందును రేఫ ఽకారములు రెండిటిని సంగీకరించెను. శబ్దరత్నాకరకర్తయుఁ దిమ్మకవివలెనె భ్రమించి ‘మారు’ శబ్దమునరేఫము నుసెత మంగీకరించెను.

“మారు. దే. వి. ప్రతి. ఆ. వె. ‘అమరసైన్యములును దమయంత వర్తింప! నేరకునికి నాకు మారు మొగము | గా నొనర్పవలసెగాదె ... ..’

(భార. ఉద్యో. ౪ ఆ. ౧౪౪౪.)” (శబ్దరత్నాకరకోశము)

“ఆ. వె. అమర సైన్యములును దమయంత వర్తింప |

నేరకునికి నాకు మారు మొగము | గా నొనర్పవలసె ... ..

(సర్వ. 3 ఆ. ౨౦౫)

ఇందులో మారు మొగమునుట రేఫముగాఁ బ్రయోగించినాఁడు గనుక బీరు ప్రావుటను మారు మొగ మనుటను రేఫ అకారములు రెండును గలవు”

(సర్వ. 3 ఆ. ౨౦౫).

వై శబ్దరత్నాకర సందర్భమును దిమ్మకవిగారి యీ సందర్భమును గేవలము ప్రామాదికములయి యున్నవి. తిమ్మకవి యనుకొన్నట్లు మారుశబ్దము ద్విరేఫకమై యైనను నద్దానితోఁ బ్రాసముగల్గినంత మాత్రమున కేవలరేఫము తోఁబ్రాసమును జూపజాలనపుడు ‘బీటుప్రావు’ శబ్దమునరేఫమెట్లు స్థిర పడునని యాతఁడు తలంచెనో తెలియకున్నది. అది యట్లుండఁగాఁ దిమ్మక వియు శబ్దరత్నాకరకర్తయు ననుకొన్నట్లు వై యుద్యోగ పర్వపద్యమునఁ దిక్కయజ్వ ‘మారు మొగము శబ్దమును బ్రయోగించియే యుండలేదు. ఇంక ‘కుమారు’ ననఁగాఁ గుమారస్వామిని ‘మొగముగా నొనర్పవలసె’ ననఁగా సేనాపతిగాఁ (అమరసైన్యములకు) జేయవలసెనని యచటఁ దిక్కయజ్వ సందర్భపఱిచెను. అచటి గ్రంథసందర్భముం జూపెదను.

‘వ. అక్షోహిణీ నాయకుల సమకట్టి రారాజు పితామహు పాలికి వారిం దోడ్కొని చని ... .. చేతులు మొగిచి యిట్లనియె.

చ. నెఱిఁ బడి యాజి నీ మొనలు నేరవు గూడి తగం జరింప ... ..

ఆ. వె. అమరసేనలును దమంతన వర్తింప | నేరకునికి, నా, కుమారు, మొగము! గా నొనర్పవలసెగాదె సమస్తసే! నలను నీవ యరసి నడపవలయు.

(భార. ఉద్యో. ౪ ఆ. ౧౪౨-౧౪౩.-౧౪౪ ప.)

పయిసందర్భమును గ్రహింపక తిమ్మకవియు శబ్దరత్నాకర కర్తయు న పార్థమును జేసికొని ‘మారు’ అను రేఫరూపమును జెప్పిరిగాన నయ్యది వై ని వివరించినరీతిని నిర్మూల మగుచున్నది. కాఁబట్టి “మారు, బీరుప్రావు” అను రేఫఘటిత రూపములు లే వని యెన్నునది.

(౪౯౨) ౪౦. ముందఱ = ముందర

ఎల్లరును నిందు శటమునె చూపిరి. శబ్దరత్నాకరకర్తమాత్రము దీనిని ద్విరేఫకముగా వ్రాసెను. దీనికిఁ దర్వాతిదెయగు ద్విరేఫవర్ణ దర్పణమున

నిట్లు వ్రాయకుండుట వింతగనున్నది. (1887 (క్రీ. శ.) సం వ త్సరమున శబ్ద రత్నాకరము ముద్రితమయి యున్నది. 1903 సంవత్సరమున ద్వితీయ వర్ణ దర్పణము ముద్రితమైనది.) ఇట్లు చూచికొనకుండుట ద్వితీయవర్ణ దర్పణమున ననేకస్థలముల నగపడుచున్నది.

తాకు: చ. చిటుతలెనంబునం దగవు చి త్తమునం దలపోయలేక ముం ।

దఱ నటు వ్రావ నిచ్చితి ... (భార. ఉద్యో. 3 ఆ. శబ్దం).

రేఫమునకు:—కం. ధరణిఁ గడుపేదవారును । పురిటికి ... ముం । దరసంగ హింతు రవి మన । కరుదు ... (భార. అర. 3 ఆ. శబ్దం).

(౪౯౩) రం (ముచ్చిటు - ముచ్చిటితనము - ముచ్చిరు - ముచ్చిరి)

అప్పకవియుఁ దిమ్మకవియు “ముచ్చిటితనము” అను దానిని మాత్రము అకార ఘటితముగాఁ జూపిరి. అర్థము తెలుపలేదు. శబ్ద రత్నాకరములో “ముచ్చిరు” = (శోకించు) “ముచ్చిరి” (= శోకము నొందినవాఁడు) అనునవి రేఫయుతములుగాఁ జూపఁబడినవి. ఎవ్వరును రేఫ అకారములకు యతి ప్రాసస్థలస్థిత ప్రయోగముల నియ్యలేదు. రంగనాథకవి “ముచ్చిటు” (=వ్యసనపడు) అని యిట్లు శబ్ద రత్నాకరార్థమును నప్పకవి శకటయుత శబ్దమును మేళగించి చూపెను.

ఉ. “ముచ్చిరనేల నేఁ గలుగ ముద్దియ... (భార. ఉద్యో. 3 ఆ. శబ్దం.)

చ. మును మనచేత భంగపడి ముచ్చిరి యుండుటఁజేసి వాండునం!

దనులు ... (భార. ఉద్యో. ౪ ఆ.) (ఈ ప్రయోగములు యతిప్రాసస్థల ఘటితములు కామింజేసి రేఫ అకారములను నిర్ణయింపనేరవుగదా)

(౪౯౪)—రంతు = అంతు—

అప్పకవియు రంగనాథకవియు దీనిలో అకారమును మాత్రమే యంగీకరించిరి. తిమ్మకవి దీనిని ద్విరేఫకముగా వ్రాసెను. శబ్దరత్నాకరకర్త ‘కలకలధ్వని’ అనునర్థమున నిందు అకారమనియు, ‘క్రీడ, రతిక్రీడ, ద్యూతక్రీడ’ అనునర్థములలో నిందు రేఫమనియు వ్రాసియున్నాఁడు. అయినను గ్రీడలో సైతము గేలిసేయుట, కరతాళాది ధ్వనులుచేయుటయు నుండును గాన నిట్టి విభాగము వానిప్రత్యేకతను జూపఁజాలదు. ప్రయోగములును గ్రీడా పరముగాఁగాని ధ్వనిపరముగాఁగాని యర్థముచేయుట కనువుగనే యున్నవి. కాన నట్టి యర్థములందుఁ దిమ్మకవి చెప్పినట్లే దీనిని ద్విరేఫక మనుటయె లెస్స.

రతిశ్రీఙ్గారమునందలి రేఫమునుమాత్రము సాధించు యతిప్రాసాది స్థలగతప్రబలప్రయోగము నెవ్వరును నీయలేదు. కానియదివైకృతమగుటచేత నందురేఫ ముండుటలో సందేహ ముండనేరదు. రంతుశబ్దము రతిశబ్దభవమని వైకృతదీపికయందును బురుషోత్తమ కవీయమునందును వ్రాయఁబడెను. కాని రంత్ర శబ్దభవమనుట యుక్తతరమై యుండును.

అకారమునకు—నీ. అంతులో మేర మీఱ దొకప్పుడును ఘనశ్రీలఁ బొంగి యును నీ సింధుకన్య (వసుచ. సర్వ. 3 ఆ. ౧౩౩ప).

ఇచట సముద్రుడు ధ్వనిచేయుచు మేర మీఱునని యర్థము.

ఉ. అంతులు మీఱుమిక్కిలిగ జాగతనంబున దొమ్మిచేసి దు ।

ర్ధాంతపరాక్రమోన్నతులు దానవదైత్యులు ... ..
(భీమ. సర్వ. 3 ఆ. ౧౩౩ ప. శబ్దర.)

(‘అంతులు మీఱి-అంతులుమీఱ’ అని పాఠాంతములు) (ఇచట అంతులనఁగా నఅపులు మున్నగువాని ధ్వనులు)

రేఫమునకు—

శా॥ రంతుల్ సేయకు కుక్కుటాధమ దరిద్రక్షుద్ర శూద్రాంగణ
ప్రాంతోలూఖల మూలతండుల కణగ్రాసంబుచే గ్రొవ్విదు
ద్ధాంత స్వానిల భిన్నహృత్ఫణిపణాం తర్ధాంస మాధుర్యమే
చెంతం గోళులు ఖగేంద్రు చెంగటను నీ జంజాటముల్ సాగునే ॥

(శ్రీనాథుడు. సర్వ. 3 ఆ. ౧౩౦).

(ఇచట రంతులనఁగా ఉద్ధత ధ్వనులు)

ఉ ...నిశా । తాంగజ బాణకైరవ సితాంబుజ మత్తచకోర బాలసా ।
రంగ తటిన్నికాయముల రంతులు సేసెడి వాడిచూపులన్ ।

(శ్రీనాథ. సర్వ. 3 ఆ. ౧౨౯ ప).

(ఇందు‘రంతులు చేయు టనఁగాఁ బరిహసించుట. పరిహాసము కరతా శాది కలకలధ్వని పూర్వకమేగాన నిదియు‘ధ్వని’ అను సర్థమునుండి గాణ ముగా లభించినదే యవచ్చును.)

మ. విని యా రంతు దురంతకైల మథనా విరూపత సింధూద్ధత ।ధ్వనియో..

(వసుచ. ౨ ఆ.) (ఇచటధ్వని యనుసర్థము నిర్వివాదమేకాని యిందలి రంతు శబ్దములోని రేఫము యతిప్రాసనిబద్ధము కాదయ్యె)

(౪౯౫)—౪౩. రాగిల్లు, రూపించు, రీతి, రోవెలఁది, వారింపు, సౌరము-

వెనుక వ్రాసిన ‘౩౮. మారిమసంగు’ శబ్దములోని మారి శబ్దమువలెనే గువియు సంస్కృతసమములుగ శబ్దరత్నాకర కోశమున నుదాహరింపఁ

బడినవి. అయినను మారిశబ్దమువలెనే యివియును సంస్కృతమునలేని యర్థ విశేషాదులను బట్టి వైకృతము అని తలంచికావలయు నాంధ్రలాక్షణికులు వీని నచ్చతెన్లులుగా గణించి యీ సందర్భమునఁ బ్రసంగించిరని తోచుచున్నది. వీనికిని నచ్చతెనుంగు కావ్యములలోఁ బ్రయోగముండుటపైతము వైవిషయమునకు సాధకమైయున్నది. వైవానిలోని 'వారింఁచు' అనుదానికిఁ బ్రకృతియగు 'వారు' ధాతువు 'వారక' 'వారిని' మున్నగురూపములతో నాచ్చికముగ వాడఁబడుచుండుట సర్వసమ్మతము. అట్లే 'రోవెలంది' శబ్దములోని రో శబ్దమునకు మూలమనఁదగు 'రోయి' శబ్ద మాచ్చికమనుటకు నిప్రతిపత్తియే లేదు.

రాగిల్లు:— 'రాగింఁచు' అను రూపము మృగ్యమగుటచే 'రాగిల్లు' అనునది 'రంజిల్లు' అనుదానికి వైకృతమని తలంచిరి కాఁబోలు!

రూపింఁచు:— 'రూపు' అను తదృశశబ్దము వెలయుచుండుటచేత నద్దాని నుండి 'రూపింఁచు' అనియేర్పడె నని తలంచి యుందురేమో?

రీతి:— రీతిశబ్దమునకు 'దెనుఁగు నావేశముగల శబ్దరత్నాకర సంఖ్యాధినీ కోశములలో ప్రకారార్థ కత్వము వ్రాయఁబడినను సంస్కృతశబ్దవిషయమునఁ బ్రామాణికము లనఁదగు శబ్దస్తోమ మహానిధి వాచస్పత్య శబ్దార్థ చింతామణ్యాదులలోఁ బ్రకారార్థకత్వము వ్రాయఁబడలేదు. కాఁగా నిట్టియర్థమున నియ్యది వైకృతమని తలంచి యుందురేమో?

సారము:—

'వెనుక వ్రాసిన మారిశబ్దము గ్రామదేవతా విశేషమునకు సంజ్ఞయగుచు నాచ్చిక మనఁబడునట్లే మతవిశేషమునకు సంజ్ఞయగుచు నియ్యదియు నాచ్చికముగాఁ దలంపఁబడెనా యనియాలోచింపవలసి యున్నది. ఆచ్చిక కావ్యములలో సంజ్ఞావాచకములు వాడఁబడు సంప్రదాయము గలదు గదా.

'రాగిల్లు, రూపు' మున్నగువాని యాకారమునుబట్టి తదృశతత్వమును గల్పించుటయుఁ గొందఱు లాక్షణికుల కభిమత మనఁదగును. సంస్కృతశబ్దమునకుఁ దెనుఁగు విభక్తులు చేర్చుటలోఁ గలిగెడి వర్ణ వికారములనుబట్టి పైతము వానికిఁ దదృశతత్వమును గొందఱు అంగీకరించుటయుఁ గలదు. కవిసంశయ విచ్ఛేదమున 'వయసు, తపసు, మనసు, వృద్ధు, మూర్ఖు, దుష్టు, ధూర్తు' అను శబ్దములు వైకృతములుగా సాధింపఁబడినవి. 'కుండ, పన్నీరు, కళంకు, వర్గుమీను, నాదు, వాదు' మున్నగువాని తదృశతత్వము సర్వసమ్మతమేగదా.

పయి సందర్భమును బట్టి 'రాగిల్లు' ప్రభృతులు వైకృతములని తలంచి యప్పకవ్యాదు లీ సందర్భమున నీ క్రిందిరీతిని జెప్పిరని యెన్ననగును.

నీ. "రాగిల్లుటయును రారా యనుటయు" "రీతి గాదనక యీ రీతి రూపించుట ...రూపరి రూపు రూక" "రోజు రోక్రలి రోలు రోవెలంది" "వారువ మశ్వంబు వారని కోపంబు వారిండు కొనుటయు వారకములు."

"గీ. సారు సారంబు నోడ బేహరి వింత"

నీ.॥ "మారట మి త్తియై మారి మసంగుట" "మాటి మసంగుట మాటుపడుట"

(అప్పకవీయ రేఫ అకార సీసమాలికలు. ౨ ఆ. ౧౯౬-౧౯౭ ప.)

(౧౯౬)—రర-తాచు = రాచు; తాపు = రాపు

తమిట కన్నడములలో నీ శబ్దము రేఫముతో నున్నది. తిరుమలయ్య యిందు అకారమున చెప్పెను. అప్పకవి దీనియం దుభయరేఫములను జెప్పియు దీనిని ద్విరేఫకశబ్ద పట్టికలోఁ జేర్చకుండుట వింత. "తాచు నీలపు తాయి" "రాచుట రాజుట రాయుట" (అప్పకవీ. ౨ ఆ). తిమ్మకవి దీనిలోని అకారము చింత్యమనెను. రంగనాథకవియు దీనిలో రేఫమాత్రమున చెప్పెను.

రేఫమునకు—

ఉ. .. పాపముల్. రాచుట యొండె గా కిహ పరంబుల కూరక దూరమై ... (మనుచ. ద్విరేఫ ౨ ఆ. ౧౫ పుట.)

శా. "రారాపిళ్ల భుజాంగదంబుల మణుల్ రాలంగ ... (మను. ౪ ఆ. శబ్దర.)

ఉ. "రాహువఁ గాను నిన్నరయ రాచిన శూలిని గాను ... (మాదయ్య గారి మల్లయ; రాజశేఖ. సర్వ. 3 ఆ. ౨౧౭ ప.)

అకారమునకు:—

ద్విపద. "ఏచిన గురుభక్తి నెల్ల-గోకముల. తాచిన కొడుకు నాఱడి జంపికొంటి." (రంగ. రా. అయో. శబ్దర.)

ఉ. అంకెలు గర్జలై యడర తాపుడనంబున ... (హరి. పూ. ౮ ఆ. శబ్దర.) ("అంకెలు గర్జలై యడర తాఁగతనంబున" అని యిట్టిది రంగనాథ కవిచే నుదాహరింపఁబడి యుండుటంజేసి యీ యుదాహృతి మానినను మాన వచ్చును. మఱియు 'రంకె' అను రేఫరూపమే తిరుమలయ్య, యప్పకవి మున్నగువారిచే నంగీకరింపఁబడి యున్నదిగాన నిది 'తాపు' అను దాని కంతగా సాధకమును గాఁజాలదు.)

(౪౯౭) — ర౫-తేవు = రేవు —

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియుఁ దిమ్మకవియు నిందు అకారమునఁ చెప్పిరి. రంగనాథకవియు శబ్దరత్నాకర కర్తయు నిందు రేఫమాత్రమునఁ యంగీకరించిరి. తిమ్మకవి యిందు రేఫమును సాధించు ప్రయోగముల నుదాహరించి రేఫద్వయసాంకర్యమున కుదాహరించుట యసంగతము.

అకారమునకు:—

ద్విపద “తేసి చూడఁగ రాని తేవు చక్కటికి” (రంగ. రా. సర్వ. 3 ఆ. ౨౨౯ ప.)

చ ... .. ఒప్పుమీ ! తీన యది యన్న దీజలము తేవును మంచిది ... ..

(ఎఱ్ఱా. రామా. సర్వ. 3 ఆ. ౨౩౦ ప.)

రేఫమునకు:—

గీ. “వనధి సర్వంకమం బయ్యు నలయుపనికి ! రేవులన కాని చొరరాని రీతి నధిప ! (కవికర్ణ. ౫ ఆ. శబ్దగ.)

శా. “రేవుల్ మావు మతంగజంబును మణి శ్రీఖండ ముక్తాదియున్ । రా వాణిజ్యముఁ బెంచి యేలఁగ నగున్ ... .. (ఆముక్త ర ఆ. ౨౪౫. శబ్దగ.) (సర్వ. 3 ఆ. ౨౫౩ ప.)

ఇయ్యది ‘కరవాకపట్టణము’ అను నర్థమున కుదాహరణముగా శబ్దరత్నాకరమునఁ జూపఁబడెను. రంగనాథకవి నీని చలావతరణ ప్రదేశాధముననే యుదాహరించెను. (ద్వితీ. ౨ ఆ. ౪౬ పు.)

పయి రెండుపద్యములనే గాక యీ క్రిందిపద్యమును సైతము తిమ్మకవి రేఫద్వయసాంకర్యమున కుదాహరించుట సరికాదని యీ వలనకు వ్రాసియే యున్నాను.

సీ. “రేఖలై మీఁదటి రేవులై యొప్పు ప, న్నాగంపుఁ గడపల్ల బాగు నెఱప” (కళాపూ. సర్వ. 3 ఆ. ౨౫౬ ప.)

ఇందు “రేఖలై మీఁదటి రేవులై” అను పాఠమే నేటి ముద్రణము లలోఁ గలదు. శబ్దరత్నాకరకోశమునందును “తెప్ప” అను పాఠమే యుదాహరింపఁబడెను. ఈ పద్యము దృష్టల వర్ణనములోని దగుటచేత నిందు ‘రేపు’ అను పాఠమే కవి ప్రయుక్తమనియు ‘రేవులై’ అన్నది రేఖకాది కృత ప్రమాద పాఠమనియు నెన్నవగును. కాఁగా నీ పద్యము ప్రకృతో దాహృతి కుపకరింపదని గ్రహింపవలెను.

(౪౯౮) — ర౬—తోయు = రోయు —

తిరుమలయ్య ‘రోయక’ అని చెప్పుటచేత ‘రోతపడు’ అను నర్థము నందు రేఫయుతమని యాతఁడు చెప్పినట్లు తోచుచున్నది. అప్పకవి

సీ. “తోయుట వెదకుట తోతపడుట” అని యిట్లు రెండర్థములందును నది అకారఘటితమె యని చెప్పెను. ఈ యప్పకవి వాక్యము తప్ప దీని అకారమునకుఁ బ్రమాణ మగుపడదు. ‘రోయుట అకార మగుట చింత్యము’ అని తిమ్మకవి వ్రాసెను. “ఒకానొక ఆధునికకవి దీనిని ‘వెదకు’ అను నర్థము నందు శకటరేఫముగాఁ బ్రయోగించియున్నాడు. అది యాదరణీయము కాదు” అని శబ్దరత్నాకర కర్త వ్రాసెనేకాని యాకవి యెవ్వఁడో తెలుపలేదు. రంగనాథకవి ‘అసూయార్థమున (ఏవ) నిందు రేఫమనియు ‘వెదకు’ అను నర్థమున అకారమనియు విభజించి యప్పకవికిఁ దాను భిన్నాభిప్రాయుఁడై యయ్యుఁ బ్రయోగాంతరము లేక కావలయును ‘వెదకు’ అను నర్థమునందలి అకారమున కా యప్పకవి వాక్యమునె ప్రమాణముగఁ జూపెను.

ఉ. పూర్వత కోర్చి యించుకయు రోయక వైకొని యెల్లభంగులక”

(భార. భీష్మ. సర్వ. 3 ఆ. ౨3౮ ప.)

కం. ... ..పు ! శ్రుల నేమని విందు నేను రోయకయింకక.”

(భార. ద్రోణ. సర్వ. 3 ఆ. ౨32 ప.)

ఉ. “... ..ఆత్మిపరాక్రమోన్నతుల్ ! రోయను గాననాంతరము రోయను ... .. (రామాభ్యు. ౫ ఆ. శబ్దర.) (‘వెదకు’ అను నర్థమున కిది మాత్రమె యుదాహృతమయి యున్నది.)

(ర౯౯) — ర౯-తోలు = రోలు —

సీ. “రోజు రోకలి రోలు రోవెలంది” (అప్పక. ౨ ఆ.) అని యప్పకవి రేఫ సీసములో మాత్రమె దీనిని చెప్పెను. రోకలి శబ్ద సాహచర్యమున దీని నులూఖలార్థమున మాత్రమె పేర్కొనెనాయని యాలోచింపవలసియున్నది. తిమ్మకవియు నట్లే “రోలు రోకలి రోజు టం చోలిఁ బలుకు” అని చెప్పి ‘తోలు’=విలపించు, అను దాని కీ క్రిందిపద్యమును అకా రోదాహరణముగా నిచ్చుట సరయఁగా నాతఁడును నులూఖలార్థమున దీనిలో రేఫమునే యంగీకరించి విలాపార్థమున అకారమును జెప్పినని తేలుచున్నది. శబ్దరత్నాకరమున దీనిలో రెండర్థములందును అకారమె చూపఁబడినదిగాని యులూఖలార్థ అకారమునకుఁ బ్రమాణ మియఁబడదయ్యె. తమిళ కన్నడములలో నులూఖలార్థమున నది రేఫ ఘటితముగ నె యున్నది. ‘విలపించు’ అను నర్థమున పైతము దీనిలో నొకానొక కవి రేఫమును ప్రయోగించె ననియు నది సాధువు కాదనియు శబ్దరత్నాకరకర్త వ్రాసెనేకాని యాకవి ప్రయోగమును జూపఁ డయ్యె. విలాపార్థమునందలి అకారమునకుఁ దిమ్మకవియు శబ్దరత్నాకరకర్తయు నీ క్రింది పద్యము నుదాహరించిరి.

ఉ. ... .. సమయించె నుగ్రుండై । తోలగ రోజుగఁ బలుమటుం
బారలంబడి లాల గ్రక్క న । వాల్చు మగండు

(భార. సౌ. ౧ ఆ.)

‘పలుమరు’ అను రేఫ ఘటితరూపము సైతము వెలయుచుండుటం జేసి (శబ్ద రత్నాకరముననే యుదాహరింపఁ బడెను.) (రక౫ విష.) యీ ప్రయోగము దీని అకారమును నిర్ణయింప సమర్థము కాఁజాలదు.

చ. పిరిగొని తాల్చు నెట్టెముగఁ బ్రేవులు చుట్టి కపాలసాత్రలో । విరి
యఁ గలంచుఁ గ్రొమ్మెడదు వెండుకి లేటి తొలంగవైచుఁ బ । ల్గరుఁ
బుకిలించు నెత్తురు. ... .. (ఉ. హరి. ౨ ఆ. శబ్దర.)

కం. పలుమరుల సాబగు చందముఁ

బలుమరు నగు నంగపటిమఁ బాటిల్లుదు రా

నలుగురు రా నుతు లుగ్రా

నలు గురు లతుల ప్రతాప నైపుణీకతనన్॥ (రామా. 3. ఆ. శబ్దర.)
మ. స్మరదంతావళ రీతి బృంహితములై ... ప । ల్గరు ...”

(రామాభ్యు. ద్విరేఫ. ర ఆ ౧-౨ పుట.)

(౫౦౦)—ర౮—వేమాటు = వేమారు = వేమటు = వేమరు.—

ఈ విషయ మీవఱకు విపులముగాఁ జర్చింపఁబడి యున్నది—(రక౫ విష.) ‘పలుమాటు, పలుమారు, పలుమటు, పలుమరు, పల్లారు’ అను రూపములను వలెనే గ్రహింపవలెను.

(౫౦౧)—ర౯—వేటు=వేరు.—

తమిళ కర్ణాటములలో నన్యార్థమున నిందు అకారమే వెలయుచున్నది. తిరుమలయ్యయు నప్పకవియుఁ దిమ్మకవియు నిందు శకటమాత్రమునే యంగీకరించిరి. రంగనాథకవియు శబ్ద రత్నాకర కర్తయు దీనిని ద్విరేఫకముగ నంగీకరించిరి.

అకారమునకు:—ఉ. ఆటు గసంబులం జవులయందలి క్రొత్తలువుట్టనిచ్చలున్ ।

వేటొకభంగిఁబాకములు విన్ననువైప్పగ సంఘటించి...

(భార. విరా. ౧ ఆ. శబ్దర.)

క. “వేటొక విలుఁగొని యమ్ములుగీత మెటుఁగు నారసములు గిరికొల్పిననో ।

టాటి మెయిన్ గ్రొన్నెత్తురు! వాఱ నరఁడు తేరిమిఁదఁబడి మూర్ఖిలైనె”.

(భార. ద్వి. సర్వ. 3 ఆ. ౨౪౨ ప.)

రేఫమునకు:—

తే. గీ. వేరె యరదంబు నెక్కి యా శూరవర్యు ! లు ... ..

(జై. భా. ద్విరే. ర ఆ, ౧౨౪ పుట.)

ఉ. వేరనలేదు; (ఉ?) భారుణి నవీనతరాంధ్ర కవిత్వ సంపదా। భార సజ్జలై న... (అహోబల పండితీయము. ౪౯౦ పుట. ద్వితీ. ౪౮. ౧౨౪ పు.)

తే. గీ. పాండురాజ తనూజుల పాలిక్కిని మహారాజ పనుపంగ నేగి ధర్మ! పుత్రుఁ గాంచితి నాతండు మైత్రి మెఱయ! కారపులసేమ మెల్ల వేర్వేర నడిగె" (భార. ఉద్యోగ ౨ ఆ. ౧౧౬ ప.)

దీనిని జూచియే పినవీరభద్రాదులు 'వేరు' అను రేఫరూపమును బ్రయోగించి రని తోచుచున్నది. కాని భారతమున నెల్లెడలను దీనిలో అకారమే ప్రయుక్తమయి యుండుటంజేసి యిచ్చట రేఫమును దిక్క యజ్వ ప్రయోగించియుండునా యని యాలోచింపవలసియున్నది. నేటి ముద్రణ ములలో "కారపులసేమ మెల్ల బేర్వేర నడిగె" అను పాఠాంతరము వెలయు చున్నది. "వేరన్ + వేరన్ = వేర్వేరన్ = వేర్వేరన్" అనురీతి నిచట "వేరు" శబ్దము ప్రయోగింపఁ బడెనె గాని 'వేటు' శబ్దము ప్రయోగింపఁ బడలేదని యీ పాఠాంతరమువల్లఁ దేలుచున్నది. ధర్మరాజు కారపుల క్షేమమును వేరు వేరు వరుసల నడిగె ననునర్థమును సంగతమై యై యున్నది.

(౫౦౨) — ౫౦. నుటనుట = నురనుర. —

నీ. "నెఱచుట నెఱఁగు నివ్వెఱ నుట నుక్కుట" (అప్ప. ౨ ఆ.)

అని యిట్లప్పు కవి దీనిలో అకారమునె చెప్పెను.

క. "నుటనుట నుక్కుటయును బెం పటి" "

(సర్వ. 3 ఆ. ౧౪౭ ప.)

అని యిట్లు తిమ్మకవియు దీనిని అకార యుతముగనె చెప్పెను. శబ్ద రత్నాకరమునందును నిది అకారముతోనే యున్నది. అట్లయినను నిది యా ముక్త మాల్యదలో రేఫయుతముగఁ బ్రయుక్తమై యున్నందున ద్వితీయక ముగఁ జూపఁబడెను.

అకారమునకు: —

"చ. ఎఱుగని ... లావటి ... గిఱుపగ ... వానిమై | నుటనుట నుక్కునొక్కి (నిర్వ. 2 ఆ. శబ్దర.)

"చ. ... ఎదుర్పడ మఱి సార్కులై నురనురం దుది నుల్లుగ నుక్కెనోయనన్".

(ఆముక్త. ద్వితీ. ౪ ఆ. ౧౧౫ పుట.)

"రేఫ పూర్వక సంయోగములో అకారము నిలువదని యీ వఱకు సిద్ధాంతీకరించి యుండుటచేత (౪౨౦-౪౨౨ విమ.) నీ యా ముక్తమాల్యదా ప్రయోగమున 'ఎదుర్పడ' అని యిట్లు అకారమే గలదని చెప్పటకు వలను పడదు. అట్లు చెప్పిన రంగనాథకవి మతము సరికావనియు నీ వఱకు నిరాక

చిం — శ్లో॥ అద్యః క్రియాను భూతార్థ ద్యోతిత మాద్యగం వినా సర్వః ।
యశ్శుతి మార్యా లఘుయం ప్రవదంతి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్॥

రింపఁబడియె యున్నది. మఱియు “నుటనుట” అనునది ధ్వన్యనుకరణ మగుట చేత నే రేఫమును జెప్పినను తొలిలేదు.

(౫౦౩)—వ్యాఖ్య. అద్యైత్యాదిః—

సంస్కృతప్రాకృతములలోన లె గాక తెనుఁగులోఁ బ్రకృతిభావమునఁ (స్వరసంధిలోని) ఒకపదాదిస్వరము సార్యత్రికముగ యకార శుశ్రిగలదియు లఘూచ్చారణము గలదియు నుచున్నదిని చెప్పుచున్నాడు.

క్రియాను = క్రియలయందు, భూతార్థద్యోతితమ్ = భూతార్థమును దెలిపెడి యకారమును, అద్యః = పదాది గతయకారమును, వినా = విడువఁగా మిగిలిన, సర్వః = అన్నిచోటులందలిదియు, అద్యః = అకార యుక్త యకారమే యగును.

యశ్శుతిమ్ = యకారశుశ్రిగలిగిన, ప్రాణతః పరమ్ = అచ్చునకుఁ బరమైయున్న, ప్రాణమ్ = అచ్చును, లఘుయమ్ = లఘుయకారమునుగా, ఆర్యాః = పూజ్యులు, (వై యాకరణులు) ప్రవదంతి = చెప్పుచున్నారు.

లేదా—“ప్రాణతః పరమ్ = స్వరమునకుఁ బరమగు, ప్రాణమ్ = స్వరమును, యశ్శుతిమ్ = యకారశుశ్రిగల దానిగను, కావుననే లఘుయమ్ = లఘుయకారమునుగాను, ఆర్యాః = పూజ్యులు, ప్రవదంతి = చెప్పుచున్నారు.” అని యోజింపవచ్చును.

(౫౦౪)— సంస్కృతభాషలోఁ బదాంతస్వరసంధిలో వచ్చు యకార వకారములకు మాత్రమే వాక్యీకముగా లఘు యకార వకారాదేశములు చేయఁబడును.

“ప్ర్యై ర్లఘు ప్రచక్షితః శాకటాయనస్య (౮-౩-౧౮) పదాంతయో ర్వకార యకారయో ర్లఘూచ్చారణో వయా వాస్తోఽశిపరే” (సిద్ధాంతకాముది, స్వాదిసంధి).

“శ్రియై+ఉద్యతః = శ్రియాయుద్యతః. గురౌ+ఉత్కః = గురావుత్కః” అను నివి మున్నగు చోటులందలి యకార వకారములు సంస్కృత లఘూచ్చారణోదాహరణము లయి యున్నవి.

తమిట కర్ణాటకములలో స్వరసంధియందుఁ దెనుఁగులోవలె నొక్కయకారము వినఁబడుటయేగాక వకారమును వినఁబడుచున్నది. కాని యట్టి యవలను దత్తద్వైయాకరణులు స్వరద్వయ వ్యవధాయక వర్ణకములనుగా మాత్రమే చెప్పిరిగాని వానికి లఘ్వలఘులను వివరింపలేదు.

తమిళభాషలో నట్టి స్వరసంహితా వ్యవధాయక వర్ణములను నిలుపుట యావశ్యకమని చెప్పబడలేదు. అట్టి వర్ణములు నిల్చిన నిలువవచ్చు నని ప్రాచీనుడగు తోలుకాప్పియరు చెప్పియుండెను.

“ ఎల్లామొత్తిక్కుమ్ ... .. ” (తొలు. ౧౪౧ సూ.)

అజంతశబ్దములకు స్వరము పరమగునపుడు వాని నడుమ నొకహల్లు నిలువ వచ్చును. దానికి “ఉడమ్ పడు మెయ్” = (నడుమ నిల్పు హల్లు) అనిపేరు (ఇట్లు తోలుకాప్పియ రీ వ్యవధాయక వర్ణయోగమును నియతముగాఁ జెప్పకున్నను గవిప్రయోగములం దియ్యది నియతమయి యుండుటంజేసి నన్నూలు వ్యాకరణకర్త యవలు నియతముగా వ్యవధాయకములగు నని సూత్రించెను).

కర్ణాటభాషలో నట్లుగాక యే యే స్థలములలో య వలను నిలుపవలెనో యేయేస్థలములలోవానిని నిలుపరాదోయను విషయము విపులముగా సూత్రింపబడెను. అట్లు నిలువరాని చోటులను సంస్కృతములోని “శ్రియాఉద్యతః, గురాఉత్కః” అను వానినివలెను, ప్రాకృతములోని “లో ఓ” (=లోకో) మున్నగు వానివలెను స్వరసంహితగనే పలుకవలె నని కర్ణాటవైయాకరణులు తలంచి యున్నారు.

ప్రాచీనుడగు నాగవర్ణ యీక్రిందిరీతిని సూత్రించి యున్నాడు.

“ ఏదోదంతా నిపాతాః స్వరేపరే ప్రకృత్యాః.”

(కర్ణా. భాషా. ౨౫ సూ.)

ఏకారాంతములును నోకారాంతములును నగు నిపాతములకు స్వరము పరమగునపుడు సంహితలో, నే వ్యవధాయకవర్ణమును నిలువదు. ప్రకృతిభావమే కలుగును. ఉదా. ఎలె ఇదాప్రదా = ఓ యీ యుడియేమి? ఓహో ఇరలి = ఓహో కాకుండుడు.

“ ప్లుతాశ్చ ” (కర్ణా. భాషా. ౨౬ సూ.)

త్రిమాత్రాక స్వరమునకు స్వరము పరమగునపుడు ప్రకృతిభావము కలుగును. ఉదా. ఎలెఅల్లా ఇత్త, బా = ఓయీ యన్నా యిక్కడికి రమ్మ.

ఈ విషయమున నీ క్రిందిరీతిని గర్ణాటశబ్దానుశాసనకర్త మిక్కిలి విపులముగ సూత్రించి యున్నాడు.

“ పాసత్వాదిః ” (కర్ణా. శబ్దా. ౪౬ సూ.)

పాసత్వాది ర కారాంతః స్వరేపరే ప్రకృత్యా తిష్ఠతి ... ..
ఉదా. పాస ఆస = (క్రోత్తయేనుగు) ... ..

‘గడాదిః’ (కర్ణా. శబ్దా. ౪౭ సూ.)

... .. గడాది గణపతితాశ్శబ్దాః స్వరేపరే వా ప్రకృత్యా తిష్ఠంతి ... ..
ఉదా. తాంగడ అంగణం = తానుగదా మన్నుభుడు.

“శ్లోకార్థమ్” (కర్ణా. శబ్దా. ౫౦ సూ.)

శ్లోక శబ్దబద్ధ కందవృత్తాదిః. తస్మాద్ధమ్ = సమభాగః. స్వరాంతం శ్లోకార్థం స్వరేపరే ప్రకృత్యా తిష్ఠతి.

‘అనుకరణమ్’ (కర్ణా. శబ్దా. ౫౧ సూ.).

స్వరాంత మనుకరణం స్వరేపరే వా ప్రకృత్యా తిష్ఠతి.

ఉదా. యక్షోయావృ శ స్తాదృశో బలి ఎంబుక్తి.

‘అద్వికృత్యా’ (కర్ణా. శబ్దా. ౫౨ సూ.)

వికృత్యా అకార మనుకరణం స్వరే పరే నిత్యం ప్రకృత్యా తిష్ఠతి.

ఉదా. డంభై ర్వి నాయః క్రియతే స ధర్మ ఎం | బు ... ..

ప్లుతః ప్రకృత్యా || (కర్ణా. శబ్దా. ౪౧ సూ.)

ప్లుతసంజ్ఞకా వర్ణా స్వరే పరే ప్రకృత్యా తిష్ఠంతి.

ఉదా. అక్కా ౩ ఇల్లిబా = (అక్కా ఇచటికి రమ్మ)

‘రి’ (కర్ణా. శబ్దా. ౪౨ సూ.)

ఋ వర్ణే ౫ వర్ణై చ పరే స్వరః ప్రకృత్యా తిష్ఠతి—

ఉదా. అయనద ఋతు = (అయనము యొక్క ఋతువు) ఆ ఋకారం = (ఆ ఋకారము).

“ఆదే” (కర్ణా. శబ్దా. ౪౩ సూ.)

ఆ కారః అవర్ణై పరే ప్రకృత్యా తిష్ఠతి.

ఉదా. ఆ అరసం = (ఆ రాజు) ... ... ఏడాదోః విశిష్ట వర్ణత్వా త్తత్రైవ భవతి—ఆ ఐశ్వర్యం = (ఆ యైశ్వర్యము) . ఆ ఔశ్వర్యం = (ఆయాశ్వర్యము).

‘నిపాతాః’ (కర్ణా. శబ్దా. ౪౪).

నిపాతాః స్వరే పరే ప్రకృత్యా తిష్ఠంతి. ఉదా. అరమె అరల్ల తా వర = (ఒకటి, వికసించిన కమలము; (లేదా) ఇంచుక వికసించిన కమలము. అర ఎడ హస్త శిక్షణ విచక్షణర్ = ఒకచోట గజ శిక్షకులు.

‘ఓనిపాతే’ (కర్ణా. శబ్దా. ౪౫).

అవర్ణో నిపాత స్వరే పరే ప్రకృత్యా తిష్ఠతి—

ఉదా. ఆ తన ఎ = అతని యొక్కయే—

(౫౦౫)—సంస్కృతభాషలో వెనుక నుదాహరించిన రీతిని బదాంత స్వరసంధిలో వచ్చేడి యలఘు యవలచోట లఘు యకార వకారము లాదేశముగ వచ్చునపుడె యవి సార్వత్రికముగా నిల్చును. అచటి పాఠికములగు

నలఘు యకార వకారములు కొన్నియెడల లోపించుటయు నట్లు లోపించు నపు డచటి స్వర సంహితను బ్రకృతి భావముగాఁ (శుద్ధ స్వరములుగానే) బలుకు టయు సంప్రదాయమై యున్నది.

“లోప శ్వాకల్యస్య” (౮-౩-౧౯) అవర్ణ పూర్వయోః పదాంతయో ర్యవయో గ్లోపావా ౭ శివరే. పూర్వత్రా సిద్ధమితిలోప శాస్త్ర స్యాసిద్ధత్వా న్న స్వర సంధిః-హర ఏహి, హరయేహి; (హరే+ఏహి) విష్ణుఇహ, విష్ణువిహ; (విష్ణో+ఇహ) శ్రియా ఉద్యతః శ్రియా యుద్యతః; (శ్రియై+ఉద్యతః) గురా ఉత్కః, గురాపుత్కః (గురా+ఉత్కః).

“ఓతోగార్గ్యస్య” (౮-౩-౨౦) ఓకారా త్పరిస్య పదాంత స్యాలఘు ప్రయత్నస్య యకారస్య నిత్యం లోపఃస్యాత్ - గార్గ్యగ్రహణం పూజార్థమ్-భో అచ్యుత, లఘుప్రయత్నపక్షే - భోయచ్యుత-పదాంతస్యకిమ్-తోయమ్” (సిద్ధాంతకాముది - న్యాదిసంధి ప్రకరణము.)

ప్రాకృతభాషలోఁ గొన్ని శబ్దములలోఁ బదాదీతర హల్లు లోపింపఁగా నేర్పడిన స్వరసంహితలో “అనర్లద్యయ” మధ్యమున నూత్రమే లఘుతర యకారశ్రుతి కలుగునని చెప్పఁబడుచున్నది. కాఁగాఁ దక్కినచోటులం దెల్ల స్వరసంహితనే శుద్ధ స్వరోచ్ఛారణముతోనే పలుకువలయునని విశేషమగు చున్నది.

“యశ్రుతిః” (౧౦-౩-౧౦) ప్రాయో లుగిత్యాదినా కాదీనాం లోపే సతి యో అనశిష్యతేనవర్ణః స అవర్ణాత్పనో లఘు ప్రయత్నతర యకార శ్రుతి ర్భవతి - (ఆ అఘా) = ఆమఘా = (ఆతపః) = ఎండ. (అవర్ణపూర్వ కత్వ మాత్రముననే కాదులచోట యత్వ మాదేశమగు ననుచు ‘యత్వమ వర్ణే’ అని చండుడు సూత్రించెను. (చండవ్యా. ౩ విధా. ౩౯ సూ.) ఉదా-పి అ ఇ = పియ ఇ = (పిబతి).

తెలుఁగునం దట్లుగాక స్వరమాత్రమునకుఁ బరమగు స్వరమాత్రము య శ్రుతిగల దగుననియు నట్టి యకారము లఘూచ్ఛారణము గలదగు ననియుఁ బ్రకృత చింతామణి సూత్రము వక్కాణించుచున్నది. అవ్యవహిత స్వరోచ్ఛారణము శ్రమావదకమును, నసహజమును, నగుటచేతఁ దెనుఁగున నట్టి స్వరసంహిత, నిత్యముగను సార్వత్రికిముగను లఘు యకార వ్యవధా పితమై యుండునని ప్రకృత చింతామణిసూత్ర నిర్గళితార్థము నెన్నునది.

(౫౦౬)-పరరూపసంధి రానపు డాస్వరముల నడుమ యకారము వ్యవధాయక మగునని చెప్పిడి యీ సూత్రము సంధిప్రకరణములోఁ జెప్పఁ దగినదే యైనను సంతస్థముల లఘులఘుతలను నిరూపించు నీ ప్రకరణములోఁ జెప్పట పైతము నుసంగతమే యగుచున్నది.

‘పూరు, వైకటి, వ్రాడ, మున్నగు వ్యావహారిక శబ్దములలోని వకారము ‘అయూరు, అదియొకటి, తెచ్చెనోడ’ మున్నగురీతిని సంధివేళలం దగ పడమింజేసి యది శబ్దసిద్ధము కాదనియు సద్దానిని బదాది నుచ్చరించుటలో వకారముగఁ బల్కుట యపభ్రష్టమేయనియుఁ నలంచుచున్నట్లే ‘యెన్నడు, యేబది మున్నగు చోటులందును “అతఁడెన్నడునురాడు, దానితో నేబది” మున్నగురీతిని యకారము సంధిలో నిలువమింజేసి యదియు నపభ్రష్టోచ్చారణ సిద్ధమే మనవలసినచుండఁగాఁ జింతామణికర్త పదాది యకారమును సాధువుగా నంగీకరించిన వాఁ డగుటంజేసి (వి. ౫౧౯) యది యపభ్రష్టమను నభిప్రాయమును వారించుచుఁ బదాది యకారము గలదనియు నది యలఘు యకార మనిపించుకొనుననియుఁ బ్రకృతకారికలోఁ బూర్వార్థమున నుసంగతముగ విశేషణచియున్నాడు. అట్లు వ్యావహారిక స్థితికిఁ బ్రామాణ్యము నిచ్చునపుడు “యన్నడు, యాబది (యూబై) మున్నగు వాడుకలను బట్టి వానిని ‘అ’వర్ణ యుత యకారము లనఁదగియున్నను సంధివేళలలో నయ్యవి “వాఁడెన్నడును రాడు, దానితో నాబది” మున్నగురీతి నత్వయుతములుగ నుండక “వాఁడెన్నడును రాడు, దానితో నేబది” మున్నగురీతి నెత్వయుతములయి వెలయుచుండుటం జేసి, యచటి “అత్వము,” అపభ్రష్టమని నిరూపించుటకయి చింతామణికర్త సందేహ నిర్ణామకముగాఁ బదాదిని ‘అ’వర్ణ యు తాలఘు యకార మనఁగా శబ్దావయవ యకార ముండినదని సైతము ప్రకృతసూత్రమున నుసంగతముగ విశేషణచియున్నాడు.

మఱియు “యెన్నడు = యన్నడు, యేబది = యూబది, పోయెను = పోయను. ఆయెను = ఆయను” మున్నగు చోటులలోని యకార మెత్వ విశిష్టమా? అత్వవిశిష్టమా? అను సందేహమును నివారించుటకు మాత్రమే ప్రకృతసూత్రము రచింపఁబడెను: గాని, ప్రకృత సూత్రోక్త స్థలేతర స్థలములందెల్ల యకార మత్వయుతమే యని నిర్ణయించుటకుఁ గాదని గ్రహింపవలెను. అట్లే కానిచో “చెయిది, చెయువు, చేయుట, పోయిది, పోయి” మున్నగు నకారేతర స్వరయుత యకారస్థలములెల్ల విరోధించును గదా.

(౫౦౭)—బాలసరస్వతియుఁ బ్రకృతసూత్రమునకు నెత్వాత్వముల సందేహమును నిర్ణయించుటయే ప్రధానోద్దేశముగ వ్యాఖ్యచేసియున్నాడు.

“క్రియాను = క్రియాపదములందు, భూతార్థద్యోతితమ్ = భూతార్థములందుఁ గనుపించునదియు, ఆద్యగమ్ = నామాదినందునదియు, నగు యకారమును వినా = వినాగా, సర్వః = సమస్తమైన, యః = యకారము, అత్ = తలకట్టునుట. చనియె వనియె నను నివి మొదలగు క్రియాభూతా

విశ్వా: --భావి క్రియాను యస్య స్యా, దేత్వ మేవ స్యయోగతః
 డోలా భూషో త్తరీయాణి, వినైత్వం నా స్తి మధ్యమే॥

రసిత యకారములును యెలమి, యేమి, యేలాగు, యెచటికి, యెంతయును, నివి మొదలయిన నామాది యకారములను వినాగా మిగిలిన యకారము లన్నియుఁ దలకట్టుగాఁ దెలియునది. ప్రాణతః = అచ్చుకంటె, పరమ్ = పరమైన, ప్రాణమ్ = అచ్చును, యశ్రుతిమ్ = యకారము వినఁబడుదానిఁగాను, లఘు యమ్ = లఘుయకారముఁగాను, ఆగ్యాః = పెద్దలు, ప్రవదంతి = పలుకుదురు - (భాలసర. 17-18. సూత్రముల వ్యాఖ్య.)”

అకారమేగాక, ‘ఆ, ఊ, ఊ, బ, ఓ, ఔ, (ఐ)’ అను నచ్చులతోఁ గూడిన సంహితాగమ యకారములెల్ల (అదియూ, అదియు, అది యూరు, మొద) లఘు యకారములె మై యుండఁగాఁ బయికితిన “మిగిలిన యకారము లన్నియుఁ దలకట్టుగాఁ దెలియునది” అని వ్రాయుట దక్కిన స్వరముల చోట సందేహము గలుగదను తలంపున ‘అకారమును’ మాత్రమట్లు వక్కాణించెనని తోచక మానదుగదా. అట్లే కానిచో ‘చెయిది, చెయువు, చేయుట,’ మున్నగు చోటులందెల్ల యకారము తలకట్టు గలదనియే యాతఁ డసంగతముగ వ్రాసె ననవలసి వచ్చునుగదా.

(౧౦౦)—ప్రకృత సూత్రము నప్పకవి తెల్పించుటఱ సయిత మిట్లే దీనిని సందేహ నిర్ణయ విషయకముగనె యెంచి యున్నాఁడు.

“అద్యః క్రియాను భూతా ద్యర్థ సముద్వ్యోతినం వినా సర్వః”.

సీ. ఆంధ్రోక్తి మొదల నాద్యంతస్థ ముండదు ప్రాణమై యది గనుపట్టుఁగాని నడుగుల నడుమను గడను యాకెందును దలకట్టు దక్క నెత్వంబులేదు।

యాకు భూతాది క్రియాద్యోతితములఁ జూపట్టు నెత్తిము దలకట్టుగాదు। తలకట్టు వక్రముల్ చాల్చు నీ రెండును సలఘు యకారంబు లనఁగఁ బరఁగు॥

(అప్పకవీయము. ౨ ఆ. ౧౭౫ ప.)—

(“ఆంధ్రోక్తి మొదల నాద్యంతస్థ ముండదు” అను విషయమును, “భూతాద్యర్థ సముద్వ్యోతిన” మ్మను చింతామణి పాఠాంతరమును ముందు విమర్శింపఁ బడును.)

(౧౦౯) వ్యాఖ్య:—భావీత్యాది:—అధర్వణాచార్యుఁడును ‘అద్య’ ఇత్యాది చింతామణి కారిక యకారము మీఁది యెత్వాత్వములను నిర్ణయించుచున్న దనుతలంపుతో నీ దానిని వివరించుచుఁ జింతామణిలోఁ జెప్పఁబడని పరిశిష్ట విషయములను జూపుచున్నాఁడు.

భావి క్రియాను = భవిష్యదభేద క్రియలందలి, యస్య = యకారమునకును, ప్రయోగతః = పోయెదను, పోయెడు, పోయెడి మున్నగు

ప్రయోగములవలన, ఏత్వమేవ = ఏత్వమి, స్యాత్ = అగును - పోయదను మున్నగు రీతిగల వాడుక లవభ్రష్టములనుట. భావిక్రియలలో “చేయుదును, పోయుదువు” మున్నగు నుత్పదిశిష్ట యకారములు సైతము వెలయుచున్నను, నచట సందేహము కలుగదనియు ‘ఏత్వాత్వ’ సందేహ విషయము నందే నిర్ణయించుట యావశ్యకమనియుఁదలంచి యీరీతిని జెప్పెననుటకు సందియములేదు గదా. ఇట్లే నామములందు నెత్వాత్వ సందేహ నిర్ణయ కముగా సూత్రించుచున్నాఁడు.

(౫౧౦) వ్యాఖ్య - డోలేత్వాది - డోలా = డోలార్థకమగును ఉయ్యెల శబ్దమును, భూషా = భూషాశబ్దార్థకమగు, తాయెతు శబ్దమును, ఉత్తరీయాణి = ఉత్తరీయ శబ్దార్థకమగు పయ్యెనశబ్దమును, వినా = విడువఁగా; మధ్యమే = నామపద మధ్యభాగ గత యకారము మీఁద, ఏత్వమే = ఏత్వము, నాస్తి = లేదు. ‘ఉయ్యెల, పయ్యెన’ అను రూపములు సైత మధర్వణుని నాటికిఁగవి ప్రయోగ గౌరవము నందలేదని యెఱుంగునది.

తర్వాత భాస్కర శ్రీనాథాదు లట్టివాడుక పదములకును గ్రంథికతా గౌరవమును బ్రసాదించిరి. అట్టి ప్రయోగములను జూచికోనక ముద్దరాజు రామనాదులు పయి వికృతి వివేక కాఁకను బండితి పరంపరాయాతిముగా విని న్యగ్రంథములందుఁ దద్విషయములను సూత్రించుటయుఁ దరువాతి కూచి మంచి తిమ్మకవి యట్టివారి సూత్రముల కితిచారమును జూపుటయు సంభవించెను.

తే. తాయెతులు నయ్యెలయుఁ బయ్యెనయును దక్కఁ !

గలుగ దెత్వంబు మధ్య యకారమునకుఁ !

దుదిని గ్రియుఁ దక్క నెత్వంబు గలుగ దాది !

నత్య మొదదు డెలుఁగున నబ్జనాథ. ... .. (కవిసంజీవని)

తే. తాయెతులు నయ్యెలయుఁ బయ్యెనయు ననంగఁ !

గలుగ దెత్వంబు మధ్య యకారమునకుఁ !

ననుచు మును ముద్దరాజు రామన వచించెఁ !

గాని యెత్వంబు గృతులందుఁ గలదు శర్వ.

ఉయ్యెల యని ‘అత్వము’ వచ్చుటకు—

సీ. గీ. ... .. అబ్జనాథుని తూఁగు టయ్యెలలు గంటె !

... .. (భీమ ఖండము.)

క. ఉ. య్యెల నూఁపూఁచుఁ జెనుపఁ దొడఁగ నావర శిశువున్.

(కళా)

[౫౧౧-వి.] ఉయ్యోలాది శబ్దములు సమాసపదములు కావను మతము. 588

కా. ఉ. య్యోలో జౌంపము లంచు: బాడుదురు భిల్లాంభోజ పత్రేక్షణల్.
(చాటుధార)

చ. కదరినవేడి బాష్పములు ... .. ప ।

య్యద దక్షియంగఁ గానబడె నంచిత నిర్మల రత్నభూస్థలిక్.

(భాస్కరరా. సర్వలక్షణసార సంగ్రహము ౧ ఆ. ౧౯౫-౧౯౮)

(౫౧౧)—తిమ్మకవికిఁ బూర్వుడె యయ్యు నప్పకవి, పయి రీతిని బ్రయోగ విశేషములను వెదకి యుదాహరింపలేదు. మఱియు వానిలో వక్రస్థితియున్న మాట నిజమె యనియుఁ జెప్పెను. కాని, పయి శబ్దములు సమాసపదములు గాననియు సమాస పదములనియు నక్కారణమున నామపదనుధ్యమున నెచ్చటను నెత్తి విశిష్ట యకారము గలదని యంగీకరింప నక్కఱలేదనియు నీ క్రిందిరీతిని చాసియున్నాఁడు

తే. గీ. ధరణి నుయ్యెల పయ్యెద తాయెతులను ।

గిల యకారంబులను వక్రములు నిజంబు ।

ముద్దరాజు రామన వాని మూఁటిని బడ ।

మధ్య యాలని చెప్పె నిమ్మాట మిథ్య.

౧౮౪

తే. గీ. ఊచు నెల కా కగుటచేత నుయ్యె లయ్యెఁ ।

బయిని నెది కున్ని వక్రోక్తిఁ బయ్యె దయ్యెఁ ।

దల్లి కాపునకై కట్టడగిన యెత్తు ।

తేలఁబల్కుంగఁ దాయెతు ద్దేశ్యమునను.

౧౮౫

వ. హేలా శబ్దమునకుఁ దదృశము 'హేలా. అదికుఱుచ కాకుపు చేయఁగా ప్రాస్వముగాఁ బల్కిన 'ఎల' అయినది. హృదయ శబ్దమునకుఁ దదృశము 'ఎద' ఆయెను. దానికి ... .. వక్ర సమాసము పయ్యెద యాయెను.

('ఎదపయి = పయ్యెద' అనుటయె వక్రసమాసము.)

ఎత్తులనఁగా దక్షిణదేశమున దండ లనిపేరు. దానిజడ్డను దేలఁబలికిన 'ఎతు'లాయెను. తాయి యనఁగాఁ దల్లి. ....

అట్లుగనుక శబ్దాదినున్నవి అచ్చులుగాని హల్లులుగావు. సంధిచేతను లఘు యకారములై నవి. ఇవి మూఁడును బ్రత్యేక పదములుగాని, యేకపదములుగావు. వీనిని దెలియక ముద్దరాజు రామన, కవిలోకసంక్షిప్తంలోను జెప్పి కొనిన పద్దము. ....
(అప్పక. ౨-౨-౧౮౬.)

విశ్వా:—ఆ ద్యవర్ణాస్తు హోత్యైవ సగృహ్యంతే కదాపిచ

ప్రాణా త్ప్రాణో లఘు ర్యః స్యాత్ స హ ల్చచ్చ క్వచి ద్భవేత్
చే ద్యత్వం తస్య కల్ప్యం స్యాత్

అప్పకవి చేసిన యీ యాత్యేపణము ముద్దరాజురామన మాట యటుండగా నధర్వణుని దాచుచున్నది. అప్పకవి చెప్పిన యవయవార్థము లొకప్పుడు సరియే యని యంగీకరించు పక్షమున సయితము, 'ఎల' శబ్దము హేలా శబ్దార్థముతోడను, 'ఎతు' శబ్దము రత్నబంధార్థముతోడను దెలుగునఁ బ్రసిద్ధములయి యుండమిఁజేసియు "ఎలు+ఎద" 'తా+ఎతు' అను జంటల సంధులు తెనుఁగు వ్యాకరణములలో బ్రసిద్ధములై యున్న సంది సూత్రములచే సాధించుట కిది కాశము లేమిఁజేసియు గ్రమముగ 'అయ్యల, పయ్యద' అనురూపాంతరిములు వెలయుటఁజేసియు వానిని ప్రత్యేక ప్రసిద్ధములగు రెండేసి శబ్దముల జంటలనుగాఁ జెప్పటకు వలనుపడదుగాన, నీవిషయమున నధర్వణాదుల కష్టతను గల్పించుట సరియైయున్నట్లుగపడదు. ఏకపదమనఁగా సమాసముగాన నవి యేకపదములు గావనుటబాత్తిగా సరిపడదు. ప్రత్యయాగమాదులు సయిత మొకప్పుడు శబ్దాంతరములయై యుండడివనెడి శబ్దతత్వ శాస్త్రజ్ఞ సిద్ధాంతము చొప్పున సమానపదములు సైతము ప్రత్యేక శబ్దములజంటలై యని యంగీకరింపక తీరమిఁజేసి యప్పకవి సమానపదము అనుకొనుచున్న 'పోయెను, పోయెదను' మున్నగునవి సైతము ప్రత్యేకశబ్ద మేళనసిద్ధములే యని యంగీకరింపక తీరదుగదా.

ఇంక నప్పకవి యనుకొన్నటు లవి పృథక్పృథ్విములై యనుపక్షమున నాంశ్రదేశీయోచ్చారణమున నాద్యంతస్థాదులుగనె యుండఁదగియుండుటంజేసి యాతఁడను నట్లపి యఁబాది పదములనియు సందివేళను వాని మొదట లఘుయ కారము నిల్పుననియుఁ జెప్పి సన్నయభట్టును సైత మాత్యేపించుటకు వీలుపడదు గదా. ఆపక్షమున నవి యలఘు యకారాదులే యనియు సందివేళను "సర్వత్రాబ్రహ్మత్యాది చింతామణి సూత్రముచేత నట్టి యలఘు యకారము లోపించుననియుఁ జెప్పటలో ననుపపత్తి యేమియు లేదుగదా.

(౫౧౨)వ్యాఖ్య-ఆ ద్యవర్ణా స్త్విత్యాది:—

వ్యవహారమున సందివేశమున సంహితాకార్యముగా వచ్చిన 'అత్వవిశిష్ట పదాది యకారము లావయవికములు కామిఁజేసి యలఘు యకారము లనిపించుకొనఁజాలవనియు నవి లఘు యకారములనఁదగు ననియుఁజెప్పుచున్నాఁడు. ఆది = అచ్చాంశ్రశబ్దము మొదటనున్న అ వర్ణాస్తు. 'అ, ఆ,' వర్ణములు సంహితాకార్యభూత యకారవంతములయినను, కదాపిచ = ఎట్టియెడలనైన నను

హత్వేన = హల్లుగాననుట, నగృహ్యంతే = గ్రహింపఁబడవు. ప్రాణాత్ = స్వరముకంటఁ బరమైన, ప్రాణః = స్వరము, లఘుః, యః, స్వాత్ = లఘు యకారము క్తమగును. సః = ఆ లఘుయకారము, క్వచిత్ = ఒకప్పుడు, హల్భవేత్ = హల్లుగ నుపయోగింపఁబడవచ్చును. క్వచిచ్ఛ = ఒకప్పుడు, అచ్చభవేత్ = స్వరముగనే యుపయోగింపఁబడును. చేత్ = అట్లు లఘుయకారమయినపుడు, తస్య = దానియొక్క, యత్వమ్ = యకారము హత్వము, కల్పింత్యాత్ = కల్పింపఁదగిన దగును. శబ్దసిద్ధము కాదని భావము. అనఁగా సచ్చాన్తపదాదీనున్న స్వరము స్వరపరకత్వమున యకారవంతమయినను నట్టి యకారము చ్చారణ సౌకుమార్యార్థ కల్పితమేగాని పదాది యకారమనిపించుకొనదని భావము.

“ఆయతి వసుశోభనాకృతీత్యాది స్థలములలో “ఆ+అతివ” అనియు, ‘ఆ+యతి’ అనియు ఛేదమగుటంజేసి యచటి కల్పిత యకార మొకయర్థమున స్వరముగనే వాడఁబడినను స్థాంతరమునఁ బదాది హల్లుగఁ బరిగణింపఁబడినదిగదా. అట్లయినను నది యర్థాంతరమున నాగమభూతమే యగుటంజేసి యాచ్ఛికావయవిక పదాది యకార మనిపించుకొనదని తాత్పర్యము.

(౫౧౩)—పయి యధర్వణ కారికలోని “ప్రాణాత్ ప్రాణో లఘుర్యః స్వా” త్తనెడి దానికిఁ బ్రాణముకన్నఁ బరముగనున్న ప్రాణమే యనఁగా స్వరమే లఘు యకారముగాఁ బరిగణింపఁ బడునని యర్థముచేసి యచట యకారాగమమును జేయనక్కఱలేదనియు నచటి స్వరమందే లఘుతర యకార శృతి గల్గునుగాని యకారమును వ్రాయ నక్కఱలేదనియుఁ “యశృతిమార్యాలఘుయం ప్రవదంతి ప్రాణతః పరం ప్రాణ” మ్మనెడి చింతామణి కారికలోని శృతిశబ్దస్వారస్యముచేత సైత మీయభిప్రాయము రూఢమాలమగుచున్నదనియుఁ బయి బాలసరస్వతీయములోని “అద్యఃక్రియాస్విత్యాది కారిక టీకయందలి “యః=యకారము, అత్=తలకట్టనుట; చనియె వినియె నను నివి మొదలగు క్రియాభూతార్థస్థిత యకారములును... వినాగా మిగిలిన యకార లన్నియుఁ దలకట్టుగాఁ దెలియునది” అను పుక్తులను బట్టి యట్టి లఘు యకారము తలకట్టనుటచే ‘అ’కార రూపమే యను నభిప్రాయము బలపడుచున్నదనియు గీర్తిశేషులగు కళాప్రపూర్ణ వేదము వెంకిటరాయ శాస్త్రుల వారి వినంధి వివేక గ్రంథాశయముచొప్పనఁ జెప్పట సరికాదు.

హలంతరమువై నిల్చినప్పుడే ‘అ’ కారము తలకట్టనిపించుకొనును గాన బాలసరస్వతీయ టీకలోని ‘తలకట్టనుట’ అను దానికిఁ దలకట్టుగల యకారమనుట’ అని యర్థము చెప్పకతీరదు. ఇంతయేల! “యవలు ద్వివిధములు. అచ్చుమీఁది యచ్చునకు వచ్చిన యకారము లఘు యకారము. ప్రథమాంత

ముమీడి పకారమున కాదేశముగా వచ్చిన వకారము లఘువకారము" అని యిట్లు నాన్యేషామిత్యాది సూత్రవ్యాఖ్యలో యకారస్థితిని బాలసంస్వృతి కంఠోక్తముగ వక్కాణించియే యున్నాడు. మఱియు లఘుయకారమును లిపిలోఁజూపనపుడు "ఆ+అది = అయ్యది" మున్నగువాని శ్రేఖనమెట్లు పొసగును? ఇంతియగాక, వైనువాహరించిన "అమతిన సుశోభనాకృతి" అనుచోటి శ్లేషార్థము లెట్లు సుఘటితము లగును? మఱియు లిపియుచ్ఛారణార్థ ధ్వన్యను మాపకత్వమే ప్రయోజనముగాఁ గలదగుటంజేసి యశ్రుతి గల్గునపు డద్వానిని శ్రేఖనమునఁ జూపుట యావశ్యకముకాదా? కావునఁ జింతామణి సూత్రము లోని యశ్రుతిశబ్ద స్వారస్యముచే నచటి యశ్రుతి లఘుతరమై యుండునని మాత్రమే గ్రహింపనగును. ఇట్లే ప్రాకృతవ్యాకరణ కర్తలును యశ్రుతి శబ్దమును వివరించి యున్నారు.

'యశ్రుతిరః' (౧-౩-౧౦) ప్రాయో లుగిత్యానినా, కాశీనాం లోపే సతి యోవశిష్యతేనన్తః సః అనర్హాస్మి లఘుప్రయత్నతర యకారశ్రుతి ర్భవతి. (ఆశపో = ఆయశ్రా) ప్రాకృతపుస్తకములలో సైతి మిట్లు యకారము వ్రాయక "ఆ అశ్రా" అనురీతిని వ్రాయుట నిర్మూలమే యనుటకు నంది యములేదు. చండకృత ప్రాచీనవ్యాకరణమున "యశ్రుతి" అని చెప్పక యత్వమే యాదేశముగ విధింపఁబడెను. మఱియు, నిందులో 'అ' వర్ణద్వయ స్వరసంహితలో మాత్రమే యకారము వచ్చుచని చెప్పబడలేదు. అవర్ణ పూర్వకత్వమాత్రమున 'క'కారముల వోట యకారాదేశమా విధింపఁబడెను.

"యత్వ మచక్షే" (చండ. స్వరజచవిభాగము. ౩-౩౫.) "కకారవర్ణ తృతీయయో రవర్ణే స్థితయోః, షడే యత్వం ధవతి. కాకాః=కా గా. నాగాః= నాయా. ..."

అహోబలవతియు నీ విషయమునఁ దెనుఁగులో యకారాగమము వచ్చుననియే వ్యాఖ్య చేసియున్నాడు. "క్రియాను భూత్వాప్రకాశకం నామాద్యగం చ యకారం వినా, యః, అత్=కావా ధవతి" అహో. ౧౫౦ పుట.)

అకారవత్స్వార్థము సులభముగా నుండునని నేను 'అద్యః' అనుదానిని సమాసపదముగ వ్యాఖ్యచేసితిని. అట్లునునను, అత్ = కావా, అను సహోబలవతి వ్యాఖ్యయు సరియే యుండిగను. చింతామణి కర్త స్థలాంతరమున నిట్టి ప్రయోగమును జేసియున్నాడనక తీరదు. "అ ద్వంత్య స్థాలవ్య క్చ ర్వక్రః" (ఆం. చిం.)

(౫౧౪):—"అద్యవర్ణాస్తు..." అను కారిక కహోబలవతి పయిరీతి నర్థముచేసికొనలేదు. పదాది యకారము తెల్లన సమ్యతముకాదని యధర్వ

ణుని సిద్ధాంతముగ నంగీకరించెను. “వికృత్యాదిగతో యోత్ర ।స్యా చ్చబ్దం తరయోగతః । ప్రాణమాత్రావశేష స్సాస్య । దత్తశ్రీకవిసమ్మతేః” అని యిట్ల ధర్వణుడు శ్రీకవిమతమును వివరించి యుండుటచేత నయ్యది పదాది యకార మధర్వణమతము కాదను పక్షమునకు బాధకముకాదని సమర్థించుకొనెను.

“అప్పకవి పుస్తకేతు “అద్యఃక్రియాను భూతాద్యర్థ సముద్వోగతినం వినా సర్వః ఇతి పాఠః స్థిరః. ఆదిశబ్దేన పోయెడన్ చనియెడన్ ఇత్యాదావేత్వం సిద్ధమ్. పూర్వపాతే త్వేత న్నగృహ్యతే; కల్పనాగౌరవ మతీ వాపాద్యతే; నచో చ్చార్పణ లాఘవమేన తస్య ప్రయోజనమ్, తదర్థం కల్పనా గౌరవ మంగీకార్య మితి వాచ్యమ్. తదభావేపి బాధకాభావేన తదవేక్షయాఽతికల్పనా గౌరవ స్యానుచితత్వాత్. ఆద్యవర్ణాస్తు హత్వేన నగృహ్యంతే కదాపిచేత్వధర్వణా చార్యస్య స్వసిద్ధాంతవచనాచ్చ. తస్మాదప్పకవి పుస్తకపాత ఏవ సాధురితి ప్రతిభాతి. సర్వత్రాఽప్య త్కార్యమితి సూత్రంతు తత్పుస్తకే నదృశ్యత ఏవ తేన ‘ఎవ్వడు’ ఇత్యాదా యత్వమాదా న పండిత హృదయంగమమ్. కించ ‘వికృతి పదాదా ప్రథమాంతస్థ తృతీయానునాసికా నస్తః । క్వచిదపి నస్త ఉదోషో దంతోష్ఠభవన ఇతి శబ్దాదా’ ఇతి చ తస్మిన్పుస్తకే స్థితమ్.”

(అహో. ౧౫౫-౧౫౬ పుటలు.)

ఈ సందర్భమున నహోబలపతి బొత్తిగ ‘ప్రమాద’ పడినట్లగపడు చున్నది. అప్పకవిపుస్తక పాతము చింతామణి కర్తృభిష్యేత మగునా? కాదా? యను విచారణమే చేయలేదు. ఆ పాతము బాలసరస్వతికి లభించిన చింతామణి పాతమునకన్న యుక్తముగా నున్నదని మాత్రమే చెప్పు చున్నాడు. అట్టి యుక్తతను సాధించుటలో నాధారముగఁ జూపిన “ఆద్యవర్ణా స్త్వి”త్యాద్యధర్వణ వచనము నా వ్రాసినరీతిని సమన్వయింపఁదగి యుండు టచేతనది బాలసరస్వతీయ పాతమున కనుకూలమే గావున, నది యప్పకవికి సాధకము కానేరదుగదా. ఉచ్చార్పణ లాఘవము నపేక్షించి కల్పనాగౌరవము నంగీకరింపనగు ననెడి కోటి నెత్తియు దానిని సరిగ వారింపకయే విడిచెను. లోక వ్యవహారమే భాషాస్థితిగ్రహణమున కాధారమై యుండుకాలమున ‘యెవ్వడు’ మున్నగు రీతిని వాడుకలో బదాది యకారము ప్రసిద్ధమై యుం డఁగా ద్రావిడ భాషాంతరములలో నయితము వెనుక వ్రాసినరీతి నట్టియెడల యకారస్థితి రూఢమై (౫౧౭. వి) యుండఁగా నట్టిస్థితి నంగీరించి సంధికాలమునఁ బ్రయోగములలో నయ్యది యగపడమిఁజేసి తల్లోపముసూత్రించుట యుక్త ముగాని ప్రక్రియాలాఘవమునకయి యెఱిగిన సహజస్థితికి విరుద్ధముగఁ బ్ర క్రియాకల్పనముచేయుట యుక్తముకాదు గదా. మరియు అప్పకవి పుస్తకములో ‘సర్వత్రా బ్దవి”త్యాది కారికలేదని యహోబలపతి వ్రాయు

టయు వింతగనె యున్నది. అప్పకవీయములో సర్వత్రాజ్యదిత్యాది కారి కయు దాని కాలఁడు స్వమతానుకూలత ఘటించఁగోరి మార్గాంతరమునఁ జేసిన వివరణమును వెలయుచునే యున్నది. అప్పకవీయ పాఠ విచారణ యుక్తా యుక్తతలు ముందు విపులముగ విమర్శింపఁబడును.

మఱియు “సర్వ త్రాజ్యత్కార్య మితి సూత్రంతు తత్సప్తకే న దృశ్యత ఏవ” అను వ్రాతను బట్టి చూడఁగా నట్టి ‘సర్వత్రా జ్యది’త్యాది కారికయుఁ దదనుకూలమగు “అద్యః క్రియా స్వి”త్యాది ప్రకృత సూత్ర ములోని “అద్యగమ్” అను దళమును జింతామణి కర్తృ కృతములు కాన నియు నహోబలపతి తలంచినట్లు ధ్వనిత మగుచున్నది. ఆ పక్షమన నాతఁ డనుకొన్నట్లు శ్రీ కవిమతముచేతనమునను సర్వణుడు సంధివేళలో బదాది యకార లోపమును “వికృత్యాదిగతో యోత్ర” స్యా చ్ఛబ్దాంతర యోగతః। ప్రాణీనూత్రావశేష స్యాదత్రశ్రీ కవిసమ్మతే॥” (అహో, ౧౫౨ పుట) అని యిట్లు సూత్రింపవలసిన ప్రసక్తి యేమో తెలియరాకున్నది. ఇంతి య కాక యప్పకవీయ పాఠమే చింతామణి కర్తృ కృతమును సక్షమను “భూ తాద్యర్థత్యాది శబ్దము”చేతనే ‘పోయెద’ నిత్యాది భావిక్రియాకథనము లభించుచుండఁగా “భావిక్రియాను యస్యస్యా దేత్వమేవ ప్రయోగతః” అని యధర్వణుడు క్రొత్తగాఁ బూరించునట్లు సూత్రింపవలసి అట్లే యప్ప కవీయ చింతామణిలో “వికృతి పదాదా ప్రధమాంతస్థ తృతీయానునాసికా నంతః” అని యుండుటయే నిజమైనపు డధర్వణుడు మరలఁ బునరుక్తముగ “అద్య వల్లాన్తు హత్వేన న గృహ్యంతే కదాపిచ” అను కారిక సహోబలపతి యనుకొన్న యర్థముతో సూత్రించి యుండుట యెట్లు పొనఁగును? అట్లే “వికృత్యాదా భవేన్నణః” అనుదానిని సైత మధర్వణుడు సూత్రింప వలె ?

పయి సందర్భమును బట్టి యధర్వణుని నాటికిఁ జింతామణిలో “అద్యః క్రియాస్వి”త్యాది ప్రకృత సూత్రములో ‘అద్యగమ్, అను దళమును “సర్వ త్రాజ్యత్కార్య” మిత్యాది కారికయు వెలయు చుండెడివనియు “భూతా ద్యర్థ సముద్ఘోషిత” మ్మను పాఠమును “వికృతి పదాదా వి” త్యాది కారిక యు సర్వాచీనముగఁ బ్రక్షిప్తము లయ్యెననియుఁ జెప్పటకు సం దేహము లేదు.

వెనుక వివరించిన కీతిగ “అద్యవల్లాస్వి” త్యాది కారికకు “అద్య గమ్మ”ను చింతామణి పాఠమునకు నపిరుద్ధముగ సర్థము సందర్భపడియుండు టందేసి యధర్వణునకు పదాది యకార నిషేధ తాత్పర్యము గలదని కల్పిం చుటకుఁ బ్రసక్తిలేదు. అధర్వణుడును సర్వత్రాజ్యదిత్యాది చింతామణి కారికకు ద్రుతపూర్వక సంధిలో బదాది యకారము స్వర సదృశమగునని

యథము చేసికొన్నవాఁ డగుటచేత ద్రుతపూర్వకత్వమునందే గాక, ఉకారాది పూర్వకత్వమునందును సజ్వత్వైతిదేశము 'అతఁడేడి' మున్నగు స్థలములలో నావశ్యక మగుటంజేసి శబ్దాంతరయోగమాత్రమునఁ బదాది యకార లోపమును "వికృత్యాదిగతో యోత్రే"త్యాది కారికచే సూత్రించి సవరించిన గాని పదాది యకారస్థితి మతాంతర విషయమనుట కద్దానిని సూత్రింపలేదు. ఇట్టివి విభిన్నవిషయకము లగుటచేత "ఆ ద్యవర్ణాస్త్వి" త్యాది కారికయొక్కయు "వికృత్యాదీ" త్యాది కారికయొక్కయు బ్రణాళినిఁ బరిశీలించునపు డవి మతద్వయోపన్యాస తాత్పర్యకములని యెవ్వరికేని తోచనేరదుగదా. 'ఆ ద్యవర్ణాస్త్వి'త్యాది కారిక "ఆద్యః క్రియాస్త్వి"త్యాది సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదస్థ కారికకు సవరణముం యుండఁగా వికృత్యాదీత్యాది కారిక "సర్వత్రా జ్వది"త్యాది సంధిపరిచ్ఛేదస్థ కారికకు సవరణమై యున్నది. మరియు సధర్వణుఁడు శ్రీకవిమతియు నాదరించి యద్దానిని మతాంతరముగా నంగీకరించి వికృత్యాదీత్యాది రూపమున సూత్రించునపుడు "ఆద్య వర్ణాస్తు వాల్త్రేన నగృహ్యంతే కదాపిచ" అని ఇట్లు "కదాపిచ" అనుచు సత్యంత నిరాకృతిని జేసి యుండఁడు గదా.

(౧౮౫).—అప్పకవియో యాతనికిఁ బూర్వలో యహోబలపతి నలెనే స్థూల చృష్టిని బరిశీలించి పదాది యకారము నంగీకరించు "ఆద్యగ" మ్మనుపాఠమును, దీనివేసి "భూతాద్యస్థనముద్వ్యోతి న"మ్మని సవరించి వికృతి పదాదాదిత్యాది సాఠాంతరమును సైతము స్వాభిప్రేతోపపత్తి ప్రదర్శనార్థముగఁ జూనిపినని గ్రహింపవలయును. కానియీప్రశ్న కల్పనమునకు విరుద్ధమయియున్న 'సర్వత్రా జ్వది'త్యాది కారిక సహాబలపతితలంచినట్లు తీసివేయక దానికి మార్గాంతరమున సప్రకృతి యథముచేసియు నున్నాఁడు. పదాదిని యకారము లేదనుట గ్రాంథిక భాషా విషయ మనియు, సర్వత్రా జ్వదిత్యాది సూత్రము వ్యవహారిమునఁ బదాది నగపడుచున్న యకారము సంధికాలమునఁ గ్రాంథిక భాషలో లోపించునని చెప్పుచున్నదనియు 'పూరు' మున్నగు చోటులందలి వకారము వలెనే 'యెవరు' మున్నగు చోటులందలి యకారమును బ్రత్యేక ప్రయోగమున వ్యవహారస్థమై యున్నను సంధివేళ నట్టి వకారమువలెనే యకారమును నగపడమింజేసి యట్టి వ్యావహారిక వకార యకారములు గ్రాంథిక భాషలో నంగీకరింపఁబడనేరవనియు నట్టి విషయమునే "వికృతి పదాదా ప్రథమాంతస్థ తృతీయానునాసికా నస్తః । క్వచిదపి నస్త ఉదోతౌ దంతోష్ఠ భవస్య వికృతి శబ్దాదౌ" అను కారిక చెప్పుచున్నదనియు, నిట్లు వికృతిపదాదా విత్యాది కారికకును సర్వత్రా జ్వదిత్యాది కారికకును సాం-

గత్యము నప్పకవి కల్పించిన ట్లాతని యీ క్రింది యాంధ్రీకరణమువలన విశద మగుచున్నది.

ఉ. ఆరయ వైకృతోక్తులఁ బదాదుల యందు యకార ముండ దా ।

తీరునఁ బల్కు వ్రాతె గణుతింపఁగ నచ్చగు దాని డాఁపలన్ ।

నీజనాభ నాంతములు నిల్విన నచ్చటఁ బ్రాణసంధి చె ।

న్నాఁడు నితిండు వైద్య వనుభాధిపు నేపడఁగించె నేడనన్.

(అప్ప. ౫ ఆ. ౪౦ ప.)

క. శృంగాత్య వక్రయుగముల సాంగత్యము వాని నాంధ్రసంస్కృతములనా ।
దింగలుగి డట్టి వ్రాతె ధిం గలయు ద్రుతాంతములను ప్రాణము లట్లన్.

కం. ముంగా మురుగులు నాలుగు ।

నుంగరములు మూడు నేడు నొడ్డాణంబుల్. (అప్ప. ౫ ఆ. ౪౧-౪౩ ప.)

ఇట్టి యప్పకవీయ సమన్వయ మెంతమాత్రమును సరికాదు. వ్యావహారికపదములను మూలముగా గ్రహించి వానినుండి గ్రాంథికరూపములను సాధించు ప్రక్రియ చింతామణిలోనే గాక యే వ్యాకరణమునందును లేదు. రాముడుచేత మున్నగు వ్యావహారికరూపములను మూలముగాఁగొని రాముని చేత మున్నగు గ్రాంథికరూపములను సాధించుట యదృష్టచరము. మఱియు నట్టి యప్పకవీయ పద్ధతియే చింతామణి స్త్రీభిప్రేతిమైనయెడల నప్పకవినలెనే యాతఁడను 'సర్వప్రాజ్ఞప్రత్యాపి సూత్రముచే 'యెవరు' మున్నగు శబ్దములలోని యకారమునకు సంధివేళను లోపమును సూత్రించినట్లే పూరు మొదలగు శబ్దములలోని ఏకారమునకు సైతము సంధిలో, లోపమును సూత్రించి యుండఁదా ?

(౫౧౬):—ఇక 'పూరు' మొదలగుస్థలములం దెట్లు పదాది వకారము వ్యవహారస్థమై యున్నను సంధివేళల నిలువమింజేసి పదావయవముగా నంగీకరింపఁబడలేదో యట్లే 'యెవరు' మున్నగు చోటులందు సైతము పదాదినీ వ్యవహారస్థమైయున్న యకారము సంధివేళ నిలువనికారణమునఁ బదావయవముగా నంగీకరింపరాదని శంకింపరాదు. ఈ విషయమున యవలకుఁ గొంత సామ్య మున్నను గొంతభేదమును వెలయుచున్నది. లోకవ్యవహారమును బట్టి శబ్దములను గ్రహింపక తీరకున్నను యథాస్థితముగా వ్యావహారిక స్థితిని గ్రహించుటకును వలనుపడదు. ఆ విషయమున వైయాకరణులు కొన్ని నియమములను బాటించుట సుప్రదాయమై యున్నది. 'ఒకయూరు' మున్నగు

స్థలములందు పూర్వప్రభృతి శబ్దముల వకారము నిలువకుండుటయేగాక యాచోట యకారము నిల్చుచున్నది. 'యెప్పుడు' మున్నగు స్థలములలోని పదాది యకారమన్నచో 'అదియెప్పుడు,' మున్నగురీతిని సంధిలో ననేకస్థలము లందు నిల్చుటయు 'అదెప్పుడు, వచ్చెనెప్పుడు' మున్నగు కొన్ని స్థలములలో లోపించుటయు మాత్రమే కలదు గాని దానికి బదులుగా వేటొక సంహితా వ్యవధాయక వర్ణము నిల్చుటలేదు. ఇంక నట్టియెడల 'అదియెప్పుడు' మున్నగు చోటులందు సంయతము సహజ యకారము పోవుచునే యున్నదనియు నాగమ యకారము వచ్చుచున్నదనియును గదా చెప్పవలయును. అంతకంటె సహజ యకారమే నిల్చుచున్నదనియు 'అదెప్పుడు' మున్నగు చోటులందు మాత్రమే లోపించు చున్నదనియుఁ జెప్పట యుక్తియు క్తము కాదా? 'అది యతఁడు' మున్నగుస్థలములందుఁ బ్రత్యేకావస్థలో 'అతఁడు' మున్నగు చోటులందు యకారస్థితి లేనందున నచట యకారాగమము చేయుటయు క్తము గాని యెప్పుడు మున్నగుచోట్ల సహజముగా నున్న యకారమును విడిచికొని వేఱు యకారాగమము చేయవలయుననుట యుక్తముకాదుగదా. పదాదియకారమువలెఁబదాది వకార మెన్నఁడును సంధివేళలందు నిల్చియుండనేరదు గదా.

(౫౧౭)—'యెవ్వఁడు, యెన్నఁడు, యేఁబది,' మున్నగు శబ్దములలో యకారోచ్ఛారణము గలదనుటకు, వాని పరిణామములు 'యవ్వఁడు, యన్నఁడు, యాఁబై' అను నాకారములతో వెలయుచుండుటయే ప్రబలనిదర్శన మనవచ్చును. అవి 'ఎ'కారాదికములుగనే వాడఁబడియున్నచో నట్టి పరిణామములు సంభవింపనేరవుగదా.

ఎత్వవిశిష్ట పదాది యకారోచ్ఛారణము నాఁటిదియు నేఁటిదియుఁ గాక మిక్కిలి ప్రాచీనమై యున్నదనియు నద్దాని పరిణామము లనఁ దగునవియు వానిపరిణామములనఁ దగినవియుఁ దమిటి కర్ణాటభాషలలో నగపడుచుండుటం జేసి చింతామణికర్త యెత్వవిశిష్టపదాది యకారాంగీకారము చేయుట యుక్తమేయని చెప్పవచ్చును.

నన్నయాంగీకృత శబ్దములు.	తిమిలము	కన్నడము	అర్వాచీనాంధ్ర వైయాకరణ సమ్మతములు.
యేను	యాన్	ఆమ్	ఏను
యేఱు	యాఱు	...	ఏఱు
	ఆఱు		
యేనుఁగు	యానై	ఆనై	ఏనుఁగు
	ఆనై		

సన్నయాంగీకృత శబ్దములు.	తమిళము	కన్నడము.	అర్వాచీనాంధ్ర వైయాకరణ సమ్మతములు.
యేడు	యాణ్	...	ఏడు
యేలు	ఆళ్	ఆళ్	ఏలు
యెఱుగు	అఱి	అఱి	ఎఱుగు
యేయది	యావదు	అవుదు	ఏయది
యేవారు	యాను		
యెవరు	యారు		
యేరు		ఆర్	ఏవారు
యేవాడు			
యెవడు	ఎవ్	ఆవం	ఏవా

పయివానిలో 'ఎవ్' గాఢములు ప్రాచీనములనియు నుచ్చారణ సౌకర్యార్థక యకారయుక్తములగు నెత్వవిశిష్ట పదాది యకారరూపములు వానిపరిణామములనియు, నట్టి యెత్వవిశిష్ట యకారియుక్తశబ్దముల పరిణామము లెత్వవిశిష్ట యకార ఘటిత శబ్దములనియు వాని పరిణామములు లుప్త పదాదియకారకశబ్దములనియు శబ్దలెత్విశాస్త్ర సంప్రదాయముచొప్పున నంగీకరింపకతీరదుగదా. 'యేఱు' మున్నగు శబ్దములందలి పదాదిస్థ తాలవ్యములగు యకారముల మీఁద మరలఁ దాలవ్యాచ్చగు నెత్వము పలుకుటకంటె నట్టి 'ఎవర్ణము' వానియందలి కంఠ్యత మూలమున 'అ' వర్ణముగాఁబలుకుట నుఖతరముగానుండు ననుటకు సందేహములేదుగదా. ఇట్టి పరిణామమునందన 'ఆత్వ' విశిష్టపదాది యకారములు తమిళమున దొలుకాప్పియరు నాఁటికే గ్రాంథికతావస్థ నందఁడగిన నాథు వ్యవహారస్థితి నందుటచేతఁగావలయు నాతఁడు వాని నాధుత్వము నీ క్రిందిరీతిని సూత్రించెను.

“ఆత్రా ... ..”

(తొలు. ౬౫ సూ.)

యకారము 'ఆ'కారము తోఁగూడి పదాదిని నిల్పును.

ఇట్లు 'యావదు' మున్నగువాని పరిణామములె యనఁదగు 'ఆవుదు' మున్నగునవి సాధువులనుచుఁ గల్గెట వైయాకరణులును సూత్రించి యున్నారు.

పయిరీతి నెత్వవిశిష్ట పదాదియకారయుత శబ్దములెగాక వాని పరిణామములును వానిపరిణామములును భాషాంతరములలోఁ దత్తద్వైయాకరణులచేత గ్రాంథికములుగా నంగీకరింపఁ బడునపుడు చింతామణికర్త తననాటికి సద్వ్యవహారమునందుఁ బ్రత్యేకప్రయోగములలోను సంధిస్థలములలోను వెలయుచున్న యెత్వవిశిష్టపదాది యకారమును గ్రాంథికముగాను నావయవికముగాను నంగీకరించుట యుక్తమేయనుటకు సందేహము లేదుగదా.

(౫౧౮)— అద్యఃక్రియా స్విత్వాది సూత్రము “యెన్నఁడు = యన్నఁడు, ఆయెను = ఆచును,” మున్నగు స్థలములందలి యకా ఓపరిస్థములగు నెత్వాత్వములను నిర్ణయించు తలంపున సూత్రింపఁ బడినదగుటంజేసి ‘ఇహి’ విశిష్టపదాది యకారాంగీకార మందు న్నిరింపఁబడలేదుగాని తుల్యన్యాయమున, ‘యిప్పుడు, యిగునది’ మున్నగుచోటులలోని పదాది యకారము పైతము గ్రాంథికమనియు, నావయవికమనియుఁ జింతామణికర్త తలంచుచుండునని యెన్నఁడుగును. అట్లయిన ‘యింద్రుడు’ మున్నగు స్థలములందును, బదాది యకారము నంగీకరింపవలదా యని శంకింపఁజనదు. “యేధితము, యేకము” మున్నగు చోటులందువలెనే ‘యింద్రుడు’ మున్నగుచోటులందును వాడుకలో నెత్వైత్వములు యకారము మీఁదవెలయుచున్నను నవి సంస్కృత శబ్దములగుటచేతను నేటి యాంధ్రవ్యవహారము సంస్కృత, శబ్దగ్రహణ సాధకము కాకుండుటచేతను సంస్కృతభాషాసంప్రదాయమును బట్టి యట్టియొడలఁ బదాది యకారాభావము నిశ్చయింపఁదగి యుండుటచేతను వానిలోని పదాది యకారమును గ్రాంథికముగా నంగీకరింపకుండుట విరుద్ధముకానేరదు.

(౫౧౯)— పరిశీలింపఁగా నెత్వవిశిష్టపదాది యకారఘటిత శబ్దములకుఁ గేవలమగు ‘ఎత్వి’ ఘటితరూపమే మూలమనియుఁ నచటి యకారము చ్చార్పణ సౌకర్యార్థముగఁ జేరినదే యనియుఁ జెప్పటలో విప్రతిపత్తిలేదు. ఈ పక్షముననిట్టి పదాదియకారమును గ్రాంథికముగా నంగీకరించునపుడు తుల్యన్యాయమున “వ్రూరు వ్రైకటి, వ్రూడి,” మున్నగు శబ్దములలోని యుచ్ఛార్పణసౌకర్యార్థకమే యగు వకారము మాత్ర మేల గ్రాంథికముగఁ జింతామణికర్తయంగీకరింప రాదని శంకింపఁజనదు. జన్యమాత్రిము పరిణామరూపమనుటలో విప్రతిపత్తిలేనపు డిట్టి శబ్దములలో నెవ్వి పరిణామరూపములు కాకుండును ? అట్లయినను దత్తత్కాల వ్యవహారస్థ శబ్ద ప్రపంచమునుండి వానివాని సద్వ్యవహార యోగ్యతావిశేష తారతమ్యములనుబట్టి తత్తచ్ఛబ్దము

వి:—వికృత్యాదా భవేన్న ణః

లకుఁ దత్తత్కాలిక పండితకవులు గ్రాంథికతా గ్రాంథికతల యెన్నికను జేయుచుండుట సంప్రదాయమగుటంజేసి యట్టి శంక కించుకేని యవకాశములేదు.

తెల్లులో సరళోచ్చారణము విస్తరించియున్న నేడునైతము 'జల్లు' శబ్ద మసాధు వనియు 'చల్లు' శబ్దము సాధువనియుఁ దలంచుచున్నాముగదా. ఇట్టి వెన్నిలేవు?

పయిరీతినె యాయా శబ్దముల ద్రావిడభాషా చరిత్రమును బట్టియు సాధ్యసాధుతా నిర్ణయముచేయుటకు పలనుపడదు. సాధ్యసాధుతా నిర్ణయము తత్తత్కాలిక కవిపండితాధీనము మాత్రమే యై యుండును. (ప్రాచీన ద్రావిడభాషలో "అ ఇ ఉ" అనునవి ప్రాచీనతమ నిర్దేశక సర్వనామశబ్దములనుట సర్వసప్తతమైయున్నను, వాడుకలోని 'అడుగో, అరుగో, ఇరుగో, ఇరుగో,' మున్నగునవి యపశబ్దము లనియు, వాడుకలోలేని "వాడుగో, వారుగో, వీడుగో, వీరుగో" మున్నగు నవి సుశబ్దములనియుఁ దలంపఁబడుచుండలేదా?.)

(౫౨౦)—వ్యాఖ్య. వికృత్యాదావిత్వాది :—వికృత్యాదా = తద్భవ పదాదిని, ణః = ణకారము, నభవేత్ = కాదు; ఉండదని భావము.

యకారము మీఁది యెత్వాత్వముల సందేహమును వారించు ప్రసంగమునఁ జింతామణి పదాది సత్వ విశిష్టయకార ముండనేరదని సూచింపఁగా నద్దానిని సవరించుటలో నధర్వణుడును యకారవిషయమును వివరించి తత్ప్రసంగవశమునఁ దద్భవముల మొదట ణకారమును లేదని చెప్పెనుగాన నిది యప్రసక్తము కానేరదు.

ఆధర్వణుడు సంస్కృతభవములగు ప్రాకృతశబ్దములను సయితము వికృతులలోనె చేర్చినవాఁ డగుటంజేసియుఁ బ్రాకృతపదాదిని వైకల్పికముగా ణకారముండుట నుప్రసిద్ధమగుటంజేసియు నట్టి ణకార మట్టి వికృతుల మొదటఁ గొండఱ వాడుకలలో నగపడుటంజేసియు నట్టి సందేహమును వారించుట కయి దీని నుపదేశించె నని చెప్పఁదగియుండుటంజేసి యీ నిషేధ మప్రసక్తమనిగాని యసంభవ విషయ నిషేధమనిగాని యనావశ్యకమనిగాని చెప్పుటకు పలనుపడదు.

ప్రాకృతభాషలలోఁ బదాది నకారము గలదనుటకుఁ బ్రమాణము:—

"ఆదేస్తువా (౧-౩-౫౩.) న ఇత్యనువర్తతే. ఆదే నకారస్య ణో వాస్యాత్. సః = ణో = సరో; సః=ణట = నట;"

(షడ్భాషాచంద్రిక - ౫౫ పుట.)

"నోణః" (వరరుచి-౨ పరి. ౩ సూ.)

(చి॥) నాన్యేషాం వై ధర్మ్యం లఘ్వలఘూనాం రయోస్తు నిత్యం స్యాత్ ।
 (వికృ) కశ్చి ద్వదతి సాంగత్యం । యతా వేవానయో స్తథా ।
 అవద చ్చాత్ర సాంగత్యం । ప్రాసే ష్వపి చ కశ్చన ।
 అనయో స్సంగతిం యస్తు । కరోతి కవితాకృతౌ ।
 అస్యా అత్యంత దుష్టత్వా । ద్దుష్కువి స్సహి కథ్యతే ॥

శ్లో॥ నివృత్తాది రయుక్తస్యే । త్యధికార స్తతఃపరమ్ ।

సర్వత్ర నస్య ణత్వం స్యాత్ । పానం పాణం నసీ ణః॥

(వరగుచి కృతకాత్యాయన సూత్ర వృత్తిరూప ప్రాకృతమంజరి).

“వాదా” (౮-౧-౨౨౯ సూ.)

అసంయుక్త వ్యాదౌ వర్తమానస్య నస్య ణో వా భవతి. ణో=నరో
 (నరుఁడు.) ణః = నఁ (నది.) (హేమచంద్రుని శబ్దానుశాసనము.)

(౫-౧౧)—వ్యాఖ్య. నాన్యేషామిత్యాది:—అన్యేషామ్ = రేఫవ్యతి
 రిక్తములగు లఘ్వలఘు య వ ల లకు, వైధర్మ్యమ్ = యతిప్రాసవిరోధము,
 న=లేదు; - రయోస్తు = రేఫ రకారములకన్ననో, నిత్యంస్యాత్ = అట్టి యతి
 ప్రాసవిరోధము నిత్యముగా నగును.

ఇచటఁ బరిస్పర విరోధముగల ర ఆల కేకశేషసమాస మెట్లు పాసఁగు
 నని శంకింపరాదు. ర ఆ లకు లఘ్వలఘుతా భేదముమాత్రమే యుండుటచే
 వానికి వర్ణపార్థక్యము లేమింజేసి (౧౮౭. ౨౬౮. వి) సిద్ధమగు నేకశేషము
 వచ్చుట విరుద్ధము కానేరదు. సూత్రములోఁ జెప్పబడిన వైధర్మ్యము
 యతిప్రాసాది శబ్దాలంకార విషయముల మాత్రమే యని గ్రహింపవలెను -
 ఏకశేషసమాసము భిన్నాకారికములు భిన్నలింగములు మున్నగువానికిని
 సమ్యక్మేగదా.

“విరూపాణామపి సమాధానామ్ ” ఏకదండశ్చ కుటిలదండశ్చ =
 ఏకదండౌ ... .. ‘పుమాన్ స్త్రీయౌ’ (౧-౨-౬౭) హంసీ చ హంసశ్చ =
 హంసా; “వృద్ధోయూ నా తల్లక్ష ణ శ్చే దేవ విశేషః” (౧-౨-౬౫) గార్గ్యశ్చ
 ‘గార్గ్యాయ ణశ్చ గార్గ్యాయ ... ..’ (సిద్ధాంతకాముది. ౨౦౦ పుట.)

(౫-౨౨)—వ్యాఖ్య. కశ్చిదిత్యాది:—కశ్చిత్ = ఒకకవి, అనయోః=
 ఈ రేఫ ఆకారములకు, యతావేవ = యతి విషయమునందు మాత్రమే,

సాంగత్యమ్ = మైత్రిని, వదతి = చెప్పుచున్నాడు; ప్రయోగించుచున్నాడునుట; కశ్యప = వేటాకడు, ప్రానేష్వపి చ = ప్రాసములందును, సాంగత్యమ్ = మైత్రిని; అవదత్ = పలికెను; ప్రయోగించెననుట. అస్యాః = ఈ రేఫ అకార యతి ప్రాసమైత్రిఘటనము, అత్యంతదుష్టత్వాత్ = గొప్పదోషమగుటచేతి, యన్తు = యే కవి, అనయోః = ఈ రేఫ అకారములకు, సంగతిమ్ = మైత్రిని, కవితాకృతౌ = కవితచేయుటలో, కరోతి = చేయుచున్నాడో, సః = ఆ కవి, దుష్కవిః = దుష్కవి యని, కథ్యతేహి = చెప్పబడును గదా. అనయోస్సంగతియన్తు కరోతీత్యా ద్యుత్తరకారిక యనుబంధమునఁ బూర్వకారికలలోని 'కశ్చిత్, కశ్యప' శబ్దములు కవిపరములెగాని లాక్షణిక పరములు గావనుచు నెఱుంగనగును.

రేఫ అకారముల యతిప్రాస మైత్రి మున్నగు నెల్లవిషయములును లఘులైలఘువశ్యే' తీత్యాది సూత్ర వ్యాఖ్యానానసరిమున విపులముగా విశదీకరింపబడెను. కాన నిట వి న్నరించి చర్చింపలేదు.

ఇది యంతస్థప్రకరణము.

నన్నయార్థర్వణీయము.

దంత్యతాలవ్యచజప్రకరణము.

(చి) అద్వంత్యస్తాలవ్యశ్చుర్వక్రస్యస్థిభస్సవర్ణశ్చ॥

వైయాకరణపారిజాతమనెడు

సీతారామపండితీయవ్యాఖ్య.

VI దంత్యతాలవ్యచజప్రకరణము.

౫౨౩—వ్యాఖ్య-అద్వంత్య ఇత్యాది:—అచ్చాంధ్రభాషలో, అత్ = అకారంతమగు, చుః = చవర్ణము (చకారజకారములు) దంత్యః = దంతస్థానీయమును నగుచున్నది. నక్రః = నక్రవంతమగు ననగా నెత్వవిశిష్టమగు, చుః = చవర్ణము(చకార జకారములు) తాలవ్యః = తాలుస్థానీయమాత్రమెయగుచున్నది. అట్టి చవర్ణము, మిథః = అన్యోన్యమును, సవర్ణశ్చ = యతిప్రాసాది మైత్రీరూపసావర్ణ్యము గలదియు నగుచున్నది. అసా బలవతియు “అత్ = అకారవాక్ ———నక్రః = ఏకారవాక్” (అసా. ౧౫౯ పుట) అనియే వ్యాఖ్య చేసియున్నాడు. కాని “అత్రవికృతౌదంత్యశ్చుః చవర్ణః అత్ అద్వాక్ భవతి ———” అని యిట్లు “అద్విత్యవక్రసత్త్వములు” విధేయములుగా నన్వయింపబడెను. అట్లయినను “మిథస్సవర్ణశ్చ” అను నుత్తరసూత్రములో దంత్యతాలవ్యములకు సావర్ణ్యము చెప్పబడుచున్నందున, దదనుకూలముగ నిందు దంత్యత్వ తాలవ్యత్వములకు విధేయత యుండునట్లన్వయించుట సరళమను తలంపున నట్లు వ్యాఖ్య చేయబడెను.

చప్పుడు, చోప, మున్నగు నెత్వవిశిష్ట చకార జకారములను బలుకు నపుడు నాలుక మధ్యభాగము తాలువును దాకుటయేగాక నాలుకయొక్క పార్శ్వము దంతములకును, దాకును. చెవి, జేజే మున్నగు నెత్వవిశిష్ట చ జలను బల్కునపు డట్టి దంత్యత యుండదు. కేవలముగ నాలుకయొక్క మధ్యభాగము తాలువును దాకుటమాత్రమే సంభవించును? ఈ విషయ మీ వఱకు విపులముగ విశదపఱచితియె యున్నాను (నిష. ౧౯౮). ఉకార మిద్వర్ణము గాగల వర్గాదివర్ణము తద్వర్గాక్షరములకెల్ల సంజ్ఞయగునని ‘అణది త్వవర్ణ

స్యచా ప్రత్యయః' అను పాణినీయ సూత్రము చెప్పుచున్నది. అట్టి సంస్కృత సంప్రదాయమే యిచట వాడబడినను నచ్చాంద్రమున నన్నయప్రయోగములలో ఎర్గ ద్వితీయ చతుర్థములును ఇకారమును లేమిజేసి ప్రకృత సూత్రములోని చు శబ్దము చదలకు మాత్రమే సంజ్ఞ యగునని గ్రహింపవలయును.

ఎత్వాత్వములకు యతిమైత్రి లేమిజేసియు సంస్కృతాంద్రములు రెంటును నెత్వయోగమునఁ దాలవ్యతయే వెలయుచుండుటచేతను నట్టి యాచ్చిక తాలవ్య చదలకు దంత్య చదలతోడి యతిమైత్రి కుదాహృతి లభింపనేరదు. ప్రాసమైత్రికి మాత్రమే యుదాహరణములు లభించును.

ఉ. ఇంచుకయేని పాపమున కెన్నఁడు రోయక యెల్లవారి బా.

ధించి మనుష్య మాంసములు దించును గ్రొవ్వితి వాని నెల్లఁగ్ర.

క్రించెద నీమదాంక్ష ముడిగించెద నిప్పుడ కాలు పోలి కే.

గించెడఁ జక్కనై నిలుము గిట్టి రణంబున రాక్షసాధమా॥

(భార. ఆది. ౮ ఆ. ౨౯ ప).

ఇక నత్వ వైశిష్ట్యమునందును సంస్కృత చదలు తాలవ్యములే యగును గాన, వానితో నత్వ విశిష్టాచ్చిక దంత్య చదలకు మాత్రము యతి మైత్రి విషయమున సయిత ముదాహరణములు లభింపవచ్చును.

ఆ. వె. అనఘ యిది నురానురాశావతార కీ.

ర్తనము దీని వినినఁ దవిలి భక్తిఁ.

జదివినను సమస్త జనులకు సఖులదే.

వానురాదు లిత్తు రభిమతములు.

(భారత. ఆది. 3 ఆ. ౮౪ ప).

ఈ విషయమున యహోబలపతి యీక్రొదిరీతిని వివరించి యున్నాఁడు.

“అత్ర శ్లో దంత్య శ్చ రాద్యాయాం తాలవ్య శ్చ మిథః అన్యో న్యంయతి ప్రాసయోః సవర్గశ్చ భవేత్. “చదలేటి బంగారు జలరుహంబుల తూండ్లు భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వఁబోడి” ఇత్యాదిక మత్యోదాహరణమ్. వక్రచ వర్గస్యతు సంస్కృత చవర్గేణ దంత్య చ వర్గేణ చ ప్రాసమైత్రి మాత్రమస్తి ప్రాసే స్వరమైత్ర్యపేక్షయా. అథావా దితి జ్ఞేయమ్.” (అహో. ౧౫౯ పుట).

“చఱకు = చెఱకు, జండా = జెండా, చాట = చేట, జాన = జేన, చాద = చేడ, చాప = చేప” మున్నగు చోటులందు ‘అత్వ విశిష్టము సాధువా? ఎత్వ విశిష్టము సాధువా?’ అనడి సందేహమును వారించుటకు

మాత్రమే ప్రకృత సూత్రమును సైతము చింతామణికర్త సూత్రించేనే గాని యాచ్ఛిక చజ లెట్టియెడల దంత్యములో యెట్టి యెడలఁ దాలవ్యములో యను విషయమును సాకల్యముగ వివరింపఁ దలచి సూత్రించి యుండలేదు. ఇతర వర్ణముల కట్టి స్థాన ప్రయత్నాదులను వివరింపక వీనికి మాత్రము చెప్పనేల యనియు, నట్టివి పలుకుబడివల్లను సంస్కృత వ్యాకరణాఖ్యాసమువల్లను దెలియఁగలవనియుఁ దలంచియుండును. అట్లుగట్టనే “ఇ ఈ ఏ ఏ లంగూడిన చజలు తాలవ్యంబులు” (౮సూ). “అ, ఆ, ఊ, ఊ, ఒ, ఓ, ఔ లంగూడినచజలు దంత్యములు.” (౯సూ.) (బాలవ్యా.సంజ్ఞా.) మున్నగు విషయములను సూత్రింప లేదు. అట్లే కానిచో వక్రవంతములు తాలవ్యములని చెప్పియుండఁడు గదా. “ఏజ్ఞోవక్రః” అనుచోప్పన ‘ఒ ఓ’లు సయితము వక్రములె యగుటచేతఁ దద్విశిష్ట చజలును దాలవ్యములె కావలసి వచ్చునుగదా. వెనుక నుదాహరించినరీతిని ‘చాప=చేప’ మున్నగు వానిలో ‘అత్వమా? ఎత్వమా?’ అను సందేహము పొడముట కలదుగాని, యెచ్చటనేనియు ‘అత్వమా? ఒత్వమా?’ అను సందేహము నొదవించు నుదాహృతు లుండ చేరవుగదా. ఆకారణము చేతఁ బ్రకృత సూత్రములోని వక్రశబ్ద మెత్వ మాత్ర పరమయని యెన్న నగును.

మత్స్యార్థకమగు ‘చాప’ మున్నగు శబ్దముల వ్యావహారికోచ్ఛారణములోని చకారము తాలవ్యముగాఁ బలుకఁబడుచుండుట చేతను, నట్టి చకా మాచ్ఛిక మగుటచేతను నచట ‘చేప’ అని పలుకవలెను గాని ‘చాప’ అని ‘అ’ కారముతోఁ బలుకరాదనియు నట్టి యర్థవైశిష్ట్యమె యున్నచో నాస్తరణార్థక మగు ‘చాప’ శబ్దమునందువలె దంత్యోచ్ఛారణమే వెలసియుండు ననియుఁ బ్రకృత సూత్ర ముపదేశించుచు సందేహనిర్ణయముఁ జేయుచున్నది. ఇట్లే “చెయ్యు, చెద్దు, చైదము” మున్నగు శబ్దములలోని చకారమును దాలవ్యముగానే పలుకఁబడుచుండుటఁజేసి యద్దానిమీఁది స్వరము వక్రరూపమే గాని ‘చైపు, చైది—చైదము, మున్నగు రీతి నుండెడి యత్వ పూర్వాంశకమగు నై కారము కాదనియు గ్రహింపవలయును. అర్వాచీనుఁ డగు పిండివోలు లక్షణగ కవి వ్యాహారిక వాసనాబలముచేఁ బయి నియమము నుల్లంఘించి యచట నై త్వము నంగీకరించెనని యీ క్రింది యాతని ప్రయోగమువలన విశద మగుచున్నది.

“చైపుల సాకిరి చాయ మగఁడు” (ఆంధ్రనామ సంగ్రహము, దేవవర్ణ).

(౫-౨౪)—అద్దంత్య ఇత్యాది చింతామణి సూత్రముచేత “చంద్రుఁడు” మున్నగు సంస్కృతసమ శబ్దములందును తాలవ్యతా శ్రుతిచే

ప్రాకృతే తద్భవే చాపి । చజౌ దంత భవౌ స్తౌతౌ ॥

నత్వ విశిష్టతా భ్రాంతి కలుగునేమో యను తలపున 'చజల' దంత్య తా
లవ్యతా భేదము తద్భవ దేశ్యములందు మాత్రమే యని యధర్వణుడు విశదీ
కరించుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య—ప్రాకృతి ఇత్యాది . ప్రాకృతే = ఆంధ్ర దేశ్యమందును,
తద్భవేచాపి = వైకృతి శబ్దములందును, చజౌ = చజలు, దంతభవౌ = దంత్య
ములుగ, స్తౌతౌ = చెప్పబడినవి - అట్లని వీనికి దాలవ్యత లేకపోలేదు -
చప్పడు, చాప, మున్నగువాని యుచ్చారణమున జిహ్వయొక్క పార్శ్వములు
దంతములను దాఁకుటయే గాక జిహ్వమధ్యము తాలువును దాఁకును.
కావున నివి దంత్యములును దాలవ్యములును ననఁదగును. అట్లయినను
గురు పాండవ వ్యవహార న్యాయమున వీనికి దంత్యములను న్యవహారము
కలుగుచున్నదని గ్రహింపవలెను. ఈ విషయ మీనఱకు వర్ణింపబడిన వివరణ
సందర్భమున విపులముగా విమర్శింపఁబడి యున్నది. (వి-౧౯౮).

ఈ యధర్వణ సూత్రమును బట్టి తత్సమ శబ్దములలోని చజలకు దం
త్యత లేదని తేలుచున్నది. అట్లయినను సాంస్కృతి చజలమిఁదఁ దెనుఁగు
స్వరము నిల్చునపుడు వానియందు దంత్యోచ్చారణము వెలయుచుండుట
చేతి నవి దంత్యములు కానొప్పునని కొందఱు తెలంచు చున్నారు.

“సాంస్కృత సమములు దికారాంతము లయిన శబ్దముల యుపధా
చజలు బహువచనము పరిబగు నపుడు దంత్యము లగును . . . డ. అర్చి -
అర్చలు; రోచి - రోచులు; వీచి = వీచులు; రాజి - రాజులు; వాజి - వాజులు;
మఱియు రాజేశబ్దం బొక్కటి దంత్య యుక్తంబు కానంబడియెడి . . . .”
(బాల. సంజ్ఞ. ౧౦ సూ).

ఇట్లు చెప్పటకన్న సాంస్కృత చజలు ఆంధ్రలక్షణ విహిత స్వర
ముతోఁ గూడినపుడు దంత్యము లగునని చెప్పు టుచితము. ఆ పక్షమున
రాజా శబ్దమును బ్రత్యేక నిపాతముగా నంగీకరింప నక్కఱలేదు. మఱియు
బాలవ్యాకరణముచే సిద్ధింప నట్టియు వాడుకలో నున్నట్టియు “అచ్చులు”
(స్వరములు) మున్నగు చోటులందలి దంత్యతయు సంగ్రహింపఁ బడును.
గుప్తార్థ ప్రకాశికాకర్త యిచటి చకారము దంత్యము కాదనియు ‘ముద్ర’
అను సర్థములోనె యిందలి చకారము దంత్యమనియు, వా, యుట వాడుకకు
సరిపడి యుండలేదు. ‘అచ్చులు’ అను నప్పటి వాడుకలోని దంత్యతకు సాధు
త్వము నిచ్చుటకును, ‘అచ్చులు’ అనుచోటి వాడుకలోని దంత్యతకు సాధు
త్వము నియ్యకుండుటకును దగిన యుక్తి యేమియులేదు గదా.

వయి విషముల నంగీకరించుచు ద్రిలింగ లక్షణ శేషకర్త 'రాజు' శబ్దమునందలి దంత్య జకారోచ్ఛారణము దాని వైకృతత్వమున నిర్వాహ్యమగు నని కొందఱు తలంచెడి తలంపు నిట్లు సూత్రించెను.

“రాజువైకృతంబని కొందఱు అందురు.” (అపుడుతత్సమంబు నందలి చజలు దంత్యములు కావనియూహించునది). ఉదా:—

తే. గీ. రాజుచూడంగఁ జెప్పంగ రాని కడిమి ।

నీటియలఁ గుమ్మి నొంచిరి లేటి మగల । (య. ౨ ఆ).

అనియిట్లచ్చార్చకావ్య ప్రయోగమును జూపి యుద్దాని వైకృతత్వమును నిర్ణయించెను. ఇట్టితఁడు ప్రత్యేక ప్రయుక్త రాజశబ్ద జకారమునకు దంత్యతను వైకృతత్వమున నిర్వహించినను సిద్ధసమాసరూప తత్సమశబ్దాంత గతిరాజు శబ్దజకారమునకును బాలవ్యాకరణము చొప్పున దంత్యత నంగీకరింపక తీరదని తలంచి యీక్రిందిరీతిని సూత్రించెను.

“ఒకానొక చో జకారంబు భయంబు నగు” (ప్రాథ. సం. ౫) “శేషయందు జకారమొక్కటియ మొక్కయర్థమున దంత్యమును వేటొక్కయర్థమునఁ దాలవ్యము నయ్యెడు ననియర్థము.”

“ఉదా—ఒకట పాండురాజ యశ మెన్నవైతి” (రాఘ. ౧ ఆ). (ఇట జకారము భారతార్థమునందు దంత్యము. రామాయణార్థమునందుఁ దాలవ్యము నని యెఱుంగవలయు.)”

పయిరీతిని ‘పాండురాజు’ అనుసంబోధనములోని జకారము దంత్యమే యని యంగీకరించెను. ఇట్లే భీమరాజు మున్నగు స్థలములందును వాడుకలో నున్న దంత్యతను బట్టి తత్సమములందును నిట్టియెడల చజలకు దంత్యత నంగీకరింపక తీరదని బాలవ్యాకరణానుసారముగఁ జ్రాంత్యాకరణకర్తయు నంగీకరించెను. కాని, ‘పాండురాజు, భీమరాజు, వోచేలు, వీచేలు, రాజులు, (రాజు), వాణ్ణులు,’ మున్నగు తత్సమ శబ్దస్థలములలోని దంత్యత యపభ్రంశమనియు నయ్యది యంగీకార్యము కాదనియు నచట, “పాండురాజు, భీమరాజు” మున్నగురీతిని దాలవ్యత సుచ్చరించుటయే సాధుననియు నప్పకవి యీ క్రిందిరీతిని జర్పించియున్నాడు.

“తే.గీ. దంత్య తాలవ్య చజలకు ధరిణి వ్రాము ।

తఱిని శుద్ధాంధ్రలిపిని భేదంబు కలిమి ।

ద్వ్యర్థకృతులను దలకట్టు లనుచు నొకట ।

నిదియు నొకదాన నదియును నిడఁగరాదు ॥

(రాసునసాండ వీయమునందు)

ఆ. వె॥ ఎందు నేట రా రె యితిని లే మననుతో ।

దాసంగినుఖము తిప్పి దోచి ।

తికిట సాండురాజ యశమెన్నవై తతి ।

కూర్చి దశిచిత్ర కులము నోయి ॥

(గీ. ఆ. ౨౯ ప.)

(సాండు+అజయశము) (రామాయ.) [సాండురాజ+యశము.] (భార.)

వి॥ “... .. అన్యప్రకృతియందు దంత్యములు లేవు. గనుక శుద్ధ సంస్కృతిమైన సాండురాజ శబ్దమునందుగల జకారము తాలవ్యమే కాని దంత్యము కానేరదు. ఇది తెలియక కేవలాంధ్రులు దంత్యాక్షరముగా నుచ్చరించుచు దశిచిత్ర కులముకాదు. అట్లుగలదంటే కవితాప్రవర్తకులయిన సాండురాజుగా దంత్యమును విచారించి (తాలవ్యముగానే) ప్రయోగించిరి.”

(అప్పటి-౨ ఆ-౧౨౫-౧౩౬ ప. ౩౫ పుట)

బాలవ్యాకరణమునకు ప్రకాశకాక్షరము వైయప్పవీయ గ్రంథమునకును బాలవ్యాకరణమునకు విషయములకను నైకము లేకూడ సరివెట్టుటకు దలచి యప్పవీయ తాలవ్యమనుచున్నది ‘రాజుడు’ శబ్దసంబంధమునకు ‘రాజ’ అన్నదేగాని. ‘రాజే’ శబ్దసంబంధమునకు ‘రా’ అన్నది కాదనుచు, సిక్రించి క్రింద ససంగతముగా వ్రాసియున్నాడు.

“ఇట్లు బాలరాజ శబ్దమునకు బాలరాజు గ మితినియందు బ్రకాశించు నన్న వ్యుత్పత్తియందు, సభికులార్థమున సుప్రసిద్ధియగునచ్చినది. కావున నిచ్చిన బాలరాజ శబ్దము “సాండురాజము ప్రకాశించువాడు” అనిన విశేషార్థముచున్నది, కాని ‘సాండురాజమునందు రాజు’ అనిన వృత్తి విశేషార్థము బియ్య నేరదు. విశేషార్థమునై ప్రసిద్ధమైన రాజశబ్ద జకారము దంత్యము బని వ్యాకరణోక్తల తాత్పర్యము నీ విశేషార్థమునై రాజశబ్ద జకారము దంత్యము గా నేరదనియే వారి తాత్పర్యము... ..

“కాబట్టి భారతార్థమునందును బాలరాజ శబ్ద జకారము తాలవ్యమునయే యూహించుట వలయును. కావుననే యప్పవిగాను సమగ్రమునందుని ద్వితీయాశ్వాసమున నీవర్ణమునే యుదాహరించి ‘శుద్ధసంస్కృతిమైన సాండురాజ శబ్దమునందు గల జకారము తాలవ్యమేకాని దంత్యము కానేరదు. ... ..” అని భారతార్థమునందును జకారము తాలవ్యమనియే సిద్ధాంతి కరించి క్రియావాచకమైన రాజ శబ్దముతో విశేషార్థము నిచ్చునట్టి యీ సాండురాజశబ్దముయొక్క ప్రథమావిభక్తిరూపము ‘రాముడు’ అనునట్లు ‘సాండురాజుడు’ అనియే యుండవలెను. ఈ వ్యాకరణమండలి తత్త్వము పరి

[౫-౨౪-వి.] శ్లేషమున దంత్య తాలవల చజలగు మైత్రి విరుద్ధముకాదు. 553

చేదములోని చెబ్బది యెనిమిదివలగ త్రము ప్రసిద్ధంబైన (రాజు) నృపాది విశేష్యాధిక రాజశబ్దమునకే చెల్లును " (బాల-గు- ప్రకాశిక-బాల గ్రాంతరణపు సౌజ్ఞా ౧౦ సూ. వాఖ్య).

మైత్రాత కేవలము సహగతమనుటకు సందేహములేదు. సాండురాజ శబ్దములోని జకారము శ్లఙ్గసంస్కృత మగుటచేత వది సంస్కృతసంప్రదాయ ముచొప్పున దాలవలమేకాని కుంజరము కాదనిగదా యితడు చెప్పుచు న్నాడు. ఈగుప్తాధిక ప్రకాశికా కారుడు సాధించిన వంశ్యాధిక ప్రాయమగు నప్రసిద్ధ ముగాని రాజుగు శబ్దము మాత్రము శ్లఙ్గసంస్కృతమనియు ప్రసిద్ధ రాజు శబ్దము శ్లఙ్గసంస్కృతము కాదనియు చెప్పుట యుక్తమా? ధ్వజశిల్పి నిట్టి తెలఱు గలది చెప్పుట యన్యాయము. అప్పుకవి ప్రసిద్ధ రాజు శబ్దము నుజ్జగించి యా ధ్వజమున ప్రసిద్ధరాజున కర్థమును గ్రహించె నుట కొంచుకేని యాధారము కలదా?

మఱియు నీసంకర్షణాన గుప్తాధికాధికర్త యప్పుకవి నుతము ననుసరించుచు ప్రాప్తవ్యాపిణములోని వయిన ప్రాసః "ఒకానొక చొ జకారి బుధయింబు కలు" అనుచూత్రమును ఖండించుటలో సక్రిందినో యుక్తిని విని యున్నాడు.

"అయ్యో చొరొంబు అప్పురింబును వికల్పాద్వానాంబులు గల దంత్య తాలవల జకారింబుల రెండును ద్వైతీక ననుయంబు కేకధాన బుగ నెట్లుద్దాగు శబ్ద బంబు? అగ్రపాదకాలంబున దంత్య ఖచ్చరి చిర-కా యాయశ్శాము చెడును; తాలవలముగా బలికెనో భావత్పాద భవని ము సుభవించును" (బాల-సౌజ్ఞ ౧౦ సూత్రపు వాఖ్య).

ఇట్లు చర్చించుట సరిమా? చితామహర్షయే 'మిథునస్థశబ్ద' అని వానికి నావర్ణ్యము సరికరించక! శ్లేషమున నిట్టి యోగము సుప్రసిద్ధము కాదా? సమంశాధికశబ్దములోను లఘులఘు యోగిన ఘటితశబ్దములకును శ్లేషమున నేకీభావము లుటకును సుప్రసిద్ధములు కావా? "యమకానాథవే ప్రిక్లిగ్గా డ్దో ద్వితీయో స్థితో ప్రిథా" అను సాహిత్యవిద్వజు బాహుతి సూక్తి చొప్పున వర్ణా లింగములకును వైక్యానుసంధానము శ్లేషమునల ప్రసిద్ధము కాదా? ఇట్టి శబ్దాదినికే పాటించినపుడు సార్వత్రిమను సంభంగాభివ్యక్తేష మెట్లు చదువ నగును? కావుననే రాఘవసాంజీవీయకి ర్తి తనగ్రంథము సుభయార్థములగును. "ఉంచి గుంకాకారిముగాఁ జరువ నలయించియు నన గ్రంథమును చేక్కిలని రొంబు ధిమలుగు జరువ నలయుచనియు నీక్రిగి గీతని జెప్పకొని యున్నాడు.

కి॥ ఒక కథ వినియెడితే నే

నాకి కిసవై దృష్టి యిడిన నొకియగ్గముఁ దోఁ

ఒక పోవుఁ గాన నేకా

గ్గకాన్య నుట్లట్ల విచారఁ దగు నొక నొకటిన్॥

(రాఘవ. ౧ ఆ-౧౨ ప. వీరిక.)

ఇక నిట్లు వ్యవహరింపకమున సస్కృత చదలకు దృష్టి కల్గింపు డట్టి స్థితి నంగీరించుటగా? అపభ్రష్టచరి దాని నిరూపించుటగా? యను విషయమును నిర్ణయించుటకు, దింత్య తాలవ్య చదలకు సాన్న్య ముగిరింపఁ బడుటగాని యత్యంత శ్రేష్ఠ నిబద్ధతల మహావిప్రయోగము లుపపదింపు. కాని, యొక్కమాగ్గ మేరిన్నిగ్గయమున కానామని నున్నది.

విభక్తి నిమిత్తకములగు మాన్యములన్ని విధములను సస్కృత శబ్దములందుమాన్యములైనవి యవి వైకృతము లనఁబడును గాని, లెస్సములుగా నెన్నఁబడుట సప్రచాయముకాదు.

'రాజు, మంత్రి' మున్నగు చోటలందుఁ గల్గిన దృష్టి విభక్తి నిమిత్తము కాదు. కేవల యట్టి దృష్టి వానికి వైకృత త్యాగవికములగుచున్న యనుటకు సందేహములేదు. కావున, 'వంశరాజు, మనుషరాజు, స్థిరాజు' మున్నగు సిద్ధసమామలుగాని 'అపభ్రష్ట, అపభ్రష్ట' మున్నగు లెస్సములగు చులుగాని వైకృతములు కామిది వానివని యిదిలే దృష్టి యప్పువిచ్చినట్లపభ్రష్ట మనవలెదు. కాగా వైకృతములని యిదిగిరింపఁదగిన 'రాజు, వలరాజు, మంత్రి' మున్నగు శబ్దములలోని చదల దింత్య సాధు ననియు, వైకృతము లనరాని 'స్థిరాజు, మరా' మున్నగు లెస్సములలోని చదలందు, గల వానికి దృష్టి దృష్టి దృష్టి మభ్రష్టచరియుఁ జెప్పవలెను సందేహములేదు.

మఱియు 'వంశరాజు' అను వివాదము సందేహముగాని నెవ్వరును 'రాజు' అను చోటలందువలె దింత్యముగాఁ జూపు వానికిఁ గు లేదు. 'రాజు' అను పదము చంద్రారాజునా సేపు. "మున్నగు సమచరిత్ర విద్యములలో 'రాజు' అను పదము జూరమునునలెనే 'వంశరాజు' అనేక సందేహములగును దాలవ్యముగాఁ జూచుట జకామును బలుకుట రూపమైయున్నది.

(౧౨౫) — ప్రకృత మనునరితము. "ప్రకృతే వ్యవహారే" త్యాది ప్రకృత సమములని ప్రకృతశబ్దమునందు సహజములైనత్యాదులు ప్రకృతసమాదము వైకృతముగానే యగ్గముచేసిరి. కాని యద్దానికి

నా చెప్పినట్లుంధ్ర దేశ్యపరముగా నర్థముచేయుటయే యుక్తమని గ్రహించవలయును.

ప్రకృతులసంగా దేశీయులగు ప్రజలు. వారి సంబంధమైన దనగా వారి వాడుకలోని భాష ప్రాకృత మనబడును. ఈ పదతినిబట్టి భాషాప్రపంచమెల్ల దేశ్యమే యనఁగలను. అట్లుగానను దత్తము తప్పవదేశ్య విభాగమును బట్టి తత్సమ తస్మినేతిరము దేశ్యముగా నెన్నబడుచున్నది. కాఁగా నెల్లభాషలలోను నట్టి దేశ్యభాషాభాగము ఏయివా ర్థమునుబట్టి ప్రాకృతమనుటలో, విప్రతిపత్తి యెంతి మాత్రమును లేదు. కాన, ప్రకృతమున నాంధ్రభాషలోని చటలనుగూర్చి ప్రస్తుతించుచుండుటచేత నిచటి ప్రాకృతశబ్ద మాంధ్ర దేశ్య పరమనుటకు సందేహము లేదు. ఈ విషయ మీనెఱకు మిక్కిలి విపులముగా విమర్శింపఁబడియున్నది. (వి. = ౨.)

ఋషిని వ్రాసిన పుస్తక సవయవార్థమునుబట్టి ప్రాకృతశబ్ద మెల్ల భాషలలోను దేశ్యభాగములలోఁ జెల్లఁదగినది యైదు, నది తత్సమ తద్భవ దేశ్యాతిశయములగు మహారాష్ట్ర శాసనీ మాగధీపై శాసీ ద్వితీయాంధ్రంశ రూప భాషాఁబడునును రూపమైనంజ్ఞయై వెలయుచుండుట కి యీ సంస్కృతమున సంస్కృత్యముల పండితులు భ్రమించి యాక్రందితని వివరించుచున్నాఁడు. అది తప్పివి కీవికృతీవివేకానికి క్లుప్త గోచరమై యుండము కీసి యతిషినిముగ నె యగుచున్న యాక్రంది యభోక్షజఃక్కికా నచి నము నాతిషి క్రింద కీతిని వివరించును.

తే॥ “ప్రకృతులను రెంటురెండు రూపముల నమను ।

తద్భవములు స్రుత్యేక మాంధ్రంబు లగుచుఁ ।

జంధ్రునను జంధ్రుండుని సంస్కృతిమునఁ ।

జంధ్రుఁడని ప్రాకృతిమున నెచుడిమునను ॥

చంచు శబ్దము స్థి సంస్కృతి శబ్దముననే అయిన తద్భవము గాని సంస్కృతిముచేడి అయిన ప్రాకృతిమువలన నయినది గాదు.

చిజౌ తిక్షేప్రాకృతేచ దంత్యావేన సంశయః.

టీక ... ఇటను నభోక్షజఃక్కికా నచనముచేరి నిదియు సంస్కృతిజాతి మైనతద్భవము గనుక మొదలనున్న చకారము దంత్యమయి తెలుగుచేయఁగా ‘చంధ్రుండు’ అని యయినది ... .. ‘చంధ్ర’ అయెను. ఇది ప్రాకృతభాష గనుక నునుపు చెప్పిన యభోక్షజ వచనమున నాదినున్న చకారము దంత్యస్థ మాయెను. అదితత్సమము (ప్రాకృతిసమము) చేయఁగా ‘చంధ్రు’ ఁని నిర్మిను. కాఁబట్టి యిం మాట సంస్కృతమునఁ బుట్టిన ప్రాకృతిముననే

యయిన తద్భవముగాని శుద్ధ సంస్కృతమున నయినదిగాదు. ....
 ...” (అప్పక- ౧ ఆ. ౮౫) (‘చంది. చందుడు’ అనుముక్తము తప్ప).

ఈ యథోక్తజ వచనమును మనమున నిడియో స్థలాంతరమున సప్తకవి యీక్రింది పద్యమును జెప్పె ననవచ్చును.

తే॥ దంత్యములు నరవంకలు వై వభాషం ।

గనము; తాలవ్యములఁ దలకట్టులేవు * ।

ప్రాకృతము నందుఁ దద్భవ పదమునందు ।

దంత్యములె కాని తాలుజాతములు లేవు ॥

(*అల్పవై శిష్ట్యమునఁ దాలవ్యములుండ నని భావము)

స॥ వక్రమునకుఁ దద్భవము నుకగనుక నరవంకలనఁగాఁ గుఱుచ యెత్త్యములు
 ... ..” (అప్పక- ౨ ఆ. ౧౨౩)

అహోబలపతి పలు యథోక్తజ వచనమును “ప్రాకృతే తద్భవే చాపీ” త్యాది ప్రకృతసూత్రమును విమర్శించి పలు యప్పకవి యభిప్రాయముతోనే యీ క్రిందిరీతిని వ్యాసీయున్నాడు.

“జూదముశౌరసే నీతిత్సనుః (ఇచటి ‘తద్భవః’ అనుముక్తముతప్ప) నతుతద్భవః. తథాపి. ప్రాకృతవిషయ త్యతిదేశాత్. “ద్యవ్యోష్ఠే ఇతివాదేశః. ‘దస్త్యశౌరసేన్యా మహోరచోస్తాః’ తి సూత్రేణ తస్య దాదేశే తద్రూపం సిద్ధమ్. నచ తాలవ్య జకారేణ వై లక్షణ్యమ్ “ప్రాకృతే తద్భవే చాపి. చబో దంతభవో స్థూతా” విశ్వధర్మణాచార్యేణ క్తత్యాత్. ప్రాకృతేఽప్రాకృతసమే ఇత్యర్థః ... .. ఏవంస్థితే జూదశబ్దః శౌరసేనీతిత్సన ఇతి సరిస్వతోక్తమ్. తద్విచారమాం ద్యేనై వ. ప్రాకృతే తద్భవే చాపీత్యధర్మణ సూత్రే ప్రాకృతశబ్దస్య ప్రాకృతసమపరత్వం సరసిహ గ్రంథరీత్యావ్యాఖ్యాతమ్. వస్తుతస్తు ప్రాకృతశబ్దస్య ప్రాకృతపరత్వమేవ. “చబోత్తేఽప్రాకృతే చాదంత్యావేవ న సంత యథిత్యథోక్తజాచార్య వచనాత్. (అహో ౧౨౬-౧౨౭ పుటలు).

ఇచటియహోబలపతి ప్రసంగము సరయఁగా నాతఁ డథోక్తజ వచన మును మరాఠ్ఠీప్రాకృత తద్భవ పరముగా నర్థము చేసినట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. అట్లే కానిచో సథోక్త జాధర్మణ వచనములు మిల్లముగు శబ్దరచనముతో నుండునపు డథోక్తజ వచనమునుబట్టి ప్రాకృతేతద్భవే చాపీత్యాది సూత్రము లోని ప్రాకృతశబ్దము ప్రాకృతసమాధ్రశబ్దపరము కాదనియుఁ బ్రాకృత భాషా పరమే యనియును బ్రసంగించియుండఁడు గదా. అథోక్తజ ఘక్ష్మ-కా వచనము తెనుఁగును గూర్చియే చెప్పబడినపు డందలి ప్రాకృత శబ్దమునకు నైతము ప్రాకృతసమ మగ్ధ మను సరసిహవ్యాఖ్యకుఁ బ్రతిబంధ ముండదు

గదా. ఇతి నావచనము ప్రాకృతమునుగూర్చి చెప్పఁబడినదని గ్రహించినచో “మహా రాష్ట్రోద్భవాం భాషాం ప్రకృష్టాం ప్రాకృతం విదుః” అను చొప్పున ప్రాకృతేచ = మహారాష్ట్రీయందును, తజ్జే = తద్భవములలోను, చజే = చజలు, దంత్యావేన = దంత్యములే” అనియర్థము చేయవచ్చును. తన్నూలమున ప్రాకృత భవములందలి చజలకు సరసిహ వ్యాఖ్యచే లభింపని దంత్యతయుఁ జెప్పఁ బడినదగును. ఈ రీతి నప్పక వ్యహోబలపతుల యభిప్రాయము లభిన్నములు కాఁగలవు. కాని నీరి యీ వివరణములను బట్టి తెనుఁగున ‘వైకృతశబ్దములలో మాత్రమే ‘చజ’ లకు దంత్యత చెప్పఁబడినదని తేలుచున్నది. కాఁగా వీరిద్దఱి వివరణములనుబట్టియు నాంధ్రదేశ్య పదము లుడలి చజలకుఁ బ్రసిద్ధమయి యున్న దంత్యత యసిద్ధమగుచున్నది.

ఆంధ్రదేశ్యమునందు ‘చజ’ల దంత్యత యలవాటయి యున్నపుడే వైకృతములలో నట్టిదంత్యత ప్రవేశించియుండు ననుట యుక్తముకాని దేశ్యమునలేని యుచ్చారణము వైకృతములలో గల్గెననుట యుక్తముకాదు. మఱియుఁ బ్రాకృతభాషయందు ‘చజ’లకు దంత్యత గలదని చెప్పుట యిచటఁ బ్రసక్తమునుగాదు. ప్రాకృత సమములు సైతము వెనుక వివరించినరీతిని ద్విచ్చినములలోనివే యగుటచేతఁ బ్రాకృతసమములను గూర్చి వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. మఱియు నాంధ్రదేశ్యములందలి చజల దంత్యత రూపమై యుండుటచేత వాని విషయమును జెప్పుట యత్యావశ్యక మైయున్నది.

కాఁగా “ప్రాకృతే తద్భవేచాపీ” త్యాది ప్రకృత సూత్రమునందలి ప్రాకృత శబ్దము నా వివరించినరీతి నాంధ్రదేశ్యపదమై యనియుఁ బ్రాకృత భాషాపరిమళగాని ప్రాకృతసమ రూపాంధ్రపదపరమగాని కానేర దనియు గ్రహింపవలయును.

(౫౨౬) — మఱియుఁ బ్రాకృతములలో నీ దంత్యోచ్చారణము ప్రసిద్ధమయి యున్నదా యను విషయము పరిశీలించవలసి యున్నది. నేటి మరాటీ భాషలో నీ దంత్యోచ్చారణము గలదని కాల్డువెల్లుదొరగా రీక్రింది యర్థము నాంగ్లమున వ్రాసి యున్నారు.

“మరాటీభాషయందును దెలుగు భాషయందును చవర్గ ప్రథమ ద్వితీయ త్రితీయ చతుర్థ వర్గములు (మరాటీలో ఛ ఝ లు గలవు) ఇ ఈ ఎ ఏ ఐ స్వర యోగమునఁ దమకు సహజమగు సంస్కృతాది భాషా ప్రసిద్ధమైన తాలవ్యతతోనే యుచ్చరింపఁ బడును. కాని తద్భిన్న స్వరయోగమున సరళములుగా నుచ్చరింపఁ బడుచున్నవి. అనఁగా చకారము ‘త్స’ అనునదిగను జకారము ‘ద్జ’ అనునదిగను బలుకఁబడుచున్నవి. ఇట్టి వింత యుచ్చారణ

మీ రెండు భాషలలో మాత్రమే యగపడుచున్నది. సంస్కృతములోఁ గాని తక్కినయే యుత్తర దేశపు భాషలలోఁ గాని యిట్టి యుచ్చారణము లేదు. ఈ యుచ్చారణము తెల్లునుండి మరాటీలోనికి వచ్చినదో, మరాటీ నుండి తెలుగులోనికి వచ్చినదో చెప్పటకు నేను సాహసింపఁ జాలను. ఈ విషయమున నా రెండు భాషలకును సంబంధము గలదని మాత్రము చెప్పఁగలను.” (కాల్డు వెల్లు. రివైజ్డ్ ఎడిషను. ౧౮౮౧ పుట. ౮ పేరా.)

ఇట్టి వ్రాత కనుకూలముగా మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతి భాషలో నిట్టి యుచ్చారణ ముండెడిదేమో యని యూహించుట కీక్రింది వరకుచి సూత్ర మించుక యనకాశము నిచ్చుచున్నది.

“చవర్గస్య స్పష్టతా తథోచ్చారణః”

చవర్గస్య యథా స్పష్ట స్తథోచ్చారణో భవతి. (భానుహ వృత్తి)

(ప్రాకృతి ప్రకాశము ౧౧ పరిచ్ఛేదము. ౫ సూ. ౧౨౮ పుట).

ఇట్లు మాగధీ భాషలో మాత్రమే చవర్గమునకు స్పష్టోచ్చారణము గలదని విశేషించి చెప్పటచేతఁ దక్కిన ప్రాకృతములలో, నందును ‘వ్రాకృత షట్క మూలభూత మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతిములో ‘చ’ వర్గము సకస్పష్టోచ్చారణమేదో కలదని తోచక మానదు. ఈ స్పష్టతాస్పష్టతి త్పక్షిపా యెచటను నిరూపింపఁ బడలేదు; కాని వై సందిర్భమును బట్టి మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతములోని ‘చ’ వర్గమునకు స్పష్టతి యనఁగా సహజమగు తాలవ్యతా రూప శుద్ధోచ్చారణము లేదనియు నస్పష్టతి యనఁగా దంత్యత్వ తాలవ్యత్వ రూప మిశ్రోచ్చారణము గలదనియుఁ జెప్ప నగునా యని యాలోచింప వలసియున్నది.

ఇట్టి దంత్యోచ్చారణము మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతిమందే యున్నచో నయ్యది తదను శాసన సందర్భమున వరకుచి సూత్రములలో నయినఁ జెప్పఁ బడి యుండవలదా? ప్రాకృతి ప్రకాశమందే గాక యే ప్రాకృతి వ్యాకరణములోను నట్లు చెప్పఁబడ లేదు. వెనుక నుదాహరించిన రీతి నాంధ్రభాష లోని వైకృత ప్రక్రియలో నట్టి దంత్య చజాదేశము చెప్పఁబడి యుండ లేదా? (౧౨౦ వి). “అలఘు ల (ల) కారస్థి మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతమునఁ జెప్పఁబడ కున్నను నద్దాని స్థితిని సిద్ధముగాఁ జేసికొని వై శాచీ ప్రాకృతమున నట్టియలఘుల (ల) కారమునకులఘు లకారా దేశము విధింపఁ బడినట్లే (లోలః) యిచటనుచవర్గమ యొక్క యస్పష్టోచ్చారణము మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతమునఁ జెప్పఁబడకున్నను నద్దానిని సిద్ధముగాఁ జేసికొని యిట్లు మా గాధీయందు స్పష్టోచ్చారణము విధింపఁబడె” నని సమాధానము చెప్పట కవకాశము లేదు.

లకారము యొక్క యలఘూచ్చారణము వెనుక నుదాహరించిన రీతిని సంస్కృత భాషలోనే ప్రాకృతానుశాసన కాలమునాటికే ప్రసిద్ధమై యుండుటంజేసి ప్రాకృత వ్యాకరణములో నద్దానిని వేటుగ నాదేశింప నక్కఱ లేక పోయెను - చవర్గము యొక్క యస్పష్టోచ్చారణ మట్లు సంస్కృతమున నుండునది దని నిరూపించుట కనకాశ మేమియు లేమింజేసి పై రీతిని నలఘు లకార సామ్యమున సమాధానమును జెప్పటంకెంతమాత్రమును సవకాశము లేదు.

మాగధీ భాషానుశాసన సంకర్షణములో 'చ' వర్గమునకు స్పష్టోచ్చారణము గలకని చెప్పబడుట పైత మీ ప్రాకృత ప్రకాశము నందుఁ మాత్రమే యగుపడుచున్నది. అట్టి విధానమే యావశ్యకమైన యెడలఁ దర్వాతి సిద్ధ హేమచంద్ర శబ్దానుశాసనములోఁ గానిషడ్భాషా చంద్రికా వీరి ప్రాకృత వ్యాకరణములలోఁ గాని యట్టి చవర్గ స్పష్టోచ్చారణము సూత్రిపఁబడి యుండదా? కాఁగా నా కాలపు మగధదేశీయ వ్యవహారమున 'చ' వర్గ మస్పష్టముగా ననఁగా శయ (చ=శ.ఇ=య) వర్గా ద్యుచ్చారణ నాంకర్వాది రూపముగా నుండుటచేత నట్టి వ్యావహారి కాస్పష్టోచ్చారణము గ్రాంథిక మాగధిలో నుండరాదని ఐరరుచి యుట్లు సూత్రించెనని యూహింప నగును. అట్టి శబ్దోచ్చారణసాంకర్యము కాలక్రమున 'చ్చ' కార స్థలమందు మాత్రము గ్రాంథికత నందుటచేతఁ గావలయుఁ బ్రాకృత ప్రకాశికేతరములగు హేమాద్వయనుశాసనములం దెల్ల చ్చకారమునకు 'శ్చ' ఆనునది యాదేశింపఁబడియున్నది.

“చ్చస్య శ్చిఽనానా” (౮-౪-౨౫) మాగధ్యా మనానా వర్త మానస్య చ్చస్య తాలస్య శకారాక్రాంత శ్చి భనతి; గచ్చ (గచ్చ) పిచ్చితే (పిచ్చిల) పుచ్చది (పుచ్చతి) లాక్షణి కిన్యాపి ఆవన్న వచ్చలే (ఆవన్న వత్సల) ... . . .” (సిద్ధ హేమచంద్ర శబ్దా)

“వోచ్చనానాశ్చ” (3-౬-3౨)

అనానా నిర్తమానస్య లాక్షణిక న్యాలాక్షణిక కస్యచ చ్చస్య శకార సహిత చకారో భనతి. పిచ్చిలః = పిచ్చితే. లాక్షణిఃస్య—ఆవన్న వత్సలః = ఆవన్న వచ్చలో = ఆవణ్ణ వచ్చలే. పుక్షః = వచ్చో = వచ్చే. ఇత్యాద్యా హ్యమ్.” (షడ్భాషా చంద్రిక, మాగధ్యనుశాసనము ౧౮౬ పు.)

ఇట్లు నూతనముగా వాడుకనుండి గ్రహింపవలసిన దానిని గ్రహించి హేమాదులు తిక్కిన వ్యావహారికాస్పష్టోచ్చారణములను వివరించుట (వరరుచింతె) యునావశ్యక మని తలచి మాగధిలో చివరి స్పష్టతా విధానమును జేయమని రని గ్రహింప నగును.

మఱియు సస్పష్టత యనునపుడు పయిరీతిని సమానస్థానిక వర్ణాంతరోచ్చారణ సాంకర్యము గలదనుట యుక్తముగాని భిన్నస్థానిక వర్ణాంతరోచ్చారణ మిశ్రణ మున్నదనుట యుక్తముకాదు. ఇంతియగాక వరకుచెప్పిన చూగధిలోని యా స్పష్టత సయితము చవర్గ సాధారణముగా ననగా ఇకార సాధారణముగాను సకల స్వరయోగ సాధారణముగాను జెప్పఁ బడుటం జేసి యట్టి స్పష్టత, వర్గ పంచమేతర చవర్గీయములందు మాత్రమే 'ఇ ఈ ఎ ఏ ఐ' స్వరేతర ప్రాణయోగమున మాత్రమే నేటి మరాటీ భాషలో వెలయుచున్న దంతోచ్చారణ రూపమయిన స్పష్టతా భావమునకుఁ బ్రతియోగియని యూహించుట మరియై యుండనేరదు గదా.

పరిశీలింపగా నీ దంతోచ్చారణము ద్రావిడ భాషలనుండియే మరాటీ భాషలోఁ బ్రవేశించినదని తోచుచున్నది. ఇట్టి దంతోచ్చారణము తమిళమునను నాంధ్ర కర్ణాటములందును ప్రచురముగ నగపడుచుండుట చేతను గాఢ భాషలలో నొక్క మరాటీ భాషయందు మాత్రమే యది వెలయుచున్న దనుటచేతను ఇట్టి యుచ్చారణమా ద్రావిడభాషల సంపర్కము ననే మరాటీలోఁ బ్రవేశించె నని చెప్పట మిక్కిలి యుక్తమయి యుండును.

(౧౨౬) — కాలు వెల్లుగారు బాగుగాఁ బరిశీలింపక యీ దంతోచ్చారణము "ఆంధ్రము, మరాటీ, అను భాషలలోమాత్రమే గలదని చెప్పి యున్నను నియ్యది తమిళ కర్ణాటములలో సయితము విశాలముగ వ్యాపించి యున్నదని చెప్పవచ్చును.

తెనుఁగునందలి చకారము మీఁద 'అ ఆ ఉ ఊ ఒ ఓ ఔ' లు నిల్పునపు డద్రాని యుచ్చారణమున దంత్యత యున్నను చాలవ్యతయు మిశ్రితమై యుండును గాని కర్ణాటభాషలో నట్టియెడల నది కేవల దంత్యముగనే యనగా సకారముగనే సాధారణముగా మాణిపోవుచున్నది. 'అందును బదాది నట్టి చకారము మిక్కిలి లెలుచుగ సకారరూపము నందిపోయినది. "చలుకు = కిరి విమోచనే, చాళిసు = చాంచలేయ, చాల్ = రాహు, చక్కలి = దంతురతా భావే" అని యిట్లత్యల్పసంఖ్యక ధాతువులు మాత్రమే కర్ణాట శబ్దమణిదర్పణ ధాతుభావములో నగపడుచున్నవి. సకారిపరిణామ మందినవన్ననో మిక్కిలి యధికముగా వెలయుచున్నవి. 'ఇ ఈ ఎ ఏ' లతోఁ గూడిన చకారములందట్టి సకార పరిణామము కన్నడమున సాధారణముగ లేదనవచ్చును. తమిళమున ద్విత్వస్థలములు సనునానిక యుక్తస్థలములును దప్పఁ దక్కినచోటులం దెల్ల "చ"వర్గము దంత్య సకారముగానే పలుకఁబడుచున్నది. తమిళభాషలో సకార లిపి లే నందున నీ యుచ్చారణము వాడుకలో మిక్కిలి కలుషితమై

[౫-౨౭-వి.] మరాటీ చ జల దంత్యత ద్రావిడభాషా సంస్కృతము. 561

ఇది శ్రీమదాంధ్ర భాషానుశాసన ప్రథమ ద్వితీయాచార్యాంధ్రవాక్యకరణ
సామ్రాజ్యధుర్య నన్నయభట్టర కాధర్వణాచార్యకృత నన్నయా
ధర్వణీయాఖ్య లక్షణ గ్రంథరాజంబునందలి సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదంబున
మొదటిభాగము సంపూర్ణము.

యున్నది గాని “ అ ఆ ఉ ఊ ఓ ఓ ఔ ” లతోఁ గూడినపుడు చకారము
దంత్యసకారముగాను “ ఇ ఈ ఎ ఏ ” లు గూడినపుడు దాలవ్య శవర్ణము
గాను బలుకఁబడుచున్నదని చెప్పవచ్చును.

పయి సందర్భమునుబట్టి ద్రావిడభాషలలో నుచ్చారణ సౌలభ్యా
వేక్షచే సరళోచ్చారణము వచ్చినపుడే తమిళ కష్టాఽములలోని సరళతర మనఁ
దగు నీ సకారోచ్చారణమును దెలుఁగు దంత్యచకార దంత్యజకార దంత్య
శకారోచ్చారణములును నచ్చియుండు ననియుఁ గాలక్రమముచ నట్టిద్రావిడ
సకారోచ్చారణము మరాటీభాషలో సైతము చేరఁగలియు నిర్ణయింపగును.

ఇది దంత్యతాలవ్య చ జ ప్రకరణము.

ఇది శ్రీనత్త సగోత్ర విత్త శ్రీమద్వైకటాంబా ముఖలింగేశ్వర విద్వత్
పుత్త్ర శ్రీమచ్చింతామ ణ్యపాఖ్య పద్మకృషీపారంగత నారాయ
ణాఖ్య పండిత కవీంద్ర శమనిచయారంబ గురుప్రకాండ
పాదపర్వ మధుకర వివిధప్రబంధ శాస్త్ర గ్రంథ విశేష
రసన వీరిసింహమండలీ ప్రబంధ సుమ సమర్పిత
వాగ్దేవత వజ్రుల చింతితారానుష్వామికా
విరచిత సీతారాను పండితయోపాఖ్య
వైయాకరణ పారిజాతాఖ్య నన్నయా
ధర్వణీయ వ్యాఖ్యానమున
సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదమందలి
ప్రథమ భాగము
సంపూర్ణము.

